অসমীয়া সংস্কৃতিৰ কণিকা

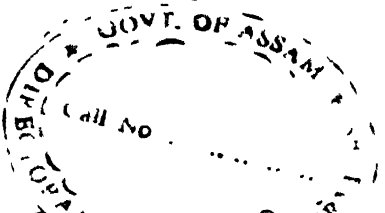
সম্পাদক
ড° নাৰায়ণ দাস
ড° পৰমানন্দ ৰাজবংশী

প্ৰকাশন গোট
স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া অধ্যয়ন কেন্দ্ৰ, অসমীয়া বিভাগ
প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয় হকে
চন্দ্ৰপ্ৰকাশ, পাণবজাৰ,
গুৱাহাটী -১

ASAMIYA SANSKRITIR KANIKA : (THE PARTICLES OF ASSAMESE CULTURE) Collections of 283 items on different aspects of Culture of Asom and Its adjoining areas edited by Dr. Narayan Das, M.A. (Double), M. Phil., Ph. D. and Dr. Paramananda Rajbongshi, M.A., Ph. D., Published by Chandra Prakash, Panbazar, Guwahati-1. on behalf of publication Cell, Post Graduate Assamese Study Centre, Assamese Department, Pragjyotish College, Guwahati- 781 009.
Rs. : 125.00 (Rupees one hundred twenty fifty) only.
1st Edition: May, 1996.
2nd Reprint : August, 1998
3rd Revised Edition, 2006

সম্পাদনা- সমিতি
অধ্যাপক সুশীল শর্মা, এম. এ.- সভাপতি
ড° নাৰায়ণ দাস, এম. এ. (ডবল), এম. ফিল., পি. এইচ. ডি. –**সম্পাদক**
ড° পৰমানন্দ ৰাজবংশী, এম. এ., পি. এইচ. ডি. – ***সম্পাদক***
ড° প্রণতি শর্মা গোস্বামী , এম. এ., পি.এইচ. ডি. - ***সহযোগী সম্পাদিকা***
ড° বিভা ভৰালী, এম. এ.- সদস্যা
ড° বলেন্দ্র কুমাৰ দাস, এম. এছ. ছি., পি. এইচ. ডি. - সদস্য
অধ্যাপক পৰমানন্দ মজুমদাৰ, এম. এ. - সদস্য
অধ্যাপক বৈকুণ্ঠ ৰাজবংশী, এম. এ. – সদস্য
অধ্যাপক গোলাপ সূত – ***সহকাৰী সম্পাদক***
প্রকাশক ঃ
প্রকাশন গোট, স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া অধ্যয়ন কেন্দ্র, অসমীয়া বিভাগ,
প্রাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়, গুৱাহাটী-- ৭৮১০০৯ হৈ শ্রী ৰাজেন্দ্র মোহন শর্মা, চন্দ্রপ্রকাশ,
পাণবজাৰ, গুৱাহাটী- ১, দূৰভাষ- ২৫১১৯৪৬
মূল্য ঃ ১২৫.০০ টকা
প্রথম সংস্কৰণ মে, ১৯৯৬
দ্বিতীয় পুনর্মুদ্রণ আগষ্ট, ১৯৯৮
পৰিবর্ধিত আৰু সংশোধিত সংস্কৰণ- ২০০৬
অক্ষৰ বিন্যাস কুমাৰী শর্মিলা দাস।

ছপা ঃ **অৰোৰা ফাইন আর্টচ্**
বামুণীমৈডাম, গুৱাহাটী - ২১

প্রথম সংস্কৰণৰ

নিবেদন

প্রাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া অধ্যয়ন কেন্দ্রই প্রকাশ কৰা এইখনি দ্বিতীয় গ্রন্থ। ইতিপূর্বে এই কেন্দ্রৰ [illegible] এনাই আলোক সন্ধানী বক্তৃতাৰ সংকলন **অসমীয়া সাহিত্যত পাশ্চাত্য প্রভাৱ** শীর্ষক গ্রন্থ এখনি ইংৰাজী ১৯৯৪ চনত প্রকাশ কৰি উলিওৱা হৈছে। সেইখিনিয়ে ইতিমধ্যে বিদ্বৎমণ্ডলীৰ দৃষ্টি আকর্ষণ কৰিব পৰাটো আমাৰ বাবে গৌৰৱৰ কথা। প্রথম সংস্কৰণে পাঠক সমাজৰপৰা বিশেষ সঁহাৰি পোৱা উক্ত গ্রন্থখনিৰ পৰিমার্জিত আৰু পৰিবর্ধিত দ্বিতীয় তাঙৰণ প্রকাশৰ পথত। অসমৰ বাৰেবৰণীয়া সংস্কৃতিৰ ভিন্ন দিশ সামৰি চমুকৈ লিখা হাতপুথি এখনিৰ অভাৱ বহুদিনৰে পৰা উপলব্ধি কৰি সেই অভাৱ কিঞ্চিৎ পূৰাবলৈ এটি প্রকল্প হাততে লোৱা হয় আৰু তাৰ এখনি আঁচনি প্রস্তুত কৰিবলৈ দায়িত্ব দিয়া হয় -আমাৰ বিভাগৰে ড° নাৰায়ণ দাসক। ড° দাসে অকল আঁচনি প্রস্তুত কৰাই নহয়, তাক বাস্তৱত ৰূপায়িত কৰিবলৈ প্রয়োজনীয় প্রতিটো স্তৱৰ কামকে সুচাৰুৰূপে সম্পাদন কৰে। এই ক্ষেত্রত সম্পাদনা সমিতিৰ ড° পৰমানন্দ ৰাজবংশী (আনজন সম্পাদক), ড° প্রণতি শর্মা গোস্বামী, অধ্যাপিকা বিভা ভৰালী, ড° বলেন্দ্র কুমাৰ দাস (প্রাণী বিদ্যা বিভাগ), অধ্যাপক পৰমানন্দ মজুমদাৰ (ভূগোল বিজ্ঞান বিভাগ) আৰু অধ্যাপক বৈকুণ্ঠ ৰাজবংশীৰ তৎপৰতাও শলাগিবলগীয়া।

অসমীয়া সংস্কৃতিৰ কণিকাত দুশ তিৰাশী টা অসমৰ সাংস্কৃতিক সম্পদৰ বিষয়ে চমু পৰিচয় দাঙি ধৰা হৈছে। বর্ণানুক্রমিক ভাবে সজোৱাৰ ফলত গ্রন্থখনিয়ে এক প্রকাৰে কোষ গ্রন্থৰ ৰূপ পৰিগ্রহ কৰা বুলিব পাৰি। এনেধৰণৰ পুথি অসমীয়া সাহিত্যত ইতিপূর্বে প্রকাশ পোৱা নাই। অৱশ্যে বিশাল অসমীয়া সংস্কৃতিৰ সমস্ত বিষয় ইয়াত সংযোজন কৰাটো সম্ভৱ নহয়। পাঠক সমাজে বিচাৰিলে ইয়াৰ এটি আহল-বহল সংস্কৰণ উলিয়াবলৈ আমি সাজু আছোঁ। অধ্যয়ন কেন্দ্রৰ তৱফৰপৰা এই বছৰৰে শেষৰ ফালে **ব্রজবুলিৰ ইতিবৃত্ত** শীর্ষক আন এখনি গৱেষণাধর্মী গ্রন্থও প্রকাশ পাব। অসমীয়া সংস্কৃতিৰ কণিকাখনি পোহৰলৈ অনাৰ ক্ষেত্রত প্রত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষভাৱে বিভিন্ন দিহা পৰামর্শৰে যিসকল ব্যক্তিয়ে আমাক উৎসাহিত কৰিছে, সেইসকল ব্যক্তিলৈ আমাৰ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিছোঁ। যিসকলৰ উদ্দেশ্যে এই গ্রন্থখনি যুগুতোৱা হৈছে, সেইসকলে ইয়াৰ দ্বাৰা কিঞ্চিতভাৱে উপকৃত হ'লেও আমাৰ শ্রম সার্থক হোৱা বুলি ভাৱিম।

ভৱদীয়

সুশীল শর্মা

২৭ মে' ১৯৯৬

মুৰব্বী, অসমীয়া বিভাগ
সভাপতি, স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া অধ্যয়ন কেন্দ্র
প্রাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়

জপনা মুখত

ইং ১৯৯৪ চনতেই প্রাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয় অসমীয়া বিভাগৰ হৈ পোন প্রথম নিজা খৰছত **অসমীয়া সাহিত্যত পাশ্চাত্য প্রভাৱ** নামেৰে গ্রন্থ এখন প্রকাশ কৰিছিলোঁ। মুখ্যতঃ ছাত্র-ছাত্রীৰ প্রয়োজনীয়তাৰ প্রতি আমি দৃষ্টি ৰাখিছোঁ যদিও অসমীয়া ভাষা-সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ যিটো দিশৰ চিন্তা-চর্চা কম, সেয়া পূৰণৰ বাবেই আমাৰ বিভাগে গ্রন্থ নিজাবধীয়াকৈ প্রস্তুত কৰি প্রকাশত গুৰুত্ব দি আহিছে। এই বাবেই আমি প্রকাশ কৰি উলিয়াও **অসমীয়া সংস্কৃতিৰ কণিকা** নামৰ গ্রন্থখনি। এই গ্রন্থখনে অভূতপূর্ব সঁহাৰি লাভ কৰে- অসমৰ সহৃদয় পাঠক সমাজৰপৰা। **অসমীয়া সাহিত্যত পাশ্চাত্য প্রভাৱ** নামৰ গ্রন্থখনে সম্প্রতি তৃতীয় সংস্কৰণত ভৰি দিয়াৰ দৰে এই **অসমীয়া সংস্কৃতিৰ কণিকা** গ্রন্থখনিয়ে তৃতীয় সংস্কৰণৰ মুখ দেখিছে। অসমীয়া বিভাগে এই **অসমীয়া সংস্কৃতিৰ কণিকাৰ** আধাৰতেই ইতিমধ্যে **অসমীয়া সংস্কৃতি-কোষৰ** প্রায় সত্তৰ শতাংশ কাম সমাপ্ত কৰিছোঁ। অচিৰে আমি সম্পূর্ণ নতুন ৰূপত **অসমীয়া সংস্কৃতি-কোষৰ** প্রথম খণ্ড অসমৰ পাঠকসমাজৰ হাতত তুলি দিবলৈ সমর্থ হ'ম বুলি আশা ৰাখিছোঁ। আমাৰ এই বিভাগৰ প্রাক্তন মুৰব্বী অধ্যাপক তথা সম্প্রতি দক্ষিণ কামৰূপ ছোৱালী মহাবিদ্যালয়ৰ অধ্যক্ষ ড° নাৰায়ণ দাসৰ মুখ্য সম্পাদনাত **অসমীয়া সংস্কৃতি-কোষ** আমি তিনিটা খণ্ডত সমাপ্ত কৰিব পাৰিম বুলি আশা ৰাখিছোঁ। ড° নাৰায়ণ দাসৰ সম্পাদনাতেই অসমীয়া বিভাগে ১৯৯৮ চনত প্রকাশ কৰি উলিয়াইছে অজ্ঞাত লেখকৰ **কথা-ঘোষা** নামৰ দুষ্প্রাপ্য গ্রন্থখনি। আমাৰ এই বিভাগৰ প্রাক্তন মুৰব্বী অধ্যাপক শ্রীসুশীল শর্মাৰি অৱসৰৰ দিনটোত সম্ভাষণ জনাওঁ তেখেতৰেই নির্বাচিত কবিতাৰ এটি অনবদ্য সংকলন **জোনাক ৰাতিৰ আৰতি** (১৯৯৮)ৰ জৰিয়তে। ৰামধেনু যুগৰ এই বিশিষ্ট কবি গৰাকীৰ কোনো কাব্যগ্রন্থ আগতে প্রকাশ হোৱা নাছিল। ইং ২০০১ চনত আমাৰ সম্পাদনাত **অসমীয়া জাতি আৰু সংস্কৃতি** নামৰ অন্য এখনি গ্রন্থ অসমীয়া বিভাগে প্রকাশ কৰিছে। এই গ্রন্থখনিৰো দ্বিতীয় সংস্কৰণ প্রকাশৰ পথত।

এইবেলি ড° প্রণতি শর্মা গোস্বামী আৰু ড° বিভা ভৰালীৰ যুটীয়া সম্পাদনাত আমি প্রকাশ কৰিছোঁ অসমীয়া **ভাষা-সাহিত্যৰ শোভা** শীর্ষক গ্রন্থখনি। প্রাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ সোণালী জয়ন্তী উপলক্ষে ছাত্র-ছাত্রীৰ পাঠ্যক্রমলৈ দৃষ্টি ৰাখি উল্লিখিত গ্রন্থখনি প্রস্তুত কৰা হৈছে। দুয়োগৰাকী সম্পাদিকাই নিষ্ঠা সহকাৰে গ্রন্থখনি সম্পাদনাত গুৰুত্ব দিছে। ড° নাৰায়ণ দাসদেৱৰ একান্ত নেৰানেপেৰা প্রচেষ্টাত পাঁচশ তেইশটা প্রবিষ্টিৰে **অসমীয়া সংস্কৃতিৰ কণিকাৰ** পৰিবর্ধিত সংস্কৰণে প্রকাশৰ মুখ দেখিছে। আমাৰ বিভাগৰে ছাত্র তথা সম্প্রতি অংশকালীন প্রৱক্তা গোলাপ সূতৰ আন্তৰিক সহযোগিতাও গ্রন্থখনি সোনকালে প্রকাশৰ মুখ দেখাৰ অন্য এক কাৰণ। তদুপৰি যিসকলে একক নিষ্ঠাসহকাৰে প্রবিষ্টিসমূহ আমালৈ প্রেৰণ কৰিছে সেইসকলো ধন্যবাদৰ পাত্র। ধন্যবাদৰ পাত্রী অক্ষৰ বিন্যাসৰ শর্মিলা দাস।

আগৰ গ্রন্থকেইখনৰ দৰে এই গ্রন্থখনিক পাঠক সমাজে আদৰি ল'লে আমি নিজকে ধন্য মানিম।

২০ নৱেম্বৰ'০৬

পৰমানন্দ ৰাজবংশী

মুৰব্বী অধ্যাপক

অসমীয়া বিভাগ

প্ৰাক্কথন

লুইতৰ দুয়োপাৰৰ বিস্তৃৰ্ণ ভূ-খণ্ডত যুগে যুগে বসবাস কৰি অহা আৰ্য আৰু অৰ্যভিন্ন প্ৰজাতিৰ লোকৰ ধৰ্মানুষ্ঠান, পূজা-পাৰ্বণ, লোক-বিশ্বাস, আচাৰ-বিচাৰ, নৃত্য - গীত, ক্ৰিয়া- কৌতুক প্ৰভৃতিৰ সমাহৰণ আৰু সমন্বয়ত প্ৰস্ফুটিত হৈছে অসমীয়া সংস্কৃতিৰ শতদল। অসমৰ সংস্কৃতি একৰঙী নহয়- বহুৰঙী। ইয়াৰ কিছুখিনি ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ প্ৰভাৱত গঢ়লোৱা আৰু ভালেখিনি থলুৱাভাৱে বিকশিত হোৱা। থলুৱাভাৱে পৰিপুষ্ট হোৱা সংস্কৃতিৰ সম্পদসমূহক সমীক্ষকসকলে লোক-সংস্কৃতিৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে। অসমৰ সংস্কৃতি আৰু লোক-সংস্কৃতিৰ সন্দৰ্ভত অসমীয়া আৰু ইংৰাজী উভয় ভাষাতে ৰচনা কৰা ভালসংখ্যক গ্ৰন্থ ছপা গৈ ওলোৱাটো কাৰো অবিদিত নহয়। পিছে এই গ্ৰন্থসমূহৰ আলোচনাবোৰ বেছ আহল- বহল। এখন গ্ৰন্থত পোৱা আলোচনা আনখনিত পাবলৈ নাইকিয়া। তদুপৰি কিছুসংখ্যক সু-আলোচনা সাময়িকী আৰু বাতৰি কাকততে সীমাবদ্ধ। লাগ বুলিলেই তাক বিচাৰি পোৱা টান। সংস্কৃতিৰ বিভিন্ন সম্পদৰ বিষয়ে খৰচি মাৰি জনাটো ভাল; পিছে থুল- মূলকৈ জনাটো বেয়া নহয়। থোৰতে জানিবলৈ হ'লে আলোচনাৰ পৰিসৰ চমু হোৱা প্ৰয়োজন। বহল কথা চমুকৈ প্ৰকাশ কৰা টান। সেইবাবে এনেধৰণে লিখা পুথি অসমীয়াত নাই। এই অভাৱলৈ লক্ষ্য ৰাখি **অসমীয়া সংস্কৃতিৰ কণিকাখনি** যুগুতোৱা হৈছে। কম কথাৰে বিষয় বস্তুৰ লগত পৰিচয় কৰাই দিয়াটোৱে পুথিখনিৰ মূল উদ্দেশ্য। বিশেষজ্ঞসকলৰ আলোচনাৰ আধাৰত কিম্বা বিজ্ঞজনক সোধ-পোছ কৰি প্ৰস্তুত কৰা ইয়াৰ কণিকাসমূহত মৌলিকতা প্ৰকাশৰ প্ৰযত্ন নাই। ভালসংখ্যক লেখাৰ সামৰণি অথবা মূল পাঠৰ মাজত আধাৰ গ্ৰন্থৰ নামোল্লেখ হৈছে। জনালোক উল্লেখ নোহোৱা খিনিৰো উৎসসমূহ অনুধাৱন কৰাত অসুবিধা নাপাব। ইন্দ্ৰধনুৰ বৰ্ণালীযুক্ত অসমীয়া সংস্কৃতিৰ সম্পদ অনেক। সেই আটাইখিনি এটি বকলাৰ ভিতৰত সোমোৱাটো কোনোপধ্যেই সম্ভৱ নহয়। বিভিন্ন ধৰ্ম-সম্প্ৰদায় আৰু জাতি-জনজাতিৰ কিছুসংখ্যক সাংস্কৃতিক সম্পদৰ প্ৰতিনিধিত্বমূলক কণিকাহে ইয়াত সন্নিবিষ্ট হৈছে। যিবোৰৰ দুই-এটাত ভুল-ত্ৰুটি বৈ যোৱা স্বাভাবিক। সহৃদয় পাঠক সমাজে তাক আঙুলিয়াই দিলে আগলৈ সিবোৰ আঁতৰ কৰাৰ যত্ন কৰা হ'ব। গ্ৰন্থখনিত যদি কোনোবে কিবা নতুন সম্পদৰ অন্তৰ্ভুক্তি অনুভৱ কৰি আমাক জনায় তেন্তে তাক আমি পৰৱৰ্তী সংস্কৰণৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিবলৈ অথবা এটি সম্পূৰ্ণ সংযোজন খণ্ড যুগুতাই প্ৰকাশ কৰিবলৈ সাজু আছোঁ। লোক-সংস্কৃতিৰ সম্পদসমূহৰ আচাৰ-নীতিৰ স্থান বিশেষে গঢ়-মিল আছে। বৰ্তমান গ্ৰন্থতে তাৰ স্বাক্ষৰ পাব। স্নাতকোত্তৰ অধ্যয়ন কেন্দ্ৰৰ পৰা ইতিপূৰ্বে সম্পদনা কৰি প্ৰকাশ কৰা *অসমীয়া সাহিত্যত পাশ্চাত্য প্ৰভাৱ* শীৰ্ষক গ্ৰন্থখনিক পাঠক সমাজে আদৰ কৰাত আমি কৃতাৰ্থ হৈছোঁ। সেইখনিৰ দৰে *অসমীয়া সংস্কৃতিৰ কণিকা*কো পঢ়ুৱৈ সমাজে মৰমৰ চকুৰে চালে আমি ধন্য মানিম।

এই সৰু পুথিখনিৰ আঁচনি প্ৰস্তুত কৰাৰে পৰা প্ৰকাশৰ ৰূপ দিয়ালৈকে বিভিন্ন মূল্যৱান দিহা-পৰামৰ্শ আগবঢ়োৱা সদাশয় ব্যক্তিসকলক আমাৰ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন

কৰিছোঁ। আমাৰ বিভাগক বাদ দি আন যিসকল লিখকে আমাৰ অনুৰোধ ৰক্ষা কৰি বহুমূলীয়া লেখাবে পুথিখনিৰ সৌষ্ঠৰ বঢ়াইছে তেওঁলোকো আমাৰ কৃতজ্ঞতাৰ পাত্ৰ।

দ্বিতীয় সংস্কৰণ প্ৰকাশত আগভাগ লৈ গুৱাহাটীৰ চন্দ্ৰপ্ৰকাশৰ স্বত্বাধিকাৰী শ্ৰী ৰাজেন্দ্ৰ মোহন শৰ্মা আমাৰ শলাগৰ ভাগী হৈছে।

****

।। পৰিবৰ্ধিত সংস্কৰণ সম্পৰ্কে ।।

ইংৰাজী ১৯৯৬ মে মাহত *অসমীয়া সংস্কৃতিৰ কণিকা* প্ৰথমবাৰ পোহৰলৈ অহাৰ পিছত একাধিক বাতৰি কাকতৰ 'পুথি পৰিচয়' শিতানত সৰু পুথিখনিৰ সন্দৰ্ভত উৎসাহজনক আলোচনা প্ৰকাশ পায়। পঢ়ুৱৈ সমাজে কণিকাক মৰমৰ চকুৰে চোৱাত অতিক্ৰম দিনৰ ভিতৰতে ছপা পুথিৰ অন্ত পৰে। বিভিন্ন এৰাব নোৱাৰা কাৰণত সংশোধিত তাঙৰণৰ ব্যৱস্থা কৰিব নোৱাৰি প্ৰথম মুদ্ৰণকে দ্বিতীয় সংস্কৰণ ৰূপে গুৱাহাটীৰ প্ৰখ্যাত 'চন্দ্ৰপ্ৰকাশ'ক ছপা কৰিবলৈ অনুমতি দিবলগা হয়। পিছে দ্বিতীয় বাৰ ছপা পুথিও কেইবছৰমানৰ ভিতৰত নাইকিয়া হোৱাত তৃতীয় পৰিবৰ্ধিত তাঙৰণৰ প্ৰস্তুতিত হাত দিবলৈ বাধ্য হওঁ যদিও কাম ফেৰা সম্পূৰ্ণ কৰোঁতে বহু সময় লাগিল। প্ৰথম তাঙৰণৰ দুশ তিৰাশীটা প্ৰবিষ্টিৰ লগত এইবেলি নতুনকৈ দুশ চল্লিশটা নতুন সাংস্কৃতিক সম্পদ যোগ দিয়াত প্ৰবিষ্টিৰ সংখ্যা হ'লগৈ পাঁচশ তেইশটা। অৱশ্যে নতুনকৈ যুগুত কৰা ভালেখিনি সাংস্কৃতিক সম্পদ পুথিৰ আকাৰলৈ লক্ষ্য ৰাখিবলগীয়া হোৱাত কণিকাৰূপৰা আঁতৰত ৰাখিব লগা হ'ল। ইয়াত অন্তৰ্ভুক্ত নোহোৱা সংস্কৃতিক কণিকাসমূহ অলপতে প্ৰকাশ পাবলগীয়া *অসমৰ সংস্কৃতিকোষ* (সানমিহলি খণ্ড)ৰ অন্তৰ্ভুক্ত হৈছে। চমু কথাত অসমৰ সংস্কৃতিৰ প্ৰবিষ্টি যুগুতাবলৈ প্ৰৰীণসকলে মন নকৰে। গতিকে নৱীনৰ কাষ চাপিব লগা হৈছে । কণিকাত বিষয় বস্তুৰ স্থিতি থাকিব - বিস্তৃতি মুঠেই নাথাকে ঃ এই উদ্দেশ্য আগত ৰাখিবলগীয়া হোৱাত বহুবোৰ নিবন্ধ 'লম্ভা পৰিহৰি সাৰোদ্ধৃত' কৰিবলৈ বাধ্য হৈছোঁ। তাৰ বাবে যেন লেখক-লেখিকাসকলে ক্ষমা কৰে। নতুনকৈ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা ভালেখিনি প্ৰবিষ্টি *প্ৰতিদিন, আমাৰ অসম, জনমভূমি, আজি, অগ্ৰদূত, প্ৰান্তিক* প্ৰভৃতিত প্ৰকাশিত সাংস্কৃতিক নিবন্ধমালাৰ আধাৰত যুগুতোৱা হৈছে। তাৰে কিছুসংখ্যকৰ ঋণ স্বীকৃত হৈছে, আনকিছু সংখ্যকৰ কৰা হোৱা নাই। এইছোগতে উপৰ্যুক্ত বাতৰি কাকতসমূহলৈ ঋণ স্বীকাৰ কৰাৰ লগতে কৃতজ্ঞতাও জ্ঞাপন কৰা হ'ল। প্ৰথম তাঙৰণটোৰ দৰে বৰ্তমানৰ পৰিবৰ্ধিত *অসমীয়া সংস্কৃতিৰ কণিকা*কো পাঠক সমাজে মৰমৰ চকুৰে চালে আমাৰ শ্ৰম সাৰ্থক হ'ব।

ভৱদীয়

নাৰায়ণ দাস

পৰমানন্দ ৰাজবংশী

(দিনাংক ঃ ২৮-১১-২০০৬)

।। নিবন্ধকাৰ পৰিচিতি ।।

আ. ব.	ঃ	আৰতি বৰঠাকুৰ (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ প্ৰাণী বিজ্ঞান বিভাগৰ জ্যেষ্ঠা প্ৰৱক্তা)
ই. ক.	ঃ	ড° ইন্দ্ৰানী কলিতা (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ প্ৰৱক্তা)
ক. ব.	ঃ	কমলেশ্বৰ বৰা (দক্ষিণ কামৰূপ ছোৱালী মহাবিদ্যালয়ৰ দৰ্শন বিভাগৰ প্ৰৱক্তা)
ক. তা.	ঃ	ড° কল্পনা তালুকদাৰ (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ প্ৰৱক্তা)
কি. ক.	ঃ	কিশোৰ কলিতা (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ স্নাতকোত্তৰ মহলাৰ প্ৰাক্তন ছাত্ৰ)
গ. পে.	ঃ	ড° গণেশ পেগু (বিশিষ্ট গৱেষক)
গো. সূ.	ঃ	গোলাপ সূত (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ অংশকালীন প্ৰৱক্তা)
জ্যো. দা.	ঃ	জ্যোৎস্না দাস (*দশৰূপকৰ* সহযোগী ভাঙনিকাৰ)
দ. পা.	ঃ	ড° দয়ানন্দ পাঠক (অধ্যক্ষ, প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়)
দী. দে.	ঃ	দীপিকা দেৱী (অতিথি প্ৰৱক্তা, অসমীয়া বিভাগ, প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়)
দু. ব.	ঃ	দুলেন বৰা (গৱেষক-ছাত্ৰ, অসমীয়া বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়)
দে. দা.	ঃ	দেৱজিৎ দাস (দক্ষিণ কামৰূপ মহাবিদ্যালয়ৰ ইংৰাজী বিভাগৰ প্ৰৱক্তা)
ধ. ব.	ঃ	ধৰ্মেশ্বৰ বৰা (দক্ষিণ কামৰূপ মহাবিদ্যালয়ৰ প্ৰাক্তন অধ্যক্ষ আৰু নিবন্ধকাৰ)
না.দা.	ঃ	ড° নাৰায়ণ দাস (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ প্ৰাক্তন মুৰব্বী আৰু দক্ষিণ কামৰূপ ছোৱালী মহাবিদ্যালয়ৰ অধ্যক্ষ)
নি. শ.	ঃ	নিৰল শৰ্মা (দক্ষিণ কামৰূপ ছোৱালী মহাবিদ্যালয়ৰ মুখ্য সহায়ক আৰু *কৌমুদীৰ* সম্পাদক)
প. বা.	ঃ	ড° পৰমানন্দ ৰাজবংশী (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ মুৰব্বী অধ্যাপক)

প. পা. ঃ পৰিণীতা পাটোৱাৰী (গৱেষিকা-ছাত্ৰী, অসমীয়া বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়)

প. আ. ঃ পশ্চিমউদ্দিন আহমেদ (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ ভূগোল বিজ্ঞান বিভাগৰ অৱসৰপ্ৰাপ্ত মুৰব্বী অধ্যাপক)

পা. দ. ঃ পাপৰি দত্ত (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ স্নাতকোত্তৰ মহলাৰ প্ৰাক্তন ছাত্ৰী)

পৃ. ক. ঃ ড° পৃথাৰাণী কৰ (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ হিন্দী বিভাগৰ প্ৰাক্তন মুৰব্বী অধ্যাপিকা)

প্ৰ. শ. গো. ঃ ড° প্ৰণতি শৰ্মা গোস্বামী (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ জ্যেষ্ঠা প্ৰৱক্তা)

প্ৰ. দা. ঃ প্ৰসেনজিৎ দাস (উত্তৰ-পূব পাৰ্বত্য বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভূগোল বিজ্ঞান বিভাগৰ গৱেষক)

ফ. তা. ঃ ফণিধৰ তালুকদাৰ (বি. এইচ. বি. কলেজৰ অসমীয়া বিভাগৰ জ্যেষ্ঠ অধ্যাপক)

ব. কু. দা ঃ ড° বলেন্দ্ৰ কুমাৰ দাস (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ প্ৰাণীবিজ্ঞান বিভাগৰ প্ৰাক্তন জ্যেষ্ঠ প্ৰৱক্তা আৰু পশ্চিম গুৱাহাটী মহাবিদ্যালয়ৰ অধ্যক্ষ)

বি. ব. ঃ বিন্দু ভূষণ বৰা (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ বাণিজ্যিক বিভাগৰ অংশকালীন প্ৰৱক্তা)

বি. পা. ঃ বিনীতা পাঠক (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ স্নাতকোত্তৰ শাখাৰ প্ৰাক্তন ছাত্ৰী)

বি. ভ. ঃ ড° বিভা ভৰালী (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ প্ৰাক্তন জ্যেষ্ঠা প্ৰৱক্তা আৰু সম্প্ৰতি গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ ৰীডাৰ)

বি. চ. ব. ঃ বিমল চন্দ্ৰ বৰদলৈ (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ অংশকালীন প্ৰৱক্তা)

বী. কু. শ. ঃ বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ শৰ্মা (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ অৱসৰপ্ৰাপ্ত গ্ৰন্থাগাৰিক)

বৈ. ৰা. ঃ বৈকুণ্ঠ ৰাজবংশী (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ জ্যেষ্ঠ প্ৰৱক্তা)

ভূ. সি. ঃ ভূপেন সিং (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ প্ৰাক্তন অধ্যক্ষ)

ম. দে. ঃ মঞ্জুলা দেৱী (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ অংশকালীন প্ৰৱক্তা)

য. মা. ঃ যমুনা মালী (দক্ষিণ কামৰূপ ছোৱালী মহাবিদ্যালয়ৰ

অসমীয়া বিভাগৰ জ্যেষ্ঠা প্ৰৱক্তা)

স. দে. : সংগীতা দেৱী (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ অতিথি প্ৰৱক্তা)

সু. শ. : সুশীল শৰ্মা (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ প্ৰাক্তন মুৰব্বী অধ্যাপক)

সো. বু. : সোণালী বুঢ়াগোহাঞি (প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়ৰ প্ৰাণী বিজ্ঞান বিভাগৰ জ্যেষ্ঠা প্ৰৱক্তা)

হে. ৰা. : হেমেন ৰাজবংশী (টিহু মহাবিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ প্ৰৱক্তা)

****

বিষয়- সূচী

অইনিঃতম /১
অগৰুৰ ব্যৱহাৰ /২
অগ্নিগড় /২
অনাকটা কাপোৰ /৩
অপৰা নৃত্য /৩
অপেচৰী নাম / অপেচৰী সবাহ /৪
অম্বুবাচী /৪
অর্ধচন্দ্র /জোনবিৰি /৫
অ'ৰি - (এউৰি) গীত /৫
অশোকাষ্টমী /৬
অসম /৭
অসম নামৰ ব্যুৎপত্তি /৭
অসমত আয়ুর্বেদ চর্চা /৮
অসমত জ্যোতিষ চর্চা /৯
অসমত দেৱদাসী নৃত্যৰ পৰম্পৰা /১০
অসমত ৰং প্রস্তুত কৰা প্রণালী /১১
অসমৰ খেল -ধেমালি /১২
অসমৰ গছ -গছনি /১২
অসমৰ চৰাই- চিৰিকতি /১৩
অসমৰ চিত্র-কলা /১৪
অসমৰ ধান- চাউল /১৫
অসমৰ নদ-নদী /১৬
অসমৰ পর্বত ভৈয়ামৰ আনদ্ধ বাদ্য /১৭
অসমৰ পর্বত ভৈয়ামৰ ঘনবাদ্য /১৮
অসমৰ পর্বত ভৈয়ামৰ ততবাদ্য /১৯
অসমৰ পর্বত ভৈয়ামৰ সুষিৰবাদ্য /১৯
অসমৰ পুৰণি স্থাপত্য /২০
অসমৰ পোক -পৰুৱা /২১
অসমৰ বনৌষধি /২১
অসমৰ বাদ্য -যন্ত্র /২২
অসমৰবৃত্তিয়াল সম্প্রদায় সমূহ /২৩
অসমৰ মাছ -পুঠি /২৪
অসমৰ মাছ ধৰা সজুলি /২৪
অসমৰ মানুহৰ চোতালখন /২৫
অসমৰ শৈৰ মূর্তিকলা /২৫
অসমৰ হাতী দাঁতৰ শিল্প /২৬
অসমীয়া আহাৰ -পানী /২৭
অসমৰ তিৰোতাৰ সাজপাৰ /২৮
অসমীয়া পাগুৰি /২৯
অসমীয়া পিঠা-পনা /৩০
অসমীয়া পুৰুষৰ সাজ /৩০
অসমীয়া প্রসাধন সামগ্রী /৩১
অসমীয়া মানুহৰ উপাধি /৩২
অসমীয়া লোক সংস্কৃতিত কল /৩২
অসমীয়া লোক সংস্কৃতিত বাঁহ /৩৪
অক্ষয় বস্তি /৩৫
আ-অলংকাৰ /৩৬
আইনাম /৩৭
আইলাপূজা /৩৮
আঙুঠি /৩৮
আখেৰি চাহাৰ ছোম্বা /৩৯
আখৈ তোলা /৩৯
আগ অনা /৪০
আজান ফকিৰ /৪০
আঠমণ্ডলা /৪১
আঠে তিতা মাহে পিঠা /৪১
আতচ বাজী /৪২
আপং /৪৩
আপী ওজা /৪৩

আমবাৰীৰ মৃন্ময় ভাস্কর্য /৪৪
আমবাৰীৰ শৈলমূর্তি কলা /৪৫
আমৰলি টোপ /৪৫
আৰাণ উৎসৱ /৪৬
আৰ্ণাম আহেম কাচিলুত /৪৬
আঁৰিয়া /৪৭
আৰিয়া /৪৭
আল্‌লগা বামুণ /৪৮
আলি-আই- লৃগাং /৪৮
আহোম যুগৰ অস্ত্র শস্ত্র /৪৯
আহোম যুগৰ কৰ কাটল /৫০
আহোম যুগৰ স্থাপত্য /৫১
আয়তীৰ তেল -সিন্দূৰ /৫১
ঈদল-ফিতৰ /৫২
উপনয়ন /৫২
উম্রাপূজা /৫৩
ওজাপালি /৫৪
ওম্‌ফা পূজা /৫৫
ওৱাংগালা /৫৬
কঁকাল চিঞা পিঠা /৫৭
কঙালী বিহুৰ গীত- মাত
(দক্ষিণ কামৰূপৰ) /৫৭
কচুগুটি খেল /৫৮
কঠ /৫৮
কঁঠাল পিঠা আৰু কল পিঠা /৫৯
কণীযুজঁ /৫৯
কধৰা টনা খেল /৬০
কনাই /৬০
কপালী / টিক্‌লী /৬১
কপৌ ফুল /৬২
কবীৰা গীত /৬২
কমৰধনি বা কর্ধনি /৬৩
কমাৰ শালিৰ শব্দ /৬৪
কৰতাল /৬৪
কৰম পৰব /৬৪
কৰাল /৬৫
কলা খাৰ /৬৬
কল্যাণ-খৰমান /৬৬
কড়ি খেল /৬৭
কাজল বুলীয়া দাঁত /৬৮
কাতি পূজা /৬৮
কাতি বা কঙালী বিহু /৬৯
কাতি গাছ্য /৭০
কাণ ফুলি /৭১
কাণ বিন্ধনি/৭১
কামৰূপ নামৰ ব্যুৎপত্তি /৭৩
কামৰূপীয়া ঢুলীয়া/৭৩
কামাখ্যা নামৰ ব্যুৎপত্তি /৭৪
কামাখ্যা দেৱালয়ৰ দেৱলীয়া লেখ /৭৪
কামাখ্যা ধামৰ অম্বুবাচী মেলা /৭৫
কামাখ্যা ধামৰ চ'ৰাব্রত /৭৫
কামাখ্যা ধামৰ পুষ্যাভিষেক উৎসৱ /৭৬
কাৰছি পূজা /৭৬
কাৰ্‌বি সকলৰ বয়ন শিল্প /৭৭
কাৰ্‌বি সকলৰ দেহাল উৎসৱ/৭৭
কাৰা বাঁহী /৭৮
কালঝাৰ সত্রৰ জগন্নাথৰ নাম উৎসৱ /৭৮
কাল সংহতি /৭৯
কালি /৮০
কাঁহ /৮০
কাহুদী আৰু খাৰলি /৮১
কিৰাত সংস্কৃতিৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্য /৮১
কুকুৰা যুঁজ ১ /৮২
কুকুৰা যুঁজ ২ /৮২

কুমাৰৰ বাচন বৰ্তন /৮২
কুমাৰী পূজা /৮৩
কুলা বুটী /৮৪
কুশান গান /৮৪
কুঁহিয়াৰ শাল /৮৫
কুঁহিয়াৰ শালৰ শব্দ /৮৫
কুঁহিলা শিল্প /৮৬
কৃষি সম্বন্ধীয় লোকবিশ্বাস /৮৭
কেঁচাই খাতী /৮৭
কেকোঁৰা দোলা /৮৮
কেৰু /৮৮
কোচ আমোলৰ অসমত শৈৱ ধৰ্ম /৮৯
কোমল চাউল /৮৯
কোমোৰা খেল /৯০
কৌত্‌কৌ পূজা /৯০
খঞ্জৰি /৯১
খদা, পাচি আৰু কুলা /৯১
খনিকৰ /৯২
খৰম /৯৩
খৰিচা /৯৩
খৰি দিয়া /৯৪
খৰিকা টনা কৰ /৯৪
খাতিৰ ভাৰ /৯৫
খাৰু /৯৫
খুলীয়া ভাউৰীয়া /৯৬
খুলি গুটি খেল /৯৭
খেতি বাতিৰে সম্পৰ্কিত শব্দ /৯৭
খেৰ পুঁজি /৯৭
খেৰাই /৯৮
খেল প্ৰথা /৯৮
খোক্‌চি পূজা /৯৯
খোল /১০০
খোলা চাপৰি পিঠা /১০০
গগনা /১০০
গছ বিয়া /১০১
গন্ধ /১০২
গৰখীয়া ভাৰ /১০২
গৰখীয়া সবাহ /১০২
গৰু গাড়ীৰে সম্পৰ্ক থকা শব্দ /১০৩
গলপতা /১০৩
গ'লিৰ নাম /১০৪
গাঁঠিয়ান খুন্দা /১০৫
গা-ধন-কৰ /১০৫
গাভৰু চাং /১০৫
গাম খাৰু, মুঠি খাৰু /১০৬
গামোচা /১০৬
গাৰজা পূজা /১০৭
গাৰো সকলৰ আগালমাকা /১০৮
গাৰো সকলৰ ৰংচুগালা /১০৮
গাৰো সকলৰ মাঙোনা /১০৯
গীতাল / গীদাল /১০৯
গেৰবা উৎসৱ /১১০
গোছ উঠা উৎসৱ /১১১
গোছ ৰোৱা উৎসৱ /১১১
গোপাল ভোগ /১১২
গোপী ভংগি /১১২
গোপী যন্ত্ৰ /১১২
গোৱালিনী যাত্ৰা /১১৩
গোসাঁই প্ৰৱেশৰ নাচ /১১৩
গোসাঁই বিহ/১১৩
ঘণ্টা/১১৪
ঘৰ জোঁৱাই আৰু ঢোকা ৰখা /১১৪
ঘৰ-বাৰী /১১৫
ঘিলা খেল /১১৬

ঘিলাখেল আৰু বিহুগীত /১১৬
চক ঢাৰি /১১৭
চকলং /১১৭
চতুর্দশ শতাব্দীৰ অসমৰ বাসুদেউ উপাসনা /১১৭
চপাঁপতীয়া কাপোৰ /১১৮
চমৰীয়া সত্ৰৰ মৃন্ময় ভাস্কর্য /১১৯
চমাংকান /১১৯
চৰমগা প্রথা /১২০
চড়ক পূজা বা চৈতপৰব /১২১
চহৰাই পৰব /১২১
চাউল ভোজনি /১২২
চাং /১২৩
চাৰিশুা /১২৩
চালিনাচ /১২৪
চিতিপতি /১২৫
চিত্রাচল - কম্বাচলৰ নৱগ্রহপূজা /১২৫
চিফুং /১২৬
চিৰা /১২৬
চিয়াঁ গীত /১২৭
চিয়াঁহি প্রস্তুত কৰা প্রণালী /১২৭
চু /১২৮
চুঙাপিঠা /১২৯
চুঁজে /১২৯
চুন্নত /১৩০
চেও চাপৰি নাম /১৩০
চেৰা বিহু /১৩১
চেৰ্জা /১৩১
চৈতেলি গোৱা /১৩১
চৌ খেল /১৩২
চৌ পূজা /১৩২
ছগ্রামিছৱা /১৩৩
ছঠ পূজা /১৩৪
ছাথাৰ গীত আৰু নৃত্য /১৩৫
ছোঁ মুখা /১৩৫
জগদ্ধাত্রী পূজা /১৩৬
জননী /১৩৭
জপা /১৩৭
জপাথোৱা /১৩৮
জলডাঙৰীয়াৰ ঠগী পূজা /১৩৯
জয়ঢোল /১৩৯
জয়সাগৰ দেৱালয়ৰ বিষ্ণুমূর্তিত পূজা-সেৱার্থে নিয়োজিত বিষয়া-কর্মচাৰী /১৪০
জাংফাই কেৰু /১৪০
জাকাত /১৪১
জাগাৰ পূজা /১৪১
জাপি /১৪২
জামুগুৰি হাটৰ বাঘভেটা /১৪৩
জাৰী গীত /১৪৩
জাৰী ঘোঁৱা /১৪৪
জিকিৰ /১৪৫
জিৰ কেদাম /১৪৬
জুনা /১৪৭
জেং বিহু /১৪৮
জেজেৰা দল /১৪৮
জেঠুৱা উৎসৱ /১৪৯
জেতুকা /১৫০
জোৰণ (তেলৰ ভাৰ) /১৫০
জোৱা /গণিকা /১৫১
ঝুমকা /১৫২
ঝুমুৰ নৃত্য /১৫২
ঝুমুৰ নাচ /১৫৩
টকা /১৫৩
টাই ফাকেৰ টোপোলা ভাত /১৫৪

টাং ভোটা /১৫৪
টুকুৰীয়া পূজা /১৫৫
টুখ্ৰং /১৫৫
টুচু পৰৱ /১৫৬
টেকেলি পিঠা /১৫৭
টেমেকা /১৫৭
টেৰা কটা ভাস্কর্য /১৫৮
টোকাৰী /১৫৯
ঠগা /১৫৯
ডম্বৰু /১৬০
ডিণ্ডিম /১৬০
ডিমাছা জনগোষ্ঠীৰ বিৰাহ উৎসৱ /১৬০
ডিমাছাৰ বুচুমা বিহু /১৬১
ডুকুলা /ডুকুলি/ডুগি /১৬২
ডুগডুগী /পেচন্দাৰ /১৬২
ডেকাচাং /১৬৩
ঢাক /১৬৩
ঢুলীয়া চং /১৬৪
ঢেঁকী শাল /১৬৪
ঢেপা ঢুলীয়া /১৬৫
ঢোল /১৬৬
ঢোলক /১৬৭
ঢোলবিৰি /১৬৭
তাঁত শাল /১৬৭
তাঁতশাল পূজা /১৬৮
তবলা /১৬৯
তামোলৰ আমোল মোল /১৬৯
তাম্রেশ্বৰী মন্দিৰৰ গোঁসানী /১৭০
তাল /১৭১
তালপিঠা /১৭১
তিৰিৰ মিঠা খাৰী /১৭২
তিলনি /১৭২
তিৱা সকলৰ ইয়ালিং উৎসৱ /১৭২
তিৱা জনগোষ্ঠীৰ মায়পথালা /১৭৩
তিৱাৰ বোকা নাচ /১৭৪
তুলাপাত /১৭৫
তেলীশাল /১৭৫
তোলনি বিয়া /১৭৬
ত্রিহুলীয়া গোসাঁই উলিওৱা মেলা /১৭৭
ত্রৌর্যতিক যন্ত্র /১৭৮
থিয়নাম /১৭৮
থুৰিওৱা তামোল /১৭৯
থুৰীয়া /১৮০
থোকাসোণ/১৮০
দগৰ/১৮০
দধিমন্থন উৎসৱৰ লোকবিশ্বাস/১৮১
দবুৰ উয়ুঁ (পূজা)/১৮১
দৰ পূজা/১৮২
দৰঙৰ দেউল/১৮২
দৰঙৰ বাসুদেউ পূজা/১৮৩
দৰঙৰ মথনী/১৮৪
দশ সংস্কাৰ/১৮৫
দহৰ ফুৰোৱা /১৮৬
দক্ষিণ কামৰূপৰ তোলনি বিয়াৰ লোকবিশ্বাস/১৮৭
দক্ষিণ কামৰূপৰ পেক্‌ভাওনা/১৮৮
দক্ষিণ কামৰূপৰ সুঁৰৰি উৎসৱত মালা দিয়া প্রথা/১৮৯
দিন ভাওনা/১৮৯
দীপান্বিতা/১৮৯
দুণৰি /১৯০
দুন্দুভি /১৯১
দুর্গা পূজা কৃষিৰ অর্চনা /১৯২
দেওধা /১৯২

দেনাপাৱা /দেনাবাৱা/১৯৩
দেৱদাসী নৃত্য /১৯৩
দৈয়ন দিয়া /১৯৪
দোতাৱা /১৯৪
ধৱমৱ ঘট /১৯৫
ধান উঠা উৎসৱ /১৯৬
ধুৱা নাট /১৯৬
ধেমালি আৰু চাহিনি /১৯৭
ধোৱা চাং /১৯৭
ন খোৱা বা নৱান্ন উৎসৱ /১৯৮
নংক্রেম /১৯৮
নদ্রাং /১৯৯
নন্দোৎসৱ /২০০
নাকফুলী /২০০
নাগাৱা /২০১
নাঙল ধোৱা পিঠা /২০১
নাঙল যুঁৱলি /২০২
নাঙেলী গীত /২০৩
নাটুৱা /২০৪
নাড়ু ভংগি /২০৪
নাম ডুমডুমীয়া সত্রৱ আহিনী মেলা /২০৫
নামাজ /২০৫
নাৱায়ণী মুদ্রা /২০৭
নিকাহ /২০৭
নিকা সংহতি /২০৮
নিচুকনি গীত /২০৯
নিমছ'কেৰুড /২০৯
নিয়ৱ ভঙা চিৱা /২১০
নেকলেচ /২১০
নেপালী সকলৱ তীজ উৎসৱ /২১১
নেপূৱ /২১১
নেপূৱ বা নূপুৱ /২১২
নোক-ফান-টে /২১২
পকালাড়ু /২১৩
পঁচতি /২১৩
পতাজাল /২১৪
পংৱাগ /২১৫
পলকূট /২১৬
পয়চাংকেন /২১৬
পয়লেং /২১৭
পঞ্চামৃত /২১৮
পার্হি ডোলা /২১৮
পাইক প্রথা /২১৯
পাউৱা তোলা /২১৯
পাখোৱাজ /২২০
পানী টেঙা /২২১
পানী পৰুৱা দিয়া /২২১
পাবনী উছৱ /২২১
পাৱ নৃত্য /২২২
পাল নাম /২২২
পুখুৰী খন্দা পদ্ধতি /২২৩
পুতলা নাচ /২২৪
পুৰণি অসমৱ বলভদ্র পূজা /২২৫
পুৰণি অসমৱ মাটিৱ নাও /২২৫
পুৰণি অসমৱ মাটিৱ শিল্প /২২৬
পুৰণি অসমৱ সোণ কমোৱা পদ্ধতি /২২৭
পুৰণি অসমৱ হয়গ্রীৱ উপাসনা /২২৭
পুৰুষ সংহতি /২২৮
পুষুৱা /২২৯
পেল্কা বা পেল্কানি /২২৯
পেঁপা /২৩০
পোহন বিয়া /২৩০
প্রাগজ্যোতিষ নামৱ উৎপত্তি /২৩১
প্রাচীন কামৰূপৱ শৈৱধর্ম /২৩২

ফকৰা /২৩৩
ফচৌ /২৩৪
ফল কটাৰী সলোৱা বিয়া /২৩৪
ফাট বিহু /২৩৫
ফাতেহা-ই-দোৱাজ-দহম /২৩৫
ফাৰকাস্তি উৎসৱ /২৩৫
ফিতৰা বা ফেতৰা /২৩৬
ফেনী পিঠা /২৩৭
বকলা পুথি /২৩৭
বংশীগোপাল মন্দিৰৰ সভা /২৩৭
বস্ত্যাহাউ /২৩৮
বৰদৈচিলা /২৩৮
বৰপীৰা /২৩৯
বৰ্হমথুৰি /২৩৯
বহৰি সত্ৰৰ জেঠৰ সভা /২৪০
বহাগ বিহুৰ লোকবিশ্বাস /২৪০
বহুৰা /২৪২
বাউটি /২৪২
বাগৰুম্বা /২৪২
বগেজাৰী/ বহুৰঙী গীত /২৪৩
বাঘ নখৰ লটকন /২৪৪
বাজু /২৪৪
বাম্বোল পিটা /২৪৪
বাৰে চহৰীয়া ভাওনা /২৪৫
বালা /২৪৬
বালিসত্ৰৰ আৰিয়া উৎসৱ /২৪৬
বাঢ়নী /২৪৭
বায়খো /২৪৭
বাঁশ পূজা /২৪৮
বাঁহ টনা বা বাঁহ ভঙা উৎসৱ /২৪৯
বাহী বিয়া /২৪৯
বিদ্যাৰম্ভ /২৫০
বিহুগীত/২৫০
বিহুগীতত কোম্পানী আমোলৰ চিত্ৰ/২৫১
বিহুগীতত ঘিলা খেল/২৫২
বিহুগীতত চৰাই -চিৰিকতি/২৫২
বিহুনাচ/২৫৩
বিহু মৰা গীত/২৫৪
বুকনি/ বহনি/২৫৪
বুৰঞ্জীৰ প্ৰবাদ -প্ৰবচন/২৫৫
বুলবুলি যুঁজ/২৫৬
বুঢ়া ডাঙৰীয়া/২৫৬
বৃন্দাবনী বস্ত্ৰ/২৫৭
বৃক্ষ পূজা/২৫৮
বেই/২৫৯
বেণা /২৫৯
বেৰজাল /২৫৯
বেলি ঘূৰ ঘূৰ খেল /২৬০
বৈশাখী উৎসৱ /২৬১
ব্ৰহ্ম সংহতি /২৬২
ব্ৰহ্মচাৰী সত্ৰৰ বোকা ভাওনা /২৬২
বৌদ্ধ ঐতিহ্য আৰু হয়গ্ৰীৱ মাধৱ মন্দিৰ /২৬৩
ভথেলি /২৬৪
ভস্মাচল মন্দিৰৰ শিৱ পূজা /২৬৫
ভাইৰা /২৬৫
ভাত পিঠা /২৬৬
ভাৰী গান /২৬৭
ভাৱাইয়া আৰু চট্‌কা /২৬৭
ভেকুলী বিয়া /২৬৭
ভেলদিয়া উৎসৱ /২৬৮
ভোৰতাল /২৬৯
মগৰদানা /২৬৯
মটৰমণি /২৬৯

মণিমালা /২৭০
ম'তা বা মহতা /২৭০
মদনোৎসৱ /২৭০
মদাৱগুৰি সত্রৰ সিংহাসনৰ চিত্রিকা /২৭১
মণিকূট /২৭২
মপিনঃ গালং কৃষি উৎসৱ /২৭২
ম'হ যুঁজ /২৭৩
মহৰম /২৭৪
মহালয়া /২৭৪
মহোহো /২৭৫
মাই কুচুম ফাই /২৭৫
মাকো /২৭৬
মাচুপ /২৭৭
মাঝি সম্প্রদায়ৰ জাৰ্গি পাঞ্জা /২৭৭
মাটি আখৰা /২৭৮
মাটি ফুটা দেৱালয়ৰ সুঁৱৰি উৎসৱ /২৭৯
মাটিৰ শিল্প /২৮০
মাদল /২৮০
মাঘ বিহু /২৮১
মাঘবিহুৰ লোকবিশ্বাস /২৮২
মাঘবিহুৰ শলিয়া খেদা প্রথা /২৮৩
মাৰৈ পূজা /২৮৪
মাহকৰাই /২৮৪
মিচিমি তিতা আৰু ৰৰবিহ /২৮৫
মিধু আৰু আঃবাংগীত /২৮৫
মুখাগ্নি /২৮৬
মৃদংগ /২৮৬
মৃতকৰ ছ্য কঢ়িওৱা উৎসৱ /২৮৭
মেখেলা /২৮৭
মেজাংকৰী /২৮৮
মেৱা /২৮৯
মে-দাম-মে-ফী /২৮৯
মৈষাল আৰু মাহুতৰ গীত /২৯০
মৈ আৰু মৈ টকা /২৯০
মোগলাই পাগুৰি /২৯১
যঁতৰ /২৯২
যঁতৰ কটা বুটী /২৯২
যৱক্ষাৰ বা যখাৰ /২৯৩
যাত্রা সম্পর্কীয় লোকবিশ্বাস /২৯৩
ৰঙালী বিহু /২৯৪
ৰংদানী আৰু মায়তৰী ৰাভা /২৯৫
ৰজাঘৰীয়া চালিনাচ /২৯৬
ৰমজান আৰু ৰোজা /২৯৬
ৰেচতে পেঁচ /২৯৭
লখিমী সবাহ /২৯৮
শবৰোৎসৱ /২৯৮
শৰাই /২৯৯
শুধিকৃত্য /৩০০
শেন যুঁজ /৩০১
শ্ববে কদৰ /৩০২
শ্ববেৰাত /৩০২
শ্ববে মে'ৰাজ /৩০৩
সত্রৰ গঠন প্রণালী /৩০৩
সত্রৰ বিষয়ৱবীয়া /৩০৪
সত্রৰ সংজ্ঞা /৩০৫
সৰমালা /৩০৫
সৰি বা সুঁৱৰী /৩০৬
সাঁচি পাত /৩০৭
সাত শাকী /৩০৮
সাত বিহু /৩০৯
সাতৰাজ মাৰি এক ৰাজ কৰা /৩১০
সিংহাসন /৩১০

সিন্দূৰ /৩১১
সুঁৱাগুৰি তোলা /৩১২
সুঁৰেৰি /৩১৩
সূত্রধাৰী নাচ /৩১৩
সূত্রধাৰৰ সাজপাৰ /৩১৪
সোণামাকৰি /৩১৪
সোণাৰায় পূজা /৩১৪
হজ /৩১৫
হাইতাল /৩১৬
হাউ বা হাদুগুদু খেল /৩১৬
হাঁচতি /৩১৭
হাছাং পূজা /৩১৭
হাজোৰ পুষ্প শিল্প /৩১৮
হাট ফাটৰ দান /৩১৯
হাতী যুঁজ /৩১৯
হাতী শালৰ শব্দ /৩২০
হাতে লিখা পুথিৰ মলাটৰ চিত্রিকা /৩২০
হাড় শুচি কৰা বিয়া /৩২১
হীৰাৰ বাচন- বৰ্তন /৩২১
হুচৰি /৩২২
হুদুম দেওৰ পূজা /৩২৩
হেঙুল /৩২৩
হেজাৰী ভাওনা /৩২৪
হেতালি খেল /৩২৫

✣ ✣ ✣ ✣ ✣ ✣

।। অইনিঃতম।।

মিচিংসকলৰ সংস্কৃতি বৈচিত্র্যময় আৰু বৰ্ণাঢ্য। অইনিঃতম মিচিং সংস্কৃতিৰ অনবদ্য অবদান। মিচিং জন-সমাজত প্রচলিত বিভিন্ন গীত-পদবিলাকৰ ভিতৰত অইনিঃতম অন্যতম। প্রেম আৰু বিৰহ বিষয়ক অইনিঃতম গীতবোৰ মিচিং জন-জীৱনৰ আন্তৰিক অনুভৱৰ সু-প্রকাশ বুলি ক'ব পাৰি। অসমীয়া বিহুগীত, বনগীতৰ সমতুল্য অইনিঃতমৰ ভাৱ-ভাষা আৰু সুৰ-মাধুর্যই স্বাভাৱিকতে মানুহৰ অন্তৰত আনন্দৰ হিল্লোল তোলে।

মিচিং ভাষাত 'অই' শব্দৰ অর্থ 'চেনাই', 'প্রিয়জন', 'সোণ', 'মইনা' ইত্যাদি। অইনিঃতম শব্দটো এনেদৰে নিষ্পন্ন হৈছেঃ অই + নিঃ + তম্, ✔ নিঃ ধাতুৰ অর্থ নিচুকোৱা, মৰমৰ গীত গাই বিমোহিত কৰা। -তম্ প্রত্যয়ৰ অর্থ উদ্দেশ্য, যাক উদ্দেশ্য কৰি গোৱা হয়। গতিকে অইনিঃতমৰ অর্থ হ'ল প্রেমক উদ্দেশ্য কৰি গোৱা গীত বা প্রেমৰ গীত।

অইনিঃতমৰ উৎপত্তি কেতিয়া হৈছিল কোৱা টান। পৃথিৱীৰ সকলো লিখিত সাহিত্যৰ আৰম্ভণিতে মৌখিক সাহিত্যৰ সৃষ্টি হোৱাৰ দৰে মিচিং ভাষাতো লোকগীতি সমূহ মৌখিক সাহিত্য হিচাপেই সৃষ্টি হৈছে। সময়ৰ সোঁতত অইনিঃতমৰ ভাৱ, ভাষা আৰু সুৰৰ ক্ষেত্রত পৰিৱর্তন পৰিলক্ষিত হোৱা দেখা যায়।

সৌন্দর্যপিপাসু মিচিং লোকৰ সৰল প্রাণৰ ভাষাময় অভিব্যক্তি অইনিঃতমত প্রকাশ পায় জীৱনৰ সুখ-দুখ, হর্ষ-বিষাদ, আশা-নিৰাশা, প্রেম-ঘৃণা, মিলন-বিচ্ছেদ, হতাশা ইত্যাদি ৰূপে। তদুপৰি সমসাময়িক সামাজিক, ৰাজনৈতিক, অর্থনৈতিক জীৱনৰ প্রতিফলনো গীতবোৰৰ যোগেদি চিত্রিত হয়।

অইনিঃতম দুটা পংক্তিত বিভক্ত। প্রথম পংক্তিত সাধাৰণতে নৈসর্গিক ৰূপৰ বর্ণনা আৰু দ্বিতীয় পংক্তিত প্রকৃতিৰ সৈতে চহা কবি বা গায়ক-গায়িকাৰ ব্যক্তিগত জীৱনৰ তুলনা বা উপমা-

আচি চিকুৰ চিকুৰ ক / মিক্চি চিকুৰ চিকুৰ ক;
আচি চিকুৰ পুনয়েকী / মিক্চি চিকুৰ পুন্পীমা।

(পানীৰ জুৰিও জুৰি আৰু চকুৰ পানীও জুৰি; জুৰিৰ পানী শুকায়, চকুৰ পানী নুশুকায়।)

প্রেম-প্রণয়মূলক অইনিঃতমৰ অধিকাংশই প্রেয়সীৰ দৈহিক সৌন্দর্য-সুষমাৰ বর্ণনাৰে সমৃদ্ধ। অইনিঃতমৰ ভাষা সৰল আৰু চিত্তাকর্ষক। অইনিঃতমবোৰ প্রাকৃতিক উপমা আৰু চিত্রকল্পৰ মাধুর্যৰে সমুজ্জ্বল।

অইনিঃতমক কোনো কোনো মিচিং উপভাষাত 'আবে' ৰূপেও আখ্যা দিয়া দেখা যায়। আবে = আঃ + বে; আহঃ বিশেষ্যবাচক উপসর্গ ✔ বে = মাত, শব্দ, সুৰ অর্থাৎ সুৰ লগাই গোৱা কথা বা গীত বা প্রণয় গীত।

বাস্তৱ জীৱনৰ লগত সম্পর্কযুক্ত নৈসর্গিক ৰূপ বর্ণনাৰ অন্তৰালত মানসিক আৱেগ অনুভূতি প্রকাশক অইনিঃতম মিচিং সমাজৰ অমূল্য সম্পদ।

বৈ. বা

।। অগৰুৰ ব্যৱহাৰ।।

অগৰুৰ বাবে অসম দেশ প্ৰখ্যাত। মধ্য অসম আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দক্ষিণ কুলত প্ৰচুৰ পৰিমাণে অগৰু গছ থকাৰ সংবাদ ইতিহাসত পোৱা যায়। ইয়াৰ আন নাম সাঁচিগছ। এই গছ বেচ ডাঙৰ-দীঘল হয়। ব্যক্তিগত, সামাজিক আৰু ধৰ্মীয় জীৱনত অগৰুৰ ব্যৱহাৰ অতি তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। প্ৰাগজ্যোতিষ বিজয়ৰ পিছত মধ্যম পাণ্ডৱ ভীমসেনে এই ৰাজ্যৰপৰা অগৰু সংগ্ৰহ কৰাৰ কথা পোৱা যায় - *মহাভাৰতৰ* সভা পৰ্বত। পাণ্ডৱসকলে ৰাজসূয় যজ্ঞ কৰা কালত প্ৰাগজ্যোতিষৰপৰা অসামান্য মণি-মুক্তা আৰু স্বৰ্ণ-ৰোপ্যৰ লগতে লাভ কৰিছিল - সুগন্ধিযুক্ত অগৰু। কালিদাসৰ *ৰঘুবংশৰ* ৰঘু কামৰূপলৈ আহোঁতে কালা গুৰুদ্ৰুমত (অগৰু) তেওঁৰ হাতী বন্ধাৰ কথা বিবৃত হৈছে। কৌটিল্যৰ *অৰ্থশাস্ত্ৰতো* উল্লেখ আছে- কামৰূপ ক্ষেত্ৰত অন্যান্য মূল্যবান গছৰ লগতে পোৱা যায় অগৰু গছ। কুমাৰ ভাস্কৰবৰ্মাই হৰ্ষ শিলাদিত্যলৈ আন আন উপঢৌকনৰ লগতে পঠিয়াইছিল - কৃষ্ণগুৰু তৈল (অগৰু তেল)। কাশ্মীৰৰাজ মুক্তাপীড় ললিতাদিত্যই প্ৰাগজ্যোতিষপুৰ আক্ৰমণ কৰা কালত প্ৰজ্জ্বলিত কৃষ্ণগুৰু বনৰপৰা ধূপ-ধূনা নিৰ্গত হোৱা দেখিবলৈ পোৱাৰ উজ্জ্বল বৰ্ণনা লিপিবদ্ধ হৈছে - *ৰাজতৰংগিণীৰ* চতুৰ্থ তৰংগত। *আইন-ই-আকবৰীৰ* দ্বিতীয়খণ্ডত আছে - কামৰূপৰ (কামৰূপৰ) পৰ্বতমালাত পোৱা প্ৰচুৰ পৰিমাণৰ আগৰ গছ কাটি লোকে তাৰপৰা অগৰু তেল উলিয়ায়। খৰালি কালত এই কাম আৰম্ভ হয়। অগৰু তেল প্ৰসাধন সামগ্ৰী। আগৰ গছৰ টুকুৰা গুড়ি কৰি উলিওৱা চূৰ্ণ ধূপ প্ৰস্তুত কৰা কামত বহুলভাৱে প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল। পুৰণি অসমত তুলাপাতৰ ব্যৱহাৰৰ পূৰ্বে পুথি-পাঁজি লিখা হৈছিল আগৰ বা সাঁচি গছৰ ছালৰপৰা প্ৰস্তুত কৰা সাঁচিপাততে। অসমৰ বাহিৰে ভাৰতৰ কোনো ঠাইতে সাঁচিপাততে লেখাৰ নজিৰ নাই। দাক্ষিণাত্যৰ চন্দনৰ যি গুৰুত্ব, পূৰ্ব ভাৰতৰ অসম দেশত অগৰুৰ সেই একেই গুৰুত্ব।

না. দা.

।। অগ্নিগড়।।

অংকীয়া ভাওনাৰ সৈতে নিগূঢ় সম্পৰ্ক থকা শব্দ এটা হ'ল - *অগ্নিগড়*। যিকালত বিজুলী বাতি অথবা মেন্ঠোল লাইটৰ ব্যৱস্থা নাছিল, সেই কালত অংকীয়া ভাওনা অভিনয় কৰাৰ ক্ষেত্ৰত অগ্নিগড়ে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈছিল। ড° সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই লিখিছে - 'অসমীয়া ভাৱনাত কাঠৰ তোৰণাকৃতিৰ ওপৰত ৯ টা অথবা ১৮ টা প্ৰদীপ জ্বলাই তাৰ তলেদি ভাৱৰীয়াক প্ৰৱেশ কৰিবলৈ দিয়া হয়। ইয়াক অগ্নিগড় বোলা হয়। (*পৰম্পৰাগত প্ৰাচ্য নাট্যাভিনয়*, পৃ. ৫৯) ৰামচৰণ ঠাকুৰে 'চিহ্ন যাত্ৰা'ৰ প্ৰসংগত লিখিছে - 'কুটিলা জোৰাক তাক কোঙোৰা কৰিল/কানিৰ আৰিয়া লগাই অগ্নিগেৰা দিল।' (*গুৰুচৰিত*, পদ ১৪৯৩) ৰামচৰণ বৰ্ণিত 'অগ্নিগেৰা'ই হ'ল অগ্নিগড়। ইয়াক স্থাপনা কৰা হয় - নামঘৰৰ কোঠাত। দুফালে দুটা খুটা থকা অলংকৃত তোৰণাকৃতিৰ কাঠেৰে সজা এই অগ্নিগড় কাঠচলাত নটা বা ততোধিক ফুটা থাকে। বাঁহৰ সৰু সৰু খুটিত মৰাপাট, সূতা অথবা কাপোৰ মেৰিয়াই মিঠাতেলত তিয়াই উপৰি উক্ত ফুটাবোৰত সোমাই জ্বলাই দিয়ে। অগ্নিগড়ত ৯ অথবা ১২ ডাল শলিতা জ্বলোৱা প্ৰয়োজন. অধিক হ'লে আপত্তি নাই - কিন্তু ক'ম হ'ব নোৱাৰে। ন

ডাল শলিতা নৱবিধা ভক্তিৰ প্ৰতীক আৰু বাৰডালি শলিতা হ'ল - দ্বাদশস্কন্ধ ভাগৱত অথবা দ্বাদশাদিত্যৰ প্ৰতীক। *অগ্নিগড়ৰ* শলিতাবোৰত অগ্নি জ্বলোৱাৰ লগে লগে আৰম্ভ হয় - 'বৰ প্ৰৱেশ'ৰ নাচ আৰু 'নটুৱাৰ গান'।

না. দা

।। অনাকটা কাপোৰ ।।

কোনো অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰৰে নকটাকৈ তাঁতশালৰপৰা উলিয়াই অনা কাপোৰেই অনাকটা (কা. আনাকাটা) কাপোৰ। এই কাপোৰ তাঁতশালত এবাৰত মাত্ৰ এখনেই বোৱাটো উল্লেখযোগ্য। সাধাৰণতে কাতি, পুহ আৰু চ'তৰ মাহত মঙ্গল, শনি আৰু ৰবিবাৰে অমাৱস্যা তিথিত এই কাপোৰৰ বাটি নাকাঢ়ে, কাপোৰো নবয়। উকা আৰু ফুলাম উভয়বিধ কাপোৰৰে প্ৰচলন আছে যদিও ফুলাম অনাকটাৰ প্ৰয়োগ প্ৰচুৰ। বোৱা হোৱাৰ পিছত চাৰি বাটি (= জাকি) 'ৰ' সূতা নকটাকৈ শালৰ ওপৰতে উঘা অথবা চেৰেকীত লৈ কাপোৰখন উলিয়াই আনি দুফালৰ ওলমি থকা 'দহি' বোৰ চালে চকু বোৱাকৈ জালৰ দৰে গুঠি পেলায়। অসমীয়া সংস্কৃতিত অনাকটা কাপোৰৰ স্থান বিশিষ্ট। বিয়াৰ দিনা দৰা-কইনাই অনাকটা 'তেল পাতনি' বস্ত্ৰ পৰিধান কৰাটো এটা সাধাৰণ দস্তুৰ। কইনাৰ চাদৰ অথবা শাৰী আৰু দৰাৰ ধুতিৰ লগতে চেলেং-চাদৰ সদায় অনাকটা হোৱা বাঞ্ছনীয়। দৰাই কলৰ গুৰিত গা ধুই অনাকটা কাপোৰেৰে গা মোচে। ঘটত মেৰিয়াই থোৱা সৰু কাপোৰখনো অনাকটা। নান্দীমুখ শ্ৰাদ্ধৰ কালত চাৰিটা কলপুলি পুতি তাত এখনি অনাকটা ফুলাম চাদৰ মেৰিয়াই দিয়াটো নিয়ম। দৰা ৰৰণ আৰু লগুণ গাঁঠি বন্ধা কামতো অনাকটা গামোচা ব্যৱহাৰ হয়। বিয়াৰ পিছদিনা কইনাই দৰাঘৰ গছকিবলৈ যাওঁতে কলৰ গুৰিৰপৰা দৰা ঘৰলৈ যোৱা পথ ছোৱাত এখনি অনাকটা কাপোৰ পাৰি দিয়া বিধেয়।

প্ৰথম সন্তান সম্ভৱা বিৱাহিতা স্ত্ৰীক অনাকটা বস্ত্ৰ নিদিলেই নহয়। উত্তৰ কামৰূপত এই অনাকটা কাপোৰখিনিক কোৱা হয় *আকল*। এই আকলখনি কোনো কোনো অঞ্চলত উকাকৈ আৰু আন কোনো অঞ্চলত ৰঙীন পাৰি দি ফুলামকৈ বোৱা দেখা যায়। নৱজাতকৰ গাত দিয়া প্ৰথমখন বিহুৱান সৰ্বদা অনাকটা হোৱা বাঞ্ছনীয়। শিশুৰ অন্ন প্ৰসন্ন, কাণ বিন্ধোৱা প্ৰভৃতি অনুষ্ঠানতো এইবিধ কাপোৰ আগবঢ়ায়। মৃতকৰ শ্ৰাদ্ধকালত শ্ৰাদ্ধকৰ্তাই অনাকটা ধুতি-গামোচা আৰু চেলেং পৰিধান কৰে। *গীতা-ভাগৱত* প্ৰভৃতি পাঠৰ কালত গুৰিবন্ধা চ'তৈবা ঢাৰিত অনাকটা কাপোৰ পাৰি দি তাতে পাঠকক বহিবলৈ দিয়াটো নিয়ম। এনেদৰে দেখা যায় যে অসমীয়া মানুহৰ জনমৰেপৰা মৰণলৈকে অনুষ্ঠিত বিভিন্ন ধৰ্মীয় অনুষ্ঠানত অনাকটা বস্ত্ৰই এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা ল'বলৈ সমৰ্থ হৈছে।

না. দা.

।। অঙ্কীয়া নৃত্য।।

ভগৱান শ্ৰী কৃষ্ণই গোৱৰ্ধন ধাৰণ কৰি গোকুলবাসীক ৰক্ষা কৰাৰ পিছত অনুশোচনাত দগ্ধ ইন্দ্ৰদেৱে বাসুদেৱৰ মনোৰঞ্জনৰ বাবে আকাশৰ অঙ্গৰা মণ্ডলীক মৰতলৈ নমাই আনি তেওঁলোকৰ হাতুৰাই নৃত্য গীতৰ আয়োজন কৰিছিল। এই নৃত্যই গাম্ভীৰ্যপূৰ্ণ সভ্ৰীয়া পৰিৱেশত

আজিও দক্ষিণপাট আৰু আউনীআটী সত্ৰত বৰ্তি আছে। এইবিধ নৃত্য আউনীআটী সত্ৰ বহাগ আৰু মাঘবিহুৰ দিনৰ সবাহত পৰিৱেশিত হয়। এই নৃত্যত মুৰত বেণী গোঁথা চুলি, ওৰণা, কিৰীটি, বুকু ঢকা চোলা, কঁকালত কৰ্ধনি আৰু ভৰিলৈকে ওলোমা ঘূৰি নৰ্তকীয়ে পৰিধান কৰে। ঢোলক বাদ্যৰ ব্যৱহাৰ ইয়াৰ মনকৰিব লগীয়া বৈশিষ্ট্য। হাজোৱালীয়া বাজানাত বজোৱা এই নৃত্যত দেওধ্বনি নৃত্যৰ ৰূপাংগ আত্ম-লুক্কায়িত হৈ থকাৰ সম্ভাৱনা দেখিছে ড° শ্ৰী শ্ৰী পীতাম্বৰ দেৱ গোস্বামীয়ে। ৰজাঘৰত এইপদ নৃত্যই বিশেষ সমাদৰ লাভ কৰিছিল।

(ড° পীতাম্বৰ দেৱগোস্বামীৰ *সত্ৰীয়া উৎসৱৰ পৰিচয় আৰু তাৎপৰ্যৰ* আধাৰত যুগুতোৱা)

না. দা.

।। অপেচৰীৰ নাম, অপেচৰীৰ সবাহ ।।

অপেচৰা নাম বা অপেচৰী সবাহ নাৰীসকলৰ এটি উল্লেখযোগ্য অনুষ্ঠান। সৰু ল'ৰা-ছোৱালী অকাৰণে শুকাই-খীনাই গ'লে, চকু-মুখ বেঁকা কৰি ওপৰলৈ চাই থাকিলে, হাত-ভৰি পয়ালগা ৰোগীৰ দৰে বিকল হ'লে সৰলচিতীয়া আইসকলে অপেচৰীয়ে দোষ ধৰা বুলি ধৰি লয় আৰু অপেচৰী সবাহ পাতি ভক্তি ভাৱে নাম গায়। তাৰবাবে অসুখ হোৱা ল'ৰা-ছোৱালীৰ ঘৰৰ চোতালত দুপৰবেলা যথাক্ৰমে সিন্দূৰ, ফুল আৰু পিঠাগুড়িৰে তিনিটা এককেন্দ্ৰিক বৃত্তৰ মণ্ডল সাজি তাৰ ভিতৰতে পূবমুৱাকৈ নখনি আগলতি পাত পাৰি অপেচৰাৰ বাবে আসন পাতে। আসনৰ সোঁফালে অপেচৰাই জল-কেলি আৰু বিচৰণ কৰিব পৰাকৈ দুটি সৰু কৃত্ৰিম পুখুৰী আৰু সিন্দূৰেৰে এটি আলি সাজি দিয়ে। পূজাৰ বাবে তিনি বা পাঁচ-জনী অকুমাৰী ছোৱালীক গা-পা ধুৱাই নতুন সাজ-পাৰ পিন্ধাই উপৰ্যুক্ত মণ্ডলৰ সমুখত ঢাৰি আৰু কাপোৰ পাৰি বহুৱায়। ধূপ-দীপ-ধূনা আৰু নৈবেদ্য আগবঢ়াই আয়তীসকলে আৰম্ভ কৰে অপেচৰা নাম। নামত গায় -

'সোণৰে একাডালি জৰী ৰূপৰে একডালি জৰী,
আকাশৰেপৰা নামে অপেচৰা হাতত ধৰা-ধৰি কৰি'।'

এই গীতৰোৰত ভক্তহৃদয়ৰ সৰলতা আৰু আকুলতা সুন্দৰকৈ প্ৰকাশ পায়। আবেলিৰ লগে লগে অপেচৰী সবাহৰ সামৰণি মাৰে নিম্নোক্ত নামেৰে -

'বিদায় দিয়া আই হে গধূলি হ'ল / নাম শুনিবাৰ ছলে আই নামৰ মাজে ৰল।
বিদায় দিয়া নিৰ্মাল্লি মুৰত তুলি লওঁ / বিদায় দিয়া অপেচৰী ঘৰা-ঘৰি যাওঁ।'

না. দা.

।। অম্বুবাচী (আমতী, সাখ)।।

অসমৰ প্ৰাচীন লোকাচাৰসমূহৰ অন্যতম হৈছে অম্বুবাচী উৎসৱ। অম্বুবাচী উৎসৱক নামনি অসমত আমতী, আমেতী আৰু সাখ বুলিও কোৱা হয়। নাৰী ৰজস্বলা হোৱাৰ দৰে পৃথিবী ৰজস্বলা হোৱাৰ এক লোকবিশ্বাসৰ ভিত্তিতেই আহাৰৰ মাহৰ সাত দিন পিছত এই উৎসৱ পালন কৰা হয়। নাৰী এগৰাকীৰ দৰে চাৰিদিনৰ মুৰত আমতীৰ চুৰাৰ ওৰ পৰে আৰু পাঁচদিনত শুদ্ধি হয়। এই চাৰিদিনত পৃথিবীক্ষণ অশুদ্ধি হৈ থাকে বুলি বিশ্বাস কৰি হিন্দুসকলে

যিকোনো ধৰণৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ কাম অথবা মাংগলিক কাম কৰাৰপৰা বিৰত থাকে। বিশেষকৈ হাল, কোৰৰ ব্যৱহাৰ, ফল-মূল চিঙা, মাটি খন্দা আদিও নিষেধ। কামাখ্যাকে আদি কৰি সকলো মঠ-মন্দিৰৰ পূজা-সেৱাও এই সময়ত বন্ধ থাকে। বিধৱাসকলে কেৱল ফল-মূল ভক্ষণ কৰিয়েই সেই দিন কেইটা কটায়। সধবাসকলে বৰাত বা ব্ৰত পালন কৰে। এই বৰাত উৎসৱ সধবা তিৰোতাই নদী, পুখুৰী অথবা জলাশয়ৰপৰা সংগ্ৰহ কৰা বোকা মাটিৰ কৃষি কাৰ্যৰ এক বিশেষ সম্পৰ্ক আছে। জেঠ-আহাৰৰ সংক্ৰান্তিৰ দিনা পুৱা সাথৰ আসনত বিশেষ ধৰণে পূজা সেৱা কৰা হয় আৰু আহাৰৰ তিনি তাৰিখে অৰ্থাৎ সাথ আৰম্ভ হোৱাৰ সপ্তম দিনা বৰাত পূজা হয়। এই বৰাত বা ব্ৰত পূজাৰ লগত সাবিত্ৰী-সত্যবানৰ কাহিনীৰ বিশেষ সম্পৰ্ক আছে।

এই সাথৰ পিছতে অম্বুবাচী বা আমতী আৰম্ভ হয়। লোক জীৱনত কাল্পনিক আমতী বুঢ়ীৰ প্ৰভাৱ আজিও বিদ্যমান।

অসমৰ কামাখ্যাক কেন্দ্ৰ কৰি অন্যান্য শক্তিপীঠ অথবা দেৱী পূজাৰ থানসমূহত আমতী উৎসৱ মহা সমাৰোহেৰে পালন কৰা হয়। বিশেষকৈ কামাখ্যা মন্দিৰৰ অম্বুবাচী মেলাত অসমৰ উপৰি ভাৰতৰ অন্যান্য ঠাইৰ ভক্তবৃন্দৰ যোগদানে এই লোক উৎসৱটিৰ মৰ্যাদা অধিক গুৰুত্বপূৰ্ণ কৰি তুলিছে।

সংস্কৃত 'অম্বুবাচী' শব্দৰপৰা এই আমেতী বা আমতী শব্দৰ সৃষ্টি হৈছে। সংস্কৃত 'সপ্ত' বা 'সপ্তক'ৰপৰা এই আহাৰ মাহৰ সাতদিনৰ সমাহাৰ 'সাথ' শব্দৰ উৎপত্তি হ'ব পাৰে।

আমতীৰ নিবৃত্তিৰ সময়ত বাচন-বৰ্তন, সাজ-পোছাক, ঘৰ-দুৱাৰ আদি ধুই-মচি পৰিষ্কাৰ কৰাটো এই আমতী বা সাথৰ এক অন্যতম বৈশিষ্ট্য।

মুঠৰ ওপৰত মাতৃ-প্ৰধান আৰ্য-ভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ লোক-বিশ্বাসৰ ভিত্তিত গঢ় লৈ উঠা অম্বুবাচী বা আমতী অথবা সাথ উৎসৱ প্ৰজনন কৃত্যৰ এক মনোমোহা উদাহৰণ।

প. বা

।। অৰ্ধচন্দ্ৰ / জোনবিবি ।।

জোন সদৃশ গহনা কাঁচিজোনটোৰ ঘৰে ঘৰে চলন এটা সাজি চেইন এডালত বা হাৰত লগাই পিন্ধা হয়। কাঁচিজোনে আকাশত শোভা কৰাৰ দৰে নাৰীৰ বুকুত শোভা কৰে।

প্ৰ.শ. গো

।। অ'ৰি (এউৰি) গীত ।।

কামৰূপৰ ম'হো-হোৰ লেখীয়া গোৱালপাৰাৰ লোক অনুষ্ঠানটো অ'ৰি অথবা এউৰি অনুষ্ঠান ৰূপে জনা যায়। আঘোণ মাহৰ পূৰ্ণিমা তিথিত ডেকাসকলে দলবদ্ধ হৈ ঘৰে ঘৰে গীত গাই পা-পইচা খুজি ফুৰে। এই গীতখিনিকে অ'ৰি অথবা এউৰি মগা গীত ৰূপে স্বীকৃতি দিয়া হৈছে। ডেকাইঁতে বছৰত এদিনহে মাগিব। গতিকে মাগন কাৰ্য হ'লেও প্ৰকৃততে ই এটা খেলহে। গীতত আছে - 'বছৰৰ খেলা, আমি নকৰুং হেলা।' বছৰেকত এদিন মাত্ৰ মাগিব, সেইবাৰে কমকৈ ধান দিলে নহ'ব - কমেও একুলা দিব লাগিব - 'অৰি বে হাপাং

পাং / এক কুলা ধান পাং//' কোনো কোনো গীতত কুলাৰ সলনি দোণ শব্দ পোৱা যায় - 'আগ দুৱাৰতে দুবুলা বুন / ধান দিবি এক দুন//' অ'ৰি গীতত ভালেখিনি থলুৱা গছ-লতা, ফল-মূল প্ৰভৃতিৰ নাম পোৱাটো উল্লেখযোগ্য। কিছু সংখ্যক চৰাই-চিৰিকতিৰো নাম উল্লেখ হোৱাটো মন কৰিবলগীয়া। লক্ষ্মী আৰু দুৰ্গা দেৱীও এই গীতৰ মাজেদি এঙামুৰি দিছে। গতিকে দ্বিজেন নাথে ক'ৰবদৰে, 'ৰচনা ৰীতিৰ ফালৰপৰা অথবা সুৰ-সংযোজনাৰ ফালৰপৰা অ'ৰি গীতবোৰৰ বিশেষ বিশেষত্ব বা বৈচিত্ৰ্য নাথাকিলেও গীতবোৰত প্ৰতিফলিত লোক-সমাজ, পাৰিপাৰ্শ্বিকতা, পথৰ-সমাৰ তথা প্ৰকৃতি ৰাজ্যৰ বিভিন্ন চিত্ৰই আমাক লোকগীতৰ লোক সমাজখনৰ ভালেমান নজনা কথা জনাত সহায় কৰে। সমাজখনক বুজাত বা উপলব্ধি কৰাত তথ্য পাতিৰ যোগান ধৰে।'

না. দা.

।। অশোকাষ্টমী ।।

পুৰণি কালত বসন্ত কালত উদ্‌যাপিত উৎসৱসমূহৰ ভিতৰত 'অশোক-দোহদো' এটা। এই উৎসৱ সাধাৰণতে ৰাজপ্ৰসাদত উদ্‌যাপিত হৈছিল। *সৰস্বতী কণ্ঠাভৰণৰ* মতে এই উৎসৱ অনুষ্ঠিত হৈছিল - চ'ত মাহৰ ত্ৰয়োদশী তিথিত। সেই কালত এটা লোক বিশ্বাস আছিল যে যুৱতীৰ পাদস্পৰ্শত অশোক ফুল মঞ্জুৰিত হয়। সেইবাবে ৰাজপ্ৰসাদৰ যুৱতী ৰাণীয়ে অশোক ফুলত এটা নিৰ্দিষ্ট দিনত চৰণ স্পৰ্শ দিছিল। মহাকবি কালিদাসৰ *মালবিকাগ্নিমিত্ৰম্* নাটত মালবিকাই নূপুৰযুক্ত চৰণেৰে অশোক ফুলৰ গুৰিত মৃদু আঘাত দিয়াৰ কেইদিনমান পিছত ফুলজোপা ফুলি উঠাৰ বৰ্ণনা আছে। চ'ত মাহৰ শুক্লা ষষ্ঠী আৰু অষ্টমী তিথি দুটা অশোক ষষ্ঠী আৰু অশোকাষ্টমী ৰূপে পৰিচিত। প্ৰথমটো তিথিত ছোৱালীসকলে অশোকৰ কলি খাইছিল। অষ্টমীৰ দিনাখন শোক মুক্তিৰ কামনাত স্ত্ৰী-পুৰুষ নিৰ্বিশেষে আঠোটিকৈ অশোক কলি খোৱাৰ বিধান পোৱা যায়।

অশোকাষ্টমীৰ দিনা ব্ৰহ্মপুত্ৰত স্নানৰ বিধান আছে। সেইদিনা ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ স্নানত গংগাস্নানৰ সমান ফল পোৱা যায়। পোন প্ৰথমে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পানীত নামি ব্ৰহ্মপুত্ৰক প্ৰণাম কৰা হয় এই মন্ত্ৰেৰে ঃ

'ব্ৰহ্মপুত্ৰো মহাবাহো শান্তনুকুল নন্দন।
অমোঘা গৰ্ভ সম্ভূত পাপং লৌহিত্য মে হৰ।।'

মন্ত্ৰ মতা শেষ হ'লেই পানীত বুৰ মৰা প্ৰয়োজন। তাৰ পিছত অশোকৰ কলি আঠোটা পানীৰে সৈতে ভক্ষণ কৰিব লাগে নিম্নোক্ত মন্ত্ৰটি গাই -

"ত্বাম শোক হৰাভীষ্ট মধুমাস সমুদ্ভৱ।
পিবামি শোকসন্তাপো মামশোকং সদা কুৰু ।।"

অশোকাষ্টমীৰ দিনা বহুতে পিতৃ পুৰুষৰ তৰ্পণ কৰে - অস্থি যথাবিহিত ভাৱে উটাই দিয়ে। শুৱালকুছিৰ *অশোকাষ্টমী* মেলা প্ৰখ্যাত। এই মেলালৈ স্নান কৰাৰৰ অৰ্থে হাজোৰ মাধৱ, কেদাৰ আৰু কামেশ্বৰ; বংশৰ ভৃংগেশ্বৰ; বামুন্দীৰ ধাৰেশ্বৰ আৰু শুৱালকুছিৰ সিদ্ধেশ্বৰৰ চলন্তা বিগ্ৰহ ঢোলে-ডগৰে, গায়নে-বায়নে সমদল যাত্ৰাৰে নৈৰ বালি পোৱায় আৰু নিৰ্দিষ্ট

স্থানত সিসকলক শাৰী শাৰীকৈ ৰাখে। গোসাঁইসকলক চোৱা লোকে লোকাৰণ্য হয়। ভক্তসকলে গোঁসাইসকলক সশ্রদ্ধ প্রণাম জনায়। বিয়লিৰ লগে লগে অষ্টমী মেলা লহিয়াবলৈ আৰম্ভ কৰে। মেলা উপলক্ষে নদীৰ বালিত অগণন দোকান-পোহাৰ বহে আৰু কিনা-বিকা চলে। নগাওঁ-শিলঘাটতো আড়ম্বৰপূর্ণ ভাৱে অশোকাষ্টমীৰ মেলা উদ্‌যাপিত হয়।

না. দা.

।। অসম।।

ভাৰতবর্ষৰ অংগৰাজ্য অসম দেশৰ উত্তৰ-পূব কোণত অৱস্থিত (২৪°১০′ আৰু ২৭°৫৮ উত্তৰ অক্ষাংশ আৰু ৮৯°৪৯′ আৰু ৯৭°২৬′ পূব দ্রাঘিমাংশ)। ইয়াৰ মাটিকালি ৭৮৪৩৮ বর্গকিলোমিটাৰ, জনসংখ্যা ২৬৬,৫৫,৫২৫ (২০০১) আৰু জনসংখ্যাৰ ঘনত্ব (প্রতি বর্গ কিলোমিটাৰত) ৩৪০ জন।

চাৰিসীমা ঃ ভৌগোলিকভাৱে অসমৰ কোনো প্রাকৃতিক সীমা নাই। বর্তমানে অসমৰ যি চাৰিসীমা, সি ৰাজনৈতিকভাৱেহে নির্ধাৰণ কৰা হৈছে। প্রকৃততে উত্তৰ-পশ্চিমলৈ উত্তৰ বংগৰ এক সংকীর্ণ ভূমিখণ্ডৰ দ্বাৰাহে অসম ভাৰতৰ অন্যান্য ৰাজ্যৰ সৈতে সংলগ্ন। বর্তমান অসমৰ উত্তৰে ভূটান আৰু অৰুণাচল প্রদেশ, পূবে অৰুণাচল প্রদেশ, নাগালেণ্ড আৰু মণিপুৰ, দক্ষিণে মিজোৰাম আৰু ত্রিপুৰা, পশ্চিমে মেঘালয়, বাংলাদেশ আৰু পশ্চিমবঙ্গ অৱস্থিত।

প্রাকৃতিক বিভাগ ঃ অসমৰ প্রধান প্রাকৃতিক ভাগ তিনিটা (১) ব্রহ্মপুত্র উপত্যকা অঞ্চল, (২) বৰাক উপত্যকা অঞ্চল আৰু (৩) কাৰ্‌বি আংলং আৰু উত্তৰ কাছাৰৰ পাহাৰীয়া অঞ্চল।

জলবায়ু ঃ অসমৰ জলবায়ু ঘাইকৈ গৰম আৰু সেমেকা মৌচুমী জলবায়ু। জলবায়ুত জলীয়া ভাপৰ মাত্রা অধিক, তাপমাত্রাৰ গড় মজলীয়া গ্রীষ্মকালত গড়ে ৩০ ডিগ্রী ছেলছিয়াছ আৰু শীতকালত গড়ে ১৬ ডিগ্রী ছেলছিয়াছ। বতৰৰ তাৰতম্য অনুসৰি অসমত বছৰটোক চাৰিটা ঋতুত ভগাব পাৰি। (১) শীতকাল ঃ নৱেম্বৰ-জানুৱাৰী; (২) প্রাক্ মৌচুমী কাল ঃ ফেব্রুৱাৰী-এপ্রিল; (৩) মৌচুমী কাল ঃ মে'-জুলাই আৰু (৪) উত্তৰ মৌচুমী কাল ঃ আগষ্ট-অক্টোবৰ। অসমত গড় বৰষুণ বছৰি ২২০০ মি. মি।

প্র. দা.

।। অসম নামৰ বুৎপত্তি ।।

অসম হ'ল ভাৰতৰ পূর্বোত্তৰৰ সু-প্রাচীন ৰাজ্য প্রাগজ্যোতিষ অথবা কামৰূপৰ নিতান্ত অর্বাচীন নাম। নিসন্দেহে ভাৰতৰ পূবৰ শ্বান্ বা আহোমসকলৰ অসম আগমনৰ পৰাই ৰাজ্যখনৰ নাম অসম হ'বলৈ আৰম্ভ কৰে। ঘাইকৈ মধ্যযুগৰ কোচ-কমতাৰ ৰজা-ৰাইজ, বঙ্গৰ নবাবসকল আৰু পিছলৈ মোগলসকলেও হয়তো পূবৰ এই ৰাজ্যখনৰ ক্ষেত্রত এই নতুন নামটোৰ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ লয়। অৱশ্যে বুৰঞ্জীত এই নাম তেতিয়া *অচম, অচমে,* বুলিহে উল্লেখ আছিল আৰু আজিৰ 'অসম' শব্দ তাৰ শেহতীয়া ৰূপান্তৰ।

অচম শব্দৰ উৎপত্তি লৈ বিভিন্ন ব্যাখ্যা আছে। ভাষাবিদ্‌সকলৰ মতে আহোম ভাষাত 'চাম' ধাতুৱে পৰাজিত কৰা বা হোৰা বুজায়। গতিকে তাৰ আগত নোহোৱা অর্থত অসমীয়া

আদি বৰ্ণ 'অ' যোগ হৈ 'অচাম' বা 'অচম' শব্দই পৰাজিত নোহোৱা বা অপৰাজিত অৰ্থকে সূচাইছে। কিছুমানে আকৌ *অসম* শব্দৰে 'আনৰ সমান নহয় অৰ্থাৎ অসমান' অৰ্থাৎ শ্ৰেষ্ঠ এই অৰ্থ বুজোৱা বুলি ক'বলৈ বিচাৰে। বাডেন পাৱেল নামৰ এগৰাকী পণ্ডিতে আকৌ *অচম* শব্দটোৰ মূল বিচাৰি বড়ো ভাষাৰ *হা-চম* (নামনি ভূ-ভাগ বা সমভূমি) শব্দৰ ওচৰ চাপিছে।

যিয়েই নহওক অচম শব্দই বৃটিছ যুগত আৰু বৰ্তমানতো ভাষা-সাহিত্যৰ ক্ৰম-বিবৰ্তনৰ যুগত তাৰ বানান আৰু ৰূপৰ ক্ষেত্ৰত ভালেখিনি সাল-সলনি হৈ এতিয়া *অসম* ৰূপকেই পৰিগ্ৰহ কৰিছে আৰু ইয়াৰপৰাই আজিৰ *অসমীয়া* আদি ৰূপবোৰ জন্ম দিছে আৰু এই *অসম, অসমীয়া* আদি ৰূপেৰে ভাৰতৰ পূব প্ৰান্তৰ এই ঠাইখনক বুজোৱাৰ উপৰি ইয়াৰ বাসিন্দা আৰু ভাষা-সাহিত্য-সংস্কৃতি আদিবোৰ স্বকীয় স্বৰূপৰ কথা সূচাইছে। অৱশ্যে *অসমে* আৰু আজি আগৰ দৰে ভাৰতৰ সমগ্ৰ পূৰ্বোত্তৰকে নুবুজাই পূৰ্বোত্তৰৰ লৌহিত্যৰ তীৰৱৰ্তী সমভূমি অঞ্চল সূচোৱা ৰাজ্য ক্ষেত্ৰ এখনতহে তাৰ পৰিসৰ সীমিত কৰি ৰাখিছে। একালৰ *অসম* বা *ৰৰ অসম* আজি সাতোখন ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ ৰাজ্যলৈ ৰূপান্তৰিত হৈছে। ৰাজনৈতিকভাৱে বিচ্ছিন্ন হৈ পৰিছে যদিও, সাংস্কৃতিক বা অৰ্থনৈতিক ভাৱে ইবোৰৰ ভাগ্য বা দুৰ্ভাগ্য একেডালি নেদেখা এনাজৰিৰেই আজিও সাঙোৰ খাই আছে।

সু. শ.

।। অসমত আয়ুৰ্বেদ চৰ্চা ।।

অসমত আয়ুৰ্বেদ চৰ্চাৰ শুভাৰম্ভ কেতিয়াৰেপৰা হৈছিল, সেই বিষয়ে ইতিহাস নীৰৱ। অৱশ্যে কুমাৰ ভাস্কৰ বৰ্মাৰ ডুবি শাসনত বজ্ৰদত্তই আন শিক্ষাৰ লগতে হাতী আৰু ঘোঁৰা পালনৰ শিক্ষা লোৱা বুলি উল্লিখিত হৈছে। *যোগশতকৰ* ৰচিয়তা নাগাৰ্জুনক ৰত্নপালৰ সমসাময়িক বজ্ৰযানী বৌদ্ধ ৰূপে পণ্ডিতসকলে অভিমত দিয়াটো উল্লেখযোগ্য। *হস্তায়ুৰ্বেদৰ* ৰচয়িতা *পালকাপ্য* মুনিক বহুতে অসমৰ লোক বুলিব খোজে। অসমীয়া ঔষধৰ পুথিবোৰ *নিদান* ৰূপে খ্যাত। এনে নিদানৰ পুথি অজস্ৰ। গদ্য আৰু পদ্য উভয়তে এনে পুথি লিখা হৈছিল। কোচৰজা বিশ্বসিংহ নিজে চিকিৎসা শাস্ত্ৰত পাৰদৰ্শী লোক আছিল। কোচ নৃপতিসকলে পশু চিকিৎসাতো মনোযোগ দিয়াৰ সাক্ষ্য হ'ল - পৰিব্ৰাজক ৰালফ্ ফিটচ্ৰ টোকা। আহোম স্বৰ্গদেৱসকলো এই ক্ষেত্ৰত পিছপৰা নাছিল। স্বৰ্গদেৱ ৰুদ্ৰ সিংহৰ দিনত কনৌজৰ শ্যামদাস বঙালক মাতি আনি ৰচনা কৰা বৃহৎ *আয়ুৰ্বেদ নিদান* এখনি *পূৰ্বভাৱতীত* আছে। চৌৰাশীটা অধ্যায়ত সমাপ্ত হোৱা অনুৰূপ নিদান এখনি দক্ষিণকুলতো উদ্ধাৰ হৈছে। এই পুথিত মানুহৰ উপৰি গৰু-ম'হ আৰু চৰাই-চিৰিকতিবোৰ বেমাৰৰ বিধান দিয়াটো উল্লেখযোগ্য। স্বৰ্গদেৱ লক্ষ্মীসিংহৰ ৰাজত্বকালত ৰচা অনংগ কবিৰাজৰ *বৈদ্যকল্পতৰুত* নাড়ীজ্ঞানৰ সবিশেষ পোৱা যায়। ব্ৰজনাথ শৰ্মা প্ৰণীত *বৈদ্ধ সাৰোদ্ধাৰ* সংস্কৃততে লিখিলেও মাজে মাজে অসমীয়াও আছে। সাৰংগধৰৰ *চিকিৎসা সংগ্ৰহ* শীৰ্ষক সাঁচিপতীয়া পুথিৰ মূল বক্তব্য নাড়ীজ্ঞান। একে বিষয়ৰ আন এখনি ভাল সাঁচিপতীয়া গ্ৰন্থ হ'ল - *চিকিৎসা সংহিতা*। বৈদ্য বাচস্পতিৰ সাঁচিপতীয়া *আতংক দৰ্পণ* হ'ল সংস্কৃত *নিদান-লিংগৰ* টীকা। নাৰায়ণ দাস কবিৰাজ সংকলিত *ব্যাধি সংস্কাৰত* বেমাৰৰ পথ্যাপথ্য আৰু অজ্ঞাত লিখকে ৰাজবল্লভৰপৰা চয়ন কৰা *দ্ৰব্যগুণত* বিভিন্ন বনৌষধিৰ গুণাগুণ বৰ্ণিত হৈছে। ১৬৫৫ শকত লিখা শালিনাথৰ *ৰসমঞ্জৰী*, কেয়দেৱৰ

পথ্যাপথ্য বিবোধ, ৰামচন্দ্ৰ ভট্টৰ *ৰসেন্দ্ৰ কল্পদ্ৰুম* আয়ুৰ্বেদৰ আন আন উল্লেখনীয় গ্ৰন্থ। *ব্যাধি শুচাবৰ কথা*, *চিকিৎসা গ্ৰন্থ*, *চিকিৎসা তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰাদিৰ গ্ৰন্থকাৰৰ* নাম জনা নাযায়।

অষ্টাদশ শতাব্দীৰ প্ৰথম তৰংগত সুকুমাৰ বৰ কাথে পশু-চিকিৎসা গ্ৰন্থ *হস্তিবিদ্যাৰ্ণৱ* ৰচনা কৰে। ইয়াৰ মূল সংস্কৃত *গজেন্দ্ৰ চিন্তামণি*। দৰঙী ৰাজত্ব কালত সাগৰখৰি দৈবজ্ঞই *ঘোঁৰা নিদান* আৰু সূৰ্যখৰি দৈবজ্ঞই ৰচনা কৰে *অশ্বনিদান*।

আধুনিক কালতো আয়ুৰ্বেদ চৰ্চাৰ ধাৰাটি অসমত ব্যাহত হোৱা নাই। আনন্দ চন্দ্ৰ আগৰৱালাই *অকল্পতীৰ উপাখ্যানৰ* ত্ৰয়োদশ-চতুৰ্দশ অধ্যায়ত বনৌষধিৰ গুণা-গুণ বৰ্ণাইছে। গংগাৰাম দাস তহচিলদাৰৰ *বৈদ্য অমৰত* হাতী আৰু পশুৰ বহু বেমাৰৰ ঔষধৰ বিধান পোৱা যায়। কবি লোলিম্বাৰাজৰ *বৈদ্য জীৱনৰ* অসমীয়া ভাঙনি আগবঢ়াইছে - থানেশ্বৰ শৰ্মাই। তীৰ্থনাথ গোস্বামীয়ে প্ৰকাশ কৰা *অসমীয়া ঘৰুৱা দৰৱত* ভালেখিনি বনৌষধিৰ কথা আছে। শান্তনু তামুলীৰ *অসমীয়া বনৌষধি*, ৰবিচন্দ্ৰ শৰ্মাৰ *বনৌষধি দ্ৰব্যৰ গুণ আৰু তাৰ ব্যৱহাৰ*, যোগেশ্বৰ শৰ্মাৰ *দ্ৰব্যগুণ তৰংগিণী*, যাদৰ শৰ্মাৰ *দ্ৰব্যগুণ*, গুণাৰাম খনিকৰৰ *সহজলভ্য বন দৰৱৰ গুণ* আৰু অন্যান্য গ্ৰন্থ আয়ুৰ্বেদ চৰ্চাৰ সুন্দৰ নিদৰ্শন। বৰ্তমানে আৰু ভালেকেইজন ভেষজবিদে বনৌষধিৰ ওপৰত গ্ৰন্থ ৰচনা কৰি অসমীয়া চিকিৎসা বিজ্ঞানৰ সাহিত্য চহকী কৰিছে।

না. দা.

।। অসমত জ্যোতিষ চৰ্চা ।।

পুৰণি অসমত জ্যোতিষৰ যে নিয়ত চৰ্চা হৈছিল, তাক এই ভূখণ্ডৰ প্ৰাচীন নাম 'প্ৰাগজ্যোতিষে' প্ৰমাণ কৰে। প্ৰাচ্য জ্যোতিষৰ দেশেই 'প্ৰাগজ্যোতিষ'। গুৱাহাটীৰ চিত্ৰাচল পাহাৰ তথা নৰগ্ৰহ মন্দিৰ যে পুৰণি জ্যোতিষ চৰ্চাৰ কেন্দ্ৰভূমি আছিল, তাক প্ৰখ্যাত জ্যোতিষী অধ্যাপক পুৰুষোত্তম ভট্টাচাৰ্যদেৱে বলিষ্ঠ যুক্তিৰে প্ৰমাণ কৰিছে। অসমত অগণন জ্যোতিষৰ পুথি উদ্ধাৰ হৈছে। তাৰে কিছুখিনি সৰ্বভাৰতীয় গ্ৰন্থৰ অসমীয়া প্ৰতিলিপি হ'লেও ভালেখিনি পুথি যে থলুৱাভাৱে সংকলন কৰা হৈছিল, তাক দোহাৰিবৰ প্ৰয়োজন নাই। গ্ৰহ-নক্ষত্ৰৰ উপাসনাৰ প্ৰণালীৱদ্ধ ৰচনা *কামৰূপীয় নিবন্ধীয় খণ্ডসাধ্য* নামৰ প্ৰখ্যাত সংস্কৃত গ্ৰন্থখনি কোনো কোনো পণ্ডিতৰ মতে খ্ৰীষ্টীয় সপ্তম শতাব্দীৰ ৰচনা কৰা। ৰজা বৈদ্যদেৱৰ *কমৌলী* তাম্ৰশাসনত ভৱিষ্যত ক'ব পৰা জ্যোতিষীৰ কথা আছে। আহোম যুগত দৈবজ্ঞ-জ্যোতিষক কিমান গুৰুত্ব দিয়া হৈছিল, তাক *দেওধাই অসম বুৰঞ্জীৰ চণ্ডীৱৰ* দৈবজ্ঞই সাক্ষ্য দিয়ে। পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ *ডেস্ক্ৰিপটিভ কেটেলগ অব আচামিজ মেনুস্ক্ৰিপ্টচ* ২৩ খন সংস্কৃত আৰু এখনি অসমীয়াত লিখা জ্যোতিষ পুথিৰ বিৱৰণী দিয়াটো উল্লেখযোগ্য। এইখিনিতে ড° প্ৰতাপ চন্দ্ৰ চৌধুৰী সম্পাদিত *কেটেলগ অব সংস্কৃত মেনুস্ক্ৰিপ্টচ এট ডি. এইচ. এ. এচ.*ত ৮৪ খন সংস্কৃত জ্যোতিষ পুথিৰ তালিকা দিয়াটোও স্মৰণযোগ্য। দামোদৰ মিশ্ৰৰ *জ্যোতিষ-সাৰ-সংগ্ৰহ* খ্ৰীষ্টীয় চতুৰ্দশ শতাব্দীৰ ৰচনা। নৰনাৰায়ণ আৰু চিলাৰায়ৰ গুৰু পীতাম্বৰ সিদ্ধান্ত বাগীশে *গ্ৰহণ কৌমুদী* আৰু *সিদ্ধান্ত-কৌমুদী* নামৰ দুখনি প্ৰখ্যাত জ্যোতিষৰ পুথি লিখে। প্ৰায় একে সময়তে ৰচনা কৰা আন আন জ্যোতিষৰ গ্ৰন্থৰ ভিতৰত

জ্যোর্তিমুক্তাৱলী (বংশী বাদন শর্মা, ১৭২০ শক), *সম্বৎসৰ গণনা* (কৃষ্ণদেৱ মিশ্র, ১৭৩৩ শক), *অদ্ভুত সাৰঃ* (মহাদেৱ শর্মা), *দিন কিৰণাৱলী* (কৰিৰাজ চক্রৱর্তী, ১৬৪৩ শক), *জ্যোতির্মালা* (লক্ষ্মীপতি শর্মা, ১৯৬১ শক), *জ্যোতিষ তত্ত্বম্* (ৰঘুনন্দন ভট্টাচার্য, ১৭৭৪ শক), *জ্যোতিষ সূত্রম্* (শ্রীকর্ণ চক্রৱর্তী, ১৭৫০ শক), *জ্যোতিষসংক্ষেপঃ* (হৰিদেৱ শর্মা) *সময়ামৃতম্* (মথুৰা নাথ বিদ্যালংকাৰ), *দীপিকা প্রকাশ* (ৰাঘৱ, ১৭৩৩ শক), *পঞ্জিকার্যা* (১৭৫৪ শক), *সৎ-কৃত্য-মুক্তাৱলী* (ৰঘুনাথ) আদিৰ নাম একে উশাহতে ল'ব পাৰি। একাদশ শতাব্দীৰ প্রখ্যাত জ্যোতিষী পণ্ডিত সত্যানন্দৰ *ভাস্বতী* গ্রন্থ অসমীয়া গদ্যলৈ ভাঙনি কৰে ডাক সৰস্বতীৰ পুত্র কবিৰাজ চক্রৱর্তীয়ে। ড° সূর্যকুমাৰ ভূঞাই লিখিছে, মিৰজুমলাই অসম আক্রমণ কৰোঁতে তেওঁৰ লগত আহিছিল ইউৰোপৰ লুবিয়েৰ নামৰ এজন ইউৰোপৰ লোক। তেওঁ অসমৰপৰা জ্যোতিষৰ পুথি এখন ইউৰোপলৈ লৈ যায় আৰু সেই পুথিৰ ভিত্তিত ইটালীয় জ্যোতির্বিদ জিঅ'ভানি ডমিনিক কেছিনিয়ে ১৬৯১ খ্রীষ্টাব্দত আবিষ্কাৰ কৰে এটি জ্যোতির্বিজ্ঞানৰ সূত্র। এইটোৱে নিশ্চিতভাবে প্রমাণ কৰে যে পুৰণি অসমত জ্যোতির্বিজ্ঞানৰ উন্নতমানৰ প্রণালীবদ্ধ চর্চা হৈছিল।

না. দা.

।। অসমত দেৱদাসী নৃত্যৰ পৰম্পৰা।।

ভাৰতৰ ভিন্ন প্রান্তৰৰ দৰে পুৰণি অসমতো শিৱ মন্দিৰসমূহৰ গইনা লৈ দেৱদাসী নৃত্যই বিকাশ লাভ কৰিছিল। মহাৰাজাধিৰাজ বনমাল বর্মা দেৱৰ তেজপুৰ তাম্রশাসনত আছে -শোণিতপুৰৰ হাটকশূলীন শিৱ মন্দিৰটো পুনর্নির্মাণ কৰাৰ পিছত ৰজাই মন্দিৰলৈ আন আন সামগ্রীৰ লগতে বেশ্যাও দান কৰিছিল। ফলিত প্রয়োগ কৰা *দলুহাংগনা* শব্দই দেৱালয়ৰ তিৰোতা অর্থাৎ নর্তকীক বুজায়। হাটকশূলীন শিৱমন্দিৰৰ নর্তকীৰ নৃত্য দেৱদাসী নৃত্যৰ বাহিৰে আন একো নহয়।। আহোম যুগত স্বর্গদেউ গদাধৰ সিংহৰ আজ্ঞাত বিশ্বনাথৰ শিৱমন্দিৰলৈ আঠগৰাকী নর্তকী দিয়াৰ কথা ফলিত পোৱা যায়। আহোম স্বর্গদেউসকলে শিৱসাগৰৰ শিৱ দ'ল, সলাল বিশ্বনাথৰ দেৱালয়, ডুবিৰ পৰিহৱেশ্বৰ আদিৰ মন্দিৰ পুনর্নির্মাণ কৰি তাত নটী নিয়োগ কৰাটো ঐতিহাসিক কথা। সুকুমাৰ মহন্তৰ ঘৰত পোৱা *অসম বুৰঞ্জী*ত সত্রাজিতে বিশ্বনাথ মন্দিৰৰপৰা তিনিজনী নটিনী অপহৰণ কৰি নিয়াৰ সংবাদ আছে। *দেওধাই অসম বুৰঞ্জী*তো সত্রাজিতে সলাৰ দেওঘৰৰপৰা তিনিজনী নটিনী লৈ যোৱাৰ কথা পোৱা যায়। চিনাতলীয়া নটৰ জীয়াৰী ফুলমতীয়ে জয়দৌলত নাচি থাকোঁতে শিৱসিংহই দেখি মোহিত হৈ তেওঁক পাটৰাণী পাতিছিল। শ্রী শ্রী ৰংগনাথ মন্দিৰত দেৱদাসী প্রথা মানৰ তৃতীয় আক্রমণলৈকে বর্তি থকাটো তাৎপর্যপূর্ণ। দেৱগাঁৱৰ নেঘেৰিটিঙ শিৱালয়, বিশ্বনাথ দেৱালয়, হাজোৰ মাধৱ মন্দিৰ আৰু কামৰূপৰ ডুবিৰ দেৱদাসী নৃত্যৰ পৰম্পৰা দীর্ঘদিনীয়া। ডুবিৰ দেৱদাসী নৃত্যই বর্তমানে নতুনকৈ ঠন ধৰি উঠিছে।

না.দা.

।। অসমত ৰং প্ৰস্তুত কৰা পদ্ধতি ।।

পুৰণি কালৰেপৰা অসমীয়া মানুহে থলুৱা বিভিন্ন প্ৰাকৃতিক আৰু আন পদাৰ্থৰ সংমিশ্ৰণেৰে বিবিধ ৰং প্ৰস্তুত কৰি নিজৰ সাজ-পাৰ, নিত্য ব্যৱহাৰ্য আহিলা-পাতি আৰু সুকুমাৰ কলাত তাৰ প্ৰয়োগ ঘটাইছিল। বাণভট্টই *হৰ্ষচৰিতত* লিখিছে - কুমাৰ ভাস্কৰ বৰ্মাই হৰ্ষ শিলাদিত্যলৈ যি উপঢৌকন পঠিয়াইছিল, সেই উপঢৌকনৰ বিভিন্ন সামগ্ৰীৰ ভিতৰত এবিধ আছিল - ভোজ পত্ৰৰ দৰে কোমল 'জাইফুল ৰঙীয়া পাট কাপোৰ'। ১৬২০ শকত কছাৰী ৰজাই আহোম স্বৰ্গদেৱক এখনি ৰং চঙীয়া ফুলাম পাটী উপহাৰ দিয়াৰ কথা বুৰঞ্জীত আছে। পুথি চিত্ৰৰ উপৰি বাঁহ-কাঠৰ বিভিন্ন দ্ৰব্য সম্ভাৰত ৰং সানি অসমীয়া লোকে সৌন্দৰ্যবোধৰ পৰিচয় দিছিল। *ফুল-চন্দন* গ্ৰন্থত বেণুধৰ শৰ্মাই লিখিছে - 'মজাঠী, জৰধ, জেতুকা, পলাশৰ ছাল-ফুল, নীল, কেহৰাজৰ ৰস, পুৱৈ শাক, জামুকৰ ছাল, কুসুম ফুলৰ গুটি - এইবোৰেৰেই কাপোৰ বোলোৱা হৈছিল।' (পৃঃ১০৯) শ্ৰীকনক শৰ্মা সম্পাদিত *সাংস্কৃতিকাত* (১৯৭৬) শ্ৰীচিদানন্দ বৰুৱাই লিখা 'অসমৰ শিল্প কলাত ৰঙৰ ৰুৱঞ্জী' শীৰ্ষক লেখাত বিবিধ গছ-লতাৰ শিপা, পাত, ঠাল, ফল, ফুল, বাকলি আৰু গুটিৰপৰা কেনেদৰে বিভিন্ন ৰঙ প্ৰস্তুত কৰা হৈছিল, তাৰ মনোজ্ঞ আলোচনা আগবঢ়াইছে। সেই প্ৰবন্ধৰপৰা তলত ৰং কৰা কিছু গছ-গছনিৰ নামোল্লেখ কৰা হ'ল - (ক) আম - আম, মাধুৰী, শিলিখা আৰু জামু গছৰ বাকলি গুড়ি কৰি ক'লা ৰঙ প্ৰস্তুত কৰা হৈছিল। চাকিৰ ছাইৰপৰাও ক'লা ৰং পোৱা যায়। (খ) আমলখি - আমলখি ফল শিলিখাৰ বাকলিৰে সিজাই ক'লা ৰং কৰা হৈছিল, (গ) কেহৰাজ - কেহৰাজৰ পাতৰপৰা ক'লা ৰং পাব পাৰি, চুলি ক'লা কৰিবলৈ ইয়াক প্ৰয়োগ কৰা হয়, (ঘ) খৈৰা - চুণৰ সৈতে এই গছৰ ৰস মিহলালে ঘোলা ৰঙা ৰং উঠে। (ঙ) জাতি কৈৰ - এইগছৰ বাকলিৰ সৈতে দাগল গছৰ পাত মিহলাই পগালে ইটা ৰঙৰ সৃষ্টি হয়, (চ) জৰথ - কলাখাৰৰ সৈতে এই গছৰ গুটি উতলাই ৰং কৰিবলগীয়া কাপোৰ বা সূতা ডুবাই থৈ ৰ'দত থৈ দিলে উজ্জ্বল হালধীয়া হৈ পৰে, (ছ) জেতুকা - ইয়াৰ পাত খুন্দিলে ৰঙচুৱা ৰং পোৱা যায়, (জ) তেপুৰ - তেপুৰৰ বাকলিৰ গুড়ি, ভুমৰতি পাত, মিঠাতেল, গুৰুৰ মুত আৰু পানী মিহলাই ৰং কৰিবলগীয়া কাপোৰ বা সূতাখিনি জুইত উতলাই পিছত কাপোৰখন ৰ'দত দিলে গাঢ় হালধীয়া হয় (ঝ) নীলগছ - নীলগছৰ পাত ঢেঁকীত খুন্দি চুণৰ পানীৰে মিহলালে নীলা ৰং পোৱা যায় (ঞ) পলাশ - আঁচু গছৰ শিপাৰে পলাশ ফুল একেলগ কৰি কাপোৰ উহালে হালধীয়া হৈ পৰে, (ট) বাহক - বাহক পাত উতলাই হালধীয়া ৰং কৰা হৈছিল, (ঠ) বেল - বেলৰ খোলাৰপৰাও হালধীয়া ৰং পোৱা হয়, (ড) মদাৰ - শুকুৰাই থোৱা মদাৰ ফুল উতলাই ৰঙা ৰং প্ৰস্তুত কৰা হৈছিল, (ণ) পানী পিয়লি - এই গছৰ পাতৰ সৈতে বেলেগে বেলেগে নীল গছৰ পাত, মজাঠি আৰু হালধি মিহলাই যথাক্ৰমে নীলা, ৰঙা আৰু হালধীয়া ৰং তৈয়াৰ কৰা হৈছিল। ওপৰত উল্লেখ কৰা এই ৰংবোৰ সাধাৰণতে কাপোৰ আৰু সূতা ৰং কৰাত ব্যৱহাৰ হৈছিল। বাঁহৰ কাঠি-কামী-দৈ আদিতো উপযুক্ত ৰংসমূহ সানিব পৰা গৈছিল। কাঠৰ বয়-বস্তু বোলোৱাৰ ক্ষেত্ৰত হেঙুল, হাইতাল আৰু সিন্দূৰৰ ব্যৱহাৰ আছিল সৰ্বাধিক। নীলা, হালধীয়া গেৰোমাটি আৰু ঢল বা খৰিমাটি চিত্ৰ-কৰ্মত ব্যৱহৃত ৰং।

না. দা.

।। অসমৰ খেল-ধেমালি।।

অৱসৰ বিনোদন আৰু ৰং-ৰহইচৰ বাবে অসমৰ মানুহে ঢুকি নোপোৱা কালৰেপৰা বিভিন্ন খেল-ধেমালি কৰি আহিছে। অসমত নিগাজীকৈ বস-বাস কৰা বিভিন্ন জাতি-জনজাতিৰ মাজত ভিন্ন নামৰ ভালেসংখ্যক খেল-ধেমালি প্ৰচলিত। আৰহমান কালৰেপৰা প্ৰচলিত হৈ অহা কিছু সংখ্যক খেলে মধ্যযুগত ৰাজ-পৃষ্ঠপোষকতা লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হয়। প্ৰাক্ শংকৰ যুগৰ কবি মাধৱ কন্দলিৰ *ৰামায়ণত* (লংকাকাণ্ড) হনুমানৰ মুখেদি ৰাক্ষসবোৰৰ মাজত প্ৰচলিত যিবোৰ খেলৰ লেখ দিছে, সেইবোৰ খেল চতুৰ্দশ শতাব্দীৰ বৰ অসমত চলতি থকা বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। কন্দলিৰ *ৰামায়ণত* আকুটি-ভ্ৰুকুটি, খেড়ি, গোৱাল-গোৱালী, ঘিলা, জুৱা, ঝুণ্টি, টোকৰা, টোপখেড়ি, দলি যুঁজ, পাশা, ফল-ফুল খেল, ভণ্টা, মালযুদ্ধ, লৰমৰা, লুনি আৰু হাতা হাতি খেলৰ নাম উল্লিখিত হৈছে। তলত পুৰণি অসমত প্ৰচলিত কিছু সংখ্যক খেল-ধেমালিৰ নাম উল্লেখ কৰা হ'ল -

১। আঙুঠি খেল, ২। আদা খেল, ৩। আলি চিগা খেল, ৪। ইৰিকটি-মিৰিকটি (ইচনি-বিচনি) খেল, ৫। উকুলি-মুকুলি, ৬। কঁকাল চিগা, ৭। কচু গুটি খেল, ৮। কণী যুঁজ, ৯। কপৌ-কু-খেল, ১০। কড়িখেল, ১১। কলহ ভঙা খেল, ১২। কাণী-মুনি খেল, (চকুত কাপোৰ বন্ধা), ১৩। কুকুৰ খেল (কুকুৰ-পোৱালি), ১৪। কুকুৰা যুঁজ (কুকুঁৰা ঠেঙীয়া), ১৫। খৰ-বাগৰ খেল, ১৬। খালি-ফুটি খেল, ১৭। গছ-কুমটি (গছ-কৰদি) খেল, ১৮। গামোচা চেৰোৱা, ১৯। ঘাই পকোৱা, ২০। ঘিলা, ২১। চকু মুদা, ২২। ঢাক-ঘোঁৰা-বাহৰ ঠেং, ২৩। চাকি-চুকুৰী, ২৪। চিলনি-চিলনি খেল, ২৫। চিকিমিকি, ২৬। চোৰা-চুই খেল, ২৭। ছাবিশটা বকুল বা তেতেলী গুটিৰ খেল, ২৮। টোকৰ মৰা, ২৯। টোপা খেল, ৩০। তৰোৱাল ঘুৰোৱা, ৩১। তাই-বাই, ৩২। তাংগুটি, ৩৩। দৰা-কইনা, ৩৪। দ'ল (দৌল) সজা, ৩৫। দাইৰাবান্দা, ৩৬। দোলা, ৩৭। ধোপ, ৩৮। নাওখেল, ৩৯। নাগৰী, ৪০। নিগনি-মেকুৰী, ৪১। পাক ঘুৰণি, ৪২। পাশা, ৪৩। বাটা, ৪৪। বাঘ-গৰু (বাঘ-বোল), ৪৫। বুলবুলি যুঁজ, ৪৬। ভাকুট কুট্ কুট্, ৪৭। মল্লযুদ্ধ, ৪৮। মংগল, ৪৯। ম'হ যুঁজ, ৫০। মুঠি যুঁজ, ৫১। মোগল পাঠান, ৫২। লাঠিখেল, ৫৩। লুকাভাকু (লুকালুকি), ৫৪। লেটেকু, ৫৫। শালিকা জোত, ৫৬। শেন যুঁজ, ৫৭। সোল খেল, ৫৮। হাও (হৈ গুদু), ৫৯। হাত উলিওৱা, ৬০। হাতী যুঁজ, ৬১। হাথাবাটা, ৬২। হাফোলা, ৬৩। হেতালি আদি। ইয়াৰে কিছু সংখ্যক খেল থলুৱা আৰু কিছু সংখ্যক উত্তৰ ভাৰতীয় বুলিব পাৰি।

না. দা.

।। অসমৰ গছ-গছনি।।

হাবি-কনিবে ভৰা অসমৰ মূল্যৱান গছ-গছনিৰে ঠাহ খোৱা। বাঁহ-কাঠৰ পৰ্যাপ্তিৰ বাবেই অসমৰ সংস্কৃতিত বাঁহ-কাঠৰ স্থান বিশিষ্ট। অসমত যথেষ্ট সংখ্যক বনৌষধিও পোৱা যায়। সেই বনৌষধিসমূহৰ কাণ্ড, ছাল, পাত, ফল-ফুল, ৰস আৰু শিপা ঔষধৰূপে ব্যৱহাৰ কৰাটো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। অসমত পোৱা বনৌষধিৰ ভিতৰত অনন্তমূল, অশোক, আদা, আমলখি,

ওলকচু, কৰ্দৈ, কালমেঘ, কেহৰাজ, কোটাহী বেঙেনা, চজিনা, জামু, জেতুকা, ডালিম, দুৰৰি, তুলসী, দোৱোণ, নেফাফু, নহৰু, নিম, পনৌনৌৱা, পলাশ, বচ, বাহক, বেলিপকা, ভেঁকুৰি তিতা, ভেদাই লতা, ভৃংগৰাজ, মাটি কঠাল, মান-কচু, মানিমুনি, ৰুদ্রাক্ষ, শিলিখা, সৰ্পগন্ধা, সিজু, হালধি আৰু হেলঞ্চিৰ নাম একে উশাহতে ল'ব পাৰি। অসমত কাক, কোটোহা, জাতি, নল, বিজুলী, ভলুকা প্রভৃতি বাঁহ উভেনদী। সেইবাবে ঘৰ-দুৱাৰ, নিত্য-নৈমিত্তিক ব্যৱহার্য সা-সঁজুলি অসমীয়া মানুহে বাঁহেৰে সাজি লৈছিল। বাঁহ-গাঁজ আহাৰৰ অন্তর্ভুক্ত কৰি থৈছিল। অসমৰ হাবি্ত পোৱা গছৰ ভিতৰত কেইবিধমান হ'ল -

অগৰু, অর্জুন, আজাৰ, আম, আমাৰি, উৰিয়াম, ঔ, কঠাল, কৰৈ, কেচেৰু, খখন, খহতা ডিমৰু, গন্ধসৰৈ, গমাৰি, চতিয়না, চন্দন, চাউলধোৱা, চাম, চামৰতাৰু, চিধা, চিৰিচ, চেগুণ, টিকনি বন্ধা, ডেৰা, তৰকচপা, তিতাচপা, তিতাবৰ, তেপেচিয়া, দেৱদাৰু, ধাউ, ধামনা, নাক ডেওনা, নাঙল ভঙা, নাহৰ, পমা, পানী চিকতি, পানী হিদল, পাৰলি, বকৰোম, বনচম, বাঘনখ, বান্দৰ কন্দা, মাকৰি, মাছ কইটা, মিছকুৰি, ৰিঠা, লোচন, শলখ, শাওলা, শাল, শিমলু, শিৰীষ, শিলিখা, সৰল, সোণাৰু, হোলোং ইত্যাদি। অগৰু অসমৰ বাহিৰলৈ ৰপ্তানী কৰা হৈছিল। অগৰুৰ ছালৰপৰা প্রস্তুত কৰা হৈছিল সাঁচিপাত। চন্দনৰপৰা প্রসাধন সামগ্রী প্রস্তুত কৰাটো কাৰো অবিদিত নহয়। সত্র-নামঘৰৰ খুটা, চ'তি, দুৱাৰৰ চৌকাঠ, সিংহাসন, পুথি থোৱা ঠগা, মগৰদিয়া নাও, দোলা খাটোলা, হাউদা - সকলোবোৰ সামগ্রীয়ে সজা হৈছিল কাঠেৰে। বিভিন্ন ধৰণৰ ঢোল কাঠেৰে তৈয়াৰ কৰা হয়। গৃহস্থী জীৱনত ব্যৱহৃত বৰপীৰা, চালপীৰা, তামুলীপীৰা, পেৰা, চোৰপেৰা, বৰপেৰা, উৰল, বৰনাও, পাখৈনাও, মাৰনাও - আদিও অসমত প্রাপ্ত কাঠেৰেই সাজি উলিওৱা হৈছিল। দাৰু শিল্পত অসমীয়া শিল্পীয়ে আন সুকুমাৰ কলাৰ দৰেই সৃজনী প্রতিভাৰ স্বাক্ষৰ দিবলৈ সমর্থ হৈছে।

না. দা.

।। অসমৰ চৰাই চিৰিকতি ।।

অসম দেশ চৰাইৰ বাবে বিখ্যাত। লাগনি গছেৰে ভৰা এই ভূখণ্ড। তৰহে তৰহে ফল খাবলৈ পাই দেশ-বিদেশৰ বহু চৰাই ইয়ালৈ ঢাপলি মেলে। খাল-বিল, নদী সৰু-বৰ মাছেৰে ভৰা। মাছ খাবলৈ বিধে বিধে চৰাই ইয়ালৈ আহি নিগাজীকৈ থাকিবলৈ লয়। বসন্ত কালত বিভিন্ন চৰাইৰ আ�ৰাৱত অসমৰ আকাশ-বতাহ মুখৰিত হৈ পৰে। তলত কিছু সংখ্যক অসমত পোৱা চৰাইৰ নাম তালিকাভুক্ত কৰা হ'ল-

আকুহি বগ, আজান, ইটাগুৰীয়া, এ�ৰাখাটী, উকহ, উলুমৈৰা, কঠালগুটীয়া, কণামুচৰি, কপৌ, কলঘোক, কলাখাতি, কাইঠাৰা, কাকেছিৰা, কাণকুৰলা, কাম, কুকুৰা, কুকুহা, কুৰুৱা, কুলি, কৃষ্ণ, কেচকেচি, কেতেকী, কোঢ়া, গঙাচিলনী, গছখোলা, গৰখীয়া, গেৰাটিয়া, গুৱাটোকৰা, ঘৰশালিকা, চুঙা বাদুলী, চুটিয়া শালিকা, চেকচেকীয়া, চোকা, জিকৰ, টিপচী, টিয়াঁ, টুনী, ডাঁৱিক্ ডুবে, ঢোৰা কাউৰী, তিতৰ তেলটুপী, তেলীয়াসাৰেং, দলপুঙা, দলমৈৰা, দহিকতৰা, দাহিদল, দাউক, দেউ কণা, দেউঘঁটা, দেউ ৰাজহাঁহ, ধনেশ, নাকৰ খেচখেচিয়া, নিহা, নেঘেৰি, পাটমাদৈ, পাটসিয়া, পাতিহাঁহ, পানীকাউৰী, পানীবগ, পানী হাঁহ, পাৰ, পাৰ্ঘুমা, ফেচা, ফেচু, ফেঁচুলুকা, বগলী, বটা, বন কুকুৰা, ববটোকোলা, বৰ বগ, বাদুলি,

বালিঘোঁৰা, বালিমাহী, বিহুৱা, বুলবুলি, ভাটৌ, মইনা, মনিয়ৰি, মাছৰোকা, মৰ, ম'ৰা, মৌপিয়া, ৰাজহাঁহ, লৰিয়লি, শগুণ, শৰালী, শামুখ ভঙা, শেন, সাৱেং, সখিয়তী, হনুমান, হয়ঁকলি, হাইতাল, হেতুলুকা, হুদু ইত্যাদি। অসমৰ পৰ্বত-ভৈয়াম উভয়তে এই চৰাইবোৰ পোৱা যায়। ওপৰত উল্লেখ কৰা বহুবিধ চৰায়ে অসমীয়া সাহিত্য-সংস্কৃতিত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লোৱাটো তাৎপর্যপূর্ণ। শেন, কুকুৰা আৰু বুলবুলি যুঁজ আহোম যুগৰ জনপ্রিয় খেল। চৰাইৰ মাত আৰু আচৰণক গইনা লৈ ভালেখিনি অসমীয়া লোকবিশ্বাসে গা-কৰি উঠিছে। কুকুৰা চৰাইৰ নাম এই ক্ষেত্রত সর্বগ্রে উল্লেখনীয়। বিহগী কবি ৰঘুনাথ চৌধাৰীৰ কল্যাণত অসমৰ বহু নামী-অনামী চৰাই আমাৰ অতি আপোন হৈ পৰিছে।

না. দা.

।। অসমৰ চিত্রকলা ।।

সুকুমাৰ কলাৰ ভিতৰত চিত্রকলা অন্যতম। মধ্যযুগত অসমত চিত্রবিদ্যাৰ অনুশীলন চলিছিল - ৰজাঘৰ আৰু সত্রসমূহত। কালক্রমত দুয়ো ঠাইত চিত্রিত কৰা পুথিচিত্রসমূহে দুটি ভিন্ন শৈলীৰ ৰূপত মূর্তিমান হৈছিল। এটা ধর্মনিৰপেক্ষ ৰাজকীয় শৈলী আৰু আনটো ধর্মাশ্রিত সত্রীয়া শৈলী - এই শৈলী দুটাৰ উল্লেখ কৰিছিল ড° সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায় ডাঙৰীয়াই। পূর্ব ভাৰতৰ পুথিচিত্রৰ গৱেষণা কৰা ড° ৰজতানন্দ দাশগুপ্তই পূর্বাঞ্চলৰ পুথিচিত্রক সাতোটা শৈলীৰ অন্তর্ভুক্ত কৰিছে। পিছে অসম দেশৰ লেখীয়া সৰু ঠাই এখনিত প্রাপ্ত কম সংখ্যক পুথিচিত্রক ইমান কেইটা শৈলীত বিভাজন কৰাৰ যুক্তি নাই। পুথিৰ মলাটৰ চিত্রক এটি সুকীয়া শৈলী ৰূপে স্বীকৃতি দিয়া ড° দাশগুপ্তই সত্রসমূহৰ বেৰ, চ'তি, খুটা প্রভৃতিত অংকিত চিত্রবোৰক আলোচনাৰ ভিতৰলৈ অনা নাই। কোনো কোনো সত্রৰ সিংহাসনসমূহতো বাৰেৰহণীয়া চিত্র অংকন কৰা হৈছে। সেইবোৰেও সত্রীয়া শৈলীৰে লগুণ-গাঁঠি বান্ধে। সেইফালৰপৰা মধ্যযুগীয় অসমীয়া চিত্রকলাক নিম্নোক্ত শৈলী কেইটাৰ অন্তর্ভুক্ত কৰিব পাৰি - ক. ধর্মাশ্রিত সত্রীয়া শৈলী, খ. ৰজা আৰু ডা-ডাঙৰীয়াসকলৰ পৃষ্ঠপোষকতাত বিকশিত চাকচিক্য ভৰা গড়গঞা শৈলী, গ. লোককলাৰ আধাৰত বিকশিত দৰঙী শৈলী আৰু ঘ. টাই-আহোম লিপি আৰু ভাষাত ৰচিত ধর্মাশ্রিত গ্রন্থৰ আহোম শৈলী।

সত্রৰ খনিকৰসকলে সিংহাসন, পুথিৰ বাকচ, পুথিৰ বকলা, চ'তি-বেৰ প্রভৃতিত হেঙুল-হাইতালেৰে বোলাই যিবোৰ চিত্র অংকন কৰিছিল, সেইবোৰক সত্রীয়া শৈলীৰ চিত্র বুলিব পাৰি। এই শৈলীত অংকিত পুথি চিত্রৰ সংখ্যা ভালেখিনি। তাৰ ভিতৰত *চিত্র-ভাগৱতৰ* নাম সর্বাগ্রে উল্লেখনীয়। ইয়াৰ মূল নগাওঁ-বালিসত্রৰ তুলাপতীয়া পুথি। এই শৈলীৰ আন পুথিৰ ভিতৰত ১৭৬৫ খ্রীষ্টাব্দত ৰূচিবাপুৰ দ্বাৰা চিত্রিত *দশম,* দক্ষিণপাট সত্রত সংৰক্ষিত *আদ্য দশম* আৰু *অজামিলোপাখ্যান* পুৰণি বুৰ্কাৰপৰা সংগ্রহ কৰি নি তেজপুৰৰ অসম চিত্রকলা সংগ্রহালয়ত সংৰক্ষিত *ভাগৱত-ষষ্ঠস্কন্ধ,* শিৱসাগৰৰ কোনোবাখিনিত প্রাপ্ত *সমুদ্র মন্থন,* লণ্ডনৰ বৃটিছ মিউজিয়ামস্থ দুখনি *ভাগৱত-পুৰাণ* (ও. আৰ. ৪৭৮০ আৰু এডিচনেল ১২২৩৩), ব্রহ্মদেশত থকা *অষ্টমস্কন্ধ ভাগৱত* আৰু গোৱালপাৰা-গোসাঁইবৰি সত্রত সংৰক্ষিত *সচিত্র দশমৰ* উপৰি পুৰথৰীয়া মাধৱ আতাসত্রৰ *ৰঙালী কীর্তন,* ঈশ্বৰ হাটী সত্রৰ *কীর্তন,* ন-

বুৰ্কাসত্ৰৰ চিত্ৰ-কীৰ্ত্তন, মধুপুৰ সত্ৰৰ *চিত্ৰ-কীৰ্তন,* আইভেটি ন-সত্ৰৰ সচিত্ৰ *পাৰিজাত হৰণ নাট,* মংগলদৈ অঞ্চলত প্ৰাপ্ত *অনাদি পাতন,* নগাওঁ-আঁহতগুৰিৰ সত্ৰ বিশেষত সংৰক্ষিত *সচিত্ৰ ৰামায়ণ,* কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিৰ গ্ৰন্থাগাৰত থকা *ৰামায়ণ-সুন্দৰাকাণ্ড,* উপেন্দ্ৰ নাথ লেখাৰু সংগৃহীত তুলপতীয়া *লংকাকাণ্ড,* বাৰেঘৰ সত্ৰৰ *অধ্যাত্ম ৰামায়ণ,* মায়াৰাম দিনজয় সত্ৰৰ *শ্ৰীভাগৱত-মৎস্য চৰিত আৰু কুমৰ হৰণ,* কামৰূপৰ ৰামপুৰ গাঁৱত প্ৰাপ্ত *ভগৱৎ গীতা,* নগাওঁ কৰতিপাৰ সত্ৰৰ *ভক্তি-ৰত্নাৱলী* কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিৰ গ্ৰন্থাগাৰত থকা *লৱ-কুশৰ যুদ্ধ* আৰু *কৰ্ণ পৰ্ব* (১৮৪১ খ্ৰী), নগাওঁ-চামুগুৰি সত্ৰত থকা *নিমিনৰ-সিদ্ধ সংবাদ* (১৮১৭ খ্ৰী) আৰু *ভক্তি-প্ৰদীপৰ* নাম উল্লেখযোগ্য।

গড়গঞা শৈলীৰ প্ৰখ্যাত পুথি চিত্ৰ বোৰ হ'ল - *হস্তীবিদাৰ্ণৰ, শংখচূড়বধ, ভাগৱত-ষষ্ঠ স্কন্ধ* (১৬৫৯ শক), বৃটিছ মিউজিয়ামত থকা *ব্ৰহ্মবৈৱৰ্ত পুৰাণৰ ব্ৰহ্ম খণ্ডৰ* পৰা দুৰ্গাৰামে কৰা সচিত্ৰ ৰূপ (ও.আৰ,১১৩৮৭). *ধৰ্ম পুৰাণ, কীৰ্তন-ঘোষা* (এডিচনেল ১২২৩৪), বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ব বিভাগত সংৰক্ষিত দৰঙীৰজা কৃষ্ণ নাৰায়ণৰ উল্লেখ থকা *অষ্টমস্কন্ধ,* কবিৰাজ চক্ৰৱৰ্তী *গীত-গোবিন্দ,* শিৱসিংহৰ দিনত চিত্ৰিত *আনন্দ লহৰী, দৰং ৰাজবংশাৱলী,* ঘনশ্যাম খাৰঘৰীয়া ফুকনৰ দ্বাৰা চিত্ৰিত *কল্কি পুৰাণ* আৰু নাজিৰাৰ বুধবৰীয়া সত্ৰত সংৰক্ষিত *কুমৰ হৰণ।*

দৰঙী চিত্ৰশৈলীৰ ভিতৰত *তীৰ্থ কৌমুদী, তৃতীয় স্কন্ধ ভাগৱত, অষ্টম স্কন্ধ ভাগৱত* আৰু *চাহাপৰী উপাখ্যান* প্ৰখ্যাত। টাই-আহোম শৈলীৰ দুখনি তুলাপতীয়া পুথি পোৱা গৈছে - *ফুং চিন* (১৪৭৩ খ্ৰী) আৰু *চুক-টাম্বা কিম্পং* (১৫২৩ খ্ৰী)। ওপৰত উল্লেখ কৰা পুথিৰ উপৰি আৰু বহুসংখ্যক সচিত্ৰ পুথি অসমৰ বিভিন্ন সত্ৰত সংৰক্ষিত হৈ আছে।

না. দা.

।। অসমৰ ধান-চাউল ।।

কৃষিভিত্তিক দেশ অসম। ইতিহাসে ঢুকি নোপোৱা কালৰেপৰা ইয়াৰ জন-গণে বিভিন্ন পদ্ধতিত খেতি-বাটি কৰি জীৱন নিৰ্বাহ কৰি আহিছে। ধান অসমৰ প্ৰধান খেতি। আহু, শালি, বাও - এই তিনিওটা খেতিয়ে অসমত হয়। অসমত হোৱা ধানৰ নাম অনেক। তলত কিছুসংখ্যক ধানৰ নাম *ৰঘুনাথ চৌধাৰী ৰচনাৱলীৰ* পৰা উদ্ধৃত কৰি দিয়া হ'ল -

অগ্নিশালি, আইজুং, আইজুৰি, আহুজহা, আহুবৰ্ণি, আমঠুকীয়া বৰ্ণি, আলাই জাববি, কচুডলা, কঠীয়েলেৱা, কণজহা, কণিধান, কপৌশালি, কলমদানী, কলাপাজিয়ৈ, কলাবৰ্ণি, কলামণি, কয়াবৰ্ণি, কঁহামাগুৰী, কাওধান, কাজীৰঙা, নেউলী, কাতিশালি, কাৰজালি, কালজিৰা, কালধুমা, কাৰৈজাপৰী, কাস্যধান, কুঁহিয়ৰী, কেকোৱা, কেকোৱা মাগুৰী, কেচেলেপা, কেটেংবোকা, কেতেকী শালি, কেহজুল, কেহেৰ পাচি, খৰখৰি বোকা, খৰিকা জহা, খৰিকাজুল, খৰিকামুঠি, খলিহা আমলা, খলিহৈ কলা, গন্ধ মুৰীয়া জহা, গন্ধ চকুৱা, গলমোচৰা ৰৰাধান, গাজীয়া বাও, গাৰো ইকিৰা, গাৰোবোকা, গুৱামালী, গোপক্ষী বৰ্ণি, গেৰেম আহু, ঘোৰাজুল, ঘোলডিমৰু, চৰাই টুনীধান, চামৰাই, চেঙা, চেপেতি বোকা, চাপিলেধান, চৈত্ৰাণী, জৰাধানৰ, জাববা ধান, জামিলে ৰৰধান, জামুগুটীয়া ৰৰধান, জুৰীয়া, জুলৰৰ, জেৰণি ধান; টেঙৰে

টেঙা গুৰি ৰৱধান, টেঙাগাছি, টেঙেন ধান, ঢুলীয়া আহু, ঢোল মাগুৰি, টৌ-খৌ, তৰকেকোঁৱা, তৰামগুলী, তিলৰৱা, তুলসী জহা, তেলগাজ ছৱা, দৰিকণা ৰৱা, দল-মাগুৰি, দহকা, দাংৰৱা, দাংৰোকা, নাৰায়ণ জহা, নিপতীয়া আহু, নিয়ৰ গদং, নিয়া বাবু, নেঘেৰি ধান, পটেশ্বৰী, পত্নী-প্রসাদ, পয়ৰা বোকা, পাজিয়ৈ, পাণেমোৰী, পানী চেঙা, পানীশালি; ফুলগাজ জহা, ফেটী সজ্জল, বকুল ৰৱাধান, বগা খুকুৰি, বগা জুৰীয়া, বগা ফলী, বগা লাহী, বগী চাপিলে, বগী তেংৰাই, বতাকাদ্ধিয়া বাও, ৰৱাধান, ৰৱা আহু, বাঁহৰাঙী, বাঙনগুটি, বাটকপাহী, বেজীয়া ইকীৰা, বেজীয়া জহা, বেজীয়া মাগুৰী, বেতগুটি ৰৱধান, বোকাধান, বোকা জহিংগীয়া, মকুৰা-মাগুৰি, মইনাগিৰি, মণিগাঁথা, মধুকৰ মালতী জহা, মাটি আঁচোৰা, মালচঙৰা, মালচোৰা, মাল ৰৱা, মালভোগ বোকা, মায়ৰং, মিছিধান, মুৰ মহৰা,মেকুৰী পাচি ৰৱধান,মেগলা ৰৱা, মেৰেজুৰিয়া, মৈলেতি, ৰঙা ৰৱা, ৰঙা ৰৱধান, ৰঙা বোকা, ৰঙা মেছা, ৰমৰায়মুখী, ৰামপাল জহা ইত্যাদি। উজনি অসমত এই ধানৰ দুই এবিধৰ নাম বেলেগ।

না. দা.

।। অসমৰ নদ-নদী।।

অসম নদী-মাতৃক দেশ। অসমৰ সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ ৰৱপথাৰ সোণ-সেৰীয়া হৈ উঠিছে মহাবাহু ব্রহ্মপুত্র আৰু ৰৱাক নৈৰ অগণন উপনৈ, শাখা নৈ, সুঁতি প্রভৃতিৰ আধাৰত। অসম আৰু ৰৱাক উপত্যকাৰ বাৰে-ৰৱণীয়া লোক-সাহিত্য আৰু লোকগীতত বহু নদ-নদীৰ নামোল্লেখ হৈছে। ধ্রুপদী সংস্কৃত সাহিত্যৰ উপৰি আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যত নদ-নদীসমূহে কেনেধৰণৰ গুৰুত্বপূর্ণ স্থানত সমাসীন হৈছে, তাৰ আলোচনা-বিলোচনা ভালেখিনি। তলৰ ছেদকেইটাত ব্রহ্মপুত্র আৰু ৰৱাকৰ উপনৈ সমূহৰ এখনি তালিকা যুগুতাই দিয়া হ'ল-

(ক) ব্রহ্মপুত্র দক্ষিণ পাৰৰ উপনৈ ঃ

(১) আজুকা নৈ/লাইকাজান (২) মহমৰা জান (৩) ডিৰু নৈ (ডুমডুমা, ডাঙৰী, (ঢলা) (৪) আইজান (৫) ডিৰুগড় নলা (৬) বুটীদিহিং (নামচিক, টিৰাপ, নামদাং, ডিৰাক, নামচাং, ডিগৰৈ, টিপলিং, টিংৰাই, দিচাম, চেঁচা)·(৭) বলমা, (৮) দিচাং (টিমন, টাওকাক, চফ্রোই, দিৰৈ, ডিমৌ (৯) দৰিক (টিমুক) (১০) দিখৌ (নামদাং, মিটাং, নামতি, ডিমৌনৈ) (১১) জাঁজী (১২) টীয়ক (মুদৈজান, জগদুৰাৰ জান, কাকজান, দিহাজান, মেলেং, ককিলা) (১৩) ভোগদৈ (১৪) কাকডোঙা (ঘিলাধাৰী, কাছজান, ঢ'লি) (১৫) গেলাবিল নৈ (১৬) ধনশিৰি (দিফু, চুঙাজান, দেওপানী, নামৰৰ, দৈয়াং, দৈগ্রাং, কলিয়নি, (১৭) দিফলু, (১৮) মৰা দিফলু (কাইপানী) (১৯) বাৰঘোপ (২০) কলং (মিছা, দিজু, পাথৰী, ননৈ) (২১) কপিলী (মাইনটাং লংক্রিনলা, আমৰিং, দৈয়াং) (২২) ডিগাৰু (উমপ্রি, দীঘলপানী), (২৩) কদম (২৪) মৰা লেতেৰী (২৫) লেতেৰী (২৬) সোণাৰী (২৭) সোণাই (২৮) আমচাং (২৯) ভৰলু (৩০) বশিষ্ঠ (৩১) খনা (৩২) কালভোগ (৩৩) কালমণি (৩৪) কুলসী (ৰাণী, বকো, শিংৰা, দেওছিলা, গেৰৰা, ফুলনি) (৩৫) কৃষ্ণাই (দুধনৈ) (৩৬) বলবলা (৩৭) জিঞ্জিৰাম (বাঁশবাৰী, মাগোৱা, কলা, দিলনি)।

(খ) ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰ পাৰৰ উপনৈ ঃ

(১) ছিম্লে (২) লেকো (৩) জোনাই (৪) কৰং (৫) বুঢ়ীসুঁতি (৬) দিকাৰী (৭) জমিজং (৮) সোমখং (৯) ছিমেন (১০) টঙানি (১১) চাৰিকড়ীয়া (গাই, মৰিঢল), (১২) কড়া নৈ (কাইটাং জান, দাং ধৰা) (১৩) জীয়াধল (১৪) সোৱণশিৰি (ঘাগৰ, কাকৈ, সোমদিবি) (১৫) ৰঙা নৈ (১৬) পাভ (শিংৰা, গৰুখাতী জান) (১৭) মেনেহা (১৮) দিক্ৰং (মৰনৈ, কাঁচিকটা, মৰাদিক্ৰং), (১৯) পিছলা (২০) খাৰৈ (২১) বিহালী (২২) বৰগাং (২৩) জিনজীয়া (২৪) বুঢ়ীগাং (২৫) সাধাৰু (২৬) ঘিলাধাৰী (২৭) জীয়াভৰলী (ওপৰ দিকৰাই, খাৰী দিকৰাই, বৰ দিকৰাই) (২৮) মৰাভৰলী (২৯) দিপুটা (৩০) জীয়াগাভৰু (৩১) ঠেলামৰা (৩২) বেলশিৰি (দীঘলজুলি, বেথাজুলি, গড়জুলি) (৩৩) ধনশিৰি (৩৪)দৈফাম (৩৫) মৰা ধনশিৰি (৩৬) মংগলদৈ (মৰানৈ, বেগা নৈ) (৩৭) নোৱানদী (৩৮) বেংনদী (৩৯) ননৈ (কুলসী) (৪০) বৰনদী (৪১) চেঁচা (৪২) পুঠিমাৰী (শুক্লা বৰলীয়া, ঘাগ্ৰা) (৪৩) পাগলাদিয়া (৪৪) বুঢ়াদিয়া (৪৫) টিহু (৪৬) কালদিয়া (৪৭) পহুমৰা (৪৮) মানাহ (৪৯) বেঁকী (৫০) চম্পাৱতী (৫১) গৌৰাং (৫২) সোণকোষ (৫৩) গদাধৰ।

(গ) ৰৰাকৰ উত্তৰ পাৰৰ উপনৈ ঃ

(১) জিৰি (জেনাম, দীঘলী) (২) জিৰিগাং (দিকছা, লাবাক) (৩) ৰঙ্গ্ৰী (৪) মধুৰা (৫) জাতিংগা (ভালু) (৬) লাৰাং (৭) গুমৰা (৮) বালিচৰা।

(ঘ) ৰৰাকৰ দক্ষিণ পাৰৰ উপনৈ ঃ

(১) সোণাই (ৰুক্নি, পানচৰা, ধলাই) (২) ঘাগ্ৰা (৩) ধলেশ্বৰী আৰু কাটাখাল (৪) গুমটি, (৫) ছিংলা।

প্ৰ. দা.

।। অসমৰ পৰ্বত-ভৈয়ামৰ আনদ্ধ বাদ্যযন্ত্ৰ।।

ভাৰতীয় নাট্যশাস্ত্ৰসমূহৰ মতে বাদ্য চাৰিবিধ— তত, আনদ্ধ বা অনৱদ্ধ, সুষিৰ আৰু ঘন— 'ততং চৈবানদ্ধং চ ঘনং সুষিৰমেব চ/চতুৰ্বিধংতু বিজ্ঞেয় মাতোদং লক্ষণান্বিতম' (*নাট্যশাস্ত্ৰ*, ২৮/১) 'তত্ততং সুষিৰং চানদ্ধং ঘনমিতি স্মৃতম্/চতুৰ্ধা তত্ৰ পূৰ্বাভ্যং শ্ৰুত্যাদি দ্বাৰতো ভবেৎ//, (*সংগীত-ৰত্নাকৰ*, বাদ্যাধ্যায় ৬/৪)। মাটি, কাঠ, বাঁহ অথবা ধাতুৰ খোলা সাজি চামৰাৰে এমুখ বা দুমুখ বন্ধ কৰি বজোৱা বাদ্যযন্ত্ৰসমূহৰ নাম অনৱদ্ধ বা আনদ্ধ বাদ্য। অসমত এনেবিধ বাদ্যৰ বহুল প্ৰয়োগ দেখা যায়। যেনে-কহালি বা কাহাল, কুৰকুৰি, খুমুচি, খোল, গোমুখ, জয়ঢাক, ডংকা, ডবা, ডম্বৰু, ডিণ্ডিম, ঢাক, ঢোল (ওজাৰ ঢোল, কৰকা ঢোল, জয়ঢোল, ঢেপা ঢোল, পাতি ঢোল আদি), ঢোলক, ঢুলকী, তবলা, দগৰ, দামা বা দামামা, দুন্দুভি, নাগৰা (বৰ নাগৰা, সৰু নাগৰা), পটহ, পাখোৱাজ, মাদল, মৃদংগ আদি। অসমৰ পৰ্বত-ভৈয়ামত বসবাস কৰা বিভিন্ন জনজাতিসকলৰো বহুবিধ আনদ্ধ বাদ্য-যন্ত্ৰ আছে। তলত তাৰে কেইবিধমানৰ নামোল্লেখ কৰা হ'ল— (ক) কাৰ্বি—

চেং (জনপ্রিয় ঢোল) আৰু চেংবুৰূপ (কঁকালত বান্ধি বজোৱা ঢোলাকৃতিৰ বাদ্য); (খ) কুকি— খুবং (ঢোল, টাই— কংপাত (ৰৱঢোল); (গ) ডিমাছা— খ্রাম (ঢোল); (ঘ) জোমীনগা— ইনচুম (ঢোল); (ঙ) তিৰা— খ্রাম (ঢোল); খ্রামবাৰ (খ্রামতকৈ চুটি ঢোল) (চ) দগৰা বা তুম্বাং (ঢোল); (ছ) দেউৰী— ঢোল টং দুৰকম (ঢোল) আৰু শাল মৰা (ঢোলজাতীয়); (জ) ভাইফে—খুবাংপি ঢোল আৰু খুৱাংনেই (সৰু ঢোল) ; (ঝ) বড়ো— খাম (ঢোল) (ঞ) মৰাণ— ধুতং (ঢোলৰ ছেওৰ বাবে); (ট) মিচিং— দেন্তক আৰু দুম দুম (ঢোল); (ঠ) ৰাভা— হেম বা খাম (ঢোল); (ড) ৰাংখল— খুবং, খুবংপুই, খুবংটো আৰু খুবং পুষ্ট (সৰু, মধ্যম আৰু সৰু ঢোল); (ঢ) হাজং— ঢোল আৰু ঢোল্‌কি (ঢোল বাদ্য)। পর্বত-ভৈয়ামত প্রচলিত উপর্যুক্ত আনদ্ধ বাদ্যযন্ত্রসমূহৰ প্রাচুর্যই অসম দেশৰ নৃত্য-গীতৰ প্রাচুর্য সূচায়।

(ধর্মেশ্বৰ দুৱৰাৰ *অসমৰ বাদ্য-যন্ত্ৰ* আধাৰত যুগুতোৱা।)

না. দা.

।। অসমৰ পর্বত-ভৈয়ামৰ ঘনবাদ্য।।

'ঘনবাদ্যসমূহৰ গঠন এনেধৰণৰ যে তাৰপৰা কোনো নির্ধাৰিত স্বৰ প্রকাশ বা সুৰ সৃষ্টি কৰিব পৰা নাযায়। সেই কাৰণে উচ্চাংগ শাস্ত্রীয় সংগীতত এনে ধৰণৰ বাদ্য অতি কম দেখা যায়... কেৱল তাল ৰাখিবৰ বাবেহে এনে ধৰণৰ বাদ্য উপযোগী বুলি গণ্য কৰা হয়। (*ভাৰতীয় বাদ্য-যন্ত্ৰ* ঃ বি চৈতন্যদেৱ)। ঘনবাদ্যসমূহ সাধাৰণতে ধাতু, বাঁহ বা কাঠেৰে তৈয়াৰী। অসমত ব্যৱহাৰ হোৱা এই শ্রেণীৰ বাদ্যৰ ভিতৰত কৰতাল, কাঁহ(বৰকাঁহ, সৰুকাঁহ) কিংকিণী খঞ্জৰিকা খুটিতাল, খেৰেঙী তাল, ঘণ্টা, জুনুকা, ঝঞ্জিৰ, টকা, তাল, তিলিঙা, নেপুৰ, ভোৰতাল, মন্দিৰা প্রভৃতি উল্লেখযোগ্য। জনজাতিসকলে নৃত্য-গীতত ব্যৱহাৰ কৰা এই জাতীয় বাদ্যসমূহ হ'ল— (ক) কার্বি— চেংচ (কাঁহৰ খুটিতাল), (খ) কুকি— দাহ্‌পি, দাহ্‌বু, দাহ্‌পাবু (ৰৱকাঁহ, মাজু কাঁহ, সৰু কাঁহ), (গ) জেমী নগা— ইমটুবাই (কৰতাল), হেমৰেও (কাঁহ), (ঘ) তিৰা— টকা, তাল, চুৰাই লৌ, (ঙ) দেউৰী— টকা, তাল, (চ) বড়ো— থৰ্‌কা, জথা (খুটিতাল সদৃশ), (ছ) বেইটে— ডাৰৰিবো (সৰু কাঁহ), ডাৰপুই (ৰৱকাঁহ), (জ) ভাইফে— দাক্‌পি (জাপিৰ আকৃতিৰ ৰৱকাঁহ), (ঝ) মৰাণ— টকা, তাল, (ঞ) মিচিং— কক্‌তেৰ টকা, দেও ঘণ্টা, ৰামতাল, মাৰৱং (কাঁহ), লেলং (ৰৱকাঁহ), (ট) ৰাভা— মাক্ষালেংকা আদি।

ওপৰৰ ঘনবাদ্যসমূহৰ ব্যৱহাৰে অসমৰ পর্বত-ভৈয়ামৰ উন্নত সংগীত চর্চাৰ ধাৰা এটিত পোহৰ পেলায়।

(ধর্মেশ্বৰ দুৱৰাৰ *অসমৰ বাদ্যযন্ত্ৰৰ* আধাৰত যুগুতোৱা)।

না. দা.

।। অসমৰ পর্বত-ভৈয়ামৰ ততবাদ্য।।

তন্ত্রীযুক্ত বা তাঁৰৰ দ্বাৰা সুৰ সঞ্চাৰ কৰা বাদ্যসমূহেই ততবাদ্য। বিশ্বৰ কথা বাদেই

ভাৰতভূমিতে এইবিধ বাদ্যৰ সংখ্যা গণনাৰে শেষ কৰা টান। মোটামুটিভাৱে এইবিধ যন্ত্ৰক তিনিটা শাখাত ভগাব পাৰি (ক) স্বৰগুঞ্জন আৰু ছন্দৰক্ষাৰ বাবে ব্যৱহৃত তন্ত্ৰীযন্ত্ৰ (খ) বহুতাঁৰ তন্ত্ৰীযন্ত্ৰ, ইয়াত একোটা স্বৰৰ বাবে এডালকৈ সুকীয়া তাঁৰ থাকে আৰু (গ) একতাঁৰ তন্ত্ৰীযন্ত্ৰ। ইয়াত এডাল তাঁৰেৰেই বহু স্বৰ তুলিব পাৰি। অসমৰ তত বাদ্যৰ ভিতৰত একতাৰা বা লাউটোকাৰী, খমক, গোপীযন্ত্ৰ, চাৰিগুণ বা চৰ্জা, টোকাৰী, দোতাৰা, বিপঞ্চি, বীণা (ৰামবীণা, ৰুদ্ৰবীণা আদি), বেণা, ৰবাব আদি।

পূৰ্বাঞ্চলৰ ভিন্ন জনজাতিৰ মাজত ব্যৱহাৰ হোৱা ততবাদ্যসমূহ হ'ল— (ক) কাৰ্বি— মুৰিতপং, (খ) কুকি— চেলেংদাহ, (গ) জেমীনগা— ইন্‌ৰা (বীণ) আৰু কুমতাই, (ঘ) ডিমাছা— খ্লামডুবুং (ডুবুং অৰ্থাৎ কঁহুৰাবনৰ ঠাৰিৰে তৈয়াৰী), (ঙ) তিৰা— বেণু, (চ) দেউৰী— টোকাৰী বীণ, (ছ) বড়ো— চৰ্জা, (জ) বেইটে— চেৰেঞ্জা, (ঝ) মিচিং— কেকুং (বীণ), টোকাৰী আৰু দেন্দুন, (ঞ) ৰাভা— চেৰ্‌জা, (ট) ৰাংখল— চেৰাগুা, চমপেৰেং আদি। ওপৰত উল্লেখ কৰা পৰ্বত-ভৈয়ামৰ বিচিত্ৰ ততবাদ্যসমূহে এই ভূখণ্ডৰ উন্নত সংগীত সাধনাৰ ধাৰা এটিত পোহৰ পেলায়।

(ধৰ্মেশ্বৰ দুৰৱাৰ *অসমৰ বাদ্যযন্ত্ৰ* আধাৰত)

না. দা.

।। অসমৰ পৰ্বত-ভৈয়ামৰ সুষিৰ বাদ্য-যন্ত্ৰ।।

ভাৰতীয় সংগীতশাস্ত্ৰ অনুযায়ী বাদ্য চাৰিবিধ— 'তত সুষিৰ আনদ্ধ ঘন বাদ্য চাৰি বিধ।' মুখেদি ফুঁদি বজোৱা বাদ্যযন্ত্ৰবোৰ সুষিৰ বাদ্যৰূপে পৰিচিত। পুৰণি কালৰেপৰা অসমৰ পৰ্বত-ভৈয়ামত লৌকিক আৰু শাস্ত্ৰসম্মত বহুসংখ্যক সুষিৰ বাদ্যৰ ব্যৱহাৰ দেখা যায়। ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাত প্ৰচলিত এইবিধ বাদ্যৰ ভিতৰত কালি (জয়কালি, বীৰকালি আদি) গগনা, পেঁপা, (নৰাৰ পেঁপা, নল পেঁপা, বিভিন্ন পাতৰ পেঁপা, চিকাৰী পেঁপা, জুৰীয়া পেঁপা পুতলা পেঁপা আদি), বাঁহী (মুখবাঁশী বা বম বাঁশী আদি) বেণু বা মুৰলী, ভেৰী (ৰামভেৰী, ৰণভেৰী আদি) মহৰি, শিঙা (খং শিঙা, ৰণশিঙা আদি), শানাই, সুতুলী আদি। অসমৰ বিভিন্ন জনজাতিৰ মাজত প্ৰচলিত সুষিৰ বাদ্যসমূহ হ'ল— (ক) কাৰ্বি— পাচেং আৰু মুৰিতপং (চেহনাইৰ আকৃতিৰ), (খ) কুকি— গচেম, ফেইফিট, শিল্‌কি আদি, (গ) ডিমাছা— মুৰি (পেঁপা) চুপিন (বাঁহী), আৰু মুৰি ৰাটিছা (বাঁহী), (ঘ) জেমী নগা— কেৰুইকে (ম'হৰ শিঙৰ পেঁপা) আৰু মেটিয়াম (বাঁহৰ বাঁহী), (ঘ) তিৰা— থোৰাং (বাঁহী), আৰু পাংচি (বাঁহী), (ঙ) দেউৰী— গগনা, পেঁপা, শিঙা, (চ) বড়ো— গংগনা আৰু চিফুং, (ছ) ভাইফে— ফেইফিট (বাঁহৰ বাঁহী), লি-লু (বাঁহী), আৰু শিক্‌মি পেত (শিঙা), (জ) মিচিং— এজুক তাপুং (তিতা লাউৰখোলাত সজা পেঁপা), গুংগাং (গগনা) তু-লু (বাঁহী বিশেষ), দুমেপ, পুনি বা কুৰুলি (বাঁহী) আৰু শিঙা, (ঝ) ৰাভা— খাৰা ৰ্‌াংছি (দীঘল নলবাঁহৰ বাঁহী, ইয়াৰ আন নাম কাঢ়া নল), জাপ খাৰা বাঁহী, ছিংগা (শিঙা), ৰ্‌াংছি (বাঁহী), বুবুৰেঙা (ঘাঁহৰ পৰা তৈয়াৰী) আৰু লাখৰ বাঁহী, (ঞ) ৰাংখল-চেৰেগুা, খেইলে, ৰোচেম (বাঁহী), (ট) হাজং— বাঁহৰ বাঁহী।

পৰ্বত-ভৈয়ামত ব্যৱহাৰ হোৱা উপর্যুক্ত সুষিৰ বাদ্যসমূহে বৰ অসমৰ নৃত্য-গীতৰ প্ৰাচুর্যত এচেৰেঙা পোহৰ পেলায়।

(ধর্মেশ্বৰ দুৱৰাৰ *অসমৰ বাদ্যযন্ত্ৰ* আধাৰত যুগুতোৱা)

না. দা.

।। অসমৰ পুৰণি স্থাপত্য ।।

পুৰণি অসম বা প্ৰাগজ্যোতিষত গুপ্ত যুগৰেপৰা অগণন মঠ-মন্দিৰ, দুর্গ আৰু অট্টালিকা নির্মাণ কৰাৰ প্ৰমাণ পোৱা যায় - বিদেশী পর্যটকৰ পর্যটকৰ টোকাত তাম্ৰশাসন আৰু ধর্মীয় গ্ৰন্থত। পিছে সেমেকা জলবায়ু আৰু প্ৰবল ভূমিকম্পই এই ভূখণ্ডৰ কোনো এটা মঠ-মন্দিৰকে সম্পূর্ণৰূপে অক্ষত অৱস্থাত থাকিবলৈ দিয়া নাই। তথাপি বিভিন্ন স্থানত থকা ধ্বংসাৱশেষৰ পৰা পুৰণি অসমৰ স্থাপত্য-কলাৰ বিষয়ে এটা থূল-মূল ধাৰণা কৰি ল'ব পাৰি। অসমৰ সবাতোকৈ প্ৰাচীন মন্দিৰৰ ধ্বংসাৱশেষটো উদ্ধাৰ হৈছে - শোণিতপুৰ জিলাৰ দ-পর্বতীয়াত। মন্দিৰটোৰ ভেটি, শিলৰ চৌকাঠ আৰু কেইটামান স্তম্ভ এতিয়াও আছে। চৌকাঠৰ ভাস্কর্যসমূহ গুপ্ত শৈলীৰ বিতোপন নিদর্শন। শিল ইটা উভয়কে মন্দিৰটোত প্ৰয়োগ কৰাটো উল্লেখযোগ্য। এই মন্দিৰটো তিনিটা ভাগত বিভাজিত - গর্ভগৃহ, মণ্ডপ আৰু মুখমণ্ডপ। গর্ভগৃহৰ চাৰিওফালে এটি প্ৰদক্ষিণ পথ আৰু গর্ভগৃহৰপৰা পানী ওলাই যোৱা শৈলনলী এটি এতিয়াও বর্তমান। তেজপুৰৰ ঘৰপোৱা চুবুৰীতো দুটা শৈলমন্দিৰৰ ধ্বংসাৱশেষ আছে। তাৰে এটাৰ দ্বাৰ-শিৰপট্টিত আছে পাঁচটা মন্দিৰৰ শিখৰ দেশৰ অনুপম ৰূপ। মন্দিৰটোৰ দ্বাৰ শিলালীত এজোপা গছৰ অলংকৰণ কলাসম্মত। ইয়াৰ মন্দিৰৰ দ্বাৰশাখাৰ নিম্নাংশতো দ-পর্বতীয়াৰ দৰে গংগা আৰু যমুনাৰ দ্বিভংগিম ঠামৰ আৱহনী ভংগিৰ মূর্তি খোদিত কৰা। তেজপুৰ-বামুণী পাহাৰত একেলগে আছিল সাতোটা মন্দিৰ। মাজৰ মন্দিৰটো আছিল সবাতোকৈ ডাঙৰ। ইয়াৰো দ্বাৰ-শিৰপট্টিত পঞ্চমন্দিৰ-শিখৰ উদগত হোৱা দেখা যায়। কোলপার্কেতো এনেদৰে মন্দিৰ উদগত হোৱা দ্বাৰ-শিৰপট্টি সুৰক্ষিত হৈছে।

নগাওঁ জিলাৰ ডবকাৰ ওচৰৰ মিকিৰ আটিত নটা মন্দিৰৰ স্তূপীকৃত ৰূপ দেখিবলৈ পোৱা যায়। তিনিশাৰীত সম্পূর্ণ হোৱা এই মন্দিৰ কেইটাৰ মাজৰ মন্দিৰটো তেজপুৰৰ দৰে আছিল সবাতোকৈ ডাঙৰ। হাওঁৰাঘাটৰ নিকটৱর্তী মৌদংগাতো (দেৱস্থান) নটা মন্দিৰৰ ভেটি পোৱা হৈছে। গোঁসাই জুৰি, ৰাজবাৰী (যোগীজান) আদিতো নটা মন্দিৰৰ থুপ একেলগে থকা বুলি ড° নিশিপদ চৌধুৰীয়ে সাব্যস্ত কৰিছে। অৱশ্যে শিঙৰিৰ মন্দিৰ ভগা গাঁৱত সাতোটাহে মন্দিৰৰ ধ্বংসাৱশেষ আছে। শিঙৰি, বামুণীপাহাৰ প্ৰভৃতিৰ ধ্বংসাৱশেষত গর্ভগৃহ আৰু মণ্ডপ সংলগ্ন অন্তৰালৰ অৱস্থিতি ৰূপ কৰিবলগীয়া। অভয়াপুৰীৰ কামতেশ্বৰী মন্দিৰ আৰু চোমৰা শালীৰ দেৱীমন্দিৰৰ ধ্বংসাৱশেষত আকৌ মূল মন্দিৰটো মাজতে ৰাখি তাৰ চাৰিকোণে চাৰিটা সৰু মন্দিৰ স্থাপনা কৰা দেখা যায়। কামৰূপৰ শুৱালকুছিৰ সিদ্ধেশ্বৰী মন্দিৰটো প্ৰাক্-আহোম যুগৰ মন্দিৰ ৰূপে সাব্যস্ত কৰিছে। মন্দিৰটো সজা হৈছিল ঘাইকৈ ইটাৰে।

প্ৰাক্ আহোম যুগীয় মন্দিৰবোৰৰ নিম্নাংশৰ নির্মাণ শৈলী এনেধৰণৰ - ক। মন্দিৰলৈ সোমাই যোৱা প্ৰৱেশ তোৰণ, খ। মণ্ডপ বা নাট মন্দিৰ, গ। গো-পুৰম বা প্ৰৱেশ গৃহ আৰু ঘ।

গৰ্ভগৃহ। গৰ্ভগৃহত উপাস্য দেৱতাৰ বিগ্ৰহ সংস্থাপিত হয়। গৰ্ভগৃহৰ অধিষ্ঠানবোৰ চাৰিচুকীয়া আছিল। চাৰিচুকীয়া গৰ্ভগৃহৰ বিমান আছিল চতুঃৰথ যুক্ত। পিছলৈ সৌন্দৰ্য বৰ্ধনৰ বাবে সিবোৰ সপ্তৰথ বা তাতকৈ অধিক ৰথযুক্ত কৰা দেখা যায়। বিমানক মানুহৰ দেহৰ সৈতে তুলনা কৰে। যেনে - পাদ, জংঘা, স্কন্ধ আৰু শিৰ বা শিখৰ। মন্দিৰত শিখৰৰ স্থান বিশিষ্ট। শিখৰ অনুযায়ী মন্দিৰবোৰক বেলেগ বেলেগ নাম দিয়া হৈছে। যেনে - ক. নাগৰ। ইয়াৰ ভেটি চাৰিচুকীয়া। শিখৰ এঢলীয়া হৈ য'ত মিলে তাতেই থাকে আমলক। তাৰ ওপৰত কলসী আৰু তাৰ ওপৰত উপাস্য দেৱতা অনুযায়ী ত্ৰিশূল, চক্ৰ আদি। খ. বেশৰ - দক্ষিণ বিন্ধ্যৰ আকৃতিৰ। ভেটি ঘূৰণীয়া কক্ষাকৃতিৰ আৰু গ. দ্ৰাবিড়- দক্ষিণ ভাৰতীয় ৰীতিৰ। গম্বুজ ছয় বা আঠচুকীয়া। কেতিয়াবা পিৰামিডাকৃতিৰ। অসমৰ অধিকাংশ মন্দিৰেই উত্তৰ ভাৰতীয় নাগৰ পদ্ধতিৰ। দুই-এটা মন্দিৰত বেশৰাকৃতিৰ গম্বুজেও স্থান পাইছিল। সিদ্ধেশ্বৰী মন্দিৰৰ শিখৰে তাৰ প্ৰমাণ। সেই মন্দিৰৰ শিখৰত আমলক নাই। এক কথাত, পুৰণি অসমৰ স্থাপত্য কলা সৰ্বভাৰতীয় নাগৰ-বেশৰ পদ্ধতিত গঢ় লৈ উঠা।

না. দা.

।। অসমৰ পোক-পৰুৱা।।

অসমত যথেষ্ট পৰিমাণে বৰষুণ হয়। বন-জংগল বহু। গতিকে এই ভূখণ্ডত পোক-পৰুৱাও আগণন। সকলোৰে পৰিচিত কিছুসংখ্যক পোক-পৰুৱাৰ নাম তলত বৰ্ণানুক্ৰমিক ভাৱে উল্লেখ কৰা হ'ল- আমপোতনি, আমৰলি, আলহী পৰুৱা, উঁই, উঁই চিৰিঙা, উৰহ, ককা, কাকতি ফৰিং, কালিন্দী ভোমোৱা, কুকুৰ মাখি, কুণকুণি মাখি, কুঁজী বিচা, কুম্‌টি, কুম জেলেকুৱা, কুমাৰণি, কেৰেলুৱা, খৰিকা গান্ধী, গাগিনী, গান্ধী পোক, গুণগুণি, গোম চেলা, গুৰি পৰুৱা, গুবৰুৱা, চগা, চৰহা, চাম চৰিয়া, চিনাজোক, জেঠী, জেলুক, জেলুকীয়া, কেচু, জোক, টকৌ, টোকা পৰুৱা, টোপোলাকটা, ডাঁহ, ঢৰীয়া তামুলী পৰুৱা, তামুলী ফৰিং, তেলেনী পৰুৱা, দিনকণা, পইতাচোৱা, বগা পৰুৱা, বৰ কেৰেলুৱা, বৰ মকৰা, বাঘ মকৰা, বিছা পখিলা, বোন্দাকেচু, ভালুক মকৰা, ভুতুনী মহ, ভেনা মাখি, মজাৰলি, মহ, মাখি, মাটিছোলা, মোৱা পোক, ৰঙা পোক, লেকলৌ পৰুৱা, শুকানি পৰুৱা, শুকানি ফৰিং, শূৰ পোক, সোণ পৰুৱা, আদি।

প্ৰ. দা.

।। অসমৰ বনৌষধি।।

খৃষ্টজন্মৰপৰা ভাৰত ভূমিত বিভিন্ন ৰোগ নিৰাময়ৰ বাবে বাবে বৰণীয়া বনৌষধি ব্যৱহাৰ হৈ আহিছে। *ঋগ্বেদৰ* দশম মণ্ডলত বিভিন্ন উদ্ভিদৰ ৰোগ নিৰাৰণী ক্ষমতাৰ উল্লেখ পোৱা যায়। *অথর্ববেদতো* ভালেসংখ্যক ৰোগ নিৰাময়কাৰী গছ-গছনিৰ নাম আছে। বেদোত্তৰ যুগত ৰচিত বহুশ্ৰুত *চৰকসংহিতাত* সমীক্ষকসকলৰ মতে সাতশবিধ ঔষধৰ নামোল্লেখ হৈছে। আজি ভাৰতৰ চিকিৎসা বিজ্ঞানত ব্যৱহাৰ কৰা প্ৰায় দুহাজাৰ বিধ ঔষধৰ প্ৰায় পোন্ধৰ শ বিধ বনৌষধিৰপৰা প্ৰস্তুত কৰাটো উল্লেখযোগ্য। বনৌষধিসমূহৰ পাত,কাণ্ড, ছাল, ফল, ফল, বীজ

আৰু শিপাৰপৰা ঔষধ প্ৰস্তুত কৰা হয়। অসমৰ পৰ্বত-ভৈয়ামত সহজ সভ্য কিছুসংখ্যাক বনৌষধিৰ নাম তালিকাভুক্ত কৰা হ'ল- অনন্ত মূল, অমিতা, অৰ্জুন, অযোৱান, অশোক, আকণ, আকাশ বীৰ, আগ্যাচিতা, আদা, আম, আমলখি, উৰিয়াম, এড়া, ঔটেঙা, কঁঠাল, কণা শিমলু, কণিবিহ, কৰ্দৈ, কপাহ, কাউৰিমণি, কাল মেঘ, কুকুসূতা, কুঁজি থেকেৰা, কুণ্ডলী, কেএৱাবন, কেহৰাজ, কোমোৰা, কোটহা বেঙেনা, খুতুৰা, গঠিয়ন, গুৱামৰী, গুলঞ্চ, ঘৃতকুমাৰী, চজিনা, চতিয়না, চন্দন, চাউল ধোৱা, ছালকুঁৰৰী, ছাইকাছ, ছেংমৰা, জৰাটেঙা, জয়ন্তী ফুল, জবা ফুল, জামু, জিলমিল শাক, জিৰা, টেঙেচি শাক, টুবুৰী লতা, ঠোঠনি শাক, ডালিম, তৰাগছ, তৰুৱা কদম, তিতা ভেকুৰি, তিতা বাহকা, তুলসী, তেতেলী, তেজমুই, দালচিনি,, দাগিদ দিগা, দুধখৰি, দেৱীটোকান, ধতুৰা, নৰসিংহ, নগাটেঙা, নয়ন তাৰা, নল, নহৰু, নিলাজীবন, নেফাফু, পচতীয়া, পদিনা, পদুম, পলাশ, পহুশোকোটা, পনৌনৌবা, পাণ, পাতে গাজা, পিঁয়াজ, পিত্তকচুৱা, পিপলি, পুত্রবীণ, বক ফুল, বকুল, বনপিঠা, বগাফুট কলা, বৰফুল, বচ, বনকচু, বননীল, বন নহৰু, বন তুলসী, বন জালুক, বৰসোণ, বৰিয়াল, বৰ থেকেৰা, বাঘ আচোঁৰা, বান্দৰ কেকোৱা, বান্দৰ দেৱা, বাহকা, ব্ৰাহ্মী, বিয়নি ধৰা, বিহলঙনি, বেল, বেলপৰা, ভাতঘিলা, ভীম কল, ভৃংগৰাজ, ভেদাই লতা, ভেটেতিতা, ভোট এড়া, ভোট বেঙেনা, ভোমোৰা, মচেন্দৰী, মদাৰ, মণিছাল, মহানিম, মাটিকঁঠাল, মানিমুনি, মাটিকাদুৰী, মেদেলুৱা, মুকুতা মঞ্জৰী, মোঠা, যম লাখুটি, লতাকস্তুৰী, লেটা গুটি, শিমলু, শিলিখা, শেৱালি, শুকনি লতা, সৰ্পগন্ধা, সৰ্পজিভা, সৰিয়হ, সিজু, সোণাৰু, হমখাম গছ, হাচিয়তি, হৰাজোৰা লতা, হালধি, হাতী খুতুৰা, হেঙুলীয়া শাক হেলঞ্চ আদি।

প্ৰ. দা.

।। অসমৰ বাদ্যযন্ত্ৰ ।।

অসমত সংগীত বিদ্যাৰ চৰ্চা দীৰ্ঘদিনীয়া। শাস্ত্ৰীয় আৰু লোক সংগীতত ব্যৱহাৰ হোৱা বিভিন্ন বাদ্যযন্ত্ৰক ভাৰতীয় সংগীত শাস্ত্ৰৰ ভেঁটিত অনবদ্ধ বা লয়যন্ত্ৰ (=ঢোল আদি), তত বা তাঁৰৰ যন্ত্ৰ (= বীণা), সুষিৰ বা বতাহেৰে সুৰৰ সৃষ্টি কৰা যন্ত্ৰ (= বাঁহী) আৰু ঘন বা দুটা বস্তু সংঘাত কৰি বজোৱা যন্ত্ৰ (= তাল) এই চাৰিটা ভাগত ভগাব পাৰি। তেজপুৰৰ কোলপাৰ্কত সজাই থোৱা এচটা শিলৰ ভাস্কৰ্যত পেঁপা, ঢোল, তাল, বাঁহী, আৰু বীণাৰ অৱস্থিতি মন কৰিবলগীয়া। কামাখ্যাৰ বেণুগোপালৰ বাঁহীটো সুন্দৰ। ভাস্কৰবৰ্মাৰ নিধনপুৰ তাম্ৰশাসনত 'পঞ্চ মহাশব্দ' কৰাৰ উল্লেখ আছে। এই পঞ্চশব্দ বুলিলে হয় শিঙা, তম্মট (নাগেৰা), শঙ্খ, ভেৰী আৰু জয়ঘণ্টা, নহয় শঙ্খ, মৃদংগ, পাখোৱাজ, দুন্দুভি আৰু ঢোলক নহ'লেবা 'শঙ্খ, মৃদংগ, মুৰজধবনি, দুমদুম, দুন্দুভি, ঢোল'ক বুজায়। *কালিকা পুৰাণ* আৰু *যোগিনী* তন্ত্ৰত তূর্য, মৃদংগ, পটহ, বীণা, বেণু, ভেৰী, শঙ্খ আদি বাদ্যযন্ত্ৰৰ বহুল প্ৰয়োগ চকুত লগা। প্ৰাক্‌শংকৰী যুগৰ কবি মাধৱ কন্দলিৰ লেখাত কৰতাল, কাহাল/কাহালি, কেন্দেৰা, খুমুচি, জিজিৰি, ঝাঝৰ, টোকাৰী, ডগৰ, ঢোল, তবলা, দণ্ডি, দোতৰা, দোশৰী, বাঁহী, বীণা, বীৰঢাক, ভেমচি, ভেৰী, মৰ্দল, মোহৰী, ৰামতাল, ৰুদ্র বিপঞ্চী, ৰেমচি আদিৰ নাম পোৱা যায় *(লংকাকাণ্ড আৰু কিষ্কিন্ধা কাণ্ড)*। হৰিবৰ বিপ্রৰ

ব্রহ্মবাহনৰ যুদ্ধতো একেখিনি বাদ্যযন্ত্রৰ নামেই উল্লিখিত হৈছে।

শংকৰী যুগৰ বাদ্য যন্ত্রৰ ভিতৰত খুটিতাল, খমক, খোল, পাতিতাল, ভোৰতাল আৰু মৃদংগ প্রধান। এই যুগত সাৰেং দাৰৰো চল্‌তি হয়। আহোম আৰু কোচ নৃপতিসকলৰ ৰাজ্যলৈ ঢুলুকী, তবল, পাখোৱাজ আৰু ৰবাবৰ আমদানি ঘটে। ৰাজসভাত স্থান পোৱাৰ পিছত ঢোলোক আৰু পাখোৱাজে সত্রৰ চাৰিবেৰলৈকেও সম্প্রসাৰিত হয়। কোচ নৃপতি বিশ্বসিংহৰ অভিষেক উপলক্ষে যিবোৰ বাদ্য বজোৱা হৈছিল, যিবোৰৰ ভিতৰত অন্তৰ্ভুক্ত (নে ডম্বৰু?), উপাংগ (বাঁহৰ কৰতাল), কবিলাস, কৰতাল, খঞ্জৰিকা (খঞ্জৰী), খোল, গোগোনা (গগনা), গোমুখ, ঘন্টা, জম্ফ, (জগজম্প বা ডবা), জয়কালি (ৰণভেৰী), ঝিমিৰিকা, ঝিলি, ঝোঞ্জৰা, টোকাৰী, ডগৰ, ঢাক, ঢোল, তবল, ডুৰী, দুন্দুভি, দোচাৰি, দোতৰা, ধোমাচি, নাগাৰা, বৰকাংস, বাঁহী, বীৰকালি (যুদ্ধত বজোৱা ডাঙৰ পেঁপা), ভেৰী, মচুৰাই, মন্দিৰা, মুৰলী, মৃদংগ, মোহৰী, ৰবাব, ৰামতাল, ৰামবেনা, ৰামশিঙা, ৰুদ্রক, সাৰিন্দা আৰু সিংহবান প্রধান। কোচ ৰাজ্যত শাহনাই বা শানাই বাদ্যৰো ব্যৰহাৰ হয়। অসমৰ ঢোল দুবিধ - জয়ঢোল আৰু পাতিঢোল। বিয়া বাৰুত জয়ঢোলৰ প্রয়োগ অধিক। মংগলদৈৰ ফালে ঢেপাঢোলৰ ব্যৰহাৰ আছে। সত্রসমূহত দুবিধ খোল চলে - জৰা কলীয়া আৰু চিতলমুখী। বড়োসকলে ব্যৰহাৰ কৰা বাঁহীবোৰ দীঘল। নাম চিফুং। অসমৰ শিঙা কেবাবিধো। যেনে - খংশিঙা, ৰণশিঙা, ৰামশিঙা আদি। বিহুত ব্যৰহাৰ কৰা ম'হৰ শিঙৰ পেঁপা আৰু গগনাই সমগ্র ভাৰত ভূমিকে চমক লগাইছে। অসমৰ বাদ্য যন্ত্রৰ ভালেখিনি পূজা-পার্বণত ব্যৰহাৰ হয়।

না. দা

।। অসমৰ বৃত্তিয়াল সম্প্রদায়সমূহ ।।

পুৰণি অসমত প্রাপ্ত বিভিন্ন অভিলেখ আৰু পুথি-পাঁজিৰ সহায়ত এই ভূখণ্ডত বসবাস কৰা বিভিন্ন বৃত্তিয়াল সম্প্রদায়ৰ বিষয়ে ধাৰণা এটি কৰিব পাৰি। লিপিসমূহে প্রমাণ দিয়ে যে ব্রাহ্মণসকল তেওঁলোকৰ বেদশাখা, গোত্র তথা প্রবৰৰ ওপৰত প্রতিষ্ঠিত আছিল। বনমাল বর্মাৰ তেজপুৰ শাসনত শাণ্ডিল্য গোত্রৰ, বলবর্মাৰ নগাওঁ শাসনত কপিল গোত্রৰ কন্বশাখাৰ, বৰগাওঁ দানলিপিত পৰাশৰ গোত্রৰ, ৰত্নপালৰ শুৰালকুছি দানপত্রত ভৰদ্বাজ গোত্রৰ আৰু ইন্দ্রপালৰ গুৰাকুছি তাম্রশাসনত কাশ্যপ গোত্রৰ ব্রাহ্মণৰ উল্লেখ আছে। পুৰণি প্রাগজ্যোতিষৰ অভিলেখমালাত কৰণ, কায়স্থ, দৈৱজ্ঞ আৰু লেখক - এই বৃত্তিয়াল সম্প্রদায়ৰ নাম পোৱা যায়। কৰণ, কায়স্থ আৰু লেখকসকলৰ বৃত্তিৰ মিল মন কৰিবলগীয়া। প্রস্থান কলশ নামৰ বৈদ্য বিশেষে ৰচনা কৰা শুভংকৰ *পাটক* অভিলেখৰ বৈদ্যসকল পৰৱর্তী কালত ওজা ৰূপে পৰিচিত হ'ল। লিপিমালাত কৈৱর্ত তথা মাছমৰীয়া সম্প্রদায়ৰ উল্লেখ আছে। কুম্ভকাৰ (কুমাৰ) আৰু তন্তুবায় (তাঁতী) সম্প্রদায়ৰো উল্লেখ নথকা নহয়। পুষ্পভদ্রা অভিলেখত উল্লিখিত হাড়ীৰ নাম পৰৱর্তী সাহিত্যতো পোৱা যায়। *ভাগৱত-পুৰাণৰ* অনুবাদ কৰোঁতে মহাপুৰুষে উল্লেখ কৰা 'যবন কংক গোৱাল' আৰু 'ৰজক তুৰুক'ৰ গোৱাল-ৰজক হ'ল বৃত্তিয়াল সম্প্রদায়। শংকৰদেৱৰ লেখাতে কমাৰ, কুমাৰ, চমাৰ, চঁড়াল, নট, বণিয়া, সূতাৰ প্রভৃতিৰ উল্লেখ পোৱা যায়। গুৰু-চৰিতসমূহত কাটনী, খৰীয়া, তাঁতী, ধোৱা, নাপিত, শালৈ, হীৰা, প্রভৃতি বৃত্তিয়াল লোকৰ নাম সঘনে উল্লিখিত হৈছে। বুৰঞ্জীসমূহতো কমাৰ, কঁহাৰ, কাটনি,

কাঠকটীয়া, খনিকৰ, গুণা কটীয়া, চমাৰ, জৰাধৰা, জোলা, তাঁতী, তেলী, জোলা, তাঁতী, দুলীয়া, ধোৱা, নাপিত, পটীয়া, বাঢ়ৈ, বেজ, মৰীয়া, মালী, মুচীয়াৰ, লেখাৰু, শিলাকুটী, সোণাৰী, সোণোৱাল প্ৰভৃতি অগণন বৃত্তিয়াল লোকৰ নাম পোৱা যায়। গতিকে মাধৱ কন্দলিয়ে ক'বৰ দৰে অসম দেশ চৌত্ৰিশ জাতিৰ দেশ।

না. দা.

।। অসমৰ মাছ-পুঠি ।।

নদ-নদী, খাল-বিল আদিৰে পৰিপূৰ্ণ অসম দেশ। তৰহে তৰহে মাছ পুঠি ইয়াত পোৱা যায়। ইয়াত পোৱা সৰু-বৰ বিভিন্ন মাছৰ কেইবিধমান হ'ল - আৰি, ইন্দুলী, এলেং, ককিলা, কচ, কৰতি, কয়া, কাইঠা, কাটনি, কাটিশলা, কাণকুলি, কান্দুলী, কুঢ়ি, কাৰৈ, কুৰ, খৰিয়া, খলিহনা, খাঁলৈ ভাঙী, গংগাটোপ, গচি, গঠিয়া গোমলা, গৰৈ, গৰুৱা, গাগল, গেঠু, গেদগেদী (ভেহেৰী), ঘাৰবেকী, ঘিলচন্দা, ঘুগুলী, ঘুমেখাইতী, ঘেনা, চম্পা, চাৰ্তেক, চিতল, চেঙেলী, চেঙা, চেনিপুঠি, চেলকণা, ছন্দা, ছৰতি, জাউৰীয়া, জিকাঠী, জুঙা, তোৱা, দৰিকণা, দাঁত মাণিকা, দোখৰ, দোতকৰ, নাদনী, নাদলবামী, নাৰ, নাৰীয়া, পাখৰী পুঠি, পাণবৰ, পাভ, পুঠি, বচা, বটু, বৰদৈয়া, বৰালী, বৰলিয়া, বাট, বটিয়া, বামী, বালিটোকা, বাঁহপেটীয়া, বাৰ্হু, বেচা, বেজিনী, বোকাঘৰীয়া, বোৰ্কা, ভকুৱা, ভোকাপুঠি, মৰখি পুঠি, মাগুৰ, মাটিশলা, মানমুনি, মাশোল, মিৰিকা, মোৱা, ৰৌ, লাউপাতা, শাল, শিঙৰা, শিঙি, শিলঘৰীয়া ৰৌ, শোল আদি। ইয়াৰ বাহিৰেও কিছু সংখ্যক বিদেশী মাছো আজি অসমৰ খাল-বিলত পোহা হৈছে। কমনকাৰ্প, গোল্ডফিচ, গ্ৰাচকাৰ্প, চিলভাৰ কাৰ্প, জাপানী কাৰৈ, জাভাপুঠি প্ৰভৃতি। এই মাছবোৰে আমাৰ লোকগীত, লোক-গাথা আৰু সাধুকথাক চহকী কৰিছে। লোকগীতৰ দুটা মান উদাহৰণ - 'চৰিয়াত জীয়াবা মাগুৰ এহালি, কইনাৰ আগতে থবা' (বিয়া নাম), 'মাগুৰ মাছে খেলা খেলে ৰাধাৰ পোহন বিয়া', 'ৰৌ-ৰৰালী সৰকি গ'ল, পুঠি-খলিহা পাহে পাহে ৰ'ল।' 'একেটা বিলতেদুটি মাছ ওপজে শাল-শোল দুইজন' আদি।

না. দা

।। অসমৰ মাছ ধৰা সঁজুলি ।।

খাল-বিল, নদী-নলাৰে ভৰা অসম 'শস্যে মৎস্যে অনুপাম।' পানীৰ মাছ ধৰিবৰ বাবে মানুহে বিভিন্ন উপায় উদ্ভাৱন কৰি লৈছিল আৰু তাৰ ফলস্বৰূপে আমি বিভিন্ন ধৰণৰ সা-সঁজুলি দেখিবলৈ পাইছোঁহঁক। তলত সিবোৰৰ নাম উল্লেখ কৰা হ'ল - আদিল, কাপ, খাঁলৈ (মাছ থোৱা বাঁহৰ সঁজুলি) খোকা, গালফুলা, চকলেট, চহৰা, চুকি, চেকে, চেপা, জকাই বা জাকৈ, জাল (খেৱালি, ঘোকোট, টঙনা আৰু লাঙি), জিলিকনি, জুলুকি, ডিঙৰা, খুহা, দলঙা, দাৰকি, দলঙা, প'ল, পাউৰী, পৰং, বানা, শলহা, হুকুমা আদি। মাছ মৰা সঁজুলিবোৰ বাঁহ-বেতেৰে তৈয়াৰী। জালসমূহ অৱশ্যে সুতাৰে বোৱা হয়। ষাঠি আৰু বৰ্ষাৰে মাছ হানি মাৰিব পাৰি। জোঙৰবো একে কাম। ইবোৰ লোৰ সঁজুলি। ৰাতি মাছ কাটিব পাৰি জোৰ, ভোটা বা চাকিৰ পোহৰত।

না. দা.

।। অসমৰ মানুহৰ চোতালখন ।।

সংস্কৃত চত্বাল মূলৰপৰা চোতাল শব্দটো নিষ্পন্ন হৈছে। জাতি-বর্ণ নির্বিশেষে অসমৰ প্রত্যেক ঘৰ মানুহৰ দুৱাৰমুখৰ চোতালখন জীৱন-যাত্রাৰ অবিচ্ছেদ্য অংগৰ দৰে। বিশেষকৈ অসমৰ গাঁৱলীয়া সমাজত এখন আদর্শ ঘৰৰ প্রথম শোভা হ'ল চোতালখন কেন্দ্র কৰি গঢ়ি উঠা এক শৃংখলাবদ্ধ পৰিৱেশ। অসমৰ মানুহৰ বিভিন্ন ব্যৱহাৰিক কার্যাৱলী, উৎসৱ-পার্বণ, ধর্মীয় কৃত্য সম্পাদনৰ বাবে চোতালখন নহ'লেই নহয়। এই থলীতেই ককা-আইতাই শিশুক ফুলকোঁৱৰ-মণিকোঁৱৰৰ সাধু কয়; আজৰি পৰত সুখ-দুখৰ ভাৰ বিনিময় কৰে; দৈনন্দিন কার্যাৱলী আৰু ভৱিষ্যতৰ পৰিকল্পনা সম্বন্ধে নানান গুৰুত্বপূর্ণ আলোচনাৰ সূত্রপাত হয়। সৰু অপৰাধৰ গোচৰ সোধ-পোচ হয়, কৃষিকর্মৰে জড়িত বিভিন্ন সঁজুলিৰ নির্মাণ আৰু মেৰামতি হয়; এনেকি খেতিয়কে কর্মব্যস্ত মুহূর্ততো আঘোণ-পুহৰ চোতালৰ ৰ'দ কাঁচিয়লিৰ আমেজ ল'বলৈ নাপাহৰে। কৃষকে ধান, মাহ, সৰিয়হৰ বীজ উলিয়ায় এই চোতালখনতেই। ই শিশুসকলৰ গীত-মাত আৰু ভাওনা আদিৰ পৰিৱেশন থলী। অসমীয়া নাৰীৰ লখিমীশাল তাঁতশালক কেন্দ্র কৰি বিভিন্ন কুটীৰ শিল্প কর্মও গঢ়ি উঠে এই চোতালখনতেই। জনজাতিসকলৰ প্রায়ভাগৰে তাঁতশাল চাংঘৰৰ ওপৰত হ'লেও ইয়াৰ লগত সম্পর্কিত ৰ-তোলা, বাটি কঢ়া, মহুৰা ফুৱোৱা আদি কামবোৰ চোতালখনতে সম্পন্ন হয়। আমাৰ সমাজত প্রতিঘৰৰ বোৱাৰীহঁতে কাউৰীপুৱাতে উঠি বাহী চোতালখন সাৰি পৰিষ্কাৰ কৰাটো এক পৰম্পৰা। এই চোতালৰ দাঁতিতে এজোপা শেৱালি ফুল আৰু একোণত তুলসী পুলি ৰুই অথৱা কাষতে পতা গোঁসাইঘৰত গৃহিণীহঁতে সন্ধিয়া এগছি বস্তি জ্বলাই প্রার্থনা কৰাটোও অসমীয়া লোকাচাৰৰ ভিতৰুৱা। অসমীয়া সমাজত জন্ম-মৃত্যু-বিৱাহ সংক্রান্তীয় আৰু নানান ধর্মীয় সংস্কাৰ চোতাল প্রাঙ্গনতে সম্পন্ন হয়। নবজাতকৰ সূর্য দেখুৱা উছৱ, নামনিৰ গণনি উৎসৱ, বিৱাহ, ছচৰি-বিহু, মৃতকৰ শ্মশান যাত্রাৰ প্রাক-কর্ম, মৃতকৰ দহা-কাজ, গৰখীয়া সকাম, ভঙুৱা সকাম, বার্ষিক এঘৰীয়া ভাওনা আৰু বহুবোৰ পূজা-পার্বণৰ কৃত্য চোতালতে সম্পন্ন হয়। অৱশ্যে নগৰীয়া ধৰণ-কৰণ, বিজ্ঞান মানসিকতা আৰু প্রযুক্তিবিদ্যাৰ উন্নয়নে বর্তমান অসমীয়া সমাজত আন আন লোকসম্পদৰ দৰে চোতালখনৰ গুৰুত্বও কিছু পৰিমাণে হ্রাস কৰিছে।

বি. ভূ. ব.

।। অসমৰ শৈৱ মূর্তি কলা।।

শৈৱধর্মৰ বাবে পুৰণি প্রাগজ্যোতিষ কামৰূপ প্রখ্যাত। কুমাৰ ভাস্কৰবর্মাৰ ৰাজত্ব কালত অসমলৈ অহা চীনা পৰিব্রাজক হিউৱেন চাঙে অসমত পর্যাপ্ত পৰিমাণে শিৱমন্দিৰ দেখিছিল যদিও আজি অসমত অপর্যাপ্ত পৰিমানে শিৱৰ প্রতিমা উদ্ধাৰ হোৱা নাই। উদ্ধাৰ হোৱা শৈল প্রতিমা সমূহক (ক) চটীয়া শিলৰ কটা মূর্তি (খ) পাহাৰৰ গাত কটা মূর্তি আৰু (গ)

শৈলদ্বাৰৰ দ্বাৰশাখা বা শিৰপট্টিত খোদিত মূৰ্তি -এই তিনি ভাগত ভগাব পাৰি। সৌম্য, উগ্ৰ আৰু নৃত্যৰত অৱস্থাত প্ৰাপ্ত শৈল-শৈৰ প্ৰতিমাৰ কোনোটো সৌম্যৰূপৰ আৰু আন কোনোটা উগ্ৰৰূপত খোদিত কৰা। শিৰৰ একক ৰূপৰ উপৰি যৌগিক ৰূপো পোৱা যায়। যৌগিক ৰূপৰ ভিতৰত উমা-মহেশ্বৰ, অৰ্ধনাৰীশ্বৰ আৰু হৰি-হৰ মূৰ্তি উল্লেখযোগ্য। অসমত লকুলিশ শিৰৰ শৈল প্ৰতিমাৰ সংখ্যা তেনেই নগন্য। এই ক্ষেত্ৰত জযজয়তে উল্লেখ কৰিব পাৰি দ-পৰ্বতীযাৰ শৈৰ মন্দিৰৰ দ্বাৰ- শিৰপাট্টিৰ মাজত খোদিত উৎকটিকাসন ভংগীত উপবিষ্ট গুপ্ত শৈলীৰ লকুলীশ শিৰ মূৰ্তিটোৰ কথা। দ্বিহস্ত ঈশান শিৰৰ মূৰ্তি এটি কোলপাৰ্কত সংৰক্ষিত হৈছে। দণ্ডাযমান আৰু বৃষভৰ পিঠিত আসীন দুটা দ্বিহস্ত শিৰমূৰ্তি দেখা যায কামাখ্যাৰ কেদাৰেশ্বৰ শিৰ ধামত। গজান্তক শিৰ মূৰ্তি এটা নুমলিগড়ৰপৰা আনি ৰাজ্যিক সংগ্ৰহালযত সুৰক্ষা দিছে। পঞ্চ-বক্ত্ৰ শিৰৰ শৈল প্ৰতিমা এখনো সংগ্ৰহালযত দেখা যায়। উমা মহেশ্বৰৰ বিতোপন প্ৰতিমা নগাঁও ডবকা, মিকিৰ আটি, বিশ্বনাথৰ শিৰ মন্দিৰ, মহামাযা থান, বুঢ়া-মাযাং পাহাৰ, কছোশিলা, চণ্ডিকা দেৱালয়- চান্দমাৰী আদিত পোৱা গৈছে। হৰিহৰৰ মূৰ্তি উদ্ধাৰ হৈছে দেওপানী (দুটা), উত্তৰ গুৱাহাটী আদিত। নটৰাজ শিৰৰ সবাতোকৈ সুন্দৰ দশভুজৰ মূৰ্তিটো পোৱা গৈছে আমবাৰীত। গুৱাহাটীৰ উৰ্বশীত আন এটি ৰাজ্যৰ কোনোবা খিনিৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা -- নটৰাজৰ মূৰ্ত্তি এটা সংগ্ৰহালযে সুৰক্ষা দিছে।

ভৈৰৱীৰূপী শিৰৰ বিতোপন শৈল প্ৰতিমা এখনি পোৱা গৈছে-মদন বামদেৱ মন্দিৰত। ওপৰত উল্লিখিত মূৰ্তিমালাৰ ভালেখিনিতে এটা কালত ভক্তই পূজাভাগ আগবঢোৱা বুলিব পাৰি।

না দা

।। অসমৰ হাতী দাঁতৰ শিল্প।।

অসম হাতীৰ বাবে প্ৰখ্যাত। আহোম যুগত পৰ্যাপ্ত পৰিমানে প্ৰাপ্ত হাতীৰ দাঁত আৰু হাড়ৰ গইনা লৈ কাৰীকৰী শিল্পই গা কৰি উঠাৰ সুযোগ পাইছিল। আহোম স্বৰ্গদেৱসকলে আন দেশৰ ৰজা- মহাৰজালৈ আগবঢোৱা বিভিন্ন উপঢৌকনৰ ভিতৰত মূল্যবান হাতীৰদাঁতেও স্থান পাইছিল। স্বৰ্গদেৱ জযধ্বজ সিংহই নবাব ঔৰংজেবলৈ হাতীদাঁতৰ পাটী, গা আচোঁৰা, কাকৈ প্ৰভৃতি উপহাৰ দিযাৰ কথা বুৰঞ্জীত আছে। স্বৰ্গদেৱ চুডৈফা বা তেজসিংহই আজমতাৰালৈ আগবঢোৱা আন উপহাৰৰ লগতে হাতীদাঁতৰ খুৰাৰে তৈযাৰী সোণৰ পীৰা দুখনো আছিল। কমলেশ্বৰ সিংহই ভোটদেশৰ ৰজালৈ হাতীদাঁতৰ মেলা, পোষ্টা খাট প্ৰভৃতি পঠোৱাৰ সংবাদ ভুবনচন্দ্ৰ সন্দিকৈযে সদৰি কৰিছে। আঁহহীন আৰু যথেষ্ট টান হোৱা বাবে হাতীদাঁত কাটি বিভিন্ন চালে চকু ৰোৱা বস্তু সাজিব পাৰি। ফ্ৰেন্সিছ হেমিলটনে তেওঁৰ টোকাত লিখি গৈছে যে অসমীযা হাতীদাঁতৰ শিল্পীযে বেঁকা হাতীদাঁত পোন কৰাৰ কৌশলটো জানিছিল। বেঁকা হাতীদাঁতৰ ওপৰত এক বিশেষ অনুপাতত মাটি আৰু গোৱৰ মিহলাই জুইত সেকি তাক পোন কৰি লোৱা হৈছিল। আহোমৰ আমোলত হাতীদাঁতৰ কাম কৰা লোকসকলক *বক্তাৰ* বা *বক্তাৰ খনিকৰ*

ৰূপে জনা গৈছিল। মি" আই. ডোনেল্ড চাহাবে তেওঁৰ Monograph of Ivory Carving in Assam গ্ৰন্থত অসমীয়া বস্তাৰ খনিকৰসকলৰ নৈপুণ্যৰ কথা বখনি গৈছে। অসমীয়া কাৰিকৰে হাতীদাঁতৰপৰা ফণি, মূৰত মৰা শলা, পিঠি খজুৰা হাতোৰা, লাঠি, লাঠিৰ মূৰ, টেমা, সফুঁৰা আদি সজাৰ উপৰি বিভিন্ন দেৱ-দেৱীৰ মূৰ্তি, জীৱ জন্তু, শৰাই প্ৰভৃতি সাংস্কৃতিক সম্পদ নিৰ্মাণ কৰিছিল।আউনিআটী সত্ৰত সংৰক্ষিত হাতীদাঁতৰ পাটীখন দীঘলে প্ৰায় ১২০ ছে. মি. আৰু পুতলে প্ৰায় ৯০ ছে. মি.। সিখনৰ দৈৰোৰ কেনেকৈ কোমল কৰিছিল,সেই কৌশল আজি আমাৰ অজ্ঞাত। বৰপেটাত কেইজনমান স্থানীয় শিল্পীয়ে অদ্যাপি হাতীদাঁতৰ শিল্পটো জীয়াই বখাটো গৌৰৱৰ কথা।

(যুগল দাসৰ *লোককলাৰ* আধাৰত যুগুতোৱা)

না দা.

।। অসমীয়া আহাৰ-পানী ।।

ভৌগোলিক পৰিবেশে মানুহৰ খাদ্য-সম্ভাৰৰ ভিন্নতা আনযনত প্ৰভূতভাবে প্ৰভাৰ বিস্তাৰ কৰাৰ কথাটো ইতিমধ্যে সমাজতাত্ত্বিকসকলৰদ্বাৰা স্বীকৃত হৈছে। অসমৰ জলবায়ু খেতিৰ উপযোগী। ধান ইয়াৰ প্ৰধান খেতি বাবে ইয়াৰ লোকে ইয়াৰপৰা প্ৰস্তুত কৰা বিভিন্ন সম্ভাৰ খাদ্যৰূপে গ্ৰহণ কৰে। *যোগিনীতন্ত্ৰত* বৰ্ষা আৰু শীতকালীন বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ ধানৰ নাম পোৱা যায়। মাধৱ কন্দলিৰ লেখাত 'শালি তণ্ডুল' আৰু 'খৰিকাজহাৰ পিঠা'ৰ সোৱাদ পাওঁ। ধান-চাউলৰপৰা প্ৰস্তুত কৰা আখৈ, চিৰা, পিঠা-পনা, মুডি আৰু সান্দহ অসমীয়া লোকৰ আহাৰ। বিহুৱা ডেকাই 'কলাজহা চাউলৰ ভাত' 'বকুল বৰা ধানৰ কৰাই, 'দেৱাভজা চিৰা', কোমল (বোকা) চাউল আৰু শুকান পিঠাগুৰিৰ সোৱাদ ল'বলৈ পাহৰা নাই। গৰু-ম'হৰ গাখীৰেৰে ক্ষীৰ আৰু পায়স ৰান্ধি তাক নিজেও খাইছিল - দেৱতালৈয়ো আগবঢ়াইছিল। লোকে ঘিউ আৰু ঘোলো ব্যৱহাৰ কৰিছিল।

সকলো মানুহেই ফলাহাৰ কৰে। অসমীয়া লোকো ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম নহয়। চীনা পৰিব্ৰাজক হিৱেনচাঙে পুৰণি কামৰূপত কঁঠাল আৰু নাৰিকলৰ প্ৰাচুৰ্য দেখিছিল। *যোগিনীতন্ত্ৰত* বহু ফলৰ নামোল্লেখ হৈছে। মাধৱ কন্দলি ৰামায়ণতো বিধে বিধে ফলৰ নাম পোৱা যায়। তামোল খোৱাটো অসমীয়ালোকৰ এটা দীৰ্ঘদিনীয়া ৰীতি। সেইবাবে ইয়াৰ লোকে তামোল-পাণৰ বাৰীত যথেষ্ট মনযোগ দিছিল। *ফাতিয়াহ-ই-ইৰিয়াত* অসমীয়া মানুহে প্ৰচুৰ কেঁচা তামোল খোৱাৰ কথা উল্লিখিত হৈছে। শাক-পাচলি খোৱা ৰীতি সমগ্ৰ ভাৰতবৰ্ষতে বৰ্তমান। *যোগিনীতন্ত্ৰত* বহুবিধ শাক-পাতৰ নাম পোৱা যায়। বনৰীয়া আৰু কৃষিজাত উভয়বিধ শাকেই অসমীয়া লোকৰ প্ৰিয়খাদ্য। বাহকা, বক, কলফুল, শেৱালি ফুল, চজিনাফুল আদিও অসমীয়াই খাদ্যৰূপে গ্ৰহণ কৰে। টেঙা আৰু খাৰৰ ৰন্ধন প্ৰণালীয়ে অসমীয়া খাদ্য সম্ভাৰক আন ঠাইৰপৰা পৃথক কৰিছে। আঞ্জাৰ সোঁৱাদ বঢ়াবলৈ মচলাৰ প্ৰয়োজন। *যোগিনীতন্ত্ৰত* আদা, জিৰা, জলকীয়া, জালুক, কৰ্পূৰ আৰু সৰিয়হৰ নাম পোৱা যায়। *ডাকৰ বচনত* ৰন্ধা-বঢ়াৰ বিষয়ে বহু কথা আছে। 'ফোৰণ মৰা' আঞ্জা খাবলৈ বেচি সোৱাদ। আঞ্জা ৰান্ধি খোৱাৰ উপৰি অসমীয়া লোকে মাছ, আলু আৰু শাক-পাচলি ভাজি, পুৰি, খৰিকাত দি আৰু পাততে দিয়ো খাইছিল।

কুমৰ হৰণ কাব্যত 'মুগৰ ডালিত ঘৃত চিনি চুৰা দিয়া', বাখৰেৰে 'খাসিৰ মাংস' ৰন্ধা, পাৰাৱতৰ কতলা, কচ্চপৰ মাংসত বৰকলা, হৰিণৰ মাংসত হিঙুৰ ফোৰণ, ৰম্ভামূলেৰে গাহৰিৰ মাংস, 'চিত্ৰ ফলিত কৰ্পূৰ' 'ৰৰালিৰ ঘাণ্টি, ৰউ মাছত মচুৰ', 'কছে বছে বেসুআৰি শৌলে মূলে সংগ', 'বাঙ্গোনে মাগুৰে আৰু 'আৰি মাছত পালংগ', 'কাঠি অৰা কৰি ইলীহ কান্দোল', 'জামিৰ সোলংগ দিয়া লফাৰ আমোল', 'বদৰীৰ আমোল চিনি' আৰু 'পকা তেতেলীত গুৰৰ ৰস, দিয়া বৰ্ণনা জিভাৰ পানী অহা। *হৰগৌৰী বিলাসত* মাছেৰে আঞ্জা ৰন্ধাৰ নিৰ্দেশ দিছে এনেদৰে : ৰৌৰে ঔৰে ভাল শোলে মূলে জাল। মাগুৰে জিম খৰিচা। কাৰৈ পালংগ, গৰৈ সলংগ, বচে বাচা কৰদৈয়া।' আহোম স্বৰ্গদেৱসকলৰ দিনত চাংমাইসকলে সাধাৰণ শাক-পাতকে জুতি লগাকৈ ৰান্ধিব জানিছিল। জন-জাতীয় লোকৰ উপৰি সাধাৰণ অসমীয়া লোকসকলেও মাজে-সময়ে সুৰা ব্যৱহাৰ কৰিছিল। বাণে উল্লেখ কৰিছে, কুমাৰ ভাস্কৰ বৰ্মাই হৰ্ষলৈ 'সুস্বাদু সুৰাৰ গন্ধ ওলাই থকা উল্লকৰ পাত্ৰ' পঠিয়াইছিল।

না.দা.

।। অসমীয়া তিৰোতাৰ সাজ-পাৰ ।।

পিন্ধা সাজযোৰ অসমীয়া তিৰোতাৰ সৌন্দৰ্যবোধ আৰু লজ্জাবোধৰ পৰিচায়ক। সামাজিক অৱস্থা আৰু বিৱাহিত-অবিৱাহিত ভেদে অসমীয়া মহিলাৰ সাজ-পাৰ বেলেগ বেলেগ। প্ৰাক্-বৈষ্ণৱ আৰু বৈষ্ণৱ যুগৰ কিছুসংখ্যক তিৰোতাই যে শাৰী পিন্ধিছিল তাক লিখিত সাহিত্যই প্ৰমাণ কৰে। শ্বেত নেত শাৰীৰ বৰ্ণনাৰে মহাপুৰুষৰ ৰচনা ভাস্কৰ। উজনি-নামনিৰ বিয়ানামতো শাৰীয়ে ভুমুকি নমৰাকৈ থকা নাই। কটিবস্ত্ৰ বুজাবলৈ সাধাৰণতে মেখলা শব্দৰ প্ৰয়োগ আছে। এটা কালত মেখলা স্ত্ৰী-পুৰুষ উভয়ে পৰিধান কৰিছিল। সেইবাবে পুৰুষৰ সাজৰ বৰ্ণনাতো পোৱা যায় - 'শ্যাম কটি পীত ধতি উৰৰে মেখেলা'। ৰিহা-মেখেলা অসমীয়া মহিলাৰ সম্ভ্ৰান্ত সাজ। কোনো কোনোৱে ইয়াক মংগোলয়ড সংস্কৃতিৰপৰা অহা বুলি অনুমান কৰে। অৱশ্যে দ্ৰাবিড় ভাষা-গোষ্ঠীৰ লোক বিশেষকৈ কেৰেলাৰ মহিলাই পৰিধান কৰা সাজযোৰ অসমীয়াৰ মেখেলা-চাদৰেৰে অভিন্ন। কেৰল চাদৰ লোৱা পদ্ধতিটো আমাতকৈ অলপ ভিন্ন। অজন্তাৰ নাৰী চিত্ৰতো মেখেলাৰ প্ৰয়োগ মন কৰিবলগীয়া। অজন্তাৰ চিত্ৰৰ দৰেই সাধাৰণ অসমীয়া আৰু জনজাতীয় তিৰোতাই বুকুত মেখনি মাৰি আঁঠুৰ ওপৰলৈ পেলাই মেখেলা পিন্ধাটো কাৰো অবিদিত নহয়। উচ্চ শ্ৰেণীৰ অসমীয়া তিৰোতাই ভৰিৰ সৰু গাঁঠিলৈকে বিস্তৃত মেখেলা পিন্ধে আৰু বুকুৰপৰা ৰিহা মেৰাই লয়। ৰিহাই কাঁচলিৰ কাম কৰে। বৈষ্ণৱ যুগৰ সাহিত্যত প্ৰাপ্ত 'কুচৰ কাঞ্চুলি'ৰ কাম সমাধা কৰা ৰিহাই পিছ পিনৰ মেখেলাৰ এটি অংশ ঢাকি ধৰি কঁকালৰ ঋজুতা আৰু নিতম্বদেশৰ বৰ্তুল ৰেখাৰ স্পষ্টীকৰণত সহায়ক হয়। ফুলবচা ৰিহাৰ আঁচলটো শোভাবৰ্ধনৰ সহায়ক। সম্ভ্ৰান্ত তিৰোতাসকলে ৰিহাৰ ওপৰত এখনি চাদৰো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। ৰিহা-মেখেলা-চাদৰ - তিনিওখন বস্ত্ৰই উকা অথবা বিভিন্ন ফুলবচা আছিল। মহাপুৰুষে মহিলা ব্যৱহৃত নেতৰ খোন্টাজালিৰো সন্ভেদ দিবলৈ কাৰ্পণ্য কৰা নাই। আহোম যুগত মতা মানুহৰ দৰে মহিলাৰো সাজ-পাৰৰ কিছু পৰিৱৰ্তন হয়।

'আহোম ৰজাৰ কুঁৱৰীয়ে পাট বা মোমচেঙৰ ওপৰত সোণৰ গুণাৰে লতাফুলেৰে

কাৰ্চিপৰ বনকৰা মেখেলা, ফুল-লতা বাছি বোৱা পাটৰ ৰিহা আৰু পাটৰ কাপোৰত চিত্ৰ-বিচিত্ৰকৈ কাৰ্চিপৰ বনকৰা ঘুৰী' পিন্ধিছিল।

ড° লীলা গগৈয়ে *টাই সংস্কৃতিৰ ৰূপৰেখাত* অসমীয়া তিৰোতাই পিন্ধা বিভিন্ন ৰিহাৰ লেখ দিছে এনেদৰে - আঁচু অলীয়া ৰিহা, আচলে-পাৰিয়ে গুণাকটা ৰিহা, কেছৱছা ৰিহা, গাৰিয়লী ৰিহা, গুণাকটা ৰিহা, দহি অলীয়া ৰিহা, বহেলগা ৰিহা আদি। একেদৰে মেখেলাৰ ভিন্ন প্ৰকাৰবোৰ হ'ল কাৰ্চিপৰ বনকৰা মেখেলা, কিংখাপৰ মেখেলা, গুণাকটা মেখেলা, গোমচেঙৰ মেখেলা, চাটনৰ মেখেলা, নৰা-মেখেলা, বুটাবছা মেখেলা, মুগাৰ মেখেলা, মেজাংকৰী মেখেলা আদি। আহোম যুগত চেলেং কাপোৰো ভিন্ন প্ৰকাৰৰ আছিল।

না. দা

।। অসমীয়া পাগুৰি ।।

ৰ'দ, বতাহ-বৰষুণ-ঠাণ্ডাৰপৰা আত্মৰক্ষা কৰিবলৈ আৰু সৌন্দৰ্য্য বৰ্ধনৰ বাবে মানুহে মূৰত পাগুৰি মাৰে। ইয়াৰ সংস্কৃত নাম *উষ্ণীষ*। শীত-বাতাদিৰপৰা ৰক্ষা পাবলৈ যে উষ্ণীষৰ প্ৰয়োজন, তাক *সুশ্ৰুত সংহিতাৰ* নিদান স্থানৰ চতুৰ্বিংশতি অধ্যায়ত বৰ্ণিত হৈছে। *আশ্বালায়ন গৃহ্যসূত্ৰৰ* এঠাইত উষ্ণীষঃ কৃত্বা ৰূপে যিটো বাক্য আছে তাৰ বৃত্তি হ'ল - *আহত বাসসা শিৰোভি বেষ্টাতথঃ* অৰ্থাৎ কাপোৰেৰে মূৰ বন্ধা। একেখনি গ্ৰন্থতে ঋত্বিকসকলে ৰঙা ৰঙৰ পাগুৰি মৰাৰ কথা পোৱা যায় (৯।৭।৩) ধনীলোকে ক্ষৌম বা পাটৰ কাপোৰেৰে পাগুৰি মাৰিছিল। ৰাজবল্লভে উল্লেখ কৰিছে যে লঘু পাগুৰি চুলিৰ হিতকৰ, কান্তিজনক, ৰজোবাত আৰু কফৰ নিবাৰক। আনহাতে আটিল আৰু গধুৰ পাগুৰি পিত্তজনক আৰু চক্ষু ৰোগকাৰক। বৰ্তমানে মূৰৰ পাগুৰি মৰাৰ বৈশিষ্ট্য চায়ে মানুহজন পাঞ্জাৰী নে মাৰাঠী নে হিন্দুস্থানী, তাক ধৰিব পাৰে। ভিন্নাকৃতিৰ পাগুৰিৰ কথা মেদিনীকোষকাৰেও উল্লেখ কৰিবলৈ পাহৰা নাই (উষ্ণীষন্তু শিৰোবেষ্টে কিৰীটে লক্ষণান্তৰে)।

কুমাৰ ভাস্কৰবৰ্মাই কনৌজৰ বৌদ্ধ মহামেলত শিৰোবেষ্টনেৰে যোগ দিয়াটো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। পুৰণি ভাস্কৰ্যতো পাগুৰিৰ প্ৰয়োগ চকুত লগা। বৰ-অসমৰ বিভিন্ন জনজাতীয় লোকে আজিও ভিন্ন ধৰণে মূৰত পাগুৰি মাৰে। হালুৱৈসকলে ৰ'দ-বতাহৰ প্ৰতিৰোধক ৰূপে দীঘল কাপোৰ এখন আজিও মূৰত মাৰি লয়। গাঁৱৰ ডেকাসকলে মূৰত গামোচা মৰা অদ্যাপি প্ৰচলিত। মুছলমান ঐতিহাসিক কাজিমে সাধাৰণ অসমীয়ালোকেও যে মূৰত পাগুৰি মাৰিছিল, তাক উপহাসৰ সুৰত উল্লেখ কৰিছেহি। আহোম যুগত পাগুৰি মৰা প্ৰথাৰ ব্যাপকতা অনুমান কৰিব পাৰি। ৰজা, বিষয়া আৰু সম্ভ্ৰান্ত লোকসকলৰ উপৰি সৈনিকসকলেও মূৰত কাপোৰ বন্ধাটো উল্লেখযোগ্য।

মধ্যযুগত ওজাপালিৰ ওজাই মূৰত পাগ মাৰিছিল। সত্ৰৰ গায়ন-বায়ন আৰু সূত্ৰধাৰৰ পাগ আছিল চকুত লগা। বগা আৰু ৰঙীন উভয়বিধ কাপোৰকে অসমীয়া লোকে পাগুৰিত ব্যৱহাৰ কৰাটো উল্লেখযোগ্য। ড° লীলা গগৈয়ে উকাপাগ, কুহুম বুলীয়া পাগ, গুণাকটা পাগ, চিকণ পাগ, ফচৌ, ৰৱপাগ, মথুৰাপাগৰ উল্লেখ কৰিছে। পুৰণি অসমৰ চিত্ৰকলাত যিবোৰ পাগুৰি দেখা যায় তাৰ সৰহখিনিৰ নাম মোগলাই পাগুৰি। এক কথাত ক'ব পাৰি যে অসমীয়া মানুহে প্ৰাক্ আহোম যুগৰেপৰা সংচালনিভাৱে মূৰত বিভিন্ন ধৰণৰ পাগুৰি

মাৰি আহিছে আৰু সিবোৰে অসমীয়া জাতিৰ স্বকীয়তা প্রদানত সাহায্য দান কৰিছে।

না. দা

।। অসমীয়া পিঠা-পনা ।।

কৃষি প্রধান দেশ অসম। অসমত ধান, তিল, গুড়, নাৰিকল, কল প্রভৃতি পর্যাপ্ত পৰিমাণে উৎপন্ন হয়। সিবোৰেৰে অসমীয়া মানুহে পিঠা-পনা কৰি নিজেও খায় - আনকো খুৱায়। ঘনাই পিঠা খোৱাটো অসমীয়া মানুহৰ স্বভাৱ। যদিও কোৱা হয় - 'আঠে তিতা, মাহে পিঠা', তথাপি কার্যক্ষেত্রত সপ্তাহে সপ্তাহে পিঠা নাখালে যেন অসমীয়াৰ পেটেই নভৰে। আঘোণ-পুহ মাহত দৈনন্দিন পুৱা-গধূলি লোকে পিঠা খায়। পিঠা সাধাৰণতে পিঠাগুড়িৰে সজা হয় আৰু তাৰ লগত গাখীৰ, নাৰিকল, তিল, গুড় প্রভৃতি মিহলি কৰি খাবলৈ অধিক স্বাদযুক্ত কৰি তোলাটো সকলোৰে জনা কথা। বহুতে জিৰা আৰু জালুকৰ গুড়িৰ উপৰি কর্পূৰ মিহলি কৰি পিঠাৰ সোৱাদৰ ভিন্নতা অনাৰ লগতে দীর্ঘ দিনলৈ নোগোদ্ধোৱাকৈ ৰখাৰো ব্যৱস্থা কৰে। তলত কেইবিধ মান পিঠাৰ নামোল্লেখ কৰা হ'ল -

কঁঠালপিঠা (কঁঠাল চালি পিঠাগুৰিৰে মিহলাই তেলত ভজা, কলপাততে দি পাটচৰুত দি ভজা), কলপিঠা (প্রস্তুত প্রণালী কঁঠাল পিঠাৰে অভিন্ন), খলাচাপৰি বা ধাপৰী বা চিটাই ধাপৰী বা হেজাৰ মুখী পিঠা, গৰগৰী পিঠা (গোৱালপাৰীয়া এই পিঠা মাঘ বিহুত গৰুক খুৱায়), ঘিলা পিঠা, চুঙা বা দাং পিঠা, টেকেলি মুখত দিয়া বা কেট্‌লী মুখত দিয়া বা ঘোটি পিঠা, টোপোলা বা কঁকাল চিগা পিঠা, তাল পিঠা, তিল পিঠা (কাঁচি জোন আৰু দুইকাণ পকোৱা), নাৰিকল পিঠা (তিল পিঠাৰে অভিন্ন ৰূপত প্রস্তুত কৰা হয়), পাত পিঠা, পানী পিঠা, ফেণী পিঠা, লাও পুলি পিঠা (কোমল পানীলাও পানীত সিজাই পিঠাগুড়ি সানি ঘিলা ৰূপত সাজি তেলত ভাজি জুলীয়া গুড়ত দি প্রস্তুত কৰা পিঠা), সাহৰ পিঠা (তিলপিঠাৰ দৰে পিঠাৰ মাজত তিল নিদি ঘন গাখীৰ, পিঠাগুড়ি আৰু চেনীৰ মণ্ড দি সজা পিঠা) সুতুলি পিঠা আদি।

না. দা

।। অসমীয়া পুৰুষৰ সাজ ।।

সাজ-পাৰে লিংগ ভেদৰ সংকেত বহন কৰাৰ উপৰি বর্ণ-ধর্ম, ধনী-দুখী প্রভৃতিৰো পার্থক্য সূচায়। পিন্ধা সাজযোৰ চায়ে মানুহজন ব্রাহ্মণ নে সত্রাধিকাৰ, সন্ন্যাসী নে বৈৰাগী তাক চিনিব পাৰি। সাজ-পাৰৰ জৰিয়তে এটা জাতিৰ সৌন্দর্য্যবোধ, অর্থনৈতিক অৱস্থা, ভৌগোলিক অৱস্থান প্রভৃতি সুন্দৰ ভাৱে প্রকাশ পায়। পুৰণি অসমৰ সাজ-পাৰৰ বিৱৰণ পর্যাপ্ত বুলিব নোৱাৰি। *কালিকা পুৰাণ, যোগিনীতন্ত্র* আৰু বাণৰ *হর্ষ চৰিতৰ* পৰা পুৰণি অসমৰ সাজ-পাৰৰ বিষয়ে কিছু জনা যায়। ভাস্কর্য আৰু মূর্তিকলাৰ পৰা এই বিষয়ে কিছু অনুমান কৰিব পাৰি। মধ্যযুগৰ সচিত্র পুথিসমূহেও ৰজা-ৰাণী, বিষয়াবর্গ, সন্ন্যাসী, নট-নটী প্রভৃতিৰ সাজ-পাৰৰ ৰূপৰেখা অংকনত সহায় কৰে। *কালিকা পুৰাণত* আছে - অসমীয়া সাজ-পাৰক বস্ত্র অথবা আচ্ছাদন বোলা হৈছিল (৬৯ অধ্যায়) আৰু চিলোৱা অথবা নিচিলোৱা উভয় বিধ বস্ত্রৰে ব্যৱহাৰ আছিল (৬৯।২); ভাস্কর্যসমূহৰপৰা অনুমান কৰিব পাৰি যে পুৰুষসকলে অতীত কালতো ধূতি পৰিধান কৰিছিল। কঁকালত মেৰিয়াই লোৱা বস্ত্রখিনি

পৰিবেশেৰে বান্ধি ৰখা আৰু সমুখৰ পিনে কোঁচখাই থকা সেই বস্ত্ৰ জানুদেশ অথবা তাৰ কিঞ্চিৎ তললৈ ওলমি থকা অসমৰ প্ৰাক্ আহোম যুগীয়া ভাস্কৰ্য আৰু মূৰ্তিকলাই সাক্ষী দিয়ে। সৈনিক যুঁজাৰুসকলে আঁঠুলৈ ওলোমা ধুতিৰ আগ দুটা কৰঙনৰ মাজেদি সৰকাই নি পিছফালে পোন্ধ (কামৰূপী টানা) মাৰিছিল। উচ্চশ্ৰেণীৰ লোকে সাধাৰণতে দুখন বস্ত্ৰ পৰিধান কৰিছিল। তাৰে প্ৰথমখন ধুতি। সম্ভ্ৰান্ত লোকৰ ধুতিয়ে গৈ কেতিয়াবা আঁঠু স্পৰ্শ কৰিছিল। ধুতিৰ এটা আঁচলেৰে সমুখৰ ফালে দীঘলীয়াকৈ মাৰিছিল থোৰ। কুমাৰ ভাস্কৰৰ্মাই এনে কুণ্ডলী পকোৱা বস্ত্ৰ হংসবেগৰ হাতত হৰ্ষশিলাদিত্যলৈ পঠিওৱা কথা *হৰ্ষচৰিতত* পোৱা যায়। কোনো কোনোৱে ধুতিৰ সমুখৰ ফালে থোৰ নামাৰি পূৰণ চিনৰদৰে গাঁঠি লৈছিল।

সম্ভ্ৰান্ত লোকে পৰিধান কৰা আনখন বস্ত্ৰ হ'ল *উত্তৰীয়* বা *পিচৌৰা*। এই বস্ত্ৰ সাধাৰণতে ডিঙিত পেলাই দুবাহুৰ ওপৰেদি আনি সমুখৰ ফালে ওলোমাই ৰখা হয়। প্ৰাক্ আহোম যুগৰ পুৰুষে চোলা পিন্ধাৰ নজিৰ এতিয়ালৈ পোৱা নাই। অসমৰ পুৰুষে মূৰত পাগুৰি মাৰিছিল। কনৌজৰ ধৰ্মানুষ্ঠানত কুমাৰ ভাস্কৰবৰ্মাই ৰত্নখচিত মুকুট পৰিধান কৰাৰ কথা পোৱা যায়। জনজাতীয় লোকসকলেও মূৰত পাগুৰি মাৰে। পুৰণি পুথিত ভালেবিধ পাগুৰিৰ চিত্ৰ আছে। গাঁৱৰ ডেকাই মূৰত গামোচা মাৰি বিহু মৰা ৰীতি আজিও প্ৰচলিত। মুছলমান লিখক কাজিমেও এই কথা উল্লেখ নকৰাকৈ থকা নাই।

আহোম যুগত পুৰুষৰ বিশেষকৈ ৰজা আৰু ডা-ডাঙৰীয়াসকলৰ সাজ-পাৰৰ ভালেখিনি পৰিবৰ্তন হয়। চোলাৰ প্ৰচলন এই যুগৰ আন এটা উল্লেখনীয় কথা। ড° লীলা গগৈয়ে এঙাচোলা, গোমচেঙৰ চোলা, চাটনৰ চোলা, নৰা-চোলা, বুকুচোলা, মিৰ্জাই চোলা আৰু মোগলাই চোলাৰ নাম লৈছে। চেলেং, চুৰিয়া (কপাহী, পাট, মুগা আৰু চিকণ-পাটৰ), টঙালি (জৰদৰ আৰু পাটৰ গুণাকটা), পাগ (উকা পাগ, কুছুম বুলীয়া পাগ, গুণাকটা পাগ, চিকণ পাগ, ফচৌ, বৰ পাগ, মথুৰা পাগ, মোগলাই পাগ আদি), জামা (আতলচৰ জামা, কপাহী তাঁতৰ জামা কুঁহিয়াৰ পতীয়াৰ চাটনিৰ জামা, জৰজৰ জামা, মলমলৰ জামা আদি) আৰু হাঁচতিৰো (তামোল বন্ধা হাঁচতি, মূৰ হাঁচতি, সূতা দিয়া হাঁচতি আদি) বহুল প্ৰয়োগ আছিল। চৌগা চাপকণৰো চলতি হৈছিল। প্ৰতিঘৰতে তাঁতৰপৰা অসমীয়া পুৰুষে নিজৰ সাজ-পাৰ পোৱাত অকণো অসুবিধা নহৈছিল। উৎসৱ আৰু পূজা পাৰ্বণ উপলক্ষে অসমীয়া পুৰুষে নতুন সাজ-পাৰ পৰিধান কৰিছিল।

না. দা.

।। অসমীয়া প্ৰসাধন সামগ্ৰী ।।

বিভিন্ন অভিলেখ আৰু পুৰণি সাহিত্যই সাক্ষ্য দিয়ে যে পুৰণি অসমত সুগন্ধি দ্ৰব্য আৰু প্ৰসাধন সামগ্ৰীৰ অভাৰ নাছিল। বাণভট্টৰ *হৰ্ষচৰিতে* সাক্ষ্য দিয়ে যে অসম দেশ অগৰু, চন্দন, কাঠ, কস্তুৰী মৃগ আৰু গো শীৰ্ষৰ কাৰণে প্ৰখ্যাত আছিল। *কৌটিল্যৰ অৰ্থশাস্ত্ৰৰ* ওপৰত ভিত্তি কৰি ড° প্ৰতাপচন্দ্ৰ চৌধুৰীয়ে তেওঁৰ *দ্য হিষ্ট্ৰি অব চিভিলাইজেশ্ন অব দ্য পিপল অব আচাম* গ্ৰন্থত লিখিছে যে অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত জোংগ, ডোংগ, প্ৰামেৰু, জাগ, তুজপা আদিকৈ ভিন্ন বিধৰ চন্দন আৰু ভেষজ বৃক্ষ পোৱা গৈছিল। কৌটিল্যই অসমত

পোৱা অশোক গ্রামক, জোংগক, গ্রামেৰুক, সুবর্ণকুণ্ডক, পূর্ণদ্বীপক, পাৰলৌহিত্যক, অন্তৰ বাত্য প্রভৃতি বিভিন্ন সুগন্ধি দ্রব্যৰ বহল বিৱৰণী দিয়াত কাপর্ণ্য কৰা নাই। *কালিকা পুৰাণ* (৬৯/৩৭-৫৩, ৮৬/৩৯) ত চূর্ণীকৃত, ঘৃষ্ট, দাহকর্ষিত, সম্মর্দজৰস, প্রাণ্যংগোদ্ভৱ - প্রভৃতি বিভিন্ন ব্যৱহাৰৰ নির্দেশ দিয়াটো তাৎপর্যপূর্ণ। উপযুক্ত সুগন্ধি জাত প্রসাধনসমূহৰ অসমৰ স্ত্রী-পুৰুষ নির্বিশেষে ব্যৱহাৰ কৰা বুলি সাব্যস্ত কৰিব পাৰি। ড° চৌধুৰীয়ে উল্লেখ কৰিছে যে অসমীয়া নাৰীয়ে হাতীদাঁত, মহ'ৰ শিং অথবা কাঠ-বাহঁৰ কাঁকেৰে কেশ-বিন্যাস কৰি সৌন্দর্য্যবোধৰ পৰিচয় প্রোজ্জ্বল কৰিছিল। মধ্যযুগত চুলি বন্ধাৰ বৈশিষ্ট্যই বিভিন্ন খোপাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। যেনে - উধনীয়া, কলডিলীয়া , ঘিলা, চকা, চেলা, তগৰ, তেঁতেলী, থিয়, নেঘেৰী, লিগিৰী খোপা আদি। খোপাত বিভিন্ন ফুল গুজি লোৱাটো অসমীয়া নাৰীৰ সৌন্দর্যবোধৰ পৰিচায়ক (টানি উচ্চ কৰি খোপা/ মালতী ফুলৰ ভিতৰত দিলা থোপা। - শংকৰদেৱ)। ৰত্নপালৰ ৰৰগাওঁ শাসনত অসমীয়া তিৰোতাই অংগ সজ্জাৰ কালত মণিময় দর্পণ ব্যৱহাৰ কৰাটো চকুত লগা বিষয়। বনমালবর্মাৰ তেজপুৰ শাসনে স্পষ্টকৈ কৈছে যে এই ভূখণ্ডৰ তিৰোতাই গোন্ধ তেল চুলিত আৰু সুগন্ধি দ্রব্য বুকুত ঘঁহিছিল। *কালিকা পুৰাণে* উল্লেখ কৰিছে পূর্বাঞ্চলৰ নাৰীয়ে চকুত অঞ্জন আৰু দাঁত বোলাই ৰৰতৃপ্তি পাইছিল। বিহুগীতত জামুৰে বোলোৱা দাঁতৰ উল্লেখ আছে। কপালত সিন্দূৰ অথবা অগৰু চন্দনেৰে পুৰুষ-স্ত্রী উভয়ে ফোঁট বা তিলক পৰিধান কৰিছিল (শিৰত সিন্দূৰ আগুৰু দিলা ফোট /ৰুক্মিণী হৰণ, ৰঞ্জে তিলক কপোলক চানি/- ৰুক্মিণী হৰণ নাট) সম্ভ্রান্ত বংশৰ তিৰোতাসকলে গাৰ ছাল মিহিকৈ বাখিবলৈ এবিধ ঘৰুৱা পমেটম আৰু চুলি বঢ়াবলৈ সুগন্ধি তেল ব্যৱহাৰ কৰিছিল। স্বর্ণময়ী দেৱী ৰৰদলৈয়ে *আৱাহনৰ* ৭/১২ সংখ্যাত লিখা এটাত ইয়াৰ সবিশেষ আছে। পকা সুমথিৰাৰ বাকলিৰ ওপৰৰ হালধীয়া ছাল মিহিকৈ কাটি বগা সৰিয়হৰ ফুল গোটাই পিৰিকা শাকৰ ফুল মিলাই খুন্দি, ৰস উলিয়াই কেঁচা হালধিৰ ৰসো মিলাই মাটিৰ চৰুত গৰুৰ ঘিৰে সৈতে তপতাব লাগে। মিশ্রণখিনি গোট মাৰিলে নমাই থৈ তাত অগৰু চন্দন মিহলালেই অসমীয়া পমেটম হয়। ইয়াক ঘঁহিলে মুখ নাফাটে। মুৰৰ উফি আৰু গাৰ দুর্গন্ধ আঁতৰাবলৈকেও অসমীয়া মানুহে থলুৱা গছ-পাত ব্যৱহাৰ কৰি সুফল পাইছিল। হাতে লিখা *আয়ুর্বেদ নিদান* আৰু অন্যান্য পুথিত তাৰ সবিশেষ আছে। কেতেকী ফুলৰ ৰেণু গালত ঘঁহা ৰীতি কিছুদিন আগলৈ চল্‌তি আছিল। জেতুকাৰে হাত বোলাই বর্হমঠুৰিৰে ওঁঠ ৰঙালী কৰি গচকত যঁতৰ ভাঙিথৈ বিহু মাৰিবলৈ যোৱাৰ চিত্রৰে বিহুগীতসমূহ ভাস্বৰ।

না. দা.

।। অসমীয়া মানুহৰ উপাধি ।।

অসমীয়া মানুহৰ উপাধি অনেক। এই উপাধিসমূহ জাতি-গোত্র, ধর্ম-বর্ণ, বৃত্তি, খেল, বিষয়বাব প্রভৃতিৰপৰা অহা। নিধানপুৰ তাম্রশাসনত কৰ, কুণ্ড, ঘোষ, দত্ত, দেৱ, নন্দী, নাগৰ, মিত্র, ভট্ট, সেন, সোম প্রভৃতি উপাধি পোৱা যায়। মাধৰ কন্দলিৰ ৰামায়ণত সন্দিকৈ উপাধি চকুত পৰা। মধ্যযুগীয় বুৰঞ্জী, চৰিতপুথি আৰু তাম্রলেখসমূহত ভালেখিনি উপাধি পোৱা যায়। বর্তমানে শ্রীসুমন্ত চলিহাই তেওঁৰ *আধুনিক অসমীয়া শব্দকোষত* অসমীয়া

মানুহৰ উপাধিসমূহ একত্রিত কৰাৰ যত্ন কৰিছে। তলত কিছুসংখ্যক উপাধি উল্লেখ কৰা হ'ল —

অধিকাৰী, অধ্যাপক, আচাও, আচার্য, আৰন্ধৰা, ইস্তি, উজীৰ, ওজা, কছাৰী, কটকী, কন্দলি, কৰ্মকাৰ, কলিতা, কাকতি, কাঠকটীয়া, কাখ (বৰা, বৰুৱা, হাজৰিকা), কামান, কাকী, কাজী, কাশ্যপ, কুটুম, কুমাৰ, কুমী, কেওট, কৈৱর্ত, কোচ, কোঁৱৰ, খনিকৰ, খাউণ্ড, খাকলাৰী, খাটনিয়াৰ, খাৰঘৰীয়া, ফুকন, গগৈ, গন্ধীয়া, গাম, গায়ন, গিৰি, গোৱালী, গোস্বামী, গোহাঞি বৰুৱা, গৌতম, ঘাটোৱাল, চক্রৱর্তী, চমুৱা, চলিহা, চহৰীয়া, চাংকাকতি, চাংমাই, চিৰিংফুকন, চুতীয়া, চেতীয়া, জালভাৰী ফুকন, টাকৰীয়া, টেৰশ, টেৰাংগী, ঠাকুৰ, ঠাকুৰীয়া, ডাওকা, ডেকা ফুকন, ঢেকিয়াল ফুকন, তৰফদাৰ, তহবিলদাৰ, তামুলী, তাঁতী, তামুলী, ফুকন, তালুকদাৰ, তাছা, দত্ত, দত্তচৌধুৰী, দত্ত বৰুৱা, দৰৱধৰা দলে, দহোটীয়া, দলৈ, দস্তিদাৰ, দাস, দি হিঙিয়া, দুৱৰা, দুৱৰী দেউৰী, দেৱ অধিকাৰী, দেৱ গোস্বামী, দেৱ চৌধুৰী, দেৱ নাথ, দেৱ ৰায়, দেৱ শর্মা, দেৱান, দৈমাৰী, দোৱানীয়া, নবিচ, নৱহ, নাওবৈচাফুকন, নাজিৰ, নাথ, নার্জাৰী, নার্জী, নেওগ, পদ্মপতি, পাংগিং, পাচনি, পাটগিৰি, পাঠক, পাতৰ, পাত্র, পাদুন, পামেগাম, পাল, পূজাৰী, পেগু, ফাটোৱালী, ফুকন, ফৌজদাৰ, বণিক্য, বণিয়া, বৰকটকী, বৰকাকতি, বৰগোহাঞি, বৰঠাকুৰ, বৰপাত্র গোহাঞি, বৰপূজাৰী, বৰৱৰা, বৰৱৰুৱা, বৰা, বর্মন, বর্মা, বৈৰাগী, বৰুৱা, বশিষ্ঠ, বসুমতাৰী, বাইলুং, বাগলাৰী, বাঢ়ৈ, বাৰিক, বায়ন, বিলতীয়া, বুজৰবৰুৱা, বুঢ়াগোহাঞি, বেজ, বেজবৰুৱা, বৈদ্য, বৈশ্য, বহ্ম. ভৰালী, ভাজনি, ভূঞা, ভূমিজ, মজিন্দাৰ বৰুৱা, মজুমদাৰ, মৰল, মৰাণ, মহন্ত, মিচিং, মিৰি, মিলিক, মিশ্র, ভাগৱতী, মুক্তিয়াৰ, মুদৈ, মেচ, মেদক, মেধি, মেনা, মোহন, যখৰীয়া, ৰংপি, ৰাইডঙীয়া, ৰাজ-কুমাৰ, -কোঁৱৰ, -খোৱা, -গুৰু, -পুত, বংশী, ৰাভা, ৰায়-চৌধুৰী, -বৰুৱা, -মেধি, লহকৰ, লাংথাচা, লালুং, লিগিৰা, লেখাৰু, শইকীয়া, শৰণীয়া, শর্মা, খাটনিয়াৰ, তামুলী,-পাঠক, -বৰুৱা, শালৈ, শেনচোৱা, শ্যাম, শ্রুতিকৰ, সন্দিকৈ, সভাপণ্ডিত, সাউদ, সিংহ, ফুকন, সুত, সুতাৰ, সূত্রধাৰ, সেনাপতি, সোণোৱাল, সৌকাধৰা, স্বর্গীয়াৰী, স্বর্ণকাৰ, হাগজেৰ, হাজৰিকা, হাজো, হাতী বৰুৱা, হালৈ, হিলৈদাৰী, হোজাই ইত্যাদি। অসমীয়া মানুহৰ উপাধিবোৰৰ অধ্যয়নৰ দ্বাৰা অসমীয়া সমাজৰ বিভিন্ন দিশ পৰিষ্কাৰভাৱে জানিব পাৰি।

না. দা.

।। অসমীয়া লোক সংস্কৃতিত কল।।

অসমীয়া জন জীৱনত কলৰ আসন বিশিষ্ট। অসমত সাধাৰণতে আঠিয়া, চেনীচম্পা, মালভোগ, মনোহৰ, জাহাজী, সেন্দুৰী, পোৱা, কেচেলেপা প্রভৃতি জাতৰ কল প্রচুৰ পৰিমাণে উৎপন্ন হয়। বিহুগীত বন্দিত আঠিয়া কলৰ গা-গছ, পাত, মূঢ়া, ডিল প্রভৃতিও কামত লগা। মাগুৰ মাছৰ সৈতে কলডিলৰ ভাজিৰ সোৱাদ পাহৰিব নোৱাৰা। কলডিলৰ আৰ্হিত অসমীয়া মহিলাই বান্ধে কলডিলীয়া খোপা। ভীমকলৰ গা-গছ আৰু মূঢ়াৰ পৰা প্রস্তুত কৰা কলাখাৰ অসমীয়াৰ নিজস্ব সম্পদ। বিয়া-বাৰু, সকাম-নিকাম আদিত মাহ-প্রসাদ আৰু ভোজ ভাত খাবলৈ কলপাত অপৰিহার্য। কলৰ দোনা আৰু 'চটিয়া'ত জলাপন আৰু ভোজ ভাত খোৱাটো

তৃপ্তিকৰ। কলৰ দোনাত প্ৰস্তুত কৰা গৰম ঘন মিঠৈ ঢালি প্ৰস্তুত কৰা লিকটা মিঠৈৰ সোৱাদ দীৰ্ঘদিনলৈ জিভাত লাগি থাকে। ভীম কলৰ 'মাধা' কাটি কুটি খুন্দি মাছৰ মুৰেৰে ৰন্ধা ব্যঞ্জনৰ সোৱাদ খোৱা জনেহে উপলব্ধি কৰিব পাৰে। পকা কল চালনিৰে চাকি পিঠাগুড়িৰে মিহলাই কলপাতত চেপেটাকৈ মেৰিয়াই পাট চৰুত সেকি লোৱা কলপিঠা অথবা পিঠাগুড়ি পানীৰে সানি উতলা পানীত দি সজা কঁকাল চিগা বা পানীপিঠাৰ সোৱাদ অসমীয়া লোকে জানে। পূজা-সেৱাত কল, পাত, গা-গছ আৰু পুলি নহ'লেই নহয়। দুৰ্গা পূজাত নৱপত্ৰিকাৰ পূজাত কলগছৰ স্থান তুংগশীৰ্ষত। নৈৱেদ্যদি আগবঢ়োৱা হয়— আগলি কলপাতত। বিভিন্ন পূজাৰ নৈৱেদ্য আৰু ভোগ কলৰ দোনাত আগবঢ়োৱাটো সাধাৰণ নিয়ম। আগৰ দিনত বিয়া-সবাহ আৰু সকাম-নিকামৰ ৰভা দিয়া হৈছিল কলপাতেৰে। অসমীয়া জন-সমাজত সদ্যজাত কেচুৰাক আগলি কলপাতত শুৱাই দিয়া নিয়ম। পুষ্পিতা ছোৱালীক নোৱাই ধুৱাই আইসকলে পোনপ্ৰথমে আগলি কলপাত এখনত ফল-মূল খাবলৈ দিয়ে। আগতে পিতৃ - মাতৃৰ মৃত্যু হ'লে পুত্ৰসকলে অশৌচৰ দিনকেইটা কলপাতত শুইছিল, বহিছিল শুকান কলপাতেৰে সজা কঠত। মাঘমহীয়া মেজি সজাত শুকান কলপাত নহ'লেই নহয়। বহাগ বিহুৰ কালত কল পচলা খোৱাটো অপৰিহাৰ্য। পচলাকৈলে ৰচিত উজনি-নামনিৰ 'পচলাৰ জুনা' লোকসাহিত্যৰ অনুপম সামগ্ৰী। বাণিজ্য সম্পদৰূপে তাহানিতে ডাক-পুৰুষে কলক স্বীকৃতি দি গৈছে— 'তিনিশ ষাঠি জোপা ৰুৱা কল/ মাহেকে পষেকে চিকুণাবা তল।।'

না. দা.

।। অসমীয়া লোকসংস্কৃতিত বাঁহ ।।

অসমত বাঁহ শিল্প প্ৰচলনৰ ইতিহাস বহুদিনীয়া। বাণভট্টৰ *হৰ্ষচৰিতত* উল্লেখ থকা মতে অতীত অসমৰ বাঁহশিল্প বৰ উন্নত আছিল। গ্ৰন্থখনৰ মতে, কামৰূপৰ ৰজা ভাস্কৰবৰ্মাই হৰ্ষবৰ্ধনলৈ বহুৰঙী বাঁহৰ চুঙা আৰু বাঁহৰ সজাত চৰাই উপহাৰ হিচাপে পঠাইছিল। বিশেষ তাৎপৰ্যপূৰ্ণ কথা যে এসময়ত মংগোলীয় জনজাতিৰ মাজতে বিশেষ প্ৰভুত্ব ৰাজত্ব কৰা এই বাঁহশিল্পই অথবা বাঁহসংস্কৃতিয়ে কালক্ৰমত আৰ্য, নিষাদ আৰু মংগোলীয় সংস্কৃতিৰ ত্ৰিবেণী সংগমত গঢ় লোৱা বিশাল অসমীয়া সংস্কৃতিকে সমৃদ্ধ কৰি তুলিলে। আমাৰ জাতীয় কবিতাসমূহ, প্ৰবচন, ডাকৰ বচন, যোজনা, লোকবিশ্বাস, লোকউৎসৱ, লোকপৰিৱেশ্য কলা, লোকগীত, স্থাপত্য-ভাস্কৰ্য আদিত বাঁহৰ উল্লিখন দেখাৰ। অসমৰ বাঁহকেন্দ্ৰিক উৎসৱসমূহৰ ভিতৰত কামৰূপত প্ৰচলিত ভঠেলি অন্যতম। মাঘবিহুৰ মেজি, ভেলাঘৰ নিৰ্মাণ, চুঙাপিঠা পোৱা, দৱঙৰ লামজাকৰা উৎসৱৰ বাঁহভঙা কৃত্যত, বিৱাহ অনুষ্ঠানৰ বিভিন্ন কৃত্যত, নামনি অসমৰ পচতি উৎসৱত, মৃত্যু সংক্ৰান্তীয় বিভিন্ন মাংগলিক কৰ্মত, দৱঙৰ পুতলা উটোৱা, মজু উটোৱা আদি কৃত্যত বাঁহৰ প্ৰচুৰ ব্যৱহাৰ দেখা যায়। পথালিকৈ বাঁহ ৰাখি দৱা আগচাটো অসমীয়াৰ পুৰণি পৰম্পৰা। নামনি অসমৰ মহোহো উৎসৱ, বাস্বোলপিতা উৎসৱ আদি জনপ্ৰিয় লোকনৃত্যসমূহত বাঁহৰ টোকোনেই ঘাই ভূমিকা। ৰৱপেটাৰ হ'লী উৎসৱত বাঁহভঙা অনুষ্ঠান অতি জনপ্ৰিয়। বিভিন্ন উৎসৱত সংগত কৰা বাদ্যযন্ত্ৰ যেনে— ঢোল, গগনা, বাঁহী

আদিও বাঁহেৰে তৈয়াৰ কৰা হয়। খাদ্যশিল্প, সুকুমাৰ কলা আৰু ব্যৱহাৰিক জীৱন এই আটাইবোৰতে বাঁহৰ ভূমিকা অনস্বীকার্য। বাঁহগাজ আৰু খৰিছা অসমীয়া থলুৱা খাদ্যসম্ভাৰৰ ভিতৰুৱা। বাঁহৰ চুঙাত দেশীয় মদ পান কৰাটো জনজাতীসকলৰ সংস্কৃতিৰ ভিতৰুৱা কথা। অসমীয়া থলুৱা পদ্ধতিত গৃহ নির্মাণৰ প্রতিটো সামগ্রীয়ে যেনে— খুঁটা, চ'তি, মাৰলি, কৰা, কাঠি-কামি টমাল, ককিলা, জেঠী, ঢাপলিকা, শিয়াল, টাটি, বগলী বাঁহ, দমৰা, বহিখোৱা, চালি, বৰচাঙ আদি সকলোবোৰ বাঁহেৰে সজা হয়। অসমীয়া শিপিনীৰ বুকুৰ আমঠু তাঁতশালখনৰ মছৰা থোৱা খোঁৰা-টোকোৰা, চালিমাৰি, দোপতি, গৰকা, নিগনিখুটা নাচনী, দাংমাৰি, উঘা-চেৰেকীকপাৰা মাঁকোৰ শলিতালৈকে প্রায় সকলোবোৰ বস্তুৰেই বাঁহৰে নির্মিত। কৃষিভিত্তিক গঞা জীৱনত নিত্য-ব্যৱহার্য প্রায়ভাগ সামগ্রীয়েই বাঁহেৰে তৈয়াৰী। বাঁহক কেন্দ্র কৰি অসমীয়া সমাজত বহুবোৰ জনবিশ্বাসৰ প্রচলন আছে। বাঁহ ফুলাটো অসমীয়া সমাজত অপায়-অমংগলৰ আগজাননী বুলি বিশ্বাস কৰা হয়। জয়াল ঠাইলৈ ৰাতি-বিয়লি গ'লে ভূত-প্রেতে বাঁহ পেলাই বাট আগচে বুলি বিশ্বাস আছে। অসমীয়া মানুহে শনি আৰু মঙলবাৰ আৰু অমাৱস্যা- একাদশীত বাঁহ কাটিব নাপায় বুলি বিশ্বাস কৰে। মুঠতে, অসমত উৎপাদন হোৱা ভলুকা, জাতি, বেতী, নল, মকাল, কাক, দলৌ, বজাল, বিজুলি, কটহ, বগলী ইত্যাদি প্রজাতিৰ বাঁহ আৰু তাৰপৰা উৎপন্ন সামগ্রীয়ে অসমীয়া সাংস্কৃতিক জীৱন সমৃদ্ধ কৰাৰ লগতে বিভিন্ন জাতি, সংস্কৃতিৰ বাটচ'ৰাত এক সুকীয়া মর্যাদা তথা বৈশিষ্ট্য প্রদান কৰিছে।

পা. দ.

।। অক্ষয়বস্তি ।।

বৰপেটা সত্রৰ থুল উজনিৰ কমলাবাৰী, জৰাবাৰী আদিৰ উপৰি দামোদৰী পন্থৰ কিছু সংখ্যক সত্রৰ এটি চকুত লগা সম্পদ হ'ল - অক্ষয়বস্তিৰ স্থিতি। যি গছি বস্তি জ্বলোৱা দিন ধৰি জ্বলি থাকে, কোনো দিনে নুনুমায়, সেয়ে অক্ষয়বস্তি। এই শব্দটোৰ সমার্থক আনটো শব্দ হ'ল - অখণ্ড প্রদীপ। কোচ ৰজা ৰঘুদেৱে হাজোৰ হয়গ্রীব মাধৱৰ মন্দিৰ পুনর্নির্মাণ কৰি তাত অখণ্ড প্রদীপ প্রজ্জ্বলনৰ নির্বন্ধন কৰা কথা *দৰং ৰাজবংশাৱলীত* বিবৃত হৈছে (পদ ৬৮৩) এই অখণ্ড প্রদীপ প্রজ্জ্বলনত যাতে কোনো ধৰণৰ বাধা নপৰে, তালৈ লক্ষ্য ৰাখি আহোম স্বর্গদেৱ গৌৰীনাথ সিংহই দুই ব্যক্তিক ১৭১০ শকত ৭২৭ পুৰা মাটি তাম্রফলি কৰি দিয়াটো তাৎপর্যপূর্ণ (*প্রাচ্য শাসনাৱলী,* ফলি নং ৮৮)। অক্ষয় বস্তি বৈষ্ণৱ সজ্জনৰ দৃষ্টিত ধর্মবিশ্বাসৰ প্রতীক - নৈমিষাৰণ্যত সৌনকাদি মুনিসকলে সহস্র বর্ষ জুৰি অনুষ্ঠিত কৰা সত্রানুষ্ঠানৰ গৌৰৱোজ্জ্বল কথা যেন ই সোঁৱৰাই দিয়ে। মহাপুৰুষ মাধৱদেৱে বৰপেটাত প্রকাণ্ড ৰঙিয়াল ঘৰ মুকলি কৰা কালত গুৰু আসনৰ সমুখত জয়জয়তে এগছি বস্তি জ্বলাই দিছিল। সেই বস্তি অক্ষয়বস্তিৰ দৰে জ্বলি থকাৰ থকাৰ আশা কৰা হৈছিল। পিছত জুই লাগি সেই ঘৰ ভস্মীভূত হ'ল, কিন্তু সেই দিনাই মথুৰাদাস আতাৰ ঘৈণীয়েকে জুই-ছাই আঁতৰাই পো�ৱা ভিটাৰ বস্তি গছি নতুনকৈ জ্বলাই দিছিল। *কথা-গুৰু-চৰিতত* আছে - 'বোলে, আমাৰনো পোৱাভিটাত বস্তি জ্বলিছেনে? বোলে বাপ সেই নিশাই চাই গুচাই বালাই মাক আএ লগালে,

একনিশা দিয়া খতি নাই।' (পৃষ্ঠা ৫১৩)। সেই গছি বস্তিয়ে আজিও জ্বলি আছে। বস্তিৰ বাবে যাতে তেলৰ অভাব নহয় তাৰে লক্ষ্য ৰাখি সত্ৰৰ ভঁৰালত মিঠাতেল মজুত ৰখাৰ ব্যৱস্থা কৰাটো তাৎপর্যপূর্ণ। দক্ষিণকোলৰ চমৰীয়া সত্ৰতো অক্ষয়বস্তি উজলি আছে। যদি কেতিয়াবা কিবা কাৰণত ইয়াৰ বস্তি নুমাই যায়, তেনেহ'লে বৰপেটাৰ বস্তিৰপৰা জুই আনি ইয়াক জ্বলাব লাগিব। দামোদৰী পন্থাৰ কিছুখিনি সত্ৰতো এনেদৰে অক্ষয়বস্তি জ্বলাই ৰখা নীতি প্ৰচলিত হৈ আহিছে। বস্তিৰ স্থিৰ আলোকে ভক্তৰ অর্ন্তজগত ভক্তিভাৱেৰে পূৰাই পেলায়।

না. দা.

।। আ-অলংকাৰ ।।

অসমৰ বিগত কালৰ আ-অলংকাৰৰ বিষয়ে ভাস্কর্য, পুৰণি সাহিত্য আৰু লিপিসমূহৰপৰা এটি স্পষ্ট ধাৰণা কৰি ল'ব পাৰি। কুমাৰ ভাস্কৰবর্মাই হর্ষ-শিলাদিত্যলৈ পঠিওৱা বিভিন্ন উপঢৌকনৰ ভিতৰত গজমুক্তা খটোৱা বালা অন্যতম। বনমালবর্মাৰ তেজপুৰ শাসনকালত কিংকিণীৰ উল্লেখ আছে (কিংকিণীভিঃ)। সাধাৰণতে অলংকাৰসমূহ সোণ-ৰূপেৰে গঢ়োৱা হৈছিল আৰু মূৰৰপৰা ভৰিলৈকে তাক পৰিধান কৰিছিল। *কালিকা পুৰাণৰ* মতে ডিঙিৰ ওপৰত ৰূপৰ অলংকাৰ পৰিধান কৰা নহৈছিল, লো আৰু কাঁহৰ অলংকাৰ পিন্ধাটো নীতি-বিৰুদ্ধ আছিল। ভাস্কর্যসমূহে বাখৰ পতোৱা হাৰ পিন্ধাটো নিশ্চিত-কৰে। কাণত কুণ্ডল পিন্ধাও ভালে সংখ্যক ভাস্কর্যত দেখা যায়। মাধৱ কন্দলিৰ *ৰামায়ণত* সীতা দেৱীলৈ উপহাৰ দিয়া 'ৰত্ৰিশ অলংকাৰ'ৰ কথা উল্লিখিত হৈছে। কন্দলিৰ ৰামায়ণত আঙুঠি, উজঝন্টি, কংকণ, কুণ্ডল, গজমুক্তা, নূপুৰ, বলয়, শলকা, সাতসৰি হাৰ আদিৰ নাম পোৱা যায়। বৈষ্ণৱ আৰু আহোম যুগত ভালে সংখ্যক সোণ-ৰূপৰ অলংকাৰৰ নাম পোৱা যায়। তলত কিছু সংখ্যকৰ নামোল্লেখ কৰা হ'ল - অর্ধচন্দ্র শিৰোমণি (কাঁচি জোন গঢ়ি লটকনেৰে চিতি পতি), আঙুঠি (উকা আঙুঠি, চিৰিপতা আঙুঠি, জেঠীনেজী আঙুঠি, পদুমকলি আঙুঠি, বাখৰামি আঙুঠি, বাবৰি ফুলীয়া আঙুঠি, মৰানেজীয়া আঙুঠি, শেনেপতা আঙুঠি আদি), কংকণ, কংকালি, কৰধনি, কর্ণবালা, কলক, কস্কা, কাঞ্চি (কঁকালৰ হাৰ) কাণফুল, কানখিচা, কিংকণী (ভৰিৰ নূপুৰ), কুণ্ডল (কাণ ফুল), কেৰু (উকা কেৰু, কঁৰীয়া, জাংফাই কেৰু, জাংফাই থুৰীয়া, নেজেপতা, বাখৰ পতা সোণৰ থুৰীয়া, বাখৰ পতা ৰূপৰ থুৰীয়া, বৰৈ লগা কেৰু, লংকেৰু, লোকাপাৰ, কেযুৰ, খঞ্জাখিলি (লোকপাৰৰ দৰে কাণফুল), খাৰু, গঞ্জাৰ (কাণৰ কুণ্ডল), গামখাৰু (উকা ৰূপৰ, উকা সোণৰ আৰু বাখৰামি), চাকিশলা (ঘূৰণীয়া ফুলৰ চাকিৰদৰে বেৰী), চাৰিপতীয়া সোণৰ ডলা, জেঠী (চিতিপতিৰ জেঠী), জোনবিৰি, ঝুমকা, টাৰ (বাজু), ঢৰীয়াবিৰি, ঢোলবিৰি, দুগদুগী, নয়নমণি, ন-সৰী, নাকফুল, পাজোপ, পাৰ চকুৱা বিৰি, পেচন্দাৰ (দুগ্ দুগী), পোৱালমণি, ফুটি মণি, বাখৰপতা ৰূপৰ থুৰীয়া, বাখৰাম (কণ্ঠশোভা, চিটফুল), বানা, বালিচৰী, মণিমঞ্জীৰ (ভৰিৰ গহনা), মতামণি, মাদলি, মুকুতামণি, মুঠিখাৰু, শিলিখা বিৰি, সাতসৰি হাৰ (সাতডলীয়া স্বর্ণসূত্র), সাতঢৰীয়া সোণৰ মণি ইত্যাদি।

না. দা.

।। আইনাম ।।

সৰলচিতীয়া অসমীয়া ধর্মাপ্রাণা নাৰীৰ ভক্তি বিগলিত অন্তৰৰ পৰা নিগৰি ওলোৱা অসমীয়া লোক সাহিত্যৰ অন্যতম ঠাল আইনামবোৰৰ মাজেৰে তেওঁলোকৰ নাৰীসুলভ সৰল বিশ্বাস আৰু প্রগাঢ় ভক্তিৰ পৰিচয় পোৱা যায়। আইনামবোৰৰ অধিষ্ঠাত্রী দেৱী 'অম্বিকা চণ্ডিকা ভবানী কালিকা' বা শীতলা হ'লেও এই আটাইবোৰ নামে একেটাই মাথো অর্থ সূচনা কৰে - সেয়া হ'ল দেৱী পার্বতী। সেইবাবে পার্বতীকেই আইনামবোৰৰ অধিষ্ঠাত্রী দেৱী বুলি ক'ব পাৰি।

গাঁৱত যেতিয়া বসন্ত ৰোগে বা অইন কোনো ৰোগে দেখা দিয়েহি, তেতিয়া শীতলা দেৱীক মাতৃজ্ঞান কৰি অতি আপোনজন বুলি ভাবি একান্ত শ্রদ্ধা আৰু ভক্তি সহকাৰে নামবোৰৰ দ্বাৰা আহ্বান কৰা হয়। বসন্ত ৰোগে ভুমুকি মৰা গাঁও বা ৰোগীৰ ঘৰত আগলতি পাত বা নতুন কাপোৰেৰে ঢাকি কাঠৰ পীৰাৰ ওপৰত আঁঢ়ে চাউল আৰু বগা ফুল দি এখনি আসন আৰু আগত ধূপ-ধূনা নৈৱদ্যাদি তিৰোতাবোৰে ভক্তিভাৱে ৰোগী বা ৰাইজৰ মঙ্গলৰ স্তুতি-মিনতি কৰে - 'আইকে প্রণাম কৰোঁ, দুই চৰণে ধৰোঁ। আইৰ চৰণত ভক্তি কৰি, সুখ সাগৰক তৰোঁ।।' কিন্তু আইসকলে ভাগৱতীক পার্থিব যি বস্তুকেই উপচাৰ ৰূপে আগবঢাই সন্তুষ্ট কৰিব খোজে সেই বস্তুৰেই কিবা কাৰণে অপৱিত্র, সেইকাৰণে পুৱা-গধুলি নাম পূজাৰে পূজিবলৈ দেৱীৰ ওচৰত আকুতি জনাইছে - 'যেই বস্তু দিওঁ মাতৃ সেই বস্তু চুৱা। আপোনাৰ নামে মাতৃ আপুনি সন্তোষ হোৱা'।।

আইনামবোৰৰ পৰা আইগোসাঁনীৰ ন ভনী বা বাৰ ভনীৰ কথা জনা যায় যদিও (সিপাৰে কোন যায়এ যাতেৰী লোক। নভনী বাৰভনীৰ নামক যাওঁ পাৰ কৰা মোক এ) আন কিছুমান নামত আকৌ শীতলা দেৱীৰ সাতভনীৰ কথাহে পোৱা যায় (উজাই আহিলে আইৰে সাতোভনী)।

আইনামবোৰৰ মাজেদি অসমীয়া সমাজ জীৱনৰ ঘৰুৱা চিত্র প্রকাশ পোৱাৰ লগতে অসমীয়া জাতীয় বৈশিষ্ট্যও সুন্দৰকৈ ফুটি উঠিছে। ওচৰত থকা নদী, কপাহী কাপোৰ আদিৰ লগত অসমীয়া নাৰীৰ সম্বন্ধ আছে। সেয়েহে আইনামৰ মাজেদি বিৰিঙি উঠিছে কপাহী গামোচাৰ কথা - 'আইৰ পাৱ মচা কপাহী গামোচা' আৰু চিনাকি নদীৰ চিনাকি ঘাটৰ বর্ণনা 'পিছলাৰ ঘাটতে আয়ে পানী তোলে, তামৰে কলসী লৈ।'

আইনামবোৰ মূলত ভক্তিমূলক প্রশস্তি গীত হ'লেও ই একেবাৰে সাহিত্যিক গুণ বিবর্জিত ৰচনা নহয়। গীতবোৰৰ মাজত থকা কল্পনাৰ বৈচিত্র, ভাষাৰ লালিত্য আৰু প্রকাশভংগীৰ স্বচ্ছতাই ইয়াৰ সাহিত্যিক সৌন্দর্য বহু পৰিমাণে বঢ়াই তুলিছে। সেয়েহে অনুভৱৰ আন্তৰিকতা আৰু আত্মনিবেদনৰ ভাৱ প্রকাশি উঠা আই নামবোৰে ভাল কবিতা বুলিও দাবী কৰিব পাৰে।

বৈ. বা.

।। আইলা পূজা ।।

দেৱী পক্ষৰ নৱমী তিথিত উত্তৰ কামৰূপৰ স্থান বিশেষৰ গাভৰু-তিৰোতা মিলি উদ্‌যাপন কৰা দেৱীৰ লৌকিক পূজাই আইলা বা আউলা পূজা। ড° হেমন্তকুমাৰ শর্মাই এই

শব্দটোৰ বুৎপত্তি দেখুৱাই তিনি ধৰণে - ক। সংস্কৃত অন্‌দিকা শব্দৰপৰা অহা - আৰিয়া (পোহৰ) শব্দই লোকমুখত পৰি আইলা হৈছে, খ। সিচঁৰিত হৈ থকা অথবা ভাগৰিপৰা অর্থতো 'আইলা' ব্যৱহাৰ হ'ব পাৰে। আইলা পূজাৰ দিনা দেৱী পূজা সমাপ্তিৰ ফালে আগবাঢ়ে আৰু, গ। 'আকুলা' শব্দৰ পৰাও 'আইলা' শব্দ আহিব পাৰে। এই পূজা উপলক্ষে গাভৰু তিৰোতাসকলে ভালেসংখ্যক বাঁহৰ জোৰ জ্বলাই পোহৰ কৰি দেৱী-দুর্গাক পূজেঃ উদ্দেশ্য ভাল শিপিনী হোৱা আৰু মনোমত দৰা পোৱা। দেৱী পূজা উপলক্ষে অবিৰাহিতা ছোৱালী কিছু সংখ্যক মিলি ৰাতিপুৱাৰ ভাগতে ফুল-তুলসী সংগ্রহ কৰি কিছু বেলি হোৱাৰ লগে লগে পূজাৰ যোগাৰ কৰাত লাগে। পূজাৰ সামগ্রীৰ ভিতৰত চোতালত নহ'লে নামঘৰৰ সমুখত দেৱী প্রতিমা স্থাপনৰ কাৰণে চাৰি কোণী বেদী এখন সাজি তাত মণ্ডল সাজে। চাৰিকোণী বেদীৰ চাৰিও কোণত চাৰিটা কলপুলি ৰুই ৰচী মেৰাই তাত ৰং বিৰঙৰ কাপোৰ আৰু ফুলৰ মালা আঁৰি থয়। এই আসনত এটি মজু ৰাখি তাকে দেৱী দুর্গা ৰূপে কল্পনা কৰি চাকি-বস্তি, ধূপ-ধূনা জ্বলাই তেওঁলোকে ফুল-বেলপাতেৰে দেৱীক পূজা কৰি, নাম গাই সূতা কাটি কাপোৰ বয়। ওৰে নিশা এনেকৈয়ে পাৰ হয়। পুৱাৰ লগে লগে কাপোৰ বোৱা শেষ হোৱাত সেইখিনি দেৱী দুর্গালৈ উছর্গা কৰে। মহা নৱমী তিথিত গাভৰু-তিৰোতাসকলে ওৰে নিশা সূতা কাটি কাপোৰ বৈ গীত গায়, তাকে আউলা পূজাৰ নাম কোৱা হয়। এই গীত এনেধৰণৰ—

ঘোষা - আই নাৰায়ণী সিংহ বাহিনী পূজা লোৱা ঠাকুৰাণী হে।
মা হে নাৰায়ণী সিংহ বাহিনী, পূজা লোৱা ঠাকুৰাণী হে।।

পদ - অঞ্জলি অঞ্জলি দিছে পুষ্পাঞ্জলি।
দেৱী আইৰ চৰণত তল হে, মাই হে নাৰায়ণী।
আকাশত দেৱে পূজে, পাতালতে নাগে।
পৃথিৱীত মনুষ্যে পূজে নানান ভক্তি ভাৱে।
নাজানিলো তুতি ভক্তি এ নাজানিলো ভাৱ।
এখন্তেক তুষ্ঠ হ'বা ভগৱতী মাৱ।।

(কামৰূপী লোকগীতি সংগ্রহ)

না. দা.

।। আঙুঠি ।।

হাতৰ আঙুলিত পিন্ধা ঘুৰণীয়া গঢ়ৰ অলংকাৰ। সোণ, ৰূপ, তাম, পিতল, শংখ, হাতীদাঁত আদি বিভিন্ন ধাতু আৰু পদার্থেৰে আঙঠি গঢ়োৱা হয়। আঙুঠিৰ আৰ্হিবোৰ জীৱ-জন্তু, গছ-লতা, তৰু-তৃণ, ফুল-ফল আদিত আৰ্হিত গঢ়োৱা হয়। আৰ্হি অনুযায়ী আঙঠিবোৰ বিভিন্ন নাম দিয়া হয়। যেনে- কেৱল সোণৰে গঢ়া উকা আঙঠি, বাখৰ পতা আঙঠি, জেঠিনেজীয়া আঙঠি, সৰুদৈয়া জাপি আকৃতিৰ আঙঠি, গৰু চকুৱা আঙঠি, শেনপতা আঙঠি, হৰিণচকুৱা আঙঠি, ম'ৰাপখীয়া পদুমকলি, চিৰিপতা হীৰাপতোৱা, বাৰৰিফুলীয়া, মাছ আঙঠি, সাপ আঙঠি, পোহাৰী

আঙঠি ইত্যাদি। আন এবিধ আঙঠি হ'ল তর্জনী আঙঠি। পুৰুষে তর্জনী আঙুলিত এই আঙুঠিটো পৰিধান কৰিছিল। হীৰা পতোৱা আঙঠি বিধ বৰ মূল্যবান আছিল বাবে আগতে ৰজা-মহাৰজাইহে ইয়াক পৰিধান কৰিছিল। আন এবিধ বিশেষ আঙঠি আছিল *টিক ধৰা আঙঠি*। সোণ আৰু ৰূপ মিহলি কৰি এই আঙঠিটো গঢ়োৱা হৈছিল। বিৰাহৰ নীতি-নিয়মতহে এই আঙঠিটো ব্যৱহাৰ কৰা হয়। বাখৰ পটোৱা আঙঠিটোত বিভিন্ন ৰঙৰ বাখৰ খজা থাকে। পোহাৰী আঙঠিটো পোহাৰীবিলাকে মূৰত লৈ ফুৰোৱা পাচিটোৰ দৰে। মিনা কৰা আঙঠিত ৰঙা, সেউজীয়া আদি মিনা কৰোৱা হয়। পুৰুষে পিন্ধা *মোহৰ আঙঠিটো* মোহৰৰ সাঁচ দি গঢ়োৱা। ই অভিজাত্য আৰু চহকী শ্রেণীৰ সূচনা কৰে। আঙঠিয়ে হতাশা, হৃদৰোগ, মানসিক উত্তেজনা আদি দূৰ কৰে। বেলেগ বেলেগ আঙুলিত আঙঠি পৰিধান কৰাৰ ফলত ভিন্ন ভিন্ন বেমাৰৰ উপশম কৰে। কনিষ্ঠ আঙুলিত আঙঠি পৰিধান কৰিলে হতাশ, মূৰৰ বিষ, জ্বৰ আদি ৰোগৰপৰা আৰাম পোৱা যায়। অষ্ট ধাতুৰ আঙঠিত পাথৰ লগাই পিন্ধিলে পিন্ধোতাৰ শক্তিৰ বিকাশ হয়। সোণ-ৰূপৰ পৰশে চর্মৰোগ নিৰাময় কৰে। খাদ্যবস্তুত সোণ-ৰূপৰ পৰশ পৰিলে ই বিশুদ্ধ হয় বুলি বিশ্বাস আছে। অৱশ্যে আঙঠিৰ ভিতৰফালে সদায় পৰিষ্কাৰ কৰি ৰখা প্রয়োজন। নহ'লে ইয়াৰপৰা নানা প্রকাৰৰ বীজাণু সংক্রমণ হৈ চর্মৰোগ বিয়পাৰ সম্ভাৱনাহ অধিক।

প্র.শ. গো.

।। আখৈী চাহাৰ ছোম্বা ।।

আৰবী চফৰ মাহৰ শেষত যিটো বুধবাৰ পৰে তাকে আখৈী চাহাৰ ছোম্বা কোৱা হয়। এই দিনটোতে হজৰত মোহম্মদ মোস্তাফা (দঃ) ৰোগমুক্ত হৈ গোছল (স্নান) কৰিছিল। সেই কাৰণে এই দিনটোত গোছল কৰাটো ভাল। (মোস্তাহাব)।

এই তাৰিখত দুই ৰাকাত নফল নামাজ পঢ়া আৰু ধর্মমতে (শৰিয়ত) সন্তত আমোদ-প্রমোদ কৰা, ভাল বস্তু খোৱা আৰু ভাল কাপোৰ পৰিধান কৰাটো উত্তম কাম। নফল নামাজৰ পৰা চোৱাব (পুণ্য) হয় আৰু শাৰীৰিক উন্নতি হয়।

প. আ.

।। আখৈতোলা ।।

বৈদিক লজ্জাহোমৰ ক্রিয়াকে অসমীয়াত আখৈতোলা কোৱা হয়। ই এটি মাংগলিক কার্য। বিয়াৰ দিনা কন্যাৰ মাকে আখৈ ভাজে। আখৈ ফুটিলে ভাল, নুফুটিলে অমংগলৰ আগজাননী বুলি কোৱা হয়। ভায়েকে দিনৰ দিনটো উপবাসে অথবা নিৰামিষে থাকি লজ্জাহোমৰ কালত কন্যাৰ হাতত আখৈ তুলি দিয়ে। সেই আখৈ কন্যাই নিজে যজ্ঞগ্নিত প্রদান কৰিব লাগে যদিও তেওঁৰ হৈ দৰায়ে তাক অর্পণ কৰে আৰু অর্পণ কৰা কালত দৰাই বাওঁহাতৰ বুঢ়া আঙুলিত ধৰি কয় - 'হে প্রিয়ে, সৌভাগ্য লাভৰ বাবে মই তোমাৰ পাণি গ্রহণ কৰিলোঁ। তোমাৰ স্বামীয়ে যাতে বৃদ্ধকাল অবধি জীয়াই থাকি তোমাৰ দায়িত্ব বহন কৰিব পাৰে, তাৰ বাবে অর্যমা, সৰিতা, পাৱন্দি আদি দেৱতাই তোমাক মোৰ হাতত আজি অর্পণ কৰিছে।.

না. দা.

।। আগ অনা ।।

আগ অনা কৃষি চপোৱাৰ প্ৰাৰম্ভিক মাংগলিক প্ৰথা। আঘোণ মাহৰ প্ৰাৰম্ভৰেপৰা ইয়াৰ শুভ-আৰম্ভ। সোম, বুধ, আৰু বৃহস্পতি - আগ অনাৰ বাবে প্ৰশস্ত বাৰ। অৱশ্যে সেই দিন কেইটাত অমাৱস্যা, একাদশী বা পূৰ্ণিমা হ'লে আগ অনাটো নিষেধ। সাধাৰণতে দিনৰ প্ৰথম প্ৰহৰতে আগ অনা হয়। ধানৰ আগ আনিবৰ দিনা চোতাল আৰু ভঁৰাল ঘৰটো গোৱৰ মাটিৰে লিপাটোও সাধাৰণ নিয়ম। পুৱাৰ পৰতে গা-পা ধুই তিতা কাপোৰখন নসলোৱাকৈ ডিণ্ডিত আন এখনি কাপোৰ মেৰাই আগলি কলপাত আৰু কাঁচি এখনি লৈ পথাৰলৈ গৈ লখিমীলৈ সেৱা জনাই পূৱ অথবা দক্ষিণ মুৱাকৈ একে উশাহতে তিনি বা পাঁচটা পকা ধানৰ শিহ কাটি আগলি কলপাতখনত ভালদৰে মেৰাই ভক্তিভাৱে মূৰত তুলি লৈ ঘৰলৈ প্ৰত্যাৱৰ্তন কৰে। অঞ্চলে বিশেষে আগ আনিবলৈ যাওঁতে আগলি কলপাতৰ উপৰি অনাকটা কাপোৰ এখন আৰু দোণ এটিও লগত লৈ যায়। পথাৰত দোণৰ ওপৰত কাপোৰ আৰু আগলতি কলপাতখনি থৈ ধানৰ শিহ কাটি আনি মেৰাই লয়। আগ লৈ উভতি আহোঁতে কোনো ফালে চোৱা আৰু কাৰো সৈতে কথা পতা নিষেধ। ধানৰ আগ অনা মানুহজন আহি পদুলি মুখ পোৱাৰ লগে লগে ঘৰৰ জ্যেষ্ঠজনে পাণ এপাতেৰে বা দি অথবা চৌৰৰেৰে বিচি ভঁৰাললৈ আগবঢ়াই নিয়ে আৰু আগৰেপৰা সজাই থোৱা পীৰাখনিত কলপাতেৰে মেৰাই অনা ধানৰ শিহ কেইটা পূব অথবা দক্ষিণ মুৱাকৈ থৈ বিচনিৰে বা দি চাকি-বস্তি আৰু ধূপ-ধূনা জ্বলাই প্ৰসাদ এখনো আগবঢ়ায়। কোনো কোনোৱে সন্ধিয়া পৰত ভকত সজ্জনক মাতি আনি এক অধ্যায় গীতা অথবা ভাগৱত পাঠ কৰে। আগ অনা পৰ্ব ইমানতে ইতি পৰে। বহুতে সেইদিনা নিৰামিষ খায়। তিনি দিনৰ মূৰত ধানৰ শিহ কেইটা ভঁৰালৰ খুটাত বান্ধি থয়। ঘৰৰ মাংগলিক কৰ্মত তাক ব্যৱহাৰ কৰে। আগ অনাৰ পিছৰেপৰা পথাৰত ধান কটা আৰু ঘৰলৈ ধানৰ ভাৰ অনা আৰম্ভ হয়।

না. দা.

।। আজান ফকীৰ ।।

যিসকলে মুছলমান ধৰ্মগুৰুৰে পৰিত্ৰ বাণীসমূহ সহজ-সৰল ভাষাত জনসাধাৰণৰ মাজত প্ৰচাৰ কৰিছিল, তাৰ ভিতৰত আজান ফকীৰ অন্যতম। আজান ফকীৰৰ অন্য নাম শ্বাহ মিলন। শ্বাহ মিলন পূৰ্বতে অসমৰ লোক নাছিল বুলি বহুতে ক'ব খোজে। কিছুমানে তেওঁক আজমীৰৰপৰা, আন কিছুমানে আৰব দেশৰপৰা অহা বুলি ধাৰণা কৰে। দুই-এটা জিকিৰতো এনে উল্লেখ পোৱা যায় - 'ভিখাৰী আজানে কয় আহো পৰদেশ', 'ভাটীৰপৰা আহিল চাহাব আটাই ডাঢ়ি পকা।' অৱশ্যে এনেকুৱা প্ৰমাণৰ ভেটিত আজান ফকীৰক অসমৰ বাহিৰৰপৰা অহা লোক বুলি থিৰাংকৈ ক'ব নোৱাৰি। কিয়নো জিকিৰত উল্লেখ থকা *পৰদেশ, ভাটী* শব্দই অসমৰ পশ্চিম অঞ্চলৰ কামৰূপ, গোৱালপাৰা আদি ঠাইকো নিৰ্দেশ কৰিব পাৰে।

আজান ফকীৰৰ সময় সম্পৰ্কে বিভিন্ন পণ্ডিতে মত পোষণ কৰে। চৈয়দ আব্দুল মালিকে আজান ফকীৰৰ বংশাৱলী আৰু ঐতিহাসিক ঘটনাবোৰৰ বিভিন্ন দিশ বিশ্লেষণ কৰি

কৈছেঃ 'মুঠতে যদি আজান চাহাবে ১৬৩৫ চন মানৰপৰা ১৬৯০ চন মানলৈকে অসমত আছিল বুলি ধৰা হয় তেনেহলে জিকিৰত উল্লেখ কৰা 'দহ শ বাৱন্ন হিজিৰি' আৰু ১৬৮৮ চনত চকু কঢ়োৱাৰ কথা সঁচা বুলি সাব্যস্ত হয়।' অৱশ্যে অসম বুৰঞ্জীয়েও কয় ৰূপাই দা ধৰাই আজান ফকীৰৰ চকু কাঢ়ে ১৬০৮ শকত। ড° সত্যেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মা ডাঙৰীয়ায়ো আজান ফকীৰৰ সময় সপ্তদশ শতিকাৰ শেষ ভাগ বুলি ইংগিত দিছে - 'শ্বাহমিলন বা আজান ফকীৰে সপ্তদশ শতিকাৰ শেষ ভাগত জিকিৰ ৰচনাৰ সূত্ৰপাত কৰে।'

আজান ফকীৰে পৱিত্ৰ ইছলাম ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰি থাকোঁতেই আহোম ৰজাই ধৰাই নি ৰূপাই দা ধৰাক ফকীৰৰ চকু কাঢ়িবলৈ আদেশ দিয়ে। এনে নিষ্ঠুৰ অমানৱীয় আদেশ শুনি আজান ফকীৰে আল্লাৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা কৰে আৰু তেওঁৰ চকু যোৰ নিজে নিজে সুলকি পৰে আৰু আজান চাহাবে ৰূপাইক দিয়ে।

ধৰ্মীয় গোড়ামীৰ বিপৰীতে ধৰ্ম সহিষ্ণুতা, বৈষয়িক চিন্তাৰ ঠাইত আধ্যাত্মিক চিন্তা-চৰ্চা - এয়াই হ'ল আজান চাহেবৰ শিক্ষা।

বৈ. ৰা.

।। আঠ মঙলা ।।

সংস্কৃত *অষ্টমংগল* শব্দৰপৰা আঠমঙলা শব্দটো অহা। সাধাৰণতে বিয়াৰ আঠদিনৰ দিনা দৰাক শহুৰেকৰ ঘৰলৈ খাবলৈ নিমন্ত্ৰণ জনায়। এয়ে আঠমঙলা। অৱশ্যে বিয়া হোৱা মাহটোৰ সংক্ৰান্তি ৩-৪ দিনত পৰিলে সেই ৩-৪ দিনৰ ভিতৰতে আঠমঙলা অনুষ্ঠান পাতিব লাগে। নামনি অসমত ইয়াক *নিয়াতা দিয়া* (সং-নিমন্ত্ৰণ) বা নেওতা খুওৱা বোলা হয়। দৰা, দৰাৰ সখি আৰু অনুজ এজন বা তিনিজন কইনাঘৰলৈ যোৱা নিয়ম। সাধাৰণতে দৰাতকৈ জ্যেষ্ঠজনে আঠমঙলালৈ নাযায়। যাব লগা হ'লেও দৰা গৈ পোৱাৰ আগতে তেনেজনে কন্যাঘৰত খাই-বৈ আহে (অঞ্চল বিশেষে)। দৰা আৰু তেওঁৰ লগত যোৱা কেইজনক কইনাঘৰে পোনতে বিভিন্ন পিঠা-লাডু আৰু জলপান খুৱায়। দ্বিতীয়বাৰ আঠখন আঞ্জাৰে ভাত আৰু পায়স খাবলৈ দি তৃতীয়বাৰ লঘু আহাৰ আগবঢ়ায়। কোনো কোনো অঞ্চলত দৰা গৈ পদুলিমুখ পাওঁতে পুনৰ্বাৰ আমন্ত্ৰণ জনাই আনি তৃতীয়বাৰৰ লঘু আহাৰ খাবলৈ দিয়ে। বিয়া নোহোৱা খুলশালী ছোৱালীহঁতে নতুন ভিনদেউক পিঠা-লাডু খুওৱা কালত বিভিন্ন ধৰণৰ নির্দোষ ৰং-ৰহইচ কৰাটো এটা দস্তুৰ। আঠমঙলাত তিতা-টেঙা দিয়া নিষেধ। সিয়ে শহুৰ-জোঁৱাইৰ সম্পৰ্ক টেঙা-তিতা কৰিব পাৰে বুলি এটি লোকবিশ্বাস আছে।

অসমত আঠমঙলা খুওৱাটো এটা পুৰণি প্ৰথা। কোচ ৰাজাৰ প্ৰতিষ্ঠাতা বিশ্ব সিংহৰ পিতৃ হৰিদাসে আঠমঙলা অনুষ্ঠান পতা বুলি জনা যায়। ইং ১৮৯২ চনত প্ৰকাশিত The Marriage System of the People of Assam গ্ৰন্থত হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই আঠমঙলাৰ সবিশেষ দিছে। মিত্ৰদেৱ মহন্তৰ *কুকুৰীকণাৰ আঠমঙলা* এখনি সকলোৰে উপভোগ্য প্ৰহসন।

না. দা.

।। আঠে তিতা মাহে পিঠা ।।

অসমীয়া মানুহৰ খাদ্য তালিকাত তিনিটা অপৰিহাৰ্য নাম - তিতা, টেঙা আৰু খাৰ

অৱশ্যে এসাজত উক্ত তিনিটা বস্তুৰ ভক্ষণ নিসিদ্ধ। তিতা-খোৱা প্ৰসংগত *ডাকৰ বচনৰ* বন্ধন প্ৰকৰণত আছে - ক. 'আঠে পথে খাবা তিতা, খ. আঠত তিতা দাঁতত লোণ, উদৰ ভৰিবা তিনি কোণ, গ. আঠে তিতা মাহে পিঠা, মংগলে নাখাবা কৰাই।' অসমৰ গাঁৱে-ভূঞে পোৱা তিতা আঞ্জাৰ পাচলি হ'ল - তিতা কেৱেলা, তিতা ফুল, দোৱোণ ফুলৰ আগ, বাহকা, বেতগাজ, ভেকুৰি তিতা, শেৱালি ফুল আৰু কোমল পাত, শোকোতা, হেলেচি আদি। ঠাই বিশেষে মাছেৰে তিতা নাখায় - হালধিও নিদিয়ে। বহাগৰ চেৰা বিহুৰ দিনা সাত-শাকী খোৱাৰ দৰে তিতা খোৱাৰো দস্তুৰ প্ৰচলিত হৈ আহিছে। এই সাত তিতা হ'ল - তিতা কেৱেলা, তিতা ফুল, নিম, বাহকা, ভেকুৰি গুটি, ভেটাই তিতা আৰু হেলচি শাক। এই আটাইবোৰ এক গোট কৰি ৰান্ধি খালে বছৰেকৈলে কৃমিৰ অতিচাৰ ৰুদ্ধ হয় বুলি এটি জনবিশ্বাস আজিও প্ৰচলিত। কৃমিৰ উৎপাতৰপৰা অব্যাহতি পাবলৈ মানুহে চিৰতা আৰু কালমেঘৰ গা-গছ আৰু পাত তিয়াই থৈ তাৰ পানী খায়। জ্বৰত তিতা উপাদেয়। উচ্চ ৰক্ত চাপত ব্যৱহাৰ কৰা সৰ্পগন্ধা, নেফাফু আৰু নৰসিংহ - আটাইকেইবিধে তিতাগছৰ অন্তৰ্ভুক্ত।

না. দা.

।। আতচ্‌বাজী ।।

আতচ্‌বাজী নিৰ্মাণৰ এটি ধাৰা সত্ৰসমূহৰ গইনা লৈ বিকশিত হোৱাৰ সুযোগ পায়। সত্ৰৰ গোঁসাই মহন্তসকলেই এই বিদ্যাত পাৰ্গত আছিল। মাজুলীৰ চামগুৰি আৰু নগাঁৱৰ চৰাইখোলা সত্ৰৰ নাম এইখিনিতে ল'ব পাৰি। *প্ৰাচীন কামৰূপীয় কায়স্থ সমাজৰ ইতিবৃত্তত* আছে যে কায়স্থ গোঁসাইসকল খাৰ-বাৰুদ নিৰ্মাণত সৰ্বদা আগবঢ়া। আহোম স্বৰ্গদেৱসকলে যখাৰ তুলিবৰ বাবে তাম্ৰফলি কৰি মাটি বৃত্তিও দান দিছিল। *প্ৰাচ্য শাসনাৱলীতে* এনে দৃষ্টান্ত ভালেখিনি সংৰক্ষিত হৈছে। ৰাজ অনুগ্ৰহ লাভ কৰা গোঁসাই মহন্তসকলে যখাৰ তুলি গন্ধকাদিৰ মিশ্ৰণেৰে ফট্‌কা আৰু হিঙৈৰ উপৰি ভাওনাৰ বাবেও 'ফিৰ ফিৰি', চেঙেলি ফুলজাৰী, চক্ৰবাণ, ভূইচঁপা, মহতা আদি আতচ্‌বাজীৰ কাম কৰাটো উল্লেখযোগ্য। গোহালীঘৰ গোৱৰেৰে মচি কেইদিনমান ব্যৱহাৰ নকৰাকৈ থৈ দিলেই তাত যখাৰ উঠে। মধ্যযুগত তেনেকৈয়ে যখাৰ সংগ্ৰহ কৰা হৈছিল। যৱক্ষাৰ অথবা যখাৰ সংগ্ৰহ কৰা লোকসকল যখৰীয়া ৰূপে খ্যাত আছিল।

ড° কেশৰানন্দ দেৱগোস্বামীয়ে *অংকীয়া ভাওনা* গ্ৰন্থত আতচ্‌বাজী প্ৰস্তুত প্ৰণালী আৰু তাৰ জোখৰ কথা লিখিছে এনেদৰে - ক. মহতা ঃ- 'যখাৰ সাত তোলা, গন্ধক তিনি তোলা, হাইতাল এতোলা আৰু ভেঁকুৰী গছৰ এঙাৰ তিনিতোলা'ৰ মিশ্ৰণেৰে এটা মহতা হয়। খ. ফুলজাৰী ঃ- 'যখাৰ ছয়তোলা, গন্ধক তিনি তোলা, বাহক গছৰ এঙাৰ আধাতোলা আকণ গছৰ এঙাৰ আধাতোলা আৰু লোণ গুৰি আঢ়ৈ তোলা'ৰ মিশ্ৰণ দি ফুলজাৰী প্ৰস্তুত কৰিব পাৰি। প্ৰথমতে এঙাৰখিনি নেমুৰসত তিয়াই (গোল দি) পিছত শুকৰাব (খৰাই) লাগে। গ. চেঙেলিঃ- 'যখাৰ আঠ তোলা, গন্ধক এতোলা, ভেঁকুৰী গছৰ পোৱা এঙাৰৰ গুৰি ডেৰ তোলা আৰু বাহক গছৰ পোৱা এঙাৰৰ গুৰি ডেৰ তোলা'ৰ মিশ্ৰণত চেঙেলি এটা সাজিব পাৰি। চেঙেলিৰ সৰু ফুটাটোত জুই দিলে ফিৰিঙতিৰ দৰে উজ্বল পোহৰ ওলায়। ঘ. চক্ৰবাণ ঃ- 'যখাৰ সাত তোলা, গন্ধক দুতোলা, আকণ গছৰ এঙাৰ আধাতোলা, বাহক গছৰ

এণ্ডাৰ আধাতোলা আৰু লোৰ গুড়ি এসিকি ভৰৰ।' এইখিনি দ্ৰব্য সম্ভাৰেৰে দুটা চেঙেলি সাজি তাৰ সহায়ত এটা চক্ৰবাণ সম্পূৰ্ণ কৰিব লাগে।

আয়ুৰ্বেদ নিদান শীৰ্ষক হাতে লিখা সাঁচিপতীয়া পুথি এখনিৰ বাষষ্ঠি বাবত 'আতষবাজিৰ গছ সাজিবৰ কথা' আছে এনেদৰে - 'যখাৰ দুভাগ মন্দ আকণ খৰিৰ এভাগ পেৰাহন সবাকে গুড়ি কৰিব কাকত পাতৰ গছ সাজিব তাৰ ভিতৰ ফোপোলাকৈ লৈ ভৰাব তাৰে জুই লগাব। চাৰিও দিকি জোনাকি পৰুৱা হেন হ'ব।'

'যখাৰ আঠ ভাগ, গন্ধক এভাগ, আংগৰ আঠ ভাগ পৰাহন আঢ়ৈ ভাগ আকৌ তেন মতে কাকত ভৰাই জুই লগাব জোনাকি পৰুৱা হেন হ'ব।'

না. দা.

।। আপং।।

নৈ পৰীয়া মিচিং লোকসকলৰ মাজত বহুলভাৱে প্ৰচলিত পানীয় বিধৰ নাম *আপং*। মিচিংসকলে আপং দৈনন্দিন জীৱনত ব্যৱহাৰ কৰাৰ উপৰি উছৱ-পৰৱ, ধৰ্মীয় কাম-কাজ আৰু অপদেৱতাৰ নৈৱেদ্য ৰূপেও ব্যৱহাৰ কৰি আহিছে। আপং দাইকৈ দুবিধ— (ক) *নগজিন* বা *নগিন আপং* (বগা মদ) আৰু (খ) *পঃৰব আপং* (ছাইমদ)। আপং মূলতঃ চাউলৰপৰা প্ৰস্তুত কৰা হয়। বৰা, জহা, বাও আদিৰে তৈয়াৰ কৰা আপং সদায় উৎকৃষ্ট। কোনো কোনোৱে পকা কঁঠাল, কণীধান, ভীমকল আদিৰ পৰাও আপং প্ৰস্তুত নকৰা নহয়। আপং তৈয়াৰ কৰিবলৈ পোনতে চাউল অথবা ফলখিনি ভাতৰ দৰে সিজাই ডলা এখনত ঠাণ্ডা হ'বলৈ মেলি দি হাবিৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা ঔষধি গুণসম্পন্ন বনপাত আনি গুড়ি কৰি ৰ'দত শুকুৱাই পিঠাগুড়িত পানী মিহলাই তৈয়াৰ কৰা আপপ (বাখৰ) সিদ্ধ কৰি থোৱা ভাতৰ সৈতে মিহলাই শুকান কলহত ধানখেৰেৰে সোপা দি ৰখাৰ তিনি চাৰিদনৰ পিছত সেইখিনি পকি উঠে। নিৰ্দিষ্ট দিনত পকি উঠা ভাতখিনি কলহৰপৰা উলিয়াই পৰিমাণ মতে পানী ঢালি ছেকিলে যি বগা বা পাতল গুলপীয়া ৰস নিসৃত হয়, সেয়ে *নগিন আপং*। পঃৰব আপং প্ৰস্তুত কৰা পদ্ধতি এনে ধৰণৰ— পোনতে চাউলখিনি পানীত সিজাই কিছু সময় ডলাত মেলি দি ধানখেৰ আৰু তুঁহ গুৰিৰ ছাইৰে ভাতখিনি সানি পুনৰ্বাৰ ঔষধিযুক্ত আপপৰ গুড়িৰে মিহলাই পোৰা কলহত কেঁচা কলপাতৰ মেৰনি দি দহ-পোন্ধৰ দিন ভালকৈ বান্ধি ৰাখি পকি উঠাৰ পিছত ভালখিনি (আৰুগ) উলিয়াই বাঁহৰ জুলকিত (তাঃচুগা) ভৰাই অলপ অলপকৈ পানী ঢালি ছেকিলে যি ক'লা-কজলা-ৰঙা ৰঙৰ ৰস নিসৃত হয়, সেয়ে *পঃৰব আপং বা ছাইমদ*। আপঙে মিচিং জনগোষ্ঠীক জী থকাৰ প্ৰেৰণা যোগায়।

না. দা.

।। আপী ওজা ।।

অবিভক্ত কামৰূপ আৰু দৰং জিলাৰ বিভিন্ন ঠাইত এক শ্ৰেণীৰ ওজা আছে। সেই ওজাপালি দলটোত ওজা, দাইনাপালি আৰু পালি - আটায়ে ছোৱালী। ছোৱালীৰ যি ওজাপালি

অনুষ্ঠান, সেয়ে কামৰূপত *আপী ওজা* আৰু দৰঙত *লিকিৰী ওজাপালি* ৰূপে খ্যাত। বিয়াহ গোৱা ওজাপালিৰ আদর্শতে এইবিধ ওজাপালিৰ বিকাশ। নলবাৰী, ব্যাসকুছি, দক্ষিণ কামৰূপৰ বিভিন্ন স্থান আৰু দৰঙত এই দল দেখা যায়। বিভিন্ন পূজা-পাতল আৰু সভা উপলক্ষে ৰামায়ণ, মহাভাৰত আৰু ভিন্ন পুৰাণৰ পদ আবৃত্তি কৰি নৃত্য ভংগিমাৰে আপী ওজাই তেওঁলোকৰ পৰিৱেশ্য কলা পৰিৱেশন কৰাটো উল্লেখযোগ্য। আপী ওজাই হৰিচন্দ্ৰ ভট্টাচার্যৰ ভাষাত 'ভমকা ফুলীয়া মেখেলা আৰু ফুলাম আগুৰাণ পৰিধান কৰে; হাতত খাৰু, কাণত ডুল আৰু ডিঙিত মণিমালা পিন্ধি চুলি মেলি দলত ৰিং দিয়ে আৰু অন্যান্য ওজাৰ দৰে নৃত্য-গীত পৰিৱেশন কার্যত দলটো পৰিচালনা কৰে।' ৰেবানাথ শর্মাহি জনাইছে যে আপী ওজাই নিজে তাল নবজায়। দাইনাপালি আৰু পালি কেইজনেহে দুই হাতেৰে তাল বজায়। কোনো কোনো ঠাইৰ আপী ওজাত আকৌ ওজা আৰু দাইনাপালীহে ছোৱালী, বাদ্যবাদক পালিবোৰ পুৰুষ। উত্তৰ কামৰূপৰ ব্যাসকুছি অঞ্চলৰ আপী-ওজা প্রখ্যাত।

না. দা.

।। আমবাৰীৰ মৃন্ময় ভাস্কর্য।।

ইংৰাজী ১৯৬৯ চনত গুৱাহাটীৰ আমবাৰীত খনন কার্য চলাওতে শিলৰ লগতে একাধিক মৃন্ময় ভাস্কর্যও উদ্ধাৰ হৈছে। এনে ভাস্কর্যৰ ভিতৰত প্রথমতে উল্লেখ কৰিব লাগিব -ফোপোলাকৈ নির্মাণ কৰা নাৰীমূর্তিৰ একাংশৰ কথা। এনে নাৰীমূর্তি উত্তৰ প্রদেশৰ- অহিচ্ছত্রত উদ্ধাৰ হৈছে। গুপ্তকালীন মূর্তিৰে সাদৃস্য থকা আলোচিত মূর্তিটোৰ শিৰোদেশ, বাহুযুগল আৰু সোঁবক্ষ ভাগিল যদিও ডিঙিৰ কলাসম্মত আহল-বহল গলপতা আৰু কঁকালৰ কৰধনিৰ সৌন্দর্য অনুপম। কবি নৰকান্ত বৰুৱাৰ দৃষ্টিত 'এই ৰহস্যময়ী নাৰীমূর্তি দেৱী নে মানৱী ক'ব নোৱাৰি; কিন্তু এযাৰ কথা ক'ব পাৰি সি হ'ল, এই নাৰী মূর্তি যেন অনন্ত যৌৱনা উর্বশী।' ড° এইচ. ডি. সাংকালিয়াৰ ভাষাত, ' মূর্তিটো অকল শ্রেষ্ঠতম কলা-সম্পদেই নহয়, পোৱা মাটিৰ ভাস্কর্যৰ ভিতৰতে শ্রেষ্ঠ এই কাৰণেই যে ভিতৰ ফোপোলা এই মূর্তিটো হয়তো দুটা সাঁচত গঢ়া হৈছিল। অথবা বালি বা সমৰ সজ্জাৰ ওপৰত গঢ় দি নিখুঁত কৰণ কৌশলৰ প্রদর্শনেৰে কেয়লীন কলা সম্পদটি প্রকাশ কৰা হৈছিল।' (*অসম সাহিত্য সভা পত্রিকা*,৪৪ বর্ষ, ৩-৪ সংখ্যা)। আমবাৰীৰ খনন কর্মত উদ্ধাৰ হোৱা আন মৃন্ময় ভাস্কর্য কেইটা হ'ল - (১) অর্ধভগ্ন গনেশ মূর্তি। ফোপোলাকৈ নির্মাণ কৰা গণপতিৰ শিৰত কিৰীটি-মুকুট, সোঁহাতলৈ অগ্রসৰ হোৱা শুঁড়ডাল, বহল কাণ দুখনি, আৰু পশ্চাৎপটৰ গোলাকাৰ ক্ষেত্রৰ পদুমৰ পাহিৰ লগতে মুকুতাৰ মণ্ডনকর্ম দৃষ্টি যোগ্য (২) অর্ধভগ্ন যোগী মূর্তি - যোগাসনত উপবিষ্ট প্রলম্ব উদৰৰ এই মূর্তিটো হয় যোগেশ্বৰ শিৱৰ, নহয় বুদ্ধদেৱৰ (৩) যোনীপীঠ সমেত শিৱলিংগ। গুপ্তশৈলীৰ মৃন্ময় ভাস্কর্যৰে অভিন্ন এই সম্পদৰাজি সময়ৰেখাৰ ফালৰ পৰা ষষ্ঠ-সপ্তম শতাব্দীৰ পৰৱর্তী নহয়।

(*অসম সাহিত্য সভা পত্রিকাৰ* এক চ ত্বাৰিংশবর্ষ তৃতীয় সংখ্যাত প্রকাশিত নাৰায়ণ দাসৰ — 'অসমৰ মৃন্ময় ভাস্কর্যৰ ধাৰা'ৰ আধাৰত যুগুতোৱা।)

না.দা.

।। আমবাৰীৰ শৈলমূৰ্তিমালা।।

গুৱাহাটীৰ মাজ মজিয়াত থকা আমবাৰীত ইং ১৯৬৯ চনত বিজাৰ্ভ বেংক অব ইণ্ডিয়াই পকীঘৰ সাজিবলৈ মাটি খান্দোঁতে উদ্ধাৰ হোৱা বিভিন্ন প্ৰত্নতাত্ত্বিক সম্পদে দেশৰ পুৰাতাত্ত্বিকসকলৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিবলৈ সমৰ্থ হয়। ইং ১৯৭০-৭১ চনত প্ৰণালীবদ্ধ ভাবে খনন কাৰ্য চলোৱাৰ ফলত ভালেসংখ্যক প্ৰত্নতাত্ত্বিক সামগ্ৰী উদ্ধাৰ হয়। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নৃতত্ত্ব বিভাগ আৰু প্ৰত্নতত্ত্ব জৰীপ বিভাগে এই সম্পদসমূহ পোহৰলৈ আনে। এই খনন কৰ্মত ভালে মান শৈলমূৰ্তি উদ্ধাৰ হোৱাটো উল্লেখযোগ্য। সিবোৰ আহোম আৰু প্ৰাক্ আহোম যুগৰ। আকাৰ-প্ৰকাৰলৈ লক্ষ্য ৰাখি সিবোৰক বহলভাৱে দুটা ভাগত ভগাব পাৰি - ক. সৰু আকৃতিৰ মূৰ্তি আৰু খ. ডাঙৰ আকৃতিৰ মূৰ্তি (ক) ইং ১৯৬৯ত উদ্ধাৰ হয় দহোটা মহিষ মৰ্দিনী আৰু তিনিটা বিষ্ণুমূৰ্তি; সূৰ্যমূৰ্তি উদ্ধাৰ হয় তিনিটা। একেবাৰে সৰু শিৱলিংগ ওলায় চাৰিটা। গজ ব্যালৰ সৰু মূৰ্তিও পোৱা গৈছে। দশভুজা মহিষ মৰ্দিনীৰ মূৰ্তিবোৰ ২০ ছেঃমি X১৫ ছেঃমি জোখৰ। দেৱীৰসৈতে অসুৰৰ ৰণ আৰু ত্ৰিশূলেৰে সিংহবাহনা দেৱীৰ অসুৰ দলন প্ৰতিখনি প্ৰতিমাৰে বিষয়বস্তু। স্থানকভংগীৰ বিষ্ণুমূৰ্তিকেইটা চতুৰ্হস্তৰ আৰু আয়ুধবোৰ হ'ল শংখ-চক্ৰ-গদা আৰু পদ্ম। পাদদেশত গৰুড় পক্ষী উদগত। একজোখৰ সৰু সূৰ্য মূৰ্তিবোৰ দ্বিহস্তৰ। পদ্মহস্ত দেৱতাজন মাত্ৰ এটা ঘোঁৰাই টনা ৰথত উপবিষ্ট। শিৱ লিংগসমূহৰ উচ্চতা প্ৰায় ১৩ ছেঃমি। এই ঠাইতে কলা শিলত কটা সপ্তসৰ্পফনাযুক্ত মনসাৰো অৰ্ধভগ্ন মূৰ্তি এটা উদ্ধাৰ হৈছে। (খ) ডাঙৰ আকৃতিৰ শৈল প্ৰতিমা কেইখনি হ'ল - (১) বিষ্ণুৰ ন টা (২) সূৰ্যৰ তিনিটা (৩) নটৰাজৰ এটা (৪) গংগাৰ এটা (৫) যমুনাৰ ১টা (৬) ঋষিৰ মূৰ্তি চাৰিটা আৰু (৭) অগ্নিৰ মূৰ্তি এটা। দুটা বিষ্ণুমূৰ্তিৰ তলত ক্ৰমে *মাধৱ* আৰু *বাহন* এই শব্দ দুটা খোদিত কৰা আছে। মূৰ্তিবোৰ প্ৰাক্ আহোম যুগৰ। একেলগে ইমানবোৰ দেৱ-দেৱীৰ মূৰ্তি একেলগে পোৱাৰ কাৰণ হ'লঃ উক্ত স্থানৰ পৰা মূৰ্তিবোৰ বিভিন্ন স্থানলৈ নাৰেৰে যোগান ধৰা হৈছিল। আমবাৰীত মূৰ্তিমালা নিৰ্মাণ কৰাৰ কোনো প্ৰমাণ অদ্যাপি উদ্ধাৰ নোহোৱালৈ চাই ক'ব পাৰি সিবোৰ অনাও হৈছিল আন ঠাইৰ পৰা।

(ড° ৰবীনদেৱ চৌধুৰী ৰচিত অসমীয়া আৰু ইংৰাজী নিবন্ধমালাৰ আধাৰত যুগুতোৱা।)

না দা.

।। আমৰলি টোপ।।

অসমৰ জনজাতি লোকসকলৰ মাজত দেখা পোৱা খাদ্যৰাজিৰ ভিতৰত এবিধ প্ৰিয় খাদ্য হ'ল আমৰলি টোপ। আমৰলি পৰুৱাই গছত বাহ বান্ধি থাকে। এইবিধ পৰুৱাৰ বঙ হালধীয়া আৰু ইয়াৰ পোকৰ অংশত এবিধ এচিড জাতীয় পানীয় জমা থাকে। শত্ৰুৰ আক্ৰমণ এইবিধ পৰুৱাই নিজে প্ৰাণ দিও প্ৰতিহত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। পৰুৱা বিধে মুখেৰে কামুৰি নিজৰ গাৰ পিছ অংশৰপৰা এচিড জাতীয় পানী অকণমান কামোৰা ঠাইত বাকি দিয়ে। লগে লগে অসহ্য

বিষ অনুভৱ হয়। চ'ত-বহাগ মাহত এইবিধ পৰুৱাৰ বাহত যথেষ্ট কলি থাকে। ইয়াক টোপ বুলিও কয়। এই টোপ খোৱা মানুহে আমৰলি পৰুৱাৰ বাহৰপৰা টোপবোৰ কৌশলেৰে সংগ্রহ কৰি আনি পৰিষ্কাৰ কৰি সিবোৰ তেলত ভাজি লয় আৰু মদ বা নিচাজাতীয় পানীয়ৰ লগত পৰিবেশন কৰে। টোপটোৰ সোৱাদ কিছু টেঙেচি হয়। এই ভজা টোপ কোনো কোনোৱে ভাতৰ লগতো ভাজি হিচাপে খায়। বড়ো, চাহ জনজাতি, আহোম আৰু তাই লোকৰ ই বৰ প্রিয় খাদ্য। তদুপৰি এড়ী পলুৱে বাহ সজাৰ এসপ্তাহ বা দহ দিনৰ পিছত বাঁহটোৰ ভিতৰৰপৰা লেটাবোৰ উলিয়াই তাক ভাজি কৰি পৰিবেশন কৰাও দেখা যায়। উজনি অসমত আহোমসকল আৰু অসমৰ অন্যান্য জনজাতীয় লোকৰ মাজত এইবিধ খাদ্য বৰ প্রিয়।

গো. সূ.

।। আৰাণ উৎসৱ ।।

অৰুণাচলৰ আদিসকলে বছৰেকত উদ্‌যাপন কৰা বিভিন্ন উৎসৱৰ ভিতৰত আৰাণ উৎসৱ অন্যতম। এই পূজা সাধাৰণতে মাঘ মাহত বিবাহ উপলক্ষে পতা হয়। আৰাধ্য দেৱতাৰ আশীৰ্বাদ লোৱাৰ লগতে উপৰি পুৰুষৰ আশীৰ্বাদো মগা হয় এই পূজাৰ মাধ্যমেৰে। পূজাৰ আগদিনা সৱগৰপৰা আহি পূজা কৰা ঘৱৰ চুকত ৰৈ থকা পূর্বপুৰুষৰ আত্মাক তেওঁলোকে উৎসৱ উপলক্ষে খাবলৈ লোৱা মদ মাংস ঘৱৰ চুকেদি পেলাই দিয়াটো মন কৰিব লগীয়া। কার্বিসকলৰ মৃতকৰ শ্রাদ্ধৰ অড়ম্বৰপূর্ণ অনুষ্ঠান *চমাংকান* অথবা মিচিং সম্প্রদায়ে ৰঙালী বিহুৰ সমধর্মী ফাগুন মাহৰ প্রথমটো বুধবাৰত পতা *আলি-আই-লৃগাং* উৎসৱৰ দুই এটা ৰূপাংগ আৰাণ উছৱেৰে মিলি যায়। এই পূজাত ডেকাসকলে হাবিৰপৰা বিভিন্ন খাদ্য সম্ভাৰ গোটাই সৰু ল'ৰা ছোৱালীক উপহাৰ দি মৰম যাচে। সাধাৰণতে ৰাজহুৱাভাৱে উদ্‌যাপন কৰা এই উৎসৱ এঘৰীয়াকৈও পালন কৰা হয়। অপায়-অমংগলৰপৰা পৰিত্রাণ পোৱাৰ মানসে আদি-সকলে মানস কৰা সামগ্রী এই পূজাতে আগবঢ়োৱাৰ সুযোগ লয়।।

(*আমাৰ অসমৰ* ৮ ফেব্রুৱাৰী, ২০০৫ ত প্রকাশিত মৃগেন শর্মাৰ 'আদি জনজাতিৰ আৰাণ উৎসৱ' নিৰন্ধৰ আধাৰত যুগুতোৱা।)

না.দা

।। আর্ণাম আহেম কাচিলুত।।

অসমৰ প্রাচীন খিলঞ্জীয়া বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ সমূহৰ সামাজিক, সাংস্কৃতিক আৰু ধর্মীয় পৰম্পৰাৰ এক নিজস্ব বৈশিষ্ট্য বিদ্যমান। মূলত ঃ কৃষিজীবী এই জনগোষ্ঠীসমূহৰ সামাজিক, সাংস্কৃতি আৰু ধর্মীয় অনুষ্ঠানসমূহ কৃষিভিত্তিক। কার্বি সমাজৰ সুকীয়া সুকীয়া সামাজিক, সাংস্কৃতিক আৰু ধর্মীয় অনুষ্ঠান প্রাচীন কালৰেপৰাই বর্তি আছে। তেনে এক ধর্মীয় অনুষ্ঠান হ'ল *আর্ণাম আহেম কাচিলুত*। অর্থ হ'ল- *আর্ণাম* মানে গোসাঁই, *আহেম* মানে ঘৰ আৰু *কাচিলুত* মানে প্রৱেশ কৰা। অর্থাৎ গোসাঁই ঘৰত প্রৱেশ কৰা ধর্মীয় অনুষ্ঠান। এই অনুষ্ঠান এক বিশেষ

জনগোষ্ঠীৰ অনুষ্ঠান। বৰ্তমান কামৰূপ জিলাৰ ডিমৰীয়া উন্নয়ন খণ্ডৰ অন্তৰ্গত দক্ষিণ পামত বসবাস কৰা কাৰ্বি জনগোষ্ঠীৰ লোকসকলে পৰম্পৰাগত প্ৰথাৰে জীয়াই ৰখা এক ঐতিহ্যমণ্ডিত অনুষ্ঠান। ডিমৰীয়া ৰাজপৰিয়ালৰ মান-মৰ্যাদা আৰু ধৰ্মীয় পৰম্পৰাৰ চিন স্বৰূপ আৰ্ণাম আহেম কাচিলুত হ'ল মূলত ঃ শিৱৰ পূজা। ৰাজ-পৰিয়ালৰ পূজা-পাৰ্বণৰ পুৰোহিতজনক ডেউ-ধৰা নামে জনা যায়। পৰৱৰ্তী কালত মুখ বাগৰি ডেধৰা হয়। বৰ্ত্তমানৰ ডে-ধৰা গৰাকী হ'ল দক্ষিণ পামৰ বিমল ৰাহাং ডে-ধৰা। ডে-ধৰা পৰিয়ালৰ মাজত প্ৰচলিত আৰ্ণাম আহেম কাচিলুত কালক্ৰমত ৰাজহুৱা পূজা হিচাপে পালন কৰা হয়। ইয়াক ৰং বং আৰ্ণাম বুলি কোৱা হয়। জনশ্ৰুতি অনুসৰি ডিমৰীয়া ৰাজপৰিয়ালৰ এগৰাকী মহিলাই জাকৈ বাই থাকোঁতে এটি *শালগ্ৰাম* পায়। এই শালগ্ৰামটো যথাবিহিত পূজা অৰ্চনাৰে স্থাপন কৰি পূজা-পাতল কৰা হয়। বিশ্বাস মতে শিৱৰ প্ৰতীক ৰূপী এই শালগ্ৰামটো শিৱৰ বাঘৰূপ হিচাপে গণ্য কৰা হয়। শিৱৰ ব্যাঘ্ৰ ৰূপটোক *তিকে আৰ্ণাম* বোলা হয়। জনবিশ্বাস মতে, এবাৰ হেনো দক্ষিণ পামত এটি বাঘে আতংকৰ সৃষ্টি কৰিছিল। তিকে আৰ্ণামে উপযুক্ত পূজাৰপৰা বঞ্চিত হৈ ক্ৰোধত হেনো আতংকৰ সৃষ্টি কৰে। পৰৱৰ্তী কালত বাঘ ৰূপী শিৱক সন্তুষ্ট কৰাৰ আৰ্থে আৰ্ণাম আহেম কচিলুত ৰাজহুৱা ভাৱে উদ্‌যাপনৰ দিহা কৰা হয়। এই পৰম্পৰা বৰ্তমানো ধৰ্মীয় মৰ্যাদাৰে পালিত হৈ আহিছে।

প. পা.

।। আঁৰিয়া ।।

বৰ্তমানৰ পাট-কাঁহী অথবা পিঠাগুড়ি চলা চালনীৰ দৰে ঘূৰণীয়া বাঁহৰ সঁজুলি। কোনোবা ঘৰত মানুহ ঢুকালে তৃতীয় দিনা তিলনি পাতিব লাগে। সেইদিনা জ্ঞাতি আৰু ৰাইজে মৃতকৰ ঘৰলৈ পিঠাগুড়ি, এৰাঁ গাখীৰ, কল প্ৰভৃতি আনি খাবলৈ দি উপবাসে থকা লোক সকলৰ ব্ৰত ভঙাটো নিয়ম। পিঠাগুড়ি আগৰ দিনত আঁৰিয়াত আনিছিল। আঁৰিয়াৰ পিঠাগুড়ি যাতে অইনে দেখা নাপায়, সেইবাবে তাৰ ওপৰত সদায় এখনি কাপোৰ আঁৰ দি লৈ অহা হৈছিল। আঁৰ দি অনা বাঁহৰ সঁজুলিয়ে আঁৰিয়া। আজি কালি ইয়াৰ ব্যৱহাৰ নাইকিয়া হৈ পৰিল।

না. দা.

।। আৰিয়া ।।

হেমকোষে 'আৰিয়া'ৰ অৰ্থ দিছে এনেদৰে - 'জুই লগাই পোহৰ কৰিবৰ কাৰণে বন্ধা ফটা কানিৰ মুঠা; ফটা কানিৰ মুঠাত লগোৱা জুই।' ইয়াৰ আন নাম জোৰা (কা. জৰা)। মধ্য যুগত ৰাতি অনুষ্ঠিত হোৱা অংকীয়া ভাওনাত পোহৰ বিকিৰণৰ অন্যতম আহিলা আছিল আৰিয়া। প্ৰস্তুত প্ৰণালী - ক. সাধাৰণতে তিনি মিটাৰমান দৈৰ্ঘৰ বাঁহৰ কাঠি কৰি তাৰে ভালেমান মুঠা বান্ধি মুঠাটোৰ এমুৰে মিঠাতেলত জুবুৰিয়াই থোৱা ফটাকানি অথবা সুতাৰ শকত জুমুঠি এটি ভালদৰে বান্ধি তাত জুই লগোৱা হয়। জুমুঠিটোৰ আকাৰ ভেদে পোহৰ কম-বেচি হোৱাটো স্বাভাৱিক। বাঁহৰ কাঠিবোৰ যিমানেই দীঘল হ'ব, আৰিয়াৰ স্থায়িত্বও হ'ব

সিমানেই বেছি, খ. কেতিয়াবা কেতিয়াবা গাঁঠি থকা বাঁহৰ চুঙাত মিঠাতেল ভৰাই ওপৰত শকতকৈ সূতা অথবা মৰাপাটৰ শলিতা দিয়ো আৰিয়া সজা হয়। আৰিয়া সাধাৰণতে মাটিতে পুতি থোৱা হয় যদিও কোনো কোনো সত্ৰ-নামঘৰত কলগছ পুতি তাৰ ওপৰতো স্থায়ী ৰূপে ইয়াক স্থাপন নকৰা নহয়। ভাৱৰীয়াসকলৰ প্ৰৱেশৰ নৃত্য ভংগিমাৰ কালত আৰিয়া ধৰা লোকে আৰিয়া জ্বলাই লৈ তেওঁলোকৰ লগে লগে আগ-পিছ কৰি থাকে। *চিহ্ন যাত্ৰাৰ* কালত আৰিয়া জ্বলোৱাৰ সংবাদ চৰিত পুথিয়ে সদৰি কৰিছে। দক্ষিণ ভাৰতৰ মধ্যযুগীয় নাট্যানুষ্ঠান যক্ষগান-বয়লাট প্ৰভৃতিতো দুটা আৰিয়া ধৰি ভাৱৰীয়াসকলৰ লগে লগে আগলৈ আৰু পিছলৈ অহা-যোৱা কৰিছিল। ভকতীয়া দৃষ্টিত অংকীয়া ভাওনাৰ আৰিয়া যুগল হ'ল - নৱবিধা ভক্তিৰ অন্যতম শ্ৰৱণ-কীৰ্তনৰ প্ৰতীকী ৰূপ।

না. দা.

।। আল্‌লগা বামুণ।।

১৫৬২ খৃষ্টাব্দত ল'ৰা ৰজাৰ দিনত চিলাৰায়ে অসমদেশ আক্ৰমণ কৰাত আহোম ৰজাই ছল কৰি সকলো খেলৰ মানুহ গোটাই কপিলা বলধত তুলি লগুণ পিন্ধাই যুদ্ধলৈ পঠালে। চিলাৰায়ে বলদ গৰু আৰু বামুণ বধৰ পাপলৈ ভয় কৰি যুদ্ধ নকৰি গুছি গ'ল। তেতিয়া ৰজাই এই বামুণ সেৰী ৰণুৱাবোৰক পুৰস্কাৰ দিব খোজাত তেওঁলোকে ৰজাক বামুণ কৰি ৰাখিবলৈ খাটিলে। তেওঁলোককে তেতিয়াৰ পৰা *আল্ লগা বামুণ* বোলে। এই আল্‌লগা বামুণ আঠ শ্ৰেণীৰ উলুৱাল, ঘৰিয়াল, বেহাল, পিঠিয়াল, পেটাল, মলুৱাল, শিয়াল আৰু শিশুপাল।

স. দে.

।। আলি আই লৃগাং ।।

আলি আই লৃগাংৰ অৰ্থ এনেদৰে দেখুৱাব পাৰি : 'আলি' মানে মাটিৰ তলত হোৱা আলু বা বীজ, আঃই মানে গছৰ গুটি বা ফল-মূল, 'লৃগাং' মানে সিঁচা বা সিচিবলৈ আৰম্ভ কৰা অৰ্থাৎ পথাৰত শস্য সিঁচাৰ প্ৰথম দিন।

প্ৰতিবছৰে ফাগুন মাহৰ প্ৰথম বুধবাৰৰ দিনটোত আলি আঃই লৃগাং উৎসৱ অনুষ্ঠিত হয়। মিচিংসকলে ফাগুনৰ প্ৰথম বুধবাৰৰ দিনটোক লক্ষ্মীৰ দিন ৰূপে গণ্য কৰে। এই দিনৰপৰাই মিচিং গাওঁসমূহত ৰাজহুৱা ভাৱে বা ব্যক্তিগত ভাৱে পথাৰত আহুধানৰ বীজ সিঁচাৰ কাম আৰম্ভ কৰে। এই উপলক্ষে সামুহিক ভাৱে গাওঁবোৰত পাঁচ দিন ধৰি লৃগাং উৎসৱ পালন কৰা হয়। বসন্ত কালত অনুষ্ঠিত হোৱা এই উৎসৱক 'বসন্ত উৎসৱ' (Spring Time Festival) বুলি কোৱাৰ সাৰ্থকতাও নোহোৱা নহয়। উৎসৱৰ পাঁচোটি দিনতে প্ৰত্যেক ঘৰৰ ডেকা-গাভৰুসকলে ঢোল, পেঁপা, গগনা, বৰকাঁহ, তাল আদি বজাই গুমৰাগ্ নৃত্য নাচে। বিশ্বাস প্ৰচলিত আছে, লৃগাং উৎসৱত গুমৰাগ নাচ নানাচিলে, বৰকাঁহ নবজালে বৰষুণ নহয়, পথাৰত সিঁচা বীজবোৰ অংকুৰিত নহয়।

আলি আঃই লৃগাঙৰ নাচত কি আছে বাৰু? আলি আঃই লৃগাঙত যি নাচ নচা হয় সি

অতি চমকপ্রদ নাচ। উক্ত নৃত্যক মিচিংসকলে *গুমৰাগ্ পাক্চ চংনাম্* বুলি কয়। এই নাচত আছে মিচিং ডেকা-গাভৰুৰ (মৃম্ বৃৰ্ য়াংমে) প্রাণভৰা যৌৱনৰ আবেগ প্রকাশ আৰু মুকলিভাবে আটায়ে অই-নিঃতম গাই সৰু-ডাঙৰ অথবা ধনী-দুখীয়াৰ প্রভেদ নাৰাখি অংশ গ্রহণ কৰাৰ উৎসাহ। প্রিয়জনৰ লগত মুকলিভাবে গীত গাই নচাৰ সুবিধা আৰু ইটোৱে সিটোক ভাল পোৱাৰ সম্ভেদৰ ৰিঃবি গাচেং, গাপা গাঃৰে য়াম, মিৰু গালোগ্ ইত্যাদি পৰিধান কৰিহে গুমৰাগ্ নাচত অংশ গ্রহণ কৰে।

উৎসৱৰ দিনা বিশেষ ভোজৰ আয়োজন কৰা হয়। উক্ত ভোজত খাবৰ কাৰণে কৌপাতত ৰন্ধাধানৰ চাউল বান্ধি বিশেষ ধৰণে সিজোৱা হয়। তাক *পুৰাং* বুলি কোৱা হয়। *পুৰাঙ*ৰ লগতে খাব পৰাকৈ মাছ, মাংস আৰু আপঙৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়। ইয়াৰ তাৎপর্য হ'ল আগন্তুক বছৰটোত যাতে খাদ্য সামগ্রী প্রাচুর্যৰে ভঁৰালত ভৰপুৰ হয় তাৰ কাৰণে আপং, মাছ মাংস, যোগাৰ কৰি ইষ্ট দেৱতাক অর্থাৎ *দঃঞি পঃল* (সূর্য-চন্দ্র) লগতে পূর্ব পুৰুষসকললক স্মৰণ কৰা হয়। লগতে নিজস্ব প্রথানুসাৰে সকলো মৃত পূর্ব পুৰুষসকললৈ নামার্চন কৰি জল পিণ্ড আগবঢ়ায়।

আলি আঃই লৃগাং বিহটো মিচিং সমাজৰ প্রাণ, মিচিং জাতিৰ আত্মা জীয়াই থকাৰ চিৰন্তন আনন্দ, ইয়াক এৰি মিচিং জাতিয়ে আন একো কথা ভাবিব নোৱাৰে।

গ. পে.

।। আহোম যুগৰ অস্ত্র-শস্ত্র।।

আহোম স্বর্গদেৱসকলৰ সৈন্য-সামন্ত যে বীৰ আৰু সাহসী আছিল, তাক দোহাৰিবৰ আৱশ্যক নাই। ভাৰত প্রখ্যাত মোগল বাহিনীয়ে বাৰে বাৰে অসম আক্রমণ কৰিছিল যদিও বিজয়ৰ দীর্ঘম্যাদী ধ্বজা উৰাবলৈ সমর্থ হোৱা নাছিল। আহোম ৰাজত্বৰ প্রথম ছোৱাত সেনাসকলে 'ৰৱছা, তৰোৱাল, বাৰু, কাঁড়, ধেনু, যাঠি, দা' প্রভৃতিলৈ ৰণক্ষেত্রলৈ গৈছিল যদিও পৰৱর্তী কালত তেওঁলোকে বিভিন্ন অস্ত্র-শস্ত্রৰ দ্বাৰা সজ্জিত হৈ শত্রুৰ বিপক্ষে থিয় দিছিল। তলত তাৰ আভাস দিয়া হ'ল— (ক) ৰৱতোপ— ৰৱ ৰৱতোপ, হাতীমুৰীয়া ৰৱতোপ, টুবুকী ৰৱতোপ, মিঠা হোলোং তোপ, বাঘমৰা তোপ, (খ) হিলৈ— কামায়ণ, কেঁচাইহিলৈ, খকা হিলৈ, গাঁঠীয়া, জমুৰ, টোৰাহিলৈ, পহলংগী, বাছাদাৰী হিলৈ, ৰাম চংগী হিলৈ আদি, (গ) বন্দুক-ৰৱতোপৰ গুলী— টকৌ গুলী, তামোল গুলী, বগৰী গুলী, বেলগুলী, মাহ গুলী আৰু লাও গুলী, (ঘ) হেংদান-তৰোৱাল-কালিকা লগা তৰোৱাল, খাপৰী তৰোৱাল, গুপ্তি তৰোৱাল, জুই তৰোৱাল, জোং তৰোৱাল, তাই তৰোৱাল, দুমুখীয়া তৰোৱাল, দেও হেংদান, নৰা তৰোৱাল, ৰৱাহী তৰোৱাল, বিজুলী তৰোৱাল, মৰাণ তৰোৱাল, মন্ত্রপূত তৰোৱাল, মুঠি তৰোৱাল, লাঠী তৰোৱাল, হাত হেংদান আদি, (ঙ) ধেনু— ইন্দ্রধেনু, কাৰফাই ধেনু, চুঙা ধেনু, জুই কাঁড় ধেনু, টাইধেনু তিনি কাঁড়ধেনু দেও ধেনু, নৰা ধেনু, নগা ধেনু, ৰৱাহী ধেনু, বাঘ ধেনু, বাটলু গুটি ধেনু, চটিয়া ধেনু, বিহকাঁড় ধেনু আৰু মৰাণ ধেনু, (চ) জাঠী-জোঙ— আৰৱ জাঠী, খামটি ৰৱছা, টাই ৰৱছা, দেও জাঠী, দেও ৰৱছা নগাজাঠী,

নৰাজোং, পাখী জাঠী আৰু মৰাণ শূল; (ছ) ঢাল— গা ঢাল, চুটি ঢাল, দীঘল ঢাল, দেও ঢাল, পাখী ঢাল, বুকু ঢাল আৰু হাত ঢাল। ওপৰত উল্লেখ কৰা অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰবোৰ নিষ্ঠাৰে এচাম কৰ্মীয়ে নিৰ্মাণ কৰাত আগভাগ লৈছিল।

(যোগেন দত্তৰ *বুৰঞ্জীৰ মনি-মুকুতাম* আধাৰত যুগুতোৱা।)

না. দা.

।। আহোম যুগৰ কৰ-কাটল ।।

ইন্দ্ৰবংশী আহোম স্বৰ্গদেৱসকলে ৰাজ্যখনৰ উন্নয়নমূলক কাম সুচাৰুৰূপে সম্প্ৰদান কৰিবলৈ প্ৰজাৰপৰা কৰ-কাটল লোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। কামৰূপ অঞ্চলক বিভিন্ন পৰগণাত বিভক্ত কৰি প্ৰত্যেক পৰগণাৰপৰা নিয়মীয়াকৈ কৰ আদায় কৰা হৈছিল। দৰং দেশতো একে নিয়মেই কৰ আদায় কৰা দেখা যায়। এডোৱাৰ্ড গেইট চাহাবে উল্লেখ কৰিছে যে দৰং দেশৰ কৰ-কাটলৰ ব্যৱস্থা অঞ্চলতকৈ অলপ বেলেগ আছিল। স্বৰ্গদেৱসকলে প্ৰদান কৰা ফলিবোৰত বিভিন্ন কৰ-কাটলৰ স্পষ্ট উল্লেখ দেখা যায়। যেনে - 'কৰ-কাটল-পদ পঞ্চক-চোৰ চিনলা-ধুমুচি-মাৰেসা হাট-ঘাট দান খুট সৰ্ব বাব পৰিত্যাগ হ'ল।' (ফলি নং ৮৯ ঃ *প্ৰাচ্য শাসনাৱলী*, কৰ-কাটল-পদ-পঞ্চক -*বেঠ*-বেগাৰ-জলকৰ-যৱক্ষৰ-চোৰ-চিনানা-ধুমুচি-মাড়েসা - দণ্ড-বন্ধ- চকি-হাচ -ঘাট -ফাট দান খুঁত ৰাজদণ্ড ব্যতিৰেক ....' (ফলি নং ৮০, *প্ৰাঃ. শা*)। ইয়াৰে কৰ হ'ল - মাটি খোৱা বাবদ ৰজাক দিব লগা ধন। পুৰণি দিনত পাইকে মাটিখোৱা বাবে ৰজাৰ ওচৰত গাৰে খাটি দিব লাগিছিল। কিবা কাৰণত দিব নোৱাৰিলে যি ধন ভৰিব লাগিছিল, সেয়ে *কাটল*। সাধাৰণ পাইকে বিষয় পালে যি ধন ভৰিব লাগিছিল, সেয়ে *পদ* আৰু বৰঙণি বা পঁচাই হ'ল পঞ্চক। ৰজাঘৰীয়া হাতী, ম'হ প্ৰভৃতি ধৰাৰ বাবেও প্ৰজাই কৰ দিব লাগিছিল। তাৰ নাম *বেঠ* আৰু ৰাজ-প্ৰয়োজন মতে বন কৰি দিব লগীয়া বাবেই *বেগাৰ* বা ব্যগৰ। নৈ, বিল, পুখুৰী, প্ৰভৃতিত মাছ ধৰিবৰ বাবে যি কৰ দিব লগীয়া হৈছিল, সেয়ে জলকৰ। হিঁলৰ খাৰ তৈয়াৰ কৰিবৰ বাবে প্ৰতিঘৰে যথাৰ তুলি দিব লাগিছিল। কোনোৱে নোৱাৰিলে তাৰ সলনি যি কৰ দিব লগাত পৰিছিল সেয়ে যৱক্ষৰ, জবাক্ষৰ বা জয়ক্ষাৰ। সৰু-সুৰা চুৰিৰ শাস্তি বাবদ পোৱা কৰেই *চোৰ*, ব্যভিচাৰ দোষৰ শাস্তি ৰূপে দিব লগা ধন *চিনলা* বা ছিনলা আৰু নিৰ্বংশ মানুহৰ সম্পত্তি ৰজাই পোৱা বাবেই *ধুমুছি*। ছোৱালী বিয়া দিলে ৰজাই যি ফেৰি ধন পাইছিল তাৰ নাম *ঘামেশা*। ৰজাৰলৈ বস্তু ক্ৰয় কৰিবলৈ আনি ৰজাঘৰক সদায় দান কৰ দিব লাগিছিল। নদী পাৰ হ'ব লগা হ'লেও এই কৰ প্ৰযোজ্য হৈছিল। মাটি বাদ দি আন দ্ৰব্য সম্ভাৰৰ ওপৰত লগোৱা কৰেই *খুট* বা খুত। জগৰৰ বাবে দিয়া পীড়ন *দণ্ড* আৰু বন্ধ। সপ্তাহত এদিন অথবা দুদিন বহু মানুহ গোটখাই বেচা-কিনা কৰা ঠাইখিনিৰ বাবে যি কৰ দিবলগীয়া হৈছিল সেয়ে *হাট* কৰ। ৰজাৰ নগৰ অথবা গড়ৰ পৰা হাট-বজাৰৰ পাতিবলৈ যি ঠাই দিছিল, তাৰ বাবে জনসাধাৰণে ভৰিব লগা কৰৰ নাম *চকি* আৰু নাৱেৰে অথবা থলেৰে বেহা-বেপাৰ কৰা লোকসকল একত্ৰ হৈ ৰাজহ দিয়া ঠাইৰ নাম *ফাট*। ফাটৰ কৰেই *ফাটকৰ*। বিয়াত হোম পুৰি বামুণে লাভ কৰা মাটিৰ বাবে দিব লগা কৰেই মাৰেছা বা *মাৰোশা*। দেখা যায় যে আহোম স্বৰ্গদেৱসকলৰ দিনত কৰ-কাটল কম নাছিল। কৰ-কাটলৰ বোজাত কেতিয়াবা

কেতিয়াবা জনসাধাৰণ বেঁকা হ'বলৈ বাধ্য হৈছিল।

না. দা.

।। আহোম যুগৰ স্থাপত্য ।।

ইন্দ্রবংশী আহোম স্বৰ্গদেৱসকলৰ ৰাজত্বকালত অসমৰ স্থাপত্য কলাই কিছু পৰিমাণে স্বকীয় পথেদি অগ্রসৰ হোৱাটো উল্লেখযোগ্য। অসমৰ সেমেকা জলবায়ু আৰু প্রবল ভূমিকম্পৰ কাৰণে এই যুগৰ আৰম্ভণিতে বাঁহ-কাঠ প্রভৃতিৰে ঘৰ-বাৰী নির্মাণ কৰা হৈছিল যদিও পিছলৈ, ঘাইকৈ আহোম স্বৰ্গদেৱসকলে হিন্দু ধর্ম গ্রহণ কৰাৰ পিছৰেপৰা দ'ল-দেৱালয় আৰু অন্যান্য অট্টালিকা শিল-ইটাৰে বন্ধাত আত্মনিয়োগ কৰে। প্রাক্ আহোম যুগীয় ভালে সংখ্যক মন্দিৰ এই যুগতে শিল-ইটাৰে পুনর্নির্মাণ কৰাটো মন কৰিবলগীয়া। এই যুগৰ স্থাপত্যক মোটা-মুটি ভাৱে চাৰিটা শ্রেণীৰ অন্তর্ভূক্ত কৰিব পাৰি - ক. দ'ল-দেৱালয়, খ. অট্টালিকা, গ. সাঁকো আৰু ঘ. মৈদাম। জয়জয়তে আহোমসকলে ইটাতকৈ চটীয়া আৰু লঠিয়া শিল মন্দিৰ নির্মাণত সৰহকৈ ব্যৱহাৰ কৰিছিল। শিল কাটিবলৈ সৃষ্টি কৰিছিল - শিলাকুটি ফৈদ। শিল আৰু ইটা উভয়কে গাঁঠিবলৈ অভিনৱ কৰাল ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। দ'ল তিনিবিধ - শিৱ দ'ল, বিষ্ণু দ'ল আৰু দেৱী দ'ল। শিৱসাগৰৰ প্রখ্যাত শিৱ দ'ল - গর্ভগৃহ, গোপুৰম, মণ্ডপ আৰু তোৰণৰ বিতোপন সমষ্টি। শিখৰ নাগৰকৰ প্রকাৰ ভেদ। ইয়াৰ মূল শিখৰৰ উপৰি চৌদিশে উপশিখৰ অথবা উৰমঞ্জীৰ সংযোজন চকুতলগা। ইয়াৰ গর্ভগৃহত সোঁমাজত শিৱলিংগ আৰু চৌদিশত প্রতিষ্ঠা কৰা হৈছে - গণেশ, বিষ্ণু, সূর্য আৰু দেৱী দুর্গাক। শিখৰৰ শুকনাসাত কৰ্দৈশিৰৰ অলংকৰণ মনোৰম। ওপৰত সাধাৰণ শিখৰৰ পৰিৱর্তে ইটাৰ ঘূৰণীয়া চাৰিটা চকুত লগা *বাচনৰ* ওপৰত স্বর্ণখচিত কলচী আৰু তাৰ ওপৰত ত্রিশূল। গৌৰীসাগৰ অথবা জয়সাগৰৰ শিৱদৌলৰ শিখৰো ইয়াৰ অনুৰূপ। শিৱসাগৰ জিলাৰ গৌৰীসাগৰৰ দেৱী দ'লত তিলকৰ সংযোজন এটি উল্লেখযোগ্য বিষয়। ইয়াত 'বংগ গৃহ'ৰ ইটাৰ চালেৰে গো-পুৰমৰ সুন্দৰ নিদর্শন দেখা যায়। গৌৰীসাগৰ আৰু শিৱসাগৰৰ বিষ্ণু দ'লৰ শিখৰত সৰু সৰু বর্গক্ষেত্র আৰু তাৰ মাজত সুদর্শন চক্রৰ অলংকৰণ কলা সম্মত।

ৰাজ অট্টালিকাৰ ভিতৰত ৰংপুৰৰ দুমহলীয়া ৰংঘৰ তলাতল ঘৰ আৰু গড়গাঁৱৰ সাতমহলীয়া কাৰেং ঘৰ উল্লেখযোগ্য। ৰংঘৰৰ স্থাপত্য অসমীয়া চাংঘৰৰ শৈলীৰ। অট্টালিকাৰ দুৱাৰ খিৰিকি আদিৰ নির্মাণত ইছলামীক প্রভাৱ চকুত পৰে। দুচলীয়া দুই এটা তোৰণত গৌড়ীয় প্রভাৱো স্পষ্ট।

শিলসাঁকোৰ ভিতৰত নামডাঙৰ শিলসাকোঁ প্রখ্যাত। বহু টুকুৰা শিলেৰে যে এই শিলসাঁকো তৈয়াৰ কৰা হৈছে, তাক ধৰাই টান। গাঁঠনিসমূহ অধিক মজবুত কৰিবলৈ লোৰ শলখা ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। দৰিকাৰ শিলসাঁকো আজিও অক্ষত।

শিল-ইটাৰ মৈদামসমূহ আহোম স্থাপত্যৰ সুন্দৰ চানেকি। বুৰঞ্জীত মৈদাম নির্মাণৰ সবিশেষ পোৱা যায়।

না. দা.

।। আয়তীৰ তেল-সিন্দূৰ ।।

অসমীয়া বিয়া এখনৰ প্রস্তুতি পূর্বৰেপৰা সমাপ্তিৰ অন্তিম তৰংগলৈকে গাঁৱৰ

আয়তীসকলে গাই-বাই, সহায়ক হাত আগবঢ়াই দিহা-পৰামর্শ দি যি গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা লয়, তাৰ তুলনা নাই। দৰা-কইনাক নোৱাবলৈ বোৱাৰী পুৱাতে উঠি পানী ঘাটলৈ গৈ পানী তোলা, দৰা-কন্যা ধুওৱা, সুৱাগুৰি তোলা এই আটাইবোৰ কামত আয়তীসকল যেন একছত্রী সম্রাজ্ঞী। বিয়াৰ দিনা দৰা-কইনাক নোৱাবলৈ আয়তীসকলে এবাৰ -এবাৰকৈ তিনিবাৰ পানী তোলে। ৰাতিপুৱা এবাৰ। দুপৰীয়াৰ পিছত দুবাৰ। অঞ্চল বিশেষে তাৰ তাৰতম্য চকুত নপৰা নহয়। পানী তুলি অহাৰ পিছত আয়তীসকলক ৰভা তলীত সসম্মানে বহিবলৈ দি তামোল-বটা আগবঢ়োৱাটো নিয়ম। তামোল চালি খোৱাৰ পিছত আয়তীলৈ আগবঢ়োৱা হয় গোন্ধ তেল আৰু সিন্দূৰ। প্রতিগৰাকীৰ মুৰে মুৰে গোন্ধতেল ঢালি দি কপালত দিয়া হয় বহলকৈ সিন্দূৰৰ ফোট। আগেয়ে গোন্ধ তেল নিবলৈ আয়তীসকলে ঘৰৰপৰা সৰু পাত্র একোটা লৈ আহিছিল। সকলোৱে যাতে সমানে তেল পায়, তাৰবাবে ব্যবহাৰ কৰিছিল এটি জোখা সাজ - নাম বিহা (আমঠুৰ বাকলিৰে সজা সাজ) একো বিহা তেল লৈ জা-জলপান খাই আয়তীসকল আনন্দমনেৰে ঘৰা-ঘৰি গৈছিল। এতিয়া ঘৰলৈ তেল নিয়া প্রথা নাই কিন্তু ৰভাতলীত আয়তীলৈ তেল-সিন্দূৰ আগবঢ়োৱা প্রথা অদ্যাপি প্রচলিত।

না. দা

।। ঈদল ফিতৰ ।।

ঈদ মুছলমানসকলৰ অতি পৰিত্র উৎসৱ। ঈদ দুটা। এটাৰ নাম ঈদল ফিতৰ আৰু আনটোৰ নাম ঈদুজ্জেহা বা বকৰী ঈদ।

আৰবী ৰমজান মাহৰ ৰোজাৰ শেষত যিটো ঈদ পালন কৰা হয় তাৰ নাম ঈদল ফিতৰ। সৰু ল'ৰা-ছোৱালী আৰু ৰুগীয়া লোকৰ বাহিৰে সকলো মুছলমানে ৰমজান মাহৰ ফৰজ ৰোজা ৰাখে অর্থাৎ উপবাসে থাকে। এইদৰে এমাহ ৰোজা ৰখাৰ পিছত শুক্লপক্ষৰ দ্বিতীয় দিনা আকাশত নতুন জোন দিয়াৰ লগে লগে ৰোজা ৰখা শেষ হয়। পিছদিনা ৰাতিপুৱা (ছাৱাল মাহৰ প্রথম তাৰিখ) দুপৰীয়া এঘাৰ বজালৈকে সকলো মুছলমান লোকে নতুন পোছাক পিন্ধি ঈদগাহ, মছজিদ আদিত ন্যামাজ পঢ়ি এই উৎসৱ পালন কৰে। ঈদে মুছলমান লোকসকলৰ অন্তৰত সমভাৱ আৰু একতা আনে আৰু মানুহৰ অন্তৰত পৰোৱাৰ দিগাৰে আলমত (আল্লাহতালাৰ) প্রতি ভক্তি ভাৱৰ ইন্ধন জগাই তোলে। ঈদল ফিতৰৰ নামাজ পঢ়াৰ আগতে ফেতৰা বা ছদকায়ে ফিতৰ আদায় কৰিব লাগে বাবে ইয়াৰ নাম ঈদল ফিতৰ। ফিতৰা গৰীব মিস্কিনৰ দিব লগীয়া এটি নির্দিষ্ট দান।

প. আ.

।। উপনয়ন ।।

এটা ধর্মীয় পর্ব। হিন্দুধর্মত মূলতঃ ব্রাহ্মণ সম্প্রদায়ৰ লোকৰ মাজত প্রচলিত ল'ৰাৰ জাতকর্ম সমূহৰ ভিতৰত এবিধৰ নাম উপনয়ন। স্থান ভেদে উপনয়নক লগুণ দিয়নি, লগুণ-দেনি অর্থাৎ লগুণ পিন্ধোৱা কার্য বুলি কোৱা হয়। লগুণ হৈছে এবিধ বিশেষ (চেমৃঠি নামৰ) কপাহৰ নির্দ্ধাৰিত পদ্ধতিৰে কটা সূতা। এই সূতাৰপৰা বিধিসম্মত নিয়মেৰে গাঁঠি, বিশিষ্ট মন্ত্রপুত কৰি পৰিত্র লগুণ প্রস্তুত কৰা হয়। উপনয়নৰ দিনা ল'ৰাক আনুষ্ঠানিকভাৱে

পবিত্র লগুণ পিন্ধোৱাৰ পিছত গোটেই জীৱন নিয়ম-নীতিৰ মাজেৰে ইয়াক পিন্ধি থকা নিয়মিত কর্তব্য হিচাপে বিবেচনা কৰা হয়। ধর্মপ্রাণ লোকসকলে লগুণক এক পবিত্র বস্তু হিচাপে পৰম ভক্তিৰে পৰিধান কৰে। বৈদিক ভাষাত লগুণক *যজ্ঞোপবিত* বুলি কোৱা হয়। এই যজ্ঞোপবিত বা লগুণত ন-গুণ (৯ গুণ) সূতা থাকে। এই ন-গুণৰ কথিত ভাষাত উচ্চাৰণৰ ৰূপান্তৰ ঘটি 'লগুণ' হোৱা বুলি ধাৰণা কৰিব পাৰি। এই লগুণ দান কৰি অর্থাৎ যজ্ঞোপবিত পিন্ধাই ব্রাহ্মণ কুলৰ দীক্ষা দিয়াটোৱে উপনয়নৰ একমাত্র লক্ষ্য নহয়। নৈতিক জীৱন যাপন কৰাৰ শপত গ্রহণ কৰাই জ্ঞান চর্চাৰ পথত উদগণি দিয়াটো ইয়াৰ অন্যতম লক্ষ্য। ল'ৰাৰ উপনয়নৰ কার্য কৰাৰ বিধিসম্মত বয়স ন বছৰত উপনিত হোৱাৰপৰা বাৰ বছৰ বয়স পূর্ণ হোৱালৈ। এই বয়স অতিক্রম কৰাটো 'ব্রাত্য' অর্থাৎ দূষণীয় বুলি বিবেচনা কৰা হয়। উপনয়নৰ বয়স প্রাপ্ত হোৱাৰ লগে লগে ল'ৰাই জীৱনৰ *ব্রহ্মচার্য* আশ্রমৰ কালছোৱাত প্রবেশ কৰে। সেইবাবে উপনয়নৰ কার্য সম্পাদন কৰা সময়ত ল'ৰাজনক 'ব্রহ্মচাৰী' হিচাবে মান কৰা হয়। ব্রহ্মচার্য ব্রত পালনৰ মহত্ব সম্পর্কে আৰু ইয়াক ৰক্ষা কৰাৰ কাৰণে পালন কৰিবলগীয়া নৈতিক আচৰণ সম্পর্কে উপনয়নৰ সময়ত শিক্ষা প্রদান কৰা হয়। প্রাচীন কালত উপনয়নৰ কার্যৰ পিছত ল'ৰাই বেদ পঢ়িবলৈ গুৰুৰ ওচৰলৈ গৈছিল।

নানা লৌকিক নিয়ম-নীতিৰ মাজেৰে উপনয়ন কার্য আনুষ্ঠানিকভাৱে পতা হয়। পুৰোহিতৰ পৰিচালনাত উপনয়ন অর্থাৎ লগুণ পিন্ধোৱা কার্য সম্পাদন কৰা হয় ল'ৰাৰ পিতৃ - পিতৃ অবিহনে পৰিয়ালৰ আন জ্যেষ্ঠ ব্যক্তিৰ দ্বাৰা। জাত কর্ম সমূহৰ ভিতৰতে উপনয়ন আটাইতকৈ দীঘলীয়া (দিন জোৰা) কার্য; ই গাম্ভীর্যপূর্ণ আৰু দর্শনীয়ও। লৌকিক আচাৰ অনুসৰি ল'ৰাৰ মাতৃ সমন্বিতে নিমন্ত্রিত মহিলাসকলে অধিবাস, পানীতোলা, দৰা ধুওৱা, ভিক্ষাদান আদি উপনয়ন কার্যৰ বিভিন্ন স্তৰত উৰুলি, গীত, পদ আদিৰে সক্রিয় সহযোগ কৰি এই কার্য উৎসৱমুখৰ কৰি তোলে।

হোমত ঘি সহকাৰে পবিত্র সমিধৰ আহুতি দান, ভৰিত পাদুকা পিন্ধি লগুণ পৰিধান কৰি কান্ধত পলাশৰ দণ্ড আৰু হাতৰ আঁজলিত পানী লৈ ব্রহ্মচাৰীৰ হোম প্রদক্ষিণ; আঁৰ কাপোৱৰ তলত পিতৃ আৰু পুৰোহিত গুৰুৰ ওচৰত শপত গ্রহণ, গায়ত্রী মন্ত্রৰ অনুশীলন; মাতৃ সমন্বিতে মহিলাসকলৰপৰা ব্রহ্মচাৰী ভিক্ষা গ্রহণ; ব্রহ্মচাৰীৰ গৃহত্যাগ যাত্রা আদি কার্য এহাতে মোহনীয়, আনহাতে গাম্ভীর্যপূর্ণ। যদিও উপনয়ন কার্য দিনটোৰ ভিতৰতে সমাপন হয়, পৰবর্তী তিনি দিন, স্থান ভেদে সাত দিন পর্যন্ত ব্রহ্মচাৰীৰ ব্রতৰ কাল। এই কেইদিন ব্রহ্মচাৰী দিনটো উপবাসে থাকি সন্ধিয়া উপনয়নৰ দিনা ভিক্ষা কৰি পোৱা সাত্ত্বিক আহাৰৰ ভোজন (হবিচ) কৰা নিয়ম। এই কালছোৱাত পুৰোহিত অর্থাৎ গুৰুজনে ব্রহ্মচাৰীক বিহিত বিধি অনুসৰি ত্রিকাল সন্ধ্যা, গায়ত্রী, জপ আদিৰ অনুশীলন কৰোৱা আৰু ধর্মীয় নৈতিক শিক্ষা প্রদান কৰা নিয়ম।

বী. কু. শ.

।। উষা পূজা ।।

ৰাভা জনগোষ্ঠীৰ টোটলাৰাভা ফৈদৰ মাজত প্রচলিত এটি অন্যতম ধর্মীয় উৎসৱ

হ'ল *উস্রা পূজা*। বছৰৰ প্ৰথম মাহত সাত বিহুৰ পিছত যিকোনো এদিন এই পূজা সমূহীয়াভাৱে উদ্‌যাপন কৰা হয়। গাঁৱৰ ৰৱমূৰীয়াসকল ৰাতিপুৱা নদীৰ পাৰত গৈ এখন মা-প্ৰসাদেৰে ঠগি পাতে। তাতেই এহাল কুকুৰা চৰাই বলি দি গা-পা ধুই ঘৰলৈ আহে। তাৰ পিছত মূল পূজাৰ আয়োজন কৰে। গাঁৱৰ ভিতৰত বা বাহিৰত আওঁহতীয়া ঠাইত এজোপা ডাঙৰ গছৰ তলত দুপৰীয়া এই পূজাৰ আয়োজন কৰা হয়। কলৰ দোণাৰে এখন ভেল (ভুৰ) সাজি থাপনা পতা হয়। মা-প্ৰসাদ, ধূপ-দীপ, ফল-মূলৰ লগতে কণী আৰু এযোৰ পাৰ চৰাই পূজাৰ উপাচাৰ হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এইখিনি কাম গাঁৱৰ গোঁসাইঘৰৰ দেউৰীজনেই কৰে। থাপনা পতাৰ পিছত আমন্ত্ৰণ কৰি অনা আয়তীসকলে আই নাম পৰিৱেশন কৰে। আবেলি চাৰিমান বজাত নাম-প্ৰসংগ সামৰি পূজাৰ সকলোবোৰ উপাচাৰ ভুৰখনত তুলি নি নদীত উটুৱাই দিয়ে। নদীৰপৰা অহাৰ পিছত কানীয়াবোৰে কানি আৰু মদ খাই ধেমালি কৰে আৰু মা-প্ৰসাদ খাই সকলোৱে ঘৰা-ঘৰি যায়। এই মূল পূজাৰ সংগতি ৰাখি মাজ নিশা বাট পূজা কৰে। এই পূজাৰ দায়িত্ব দেউৰীৰ লগতে গাঁৱৰে কেইজনমানক দিয়া হয়। তেওঁলোকে মাজনিশা গাঁৱৰ এটা মুৰত গৈ মাজ ৰাস্তাতে মা-প্ৰসাদেৰে ঠগি পাতে। তাতে এহাল কুকুৰা বলি দি পূজা সামৰা হয়। এনেকৈয়ে ৰাভাসকলে উস্রা পূজা অনুষ্ঠিত কৰি আহিছে। আন আন জনজাতীয় জনগোষ্ঠীৰ দৰে ৰাভাসকলেও বিশ্বাস কৰে যে মৰি-মৰক, অপায়-অমঙ্গল, দুখ-দুৰ্দশা এই সকলোবোৰৰ মূলতে হ'ল ভুত-প্ৰেত, দেৱ-দেৱতা, চয়তান আদি। এই সকলক সন্তুষ্ট কৰি ৰখা বা গাঁৱৰপৰা আঁতৰাই পঠিয়াব নোৱাৰিলে গাঁওবাসী ৰাইজক ৰক্ষা কৰাৰ বিকল্প পথ নাই। সেই উদ্দেশ্য আগত ৰাখিয়ে ৰাভাসকলে প্ৰতি বছৰে উস্রা পূজা অনুষ্ঠিত কৰে।

ফ. তা.

।। ওজাপালি ।।

ওজাপালি অসমৰ এক অৰ্ধ নাটকীয় পৰিবেশ্য কলা। সৰ্বভাৰতীয় কথকতা-পৰম্পৰাৰ প্ৰত্যক্ষ ধাৰক আৰু বাহক ওজাপালি প্ৰচীন কালৰেপৰা অসমত এক জনপ্ৰিয় কলা হিচাপে প্ৰচলিত। ওড্ৰ-মাগধী শৈলীৰ চৰিত্ৰৰ লগত ভালেখিনি খাপখোৱা ওজাপালি অনুষ্ঠান ভাৰতীয় মাৰ্গী সংগীত-পৰম্পৰাৰপৰা জন্ম। ইয়াৰ উদ্ভৱ আৰু বিকাশত মন্দিৰৰ প্ৰভূত অৰিহণা আছে। এই ওজাপালি কলা শৈলীৰ উদ্ভৱ আৰু বিকাশ সন্দৰ্ভত বিভিন্ন মিথ আৰু জনশ্ৰুতি জড়িত হৈ আছে। এক দৈৱিক মতবাদ অনুসৰি বৃহন্নলাৰূপী অৰ্জুনৰদ্বাৰা এইবিধ কলা স্বৰ্গৰপৰা মৰ্ত্যত প্ৰচলিত হয়। পাৰিজাত নামৰ এগৰাকী মহিলাই স্বপ্নবদ্বাৰা এই কলা আয়ত্ব কৰি শিষ্যসকলক শিকায় বুলিও বিয়াহৰ ওজাপালিসকলে বিশ্বাস কৰে। ব্যাসকলাই আৰু কেন্দুকলাই এই দুগৰাকী ব্যক্তিবিশেষো ওজাপালিৰ জনক বুলি জনশ্ৰুতি প্ৰচলিত। খ্ৰীষ্টীয় ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ বিশিষ্ট পণ্ডিত বেদাচাৰ্যৰ *স্মৃতি ৰত্নাকৰ*, অসমৰ তাম্ৰশাসন, গুৰু-চৰিত-কথা আৰু বৈষ্ণৱ যুগৰ বিভিন্ন সাহিত্যত এই ওজাপালি কলা-শৈলী প্ৰাচীন কালৰেপৰা প্ৰচলন থকাৰ বিভিন্ন তথ্য দেখা পোৱা যায়। অসমৰ বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ মাজত প্ৰচলিত এই মাৰ্গীয়

সংগীত পৰম্পৰাই মহাকাব্য অথবা পুৰাণৰ কাহিনী গীত, নৃত্য আৰু অভিনয়ৰ মাধ্যমেৰে প্ৰচাৰ কৰা এক জন-চিত্ত বিনোদক লোক-কলা শৈলীৰূপে বৰপীৰা পাৰি বহিল।

ওজাপালি অনুষ্ঠানক বিষয়বস্তুৰ ফালৰ পৰা দুটা ভাগত ভগাব পাৰি, -

(১) মহাকাব্য আশ্ৰয়ী আৰু (২) মহাকাব্য অনাশ্ৰয়ী।

মহাকাব্য আশ্ৰয়ী ওজাপালিক আকৌ সাতোটা উপভাগত ভাগ কৰিব পাৰি। ভাগসমূহ হ'ল - (১) বিয়াহৰ অথবা সভা গোৱা ওজাপালি, (২) ৰামায়ণ অথবা ৰামায়ণ ওজাপালি, (৩) ভাউৰা বা ভাইৰা ওজাপালি, (৪) দুৰ্গাবৰী ওজাপালি, (৫) সত্ৰীয়া ওজাপালি, (৬) পাঞ্চালী ওজাপালি, (৭) দুলড়ী ওজাপালি।

একেদৰে মহাকাব্য অনাশ্ৰয়ী ওজাপালিক পাঁচ ভাগত ভগাব পাৰি -

(১) সুকনানি ওজাপালি, (২) বিষহৰী গান, (৩) মাৰে গান, (৪) পদ্মা-পুৰাণৰ গান, (৫) টুকুৰীয়া ওজাপালি।

ওজা আৰু পালি এই দুইবিধ অনুষ্ঠান-নিৰ্বাহিকাৰদ্বাৰা ওজাপালি অনুষ্ঠান সংগঠিত। পালি আকৌ দুবিধ - দাইনাপালি আৰু সাধাৰণ পালি। গীত, নৃত্য, বাদ্য, ৰাগ, তাল, লয়, মুদ্ৰা, গতি, ভংগী আদিত সুদক্ষ ওজাৰ শাৰীৰিক গঠন আকৰ্ষণীয় হোৱা উচিত। প্ৰখৰ স্মৃতিশক্তি ওজাৰ অন্য এক প্ৰয়োজনীয় গুণ। নৃত্য-গীতৰ পৰিচালক ওজাই দিহা, ৰাগ আদি প্ৰথমে লগাই দিয়ে পালিসকলে সহযোগ কৰে। দাইনাপালি বা অন্য পালিৰ দ্বাৰা ওজাই পৰিবেশন কৰা গীতবোৰ কথিত গদ্যত ৰসালভাৱে অথবা অভিনয় ভংগীত দৰ্শকক বুজাই দিয়ে। দাইনা পালিৰ পিছতেই বানা ধৰা বা গোৰপালিৰ স্থান। ইয়াৰ পিছতেই সহায়ক বা আগপালিৰ গুৰুত্ব। ওজাপালিৰ ৰূপ অনুসৰি ওজা আৰু পালিসকলৰ সাজ-পোছাক বিভিন্ন ধৰণৰ। মাথো সকলোৱে বিভিন্ন ধৰণৰ অয়-অলংকাৰ পৰিধান কৰে। কোনো ওজাপালিৰ ওজাই জামাৰ উপৰিও মূৰত বিশেষ ধৰণৰ টুপী পিন্ধে অথবা পাগ মাৰে। মুখ্যতঃ ধৰ্মীয় দিশৰ লগত সম্পৃক্ত বাবেই ওজাপালিৰ সকলোৱে শুভ্ৰ পোচাক পৰিধান কৰে। বিভিন্ন শাস্ত্ৰীয় ৰাগ-ৰাগিণী গোৱা ওজাপালিয়ে অনুষ্ঠানত সচৰাচৰ পঞ্চস্তৰ বা অংগৰ সংযুতি পৰিদৃশ্যমান। ধৰ্মীয় প্ৰকাৰ্য, জন-চিত্তবিনোদন, নৈতিক শিক্ষা, প্ৰচাৰ মাধ্যম, সামূহিক অনুভূতি আৰু আনুগত্য প্ৰকাশৰ মাধ্যমৰূপে ওজাপালিৰ প্ৰাচীন কালৰেপৰা ৰজাঘৰ-প্ৰজাঘৰ উভয়পক্ষতে বিশেষ সমাদৰ লাভ কৰি আহিছে।

প. ৰা.

।। ওম্‌ফা পূজা।।

আহোমসকলে পালন কৰা ওম্‌ফা পূজাৰ প্ৰধান উপাস্য দেৱতা হ'ল ফা-ন্যু বা লেংদন। এই লেংদন দেৱতাই ম্যুফী ৰাজ্যৰ পৰা খুন্‌লুং আৰু খুন্‌লাইক ম্যুংৰি-ম্যুংৰামলৈ পঠাওঁতে যি উৎসৱ পালন কৰা হৈছিল সিয়েই কালক্ৰমত ওম্‌ফা পূজাৰ ৰূপ গ্ৰহণ কৰা বুলি বিশ্বাস কৰা হয়। আহোমসকলে ৰাজ্য, প্ৰজা, ধন-ধান, ঐশ্বৰ্য তথা শত্ৰু জয়ৰ বাবে এই পূজা কৰিছিল। ওম্‌ফা পূজাত ফৰিং, হাঁহ, কুকুৰা, গাহৰি, ছাগলী, গৰু, ম'হ আনকি হাতীও বলি দিয়া হৈছিল। এই পূজাৰ বাবে এখন আঠকোণীয়া বেদী নিৰ্মাণ কৰা হয় আৰু তিনি শ্ৰেণী

দেৱতাৰ বাবে তিনিখন চাং সজা হয়। কেন্দ্রীয় বেদীত আহোমসকলৰ প্রাকৃতিক শক্তিৰ আধাৰ দেৱতা লেংদন (স্বর্গাধিপতি), লাংদিন (পৃথিৱী), খাওখাম (জলদেৱতা) প্রভৃতি সাতজনক পূজা কৰা হয়। এই প্রধান দেৱতাসকলৰ বাহিৰেও ছেং মুন ছেং বান (চন্দ্র-সূর্য) আৰু জ্যাছিংফা (বিদ্যাৰ অধিষ্ঠাত্রী দেৱী)কো উপাসনা কৰা হয়। বেদীৰ সম্মুখত কল গছৰ খুটা এটা প্রতিষ্ঠা কৰি তাত একুৰি পাঁচ গছ চাকি দয় মা লুং ফুৰা (প্রকৃতি দেৱতা)-ৰ উদ্দেশ্যে প্রজ্বলিত কৰা হয়। অতীতত আহোমসকলে যুদ্ধক্ষেত্রত পৰিধান কৰা *কবচ* ওমফা পূজাত বলি দান কৰা প্রাণীৰ তেজেৰে ৰঞ্জিত কৰা হৈছিল আৰু এই পূজাৰ বলিৰ তেজেৰে স্বর্গদেও প্রমুখ্যে আহোম সেনাপতি তথা সৈন্যসকলে কপালত তিলক পৰিধান কৰিছিল।

দে. দা.

।। ওৱাংগালা ।।

গাৰো জন-জাতিসকলৰ আটাইতকৈ শ্রেষ্ঠ আৰু উল্লেখযোগ্য অনুষ্ঠান হ'ল ওৱাংগালা। ওৱাংগালা মূলতঃ কৃষি ভিত্তিক অনুষ্ঠান হ'লেও কৃষিৰ লগত ইয়াৰ তেনে কোনো পোন-পতীয়া সম্পর্ক নাই। আহিন-কাতি মাহত খেতি চপোৱাৰ সময়ত গাৰো বিশ্বাসৰ শস্যৰ দেৱতা *মিছিচালজঁং* বা *চালজং* (সূর্যদেৱতা) দেৱতালৈ কৃতজ্ঞতাৰ চিন স্বৰূপে মদ-মাংসৰে উপচাৰ আগবঢ়োৱা হয় আৰু আনুষ্ঠানিক ভাৱে খামাল বা পুৰোহিতৰদ্বাৰা চালজং দেৱতালৈ প্রার্থনা জনোৱা হয়। ওৱাংগালা অনুষ্ঠানৰ প্রস্তুতি অৱশ্যে তেওঁলোকৰ খেতিৰ আৰম্ভণিৰ সময়ৰ পৰাই চলে। ইয়াৰ বাবে নির্দিষ্ট কোনো দিন-বাৰ থকাৰ কথা জনা নাযায়। খেতি চপোৱাৰ পিছত সমজুৱাভাৱে মিলি দিন স্থিৰ কৰি লোৱা হয়। উৎসৱৰ নির্দিষ্ট দিনত প্রথমে গাঁৱৰ মুখিয়াল *নগাঁমা* (গাকৃবুঢ়া) জনৰ ঘৰতে শস্য দেৱতাৰ নামত পূজা পতা হয়। মদ, মাংস আৰু ঘৰতে প্রস্তুত কৰা চু (লাওপানী) দেৱতালৈ আগবঢ়োৱা হয়। ইয়াৰ পিছত গোটেই গাঁওবাসীয়ে *নকমাৰ* ঘৰতে এসাজ খায়। খোৱা-বোৱাৰ অন্তত প্রথমে বয়সীয়াল লোকসকলে আৰু পিছত ডেকা-গাভৰুইতে নাচ-গান কৰে। পিছদিনা ৰাতিপুৱা গাওঁবাসী পুনৰ মুখিয়াল জনৰ ঘৰলৈ আহে তাতে *চাচাত* নামৰ ওৱাংগালাৰে আন এটি পর্ব পালন কৰে। *চাচাতৰ* বাবে ঢোল, খোল, নাগেৰা আৰু কাঁহৰ চৰিয়া আকৃতিৰ বাদ্য বজোৱা হয়। বয়সীয়াল লোকসকলে গাৰোসকলৰ নিজা *মিল্লাম* (ঢাল-তৰোৱাল) লৈ *গ্রিকা* নামৰ এবিধ নাচ নাচে। ডেকাসকলে চৰাই খেদাৰ নিচিনাকৈ মুখেৰে মাত শব্দ কৰে। কোনো কোনো আঢ্যবন্ত মুখিয়ালৰ ঘৰত *চাচাতৰ* সময়ত ধূনী জ্বলোৱা ৰীতি প্রচলিত আছে। ইয়াৰ পিছত পানী মিহলি চাউলৰ গুড়িৰে ঘৰৰ বেৰত প্রলেপ দিয়া হয় আৰু উপস্থিত মানুহখিনিৰ গাতো ঘঁহি দিয়া দেখা যায়। ইয়াক এক পৱিত্রতাৰ প্রতীক বুলি গণ্য কৰা হয়।

ইয়াৰ পিছতহে গাই-গুটীয়া ভাৱে নিজৰ ঘৰত *চাচাত* পালন কৰা হয়। প্রত্যেক ঘৰ মানুহে 'চু' প্রস্তুত কৰে। ঘৰে ঘৰে বনোৱা 'চু' হ'লেহে ওৱাংগালা উছৱৰ অন্ত পৰে।

ওৱাংগালা অনুষ্ঠানৰ মুখ্য আকর্ষণ হ'ল ঢোল আৰু নাচৰ প্রতিযোগিতা। গাঁও বিলাকৰ মাজত এই প্রতিযোগিতা চলে। ইয়াৰ বাবে এশ এটা ডাঙৰ-দীঘল আকৃতিৰ ঢোল যোগাৰ

কৰা হয়। ল'ৰা, ডেকা, বুঢ়া মানুহ, তিৰোতা সকলোৱে ইয়াত ভাগ ল'ব পাৰে। নিজৰ জাতীয় পোচাক পৰিধান কৰি, মূৰত চৰাইৰ পাখি আৰু গছৰ পাত আদি, গুজি, নকমাই হাতত এখন দা আৰু বয়সীয়ালসকলে *মিজিম* লৈ নাচে। তাৰ মাজৰপৰাই এটি শ্ৰেষ্ঠ দল বাচি উলিওৱা হয়। মুকলি পথাৰত বিৰাট জন সমুদ্ৰৰ মাজত এই ওৱাংগালা নৃত্য অনুষ্ঠিত হয়। বিহুৰ বাঙলী পৰিবেশত অসমীয়া ডেকা-গাভৰুৱে চা-চিনাকি হোৱাৰ দৰে ওৱাংগালা উৎসৱতো গাৱোঁ ডেকা-গাভৰুৰ হিয়া দিয়া-নিয়াৰ সোণালী সুযোগ উপস্থিত হয়।

প্ৰ. শ. গো.

।। কঁকাল চিঞা পিঠা।।

কঁকাল চিঞা বা কঁকাল চিগা অথবা টোপোলা পিঠা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ কেইখনমান আঠীয়া কলৰ পাত, পিঠাগুড়ি আৰু অলপ নিমখ যোগাৰ কৰিলেই যথেষ্ট। পোনতে কলপাতবোৰ জোখকৈ কাটি, ধুইমেলি অলপ সময় ৰ'দত দিব লাগে। ৰ'দত দিয়াৰ সুবিধা নহ'লে জুইত অলপ সেকি পাতবোৰ নাফাটিবলৈ নৰম কৰি লোৱা প্ৰয়োজন। পিঠাগুড়িত নিমখ মিহলাই চেঁচা পানী সানি অলপ অলপকৈ কলপাতৰ মাজত দি চাৰিওফালৰপৰা পাতখন মুৰি (ভাঁজ কৰি) মাজ ভাগত কলৰ চোচনি অথবা ধানখেৰেৰে টানকৈ বান্ধ এটা দিব লাগে। বান্ধটো দিওঁতে পিঠাখন চেপেটা হোৱাৰ উপৰি গাঁঠি দিয়া ঠাইডোখৰ চিঞা হোৱা দৰকাৰ। বন্ধাৰ পিছত গৰম হৈ থকা কেৰাহীৰ পানীত পিঠাবোৰ এখন এখনকৈ দি দহমিনিটমান উতলাই নমাই চেঁচা হোৱাৰ পিছত পাতবোৰ খুলি পেলোৱাৰ পিছত কঁকালচিঞা পিঠা খাব পৰা হয়গৈ। ধান কটা কালত খেতিয়কসকলে খোৱা পিঠা-পনাৰ ভিতৰত কঁকালচিঞা পিঠা অন্যতম।

জ্যো. দা.

।। কঙালী বিহুৰ গীত মাত।।

কাতি বিহুত ঘৰে ঘৰে তুলসীৰ গুড়িত চাকি জ্বলায় আৰু সেই তুলসীৰ চাৰিওফালে ল'ৰা ছোৱালীবোৰে আহি গীত গায়। দক্ষিণ কামৰূপৰ বিভিন্ন অঞ্চল আৰু সম্প্ৰদায়ৰ মাজত প্ৰচলিত গীত এনেধৰণৰ ঃ (১) তুলসী তলে তলে মৃগপহু চৰে (২) তাহাক মাৰিব লাগি ৰামে যতন কৰে (৩) তুলসী মৰি গেল, পাতো সৰি গেল (৪) ভকতে গাঁঠিলা মালা (৫) সেই মালা ধাৰি ৰুক্মিণীক পিন্ধালা (৬) যেন সৰগৰে তৰা (৭) ধূলাই লুতুৰ পুতুৰ, হৰি ধূলাই লুতুৰ পুতুৰ (৮) ধূলা ঝাকেৰি কোলা ল বাপে ঠাকুৰ হৰিবোল'। নহিৰা সত্ৰাপাৰাৰ কৈৰ্বত অঞ্চলত গীতটো অলপ বেলেগঃ অ' তুলসীৰ গৰে গৰে মৃৱগা পহু চৰে/ অ' তাহাক মাৰিবা লেগি ৰামে যতন কৰে/ অ' তুলেসীৰ ফুল হৰি তুলেসীৰ ফুল/ অ' সেই তুলসীৰে ৰাইজে আহি ৰাইজে নাপায় ভুল/ অ' তুলেসীৰ মালা হৰি তুলসীৰ মালা /' কুকুৰীয়া অঞ্চলত চলিত গীতটোত দুটা মান পাৰ্থক্য এনেধৰণৰ ১শাৰী - তুলসীৰ গৰে গৰে, ২ শাৰীৰ পিছত দুটা নতুন শাৰী - ৰামে বোৱা তুলসী লক্ষ্মণে ঢালে পানী/গোৱৰ্চন দিয়া মুচে সীতা ঠাকুৰাণী /৪

শাৰীৰ পিছতো এটা নতুন শাৰী 'ভকতৰ পিছে পিছে কৰে ঘুতুৰ মুতুৰ।' এই অঞ্চলৰ গীতটো ইয়াতে শেষ। বৰ হুদুমপুৰ অঞ্চলৰ গীতটোৰ আৰম্ভণিতে দুটা নতুন শাৰীৰ হ'ল- 'কাৰ ঘৰে ঘৰে লগাই চাকি/ গোঁসাই ফুৰে দিনে ৰাতি/ কাৰ ঘৰে লগাই হৰিনামে কিএ /' ৰামপুৰ কৈবৰ্ত সমাজত প্ৰচলিত গীতটোত ৰুক্মিণীৰ ঠাইত ৰাধিকা আৰু অন্তিমৰ শাৰীটো হ'ল - 'এ ৰাম জয় হৰি, এল্লু ভতাহ কৰি/' বাজিৰিপাৰাৰ দাস সম্প্ৰদায়ৰ মাজত প্ৰচলিত গীতটোৰ মাজত তিনিটা শাৰী হ'ল 'ভকাতে গাঁঠিলা মালা/ সেই মালাধাৰি ৰাহুনীক পিন্ধালা ৰাহুনীয়ে সৰগৰ তাৰা/ কলা তুলসীৰ গৰে কলীয়াই এ বুঢ়া গঁহইৰ' /'

নি.শ.

।। কচু গুটি খেল ।।

কচু গুটি অসমৰ এটি পুৰণি জনপ্ৰিয় খেল। এই খেল দুজন ল'ৰা-ছোৱালী খেলে। দুটা দলৰ মাজতো এই খেল অনুষ্ঠিত হয়। দুজনৰ মাজত খেলিবলৈ হ'লে - এজনে লাউ, জিকা বা ভোলৰ গুটি এটা পিঠিৰ ফালে এখন হাতত লৈ মুঠি মাৰি দুয়োখন মুঠিমাৰা হাত আগলৈ আনে। দ্বিতীয় জনে।—

'অলৌ গুটি টলৌ গুটি কচু গুটি লাই।

এইখন হাতৰ গুটিটো এইখন হাতে পায়।।' - এই দৰে গাই প্ৰথম জনৰ ইখনৰ পিছত আনখন হাত ছোৱে। যিখন হাতত গীতটো শেষ হয়, সেইখন হাত নিয়ম অনুযায়ী মেলি দিব। যদি সেইখন হাতত গুটিতো থাকে, তেন্তে সেই গুটিটো দ্বিতীয় জনে আনি লুকুৱাব পাৰিব, কিন্তু যদি গুটিটো নাপায়, তেন্তে প্ৰথম জনেই গুটি লুকোৱাৰ পুনঃ সুযোগ পাব।

দুই দলৰ মাজত হোৱা কচু গুটি খেল - দুই শাৰীত দুটা দল হ'ব। ঘাই খেলুৰৈজনে গুটিটো পিছফালে হাত দি থকা খেলুৰৈ কেইজনৰ হাতত দি আহে। তেতিয়া বাকীবোৰে 'অলৌগুটি তলৌগুটি' গীতটো গাই গুটিৰ সন্ধান কৰে। পালেই ইটো পক্ষৰ হাতলৈ গুটিটো আহিব আৰু লুকাব পাৰিব।

না. দা.

।। কঠ।।

মাটিত বহিবলৈ সজা আসনৰ ভিতৰত কঠৰ স্থান বিশিষ্ট (সং, কট, অৰ্থ তৃণৰ আসন)। কঠৰ আৰ্হিৰ আৰিষ্কাৰক ৰূপে মহাপুৰুষ মাধৱদেৱলৈ আঙুলিয়া হয়। নামঘৰত বহি নাম -প্ৰসংগ কৰিবলৈ মাধৱ পুৰুষে নিৰ্মাণ কৰা তৃণাসনখনিৰ নাম কঠ বোলা কথাষাৰি *গুৰুচৰিত কথাত* পোৱা যায়— 'একদিনা চোট আতা কঠ সাজি কল থৱৰা সজকৈ ধুই- পখালি দিলে নি গুৰুজনাক। বোলে বাপ, আতে বহি হৰিকথা চৰ্চা যাব। বোলে আৰ কি নাম দিছা? বোলে বাপ কট নাম দিয়া হৈছে। বোলে সজ নাম হৈছে। আতে বহি হৰিগুণ শ্ৰৱণ-কীৰ্তন কৰিব। দেহৰ কটমট বাসনা দূৰ হ'ব ভকতৰ। তাৰপৰা কঠৰ আৰ্হি হ'ল।' বিভিন্ন তৃণজাতীয়

মুঠাৰে তৈয়াৰী হয় কঠ। সিবোৰৰ ভিতৰত (ক) শুকান কল- থৰুৱা (শুকান কলপাতৰ মাজৰ থোৰটো) (খ) ছিৰিলা-ছিৰিলি পাতেৰে বাৰিষাৰ পানীত তলযোৱা ঠাইত গজা গা কোমল, সোপোকা কুঁহিলা, আৰু (গ) সুগন্ধি শিপাযুক্ত বন মুঠা (সং মুস্তা) প্ৰধান। মুঠাক কোনো কোনো অঞ্চলত *গুণ্ডল* ৰূপেও জনা যায়। তৃতীয়বিধ তৃণেৰে গোঁঠা কঠৰ প্ৰচলন সৰ্বাধিক। হাতেৰে গোঁঠা এইবিধ আসন নগাঁৱৰফালে আজিকালি বিশেষ শালত বোৱা হয়। ঘৰুৱা কামৰ বাবে কোনো কোনোৱে কুঁহিয়াৰৰ জাবৰিৰেও কঠ গোঁঠে। পিছে তেনে কঠত পৰুৱা নুঠিবলৈ খাৰণি পানীত উহাব লাগে। ব্ৰাহ্মণ আৰু কোনো কোনো সত্ৰত খুব কম সংখ্যাক সৰু কুশৰ কঠ দেখা যায়। ৰৈষ্ণৱ সত্ৰ-নামঘৰত তৃণাসন কঠৰ ব্যৱহাৰ সৰ্বাধিক।।

না. দা

।। কঁঠাল পিঠা আৰু কলপিঠা।।

অসমীয়া সমাজত কঠাল পিঠা আৰু কলপিঠা জনপ্ৰিয়তা আজিও কমা নাই। এই দুয়োবিধ পিঠা সাজিবলৈ চালি লোৱা কঁঠাল, চালিলোৱা ভীমসকল বা কেচুলেপা অথবা জুৰিমণি কলৰ মণ্ড কেঁচা পিঠাগুড়ি আৰু অলপ চেনি অথবা গুড় ভালদৰে গোটাকৈ মিহলাই অলপ নিমখ দি ইতিমধ্যে জুইত সেকি ৰখা ২৫-৩০ ছেঃ মিঃ জোখৰ পুৰঠ কলপাতৰ মাজত অলপ অলপ কৈ উক্ত মিশ্ৰণবোৰ দি দুজাপ কৰি ওপৰে ওপৰে বেল্‌নাৰে বেলি এখন এখনকৈ মাটিৰ পাত চৰু; কেৰাহী অথবা টাৰাত সেকিব লাগে। মন কৰিবলগীয়া, পাতখিলা পিঠাৰপৰা এৰা দিলেহে পিঠাখন সম্পূৰ্ণ ভাৱে সিদ্ধ হোৱা বুলি ধৰিব লাগে। কঁঠাল অথবা কলৰ মিশ্ৰণবোৰ কলপাতত নেসেকি তেলত ডুবাই ভাজিও খাব পাৰি। কোনো কোনোৱে চালিলোৱা কঁঠাল অথবা কলত আধা ভজা পিঠা গুড়িও মিহলায়।

জ্যো. দা.

।। কণী যুঁজ ।।

কণী যুঁজ অসমীয়াৰ এটি প্ৰিয় খেল। বহাগ বিহুৰ কেইদিনমান আগৰেপৰাই ই আৰম্ভ হৈ বিহু উৰুৱালৈকে কণী যুঁজ চলি থাকে। যুঁজত সাধাৰণতে পাতিহাঁহৰ কণীৰে যুঁজায়। খেলাৰুসকলে বিভিন্ন ঠাইৰপৰা টান কণী কিনি আনি যুঁজলৈ সাজু হয়। টান কণীৰ নাম সৈয়া (বা হৈয়া)। কড়ি অথবা নখেৰে টুকুৰীয়াই কণীৰ কাঠিন্য নিৰূপণ কৰিব লাগে। কণী-যুঁজৰ আগতে দুই যুঁজাৰুৰ মাজত 'দৰ-দাম' ঠিক কৰা প্ৰয়োজন। 'দৰ-দাম'ৰ দ্বাৰা কণীৰ জোঙা আৰু বহল - এই ফাল দুটাৰ কোনটোৰ দ্বাৰা কণীক যুঁজোৱা হ'ব তাকেই বুজায়। দৰ-দাম ঠিক হোৱাৰ পিছত এজনে কণীৰ এটা ফালেৰে আনজনৰ কণীটোৰ নিৰ্দিষ্টকৈ দিয়া ফালটোত খুন্দা মাৰি দিয়ে। যাৰ কণী ভাগে, তেওঁ কণীটো কণী নভগা জনক দিব লাগে। কোনো কোনোৱে হাঁহ কণীৰ মাজত দুই এটা কুকুৰা অথবা গিনিফাউলৰ কণী মিহলাই কণী যুঁজায়। পিছত উল্লেখ কৰা কণীসমূহ হেনো পাতিহাঁহৰ কণীতকৈ টান। কোনো কোনোৱে সাত বিহুলৈকে সৈয়া বা হৈয়া কণী নভগাকৈ ৰাখি গৌৰৱৰ ভাগী হয়। এনে কণীক কোৱা

হয় - 'সাত বিছৰ সৈয়া কণী।' কণী যুঁজত আবাল -বৃদ্ধ-বনিতা সবৰে সম অধিকাৰ।

না. দা.

।। কধৰা টনা খেল।।

কধৰাৰ অর্থ আধাৰি বা বিৰিয়া। উত্তৰ কামৰূপত শব্দটো কধ্‌ৰা ৰূপে উচ্চাৰিত হয়। মাটিৰ কলহ, টেকেলি, চৰু প্রভৃতি বহুৰাই থবলৈ বাহঁৰ পাতল কামি, খেৰ আদিৰে বৃত্তাকাৰ ভাৰে তৈয়াৰ কৰা সম্ভাৰ পদৰ নাম কধৰা। খেলৰ বাৰে তৈয়াৰ কৰা কধৰাটো চল্লিচ- ষাঠি ছেন্টিমিটাৰ ব্যাসৰ। বাহঁৰ পাতল কামিৰে পোনতে সাজি লোৱা কধৰাটোত চাৰি-পাঁচ ছেঃ মিঃ শকতকৈ কল গছৰ শুকান আঁহ খেৰ মেৰিয়াই লোৱা হয়। পিছত শকত আবত ডেকা এজনে দুহাতেৰে এফালে সেই কধৰাটোত ধৰাৰ পিছত পাঁচ- ছয়জন ডেকাই ককাঁলত হাতেৰে ধৰি এটা শাৰীত থিয় দিয়ে। একেদৰে কধৰাটোৰ আনটো ফলতো প্রথমে বলবান ডেকা এজনে দুহাতেৰে ধৰি লোৱাৰ পিছত প্রথম ফালটো সমান সংখ্যাক ডেকাই দ্বিতীয় দলপতিৰ ককাঁলত ধৰি থিয় দিয়াৰ লগে লগে দুয়োটা দলে দুয়োফালে টনাটনি কৰে। যিটো দলে কধৰাটো নিদিষ্ট সীমা এটা পাৰ কৰি নিব পাৰে, সেইদলেই কধৰা টনা খেলত জয়ী হয়। কেতিয়াবা আকৌ এটা কধৰা দুজন ডেকাই মাটিত বহি লৈ ইজনৰ ভৰিৰ পতা আনজনৰ ভৰিৰ পতাত লগাই লৈ দুহাতেদি কধৰা এটা টনাটনি কৰে। যিজনে কধৰাটো টানি আনজনক উঠাই আনিব পাৰে, তেওঁ খেলত জিকে।

আগতে কধৰা টনা খেলটো ৰৰপেটাত ৰৰ জনপ্রিয় আছিল। ৰৰপেটাৰ বাইশখন হাটীৰ মাজত এই খেল মাঘৰ দোমাহীৰ দিনা অনুষ্ঠিত হৈছিল। ৰৰ দোমাহীৰ দিনাখন হাটীৰ ল'ৰা-বুঢ়াই দলবান্ধি নদীত গা ধুবলৈ যাওঁতে লৈ যায় কধৰা এটা। যি হাটীৰ মাজেদি দলটো যায়, সেই হাটীৰ ডেকা দলৰ সৈতে এই খেল খেলি নিজৰ শক্তি প্রদর্শন কৰি নদীৰ পানীত বুৰ মাৰৈগৈ। শক্তি প্রদর্শনৰ এই আমোদজনক খেলটো আদি পিছে নিষ্প্রভ হৈ পৰিছে।

(*দৈনিক অসম*, জানুৱাৰী ২০০২,ত প্রকাশিত শ্রী ব্রজগোপাল দাসৰ নিবন্ধৰ আধাৰত যুগুতোৱা।)

দে.দা

।। কনাই ।।

কনাই সম্পর্কে হেমকোষত আছেঃ 'ডিমৰু গুটি, আৰৈ চাউল আৰু দুর্বাৰ টোপোলা; তাক তোলনি বিয়াত সন্তান স্বৰূপে ছোৱালীৰ কোলাত দিয়া যায় আৰু শান্তি বিয়াৰ অন্তত দৰা-কন্যা দুয়ো দুইৰ কোলাত দিয়া দি কৰে।' ওপৰৰ শাৰীটোৰপৰা বুজা যায় যে *কনাই* ছোৱালীৰ কোলাত দুটা উৎসৱত দিয়া হয় - ক. তোলনি বিয়া আৰু খ. শান্তি বিয়া। অৱশ্যে দুয়োটা নাৰীৰ উৎসৱেই পালন কৰা হয় - ছোৱালীৰ প্রথম কন্যা কাল হোৱাত। হ'লেও তাৰ কিঞ্চিৎ পার্থক্য আছে। মাক-বাপেকৰ ঘৰত থকা অবিৱাহিতা কন্যাৰ পুষ্পোৎসৱেই তোলনি

বা *নোৱাই-তোলনি বিয়া।* আনহাতে বাল্যবিবাহৰ দেউনা পাৰ হৈ মাক-বাপেকৰ ঘৰত থকা ছোৱালীৰ পুষ্পোৎসৱেই হ'ল *শান্তি বিয়া।* এতিয়া বাল্য-বিৱাহ উঠি গৈছে; কিন্তু এটা কালত ইয়াৰ চল্‌তি আছিল। আগবিয়া হোৱা ছোৱালীজনী যদি নিজৰ মাক-বাপেকৰ ঘৰত থাকোঁতে পুষ্পিতা হয়, তেনেহ'লে কন্যাঘৰে বাঁহ-বেতৰ জপাৰ ভিতৰত কনাই ভৰাই কেইজনীমান ছোৱালী আৰু তিৰোতাক দৰা ঘৰলৈ পঠিয়াই দি সেই সংবাদটো দিছিল। আনহাতে দৰা ঘৰত পুষ্পিতা হ'লে দৰাঘৰে কনাইৰ যোগেদি কন্যাঘৰলৈ সংবাদ প্ৰেৰণ কৰাটো উল্লেখযোগ্য। জপাৰ ভিতৰত পঠিওৱা বাবে নামনি অসমত ইয়াক *জপা থোৱা* বোলা হয়।

নামনি অসমত কনাইক কোৱা হয় - *জননী* বা *গাজী*। ইয়াত থাকে - যজ্ঞ ডিমৰ গুটি, ডালিমৰ কলি, আৰৈ চাউল এমুঠি, দুবৰি বন এমুঠি, ধানৰ শিহ এটা, তামোল-পাণ এযোৰ, বাৰমহীয়া বেঙেনাৰ ফুল, বগা বা ৰঙা ফুলৰ মালা এধাৰ, মুদ্রা (এটকা) এটা, আঙুঠি বা খাৰু এপাত আৰু পহু-শিঙৰ ডবুৰা কটাৰী এখন। এই আটাইবোৰ সম্ভাৰ অনাকটা কাপোৰ এখনত বন্ধা নিয়ম। *কনাই* (কা. কানাই) শব্দটো কৃষ্ণ শব্দৰ পৰা অহা। *জননী* শব্দই মাতৃক আৰু *গাজীয়ে* অংকুৰ বা গজালি অর্থ সূচায়। সময় পৰিৱর্তনৰ পৰিপ্রেক্ষিতত বাল্য-বিৱাহ নাইকিয়া হ'ল যদিও তোলনি বিয়াৰ জৰিয়তে জপাৰ ভিতৰত কনাই অনা-নিয়া পদ্ধতিৰ যতি পৰা নাই। জপা এতিয়া দৰা ঘৰৰ পৰিৱর্তে কন্যাৰ মোমায়েক অথবা ওচৰ সম্পৰ্কীয় লোকৰ ঘৰত ৰখা হয়। কইনা ধুওৱাৰ পিছত টকা বা আঙুঠি হাতত দি জয়জয়তে মাকে কনাইটো জীয়েকৰ কোঁচত দিয়ে। অনুক্রমে আন সম্পৰ্কীয় আইসকলে পা-পইচা দি কইনাৰ কোঁচত কনাই দিয়া নিয়ম। উজনি-নামনি উভয়তে কনাই, জননী বা গাজী লৈ ভালেখিনি গীত-মাতৰ সৃষ্টি হোৱাটো তাৎপর্যপূর্ণ।

না. দা

।। কপালী / টিকলি।।

অসমীয়া মহিলাই কপালত পৰিধান কৰা আন এবিধ অলংকাৰ। ই লটকন এটাৰে সেতে সোণৰ শিকলি এডালেৰে সংযুক্ত। কেতিয়াবা সোণৰ শিকলিৰ সলনি মুকুতাৰ মালাৰেও লটকনটো গঁঠা থাকে। চিতিপটিৰ দৰে ইয়াৰো লটকনটো কপালৰ সোঁমাজত পৰাকৈ শিকলিডালেৰে শিৰৰ ওপৰেৰে নি পিছফালে চুলিত হুক লগাই পৰিধান কৰা হয়। পৰিৱেশ আৰু প্রয়োজন অনুসাৰে এইবিধ গহনাকো নৃত্য শিল্পীসকলে পৰিধান কৰে। কইনাৰ বাবে ই অপৰিহার্য। শিৰোমণি বা কপালী পৰিধান কৰাৰ ফলত মস্তিস্ক সতেজ হৈ থাকে বুলি বিশ্বাস কৰা হয়। সংবেদক স্নায়ুযন্ত্র নিয়ন্ত্রণ কৰাতো ই সহায়ক হয়। শিৰত সোণৰ অলংকাৰ পৰিধান কৰাৰ ফলত চুলি নিৰোগী আৰু স্বাস্থ্যকৰ হয় আৰু ই মগজু শীতল কৰি ৰাখে।

প.শ.গো.

।। কপৌ ফুল।।

'পাহাৰ বগাই বগাই / কপৌফুল আনিছো/ তোমাকে পিন্ধামে বুলি,
মাৰক ফাঁকি দি /বিহুলৈ আহিবা /ঢেৰেকী আনোগৈ বুলি।'

অসমৰ লোক-সংস্কৃতিত কপৌফুলৰ স্থান অপৰিহার্য। বসন্তকালীন কৃষি উৎসৱ ৰঙালী বিহুৰ সৈতে কপৌৰ সম্পর্ক অংগাংগি। বিহুৰ বতৰত চেনায়ে নিজহাতে বোৱা হেঁপাহৰ গামোচাখনি মনৰ মানুহজনক আগবঢ়োৱা আৰু পর্বত-পাহাৰ বগাই কপৌফুল বিচাৰি আনি ডেকাই নিজৰ চেনেহীৰ কলদিলীয়া খোপাত পিন্ধাই দিয়াতহে বিহুৰ তাৎপর্য নিহিত হৈ আছে।

বিহু মাৰিবলৈ যোৱা কোনো গাভৰুৰ খোপাত কপৌফুল নহ'লে সেই গাভৰুৰ খোপা উকা, সৌন্দর্যহীন। দীঘল চুলিটাৰেৰে খোপাটি বান্ধি বিহু নাচিবলৈ অথবা বাহিবলৈ গ'লে কপৌফুল লাগিবই, কাৰণ নাৰীৰ অংগ-ৰাগৰ অপৰিহার্য সম্পদ হৈছে এই কপৌফুল।

পিছে কপৌফুল সহজলভ্য নাছিল। পাহাৰৰ অটব্য অৰণ্যৰ প্রকাণ্ড, ওখ গছৰ ফেৰেঙণিত জন্ম পোৱা কপৌফুল সহজলভ্য নহয় বাবে নাৰীৰ হেঁপাহৰ সম্পদ। কপৌফুল কেনেদৰে কষ্টৰমাজেৰে সংগ্রহ কৰি প্রেমিকাক দিয়া কার্য – প্রকৃত প্রেমিকৰ পৰিচয়। সেয়েহে এই দুঃসাহসিক কর্মৰ পৰিচয় ডেকাই প্রেয়সীক দিহে ভাল পায়-

'ৰিঙৈকৈ পহুৰে / শিং ঐ ৰঙলী /ৰিঙৈকৈ পহুৰে শিং।
মোৰ ধনৰ খোপালৈ কপৌফুল বিচাৰি/পালোগৈ পর্বতৰ টিং।।'

আকৌ বঁহীয়া অথবা সতেজহীন কপৌফুল নাপালে প্রেমিকাৰ খং অভিমানে আকাশীগংগা পায়গৈ-

'পকি নেমুটেঙা সৰিল / বঁহীয়া কপৌফুল পেলাওঁ দলিমাৰি / নাহৰ ফুলৰ জেউতি চৰিল।'

অসমৰ কপৌৰ ভনীয়েক কেইবাজনীও। বসন্তকালত ভূমুকি মৰা এই ভনীয়েককেইজনীৰ অন্যতম হৈছে– ভাটৌ ফুল, হাইঠা ফুল, সখিয়তী ফুল, শালিকী ফুল আদি। পিছে কপৌফুল আটাইকেইজনীতকৈ সৌন্দর্যত একোপ চ'ৰা। ইয়াৰ এক সুকীয়া গাম্ভীর্যও আছে। কপৌ ফুল অর্কিড প্রজাতিৰ বাণী বুলি ক'লেও বঢ়াই কোৱা নহয়-

'কপৌ ফুলে নুশুবায় তোকো ঐ মইনা/তগৰ ফুলে নুশুৱায় তোক;
কিনো দায়-জগৰ /লগালো মইনা /ভাল মুখে নেমাত মোক।'

অসমৰ সংস্কৃতি এই কপৌফুলৰ গুৰুত্ব অসীম। আমাৰ লোক-জীৱন, লোক-সাহিত্যৰ উপৰি আধুনিক সাহিত্যতো কপৌ ফুলে এক বিশিষ্ট স্থান আধিকাৰ কৰি আহিছে। বিশেষকৈ অসমীয়া গীতি-সাহিত্যতো কপৌ ফুলে সৌন্দর্যৰ, প্রেমৰ প্রতীকী ৰূপত আজিও নিজৰ স্থান অদ্বিতীয় হিচাপে অক্ষুন্ন ৰাখিছে।

প. ৰা.

।। কবীৰা গীত ।।

কবীৰৰ বিষয়ে অসমত বিভিন্ন আখ্যান প্রচলিত হৈ আহিছে। এনে কেইটামান আখ্যান ডাঃ জন পিটাৰ ৰেডে *Assam in the Eighteenth Century* শীর্ষক গ্রন্থখনিত একগোট

কৰা দেখা যায়। ৰামচৰণ ঠাকুৰৰ *গুৰুচৰিত* মতে গুৰুজনা দ্বিতীয়বাৰ তীৰ্থ ভ্ৰমণ কৰোঁতে কবীৰৰ মঠত সোমায়। তাতে গুৰুজনাই কবীৰৰ নাতি-জীয়েক তৰোছি বা তোৰছিক লগ পায়। তেওঁ ভগৱন্তই কবীৰৰ বেশ লৈ কবীৰৰে ঘৰৰ চাল ছোৱা, কুকুৰৰ বেশ লৈ ৰুটি খোৱা আৰু সন্তজনাৰ মৃত্যুত হিন্দু-মুছলমান উভয়ে শটো ছুৱলৈ অমাস্তি হোৱাত চৈতন্যদেৱে কান্ধত তুলি নি গংগাত উটাই দিয়াৰ কাহিনী বৰ্ণায়। অনিৰুদ্ধ দাসৰ *গুৰু-বৰ্ণনা* মতে, প্ৰথমবাৰৰ তীৰ্থ ভ্ৰমণতে গুৰু জনাই কবীৰৰ জীয়েকক লগ পায়। *ৰৱদোৱা চৰিত* মতে, আমাৰ গুৰুজনাই দ্বিতীয়বাৰ তীৰ্থ ভ্ৰমণৰ কালত কবীৰক বাটত দেখা পায়। অসমত কবীৰে ৰচনা কৰা বুলি সাব্যস্ত কৰা একাধিক গীত-পদ পোৱা যায়। ড° মহেশ্বৰ নেওগ সম্পাদিত *ভক্তি গীত সংকলনত* এনে তিনিটা গীত সংকলিত হোৱাটো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। গীত তিনিটিৰ সন্দৰ্ভত ড° নেওগৰ মন্তব্য হ'ল - 'কবীৰৰ ৰচনাতকৈ কোনো অসমীয়া কবিৰ ৰচনা যেনহে অনুমান হয়; নিশ্চয় কবীৰৰ প্ৰতি অসমীয়া বৈষ্ণৱসকলৰ অসীম শ্ৰদ্ধা-প্ৰীতিৰ আৰু কবীৰৰ ধৰ্মমতৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধাৰ পৰিচয়।' কবীৰা গীতিৰ দুটাত ৰাগৰ নাম উল্লিখিত হৈছে - যথাক্ৰমে কৌমুদ আৰু আশোৱাৰী ৰূপে। প্ৰথম গীত দুটিত শিশু কৃষ্ণই ৰূপালী যমুনাৰ বালিত গৰু চৰোৱা আৰু খেল খেলাৰ কথা বৰ্ণিত হৈছে। তৃতীয়টো দীঘলীয়া গীতত শংকৰদেৱৰ উপৰি (কলিত শংকৰ নামক ধৰি) চৈতন্য, ৰমানন্দ, হৰিব্যাস, নিত্যানন্দ, বৃন্দাবন দাস আৰু 'ৰূপ-সনাতন পাৎচা দোভায়া'ৰ উল্লিখন মন কৰিবলগীয়া। কবিৰ ভণিতা এনেধৰণৰ - ক. দীন কবীৰে কহে পৰমাণ, খ. ভণয় কবীৰে ৰাম দেহু ভকতি আৰু গ. হামু কবীৰা অশিছ জাতি।

না. দা.

।। কমৰধনি/কৰধনি বা কৰ্ধনি।।

এইবিধ কঁকালত পিন্ধা অলংকাৰ। প্ৰাচীন অসমীয়া সমাজত আঢ্যবন্ত পৰিয়ালৰলোকে বিশেষকৈ পুৰুষসকলে এই অলংকাৰ পৰিধান কৰিছিল। এতিয়া ইয়াৰ প্ৰচলন একেবাৰে নাই বুলিবই পাৰি। অৱশ্যে সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ কঁকালত কিছু সৰলীকৃত ৰূপত কৰধনি গঢ়াই পিন্ধোৱা হয়। কিছুমানে ক'লা সূতাত কড়ি বা ৰূপৰ বা তামৰ মুদ্ৰা ফুটা কৰি পিন্ধোৱা দেখা যায়। জন-বিশ্বাসমতে স্বাস্থ্য ভালে ৰাখিবলৈ প্ৰতিকাৰ হিচাপে কৰধনি পিন্ধোৱা হয়। নামনি অসমত ইয়াক *ডোৰা* বুলি কোৱা হয়। অতীজত ৰোমৰ মানুহে কঁকালত টঙালিৰ দৰে মৰা চিংগুলাম (Singulam) নামৰ অলংকাৰৰ লগত কৰধনিৰ অনেক মিল আছে। চন্দ্ৰহাৰ বুলি এবিধ অলংকাৰ কঁকালত পিন্ধা দেখা গৈছিল। কঁকালত পিন্ধা এই আভূষণ বিধে কঁকালক ভাগৰমুক্ত কৰি ৰাখে। ইয়াক পৰিধান কৰিলে পাচন শক্তি বৃদ্ধি পায়। ই মহিলাৰ মাহেকীয়া নিয়মীয়া কৰি ৰখাত সহায় কৰে। কঁকাল আৰু পিঠিৰ বিষ, হার্ণিয়া আদিৰো উপশম ঘটোৱাত ই সহায় কৰে। পেট সম্বন্ধীয় ৰোগৰ লগে লগে কঁকালৰ তলৰ প্ৰায় সকলো বেমাৰৰ বাবে লাভদায়ক। ৰূপৰ কমৰধনি ব্যৱহাৰ কৰিলে কঁকালৰ বিষ পূৰমাত্ৰাই নাশ হয় বুলি বিশ্বাস আছে। ই পেটৰ অনাৱশ্যক চৰ্বি ৰোধ কৰে আৰু কঁকাল সুস্থ আৰু নিৰোগী কৰি ৰাখে।

প্ৰ. শ. গো.

।। কমাৰ-শালিৰ শব্দ ।।

লোৰ কাম কৰা লোকসকল কমাৰ ৰূপে পৰিচিত। আহোম যুগত চৰাইদেউ পৰ্বতৰ কাষত এঙেৰা খাটত কমাৰ শাল থকাৰ কথা জনা যায়। আহোম যুগত অসমীয়া কমাৰসকলেই অসমীয়া মানুহে দৈনন্দিন জীৱনত ব্যৱহাৰ কৰা সকলো ধৰণৰ লোৰ সঁজুলি আৰু অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ গঢ়িছিল। কমাৰ-শালত ব্যৱহাৰ হোৱা কেইটামান সঁজুলি হ'ল - অৰ্কিয়া, চাৰচী, চাৰ্ঘোল, চুংগী, নলী, নিয়াৰী, পঞ্চু, পাটা, ভাতি, ৰেতি, লাইন, হাৰপাতা, হাতুৰী আদি।

না. দা.

।। কৰতাল।।

'ঝাঝৰ ৰেমচি বাজে, ৰামতাল আৰু কৰতাল। (মাধৱকন্দলি) সংস্কৃত কৰতালৰ মূলগত অর্থ হ'ল তলদ্বয় চপৰিওৱাৰ ফলত হোৱা শব্দ। অর্থাৎ কৰতাল ধ্বনি। 'তালধ্বনি কৰতালে' (হেমচন্দ্ৰ) ইয়াৰ সাদৃশ্যত চক্ৰকাৰ ধাতুৰ বাদ্যক কোৱা হয় কৰতাল। বংগদেশ, বাংলাদেশ আদিত কৰতাল পিতলৰ দ্বাৰা তৈয়াৰী। পিছে অসমত কৰতালৰ অর্থান্তৰ ঘটিছে। অভিধানসমূহে তাৰ সাক্ষী। যেনে— (ক) চাৰি চটা বাঁহৰ এবিধ বাদ্য, হাতে পতি দুচটা লৈ তাক বজোৱা যায়, এটা কড়িৰে ঘঁহি, বজোৱা এচটা খাঁজ কটা বাঁহ (দেখ দেখকৈ ইয়াত একে নামেৰে দুবিধ বাদ্য সূচিত হৈছে)-*হেমকোষ*, (খ) ভালেমান খোপ বা খাঁজ কটা এচলা বাঁহ হাতৰ মুঠিত লৈ এটা কডিৰে বজোৱা বাদ্য। (ইয়াত ৰেপনিক কৰতাল বোলা হৈছে)-*চন্দ্ৰকান্ত অভিধান*। *অসমৰ বাদ্যযন্ত্ৰত* ধর্মেশ্বৰ দুৱৰাই বাদ্যবিধৰ চিনাকি দিছে এনেদৰে— 'প্ৰায় আঠ ইঞ্চি দীঘল গুৰি বাঁহ এপাৱ ফালি চাৰিডোখৰ কৰি তাৰে কৰতাল সজা হয়।... দুয়োখন হাতত দুপাতকৈ এই বাঁহ কেইচটা লৈ কৌশলেৰে কলাপূর্ণভাৱে বাঁহ কেইচটাই পৰস্পৰে আঘাত কৰাকৈ হাত দুখন মেলি আৰু জপাই কৰতাল বজোৱা হয়।' ভক্তিমূলক গীতপদ পৰিৱেশনত কৰতাল প্ৰয়োগ কৰা হয়।

না. দা.

।। কৰম পৰৱ ।।

অসমৰ চাহ বাগিছাৰ লোকসকলে ধূম-ধামেৰে আয়োজন কৰা *কৰম পৰৱ* বা *কৰম পূজা* হ'ল কৃষি তথা উর্ৱৰতাৰ পৰৱ। এই পৰৱৰ বাবে *ঝাৰা* তোলাটো সবাতোকৈ প্ৰয়োজনীয় কথা। যিসকল জীয়াৰী-বোৱাৰীয়ে এই পূজাত অংশ গ্ৰহণ কৰিবলৈ বিচাৰে, তেওঁলোকে নির্দিষ্ট পূজাৰ তিনি, পাঁচ বা সাত দিনৰ পূর্বে ঢোল-বাঁহী-মাদল আদি বজাই ধূপ-দীপ-নৈৱেদ্যৰে ভক্তিভাৱে নৈৰ ঘাটলৈ গৈ গা-পা ধুই ধূপ-দীপেৰে আৰতি কৰি লগত দিয়া পাচীত প্ৰত্যেকে একাঁজলিকৈ বালি ভৰোৱা প্ৰয়োজন। এই বালিতেই কৰমতীসৰে লগত নিয়া মাহ-সৰিয়হ আদি সিঁচি দি নিজৰ ঠাইডোখৰ চিনি থয়। পূজাৰ দিনালৈ মাহ-সৰিয়হ প্ৰভৃতি তিনি-চাৰি আঙুল বাঢ়ে। ইয়াকে কোৱা হয় - *ঝাৰা*।

ঝাৰা তোলাৰ পিছত তাক জগোৱা নিয়ম। তাকে কৰিবলৈ পূজা থলীত এডাল কৰম বা চিকা মৰলীয়া গছৰ ডাল পোতে। কোনো কোনোৱে তাৰ কাষত বাঁহৰ আগ আৰু জৰীগছৰ ডাল থয়। কুঁহিয়াৰ পুতিও পৰৱৰ শুভাৰম্ভ নকৰা নহয়। এনেভাৱে ডাল পুতি কৰা পূজাৰ নাম *ডাল কৰম*। বাঁহৰ আগ ভাগ সৰু সৰুকৈ ফালি তাক মোটোকাই ফুল যেন কৰি মাটিত পুতি কৰা পূজাৰ নাম *ফুল কৰম*। সন্ধ্যাৰ লগে লগে উপবাসে থকা কৰমতীসকলক পুৰোহিতে বহুৰাই লৈ কৰম পূজাৰ প্ৰৱৰ্তক কৰমা আৰু ধৰমাৰ কাহিনী শুনায়। লগে লগে মুকলি হয় নৃত্য-গীতৰ *আখড়া*। ইয়াক কোৱা হয় ঝুমুৰ নাচ বা *ঝুমুৰ* গান। ওৰে নিশা বিভিন্ন সুৰ-তাল আৰু লয়ত চলে-ঝুমুৰ নাচ আৰু গান। ৰাতিপুৱাৰ লগে লগে কৰম ডালটো উভালি কৰমতীসকলে নাচি-বাগি নি নৈ বা পুখুৰীত উটায়। সেই দিনাই গধূলি অথবা আঠ দিনৰ দিনা *গাড়া ভোতা* পাতে।

কৰম পৰৱ বছৰৰ তিনিটা সময়ত উদ্‌যাপিত হয় - ক. ভাদ মাহৰ শুক্লা-একাদশী তিথিত। এই তিথিৰ পৰৱৰ নাম *জীতিয়া কৰম*। খ. আহিন মাহৰ বিজয়া দশমীৰ দিনা। এই পৰৱ *বুঢ়ী কৰম* ৰূপে জনাজাত আৰু গ. আঘোণ মাহৰ পূৰ্ণিমা তিথিত উদ্‌যাপিত পৰৱ। ইয়াক ৰাস ঝুমুৰ বোলে। তিনিওটা কৰম পৰৱৰ ভিতৰত জীতিয়া কৰমেই সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ (দেউৰাম তাছাৰ *চাহ বাগিছা পূজা-পৰৱৰ* আধাৰত যুগুতোৱা)

না. দা.

।। কৰাল ।।

আহোম যুগত চটীয়া, লঠিয়া আৰু ইটাৰে যিবোৰ মঠ-মন্দিৰ নিৰ্মাণ কৰিছিল সেইবোৰত বজ্রলেপ দিয়াৰ প্রয়োজন হৈছিল। বজ্রলেপক অসমীয়াত কোৱা হয় কৰাল। আহোম যুগৰ চাংৰুং ফুকনসকলে থলুৱা সামগ্রীৰে কৰাল তৈয়াৰ কৰি তাক মঠ-মন্দিৰ, শিলসাঁকো আৰু মৈদামত ব্যৱহাৰ কৰিছিল। এক নির্দিষ্ট অনুপাততে গুড়, চূণ, তেল, ধূনা, ৰৰালী মাছ, মাটিমাহ আৰু শন মিহলাই তৈয়াৰ কৰা হৈছিল কৰাল। কোনো কোনো ক্ষেত্রত উপর্যুক্ত সামগ্রীসমূহৰ উপৰি গাখীৰ, ৰৰা চাউল আৰু হাঁহকণীৰো মিশ্রণ দিয়া হৈছিল। ডেৰগাঁৱৰ দ'ল নির্মাণ কৰা কালত কি কি সামগ্রী কি পৰিমাণে মিশ্রণ ঘটাইছিল তাক *চাংৰুং ফুকনৰ বুৰঞ্জীত* লিপিবদ্ধ কৰা হৈছে এনেদৰে ঃ 'আতে লাগিছে লঠিয়া শিল ৫০৪৭০ টা, ইটা ১০৫৫০২০ খন, গুড় ১৪৯০ কলহ, মাহ ২১৪ পুৰা, শন ৩০ ভাঙ্গ, তেল ৪৪ কলহ, মাছ ৪৫ ভাঙ্গ, চূণ গুড়ি ৪৫২০ ঢোল, চক চূণ ৩৬৩০ কলহ।' উপর্যুক্ত বুৰঞ্জীখনত গড়গাঁৱৰ কুঁজীঘৰৰ কৰালৰ হিচাপটো দিছে এনেদৰে - 'আতে গড় ৩৭২০ কলহ, মাহ ৫২৮ ঢোল, শন ৫২৮ ঢোল, শামুকৰ গুড়ি ৭০০০০ ঢোল, ৰৰালি মাছ ৬০ ভাঙ্গ, তেল ৩০ কলহ চকা চূণ ৮০৮৪ কলহ, শিল-চূণগুড়ি ৬১০০ ঢোল।' ভুবন চন্দ্র সন্দিকৈদেৱে উল্লেখ কৰিছে যে ডৰা, ঢোল, খোল, মৃদংগ প্রভৃতি চোৱা কামত কৰ্কৰা ভাত আৰু লোৱৰ কৰাই বা গুড়িৰে প্রস্তুত কৰা কৰাল ব্যৱহৃত হৈছিল। বিভিন্ন ধাতুৰ গুড়ি, জন্তুৰ চর্বি, উদ্ভিদ আৰু পোক-পৰুৰাৰ লাদৰ

পৰাও মধ্যযুগীয় কৰাল প্ৰস্তুত কৰাটো উল্লেখযোগ্য।

না. দা.

।। কলা খাৰ।।

নামটোৱে সূচায় যে কলগছৰপৰা প্ৰস্তুত কৰা খাৰেই কলাখাৰ। সাধাৰণতে আহিন-কাতি মাহত ভীম বা আঠিয়া কলৰ গা-গছৰপৰা আলুলৈকে টুকুৰা টুকুৰকৈ কাটি পাতল পাতলকৈ চিৰি ৰ'দত এসপ্তাহমান শুকাব লাগে। শুকোৱাৰ পিছত সেইবোৰ জুইত পোৰাৰ পিছত ওলোৱা ছাইবোৰ থুপুৰিয়াই চালনীৰে চালি মাটিৰ পাত্ৰত ভৰাই থোৱা প্ৰয়োজন। আগৰ মানুহে ছাইৰ পাত্ৰবোৰ কধৰা পাৰি ঢেঁকীঘৰৰ একোটা কোণাত ৰাখিছিল। প্ৰয়োজনীয় কালত তলীত বিন্ধা কৰা মাটিৰ পাত্ৰ অথবা পানী লাওৰ খোলাত কেইমুঠিমান খাৰ ছাই ভৰাই তাতে পানী ঢালি দিয়াৰ পিছত ওপৰৰ পাত্ৰটোৰ তলত পাতি থোৱা দ্বিতীয়টো মাটিৰ পাত্ৰত টোপাল টোপালকৈ খাৰ নিগৰি পৰি আঞ্জাত থোৱাৰ উপযোগী কলাখাৰৰ প্ৰস্তুতি পৰ্ব শেষ কৰে। কলাখাৰৰ গুণ বহুত। ই হজম ক্ষমতা বঢ়ায়, কৃমি নাশ কৰে। পেটৰ বিষত অসমীয়াই আগতে কলাখাৰৰ সৈতে মিহলোৱা পানী খাই আৰোগ্য হৈছিল। ইয়াৰে মুৰ ধুলে চুলি ফিৰ্ ফিৰিয়া হয়। বিছাই ডকা ঠাইত ঘঁহি দিলে খজুৰতি কমে । জোকে ধৰিলে কলাখাৰ ঘঁহি দিয়াৰ লগে লগে জোকে এৰা দিয়ে। আগৰ দিনৰ মানুহে কলাখাৰ অথবা ভাত ৰন্ধা খৰিৰ ছাইত পানী দি ছেকি উলিওৱা খৰি ছাইৰে জুইত কাপোৰ উহাই পিন্ধিছিল। খাৰত উহোৱা কাপোৰ পৰিষ্কাৰ হয়, সকলো প্ৰকাৰৰ বীজাণু ধ্বংস হয়। অসমীয়া প্ৰিয় কলাখাৰৰ গইনা লৈ ভালে কেইটা খণ্ড বাক্য আৰু প্ৰবাদৰ সৃষ্টি হৈছে। যেনে - খাৰ কঢ়া (কাপোৰৰ খাৰ কঢ়া), খাৰ ধৰা (খাৰ লগা বাবে পচা), খাৰঘূলি (হিলৈৰ খাৰ জমা ৰখা ঘোকট ভূমি), খাৰ ঘৰ (খাৰ ৰখা ঘৰ),খাৰ-বাৰুজ (হিলৈ মৰা সঁজুলি), খাৰ মাটি, খাৰনি চটা, খাৰনি সতাঁ, খাৰনি সৰা, খাৰ ছাই (বেশ্যা, / খাৰলি আৰু 'খাৰ খোৱা জিভা / মুখত আহে কিবা//' 'খাৰে উখুৰাই দুসাজ খাবা / বুঢ়াই থেৰাই দুহাল বাবা।' /'খাৰ দিবা চাকি / গুঁড় দি মাৰিবা মাখি//' 'ক বুলিলে নাজানে ৰত্নাৱলী চায়।'/'পচলা খাৰৰ জুতি নাজানে / ভোজ ৰান্ধিবলৈ যায়।'

পুৰণি অসমীয়া সাহিত্যতো খাৰ এলাগী হোৱা নাই - 'অমৃতক এৰি কোনে খায় খাৰ পানী//'

জ্যো. দা

।। কল্যাণ খৰমান ।।

অংকীয়া ভাওনাৰ সৈতে সম্পৰ্ক থকা এটি চিনাকি শব্দ হ'ল - কল্যাণ -খৰমান। অংকীয়া নাট-ভাওনালৈ লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায় যে শুৰু দুজনাই যি ৰাগৰ সৈতে যি তাল প্ৰয়োগ কৰিছিল, পৰৱৰ্তী নাট্যকাৰসকলে সেই ৰাগৰ সৈতে সেই তালকে প্ৰয়োগ কৰিছিল। আন কথাত শুৰু দুজনাৰ অংককে অনুগামীসকলে আৰ্হিৰূপে গ্ৰহণ কৰিছিল। মহাপুৰুষ দুজনাৰ ৰাগ-তালবোৰ এনেধৰণৰ - আশোৱাৰী পৰিতাল, কানাৰা-পৰিতাল, গৌৰী-ৰূপক, বেলোৱাৰ-ৰূপক আদি। দুখনমান নাটৰ শেষত শুৰু দুজনাই প্ৰয়োগ কৰিছিল - কল্যাণ-

খৰমান ৰাগ-তালৰ। খৰমান তাল বাৰ মাত্ৰাৰ। ইয়াত মুঠতে তাল পৰে চাৰিটা। তালখনিৰ দ্বিতীয়, পঞ্চম, সপ্তম আৰু অষ্টম মাত্ৰাত তালি পৰাত সুৰটো গাম্ভীৰ্যপূৰ্ণ হয়গৈ। বিষাদ-বিলাপৰ কাৰণে কল্যাণ ৰাগ বেচ উপযোগী। সেইবাবে মহাপুৰুষ দুজনাৰ একাধিক নাটৰ শেষত কল্যাণ-খৰমান ৰাগ-তালৰ গীত সংযোজনা কৰিছিল। গুৰু দুজনাৰ পৰৱৰ্তী নাট্যকাৰসকলে এই আৰ্হিকে লৈ নাট শেষ কৰিছিল - কল্যাণ খৰমানেৰে। অথচ মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ নাটতে ইয়াৰ ব্যাতিক্ৰম পোৱা যায়। যেনে - *পাৰিজাত হৰণ* নাটৰ সামৰণিত আছে - পূৰবী খৰমান। কেলিগোপাল শেষ হৈছে - অহিৰ- একতালিৰে। নাটৰ মাজতো আনকি বিষাদ ভেম প্ৰভৃতি ভাৱ প্ৰকাশ কৰিবলৈ মহাপুৰুষে কল্যাণ ৰাগৰ প্ৰয়োগ ঘটাইছে। *পাৰিজাত হৰণ নাটৰ* জ্যোতি তালত দিয়া 'মানিনী মাই নয়ন পংকজ ঝুৰে বাৰি' গীতটোৰ কথা এইখিনিতে উনুকিয়াব পাৰি। তদুপৰি কল্যাণ ৰাগৰ সৈতে যে খৰমান তাল থাকিব লাগে, তাৰো কোনো ধৰা-বন্ধা নিয়ম নাই। *পাৰিজাত হৰণ নাটৰে* শচী-সত্যভামাৰ বাকযুদ্ধ বৰ্ণোৱা 'মানুষি, সাহস ঐচন তোহাৰি' গীতটোৰ তাল খৰমান। অথচ তাৰ স্থান নাটখনিৰ মাজতে।

না. দা.

।। কড়ি খেল ।।

'কড়িৰ ঢালতে কড়ি নুফুটিলে কপালত দি যাওঁ দুখ।' - কড়ি ফুটিলে ভাল -নুফুটিলে কাল। বছৰৰ আৰম্ভণিতে খেলা কড়ি ফুটা মানে ধৰণী সোণালী শইচবে নদন-বদন হোৱা আৰু নুফুটা মানেই অনাবৃষ্টি, অতিবৃষ্টি, বন্যা আদিয়ে আগুৰি ধৰা। কড়ি প্ৰজননৰ প্ৰতীক। ইয়াৰ সহায়ত গুটি গজোৱা আৰু পকোৱা সকলোৱে জনা কথা। আদিম সমাজৰ যৌন বিশ্বাসৰ লগতে শস্য সম্পদ বৃদ্ধিৰ ধ্যান-ধাৰণাও কড়ি খেলৰ মাজেদি প্ৰকাশ পায়। কাৰো মতে; কড়িৰ ঢালখন আই বসুমতীৰ আৰু খেলখন হ'ল - কৃষি জীৱনৰ প্ৰতীক। অসমত কড়ি খেলৰ শুভাৰম্ভ কেতিয়াৰ পৰা হৈছিল, তাক কোৱা টান; কিন্তু আহোম যুগত এই খেলৰ জনপ্ৰিয়তা থকাটো খাটাং। অসমৰ বিভিন্ন প্ৰান্তৰৰ শৈলখণ্ডত কড়ি খেলৰ ঢাল কটা দেখিবলৈ পোৱা যায়। আহোম স্বৰ্গদেৱসকলৰ ভিতৰ চ'ৰাৰ প্ৰধান খেল আছিল - কড়ি খেল।

কড়িৰ ঢালখন মাটিত আঁকি লোৱাটো নিয়ম। ইয়াক দুজন অথবা চাৰিজনেও খেলিব পাৰে। সাধাৰণতে পাঁচটা কড়িৰে এজনে খেলা প্ৰয়োজন। কড়ি কেইটা এখন হাতত লৈ মাটিত মাৰি দিয়াৰ পিছত এটা ওপৰমুৱা হ'লে এক, আৰু পাঁচটা ওপৰমুৱা হ'লে দহ নম্বৰ পায়। আটাইকেইটা কড়ি তলমুৰ হ'লে তাক মুদ্রা বোলে। দহ নম্বৰ পোৱা খেলুৰে জনে গুটি *জগাব* পাৰে। চাৰিজনে খেলিলে দহ নম্বৰ পোৱাৰ পিছত প্ৰত্যেকজনেই কড়ি জগাই বলোৱা আৰম্ভ কৰাটো নিয়ম। গুটি বলাওঁতে যদি আনৰ কড়িৰ ওপৰত পৰে তেন্তে সেই কড়ি 'খতম' বা মৰে। তেতিয়া তাক নতুনকৈ জগাব লাগে। এবাৰত দহ নম্বৰ পোৱা জনে পুনৰ গুটি মৰাৰ সমৰ্থ লাভ কৰে; কিন্তু তিনিবাৰ মাৰোঁতেও যদি দহ ফুটে তেন্তে তেওঁৰ সমস্ত নম্বৰেই অথলে যায়। ঢালখনত পূৰণ চিনেৰে জৰা সজোৱা হয়। জৰাৰ গুটি কাটিব

নোৱাৰি। ঢালখনত থকা মুঠ আঠোটা সংখ্যা এনেদৰে গণনা কৰিব লাগে - আঠোৰ (১) কাঠোৰ (২) নলৰ (৩) জৰা (৪x) বামুণ (৫) আটাই (৬) বাণছি (৭) ঘোঁৰা (৮) প্ৰথমতে যিজনৰ গুটি ঘাইত উঠে, তেওঁ প্ৰথম হয়। বৰ্তমানৰ লুডু খেল কড়ি খেলৰ উন্নত ৰূপ বুলিব পাৰি।

না. দা.

।। কাজলবুলীয়া দাঁত।।

ভাৰতীয় চৌষষ্টিকলাৰ ভিতৰত দাঁত বলোৱা কৰ্মক বাৎস্যায়নে *কামসূত্ৰত* (১/৩) দশন বসনাংগৰাগত আলোচনা কৰি কলাবিদ্যাৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে। প্ৰাচীন ভাৰতত সোণালী অথবা ৰূপালী ৰঙৰ দাঁত কৰাটো এটা দস্তুৰেই আছিল। দাঁত বোলাবলৈ সৃষ্টি হৈছিল এশ্ৰেণী খনিকৰৰ। তেওঁলোকক *দন্তলেখক* বোলা হৈছিল। দাঁত দীৰ্ঘম্যাদী আৰু ক্ষাণস্থায়ী এই দুয়োটা ৰূপত বলোৱাৰ কথা ইতিহাসত পোৱা যায়। পুৰণি অসমতো পৰ্বত-ভৈয়ামৰ তিৰোতাৰ দাঁত বলোৱা পদ্ধতি নথকা নহয়। *কালিকাপুৰাণত* লৌহিত্যতীৰৱতী তিৰোতাই দাঁত কলা কৰাৰ উল্লেখ আছে। জনজাতীয় লোকসকলে তেওঁলোকৰ দাঁতবোৰ ৰঙা, নীলা অথবা ক'লাকৈ বোলোৱা দেখা যায়। বিয়া দিবলৈ ওলোৱা অসমৰ ছোৱালীক আগেয়ে ক'লাকৈ দাঁত বোলাই দিয়া হৈছিল। কিয়নো নৰ-পৰিনীতাৰ শুভ্ৰ দাঁতে স্বামীৰ পৰমায়ু টুটায় বুলি এটা প্ৰৱল লোক বিশ্বাস প্ৰচলিত আছিল। দাঁত কলা কৰা পদ্ধতি একাধিক। কিছুমানে আম, জাম, জিয়া, মধুৰী আম আদিৰ ছালত লোৰ গুড়ি মিহলাই উতলাই কহ তৈয়াৰ কৰে। সেই কহ দাঁতত লগাই দিলে দাঁতবোৰ ক'লা হয়। আন কিছুমানে *পাত চাধা* দাঁতত লগায়ো দাঁতৰ বৰণ সলায়, আন কিছুমানে আকৌ দা বা কুঠাৰৰ কাষত জ্বলি থকা গোটা জাতি বাঁহৰ আধা কেঁচা টুকুৰা এটা থিয়কৈ ৰাখে। জ্বলি থকা বাঁহৰ টুকুৰাটোৰ পৰা জলীয় ভাপ আৰু ৰঙচুৱা জুলীয়া ৰস কিছু গৈ কুঠাৰ বা দাখনৰ মুখত কিছু পৰ পৰি পৰি অস্ত্ৰখনৰ মুখত ক'লা ৰঙৰ ডাঠ চামনি এটা বন্ধাৰ সুযোগ দিয়ে। এই চামনিটোৱে *কাজলী*। সিবোৰ শামুকৰ খোলাৰে চুঁচি আনি আঙুলিৰে দাঁতত লগাই আঁহত খৰিৰ জুইৰ আঙঠাৰে কিছুপৰ তাপ দিলেই ডালিম গুটীয়া দাঁতবোৰে কাজল বুলীয়া ৰূপ ধৰে। সেই ৰং হয় দীৰ্ঘম্যাদী। বলোৱা দাঁতক বীজাণুৱে সহজতে আক্ৰমণ কৰিব নোৱাৰে গুণে আগৰ দিনত কাজল বুলীয়া দাঁত মৃতকৰ লগত গৈছিল বুলি প্ৰবাদ আছে।

না. দা.

।। কাতি পূজা ।।

কাতি পূজা গোৱালপাৰা আৰু কোচবেহাৰত কাতি মাহৰ সংক্ৰান্তিৰ দিনা অনুষ্ঠিত হয়। ইয়াৰ মূল স্কন্ধ *পুৰাণোক্ত* কাৰ্তিক পূজা যদিও ইয়াত শাস্ত্ৰীয় আচাৰ-নীতিৰ হেঁচা প্ৰায় শূণ্য আৰু লৌকিক আচাৰ-নীতিৰহে প্ৰাধান্য পৰিলক্ষিত হয়। বংশবৃদ্ধি আৰু শস্য উৎপাদনৰ ঐকান্তিক কামনাৰে এই অনুষ্ঠানৰ আয়োজন কৰে - 'কাতি ঠাকুৰেৰ ৰবে পুত্ৰ পাইচং কোলে - কাতি ঠাকুৰৰ ৰবেশম্ আসিচে ঘৰে।।'

চাৰিটা কল পুলি পুতি মাজত ময়ূৰৰ স্কন্ধ সমাসীন কাৰ্তিকৰ মূৰ্তি স্থাপন কৰি পূজা মণ্ডপ সজোৱাৰ পিছত সেই মণ্ডপতে ঘট, ধানৰ শিহ আৰু চাৰিটা পুলিত চাৰিখন ধনু-কাড় আঁৰি থোৱা প্ৰয়োজন। কাতি পূজা সম্পূৰ্ণ ভাৱে স্ত্ৰীআচাৰযুক্ত অনুষ্ঠান গতিকে ইয়াত সাময়িকভাৱে যোগদান কৰা ব্ৰাহ্মণ আৰু ঢাকুৰাজনৰ বাহিৰে আন কোনো পুৰুষেই এই পূজা চাব নোৱাৰে। একমাত্ৰ তিৰোতাৰ অনুষ্ঠান গুণে এই পূজাৰ নৃত্য-গীতত অশ্লীলতাৰ ছাপ স্পষ্ট। গীত গাই যাওঁতে ভাষাই মুকলি বিচাৰে; ছন্দোময় নৃত্যৰ গতিত শিথিল হয় গাৰ অংগ-বস্ত্ৰ।

শিৱৰ সৈতে চণ্ডীৰ বিয়াৰ কাহিনী বৰ্ণনাৰে *কাতি-সিজ্জন* খণ্ডৰ আৰম্ভ হয়। ইয়াত সন্তানকামী তিৰোতা এজনীক কাতিৰ মাক সজাই এযোৰ কল আৰু এযোৰ তামোল পাণ তেওঁৰ কোলাত দি এখন কাপোৰেৰে ঢাকি দিব লাগে। সেয়া সন্তানৰ প্ৰতীক। তিৰোতাসকলে আৰম্ভণিতে চণ্ডীৰ গৰ্ভধাৰণ আৰু গৰ্ভ বৃদ্ধিৰ বৰ্ণনা গাই মুক অভিনয় কৰে। কাতিৰ জন্মৰ পিছত থাকে অশৌচ খেদোৱাৰ বৰ্ণনা। কাতিৰ পিছত ঘুৰি ঘুৰি কৰা এই নৃত্যত আদি ৰস বাৰুকৈয়ে প্ৰকাশ পায়। এইবোৰৰ পিছত *আগ নেওয়া* অংশৰ অৱতাৰণা। এই খণ্ডত নাট্যধৰ্মী গুণ অধিক ৰূপত পৰিস্ফুট হয়।

কাতি পূজাৰ দ্বিতীয় খণ্ডতে থাকে কৃষি-কৰ্মৰ প্ৰতীক অভিনয়। এজনী তিৰোতাই পুৰুষৰ সাজ পিন্ধি কাল্পনিক নাঙল-যুঁৰলি লৈ হাল জোৱে। গৰু হয় দুজনী সৰু ছোৱালী। এনেতে বাঘৰ গৰ্জন। বাঘে গৰু লৈ যায়। পিছত যেনিবা বাঘ মাৰি গৰু ওভোটাই আনে। তাৰ পিছত পুনৰ্বাৰ খেতি কৰাৰ দীঘলীয়া নৃত্য-গীতৰ অভিনয়। অৱশেষত আগ *নেওয়া কাৰ্যৰ* অভিনয়। যি গৰাকী তিৰোতাই সন্তান কামনাৰে কাতিপূজা ভাগ আগবঢ়ায়, তেওঁ থাপনাত আগতে পুতি থোৱা ধান গোছৰপৰা আঠুকাঢ়ি সভক্তিৰে ধানৰ শীহ কাটি কুলাত ভৰায়। আয়তীসকলৰ উৰুলি-জোকাৰ চলি থাকে। তাৰ পিছত মৰণা মাৰি ধান জাৰি-জুৰি সোমাই থোৱাৰ অভিনয়। ইয়াৰ পিছত *ভাটিয়া বেপাৰীৰ* প্ৰবেশ। তেওঁৰ সৈতে দৰ-দাম কৰি ধান বিক্ৰী কৰে। অৱশেষত *বাদুল-হানা* বা বাদুলি -খেদাৰ অভিনয় বহলভাৱে অনুষ্ঠিত হয়। ইয়াত সংলাপ নাই - আৰু অভিনয়ো মুকাভিনয় পৰ্যায়ৰ। ওৰে নিশা জাগি কাতি পূজাৰ অভিনয় কৰা আয়তীসকলে পুৱাৰ সূৰুযে ভুমুকি নৌমাৰোঁতেই অভিনয়ৰ সামৰণি মাৰি গায় - 'এভাই হাৰিয়া পাপ যেইল ছাড়িয়া/পাপ যেইল পূণ্য হইল /হৰি কথা হইল ।।'

না. দা.

।। কাতি বা কঙালী বিহু ।।

প্ৰকৃতিৰ প্ৰভাৱ মানুহৰ সৈতে কিমান নিবিড় তাৰ এটা উজ্জ্বল নিদৰ্শন কাতি বিহু বা কঙালী বিহু। আহিনৰ শেষত সূৰ্যৰ তুলাৰাশিত সংক্ৰমণত কাতি বা কঙালী বিহু অনুষ্ঠিত হয়। তুলাৰাশিৰ সংক্ৰমণত হোৱা কাতিৰ সংক্ৰান্তিক জলবিষুব বোলা হৈছে। এই সময় ছোৱাত মানুহৰ শস্যৰ ভঁৰাল উদং হোৱাৰ উপক্ৰম হয় আকৌ আনহাতে অনাগত শুভদিনৰ বাবে, ভঁৰাল নতুনকৈ ভৰি উঠিবৰ বাবে পথাৰৰ লখিমী দেৱতাৰ উদ্দেশ্য শৰাই, নৈৱেদ্য আদি আগবঢ়োৱা হয়। শস্য ক্ষেত্ৰ পুনৰ উৰ্বৰা হৈ উঠিবলৈ প্ৰাৰ্থনা জনোৱা হয়। ভোগৰ

সম্ভাৰ কমি আহে বাবেই এই বিহৰ আন নাম কঙালী।

কাতি বিহত ধর্মীয় অনুলেপন বিদ্যমান। তুলসী তলত চাকি দিয়া, বাৰী চিকুণোৱা আদিৰ দ্বাৰা শস্যৰ অপকাৰী পোক পৰুৱা নিধন কৰাৰ লগতে অতি কষ্টেৰে গঢ়ি তোলা খেতি ডৰা নদন-বদন হোৱাৰ প্রতি প্রার্থনা জনোৱা হয়। আই লখিমীক আদৰিবলৈ প্রতিগৰাকী অসমীয়াৰ ঘৰে ঘৰে, ভিতৰে-বাহিৰে চাকি জ্বলোৱা হয়। আন দুটি বিহৰ দৰে ইয়াতো প্রকৃতি পূজা বিদ্যমান। কাতি বিহৰ সময়ত ভোগ বা আনন্দ উছৱৰ পয়োভৰ কম যদিও ই যথেষ্ট ক্রিয়াবহুল অনুষ্ঠান।

নতুনকৈ ভেটি বা ঢাপ বান্ধি তুলসী ৰুই গোটেই মাহটো জুৰি তুলসীৰ তলত বস্তি জ্বলোৱা হয়। এই বিহতে লক্ষ্মী আৰু দামোদৰক যুগল ভাৱে বন্দনা কৰা উদ্দেশ্যে ওখকৈ বাঁহৰ আগত চাকি বান্ধি *আকাশ বস্তি* প্রজ্বলন কৰা হয়। শাস্ত্রতো ইয়াৰ উল্লেখ আছে।

"দামোদৰায় নভসি তুলায়াং লোলয়া সহ।
প্রদীপং তে প্রযচ্ছামি নমোহনন্তায় বেধসে।।"

কাতি মাহৰ তিথিক অতি পুণ্য তিথি বুলি গণ্য কৰি, নাম-কীর্তন, পাঠ আদি কৰি ভগৰানৰ উদ্দেশ্যে গোসাঁই ঘৰ, গোহালি ঘৰ, বাৰী, পদুলি আৰু থকা ঘৰত ধূপ-ধূনা নৈৱেদ্য যচা হয়। নামনি অসমত সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে তুলসীৰ চাৰিওফালে ঘুৰি হাতত চাপৰ মাৰি তাল বজাই নাম ধৰে। সৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ বাবে ই অতি আমোদজনক। কোনো কোনো অঞ্চলত নাঙল ধোৱা পিঠা খোৱা উৎসৱ পাতি খেতিয়কসকলৰ আজৰি সময়ৰ ক্ষণিক অভিব্যক্তি ডাঙি ধৰা হয়। কাতি বিহ দেখাত কঙালী হ'লেও সংস্কৃতিৰ ক্ষেত্রত ইয়াক কঙালী বুলি ক'ব নোৱাৰি।

প্র. শ. গো.

।। কাতি গাছা।।

আহিনৰ শেহত সূর্যই তুলাৰাশিত স্থিত হোৱা কালত পছিম অসমত অনুষ্ঠিত হয় কাতিগাছা অর্থাৎ কাতিবিহ। অন্যান্য লোকৰ লগতে হাজংসকলেও এই উৎসৱ পালন কৰে। প্রায় পয়চল্লিশ ছেন্টিমিটাৰ উচ্চতাৰ তিনিডাল বাঁহ, কাঠ অথবা বাকলি গুছোৱা মৰাপাটৰ শুকান গা গছেৰে (কামৰূপত তাৰ নাম *পাটাৰ কাঁয়*) সজা গাছাত মাটিৰ চাকি বা ঔটেঙাৰ বাকলিত কপাহৰ শলিতাৰে মিঠাতেলৰ বস্তি প্রজ্জ্বলন কৰি মা লক্ষ্মীৰ নামত এযোৰ পাণ-তামোল আৰু অন্যান্য সামগ্রীৰে পথাৰত নৈৱেদ্য ভাগ আগবঢ়োৱাটোৱে এই উছৱৰ মূল কথা। পোক পৰুৱা আৰু কীট পতংগই খেতি নষ্ট নকৰাৰ উদ্দেশ্যে কৃষিক্ষেত্রত বস্তি জ্বলোৱা হয়। সেইদিনা প্রতি ঘৰতে সন্ধিয়া তুলসীৰ গুৰিতো চাকি জ্বলাই ওখ বাঁহ এডালত আকাশ বস্তি জ্বলোৱাটো কাতিগাছা উছৱৰ আন কৃত্য। খেতিপথাৰত চাকি দি ল'ৰা-ছোৱালীয়ে গায়- 'সগাৰে ধান আউল বাউল /আমাৰ ধান সিধাই চাউল।' গোহালিত চাকি জ্বলোৱা কালতো গায় - 'সগাৰে গৰু লেঙেৰা ভেঙেৰা / আমাৰ গুৰু ভইসেৰ পাৰা।' সন্ধিয়া কালত হাজং ডেকাইঁতে হাতে হাতে একোটাকৈ *মহুল* (শুকান মৰাপাটৰ খৰিৰ জোৰ) লৈ দলবদ্ধ ভাৱে

লৰা লৰি কৰি প্ৰাণ উজাৰি গায়- 'কাতি আহে আঘোণ যায় / মসা মাও পোৰা যায়।।' অৱশেষত ডেকাইঁতে জ্বলা জোৰবোৰ নঙলা মুখত পুতি থৈ ঘৰ সোমায়।

প্ৰ. দা

।। কাণফুলি।।

কাণৰ লতিত ফুটা কৰি পিন্ধা অলংকাৰ। সোণ, ৰূপৰ উপৰিও অন্যান্য অনেক ধাতুৰে কাণফুলি বা কাণফুল গঢ়োৱা হয়।। ই বিভিন্ন চানেকিৰ হ'ব পাৰে। কিছুমান কাণফুলিৰো পিছপিনে পিন্ধিবৰ বাবে পেঁচ-গজাল (স্ক্রু) লগোৱা থাকে। কিছুমানত থাকে হাকোটা। কিছুমান কাণফুলি কাণৰ লতিত ওলমি থাকে আৰু কেতবোৰ অইন চানেকিৰ কাণফুল কাণৰ লতিত লাগি থাকে। অঞ্চল বিশেষে কিছুমান কাণফুল বেলেগ বেলেগ চানেকিৰে গঢ়োৱা হয়। সেইবাবে তাৰ নামো হয় বেলেগ বেলেগ। নামনি অসমৰ কোনো কোনো ঠাইত ইয়াক *কাণপাছা* বুলিও জনা যায়। ওলমি থকা সাধাৰণ ধৰণৰ কাণফুলিক *দুল* বুলিও কোৱা হয়। ইয়াৰ চানেকি অন্যান্য সকলো অলংকাৰতকৈ বেছি। প্ৰাচীন কালত মহিলাই *কাণখছা* (সংস্কৃত কালীক) পৰিধান কৰিছিল। ইয়াৰ উপৰি বাখৰ পটোৱা মুকুতা লগোৱা, মিনা কৰা, উকা সোণ বা ৰূপেৰে গঢ়োৱা অনেক আৰ্হিৰ কাণফুলি পোৱা যায়। কাণৰ লতিৰ ওপৰৰ ফালে ফুটা কৰিও ঘূৰণীয়া ফুলৰ চাকিৰ দৰে বেৰি-কাণফুলী পিন্ধা হয়। এনেধৰণৰ কাণফুলিক পিপলিপটা নতুবা চাকিশলাই বুলিও কোৱা হয়। কাণপাছা সাধাৰণতে বকুল,গুটিমালি, শেৱালি, খৰিকাজাই আদি ফুলৰ আৰ্হিত নতুবা মাছ,পাৰ, ম'ৰাচৰাই, সাপ, জোনবাই,ঢোল, জাপি আদিৰ চানেকিত গঢ়োৱা হয়। কিছুমান কাণফুলি থুৰীয়া গঢ়ৰ; কেৱল ইয়াৰ ঠাৰিডালহে চুটি।

প্ৰ. শ. গো.

।। কাণ বিন্ধনি।।

কাণ বিন্ধনি বা কৰ্ণৱেদ হিন্দুৰ এটা সংস্কাৰ। শুভ দিন, তিথি আৰু ক্ষণ চাই কাণ বিন্ধনি কাৰ্য সম্পাদন কৰা গুণে ইয়াক পঞ্জিকা ভিত্তিক উৎসৱৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়। পঞ্জিকা মতে জন্মৰাশি, জন্ম নক্ষত্ৰ আৰু জন্মমাহ, ৰবি, শনি, মংগলবাৰ আৰু হৰিশয়নত বাদে চ'ত মাহ এৰি উত্তৰায়ণ কালত অযুগ্ম বছৰত পুষ্যা, অশ্বিনী, হস্তা, শ্ৰৱণা, ধনিষ্ঠা, চিত্ৰা, অনুৰাধা মৃগাশিৰা ৰেৱতী, স্বাতী, উত্তৰ ফল্গুনী, উত্তাৰাষাঢ়া, উত্তৰ ভাদ্ৰপদ আৰু পুনৰ্বসু নক্ষত্ৰত বুধ, তুলা ধনু আৰু মীন লগ্নত তৃতীয়, একাদশ, পঞ্চম, নৱম আৰু কেন্দ্ৰত শুক্ৰ গ্ৰহ থাকিলে তৃতীয়, ষষ্ঠ আৰু একাদশত পাপ গ্ৰহ পালে কৰ্ণৱেধ প্ৰশস্ত। ছয় কাণ নৌহওঁতেই অৰ্থাৎ এহাল ল'ৰা-ছোৱালী হোৱাৰ লগে লগে কাণ বিন্ধনি কাম শেষ কৰা ভাল। তৃতীয় সন্তান উপজিলে তাক *ষট্কৰ্ণ* বোলে। তৃতীয় সন্তান জন্মাৰ পিছত তিনিওটাৰ বা যিকোনো এটাৰ কৰ্ণৱেদ শাস্ত্ৰই বাৰণ কৰিছে। আজিকালি সাধাৰণতে ছোৱালীৰ কাণ ফুটায় যদিও আগৰ কালত ল'ৰা-ছোৱালীৰ নিৰ্বিশেষে কৰ্ণৱেদ কৰা হৈছিল। লোকবিশ্বাস মতে, ল'ৰাৰ কাণ ফুটালে একুহীয়া ৰোগ নহয়। সুশ্ৰুতেও (শৰীৰ স্থান ১৬/১) কৰ্ণৱেদৰ দ্বাৰা কোষবৃদ্ধি

বা শিৰাৰোগ প্ৰতিৰোধ কৰাৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। পুৰাকালত লোকে বিজয়া দশমী তিথিত কাণ বিন্ধনি কাৰ্য সম্পাদন কৰিছিল। কিবা কাৰণত এই তিথিৰ দিনা শনি বা মংগলবাৰ পৰিলে তাৰ পিছদিনা পুৱাৰ বেলা চোতালত বৰপীৰা এখনত *অনাকটা* কাপোৰ এখন পাৰি নতুন সাজ পিন্ধা ছোৱালীজনীক বহিবলৈ দি আয়তীসকলৰ উৰুলি জোকাৰৰ মাজত কাণ বিন্ধাইছিল। আগৰ দিনত কেটেলা পহুৰ কাঁইটেৰে কাণ বিন্ধালেও পৰৱৰ্তী কালত নেমু, পনিয়লৰ কাঁইটৰ উপৰি বেজীৰো ব্যৱহাৰ চলিল। কাণ বিন্ধোৱা তিৰোতাজনীক এটা সিধা আৰু পাঁচ সিকি (১২৫ পইচা) আগবঢ়োৱা নিয়ম। কাণ বিন্ধনিৰ পিছত শিশুটিক মিঠাই খাবলৈ দি উপস্থিত আয়তীসকলকো মাহ-প্ৰসাদ খুওৱা ৰীতি নামনি অসমত অদ্যাপি প্ৰচলিত।

না. দা.

।। কামৰূপ নামৰ ব্যুৎপত্তি ।।

ভাৰতৰ উত্তৰ-পুৱ প্ৰান্তত অৱস্থিত একালৰ প্ৰাগ্‌জ্যোতিষ ক্ষেত্ৰখনেই পিছলৈ ঐতিহাসিক কালত ক্ৰমে কামৰূপলৈ ৰূপান্তৰিত হৈছিল; আৰু সেয়ে, ইয়াৰ কলেৱৰো প্ৰাচীন প্ৰাগ্‌জ্যোতিষৰ দৰে আজিৰ বিহাৰত পুৱ অঞ্চলৰপৰা ক্ৰমে উত্তৰ-বংগ আৰু নেপাল-ভূটানকো সামৰি পূৰ্বোত্তৰৰ প্ৰায় সাতোখন ৰাজ্যকেই সাঙুৰি লৈছিল। *কামৰূপ* নামৰ উৎপত্তি সম্পৰ্কে *কালিকাপুৰাণে* সেয়ে বাখ্যাও দাঙি ধৰিছে এইদৰে যে পূৰ্বতে মিথিলাৰ (বিহাৰৰ) ৰজা নৰকে এই ৰাজ্যৰ অসুৰ ৰজাসকলৰ ওপৰত আধিপত্য বিস্তাৰ কৰি কামাখ্যা দেৱীৰ ভাৰ গ্ৰহণ কৰাৰপৰাই এই ৰাজ্যৰ নামো কামৰূপ (হয়তো দেৱী নাম অনুসাৰেই) হ'লগৈ। সেয়ে মহাকাব্য আৰু পুৰাণৰ পাতত কামৰূপ নামৰ উল্লেখ নাথাকিলেও, পৰৱৰ্তী সংস্কৃত সাহিত্যৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত এই নামৰ উল্লেখ আছে।

কালিদাসে তেওঁৰ *ৰঘুবংশৰ* পাতত প্ৰাগ্‌জ্যোতিষৰ লগে লগে কামৰূপ নামৰো উল্লেখ কৰিছে। ইয়াৰ উপৰিও বৈয়াকৰণ হেমচন্দ্ৰ আৰু ৰাজশেখৰৰ গ্ৰন্থতো এই নামেৰেই পূৰ্বোত্তৰৰ এই দেশখনক চিনাক্ত কৰা হৈছে। ৰজা চন্দ্ৰগুপ্তৰ এলাহাবাদৰ শিলালিপিতো *কামৰূপ* নামৰ উল্লেখ আছে। ৬৪৩ খ্ৰীঃ ত কামৰূপলৈ অহা চীনা পৰিব্ৰাজক হিউয়েনচাঙৰ বৰ্ণনাত *কামৰূপ* নামৰ উল্লেখ আছে; কিন্তু সবাকো নিষ্প্ৰভ কৰি এই দেশতেই ৰচিত *কালিকা পুৰাণ* আৰু *যোগিনীতন্ত্ৰই* (ষোড়শ শতিকা) এই কামৰূপৰ প্ৰাচীন সীমা আৰু বিস্তৃতি সম্পৰ্কে (নেপালস্য কাঞ্চনাদ্ৰিম্ .... *যোগিনীতন্ত্ৰ*) বিতং বিৱৰণ দাঙি ধৰিছে। অষ্টাদশ শতিকাত ৰচিত *হৰগৌৰী সংবাদতো* ইয়াৰ বিভিন্ন পীঠ, যেনে - কামপীঠ, ৰত্নপীঠৰো বৰ্ণনা দাঙি ধৰিছে।

পুৰাণৰ গল্প অনুসৰি প্ৰাগ্‌জ্যোতিষৰ নীলাচল পাহাৰত দেৱাদিদেৱ মহাদেৱৰ শাপত ভস্ম হৈ দেৱতা কামদেৱে পুনৰ স্বৰূপ লাভ কৰাৰ বাবেও দেশখনৰ নাম *কামৰূপ* হোৱা বুলি ব্যাখ্যা আছে; কিন্তু ভাষাতত্ত্ববিদ ড° বাণীকান্ত কাকতিদেৱে তেখেতৰ স্বকীয় ব্যাখ্যা দাঙি ধৰিবলৈ গৈ পুনৰ একালৰ অষ্ট্ৰিক গোষ্ঠীৰ দেৱী *কামৰু* বা *কাম্বুত-দৰ* ওচৰ চাপিছে আৰু একালৰ এই অনাৰ্য মূলীয় দেৱীৰ উপস্থিতিৰ বাবে ঠাইখনৰ নামো পিছলৈ *কামৰু* বা *কামৰূপ* হোৱা বুলি ঠাৱৰ কৰিছে। অৱশ্যে চৰ্যাপদ আৰু *হৰ গৌৰী সংবাদেও* দেশখনৰ নাম হিচাপে *কামৰু* শব্দৰ সাক্ষ্য বহন কৰি আহিছে।

।। কামৰূপীয়া চুলীয়া ।।

অসমৰ ঐতিহ্য বহুনকাৰী আন এটি মূল্যবান কৃষ্টি হ'ল কামৰূপীয়া চুলীয়া। ই সম্পূৰ্ণভাৱে লৌকিক আৰু বৰ জনপ্ৰিয় অনুষ্ঠান। চুলীয়া অনুষ্ঠানটিত ভাগ লোৱা লোকসকলৰ অভিনয় কৌশল আৰু হাস্য-ব্যংগ কৌতুকবোৰেই অনুষ্ঠানটিৰ মুখ্য আকৰ্ষণ। ইয়াত ধৰ্মীয় ভাৱৰ পোনপটীয়া সম্পৰ্ক নাই যদিও অনুষ্ঠানটিৰ সৃষ্টিৰ গুৰিত নিশ্চয় ধৰ্মৰ কথা জড়িত আছে। অসমৰ মঠ-মন্দিৰবোৰত দেৱতাৰ বন্দনাৰ সময়ত অন্যান্য বাদ্য যন্ত্ৰৰ লগতে মুখ্য বাদ্য ঢোলো ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। মন্দিৰৰ বাহিৰতো ঢোলৰ যথেষ্ট সমাদৰ আছিল আৰু কালক্ৰমত ই এটা সুকীয়া অনুষ্ঠানতেই পৰিণত হৈছিল। চুলীয়া অনুষ্ঠানৰ কেন্দ্ৰস্থল নলবাৰী অঞ্চল। অসমৰ বিভিন্ন সামাজিক, সাংস্কৃতিক আৰু ধৰ্মীয় অনুষ্ঠানত চুলীয়া অনুষ্ঠান পৰিবেশিত হৈছিল - সভা, উৎসৱ আদিৰ মুকলি মঞ্চতে ই অভিনীত হৈছিল। ভাও দিয়া ঠাইখিনিক *খলা* বোলা হৈছিল। *খলা* সজাবৰ বাবে কলগছ আৰু কলপাত ব্যৱহৃত হৈছিল। চুলীয়া অনুষ্ঠানত পুতলা নাচৰ সাদৃশ্য থকালৈ চাই বহুতে ইয়াক পুতলা নাচৰ ক্ৰমবিকশিত ৰূপ বুলি ক'ব খোজে। অনুষ্ঠানটিত বহুত মানুহৰ দল এটি থাকে। ঘাই চুলীয়া, খৰমৰা চুলীয়া, কুস্তিদিয়া চুলীয়া, টেমেকা, মহলাধাৰী, সূত্ৰধাৰ আৰু অন্যান্য ভালেমান ব্যক্তিৰদ্বাৰা ই গঠিত হয়। তেওঁলোক স্বভাৱ শিল্পী। তেওঁলোকৰ কাহিনীৰ কোনো লিখিত ৰূপ নাই। মৌখিক ভাৱে আৰু কোনো অনুশীলন নকৰাকৈ তেওঁলোকে কাহিনী প্ৰদৰ্শন কৰিব পাৰিছিল।

অনুষ্ঠানৰ প্ৰদৰ্শনৰ বাবে লাগতিয়াল সামগ্ৰীবোৰো দলটিৰ লোকসকলে নিজে নিজেই যুগুতাই লৈছিল। ঢোল আৰু অভিনয়ৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় কাঁড়, লাঠি, মাৰি, যাঠি-জোং জাতীয় বস্তুবোৰ নিজেই যতনাই লৈছিল। প্ৰসাধনৰ সৰু-সুৰা সামগ্ৰীবোৰো ঘৰতেই তৈয়াৰ কৰি লৈছিল। প্ৰসাধনৰ বাবে চাউলৰ গুড়িৰ ব্যৱহাৰ বৰকৈ কৰা হৈছিল। মতা মানুহে ধুতিখন শাৰীৰ দৰে কৰি লৈ আৰু মোছ থাকিলে হাতেৰে ঢাকি তিৰোতাৰ স্থান পূৰণ কৰিছিল। মাতটোও সামান্য সৰু কৰি উলিয়াইছিল। প্ৰথমতে বৰঢোলত *গুৰুঘাত* মাৰি অনুষ্ঠানটি আৰম্ভ কৰা হয়। তাৰ পিছত গুৰিঢোল বজাই খলা ফুৰোৱা বাদী আদি কাৰ্য অনুষ্ঠিত কৰে। ঢোলৰ বাজনা, চং, কুস্তি, খেল -ধেমালি আদি চাৰ্কাচ আৰু কেৰিকেচাৰ ধৰ্মী। মুখাৰ ব্যৱহাৰ ইয়াৰ এটি মনকৰিবলগীয়া বৈশিষ্ট্য। ভাৰৰীয়াৰ চৰিত্ৰবোৰ নিয়ন্ত্ৰণাধীন কৰিবলৈ সূত্ৰধাৰ জাতীয় চৰিত্ৰ এটাও ইয়াত থাকে। চুলীয়াই পদ গাই কাহিনী ব্যাখ্যা কৰে। কিন্তু চুলীয়া অনুষ্ঠানৰ কোনো লিখিত বিৱৰণ নথকাৰ ফলত ইয়াৰ প্ৰাচীনত্ব কিমান দূৰ ৰক্ষা পৰিছে তাক সতকাই কোৱা টান। এনে এটি মনো�ৰঞ্জক অনুষ্ঠান সম্প্ৰতি মৃতপ্ৰায়; কিন্তু কেইজনমান উঠি অহা ব্যক্তিৰ প্ৰচেষ্টাত ই পুনৰ জীপ লৈ উঠিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে।

প্ৰ. শ. গো.

।। কামাখ্যা নামৰ ব্যুৎপত্তি ।।

যোগিনীতন্ত্ৰত দেৱী ভগৱতীয়ে শিৱক প্ৰশ্ন কৰিছে - 'কামাখ্যা কোন মোক কোৱা'। শিৱে উত্তৰ দিলে - 'কামাখ্যা দেৱী ব্ৰহ্মৰূপা, পৰমবিদ্যাৰে অভিন্ন'। শিৱে আকৌ ক'লে যে

কালী আৰু কামাখ্যা অভিন্না। দেৱীয়ে কালীৰূপে অৱতীর্ণা হৈ কেশী দৈত্যক বধ কৰি এটি নতুন ৰূপ ল'লে - *যোনিমণ্ডল* - ইয়াক অর্চনা কৰি ব্রহ্মাই ভৱিষ্যতে সৃষ্টি ৰচিবলৈ সম্ভৱ হ'ব। (যোগিনী ১।১৫।৫৫) কামাখ্যাৰ যোনিপীঠ আৰু যোনিমণ্ডল ভিন্নঠাই। যোনিপীঠ অন্তর্গত নীলপর্বতৰ মনোভাৱ গুহাৰ ভিতৰত যোনিমণ্ডল অৱস্থিত। পিছে যোনিমণ্ডলক কামাখ্যা বোলাৰ কাৰণ *যোগিনী তন্ত্রই* জনোৱা নাই। *কালিকা পুৰাণে* কয় - দেৱীয়ে গোপনে শিৱৰ সৈতে সম্ভোগ কৰিবলৈ বিচৰাত দেৱীৰ নাম কামাখ্যা হয় (কামার্থমাল্লতা যস্মাদ্ধয়া সার্দ্ধং মহাগিৰৌ/কামাখ্যা প্রোচ্যতে দেৱী নীলকূট ৱহোগতা// -কালিকাঃ ৬২।১) পুৰাণখনিত (৬০।৫৬) দেৱী কামাখ্যাৰ দুটা ভিন্ন ৰূপৰ ছবি আঁকিছে - এটা সম্ভোগ আৰু আনটো সংহাৰ মূর্তি। প্রথম মূর্তিত দেৱীয়ে হাতত ফুলৰ মালা লৈ ৰঙা পদুম ফুলৰ ওপৰত আসন লয়। দ্বিতীয় মূর্তিত দেৱীয়ে হাতত খড়্গ লৈ প্রেতৰ ওপৰত আসন ভংগীত থাকে। দুটা ভিন্ন সময়ত এই ৰূপ দুটাৰ বিকাশ সম্ভৱ হৈছে।

কামাখ্যা শব্দটোৰ মূলগত অর্থ - কামা নামক। দেৱীৰ আন নাম কামা (কামদা-কামিনী-কামা-কান্তা-কামাংগ দায়িনী-কালিকা ৬২।২)। ড° বাণীকান্ত কাকতিয়ে *কামা* শব্দটো আর্য ভিন্ন অষ্ট্রিক, ভাষাৰপৰা অহাৰ সম্ভাৱনীয়তা লক্ষ্য কৰিছে। *কামই* (পুৰণি খামেৰ), *কামায়াত* (ছাম), *কামেত* (খাচী), *কোমুই* (চাওতালী) আদি শব্দৰ অর্থ হ'ল প্রেত, মৰাশ। কেশী দৈত্যৰ শ্মশানত আবির্ভাৱ দেৱীৰ এটি নাম *কামা*। ড° কাকতিয়ে কেশী শব্দটোও অষ্ট্রিকৰ পৰা অহা বুলি অনুমান কৰিছে। খাচি স্নেহ (সৰল গছ)>কেসেহে >কেশে > কেশি। ড° কাকতিয়ে অনুমান কৰিছে - সৰল গছেৰে আবৃত্ত এখনি শ্মশান আছিল। সেই গছ পুৰি পর্বত মুকলি কৰি কোনোৱাই *কামা* নামৰ শ্মশান দেৱীৰ অর্চনা আৰম্ভ কৰে। কালক্রমত এই কামা দেৱীয়ে মহাকালীলৈ ৰূপান্তৰিত হ'ল। *যোগিনীতন্ত্র* আৰু *কালিকা পুৰাণৰ* উপাখ্যান আৰু কামা শব্দই অনুমান কৰাত সহায় কৰে যে জয়জয়ন্তে মহাকালীৰ অর্চনা অসম ভূমিত সংহাৰ মূর্তিত চলি তন্ত্র যুগত যোনিপূজাৰ প্রৱর্তনৰ লগে লগে '*কামা - কালীৰ* সংহাৰ মূর্তিৰ দ্বৈত ৰূপ হিচাপে যোনিপূজা ইয়াৰ চামিল কৰা হ'ল, (*পুৰণি কামৰূপৰ ধর্মৰ ধাৰা* পৃ. ২৪)।

না. দা.

।। কামাখ্যা দেৱালয়ৰ দেৱলীয়াৰ লেখ।।

কামাখ্যা মন্দিৰৰ নিত্য-নৈমিত্তিক পূজা সেৱা প্রভৃতি সুকলমে চলাবলৈ বৰফুকনে ভিন্ন স্তৰৰ লোক নিয়োগ কৰাৰ বহল তালিকা *নাও বৈচা ফুকনৰ অসম বুৰঞ্জীত* পোৱা যায়। তালিকাখন এনে ধৰণৰ- বৰ দেউৰী (দেৱালয়ত পূজা কৰা ব্রাহ্মণ), সৰু দেউৰী (বৰ দেউৰীৰ অনুপস্থিতিত পূজা কৰা বাপু) পৰিচালক (নৈৱেদ্য সজাই দিয়া লোক), আঠপৰীয়া (দিনে ৰাতিয়ে আঠপৰ পহৰা দিয়া লোক), তেলী (তেল যোগনীয়াৰ) মালী (ফুল আৰু মালা যোগান ধৰোঁতা), ধোৱা (দেৱালয়ৰ কাপোৰ কাচি ধোৱা ব্যক্তি), নাপিত (পুৰোহিত আৰু আনসকলৰ দাঢ়ি চুলি কটা লোক), কমাৰ (লোৰ যতন নির্মাণ কৰা লোক), কুমাৰ (মাটিৰ সাজ বাচন যোগনীয়া), চমাৰ (চূণ যোগনীয়া), কালীয়া (কালী বাদক), ঢুলীয়া (ঢোল বাদক),

বলীকটীয়া (বলি কটা লোক), গায়ন (গায়ক), পাখৌ জিয়া গায়ন, নাচনিয়াৰ (নৃত্যত পাৰদৰ্শী জন), নেগেৰিয়া (নাগাৰা বজোৱা ব্যক্তি), খাতোৱাল (দেৱালয়ৰ খাতত থাকি শস্য যগোৱা) বাৰি চোৱা (দেৱালয়ৰ বাৰীত উপহাৰ দ্রব্যৰ খেতি কৰা লোক), বেলি চোৱা (বেলি চাই পূজাৰ কাল নির্ধাৰণ কৰা লোক), চাউল কৰা (চাউল বচা লোক), মলখু বচা (পূজাৰ মলখু চাউল বাছি দিয়া লোক) আৰু পানী তোলা (দেৱালয়ৰ বাবে পানী পুখুৰীৰপৰা তুলি অনা লোক)।

না. দা.

।। কামাখ্যা ধামৰ অম্বুবাচী মেলা।।

সাধাৰণতে আহাৰ মাহত মৃগশিৰা নক্ষত্রৰ তিনিপদ শেষ হ'লে চতুর্থপাদ আদ্রা নক্ষত্রৰ প্রথম পাদৰ ভিতৰত পৃথিৱী ঋতুমতী হয় বাবে এই সময়ক অম্বুবাচী কোৱা হয়। অম্বুবাচীৰ প্রথম তিনিদিন চুৱা, চতুর্থ দিনা শুদ্ধি। অম্বুবাচী (অসমীয়া আমতী) সমগ্র উত্তৰ পুৱ ভাৰত ভূমিতে পালন কৰা হয় যদিও কামাখ্যাৰ অম্বুবাচী মেলাৰ বৈশিষ্ট্য সুকীয়া। অম্বুবাচীৰ প্রবৃতিৰ লগে লগে কামাখ্যা ধামৰ দুৱাৰ বন্ধ ৰখা হয়। ফলস্বৰূপে সেই কেইদিন দেৱী-দর্শন নিষিদ্ধ। চতুর্থদিনা মন্দিৰ খোলাৰ পিছত দেৱীৰ স্নান, পূজা প্রভৃতি সমাপন হোৱাৰ পিছৰ পৰাহে দর্শকে দেৱীক দর্শন কৰিব পাৰে। পূর্বভা�ৰতৰ অন্যান্য প্রান্তৰৰ দৰে কামাখ্যা ধামৰো ব্রাহ্মণ বিধবাসকলে অম্বুবাচীৰ প্রবৃত্তিৰেপৰা নিবৃত্তিৰ পিছতো দেৱীৰ ভোগ শেষ নোহোৱা পৰলৈকে ফলাহাৰ ভক্ষণ কৰি থাকে। চুৱাৰ কেইদিন সর্পভয় নিবাৰণৰ বাবে কোনো কোনোৱে দুগ্ধপান কৰে। ইঘৰে সিঘৰলৈ ফল-মূল আগবঢ়ায়; প্রবৃত্তিৰ আগতে মাটিৰ কলহত পানী জমা কৰি কলপাতৰ ওপৰত তুলি থয় আৰু দৈ পাতে। ভাৰতৰ ভিন্ন প্রান্তৰৰপৰা অহা (আজিকালি বিদেশৰো লোক আহে) লাখ লাখ ভক্তই তিনিও দিনে কামাখ্যা মন্দিৰৰ চৌপাশে থাকি নাম-কীর্তন কৰে, মন্দিৰৰ বাহিৰতে ধূপ-দীপ জ্বলাই দেৱীক প্রণাম জনায়। অম্বুবাচীৰ নিবৃত্তিৰ দিনা পাণ্ডাসকলে ভক্তসকললৈ আবগঢ়ায় *ৰক্ত বস্ত্র*। দেৱীপীঠৰপৰা অনা এই ৰক্তবস্ত্র শৰীৰত ধাৰণ কৰিলে অভীষ্ট সিদ্ধি হোৱাৰ বিশ্বাস প্রবল। সেইবাবেই পুৰুষে সেই ৰক্ত বস্ত্র সোঁহাতত বা ডিঙিত আৰু মহিলাসকলে বাওঁহাত বা ডিঙিত ধাৰণ কৰে। এই কাপোৰ লগত ৰাখি আন ঠাইত জপ কৰিলেও মনৰ কামনা পূৰণ হোৱাৰ কথা *কুব্জিকা* তন্ত্রৰ সপ্তম পটলত কথিত হৈছে। এই ৰক্ত বস্ত্র ধাৰণ কৰি শ্মশান অথবা মৃতকৰ ঘৰলৈ যোৱাটো নিষেধ। কামাখ্যা ধামৰ অম্বুবাচী মেলাই আন্তর্জাতিক আৰু জাতীয় সম্প্রীতিত ভালেখিনি অৰিহণা যোগাইছে।

না. দা.

।। কামাখ্যাধামৰ চ'ৰাব্রত।।

আঘোণৰ পূর্ণিমা তিথিৰ ৰাতিবেলা কামৰূপৰ কোনো কোনো ঠাইৰদৰে কামাখ্যা ধামতো চৰা-ব্রত পালন কৰা হয়। চৰা শব্দৰ অর্থ হ'ল -সভক্তিৰে দেৱ দেৱীলৈ আগবঢ়োৱা উপাচাৰ। এই ব্রত উপলক্ষে বিৰাহিতা আৰু বিৰাহযোগ্যা গাভৰুহঁতে ওৰে দিন উপবাসে থাকি ৰাতি দেৱী কাত্যায়ণীক পূজা কৰে। মাহ প্রসাদ, ধূপ-দীপ আৰু অন্যান্য উপচাৰৰ উপৰি *শোভেৰী*নামৰ এটি পাত্র, মটিৰে নির্মিত বহুসংখ্যক চৰাই মূর্তি, নানা বৰণৰ ফুল, ৰবাব টেঙা প্রভৃতি এই ব্রতত প্রয়োজনীয় সামগ্রী। এই ব্রতত এজন পুৰোহিত লাগে। তেওঁৰ নির্দেশত

ব্ৰত কাৰিণীসকলে শোভেৰীত পুষ্প পত্ৰ আগ কৰি কাত্যায়ণী দেৱীলৈ পূজাভাগ আববঢ়ায়। পূজাৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁলোকে চৰা-ব্ৰতৰগীত পৰিৱেশন কৰে। দেৱী-কাত্যায়ণীৰ গুণ গৰিমা বৰ্ণনাই গীতৰ কেন্দ্ৰবিন্দু। ৰাতিপুৱাৰ লগে লগে ব্ৰতৰ সামৰণি পৰে আৰু শোভেৰীৰ লগতে ফল-মূল প্ৰভৃতি বিসৰ্জন দিয়ে। *শ্ৰীমদ্ভাগৱতত* উল্লিখিত কাত্যায়ণী ব্ৰতৰ সৈতে (১০/১২ অধ্যায়) চৰা ব্ৰতৰ একাধিক ক্ষেত্ৰৰ মিল আছে। স্বামীৰ মংগল কামনা আৰু উপযুক্ত জীৱনৰ লগৰী পোৱাই এই ব্ৰত পালনৰ মূল উদ্দেশ্য)।

(ড° হেমন্ত কুমাৰ শৰ্মাৰ *Fasts and Festivals in the District of Kamrup* গ্ৰন্থৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

না.দা.

।। কামাখ্যা ধামৰ পুষ্যাভিষেক উৎসৱ।।

কামাখ্যা ধামত প্ৰতিবছৰে পুহমাহৰ কৃষ্ণপক্ষৰ দ্বিতীয়া অথবা তৃতীয়া তিথিত পুষ্যা নক্ষত্ৰ যোগত পুষ্যাভিষেক বা হৰ-গৌৰীৰ বিৱাহ উৎসৱ পালিত হয়। *কালিকাপুৰাণত* পুষ্যাস্নান বিধি শীৰ্ষক অধ্যায় (৮৬) এটিয়ে আছে। সেইমতে ৰজাই আনুষ্ঠানিক ভাৱে পুহমাহৰ পুষ্যা নক্ষত্ৰত স্নান -দানৰ অন্তত শিৱ- চণ্ডীৰ আৰাধনাৰে শিশুৰ মনোৰঞ্জন হেতু পুতলা বিয়া পাতিলে চণ্ডিকা সন্তুষ্ট হোৱাৰ কথা উল্লিখিত হৈছে। অৱশ্যে আজি-কালি ইয়াৰ পুহন বিয়া উপ-পুৰাণখনিৰ বৰ্ণনাৰ দৰে নহয়। আজিকালি বিয়াৰ আগদিনাখন কামাখ্যা মন্দিৰত থকা চলন্ত শিৱৰ মূৰ্তিটো কামেশ্বৰ মন্দিৰলৈ নি তাতে অধিবাস কৰা হয়। পিছদিনাখন আয়তীসকলে গীত-পদ গাই পানীতুলি হৰ-গৌৰীৰ মূৰ্তি যুগল ধুৱায়। স্নানৰ পিছত শিৱৰ মূৰ্তিটো দোলাৰূঢ় কাৰি কামাখ্যা মন্দিৰলৈ অনা হয়। মন্দিৰৰ সমুখ পোৱাৰ লগে লগে লৌকিক প্ৰথা মতে চাউল ছটিয়াই গৌৰীৰ কাষত শিৱক স্থাপন কৰি *শ্ৰী কামেশ্বৰ-কামেশ্বৰী পাঞ্চাল্য বিৱাহ পদ্ধতি* মতে বিৱাহ পৰ্ব সমাপ্ত কৰে। এই উৎসৱৱত হোম আদিৰ লগতে হৰ-গৌৰীক বেহু ঘুৰোৱাটো মন কৰিবলগীয়া। বিয়াৰ পিছত দুয়োটা মূৰ্তিকে নিৰ্দিষ্ট স্থানত ৰখা হয়। বিয়াৰ পিছদিনা অনুষ্ঠিত হয় *বাহী বিয়া*। সেইদিনা কামাখ্যাৰ বহুলোকে আদা খায়। *শ্ৰী কামেশ্বৰ-কামেশ্বৰী পাঞ্চাল্য বিৱাহ* পদ্ধতিত আছে, হৰ-গৌৰীৰ বাৰ্ষিক বিৱাহ অনুষ্ঠানে ধুমুহা, ব্ৰজপাত আৰু গ্ৰহৰ কুদৃষ্টিৰ পৰা ৰক্ষা কৰে।

(ড° হেমন্ত কুমাৰ শৰ্মাৰ *Fasts and Festivals in the District of Kamrup* গ্ৰন্থৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

না.দা.

।। কাৰছি পূজা।।

কাৰছি বা কৰছিপূজা ত্ৰিপু�ৰাত জনজাতিসকলৰ মাজত প্ৰচলিত এবিধ অতি জনপ্ৰিয় উৎসৱ। কিন্তু এই পূজাত ত্ৰিপুৰাত থকা হিন্দু বঙালী সকলৰ পৰম্পৰাৰ প্ৰভাৱ বিদ্যমান। পূজাত যি মূৰ্তি সজা হয়, তাত সম্পূৰ্ণকৈ মূৰ্তি নাসাজি কেৱল মূৰৰ অংশহে সজা হয়।

মূৰ্তিত চৌবিশ জনা দেবতাৰ মুখাবয়ব সন্নিবিষ্ট হয়। সেইবোৰ হ'ল - হৰ, উমা, হৰি, মা, বালী, কুমাৰ গনেশ, ব্ৰহ্মা, পৃথিবী, গঙ্গা, অবদি (Abdi), অগ্নি, কামেশ আৰু হিমাদ্রি। এই আটাইবোৰ দেৱ-দেৱীকে দুৰ্গা পূজাত মহামায়া দুৰ্গা আৰু তেওঁৰ পৰিয়ালবৰ্গক যি ভাৱে পূজা কৰা হয়, ঠিক সেইভাৱে পূজা- অৰ্চনা কৰা হয়। এই পূজাৰ সময়ত ত্ৰিপুৰাত জাতি-ধৰ্ম-ভাষা নিৰ্বিশেষে বিভিন্ন মানুহৰ সমাগম হয়।। প্ৰায় সাত শবছৰীয়া পুৰণি এই পূজাৰপৰম্পৰাই জনজাতি আৰু অজনজাতি সকলো ত্ৰিপুৰা বাসীকে একতাৰ দোলেৰে বান্ধি ৰাখিছে।

ব.কু দা.

।। কাৰ্বি বয়নশিল্প।।

অসমৰ পাৰ্বত্য জিলাকেইখনত সংখ্যাগৰিষ্ঠভাৱে বাস কৰা মঙ্গোলীয় নৃ-গোষ্ঠীৰে তিব্বত-বর্মীয় ভাষা পৰিয়ালৰ অন্তর্গত কুকী-চীন উপশাখাৰ কার্বি (মিকিৰ) জনগোষ্ঠীৰে সংস্কৃতি বহুবর্ণাঢ্যময়। কাৰ্বিসকলৰ নিজা সাজ-পাৰ সৰল হ'লেও বৈশিষ্ট্যপূর্ণ। হাতৰ তাঁতশাল (বর্তমান উৰণীয়া মাকো ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়) ৰঙা, হালধীয়া আদি বিভিন্ন ৰঙৰ সূতাৰে তৈয়াৰী ফুলাম কাৰুকার্য খচিত কাপোৰৰপৰা নির্মিত এওঁলোকৰ পুৰুষ বস্ত্রৰ ভিতৰত বিকং (ফুলাম লেংটি), প'হ (পাগুৰি) অন্যতম। আকৌ পুৰুষসকলে এখন বং বিৰঙৰ কাপোৰ সোঁমাজত সমানে ভাঁজ দি মূৰ সোমাব পৰাকৈ কাটি জোৰা লগাই *যি চ'ই* (দহিকটা চোলা) নামৰ বস্ত্র পৰিধান কৰে। ই এওঁলোকৰ সামগ্রিক জাতীয় পৰিচয় বহন কৰিব পৰাকৈ সক্ষম। কার্বি তিৰোতাসকলে পিনি (মেখেলা), জিছ' (মেথনি), 'বাম কক' (কঁকালত মেখেলাৰ ওপৰত মৰা পটি) অপৰিহার্য বস্ত্র। কার্বি মহিলাসকলে সাধাৰণতে আঁঠুলৈকে পৰা কলা ৰঙৰ মেখেলা পৰিধান কৰে। বুকুৰ ওপৰেদি মেৰিয়াই ব্যৱহাৰ কৰা মেথনি (জিছ') খন সাধাৰণতে বিয়াৰ পিছৰ তিৰোতাসকলৰ প্রায় খুলি ৰখা দেখা যায়। কার্বি বয়োবৃদ্ধসকলে গাত *পেছাৰপী* চাদৰ, সম্ভ্রান্ত মহিলাই দুতৰপীয়া *পেচেলেং* চাদৰ আৰু গাভৰুইঁতে *পেজাংফঙ*, *পেদুৰফিছ* আদি চাদৰ পৰিধান কৰে। বয়স আৰু মর্যাদা অনুসৰি এওঁলোকে আ-অলংকাৰৰ লগতে ভিন্ ভিন্ বস্ত্র ব্যৱহাৰ কৰাটো বিশেষ মন কৰিবলগীয়া বিষয়। আধুনিক বিজ্ঞান-প্রযুক্তিৰ প্রভাৱে কার্বি বয়নশিল্পলৈ দ্রুত পৰিৱর্তন আনিছে যাৰ ফলত তেওঁলোকৰ কাপোৰৰ থলুৱা সৌন্দর্য আৰু বৈশিষ্ট্য নতুন নতুন সম্পৰীক্ষা আৰোপিত হৈছে।

পা. দ.

।। কার্বি সকলৰ দেহাল উৎসৱ।।

দেহাল বা দেওশাল কার্বিসকলৰ এটি অন্যতম প্রধান উৎসৱ। এই উছৱ ফাগুন মাহৰ যিকোনো সোম বা মংগলবাৰত অনুষ্ঠিত হয়। পূজাৰ প্রস্তুতিপর্বত *বাইজে আনাৰ্ম-আমোল* (ভগবানৰ মেল) পাতি তালুকদাৰ নির্বাচন কৰাৰ পিছত তেওঁ ঘৰে প্রতি ভাত আৰু মদৰ চাউল সংগ্রহত লাগি যায়। উছৱৰ এসপ্তাহৰ আগতে *আলং আহাৰ* সিজাই তালুকদাৰৰ লগতে *মেনহেহেল* (গাভৰু) আৰু *আলং আহাৰ* (পূজাৰ বাবে প্রস্তুত কৰা মদ) বিৰ লুত (শুদ্ধ) কৰা নিয়ম। সেইদিনাৰপৰা পূজাৰ বিভিন্ন সামগ্রী সংগ্রহত লাগে। সপ্তাহজুৰি পূজাৰ সামগ্রী

সংগ্রহৰ পিছত শনিবাৰে ৰাইজ মিলি মাছ মাৰে। এনেকৈ ছদিন যোৱাৰ পিছত সোমবাৰে *জগান* ক আমন্ত্রণ জনায়।) গাঁৱৰ প্রতি ঘৰৰে এজনে মিৰ কি ক্রং (মালা গঁথা) উৎসৱেৰে *জগান* আৰম্ভ কৰে। সেইদিনাৰপৰাই দেওধনী, তালুকদাৰ,বাংঠে, হুজা আদিয়ে পুৱাৰেপৰা লঘোণ দিয়ে। দেওধনী এই পূজাৰ অন্যতম অংগ; তেওঁৰ নির্দেশত পূজাৰ মূল কাম সম্পাদিত হয়। *জগানৰ* দিনা সন্ধিয়া দেওধনী সহ দেহালত থাপনা দিবলৈ যাওঁতে চেং, মুকি আৰু চংনক (ঢোল, পেঁপা, ঢাল) নিয়া নিয়ম। মংগলবাৰে পূজাৰ মূল কর্ম সমূহ সম্পাদিত হয়। সেইদিনা দেওধনীৰসৈতে ডেকা-গাভৰুৱে বর্ণিল নৃত্য পৰিৱেশন কৰে- বলি বিধান চলে। দেওধনীয়ে পাত্র হাততলৈ কেঁচা তেজো পান কৰা দেখা যায়। ৰাতি বাৰ বজামানত পূজা শেষ হয়। পূজাৰ শেহত দেও বিসর্জন দি ৰাইজে বিশ্রাম লয়, হৰপানী পান কৰি স্ফুর্তি কৰে। বুধবাৰে পুৱাৰ পৰতে বলিৰ হাঁহ- পাৰ কাটি সামুহিক ভোজৰ ব্যৱস্থা কৰে। পূজাৰ শেষত ৰং ৰহইচৰ মাজেদি *আৰ্নাম* অনা হয়। প্রীতি ভোজৰ অন্তত তালুকদাৰৰ দায়িত্ব শেষ হয়। পূজাৰ শেষত অজানিত ভুল ত্রুটীৰ বাবে ইজনে সিজনৰ ওচৰত ক্ষমা মাগে। এক কথাত কার্বি সকলৰ দেহাল পূজা হ'ল গাঁৱৰ সর্বাংগীন উন্নতিৰ বাবে দেৱ-দেৱীৰ ওচৰত কৰা কাতৰ প্রার্থনা।।

(*আমাৰ অসমত* ৮ ফেব্রুৱাৰী ২০০৬ত প্রকাশিত ৰবীন ভূঞাৰ প্রবন্ধৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

দে.দা

।। কাৰা বাঁহী ।।

ৰাভাসকলৰ তত বাদ্যৰ ভিতৰত কাৰা বাঁহী অন্যতম। নল বাঁহেৰে সজা এই বাঁহীৰ দৈর্ঘ প্রায় দুই-আঢ়ৈ মিটাৰ। এই বাঁহীটোৰ বৈশিষ্ট্য এইখিনিতে যে ইয়াত সুৰ তুলিবলৈ এটাও ফুটা নাই। ৰাভা সংস্কৃতিৰ বিশেষজ্ঞ ৰাজেন ৰাভাৰ ভাষাত, 'মাথোন বাঁহডালৰ আগমুৰত ফুঁ দিব পৰা এটা বিদ্ধা থাকে আৰু আন মুৰত সুৰৰ গভীৰতা ৰক্ষাৰ বাবে খাপ খোৱাকৈ এটা ডাঙৰ বাঁহৰ চুঙা লগোৱা থাকে।' ৰাভাসকলৰ ই এটা বিশেষ বাদ্য যন্ত্র। ভাৰতবর্ষৰ কোনো জনজাতিৰ মাজতে অনুৰূপ বাঁহীৰ প্রচলন নাই। এই বাদ্য-যন্ত্রৰ সুৰ, তাল আৰু বাদ্য কৌশল যথেষ্ট জটিল। দীর্ঘ দিনীয়া অনুশীলন অবিহনে কাৰা বাঁহীৰ মন মোহনীয় ধ্বনি তোলাটো অসম্ভৰ।

না. দা.

।। কালঝাৰ সত্রৰ জগন্নাথৰ নাম উৎসৱ।।

কালঝাৰ সত্রৰ পৰম্পৰাগত আচাৰ অনুষ্ঠান আদিৰ উপৰি দুটা উৎসৱ বিশেষ ভাৱে পালন কৰা হয়। এটি হ'ল- শ্রী শ্রী দৌলৎসৱ আৰু আনটি হ'ল - শ্রী শ্রী জগন্নাথৰ নাম। জগন্নাথ সৃষ্টিকর্তা ভগৱন্তৰ অন্য এটি নাম। প্রতি বছৰে জেঠ মাহৰ পূর্ণিমা তিথিত মহাপ্রভু শ্রী শ্রী জগন্নাথৰ নাম তিনিদিনীয়া কার্যসূচীৰে গুৰু শাস্ত্রৰ উপদেশ মানি কালঝাৰ সত্রবাসীয়ে পালন কৰে। পূর্বতে এই নাম চাৰিদিনীয়া আছিল যদিও বর্তমান তিনিদিনহে পালন কৰে। এই অনুষ্ঠান কালঝাৰ সত্রৰ আটাইতকৈ পবিত্র আৰু আনন্দমুখৰ , ভকতিপূর্ণ বুলি মানি লোৱা

হয়। সত্রবাসী সকলো মুনিহ-তিৰোতা,যুৱক- যুৱতী, বৃদ্ধ- বৃদ্ধা তথা কিশোৰ -কিশোৰীয়ে এই উৎসৱ কায়- বাক্য- মনে সহযোগ কৰি মোক্ষ মার্গ কামনা কৰে।

কালঝাৰ সত্রবাসীয়ে জগন্নাথ নামৰ আগদিনা চৰু-হাড়ি কাপোৰ-কানি ধুই পৰিত্র হয়। নামৰ দিনাখন সত্রবাসীয়ে নিৰামিষ ভোজন কৰাটো বাধ্যতামূলক। আনহাতে নামৰ সময়ত অশুচত থকা পৰিয়ালে আর্থিক দান, প্রসাদ, পানী দিব নোৱাৰে। এই অনুষ্ঠানৰ প্রথম দিনা ফেইজালিতে ভকতবৃন্দ আৰু আই - মাতৃসকলে গায়ন-বায়ন তথা নাম গাঁই ভাগৱত ভ্রমণ কৰে। ভাগৱত ভ্রমণৰপৰা ঘুৰি আহি সত্রৰ কীর্তন ঘৰত পুৱাৰ প্রসংগেৰে দ্বিতীয় কার্যসূচী আৰম্ভ কৰে। দুপৰীয়া সময়ত নাম সামৰি প্রসাদ বিতৰণ কৰা হয়। অৱশ্যে মূল শৰাই একেদেৰেই ৰাখি থোৱা হয়। আবেলি মূল শৰাইৰ কাষতে ৰাতিৰ বাবে প্রসাদৰ শৰাই আগবঢ়োৱা নিয়ম। মাহ প্রসাদৰ উপৰিও লাড়ু, পিঠাগুড়ি, মিঠৈ, আদি দিয়া হয়। আবেলিৰ প্রসংগেৰে আৰম্ভ হোৱা ঘোষানাম নিশা আঠ-ন বজালৈকে চলি থাকে। ঘোষানাম সামৰাৰ লগে লগে গাঁৱৰ তথা আমন্ত্রিত বীৰনাম দলে বীৰনাম প্রদর্শন কৰে। বীৰনাম শেষ হোৱাৰ লগে লগে কালঝাৰ সত্রৰ জগন্নাথ নাম উৎসৱৰ প্রথম দিনাৰ কার্যসূচীৰো সামৰণি পৰে। বল্লভ চন্দ্র গোস্বামীদেৱৰ তিৰোভাৱ তিথি পালনেৰে দ্বিতীয় দিনাৰ এই অনুষ্ঠানৰ কার্যসূচী আৰম্ভ কৰা হয়। গোস্বামীদেৱৰ কালঝাৰ সত্রৰ পূর্বৰ গোঁসাই। তিথিৰ যাৱতীয় নিয়ম-কানুন শেষ হোৱাৰ পিছত আবেলি শৰাই পাতি মহাপুৰুষ মাদৱদেৱৰ *অর্জুন ভঞ্জন* বা *দধিমন্থন* নাট প্রদর্শন কৰা হয়। নাট মঞ্চৰ শেষত ৰাজহুৱা হৰিধ্বনি কৰি প্রসাদাদি গ্রহণ কৰি দ্বিতীয় দিনাৰ কার্যসূচী সামৰা হয়। পুৱাৰ প্রসঙ্গ আৰু ভাগৱত পাঠেৰে তৃতীয় দিনাৰ কার্যসূচী পাতনি মেলা হয়। আবেলি বিশেষভাৱে আয়তীসকলে নাম আৰম্ভ কৰে। মহিলাৰ নামৰ শেষত প্রসাদ হিচাপে লাড়ু দিয়া হয়। তৃতীয় দিনাৰ আয়তীসকলৰ এই অনুষ্ঠানলৈ আন আন বহু ঠাইৰ নামতীসকলক আমন্ত্রণ কৰা হয়। আন ঠাইৰ পৰা অহা দলসমূহক শৰাই, যাতায়ত আৰু উপযুক্ত মাননি সত্রৰ নাম পৰিচালনা সমিতিয়ে বহন কৰে। পুৰণি কালত কালঝাৰ সত্রৰ চাৰিওফালে জংঘলে ভৰি থকা বাবে বাঘে গৰু-গাই খাইছিল। সেয়েহে বাঘৰ পৰা ৰক্ষা পাবলৈ কীর্তন ঘৰৰ পিছফালে শৰাই আগবঢ়োৱাৰ নিয়ম সম্প্রতিও আছে।

দু. ব.

।। কালসংহতি ।।

ভৱানীপুৰীয়া গোপাল আতাৰপৰা বঢ়া সত্রসমূহক কালজৰীয়া আৰু সংহতিৰ বিচাৰত কাল-সংহতিৰ সত্র ৰূপে জনা যায়। এই সংহতিৰ অনুগ্রামীসকলে গোপাল আতাক মাধৱদেৱৰ একমাত্র উত্তৰাধিকাৰী জ্ঞান কৰে। *বুৰঞ্জী-বিবেক* বহুৰ দৃষ্টিত, 'কালপুৰীয়া নাৰায়ণৰ বৈকুণ্ঠৰপৰা কালসংহতি আনি গুৰুজনে মাধৱ পুৰুষক দেখুৱালেহি।' এই সংহতিত 'কালপুৰীয়া নাৰায়ণ সম্প্রদা, গুৰুচৰণ কাণ্ঠা, সর্বকর্মৰহিত প্রৱর্তন, গুৰুপদে সর্বভাৱদর্শন শৰণ, গুৰুকৃত্যেৰে ভজন দৃঢ়।' তদুপৰি এই সংহতি 'পথৰ প্রতি সত্র পৃথক নীতি প্রৱর্তন। দুখনত এক কথা নহই, যথা বিষয়া শিষ্য ভকত তথা সত্রীয়া ভকত। ... ব্রাহ্মণ মহন্তে একে ব্যৱস্থাৰে প্রৱর্তে। ব্রাহ্মণৰ সন্ধ্যা গায়ত্রী নাই।... শ্রাদ্ধ বিবাহ মাত্র লোকজনক দর্শাই কৰে।' এই সংহতিৰ

কোনো সত্রতে বিষ্ণু ,বেণু গোপালৰ মূর্তি পাবলৈ নাইকিয়া। সাম্যবাদী মনোভাৱ এই সংহতিৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য। বাৰেঘৰ সত্রৰ শ্রীৰাম আতাই নক্তে নগাসকলৰ ৰজাক শৰণ দিছিল। বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ লোকক শৰণ দিয়াৰ কালত গুৰুসকল যথেষ্ট উদাৰ হৈ জনগোষ্ঠীবলোকৰ মাজত প্রচলিত খাদ্যাভ্যাস আৰু বিশ্বাসক স্বীকৃতি দি থৈছিল। ড° নেওগৰ ভাষাত, 'কাল সংহতি সদায় চৰমপন্থী, বিপ্লবী। এই সম্প্রদায়ে সততে ৰজাঘৰৰ নিগ্রহ ভোগ কৰিছিল; শেহান্তৰত এই সম্প্রদায়ৰ মাজৰপৰা বিপ্লৱৰ জুই ভমক কৰি দেশ জুৰি জ্বলি উঠিল। (*শ্রী শ্রী শংকৰদেৱ*)। এই সত্রৰ গোঁসাইসকলে মালা বস্তু ব্যৱহাৰ নকৰাটো তাৎপর্যপূর্ণ। তদুপৰি আনুষ্ঠানিক নাম কীর্তনত শৰাই সজোৱা নাইবা আগবঢ়োৱা গুৱা-পাণৰ আগ- গুৰি কটা ব্যৱস্থা এই সংহতিত বিৰল। *কার্যসেৱা* নামৰ উপাসনা সাত্ত্বিক, নৈমিত্তিক অনুষ্ঠান ৰূপে এইসংহতিৰ সত্রত পালন কৰা হয়।' (ড° নিৰঞ্জনা মহন্ত)

না.দা.

।। কালি।।

'শংখ ঘণ্টা ঢাক ঢোল শিংখা কালি ভেৰী/জয়কালি ৰামবেণা বজাৱে মহৰি।।' (*দৰং ৰাজবংশাৱলী*) সুঁষিৰ বাদ্য কালি নামটো সংস্কৃত *কাহল* শব্দৰ পৰা অহা। প্রায় পয়চল্লিশ ছে. মি. দৈর্ঘৰ পিতলেৰে তৈয়াৰী কালিৰ আগৰ মুখখন গাটোতকৈ ভালেখিনি বহল; ফুঁ দিয়া অংশটোৰ পৰা গাটো অনুক্রমে ডাঙৰ। এই ডাঙৰ অংশটোত সাত, আঠ অথবা ন টা ফুটা থাকে। ফুঁওৱা অংশত এটা সৰু পেঁপাৰ থুৰি লগাই কালি বজোৱা হয়। অসমত ব্যৱহৃত বিভিন্ন কালিৰ ভিতৰত জয়কালি, ৰীৰকালি আৰু যোৰকালি উল্লেখযোগ্য। বিয়া-বাৰু আৰু বিভিন্ন উছৱত বিশেষকৈ নামনি অসমত চুলীয়া দলৰ সৈতে কালীয়াও থাকে। বিয়াত কালীয়াৰ কৰুণ সুৰে কাঠবুকীয়া জনৰো হৃদয় সেমেকাই পেলায়। আগৰ কালত দেৱদাসী নৃত্যৰ প্রাৰম্ভতে জয়কালি বজোৱাৰ পৰম্পৰা আছিল যদিও দুই এঠাইত কালি বজোৱাৰ নিয়মো নথকা নহয়।

না. দা.

।। কাঁহ।।

শংখ ভেৰী কাংখ ভেমচি খুমচি
ঢোলত পৰিল বাৰি।।— মাধৱ কন্দলি

মাধৱ কন্দলিৰ ৰামায়ণত বাদ্যযন্ত্রৰূপে স্থান পোৱা 'কাংখ'ই সূর্যখড়ি দৈৱজ্ঞ প্রণীত *দৰং ৰাজবংশাৱলী*তো স্থান পাইছে। 'ৰামতাল ৰামবীণা বাৰে বৰকাংখ।' ঘন বাদ্যৰ অন্তর্ভুক্ত কাঁহেৰে নির্মিত পাৰ উঠা কাঁহীৰ আকৃতিৰ বাদ্যবিধৰ আকৃতিলৈ চাই নাম দুটা- বৰ কাঁহ আৰু সৰু কাঁহ। কাঁহৰ কাষত ফুটা এটা কৰি ৰছীৰে ওলোমাই বা কাঠেৰে আঘাত কৰি ধ্বনিৰ সৃষ্টি কৰা হয়, ইয়াক সাধাৰণতে মন্দিৰত ডবা আৰু ঢাক-ঢোলৰ সৈতে সংগত কৰা চকুত পৰে। বৰ অসমৰ কুকি, ৰাংখল আদিৰ মাজত বৰকাঁহ আৰু সৰু কাঁহ যথাক্রমে *দাহপি* আৰু *দাকচল* ৰূপে জনা যায়।

(ধর্মেশ্বৰ দুৱৰাৰ *অসমৰ বাদ্যযন্ত্র* আধাৰত যুগুতোৱা।)

না. দা.

।। কাহুদী আৰু খাৰলি ।।

কাহুদী (সং কাশমর্দ) আৰু খাৰলি অসমীয়া মানুহৰ দুবিধ মুখৰোচক খাদ্য। টেঙা আৰু খাৰ অসমীয়া মানুহে নাখালেই নহয়। কাহুদী আৰু খাৰলি হ'ল যথাক্রমে টেঙা আৰু খাৰৰা খাদ্য। চকল চকলকৈ কটা আম ৰ'দত অলপ শুকাই লৈ ৰঙা অথবা বগা সৰিয়হ বটি মিঠাতেল, মা-মচলা আদিৰে মিহলাই সিবোৰ চকলিওৱা আমত ভালদৰে সানি ৰ'দত শুকাই ল'লেই কাহুদী হৈ পৰে। ৰঙা অথবা বগা সৰিয়হ বটি তাতে খাৰ, লোণ আদি মিহলাই কলপাতত দুদিনমান বান্ধি ৰ'দত দি খাৰলি খোৱা হয়। দুদিনমান কলপাতত বান্ধি থলে হেনো খাৰলিৰ চোক উঠে। আচাৰৰ বহুল প্রচলনৰ পূর্বে প্রত্যেক অসমীয়াই কাহুদী আৰু খাৰলি কৰি খাইছিল। বর্তমানে কোনো কোনোৱে ইয়াক ব্যবসায় ৰূপে লোৱা দেখা গৈছে। ব্যংগাত্মক ভাৱত অসমীয়া সাহিত্যৰ শব্দ দুটিৰ বহুল প্রয়োগ কৰে সাহিত্যৰথী লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াই।

না. দা

।। কিৰাত সংস্কৃতিৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্য ।।

অসমীয়া সংস্কৃতি ভাৰতীয় আর্য সংস্কৃতি হ'লেও ইয়াত কিৰাত কিংবা মংগোলীয় সংস্কৃতিৰ ছাপ মচিব নোৱাৰা। কিৰাত জনগোষ্ঠীৰ লোকেৰে বৰ অসম ভৰা। অসমৰ ভৌগোলিক পৰিৱেশে মংগোলীয় জনগোষ্ঠীক বিভিন্ন স্থানত বসবাস কৰিবলৈ বাধ্য কৰাইছে। সময় আগবঢ়াৰ লগে লগে সুকীয়া সুকীয়া ঠাইত, সুকীয়া পৰিৱেশত জীৱন-যাপন কৰিবলগীয়া হোৱাৰ ফল স্বৰূপে তেওঁলোকৰ মাজত কিছু সুকীয়া সাংস্কৃতিক বৈশিষ্ট্যই গা-কৰি উঠিলেও এই জনগোষ্ঠীৰ মানুহখিনিৰ কিছু সংখ্যক উমৈহতীয়া মিল পৰিলক্ষিত হয়। এনে মিলৰ কথা জয়জয়ন্তে তালিকাবদ্ধ কৰে *ডাব্লিউ. চি. স্মিথ* নামৰ খ্রীষ্টান পাদুৰী পণ্ডিত এজনে। সেই মিলবোৰ হ'ল - ক. গাখীৰ নোখোৱা, খ. গাত টেটু আঁকা ৰীতি, গ. চাংঘৰত বসবাস ঘ. চাঙৰ ওপৰত মৰাশ সৎকাৰ, ঙ. ঢাল-তৰোৱাল ব্যৱহাৰ, চ. তামোল খাইকৈ কেঁচা তামোল-পাণৰ ব্যৱহাৰ, ছ. দুমুখীয়া থিয় কমাৰৰ ভাতীৰ ব্যৱহাৰ, জ. পাহাৰ-পর্বতত বসবাস আৰু আদিম পদ্ধতিত কৃষি কৰণ, ঝ. প্রাক্‌বিবাহ যৌন সম্পর্কৰ সামাজিক স্বীকৃতি, ঞ. মৰাংঘৰৰ অৱস্থিতি, ট. মুৰ চিকাৰ প্রথা. ঠ. ৰাজনৈতিক শক্তিৰ পৰা মুক্ত আৰু ড. সাধাৰণ পদ্ধতিৰ তাঁতশালৰ প্রয়োগ। ইয়াৰ উপৰি আৰু কেইটামান কিৰাত সংস্কৃতিৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্য ড° লীলা গগৈয়ে উল্লেখ কৰিছে - ক. কৈৰাতজ ধর্মৰ প্রভাৱ, খ. ঝুম খেতিৰ জনপ্রিয়তা, গ. দেৱ-দেৱীৰ পূজাত কেঁচা তেজৰ উপহাৰ, ঘ. নিজা অস্তিত্ব ৰক্ষাৰবাবে অসীম চেষ্টা, ঙ. বিপদ-আপদ, ৰং-বহুইচ সকলোতে সামূহিক দায়িত্ব গ্রহণ, চ. বিবাহত গা-ধন লোৱাৰ ব্যৱস্থা, ছ. বিভিন্ন জাতি-বর্ণৰ ভেদাভেদ হীনতা, জ. মান-মর্যাদাৰ প্রশ্নত অনমনীয়তা, ঝ. শুকান মাছ-মাংস খাদ্যৰূপে গ্রহণ, ঞ. সৰলতা ট. সামাজিক আৰু ধর্মীয় অনুষ্ঠানত চাউলৰপৰা প্রস্তুত কৰা লাওপানীৰ বাধাহীন উন্মুক্ত ব্যৱহাৰ আৰু ঠ. হিন্দুৰ আদর্শত অস্পৃশ্য বুলি বিবেচিত কুকুৰা-গাহৰি আদিক খাদ্য ৰূপে গ্রহণ। অৱশ্যে ওপৰত উল্লেখ কৰা লক্ষণবোৰ উমৈহতীয়া হ'লেও আজিকালি তাৰে দুই-এটা বৈশিষ্ট্য সময়ৰ সোঁতত লোপ পাইছে। দৃষ্টান্ত স্বৰূপে নগাসকলৰ মুণ্ড চিকাৰ অথবা কোনো কোনোৱে কামাখ্যা বা কেঁচাইখাতীৰ সমুখত দিয়া নৰবলি ব্যৱস্থা

এতিয়া পাবলৈ নাইকিয়া।

না. দা.

।। কুকুৰা যুঁজ ।।

হিতেশ্বৰ বৰবৰুৱাই আহোমৰ দিনত লিখিছে 'ৰজা ডাঙৰীয়া আদিয়ে টোলৰ ভিতৰতে কুকুৰা যুঁজাই বং চাইছিল, কিন্তু আহোম বিলাক হিন্দু ধর্মত দীক্ষিত হ'বৰেপৰা এই কুকুৰা যুঁজৰ প্ৰচলন সিবিলাকৰ ভিতৰত বন্ধ হ'ল।' (পৃ. ৪৪৭) দুটা সমান মতা কুকুৰাৰ যুঁজেই 'কুকুৰা যুঁজ। পৰিব্ৰাজক চাহাবুদ্দিনে লিখি থৈ গৈছে - অসমৰ কুকুৰা যুঁজক কেতিয়াও পিছ নোহোকে - দুটাৰ ভিতৰত এটা নমৰালৈকে সিহঁতে যুঁজ কৰি থাকে। আহোম যুগত কুকুৰাচোৰা খেলে কুকুৰাৰ যোগান ধৰিছিল। চাহ বাগিচাৰ বনুৱা অসমীয়াইঁতে এতিয়াও হাট বহাৰ দিনা হাটৰ ওচৰতে কুকুৰা যুঁজ পতা দেখা যায়। কোনো কোনোৱে যুঁজৰ সময়ত কুকুৰাৰ ঠেঙত চোকা অস্ত্ৰ বান্ধি দি যুঁজখন অধিক ৰক্তাক্ত কৰি তোলে। গৰখীয়া ল'ৰাইঁতে এখন ভৰি পিছফালে হাতেদি ধৰি আনখন হাত নিজৰ কান্ধত থৈ এভৰিৰে দেও দি দি ইজনে-সিজনক আক্ৰমণ কৰি এটা খেল খেলে। ইয়াৰ নামো *কুকুৰা* যুঁজ।

না. দা.

।। কুকুৰা যুঁজ।।

কুকুৰা যুঁজ পুৰুষসমাজৰ আমোদৰ খেল। কুকুৰা যুঁজত অংশলোৱা পুৰুষে এখন ভৰিৰে দেওদি দেওদি ইজনে সিজনক খুন্দিয়াই পেলাব লাগে। কুকুৰা যুঁজৰ বাবে খেল পথাৰত বৃত্তাকাৰ ক্ষেত্ৰ এটা আঁচ টানি লোৱা হয়। কুকুৰাবোৰে (কুকুৰা যুঁজত অংশ লোৱা খেলুৰৈ) এটা ভৰি পিছফালে এখন হাতেৰে ধৰি ল'ব। আনখন হাতেৰে ভৰিটো ধৰি থকা হাতখনৰ বাহুত ধৰি থাকিব। এজন পৰিচালকে যুঁজ আৰম্ভ কৰাৰ ইংগিত দিয়াৰ লগে লগে দেও দি দেও দি কুকুৰাবোৰে ইটোৱে সিটোক খন্দিয়াই পেলাবলৈ যত্ন কৰিব। যুঁজত অৱতীর্ণ হোৱা কুকুৰাৰ ধৰি থকা ভৰিটো হাতৰ পৰা এৰা পৰিলে, বাহুত থকা হাত বাহুৰপৰা খহি পৰিলে আৰু যুঁজ ক্ষেত্ৰৰ আঁচৰ বাহিৰত ভৰি দিলে সেইটো কুকুৰা যুঁজৰ পৰা বাহিৰ হ'ব। শেষলৈ বর্তি থাকিব পৰা কুকুৰাটো জয়ী বুলি ঘোষিত হ'ব।

ক.ব.

।। কুমাৰৰ বাচন-বর্তন।।

সংস্কৃত কুম্ভকাৰ শব্দৰপৰা অহা কুমাৰ -এই বৃত্তিয়াল জাতিটোৰ কথা মধ্যযুগীয় পদ পুথিৰ লগতে চৰিত পুথিতো পোৱা যায়। কুমাৰ ভাস্কৰবর্মাৰ নিধনপুৰ শাসনত 'কুম্ভকাৰ গর্ত' শব্দৰ উল্লিখন মন কৰিবলগীয়া। আহোম যুগত কুমাৰসকলে বাচন-বর্তন গঢ়াৰ উপৰি মঠ-মন্দিৰৰ বাবে ইটা,নাদৰ পাট, পানীৰ নলা, মূর্তিৰ ফলি প্ৰভৃতি সজাৰ কথা পোৱা যায়- 'কুমাৰ আনিয়া ইটা সাজিবাক দিলা' (*দৰং ৰাজবংশাৱলী*)। কুমাৰসকলে সৰহ ভাগ পাত্ৰ চাকত গঢ়ে। প্ৰায় এশ ছেঃমিঃ তকৈ অলপ বেছি ব্যাসৰ চাকবোৰ টান কাঠ আৰু পুৰঠ ভলুকা বাঁহেৰে সাজি বেতেৰে ভালদৰে বান্ধি লয়। চাকৰ চাৰিও মোৰ ফলীয়া বাঁহেৰে মেৰাই বান্ধি লৈ সেইখনি ঘুৰাবলৈ তলৰ সোঁমাজতে *নাই হল* নামৰ কৰৈ বা নাহৰ গছৰ ধুৰা এডাল দি তাক

ঘুৰাবলৈ *চাকনলী*বা লাখুটি এডাল ব্যৱহাৰ কৰে। অৱশ্যে কিছুমান পাত্ৰ চাকত নিদি হাতেৰেও গঢ়া হয়। প্ৰদীপ চলিহাদেৱে *পুৰণি অসমৰ কাৰিকৰী শিল্পত* অসমীয়া কুমাৰে গঢ়া সঁজুলিবোৰৰ নাম উল্লেখ কৰিছে এনেদৰে - (১) থালি (২) জঁকা (৩) হাড়ি (৪) খোলা (৫) বেৰীয়া (৬) চক (৭) সাতৰ (এজন মানুহে ভাত ৰন্ধা চক) (৮) চাকলি (পিঠা ভজা পাত চক) (৯) সানেকী (তিলপিঠা ভজা মেলাহি চক (১০) মলা (১১) মলা চক (১২) বান মলা (১৩) চেৰা চক (১৪) জোঙা (১৫) কলহ (১৬) আদ কলহ (১৭) টেকেলি (১৮) চাক (১৯) ভূৰুকা (২০) ঘট (২১) ভেটুৰা (২২) নদীয়া (চৰিয়াৰ আকৃতিৰ পাত্ৰ) (২৩) মঠীয়া (জাপাকাটা (২৪) ডবা (২৫) নাগেৰা (২৬) ডগৰ (২৭) খোল (২৮) টেমেকা (২৯) সুতুলি (৩০) চেৰাগদান (৩১) ধুনাবান (৩২) গছা (৩৩) চাকি (৩৪) আকাশ বস্তি (৩৫) দুণৰি (৩৬) মৈলাম (৩৭) মুহি (সোণ ৰূপ গলোৱা পাত্ৰ) (৩৮) বাটমলা (জাপচাকি) (৩৯) কেৰি (গুড় ভৰোৱা টেকেলি) (৪০) জালৰ গুড়া আদি। কুমাৰৰ এই বাচন-বৰ্তনবোৰে মৃৎশিল্পীসকলৰ কলামনৰ পৰিচয় দিয়ে।

না.দা.

।। কুমাৰী পূজা ।।

ষোল্ল বা তাতকৈ কম বয়সীয়া 'অ নূঢ়া অদৃষ্ট-ৰজস্কা' কন্যাৰ পূজাই কুমাৰী পূজা। কুমাৰী সৰ্ববিদ্যা স্বৰূপিণী। *যোগিনীতন্ত্ৰত* আছে - কুমাৰী পূজাত জাতি-ভেদে নাই (জাতিভেদো ন কৰ্তব্যঃ)। জাতিৰ বিচাৰ কৰা জন নৰকত পতিত হ'বলৈ বাধ্য (নৰকান্ন নিবৰ্ততে)। এই পূজা অবিহনে সমস্ত দেৱতাৰ পূজা, হোম প্ৰভৃতি অথলে যায়। আগমবাগীশে কুমাৰী সপক্ষে *জ্ঞানাৰ্ণৱতন্ত্ৰৰপৰা* যি শ্লোকৰ উদ্ধৃতি দিছে, তাত আছে - কুমাৰী যোগিনী স্বৰূপা আৰু পৰাদেৱতা। কুমাৰীক পুষ্প দিলে তাৰ ফল হয় মেৰু সমান - ভোজন কৰালে ত্ৰিলোকক ভোজন কৰোৱাৰ পুণ্য আৰ্জিত হয়। বিভিন্ন বয়সৰ কুমাৰীৰ নাম বেলেগ বেলেগ। যেনে - এক বছৰীয়া (সন্ধা), দুই বছৰীয়া (সৰস্বতী), তিনি বছৰীয়া (ত্ৰিধা), চাৰি বছৰীয়া (কালিকা), পাঁচ বছৰীয়া (সুভগা), ছয় বছৰীয়া (উমা), সাত বছৰীয়া (মালিনী), আঠ বছৰীয়া (কুব্জিকা), ন বছৰীয়া (কালসন্দৰ্ভা), দহ বছৰীয়া (অপৰাজিতা), এঘাৰ বছৰীয়া (ৰুদ্ৰাণী), বাৰ বছৰীয়া (ভৈৰৱী), তেৰ বছৰীয়া (মহালক্ষ্মী), চৈধ্য বছৰীয়া (পীঠ নায়িকা), পোন্ধৰ বছৰীয়া (ক্ষেত্ৰজ্ঞা) আৰু ষোল বছৰীয়া (অম্বিকা-*তন্ত্ৰসাৰ*)। শাৰদীয় দুৰ্গোৎসৱৰ সপ্তমী, অষ্টমী আৰু মহানৱমী তিথিত দুৰ্গা পূজাৰ পিছতে কুমাৰী পূজা কৰাৰ বিধি আছে। কামৰূপৰ কামাখ্যা মন্দিৰ কুমাৰী পূজাৰ বাবে ভাৰত প্ৰখ্যাত। দুৰ্গা পূজাৰ দিন কেইটাৰ উপৰি আমতীৰ শুদ্ধিৰ দিনাও কুমাৰী পূজা কৰিব পাৰি। এতিয়াও পাণ্ডাৰ অকুমাৰী ছোৱালীক গা-পা ধুৱাই নতুন কাপোৰ-কানি পিন্ধাই চাপৰ বেদী কিংবা কাপোৰৰ ওপৰত বহাই ভক্তিৰে সেই কুমাৰীলৈ আগবঢ়ায় পায়স-পৰমান্ন, ফল-মূল, সুগন্ধি তেল, আয়না -ফণী, বস্ত্ৰ-অলংকাৰ, ধূপ-দীপ, পুষ্প-পত্ৰ আৰু মালা। পুৰোহিতে মন্ত্ৰ পঢ়ে, ভক্তই বিভিন্ন উপাচাৰ কুমাৰীৰ চৰণত অৰ্ঘ্য ৰূপে আগবঢ়ায়। পূজা চলি থকা কালত কামাখ্যা মন্দিৰৰ বাহিৰত শংখ-ঘণ্টা-ঢোল প্ৰভৃতি বাদ্য বাজি থাকে। পূজাৰ অন্তত ভক্তই কুমাৰী ভোজন কৰাই দক্ষিণা আগবঢ়োৱাটো নিয়ম। কুমাৰীয়ে ভক্তৰ মূৰ চুই আশীৰ্বাদ কৰে - 'ভাল হওক, মংগল হওক।'

যোগিনীতন্ত্রই নির্দেশ দিছে। (১।১৭।৩২) আন কুমাৰীৰ কথা বাদেই, বেশ্যাৰ কুমাৰীকো যদি পুজিব লগা হয়, তেন্তে তেওঁকে যত্নেৰে ধন-সোণ-ৰূপ আদি দি আনন্দেৰে পূজা কৰা প্রয়োজন। অতীতত চৈত্রবংশৰ নৃপতি বিশ্বম্ভৰে কাঞ্চী নামৰ বেশ্যাৰ কুমাৰী এজনীক পূজা কৰা ঠাইখনৰ নাম কাঞ্চীপুৰ হয়। একেদৰে মহামুনি কাম্পিল্যায়ো কুমাৰী পূজা কৰাত কুমাৰীয়ে সেই নগৰীত শিলা হৈ ৰয়। *দেৱী পুৰাণত* কৈছে - 'পূজয়েৎ ব্রাহ্মণাঞ্চ কন্যাং বালাং তথৈবচ' (৩২।৪৪)

কুমাৰী পূজাৰ সোঁ বা দক্ষিণ আৰু বামাচাৰ উভয় পদ্ধতিতে পূজা চলে। অকুমাৰী ছোৱালীক নিমন্ত্রণ কৰি নি দুপৰীয়াৰ ভোজন কৰোৱা নীতি অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত অদ্যাপি প্রচলিত।

না. দা.

।। কুলা-বুটী ।।

অসমীয়া বিবাহ উৎসৱত কুলা-বুটীৰ কাৰ্যকার্য এক আকর্ষণীয় আৰু গুৰুত্বপূর্ণ বিষয়। বিৱাহৰ লগত জড়িত স্ত্রী আচাৰসমূহৰ ভিতৰত এই কুলা-বুটীও অন্যতম। অসমৰ স্থান বিশেষে কুলা-বুটীৰ কাৰ্যকার্য ভিন্ ভিন্। বিয়াৰ আগদিনা সাধাৰণতে অধিবাসৰ পিছত এগৰাকী বয়োজ্যেষ্ঠা তিৰোতাই মুৰত এখন কুলা লৈ বিভিন্ন প্রকাৰে অংগী-ভঙ্গী কৰি নাচে বাবে তেওঁক কুলা-বুটী আখ্যা দিয়া হয়। এই কুলাখনত চাউল, তামোল-পাণ, চাকি-বস্তি আদি অপৰিহার্য। কেৱল প্রাপ্তবয়স্কা নাৰীৰ উপস্থিতিত কুলা বুটীয়ে নৃত্য গীত কৰে। গীতবোৰ যৌনগন্ধী আৰু নৃত্যও যৌন-ইংগিতধর্মী। যুগ্ম জীৱন যাপন কৰিবলৈ ওলোৱা কইনাজনীক যৌন জীৱনৰ শিক্ষা দিয়া ই এক পৰোক্ষ মাধ্যম বুলি ক'ব পাৰি।

অসমৰ গ্রাম্য-জীৱনৰ ঠাই বিশেষে অদ্যাপিও কুলা-বুটীয়ে বিৱাহ উৎসৱত এক গুৰুত্বপূর্ণ স্থান অধিকাৰ কৰি আছে।

ভাৰতৰ অন্যান্য ঠাইতো হিন্দু বিৱাহ উৎসৱত প্রাপ্তবয়স্কা নাৰীৰ এনে একচেতীয়া যৌনগন্ধী নৃত্য-গীতৰ অনুষ্ঠান আজিকোপতি চলি আছে।

প. বা.

।। কুশান গান ।।

অবিভক্ত গোৱালপাৰাত প্রচলিত এক জনপ্রিয় লোক-নাট্যানুষ্ঠান। কোচসকলে গোৱা গানৰ পৰা কুশান অথবা সীতাৰ পুত্র কুশৰ দ্বাৰা প্রচাৰিত গীতৰ পৰা এই *কুশান* শব্দৰ উদ্ভৱ হোৱা বুলি বহুতে বিশ্বাস কৰে। কোনো কোনোৱে কোচ ৰাজত্বৰ আগৰে পৰা এই কুশান গানৰ প্রচলন হোৱা বুলি ক'ব খোজে। যদিও কুশান গানত *ৰামায়ণৰ* কাহিনীহে গোৱাৰ নিয়ম কিন্তু স্থান বিশেষে বহু কুশান গানৰ দলে *মহাভাৰত* আৰু অন্যান্য পুৰাণৰ গীতো পৰিবেশন কৰা দেখা যায়।

প্রায় একুৰিৰো অধিক কলা-কুশলীৰে এই অনুষ্ঠান পৰিপূর্ণ। গানৰ মূল গায়কজনক কোৱা হয় *গীদাল*। গীদালে ওজাপালি ওজাৰ দৰে হাতত চোঁৰৰ লৈ গোটেই অনুষ্ঠানটোৰ গুৰি ধঠা ধৰে। গীদালে লগাই দিয়া পদবোৰ পাইল বা পালিয়ে সুৰ ধৰি গায়। খোল, তাল,

পেঁপা, বাঁহী, দোতাৰা বাদ্য বজোৱা বাদক বা বাইনে গীতৰ সংগীত পৰিবেশন কৰে। সংগীতৰ তালে তালে চুকুৰীসকলে নৃত্য পৰিবেশন কৰে। গীদাল— দোৱাৰীয়ে ওজাপালি অনুষ্ঠানৰ দৰে গীত-পদ অৰ্থব্যঞ্জক মুদ্রাসহ পৰিবেশন কৰে। কেতিয়াবা বিসংগতিপূৰ্ণ হাস্যৰসাত্মক উপ-কাহিনীও তেওঁলোকে উপস্থাপন কৰে। তেতিয়াই চুকুৰীসকলে নাচে। কুশান গানত বেণাৰ ব্যৱহাৰ অপৰিহাৰ্য। সম্প্ৰতি কুশান গানত *কৃত্তিবাসী ৰামায়ণৰ* পদ গোৱা হয় যদিও প্ৰাচীন কালত এই পৰম্পৰা নাছিল। মাধৱ কন্দলি, দুৰ্গাবৰৰ অসমীয়া ৰামায়ণ দুষ্প্ৰাপ্য হোৱা বাবে দাঁতি কাষৰীয়া কৃত্তিবাসী ছপা *ৰামায়ণৰ* সহজলভ্য সংস্কৰণসমূহে কুশান গানৰ দলক বেছি উপকৃত কৰাৰ ফলতেই এনে হ'বলৈ পাইছে। আগতে পুৰুষেই নাৰীৰ সাজ-সজ্জা পৰিধান কৰি চুকুৰী হৈছিল যদিও সম্প্ৰতি নাৰীয়ে এই কাৰ্য সম্পাদন কৰা পৰিলক্ষিত হৈছে।

প. ৰা.

।। কুঁহিয়াৰ শাল ।।

'অধিক বাঢ়ৈত গুৰ ধমনা', 'তিনি পো ছয় নাতি তেহে কৰিবা কুঁহিয়াৰ খেতি'। এই ফকৰাবোৰ কুঁহিয়াৰ খেতিৰ লগত জড়িত। কুঁহিয়াৰ বহুৰেকীয়া খেতি। চ'ত-বহাগ মাহত ইয়াক ৰোৱা হয় আৰু পুহৰপৰা চ'ত মাহৰ ভিতৰত পেৰা হয়। এই খেতিৰ বাবে বেছি মানুহ লাগে। তিনি পো ছয় নাতি কথাই তাকেই ইংগিত দিয়ে। ইয়াৰ আন এটা অৰ্থ হ'ল ৰুৱলৈ ব্যৱহাৰ কৰা কুঁহিয়াৰ আগটোত তিনিটা প্ৰধান গজালি আৰু সিহঁতৰ কাষে কাষে ছটা শাখা গজালি থাকিব লাগে। তেনেবোৰ আগৰ কুঁহিয়াৰ খেতি ভাল হয়। কুঁহিয়াৰ শালত কুঁহিয়াৰ পেৰা হয়। শালখনত তিনিটা লোহাৰ *ভীম* থাকে। ডাঙৰটো হ'ল মতা ভীম। ইয়াৰ মাজৰ লোহাডাল ওপৰলৈ ওলোৱা। তাত *মুণ্ডা* বহুৱাই এডাল কাতৰি ভৰোৱা হয়। গৰু যুঁৱলীৰে সৈতে যুতি এডাল মেটকাৰে কাতৰিডাল ঘুৰোৱা হয়। মতা ভীমটো ঘুৰাৰ লগে লগে তাৰ গাত সংলগ্ন মাইকী আৰু পোৱালী ভীম দুটাও ঘুৰে। পোৱালী ভীমৰ গাত *সিৰ* থাকে। এইবোৰে কুঁহিয়াৰ ফালে। কুঁহিয়াৰ পোৱালী আৰু মাইকী ভীমৰ মাজেদি গৈ মতা আৰু মাইকী ভীমৰ মাজত চেপা খাই বিপৰীত দিশেৰে *ডাবৰি* হৈ ওলাই যায়। *ৰস* খিনি তলৰ *ৰহতা* নাম লোহাৰ পাট এচলাতে পৰি নিগৰি গৈ আন পাত্ৰত পৰেগৈ। ওচৰতে প্ৰকাণ্ড জালিগাঁতত তেৱা পাতি তাত ৰস বা ৰহ অৰ্থাৎ কেঁচা ৰহবোৰ পগোৱা হয়। ক্ৰমান্বয়ে ৰসবোৰ ডাঠ হৈ আহে। এক নিৰ্দিষ্ট পদ্ধতিৰ মাজেৰে পাগ লৈ লৈ নিৰ্দিষ্ট সময়ত তেৱা জালিগাঁতৰ পৰা নমোৱা হয়। কেবাজনো বাঢ়ৈ থাকিলে ভিন্নজনৰ ভিন্ন মতত কাম কৰিলে নিৰ্দিষ্ট সময়ত তেৱা নমোৱা নহয়। ফলত গুৰ ধমনা হয়।

গো. সূ.

।। কুঁহিয়াৰ শালৰ শব্দ ।।

পুৰণিকালৰেপৰা অসমত প্ৰচুৰ পৰিমাণে কুঁহিয়াৰ উৎপন্ন হৈছিল। কুঁহিয়াৰৰ জাত ভিন্ ভিন্। জাভা, বোম্বাই পাখৰি আদি। বাৰিষা কালত ৰোপণ কৰা কুঁহিয়াৰবোৰ লক্ষ্মীপূজাৰ কালৰেপৰা খাবলৈ আৰম্ভ কৰে। পূজা-পাতলত কুঁহিয়াৰ নহ'লেই নহয়। পুহ মাহৰেপৰা

কুঁহিয়াৰৰ গুৰিতকৈ আগটোহে অধিক মিঠা হয়। অসমীয়াত এষাৰ কথা আছে - 'আঘোণ গৈ পৰিল পুহ। কুঁহিয়াৰৰ গুৰি এৰি আগ চুহ'। ফাগুন মাহ পৰাৰ লগে লগে কুঁহিয়াৰ পেৰা আৰম্ভ হয়। কুঁহিয়াৰ পেৰি তাৰপৰা ৰস উলিয়াই সেই ৰস পগাই গুড় প্ৰস্তুত কৰাটো এটা কষ্টসাধ্য কাম। এই কাম আগতে শালৈসকলে সম্পন্ন কৰিছিল। বিভিন্ন মিঠাই আৰু গুড় প্ৰস্তুত কৰা শালৈসকলৰ উল্লিখন *কথা গুৰুচৰিত* আৰু পুৰণি তামৰ ফলিত পোৱা যায় (*প্ৰাচ্য শাসনাৱলী,* ফলি নং ৩১) কুঁহিয়াৰ পেৰা হয় কুঁহিয়াৰ শালত (কা. কেৰ্‌কা শাল)। ইয়াৰ সৈতে সম্পৰ্ক থকা কেইটামান শব্দ হ'ল - কৰণি, কাতৰি, কেঁচা ৰহ, খৰ মিঠাই (কা.) গেদেৰি (গুড় পাগোতে পোনতে পেলোৱা গেদ অংশ), চালনী, জাকি, জাবৰি (ৰসহীন, কুঁহিয়াৰ গছৰ খণ্ড), জুলীয়া গুড়, জেলুকা গুড়, ঢিমা মিঠাই, থালী, নিচিলা (জাবৰি ৰসত বান্ধি দি কৰা মিঠাই), ফুট (জেলেকা ফুট, পকা ফুট, ৰোৱা ফুট), ভীম মুৰী (মুৰীয়াল), ৰহীপাট, সেণ্ডট আদি।

না. দা.

।। কুহিলা শিল্প।।

ভাৰতৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত কুঁহিলা শিল্প বিকশিত হোৱা দেখা যায়। স্থানভেদে ইয়াৰ নাম *বেলেগ* বেলেগ। পশ্চিমবংগত *শোলা* , বিহাৰত *কেৰলা,* উৰিষ্যাত *শোলা,* তামিলনাড়ুত *বেনডম,* উত্তৰ প্ৰদেশত *তাল খুকুৰী,* আৰু কৰ্ণাটকত *বেঙু* নামেৰে পৰিচিত। কুঁহিলা পানীত জন্মা এবিধ উদ্ভিদ। ৯০-১২০ ছে. মি. গভীৰতাৰ বিল, হোলা, দ পথাৰ আদিত জন্মা প্ৰায় ১৮০ ছে. মি. উচ্চতাৰ কুঁহিলাক মোটামুটিভাৱে দুটা ভাগত ভগোৱা হয়- (ক) খৰি কুঁহিলা আৰু (খ) পানী কুঁহিলা। ই দেখাত বগা আৰু ঠুনুকা। অসমত এইবিধ উদ্ভিদ কুঁহিলা, পানী কুঁহিলা, পানী কুল্লা, পানীমুল্লা, কাণশূলা প্ৰভৃতি নামেৰে পৰিচিত। এইবিধ শিল্প ধুবুৰী জিলাৰ গোলোকগঞ্জ, ঢেপঢেপী, আগমণি, উচিতা, কালডোবা, গৌৰীপুৰ, দেৱগুৰ হাজদাহ আৰু ঝা পুছাবাৰীত ঠন ধৰি উঠা দেখা যায়। কুঁহিলাকাৰা প্ৰস্তুত কৰা কলাত্মক সম্ভাৰসমূহ হ'ল— কদম ফুল, কালীৰ মুখা, মনসা মণ্ডপ, বিভিন্ন দেৱী পূজাৰ হাৰ, ফুল, হাৰ-মালা, সপ্তৰঙী ফুলৰ উপৰি ঘোঁড়া-ঘুঁড়ীৰ পূজাৰ সামগ্ৰী। এইবিধ শিল্পৰ বৈশিষ্ট্য সম্পৰ্কে ড° বীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তদেৱৰ বহুমূলীয়া মন্তব্য হ'ল— 'কাৰিকৰী দক্ষতা আৰু ৰূপদানৰ অন্তত কলাপূৰ্ণ ভংগীৰ কাৰণেহে ই অতুলনীয়। অসাধাৰণ দক্ষতাৰে কুঁহিলাক নানা আকাৰত কাটি সেইবোৰৰ সহায়ত বিবিধ দেৱ-দেৱী, চৰাই-চিৰিকতি, জীৱ-জন্তু আৰু ফল-ফুল আদিৰ ৰূপ দিয়া হয় আৰু স্থানীয় শৈলীৰে ৰঙৰ ব্যৱহাৰ কৰি সেইবোৰক জীৱন্ত কৰি তোলা হয়। এই মূৰ্তি আৰু খেলনাবোৰত প্ৰকৃতিৰ অনুকৰণ কৰিবৰ অযথা প্ৰয়াস নাই, বৰং আছে প্ৰকৃতিৰ অনুকৰণ শিল্পৰ নিজা ভাষাৰে বাঙ্ময় প্ৰকাশ। এই ভাষা ইমান সূক্ষ্ম যে ই উচ্চস্তৰৰ কলা বুলি পৰিগণিত হ'ব পাৰে।'

(*অসমীয়া সংস্কৃতিৰ* অন্তৰ্গত 'গোৱালপাৰাৰ সংস্কৃতি' নিবন্ধৰ পৰা)

না. দা.

।। কৃষি সম্বন্ধীয় লোক বিশ্বাস।।

অসমীয়া মানুহ প্ৰধান ভাৱে কৃষিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল। সেয়েহে কৃষি সম্বন্ধে অসমীয়া মানুহৰ মাজত ভালেখিনি লোকবিশ্বাস দেখিবলৈ পোৱা যায়। অসমীয়া মানুহৰ প্ৰধান খেতি ধান। ধান খেতি কৰিবলৈ হাল বাওঁতে প্ৰথম দিনা পূৱমুৱা বা দক্ষিণমুৱাকৈ হাল জোৱা হয়। একাদশী, পূৰ্ণিমা, অমাৱস্যা, দোমাহী, পূজা পৰ্ব আদিত হালখতি পালন কৰা হয়। পথাৰত কঠিয়া ৰোৱাৰ প্ৰথম দিনা কলগছ এডাল পুতি গৃহস্থই লক্ষ্মী দেৱীক আৰাধনা কৰি বাওঁ হাতেৰে প্ৰথমে গোছা দিয়ে। কঠিয়া ৰোৱাৰ শেষৰ দিনাখন ৰোকনীয়ে পথাৰত তিনি মুঠি ডাঙৰ ডাঙৰ গোছাৰে পথাৰত ভঁৰাল সাজি কঠিয়া ৰোৱাৰ সামৰণি মাৰে। খেতিত পোক-পৰুৱাই নধৰিবৰ কাৰণে ভাঙৰ গছ আদি পোতা হয়। আহু ধান পুহ -মাঘ আৰু শালি ধান জেঠ- আহাৰ মাহত কৰিব লাগে। খেতি চপোৱাৰ আগতে ভাল দিন চাই আগ অনা হয়। ধান চপোৱা শেষ হোৱাৰ পিছত ধানবোৰ ভঁৰালত ৰখা হয়। ঋতুমতী হোৱা অৱস্থাত তিৰোতাৰ ভঁৰাল ঘৰত প্ৰৱেশ নিষেধ। গা নোধোৱাকৈও ভঁৰাল চুব নাপায়। নতুন ধানৰ চাউলৰপৰা প্ৰসাদ দি ন-খোৱা ভোজ পতা হয়। ভাদ-আহিন মাহত মাহখেতি কৰিব লাগে। আনহাতে কলপুলি ভাদ মাহত পুতিব নাপায়। নাৰিকল খাই তামোল গছ ৰুলে তামোলবোৰ খাবলৈ নাৰিকলৰ লেখীয়া হয়। তামোল গছৰ পুলি তিনি চাৰিবাৰ উঠাই ৰুলে চাপৰতে লাগে। তামোল ফাটি সৰিলে তামোল গছৰ গুৰিত গৰুৰ কেঁচা গোবৰ দিয়া হয়। নাৰিকলৰ প্ৰথম থোক ওলালে একে উশাহতে থোকটো কাটি দিয়া হয়। নাৰিকল গছত ফল নধৰিলে গছডালত এটা ফুটা কৰি তাত চাকি বস্তি জ্বলোৱা হয়। মাঘ বিহুৰ মেজিৰ বাঁহেৰে আম, কঁঠাল, নাৰিকল, তামোল আদি গছত কোবালে ফল বেছিকৈ ধৰে বুলি এটা বিশ্বাস আছে। পাণ শাওন মাহত ৰুব লাগে। ঋতুমতী অৱস্থাত তিৰোতাই পাণ ছিগা নিষেধ। ফাগুন-চ'ত বাঁহ গছৰ গুৰিত মাটি দিব লাগে। বাঁহ গছ চৌহদৰ দক্ষিণ আৰু পূৱদিশত ৰুব নালাগে। লাও, কোমোৰা, জিকা, ভোল আদি ৰোৱা সময়ত ল'ৰা ছোৱালী বোকোছাত লৈ ৰুলে ফল প্ৰচুৰ পৰিমাণে লাগে। জিকা আৰু ভোল মংগল আৰু শনিবাৰে ৰুব নালাগে। বাৰীত হোৱা বিভিন্ন খেতিত লোকৰ মুখৰা চকুনালাগিবৰ বাবে খেৰপৰা সজা চৌআৰি দিয়া হয় আৰু পচা ফলবোৰ তিনিডাল শলাৰে বিন্ধাই নঙলাৰ মুখৰ বাটত থৈ দিয়া হয়।

কি. ক.

।। কেঁচাইখাতী ।।

কেঁচাইখাতীক তাম্ৰেশ্বৰী অথবা একজটী নামেৰেও জনাজাত। ভাৰতীয় শক্তি ৰূপৰ মূল আধাৰ হ'ল আদ্যা শক্তি। এই আদ্যা শক্তিৰেই কালী, চণ্ডী, তাৰা, উগ্রচণ্ডা, চামুণ্ডা, তাম্ৰেশ্বৰী, একজটী, কেঁচাইখাতী আদি ভিন্ন ৰূপ বুলি শাক্ত পন্থীসকলে বিশ্বাস কৰি আহিছে। শক্তি ৰূপক ভয়ংকৰ নাৰী মূৰ্ত্তিৰ কল্পনাৰ পৰম্পৰা এক উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য। একেদৰে অসমতো প্ৰাচীন কালৰেপৰা এনে পৰম্পৰা চলি আহিছে। তাম্ৰেশ্বৰী, কেঁচাইখাতী আদি শক্তিৰূপৰ উৎস আৰ্য-ভিন্ন প্ৰজাতিৰ। পিছলৈ আৰ্যীয় ধ্যান-ধাৰণাৰ লগত একীভূত হৈ শক্তি ৰূপৰ অংগাংগী হৈ পৰে।

অসমৰ আৰ্য-ভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ মাজত কেঁচাইখাতী বা তাম্ৰেশ্বৰী জনপ্ৰিয় শক্তিৰূপী দেৱী। এই দেৱীৰ সমুখত প্ৰাচীন কালত নৰবলিৰ বিধান আছিল। দেওধাৰ নৃত্য এই পূজাৰ

অপৰিহার্য অংগ। আজিকালি নৰবলিৰ পৰিৱর্তে দেৱীৰ সমুখত ম'হ, ছাগলী, হাঁহ, পাৰ আদি বলি দিয়া হয়।

উপন্যাস সম্রাট ৰজনীকান্ত ৰৰদলৈৰ তাম্রেশ্বৰী মন্দিৰ নামৰ উপন্যাসত তাম্রেশ্বৰী অথবা কেঁচাইখাতী পূজাৰ বিশদ বিৱৰণ পোৱা যায়।

প. ৰা

।। কেঁকোৱা দোলা ।।

আহোম যুগত ৰজা, ডা-ডাঙৰীয়া আৰু গোসাঁই মহন্তসকলৰ এবিধ সম্ভ্রান্ত বাহন আছিল দোলা। অৱশ্যে দোলা সর্ব-ভাৰতীয় বাহন আৰু সংস্কৃত সাহিত্যতো ইয়াৰ বিৱৰণী পোৱা যায়। অসমৰ দোলাৰ নাম কেইবাটাও। যেনে - কেঁকোৱা দোলা, ঢেকৰ লগা দোলা, পর্হি দোলা আদি। আহোমসকলৰ পূর্বে চুতীয়াসকলে কেঁকোৱা দোলা ব্যৱহাৰ কৰিছিল। ১৪২২-২৩ শকত আহোমসকলে চুতীয়াৰ বিৰুদ্ধে ৰণ দি তেওঁলোকক পৰাজিত কৰি তেওঁলোকৰ পৰা যিবোৰ সম্পদ লাভ কৰিছিল তাৰে অন্যতম আছিল কেঁকোৱা দোলা। আহোম ফ্রা চেং মুংগ ৰৰগোহাঁয়ে ইয়াক নতুন ৰূপত সজাই তোলে। হৰকান্ত বৰুৱা সদৰামিনৰ ভাষাৰেই - 'তলে কেঁকোৱা দোলাকে লুটিয়াই ওপৰে কেঁকোৱা মাৰি দি তলে কাপোৰৰ পর্হি ও নালৰপৰা ছুটিকৈ ঢেকৰ দাপোণ লগাই, নক্সা লৰাই কেঁকোৱা দোলা কৰিলে।' (*আসাম বুৰঞ্জী*) পর্হি আৰু কেঁকোৱা দোলাৰ সাদৃশ্য দেখুৱাই ড° লীলা গগৈয়ে লিখিছে - 'দুয়োবিধ দোলাৰে ছৈৰ দুয়োমূৰে ফেঁট তোলা আৰু ওপৰলৈ ওখ হৈ ঘোৰ-খোৱা মাৰিডালৰ গলধনত বিন্ধা থাকে। ঢেকৰৰ ওপৰলৈ যোৱা লোহা, পিতল বা কাঁহৰ খুটাত দুয়োমূৰে দুটা জোঙা খুটি থাকে। দুয়োমূৰৰ খুটি ছৈৰ বিন্ধাত খুৱাই দিয়ে। তেতিয়া দোলাত যাওঁতে ৰ'দ-ৰৰষুণ নাপায়।' (*টাই সংস্কৃতিৰ ৰূপৰেখা*) কেঁকোৱা আৰু পর্হি দোলাত দুখনকৈ দাপোণ ৰখাটো উল্লেখযোগ্য।

না. দা.

।। কেৰু ।।

কেৰু কাণত পিন্ধা অলংকাৰ। ইয়াক অকল সোণৰে গঢ়া হয়। বাখৰ খটোৱা নহয়। অসমৰ ৰৰপেটা জিলাত ই এক বিশিষ্ট অলংকাৰ। আগতে এই অলংকাৰ পদ ৰৰপেটা অঞ্চলৰ বয়সীয়া মহিলা সকলে পৰিধান কৰিছিল। অৱশ্যে আজিকালি ৰৰপেটাৰ উপৰি অন্যান্য ঠাইৰ মহিলায়ো পৰিধান কৰে। ই আছিল ৰৰপেটা অঞ্চলৰ বিশেষ মর্যাদাসম্পন্ন অলংকাৰ। এতিয়া ৰৰপেটাৰ বাহিৰে অন্যান্য ঠাইতো কেৰু গঢ়োৱা হয়। এটা সময়ত এইপদ অলংকাৰৰ ব্যৱহাৰ কমি গৈছিল যদিও এতিয়া ই কিছু পৰিশীলিত ৰূপত পুনৰ ব্যৱহাৰ হ'বলৈ ধৰিছে। অতি দুখীয়া সম্প্রদায়ৰ মহিলাই সোণৰ সলনি ৰূপৰ কেৰু গঢ়ায়ো পৰিধান কৰে। চানেকি অনুযায়ী কেৰুৰ নাম বেলেগ বেলেগ। যেনে - সোণৰ কেৰু, ৰূপৰ কেৰু, বাঘ্রাম কেৰু, ৰবৈ দিয়া কেৰু, জাংফাই কেৰু, লং কেৰু ইত্যাদি।

প্র. শ .গো

।। কোচ আমোলত অসমৰ শৈৱধৰ্ম।।

'পুৰণি কমতাৰাজ্যৰ ৰাজধানীক কেন্দ্ৰ কৰি জীপ পাই উঠা কোচ ৰাজবংশই .... কামৰূপৰ প্ৰাচীন শৈৱধৰ্মৰ ঐতিহ্যৰ ভেঁটিত নিজকে গঢ় দি তুলিছিল যেন লাগে। শৈৱধৰ্মী ব্ৰাহ্মণৰ প্ৰভাৱ তেওঁলোকৰ ৰাজধানীত পৰাৰ আগতো *কালিকা পুৰাণত* বৰ্ণিত ধৰণৰ জনজাতীয় শিৱ পূজা কোচ ৰজাসকলে নিশ্চয় পৈত্ৰিক বিভূতিৰূপে পাইছিল।' (ড° মহেশ্বৰ নেওগ- *অসমৰ ধৰ্মৰ বুৰঞ্জী ;আল্লাৰ আৰু পোহৰ*)। কোচ ৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠাতা বিশ্বসিংহ শিৱ বীৰ্য-শম্ভুত। তেওঁ দেৱী দুৰ্গাক পূজা কৰাৰ লগতে কমতেশ্বৰী মন্দিৰৰ উত্তৰস্থ শিৱ বাণেশ্বৰ পীঠত শিৱ-শংকৰলৈ পূজা ভাগ আগ বঢ়াইছিল। কামাখ্যা দেৱীৰ একান্ত উপাসক হৈয়ো মহাৰাজ নৰ-নাৰায়ণে অসম ৰাজ্য মাৰিবলৈ স-সৈন্যে যাত্ৰা কৰা কালত সোণকোষৰ তীৰৱৰ্তী থানাগিৰিত কছাৰী ৰীতিৰে শিৱ পূজা কৰাটো উল্লেখযোগ্য (*দৰং ৰাজবংশাৱলী*)। ৰজাই উত্তৰদুৱাৰৰ ভোট-কছাৰী সকলক গোট খুৱাই ৰাজাজ্ঞা ঘোষণা কৰাটোও এইখিনিতে স্মৰণযোগ্যঃ

'গোঁসাই কমল আলি মধ্যে সীমা কৰি/ উত্তৰৰ ফালে আছে যতেক কছাৰী।।
সেহিফালে দেৱালয় আছে যত যত / কোচে মেচে পূজিবেক মোহোৰ বাক্যত।।
দক্ষিণফালে পূজা ব্ৰাহ্মণে কৰিব /এহি নিবন্ধনে সৰে ধৰ্ম প্ৰৱৰ্তিব ।।'

(*দৰং ৰাজবংশাৱলী*, পদ ৩৩৬-৩৭)। কোচ নৃপতিসকল যে শিৱ পূজক আছিল, তাৰ আন এটি সাক্ষ্য হ'ল - তেওঁলোকৰ মুদ্ৰাত উৎকীৰ্ণ শিৱৰ উল্লিখনঃ 'শ্ৰীশ্ৰী শিৱচৰণ কমল মধুকৰ')

(ড° নবীন চন্দ্ৰ শৰ্মাৰ *শিৱ-পুৰাণ*ৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

না.দা.

।। কোমল চাউল।।

অসমীয়া মানুহৰ এবিধ জনপ্ৰিয় জলপান হ'ল কোমল চাউল। আগতে বিয়া-বাৰু, পূজা-শ্ৰাদ্ধ সকলোতে কোমল চাউল ব্যৱহাৰ হৈছিল। সাধাৰণতে আমপাখি, চকোৱা প্ৰভৃতি বোকা ধান কোমল চাউলৰ বাবে প্ৰশস্ত। পতান নথকা বোকা ধান পানীত তলযোৱাকৈ আগদিনাই কেৰাহী বা থালীত তিয়াই থৈ পিছদিনা সেই ধানখিনি ফাট মেলাকৈ দপ্‌দপীয়া জুইত উখাব লাগে। আৱেমুৰীয়া নহ'বলৈ সিজাই থকা ধানখিনি মাজে সময়ে লৰাই থকা ভাল। ধান ফটাৰ পিছত থালীৰপৰা ধানবোৰ কাঠৰ হেতাৰে পাচিত কাঢ়ি লৈ পানীখিনি নিগৰাৰ পিছত ঢাৰি পাৰি পাতলকৈ মেলি টান ৰ'দত শুকাব লাগে। ভালকৈ শুকাবলৈ ঢাৰিৰ ধানখিনি ঘনাই লাৰি থকা প্ৰয়োজন। একে ৰ'দে শুকোৱা ধানৰ চাউল সোনকালে পানীত কোমলে, খাবলৈ সোৱাদ হয়। শুকোৱা ধান ঢেঁকীত বানিলেই কোমল চাউল প্ৰস্তুত হয়। সেই চাউল পানীত তিয়াই দৈ আৰু জুলীয়া গুড়েৰে আলহী অতিথিক আপ্যায়ন কৰাৰ লগতে নিজেও খাই গএলালোক পৰিতৃপ্ত হয়। কোনো কোনোৱে কোমল চাউল কেৰাহীত ভাঁজি ঢেঁকীত খুন্দি সান্দহৰ দৰে গুড়ি কৰিও খায়। আগৰ দিনত অসমীয়া লোক দূৰ - দূৰণিলৈ গ'লে কোমল চাউল আৰু কলৰ টোপোলা এটি বান্ধি লৈ যোৱাটো দস্তুৰ আছিল।

কামৰূপত কোমল চাউল *বোকা চাউলৰূপে* পৰিচিত।

জ্যো. দা.

।। কোমোৰা খেল ।।

এদল ল'ৰা-ছোৱালী ইটোৱে সিটোৰ কঁকালত ধৰি এডাল শিকলিৰ ৰূপত থিয় দিয়ে। প্ৰথম জনে খুটা বা গছত ধৰি থাকে। অন্য দলটোৱে আহি ক'ব - 'ইৰিকটি মিৰিকটি বাঁহৰ শলা, মোমাইৰ পদুলিত বান্ধিলো ঘোঁৰা/ ৰজাৰ জীয়েকে ফুৰিবলৈ যাওঁতে পহু পোৱালী এটি পালে, তাকে খাবলৈ জালি চাই কোমোৰা এটি দিয়া।' কঁকালত ধৰা ঘাইটোৱে তপৰাই উত্তৰ দিব - 'তাৰে এটি নিয়া।' কোৱা মাত্ৰকে পিছৰটোক দ্বিতীয়টো দলে টানি এৰুৱাব খোজে। ছিণ্ডিব পাৰিলে আৰু এটা কোমোৰা খোজে। খেলটো এনেকৈয়ে চলি থাকে; কিন্তু ছিণ্ডিব নোৱাৰিলে দ্বিতীয় পক্ষ হাৰে। চিগা কোমোৰাটো জালি নে পুৰঠ তাক পৰীক্ষা কৰিবলৈ ল'ৰাইতে 'কোমোৰা' ল'ৰাটোৰ টিকাত চিকুটি, পিঠিত টুকুৰিয়াই ধেমালি কৰে। গাঁওবোৰত আজি কালিও এই খেল প্ৰচলিত।

না. দা.

।। কৌত্‌কৌ পূজা ।।

শৰৎ ঋতুৰ পিছতেই আহে হেমন্ত। আলি-পদুলি ফৰকাল; ধাননি পথাৰ সোণোৱালী হোৱাৰ বতৰ। এনে এটা সুন্দৰ বতৰতে দিন বাৰ চাই অসমৰ অন্যতম এক জনগোষ্ঠী হাজংসকলে কৌত্‌কৌ পূজা আয়োজন কৰে। কাৰ্তিক দেৱতাক স্মৰণ কৰি কৰা পূজাকে হাজংসকলে কৌত্‌কৌ বোলে। হাজং সমাজত এক জনবিশ্বাস আছে যে কোনো সন্তাহীন নাৰীয়ে শুদ্ধ মনেৰে কাৰ্তিক দেৱতালৈ পূজা আগবঢ়াই সন্তুষ্ট কৰিব পাৰিলে সন্তান লাভ সম্ভৱ হ'ব পাৰে। এই পূজাত কেৱল মহিলাসকলৰহে স্থান। গৃহস্থৰ চোতালত নাইবা নিৰিবিলি ঠাইত নিশাৰ ভাগত এই পূজা সম্পন্ন কৰা হয়। এই পূজাত ওৰে নিশা জীয়াৰী-বোৱাৰী-বৃদ্ধাসকলে বিভিন্ন নৃত্য- গীত কৰি আনন্দত মত্তলীয়া হয়। নৃত্য-গীতত অশ্লীলতাই প্ৰাধান্য লাভ কৰে। কৌত্‌কৌ পূজাৰ বাবে প্ৰথমে চাৰিডাল কলপুলিৰে সুন্দৰকৈ এখন মণ্ডপ সাজি লোৱা হয়। মণ্ডপৰ ওপৰত চান্দৰ কাপোৰ আঁৰি লৰ লাগে ইয়াৰ পিছত মণ্ডপৰ সোঁমাজত কাৰ্তিক ঠাকুৰক স্থাপন কৰা হয়। সমুখৰ ফালে পূজা নৈৰেদ্যসমূহ সজোৱা হয়। তাৰ পিছত মণ্ডপৰ চাৰিওফালে গাভৰুসকলে ঘুৰি ঘুৰি গীত গাই নৃত্য কৰিবলৈ ধৰে। পূজাৰ শেষত গৃহস্থৰ মনোকামনা পূৰ্ণ হওক বুলি কাৰ্তিক ঠাকুৰৰ ওচৰত স্তুতি কৰি মহিলাসকলে আশীৰ্বাদ দিয়ে। পূজাৰ আয়োজক দম্পতিহালে সু-সন্তান লাভ কৰক - ইয়াকে মহিলাসকলে মনে-প্ৰাণে কামনা কৰে। কৌত্‌কৌ পূজাৰ গীতসমূহ হাজং লোকসাহিত্যৰ এক গাইগুটীয়া সম্পদ।

পা. দ.

।। খঞ্জৰি।।

আনদ্ধ যন্ত্ৰ খঞ্জৰিৰ গঠন প্ৰণালী সহজ। পোদ্ধৰ-সোতৰ ছে, মি. জোখৰ মহানিম অথবা কঁঠালৰ খোলা এটাৰ এফাল ছাগলীৰ ছালেৰে ছোৱা হয়। আনটো ফাল খোলা। এই

খোলাটোৰ পাৰটোত সৰু সৰু ফুটা কৰি পিতল বা আন ধাতুৰ সৰু সৰু তাল তিনি চাৰিখনকৈ তাঁৰৰ শলাৰে একেলগে বান্ধি ৰখা হয়। এখন হাতেৰে কাঠৰ খোলাটোৰ পাৰত ধৰি আনখন হাতেদি চামৰাৰ ওপৰত চপৰিয়াই চপৰিয়াই বাদ্যটো বজাওতে ধাতুৰ সৰু সৰু তালবোৰ জুন জুনকৈ বাজি উঠি এটি শ্রুতিযোগ্য ধ্বনিৰ সৃষ্টি কৰে। লোকগীত পৰিবেশনৰ কালত ইয়াক সংগত কৰা হয়। খঞ্জৰি মালিতাত আছে ঃ খঞ্জৰি যে মহা ভক্ত জানা সৰ্বঠাই/সিকাৰণে বজাই ফুৰে শংকৰ গোসাঁই।। (*ঢোলৰে উৰুলি ঢোলৰে কুৰুলি*)

বড়ো সমাজত প্রচলিত খঞ্জৰিৰ গঠন পদ্ধতি বেলেগ ধৰণৰ। এই বাদ্যৰ বাবে প্রয়োজন দুচলা প্রায় চৌব্বিশ ছে. মি. জোখৰ কাঠ। কাঠ দুচলাৰ মাজডোখৰ হাতেৰে ধৰিব পৰাকৈ ৰাখি দুয়োটা ফাল ফুটা কৰি তাতে সৰু সৰু ধাতুৰ তাল তাঁৰেৰে গাঁঠি দিয়ে। এখন হাতেদি কাঠ দুচলাৰ মাজত ধৰি মেলা-জপোৱা কৰিলে তালবোৰ জুনজুনাই বাজি উঠে। বড়ো নাচনীয়ে *ৰৱদৈ চিখ্‌লা* নাচৰ কালত সোঁহাতেদি খঞ্জৰি বজোৱা দেখা যায়।

না. দা.

।। খদা, পাচি আৰু কুলা।।

অসমীয়া সংস্কৃতি 'বাঁহ-সংস্কৃতি' বুলি বহুতে ক'ব কোজে। বিভিন্ন প্রজাতিৰ বাঁহ-বেত অসমৰ হাবি-বননিয়ে সিঁচৰিত হৈ আছে। বাঁহৰ বিবিধ সামগ্রী গৃহস্থালিৰ প্রয়োজনৰ খাতিৰতে সজা হয়। এই সামগ্রীবোৰ বিশেষকৈ কৃষি কর্মৰ লগত জড়িত। অসমীয়া দৈনন্দিন জীৱনত বাঁহেৰে তৈয়াৰী খদা, পাচি, কুলাৰ ব্যৱহাৰ অত্যন্ত প্রয়োজনীয়। খদা, পাচি, কুলা সজাটোক এক প্রকাৰ ৰয়ন বিদ্যা বুলিব পাৰি। বাঁহৰ কাঠিৰে সজোৱা খদা দেখিবলৈ গোলাকৃতি, বহল, মেলাহি মুখৰ। সাধাৰণতে গোহালিৰ গোবৰ পেলাবলৈ খদা ব্যৱহাৰ কৰা হয়। তদুপৰি পথাৰৰ জাবৰ-জোথৰ আদি নিতৌ চাফা কৰিবলৈ অসমীয়া চহা খেতিয়কে খদা ব্যৱহাৰ কৰে। অসমীয়া সমাজত খদা সম্পর্কীয় ভালেমান লোকবিশ্বাস পোৱা যায়। যাত্রাৰ সময়ত ভঙা খদা দেখা অশুভজনক। কিন্তু সেই ভঙা খদা নজৰ নালাগিবৰ বাবে গছ-গছনিত আঁৰি থোৱা হয়। তেনেদৰে ফল নধৰা গছত আঁৰি থ'লে ফল লাগে বুলিও এক লোকবিশ্বাস আছে। পাচি দেখিবলৈ গোল আৰু বহল মুখৰ। সাধাৰণতে বাঁহৰ কাঠিৰে পাচি সজা হয়। অঞ্চল বিশেষে পাচিৰ গঢ় বেলেগ বেলেগ। সৰু পাচি, ডাঙৰ পাচি আদি বিভিন্ন ধৰণৰ পাচি পোৱা যায়। অসমীয়া মানুহৰ ব্যৱহাৰিক জীৱনত বাঁহেৰে সজা পাচিৰ প্রয়োগ খুব বেছি। কৃষকে পথাৰত শস্য চপোৱাৰপৰা, গৃহিণীয়ে ঘৰুৱা বিভিন্ন কামত ইয়াক ব্যৱহাৰ কৰে। পাচি সম্পর্কীয় ভালেমান ফকৰা-যোজনাই অসমীয়া লোকসাহিত্য ভঁৰাল চহকী কৰি ৰাখিছে। উদাহৰণ স্বৰূপে — 'হাতীৰ পাছত পাচি পতা', 'বনৰ নাই কুটাগছি, খাবলৈ লাগে পাচি পাচি'; 'এপাচি শাকত এটা জালুক'; 'আহক আঘোণ, আহক পুহ, পাচিয়ে পাচিয়ে বিলাম তুহঁ'; ইত্যাদি। কুলা দেখিবলৈ অর্ধাকৃতিৰ যদিও অলপ দীঘলীয়া চেপেটা, বহল আকাৰৰ। ধান, চাউল, দাইল আদি বিভিন্ন সামগ্রী জাৰিবলৈ বা বাচিবলৈ অসমীয়া জীয়াৰী-বোৱাৰীয়ে কুলা ব্যৱহাৰ কৰে। অসমীয়া বিৱাহ কার্যৰ লগতো কুলাৰ সম্পর্ক আছে। অসমীয়া বিৱাহ উৎসৱৰ এটি উল্লেখযোগ্য অনুষ্ঠান হ'ল *সুৱাগুৰি তোলা*। দৰা-কইনা দুয়ো ঘৰতে বিৱাহৰ দিনা দৰা

আৰু কইনাক গা ধুওৱাৰ পিছত সুৱাগ তোলা হয়। সেই সুৱাগ তোঁলোতে সাধাৰণতে কুলা অপৰিহার্য. বিয়া গীতৰ মাজত কুলাৰ উল্লেখ পোৱা যায়। এইদৰে –

চাউল চালিবৰে/ৰূপহী চালনী/বহি জাৰিবৰে কুলা;
জীয়াৰী ধনেৰে/কিনো দ'ল বন্ধাবা/উৰি যায় শিমলু তুলা।

ক. তা.

।। খনিকৰ ।।

হেমচন্দ্র বৰুৱাই *খনিকৰ* শব্দৰ অর্থ দিছে এনেদৰে - (সং খন্ (খান) খোল + কৰ, কৰোঁতা) শিল বা কাঠ কাটি আৰু খুলি মূর্তি কৰোঁতা; এতেকে মাটিৰ মূর্তি সাজোঁতা, চিত্রকৰ।' মূর্তি নির্মাতা বা চিত্রকৰৰ উপৰি ভাওনাত বৰণৰ কাম কৰা ব্যক্তিসকলকো খনিকৰ ৰূপে জনা যায়। অসমীয়া ভাওনাত খনিকৰৰ স্থান বিশিষ্ট। তেওঁ ক. ভাৰৰীয়াক ৰং-বৰণৰ কাম কৰা, খ. ভাৰৰীয়াৰ বাবে কিৰীটি, চোঁ মুখা, পাগ প্রভৃতি সাজি দিয়া, গ. পোছাক-পৰিচ্ছেদৰ ব্যৱস্থা কৰা, ঘ. সূত্রধাৰৰ নির্দেশমতে ভাৰৰীয়াসকলক পোছাক-পৰিচ্ছেদ পিন্ধাৰ নির্দেশ দিয়া, ঙ. পুথি নকল কৰা, চ. পুথি চিত্রিত কৰা, ছ. সিংহাসন সজা, জ. নামঘৰৰ চটি-চৌকাঠ আদিত চিত্র কাটি তাক বিভিন্ন ৰঙেৰে বলোৱা, ঝ. কাঠৰ মূর্তি কটা, ঞ. সত্রৰ বৰ নাও চিত্রিতকৰা প্রভৃতি কর্ম সম্পাদন কৰিব লগাত পৰে। যদিও গুৰুজনাই বেশকাৰ আসি পিন্ধাই বস্ত্রক, মালাকৰ - (*কীর্তন*,১১৩২) আদিৰ উল্লেখ কৰিছে, যদিও ছবি আঁকোতাজনক চিত্রকৰ নাইবা সিংহাসন নির্মাণ কৰা জনক বাঢ়ৈ বুলি সুকীয়াকৈ জনা যায়, তথাপি সামগ্রিক ভাৱে এই সমস্ত কর্ম খনিকৰৰ দ্বাৰাই সু-সম্পাদিত হয়। খনিকৰজন বহু বিদ্যা আৰু কলাত কুশলী লোক। তেওঁলোক নাট্য শাস্ত্রতো পাৰদর্শী হোৱা প্রয়োজন। কোন চৰিত্রৰ মুখৰ ৰং কেনেকুৱা, কোন চৰিত্রই কি পোছাক পিন্ধা প্রয়োজন, সেইবোৰ খনিকৰজনৰ নখদর্পণত থাকে। অসমত এই বিদ্যা পুত্র-পৌত্রাদি ক্রমে চলি আহিছিল। এই কালত ই *খনিকৰ* উপাধিলৈ ৰূপান্তৰিত হয়। হয়তো এই বিদ্যাই জয়জয়তে সত্রৰ চাৰিবেৰৰ ভিতৰত জন্মগ্রহণ কৰি পিছলৈ অসমীয়া সমাজৰ ভিন্ন ক্ষেত্রলৈ সম্প্রসাৰিত হয়। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ আছিল খনিকৰী বিদ্যাৰ অপ্রতিদ্বন্দ্বী নায়ক। তেৰাৰ বংশ পৰম্পৰা ৰক্ষা কৰি চামুগুৰি সত্রই খনিকৰী বিদ্যাৰ ধাৰাটো অক্ষুণ্ণ ৰাখিবলৈ সমর্থ হৈছে।

পুৰণি অসমত হিন্দুৰ উপৰি মুছলমান খনিকৰো আছিল। স্বর্গদেৱ ৰুদ্রসিংহই ভাটি দেশৰপৰা যি আঠঘৰ মুছলমান আনিছিল, তাৰে এঘৰ আছিল খনিকৰ। শিল - কাঠৰ মূর্তি কটাৰ লগতে খনিকৰে যে ছবি আঁকা কামতো আত্মনিয়োগ কৰিব লাগিছিল, তাৰ সুন্দৰ নিদর্শন হ'ল - *হস্তীবিদ্যার্ণৱ* দুই খনিকৰ দিলবৰ আৰু দোচাই। দিলবৰ নিঃসন্দেহে ইছলাম ধর্মালম্বী লোক। আহোম ৰাজত্বৰ কালত কোনো খনিকৰ পৰিয়ালক ৰজাঘৰে পোহ-পাল দিয়াৰ সাক্ষ্য বুৰঞ্জীত পোৱা যায়। আগৰ গাঁওবোৰত ৰং-বৰণৰ কাম কৰা ভালেমান খনিকৰ আছিল। ভাল খনিকৰক ইখন গাঁৱৰপৰা আনখন গাঁৱলৈ নিমন্ত্রণো কৰি নিয়া হৈছিল। বহু খনিকৰে অভিনেতাক ৰং ঘঁহি দিয়াৰ পিচত নিজেও বহুৱাৰ বেশত মঞ্চত প্রৱেশ কৰি

দৰ্শকক আনন্দ দিছিল। দেৱ-দেৱীৰ মূৰ্তি সজা খনিকৰসকলৰ সাধাৰণ বিদ্যা বেছি নাথাকিলেও দেৱ-দেৱী বিষয়ক মন্ত্ৰবোৰ কণ্ঠস্থ আছিল আৰু তাৰ আলমতে লেখনী বুলাবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। পুথিৰ নকল কৰা অশিক্ষিত খনিকবে পুথিৰ প্ৰতিটো আখৰৰ প্লাক্ এনে ৰূপকে নকল কৰিব পাৰিছিল যে তাৰ তুলনা নাই। কথিত আছে, এটা আখৰৰ ওপৰত মাখি এটা পৰি থাকোঁতে খনিকৰ এজনে তাকো অবিকল চিত্ৰিত কৰি পেলাইছিল।

না. দা.

।। খৰম ।।

অসমীয়া চাহ সমাজত কোনো কোনো ঠাইত এতিয়াও খৰমৰ ব্যৱহাৰ দেখা যায়। *ৰামায়ণ*তো ৰামচন্দ্ৰই খৰম পিন্ধাৰ কথা পোৱা যায়। ভৰিৰ তলুৱাৰ আকৃতিত লঘু অথচ টান কাঠেৰে খৰম সজা হয়। খৰম তিনি প্ৰকাৰৰ দেখা যায়। এৰিধত তিনিটা ফুটা কৰি আধুনিক চেণ্ডেলৰ দৰে মৰাপাটৰ *চেলা* (মহিলাৰ বেণীৰ আকৃতিৰ চেপেটা ৰচা) লগোৱা থাকে। আন এৰিধত ভৰিৰ পটাৰ সমানত খৰমৰ দুয়োফাল বহল ৰবৰেৰে সংযোগ কৰা থাকে। তৃতীয় বিধত ভৰিৰ বুঢ়া আঙুলিৰ ভিতৰফালে টুপ লগোৱা গজালৰ দৰে খুটি এটা থাকে। ভৰিৰ বুঢ়া আঙুলি আৰু তাৰ কাষৰ আঙুলিৰ চেপাত খুটিটো ৰাখি খোজ কঢ়া হয়। চেণ্ডেল হ'ল খৰমৰ নতুন সংস্কৰণ।

গো. সূ.

।। খৰিচা (বাঁহ গাজ) ।।

অসমীয়া মানুহে খোৱা এৰিধ বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ খাদ্য হ'ল খৰিচা। ইয়াক বাঁহ-গাজৰপৰা প্ৰস্তুত কৰা হয়। ৰবো ভাষাত ইয়াৰ নাম *মেৰা*। কটহ, ভলুকা, কেকোঁৰা আদি বাঁহৰ কোমল গজালি কাটি ওপৰৰ বগুৰা কেইটা আঁতৰাই গোলাকাৰ চকলা-চকলকৈ কুটি ঢেঁকী, উড়লত আধা খুন্দা কৰি অথবা পটাত মোটাকৈ বটি অলপ পানী মিহলাই মাটিৰ টেকেলীত ভৰাই কলপাতেৰে মুখখন ভালদৰে বান্ধি তিনি-চাৰিদিন থৈ দিব লাগে। তিনি-চাৰিদিনৰ মূৰত বাঁহ-গাজবোৰ টেঙা হয় আৰু তেতিয়া তেল-লোণ সানি ভাতেৰে অথবা আঞ্জা ৰান্ধি খাব পাৰি। কোনো কোনোৱে সোনকালে টেঙা হ'বলৈ গুড়ি-বাঁহ গাজত দুপাত মান কুঁজী থেকেৰা মিহলায়। এনেকৈ প্ৰস্তুত কৰা খৰিচাক বোলা হয় - *পকা খৰিচা*। পকা খৰিচাৰ পানী আঁতৰাই ৰ'দত শুকাই দীৰ্ঘ দিনলৈ ৰাখি থ'ব পাৰি। পকা খৰিচাৰপৰা আঁচাৰ তৈয়াৰ কৰা ব্যৱসায়িক প্ৰতিষ্ঠান আছে। কোনো কোনোৱে কুটা বাঁহ-গাজ কলহত নথৈ হালধি সানি ৰ'দত শুকাই থয়। শুকোৱাৰ পিছত গুড়ি কৰে। তাৰ নাম *শুকান খৰিচা* অথবা *জিম খৰিচা*। অৱশ্যে পকা-খৰিচা ৰ'দত শুকালেও শুকান খৰিচাই হয়। তাকো আঞ্জাত ব্যৱহাৰ কৰে। বসন্ত ওলোৱাৰ পিছত নাড়ী শীতল কৰিবলৈ অসমীয়া মানুহে শুকান খৰিচা ব্যৱহাৰ কৰাৰ পৰম্পৰা আছে। গোৱালপাৰাৰ কোনো কোনো অঞ্চলত আকৌ বাঁহৰ গজালি এবেগেতমান ওলোৱাৰ পিছত তাক মাটি কলহেৰে ভালদৰে ঢাকি থয়। কেইদিনমানৰ পিছত সেইটো কবিৰ দৰে ফুলি উঠে। তেতিয়া তাক কাটি আনি আঞ্জা ৰান্ধি খায়। খৰিচাক গইনা লৈ কেইবাটাও অসমীয়া প্ৰবচনৰ সৃষ্টি হৈছে। তাৰে এটা হ'ল - 'তোমাৰ বাৰীৰ বাঁহ-

গাজ/তাৰেই কৰিছোঁ খৰিচা / তাকে লৈ সলাই ধান দোণ লওঁ/কথাটো মন কৰিছা'।

না. দা.

।। খৰিদিয়া।।

খৰিদিয়া শব্দটোই দক্ষিণ কামৰূপৰ সমাজ জীৱনত এটি বিশেষ তাৎপর্যপূর্ণ অর্থ বহন কৰিছে। অর্থৰ উপৰি ই সমাজ জীৱনত আজিও এক গুৰুত্বপূর্ণ প্রথা ৰূপে পৰিগণিত হৈ আহিছে। এই প্রথাৰ লগতে সমাজৰ ঐক্য-সংহতি, পাৰস্পৰিক বুজাপৰা আৰু সহায় সহযোগৰ কৰাও জড়িত হৈ আছে। এতিয়া প্রশ্ন হয়, এই খৰিদিয়া নো কি? মানুহ মৰণশীল। এই পৃথিৱীত জন্মলাভ কৰিলে এদিন পৃথিৱীৰ বুকুতে বিলীন হ'বই লাগিব। মানুহ দাহন কৰা কার্যক উক্ত অঞ্চলত খৰি দিয়া বোলে। সংস্কৃত কাষ্ঠ সংস্কাৰৰ অর্থ শৱদাহন। তাৰ পৰিৱর্তিত আঞ্চলিক ৰূপ খৰিদিয়া। মানুহৰ মৃত্যুৰ পিছত ঐক্যবদ্ধভাৱে শ্মশান যাত্রা আৰু সমাজ আকাৰে শদাহন কৰা বা সৎকাৰ কথা নিয়ম পুৰণি কলীয়া । নিজৰ খেল বা পাৰা বা চুবুৰিৰ মানুহৰ মৃত্যু হলে শ্মশানত দাহন কৰা কার্যক কাঠ সংস্কাৰ কৰা বা খৰি দিয়া বুলি দক্ষিণ কামৰূপত এতিয়াও চলি আছে। আনহাতে আকৌ শ্মশানলৈ যাওঁতে প্রতিঘৰ মানুহৰ একোজন ব্যক্তিয়ে নিজৰ ঘৰৰপৰা এখন দা বা কুঠাৰ আৰু এডোখৰ খৰি কান্ধত নিয়া নিয়ম এতিয়াও চলি আছে। দাহন কার্যত সেই খৰিডাল ব্যৱহাৰ কৰা হয়। দাহন কার্যত প্রতিঘৰৰ একোডাল খৰি দিয়া প্রথাটোক খৰি দিয়া আখ্যা দিয়া হয়। খৰিদিয়া প্রথাই এহাতে সমাজত ঐক্য-সংহতি আৰু সহায় সহযোগৰ অর্থ বহন কৰিছে। আনহাতে মানুহজনৰ প্রতি জীৱিত কালত মৰম স্নেহ আৰু যি কর্তব্য আছিল, মৃত্যুৰ পিছতো সেই একেই মৰম স্নেহ আৰু দায়িত্ব বোধৰ অর্থও বহন কৰিছে। শ্মশানলৈ যাওঁতে হাতত দা বা কুঠাৰ নিয়াৰ মূলতে আছে লোক বিশ্বাস। প্রচলিত লোক বিশ্বাস মতে শ্মশানলৈ যোৱা সময়ত হাতত অস্ত্র থাকিলে কোনো ভূত প্রেতে কাষ চাপিব নোৱাৰে বা অপকাৰ কৰিব নোৱাৰে।

ধ. ৰ.

।। খৰিকাটানা কৰ।।

শুনোতে অস্বাভাৱিক যেন লাগিলেও স্বর্গদেৱ চন্দ্রকান্ত সিংহৰ আমোলত কামৰূপৰ প্রজাই খৰিকাটানা নামেৰে এটা নতুন কৰ আদায় দিব লগা পৰিছিল। ইং ১৮২১ খ্রীঃত মানৰ দ্বাৰা খেদা খাই চন্দ্রকান্ত সিংহ গুৱাহাটী পালেহি। মানক খেদিবলৈ কোম্পানীৰপৰা ভেৰণীয়া সৈন্য-সামন্ত অনাৰ প্রয়োজন হ'ল। তাৰ কাৰণে প্রয়োজন টকাৰ। ৰাজকোষ শূন্য। কামৰূপৰ চৌধাৰী, তালুকদাৰ, পাটোৱাৰী আৰু ঠাকুৰীয়াসকলৰ সৈতে আলোচনা কৰা হ'ল। চৌধাৰীসকলৰ নিজা টকা আছে। পিছে সেই টকা দেশৰ কামত ভাণ্ডিবনে? উপায় দিলে-প্রজাৰপৰা নতুনকৈ এটা কৰ আদায় কৰিব লাগে। কৰৰ নাম দিলে *খৰিকাটানা*। শুকান চান খেৰৰ খৰিকা এদম বান্ধি চোতালত পেলাই লৈ কেইজন মানৰ আগত চৌধাৰীয়ে তাৰপৰা এমুঠি খৰিকা টানি উলিয়াব। যিমানডাল খৰিকা ওলাল সিমান ঘৰ গৃহস্থৰপৰা চৌধাৰীয়ে কৰ আদায় কৰি ৰজাক ভেটিব। কৰৰ পৰিমাণ হ'ল— ৰৱলোক- তিনিটকা,

মজলীয়া লোক -দুটকা, জনসাধাৰণ-এটকা আৰু বন্দী-বেটী পঞ্চাশ পইচা (আঠ অনা)। এই কৰ জনমুৰি নহয়, ঘৰমুৰিহে। ঘৰ মানে ভাতৰ চৰু। একেঘৰ মানুহৰ পাঁচ ভায়েক-ককায়েকে একেটা হাউলীতে থাকি পাঁচটা চৰুত ৰান্ধিলে তাক পাঁচ ঘৰ ৰূপে গণ্ডিত ধৰিব। চতুৰ কোনো কোনো চৌধাৰীয়ে তেওঁলোকৰ বাৰীৰ বাহিৰৰ চতুৰ্হদৰ বাবদ তিনিটকাকৈ খৰিকাটানা কৰ স্বৰ্গদেৱলৈ পঠোৱাৰ ব্যবস্থা কৰাত হুজুৰা বনুৱা বহুতে কৰৱপৰা অব্যাহতি ল'বলৈ চৌধাৰীহঁতৰ চতুৰ্হদত সোমাল। চৌধাৰীয়ে বিনামূলীয়া বান্ধা পালে। চন্দ্রকান্তৰ পিছত আহি ওলাল মানসকল। তেওঁলোকক ৰচদ লাগে। ৰচদ কিনিব ক'ৰ পৰা? চৌধাৰীসকলে উপায় দিলে— *খৰিকাটানা*। আগতে খৰিকাটানা ব্যৱস্থা আছিল এককালীন। এতিয়া তাৰ কোনো ছেদ-ভেদ নোহোৱা হ'ল। মানে ধৰিলেই খৰিকা টানিব— প্রজাৰপৰা কৰ আদায় কৰিব। বহুতে তাৰ ফলত চকুৰে সৰিয়হ ফুল দেখা পালে।

(সদানন্দ চলিহাৰ *ওৱাহাটী : বুৰঞ্জীৰ খলাবমাত* পুথিৰ পৰা যুগুতোৱা)

না. দা.

।। খাতিৰ ভাৰ ।।

অসমীয়া বিয়াৰ আৰম্ভণিৰেপৰা অন্তিমলৈকে ভাৰ একোখন আগ কৰি নিয়াটো এটা দস্তুৰ। দৰা-কইনাৰ ৰাশি-জোৰা অহাৰ পিছত বিয়া থিক কৰিবলৈ দৰাৰ পিতৃ কইনাৰ ঘৰলৈ যায়। তেওঁ লগত কেইজনমান লোক লৈ যোৱাটো নিয়ম। যাত্রাকালত খৰিকটীয়া, তেলী, জুই লৈ যোৱা লোক অথবা মৰাশ দেখা বেয়া। যাত্রা কৰোঁতে দৰাৰ বাপেকে এজনৰ কান্ধত এখনি ভাৰ দি বিভিন্ন দ্রব্য-সম্ভাৰ কইনাৰ ঘৰলৈ লৈ যায়। সেই ভাৰতে থাকে - গাখীৰ, কল, লাড়ু, তামোল-পাণ, শাক-পাচলি, মাছ আদি। বিয়া খাটং কৰিবলৈ যাওঁতে লগত নিয়া এই ভাৰখনক কোৱা হয় *খাতিৰ ভাৰ* বা *খাটাৰ ভাৰ* অথবা *খাটা লোৱা ভাৰ*। কইনাঘৰত দুপৰীয়া খাই বৈ কইনাৰ দেউতাকে কইনা সম্প্রদান কৰিব বুলি কথা দিয়ে; দৰাৰ পিতৃয়েও বাক্‌দান কৰে।

না. দা.

।। খাৰু ।।

খাৰু হাতত পিন্ধা অলংকাৰ। হাতৰ সৰু গাঁঠিৰপৰা আৰু অলপ ওপৰলৈ যাব পৰা ঘূৰণীয়া নানা তৰহৰ আৰ্হিৰ অলংকাৰ। সৰু ছোৱালীৰপৰা গাভৰু জীয়াৰী,বোৱাৰী আটাইৰে নিত্য ব্যৱহার্য অলংকাৰ হ'ল খাৰু। সোণ,ৰূপ, লো, তাম, পিতল, শংখ, হাঁতীৰ দাত, কাঁচ আৰু অন্যান্য পদার্থেৰে খাৰু তৈয়াৰ কৰা হয়। খাৰু কেইবা বিধৰ- গামখাৰু, মুঠিখাৰু, কংকণ, পেচন্দাৰ, কঙ্কা, খুচৰীয়া খাৰু, বালা, ৰুলি, বাউটি, পটিয়া খাৰু ইত্যাদি। পটিয়া খাৰুক কোনো কোনো অঞ্চলত *চুৰি*বুলিও কোৱা হয়। ই অসমৰ বৈশিষ্ট্যপূর্ণ অলংকাৰ। অসমৰ এই খাৰুবিলাকৰ মুৰৰফালে কোনো আর্হিত হাতী, সিংহ, সাপ, বাঘ,মেথোন আদিৰ মুখ সন্নিবিষ্ট কৰা থাকে। ই অসমীয়া মানুহৰ প্রকৃতি প্রীতিৰ নিদর্শন দাঙি ধৰে। খাৰু বহুবিধ । যেনে :-মণি বা দেওখাৰু, গামখাৰু, মুঠি খাৰু ইত্যাদি।

প্র. শ. গো.

।। খুলীয়া ভাউৰীয়া ।।

দৰঙৰ এক ঐতিহ্যমণ্ডিত সম্পূর্ণ লোক-নাট্যানুষ্ঠান হৈছে খুলীয়া ভাউৰীয়া। ওড্র মাগধী প্রবৃত্তি আশ্রিত খুলীয়া ভাউৰীয়া প্রচীন কালৰেপৰা দৰং আৰু ইয়াৰ দাঁতি কাষৰীয়া কামৰূপৰ দুই এঠাইতো প্রচলন আছিল। লোক-শিক্ষা অথবা নৈতিক শিক্ষা প্রদানেৰে মহিমামণ্ডিত খুলীয়া ভাউৰীয়া দৰঙৰ জনসাধাৰণৰ আটাইতকৈ জনপ্রিয় অনুষ্ঠান। গোটেই নিশা জুৰি চলি থকা এই খুলীয়া ভাউৰীয়াৰ ঐতিহ্যৰ লগত অৱশ্যে দৰঙৰ ওজাপালি, ঢুলীয়া আৰু পুতলা নাচ আদি অর্ধ নাটকীয় অনুষ্ঠানসমূহৰ লগতহে সম্পর্ক বেছি।

অংকীয়া নাট্যানুষ্ঠানৰ দৰে খুলীয়া ভাউৰীয়া এক নাট্যানুষ্ঠান। এই ঢুলীয়া ভাউৰীয়াৰ লগত অংকীয়া নাটকৰ কিছু বহিৰংগ আংগিকৰ মিল থকা দেখা যায়। নৃত্য-ভংগীৰে খুলীয়া ভাউৰীয়াৰ চৰিত্রসমূহে প্রবেশ-প্রস্থান কৰে আৰু চৰিত্রসমূহে পদ্যধর্মী সংলাপৰ ব্যৱহাৰ কৰে। ঢুলীয়া অনুষ্ঠানৰ 'চং' পৰিবেশনো এই অনুষ্ঠানৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য। একাধিক বহুৱাই নাটকৰ কোনো গুৰু-গম্ভীৰ স্পর্শকাতৰ মুহূর্তত প্রবেশ কৰি দর্শক শ্রোতাক হাস্য ৰসেৰে বুৰাই পেলায়।

খোল বাদ্যন এই লোক-নাট্যানুষ্ঠানৰ এক অপৰিহার্য অংগ। অনুষ্ঠানৰ আৰম্ভণিতে অংকীয়া নাটকৰ দৰে খুলীয়াবোৰে খোল ঘাটেনীৰ অনুষ্ঠান আৰম্ভ কৰাৰ পিছত সোঁহাতত চোঁৰৰ লৈ নাচি নাচি ওজাই আচাৰ-খোলাত প্রবেশ কৰে। খুলীয়াৰ লগত তালুৰৈৰ ভূমিকাও গুৰুত্বপূর্ণ। অংকীয়া নাটকৰ সূত্রধাৰতকৈ খুলীয়া ভাউৰীয়াৰ ওজাৰ স্থান যেন এখোপ ওপৰত। ওজাই পদেৰে নাটকৰ কাহিনীভাগৰ আগজাননী, চলন্ত বিৱৰণী মতামত আগবঢ়োৱাৰ উপৰি প্রয়োজন সাপেক্ষে কোনো চৰিত্র অথবা বহুৱাৰ সৈতে সংলাপ প্রয়োগো কৰে। আচাৰ-খোলা অর্থাৎ মঞ্চত চৰিত্রসমূহ প্রবেশ কৰাৰ আগে আগে আৰিয়া ধৰাৰ ব্যৱস্থাও আছে।

নাটকৰ কাহিনী *ৰামায়ণ-মহাভাৰতকপৰা* বুটলি অনা যদিও যুদ্ধ বিষয়ক বিশেষকৈ বধ কাব্যসমূহৰ আধাৰত ৰচিত কাহিনীক খুলীয়া ভাউৰীয়াই অগ্রাধিকাৰ দিয়ে। যুদ্ধ খুলীয়া ভাউৰীয়াৰ অন্য এক অপৰিহার্য অংগ। নৃত্য-ভংগিত যুদ্ধ দর্শকৰ অন্যতম আকর্ষণ। পয়াৰ অথবা বিলাপো এই অনুষ্ঠানৰ গুৰুত্বপূর্ণ অংগ।

খোলৰ গুৰুত্ব আৰু ভাউৰীয়াৰ অন্যতম ভূমিকাৰ বাবে এই লোক-নাট্যানুষ্ঠানক *খুলীয়া ভাউৰীয়া* বোলা হয়। ভাউৰীয়াসকলে স্থানীয় ৰং আৰু পোছাক পৰিচ্ছদেৰে সাজ-সজ্জা কৰে। পুৰুষেই মহিলাৰ চৰিত্রত অভিনয় কৰে। মুখাৰ ব্যৱহাৰ অপৰিহার্য।

অনুষ্ঠানৰ শেষত সমূহ কলা-কুশলীয়ে আচাৰ-খোলালৈ আহি 'অপৰাধ বিনাশন' পদ গাই সমবেত দর্শকৰ সমুখত আঠু লৈ অনুষ্ঠান সামৰে।

দৰঙত খুলীয়া ভাউৰীয়া আজিকোপতি এক জনপ্রিয় লোক-নাট্যানুষ্ঠান।

প. ৰা.

।। খুলি গুটি খেল।।

খুলি গুটি খেল দুজনে খেলা আজৰি পৰৰ জিৰণিৰ খেল। সেই উদ্দেশ্যে মাটিত

সমানে দুটা শাৰীত পাঁচটাকৈ সৰু সৰু খুলি খান্দি প্ৰত্যেকটো খুলিতে পাঁচটাকৈ গুটি ভৰাই লোৱা হয়। গুটিবোৰ শিলৰ অথবা গছৰ গুটি অথবা মাটিৰে সজা বাটলু গুটিও হ'ব পাৰে। খেল বিধৰ নিয়ম উল্লেখনীয়। দুয়োজন খেলুৱৈয়ে পচিশটাকৈ গুটি ল'ব আৰু নিজৰ ফালৰ পাঁচোটা খুলিত পাঁচটাকৈ গুটি ভৰাব। এজনে নিজৰ ফালৰ যিকোনো এটা খুলিৰপৰা গুটি উঠাই লৈ ঘড়ীৰ কাটাৰ দিশত অথবা বিপৰীত দিশেৰে প্ৰত্যেকটো খুলিত এটা এটাকৈ গুটি ভৰাই যাব। ভৰাই অন্ত পৰাৰ পিছৰ খুলিৰপৰা গুটি উঠাই লৈ পুনৰ একেদৰে গুটি ভৰাই যাব। এই প্ৰক্ৰিয়াৰে খেলি থাকোঁতে কোনোবা পাকত গুটিৰ ভাগ নপৰাকৈ খালী খুলি থাকি যাব। সেই খালী খুলিটো অতিক্ৰম কৰি পিছৰ খুলিত যিমান গুটি থাকে সেয়া তেওঁৰ হাতলৈ যাব। এনেকৈ নিজৰ বাবে পচিশটা গুটি আদায় কৰিব নোৱাৰিলে তেওঁৰ খুলি আনজনক বন্ধকত দিব লাগিব অথবা আন জনৰপৰা ধাৰে ল'ব লাগিব। বন্ধকত থকা খুলিত বন্ধক দিওঁতাই গুটি ভৰাব আৰু সেয়া তেওঁৰে হ'ব। এনেকৈ আটাইকেইটা খুলি তেওঁৰ হাতলৈ গ'লে তেওঁৰ খেল পকিব আৰু তেওঁ বিজয়ী হ'ব। খেলটো বৰ আমোদজনক।

ক.ব.

।। খেতি-বাতিৰে সম্পৰ্কিত শব্দ ।।

কৃষি প্ৰধান দেশ অসম। কৃষিজীবী অসমীয়া। কৃষি কৰ্ম সম্পাদিত হয় পথাৰত। কৃষি কৰ্মৰ বাবে এহাল গৰুৰ প্ৰয়োজন। লগতে লাগে হালখন। হালৰ সা-সঁজুলি ভালে কেইপদ। এই আটাইবোৰৰ নাম আছে। সেইবোৰে অসমীয়া শব্দৰ ভঁৰাল চহকী কৰিছে। তলত তাৰ কিছু আভাস দিয়া হ'ল -

ক. সা-সঁজুলি - আল, ঈহ, উখনি (ওখোন, আখন, আখান), এচাৰি (কা. লৰু), কাচি, কোৰ (কোদাল), খন্টি, খদা, খেৰ, গলবান্ধ, গোহালি, ডাকুৰা, ডুলি, দৰখ, দাঙৰি, দৌল বাৰি, ধান গঢ় দিয়া মাৰি, নৰা, নাঙলৰ ডিলা, নাঙলৰ মুঠি, নাকী, পাচন, পুজি, ফাল কাঠি, বৰতি, বাংকা, বিৰিয়া, ভঁৰাল (কা. ভাখেৰি) ভাৰখদা, মুখখাৰা, মৈ, মৈ-জৰী, যুঁৱলি, যুঁৱলিৰ খিলা, যোত, ৰণিয়া, শাল (কা. শয়াল) হাল, হালোৱা, হুলাবাৰি আদি।

খ. কৃষি-কৰ্ম বুজোৱা শব্দ - আঁকিওৱা, আগ অনা, আলি দিয়া, উখুনিওৱা, কঠিয়া তোলা, কঠিয়া পাৰা, কঠিয়া বোৱা, কাৰোৱা, খেৰ জোকোৱা, গুছি লোৱা, গোছ দিয়া, চহকৰা, চহকি, দবলিওৱা, ধান কটা, ধানবিচা, ধান বোৱা, ধুলি কঠিয়া, পেক দিয়া, ৰৰণ দিয়া, ভুঁইৰোৱা, মৰণা পেলোৱা, মৰণা মৰা, মুঠি ভঙা, মৈয়ৰা, লেচি কঠিয়া, সমাৰ পেলোৱা, সিঁচা, হাল উঠা, হাল খতি, হাল বোৱা, হালোৱা, হালুৱৈ ইত্যাদি। অসমীয়া সংস্কৃতিৰ ইতিহাসত এই শব্দবোৰৰ গুৰুত্ব ভালেখিনি।

না. দা.

।। খেৰ পুজি ।।

অসমীয়া কৃষক সমাজৰ এটা উল্লেখ যোগ্য সম্পদ হ'ল খেৰ পুজি। খেৰ পুজি নিৰ্মাণত অসমীয়া সমাজৰ শিল্পকলাৰ পৰিচয় পোৱা যায়। ইয়াক সাজিবলৈ এহাতমান ওখকৈ এখন বাঁহৰ চাং সজা হয়। চাংখন সাধাৰণতে ভলুকা বা জাতি বাঁহেৰে চাৰি কোণীয়াকৈ সজা হয়।

অৱশ্যে কিছুমান খেৰ পুঁজি চাং নোহোৱাকৈও সজা হয়। চাঙৰ মাজত এটা বাঁহ বা কাঠৰ খুঁটা থিয়কৈ পোতা হয়। বতাহ বৰষুণত পুঁজিটো বাগৰি নপৰিবৰ কাৰণে এই খুঁটাটো দিয়া হয়। ধান খেৱবোৰ ৰ'দত ভালদৰে শুকাই লৈ এই খুঁটাটোকে আশ্রয় কৰিয়ে চাংখনৰ ওপৰত ভালদৰে জপা হয়। খেৰ পুঁজিবোৰ দেখিবলৈ মন্দিৰৰ চূড়াৰ দৰে। ইবোৰৰ তলৰ অংশতকৈ মাজৰ অংশ কিছু পৰিমাণে শকত আৰু ওপৰলৈ ক্রমে জোঙা হয়। বৰষুণৰ পানী পৰি যাতে খেৱবোৰ নষ্ট নহয় সেই বাবে ওপৰ ভাগ জোঙা কৰে। খেৰ পুঁজিবোৰ সাধাৰণতে গোহালিৰ ওচৰত মুকলি ঠাইত আৰু থকা ঘৰৰপৰা কিছু নিলগত নির্মাণ কৰা হয়। কোনো কোনো ঠাইত খেৰ পুঁজিৰপৰা চাকি লৈ খেৰ অনা নিষেধ। পুৰণি অসমীয়া সংস্কৃতিৰ চানেকি বহন কৰি অহা খেৰ পুঁজিক লৈ নানা প্রবাদ-প্রবচন, সাঁথৰ আদিৰ প্রচলন পোৱা যায়। তেনে এটি সাঁথৰ হ'ল - 'এডাল হাড়, কৌটি কৌটি নোম/ বাৰীৰ চুকত বহি আছে লোধোম ধোম//'

কি. ক.

।। খেৱাই ।।

অসমৰ অন্যান্য জনগোষ্ঠীৰ দৰে বড়োসকলেও প্রজনন আৰু উর্ৰৰাৰ প্রতীকৰূপত খেৱাই উৎসৱ পালন কৰে। এই খেৱাই উৎসৱ বহাগ বিহুৰ দৰে বসন্তকালীন উৎসৱ। বিশেষকৈ কৃষিৰ লগত ই এক ঋতুধর্মী নৃত্য। সিজ্ গছক *বাথৌ দেৱতা* হিচাপে গণ্য কৰি বড়োসকলে পৰম্পৰাগতভাৱে পূজা পাতে। তাৰ পিছত মদ খাই সমূহীয়াভাৱে নাচে। খেৱাইৰ বুৎপত্তিগত অর্থ এচাম পণ্ডিতে এইদৰে দিছে - খেৱাই হ'ল খাৰ + আই। অর্থাৎ 'খাৰ' মানে হ'ল দৌৰা বা গতি কৰা আৰু 'আই' মানে হৈছে গোঁসানী। আই মাতৃক সন্তুষ্ট কৰিবৰ বাবে যি নৃত্য কৰা হয় সেয়ে খেৱাই নৃত্য। কোনো কোনোৰ মতে 'খ'-ৰ অর্থ আঠু কঢ়া, 'ৱা' মানে সম্বোধন কৰা আৰু 'ই'-ৰ অর্থ হ'ল ঈশ্বৰৰ উদ্দেশ্যে নৃত্য।

বাথৌ দেৱতাৰ সমুখত বিভিন্ন উপাচাৰ, বলিৰ জীৱ-জন্তু, পশু-পখী থৈ, দেওধনীয়ে পূৱ মুখ কৰি গমাৰী কাঠৰ পীৰাত বহে। ওজাই পিছত বহি আঠু লৈ মন্ত্র মাতে। ওজাৰ পিছত বুঢ়া-মেথাসকল বহে। দেউৰীয়ে দেওধনীৰ বাওঁপিনে কিছু আঁতৰত আঠু লৈ বহে। আনপিনে আচৰিতভাৱে খেৱাই নৃত্য চলি থাকে। পূজা শেষ হৈ যোৱাৰ পিছতো এইধৰণৰ নৃত্য-গীত চলি থাকে। খাম, চিফুং, ৰিঙি, ৰামতাল, ওৱা, খোৱাং, বঙ্গনা আদি এই নৃত্যত ব্যৱহাৰ হোৱা বাদ্যযন্ত্র।

মুঠৰ ওপৰত বসন্তকালীন খেৱাই উৎসৱ আৰু নৃত্য বড়ো-কছাৰীসকলৰ এক জাতীয় উৎসৱ সদৃশ।

ৰ. কু. দা.

।। খেল প্রথা।।

আহোমসকলৰ ৰাজত্ব কালত প্রৱর্তিত পাইক প্রথাৰ প্রথম পর্যায়ত তিনি বা চাৰিজন কর্মঠ লোকক একেলগ কৰি একোটা 'গোট' কৰা হৈছিল। গোটৰ ডাঙৰ সমষ্টিবোৰক কোৱা হৈছি 'খেল'। প্রথম অৱস্থাত একোটা অঞ্চলৰ আটাইবোৰ পাইককলৈ একোটা স্থানীয় খেল

পতা হৈছিল। যেনে— চামগুড়ি অঞ্চলৰ পাইকৰ সমষ্টিক চামগুড়ীয়া, ডিমৰুগুড়ি অঞ্চলৰ পাইকক ডিমৰুগুড়ীয়া আদি। কালক্রমত একোটা কামত পাৰ্গত লোকক একেলগ কৰি একোটা খেলৰ সৃষ্টি কৰা হৈছিল। দৃষ্টান্ত স্বৰূপে, সোণ কমোৱা কামত পাৰ্গত লোক মিলাই সোণ কমোৱা খেল গঠন কৰা হৈছিল। একেদৰে খৰি যগোৱা, নাও সজা, নাও চলোৱা, ধেনু সজা, কাঁড় সজা প্রভৃতি কামৰ বাবে সুকীয়া সুকীয়া খেল আছিল। একোটা খেল পৰিচালনাৰ বাবে আছিল একোজন *খেলদাৰ*। একোটা খেলৰ পাইকে নির্দিষ্ট কৰি দিয়া কামৰ বাহিৰে আন খেলৰ কাম কৰাৰ সুযোগ নাছিল। তদুপৰি প্রতিজন পাইকে লাভ কৰা দুপুৰা মাটি খেলৰ নামত মঞ্জুৰী দিয়াটোও তাৎপর্যপূর্ণ।

না. দা.

।। খোক্‌চি পূজা ।।

অসমৰ প্রাচীন জনজাতি ৰাভা সকলৰ লোকধর্ম আৰু লোক-বিশ্বাস সংপৃক্ত এবিধ উৎসৱ হ'ল খোক্‌চি পূজা। এই বিধ পূজাত ৰাভাসকলৰ বহুতো কিংবদন্তি সোমাই আছে। এই কিংবদন্তি মতে শ শ বছৰ আগতে থোপে আৰু নেচে নামৰ দুগৰাকী বাই-ভনীয়ে এখন গাঁৱত বাস কৰিছিল। এবাৰ দুই বাই-ভনীয়ে হাবিত খৰি লুৰিবলৈ যাওঁতে বাটৰ কাষত থকা ডোঙা এটাৰ পৰা এটি জীয়া মাছ পাই ঘৰলৈ লৈ আহিছিল। ঘৰলৈ আহি মাছটোৰ ঠাইত তেওঁলোকে এটি বিস্ময়কৰ শিলহে দেখা পালে। দুই বাই-ভনীয়ে শিলটো ককা-দেউতা আৰু দেউতাকক দেখুওৱাত, ককাদেউতাকে শিলডোখৰ লিৰিকি বিদাৰি চাই তাক দেৱ শিল বুলি কৈ তেওঁৰ নাতি-ছোৱালী খোপে আৰু নেচেক ভক্তি ভাবেৰে ভৰালত থবলৈ নির্দেশ দিয়ে। আৰু সেই ভৰালতে শিলডোখৰে এজনী দিব্যৰূপধাৰী সুন্দৰী কন্যালৈ ৰূপান্তৰিত হৈ ঘৰৰ সকলোকে তেওঁক পূজা কৰিবলৈ নির্দেশ দিয়ে। ঘৰৰ আটাইয়ে সুন্দৰী দেৱকন্যাৰ নির্দেশ মতে পূজা কৰি আকাংক্ষিত ফল লাভ কৰে। পিছলৈ এইজনা দেৱীয়ে ৰাভাসকলৰ ৰাভাকায় (উপাস্য দেৱী) হৈ খোক্‌চি নামেৰে পূজিত হ'বলৈ ধৰিলে।

এই খোক্‌চি পূজাত ৰংদানি গৌৰীৰ ৰাভাসকলে পূজা উপলক্ষে দেৱীৰ থানত পৰম্পৰাগত ভাৱে এডোখৰ শিল স্থাপন কৰি তাত দেৱীৰ পূজাৰ প্রয়োজনীয় সম্ভাৰেৰে ৰীতিমতে দেৱী খোক্‌চিক পূজা কৰে। পূজাত নল খাগৰিৰে সাত তৰপীয়া মেজি সাজি তাত অগ্নি সংযোগ কৰি সেই অগ্নিৰ ওপৰত নির্দিষ্ট পুৰুহিত সকলে নৃত্য কৰি সকলোকে আচৰিত কৰি তোলে। এই নৃত্যত অংশগ্রহণ কৰা পৰোহিতসকলে পূজাৰ সাতদিন আগৰে পৰা নির্দিষ্ট ব্রত কৰি দেৱীৰ আশিস নির্মালি গ্রহণ কৰি অলৌকিক শক্তিৰ অধিকাৰী হয়। অগ্নিৰ চাৰিওকাশে নৃত্য কৰা বাবে ৰাভাসকলে খোক্‌চি পূজাক অগ্নি পূজা বুলিও কয়। ৰাভাসকলে যাতে সুখে-সন্তোষে জীৱন নির্বাহ কৰিব পাৰে, জীৱন ধাৰণৰ মূল কৃষি-শষ্য বোৰৰ উৎপাদন বৃদ্ধি হয়, তাৰ বাবে খোক্‌চি দেৱীৰ আগত প্রার্থনা জনাই গাহৰি বলি দিয়ে।

এনেদৰে জেঠ মাহৰ পূর্ণিমা তিথিত বা কোনো এটা দেওবাৰে ৰাভাসকলৰ সমাজত পৰম্পৰাগতভাবে কিম্বদন্তি আৰু ধর্মীয় লোকবিশ্বাসৰ ধাৰণাৰে সৃষ্টি হোৱা খোক্‌চি পূজা মহা আড়ম্বৰপূর্ণকৈ নিয়ম-নীতিৰে উদ্‌যাপিত হৈ আহিছে।

স. দে.

।। খোল ।।

মৃদংগ মন্দিৰা খোল ধোমচিৰ শুনি ৰোল
গোগোনা যে বজাৱে মুৰৰী।।— *দৰং ৰাজবংশাৱলী*

খোল ঢোলাদিৰ লেখিয়া আনদ্ধ বাদ্যযন্ত্ৰ। সত্ৰীয়া সংগীতৰ সৈতে ইয়াৰ সম্পৰ্ক নিবিড়। এইবিধ বাদ্য আদিতে মৃদংগৰ দৰে মাটিৰে নিৰ্মিত হৈছিল। এই বাদ্যৰ জনপ্ৰিয়তাত মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ অৱদান অনস্বীকাৰ্য। *গুৰুচৰিত কথাত* আছে 'গুৰু কপিলীমুখৰ কলঙ কাষৰ কুমাৰত খোল গঢ়ালে জোখ দি দাইনা সাত আঙুল বাএঁা তেৰ আঙুল হ'ল চালে।' সময়ৰ পৰিবৰ্তনৰ লগে লগে খোল মাটিৰ লগতে কাঠেৰেও সজা পদ্ধতি চলতি হয়। ইয়াৰ সোঁমুখ সৰু আৰু বাওমুখ ডাঙৰ। উভয় মুখে চামৰাৰ দ্বাৰা ছোৱা। ধ্বনি নিয়ন্ত্ৰণৰ বাবে ছালৰ মাজত তাপ্পি লগোৱা হয়। ইয়াৰ বিভিন্ন অংগবোৰ হ'ল— (ক) দাইনা— যি অংশ সোঁহাতেৰে বজোৱা হয় (খ) ৰেৱা — বাওঁ হাতেৰে বজোৱা ফালটো (গ) অলি— খোলৰ দুমুৰৰ ডিমাৰ মুখত লাগি থকা অংশ (ঘ) মলুৱা— তালি আৰু কাটনিৰ ছাল দুখন বৰটিৰে সজা যিটো আঙুঠিৰ লগত ডিমাৰ মুখত বান্ধে, সেই আঙুঠিটো (ঙ) কাটনি— তালি দুখন ধৰি ৰাখিবলৈ যিখনঁ ছাল বান্ধি লৈ শেষত কাটি দিয়ে, সেয়ে (চ) বৰতি— যিডাল চামৰাৰ ৰছীৰে তালি দুয়োখনতে ডিমাৰ মুখত বান্ধি ৰাখে, সেয়ে (ছ) ঘুণ— খোলৰ দুয়ো ফালে তালিৰ সোমাজৰ কলা অংশ (জ) পুলি— মলুৱা আৰু কাটনি ছালৰ মাজত থকা চৌৰিশটা সৰু সৰু ফুটাবোৰ (ঝ) ডিমা— খেলাৰ মাটি বা কাঠেৰে নিৰ্মিত অংশটোৰ নাম হ'ল ডিমা। খোলৰ স্বৰ চাৰিটা— ধেই, দাও, খিত, আৰু দিত।

না. দা.

।। খোলা চাপৰি পিঠা।।

খোলা চাপৰি পিঠাৰ আন নাম হাজাৰমুখী। এই বিধ পিঠাৰ বাবে যিকোনো চাউল অথবা খুদ হ'লেই যথেষ্ট। পোনতে চাউল অথবা খুদখিনি পানীত অলপ পৰ তিয়াই পিছত ভাক তৰিয়াই থৈ পানী নিগৰাৰ পিছত ঢেঁকী বা উৰল অথবা চামত খুন্দি পানীৰে গুলি লোৰ কেৰাহী অথবা কুমাৰৰ পাটচক (উজনিত তাৰ নাম সানেকি) জুইৰ ওপৰত তুলি লৈ পোৰাটো নিয়ম। পিঠাখন লাগি নধৰিবৰ বাবে বহুতে কেৰাহীটোত মিঠাতেল দিয়ে। সৰহকৈ তেল দি ভজা পিঠা মচ্‌মচীয়া হোঁৱা গুণে খাবলৈ ভাল। পিঠা পুৰোতে বহুতে মাটি অথবা ধাতুৰ ঢাকনিও ব্যৱহাৰ কৰে। খেতিয়কসকলে ধান ৰোৱা, কটা-মৰা উভয় কালতে সমানেই খোলা চাপৰি পিঠা খাই পৰিতৃপ্তি লাভ কৰে।

জ্যো. দা.

।। গগনা ।।

'আগলি বাঁহৰে লাহৰী গগনা বহি তাঁতৰ পাটত বাওঁ;
'বিজুলী বাঁহৰে লাহৰী গগনা বহি তাঁতৰ পাটত বাওঁ'।

আগলি বাঁহৰে লাহৰী গগনা সজাৰ কিটিপতো বিহুগীতত আছে - 'দুফালে দুচাটি

মাজতে এচাটি মুগা সূতা লগায়ে বাওঁ,—' ইয়াক দাঁতেৰে কামুৰি ধৰি আঙুলিৰে কঁপাই বজোৱা হয়। ইয়াৰ মাত অতি মিহি, কিন্তু মিঠা। ভালদৰে গগনা বজাবলৈ অনুশীলনৰ প্ৰয়োজন। মংগোলয়ড অথবা কিৰাত জনগোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত আটাইবোৰ জাতি-উপজাতিৰ মাজত গগনাৰ প্ৰয়োগ চকুত লগা। মিচিং ভাষাত ইয়াক কোৱা হয় গুংগাং। গুংগাঙৰ ব্যৱহাৰ আদিসকলৰ মাজতো আছে। নেপালী আৰু দুই-এটা জনজাতিয়ে বাঁহৰ উপৰি ধাতুৰেও গগনা সাজি লয়। এটা কালত মিচিং ডেকা-গাভৰুৱে গুংগাঙৰ জৰিয়তে মনৰ ভাৱ বিনিময় কৰিছিল। বিহুৱা অসমীয়া ডেকাই সাজি দিয়া বিজুলী বাঁহৰ গগনাখিনি তাঁতশালৰ শিপিনী লাহৰী জনীয়ে তাঁতৰ পাটত বহি বাইছিল আৰু কেতিয়াবা তাকে লৈ বড়ৰ তললৈ ঢাপলি মেলিছিল।

'ধনে সাজি দিয়া লাহৰী গগনা বহি বড়ৰ তলত বাওঁ।
ধনো নাহিলে গগনা ফাটিলে খৰিকা মঙলত চাওঁ।।

লাহৰী গগনাৰ লাহৰী সুৰত মিলনাকাংক্ষী ডেকাৰ মানসিক অৱস্থা পুতৌ লগা -

ত'তে শুনিলো ইয়াতে চিনিলোঁ লাহৰীয়ে গগনা বায়;
লাহৰী মাতেৰে মাতিলি মইনা শৰীৰে সৰকি যায়।

গগনা দুবিধ - ছোৱালীয়ে বজোৱা লাহৰী বা ৰূপহী গগনা আৰু ল'ৰাই বজোৱা ৰামধন গগনা।

গছতলৰ বিহুৰে নগৰৰ বিহুতলীত স্থান পোৱাৰ লগে লগে গগনাৰ কোমল সুৰে নগৰীয়াজনৰো চিত্ত পৰশি যাবলৈ সমৰ্থ হৈছে।

না. দা.

।। গছ বিয়া ।।

গছ বিয়া ভাৰতবৰ্ষৰ এটি প্ৰাচীন উৎসৱ। মহাকবি কালিদাসৰ *শকুন্তলা* নাটকত (তৃতীয় অংক) সহকাৰৰ সৈতে নৱমল্লিকা লতাৰ বিয়াৰ কথা উল্লিখিত হৈছে। বাণভট্টই *কাদম্বৰী কথাত* (উত্তৰ ভাগ) সহকাৰৰ সৈতে মাধৱীলতাৰ বিয়াৰ বৰ্ণনা দিছে। গছ বিয়া বুলিলে সাধাৰণতে অশ্বত্থ আৰু বট বৃক্ষৰ বিয়াৰ কথা বুজোৱা হয়। অশ্বত্থ গছ ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ আৰু বট লক্ষ্মী অথবা ৰাধাৰ প্ৰতীক (ৰাধানাথ দেৱশৰ্মা - যজুৰ্বেদীয় বিবাহ পদ্ধতি)। ৰাধানাথ দেৱশৰ্মাই বৃক্ষ বিবাহৰ নিয়ম-নীতি *ভৱিষ্যোত্তৰ পুৰাণ*ৰপৰা সংগ্ৰহ কৰি তেওঁৰ গ্ৰন্থত সন্নিবিষ্ট কৰা দেখা যায়। সাধাৰণতে গছৰ দাঁতি, পুখুৰী অথবা নৈৰ পাৰ বা ৰাজহুৱা নামঘৰত একেলগে থকা ফলধৰা অশ্বত্থ আৰু বট গছৰ বিয়া পতা হয়। সাধাৰণতে শুভ বিয়াৰ দিনতে গছ বিয়াও পাতিব লাগে। বিয়াৰ দিনা দুয়োজোপা গছৰ গুৰি চিকুণাই কাপোৰ মেৰাই সুশোভিত কৰা প্ৰয়োজন। সাধাৰণ বিয়াৰ দৰে ইয়াতো আয়তীয়ে পানী তোলে, ব্ৰাহ্মণে অধিবাস, ঘট স্থাপন, শ্ৰাদ্ধ, হোম আৰু পূজা সম্পন্ন কৰে। দুয়োজোপা গছত লগ্ন গাঁঠি বান্ধি পানী ঢলাৰো প্ৰয়োজন। বিয়া সম্পন্ন হোৱাৰ পিছত পুৰোহিতক দান-দক্ষিণা আৰু নিমন্ত্ৰিত অভ্যাগতক অভ্যৰ্থনা নকৰিলেই নহয়। লোকবিশ্বাস আছে, এনেদৰে গছ বিয়া পাতি দিয়াজনৰ পাৰ্থিৱ সমস্ত পাপ ক্ষয় হয় আৰু কৃষ্ণ-লক্ষ্মীৰ কৃপাত মৃত্যুৰ পিছত ব্ৰহ্মলোক পায়গৈ। আগতে এই বিবাহ প্ৰায়বোৰ অঞ্চলতে সম্পন্ন হৈছিল। আজি-কালি এই বিয়া দেখা

মনত নপৰে।

না. দা.

।। গন্ধ ।।

দৌলোৎসৱ এটি সৰ্ব ভাৰতীয় উৎসৱ। অসমতো ইয়াক উলহ-মালহেৰে পালন কৰা হয়। সৰ্ব সাধাৰণৰ উপৰি সত্ৰসমূহতো দৌলোৎসৱ অনুষ্ঠিত হয়। বৰপেটা সত্ৰৰ দৌল সকলোৰে জনাজাত। ইয়াত দৌলৰ প্ৰথম দিনটো গন্ধ ৰূপে পৰিচিত। সেইদিনা ভক্তসকলে পথাৰৱপৰা খাগৰি, ইকৰা আদি যোগাৰ কৰি কীৰ্তন ঘৰৰ সমুখৰ চোতালত এটি ডাঙৰকৈ মেজি সজায়। আৱেলি পৰত দৌলগোৱিন্দ প্ৰভুক গায়নে-বায়নে ভাঁজ ঘৰৰ পূৱ দুৱাৰেদি উলিয়াই আনি মঠৰ পকী চোতালখনৰ মাজত এখনি বৰ শৰাইত ৰাখে। কীৰ্তন ঘৰৰ মূল দুৱাৰেদি কলিয়া ঠাকুৰকো বাহিৰলৈ উলিয়াই আনি দৌল গোৱিন্দৰ লগতে একেখনি বৰশৰাইত কিছু পৰ ৰাখি থয়। পিছত গায়নে-বায়নে গোঁসাইক লৈ যায় মেজি পুৱাবলৈ। গোঁসাইৰ পিছে পিছে আগবাঢ়ে অগণন ভক্ত জনগণ। মেজিৰ চতুষ্পাশে গোসাঁইক সাত পাক ঘু�ৰায়। ইয়াক *মেজি বা মাঘ পুওৱা* বোলে। মেজি পুওৱাৰ পিছত গোসাঁইক দৌললৈ লৈ যোৱা হয়। প্ৰথম খলপাৰপৰা সপ্তম খলপালৈ উত্তোলন কৰোঁতে সাতপাক ঘুৰাই লৈ গোঁসাইক দৌলত বহুৱায়। লগে লগেঁ ঘোষা-কীৰ্তন আৰু ব্যাস-কীৰ্তন চলে। ৰাতি লীলামালা, ভটিমা, গুণমালা, সেৱা কীৰ্তন প্ৰভৃতি সম্পন্ন কৰি বৰধেমালিৰে শুভাৰম্ভ কৰে ভাওনাৰ। বহু ৰাতিলৈ ভাওনা চলে। ভাওনাৰ অন্তৰ লগে লগে গন্ধৰো সামৰণি পৰে।

না. দা.

।। গৰখীয়া ভাৱ ।।

এটা কালত নামনি অসমত দৰাই বিয়া কৰাবলৈ কন্যা ঘৰলৈ যাওঁতে দৰাৰ লগে লগে বাৰ গোপালৰ উদ্দেশ্যে এখনি ভাৰ নিব লাগিছিল। এই ভাৰখনৰ নাম গৰখীয়া ভাৰ। গৰখীয়া ভাৰৰ এটা টেকেলীত বোকা চাউল (কোমল চাউল) অথবা চিৰা, আন এটাত ভাল দৈ, তৃতীয়টোত - পকা লাড়ু, এআখি কল আৰু এটি টোপোলাত এপোণ তামোল আৰু এটা পাণ। লাড়ুবোৰ আকাৰত ডাঙৰ আৰু টান হ'ব লাগে। গাখীৰত পানী উঠিলে নাইবা টেঙা পৰিলে কন্যাঘৰত উপস্থিত থকা গৰখীয়া ল'ৰাহঁতে দৰাক পদুলি মুৰতে বাধা দি ৰাখে - দৰাক দণ্ড বিহে। গৰখীয়া ল'ৰা সন্তুষ্ট হ'লে ভগবান শ্ৰীকৃষ্ণ সন্তুষ্ট হয় বুলি দৰাঘৰে পৰাপক্ষত গৰখীয়া ভাৰখন ভালদৰেই লগত লৈ যায়। সময় পৰিৱৰ্তনৰ প্ৰেক্ষাপটত আজিকালি গৰখীয়া ভাৰে মেলানি মাগিছে।

না. দা.

।। গৰখীয়া-সৱাহ ।।

চৰণীয়া পথাৰলৈ গৈ গৰু চাৰিবপৰা হোৱা ল'ৰাই গৰখীয়া। গৰখীয়া ল'ৰাক আমন্ত্ৰণ কৰি আনি খুওৱা-বুওৱা আৰু সেৱা সৎকাৰ কৰাই গৰখীয়া-সেৱা, গৰখীয়া পোহা, গোপাল-সেৱা, গৰখীয়া সৱাহ অথবা ৰাখল-পূজা (গোৱালপাৰা)। গৰখীয়া ল'ৰাক ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ ৰখোৱাল ৰূপেৰে কল্পনা কৰি গঞা লোকে এই অনুষ্ঠান পাতে। গৰখীয়া ল'ৰাক সন্তুষ্ট কৰা মানে ভগবান শ্ৰীকৃষ্ণক সন্তুষ্ট কৰা। গৰখীয়া সেৱাৰ কাৰণ একাধিক - ক. নিঃসন্তান দম্পতিয়ে

পুত্ৰ সন্তান কামনাৰ্থে গৰখীয়া সেৱাৰ আয়োজন কৰে, খ. গো-জাতিৰ শ্ৰীবৃদ্ধিৰ কামনাত কোনোৱে গোপাল-পূজা আগবঢ়ায়, গ. সৰু ল'ৰাৰ অসুখ বিসুখ হ'লে বা বয়স অনুযায়ী বাঢ়িব নোৱাৰিলে ল'ৰাৰ আৰোগ্য অথবা নিজৰ গৰু-গাই হেৰাই পোৱাৰ পিছত বহুতে গৰখীয়া পোহে, ঘ. এজন প্ৰখ্যাত জ্যোতিষীৰ মন্তব্যৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ডঃ ভৃগুমোহন গোস্বামীয়ে লিখিছে যে শনিৰ কোপ দৃষ্টিৰপৰা হাত সাৰিবলৈ মানুহে গৰখীয়া সেৱা পাতে।

গৰখীয়া-সেৱাৰ বাবে বাৰজন গৰখীয়া হ'লে ভাল। *বাৰ-গোপালৰ* অভাৱত পাঁচজন গৰখীয়া ল'ৰাক সেৱকে নিজৰ ঘৰলৈ পুৱাৰ বেলাতে আমন্ত্ৰণ কৰি নি প্ৰত্যেককে গা-পা ধুৱাই গামোচা আদি কাপোৰ আগবঢ়াই চোতাল অথবা পিৰালিত ঢাৰি আৰু কাপোৰ পাৰি দি তাতে সিহঁতক পুবলৈ মুখ কৰি বহিবলৈ দিয়ে। বহাৰ পিছত *বাৰ-গোপাললৈ* আগবঢ়োৱা হয় একোডাল এচাৰি বা লৰু আৰু সৰু কটাৰী একোখন। লগতে একোটা মুদ্ৰা দিয়াও প্ৰয়োজন। এই উপহাৰৰ পিছত বহা ঠাইতে জলপান দি দুপৰীয়া ভূৰি-ভোজন কৰাই আকৌ একোটাকৈ মুদ্ৰা (বহুকাল পূৰ্বে আছিল এটি পুণিকা, পইচা, চৰতীয়া, একানী, দুৱানী, সিকি আদি) অৰিহণা ৰূপে আগবঢ়াই গৰখীয়া কেইজনক শ্ৰদ্ধাৰে বিদায় দিব লাগে।

অবিভক্ত কামৰূপত নতুনকৈ জগা গাইৰ গাখীৰ কটা বা টেকেলীত সাঁচি সেই দৈ গাখীৰেৰে এমাহৰ দিনা পিঠাগুড়ি, কল আৰু গুড় মিহলাই *গোপাল ভোগ* প্ৰস্তুত কৰি গৰখীয়া ল'ৰাক খাবলৈ মাতে। গৰখীয়া-ভোগ দিয়াৰ পিছত সেই গাখীৰ দেৱকাৰ্যত লগাব পাৰি। দামুৰী অথবা ডাঙৰ গৰু হেৰাই পোৱাৰ পিছতো আবেলি পৰত বাৰ গোপালক মাতি আনি *গোপাল-ভোগ* খুৱায়। দক্ষিণ কামৰূপত বহাগ-বিহুৰ কালত উদ্‌যাপিত সৰি বা সুঁৰৰি উৎসৱত বাৰ-গোপাল সেৱা অপৰিহাৰ্য। দৰাই কন্যা ঘৰলৈ বিয়া কৰাবলৈ যাওঁতে গৰখীয়া ল'ৰাক সেৰিবলৈ এখনি *গৰখীয়া-ভাৰ* নিনিলেই নহয়।

না. দা.

।। গৰু গাড়ীৰে সম্পৰ্ক থকা শব্দ ।।

পুৰণি অসমৰ যান-বাহনৰ ভিতৰত গাড়ী আছিল অন্যতম। এই গাড়ী টানিছিল - গৰু বা ম'হে। গৰু গাড়ীৰে সম্পৰ্ক থকা কেইটামান শব্দ হ'ল - আওট (যুঁৰলিত থকা), আৰাগজ, এচাৰি, কাছেনি, চাং, চৈ, জোটনি ৰচী, টেটেলা, থৰকা, থিলা, ধুৰা, পাচান (কা.), পুথি, বালা, বাঁহ, বোম বাঁহ, মুণ্ডা, যুঁৰলি, লেঙেৰী, শাল, (কা. শয়াল), হাল, হালপটা ইত্যাদি।

না. দা.

।। গলপতা ।।

ডিঙিত পিন্ধা এবিধ আপুৰুগীয়া অলংকাৰ। এইবিধ অলংকাৰ ডিঙিত লিপিট খাই পৰাকৈ পৰিধান কৰা হয়। গলপতা লগোৱা ফুলবোৰ বিভিন্ন চানেকিৰ আৰু ৰং বিৰঙৰ বাখৰপটোৱা হ'ব পাৰে। আমাৰ দিনত গলপতাৰ ফুলবোৰ পোৱালমণিৰে গঁথা হৈছিল। আজিকালি অৱশ্যে যিকোনো মণিৰেই গঁথা হয়। গলপতাত ব্যৱহৃত ফুলবোৰ তলে-ওপৰে দুধাৰি মণিমালাৰে বান্ধি গঁথা হয়। ৰত্নময় গলপতা আৰু গুলিয়া গলপতা নামৰ দুবিধ গলপতাৰ নাম প্ৰাচীন সাহিত্য অধ্যয়ন কৰিলে প্ৰায়েই শুনিবলৈ পোৱা যায়। এই দুবিধ বাখৰ পতোৱা আৰু ইয়াত

একোটিকে লটকন ওলমি তাকে। উত্তৰ ভাৰততো এনে অলংকাৰৰ প্ৰচলন আছে। ডিণ্ডিত লিপিটি খুৰাই পিন্ধিব পৰাকৈ গলপতা ধাৰৰ দুয়োমূৰে তাঁছেলৰ সূতা লগোৱা থাকে। এই সূতাডাল ৰঙা, নীলা, সেউজীয়া বা অন্যান্য ৰঙৰ হয়। গলপতা ফুলবোৰ সোণ, কেঁচা সোণ বা পাতিসোণৰেও গঢ়োৱা হয়। কোনো কোনো ঠাইত গলপতাক কণ্ঠশোভা নামেৰে জনা যায়।

প্ৰ.শ. গো.

।। গ'লিৰ নাম ।। (গোহালিৰ নাম)

ৰৰপেটা জিলাৰ বজালী অঞ্চলত প্ৰচলিত এটি সৰু জনকৃষ্টি মূলক অনুষ্ঠান হ'ল গ'লি বা গোহালিৰ নাম। ই কৃষিভিত্তিক অনুষ্ঠান নহ'লেও কৃষিৰ লগত জড়িত এটি অনুষ্ঠান। 'গো-লক্ষ্মীক' পূজা কৰাই গ'লিৰ নামৰ মুখ্য উদ্দেশ্য। এই নামৰ গোঁসাই - গো বালক ভগৱান। নামনি অসমত এওঁকেই 'গইৰখা গহে' বা 'গইৰখা গইঁয়' বোলা হয়।

অসমৰ গাঁওবোৰ বাৰিষা কালত জেকা আৰু চেঁচুকীয়া হৈ পৰে। গৰুৰ গোবৰ-মূতে এই অৱস্থাক অধিক লেতেৰা আৰু অপৰিষ্কাৰ কৰি তোলে। ফলত এই সময়ত গৰুৰ নানান বেমাৰ আজাৰ আদি হয়। গৰু মৃত্যুৰ মুখত পৰাও দেখা যায়। গৰুক এনে অৱস্থাৰপৰা ৰক্ষা কৰিবলৈ সাধাৰণতে এই নামৰ আয়োজন কৰা হয়। ইয়াৰ মূল কথা গৰুক নতুন ঘৰ দিয়া। সাধাৰণতে নতুন গোহালি দিবৰ দিনাই এই নামৰ আয়োজন কৰা হয়। এই নামত অইন ক্ৰিয়া-কৰ্মৰ দৰে বেছি বাহুল্য নাই। শৰাইত মাহ-প্ৰসাদৰ নৈৱেদ্য আৰু কেঁচা ভোগ ইয়াৰ প্ৰধান উপাচাৰ। কেঁচা গাখীৰ, ঘিউ, মৌ, চেনি, গোটা চাউল এই কেইপদ উপকৰণেৰে ভোগ তৈয়াৰ কৰা হয়। কোনো কোনোৱে কেঁচা গুৰাৰ (পিঠাগুৰি) লাড়ুও বনায়। ইয়াত সাধাৰণতে জুইত বনোৱা বস্তু দিয়া নহয়। এই নামত ওচৰ-চুবুৰীয়াক মাতি, নামগোৱা, পুথি পাঠ কৰা আৰু হৰিধ্বনি দিয়া হয়। এই নামৰ পিছত গৰুক ওপৰৰ চাংঘৰত তুলি নতুনকৈ স্থাপন কৰা হয়। গধূলি পথাৰৰপৰা গৰু ঘুৰি অহাৰ আগতেই সাধাৰণতে এই নাম শেষ কৰা হয়, যাতে গৰু পথাৰৰপৰা আহি আৰু পুৰণা ঘৰত সোমাব নালাগে।

গ'লিৰ নামৰ জৰিয়তে গওঁৱা বাইজে *গো-লক্ষ্মী* আৰু গৰখীয়া গোসাঁইক সেৱা-সন্মান আৰু পূজা কৰাৰ জৰিয়তে আওঁপকীয়াকৈ খেতি আৰু খেতিৰ প্ৰধান সম্বল গৰু-ম'হক শ্ৰদ্ধা-ভক্তি কৰি কৃষিৰ উৎপাদনৰ ওপৰত গুৰুত্ব দি আহিছে। *গলিৰ নামৰ* লগত অসমৰে দুই এখন ঠাইৰ দুই এটি সৰু-সুৰা অনুষ্ঠানৰ মিল দেখা যায়। গোৱালপাৰা অঞ্চলৰ *বাখালপূজা*, উজনি অসমৰ *গৰখীয়া-সবাহ*, নামনি অসমৰ *গোপাল সেৱা* আৰু বজালী অঞ্চলত প্ৰচলিত *গ'লিৰ নামক* একে পৰ্যায়ৰ অনুষ্ঠান বুলি ক'ব পাৰি।

প্ৰ. শ. গো.

।। গাঁঠিয়ন খুন্দা ।।

বিৰাহ অসমীয়া সমাজৰ প্ৰাণময় উৎসৱ; অসমীয়া সংস্কৃতিৰ এটি প্ৰধান উপাদান। অসমীয়া সমাজৰ বিয়া এখনত বিয়া ঠিক হোৱাৰ পিছৰেপৰা বিভিন্ন নীতি-নিয়ম, আচাৰ-ব্যৱহাৰ আদি পালন কৰাৰ পৰ্ব আৰম্ভ হয়। ইয়াৰ ভিতৰত গাঁঠিয়ন খুন্দাও বিয়াখনৰ এটি

সামাজিক আচাৰ।

বিয়াৰ অধিবাসৰ দিনা সন্ধিয়া অধিবাস পূজাৰ লগতে গাঁঠিয়ন খুন্দা কাম আৰম্ভ হয়। সেইদিনা সন্ধ্যা নামে-গুণে অধিবাস পূজা শেষ হোৱাৰ পিছত মড়লৰ কাষত কইনাক বহুওৱা হয়। কইনাৰ সমুখত শিলৰ পটা এখনত গাঁঠিয়ন, মুঠা, গন্ধ-বিৰিণা আদি থোৱা হয়। কইনাক বেৰি থকা চাৰি গৰাকী অকুমাৰী ছোৱালীয়ে কইনাৰ লগতে পটাগুটি ধৰি গাঁঠিয়ন খুন্দে। কোনো কোনো ঠাইত কইনাকে ধৰি সাতগৰাকী আয়তীয়ে ইয়াক খুন্দে। সেই সময়ত আয়তীসকলে উৰুলি দিয়ে আৰু নাম গাই থাকে। গাঁঠিয়ন খুন্দা কালত আয়তীসকলৰ মুৰৰ ওপৰত এখন চাদৰ ধৰি ৰখা নিয়ম। সেই সুযোগতে ৰাংঢালী তিৰোতাসকলৰ মাজত ৰং ধেমালি আৰম্ভ হয়। কোনোবা এগৰাকীয়ে ইজনীৰ চাদৰ সিজনীৰ চাদৰত বান্ধি দিয়ে, কাৰোবাৰ চাদৰত আকৌ শিল, ইটা, আদি বান্ধি উঠিব নোৱাৰা কৰি পেলায়। খুন্দা গাঁঠিয়ন তেলত ডুবাই দুবৰিৰ আগেৰে কইনাৰ মুৰত অলপ অলপকৈ দিয়া হয়। হাঁহি-ধেমালিৰ মাজেৰে গাঁঠিয়ন খুন্দা হৈ যোৱাৰ পিছতে ঘৰৰে কোনোবা এজনে কইনাক তিনিবাৰ 'হবিষান্ন' খুৱাই দিয়ে। খাই উঠাৰ পিছত কইনাৰ মোমায়েকে কইনাক দাঙি ভিতৰলৈ লৈ যায়। এনেদৰে ঘটা আনন্দোচ্ছল পৰিবেশত বিয়াৰ গাঁঠিয়ন খুন্দা সামৰণি পৰে।

বি. ভ.

।। গা-ধন কৰ।।

মধ্যযুগীয় কামৰূপত প্ৰচলিত কৰ বিশেষৰ নাম-গা-ধন। এটা কালত কামৰূপ দেশৰ মোগল ফৌজদাৰসকলে পৰগণাবোৰৰপৰা প্ৰজাৰ ৰাজহ আদায় কৰিবলৈ নিয়োগ কৰিছিল চৌধাৰীসকলক। তেওঁলোকে ৰাজহ আদায় কৰি আপোন ভাগটো ৰাখি বাকীখিনি চৰকাৰী কোষাগাৰত জমা দিছিল। কালক্ৰমত কামৰূপত ৰৰফুকন ৰাজ প্ৰৱৰ্তিত হ'ল। তেওঁলোকে মোগলসকলৰ ৰাজহ আৰু ভূমি বন্দৰস্তি নীতি বাহাল ৰাখি তাৰ ওপৰত তেওঁলোকৰ নিজস্ব পাইক আৰু খেল পদ্ধতি দুটাও সন্নিবিষ্ট কৰিলে। এটা কালত পাইকৰ প্ৰয়োজন কমি আহিল। গতিকে পাইকৰ ওপৰত এটা নতুন কৰ আৰোপত লাগি গ'ল। সিদ্ধান্ত হ'ল - পাইকসকলে গোট হিচাপে ডেৰ টকাকৈ অৰ্থাৎ গাই পতি প্ৰায় ৩৭ পইচাকৈ কৰ এটা আদায় দিলে পাইক ৰূপে খাটি দিয়াৰপৰা অব্যাহতি পাব। এই নতুনকৈ আৰোপিত কৰটোৰে *গা-ধন*। এই কৰ আদায়ৰ দায়িত্বত থাকিল চৌধাৰীসকল। কোনোবা প্ৰজাই এই কৰ আদায় দিব নোৱাৰিলে চৌধাৰীসকলে সেই কৰ ৰৰফুকনত আদায় দিছিল। তাৰ বিনিময়ত সাধাৰণ প্ৰজাই বিনমূলীয়াকৈ চৌধাৰীৰ ঘৰত কাম বন কৰিব লগাত পৰিছিল।

না. দা.

।। গাভৰু চাং ।।

ৰৰ অসমত যুগ যুগ ধৰি বসবাস কৰি অহা পৰ্বতীয়া জন-জাতিসকলৰ কেইটামান মন কৰিবলগীয়া বৈশিষ্ট্যৰ এটা হ'ল - গাভৰু চাঙৰ স্থিতি। ডেকা চাঙৰ দৰে গাভৰু চাংবোৰো শিক্ষা-দীক্ষা আৰু আমোদ-প্ৰমোদৰ প্ৰসূতি গৃহ। অৱশ্যে আজিকালি নতুন সভ্যতাৰ সম্প্ৰসাৰণে

বিভিন্ন জন-জাতিৰ মাজৰপৰা গাভৰু-চাঙবোৰ আঁতৰাই নি বিস্মৃতিৰ বুকুত স্থান দিলেগৈ। এটা সময় আছিল - যিটো সময়ত গাত কাপোৰ লোৱা গাভৰুৱে সাংসাৰিক জীৱনৰ বিচিত্ৰ অভিজ্ঞতা লাভ কৰিবলৈ এই চাঙত আশ্ৰয় লৈছিল। সাংসাৰিক শিক্ষাৰে শিক্ষিতা হৈ চাং এৰি দাম্পত্য জীৱনৰ পাতনি তৰিছিল। গাভৰু চাং কেৱল গাভৰুৰ নিবাস-থলী। ডেকা-বুঢ়া কোনোৱে তাত ভৰি দিব নোৱাৰে। বৰ্তমানে অৰুণাচল প্ৰদেশৰ টাংচাসকলৰ মাজত গাভৰু চাং দেখিবলৈ পোৱা যায়। আগতে আও আৰু আন আন নগাৰ মাজতো গাভৰু-চাং আছিল।

না. দা.

।। গাম খাৰু, মুঠি খাৰু ।।

অসমীয়া পুৰুষ-মহিলাৰ সৌন্দৰ্যবোধৰ স্বাক্ষৰ হ'ল - গামখাৰু আৰু মুঠি খাৰু। গাম খাৰুৰ সন্দৰ্ভত হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই লিখিছেঃ 'আগেয়ে তাক মিৰিৰ গামে পিন্ধিছিল, এতেকে পুৰুষে পিন্ধা এবিধ খাৰু। এই খাৰু সাধাৰণতে তিনি শিৰীয়া আৰু ৰূপৰ। সোণৰ গাম খাৰুৰো প্ৰচলন নোহোৱা নহয়। সোণৰ গাম খাৰুবোৰত বাখৰ পতাই দেখাত অধিক সুন্দৰ কৰি তোলা হৈছিল। মতা মানুহে পিন্ধা গাম খাৰু কালক্ৰমত নাৰীৰ হাত পায়হি। বিয়া-বাৰুৰ উপৰি বিহু কালত ইয়াক হাতত পিন্ধি নচাটো এটা সাধাৰণ কথা। বিহুগীতত আছে - 'হাতত গাম খাৰু কোনে দিলে আইকণ, বহিলে জুনুকাই বাজে।' ·

মুঠিখাৰুৰ পৰিচয় প্ৰসংগত *হেমকোষে* লিখিছে - 'মুঠি মাৰি সুমুৱা খাৰু, কেইবাডাল চেপেটা বালা লগলগাই সজা এবিধ খাৰু।' ইয়াৰ সবিশেষ দিবলৈ গৈ শিল্পী যুগল দাসে অসমৰ *লোক-কলাত* লিখিছে - 'অসমীয়া তিৰোতা মানুহে হাতত মুঠি খাৰু বা খুচুৰীয়া খাৰু পিন্ধিছিল। মুঠিখাৰুৰ নিচিনা দীঘলীয়া হাতৰ অলংকাৰ অনেক পুৰণি ভাস্কৰ্যত পোৱা যায়। দাক্ষিণাত্যৰ আইহলী মন্দিৰৰ মহিষ মৰ্দিনী দুৰ্গাৰ হাতৰ খাৰু মুঠিখাৰু যেন লাগে (চতুৰ্থ খ্ৰীষ্টাব্দ)। সোণৰ মুঠিখাৰুত বাখৰ পতোৱাও হৈছিল। আহোম ৰজাৰ কুঁৱৰীসকলৰ মুঠি খাৰুবোৰত হেনো হীৰা পতোৱা আছিল। মুঠি খাৰু আলংকাৰিক গঠনত কিছু পৰিমাণে লোক শিল্পৰ পৰিকল্পনা দেখা যায়।' (পৃষ্ঠা ৩৬) গাম-খাৰু, মুঠিখাৰু অসমীয়া সমাজত আজিও প্ৰচলিত।

না. দা.

।। গামোচা ।।

হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই *গামোচা* শব্দটো সংস্কৃত গাত্ৰ-মাৰ্জনী শব্দেৰে সাদৃশ্য দেখুৱাই তাৰ অৰ্থ দিছে এনেদৰেঃ 'গা ধুই পানীটোকা সৰু কাপোৰ, এতেকে তামোল বন্ধা বা মুৰত বন্ধা সৰু কাপোৰ।' ডঃ বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ মতে, গামোচা মূলতে আছিল অংগ বস্ত্ৰ (অংগবস্ত্ৰ >অংগোচ্ছা >গামোচা) কাৰ্যভেদে ব্যৱহাৰ কৰা গামোচাৰ আকাৰ ভিন্ ভিন্। ই দীঘলে ১.৩০ চেণ্টিমিটাৰৰ পৰা ১.৮৫ চে. মি. আৰু বহলে ৬০ চে. মিটাৰৰ পৰা ৮৫ চেণ্টিমিটাৰ পৰ্যন্ত। সকলো ধৰণৰ গামোচাৰে দীঘৰ দুই ফালে পাৰি থাকে। পথালিৰ দুই ফালে আঁচু বা আঁচু পাৰি দেখা যায়। গামোচাৰ পাৰি, আঁচু ফুল সাধাৰণতে ৰঙা। সেউজীয়া বা আন ৰঙো ব্যৱহাৰ নকৰা নহয়। গাৰি দিয়া গামোচাৰো চাহিদা আছে। বিহুৰ কালত বিহুৱা ডেকাই মুৰত

গামোচা গাঁঠি মাৰি লয়, কঁকালত টঙালি বান্ধে। নামঘৰলৈ যাওঁতে ডিঙিত গামোচাখন মেৰাই লোৱাটো দস্তুৰ। পূজা-সেৱাৰ কালতো ডিঙিত গামোচাখন থাকেই। মান-সৎকাৰ কার্যতো ইয়াৰ প্রয়োগ হয়। কাম-বন কৰোঁতে গাঁৱলীয়া লোকে গামোচাখনকে মেৰাই লয়। গা ধোৱা কালত, গাধুই গা মোচা কর্মত অথবা পানীত নামি কাম কৰা কালতো অসমীয়া গঞা লোকৰ অংগবস্ত্র হ'ল - গামোচা। ড° লীলা গগৈয়ে তিয়নী গামোচা, পানী গামোচা আৰু ফুটুকী দিয়া গামোচাৰ লেখ দিছে। নোৱনি গীতত পোৱা যায়; 'গা চাই গামোচা আনাগৈ ঘুনুচা কঁকাল চাই আনাগৈ ধুতি।' 'বিহুগীত'তো গামোচাই এডুখৰি ঠাঁই নোপোৱা নহয়। 'ডিবৰ জিলাৰ সুতাৰে' বোৱা 'বাবৰি ফুলীয়া' 'আইদেউৰ গামোচাখন' পাবলৈ সকলোৱে হেপাহ কৰে; কিন্তু তাক বোৱতে যদি কেনেবাকৈ কেণা লাগে, তেনে অৱস্থাত চেনেহীয়ে দুখেৰে গায় - 'ধনলৈ এ বুলি গামোচা বৈছিলো ফুলতো লাগিলে কেণা।' বিহুৱতী চৰায়ে বিহু বিহু কৰাৰ লগে লগে মাক, বায়েক, ভনীয়েক অথবা মৰমৰ জনীয়ে 'মৰমৰ দীঘ দি চেনেহৰ বাণি বই হেপাহৰ আঁচুৰে বোৱা' গামোচাখনি বিহুৱান ৰূপে পুতেক, ভায়েক, ককায়েক অথবা মৰমৰ জনলৈ আগবঢ়ায়। কিন্তু যাৰ মাক নাই - মৰমৰ লাহৰী নাই তাক গামোচা বই দিব কোনে? তেনেজনে দুখেৰে গায়ঃ

'আই নাই মাউৰা তিৰি নাই বৰলা গামোচা দিওঁতা নাই।'

নামঘৰৰ গুৰু আসন অথবা সত্রৰ সিংহাসনতো গামোচা এখন পাৰি নিদিলেই নহয়। এনেবোৰ উদাহৰণে স্পষ্টকৈ প্রমাণ কৰে যে অসমীয়া সংস্কৃতিত গামোচাই এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা ল'বলৈ সমর্থ হৈছে।

না. দা.

।। গাৰজা পূজা।।

গাৰজা শব্দৰ বিষয়ে বিভিন্নজনে বিভিন্ন মতামত দাঙি ধৰে যদিও ইয়াৰ উৎপত্তিৰ প্রকৰণগত অর্থ বর্তমানলৈ উলিওৱা হোৱা নাই।

সাধাৰণতে ইয়াক অপদেৱতা নাশ কৰাৰ বাবে কৰা পূজা হিচাপে মনা হয়। প্রতিখন গাঁওতে *গাৰজাশালি* নামেৰে এখন স্থায়ী থান থাকে আৰু তাতেই এই *গাৰজা* পূজা পতা হয়। অঞ্চলভেদে এই পূজা বছৰত কিমানবাৰ হ'ব তাৰ সংখ্যাও বেলেগ বেলেগ। কিছুমান অঞ্চলত এই পূজা বছৰেকত এবাৰ, কিছুমানত দুবাৰ আৰু কিছুমানত চাৰিবাৰ পর্যন্ত এই পূজা সম্পন্ন কৰা হয়। ইয়াৰে প্রথমটো পূজা হয় জেঠ-আহাৰ মাহত, দ্বিতীয়টো ভাদ মাহত, তৃতীয়টো কাতি-আঘোণ মাহত আৰু শেষ তথা চতুর্থটো পূজা হয় মাঘ-ফাগুন মাহত।

বড়ো কবিৰাজসকলৰ মন্ত্রৰ পৰা স্পষ্ট হৈ পৰে যে *গাৰজা* ১৮ প্রকাৰৰ আছে। অঞ্চলভেদে এই গাৰজাৰ নামো বেলেগ বেলেগ হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই পূজাত বলি বিধানৰ প্রচলন আছে যদিও ইয়াৰ কোনো নির্দিষ্টতা নাই। কুকুৰাৰ কণী কিন্তু এই পূজাত (সকলো অঞ্চলতে) অর্পণ কৰা হয়। আৰু আর্য দেৱ-দেৱী বাৰ গোপাল, বাৰ গোপীনীৰ কাৰণে তিনিটা পাৰ চৰাই উৰুৱাই দিয়া হয়। লক্ষণীয়ভাৱে গাৰজা পূজাত

মহিলাসকলে পোনপোটীয়াকৈ কোনো ভাগ নলয়। তথাপিও বছৰৰ শেষ পূজাটোত পূজাৰ লগত সংগতি ৰাখি মহিলাসকলৰ বাবে ৰং-ৰহইচ কৰাৰ সুবিধা কৰি দিয়া হয়।

(*কৃতজ্ঞতা*- ভূপেন নাৰ্জাৰী)

ফ. তা.

।। গাৰোসকলৰ আগালমাকা।।

গাৰোসকলৰ আগালমাকা হ'ল কৃষিভিত্তিক লোক উৎসৱ। গাৰোসকল কৃষিজীৱী লোক। ঝুম খেতি হ'ল তেওঁলোকৰ প্ৰধান খেতি। পাৰ্বত্য অঞ্চলত বাস কৰা গাৰোসকলৰ বাবে ঝুম খেতি কৰাটো অতি কষ্টকৰ কাম। ঝুম খেতিৰ বাবে গাৰোসকলে এডোখৰ ঠাঁই নিৰ্বাচন কৰি লয়। ঝুম খেতি কৰা ভূমিক *আখিং* বোলা হয়। এই *আখিং* এজন নোকমাৰ অধীনত থাকে বাবে তেওঁক *আখিং নোকমা* বোলে। আঘোণ-পুহ মাহত নিৰ্দিষ্ট আখিঙৰ মাটি প্ৰত্যেক পৰিয়ালৰ প্ৰয়োজন মতে ভাগ কৰি লয়। সৰহ সংখ্যক পৰিয়ালৰ মাটি বেছি আৰু কম সংখ্যক পৰিয়ালৰ মাটি কম। প্ৰত্যেক পৰিয়ালে নিজৰ নিজৰ মাটি দখল কৰি তাৰ চিন স্বৰূপে অলপ-অচৰপ হাবি-জংঘল কাটি লয়। ই কৃষিকৰ্মৰ এক প্ৰাৰম্ভিক অৱস্থা আৰু ইয়াক গাৰো ভাষাত *ওফাতা* বুলি কোৱা হয়। ইয়াৰ পৰৱৰ্তী সময়ত পৰিয়ালৰ লোকে নিজ নিজ মাটি পৰিষ্কাৰ কৰি কৃষি উপযোগী কৰি তোলে। তাৰ পিছত মানুহখিনি নিজ গাঁৱলৈ ঘুৰি আহি আগালমাকা উৎসৱ পালন কৰে। এই উৎসৱ পালনৰ উদ্দেশ্য হ'ল— আৰম্ভ কৰিব খোজা ঝুম খেতি যাতে নদন-বদন হয়। দেৱ-দেৱীসকলে প্ৰয়োজনীয় বৃষ্টি দি শস্যৰ উৎপাদন বৃদ্ধি কৰাৰ লগতে শস্যক নানা প্ৰকাৰৰ অপায়-অমঙ্গল দূৰ কৰে। তাৰ কাৰণে প্ৰাৰ্থনা জনোৱা হয়।

"অনুষ্ঠানটিৰ আৰম্ভণিতে এডোখৰ দীঘল বাঁহ মাটিত পোতা হয়। বাঁহডোখৰৰ গুৱিত কলপাত পাৰি সিদ্ধ ধান, ভাত, মাংস, শুকান মাছ আদি ৰখা হয়। তাৰ লগত এটি পাত্ৰত *চু* (মদ) ৰখা হয়। দেৱ-দেৱীক সন্তুষ্ট কৰিবলৈ ডেকা-গাভৰুৱে চু পান কৰি ওৱে ৰাতি নাচ-গান কৰি কটায়। পিছদিনাও গোটেই দিন-ৰাতি সকলো মানুহে আনন্দ উৎসৱ কৰি কটায়। দ্বিতীয়দিনা ৰাতিহে আনন্দ উৎসৱ শেষ হয়। এই উৎসৱৰ সামৰণিক *দামা গোগাতা* বোলে। আগালমাকা উৎসৱ সমাপ্তিৰ পিছদিনাৰপৰা শস্যৰ গুটি সিঁচিবলৈ আৰম্ভ কৰে। এই আগালমাকা উৎসৱত যি নৃত্য কৰা হয়, সেই নৃত্যৰ লগত *আচিৰোকা* গীত পৰিবেশন কৰা হয়। *আচিৰোকা* হ'ল কৃষি উৎসৱ *আগালমাকাৰ* লগত জড়িত গীত। এই *আগালমাকা* উৎসৱক অসমীয়া *গোছ দিয়া* বা *গোছ ৰোৱা* উৎসৱৰ লগত তুলনা কৰিব পাৰি।" (ড° বিমল মজুমদাৰ ঃ *জনজাতি আৰু গাৰো জনজাতি*।)

গো. সূ.

।। গাৰোসকলৰ ৰংচুগালা।।

গাৰোসকলে কৃষিৰ আৰম্ভণিতে আগালমাকা উৎসৱ পতাৰ দৰে কৃষিৰ শেষৰ কালত *ৰংচুগালা* উৎসৱ পালন কৰে। ই গাৰোসকলৰ অন্যতম কৃষি উৎসৱ। গাৰো ভাষাত ৰংচু মানে চিতা। গতিকে উৎসৱ অনুষ্ঠিত কৰাৰ অৰ্থ হ'ল নতুন শস্য খাবলৈ আৰম্ভ কৰা। নতুন

শস্য পকাৰ সময়ত ঘৰে ঘৰে প্ৰস্তুত কৰা *চু* (মদ) সংগ্ৰহ কৰি অনা হয়। খেতিৰ আধাপকা ধানৰপৰা চিৰা প্ৰস্তুত কৰা হয়। প্ৰথমতে উপাস্য দেৱ-দেৱীলৈ চিৰা আৰু মদ আগবঢ়োৱা হয়। তাৰ পিছত গাঁৱৰ বাইজে চিৰা আৰু মদ পৰিৱেশন কৰি আনন্দ কৰে। এই উৎসৱ পতাৰ আগেয়ে খেতিৰ নতুন শস্য খোৱা নিষেধ। গাৰোসকলৰ এই উৎসৱৰ লগত অসমীয়াৰ *ন-খোৱা উৎসৱৰ* মিল লক্ষ্য কৰা যায়।

(ড° বিমল মজুমদাৰৰ *জনজাতি* আৰু *গাৰো জনজাতিৰ* আধাৰত যুগুতোৱা)

গো. সূ.

।। গাৰোসকলৰ মাঙোনা।।

গাৰো সমাজৰ প্ৰচলিত লোক উৎসৱ সমূহৰ ভিতৰত *মাঙোনা* অন্যতম। এই উৎসৱ মৃত্যু ক্ৰিয়াৰ লগত জড়িত। গাৰো সমাজ এখনত এটা বছৰৰ ভিতৰত মৃত্যু হোৱা লোকসকলৰ সমূহীয়া শ্ৰাদ্ধ বছৰটোৰ শেষত নিৰ্দিষ্ট কোনো এটা দিনত পতা হয়। ইয়েই *মাঙোনা* উৎসৱ। গাৰো সমাজত কোনো ব্যক্তিৰ মৃত্যু ঘটিলে শিঙা বজাই গাঁৱত জাননী দিয়ে। গাঁৱৰ মানুহে সমূহীয়াভাৱে শ সৎকাৰ কৰে। সৎকাৰ কৰাৰ পিছত মৃত ব্যক্তিৰ উদ্দেশ্যে এটি সৰু ঘৰ (*দেলং*) মৃতকৰ অশৰীৰী আত্মাৰ বাবে কেতবোৰ বস্তু সেই সৰু ঘৰটোত ৰখা হয়। মৃতকৰ আত্মা মাঙোনা উৎসৱ নপতালৈকে *দেলঙত* থাকে বুলি গাৰো সমাজত বিশ্বাস কৰা হয়। দেলঙৰ লগতে এটি মূৰ্তি (*কিমা*) সজোৱা হয়। *কিমা* হ'ল মৃত ব্যক্তি জনাৰ স্মৃতিচাৰণ। এনেদৰে বছৰটোৰ ভিতৰত মৃত্যু হোৱা ব্যক্তিসকলোকে আত্মা দেলঙত বিদ্যমান হৈ থাকে। বছৰটোৰ শেষত মৃতকৰ পৰিয়ালে গাঁৱৰ সমজুৱাৰে সৈতে যেতিয়া মাঙোনা উৎসৱ পালন কৰে তেতিয়াহে মৃতকৰ আত্মাৰ শুদ্ধি হয়। এই মাঙোনা উৎসৱৰ লগত *কাবে* নামৰ এক শ্ৰেণীৰ মালিতা গীত গোৱা হয়। বছৰৰ শেষত পতা এই মাঙোনা উৎসৱ আৰু অসমীয়া বছৰেকীয়া শ্ৰাদ্ধৰ মিল লক্ষ্য কৰা যায়।

(ড° বিমল মজুমদাৰৰ *জনজাতি* আৰু *গাৰো জনজাতিৰ* আধাৰত যুগুতোৱা)

গো. সূ.

।। গীতাল / গীদাল।।

অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাৰ উত্তৰ গোৱালপাৰীয়া জনপ্ৰিয় লোকধৰ্মী নাট্যানুষ্ঠান *কুশান গান*। *কুশান গান* বা *ৰাৱণ - গান* নৃত্য গীত সংলাপ আৰু অভিনয়ৰ সমষ্টি। *কুশান-গান* পদটো দুটা শব্দৰ সমষ্টি ঃ *কুশ* আৰু *গান*। *কুশ* শব্দটো সীতাৰ পুত্ৰ *কুশৰ* পৰা আহিব পাৰে। *গান* শব্দটোৱে গীত আৰু অভিনয়ৰ অৰ্থ বুজায়। পৰম্পৰা মতে ৰামৰ পুত্ৰ লৱ-কুশই প্ৰথমে ৰামায়ণ গীত আবৃত্তি কৰিছিল। কুশান গানৰ বিষয়বস্তু ৰামায়ণ কথা। কুশান গানত বেণা অপৰিহাৰ্য বাদ্যযন্ত্ৰ। সেইবাবে কুশান গানক *বেণা - গান* বুলিও কয়। এই গানত ১৪/১৫ জন শিল্পী থাকে। তাৰে নেতা বা মুখ্যজনক বোলা হয় মূল বা *গীতাল* বা *গীদাল*। দলৰ এজন প্ৰধান সহকাৰী বা *দোহাৰী* (দোহাৰী), কেইবাজনো *পাইল* (পালি) *বাইন* (বায়ন) আৰু নৃত্য কৰাত পাকৈত *বালক* (চেংড়া) থাকে। গীদালে ওজাপালিৰ ওজাৰ দৰে হাতত চোঁৱৰ লৈ

গোটেই অনুষ্ঠানটোৰ গুৰি বঠা ধৰে।

কুশান গানৰ অভিনয় সৰস্বতী দেৱীৰ বন্দনাৰে আৰম্ভ হয়। প্ৰথমে বেণা সংগত কৰি গীত গাই গীতালে মঞ্চত প্ৰৱেশ কৰি মঞ্চৰ চাৰিওফালে বৃত্তাকাৰ ভাবে ঘুৰে। গীতালৰ পিছতেই দোৱাৰী বা চেংড়া কেইজনমানে মঞ্চত প্ৰৱেশ কৰে। এওঁলোকে গীতালক গীত পদ নৃত্য আদি পৰিবেশনত সহায় কৰে। দোৱাৰী হ'ল গীতালৰ দক্ষিণ হস্ত স্বৰূপ। নাচ-গান-খুহুতীয়া কথাত তেওঁ পাৰ্গত হ'ব লাগে। হাস্য ব্যঙ্গ সৃষ্টিতো দোৱাৰীৰ অৱদান লেখত লৱলগীয়া। কুশান গানত দোৱাৰীৰ ভূমিকা তাৎপৰ্য্যপূৰ্ণ। গীদালে লগাই দিয়া পদবোৰ পাইল বা পালিয়ে সুৰ ধৰি গায়। খোল, তাল, পেঁপা, বাঁহী, দোতাৰা বাদ্য বজোৱা বাদকে গীতৰ সংগীত পৰিবেশন কৰে। সংগীতৰ তালে তালে চুকুৰীসকলে নৃত্য পৰিবেশন কৰে। গীদাল বা গীতাল আৰু দোৱাৰীয়ে ওজাপালি অনুষ্ঠানৰ দৰে গীত পদ অৰ্থব্যঞ্জক মুদ্ৰাসহ পৰিবেশন কৰে। কেতিয়াবা গীতৰ মাধ্যমেদি গীতৰ বিৰতিত কাহিনীৰ একোটা অংশৰ অভিনয় আৰু সংলাপৰ ব্যৱস্থা কৰি বিষয়বস্তু দৰ্শনীয় আৰু আস্বাদনীয় কৰি তোলে। তদুপৰি আখ্যানৰ লগত সম্পৰ্ক নথকা *পায়াৰ* আৰু *চট্‌কা* নামৰ লঘু গীত পৰিবেশন কৰি দৰ্শকক আনন্দিত কৰে।

ম. দে.

।। গেৰৱা উৎসৱ।।

ৱৰলুইতৰ পাৰত বাসকৰা ডিমাছা কছাৰীসকলে প্ৰতিবছৰে খেতি আৰম্ভ কৰাৰ পূৰ্বে ফাগুন মাহৰ শুক্লপক্ষৰ শুকুৰ বা দেওবাৰে পালন কৰে গেৰৱা উৎসৱ। *গেৰৱাৰ* অৰ্থ গাৰৱা (ভগৱানক দিয়া ভোগ)। ৰাইজক সকলো ধৰণৰ বিপদ-আপদৰপৰা ৰক্ষা কৰিবলৈ আৰু অনাগত খেতি-বাতি নদন-বদন হোৱাৰ আকুতিৰে পুৰণিক বিদায় দি নতুন বছৰক স্বাগত জনোৱাৰ প্ৰাক্-মুহূৰ্তত বছৰেকৰ বাবে শিৱলৈ (ব্ৰাই শিৱাৰায়) ভোগ আগবঢ়াই গেৰৱা উৎসৱ পালন কৰা নিয়ম। এমাহমানৰ আগৰেপৰা উৎসৱৰ বাবে যা-যোগাৰ কৰা হয়। গাওঁবুঢ়াই (খুনাঙ) সহাকাৰীৰ সহায়ত (ডিলি) গাঁৱৰপৰা টকা-পইছা বা ধান-চাউল সংগ্ৰহ কৰি তিৰোতাসকলৰ দ্বাৰা লাও পানী (জুছি) প্ৰস্তুত কৰে। পূজাৰ সম্ভাৰসমূহৰ ভিতৰত কলপাত, বাঁহ, কপাহী সূতা, পিঠাগুড়ি, তামোল-পাণ, কেঁচাকল, চুৰাত প্ৰস্তুত কৰা নিৰামিষ তৰকাৰী, লাওপানী, চাকি, তেল, এঘটি পানী, কণী, পহুশিঙৰ অকণমান গুড়ি, শিৱ-পাৰ্বতীৰ নামৰ এহাল পখৰা ছাগলী, মতা কুকুৰা আৰু তিনিটা মাইকী কুকুৰা প্ৰধান। তিৰোতাৰ প্ৰৱেশ ৰুদ্ধ এই উছৱত পুৰুষসকলে হাবিলৈ গৈ এডোখৰ ঠাই পূজাৰ বাবে চিকুণাই লয়। পূজাৰ দিনাখন পুৰোহিতে নতুন কাপোৰ পৰিধান কৰি বাঁহৰ খুঁটি পুতি গাঁৱৰ পথ ৰুদ্ধ কৰি দিয়ে। বাৰ বজালৈ সকলো লঘোণে থাকি পূজাথলীত আঠখন কলপাতত দেৱতালৈ ভাত, তামোল—পাণ, পিঠাগুড়ি, লাওপানী, পিঠাগুড়িৰে ৰন্ধা মাংস, শুকানকৈ ভজা মাংস আদি পুৱমূৱাকৈ শিৱ-পাৰ্বতীলৈ আগ কৰি ৰাইজৰ মংগল কামনাৰে পুৰোহিতে মন্ত্ৰ মাতে। উপাস্য দেৱতালৈ ভোগ আগবঢ়োৱাৰ পিছত ৰাইজে খোৱা বোৱা কৰি ঘৰা ঘৰি যায়।

(*অসমীয়া প্ৰতিদিন*ৰ ১৮ মাৰ্চ ২০০৬ ত প্ৰকাশিত আলোনুনিছা থাওছেনৰ টোকাৰ

আধাৰত যুগুতোৱা)

না. দা.

।। গোহ উঠা উৎসৱ ।।

গোহ লোৱা উৎসৱেৰে আৰম্ভ কৰা পথৰুৱা কৃষি উৎসৱৰ সামৰণি মৰা হয় - গোহ উঠা উৎসৱেৰে। ধান ৰোৱা শেষ হোৱাৰ দিনা আঠ অথবা দহ মুঠি কঠিয়া সুকীয়াকৈ ৰাখি সেইখিনি কঠিয়া এঁকগোটকৈ নিজৰ খেতিপথাৰখনিৰ এটি কোণত পুতি থয়। কোনোবে এক গোহ কৰাৰ পৰিবৰ্তে ডাঙৰ-ডাঙৰকৈ কেই গোহ মান ঘূৰণীয়াকৈ ৰুই সোঁমাজত এক গোহ ৰোৱে। আন কোনোবে আকৌ ঘূৰণীয়াকৈ ৰোৱাৰ পৰিবৰ্তে চতুৰ্ভুজ আকাৰত ৰুই ভঁৰাল (কামৰূপত ভাখৰী) বান্ধে। ভঁৰাল বন্ধা হোৱাৰ পিছত খেতিয়কে তাৰ ওপৰত লক্ষ্মী গোসাঁনীৰ নাম লৈ পানী ছটিয়ায় আৰু পিছলৈ নোচোৱাকৈ ঘৰলৈ যাত্ৰা কৰে। কোনো কোনো লোকে আগলৈ বৰষুণ হোৱাৰ কামনাৰে ভঁৰাল বন্ধা ঠাইৰ ওপৰত দুহাতেৰে পানী সিঁচি থৈ অহা দেখা যায়।

হাল উঠাৰ দিনা খেতিয়কে ঘৰত নাঙল ধোৱা উৎসৱ পাতে। সেইদিনা নাঙল যুঁৱলি সুন্দৰকৈ ধুই-মচি নাঙল থোৱা ঠাইত ৰখাৰ ব্যৱস্থা কৰি ঘৰৰ আটায়ে নাঙল ধোৱা পিঠা বা ভাত পিঠা খায়। এই পিঠাৰ সন্দর্ভত ডঃ নির্মলপ্রভা বৰদলৈয়ে লিখিছে - 'কেঁচা পিঠাগুৰি পানীৰে সানি লৈ বাঁহৰ চালনীত ঘঁহাই ঘঁহাই উতলা পানীত দিলে টান মাৰি সৰু সৰু পুলিৰ আকৃতিৰ পিঠা হয়। কোনো ঠাইত এই নাঙল ধোৱা উৎসৱ আহিন-কাতি মাহৰ সংক্রান্তিত পালন কৰে।'

না. দা.

।। গোহ ৰোৱা বা ভুঁই ৰোৱা উৎসৱ ।।

'খেতি আৰম্ভ কৰাৰেপৰা ৰুই তুলি; দাই-চপাই, ধান বহাই শুকুৰাই খুন্দা ভজালৈকে বিভিন্ন আচাৰ-অনুষ্ঠান আৰু সংস্কাৰ অসমীয়া গৃহস্থী এখনে মানে (ড° নির্মলপ্রভা বৰদলৈ)। গোহ ৰোৱা (কামৰূপত গোছা দিয়া), গুচি লোৱা বা ভুঁই ৰোৱা কৃষিৰ প্রস্তুতি পর্বৰ এটি উৎসৱ। আহু, পৰমা অথবা বৰোধানৰ ক্ষেত্রত গোহ ৰোৱা উৎসৱ নাপাতে - জেঠ আহাৰ মাহৰপৰা ৰোৱা বাও অথবা শালি ধানৰ ক্ষেত্রতহে ই প্রযোজ্য। সোম, বুধ, বৃহস্পতিবাৰ অথবা জ্যোতিষীৰ অনুমোদিত বাৰতহে প্রথম গোহ ৰোৱা নিয়ম। পথাৰৰ আলিমুৰত আগলতি কলপাত এখনিত ধূপ-দীপ জ্বলাই কচুপুলি আৰু তৰাপুলি একোটাকৈ ৰুই তাত তামোল এযোৰ দি 'গুৰুত লগাম, গোসাঁইত লগাম, বাৰ ভকতক খুৱাম' বুলি আই লখিমীক নদন-বদন হ'বলৈ মনে মনে প্রার্থনা জনাই গোহ ৰুৱলৈ আৰম্ভ কৰে। প্রথমে সাত বা পাঁচ গুছি ধান ৰোৱাটো নিয়ম। শুভকার্যৰ স্বাক্ষৰ ৰূপে গোহ ৰোৱাৰ দিনা ঘৰৰ গৰু হালৰ শিঙত তেল ঘঁহি দিয়ে আৰু পথাৰত হালোৱা-ৰোৱনীক জা-জলপান খুৱায়। প্রথম গোহ ৰোৱা কার্যৰ গইনা লৈ কোনো কোনো অঞ্চলত একাধিক ৰং বহইচে এঙামুৰি দি উঠিছে। গোহ লোৱা দিনটোত গৃহস্থই সাধাৰণতে মাছ-মাংস নাখায় আৰু লক্ষ্মীদেৱীৰ প্রিয় দুধকচু প্রভৃতি ব্যৱহাৰ কৰে।

না. দা.

।। গোপাল ভোগ।।

নামনি আৰু মধ্য অসমত বিস্তীৰ্ণ অঞ্চলত প্ৰচলিত এই ভক্তিমূলক সকাম পোহনীয়া গৰু-গাইৰ লগত জড়িত। ভগৱান কৃষ্ণই পিতাকক গো-পালনৰ সহায় কৰিছিল; সেয়ে তেওঁক মানুহে গোপালকৃষ্ণ বুলি কয়। বিশেষ আনুষ্ঠানিকতা নথকা এই সকামত কিশোৰক গোপাল জ্ঞান কৰি সন্ধ্যা সময়ত তেওঁলোকৰ উদ্দেশ্যে নৈৱেদ্য আগবঢ়ায়। পকা কল, গাখীৰ, চেনি বা গুড় আৰু সামান্য কেঁচা জহা চাউল এই সকামৰ নৈৱেদ্য। গোহালি ঘৰ পৰিষ্কাৰ তাতে সকাম পতা হয়-গৃহস্থই বয়সত সৰু হ'লেও গোপ-বালকসকলৰ আগত আঁঠু লয়-তেওঁলোকেও গোহালি গৰু-গাইৰে উপচি পৰিবলৈ আশীৰ্বাদ দি প্ৰসাদ গ্ৰহণ কৰে।

সো. বু.

।। গোপী ভংগি ।।

গোপীসকলৰ নৃত্যৰ নামেই গোপী ভংগি। নাটকৰ নায়িকা ৰংগভূমিলৈ আহোঁতে এই ভংগিত অহা প্ৰয়োজন। ই লাস্যপূৰ্ণ হোৱাটো বাঞ্ছনীয়। এই লাস্যময়ী নৃত্যৰ সৈতে সাধাৰণতে সুহাই, গৌৰী, মাহৰ প্ৰভৃতি ৰাগ গোৱা হয়। এই নাচ দুভাগত বিভক্ত - খোলৰ বোলৰ নাচ আৰু শ্লোক-গীতৰ নাচ। অনপল্লৱ, কদম্ব আৰু স্বস্তিকা হাতৰ বহুল প্ৰয়োগ দেখা যায়। এই নাচৰ সাজ-পাৰৰ লেখ প্ৰদীপ চলিহাদেৱে দিছে এনেদৰেঃ কঁকালত ঘূৰি। তাৰ ওপৰত কুমৰণি বা ছায়ঘূৰি, কঁকালত ফুলবছা টঙালি। গাৰ দুয়োকাষে দুখন আঁচল বা আয়তন। বুকুত কাচল বা কাচলি। মূৰত ওখ খোপাৰ ওপৰত ওৰণি। ওৰণিখন খহি নপৰিবলৈ থুতৰিৰ তলত বেজি সূতাৰে গাঁঠি দি লয়।' (শংকৰী নৃত্য)।

না. দা.

।। গোপীযন্ত্ৰ।।

গোপী যন্ত্ৰৰ আন নাম *আনন্দ লহৰী*। কোনো কোনোৱে ইয়াক *খমক* অভিধাৰে চিনাকি দিব খুজিলেও *(অসমীয়া বিশ্বকোষ)*, ধৰ্মেশ্বৰ দুৱৰাই (*অসমৰ বাদ্যযন্ত্ৰ*) দুয়োবিধকে সুকীয়া বাদ্যযন্ত্ৰৰ আসনত স্থান দিছে। বাংলাদেশত এই যন্ত্ৰটিৰ খোলটো লাও বা কাঠৰ দ্বাৰা নিৰ্মিত হয়। অবিভক্ত গোৱালপাৰাত অৱশ্যে নিমকাঠ ফোপোলা কৰিহে খোলা সজাটো নিয়ম। খোলটোৰ পিছফাল সম্পূৰ্ণৰূপে চামৰাৰে গাঁথি লৈ তাৰপৰা মুগাৰ তাঁৰ এডাল উলিয়াই আনি সম্মুখৰ ফালে বাঁহ এডালত লগাই লোৱাৰ লগতে তাঁৰ এডাল ত্ৰিভুজাকৃতি কৰি তৰ্জনী আঙুলিত লগাই ল'ব লাগে। বাওঁ হাতেদি বাদ্যৰ সুতাডাল ধৰি কাষলতিৰ তলত যন্ত্ৰটো লৈ তৰ্জনী আঙুলিটোৰে বাদ্যটো বজোৱা সাধাৰণ নিয়ম। বৈষ্ণৱসকলে আধ্যাত্মিক গান পৰিবেশন কৰা কালত এই বাদ্যযন্ত্ৰটি ব্যৱহাৰ কৰাটো উল্লেখযোগ্য।

(শিৱানন্দ শৰ্মা সম্পাদিত *গোৱালপাৰা জিলা সংস্কৃতি সংৰক্ষণ স্মৃতি গ্ৰন্থৰ* আধাৰত যুগুতোৱা।)

না. দা.

।। গোৱালিনী যাত্রা ।।

মুখাৰ ব্যৱহাৰ থকা অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাৰ এবিধ জনপ্রিয় নাট্যানুষ্ঠান হ'ল *গোৱালিনী যাত্রা*। এই যাত্রাত সংলাপ অৱশ্যে নির্দিষ্ট নহয় - ভাৱৰীয়াসকলে ৰঙ্গথলীতে বুজাবুজিৰে বিভিন্ন সংলাপ আৰু ভংগি ব্যৱহাৰ কৰাটো উল্লেখযোগ্য। লাউৰ খোলাৰ মুখা এই যাত্রাত ব্যৱহাৰ হয়। এজনী গোৱালিনীক কেন্দ্র কৰি কিছুমান বিক্ষিপ্ত ঘটনাৰ সংযোজনাৰে দর্শকৰ মনোৰঞ্জন কৰাই এই যাত্রাৰ মূল কথা। যেনে - এটা দৃশ্য : বিয়া-বলিয়া ভেৰাকান্ত! বহু কষ্টেৰে সি বিয়া কৰালে। ঘৰলৈ কন্যাক আনি ওৰণি দাঙি দেখে যে সেয়া কন্যা নহয় - ল'ৰাহে। গোৱালীনী যাত্রাত থকা চৰিত্রসমূহৰ ভিতৰত গোৱালনী, ম'হ-গুৱাল, বৰকান্দাজ, মাছ-পোহাৰী, বাঘ, ভালুক, ম'হ লগুৱা আদি প্রধান। এই যাত্রাত দোতৰাৰে গোৱা মইষালী গীতবোৰ সুশ্রাব্য।

না. দা.

।। গোসাঁই প্রৱেশৰ নাচ ।।

শ্রীকৃষ্ণ অথবা শ্রীৰামচন্দ্রই সংগী সমন্বিতে ৰঙ্গভূমিত যি নাচেৰে প্রৱেশ কৰে, তাকেই কোৱা হয় *গোসাঁই প্রৱেশৰ নাচ* অথবা *কৃষ্ণ প্রৱেশৰ নাচ*। জয়জয়তে গোসাঁয়ে অগ্নিগড়ৰ তলত, আঁৰ কাপোৰৰ আঁৰত সেৱা ভংগিত থাকি আঁৰ-কাপোৰ আঁতৰোৱাৰ লগে লগে ললিত লয়তে হাতেদি মংগলসূচক ভংগি দেখুৱাই নাচৰ পাতনি তৰে। বহাৰপৰা গোঁসাই থিয় হয় আৰু পদচালনাৰে নৃত্য কৰি হাতেৰে বংশীবাদন ভংগিমা দেখুৱাই ত্রিভংগ ভংগিত থিয় দি, নাচৰ সামৰণি পেলায়। নাচটোৰ ভাগ দুটা - বাজনাৰ নাচ আৰু শ্লোকৰ নাচ। ৰাম-কৃষ্ণ উভয়ৰে নাচ-বাজনা অভিন্ন, শ্লোক আৰু তাৰ নাচহে বেলেগ। সূত্রধাৰী নাচৰদৰে এই নাচৰো অন্তিম অংশৰ নাচ দ্রুত লয়ত সম্পন্ন হয়। সত্রীয়া-নাচৰ বিশাৰদ প্রদীপ চলিহাদেৱৰ ভাষাত, 'গোসাঁই নাচত বংশী হস্ত, স্বস্তিক পদ, অলপদ্ম, পতাক হস্তৰ বাদে অন্য শাস্ত্রীয় আংগিকৰ প্রয়োগ নাই।'

গোসাঁই নাচৰ সাজ-পাৰ এনেধৰণৰ : 'পিন্ধা ধুতিখন হালধীয়া। বাউসীলৈকে গা ঢকা হালধীয়া চোলা। পিছফালে বাউসীৰপৰা আঁঠুলৈকে বা কঁকাললৈকে ওলমি পৰা নীল ৰঙৰ নানা চমকিৰে কৰা কাৰু -কার্য খচিত কাপোৰ .....কঁকালত কৰধনি। ডিঙিত মণিমালা। হাতত খাৰু, মূৰত কাৰুকার্য খচিত ওপৰৰ ভাগত ম'ৰা পাখী গজা এটি কিৰিটি।' (সুৰেশ চন্দ্র গোস্বামী : *অসমৰ নৃত্য-নাট্য-কলা*, পৃঃ ১৩০)।

না. দা.

।। গোসাঁই বিহু ।।

বহাগ বিহুৱে অসমীয়া জন-জীৱনত বাৰকৈয়ে আলোড়িত কৰে। একেদৰে মহাপুৰুষ শ্রীমন্ত শংকৰদেৱৰ নাম-ধর্মই এসময়ত অধিকাংশ লোককেই প্রভাৱান্বিত কৰিছিল। ইয়াৰ ফলশ্রুতিতেই বহাগ বিহুৰ সাতোটা গুৰুত্বপূর্ণ দিনৰ মাজত গোসাঁই বিহুত অন্তর্ভুক্ত হ'ল। অসমীয়ালোকে গৰু বিহু, মানুহ বিহু পালন কৰাৰ পিছতেই গোসাঁই বিহুও পালন কৰে। উক্তদিনা গোসাঁই ঘৰ অথবা সত্র, নামঘৰ, মন্দিৰ আদি ভালদৰে সাৰি-মছি চাকি-বস্তি জ্বলোৱা

হয়। নাম-কীর্তন কৰা হয় নাইবা কীর্তন-দশম আদি ভক্তিমূলক গ্ৰন্থ পাঠ কৰা হয়। ইয়াৰ অন্তত গৰখীয়া বা কিশোৰসকলক চাহ জলপানেৰে আপ্যায়ন কৰে। গোসাঁই থাপনাত ভক্তি সহকাৰে ফুলাম গামোচা আগবঢ়োৱা হয়। গুৰু-ভকতলৈ চুৰিয়া-গামোচা যঁচা হয়।

স্থান বিশেষে পুৰুষসকলে লগত খোল-তাল মৃদংগ আদিৰে ভক্তিমূলক গীত-পদ গাই ঘৰে ঘৰে আশীৰ্বাদ দি ফুৰে।

প. বা.

।। ঘণ্টা।।

'শংখ-ঘণ্টা-ঢাক-ঢোল-শিংখা-কালি-ভেৰী' (*দৰং ৰাজবংশাৱলী*) ঘন বাদ্যৰ অন্তৰ্গত ঘণ্টা ধাতুৰে নিৰ্মিত আৰু *গোটেঙা* আকাৰৰ বাতিটোৰ দৰে বাদ্য যন্ত্ৰ। মঠ-মন্দিৰ, দ'ল-দেৱালয় সমূহত এডাল হাকোটাৰে ওলোমাই ৰখা ঘণ্টা বাদ্যৰ মাজত সাধাৰণতে ধাতুৰে নিৰ্মিত এটি কলি ওলোমোৱা থাকে। হাতেৰে জোকাৰি দিলে কলিটো বাদ্যটোৰ পাৰত লাগি শব্দ সৃষ্টি কৰে। কেতবোৰ ঘণ্টাৰ পাৰত মাৰিৰে কোবাই একে লেঠাৰিয়ে স্বৰৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰি। ঘণ্টাৰ ক্ষুদ্ৰ বাদ্যবিধ *টিলিঙা* ৰূপে পৰিচিত। অসমত মন্দিৰসমূহত যে প্ৰাচীন কালৰেপৰা ডাঙৰ ঘণ্টাৰ প্ৰয়োগ হৈছিল তাৰ প্ৰমাণ হ'ল গুৱাহাটী - কাহিলিপাৰাৰ ওডাল ৰাক্ৰাত প্ৰাপ্ত শ্ৰীকুমাৰৰ ধাতৰ ঘণ্টাটো। ইয়াৰ লিপিত আছে - 'দেৱাসুৰৰাজ হস্ত্যন্তক, তেওঁৰ (অর্থাৎ ইন্দ্ৰৰ) পূজাৰ ৰক্ষক ইন্দ্ৰ সদৃশ শ্ৰীকুমাৰ ৰাজে দেৱতা পূজাৰ কাৰণে এই ঘণ্টা প্ৰদান কৰিলে'।

না. দা.

।। ঘৰ-জোঁৱাই আৰু ঢোকা ৰখা ।।

একমাত্ৰ কন্যা-সন্তানৰ পিতৃ-মাতৃয়ে তেওঁলোকৰ বৃদ্ধকালৰ চোৱা-চিতা আৰু স্থাৱৰ-অস্থাৱৰ সম্পত্তিৰ ৰক্ষণাবেক্ষণৰ বাবে নিজৰ কন্যাক কোনোবা দুখীয়া ল'ৰালৈকে বিয়া দি বিয়াৰ পিছত দৰাক তেওঁলোকৰ ঘৰত স্থায়ীভাৱে ৰাখি থয়। দৰাৰ স্থায়ী নিবাসভূমি পিতৃ ভিঠাৰ পৰিৱর্তে শহুৰ-ভিঠা হয়গৈ। এনেকৈ জোঁৱাই ৰখাকে ঘৰ জোঁৱাই ৰখা (নামনিত ঘৰ জিয়া ৰখা) কোৱা হয়। জোঁৱায়েকে শহুৰ-শাহুৰ অন্তিম কালত চোৱা-মেলাৰ গধূৰ দায়িত্ব লোৱাৰ উপৰি মৃত্যুৰ পিছত দহা-শ্ৰাদ্ধ আদিও সম্পাদন কৰে।

ঢোকা ৰখা পদ্ধতিটোও ঘৰ-জোঁৱাই ৰখাৰ দৰেই। পতিৰ সৈতে বিচ্ছেদ হোৱা অথবা স্বামীৰ মৃত্যু হোৱা তিৰোতাই নিজৰ ভৱিষ্যত জীৱনৰ সাৰথি ৰূপে এজন পুৰুষক চপাই লয়। পুৰুষজনে পিতৃৰ ঘৰ এৰি আহি তিৰোতাজনীৰ ঘৰত থাকি নতুন সাংসাৰিক জীৱন আৰম্ভ কৰে। এনেকৈ থকা পুৰুষ ঢোকা বা চপনীয়া থকা বুলি পৰিচিত হয়। চপনীয়া থকা প্ৰথাৰ সৈতে বৈদিক অথবা লৌকিক কোনো আচাৰ-নীতি জড়িত নাথাকে। কোনো কোনো ৰাইজক আমন্ত্ৰণ কৰি নি এসাজ খুৱাই ৰাইজৰ এজনৰূপে স্বীকৃতি লয়।

না. দা.

।। ঘৰ বাৰী ।।

অসমীয়া মানুহৰ ঘৰ-বাৰীৰ এটি সুকীয়া বৈশিষ্ট্য বিৰাজমান। অসমীয়া মানুহে নিজৰ বাৰীখনত বেলেগ বেলেগ কামৰ বাবে ভিন্ ভিন্ ঘৰ সাজে। এই ঘৰবোৰ হ'ল কীৰ্তনঘৰ, গোহালিঘৰ, চ'ৰাঘৰ, তাঁত বোৱা ঘৰ, ঢেঁকীঘৰ, পাক্ বা ৰান্ধনী ঘৰ, বুলনী চ'ৰা, ভঁৰালঘৰ, মৰালঘৰ, শোৱনি ঘৰ আদি। বহু মানুহৰ বাট-চ'ৰাও থাকে। পাহাৰ আৰু এঢলীয়া ঠাইত বাস কৰা লোকে চাংঘৰ সাজে। চাংঘৰৰ বেৰবোৰ বাঁহ-কাঠৰ। আহোম স্বৰ্গদেৱসকলে ৰংঘৰ, তলাতল ঘৰ, পাটঘৰ, হোলোংঘৰ আৰু শিঙৰি ঘৰ সাজিছিল। ঘৰৰ বাবে খুটাৰ প্ৰয়োজন। খুটা বেলেগ বেলেগ। যেনে - কুমৰ খুটা, পানী বা পাৰিৰ খুটা, ৰৰখুটা, মুধৰ খুটা আদি। খুটাবোৰ সুকাঠী বা আওকাঠী অথবা বাঁহৰ। খুটাৰ মূৰত চতি বা মাৰলি লগাবলৈ কটা হয় আল আৰু কাণ। দ-খুটাৰ গাঁত খন্দা কামত বাঁহৰ থোকা উৰি ব্যৱহাৰ হয়। ঘৰৰ চ'তি কেবা প্ৰকাৰৰ। যেনে - জোৰ বা ভৰলুৱা চ'তি, ফুল'চতি আদি। চ'তিৰ ওপৰত চাল ৰাখিবলৈ থাকে দমৰা বা বহিখোৱা। দমৰাৰপৰা বেঁকাকৈ কুমৰ খুটালৈ দুডাল ফ'কাম লগোৱা হয়। চাল ৰাখিবলৈ তিনিডাল বা পাঁচডাল মাড়লিৰ প্ৰয়োজন। মাড়লিৰ ওপৰত চালখন বহি নোযোৱাকৈ চালৰ পুতলৰ সমানকৈ জালি বাঁহ লগায়। চালবোৰত আঁখি ৰখা কামীৰ ৰৰা বা কটহ, জাতি আদি বাঁহ গোটা ৰৰা, কামী আৰু জেঠি থাকে। চাল দুবিধ - দুটীয়া মোৰেৰে বোৱা হেঁদালি চাল আৰু তলে-ওপৰে যোৰ কামী দি মাজত জেঠিৰে বোৱা শীতলী চাল। চালবোৰ তমালেৰে গঁঠা হয়।

তমাল কেবাবিধো। যেনে - কাঁটীয়া, নলীয়া, পিঠিয়া আদি। তমালৰ গাঁঠিও বহু ধৰণৰ। যেনে - আলগাঁঠি, কোমোৱা গাঁঠি, টোপা বা থোপা গাঁঠি, দোমুখা গাঁঠি, পাউৰা চৌকা বান্ধ, পিছলা বান্ধ, মুখাবান্ধ, মতা গাঁঠি, ৰূপহী গাঁঠি, হাতী সাঙোৰা গাঁঠি ইত্যাদি।

খেৰেৰে চাল ছোৱা হয় পানীপতাৰপৰা। পোনতে খেৰ পাৰি তাৰ ওপৰত ছাৱনি কামী পাৰি বেচা বান্ধি অনুক্ৰমে ওপৰলৈ ছাই যাব লাগে। প্ৰথমে বান্ধিব লাগে বাও চালি। এনে ৰীতিৰ নাম মদালিওৱা। পানীপতাৰ বেচাৰ নাম পানীবেচা। মূধত লাগি থকা বেচাৰ নাম হহুঁৱা বেচা। হহুঁৱা বেচা ৰখা হয় হহুঁৱা কামীৰে। এই কামীটোত আন এটা বেঁকা কামী ৰাখে। নাম ম'ৰা কামী। পানীপতাৰ খেৰ চালতকৈ ওলোমাই দিয়া হয়। তাক কোৱা হয় আওলা।

দুচলীয়া ঘৰৰ উপৰি তিনিচলীয়া, চৌচলীয়া আৰু টুপ দিয়া ঘৰ আছে। টুপঘৰ গোলমুৰীয়া আৰু কোকৰীয়া। নামঘৰৰ মূধত থাকে ঢেকেৰী চালি। ভঁৰাল ঘৰত গছৰ মুৰাৰ ওপৰত কাঠৰ গাধে বান্ধে। গাধেত চোংহলাৰ বেৰ থাকে। চোং হলাৰ মাজত বন্ধা যোৰ কামীৰ নাম খামোচা। গাধেত থিয়কৈ দিয়া - বাঁহৰ ছটাবোৰ লিটিকাই। গাধেবোৰ বোৱা হয় অজলা যোৰেৰে।

ঘৰত বাঁহৰ বেৰ থাকে। বেৰৰ একেবাৰে তলত গাঁৱিলা বা বাৰতা। বেৰৰ আন সামগ্ৰী বোৰ হ'ল - খবুৱা, কুকুৰ, সাৱটা, পোলাবন্ধা আদি। ঘৰত বিভিন্ন দুৱাৰ থাকে। সিবোৰ হ'ল - ডাং দিয়া দুৱাৰ, শলখা লগা দুৱাৰ, চোঁচনি দুৱাৰ আদি। দুৱাৰৰ তলত দুৱাৰ দলি বা গাঁৱিলা দিয়া হয়। ঘৰঘৰৰ ভিতৰত আটাল দেখা যায়। আখল শালত পানী চাং, পাভটি চাং আদি

থাকে। অসমৰ ঘৰ-বাৰী আৰু ইয়াত ব্যৱহাৰ কৰা সা-সজুলিবোৰক লৈ ভালেখিনি গীত-মাত, ফকৰা-যোজনা আদিৰ জন্ম হৈছে। (ডঃ বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ *গৃহ-নির্মাণ* আলোচনাৰ ভেটিত যুগুতোৱা)।

না. দা.

।। ঘিলা খেল ।।

পুৰণি অসমৰ জনপ্ৰিয় খেলসমূহৰ ভিতৰত ঘিলা খেল অন্যতম। ইয়াক গাইগুটীয়া ভাৱে খেলাটো উল্লেখযোগ্য। খেলটোৰ বাবে মাটিত ছটা ঘৰৰ ক্ষেত্ৰ এখনি আঁকি লোৱা প্ৰয়োজন। ছটা ঘৰৰ নামবোৰ তলৰপৰা ওপৰলৈ হ'ল - (১) হাতী, (২) মাউত, (৩) দালি (দালি সদায় দুভাগত বিভাজিত), (৫) ঠগি আৰু (৬) চকুমুজা। এই খেলত গুটি হিচাপে আগতে ঘিলা ব্যৱহাৰ কৰা গুণেই খেলটোৰ নাম ঘিলা খেল।

প্ৰথমে গুটিটো বা ঘিলাটো হাতীত মাৰি দি ভৰি এখনেৰে লঠিয়াই আটাই কেইটা ঘৰ পাৰ কৰিব লাগে। ঠেলোতে যদি ঘিলাটো আঁকত পৰে নাইবা ভৰিৰে আঁক গছকে নাইবা দলিত যদি ভৰি পেলাব নোৱাৰে, নিজৰ কটা ঘৰত যদি ভৰি নপৰে অথবা আনে কটা ঘৰটো যদি নেচেৰায়, তেন্তে খেলু�ৱৈজন মৰে। ঘিলাটো আটাই কেইটা ঘৰলৈ অনাৰ পিছত হাতীৰ মূৰত খোজ দি মূৰৰ ওপৰেৰে ঘিলাটো পাৰ কৰি ঘৰ কটাটো নিয়ম। সবাতোকৈ সৰহ ঘৰ কটাজনেই প্ৰথম হয়।

না. দা.

।। ঘিলা খেল আৰু বিহু গীত।।

একালত অসমত হাবিয়ে বনিয়ে ঘিলা লতাৰ গছ আছিল উভৈনদী। অসমীয়া জনসংস্কৃতিত ঘিলাগছৰ এখনি সুকীয়া আসন আছে। আহোম স্বৰ্গদেৱসকলৰ দিনত ৰজা ঘৰলৈ ঘিলা যোগান ধৰিবলৈ একশ্ৰেণীলোকক নিয়োগ কৰাটো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। অসমীয়াৰ অন্যতম জনপ্ৰিয় খেলে বিহুগীততো এডুখৰি ঠাই ল'বলৈ সমৰ্থ হৈছিল। বিহুৰ আগে আগে ঘিলাখেলাৰ বতৰা বিহুগীতত আছে - 'ৰৰৰে তল্লাতে ধনে ঘিলা খেলে / সোণ পোৱালৰে মণি / ইৰিণা- বিৰিণা সৰে নাচি উঠে / বিহুৰে বতৰা শুনি।' /' বিহুৱা ডেকাই মনে বিচৰাজনীক জীৱনক লগৰী কৰিব নোৱাৰি ঘিলাৰ নামলৈ সান্ত্বনা দিবলৈ নাপাহৰে - ' মাকৰী ঘিলাৰে ফাক্ ঐ লাহৰী / মাকৰী ঘিলাৰে ফাক / মাৰৰ ঘৰত আছ বাৰ বছৰ / আৰু বাৰ বছৰ থাক ।' হাবিয়ে বনিয়ে কপৌ ফুলৰ সন্ধান কৰা ডেকাই মাকৰী ঘিলা মৰাৰ দৃশ্য চাক্ষুস কৰে (গছতে আছিলে মাকৰী ঘিলাটি / তলত সৰি সৰি পৰে।' যৌৱনত সোমাই আত্মহাৰা ডেকাই 'তোমাৰে যৌৱন জুৰি বিলা চকলীয়া /ঘোঁৰা ফানে যেন চুলি' বুলি মনৰজনীক ৰূপক উপমাৰে বুৰাই গায় ঃ 'ঘিলাৰে তলতে ডাঁৱিক ফান্দ পাতিলো / শহুৰত ভেটিমগৈ বুলি / ৰাতিনো দুপৰত মই গৈ ওলালো / তুমি নাপাৰিবা গালি/' ঘিলা আৰু ঘিলাখেল কেন্দ্ৰিক বনগীতৰ বহু স্তৱক এতিয়াও উদ্ধাৰৰ অভাৱত অনাদৰী হৈ আছে।

(*আমাৰ অসমৰ* দেওবৰীয়া *আলোচনা পূৰ্বাচল* প্ৰকাশিত (৬ এপ্ৰিল, ২০০৩) উপেন দত্তৰ *অসমীয়া বনগীত* আৰু *বিহুগীতত* ঘিলাখেল নিবন্ধৰ আধাৰত)

না. দা.

।। চক ঢাৰি।।

হেমকোষে চক ঢাৰিৰ সংজ্ঞা দিছে এনেদৰেঃ চক/ চক্র < ঘূৰণীয়া) এবিধ ঘূৰণীয়া বহা ঢাৰি, মেৰ ঢৰা।' *চন্দ্রকান্ত অভিধানৰ* মতে 'ঢাৰি হ'ল- 'কাঠিৰে সজা চেপেটা মাটিত বহা আসন।' *চলন্ত অভিধানত* আছে-'দাঁতিত কেইবাটাও বাওৰ ওপৰত ফুল তুলি বন্ধা পাটি-ঢৰা;মেৰ ঢৰা।' ওপৰৰ সংজ্ঞা তিনিটাৰ দ্বাৰা বুজিব পাৰি যে চক ঢাৰি এবিধ ঘূৰণীয়া ঢাৰি। তাক বাঁহৰ মিহি কাঠি অথবা পাটী দৈৰে বোৱা নিয়ম। লেহকা হোৱা বাবে তলত বাঁহেৰে বোৱা এখনি জেলেপ লগাই ওপৰত গোলাকাৰ বাঁহৰ চিকণ গুৰি অথবা বেতৰ বাও লগাই তাত ফুল তোলা হয়। বাওৰ ফুল চক ঢাৰিৰ অন্যতম আকর্ষণ। দুটাকৈ বাও লগোৱা, ঘোঁৰা, হাতী, হৰিণ, বিভিন্ন ফুল আৰু আখৰ তোলা, পাটীৰে বোৱা দৃষ্টিযোগ্য চক ঢাৰি এখনিৰ আলোক চিত্র ডঃ বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ *অসমীয়া লোক সংস্কৃতি* গ্রন্থত সন্নিবিষ্ট হৈছে(চিত্রফলক নং ১৯) সত্র নামঘৰ আদিত সম্ভ্রান্ত জনৰ আসন হ'ল চক ঢাৰি। এই ঢাৰি সাধাৰণতে বেৰত আঁৰি থোৱা হয়। সৌন্দর্যবর্ধক ৰূপেও ইয়াৰ এখনি সুকীয়া আসন আছে।

না. দা

।। চকলং।।

আহোমসকলে গন্ধর্ব প্রথাৰে সম্পাদিত কৰা বিৰাহ পদ্ধতিক *চকলং* বুলি জনা যায়। ৰাতি বিৰাহৰ শুভলগ্নত বেদীৰ সন্মুখত সোণ, ৰূপ, পিতল বা কাঠৰ গছাত ১০৮ টা চাকি চোমদেৱ প্রমুখ্যে ১০৮ জনা দেৱতাৰ উদ্দেশ্যে প্রজ্বলিত কৰা হয়। গছাৰ সন্মুখত এক অষ্টবাহুযুক্ত মৰল সাজি ইয়াৰ ওপৰত জোঁৱাই বৰণৰ কাপোৰ-কানি, বৰণমালা আৰু দুটা গাৰু চক্ ভৰাই এখন শৰাই কন্যা পক্ষৰদ্বাৰা সসম্ভ্রমে ৰখা হয়। একেদৰে দৰাপক্ষৰ পৰাও কন্যাৰ উদ্দেশ্যে অনা দ্রব্যৰ সৈতে আন এখন শৰাই ওচৰা-ওচৰিকৈ ৰাখে। ইয়াৰ পিছত উভয় পক্ষৰ মধ্যস্থ ব্যক্তিৰূপে দেওধাই পণ্ডিতে দৰা-কন্যাক তেওঁলোকৰ সাত-পুৰুষৰ চমু বিবৃতি শুনায় আৰু কড়ি-টোপোলা বজাই যুগ্ম জীৱনৰ বাবে প্রয়োজনীয় উপদেশ দুয়োপক্ষৰ উদ্দেশ্যে তিনিবাৰকৈ প্রদান কৰে। দেওধাই পণ্ডিতৰ উপদেশ প্রদানৰ অন্তত দৰাই গাৰু-চক্ এটা স্পর্শ কৰি কন্যাৰ ফালে আগবঢ়াই দিয়ে আৰু কন্যাই এটা চক্ স্পর্শ কৰি দৰাৰ পিনে আগবঢ়ায়। ইয়াৰ পিছত দুয়োপক্ষৰপৰা স্থাপন কৰা শৰাই দুখনৰ ঢাকোন গুছাই স্পর্শ কৰা নিয়ম। দৰাৰ ফালৰ শৰাইখন কন্যাৰ ফাললৈ তথা কন্যাৰ পিনৰ শৰাইখন দৰাৰ পিনলৈ স্থানান্তৰিত কৰিব লাগে। তাৰ পিছত মৰলৰ ওপৰত এখন ৰৰকাঁহী পতা হয় আৰু ইয়াত দৰা-কন্যাই টেমী-কটাৰী সলোৱা-সলি কৰি প্রীতি খেল খেলে। অৱশেষত দৰা-কন্যাই দেওধাই পণ্ডিত আৰু অন্যান্য জ্ঞাতি-গুৰুৰ আশীর্বাদ লৈ চকলং ভাঙি ভিতৰলৈ প্রস্থান কৰে। কোনো কোনো ঠাইত চকলঙৰ দিনা ভকতক ভোজভাত খুৱাই দৰা-কন্যাই ভকত-সেৱা কৰে।

দে. দা.

।। চতুর্দশ পঞ্চদশ শতাব্দীৰ অসমত বাসুদেৱ উপাসনা।।

মধ্য অসমৰ বিভিন্ন ধ্বংসাৱশেষ উদ্ধাৰ হোৱা শৈল বাসুদেৱ প্রতিমাই স্পষ্ট ভাবে

প্ৰমাণ কৰে যে খ্ৰীষ্টীয় নবম শতাব্দীৰেপৰা এই ভূখণ্ডত পঞ্চৰাত্ৰ পদ্ধতিত বাসুদেৱৰ পূজা উপাসনা চলিছিল। *কালিকা পুৰাণত* দিক্কৰবাসিনী পীঠত চলা বাসুদেৱ উপাসনাৰ সুন্দৰ ছবিএখনি পোৱা যায়। পিছে *যোগিনীতন্ত্ৰত* আলোচিত দেৱতাজনাৰ পূজা অৰ্চনাৰ কোনো স্বাক্ষৰ পাবলৈ নাইকিয়া। উল্লেখযোগ্য যে লক্ষীমপুৰ জিলাৰ দুখন তামৰ ফলিয়ে পঞ্চদশ শতাব্দীৰ আগভাগলৈ উত্তৰ -পূৰ্ব অসমত যে বাসুদেৱৰ অৰ্চনা অব্যাহত আছিল তাৰ স্পষ্ট প্ৰমাণ দিয়ে। ইয়াৰে প্ৰথম-খনি তামৰ ফলি ইং ১৯১০ চনত ধেনুখনা বিলত আৰু দ্বিতীয়খন ইং ১৯৩২ চনত ঘিলামৰাৰ ওচৰত উদ্ধাৰ হৈছিল। সত্যনাৰায়ণ নৃপতিৰদ্বাৰা প্ৰদত্ত প্ৰথমখন ফলিৰ কিছু অংশ ধ্বংশ প্ৰাপ্ত হ'লেও পাঠৰ যোগ্য হৈ থকা অংশত গণপতিক নমস্কাৰ জনোৱাৰ পিছত দৈত্যাৰি বাসুদেৱ ঈশান আৰু তুহিন গিৰি সুতা অস্বাক স্মৰণ কৰা হৈছে। *কালিকাপুৰাণোক্ত* বাসুদেৱ অৰ্চনত উল্লিখিত পঞ্চদেৱতাৰ ভিতৰত উপৰ্যুক্ত তিনিজনা দেৱতা অন্তৰ্ভুক্ত। মচখোৱা খণ্ডত ব্ৰহ্মা আৰু ৰামৰ নাম থকা সম্ভাৱনা দেখিছে ড° নেওগে। দ্বিতীয়খন ফলিত লক্ষ্মীনাৰায়ণ ৰজাই ৰবিদেৱক পুণ্য বিহুৱ দিনা মাটি দান কৰাৰ কথা আছে। মনকৰিবলগীয়া কথা, ৰবিদেৱৰ পুত্ৰ হৰি হ'ল - বাসুদেৱোৰ্চনে ৰতঃ অৰ্থাৎ বাসুদেৱ পূজা কৰা লোক। গতিকে কোৱাত অসুবিধা নাই যে আলোচিত দুয়োখন ফলিয়ে বাসুদেৱ পূজা অৰ্চনাক উৎসাহিত কৰাৰ অৰ্থে প্ৰদত্ত হৈছিল। লক্ষীমপুৰ জিলাৰ কঢ়া নৈ আৰু চাৰিকৰীয়া নৈৰ মাজ অংশত অদ্যাপি বাসুদেৱ থান এখনি আছে। সেইখনিৰ আন নাম নৰোৱা গোঁসাইৰ সত্ৰ।

(ড° মহেশ্বৰ নেওগৰ *পুৰাণি অসমীয়া সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ* আধাৰত যুগুতোৱা)

না. দা.

।। চপাঁ পতীয়া কাপোৰ।।

মধ্যযুগীয় অসমত পাট, মুগা আৰু এৰী পৰ্যাপ্ত পৰিমানে উৎপাদিত হৈছিল আৰু সিবোৰৰপৰা সুতা কাটি অসমীয়া শিপিনীয়ে তৰহে তৰহে কাপোৰ বৈ লৈছিল। শুৱালকুছি আৰু পলাশবাৰীৰ মিহি আৰু ফুলাম কাপোৰে মোগল সম্ৰাটৰো চকু থৰ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। খৃষ্টজন্মৰ পূৰ্বেই লিং চি নামৰ চীনা বাণীয়ে পাট পলুৰপৰা সুতা আহৰণ কৰা বিদ্যাটো খ্ৰীষ্টজন্মৰ কিছুকাল পিছত লুইতৰপাৰলৈ সম্প্ৰসাৰিত হয়। আহোম স্বৰ্গদেৱ আৰু ডা-ডাঙৰীয়াসকলৰ প্ৰয়োজনীয় পাট মুগা উৎপাদনৰ বাবে উজনিৰ চোমনি গাঁও, চোমদাৰ, কাটনি, জোলা, যুগী প্ৰভৃতি গাঁও আৰু খেলে পলু পুহি সুতা কটা কাৰ্যফেৰা সম্পাদন কৰা বিৱৰণ বুৰঞ্জীত পোৱা যায়। মুগা পলুক চোম, দীঘলতি আৰু সোঁৱলু গছত নেমেলি পাণচপাঁ আৰু মেজাংকৰী গছৰ পাত খাবলৈ দিলে সুতাবোৰ টান হোৱাৰ উপৰি সিবোৰ যথাক্ৰমে ৰূপ আৰু সোণ ৰঙণীয়া হয়। সিৰসাগৰৰ অঞ্চলত বিশেষত চপাঁপতীয়া আৰু ডিব্ৰুগড় জিলাৰ দক্ষিণ অঞ্চলতৰ লগতে শিৰসাগৰৰ পূৱ অঞ্চলত মেজাংকৰী সুতা উৎপাদন হোৱাটো উল্লেখযোগ্য। সম্ভ্ৰান্ত লোকৰ কথা বাদেই, সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ লোকেও মুগাপলুক চপাঁ আৰু মেজাংকৰী গছৰ পাত খুৱাই চঁপাপতীয়া আৰু মেজাংকৰী সুতা উলিয়াই কাপোৰ বৈ লৈছিল। শুভ্ৰতাৰফালে লক্ষ্য ৰাখি চঁপাপতীয়া কাপোৰক বুৰঞ্জীয়ে *ধলপাট* বুলিছে।

(ড° লীলাগগৈৰ *অসমৰ সংস্কৃতি* গ্ৰন্থৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

না.দা.

।। চমৰীয়া সত্ৰৰ মৃন্ময় ভাস্কৰ্য।।

দক্ষিণ কামৰূপৰ ঐতিহ্যময় চমৰীয়া সত্ৰৰ মঠটি স্বৰ্গদেৱ লক্ষ্মীসিংহই ১৬৯৩ শকৰ জেঠ মাহত নিৰ্মাণ কৰায়। উক্ত মঠটিৰ বহির্জংঘা বিভিন্ন মূৰ্তি সম্বলিত মৃন্ময় ফলকেৰে সুশোভিত। অষ্টদশ শতাব্দীৰ মৃন্ময় কলাৰ এই কলাসম্মত নিদৰ্শনবোৰৰ অধিকাংশই আজি জহি পমি গৈছে। মঠটিৰ সোঁফালৰ প্ৰথম আঠখনি ফলক নষ্ট হ'ল। নৱম আৰু দশম ফলক দুখনিত চিত্ৰিত হৈছে কালিয় দমন আৰু ৰাসলীলা। ত্ৰয়োদশ-পঞ্চদশ ফলক কেইখনিৰ মূৰ্তিসমূহ চিনিবৰ উপায় নাই। ষোড়শ ফলকত অনন্তশায়ী বিষ্ণু, সপ্তদশখনত মহিষ পৃষ্ঠত যমৰাজ আৰু অষ্টাদশ খনত ত্ৰিশূল হস্ত মহেশ্বৰ। ঊনবিংশখনিত সাতোটা ঘোঁৰাই টনা ৰথত সূৰ্যদেৱ, বিংশ সংখ্যক খনিত দঢ়ীয়া-আসন ভংগীৰ ব্ৰহ্মা, একবিংশ খনিত শিৱ, দ্বাবিংশখনিত চতুৰ্হস্ত পঞ্চানন শিৱ, ত্ৰয়বিংশ খনিত নমস্কাৰহস্তা নাৰী, চতুবিংশখনিত আয়ুধ হস্ত ইন্দ্রদেৱ, আৰু পঞ্চবিংশখনিত অষ্টভুজা ত্রিমুখী ভদ্রকালী। পিছৰ তিনিখনিত যথাক্রমে অগ্নি, কাৰ্তিক আৰু কুবেৰৰ প্ৰতিমা বিদ্যমান। মূল মঠটোৰ দুকাষৰ জংঘাতো মৃন্ময় ফলক আছে। সোঁফালৰ বেৰত আছে-স্থানক ভংগীৰ-শংখ-পদ্ম-গদা-চক্রধাৰী বিষ্ণু, শ্রীকৃষ্ণৰ হয়াসুৰ বধ, গ,ঘ,ঙ আৰু চ ফলক কেইখনিত দুজন পুৰুষৰ সংগ্ৰাম, ছ খনিত জন্তুৰ ওপৰত সমাসীন লোক এজন, জ আৰু ঝ সংখ্যক ফলক দুখনিত নমস্কাৰ হস্তা দুগৰাকী নাৰী। একেদৰে বাওঁফালৰ বেৰত খাঁজি দিয়া ফলকত আছে ক. গণপতি, খ. কল্কি, গ. বুদ্ধ , ঘ. পৰশুৰাম, ঙ. ৰাম, চ. বামন, ছ. নৰসিংহ, জ. ৰবাহ, ঝ. কূৰ্ম্ম আৰু ঞ. মৎস্য- এই দশাৱতাৰৰ জীৱন্ত ৰূপ। ভালেকেইখনি ফলকৰ তলত অনামী শিল্পীয়ে পৰিচয়নামা লিখি যোৱাটো মন কৰিবলগীয়া। যেনে— কুবেৰ, কাৰ্তিক, অগ্নি। সত্ৰীয়া চিত্রকলাৰ প্রভাৱেৰে পৰিপুষ্ট চমৰীয়া সত্ৰৰ মৃন্ময় ভাস্কৰ্য বোৰ অধ্যয়নৰ সামগ্ৰী।

না.দা.

।। চ'মাংকান ।।

কাৰবিসকলৰ চ'মাংকান অথবা মৃতকৰ শ্রাদ্ধৰ অনুষ্ঠান তেওঁলোকৰ জাতীয় উৎসৱসদৃশ। পূৰ্বজন্মৰ কৰ্মফল বিশ্বাস কৰা কাৰবিসকলে মৃতকৰ শ সৎকাৰ আদৰ্শনীয়ৰূপে কৰে। মৃতকৰ জীৱন কাহিনীক লৈ অভিজ্ঞ তিৰোতা অথবা ওছেপীয়ে ভাত-আঞ্জা ৰান্ধি চাৰ্হে গীত গায়। মৃতকৰ মৃত্যু উৎসৱ কাৰবিসকলে মহা ধুমধামেৰে পাতে। সময়-সুবিধা অনুসৰি তেওঁলোকে এই উৎসৱ পাতে। প্রায়ে বসন্ত কালতেই চ'মাংকান পতা দেখা যায়। চ'মাংকনৰ প্রকৃত অর্থ হৈছে খাচীয়া নৃত্য। খাচীয়াসকলৰ ৰীতিৰে মৃতকৰ শ্রাদ্ধ অনুষ্ঠান নৃত্যসহ পালন কৰাৰ বাবেই হয়তো *চ'মাংকান* নাম হ'ল। গাৰো, লুচাই, মিজো, জনজাতীয়সকলেও একেদৰে মৃতকৰ শ্রাদ্ধ অনুষ্ঠান পাতে।

এই চ'মাংকান নৃত্য অথবা উৎসৱ আয়োজনৰ ফলত মৃতকৰ আত্মাই দুখ-ক্লেশৰ পৰা মুক্তি লাভ কৰি শান্তি পায় বুলি কাৰবিসকলে বিশ্বাস কৰে। চ'মাংকানৰ প্রথম দিনটোক ক-

কেহুম বোলে। এই দিনটোত হাততে ঢাল-তবোৱাল লৈ নৃত্য-গীত সহকাৰে মৃতকৰ অস্থি ধান খেৰেৰে সজা মৃতকৰ প্রতিকৃতিৰ ভিতৰত সযতনে থৈ দিয়ে। দ্বিতীয় দিনটোক কানছ্ অথবা সৰু নাচ, তৃতীয় দিনটোক *কানপি* বা বৰনাচ বোলে। অন্তিম দিনা *বানজাৰ* কেকু অনুষ্ঠানৰ মাধ্যমেৰে মৃত ব্যক্তিগবাকীৰ পার্থিব সংস্কাৰ কার্য শেষ কৰে। গোটেই কেইদিন ওছেপীৰ ভূমিকা গুৰুত্বপূর্ণ।

চ'মাংকানত ঢোল-পেঁপা, ঢাল-তবোৱালৰ লগতে জাম্বিলী-আথনৰ গুৰুত্ব অপৰিহার্য। ইয়াক ইহলোক-পৰলোকৰ মাজত যোগসূত্র অর্থাৎ সাঁকো বুলি বিশ্বাস কৰা কাৰবিসকলে সেয়ে জাম্বিলী-আথন সুন্দৰকৈ সজাই-পৰাই লয়। ইয়াৰ মাজেদি কাৰবিসকলৰ শিল্পীমনৰ মনোৰম ৰূপ ফুটি উঠে। ঢোল-পেঁপা, জাম্বিলী-আথন লৈ দলে-বলে বাইজে যোগদান কৰে। এখন গাঁৱৰ লোকে আন গাঁৱৰ লোকসকলক মহা সমাৰোহেৰে আদৰে। গাভৰুৱে *জিৰ ঈক* আৰু ডেকাইঁতে *ৰ'জাক* মূৰত লৈ বৃত্তাকাৰে নাচ-গান কৰি আনন্দ প্রকাশ কৰে।

আচলতে এই চ'মাংকনৰ মাধ্যমেৰে কাৰবি জাতিৰ ঐতিহ্য অথবা লোক-সংস্কৃতিৰ প্রতিফলন সুন্দৰকৈ প্রকাশ পায় বুলি ক'ব পাৰি।

প. বা.

।। চ'ৰ মাগা প্রথা।।

পুহ আৰু মাঘ মাহৰ সংক্রান্তিৰ দিনাখন আবাল-বৃদ্ধ-বনিতা মিলি সমজুৱাভাৱে লগভাত খাবলৈ আঘোণৰ অন্তিম সপ্তাহৰ পৰা পুহ মাহৰ কিছু দিনলৈ গাঁৱে গাঁৱে প্রতিখন ঘৰলৈ গৈ নানা ধৰণৰ চং-বং কৰি ধন সংগ্রহ কৰাৰ বাবে পৰম্পৰাভাৱে হাজং সমাজত চলি অহা লোক উৎসৱটোৰ নামেই হ'ল চ'ৰ মাগা বা চ'ৰখেলা উৎসৱ। অঞ্চলভেদে এই উৎসৱৰ বাবে ধন সংগ্রহৰ কাল কাতি মাহৰ শুক্লা পঞ্চমী তিথিত আৰম্ভ কৰি পুহ মাহৰ অন্তিম দিনালৈকে অব্যাহত ৰখা দেখা যায়। অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাত প্রচলিত *এউৰি মাগা* আৰু কামৰূপত প্রচলিত *মহো-হো* উৎসৱৰ সৈতে চ'ৰ মাগা উৎসৱৰ একাধিক ক্ষেত্রত সাদৃশ্য বর্তমান। এই উৎসৱত 'দিন ধাৰা' আৰু 'ভালুক নাচ'ৰ প্রদর্শন অপৰিহার্য। ভালুক নাচত কিছু সংখ্যক ল'ৰাক শুকান কল চোচনি আৰু ফটা ছাতিৰ কলা কাপোৰ মেৰাই ভালুক সজোৱা দেখা যায়। দিন ধাৰাৰ গীতবোৰ হাস্যৰসাত্মক। যেনে— 'ছালে ৰৈছে ছাল কোমোৰা/বেৰায় ৰৈয়ে সিঙা/যাহাৰ বাৰীতে ইয়াৰ বিয়া/কুকুৰে বজায় শিঙা/টাম্‌কু তিন চুঙা' 'ভালুক নাচ'ৰ গীত— 'কুক ভালুক কুক/গিৰি ঘৰলা গুলি ভৰা (গোহালী ভৰা)/গৰু হতক/ঘৰ ভৰা যপাল (সন্তান) হতক/ভাণ্ডাৰ (ভঁৰাল) ভৰা ধান হতক/বাকছা ভৰা টাকা হতক/বছৰে বছৰে আম্মা ভালুক/পেট ভৰেয়া খাবা পীতক।' চৰ মাগা উৎসৱত পৰিবেশন কৰা আন কিছুমান গীত 'খুব মাগা' বা 'শিৱ-শিৱে' গীতৰূপে পৰিচিত। এই গীত আজি কালি একোডালকৈ এছাৰি বা টাঙোল হাততে লৈ ল'ৰা-ছোৱালী উভয়ে পৰিবেশন কৰে।

(১৩ ফেব্রুৱাৰী, ২০০৫ ৰ *আজিত* প্রকাশিত পৰেশ হাজঙৰ প্রবন্ধৰ আধাৰত)

না. দা.

।। চড়ক-পূজা বা চৈত্ত-পৰৱ ।।

অসমৰ চাহ জনজাতিসকলে পালন কৰা এটি প্ৰধান বসন্তোৎসৱ হৈছে চৈত পৰৱ বা চড়ক পূজা। চ'ত মাহৰ শেষৰ ভাগত অনুষ্ঠিত কৰাৰ বাবে এই উৎসৱক চৈ'ত-পৰৱ বোলা হয়। আচলতে পশ্চিমবংগৰ পুৰুলীয়া জিলাৰপৰা অহা চাহ জনজাতিৰ মাজত এই চড়কপূজা বা চৈত-পৰৱৰ প্ৰভাৱ অপৰিসীম। এই উৎসৱ সমূহীয়াকৈ পতাৰ বাবে অন্যান্য চাহ জনজাতিসকলেও ইয়াত সমানে অংশগ্ৰহণ কৰে। এই পূজাৰ কৰণীয় বিধি কঠিন হোৱাৰ বাবে সকলো ঠাইতে এই উৎসৱ পতা দেখা নাযায়। পূজাৰ পুৰোহিতজনক 'নায়ক' বোলা হয়। অংশগ্ৰহণকাৰী ভক্তসকলে দুদিন আগৰেপৰা উপবাসে থাকি শিৱমন্দিৰত পূজা সেৱা আগবঢ়ায়। ভক্তসকলে নৈত গা ধুই তিতা কাপোৰেৰে দেৱতাৰ জয়ধ্বনি কৰি নিজৰ জিভা, ডিঙি, বুকু আৰু পিঠিত ছাতিৰ তাঁৰৰ সমান মোটা তাঁৰ দুই-তিনিডালকৈ সকলোৱে দেখাকৈ সমবেত ৰাইজৰ আগত বিন্ধি সুমুৱাই দিয়ে। তাঁৰ সোমোৱা ঠাইত কিছু সিন্দূৰ আৰু ঘিউ দিয়ে। সেইদৰে বিন্ধোতে ভক্তসকলে কোনো কষ্ট নোপোৱা আৰু বিন্ধা ঠাইত তেজ নোলোৱা বুলি বিশ্বাস চলি আহিছে। এই ভক্তসকলক শাৰী পাতি মন্দিৰলৈ লৈ গৈ যথাৰীতি পূজা সম্পাদন কৰে। কোনো কোনো ঠাইত ভক্ত এজনক পিঠিত জোঙা ৰিং সদৃশ *আঁকুশ* এটিৰে বিন্ধি দিয়ে। সেই আঁকুশত এডাল টান ৰচি বান্ধি সেই খুটাটোত ওলোমাই দি প্ৰায় আধাঘণ্টামান সময় ৰাখে। উপস্থিত ৰাইজে ফল-মূল আদি তেওঁলৈ দলিয়াই দিলে তেওঁ তাৰে যি পাৰে ধৰি খায়। কোনো কোনো ঠাইত পাৰ চৰাইয়ো দলিয়াই দিয়া হয়। তেনে পাৰ চৰাই দুলি থকা ভক্তজনে থাপ মাৰি ধৰি তেজ পান কৰে। পূজা শেষ হ'লে কাঠৰ খুটাটো পুখুৰীত পেলাই থোৱাৰ নিয়ম।

এনেদৰে অসমৰ বিভিন্ন চাহ জনজাতি অধ্যুষিত অঞ্চলত চড়ক পূজা বা চৈত পৰৱ পালন কৰা হয়। স্থান ভেদে অৱশ্যে এই পূজাৰ বিধি-ব্যৱস্থা কিছু পৰিমাণে বেলেগ।

প. ৰা.

।। চহৰাই পৰৱ ।।

সাওঁতালসকলৰ মূল উছৱ ৰূপে চহৰাই পৰৱক চিনাক্ত কৰিব পাৰি। অসমৰ বাহিৰত এই পৰৱ খেতি চপোৱাৰ পিছত পাঁচদিন জুৰি অনুষ্ঠিত কৰা হয় যদিও অসমৰ চাহ বনুৱাসকলে ইয়াক কাতি মাহৰ দীপান্বিতাৰ কালতহে পালন কৰে। গো সেৱাই এই পৰৱৰ মূল কথা। ইয়াক ঠাই বিশেষে *বাঁধনা পৰৱ* ৰূপেও জনা যায়। এই পূজাত গোৱা গীতবোৰ *জাহালি* ৰূপে পৰিচিত। এই পৰৱ আৰম্ভ হোৱাৰ এসপ্তাহমান আগৰেপৰা চাহ বনুৱা ৰাইজে গৰুৰ মুৰ শিঙ আদিত মিঠাতেল ঘঁহি দি আদৰ-সাদৰকৈ ৰাখে। দেৱালীৰ পিছত শুক্লা পঞ্চমী অথবা সপ্তমী তিথিত পৰৱ শেষ হয়। সেইদিনা অনুষ্ঠিত হয় *গোহাল পূজা*। ইয়াৰ প্ৰচলিত নাম *গৰয়া*। সেইদিনা লোকে গুড়মিশ্ৰিত পোৱা-পিঠা সাজে। গোহালি চিকুণাই গোবৰেৰে মচি আল্পনা আঁকে। আল্পনা আঁকা হয় পিঠাগুড়িৰ সৈতে পুৰৈ শাকৰপৰা খুন্দি চেপি উলিওৱা ৰসৰ মিশ্ৰণ ঘটাই। গধূলি পৰত ভৰি ধুৱাই অনা গৰুক পঘাৰে বান্ধি পোৱা পিঠা, দুবৰি, আৰৈ চাউল আৰু সিন্দূৰে ভৰা কাঁহী এখনত মাটিৰ চাকি জ্বলাই সেইখন গৰুৰ মুখত তিনিবাৰ মান ঘুৰাই দুবৰি আৰু চাউল গালৈ ছটিয়াই দি কপালত সিন্দূৰৰ ফোট আঁকি পোৱা পিঠা খুৱায়। গৰুৰে খোৱাৰ

পিছত মানুহে পিঠা পনা খায়। গৰখীয়াবোৰে সেই দিনা পাৰিতোষিক পায়। দেৱালীৰ নিশা বহুতে ঢোল-মাদল লৈ জাহলি গাবলৈ আহে। গো-বন্দনাৰ লগতে আন আধ্যাত্মিক গীত ইয়াৰ অন্তর্ভুক্ত। এটা গীতৰ নমুনা - ক'ন শিংগে লেবে ৰৱদা তেল সেন্দুৰ গো' / ক'ন শিংগে লেবে দুব ধানবে /দুন'শিংগে লেবে ৰৱদা তেল সিন্দুৰ গ' / কপালেত লেবে দুব ধানবে।।' (- হে বলধ, কোনটো শিঙত তেল, সিন্দুৰ, দুবৰি বন আৰু ধান লবা? দুয়োটা শিঙতেই তেল, সিন্দুৰ আৰু কপালত দুবৰি বন, ধান লবা।) কিছুমান চাহ বাগানৰ শ্রমিকে গোহাল পূজা বা *গৰয়াত বাঘুত* অর্থাৎ ব্যাঘ্র দেৱতাৰ পূজাও কৰি ৰঙা কুকুৰা এটি বলি দিয়ে।।

(নাৰায়ণ ঘাটোৱাৰৰ *কনুৱাৰ সাংস্কৃতিক জীৱনত এজুমকি* গ্রন্থৰ আধাৰত যুগুতোৱা।)

না. দা.

।। চাউল ভোজনি ।।

ৰৱপেটা জিলাৰ কোনো কোনো অঞ্চলত 'চাউল ভজ্‌নি' নামৰ এটি ধর্মীয় উৎসৱ পালন কৰা হয়। মাঘ মাহৰ বিশেষ তিথি বা অন্যান্য দিনত এই অনুষ্ঠানটি প্রধানভাৱে গাঁৱৰ ভকতনী আইসকলে অনুষ্ঠিত কৰে। এই উদ্দেশ্যে এখন গাঁৱৰ ভকতনীসকলে নির্দিষ্ট দিনটোত ওচৰ-পাজঁৰৰ গাঁওবোৰৰ আইসকলক নিমন্ত্রণ কৰে। অনুষ্ঠানটি পৰিচালনা কৰিবলৈ এগৰাকী গোসাঁই বা অধিকাৰক মতা হয়। ওচৰ-পাজঁৰৰ গাঁৱৰ আইসকলে প্রত্যেকেই চাউল, দালি, আলু, কোমোৰা, পুৰৈ শাক, নিমখ, হালধি, জলকীয়া, তেজপাত আদি বিভিন্ন দ্রব্য লৈ নামঘৰলৈ আহে। যিখন গাঁৱৰ আইসকলে ভজনি পাতে, তেওঁলোকেও বিভিন্ন বস্তু যোগাৰ কৰে। বুট, মুগ, বিবিধ ফল-মূল, সহিতে ধূপ-ধূণা, চাকি জ্বলাই নামঘৰত এখন *ঠগী* দিয়ে। বিভিন্ন ঠাইৰ আইসকল আহি নামঘৰত উপস্থিত হোৱাৰ পিছত নাম-কীর্তন আৰম্ভ কৰা হয়। নাম-কীর্তন অন্তত অধিকাৰ বা গোঁসায়ে চৰিত পুথিৰ আঁত ধৰি চাউল ভোজনিৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰে। ব্যাখ্যা শেষ হোৱাৰ পিছত ভাগৱত পাঠ কৰা হয়। ভকত-ভকতনীসকলে ভক্তিত গদ্ গদ্ হৈ ভাগৱত-কথা শ্রৱণ কৰে আৰু ভক্তিৰসত অৱগাহন কৰি আধ্যাত্মিক আনন্দত আপ্লুত হৈ পৰে। শেষত *ঠগী* ভাঙি সকলোৰে মাজত *গাজী* বিতৰণ কৰা হয়। গাজীৰ লগতে চাউল, দালি আদি বিভিন্ন বস্তুবোৰো প্রসাদৰূপে সকলোৰে মাজত ভগাই দিয়া। কোনো কোনো নামঘৰত আকৌ ভকত-ভকতনীসকলে বস্তুবোৰ বান্ধি-বাঢ়ি নামঘৰতে ভগাই খায়।

ৰৱপেটা জিলাৰ কোনো কোনো অঞ্চলত চাউল ভোজনিৰ প্রচলন আছে যদিও ৰৱপেটাৰ আয়তীসকলে চাউল ভোজনি বুলি কোনো অনুষ্ঠান কীর্তন ঘৰত নাপাতে। কেৱল অন্য ঠাইৰ লোকসকলে ৰৱপেটা সত্র দর্শন কৰিবলৈ আহোঁতে লগত চাউল, দালি আদি বস্তু লৈ আহে। নাম-প্রসংগৰ পিছত সেইবোৰ ভকত-ভকতনীয়ে ভগাই লয়। তদুপৰি ৰৱপেটা অঞ্চলত কোনো গণ্যমান্য ব্যক্তিৰ মৃত্যু হ'লে শ্রাদ্ধৰ পিছত গৃহস্থই চাউল, দালি, নিমখ, আদি কীর্তন ঘৰত দান কৰে। পিছত সেইবোৰ হাটীৰ মানুহে ভগাই মেলি লৈ যায়।

মহাপুৰুষ শংকৰদেৱ মাধৱদেৱ প্রচাৰিত অসমৰ বৈষ্ণৱ ধর্মীয় পৰম্পৰা অনুযায়ী চাউল ভোজনি অনুষ্ঠিত পালন কৰা হয় বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। মহাপুৰুষ দুগৰাকীয়েও

বিভিন্ন ঠাইৰ ভক্তসকলে সত্র-নামঘৰলৈ লৈ অহা দ্রব্যবোৰ তেওঁলোকৰ মাজতে বিতৰণ কৰিছিল বুলি বিভিন্ন চৰিত পুথিত উল্লেখ পোৱা যায়। হয়তো শংকৰ মাধৱৰ এই পৰম্পৰাৰ অনুগামী হৈয়ে আজিও কোনো অঞ্চলৰ বৈষ্ণৱ সমাজে চাউল ভোজনিৰ দৰে ধৰ্মীয় উৎসৱ পালন কৰি আহিছে।

বি. ভ.

।। চাং ।।

চাং চিনি নোপোৱা অসমীয়া লোক নাই। উজনিৰ ফালে ই *মচা, পাভটি* নামেৰেও পৰিচিত। বড়ো ভাষাত ই *বচাং* নামে আৰু নামনিত *আতাল* নামে জনাজাত। সাধাৰণতে 'বস্তু তুলি থ'ৱৰ কাৰণে বা মানুহ শুৱৰ অলপ ওখকৈ বাঁহ বা কাঠেৰে সজা যতন' বিধৰ নাম চাং। লাও, কোমোৰা,জিকা,ভোল আদি বগাবলৈ বাঁহেৰে দিয়া হেঁদালিৰো একেই নাম। পাশ্চাত্য সভ্যতাৰ প্রভাৱ পৰাৰ পূর্বে লুইতপৰীয়া অসমীয়াই বেলেগ বেলেগ চাং সাজি ভিন্ন কামত তাক ব্যৱহাৰ কৰিছিল। তেনে কেইবিধমান চাং হ'ল— ক. *চোৰ চাং* - আগৰদিনত শোৱা চাঙৰ ওপৰত কেইবা তৰপ গাঁধেৰে মজবুত বেৰ দি ধনী লোকসকলে তাত বহুমূলীয়া বস্তু ৰাখিছিল। নামটো চাং যদিও আচলতে সি এটা সৰু কোঠাহে। খ. *ধোঁৱা চাং* - জুহাল আৰু আখলৰ ওপৰত সজা চাংখনি ধোঁৱা চাং। এই চাঙৰ বয় বস্তু সেমেকি নাযায়, পোক পৰুৱাই নধৰে। গ. *বৰ চাং* - বৰঘৰৰ ভিতৰত শোৱাৰ উপযোগীকৈ সজা ওখ বাঁহ কাঠৰ যতৰেই বৰচাং, ঘ. *হেঁদালি চাং* - ঘৰুৱা সৰু সুৱা বস্তু তুলি থ'বলৈ সজা চাংখনি হেদালি চাং ৰূপে পৰিচিত। অঞ্চল বিশেষে ইয়াক বাদুলি চাঙো বোলে, ঙ. *পানী চাং* - সাধাৰণতে আখলত পানীৰ কলহ ৰখাৰ বাবে সজা চাংখন। চ. *হদলা চাং* - ভঁৰালৰ ভিতৰত ধান থোৱা চাং খন হদলা চাং ৰূপে পৰিচিত। চাং শব্দৰ আন আন ব্যৱহাৰো মন কৰিবলগীয়া। যেনে - *ৰজাঘৰীয়া চাং* (ৰাজহাউলীৰ অর্ন্তভাগ) *ডেকা চাং* (বিভিন্ন জনজাতিৰ ডেকাসকলে গাওঁ, পহৰা দিয়াৰ বাবে আৰু অবিৰাহিত কালত থকাৰ বাবে সজা ঘৰ), *নগা চাং* (নগাসকলৰ গাওঁ), *গাভৰু চাং* (জনজাতীয় অবিৰাহিতা গাভৰু থকা চাংঘৰ) আদি। চাং শব্দলৈ অসমীয়াত সৃষ্টি হোৱা খণ্ডবাক্যবোৰ এনেধৰণৰ -চাং পতা কথা, অকাশত চাং পতা কথা (মিছাকথা যোৱা দি মৰা ফিতাহি), চাঙত উঠ (নৰীয়াৰ ভাও জুৰি কাম নকৰি শুই থকা লোক), চাঙত তুলি থ (আলসুৱাকৈ ৰাখ), চাঙত তুলি ধোঁৱা দে (ধোঁৱা দি আদৰুৱাকৈ ৰাখ (ব্যংগ), ইত্যাদি।

(*চলন্ত অভিধানৰ* আধাৰত যুগুতোৱা)

না .দা

।। চাৰিগা।।

খোল কৰতাল বাৰে নাগাৰা মৃদংগ।
দোতাৰ চাৰিগা বাঁশী ৰবাব উপাংগ।।— *দৰংৰাজবংশাৱলী*।

ততবাদ্য শ্রেণীৰ অন্তর্গত চাৰিগা (বড়ো চেৱজা) বা চেৱেন্দাৰ লক্ষণীয় দিশ হ'ল— তাৰ আকৃতি বা গঠন। ইয়াৰ 'গাটোৰ মাজৰ অংশটো ইমান চেপা খোৱা যে দেখাত ওপৰ আৰু তল ভাগ দুটা বেলেগ অংশ যেন লাগে। তলৰ অংশটো সৰু আৰু দেখাত নাচপতিটোৰ

দৰে' (বি. চৈতন্যদেৱৰ *ভাৰতীয় বাদ্যযন্ত্ৰ*, পৃ. ১১৫)। এই অংশটোৰ ওপৰ ভাগ পাতল চামৰাৰে ছোৱা হয়। ইয়াৰ ওপৰ ভাগৰ প্ৰথম অংশ অনুক্ৰমে চুঁচিমুৰা আৰু দ্বিতীয় ডাঙৰ আৰু দুয়োকাষ চৰাইৰ পাখিৰ দৰে মেলা আৰু ঘোৰখোৱা। এই অংশটো মুকলি। চুঁচিমুৰা অংশত পুনৰ সৰু খোল এটা কৰি তাত তিনিডাল কাঠৰ সৰু শলা ভৰোৱা প্ৰয়োজন। পিছত সেই শলাকেইডাললৈকে তলৰ অংশটোৰ মূ�ৱৰপৰা তিনিডাল মুগা সুতা বান্ধি ল'লেই বাদ্যটো সম্পূৰ্ণ হয়। তাঁৰৰ কাম কৰা ত্ৰিসূত্ৰৰ নাম যথাক্ৰমে বাম, সুৰ আৰু জিল। সুতাকেইডাল আৱশ্যক অনুযায়ী টান-ঢিলা কৰিব পাৰি। বাদ্যটো বজাবলৈ ধনুভিৰীয়া যোঁৰা ফানেৰে বন্ধা বেপনি এডাল ব্যৱহাৰ কৰা হয়। পূৰ্বাঞ্চলৰ ভিন্ন জনজাতিৰ উপৰি উত্তৰ ভাৰতৰ পাহাৰীখণ্ডৰ লগতে বিহাৰৰো একাধিক জনজাতিয়ে আলোচিত বাদ্যবিধৰ অনুশীলন কৰাটো উল্লেখযোগ্য।

না. দা.

।। চালি নাচ ।।

সত্ৰৰ এটি উল্লেখযোগ্য নাম *চালিনাচ*। চালিনাচৰ বুৎপত্তি সম্পৰ্কে মতানৈক্য আছে। যেনে - ক. মণিৰাম দত্ত বায়ন মুক্তিয়াৰদেৱৰ মতে ভাগৱত বৰ্ণিত হৰমোহনৰ মোহিনী নৃত্যই চালি। এই নাচ নাচিলে ম'ৰাই চালি ধৰা যেন দেখি গুণে নাচটোৰ নাম চালি 'পিন্ধি শাৰী খোন্টাজালি যেন মৈৰা কৰে চালি।' খ. শ্ৰীকৃষ্ণই পথাৰত গৰু চাৰোঁতে যি নৃত্য কৰিছিল, সেয়ে চালি; গ. নাৰদ বৈকুণ্ঠলৈ গৈ ছালিকা নৃত্য প্ৰদৰ্শন কৰাৰ কথা *হৰিবংশত* বিবৃত হৈছে। *সংগীত ৰত্নাকৰত* ছালিক্য নৃত্যৰ লক্ষণ পোৱা যায়; ঘ. চৰিত পুথিত আছে, মহাপুৰুষ মাধৱদেৱে পোন প্ৰথমে ৰৱপেটাত ৰঙ্গিয়াল গৃহত চালি নাচ কৰাইছিল যাৰ ফলত কোচ ৰজাই কটোৱাল সুৱানন্দৰ হতুৱাই সত্ৰ তালাছ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল। মাধৱদেৱৰ *ৰাজসূয়* কাব্যত চালি নাচৰ এটি আদৰ্শ লুকাই থকা বুলি কোনোৱে কয় - 'মকৰ কুণ্ডল গণ্ড প্ৰকাশে প্ৰচুৰ / চালি কৰি নাচে যেন দুগোটা ময়ূৰ।'

সত্ৰ ভেদে চালি নাচৰ ভংগিমাৰ পাৰ্থক্য দেখা যায়। খোলৰ বোলৰো কিছু গৰমিল ধৰা পৰে। বহুতৰ মতে চালি নাচ আঠ খন। আৰম্ভণি ৰামদানিয়ে নাচৰ ভিন্নতা আনে। প্ৰতিখন চালি নাচৰ ভাগ তিনিটা - ক. ৰামদানি, খ. গীতৰ ঘাতৰ নাচ আৰু গ. মেলা নাচ। ৰামদানিত সুকীয়া সুকীয়া তালৰ ব্যৱহাৰ মন কৰিবলগীয়া। ইয়াৰ নামবোৰ বেলেগ বেলেগ। যেনে - সৰু ৰামদানি, বৰ ৰামদানি, হাজোৱলীয়া ৰামদানি আৰু কলাকটীয়া ৰামদানি। দুখনকৈ ৰামদানি প্ৰত্যেকখন চালি নাচত পৰা দেখা যায়। ধীৰ লয়ত আৰম্ভ হৈ এই নাচ দ্ৰুত লয়ত পৰিণত হয়।

নাচৰ সাজ-পাৰৰ বৰ্ণনা ডঃ নেওগে দিছে এনেদৰেঃ 'খোপা মূ�ৱৰ ওপৰত বান্ধি ওৰোণাৰে ঢাকি মুখখন উলিয়াই ঠুটৰিৰ তলত বতিয়াৰে সী গাঁঠি মাৰি দিয়ে। খোপাৰ তলতো তেনে গাঁঠি পৰে। ডিণ্ডিত ফুলৰ মালা। গাত ক'লা মখমলৰ কাপোৰ। তাৰ ওপৰত বাহুৰ ওপৰে পটি মেৰিয়াই আনি কঁকালত পকাই বন্ধা হয়। কঁকালত ..... টঙালি। তলত বগা লহঙা। তাৰ ওপৰত বনকৰা আচল বা ৰিহা দুচলা। ..... ভৰিত নেপুৰ..... হাতৰ

মুঠিত আৰু বাহুৰ তলত চাৰিপাত বাজু।' (সত্ৰীয়া নৃত্য) কমলাবাৰী, জৰাবাৰী, ভোগপুৰ, বেলগুৰি প্ৰভৃতি সত্ৰৰ চালিনাচ প্ৰখ্যাত।

না. দা.

।। চিতিপটি।।

মহিলা সকলে মূৰত বা শিৰতপৰিধান কৰা অলংকাৰ। ইয়াক বিশেষকৈ বিয়াৰ দিনা আৰু নোৱাই-তোলনী বিয়াৰ দিনা কইনাক পিন্ধোৱা হয়। ইয়াৰ তিনিটা ভাগ থাকে। মাজৰ ভাগ শিৰৰ সেওঁতাৰে পিন্ধাই দিয়া হয় আৰু কাষৰ হাৰ দুডালে কইনাৰ মুখখন বাওৰে বন্ধাৰ দৰে বান্ধি ৰাখে। চিতিপটিৰ লটকনটো কপালৰ মাজভাগত অলপ ওপৰৰ ফালে পৰি থকাকৈ পৰিধান কৰা হয়। ই মহিলাৰ শিৰৰ শোভাবৰ্ধন কৰে। সেইবাবে চিতিপটিক *শিৰশোভাও* বোলা হয। প্ৰাচীন কালৰ চিতিপটিৰ লটকনটো তৰাৰ গঢ়ৰ আছিল। ধ্ৰুবতৰাই চন্দ্ৰ অদিক জ্যোতিষ্মান কৰাৰ দৰে কপালৰ তৰাগঢ়ী চিতিপটিৰ লটকনটোৱে তিৰোতামানুহৰ মুখখন অধিক উজ্জ্বল কৰি তোলে বুলিয়েই তৰাসদৃশ লটকনটো চিতিপটিত আঁৰি লোৱা হৈছিল। পিছত তৰাৰ সলনি অনেক ন ন আৰ্হিৰে ইয়াক তৈয়াৰ কৰিবলৈ লোৱা হ'ল। কিছুমান বাখৰ খটোৱা গঢ়ৰ লটকনো ওলায়। ই মহিলাৰ কপালত জিলিকি থাকে। চিতিপটিৰ হাৰৰ শেষৰ অংশ চুলিত মাৰিবলৈ হাকোটা লগোৱা থাকে। চিতিপটিৰ পৰিধান কৰাৰ আঁৰত এটি জনবিশ্বাস প্ৰচলিত আছে। সেইটো হৈছে তিৰোতা মানুহৰৰ মূৰত জেঠী পৰাটো মংগলৰ চিন সেয়েহে অসমীয়া তিৰোতাই মূৰত জেঠীনেজীয়া চিতিপটি পৰিধান কৰিছিল। *সুৱৰ্ণৰ জেঠি* বুলি জেঠীনেজীয়া চিতিপটি এবিধৰো পূৰ্বতে প্ৰচলন আছিল। নৃত্য পৰিৱেশন কৰোঁতে প্ৰয়োজন অনুসাৰে শিল্পী গৰাকীয়ে চিতিপটি ব্যৱহাৰ কৰে।

প্ৰ. শ. গো.

।। চিত্ৰাচল-কম্বাচলৰ নৱগ্ৰহপূজা।।

কালিকা পুৰাণৰ বিৰাশীত্তম্ অধ্যাযত চিত্ৰশৈল বা প্ৰাক্ নামে পৰ্বতত নৱগ্ৰহ পূজাৰ বিধান দিছে। নৱগ্ৰহ হ'ল যথাক্ৰমে - সূৰ্য, চন্দ্ৰ, মংগল, বুধ, বৃহস্পতি, শুক্ৰ, শনি, ৰাহু আৰু কেতু। বৰ্তমানে চিত্ৰাচল পাহাৰত ১৬৭৪ খ্ৰীষ্টাব্দত স্বৰ্গদেৱ ৰাজেশ্বৰ সিংহই নিৰ্মাণ কৰা মন্দিৰটো সমতল অষ্টভুৰ্জ ক্ষেত্ৰত ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। আদিতে অষ্টভুজৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত অষ্ট-দেৱালৰ উচ্চতা আছিল প্ৰায় ২১০ ছেঃ মিঃ, পিছলৈ প্ৰায় ১২০ ছেঃ মিঃ উচ্চতাৰ জংঘা সাজি তাতে চালি দিয়া হৈছিল। মন্দিৰৰ ভিতৰত সূৰ্যকলৈ অষ্টদিশত গ্ৰহবেদীমণ্ডলৰ সৈতে কুণ্ডত নটা শিৱ লিংগৰূপী বিগ্ৰহৰ স্থাপনা লক্ষণীয়। ১৫ ছেঃ মিঃ নীচস্থ কুণ্ডৰ ওপৰত (সূৰ্যৰ শিৱলিংগটো বিশ ছেঃ মিঃ তলত) ৬১ ছেঃ মিঃ বাহুৰ ন ভুজী একোটা শিৱলিংগ ৰূপী বিগ্ৰহ সংস্থাপিত। এটা বিগ্ৰহৰপৰা আন দিশৰ মাজৰ গ্ৰহটোৰ দূৰত্ব প্ৰায় ৩২৫ ছেঃ মিঃ। পূৰত শুক্ৰ, অগ্নিকোণত চন্দ্ৰ, দক্ষিণত মংগল, নৈঋতত ৰাহু, পশ্চিমত শনি, বায়ুকোণত কেতু, উত্তৰত বৃহস্পতি, আৰু ঈশান কোণত বুধৰ লিংগৰূপ দৃশ্যমান। যি গ্ৰহ যি দিশত প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছে, সেই দিশৰ লিংগদেহত ৰেখাদৌল আৰু দিগ্ বিন্দু অংকন কৰা দেখা যায়। অৱশ্যে সূৰ্য লিংগত তেনে কোনো চিহ্ন নাই। ইংৰাজী ১৯৫৯ চনত

নৱগ্রহৰ পূৰ্বদিশৰ কম্বাচলৰ মাটি খান্দোতে নৱগ্রহ দেৱালয়ৰ অনুৰূপ অষ্টশিৰ লিংগ উদ্ধাৰ হৈছে। অৱশ্যে তাৰ কেন্দ্রস্থ শিৱলিংগটো হৱলুকী হ'ল যদিও গৌৰীপীঠ অক্ষত অৱস্থাত দেখা যায়। জ্যোতিষী পণ্ডিত অধ্যাপক পুৰুষোত্তম ভট্টাচার্যদেৱৰ দৃষ্টিত এই অষ্ট-শিৰ- দিক্ নিৰূপক যন্ত্রৰ প্রতীক ৰূপে সৰ্বসাধাৰণ দৰ্শকৰ বাবে নির্মিত হৈছিল আৰু নৱগ্রহৰ শিৱলিংগসমূহ গ্রহ- বিগ্রহ ৰূপে পূজা-সেৱা আগবঢ়োৱা পৰম্পৰা প্রচলিত হৈ আহিছে। *হৱগৌৰী সংবাদত* চিত্রাচল আছে কম্বাচলৰ উল্লেখ নাই। গতিকে *কালিকা পুৰাণোক্ত* চিত্রচলৰ পূৰ্বদিশস্থ কজ্জলাচলে কম্বাচললৈ মোট সলাব পাৰে। গোৱালপাৰাৰ সূর্য পাহাৰ আৰু শোণিতপুৰৰ বামুণী পাহাৰতো সূর্য আৰু গ্রহমন্দিৰ থকাৰ প্রমাণ উদ্ধাৰ হৈছে।

(অসম প্রকাশন পৰিষদ প্রকাশিত *বিশ্বকোষৰ* আধাৰত যুগুতোৱা।)

না. দা.

।। চিফুং ।।

বিহু মাৰোঁতে বাঁহী অপৰিহার্য। বিহু গীতত বাঁহীৰ উল্লেখ আছে - 'তিনিটি আঙুলিৰে বাঁহীটি বজাওঁতে মাজৰটি লৰচৰ কৰে', নাইবা 'বাইঁৰে আগতে বাঁহী বজাইছিলোঁ পৰোঁ পৰোঁ হেন দেখোঁ। 'বাঁহী যে অকল অসমীয়া বিহুৱা ডেকাইহে বজায় তেনে নহয় - অসমৰ পর্বত-ভৈয়ামত বসবাস কৰা সকলো জনজাতিৰ মাজতে বাঁহীৰ প্রচলন আছে। সকলোবোৰ বাঁহী বাঁহৰ বাঁহী। মিচিংসকলে ইয়াক বোলে কুৰুলি পুলি। ই দুবিধ। পথালিকৈ বজোৱা বিধৰ নাম *কেতপং* আৰু থিয়কৈ বজোৱা বিধৰ নাম *তুতক*। ৰাভা জনজাতিৰ মাজত কেবাবিধো বাঁহীৰ প্রচলন উল্লেখযোগ্য। গৰখীয়াই বজোৱা বাঁহীৰ নাম লাখৰবাঁহী। কেইবা পাবো বাঁহৰ চুঙা জোৰাদি সজা কাঢ়াৰ লেখীয়া দীঘল বাঁহীক কোৱা হয় জাপখাৰা বাঁহী। কাঢ়া নল দীঘলীয়া নল বাঁহৰ ভিতৰত সোমাই দি তাত ফুটা কৰি সজা বাঁহীৰ নাম কাঢ়ানল বা খাৰা ব্রাংছি। এই বাঁহী ছয় ফুটমান দীঘল। গাত কোনো ফুটা নাথাকে। তিৱাসকলৰ বাঁহী দুবিধ - পাংছি আৰু থুৰাং।

খাচীসকলৰ বাঁহীৰ নাম শ্বৰতি। তিৱাসকলৰ থুৰাং বাঁহীৰ দৰে বড়োসকলৰ এবিধ বাঁহী আছে। এই বাঁহীৰ নাম চিফুং। ইয়াৰ ফুটা পাঁচটা। আনসকলো বাঁহীতকৈ চিফুঙৰ সুৰৰ মাদকতা আজিলৈ কোনোৱে অস্বীকাৰ কৰিব পৰা নাই।

না. দা.

।। চিৰা।।

সান্দহ খুন্দি দিয়া খাওঁ পানেশ্বৰী/ চিৰা খুন্দি দিয়া খাওঁ।
ৰাতিৰ ভিতৰতে কাপোৰ বৈ দিয়া/ বঙাল মাৰিবলৈ যাওঁ।।

অসমীয়া সংস্কৃতিত সান্দহ গুড়ি আৰু চিৰাৰ আসন সুকীয়া। চিৰাৰ সৈতে উৰল আৰু ঢেঁকীশালৰ সম্পর্ক নিগুড়। বিভিন্ন ধানৰ চিৰা খুন্দিলেও, জহা, ৰৰা, মাণিকী মধুৰী, ৰকুল ৰৰা, ভাৱলী ৰৰা, মালভোগ প্রভৃতি ধানৰ চিৰা খাবলৈ সোৱাদ যুক্ত। সাধাৰণতে ধান পানীত তিয়াই উধান পাৰি থালীত থৈ তলত জুই দি পাচিত সিৱোৰ তৰিয়াই লৈ পানীবোৰ নিগৰি যোৱাৰ পিছত ঢেঁকীশালত খোলা পাতি মাটিৰ চৰুত এঅনা-এঅনাকৈ ভাজি দুই এটা

ধান ফুটাৰ লগে লগে খোলাৰ পৰা নমাই খুবলিত দি ঢেঁকীৰে খুন্দা প্ৰয়োজন। কোনো কোনোৱে ঢেঁকীৰ সলনি উৰলো ব্যৱহাৰ কৰে। ঢেঁকী দিয়া সকলে জোৰেৰে ঢেঁকী দিয়া ভাল। ঢেঁকীৰ চাবৰ তালে তালে বঢ়াই উখনিয়াই দিব লাগে। কেইমিনিটমান পিছতে চিৰা খুবলিৰপৰা তুলিবৰ হয়। তোলাৰ পিছত সিবোৰ ডলাৰে জাৰি তুঁহবোৰ আঁতৰালে খোৱাৰ উপযোগী চিৰা প্ৰস্তুত হয়। খোৱাৰ পৰত পানীৰে টুই দৈ- গুড়েৰে তাক পৰিৱেশন কৰাটো পৰিচিত ছবি। অসমীয়া সংস্কৃতিৰ অন্যতম সম্পদ চিৰাই অসমীয়া প্ৰৱাদ প্ৰবচনৰ মাজেদি আত্ম প্ৰকাশৰ সুযোগ লৈছে। যেনে - ক. বহিব জানিলে মাটিয়ে পীৰা, খাব জানিলে চাউলে চিৰা, খ. ধিন্‌দৌ ৰঙাই /এদোণ ধানৰ চিৰা খুন্দি/ দেশখনকে জনায়, গ. একমুখে ধানৰ চিৰা, এক মুখে চাউল চিৰা, ঘ. শ্ৰীকৃষ্ণৰ নাতি/ আগেয়ে খায় চাউল চিৰা/ পিছত সোধে জাতি, ঙ. গা ধোৱতে লাগিল ভোক/ চিৰাৰ জলপান দে মোক/ আদি।

জ্যো. দা.

।। চিয়াঁ গীত ।।

ৰৰখেলীয়া অথবা পূৰ্ণধেৰীয়া ভকত-মহন্তসকলে ভকত সেৰাত গোৱা ৰূপকধৰ্মী তত্ত্বপূৰ্ণ গীতক চিয়াঁ গীত বোলা হয়। ৰৰখেলীয়া হ'ল - ৰাতি খোৱা গুপ্ত সম্প্ৰদায়ৰ এটি খেল। কিংবদন্তী অনুযায়ী মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ শিষ্য গোপাল আতাই সময়ৰ আহ্বান আওকাণ কৰিব নোৱাৰি ৰৰখেলীয়া সম্প্ৰদায়ৰ সৃষ্টি কৰিছিল। এই সম্প্ৰদায়ে শিক্ষা দিয়ে - 'খা মদৰ জোল, যা কামিনীৰ কোল/ তথাপি মুখে ৰাম কৃষ্ণ বোল' /'চিয়াঁ' শব্দৰ অৰ্থ হ'ল - ধৰ্মৰ নাম শ্ৰৱণ কৰা। ৰৰখেলীয়া ভকতসকলে নাম উচ্চাৰণেৰে ধৰ্মৰ পথত অগ্ৰসৰ হয় আৰু গুৰুজনাৰ নাম-যশত তৎপৰ হৈ উঠে। এটা কালত ৰাতি খোৱা সম্প্ৰদায় গুপ্তভাৱে সমগ্ৰ অসমতে আছিল। এই গুপ্ত সম্প্ৰদায়ৰ ভিতৰত ৰৰখেলীয়া অন্যতম। তেওঁলোকে দোভাগ ৰাতি পঞ্চমৰ (মদ, মাছ, মাংস, মুদ্ৰা আৰু মৈথুন) সহযোগেৰে ভকতসেৰা আৰম্ভ কৰি পিছত চিয়াঁ গীতেৰে অনুষ্ঠানৰ সামৰণি মাৰে। মঙলদৈ অঞ্চলত প্ৰচলিত চিয়াঁ গীতৰ দুফাকি—

ক। 'আকাশী পুৰুষে ৰৈমন কৰিছে পৰকিতি পৰিছে ডিমা।
ডিমাৰে ভিতৰে কৰে চিউ চিউ জীউৰ নাহিকে সীমা।।'

খ। 'অ নিজৰে চৰণে আহা বন্ধু সব ঐ অময়া হাটলৈ যাওঁ।
সেই হাটতে পায় গজ মুকুতাঐ পহাৰী চিনি বেহাওঁ।।'

(*দৰঙী কলা-কৃষ্টিৰ* পৰা উদ্ধৃত)।

না. দা.

।। চিয়াঁহি প্ৰস্তুত কৰা প্ৰণালী ।।

পুৰণি অসমত সাঁচিপাত-তুলাপতীয়া পুথিত যি চিয়াঁহিৰে লিখা হৈছিল, সেই চিয়াঁহি থলুৱা ভাৱে প্ৰস্তুত কৰি লোৱা হৈছিল। সেই চিয়াঁহিৰ কেঁচা সামগ্ৰী আছিল শিলিখা। আঘোণ-পুহ মাহত শিলিখা কিছু সংগ্ৰহ কৰি কটাৰীৰে গাত দুই তিনিটা আঁক দি দুই তিনিদিন ৰদত

শুকাই লৈ এটা মাটিৰ পাত্রত সিবোৰ ডুব যোৱাকৈ পানী ঢালি কেইদিনমান থৈ দিব লাগে। তাৰ পিছত তাক ৰাতি নিয়ৰত চাং এখনত তুলি থৈ তাৰ তলত ৰাখিব লাগে পৰিষ্কাৰ পাত্র এটি। মাটিৰ পাত্রৰপৰা তলৰ পাত্রত নিগৰি পৰা ৰসেই আচল চিয়াঁহি। কোনো কোনোৱে তাত হিৰাকচ অথবা কুচিয়াৰ তেজো মিহলি কৰিছিল। এই চিয়াঁহি দীর্ঘম্যাদী। পানী পৰিলেও সি নিষ্প্রভ নহয়।

চিয়াঁহি প্রস্তুতিৰ আন দুটি প্রণালী কালিৰাম মেধিদেৱে 'লিখাৰ সঁজুলি'ত দিছে। সেয়া হ'ল - ক. এক সেৰ শুকান শিলিখা, চাৰি সেৰ পানী আৰু আধাসেৰ গৰুৰ মূত পুৰণি মাটিৰ পাত্র এটাত ভৰাই ৰাহিৰত চাং এখন পাতি, পাত্রৰ মুখখন কাপোৰেৰে বান্ধি থব লাগে। ৰাতি তাত নিয়ৰ পৰিবলৈ ঢাকনিখন আঁতৰোৱা ভাল। সাত-আঠ দিন পিছত কাপোৰেৰে ছেকি শিলিখাবোৰ পেলাই দিব লাগে। ৰস খিনি পূর্বৰ নিয়মে নিয়ৰত তিনি-চাৰি দিন ৰাখি ছেকি থকা দৰকাৰ। যেতিয়া শিলিখাৰ ৰসখিনি শুকাই গোট মাৰিব তেতিয়া এটা চুঙাত ভৰাই থলেই হ'ব লিখাৰ উপযোগী মহী।

খ. শুকান আমলখি এসেৰ চাৰি সেৰ পানীত তিয়াই এটা লোৰ পাত্রত ছাঁত থৈ দিব লাগে। সাত দিনৰ মূৰত ছেকি আমলখিবোৰ পেলাই লৈ ৰসখিনি আগৰ পাত্রটোতে সাত দিনমান ৰাখি নিস্তৌ কাপোৰেৰে ছেকিব লাগে। সাত দিন মান পিছত সি হৈ পৰে লিখাৰ উপযোগী। বংগদেশত এই পদ্ধতিৰে কৰা চিয়াঁহিৰে তালপাততে লিখিছিল।

গ. সাঁচিপতীয়া পুথি-এখনত *চিয়াঁহি আওতাৰৰ কথা* লিখিছে এনেদৰে - 'তুতিয়া - ২ তো, মধুফল ২ তো ভিনে ভিনে খুন্দি থব = পানী কিচো দি থব = ৰঙ্গ নোলায় মানে খই ৩ তো পানীয়েৰে বাটি পাছে তুতিয়া ৰহত লোৰ চৰুত নিমৰ মাড়িয়েৰে লাড়ি পাগিব যা ৫২ তো পানীএৰে বাটি থব ৰঙ্গ নোলাই মানে = মধুফলৰ ৰহেৰে নিমৰ মাড়িএড়ে ৭ বাৰ = তেবে সিয়াহি হ'ব পানীত কাকত পড়িও নমৰে আখৰ। মৰাৰ পাখি জেন চিকিমিকি দেই'।

না. দা.

।। চু ।।

গাৰো জনজাতিয়ে পূজা-পাতল, উছৱ-পৰৱ আৰু আলহী-অতিথিলৈ আগবঢ়োৱা চু বা মদ আবাল- বৃদ্ধ-বণিতা নির্বিশেষে দৈনন্দিন জীৱনতো ব্যৱহাৰ কৰে। বৰা চাউল (মিমিত্তিম) অথবা গোমধান পানীত সিজাই চেঁচা হ'লে তাত *চুমাহি* বা বাখৰ মিহলাই বহল মুখৰ কলহত (দিখা) দুই তিনি দিন ৰখাৰ পিছতে সিজোৱা ধান-চাউল পচিবলৈ আৰম্ভ কৰি এসপ্তাহ মানৰ ভিতৰত ৰস জমা কার্যৰ আৰম্ভণি হয়। গাৰো ভাষাত সেই ৰস *চুবিৎচি* ৰূপে জনা যায়। ডাঙৰ মুখৰ কলহত পানী দি লৰাই লৰাই চু প্রস্তুত কৰাটো চিনাকি চিত্র। প্রথম বা দ্বিতীয় বাৰ পানী দি আহৰণ কৰা চুৰ চোক বেছি। বাৰে বাৰে পানী ঢালি উলিওৱা চুৰ চোক অনুক্রমে কমি আহে। চাহ, গাখীৰ প্রভৃতিত মুখ নিদিয়া গাৰো জনজাতিয়ে চু ক আবহমান কালৰেপৰা আজিলৈ খাদ্যপ্রাণযুক্ত স্বাস্থ্যৰ উপকাৰী পানীয় ৰূপে পান কৰি আহিছে।

না. দা.

।। চুঙা পিঠা।।

সমগ্ৰ অসমত প্ৰচলিত পিঠা-পনাৰ ভিতৰত চুঙা পিঠা অন্যতম। দুমুৰে দুটা গাঁঠি থকা কুমলীয়া জাতি বা পাহাৰীয়া বাঁহ এপাবৰ চুঙা এটা কৰি যিকোনো এটা গাঁঠিৰ তলত পিঠাগুড়ি সোমাব পৰাকৈ এটা ফুটা কটা প্ৰয়োজন। কোনো কোনোৱে দুটা গাঁঠিৰ পৰিবৰ্তে এটা গাঁঠিৰেও চুঙা কৰে। আৰে চাউলৰ গুড়িত অলপ নিমখ মিহলাই পানী সানি বাঁহৰ চুঙাত ভৰাব লাগে। মন কৰিবলগীয়া কথা হ'ল পানী সনা পিঠাগুড়ি ঘন হ'ব লাগে, পনীয়া হ'লে নহয়। আজিকালি বহুতে পানী সনা পিঠাগুড়িত ৰোকা নাৰিকলো মিহলায়। পানী মিহলি গোটা পিঠাগুড়ি চুঙাত ভৰোৱাৰ পিছত তাৰ মুখখন ধান খেৰৰ টান সোপাৰে বন্ধ কৰি দুটা উধানৰ ওপৰত এঢলীয়াকৈ ৰাখি মুখৰ ফালে ধানখেৰ অথবা শুকান কল পাতেৰে তাপ লগাকৈ জুই দিয়া প্ৰয়োজন। চুঙাৰ আগডোখৰ পোৰা হোৱাৰ পিছত পিছডোখৰত জুই দিব লাগে। একেলগে বহুকেইটা চুঙা পুৰিবলৈ বহুতে উধানৰ পৰিবৰ্তে কটা কলগছো ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়। কিছুসময় পোৰাৰ পিছত জুইৰপৰা চুঙাবোৰ আনি চেঁচা হোৱাৰ পিছত দাৰে কাটি দিয়াৰ লগে লগে বগা দীঘলীয়া চুঙা পিঠা খোৱাৰ উপযোগী হয়। নাৰিকল নিদিয়া চুঙা পিঠা কেবাদিনলৈ নোগোন্ধৰাকৈ ৰাখিব পাৰি। অৱশ্যে চুঙাটো নুগুছোৱাকৈ ৰাখিলে ভাল।

জ্যো. দা.

।। চুজেঁ।।

অসমৰ দেউৰী জনগোষ্ঠীৰ সাংস্কৃতি পৰম্পৰাৰ এক অভিন্ন অংগ হ'ল তেওঁলোকে ঘৰুৱা কৰা পদ্ধতিৰে তৈয়াৰ কৰা এবিধ বিশেষ পানীয়েই চুজেঁ। *বিচু* কেন্দ্ৰিক উৎসৱ-পাৰ্বণ, মৃতকৰ শ্ৰাদ্ধ, নানা সকাম- নিকাম আৰু দৈনন্দিন জীৱনত এইবিধ পানীয় তেওঁলোকৰ এৰাব নোৱাৰাৰ সম্পদৰ দৰে। দেউৰীসকলৰ ঘৰলৈ আলহী আহিলে প্ৰথলে *কাজি* (মাছ, মাংস বা আন শাক পাচলিৰ ভাজি) বা *ডাল জুবুৰা* (দীঘলে দীঘলে সিজোৱা শাক) আদিৰ সৈতে চুজেঁ এবাটিৰেহে আপ্যায়ন কৰা হয়। চুজেঁ সুমিষ্ট আৰু মৃদু ৰাগযুক্ত। চুজেঁ তেওঁলোকৰ দৈহিক শক্তিৰ আধাৰ বুলি বহুতে বিশ্বাস কৰে।

দেখাত ঠিক ডাঠ গাখীৰৰ বৰণৰ এইবিধ পানীয়ৰ প্ৰস্তুত প্ৰণালী বেচ আকৰ্ষণীয়। ইয়াক প্ৰস্তুত কৰিবলৈ প্ৰথমে হাবি-জংঘলৰ পৰা জুঁৰ, বিলনি (বিহলঙনি), য়মাহাকু, দুঁদুঁচিৰিং (তৰাজাতীয় গছ), ছঁচ্চিয়া (কুঁহিয়াৰ পাত), ককৰং, গুঁই,চ্চমতা চ্চিয়া (মধুৰি পাত), তিজুঁ ছিয়া (কঁঠাল পাত), জেজেৰি চ্চিয়া, দুৰুম বন (দোৰোণ বন), কাকৈ দিয়া, পিপলু চ্চিয়া (পিপলি পাত), কাবা চ্চিয়া (নীলকণ্ঠ পাত), মানিমুনি, পেনচু (পাণ), দুবুচিতি, কাকেগাবা চ্চিয়া (ঢোপাই তিতা), মিচিমি কাবা, চকামৰা, মেচিমতু, য়াহ বকাবা চ্চিয়া, পচলি চ্চিয়া, বেদাই চ্চিয়া আদি নানা গছ লতাৰ পাত, শিপা মূল আদিবোৰ কাটি ছিঙি খুন্দি গুড়ি কৰি একেলগে শুকুৰাই পিঠা গুড়িৰ সৈতে মিহলাই লাড়ু বা পিঠা সাজি লোৱা হয়। এনে অৱস্থাত ইয়াক *পেঁৰকুচিৰি* (মদৰ পিঠা) বোলে। ইফালে বৰা, মাচুৰী, জহা বাও (বৰা চাউল সৰ্বোৎকৃষ্ট) আদিৰ কোনো এবিধ চাউল ভাতৰ দৰে সিজাই ডলা এখনত ঠাণ্ডা হ'বৰ বাবে মেলি দিয়া হয়।

ইয়াৰ পিছত মদৰ পিঠা উপযুক্ত পৰিমাণত সেই ভাতৰ লগত ভাঙি গুৰি কৰি মিহলাই লৈ এখন আহল - বহল ডলাত মেলি ঢাকনীৰে ঢাকি থোৱা হয়। এই ঔষধযুক্ত চাউলখিনিৰ গৰমকালি চৌব্বিশ ঘণ্টাৰ ভিতৰতে আৰু শীতকালত কিছু পলমকৈ মলমলীয়া গোন্ধ ওলাবলৈ ধৰে। গোন্ধ ওলোৱাৰ পিছত *চৰা চাগাৰা* খিনিত (ঔষধযুক্ত ভাত) *দিঁচ* (মাটি কলহ)ত ৰাখি বিহলঙনিৰ পাতেৰে ঢাকি থোৱা হয়। কলহত ভৰোৱাৰ পিচত ইয়াক *চৰা* বুলি কোৱা হয়। এসপ্তাহ মানৰ পিছত কলহৰ চৰাখিনিৰপৰা যি ৰস হয় তাক *ছুজেঁ মিক্তি* বোলে। কলহৰপৰা চৰা খিনি উলিয়াই পৰিমাণ অনুযায়ী পানী ঢালি চেকিলে বগা, পাতল, গুলপীয়া ৰঙৰ যি ৰস নিসৃত হয় সেয়াই হৈছে চুজেঁ।

বি. ভু. ব.

।। চুন্নত ।।

চুন্নত মুছলমানসকলৰ সংস্কাৰমূলক কৃত্য। এই অনুষ্ঠানটোৰ আন এটা নাম খট্না বা মুছলমানী কৰা। চুন্নত কৃত্য অনুষ্ঠিত হয় ল'ৰা সন্তানৰ বেলিকা। সাধাৰণতে ৫/৬ বছৰীয়া ল'ৰাক চুন্নত কৰা হয়। অনুষ্ঠানৰ দিনা চোতালৰ এচুকত কাপোৰ আদিৰে বেৰ দি স্থান প্রস্তুত কৰি ল'ৰাজনক গা-ধুৱাই পীৰা এখনত বহুৱায়। দুজন লোকে ল'ৰাজনক ধৰি থাকে, *বটিয়াই* ল'ৰাজনৰ পুৰুষাঙ্গৰ শীৰ্ষভাগ আবৰি থকা ছালখনৰ কিছু অংশ কাটি পেলায়। এই অংশক *অদ্কাভাৰ* বোলে। এই অংশ ছাল মাটিৰ পাত্রত থৈ পাত্রটো মাটিতপোতে। ঘা নুশুকোৱা আৰু বিষ নকমা পর্যন্ত ল'ৰাজনক ঘৰতে আৱদ্ধ কৰি ৰখা নিয়ম। বিশ্বাসমতে ছেদিত অংশই শৰীৰত মল সংৰক্ষণ কৰে। শৰীৰৰ সকলো অংগ পৰিষ্কাৰ কৈ ৰখা উচিত। সেয়ে শিশুকাল অতিক্রম কৰি নৰত্ব প্রাপ্তিৰ সময়ত এই অনুষ্ঠান অনুষ্ঠিত হয়। পুত্রসকলে সন্তান জন্ম দিব পৰা ক্ষমতা আহৰণৰ বাবে লিংগৰ শীৰ্ষভাগৰ আৱৰণ বিদূৰণ অপৰিহার্য- এনে বিশ্বাসো মুছলমান সমাজত পৰম্পৰাগতভাৱে প্রচলিত। তেওঁলোকৰ মাজত ধাৰণা আছিল যিসকলে চুন্নত নকৰে তেওঁলোক মুছলমানেই নহয়। এইফালৰপৰা চুন্নতক মুছলমানৰ প্রতীকৰূপে গ্রহণ কৰিব পাৰি। মুছলমানী কৰা শব্দটোৱেও ইয়াৰ যুক্তিযুক্ততা প্রতিপন্ন কৰে।

বি.শ.

।। চেও-চাপৰি-নাম ।।

মঙলদৈ অঞ্চলৰ এটি জনপ্রিয় দলীয় পৰিবেশ্য কলা হ'ল - চেও-চাপৰি-নাম। এই নামৰ জন্ম কেতিয়াৰেপৰা হ'ল, তাক নিশ্চিতভাৱে কোৱা টান। কোনো কোনোৱে ভাৱে যে মহাপুৰুষীয়া খটৰা-সত্রই ইয়াৰ সূতিকা গৃহ। সত্রীয়া নাম-কীর্ত্তন ভোৰতাল আৰু নাগাৰাৰ সমাবেশ ঘটাই বিভিন্ন মুদ্রা চাপৰি আৰু তালৰ চেওৰ সংযোজনা ঘটাই এই পৰিবেশ্য কলাটি অধিক জনপ্রিয় কৰিবলৈ যত্ন কৰাটো তাৎপর্যপূর্ণ। এই নামত এযোৰ নাগাৰা থাকে আৰু কমেও দুযোৰ ভোৰতালৰ প্রয়োজন। নাগাৰাযোৰৰ বাওঁফালৰটো সৰু। তাৰ নাম কুলকুলী। সোঁফালৰটো ডাঙৰ। ইয়াৰ ধ্বনি আৰু বাদীৰ সুৰ বহুদূৰৰ পৰা শুনা যায়। এওঁলোকে সাধাৰণতে *ৰামায়ণ, মহাভাৰত* অথবা *কীর্তন-দশমকপৰা* গোৱাৰ উপযোগীকৈ পদ বাচনি কৰি উলিয়ায়। নাম পৰিবেশৰ প্রস্তুতি পর্বত পাঠকে লগাই দিয়া নামৰ সুৰটো নাম গোৱাসবে

সমূহীয়াকৈ গায়। পাঠক জনৰ পদচালনাত থাকে নৃত্য আৰু হাতত মুদ্রাৰ ভংগি। তালুৰে বা তালবাদকসকলৰ বিভিন্ন চং আৰু ঘূৰণে দৰ্শকক আমোদ দিয়ে। নাম পূৰ্ণদমে চলি থকা কালতে চাৰি, ছয় কিংবা আঠজনীয়া এটি দলে বিৰতি বিহীন ভাৱে নাগাৰৰ বাদী তাল চাপৰিৰ চেৰে চেৰে তাল নকটাকৈ *খেদা নাচন, সৰকি নাচন* প্ৰভৃতি পৰিৱেশন কৰি দৰ্শকক উশাহ ল'বলৈ পাহৰাই দিয়ে। অৱশেষত তাল, নাগাৰা আৰু চাপৰিৰ দ্রুত পৰিৱেশনৰ মাজতে তেওঁৰ ইংগিতত নামৰ সামৰণি পৰে।

চেও-চাপৰি সবাতোকৈ আকৰ্ষণীয় দিশটো হ'ল - *নামৰ যুঁজ*। কোনো কোনো ঠাইত দুটা দলে নাম পৰিবেশন কৰে। তেতিয়া দুইটা দলৰ মাজত তালৰ চেও, নাগাৰাৰ বাদী, চঙৰ কৌশল আৰু সুৰৰ বৈচিত্র্যৰ ভেটিত নামৰ যুঁজ বা অৰিয়া-অৰি লাগে। বিচাৰক হয় - শ্রোতা ৰাইজ। জিকা দলে পুৰস্কাৰ লাভ কৰে।

এটা কালত ছিপাঝাৰ পুৰণবাৰী, আলিকাষ, লেখাৰুপাৰা, বলদেৱপাৰা, ঢোকাপাৰা প্ৰভৃতিৰ চেও-চাপৰি দলে সমগ্র মংগলদৈ অঞ্চলতে এটি আলোড়নৰ সৃষ্টি কৰিছিল। বৰ্তমানে একাধিক নামৰ দলে হ্রাত গৌৰৱ উদ্ধাৰৰ প্রযত্নত ব্রতী হোৱাটো আনন্দৰ বিষয়।

না. দা.

।। চেৰা-বিহু ।।

চেৰা বিহু বুলিলে সপ্তম আৰু অন্তিম বিহুক বুজায়। *চেৰা* শব্দৰ অৰ্থ হ'ল - অৱসান বা ত্যাগ - 'চেৰা বিহু চাড়ি যোৱা।' এই দিনা উজনি অসমত কোনো কোনোৱে হাঁচতি আগবঢ়াই ৰৰগছৰ গুৱিত বিহু উৰাই আহে। সেইদিনা উজনি-নামনি উভয়তে শাতশাকী খোৱা দস্তুৰ আজিও প্রচলিত। কমলাবাৰী সত্রৰ বাবে চেৰা বিহুৰ আন এটি তাৎপর্য আছে। সাত বিহুৰ দিনা মহাপুৰুষ মাধৱদেৱে বদলা আতাক ধর্মাধিকাৰ পাতি তাল-মালা আগবঢ়াই উজনিলৈ ধর্ম প্রচাৰ কৰিবলৈ আদেশ দিয়ে। গুৰুজনাৰ আদেশ শিৰত লৈ আতাই পিছ দিনাই উজনিলৈ যাত্রা কৰে। সাত বিহুৰ দিনা আজিও পুৱা-প্রসংগ শেষ হোৱাৰ পিছত গায়ন-বায়নৰ সমস্ত প্রসংগই বন্ধ থকাটো উল্লেখযোগ্য। সেইদিনা তাত সর্বসাধাৰণ উপবাসে থাকে - খেতিয়কে পথাৰলৈ যোৱাৰপৰা অব্যাহতি লয়।

না. দা.

।। চের্জা।।

ৰেপণিৰে বজোৱা উত্তৰ ভাৰতীয় অথবা পূর্বাঞ্চলৰ চাৰিণ্ডা বাদ্যযন্ত্রটোৰ বড়ো নাম চের্জা।। বড়োসকলে নৃত্য গীতৰ সৈতে এইবিধ বাদ্যযন্ত্রৰ ব্যাপক ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়। উত্তৰ কাছাৰ জিলাত বসবাস কৰা ৰাখ্‌ল (চেৰাণ্ডা), বেইটে (চেৰেণ্ডা) কুকি আদি লোক সকলেও চাৰিণ্ডা বা চের্জা ব্যৱহাৰ কৰে।

না. দা.

।। চৈতেলি গোৱা ।।

পুৰণি অসমত বিভিন্ন শাস্ত্রবেত্তা পণ্ডিতৰ তত্ত্বাৱধানত চলা ছাত্রশালাবোৰত দূৰ-দূৰণিৰপৰা ছাত্র আহি অধ্যয়ন কৰাৰ সংবাদ মধ্যযুগীয় চৰিত পুথিবোৰত পোৱা যায়।

ছাত্রসকলে থকা-খোৱা কৰিছিল গুৰু-গৃহত। তেওঁলোকে গুৰুৰ গৰু-ছাগলী, খেতি-বাতি প্রভৃতি চোৱা-মেলা কৰিছিল। গুৰুমুখী শিক্ষাত গুৰুদক্ষিণা দিয়া প্রয়োজন। ছাত্রসকলে গুৰুজনাক বছৰেকত এবাৰ গুৰুদক্ষিণা আগবঢ়াইছিল বহাগ মাহত। গুৰুদক্ষিণা দিবলৈ তেওঁলোকে গুৰুৰ আদেশ লৈ সমগ্র চ'তৰ মাহটো মানুহৰ ঘৰে ঘৰে দান-দক্ষিণা বিচাৰি ফুৰিছিল। ছাত্রসকলে এনেদৰে কৰা ভ্রমণক কোৱা হয় *চৈত্রফুৰি*। ছাত্রসকলে মানুহৰ পদুলিত উপস্থিত হৈয়ে লক্ষ্মী-সৰস্বতী কিম্বা ভগবান শ্রীকৃষ্ণৰ প্রশস্তি গাইছিল - গুৰু-গম্ভীৰ স্বৰত। এনেদৰে ঘৰে ঘৰে প্রশস্তি গোৱাটোক কোৱা হৈছিল *চৈতেলি গোৱা*। এমাহ গাঁৱে-ভূঞে চৈতেলি গাই যিখিনি ধন পাইছিল, তাকে ছাত্রসকলে সভক্তিৰে সংক্রান্তিৰ পৰিত্র দিনত গুৰুৰ চৰণত নিবেদন কৰিছিল। গুৰুজনে তাতেই সন্তুষ্ট হৈ আশীৰ্বাদ দিছিল। আজি সমাজ ব্যৱস্থা সলনি হ'ল। গুৰুকুল শিক্ষাই মেলানি মাগিলে। চৈতেলি গোৱা পৰ্বৰো ইতি পৰিল।

না. দা.

।। চৌ খেল।।

কৈশোৰৰপৰা প্রাকবৃদ্ধ বয়সলৈ অংশ ল'ব পৰা চৌ খেলত দুটা দল থাকে। প্রতিটো দলত কমেও পাঁচজন সদস্য থাকে। চৌ খেল খেল পথাৰত কৰ্ট সাজি লৈ খেলা এবিধ শাৰীৰিক ব্যায়াম যুক্ত খেল। চৌ খেলৰ বাবে আয়তাকাৰে এখন পথাৰত আঁচ টানি তাক দীঘলে সমানে দুভাগত বিভক্ত কৰি লৈ পুনৰ পথালিকৈ দুয়োটা ভাগক আঁচটানি বৰ্গ আকাৰৰ ঘৰ বা ক্ষেত্র কৰি লোৱা হয়। দুয়োফালে কমেও চাৰিটা ক্ষেত্র বা ঘৰ কৰা প্রয়োজন। ঘৰ বোৰৰ নির্দিষ্ট জোখ-মাপ নাই যদিও ক্ষেত্রত দুয়ো মূৰৰ আঁচৰপৰা দুজনে হাত মেলি পৰম্পৰে লগ নোপোৱা জোখেৰে কৰা হয়। মাজৰ দীঘল আঁচডালত আৰু পথালি আঁচবোৰত এজন এজনকৈ এটা দলে আগচি থাকে। আনটো দলে এমূৰৰ পৰা *চৌ* বুলি কৈ বিপক্ষেই চুব নোৱাৰাকৈ ঘৰবোৰ পাৰ হৈ পুনৰ ঘুৰি আগৰ ঠাইলৈ আহিব পাৰিলে পকে। এনেকৈ পকি উঠা দলে আঁচত থাকি আনদলক আগচিবলৈ পায়।

ক.ব.

।। চৌপূজা ।।

নলবাৰী জিলাৰ ধৰ্মপুৰ মৌজাৰ অন্তর্গত নদলা গাঁৱত কেঁচাইখাতী বা কাঁচাইখাতী গোসাঁনীৰ থান এখন আছে। প্রতি বছৰে নদলা গাঁৱৰ ৰাইজে বহাগ মাহৰ যিকোনো এটি পৰিত্র দিনত কেঁচাইখাতীৰ থানত পূজা দিয়ে। এই পূজাৰ নামেই হ'ল চৌপূজা। পূজাৰ দিনা দেৱীমূর্তিৰ অনতিদূৰত পাঁচডাল কলগছেৰে ভূৰ এখন সজাই তাৰ ওপৰত কলপুৱাৰে মজু এটি তৈয়াৰ কৰা হয়। এই মজুটোকেই চৌ বোলা হয়। মজুৰ গুৰিডোখৰ ঘূৰণীয়া আৰু বহল, ওপৰলৈ ই দ'ল, মঠ বা কলিডিলৰ আগভাগৰ নিচিনা। ইয়াৰ এখন দুৱাৰমুখ থাকে। মজুটোৰ গাত সিন্দূৰেৰে নানাবিধ লতা ফুলৰ চিত্র অংকন কৰা হয় আৰু তাৰ চাৰিওফালে চাৰিটা পাঁচ-ছফুটমান ওখকৈ বাঁহৰ আগ (চাট) পুতি দিয়া হয়। প্রত্যেকডাল বাঁহৰ আগত নানাবিধ ফুলৰ মালা দিয়া হয়। মজু বা চৌটোৰ একেবাৰে শীৰ্ষবিন্দুত আৰু ভুৰখনৰ ওপৰত ঠায়ে ঠায়ে বাঁহৰ শলাৰে পুতি থোৱা কলপুলিৰ টুকুৰাবোৰৰ কোনোটোত পদুম ফুল আৰু

কোনোটোত ধূপ দিয়া হয়।

পূজাৰ প্ৰাৰম্ভতে মজুটোৰ ভিতৰত পাঁচখন ঠগী বা নৈবেদ্য দিয়া হয়। হাঁহকণী এযোৰ, এৰাঁ গাখীৰ, জহাচাউল আৰু চেনিৰে ৰন্ধা ভোগৰ উপৰি ভিন্ ভিন্ পাত্ৰত থোৱা হয় ঘিউ, মৌ, চেনি, দৈ আৰু এৰাঁ গাখীৰ। এৰাঁ লাৰু, পইচা, পাণ, জহাচাউল, মাছ, আলু, লোণ, তেল, আদিৰ এটা সিধাও ভিতৰতেই থোৱা হয়। চৌটো আৱশ্যকীয় সামগ্ৰীৰে পূৰ কৰাৰ পিছত কেঁচাইখাতী গোসাঁনীৰ আগত অসংখ্য পঠা ছাগলী, হাঁহ আৰু পাৰ বলি দিয়া হয়। বলিৰ অন্তত পুৰোহিতে বিধিমতে ভূৰখন উছৰ্গা কৰে। শেষত ভূৰখন দুডাল বাঁহত বান্ধি চাৰিজন মানুহে লৈ গৈ বুঢ়াদিয়া নৈত উটুৱাই দিয়ে। উটাবলৈ নিওঁতে গাঁৱৰ বাইজে ভোৰতাল, ঢোল, খোল, শঙ্খ, ঘন্টা, কালি, বৰকাঁহ, খুটিতাল আদি বজাই গীত-পদ গাই নৈৰ ঘাটলৈকে চৌটোক আগবঢ়াই দিয়ে। দিনৰ ভাগতেই চৌপূজাৰ মাঙ্গলিক প্ৰক্ৰিয়াৰ অন্ত পৰে।

বৰ্তমান কালত নদলা গঞাৰ বাহিৰেও আন আন ঠাইৰ মানুহৰ মাজতো চৌপূজাৰ প্ৰচলনে ব্যাপকতা লাভ কৰিছে।

বি. ভ

।। ছগ্রামিছাৰা ।।

অসমীয়া সংস্কৃতি পথাৰ সংস্কৃতি। কৃষিক কেন্দ্ৰ কৰি অসমীয়া জাতীয় কৃষ্টিয়ে যি স্বকীয় ৰূপ যুগে যুগে লাভ কৰিছে তাৰ মনোৰম ইতিহাস কৃষিভিত্তিক উৎসৱসমূহৰ মাজত সুন্দৰকৈ প্ৰকাশ পাইছে। তিৰাসকলৰ এটি সুন্দৰ কৃষিভিত্তিক অনুষ্ঠান হ'ল *ছগ্রামিছাৰা*। এই উৎসৱ খেতি চপোৱাৰ পিছত নৃত্য-গীতৰ দেৱতা *চাৰিপহাই* বা *নাচুপি-পাণ্ডনি ৰাজাৰ* উপাসনাৰ আয়োজন কৰা হয়। ছন কাৰা মানে বছৰৰ সমাপ্তি আৰু ছনকাৰাৰ পৰা ক্ৰমবিৱৰ্তনত সৃষ্টি হোৱা *ছগ্রামিছাৰা* উৎসৱ বছৰৰ শেষত আয়োজন কৰা উৎসৱ। এই উৎসৱৰ প্ৰথম দিনা নৃত্য-গীতেৰে দেৱতাৰ নামত ৰঙা কুকুৰা বলি দিয়া হয়। বাকীকেইদিন বিষয়াসকলৰ ঘৰত নৃত্য-গীত কৰা হয়। নৃত্য-গীতত অংশগ্রহণ কৰা লোকসকলে চোতালত ঘূৰণীয়াকৈ নাচে। নৃত্য-গীতৰ মাজত *খ্রাম* (ঢোল) আৰু *থোৱাঙ* (দুটা ফুটাযুক্ত দীঘল বাঁহী) ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়। *ছগ্রামিছাৰা* আয়োজনৰ সময়ত কুঁহিলাত কাটি বা পানী দলৰ ভিতৰৰ বগা অংশ চৌশলা এডালেৰে উলিয়াই বাঁহৰ কাঁঠীত গাঁঠি পাগুৰিত তিনিডালকৈ *খুমখাঠি* তিনিজন লোকে পিন্ধিব লাগে। এই তিনিজন লোকক *টেঙৰে* বোলে। এই তিনিজনৰ উপৰি এজন পুৰা (বুঢ়া) আৰু এজন *মহ* (পহু) থাকে। বুঢ়াৰ প্ৰতীকৰূপে বিৰিণাৰ ফুলেৰে মুকুট সাজি মূৰত পিন্ধে। *মহজনে* দুটা ফেৰেঙণি থকা গছৰ ডাল এটি পহুশিঙৰ প্ৰতীক হিচাপে লৈ তাত নতুন গামোচা বান্ধি নৃত্য কৰে। তিনি-চাৰিজন কিশোৰে মূৰৰপৰা ভৰিলৈ কেঁচা কলপাত মেৰিয়াই বাইজৰ লগত চোতালত নাচে। নাচ-গান চাবলৈ অহা মানুহৰ কোপদৃষ্টি যাতে নৃত্য-গীতত ভাগ লোৱা লোকসকলৰ গাত নপৰে, তাৰ বাবে কলপাত পিন্ধা কিশোৰ কেইজনে নাচত অংশগ্রহণ কৰে। *ছগ্রামিছাৰাত লুখুমীবাৰ* (ভঁৰাল) সম্মুখত নাচৰ দলটিয়ে নচাৰ আগ মুহূর্তত গাভৰুসকলে বিষয়-ৰবীয়াসকলক কুহুমীয়া পানীৰে ভৰি ধুৱাই দি পবিত্রতা

অর্জন কৰে। নৃত্য-গীতৰ অন্ততঃ সমূহ ৰাইজে মদ-মাছৰে সৈতে অন্ন গ্রহণ কৰে।

এনেদৰে ফাগুনৰ এটি বুধবাৰে আয়োজন হোৱা নৃত্য-গীতেৰে মুখৰিত *ছগ্রামিছোৱা* অনুষ্ঠান সোমবাৰৰ দিনাখন অন্ত পৰে। পথাৰত কঠোৰ পৰিশ্রমেৰে খেতি কৰাৰ অন্তত নৃত্য-গীতেৰে দেৱতাৰপৰা আশীর্বাদ গ্রহণ কৰি, কৃষি কর্মৰপৰা বিৰত থকা সেই সময়ছোৱাৰ কাৰণে নৃত্য-গীতেৰে দেৱতাৰ ওচৰত নিজৰ খেতিৰ সঁজুলি দা-কোৰ আদি অর্পণ কৰে।

বি. পা.

।। ছঠ পূজা ।।

ছঠ পূজা পালন কৰা হয় - কাতি মাহৰ শুক্লা ষষ্ঠী তিথিত। এই উৎসৱ উত্তৰ প্রদেশ আৰু বিহাৰত মহা পয়োভৰেৰে উদ্‌যাপন কৰা হয় যদিও আজিকালি অসমতো ইয়াক অগণন হিন্দীভাষী লোকে আন্তৰিকতাৰে পালন কৰা চকুত পৰে। এই উৎসৱত তিৰোতাসকলৰ ভূমিকা বিশিষ্ট। কাতি মাহৰ শুক্লা চতুর্থীৰেপৰা ছঠ পূজাৰ ব্রত আৰম্ভ হয়। এই দিনা প্রত্যেকে গা-পা ধুই আহাৰ গ্রহণ কৰে। পঞ্চমীৰ দিনা গা-পা ধুই গোটেই দিনটো উপবাসত কটায়। ওৰে দিন পানী টুপিও নিপিয়ে। ৰাতি লাউৰ তৰকাৰী আৰু ভাতত গুড় লৈ উপবাস ভাঙে। লাউৰ তৰকাৰীত নহৰু আৰু পিঁয়াজ দিয়া নিষেধ। ষষ্ঠীৰ দিনা পুৱাৰেপৰা সন্ধিয়ালৈকে উক্ত পূজাৰ ভকতসকলে এটুপী পানী নোখোৱাকৈ উপবাসত থাকে। গধূলি সূর্য অস্ত যোৱাৰ লগে লগে পর্ব পালন কৰা পুৰুষ-স্ত্রী নির্বিশেষে গা-পা ধুই পূজাৰ সামগ্রী লৈ কোনো নদী, নিজৰা বা জলাশয়লৈ যায়গৈ। পূজাৰ সামগ্রীত থাকে পাঁচবিধ সামগ্রী - কল, শৰীফা, নেমু, মাধুৰি আম আৰু আপেল। ইয়াৰ উপৰি বিভিন্ন ফলো লগত লৈ যোৱা হয়। ইয়াৰ লগতে আদা, হালধিৰ পাত, মূলা প্রভৃতি থকাও বাঞ্ছনীয়। চন্দন আৰু ধূপতো লাগিবই। গধূলি বেলা পূজাৰ বেদীৰ তলত গোৱা হয় -

বাতহি পুচেলা বতহিয়াঁ/ ই বহজি কেকৰা কে জাই/

অন্ধৰ হোখুৰে বতহিয়া/ ই বহগী ছঠী মাইয়া কে জাই//

সন্ধ্যাকালত গীত গাই গাই তিৰোতাসকলে হাতত বস্তি জ্বলাই লৈ নদী ঘাটলৈ যায় - চাকিৰ চৌদিশে থাকে বিভিন্ন সম্ভাৰ। সূর্যাস্তৰ প্রাক্‌মুহূর্তত এৰাঁ গাখীৰ আৰু ফলেৰে ছট দেৱতাক আৰাধনা কৰা ৰীতি। আৰাধনাৰ পিছত ঘৰলৈ প্রত্যাৱর্তন কৰি দেৱতালৈ অর্ঘৰূপে আগবঢ়োৱা দ্রব্য সম্ভাৰসমূহ ঘৰৰ ভিতৰ সোমায়। তিৰোতাসকল ৰাতি উপবাসে ৰয়। পিয়াহত পানী এটোপাও নিগিলে। আনকি 'ঢোক' গিলাও নিষেধ। বোৱাৰী পুৱাৰ লগে লগে (ৰাতিপুৱা চাৰি বজা) তিৰোতাসকলে গীত গাই গধূলি পূজা কৰা ঠাইলৈ গৈ ধূপ-দীপ জ্বলাই লৈ গায় - 'হাত কে দলিয়া লেলে/ মালিন ৰৱাড় বে/ উগনা উদতি মল / অৰঘ দি জাই//' সূর্যোদয়ৰ পিছত পণ্ডিতে মন্ত্র মাতে ভক্তই এৰাঁ গাখীৰ আৰু ফল হাতত লৈ সূর্যৰ পিনে ঠিয় দি তাক দেৱতালৈ নিবেদন কৰে। নিবেদন পর্ব শেষ হোৱাৰ পিছত স্ত্রী-পুৰুষ (যিয়ে পর্ব পালন কৰে) নির্বিশেষে নিজৰ নিজৰ ঘৰলৈ যায় আৰু আপোন অভিৰুচি মতে অন্নজল গ্রহণ কৰে। এনেদৰেই ছঠ উৎসৱ সম্পন্ন হয়।

এই উৎসৱৰ উদ্ভৱ সম্পর্কত ভিন্ন জনে বিভিন্ন মত দাঙি ধৰে যদিও ই মূলতঃ সূর্য

পূজা। ইয়াৰ যোগেদি ভক্তৰ আশা-আকাঙ্খা আৰু গভীৰ বিশ্বাস সুন্দৰকৈ প্ৰকাশ পায়। সূৰ্যৰ উত্তাপত বেয়া বস্তুবোৰ নাশ পায়। ইয়াৰ কৃপাতে লোকে আনন্দৰে কাল কটাবলৈ সমৰ্থ হয়। একে দৰে ছঠ পতি সূৰ্যক সেৰি জনগণে নিজৰ দুখ আঁতৰ কৰে। লোকবিশ্বাস আছে ঃ এই পৰ্ব নিষ্ঠাৰে পালন কৰিলে জাগতিক যিকোনো সমস্যাৰে সমাধান পোৱাটো সম্ভৱ। মানুহৰ সমস্ত আশা-আকাঙ্খাকে ই সম্পূৰণ কৰে। এককথাত ছঠ সূৰ্য দেৱতাৰ অৰ্চনা। সূৰ্যৰ অৰ্চনাই মানুহৰ কলুষ-কালিমা নাশে - সুখ শান্তি প্ৰদান কৰে।

পূ. ক.

।। ছাথাৰ-গীত আৰু নৃত্য ।।

বায়খো উৎসৱ কালত ৰাভা ডেকা-গাভৰুৱে প্ৰাণঢালি ছাথাৰ গীত গায় - নৃত্যত ভূমি কঁপায়। ধৰ্মীয় বিশ্বাস অনুসৰি এই গীত আৰু নৃত্যৰ অন্তৰালত আত্ম লুকায়িত হৈ আছে প্ৰজননবাদৰ বিকাশ। কিছুদিন আগলৈকে বিৱাহিত স্ত্ৰী-পুৰুষে ছাথাৰত ভাগ ল'ব নোৱাৰিছিল - আনকি শ্ৰোতা অথবা দৰ্শক হোৱাৰ পৰাও বিৰত থাকিব লগাত পৰিছিল। ৰাতি বিছৱ এই নৃত্য ওৰে ৰাতি চলে আৰু নৃত্য-গীতৰ মাজেদি কোনোবাই কাৰোবাক ভাল পালে পিছত সামাজিক দস্তুৰ মতে মিলনৰ জৰীত বান্ধ খায়। ছাথাৰ গীতৰ নমুনা -

ডেকা - 'বছৰ পিদান ৰিবিদং/ বায়খো মনি কিয়া// নাঙি কাথা মনি কিদং ছালে/ আমে টঙা জাংছাৰে/ আমে টঙা জাংছা//,

ভাৱাৰ্থ - নতুন বছৰ পৰিলে তোমালৈ মনত পৰে। তেতিয়া থিৰেৰে থাকিব নোৱাৰা হওঁ।

গাভৰু - 'অ ছেংৰা গা বুৰ কায়/ আতো ইনা নামা/ আং নাঙো নুকবাৰা - ছালে/ কানি দংকায় কাথা ৰে/ কানি দংকায় কাথা//'

ভাৱাৰ্থ - হেৰা ডেকা ল'ৰা, তুমি কি ক'ব খুজিছা, কোৱাচোন। মই যে তোমাক পছন্দ কৰিছোঁ। সঁচা কথা কোৱা - মোৰ প্ৰতি তোমাৰ মৰম কিমান?

(গীত দুটা *বসন্ত উৎসৱ আৰু অসমৰ বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ লোকনৃত্যৰ* পৰা উদ্ধৃত)

না. দা.

।। ছোঁ-মুখা ।।

ভৰতৰ *নাট্য শাস্ত্ৰত* (একবিংশতি অধ্যায়) অভিনয়ৰ পৰিপুষ্টি সাধক বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ পুস্তৰ নামোল্লেখ আছে। ভৰত মুনিৰ ভাষাত, 'পৰ্বত, যান, বিমান, ঢাল, বৰ্ম, পতাকা, হাতী প্ৰভৃতি যি নাট্যত নিৰ্মিত হয়, সেয়ে পুস্ত।' (২১/৮) সত্ৰীয়া ভাষাত এই পুস্তকে *ছোঁ-মুখা* কোৱা হয়। চৰিত পুথিত ইয়াৰ বিষয়ে আছে - 'ভাওনাৰ ছো যত সভাঘৰে নিল/ আঁৰ বস্ত্ৰ দিয়া তাকে তৈত ঢাকি থৈল//' (ৰামচৰণ) *ৰামবিজয় নাটক* অভিনয় কৰা সন্দৰ্ভত দৈতাৰি ঠাকুৰে লিখিছে - 'কাহাকো নানান ছো সাজিবাক দিলা// ৰাম যাত্ৰাৰ গীত আপুনি কৰিলা//' (পদ১২৯৯) মহাপুৰুষে সুন্দৰীৰ ওচৰত ৰভা-খলাত গোপ-গোপী আৰু গাই-দামুৰীৰ উপৰি কৃত্ৰিমকৈ গোবৰ্দ্ধন পৰ্বত সাজি তাতে *গোবৰ্দ্ধন যাত্ৰা* কৰাৰ কথা *কথা-গুৰু চৰিতত* আছে (পৃ. ৫৪৮)। ৰৰবিষ্ণু আতাৰ অনুৰোধ মৰ্মে মহাপুৰুষে মালচাত *নৃসিংহ*

যাত্রা ভাওনা কৰা কালত ৰৰবিষ্ণু আতাৰ সৈতে নাৰায়ণ দাস ঠাকুৰে লগ লাগি ছোঁ সজাৰ কথাও কথা গুৰু চৰিতেই সদৰি কৰাটো উল্লেখযোগ্য (পৃ. ৩১৪) *তুংখুণ্ডীয়া বুৰঞ্জীত* আছে - কমলেশ্বৰ সিংহৰ ৰাজসভাত ১৭২৭ শকৰ ১৮ ফাগুনত যি *ৰুক্মিণীহৰণ* ভাওনা চলিহা বাৰেঘৰ সত্ৰৰ ফালৰপৰা অনুষ্ঠিত হৈছিল, সেই ভাওনাত কালীসাপ এটা, ভালুক এটা আৰু দুটা হাতী দেখুৱা হৈছিল আৰু আৱশ্যকীয় স্থানত ছোৰ প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল (দফা ৩২৯)। মাজে-সময়ে হনুমন্ত জাম্বৱন্তৰ অভিনয়ত সম্পূৰ্ণ ৰূপে গা ঢকা সাজ পিন্ধিছিল। তাত নেজো সাজি দিয়া হৈছিল। 'জলম' (চোলা) সজা হৈছিল কাপোৰ আৰু মৰাপাটেৰে।

সাধাৰণতে বাঁহ আৰু কাগজেৰে ছোঁ মুখা সজা হয়। কাঠৰ ছোঁ মুখা থাকিলেও ওজন বেছি হোৱা বাবে তাৰ প্ৰচলন কম। বাঁহ আৰু কাগজৰ মুখাই বেছি। বাঁহৰ কাঠি কৰি মূৰ আৰু গাৰ জোখেৰে একোটা সজা সজাই লৈ পূৰ্ণ অৱয়ব ফুটাই তুলিবলৈ সজাটোৰ ওপৰত গোবৰ মাটি বা কুমাৰ মাটি লিপি চকু, মুখ, নাক, কাণ, আদি সুন্দৰকৈ গঢ় দিয়া হয়। টুকুৰা কাপোৰত এঠা লগাই মাটিৰ ওপৰত মাৰি দি ৰ'দত শুকুৱাই লৈ লেখনিৰে হেঙুল, হাইতাল, নীল, ধলমাটি আৰু বালিচন্দা লগাই মুখাবোৰ দেখাত সুন্দৰ কৰি তোলা হয়। বাঁহৰ মুখা কিছু গধুৰ হোৱা বাবে কাগজৰ মুখা সজা হয়। তাৰ প্ৰস্তুত প্ৰণালী এনে ধৰণৰ ঃ কেঁচামাটিৰ টুকুৰা এটাত মুখৰ সাঁচ এটি কৰি লৈ কেন্দু গুটিৰ এঠা উলিয়াই টুকুৰা কাগজত লগাই তাক সাঁচটোত লগাব লাগে। সাঁচটোত তিনি জাপ মান কাগজ মাৰি ৰ'দত শুকুৱাই পিছত মাটিবোৰ উলিয়াই পেলোৱা প্ৰয়োজন। তাৰ পিছত মুখাৰ ওপৰত হেঙুল-হাইতাল, নীল প্ৰভৃতি বং দিব লাগে। কাগজেৰে পিছে মানুহৰ শিৰোভাগৰহে মুখা সাজিব পাৰি - আন অংগ প্ৰত্যংগৰ নোৱাৰি। বাঁহৰ কাঠিৰে সম্পূৰ্ণ মানুহৰ মুখা সাজিব পাৰি। চকুৰ পোনে পোনে ভাওৰীয়াই দেখাকৈ দুটা ফুটা কৰা দৰকাৰ। বিভিন্ন অসুৰ, বিভিন্ন আয়ুধ আৰু জীৱ-জন্তুৰ মুখা সাজিব পাৰি।

ভাওনাত ব্যৱহাৰ কৰা ছোঁ মুখাবোৰ সদায় খনিকৰসকলে সাজি উলিয়াইছিল। খনিকৰসকলৰ শিল্প নৈপুণ্যৰ কিছু অংশ ছোঁমুখাৰ যোগেদি প্ৰকাশ পায়।

না. দা.

।। জগদ্ধাত্রী পূজা।।

জগজ্জননী দুর্গাদেৱীয়ে বিশ্বজগতৰ জীৱকুল পালন কৰা গুণে তেওঁৰ আন নাম জগদ্ধাত্রী। *মার্কণ্ডেয় চণ্ডীত* জগদম্বা দুর্গাৰ নামান্তৰ ৰূপে জগদ্ধাত্রীৰ নামোল্লেখ হৈছে (১/৭০; ৪/২৯)। শৈল কিম্বা ধাতৰ প্ৰতিমা প্ৰাপ্তিৰ প্ৰমাণৰ ভেটিত অনুমান কৰিব পাৰি যে আলোচিত দেৱী গৰাকীৰ পূজা-অৰ্চনা ভাৰতৰ অন্যান্য প্ৰান্তৰতকৈ উত্তৰ পূৰ্ব ভূ-ভাগতহে অধিক জনপ্ৰিয়। পূৰ্বাঞ্চলত ৰচিত বুলি কথিত *মায়াতন্ত্র* দ্বিতীয় আৰু চতুৰ্থ পটলৰ উপৰি কৃষ্ণানন্দৰ *তন্ত্রসাৰত* জগদ্ধাত্রী পূজাৰ বিধি পোৱা যায়। কাতিমাহৰ শুক্লা নৱমী তিথিত পূজিব লগা এই দেৱী গৰাকীৰ পূজা-অৰ্চনাৰ সবিশেষ লিপিবদ্ধ হৈছে - বৃহস্পতি ৰায় মুকুটৰ *স্মৃতিৰত্ন* আৰু শ্রীনাথ আচার্য চূড়ামণি কৃত্য *তত্ত্বার্ণৱ* গ্রন্থত। শূলপাণিৰ *কাল বিবেকতো* দেৱীগৰাকীৰ পূজাবিধি নথকা নহয়।

পুৰণি অসমত দেৱীগৰাকীক মহিষমর্দিনীৰ সৈতে একেলগে পূজিছিল নে ভিন্ন ভাৱে অর্চনা কৰা হৈছিল, তাক খাটাংকৈ কোৱা টান। তেজপুৰৰ বামুণী পাহাৰৰ ধ্বংসাবশেষৰপৰা অর্ধ ভগ্ন জগদ্ধাত্রী দেৱীৰ শৈল প্রতিমা এখনি আনি ৰাজ্যিক সংগ্রাহলয়ত সুৰক্ষা দিয়া হৈছে। নগাঁৰৰ বসুন্ধৰা থানৰ চতুর্ভুজা জগদ্ধাত্রীৰ শৈল প্রতিমাখনিও প্রাক্ আহোম যুগৰ সম্পদ। এই দুই প্রতিমাৰ পাদমূলত ভক্তই পূজা -অর্চনা কৰা বুলি ধৰি ললে দেৱী গৰাকীৰ পূজা-অর্চনা খ্রীষ্টিয় নৱম শতাব্দীলৈ আগুৰাই যাব। দক্ষিণ কামৰূপৰ একাধিক স্থানত এই পূজা যথাবিহিত ভাৱে সম্পন্ন কৰা হয়। গুৱাহাটীৰ ছত্রকাৰ দেৱালয়, কাঁহিকুছি বজাৰ আৰু মনপুৰৰ নাম এইখিনিতে উল্লেখযোগ্য।

না. দা.

।। জননী।।

অসমীয়া সমাজত প্রচলিত আন এটি লোকাচাৰ হ'ল তোলনি বিয়া।*জপা দিয়া* তোলনি বিয়াৰ এটা বিশেষ তাৎপর্যপূর্ণ কার্য। তোলনি বিয়াৰ আগদিনা জপা দিয়া নিয়ম। পুস্পিতা হোৱা দিনাখন ডালিম বা ডালিমৰ কড় এটা, সিন্দুৰৰ ফোট দিয়া হাঁহকণী এযোৰ, খটুৰা এখন, ডম্বৰু গছৰ গুটি ৩/৫, পহুলীয়া চুৰি কটাৰী এখন, কঁঠাল গছৰ পাত কেইটামান, তামোল-পাণ এযোৰ , অলপ ফুল আৰু অলপ চাউল জপাটোত ভৰোৱা হয়। পহুলীয়া চুৰিকটাৰীখন অনাকাটা গামোচা এখনেৰে মেৰিয়াই দিয়া হয়। এই *জপা থোৱা* কার্যটো *জননী থোৱা, জপা থোৱা* বা *গাজী* বোলা হয়। উজনি অসমত ইয়াক *কন্যাই* বুলি কোৱা হয়। গাজীৰ লগতে তিনিটা বিৰা বা বৰা জপাটোত দিয়া হয়। ইয়াৰ লগতে দুখন বটাত পিঠাগুড়ি লৈ ৰুমালেৰে ঢাকি দিয়া হয়। বটাৰ লগতে গাজীটো কাপোৰেৰে মেৰিয়াই তাৰ ওপৰত ফুলৰ মালা দি জীয়াৰী -বোৱাৰীসকলে গীত পদ গাই ওচৰ চুবুৰীয়া মোমায়েকৰ ঘৰৰ বা কোনো আত্মীয়ৰ ঘৰত থয়। জননীত ভৰাই দিয়া সামগ্রীখিনিৰ বিশেষ তাৎপর্য্য আছে। যেনে -ডালিম ফলে ভৱিষ্যত সন্তান-ফল বুজায়। কড়টোৰে ফুল ফুলা অর্থাৎ সন্তান সম্ভৱা বুজায়। হাঁহকণী যোৰে শূন্য অর্থাৎ ব্রহ্মাণ্ডক বুজায়। জপাটোৰে ব্রহ্মাণ্ডক ভেদ কৰিব লাগিব বুজায়। *মঠুৰাটোৰে*দৰা আৰু *জপাই* কইনা বুজায়। আকৌ জপাটোক জৰায়ুৰ প্রতীক ৰূপেও ধৰা হয় আৰু কণাইক সন্তানৰ প্রতীক ৰূপে গণ্য কৰা হয়। এক কথাত, পুৰুষ আৰু প্রকৃতিৰ মিলনত সন্তান ফলৰ জন্ম হয়। তোলনি বিয়াৰ এয়ে প্রধান তাত্ত্বিক দিশ।

ম. দে.

।। জপা ।।

জপা বেত অথবা বাঁহ-বেত উভয়েৰে সংমিশ্রনত সজা হয়। বেতৰ জপাত বাঁহৰ শলিৰ মোৰ দিয়াটো সকলোৱে দেখা কথা। ইয়াৰ গঢ় ভিন্ন। ই দুভাগত বিভক্ত - তলৰ অংশ আৰু ওপৰৰ ঢাকনি অংশ। ঢাকনি সিংহাসনৰ দৰে সাত খলপীয়া। কিছুমানৰ ওপৰত থাকে হাকোটা এডাল। সেই ডালেৰে জপাটো চালৰ কামী অথবা ডাঙত আঁৰি থোৱা হৈছিল। যিসময়ত বাকচ নাছিল, সেই কালত মানুহে কাপোৰ-কানি থৈছিল জপাত। *জপা-*

পুৰণি কাপোৰ বাক্যাংশৰ সৃষ্টি হৈছে এনেদৰেই। কিছুদিন আগলৈকে তোলনি বিয়াতো জপাৰ ব্যৱহাৰ আছিল অপৰিহার্য। *জপা থোৱা* প্রথাৰ কথা কাৰো অবিদিত নহয়। জপা সজাত শিল্পীৰ শিল্প-নৈপুণ্য প্রকাশ পায়।

না. দা.

।। জপা থোৱা ।।

তোলনি বিয়া বা নোৱাই তোলনি বিয়াত পালন কৰা এটি প্রথা হ'ল জপা দিয়া প্রথা। একালত ছোৱালী পুষ্পিতা হ'লে আনুষ্ঠানিকভাৱে নোৱাই তোলনি বিয়া পতা হৈছিল আৰু কিছুমান আচাৰ-অনুষ্ঠান পালন কৰা হৈছিল। বাল্য-বিবাহ প্রচলন থকা সময়ত কন্যা শান্তি হোৱাৰ লগে লগে আৰৈ চাউল, যজ্ঞ ডম্বৰুৰ গুটি তিনিটা, ডালিমৰ কলি বা ফুল তিনিটা, অলপ ধান, দুবৰি, তামোল-পাণ এযোৰ, ফুলৰ মালা এধাৰ, নগদ টকা এটা, ডবুৱা কটাৰী এখন, কন্যাৰ হাতৰ আঙঠি আৰু খাৰু এপাত নতুন অনাকটা কাপোৰত বন্ধা হৈছিল। ইয়াকে *কনাই*, *জননী* বা *গাজী* বুলি কৈছিল। এই *কনাই*ক জপা এটাত ভৰাই আয়তীসকলে দৰাৰ ঘৰলৈ লৈ যোৱাৰ নিয়ম আছিল। এই নিয়মটোক নামনি অসমত জপা দিয়া বুলি কৈছিল। *জপাক* জৰাযুৰ প্রতীক ৰূপে ধৰা হৈছিল।

আজিকালি ছোৱালী পুষ্পিতা হোৱাৰ আগতে বিয়া দিয়া, সামাজিক প্রথাটো নাইকিয়া হ'ল যদিও কন্যা শান্তি হ'লে জপা দিয়া পৰম্পৰাটো এতিয়াও গাঁৱে-ভূঞে প্রচলিত হৈ আছে। পুষ্পিতা হোৱাৰ দিনা এযোৰ তামোল-পাণ, কটাৰী এখন, হাঁহ কণী এটা, ফল আৰু অলপ চাউল এখন কাপোৰত বান্ধি এটা জপাত থয়। এই জপাটোক *গাজী* বোলে। উজনি অসমত ইয়াক *কনাই* বুলি কোৱা হয়! 'গাজী'ৰ লগতে তিনিটা 'বিৰা' বা 'ৰৰা' (এখন তামোল খাবৰ জোখাৰে পাণ তামোল দি কঁঠালৰ পাতত মেৰিয়াই তিনিকোণীয়াকৈ বাঁহৰ শলা এডালেৰে বিন্ধাই শুৱনিকৈ সজাই তোলা এখন তামোল) জপাটোত দিয়া হয়। ইয়াৰ লগতে দুখন বটাত পিঠাগুড়ি লৈ ৰুমালেৰে ঢাকি দিয়া হয়। বটা সহিতে গাজীটো কাপোৰেৰে মেৰিয়াই তাৰ ওপৰত ফুলৰ মালা দি জীয়াৰী-বোৱাৰীসকলে গীত-পদ গাই ওচৰ-চুবুৰীয়া মোমায়েকৰ ঘৰত বা কোনো আত্মীয়ৰ ঘৰত থয়। যাওঁতে জপাটো অকুমাৰী ছোৱালী এজনীয়ে মূৰত লয় আৰু আন এগৰাকীয়ে তাৰ ওপৰত ছাতি ধৰে। ইয়াকে জপা থোৱা *জননী* বা জাননী দিয়া বোলে। চাৰিদিনৰ দিনা খুওৱাৰ আগে আগে জীয়াৰী-বোৱাৰীয়ে গীত গাই গাই জপা ওভোতাই আনে। কন্যাৰ পদুলিমুখত যুৰীয়া কলপুলি ৰুই তাত *সৰমালা* (বাটমালা) দিয়ে আৰু কোনোবা এগৰাকীয়ে জপাটোক সেই সৰমালাৰ তলেৰে আদৰি আনে। ৰভাতলত গাজী ধুৱাই জপা সহিতে আসনত অনাকটা কাপোৰ এখন পাৰি ৰখা হয়। লগে লগে তিৰোতাসকলে পৰস্পৰে ৰং-তামোচা কৰি মুখত পিঠাগুড়ি সনাসনি কৰে। কন্যাক নোৱাই অনাৰ পাছত *গাজী* (কনাই) প্রথমে কন্যাৰ কোলাত দিয়া হয়। লগে লগে কন্যাৰ মাক আৰু অন্যান্য তিৰোতাসকলে *গাজী* কোলাত লয় আৰু কন্যাৰ সম্মুখত থকা বাটিত টকা-পইচা দিয়ে। সন্তানৰ প্রতীক স্বৰূপ *গাজীক* লৈ ৰং-ধেমালি কৰাৰ অন্তত কন্যাৰ

মূৰত উকলিকৃত কৰি তিনিবাৰ আগ চাউল দিয়া হয় আৰু ইয়াতেই তোলনি বিয়া বা *ধুৱনি* বা ধুৱেনিৰো সামৰণি পৰে।

বি. ভ.

।। জল ডাঙৰীয়াৰ ঠগী পূজা।।

অসমৰ প্ৰায় সকলো অঞ্চলৰ মাছমৰীয়া সকলে সম্পূৰ্ণ লৌকিক পদ্ধতিত পূজাৰ নামত জল ডাঙৰীয়ালৈ ঠগী আগবঢ়াই আহিছে। পানীৰ মাজে মাজে ধুমুহা-ঢেৰেকনি, ৰ'দ-বৰষুণ মূৰত লৈ দিনে নিশাই মাছ মৰাৰ কামত আত্মনিয়োগ কৰা মাছমৰীয়া সকলে প্ৰতিমুহূৰ্ততে জল ডাঙৰীয়াক স্মৰণ কৰে। বতৰৰ জালখন পোনতে পানীত দিওঁতে আৰু শেষত জালখন নি চাঙত থোৱা কালত জল ডাঙৰীয়ালৈ ঠগী আগবঢ়োৱাটো তেওঁলোকৰ এটা পৰম্পৰা। জল ডাঙৰীয়ালৈ আগবঢ়োৱা পূজা দুবিধ- সৰু ঠগী আৰু বৰঠগী। ঠগী আগবঢ়োৱাৰ ক্ষেত্ৰত পুৰোহিতৰ প্ৰয়োজন নাই। বতৰৰ জালখন প্ৰথম পানীত নমাই প্ৰথম খেওটো মাৰিবলৈ নিৰ্বাচন কৰা পানী যুৱলিত সৰু ঠগীৰ আয়োজন কৰা নিয়ম। এজন অভিজ্ঞ মাছমৰীয়াই উপবাসে থাকি গা-পা ধুই সভক্তিৰে কলৰ দোনাত সিন্দূৰৰ ফোট দি আগবঢ়োৱা ঠগীখনৰ উপাচাৰ সমূহ হ'ল- কণী এযোৰ, সিন্দূৰ, এৰা সূতা, জহা চাউল, ফলামুগ আৰু মালভোগ কল। দ্ৰব্যসমূহ আগবঢ়োৱাৰ পিছত জল ডাঙৰীয়াক চিন্তি হৰিবোল দি ঠগীৰ কৰ্ম শেষ কৰি ঠগীৰ সম্ভাৰৰ কিছু অংশ দোনাত ভৰাই পানীত উটাই দিয়ে। কণীযোৰ আৰু গাখীৰো পানীত বিসৰ্জন দিব লাগে। বাৰিষা আৰু খৰালীৰ অন্তত এবিধ জাল মৰা শেষ কৰি ঘৰলৈ অনা কালত বৰঠগী ৰাতিৰ ভাগত জলাশয়ৰ পাৰত জলদেৱতালৈ বঢ়োৱা হয়। ডাঙৰকৈ পতা এই উৎসৱত ঠগীৰ দ্ৰব্যসমূহ হ'ল - সিজোৱা বুট, মুৰিৰ লাৰু, তিলৰ লাৰু, গুড়, ন-যোৰ তামোল - পাণ, মদ, শিকঁত দিয়া শিঙি বা শাল, মাছ, পিঁয়াজ-জলকীয়া, খৰমিঠৈ, ভীমকল, নযোৰ মালভোগ কল, জহা চাউল, ফলামুগ, চাকি,ধূপ-দীপ প্ৰভৃতি। পূজাৰ সমগ্ৰ দ্ৰব্যতে সিন্দূৰৰ ফোট দিয়া বাঞ্ছনীয়। সকলো উপাচাৰ আগবঢ়োৱাৰ পিছত হৰিধ্বনি দি এভাগ দ্ৰব্য জল ডাঙৰীয়ালৈ পানীত উটাই দি বাকীবোৰ ৰাইজে খায়। এই পূজাৰ কোনো দ্ৰব্য ঘৰলৈ অনাটো নিষেধ। সৰু ল'ৰা ছোৱালীও জল ডাঙৰীয়াৰ পূজালৈ নাযায়।

(সূর্য দাসৰ *মাছ আৰু মাছমৰীয়া* গ্ৰন্থৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

না.দা.

।। জয়ঢোল।।

'ডবা ঢোল দন্দুভি ডম্বৰু নেগেৰা / শৃংগী জয়ঢোল-বৰঢোল ধেমেকা দামামা//' (বোধেশ্বৰ ওজা দোৱনীয়া - *ঢোলৰে উকলি, ঢোলৰে কুকলি*)। দৰং জিলাৰবৃহত্তৰ অঞ্চলত প্ৰচলিত জয়ঢোল দেখাত প্ৰায় বৰঢোলৰ দৰেই। ৬৮-৭০ ছেঃ মিঃ দৈর্ঘ আৰু প্ৰায় ৪৫ ছেঃ মিঃ ব্যাসৰ কাঠৰ কুণ্ডা এটা খুলি তৈয়াৰ কৰা বৰঢোলৰ দুয়োখন মুখ ছাগলীৰ ছালেৰে ছোৱা আৰু গাৰ *দোৱান* বোৰ ডাঠ ম'হৰ ছালেৰে বন্ধা। সাধাৰণতে মৰাপাটৰ ডাঙৰ বচীবোৰ কান্ধত ওলোমাই লৈ বাওঁহাতেৰে চপৰিয়াই আৰু সোঁ হাতে এডাল বিশেষ ধৰণৰ মাৰিবে কোবাই বাদী তোলা হয়। জয়ঢোলত বজোৱা বাদীৰ ভিতৰত খৰাবাদী, গোৰবাদী, চাৰিচুকীয়া বাদী,

দেওবাদী, যোগানৰ বাদী, হনুমন্তীয়া বাদী প্ৰভৃতি প্ৰধান। সাধাৰণতে মনসা পূজাত দেওধনী নচুৱাবলৈ জয়ঢোল বজোৱা হয়। জয়ঢোলৰ বিভিন্ন বাদীৰ ছেৱে ছেৱে দেওধনীয়ে নাচি পৰিৱেশ গহীন কৰি তোলা চকুত পৰে। পাকৈত ঢুলীয়া আৰু দেওধনীৰ মাজত এটা বুজাপৰাৰ প্ৰয়োজন। দেওধনীয়ে কি নাচ নাচিব তাক জয়ঢুলীয়াই বাদীক কৈ দিয়ে। কেতিয়াবা আকৌ দেওধনীৰ লাস্যময় নৃত্যই ঢোলবাদকক বিশিষ্ট বাদীত বজাবলৈ অনুপ্ৰেৰিত কৰে। ভোৰতাল এযোৰ লগত সংগত কৰা জয়ঢোলৰ আন নাম *দেৱঢোল*।

(ধৰ্মেশ্বৰ দুৱৰাৰ *অসমৰ বাদ্যযন্ত্ৰ* আলমত যুগুতোৱা)

না. দা.

।। জয় সাগৰ দেৱালয়ৰ বিষ্ণুমূৰ্তিত পূজা-সেৱাৰ অৰ্থে নিয়োজিত বিষয়া-কৰ্মচাৰী।।

জয়সাগৰৰ বিষ্ণু দলত বিগ্ৰহ প্ৰতিষ্ঠাৰ পিছত দেৱালয়খনিত নিয়মিত পূজা-সেৱা চলাবলৈ যিসকল বিষয়ৱবীয়া আৰু আন কৰ্মচাৰী নিয়োগ কৰা হৈছিল, তাৰ তালিকা *নাওবৈছা ফুকনৰ অসম বুৰঞ্জীত* পোৱা যায় এনেদৰে- বৰঠাকুৰ (পূজা কৰা ব্ৰাহ্মণ), পাত্ৰঠাকুৰ (বৰঠাকুৰৰ অনুপস্থিতি পূজা কৰা ব্ৰাহ্মণ), পৰিচালক (উপহাৰৰ দ্ৰব্যাদি, শৰাই আৰু থালত সজাই দিয়া বামুণ), আঠপৰীয়া (অহোৰাত্ৰ দেৱালয়ত পৰ দিয়া লোক), তেলী (তেল যোগনীয়া), মালী (ফুল আৰু মালা যোগনীয়া), ধোবা (দেৱালয়ৰ কাপোৰ ধোৱা লোক), নাপিত (দাঢ়ি খুৰোৱা লোক), কমাৰ (লোৰ যতন কৰা লোক), কুমাৰ (মাটিৰ বাচন সজা লোক), চমাৰ (চুণ যোগনীয়া), কালীয়া (কালী বজোৱা লোক), ঢুলীয়া (ঢোল বাদক) বলিকটা (বলি দিয়া লোক), গায়ন (গোৱা লোক) পাখৌ জিয়া গায়ন, নাচনীয়াৰ (নৃত্য কৰা ব্যক্তি), নেগেৰিয়া (নাগেৰা বজোৱা লোক), খাতোৱাল (পূজাৰ মাহ-চাউল যোগাৱৰ বাবে খেতি কৰা লোক), বাৰী চোৱা (উপহাৰ দ্ৰব্যাদি খেতি কৰা লোক), চাউল কৰা (চাউল যোগনীয়া) মলখু বচা (মলখু চাউল বাছি দিয়া), আৰু পানী তোলা (পুখুৰীৰ পৰা পানী অনা লোক)।

না. দা.

।। জাংফাই কেৰু।।

এইবিধ অলংকাৰ আদিতে জনজাতীয় অলংকাৰহে আছিল। বিশেষকৈ মিৰি-দেউৰী আদি জনজাতিসকলৰ মাজত এই অলংকাৰপদ বৰ জনপ্ৰিয় আছিল। জনজাতিসকলক দেখি ভৈয়ামৰ লোক সকলেও ইয়াক বাহ্ৰাম কৰি পিন্ধিবলৈ লয়। জনবিশ্বাসমতে জাংফাই পিন্ধিলে গাৰ বৰণ উজ্জ্বল হয়। কেৰুযোৰ দেখাত শকত ঠাৰিৰে এপাহ মুকলি পদুমফুল যেন। পদুমৰ পাহে পাহে ডালিমগুটীয়া ৰঙা ৰঙৰ বাখৰ। ঠাৰিৰ তলভাগতো বাহ্ৰাম কৰা হয়। বৰৈ দিয়া কেৰুত আকৌ সৰু সৰু বাখৰ পটোৱা লটকন মুখৰ চাৰিওফালে ওলমি থাকে।

প্ৰ. শ. গো.

।। জাকাত ।।

সোণ-ৰূপ, টকা-পইচা আদিৰ এটা অংশ দুখীয়াসকলক দান কৰাকে জাকাত বোলা হয়। ইছলাম ধর্মৰ পাঁচটা কিস্তিৰ ভিতৰত জাকাতো এটা। আৱশ্যকীয় খৰচ বাদে সমগ্ৰ বছৰ জুৰি নেচাব (৭½ তোলা সোণ বা ৫২½ তোলা ৰূপ বা তাৰ সমান মূল্য) পৰিমাণৰ টকা থাকিলে তাৰ ৪০ ভাগৰ ১ ভাগ দান কৰাকে জাকাত বোলা হয়। প্ৰতিজন সম্পত্তিশালী লোকৰ বাবে এই মতে কড়া-গণ্ডা হিচাপ কৰি জাকাত আদায় কৰি দিয়া উচিত (কর্তব্য), নহ'লে কাফেৰ হ'ব। গৰীবৰ বাবে ফৰজ (বাধ্যতামূলক) নহয়। জাকাতৰ জৰিয়তে ধনী-গৰীবৰ পার্থক্য কমাই ইছলামৰ অন্যতম উদ্দেশ্য সমাজত স্থাপন কৰিবলৈ বিচৰা হৈছে। যিসকল ধন-সম্পত্তিশালী লোকে ইয়াক অস্বীকাৰ কৰিব বা আল্লাহতালাৰ আদেশ অমান্য কৰিব, কিয়ামতৰ দিনা সেই সোণ-ৰূপ গৰম কৰি তেওঁলোকৰ শৰীৰ জ্বলাই দিয়া হব:

সোণ-ৰূপ, টকা-পইচাৰ বাহিৰে আন জীৰ নোহোৱা বস্তুৰ জাকাত নাই। ব্যৱসায়ৰ বাবে ৰখা লো, পিতল, হীৰা, মণি-মুকুতাৰ ওপৰতো জাকাত নাই। কিন্তু সকলো তেজাৰতী (ব্যৱসায়ী) দ্ৰব্যৰ আৰু তাৰ মূল্যৰ কড়া-গণ্ডা হিচাপ কৰি জাকাত দিয়া কর্তব্য।

গৰু, মহ, ছাগলী, ভেৰা আদিৰ জাকাত বেলেগকৈ দিব লাগে। যেনে ত্ৰিশটা গৰু-ম'হৰ বাবে এক বছৰৰ এটি গৰুৰ পোৱালী, চল্লিশটা ছাগলী বা ভেৰাৰ বাবে এটা ছাগলী বা ভেৰা নাইবা তাৰ মূল্য ধৰি জাকাত দিব লাগে। এবছৰৰ কম বয়সৰ বাবে জাকাত দিব নালাগে। জাকাত কোনো ৰকমে মাফ নহয়। জাকাত দিলে গৰীব মিস্কিনৰ দোৱাত আৰু আল্লাৰ ৰহমতত ধন-সম্পত্তি অধিক হয়। এবছৰ পূৰণ হোৱাৰ লগে লগে হিচাপ কৰি জাকাত দিব লাগে। জাকাতৰ টকাৰে ধান-চাউল, কাপোৰ আদি কিনি দিলেও জাকাত আদায় হয়।

প. আ.

।। জাগাৰ পূজা ।।

জাগৃত শব্দৰপৰা জাগাৰ পদৰ নিষ্পত্তি হৈছে। জগাই তোলা অর্থত জাগ গা জাগাৰ পদটো ব্যৱহাৰ কৰা হয়। শিৱ অথবা বিষ্ণুক জগাই তোলাৰ বাবে অনুষ্ঠিত উৎসৱেই জাগাৰ। দৰং জিলাত জাগাৰ পদটোৱে পাতিদৰং মাহৰিপাৰাৰ ৰুদ্রেশ্বৰ দেৱালয় আৰু ব্যাসপাৰৰ ব্যাসৰ ওজাৰ ঘৰত অনুষ্ঠিত হোৱা উৎসৱক বিশেষকৈ সূচিত কৰে। গোৱালপাৰা জিলাতো জাগাৰ পূজাৰ প্ৰচলন আছে। দৰঙৰ জাগাৰ পূজাত অর্ধনাৰীশ্বৰ শিৱক শাস্ত্ৰীয় আৰু লৌকিক পদ্ধতিৰ পূজা উপাসনা কৰে। অৱশ্যে লোক জীৱনত জাগাৰ পূজা শিৱ-পার্বতীৰ বিয়া ৰূপে খ্যাত। শিৱ-পার্বতী প্ৰজনন যাদুৰ লগত সংপৃক্ত। প্ৰকৃতি আৰু পুৰুষ আবিহনে সৃষ্টি প্ৰক্ৰিয়া অসম্ভৱ। পুৰুষ প্ৰকৃতিৰ মিলনৰ প্ৰতীকাত্মক অভিব্যক্তি ব্যঞ্জিত কৰে অর্ধনাৰীশ্বৰ ধাৰণাই। নাৰী = পাবর্তী, ঈশ্বৰ =শিৱ, অর্ধ = আধা। অর্থাৎ যি ৰূপৰ ধাৰণাত অর্ধভাগ পুৰুষ আৰু অর্ধভাগ প্ৰকৃতি সেয়াই অর্ধনাৰীশ্বৰ। জাগাৰ পূজাৰ উপাস্য দেৱতা অর্ধনাৰীশ্বৰ বা লিঙ্গ-যোনি। উপাসনাৰ উদ্দেশ্য বিপদ নাশন আৰু প্ৰজাপালক শক্তিক জাগৃত কৰা। জাগাৰ পূজাত

একাধিক হোম অনুষ্ঠিত হয়। হোমৰ অন্তত ৰাতি ব্যাস গোৱা ওজাপালিয়ে হাতত মুদ্রা (মুদুৰা বা তৌর্যত্রিক যন্ত্র) লৈ মুদ্রাৰ জন্মসহ শিৱ-পার্বতীৰ মালচী গায়।

বি. শ.

।। জাপি ।।

ব'দ-বৰষুণৰপৰা নিজৰ মুৰটো ৰক্ষা কৰিবলৈ উদ্ভাৱিকা শক্তিৰে মানুহে সাজি উলিয়াইছিল জাপি। জয়জয়তে চীন দেশত জাপিয়ে আত্মপ্রকাশ কৰাৰ এটি মত অদ্যাপি প্রচলিত। প্রথমতে জাপি দেখিবলৈ আছিল টুপীৰ দৰে। অনুক্রমে তাৰ আকাৰৰ সম্প্রসাৰণ ঘটে। বাঁহ-বেত আৰু গছৰ পাত জাপি সজাৰ ঘাই উপকৰণ। কোনো কোনো দেশত চৰাইৰ পাখি আৰু জন্তুৰ ছালেৰেও জাপি সজা হয়। চীন দেশৰ জাপি দেখাত লাটুমৰ মুৰটোত দৰে জোঙা। চীনৰপৰা দক্ষিণ-পূৱ এচিয়া হৈ অসম দেশ পোৱাৰ লগে লগে ই পদুম-গঢ়ীয়া ৰূপ লয়। জাপি অসমৰ লোক কলাৰ এটি সুন্দৰ নিদর্শন। ইয়াক উপহাৰৰ সামগ্রীৰূপেও ব্যৱহাৰ কৰা হয়। বিহুগীতত আছে -

'মইনো যাওঁ গৈ উজনি ৰাজ্যলৈ তোমালৈ আনিমনো কি?
তোমালৈ আনিমে সৰুদৈয়া জাপি টুপত ৰূপৰ চুলা দি।'

জাপি দৈনন্দিন জীৱনৰ এক অপৰিহার্য অংগ। সেইবাবে এটা যোজনাত কৈছে - 'জাপি, লাঠি, তিয়নি, টনা/ ইয়াক এৰিলে দিনতে কণা//' জাপি অসমৰ ধর্ম-বর্ণ নির্বিশেষে পুৰুষ-স্ত্রী উভয়ে ব্যৱহাৰ কৰে। পর্বত-ভৈয়াম উভয়তে ইয়াৰ সম ব্যৱহাৰ। আগতে ডা-ডাঙৰীয়া অথবা সত্রাধিকাৰসকল ভ্রমণ কৰিবলৈ যাওঁতে বৰজাপি ধৰি যোৱা নিয়ম আছিল। বিয়াত পানী তুলিবলৈ যাওঁতে, পিণ্ড উটাওঁতে আনকি খোজকাঢ়ি বিয়া কৰাবলৈ যাওঁতে বৰজাপি ধৰি গৈছিল। গৃহস্থৰ ঘৰত সত্যনাৰায়ণ পূজা, ভকতসেৱা অথবা গীতা-ভাগৱত পাঠতো খুটি এটা পুতি তাৰ ওপৰত বৰজাপি এটা থৈ তাৰ তলত নৈৱেদ্য বা মাহ-চাউল-উপকৰণ প্রভৃতি থোৱাটো সাধাৰণ নিয়ম। আগেয়ে সম্ভ্রান্ত ঘৰৰ বোৱাৰীয়ে খোজ কাঢ়ি ইফালে-সিফালে যাবলগীয়া হলেও মুৰত লৈছিল বৰজাপি। সত্র, নামঘৰ নাইবা দেৱতাৰ বিগ্রহৰ সমুখেৰে যাব লগা হ'লে মুৰৰ জাপি খুলি লোৱা নিয়ম।

জাপি বহু প্রকাৰৰ আছে। ৰূপসজ্জাৰ ফালৰপৰা ইয়াৰ ভাগ দুটা - উকা আৰু ফুলাম জাপি। ব্যৱহাৰৰ ফালৰপৰা ইয়াৰ নাম ভিন্ ভিন্। যেনে - গৰখীয়া জাপি, পানী জাপি, বনুৱা জাপি, হালোৱা জাপি আদি। আহোম ৰাজত্ব কালত ডা-ডাঙৰীয়া সকলে মর্যাদা অনুযায়ী বিভিন্ন জাপি ব্যৱহাৰ কৰিছিল। যেনে, বুঢ়াগোহাঁই, বৰগোহাঁই আৰু বৰপাত্র গোহাঁয়ে পাইছিল 'সোণৰ চুলাৰে' পানী জাপি আৰু টুপী জাপি। গুৱাহাটীৰ বৰফুকনে পাইছিল 'বানতেৰে কুশ দিয়া' বৰজাপি, ৰূপৰ চুলাৰে পানী জাপি তথা টুপীজাপি। ফুকনসকলে ৰূপৰ চুলাৰ পানী জাপি অথবা উকা বৰজাপি ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰিছিল।

আজিকালি বৰজাপিৰ প্রয়োগ কমি আহিছে। নগৰীয়ালোকে ব'দ-বৰষুণৰপৰা ৰক্ষা পাবলৈ ছাতিকে সাদৰি লৈছে। অৱশ্যে গাঁৱৰ খেতিয়কসকলে এতিয়াও জাপি এৰা নাই। বিভিন্ন সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠানত ফুলাম জাপিৰ প্রয়োগ বাঢ়িছে। জাপি নৃত্যয়ো জনপ্রিয়তা অর্জন কৰিছে। সম্ভ্রান্ত ঘৰৰ দ্রয়িং ৰুমত আজি গামোচা এখনি, শৰাই এখন আৰু ফুলাম

জাপি এটা নাথাকিলেই নহয়।

না. দা

।। জামুগুৰিহাটৰ বাঘভেটা।।

ঐতিহাসিক জামুগুৰিহাটৰ এটি লোকউৎসৱ হ'ল বাঘভেটা। বৃহত্তৰ জামুগুৰিহাটত অথবা জিয়াভৰলীৰ নৱ দিশত এসময়ত আন আন বন্যপ্রাণীৰ লগতে বাঘৰ উপদ্রৱো হৈছিল। এই উপদ্রৱৰপৰা হাত সাৰিবলৈ জামুগুৰিবাসী ৰাইজে স্বতঃস্ফূর্তভাবে বাঘ মাৰিবলৈ অথবা খেদিবলৈ ওলাই আহিছিল। একত্রিত হোৱাত জিয়াভৰলীৰ পূবপৰীয়া ৰাইজক বাঘভেটা কামে সহায় কৰিছিল আৰু এই বাঘভেটা এটা উৎসৱ সদৃশ হৈ উঠিছিল। আগৰ দিনত বাঘ মৰাটো চৰকাৰী নীতি বিৰুদ্ধ কাম নাছিল। বাঘ ভেটিবৰ বাবে প্রতি গাঁৱৰ ৰাইজে মৰাপাটৰ ৰছীৰে ডাল প্রস্তুত কৰি ৰাজহুৱা নামঘৰত বাঘ ওলোৱাৰ সম্ভেদ পোৱাৰ লগে লগে ফেউৰাই চন্দিয়াৰক খবৰ দিয়ে আৰু চন্দিয়াৰে বাঘ চান্দি চাৰিওফালে ৰাইজক খবৰ দিয়ে। তৎমুহূর্ততে ৰাইজে জাল আৰু অন্যান্য সঁজুলি লৈ বাঘ ভেটিবলৈ আহে। সাধাৰণতে দুই ধৰণেৰে বাঘ ভেটা হয়। প্রথমতে যি ঠাইত বাঘ থকাৰ সম্ভেদ পায় তাৰ তিনিওদিশে কিছু নিলগত জাল তৰি থোৱা হয় আৰু আনটো দিশৰপৰা কৌশলেৰে জাল তৰি ৰাইজ আগুৱাই নিয়ায়। এটা সময়ত চাৰিওদিশৰ জাল চপাই আনি বাঘক বন্দী কৰা হয়। এই কামত যদি বাঘে কোনো জাল ফালি ওলাই যায় নতুবা জাল লাগি বাঘৰ মৃত্যু হয় তেন্তে সেই জাল প্রস্তুতকাৰী গাঁৱৰ ৰাইজে শাস্তি ভোগ কৰিব লাগে। সাধাৰণতে বাঘে জাল ফালি ওলাই যাবলৈ সুবিধা নাপায় কিয়নো জালৰ চাৰিওফালে যাঠি-জোং লৈ ৰাইজ সষ্টম হৈ থাকে। বাঘে জাল ফালিবলৈ চেষ্টা চলালে ৰাইজে যাঠিৰে খুচি বা হৈ চৈ কৰি দিয়ে আৰু লগে লগে বাঘ জালৰপৰা ভিতৰলৈ গতি কৰে বা একেদৰে বাঘে আনটো দিশৰ জালত আঘাত কৰেগৈ। দ্বিতীয়তে বাঘে মাৰি থৈ যোৱা গৰু বা ছাগলী অথবা আন চিকাৰ কিছু আঁতৰলৈ নি জাপৰ কুটনিত কৌশলেৰে লগাই থোৱা হয়। জাপৰ দুৱাৰ মুখ এখন থাকে। 'জাপৰ দুৱাৰ আৰু কুটনিৰ লগত বাঁহৰ টকা এটা এনেদৰে লগাই ৰখা হয় যাতে টকাটো ফুটি জাপ দুৱাৰখন লগে লগেই জাপ খাই যায় আৰু বাঘো বন্দী হয়।" (*বুৰঞ্জীয়ে পৰশা বিশ্বনাথ প্রান্তৰ— নিত্যানন্দ গগৈ।*) এনে ধৰণৰ বাঘ ভেটাক *বাঘজাপ* দিয়া বোলে। বর্তমানে 'বাঘভেটা' ব্যৱস্থা লোপ পালে। অৰণ্য অঞ্চল ধ্বংস হ'ল, বাঘৰো বিলুপ্তি ঘটিল; লগতে বন্যপ্রাণী নিধন আইন বিৰুদ্ধ হ'ল। মাথো এসময়ৰ জামুগুৰিহাটৰ *বাঘভেটা* উৎসৱ ৰাইজৰ মুখে মুখে প্রচলিত হৈ থাকিল। জামুগুৰীয়া ৰাইজৰ সাহস আৰু একতাৰ প্রতীক এই বাঘভেটা বর্তমান সাধুকথাত পৰিণত হ'ল।

গো. সূ.

।। জাৰী গীত ।।

জিকিৰবোৰৰ দৰে জাৰী গীতবোৰো জনপ্রিয়। জিকিৰ আৰু জাৰী গীতবোৰক একেলগে সাঙুৰি লোৱা হয় যদিও উদ্দেশ্য আৰু আদর্শৰ ফালৰপৰা দুয়োবিধ বেলেগ বেলেগ পর্যায়ৰ

গীত। হজৰত মহম্মদৰ মৃত্যুৰ পিছত তেওঁৰ অতি মৰমৰ নাতিয়েক হাচান আৰু হোচেইনক ষড়যন্ত্ৰ কৰি হত্যা কৰাৰ পিছত তেওঁলোকৰ জীৱনৰ কৰুণ কাহিনীকে লৈ এই গীতবোৰ ৰচিত হৈছিল। পৃথিৱীৰ অইন বহুতো ভাষাৰ বুৰঞ্জীত তেওঁলোকৰ জীৱনৰ কৰুণ কাহিনীক লৈ ৰচিত শোক গাথাৰ বিৱৰণ পোৱা যায়।

জাৰী গীতবোৰ গোৱাৰো নির্দিষ্ট বাধা-নিষেধ নাই। কিন্তু সাধাৰণতে মহৰমৰ সময়ত *তাজিয়া* আৰু হাতত লাঠি, তৰোৱাল আদি লৈ জাৰী গীত পৰিবেশন কৰা সমদল এটি উলিওৱা হয়; কিন্তু অইন সময়তো এই গীত গাব পাৰি। গীতবোৰৰ প্ৰধান আকৰ্ষণ - ইয়াৰ কৰুণ কাহিনী আৰু শোকাত্মক আবেদন। জিকিৰবোৰৰ ৰচক আজান ফকীৰেই জাৰী গীতবোৰৰো ৰচক বুলি এটি লোকপ্ৰবাদ চলি আহিছে যদিও ভালদৰে মন কৰিলে দেখা যায় যে আজান ফকীৰ অসমলৈ অহাৰ আগৰেপৰাই জাৰী গীতবোৰ অসমত প্ৰচলিত হৈ আহিছিল।

জাৰী শব্দৰ অৰ্থ শোক কৰা, বেজাৰ কৰা নাইবা কন্দা। ইয়াৰ বিষয়-বস্তু বৰ্ণনাত্মক। হজৰত মহম্মদৰ জীয়েক ফাতেমাৰ হজৰত আলী নামৰ মানুহজনৰ লগত বিৰাহ আৰু তেওঁলোকৰ সন্তান হাচান আৰু হোচেইনক *কাৰ্ব্বালাৰ* যুদ্ধত নির্মমভাৱে হত্যা কৰাৰ কৰুণ কাহিনী ইয়াৰ মূল বিষয়। গীতবোৰৰ প্ৰধান আকৰ্ষণ ইয়াৰ ঘৰুৱা ভাৱ। জাৰী গীতবোৰৰ বিষয়ৰ কাৰুণ্যতকৈও সুৰৰ কাৰুণ্য অধিক। কোনো কোনো মুছলমান ধৰ্মাৱলম্বীৰ মানুহৰ মাজত এটি বিশ্বাস আছে যে জাৰী গীত গালে বৰষুণ হয়। বৰষুণৰ ধাৰণা হয়তো বৰ্ণিত বিষয়ৰ কাৰুণ্যও হ'ব পাৰে। গতিকে সময়ৰ হিচাপ কৰি এই গীত পৰিবেশন কৰা হয়। ইয়াৰ লগত অসমীয়া দেহ বিচাৰ আৰু টোকাৰী গীতৰ সাদৃশ্য মন কৰিবলগীয়া। শব্দ-সম্ভাৰৰ ক্ষেত্ৰটো দুয়োবিধ গীতৰ সাদৃশ্য আছে।

জাৰী গীতবোৰো নাচি নাচি গোৱা হয়। কিন্তু বিষয়ৰ কাৰুণ্যৰ বাবে ইয়াৰ নাচ জিকিৰৰ দৰে খৰতকীয়া নহয়, বৰং ধীৰ-স্থিৰ আৰু গহীন।

প্ৰ. শ. গো.

।। জাৰীঘোঁৰা ।।

লাঙা পূজাৰ পিছত জাৰী ঘোঁৰা নচুৱাটো দক্ষিণ কামৰূপৰ পাতি ৰাভাসকলৰ এটি উল্লেখযোগ্য পৰিৱেশ্য কলা। জাৰীঘোঁৰা সজা হয় - বাঁহ আৰু কাঠেৰে। মুখখন কাঠৰ আৰু গাটো হ'ল বাঁহৰ। মানুহ এজন সোমাব পৰাকৈ ঘোঁৰাটোৰ মাজতে এটা ডাঙৰ ফুটা থাকে। ঘোঁৰাটোৰ মূৰত দেও-ছাগলীৰ শিং এযোৰ লগাই দিয়া হয়। শিং দুটাত খুচি দিয়ে - কুকুৰাৰ দুটা কণী। ঘোঁৰাটোৰ গাত ক'লা আৰু বগা কাপোৰ ধুনীয়াকৈ মেৰাই দি চালে চকু ৰোৱা কৰাটো নিয়ম। পিতলৰ চকু খুওৱা ঘোঁৰাটোৰ মুখমণ্ডল দেখাত ভয়াবহ। ইয়াৰ কপালত থাকে - সাত ধাতুৰ দুমুখীয়া মাদলি এটা। ঘোঁৰাৰ নাম জাৰী ঘোঁৰা কিয় হ'ল, সেই সম্পৰ্কে কিংবদন্তী মুখৰ নহয়। প্ৰতি বছৰে বহাগ বা জেঠ মাহৰ কোনো এটি সুবিধাজনক মংগলবাৰত লাঙা পূজা আৰম্ভ হয়। দিনৰ ভাগত পূজা সমাপ্ত হোৱাৰ পিছত গধূলি জাৰীঘোঁৰা লৈ গাঁও ফুৰা নিয়ম।

এজন উপযুক্ত লোকক জাৰী ঘোঁৰা নচুৱাৰ দায়িত্ব দিয়া হয়। দুজনমান তেওঁৰ সহায়ক থাকে। গধূলি আগে আগে সামৰ্থবান ব্যক্তিসকলে তেওঁলোকৰ ঘৰলৈ জাৰী ঘোঁৰাক আমন্ত্ৰণ

জনায়। ঢোল-দগৰ, শিঙা-কালি, বাঁহী আদি বাদ্য বজাই - গীত পদ গাই গাঁৱৰ বাইজে ঘোঁৰা উলিয়ায়। জয়জয়তে ঘোঁৰা যায় - দেউৰীৰ ঘৰলৈ। তেওঁৰ ঘৰলৈ দেওধনীও নাচি নাচি যোৱা নিয়ম। দেউৰীৰ ঘৰত বাইজক মদ, পিঠা-পনা আদিৰে আপ্যায়িত কৰে আৰু জাৰী ঘোঁৰালৈ আগবঢ়ায় এটা কুকুৰা কণী বা পোৱালী। প্ৰতিঘৰেই এই বিধ সম্ভাৰ আগবঢ়ায়। ওৰে নিশা মানুহৰ ঘৰে ঘৰে জাৰী ঘোঁৰা নচুৱায়। ৰাতিপুৱাৰ লগে লগে উক্ত ঘোঁৰাক গোসাঁই ঘৰলৈ নি সসন্মানে চাঙত তুলি থয়। দেও ছাগলীৰ শিং, পিতলৰ চকু, দুমুখীয়া মাদলি আদিও ভালদৰে সংৰক্ষণ কৰে। ঘৰে ঘৰে সংগ্ৰহ কৰা কণী, পিঠা-পনা আৰু আন সামগ্ৰীবোৰ খাই মিলি ৰাইজ ঘৰা-ঘৰি যায়। জাৰী ঘোঁৰা নচুৱা পৰ্ব ইমানতে ইতি পৰে (সূর্যকুমাৰ মজুমদাৰৰ *দক্ষিণ কামৰূপৰ ৰাভা সংস্কৃতিত এভুমুকি* গ্ৰন্থৰ আধাৰত)

না. দা.

।। জিকিৰ ।।

আজানপীৰ বা শ্বাহমিলনৰ নামত প্ৰচলিত আঠকুৰি জিকিৰ অসমীয়া ভাষাৰ অমূল্য সম্পদ। অসমীয়া সাহিত্যত ৰৰগীতৰ স্থান যিমান উচ্চ জিকিৰ আৰু জাৰী সমূহৰ স্থানো সিমানেই। জিকিৰসমূহৰ ৰচনাৰ সময় এতিয়ালৈকে নিশ্চিতকৈ ক'ব পৰা হোৱা নাই। কোনো কোনোৰ মতে ইয়াৰ ৰচনা কাল ১৬৩৪ খৃষ্টাব্দ আৰু কোনোবা এদলৰ মতে ১৭৩৪ খৃষ্টাব্দ। ৰচনা কালৰ মতানৈক্যৰ দৰে ইয়াৰ ৰচক সম্পৰ্কেও মতানৈক্য ঘটা দেখা যায়। কোনো কোনো পণ্ডিতৰ মতে বাগদাদ চহৰৰ পৰা শ্বাহমিলন আৰু নবী নামৰ দুজন ককাই-ভাই ভাৰত হৈ অসমত সোমাইছিল। তেওঁলোক নামনি অসমৰ হাজো আৰু উজনি অসমৰ চুণপো�ৰাত কিছুদিন থকাৰ কথা বুৰঞ্জীয়ে আমাক দিয়ে। ৰজা গদাধৰ সিংহৰ দিনত ৰূপাই দা ধৰা নামৰ এজন বিষয়াৰ চক্ৰান্তত পৰি ৰজাই তেওঁৰ চকু কঢ়ায়, কিন্তু পিছলৈ ধৰ্মৰ প্ৰতি থকা গভীৰ ভক্তিৰ উমান পাই ৰজাই তেওঁক সৰাগুৰি চাপৰিত মাটি বৃত্তি দি স্থায়ী ভাৱে থাকিবলৈ দিয়ে। তাতেই তেওঁৰ মৃত্যু হয়। অসমত নিগাজীকৈ থাকিবলৈ লৈ পুৱা-গধূলি তেওঁ মছজিদৰ আজান দিবলৈ লয় বাবে মানুহে তেওঁক *আজানপীৰ* বা আজান *ফকীৰ* বুলিবলৈ আৰম্ভ কৰে আৰু পিছলৈ তেওঁ সেই নামেৰেই জনাজাত হৈ পৰে। অসমত থাকি মহাপুৰুষ দুগৰাকীৰ গীত-মাত, পদ-পুথিৰ দ্বাৰা তেওঁ অতিকৈ আকৰ্ষিত হৈ পৰে আৰু তেওঁ ইছলাম ধৰ্ম সম্বন্ধীয় তেনেধৰণৰ গীত-মাত ৰচনা কৰিবলৈ লয়। তদুপৰি তেওঁ সুৱদী কণ্ঠৰ অধিকাৰী আছিল বাবে নিজেই সেইবোৰ সুৰ লগাই গাবও পাৰিছিল।

ইয়াক ধৰ্মৰ বাণী বুলি মুছলিম ধৰ্মাৱলম্বী লোকসকলে মান কৰি আহিছে। জিকিৰ শব্দটো আ�ৰবী জিকৰ শব্দৰপৰা অহা বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। জিকৰ কৰা মানে স্মৰণ বা কীৰ্তন কৰা। *জিকৰ* আৰু *আজান* শব্দ দুটাৰ অৰ্থ একে নহয়। এইবোৰ গীত গাবলৈ কোনো সময় বান্ধি দিয়া হোৱা নাই বা কোনো বিশেষ শিক্ষা-দীক্ষাৰো প্ৰয়োজন নাই। ইছলাম ধৰ্মৰ মূল শিক্ষা আৰু আদৰ্শৰ লগত যাতে জনসাধাৰণ একাত্ম হ'ব পাৰে, এই উদ্দেশ্যেই জিকিৰসমূহ ৰচনা কৰা যেন লাগে।

আমাৰ ঘোষা পুথিবোৰত মাজে মাজে যিদৰে কিছুমান ঘোষা জুটি দিয়া আছে, ঠিক

তেনেদৰেই জিকিৰবোৰৰ মাজে মাজেও তেনে ধৰণৰ ঘোষা জুটি দিয়া হৈছে। ফলত সুৰ ধৰি গাবলৈ ই সহজ হৈ পৰিছে।

জিকিৰবোৰ দুই শ্ৰেণীৰ। একশ্ৰেণীয়ে ইছলাম ধৰ্ম সম্বন্ধীয় শিক্ষা দিয়াৰ প্ৰয়াস কৰে আৰু ই সহজ সৰল হোৱাৰ বাবে জন-সাধাৰণৰ অতিকৈ ওচৰ চপা বিধৰ। আনটো শ্ৰেণীৰ জিকিৰবোৰ গূঢ়ার্থপূর্ণ। ই চুফীবাদী ধাৰণা কিছুমান প্ৰকাশ কৰিবলৈ যত্ন কৰা যেন লাগে। উপমা আদিৰ সহায়েৰে ইয়াৰ ভাষা সহজবোধ্য কৰি তুলিবলৈ যত্ন কৰা হৈছে যদিও ইয়াৰ তত্ত্ব বুজা সহজ কথা নহয়।

হৰিৰ নাম শ্ৰৱণ-কীৰ্তন কৰাৰ দৰে জিকিৰবোৰত আল্লাৰ নামৰ শ্ৰৱণ আৰু কীৰ্তনত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হৈছে। জিকিৰ গীতবোৰৰ লগত এক প্ৰকাৰৰ নৃত্যও জড়িত আছে। বহি বহি হাতৰ মুদ্ৰা আৰু চাপৰিৰ সহায়ত জিকিৰবোৰ গোৱা হয়। ইয়াৰ নৃত্য খৰতকীয়া। মুখ বাগৰি চলি অহা বাবে জিকিৰবোৰৰ মাজত পূৰ্বৰূপৰ ভালেখিনি পৰিবৰ্তন সাধিত হৈছে।

প্ৰ. শ. গো.

।। জিৰকেদাম ।।

কাৰবি ডেকা-গাভৰুহঁতৰ কৃষি কৰ্মৰ লগতে জীৱনৰ অত্যাৱশ্যকীয় কৰ্মৰ প্ৰশিক্ষণৰ কেন্দ্ৰ হ'ল জিৰকেদাম। অসমীয়া প্ৰতিশব্দ ডেকা চাং বুলি কোৱা হয় যদিও আগতে ছোৱালীবোৰকো ইয়াৰ অন্তর্ভুক্ত কৰা হৈছিল। এই জিৰকেদামৰ ডেকাসকলক প্ৰত্যেককে *জিৰপ'* আৰু সমুহীয়াভাৱে *জিৰছং* বুলি কোৱা হয়। ছোৱালীক জিৰপী বা মাৰপী বোলা হৈছিল। গাঁৱৰ প্ৰতিঘৰৰপৰা একোজন সভ্যৰে এই অনুষ্ঠান সংগঠিত যদিও গাঁৱৰ সকলোবোৰ ডেকাই নিশা এই চাংঘৰত শুব পাৰে।

কাৰ্বিসকলৰ সামূহিক পূজা ৰংকেৰৰ দিনটোতেই এই জিৰকেদামৰ শুভাৰম্ভণি কৰা হয়। গাঁওবুঢ়া ছার্থেক সম্মান সহকাৰে আসন দিয়াৰ পিছত ছার্থেয়ে কার্বি-পৰম্পৰা অনুসৰি ডেকাসকলৰ মাজৰপৰা একোজন দলপতি বা *ক্লেংছাৰপো* মনোনীত কৰে। ছার্থেৰ ফৈদৰ ডেকাক সচৰাচৰ মনোনীত কৰা নহয়। এই জিৰকেদামৰ বাবে একুৰি ছয়জন বিষয়ৱবীয়াও মনোনীত কৰা হয়। এই অনুষ্ঠানত থাকি সহায় কৰোঁতাসকলক (কনিষ্ঠ বা চেমনীয়া) *হাজাৰ আছ* বোলা হয়। জিৰকেদামৰ ঘৰ অথবা *তেৰাংটো* সম্পূর্ণ নহয় মানে ছার্থেৰ চ'ৰাঘৰ অর্থাৎ হংফার্লাঙকে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। তেৰাং সদায় আহল-বহল গাঁৱৰ ভিতৰতে চকুত লগাকৈ সজোৱা হয়। ৰন্ধা-বঢ়া তেৰাঙত কৰা নহয়। ডেকাসকলে ঘৰতেই খাই আহি ৰাতি শোৱে। দিনৰ কৰ্মৰত অৱস্থাত ঘৰে ঘৰে আহাৰ সংগ্ৰহ কৰি যোগান ধৰা হয়। ডেকা ল'ৰাবোৰে গাঁৱৰ প্ৰতিঘৰতে পালপাতি কৃষি কৰ্মত সহায় কৰে। নিজাৰবীয়াকৈ এডৰা মাটিত জুম খেতি কৰে। পাহাৰৰ গছ-বন কাটি পৰিষ্কাৰ কৰা, মাটি চহোৱা, কৃষি কার্য কৰা আদি বিভিন্ন কাম-কাজৰ যেন প্ৰশিক্ষণ কেন্দ্ৰ এই জিৰকেদাম। ইয়াৰোপৰি আজৰি সময়ত ল'ৰাবোৰে বাঁহ-বেতৰ কাম, ছোৱালীবোৰে সূতা কটাকে আদি কৰি বিভিন্ন কাম কাজত ব্যস্ত হৈ পৰে। গাঁৱৰ কাৰোবাৰ অসুখ-বিসুখ হ'লে সেৱা-শুশ্ৰূষা কৰা, পূজা-পাতলত সহায় সহযোগিতা কৰা, প্ৰয়োজনীয় খাদ্য সামগ্ৰী প্ৰস্তুত কৰা গাঁৱৰ বিভিন্ন উন্নয়নৰ কাম কৰা, একেলগে বালি

ভোজ খোৱা, নিজ গাঁও বা অঞ্চলৰ নিৰাপত্তাৰ ব্যৱস্থা কৰাকে আদি কৰি বিভিন্ন দিনত জিৰকেদামে সেৱা আগবঢ়াছিল।

গাঁৱৰ ডেকা-গাভৰুসকলে আগতে তিনি বছৰ এই জিৰকেদামৰ সদস্য হোৱাৰ নিয়ম বাধ্যতামূলক আছিল। তিনি বছৰৰ মূৰত নতুন সদস্যৰে জিৰ কেদামৰ কার্যনির্বাহ ছার্থেয়ে গঠন কৰি দিছিল। বিয়া-বাৰু জিৰকেদামৰ তিনি বছৰীয়া অভিজ্ঞতা লাভৰ অন্ততহে পাতিব পাৰিছিল। অৱশ্যে ক্লেংছাৰপোৰ অনুমতি সাপেক্ষে মাজতেও বিয়া অনুষ্ঠিত হ'ব পাৰে। নিয়মানুৱর্তিতা, শৃংখলাবদ্ধতা আৰু অনুশাসনপ্রিয়তা জিৰকেদামৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য। *কেংছাৰপোৰ* দায়িত্ব আৰু গুৰুত্বও সেয়ে সর্বাধিক। অৱশ্যে ছার্থেৰ দিহা-পৰামর্শতো গুৰুত্ব দিয়া হয়। ছার্থেৰ অনুপস্থিতিত ডেকা গাঁওবুঢ়া বা *বিছ'বাছাই* কামখিনি চম্ভালে। আজি কালি ছোৱালীক তেৰাঙত প্রৱেশৰ অনুমতি দিয়া নহয় বাবে এই বিছ'বাছাৰ পত্নীয়ে তেৰাঙৰ পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতা দিশটো চোৱা-চিতা কৰে।

মুঠৰ ওপৰত জিৰকেদাম হ'ল কাৰ্বিসকলৰ গণতান্ত্রিক প্রমুল্যবোধ আৰু সামূহিক সংস্কৃতিবোধৰ এক প্রকৃষ্ট উদাহৰণ।

প. বা.

।। জুনা ।।

কাল্পনিক কাহিনী আৰু গীতিধর্মী গুণেৰে সিক্ত জুনা এবিধ জনপ্রিয় লোকগীত। হুঁচৰি গাওঁতে নাচনীয়ে নচাৰ আগতে যি বিহুনাম গোৱা হৈছিল তাকহে আগতে জুনা বুলি কোৱা হৈছিল; কিন্তু পিছত ইয়ে সুনির্দিষ্ট কাহিনী গীতক বুজাবলৈ ধৰে। কাব্যিক কল্পনাৰে ৰঞ্জিত পৰুৱাৰ জুনা, কপাহৰ জুনা, নাঙলৰ জুনা, তাঁতীৰ জুনা আদিত হাস্যৰসৰ গুৰুত্ব মন কৰিবলগীয়া। ইয়াৰে আকৌ নাঙলৰ জুনা, কপাহৰ জুনাক হুঁচৰি গীত হিচাপে আৰু তাঁতীৰ জুনাক ভক্তিধর্মৰ গীত হিচাপে গোৱা হয়। সৰহসংখ্যক জুনাৰ লগত বস্ত্র শিল্পৰ সম্পর্ক উল্লেখযোগ্য।

নামনি অসমৰ ভাউৰীয়া আৰু ভাইৰা বা ভাউৰীয়া অনুষ্ঠানতো বহুৱাই ধেমেলীয়া জুনা ব্যৱহাৰ কৰে। এনেধৰণৰ জুনা নামনি অসমত অধিক জনপ্রিয়।

জুনাবোৰৰ ভিতৰত তাঁতীৰ জুনা কাব্যিক গুণা-গুণৰ ফালৰপৰা উৎকৃষ্ট। ৰাধাক পিন্ধাবলৈ এখন সুন্দৰ কাপোৰ ববৰ বাবে কৃষ্ণই তাঁতীৰ ওচৰলৈ গৈ কাপোৰৰ বর্ণনাৰ মাজেদি নিজৰ কলাসুলভ মনৰ পৰিচয় দাঙি ধৰিছে। উদাহৰণ স্বৰূপে -

দীঘলে সাৰংগ পুতলে বৰ/ তাৰ আগে দিবা গুণা বিস্তৰ//

খোচনিত লিখিবা নেজালি ম'ৰা/ আঁচুতে লিখিবা আকাশী তৰা//

নাঙলৰ জুনাটিত আমাৰ কৃষিজীৱী সমাজৰ এক নিটোল চিত্র পোৱা যায়। হাস্যৰসৰ অধিক চিটিকনিৰে পৰুৱাৰ জুনা মনোৰম। উদাহৰণ স্বৰূপে -

ভাতে ৰান্ধি দিয়া খাওঁ ঐ পৰুৱা/ পানী আনি দিয়া খাওঁ।//

চাউল মুঠিচেৰেক ৰান্ধি দিয়া পৰুৱা/ টোলোঠা বিচাৰি যাওঁ।।//

মুঠৰ ওপৰত অসমীয়া লোক-সাহিত্যত এই জুনা গীতখিনিৰ সুকীয়া স্থান আছে।

প. বা.

।। জেং বিহু।।

'তামোল কাটি কাটি অকলে নেখাবা আমাকো এখনি দিবা। জেং বিহু চাবলৈ অকলে নেযাবা আমাকো লগতে নিবা।।' জেং বিহু নামটো কোনে কেতিয়া দিছিল, তাৰ ইতিহাস পাবলৈ নাই। *হেমকোষ* অথবা *চন্দ্রকান্ত অভিধানৰ* কথাকে নকওঁ, ৰজনীকান্ত ৰৰদলৈৰ কোনোখনি উপন্যাসতে জেং বিহু শব্দটি পোৱা নাযায়। এই বিহুৰ নামকৰণ সম্পর্কে মতভেদ আছে। যেনে— (ক) ড° মহেশ্বৰ নেওগৰ মতে, 'বিহুমাৰতীহঁতে হেনো বিহুমৰা ঠাইত শুকান জেং কেইডালমান থিয়কৈ লয় আৰু পিছত হেনো তাতে সেউজীয়া ডাল-পাত লগাই দিয়ে।' ব্যাখ্যাৰ প্রয়োজন নাই যে, জেং থিয়কৈ লোৱাৰপৰা জেং বিহু নামটো আহিছে। (খ) প্রদীপ চলিহা দেৱৰ মতে, আহোমসকলে আদিতে বোলা *জেং নাং পঈ* কালক্রমত জেং বিহু হয়গৈ। (গ) হেম বৰুৱাগোহাঞিৰ মতে, 'জেং পুতি বিহু মৰা গাভৰু বিহুক জেং বিহু নামকৰণ কৰা হয় যদিও জেং বিহু আচলতে টাই গাভৰুসকলে মৰা গাভৰু বিহুহে হ'ব লাগে।' (ঘ) জয়কান্ত গান্ধীয়াৰ মতে, 'প্রতিযোগীতাৰ যুগত মঞ্চত গছৰ ডাল এটা বা জেং এডাল পুতি তাতে গামোচা এখন আঁৰি দিয়া বাবেহে সর্বসাধাৰণৰ মাজত ভুলতে জেং বিহু শব্দটো অধিক জনপ্রিয় হ'ল!' ওপৰৰ মন্তব্য কেইটা চালিজাৰি চাই ক'ব পাৰি, জেং বিহুত জেং এডালৰ প্রয়োজন। জেং থকা বাঁহ অথবা গছৰ ডাল এটা পুতিও এই বিহু অনুষ্ঠিত কৰা হৈছিল। কোনো কোনোৱে সেই জেঙতে বিহু ডাঙৰীয়ালৈ বুলি আগবঢ়ায় এখনি ফুলাম গামোচা। কোনোৱে বা গুৱা-পাণ এজোৰ অথবা ফুলৰ মালা এধাৰিকে আঁৰি দিয়ে। আগৰ দিনত গাভৰু ছোৱালীয়ে গছৰ তলত পতা *গাভৰু বিহুৰে* ইয়াৰ সাদৃশ্য ভালেখিনি। সেইবাবে প্রদীপ চলিহাই এঠাইত কৈছে, 'জেং বিহুৰ অর্থ নিভাঁজ বিহু অর্থাৎ নিভাঁজ গাভৰু বিহু।' হাত চাপৰিৰ উপৰি টকা আৰু গগনা বজাই গাভৰুহঁতে জেং বিহু পাতিছিল। ডেকাৰ প্রৱেশ রুদ্ধ এই জেং ডালে প্রতীকী ৰূপ গ্রহণ কৰা বুলিব পাৰি। আগেয়ে জেং বিহু তিনিদিন জুৰি চলিছিল। আজিকালি উজনিৰ ভিতৰুৱা গাঁৱত এদিন বা দুদিনহে চলে। বর্তমানে মঞ্চত গছৰ ডাল এডাল পুতি গাভৰুৱে মৰা বিহুকেই *জেং বিহু* আখ্যা দিয়া দেখা যায়।

না. দা.

।। জেজেৰা দল।।

দক্ষিণ কামৰূপ আৰু দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ সংলাপ আৰু গীতবিহীন পৰিৱেশ্য কলাৰ নাম *জেজেৰা দল*। থলুৱা ভাষাত ইয়াৰ নাম যথাক্রমে *ঝেঝেৰা* আৰু *জেজেৰীয়া* দল। বিশেষ সাজ পাৰ পিন্ধি ৰঙালী বিহুৰ কালত ঘৰে ঘৰে এই জেজেৰা দলে নৃত্য কৰি ফুৰাটো বৈশিষ্ট্যপূর্ণ। দলটোত মাত্র চাৰিজন লোক থাকে। তিনিজনৰ তিনিটা সৰু ঢোল (এই সৰু ঢোল কেইটাক *ঝেঝেৰা* বোলা হয়) আৰু এজোৰ মঞ্জিৰা। জেজেৰা তিনিটাৰ দুটা চল্লিশ ছেণ্টিমিটাৰ দৈর্ঘৰ আৰু অৱশিষ্টটো প্রায় ত্রিশ ছেণ্টিমিটাৰ দীঘলীয়া কিছু শুলাকৃতিৰ। দীঘলীয়া জেজেৰা লোৱা লোক দুজনে মুৰত ক'লা কাপোৰেৰে সজা বিশেষ ধৰণৰ টুপী, গাত ৰঙীন চোলা আৰু কৃত্রিম গোঁফ পৰিধান কৰে। গাত মণি-মালাও থাকে। পিছনত গামোচা বা হাফপেণ্ট পৰিধান কৰে যদিও দক্ষিণ গোৱালাপাৰাৰ ফালে মূল জেজেৰা দুজনৰ সাজপাৰত

ইছলামী প্রভাৱ লক্ষণীয়। তৃতীয় ঢোল বাদক আৰু চতুর্থজনে সাধাৰণ সাজ পৰিধান কৰা দেখা যায়। জেজেৰা বজাই শিল্পী দুজনে নৃত্য কৰে— এজনে নাচি নাচি আন জনক খেদি যায়— আনজনে ইজনক আকৌ খেদি আহে। মাজে মাজে ঢোলেৰে মাৰিবলৈ উদ্যত হোৱাৰ ভংগীমা দেখুৱায়— ইজনে সিজনক কাণত ধৰি আনে। এনেদৰে কিছু সময় ধৰি নৃত্য চলাৰ অন্তত ঢোল বাদ্যৰ বিশেষ ঘাতেৰে নাচোনৰ সমাপ্তি ঘোষিত হয়। সৰু মাৰি এডালেৰে কোবাই তোলা ঢোলৰ ধ্বনিত এটা সুৰ বিদ্যমান। গুৰিয়াল ঢোল বাদকজনে বাদ্যৰে শুভাৰম্ভ কৰাৰ পিছত বাকী দুজনে ঢোল বজাই নৃত্য পৰিৱেশন কৰে। প্রাচীন জনজাতীয় চিকাৰ নৃত্যৰ আধাৰত জেজেৰা নৃত্যই দক্ষিণ কামৰূপৰ বিস্তীর্ণ অঞ্চলত গা কৰি উঠাৰ সম্ভাৱনা নুই কৰা টান। মাধৱ কন্দলিয়ে উল্লেখ কৰা *জিজিৰা কাহালি-শিংগা* অথবা *দৱং বাজবংশাৱলী* উল্লিখিত *ঝোঞ্জৰা* (ঝোঞ্জৰা বজাৱে ভাল) বাদ্যযন্ত্রই দক্ষিণ কামৰূপৰ জেজেৰা দলে ব্যৱহাৰ কৰা ঝেঁৱেৰালৈ মোট সলাব পাৰে।

(*দখিনকোলত* প্রকাশিত ধনেশ্বৰ কলিতাৰ 'জেঁৱেৰা দল- দক্ষিণ কামৰূপৰ এটি লোক পৰিৱেশ্য কলা'ৰ আধাৰত যুগুতোৱা।)

না. দা.

।। জেঠুৰা উৎসৱ ।।

বহাগ-জেঠ মাহৰ দোমাহীৰ দিনা জেঠ মাহত জন্ম গ্রহণ কৰা ব্যক্তিক (পুৰুষ-স্ত্রী নির্বিশেষে) কেন্দ্র কৰি উদ্‌যাপন কৰা উৎসৱেই জেঠুৰা উৎসৱ। উৎসৱৰ উৎস সম্পর্কে মতানৈক্য বর্তমান - কাৰো মতে, জেঠ মাহত জন্ম গ্রহণ কৰাটো অমংগল জনক। সেইবাবে দোমাহীৰ দিনা জেঠৰ মাহত জন্ম গ্রহণ কৰা ব্যক্তিজনক এসাজ ভালদৰে খুৱাই ঘৱৰ অমংগল নাশৰ প্রযত্ন কৰা হয়। আন কৰো মতে জেঠৰ মাহ বিষ্ণুৰ মাহ। সেইবাবে উক্ত মাহত ভূমিস্থ হোৱা জনক *বিষ্ণু ভোগ* কৰোৱা প্রয়োজন। কোনো কোনো অঞ্চলত জেউঠা দুবিধ - *গুৰি জেউঠা* আৰু *হোৱা জেউঠা* । গুৰি জেউঠা হ'ল - জেঠৰ মাহত গর্ভস্থ হৈ ফাগুন মাহত জন্ম গ্রহণ কৰা আৰু হোৱা জেউঠা হ'ল - জেঠ মাহত জন্ম গ্রহণ কৰা ব্যক্তি সকল। গতিকে স্থান বিশেষে ফাগুন আৰু জেঠ মাহত জন্ম গ্রহণ কৰা ব্যক্তিক লৈ জেউঠা উৎসৱ পালন কৰা চকুত পৰে।

জেঠ আৰু ফাগুন মাহত ওপজা ব্যক্তিক বহাগ-জেঠৰ সংক্রান্তিৰ দিনা মাহ-হালধিৰে নোৱাই-ধুৱাই অনাকটা বস্ত্র পৰিধান কৰাই ভলদৰে এসাজ খুৱালেই উৎসৱ শেষ হয়। উৎসৱৰ দিনা জেঠুৰাজনক পৱমান্ন ভোজন কৰোৱা প্রয়োজন। পৱমান্নৰ উপৰি বাৰীয়ে ঘৰে পোৱা আমৰ মল, জামুৰ কলি, লিচুৰ মল, কঠালৰ মুচি, আদা, হালধি আদিৰে বাৰে বিধ ফল-মুল বটি বৰা ভাজি জেঠুৰা জনক খুৱাব লাগে। তিল, মাহ, দাইল, আদিৰো বৰা ভাজি খাবলৈ নিদিয়া নহয়। মাছৰ কণী বৰা ভাজিত থাকে। পিঠা-পনা, মাছ-মাংসে প্রভৃতিটো ভোজনত থাকিবই। জেঠুৰাজনক ভালদৰে এসাজ খুওৱাৰ উপৰি আত্মীয় অথবা বন্ধু-বান্ধৱকো উক্ত আমন্ত্রণ জনাই এসাজ খুৱায়। লোক বিশ্বাস, এনে কৰাৰ ফলত জন্ম-মাস-বিষ্ট আতৰ হয়। কোনোৱে উক্ত দিনা ভকত বাপুক মাতি আনি এক অধ্যায় গীতা বা ভাগৱত চোৱায়। এই

উৎসৱ ৰংপেটা জিলাত আজিও সজীৱ হৈ আছে।

না. দা.

।। জেতুকা।।

হাতৰে জেতুকা ভৰিৰে জেতুকা, কাণেও লওঁ মুৰে লওঁ কৰে।
নাচনী মুখলৈ চাবকে নোৱাৰি দেহ মোৰ কেনেবা কৰে।।

বাৰীৰ ধাপত বিনা কষ্টেৰে লহপহকৈ বাঢ়ি অহা জেতুকাৰ জনপ্ৰিয়তা আজিও অম্লান। বহাগ বিহুৰ দিনাখন আজিও ডেকা-গাভৰুৱে হাতত জেতুকা নল'লেই নহয়। হাঁহিত দাঁত জিলিকাৰ দৰে ৰ'দত চেনাইৰ জেতুকা বলোৱা হাত দুখনি উজলি উঠে (ৰ'দ পাই জিলিকে মোহিনী জেতুকা হাঁহিত জিলিকে দাঁত।)। জেতুকাৰ ব্যৱহাৰ অকল অসমতে নহয়, সমগ্ৰ ভাৰতবৰ্ষৰ উপৰি বিদেশতো ইয়াৰ আদৰ চমকপ্ৰদ। ইয়াক প্ৰাচীন মিছৰত হাতৰ তলুৱা, নখ আৰু চুলিত ৰং ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। ইয়াক আৰবীত য়োৱন্না, হিন্না অকান কামংলয়ুন, ফৰাচীত হেন্না, ইংৰাজীত হেন্না চেমফিৰ, ভাৰতীয় ভিন্ন প্ৰাদেশিক ভাষাত মেন্দি, সংস্কৃতত মহিন্দী (মহিন্দী পত্ৰ নিৰ্যাসৈ... *ৰসৰত্নাকৰ*), মদয়ন্তিকা (*সুশ্ৰুতসংহিতা)* আৰু অসমীয়াত কোৱা হয় *জেতুকা* (*অমৰ কোষ* উল্লিখিত যূথিকাৰ পৰা উদ্ভৱ হ'ব পাৰে)। ইয়াক ব্যৱহাৰ কৰিলে চৰ্মৰোগ, নঁখচুকীয়া, নখখৰ আদি ৰোগ হ'ব নোৱাৰে। ই ছাল নিমজ কৰে আৰু চুলিত সানিলে চুলিৰ অকাল পক্কতা আৰু চুলিসৰা ৰোধ হয়। গৰু বিহুৰ দিনা জেতুকাৰ পাত খুন্দি ভৰিৰ পতাত লগালে বছৰেকলৈ আই নোলায় বুলি এটা জনবিশ্বাস প্ৰচলিত আছে। জেতুকাৰ কুমলীয়া পাতৰ সৈতে কেঁহৰাজ, ডালিমৰ কুমলীয়া পাত, বৰ থেকেৰা, এৰাপাতৰ কোঁহ, পাণৰ পিপলি আৰু কেঁচা হালধি একেলগে খুন্দিলে জেতুকাৰ উজ্জ্বলতা বাঢ়ে আৰু হাতত দীৰ্ঘদিনলৈ থাকে। চহৰত বহুতে আজি কালি ৰাজস্থানী হেনাগুৰি ব্যৱহাৰ কৰিলেও আমাৰ থলুৱা জেতুকাৰ আদৰো কম বুলিব নোৱাৰি।

(ৰাম গোস্বামীৰ *অংগৰাগ* আৰু গুণাৰাম খনিকৰৰ *অসমৰ লোক সংস্কৃতিত বনদৰৰ'ৰ* আধাৰত যুগুতোৱা)

না. দা.

।। জোৰণ (তেলৰ ভাৰ) ।।

বিয়াৰ আগদিনা উজনি অসমত জোৰণ আৰু নামনি অসমত *তেলৰ ভাৰ* দিয়া নিয়ম। আজিকালি নামনিতো অৱশ্যে তেলৰভাৰ শব্দটো অচিনাকি হৈ আহিছে। মনসা কবি মনকৰে হৰ-গৌৰী বিয়াৰ কালত তেলৰ ভাৰ দিয়াৰ যি জীৱন্ত চিত্ৰ আঁকিছে, সি আজিলৈ নিষ্প্ৰভ হোৱা নাই। আহোম ভাষাত জোৰণক কোৱা হয়— *জুৰণ*, অৰ্থ একেলগে বাস কৰা।

কন্যা ঘৰলৈ জোৰণ আজি কালি আগবেলাৰ ভিতৰতে পঠোৱা হয়। জোৰণৰ সম্ভাৰ উজনি-নামনিত ধনী-দুখীয়া ভেদে কিছু তাৰতম্য হোৱা দেখা যায়। কন্যাই পিন্ধা সাজ লাগে কেইবাজোৰ। ড° নিৰ্মলপ্ৰভা বৰদলৈৰ কথাৰেই - 'বনকৰা এসাজ, পাতলিবস্ত্ৰ এসাজ, উকা পাটৰ কেছবস্ত্ৰ বিহাৰে এসাজ আৰু নোৱনি সাজ বুলি অনা মুগাৰ বিহা-মেখেলা আৰু

গুণাৰ পাৰী বছা আশী সূতাৰ চাদৰ', এখন গামোচা, এসঁজুলি অলংকাৰ, সিন্দুৰ, আচী-ফণি, দুযোৰ তামোল-কটাৰী, দুটা সুগন্ধি তেলৰ বটল, দুটা মিঠা তেলৰ বটল, দুটা দৈৰ টেকেলি, দুটা মাটিৰ ঘট (আৰৈ চাউল, তামোল-পাণ ঘটৰ ভিতৰত থাকে। মুখত থাকে আম ডালি আৰু বাহিৰত এৰাঁ সূতাৰ মেৰণ তথা সিন্দূৰৰ ফোট) পাটী এটা, দুটা মাহ-হালধি-গাঁঠিয়নৰ টোপোলা, দুশৰাই তামোল-পাণ (নামনিত সম্পূর্ণ তামোলৰ থোক এটি) আৰু মাছ এটা। দৰাঘৰৰ সধবা তিৰোতা কেইজনীমানে জোৰণ নি কন্যাঘৰ পোৱাৰ লগে লগে কন্যাঘৰে পদুলিৰ কলপুলিৰ তলৰেপৰা আদৰি নি ৰভাতলীৰ মড়লৰ সোঁহাতে আচুতীয়াকৈ ৰখা দলিচাত বহিবলৈ দিয়ে। ঘৰৰপৰা নিয়া পাটীত দলিচা পাৰি কন্যাক বহুৱায় আৰু কন্যাৰ মাকৰ সৈতে তামোল-পাণৰ শৰাই সলাই কইনাক তামোল-কটাৰী এযোৰ দিয়াৰ পিছত তেওঁৰ মুৰত আঙুঠি ধৰি তেল দিয়ে আৰু মুৰত ফণি লগাই একে উশাহতে তিনিবাৰ কন্যাজনীৰ শিৰত তলৰপৰা ওপৰলৈ সিন্দুৰ দিয়ে। তাৰ পিছত আ-অলংকাৰ পিন্ধায়। সকলো কৰ্ম শেষ হোৱাৰ পিছত কন্যাই ভগৱানলৈ সেৱা আগবঢ়োৱাৰ উপৰি দৰাঘৰ-কন্যাঘৰ উভয়ৰে বয়সীয়াল সকলকো সেৱা কৰে। দৰাঘৰৰপৰা নিয়া এযোৰ তামোল-কটাৰী, মাহ-হালধি আৰু গাঁঠিয়নৰ টোপোলা এটা, *ধৰমৰ ঘট* এটা আৰু দৈৰ সৰু টেকেলি এটা কন্যাক চোৱাই দৰাঘৰলৈ ঘুৰাই অনা নিয়ম। দৰাঘৰে কন্যাৰ মাকক এযোৰ *সাৰ কাপোৰ* দিব আৰু কন্যাঘৰেও দৰালৈ বুলি নোৱনি কাপোৰ এযোৰ পঠাব।

নামনি অসমত বিয়াৰ দুদিন আগতে দৰাঘৰলৈ তেলৰ ভাৰ পঠিয়াই দৰাক আমন্ত্রণ কৰা হৈছিল। আজিকালি জোৰণৰ দিনাই সন্ধিয়া কন্যাপক্ষই গৈ 'দৰা বৰণ' কৰি আহে।

না. দা.

।। জোৰা বা গণিকা ।।

সংস্কৃত নাটকৰ অভিনয়ত পূর্বৰংগ থাকে - অসমীয়া ভাওনাত থাকে ধেমালি। ভাওনা আৰম্ভৰ পূর্বে ধেমালি বজোৱা হয়। বিভিন্ন ধেমালিৰ বাজনাক কোৱা হয় - জোৰা অথবা গায়ন-বায়নৰ জোৰা (কোনো কোনোৱে বোলে গণিকা) জোৰা উঠা অনুষ্ঠানত খোল-মৃদংগ লৈ আঠ-দহজন বায়ন আৰু ভোৰতাল বজোৱা আঠ-দহজন গায়ন থাকে। জোৰা উঠাৰ আৰম্ভতে হৰিধ্বনি দিয়া হয় আৰু তাৰ পিছত - জোৰাৰ প্ৰৱেশ ঘটে। বায়নসকল বহে, গায়নসকল থিয় দি ৰয়। লগে লগে আৰম্ভ হয় বহি চাহিনি। বহি-চাহিনিৰ পিছত থিয়-চাহিনি। থিয়-চাহিনিত ঘোষা গায়। প্ৰথমতে গায়নসকলে শাৰীপাতি থিয় হৈ একে ঠাইতে পদ-চালনা কৰি থাকে। ইয়াকে বোলে চলনা। গায়নসকলে 'খোল বজোৱা এৰি হাতেৰে সমুখত জলক মাৰে' আৰু এজন, দুজন অথবা তিনিজন বায়নৰ মাজে মাজে অসমীয়া চাৰি (৪) সংখ্যাটোৰ ওপৰত ঘুৰাৰ দৰে সাতবাৰ মান চলনা কৰে। লগে লগে বাদ্যৰ বোলো সলনি হয়। ইয়াক দেখিবলৈ পানী পৰুৱাৰ দৰে হয় বাবে এই অংশক কোনো কোনোৱে *পানী পৰুৱা নাচ* আখ্যা দিয়া দেখা যায়। আন কোনোৱে ইয়াক *ঢেৰা পাক* বোলে। ঘোষা সামৰিলে আৰম্ভ হয় ধেমালিৰ।

না. দা.

।। ঝুমকা।।

কাণৰ লতিত ওলোমাই পিন্ধা এবিধ অলংকাৰ। ইয়াৰ ওপৰৰ ফালে কাণৰ লতিত লাগি থকাকৈ এপাহ ফুল বা অন্যান্য চানেকি আৰু লতিৰ তলফালে ওলমি থকা সোণ খটোৱা মণিৰ থোপা এটা আঙুৰৰ থোপা দৰে ওলমি থাকে। ইয়াকো পেঁচা-গজালৰ (স্ক্রু) সহায়ত পৰিধান কৰা হয়।

প্র. শ .গো

।। ঝুমুৰ নৃত্য ।।

পেটৰ ভাত মুঠিৰ বাবে সুদূৰ ছোটনাগপুৰৰপৰা অসমলৈ আহি ইয়াৰ চাহ বাগিছাসমূহত স্থায়ীভাৱে বসবাস কৰিবলৈ লোৱা লোকসকলৰ মাজত চিত্ত বিনোদনৰ বাবে থকা বিভিন্ন লোক নৃত্যৰ ভিতৰত ঝুমুৰ অন্যতম। এই লোকসকলে ভাদ মাহৰ একাদশী তিথিত অনুষ্ঠিত কৰা *কৰম পূজাৰ* অপৰিহার্য্য অংগ ৰূপে পৰিৱেশন কৰে ঝুমুৰ নৃত্য। অৱশ্যে ভাদ্র-একাদশীৰ উপৰি বছৰেকত আৰু দুবাৰ কৰম পূজা কৰা হয় আৰু সেই দুটিৰ কালতো ঝুমুৰ নানাচিলেই নহয়। ঝুমুৰ নৃত্য স্ত্রীপ্রধান হ'লেও পুৰুষেও ইয়াত অংশ গ্রহণ কৰে। এই নৃত্যৰ কালত ঢোল, মাদল, তাল, বাঁহী প্রভৃতি বাদ্যযন্ত্রৰ ব্যৱহাৰ হয়। বাদ্য বায় ডেকাই। ঝুমুৰ গোৱা ডেকাই গীত এটি শেষ, কৰাৰ লগে লগে নাচনী গাভৰুহঁতে গীতৰ অন্তিম দুফাকি পুনৰাবৃত্তি কৰি নৃত্যৰ ছন্দ তোলে - বাদ্য যন্ত্র অবাৰিত ভাৱে চলি থাকে। ঝুমুৰ নচা গাভৰুহঁতে একে লগে হাতত ধৰা ধৰি কৰি এটি দীঘলীয়া শাৰীৰ সৃষ্টি কৰা দেখা যায়। প্রথমজনীয়ে দ্বিতীয় জনীৰ বাওঁ হাতৰ আঙুলিত নিজৰ সোঁহাতৰ আঙুলিবোৰ সুমাই লৈ নাচে। শাৰীৰ প্রথমজনীক কোৱা হয় - *আগলি দাড়ী*। এই নাচৰ ধাৰা দুটা - দ্রুত আৰু ললিত। সাধাৰণ ঝুমুৰ গীতৰ নাচ দ্রুত কিন্তু খেমটা জাতীয় গীতৰ নাচ খিনি ললিত। এই অংশত বাদ্যৰ ছেও সলনি হয় আৰু নাচনীয়ে কঁকালবোৰ অধিককৈ হলায়।

ঝুমুৰ নাচৰ আৰম্ভণিতে শ্রীহৰি, ব্রজ-নাৰী, ঢোল-মাদল আৰু নৃত্য-ক্ষেত্রৰ উদ্দেশ্যে যথাবিহিত বন্দনা গীত পৰিৱেশন কৰা প্রয়োজন। ঝুমুৰ নৃত্য গীতত গোপী-কৃষ্ণৰ বাল্য-লীলা, ৰাস ক্রীড়া, কাত্যায়নী ব্রত প্রভৃতি আধ্যাত্মিক কথা বস্তুৰে মুখ্য স্থান অধিকাৰ কৰাটো তাৎপর্যপূর্ণ। ইয়াৰ উপৰি 'ব্যক্তিগত বা সমাজগত জীৱনৰ দুখ-কষ্ট, হা-হুতাশৰ ভাৱ থকা বিৰহ-অনুতাপ, লাঞ্ছনা-গঞ্জনা আদি বিষয় বস্তুৰেও ঝুমুৰ নৃত্য-গীতত জীৱন্ত ৰূপত প্রকাশ পায়।' (দেউৰাম তাছা)

ঝুমুৰ নৃত্য সন্ধিয়াৰেপৰা পৰিৱেশিত হয়। পিছ নিশা ঝুমুৰৰ সুৰ, তাল আৰু লয়ৰ পৰিৱর্তন ঘটে। এনে পৰিৱর্তনবোৰক আদৰথীয়া, ঝিংগা ফুলীয়া, ভাৰশলীয়া গীত ৰূপে নামাংকিত কৰা দেখা যায়। ওৰে নিশা নৃত্য-গীত অবাৰিতভাৱে পৰিৱেশন কৰি সূর্য উদয়ৰ লগে লগে ডেকা-গাভৰুহঁতে নৃত্যৰ আৰম্ভণিতে পোতা কৰম ডালটো উভালি লৈ ঢোল-মাদলৰ ছেৱে নাচি-বাগি গৈ নৈ অথবা পুখুৰীত বিসর্জন দি আহেগৈ। সেই দিনাই সন্ধিয়া কৰম পূজা কৰা লোকসকলে গাঁতৰ কাষত চাকি-বস্তি জ্বলাই একো মুঠিকৈ মাটি দি গাঁতটো

পুতি পেলায়। ইয়াকে কোৱা হয় *গাড়া ভোতা*। কোনো কোনো ঠাইত কৰম পূজা অনুষ্ঠিত হোৱাৰ আঠ দিনৰ দিনাহে *গাড়া ভোতা* অনুষ্ঠান পাতে। ঝুমুৰ নাচৰ লগত গোৱা দুফাকিমান গীত এনেধৰণৰ -

'বাৰ মাসেৰ বাৰ ফুল ভাদৰ মাসে কিয়াৰে;
কিবা দষে ছাড়ে গেল অভাগিনীৰ পিয়াৰে।'
'আম ফলে ঝপাঝা তেতুল ফুলে ঝঁকাগ',
পুৱৰ দেশে দেখি আইলাম ডাঁড়ী হাঁথে শাঁ খাগ'।।

(নাৰায়ণ ঘাটোৱাৰ ঃ *বনুৱাৰ সাংস্কৃতিক জীৱনত এভুমুকি*)

না. দা.

।। ঝুমুৰ নাচ ।।

মহাপুৰুষ মাধৱদেৱৰ *ৰাস-ঝুমুৰাত* যি নাচ নচা হয়, সেয়ে ঝুমুৰ নাচ। ৰাস-ঝুমুৰাত থকা পাঁচোটি গীতেই এই নাচৰ গীতৰ নাচত ব্যৱহাৰ হোৱাটো উল্লেখযোগ্য। এই নাচত মাইকী ওৱা অথবা মাইকী পাকৰ অৱস্থিতি শূণ্যৰ ঘৰত। তাৰ বিপৰীতে আছে মতা-ওৱা, মতা-পাক। চালি নাচৰ দৰে এই নাচৰো ভাগ তিনিটা - ৰামদানি, গীতৰ নাচ আৰু মেলা নাচ। ৰামদানি মুঠতে চাৰিখন। এই গীতৰোৰ সদায় বন্ধা ৰাগত গোৱা নিয়ম। যেনে - পাহাৰিয়া, সাৰেংগ আদি। সকলো গীতত যতি-তাল বজোৱাটো আন এটা মন কৰিবলগীয়া বিষয়। পৰিতালত খোল বজাৰ লগে লগে নর্তকে সমপাদ স্থানক ভংগিত থিয় দি পতাক হস্ত মাটিত সমানে পাৰি এটি খৰলুটি মৰাটো এই নাচৰ এটি বিৰল বৈষিষ্ট্য। কামৰূপীয় ঢুলীয়াৰ বাহিৰে আন কোনো নৃত্যতে এনেধৰণৰ খৰলুটি মৰা দেখা নাযায়। এই নাচ নৈমিত্তিক প্রসংগত নচা হয়। এই নাচৰ সাজ-পাৰ সম্পর্কে ড° মহেশ্বৰ নেওগৰ মন্তব্য এনেধৰণৰ ঃ

'নটুৱাই মূৰত গায়নীয়াৰ দৰে ভাটৌ ঠুটীয়া বগা কাপোৰৰ পাগুৰি মাৰে, দীঘল চুলি, সৰু খোপা এটি কৰি শিৰৰ ওপৰত পাগুৰিৰ কাপোৰৰ তলত দিয়া হয়; কিন্তু সি চালি-নাচৰ থকাৰ দৰে ওখ হৈ নাথাকে। গাত কটা ফুলৰ বুকু চোলা। কঁকালত বগা কাপোৰৰ লহঙৰ ওপৰত ফুলাম টঙালি। ডিঙিত মতা-মণি এধাৰ। হাতৰ মুঠিত আৰু বাউসিত বাজু চাৰিপাত। পাৱত নেপুৰ।' (*সত্রীয়া নৃত্য*)।

না. দা.

।। টকা ।।

'টকাৰ সৰু সৰু মাতে হৰি হৰি টকাৰ সৰু সৰু মাত,
টকাৰ মাতে শুনি ৰবকে নোৱাৰি এৰি যাওঁ পেটৰে ভাত।' - টকাক (কা, থৰ্‌কা) আদিম ঘনবাদ্য আখ্যা দিব পাৰি। নৃত্য-গীতত ইয়াক প্রয়োগ কৰাৰ উপৰি সংগীতৰ সৈতে সম্পর্ক নথকা দুই-এটা কামতো ইয়াৰ ব্যৱহাৰ আছে। প্রায় একমিটাৰ দৈর্ঘৰ জাতি বাঁহ এডালৰ এটা গাঁঠি ৰখা প্রয়োজন। জানটো মূৰতো গাঁঠি নথকা নহয়। পিছে তাক দীঘে দীঘে দুই নম্বৰ গাঁঠিৰ ওচৰলৈ ফালিব লাগে। নফলা মূৰটোৰ প্রথম প্রান্তৰ দুফালে কোণীয়াকৈ

অলপ চাঁচি লৈ তাক হাতেৰে ধৰিবপৰা কৰা দৰকাৰ। চাঁচি চিকুণাই লোৱা এই অংশটোতে দুয়োখন হাতেৰে ধৰি লৈ এফাল বাঁহেৰে আনটো ফালত কোবাই টক্ টক্ শব্দ কৰি বাদ্যটো বজোৱা হয়। বিহু মাৰোঁতে টকা নহ'লেই নহয়। বিহু গীতত আছে -

'ঔৰে গছতে মৌৰে বাঁহে ল'লে ককাই পাৰি দিয়া খাওঁ;
বাঁহৰে টকাটি সাজি দিয়া ককাইটি বিহু মাৰিবলৈ যাওঁ।' নাইবা
'সৰুটি পিলিঙাই টকা সাজি দিবা বিহু মাৰিবলৈ লাগে।'

কামৰূপৰ মহ খেদা গীতত টকাৰ ব্যৱহাৰ আছে। বি. চৈতন্য দেৱে *ভাৰতীয় বাদ্য যন্ত্ৰত* উল্লেখ কৰিছে যে, মহীশূৰৰ কোনো কোনো অঞ্চলত 'টকাৰ দৰেই এবিধ বাদ্য হাতী ধৰা কামত ব্যৱহাৰ হয়। ত্ৰিপুৰাত তন্ত্ৰীযুক্ত এবিধ টকা আছে। তাৰ নাম - *লেবাংগুমানি*।

না. দা.

।। টাইফাকেৰ টোপোলা ভাত।।

অসমৰ ডিব্ৰুগড় জিলাৰ নাহৰকটীয়া, জয়পুৰ আদিৰ উপৰি তিনিচুকীয়া জিলাৰ মাৰ্ঘেৰিটা, লিড়ু প্ৰভৃতি অঞ্চলত বসবাস কৰা শ্যামচীন গোষ্ঠীৰ টাইফাকেসকলে টোপোলা ভাত (তেওঁলোকৰ ভাষাত *শখাও*) প্ৰস্তুত কৰাত সিদ্ধহস্ত। বিভিন্ন উছৱ-পৰৱত নিজে খোৱাৰ উপৰি আলহী অতিথিকো আপ্যায়ন কৰা *শখাও*ৰ প্ৰস্তুতকৰণ এনে ধৰণৰ ঃ ভিন্ন আকাৰৰ (এটা ডাঙৰ এটা সৰু) দুটা মাটিৰ পাত্ৰ। ডাঙৰ পাত্ৰটো চৌকাত বহাই লৈ তাৰ আধা অংশ পানীৰে ভৰাই কলহটোৰ মুখখন এখন তিতা কাপোৰেৰে ঢাকি তাৰ ওপৰত আকাৰত সৰু দ্বিতীয়টো কলহ বহাব লাগে। এই কলহটোৰ তলিখনত কিছুসংখ্যক সৰু সৰু ফুটা কৰা প্ৰয়োজন। কলহটোত পানীত তিওৱা লাহি চাউল জোখ মতে ভৰাই লৈ সেইটোৰ মুখখনত বতাহ সোমাব নোৱাৰাকৈ এখন ঢাকনি দিব লাগে। চৌকাত জুই দিলে তলৰ কলহটোৰ পানী উতলি সৃষ্টিহোৱা ভাপ ওপৰত পাতি থোৱা বহুছিদ্ৰযুক্ত কলহটোৰ তলীৰে সৰকি গৈ পানীত তিওৱা চাউলসমূহ কিছু সময়ৰ মুৰত সিজাই পেলায়। সিজোৱা চাউলবোৰ ভাতৰ আকাৰ লোৱাত সিবোৰ গৰমে গৰমে কৌপাতত টোপোলাকৈ বান্ধি পেলোৱাৰ পিছতে সি *শখাও* আখ্যা পায়। ভাপত সিজা কৌপাতত বান্ধা শখাওৰ স্বাদ পাহৰিব নোৱাৰা।

জ্যো. দা.

।। টাং ভোটা।।

টাং ভোটা চেমনীয়া ল'ৰাৰ মাজত প্ৰচলিত এটি জনপ্ৰিয় খেল। এই খেল সাধাৰণতে ধান চপোৱাৰ পিছত মুকলি পথাৰত খেলা হয়। অসমত বিশেষকৈ মধ্য আৰু উজনি অসমত বাসকৰা অসমীয়া আৰু আন জনজাতি লোকৰ মাজত এই খেল প্ৰচলন বেছি। এবেগেত বা তাতকৈ কিছু চুটি কাঠ বা বাঁহৰ টুকুৰা এটাৰ এটা মুৰ এচলিয়াকৈ কাটি লোৱা হয়। খেলুৰৈবোৰৰ হাতত একোডাল মোটা লাঠি থাকিব। এটা সৰু গাঁত কৰি তাত এচলিয়াকৈ কটা টুকুৰাটো অৰ্থাৎ টাং-ভোটাটো ৰাখিব আৰু লাঠিৰে কোব মাৰি দিব। টাং ভোটা লগে লগে ওপৰলৈ গতি কৰিব। ওপৰতেই প্ৰথম খেলুৰৈজনেই লাঠিৰে পুনৰ কোব মাৰি টাং ভোটাটো দূৰলৈ মাৰি পঠিয়াব। আন খেলুৰৈয়ে মাটিত পৰাৰ আগেয়ে সেইটো পুনৰ কোব

মাৰি আন দিশলৈ মাৰি পঠিয়াব। যদিহে কোনেও টাং ভোটা কোবাব নোৱাৰাৰ ফলত ভোটাটো মাটিত পৰে, তেতিয়া যিজনে টাংটো মাৰিছিল তেওঁ টাংটো পৰা ঠাইৰপৰা নিজৰ হাতৰ লাঠিৰে আৰম্ভণিৰ সৰু গাঁতটোলৈ কেই লাঠি হ'ব হিচাপ কৰিব আৰু সেয়ে হ'ব তাৰ নম্বৰ। একেদৰে বেছি নম্বৰ পোৱাজন খেলৰ শ্ৰেষ্ঠ খেলুৰৈ হয়।

গো. সূ.

।। টুকুৰীয়া পূজা ।।

দক্ষিণ কামৰূপৰ পাতি ৰাভাসকলৰ এটি উল্লেখযোগ্য বাৰ্ষিক ধৰ্মানুষ্ঠান হ'ল টুকুৰীয়া পূজা। বনগাওঁ মৌজাৰ খাটলপাৰা গাঁৱৰ এই পূজা প্ৰখ্যাত। এই উৎসৱ চাৰি দিনীয়াকৈ অনুষ্ঠিত হয়। পূজাৰ বাবে প্ৰায় তিনি মিটাৰ ওখ আৰু ছয়মিটাৰ বহল এখনি বৃত্তাকাৰ কলৰ দোনাৰ থাপনা সজা প্ৰয়োজন। থাপনাখনিৰ সোঁমাজত এটি কলপুলি পোতা দৰকাৰ। বৃত্তাকাৰ থাপনাৰ চাৰিওফালে কলদোনাৰেই সাত খলপীয়া মজু এটি সাজি তাৰ গাত কুৰিখন হাত, মূৰত সৰ্প ফণা আৰু তলত ছাগলীৰ মূৰৰ প্ৰতীকীৰূপ কৰি তাৰ লগতে এখনি ভূৰো সাজে। এই ভূৰৰ গৰাকিনী হ'ল - মনসাৰ ন ভনীৰ অন্যতমা সুপনী। মজুৰ ওচৰত লাঙাবুঢ়া (মহাদেৱ) আৰু অন্যান্য দেৱতাৰো আসন সজা নিয়ম। চলিত ভাষাত আসনবোৰক কোৱা হয় - মাল্লা।

জয়জয়তে দেওধনীয়ে হাঁহ এটি মাৰি সুপনীলৈ আগবঢ়ায়। তাৰ পিছত প্ৰসাদ আৰু বলিৰবাবে অনা জীৱ-জন্তুবোৰ কলপাত পাৰি আগবঢ়াব লাগে। এই পূজাত এটা গাহৰি, দুযোৰ পাৰ, তিনিটা হাঁহ আৰু তিনি-পাঁচযোৰ কুকুৰা বলি দিয়া প্ৰয়োজন। পূজা আৰম্ভ হয় টুকুৰীয়া গীতেৰে। গীতৰ সুৰে সুৰে চলে দেওধনীৰ অবিৰাম নৃত্য। দেওধনীয়ে নাচি নাচি ভঁৰালৰপৰা ধূপ-দীপ আনি থাপনাত আগবঢ়ায়।

পূজা আৰম্ভ হয়। গায়কে খুটিতাল বজাই - গীত গাই পূজা ভাগ আগবঢ়াই নিয়ে। টুকুৰীয়াসকলে জয়জয়তে গায় ন-ভনীৰ আৱাহনী গীত। তাৰ পিছত সৰস্বতী বন্দনা। সকলো দেৱ-দেৱীক গীতেৰে আহ্বান জনোৱাৰ পিছত জনোৱা হয় - উত্তৰপাৰৰপৰা *লাঙাবুঢ়াক*। কেঁচাইখাইতী, কাছু-কামুৰী, চুৰিখা - কামাখ্যা, সুবচনী প্ৰভৃতি দেৱীলৈ প্ৰসাদ আৰু বলি আগবঢ়োৱাৰ শেষত সকলো দেৱীকে গীতৰ মাধ্যমেৰেই বিদায় দিয়া প্ৰয়োজন -

'গাই আহিলু বাই আহিলু/গাই আহিলু গীত/ আই নাৰায়ণী যাওঁ হে/ আপুনাৰ থানক লেগি//' সৰ্বশেষ বিদায় দিয়া দেৱতাজন হ'ল - যমৰাজ। পিছ ফালৈ প্ৰসাদ দলিয়াই তেওঁক বিদায় দিব লাগে। পূজাৰ শেষত উপস্থিত ৰাইজে প্ৰসাদ খায় আৰু কলদোনাৰ মজু পানীত উটুৱাই দি পূজাৰ বছৰেকৰ ইতিৰেখা টানে।

(সূর্যকুমাৰ মজুমদাৰৰ *দক্ষিণ কামৰূপৰ ৰাভা সংস্কৃতিত এভূমুকি* গ্ৰন্থৰ আধাৰত)

না. দা.

।। টুখ্ৰং।।

টুৰেচাঙৰপৰা বৰ্মাৰ সীমান্তলৈকে জুৰি থকা পাটকাইৰ ওখ শাৰীবোৰত বসবাস কৰা ৰাঞ্চোসকলৰ মুৰাং বা ডেকা চাঙৰ নাম টুখ্ৰং। পুৰণি কালত ডেকাহঁতে নৰমুণ্ড চিকাৰ কৰি

সিবোৰ বীৰত্বৰ চিনৰূপে টুখুঙত সংৰক্ষণ কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। অকল ইমানেই নহয় শতৰুৰ হাতখনো আঙুলিবে সৈতে মুৰাঙৰ খুটাত বান্ধি ৰখাটো এটা নিয়ম আছিল। টুখুঙত প্ৰায় ন মিটাৰ দৈর্ঘ্যৰ নৌকা আকৃতিৰ কাঠৰ একোটি ঢোল (খ্ৰাম) থাকে, যাৰ বাদন ধ্বনি শুনাৰ লগে লগে ৰাইজ শত্ৰুৰ বিপক্ষে থিয় দিবলৈ সাজু হয়। খ্ৰামত চিত্ৰিত থাকে নৰমুণ্ড, ৰংবিৰঙৰ চৰাই, জন্তুৰ মুৰ আৰু সাপ। ৰাঙ্খো ডেকাইঁতে এই ডেকা চাঙতে কাঠৰ মূৰ্তি, পুতলা, হোকা, ধোঁৰাখোৱা, বাঁহৰ জাপি, বিভিন্ন পাত্ৰ, সফুঁৰা, পেঁটী, বেতৰ হাৰ প্ৰভৃতি সজাৰ সুন্দৰ প্ৰশিক্ষণ লাভ কৰে। একেদৰে গাভৰুইঁতে লাভ কৰে গছৰ আঁহ আৰু কপাহৰ পৰা সূতাকটা আৰু বিধে বিধে ৰং বিৰঙৰ কাপোৰ বোৱাৰ প্ৰশিক্ষণ পায়। ৰাঙ্খো গাভৰুৰ বাবে সুকীয়া চাং নাই। টুখুঙৰ লগতেই তেওঁলোকৰ বাবে এটা সুকীয়া ঘৰ থাকে। এগৰাকী বুঢ়ীয়ে তেওঁলোকৰ দায়িত্ব লয়। গাভৰু থকা *নাউচা জুপ হামত* ল'ৰাৰ প্ৰৱেশ নিষিদ্ধ নহয়। ৰৱঞ্চ সেই গৃহত ডেকা-গাভৰুৰে বিভিন্ন দ্ৰব্য সম্ভাৰ বিনিময়ৰ সুবিধা পায়- ৰাতি-দিনে মিলামিচাৰ সুযোগ গ্ৰহণ কৰে। হ'লেও তেওঁলোকে নিজা ফৈদৰ মাজত কোনোদিনে দৈহিক সম্পৰ্ক নাৰাখে, ৰৱঞ্চ আপোন ভাই-ভনী জ্ঞান কৰি একেলগে নৃত্য-গীততো ভাগ নলয়।

(*অসমৰ জনজাতি* আৰু *অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা* সপ্তত্ৰিংশ বছৰ দ্বিতীয় সংখ্যাত প্ৰকাশিত লোকেশ্বৰ গগৈৰ নিবন্ধৰ আধাৰত যুগুতোৱা।)

না.দা.

।। টুচু পৰৱ ।।

অসমৰ চাহ-মজদুৰ জনজাতীয় লোকসকলৰ মাজত প্ৰচলিত টুচু পৰৱ ঘাইকৈ স্ত্ৰী প্ৰধান উৎসৱ। এই উৎসৱ মাঘ বিহুৰ উৰুকাৰ দিনাই আৰম্ভ হৈ মকৰ-সংক্ৰান্তিৰ দিনা সামৰণি পৰে। টুচু পূজা বংগদেশত প্ৰচলিত তুচলা বা তুচলী পূজাৰ ৰূপান্তৰ বুলি কিছুমানে মত প্ৰকাশ কৰিছে। টুচু পৰৱক আন কিছুমানে আকৌ কৃষি লক্ষ্মী বা নবান্ন উৎসৱ বুলিও অভিহিত কৰে। সংস্কৃত ভাষাৰ 'তোষ' ধাতুৰ পৰাও 'টচ্' বা 'টুচু' শব্দৰ উৎপত্তি হৈছে বুলি কোনো কোনোৱে কয়। পুহ মাহত আৰম্ভ হোৱা কাৰণে এই পৌষ পৰৱ বুলিও কোৱা হয়।

চাহ শ্ৰমিকসকলৰ মাজত টুচু এগৰাকী দেৱীৰূপে পূজিতা হৈ আহিছে। ব্ৰাহ্মণ পূজাৰীবিহীন টুচু পূজাত পূজা পৰিচালনাৰ বাবে কোনো এঘৰৰ ছোৱালী এজনীক টুচুৰ মাক পাতি লোৱা হয়। গছৰ পাতেৰে সজা চৌড়ল বা দোলাৰ ভিতৰত টুচুদেৱীক ৰাখি টুচুমাৰ ঘৰত দেৱীক প্ৰতিষ্ঠা কৰা হয়। অৱশ্যে ঠাই বিশেষে চৌড়লত মূৰ্ত্তি স্থাপন কৰা নহয়। টুচুক শস্যৰ দেৱী বুলি পূজা কৰা হয় যদিও, শিৱৰ জীয়েক, মনসাৰ ভনীয়েক, কালী, দুৰ্গা, সীতা, সাৱিত্ৰী আদিৰ ৰূপতো কল্পনা কৰা হয়। বিবিধ ফুল, ফলমূল, আখৈ, বাতাচা, ধূপ-ধূনা আদি নৈবেদ্যৰে দেৱীক অৰ্চনা কৰা হয়। ভোগালী বিহুৰ দৰে টুচু পৰৱতো চাহ-মজদুৰ লোকসকলৰ প্ৰতি ঘৰতে পিঠা-পনা আদি কৰে আৰু আত্মীয় স্বজনক নিমন্ত্ৰণ কৰি আনি খুৱাই আনন্দ লাভ কৰে। টুচু পূজাৰ সামৰণিৰ দিনা আবেলি চাহ-শ্ৰমিক নাৰীসকলে নানাধৰণৰ টুচুগীত গাই নৈ বা পুখুৰীত টুচুদেৱীক চৌড়ল সহিতে বিসৰ্জন দিয়ে।

টুচু পূজাত গোৱা বেছিভাগ গীতেই প্ৰণয়মূলক। বিহুগীতৰ দৰে টুচু গীত বিলাকতো

যৌৱন-সুলভ কামনাৰ সহজাত প্ৰকাশ আছে, প্ৰেমৰ আকুতি আছে। এই গীতবোৰ স্বাভাৱিকতে স্পন্দন উদ্বেলিত, মাধুৰ্যপূৰ্ণ। তদুপৰি গীতবোৰ বিভিন্ন ধৰ্মী উপমানে সুসমৃদ্ধ -

আল ধানেৰে পাতলা চিউড়া গামচা বান্ধা দহি গ'
খাবাৰ বেলায় মনে পড়ে আমাৰ প্ৰাণেৰ সখী গ'।

টুচু পূজাৰ গীতসমূহত চাহ জনজাতীয় জীৱনৰ চিত্ৰ প্ৰতিফলিত হৈছে। মুঠতে টুচু পৰৱ চাহ-মজদুৰ জনজীৱনৰ লগত জড়িত এক স্বতঃ সম্পূৰ্ণ ঋতুকালীন উৎসৱ।

বি. ভ.

।। টেকেলি পিঠা।।

টেকেলি পিঠা সাজিবলৈ সহজ। আৰৈ চাউলৰ পিঠা গুড়ি, ৰোকা নাৰিকল আৰু চেনি ভজা মিশ্ৰণ অথবা ভজা তিল আৰু গুড়ৰ মিশ্ৰণ হ'লেই এইবিধ পিঠা সাজিব পাৰি। প্ৰথমে মধ্যমীয়া মাটিৰ টেকেলি এটাত পেটলেকে পানী পুৰাই জুইৰ ওপৰত থ'ব লাগে। আৰৈ চাউলৰ পিঠাগুড়ি এটা ডাঙৰ পাত্ৰ অথবা ডলাত লৈ অলপ নিমখ মিহলাই চেঁচা পানী ছটিয়টাই ভালদৰে সানি অলপ অলপকৈ চালনিৰে চালি পানী উতলোৱা টেকেলি এটাৰ মুখেৰে সৰকি নোযোৱা বাটি এটাত এখন বগা পাতল কাপোৰ পাৰি পানীমোহাৰি লোৱা পিঠাগুড়ি এতৰপ দি দ্বিতীয় তৰপত নাৰিকল, চেনি অথবা তিল গুড়ৰ মিশ্ৰণ দি তৃতীয় তৰপত আকৌ পিঠাগুড়ি দি অলপ টিপিলৈ কাপোৰখনত মুঠি মাৰি টেকেলিটোৰ মুখত বহাই দিব লাগে। কিছু সময় পিছত পিঠাখন সিজিলে নমাব লাগে। মাজত নাৰিকল, চেনি অথবা তিল- গুড়ৰ মিশ্ৰণ নিদিয়াকৈ টেকেলি পিঠা সাজিব পাৰি। আজিকালি টেকেলিৰ মুখত দিয়াতকৈ টিপতৰ মুখত দিহে এই বিধ পিঠা প্ৰস্তুত কৰাত অগ্ৰাধিকাৰ দিয়া দেখা যায়। টিপতৰ মুখখনত এটা সোপা দিব লাগে আৰু তাৰ ঢাকনিখনত অলপ তেল বা ঘি সানি পানী মোহাৰি লোৱা পিঠাগুড়ি ভৰাই তাৰ ওপৰত পৰিষ্কাৰ পাতল কাপোৰখন মেৰাই পানী উতলি থকা টিপতটোত ঢাকি দিলে তিনি / চাৰি মিনিটতে ভাপৰ পিঠাখন খোৱাৰ উপযোগী হৈ উঠে।

জ্যো. দা.

।। টেমেকা ।।

'ছালেৰে ছোৱা এবিধ সৰু বাদ্য' (*চলন্ত অভিধান*) *ৰত্নকোষত* আছে, 'ঢোলৰ নিচিনা কিন্তু তাতকৈ সৰু এবিধ বাদ্য; ঢোলৰ মাত ডাঙৰ, টেমেকাৰ সৰু ; গতিকে ঢোলৰ লগত টেমেকা নিমিলে।' ঢোলৰ দৰে টেমেকাৰ খোলটোও কাঠেৰে তৈয়াৰী; হীৰা সকলে প্ৰস্তুত কৰা টেমেকাৰ খোলো নথকা নহয়। অসমীয়াত এষাৰ জনপ্ৰিয় কথা আছে 'ঢোলৰ লগত টেমেকা।' ইয়াৰ তাৎপৰ্য্য হ'ল- এজন ঢুলীয়াৰ বাবে ঢোলটোৰ যি গুৰুত্ব টেমেকা বা ঢোলৰ মাৰিডাল গুৰুত্বও সমান। কাৰণ মাৰিডালেৰেহে ঢুলীয়াই ঢোলৰ কাৰ্যদক্ষতা ফুটাই তোলে। কিন্তু কাৰ্যক্ষেত্ৰত মাৰিডালে ঢুলীয়াৰ গুৰুত্ব নাপায়। ঢোলটো বজোৱাৰ আগতে ঢুলীয়াই ঢোলটো যেনেকৈ আটোমটোকাৰিকৈ ৰাখে ঠিক তেনেদৰে টেমেকা বা মাৰিডালৰ যত্ন নলয়। এডাল মাৰি ভাগিলে মুহূৰ্ততে আন এডাল মাৰি সাজি লয়।

এই কথাটোকে লৈ অসমীয়া সমাজত 'ঢোলৰ লগত টেমেকা' - এই প্ৰৱচনটি চলি আহিছে। ইয়াৰ তাৎপর্য হ'ল - কোনো বিশিষ্ট ব্যক্তি বিশেষৰ লগত সদায় ছাঁৰ দৰে ঘূৰি ফুৰা এচাম ব্যক্তি আছে, যিসকল টেমেকাৰ দৰে গুৰুত্বহীন। এওঁলোকক একপ্ৰকাৰে অস্তিত্বহীন অথবা ব্যক্তিত্বহীন বুলি গণ্য কৰা হয়।

ঢোলক আশ্ৰয় কৰি থকা টেমেকাৰ যিদৰে স্বকীয় বৈশিষ্ট্য নাই সিদৰে কোনো প্ৰভাৱশালী ব্যক্তিৰ লগত অৰ্থহীন ভাৱে ঘূৰি ফুৰা লোকৰো কোনো নিজস্ব ব্যক্তিত্ব অথবা অস্তিত্ব নাই।

প. ৰা.

।। টেৰাকটা ভাস্কর্য ।।

কেঁচা ইটা বা মৃৎ ফলকত বিভিন্ন মূর্তি কাটি তাক জুইত ৰঙাকৈ পুৰি যি শিল্পৰ সৃষ্টি কৰা হয়, সেয়ে টেৰাকটা বা মৃন্ময় ভাস্কর্য। প্রাক্-আহোম যুগৰ পোৰা মাটিৰ ভাস্কর্য কুণ্ডিল নগৰ, দ-পর্বতীয়া, গুৱাহাটী, ন-নাথ থান, মৰঁনৈ, বাঘাপাৰা প্রভৃতি স্থানত উদ্ধাৰ হৈছে। কুণ্ডিল নগৰত প্রাপ্ত টেৰাকটা ফলকসমূহত স্থানীয় ছাপ স্পষ্ট। চৰাই-চিৰিকতি, দেৱ-মানৱ আৰু বিভিন্ন অলংকৰণ ইয়াৰ বিষয়-বস্তু। টেৰাকটা বিশেষজ্ঞ ডঃ চি. চি. দাশগুপ্তই ভাৰতীয় মৃন্ময় ভাস্কার্যৰাজিক যি সাতোটা ভিন্ন স্কুলৰ অন্তর্ভূক্ত কৰিছে (*অৰিজিন এণ্ড ইভোলুশ্চন অব্ ইণ্ডিয়ান ক্লে স্কাল্পচাৰ*) তাৰ ভিতৰত তেজপুৰৰ পোৰা মাটিৰ ভাস্কার্যই এটি বিশিষ্ট শৈলীৰ প্রতিনিধিত্ব কৰিব পৰাটো গৌৰৱৰ বিষয়। মানৱ-দেহ অৱক্ষয়ৰ স্বাভাৱিকতা আৰু বহাৰ মনো�ৰম ভংগি দ-পর্বতীয়াত উদ্ধাৰ হোৱা মূর্তি দুটাৰ লক্ষণীয় কথা। মূর্তি যুগলৰ শিৰোচ্ছেদ হোৱাত সিদুটিৰ চিনাক্তকৰণত কিছু অসুবিধা হৈছে যদিও বহাৰ ভংগিলৈ চাই তাক বৌদ্ধমূর্তি বুলিবৰ মন যায়। গোৱালপাৰাৰ ডেকা ধোৱা পাহাৰত উদ্ধাৰ হোৱা অর্ধভগ্ন দেৱীৰ মূর্তি খোদিত ভাস্কর্যটি গঠনৰ ফালৰপৰা অনুপম। কৃষ্ণগইত উদ্ধাৰ হোৱা মৃন্ময় ফলকখনিত মূর্তি আৰু লতাৰ অলংকৰণ চকুত লগা। মৰণৈত উদ্ধাৰ হোৱা টেৰাকটা ফলকৰ এখনিত আছে - গছত উঠি বান্দৰে কল খাই থকাৰ চলমান ছবি। আন এখনিত দামুৰীয়ে মাকক পি থকা দৃশ্যটো বেচ জীৱন্ত। কোনো কোনোৱে ইৰোৰত মোগল টেৰাকটাৰ প্রভাৱ লক্ষ্য কৰিছে।

বাঘাপাৰাৰপৰা সংগ্রহ কৰি অসম ৰাজ্যিক সংগ্রাহলয়ত সুৰক্ষা দিয়া কিছু সংখ্যক টেৰাকটা ফলকৰ এখনত আছে - কংসই দৈৱকী পুত্রক নিধন কৰা দৃশ্য। আন এখনিত চতুর্ভুজ বিষ্ণুৰ মূর্তি। গৰুৰ এশাৰী পোৱালী, অশ্বাৰোহী সৈন্য, পদুমনিৰ মাজে মাজে চৰি ফুৰা এশাৰী ৰাজহাঁহ, সৈন্যই ববটোপ চলোৱা প্রভৃতি ইয়াত উদ্ধাৰ হোৱা আন মৃন্ময় ফলকৰ বিষয় বস্তু।

অসম ৰাজ্যিক সংগ্রাহালয়ত সংৰক্ষিত এখন টেৰাকটা ফলকত উদ্গত হৈছে - হাতী আৰু ঘোঁৰাত উঠি বননিৰ মাজে মাজে বাঘ চিকাৰ কৰাৰ গতিশীল চিত্র। ইয়াত মোগল যুগৰ প্রভাৱ স্পষ্ট। আহোম যুগৰ টেৰাকটা ভাস্কর্যৰ ভিতৰত জয়সাগৰ পুখুৰীপাৰত থকা ঘনশ্যাম দ'লটোৰ ভাস্কর্যসমূহৰ নাম সর্বাগ্রে উল্লেখনীয়। ইয়াৰ এখনি ফলকত কিছুমান বান্দৰে গছত উঠি খেলি থকা দৃশ্য বেচ জীৱন্ত। আন এখনি ফলকত কেইজনমান নগা

লোকে নগা ছোৱালীৰে সৈতে পিঠিত বেতৰ হোৱা লৈ আগবাঢ়ি যোৱা চলমান চিত্ৰ উদগত হৈছে। জয়দৌলত চিকাৰীয়ে হৰিণ চিকাৰ কৰা, হাতী আৰু বাঘৰ যুঁজ, অপৰাধীক চাওদাঙে বধ্যভূমিলৈ নিয়া প্ৰভৃতি বিষয়ৰ টেৰাকটা ফলক দেখা যায়। জয়সাগৰৰপৰা সংগ্ৰহ কৰা কেইটামান বিষ্ণুৰ অৱতাৰ খোদিত ফলক ৰাজ্যিক সংগ্ৰাহলয়ত স্থান পাইছে। দুটা ফলকত আছে যথাক্ৰমে মহিষমৰ্দিনী আৰু বেণুগোপালৰ মূৰ্তি। এখন ফলকত দেখা যায় ৰজাৰ ওচৰলৈ চৰাই লৈ যোৱা দৃশ্য। এই ফলকটোত মোগল প্ৰভাৱ স্পষ্ট। জামুগুৰিহাটিৰ নন্দীকেশ্বৰ দেৱালয়ত উদ্ধাৰ হোৱা মহিষমৰ্দিনীৰ মূৰ্তিটো দেখাত সুন্দৰ।

শিৱসাগৰৰ জগদ্ধাত্ৰী দ'লৰ বেৰত প্ৰাপ্ত সাতোটা ঘোঁৰাৰে টনা ৰথৰ ওপৰত বহি থকা সূৰ্যৰ টেৰাকটা মূৰ্তিটো সৌন্দৰ্যৰ ফালৰপৰা অনুপম। উত্তৰ গুৱাহাটীৰ দিহিংগিয়া সত্ৰত উৰি যোৱা ভংগিত খোদিত উৰণীয়া সিংহৰ টেৰাকটাখনিৰ সৌন্দৰ্য আজিও অম্লান। চমৰীয়াৰ দ'লটোত কিছু সংখ্যক টেৰাকটা ভাস্কৰ্য আজিও বিদ্যমান। কামাখ্যাৰ মন্দিৰ বিশেষতো ভালেসংখ্যক পোৰামাটিৰ ভাস্কাৰ্য দেখিবলৈ পোৱা যায়। সিবোৰত বংগীয় প্ৰভাৱ পৰিছে। এনেদৰে দেখা যায় যে প্ৰাক্ আহোম যুগৰেপৰা আহোম ৰাজত্বৰ অন্তিম তৰংগলৈকে অসমত টেৰাকটা ভাস্কৰ্যৰ অনুশীলন চলিছিল আৰু তাৰে দুই-এটাত অনামী শিল্পীৰ কুশলহস্তৰ পৰিচয় প্ৰোজ্জ্বল।

মা. দা.

।। টোকাৰী ।।

টোকাৰী ততবাদ্যৰ অন্তৰ্ভূক্ত। পুৰণি অসমীয়া সাহিত্যত টোকাৰীৰ প্ৰয়োগ মন কৰিবলগীয়া - 'টোকাৰী কেন্দৰা ৰুদ্ৰ বিপঞ্চি দোতাৰা বাজে বীণা বাঁশী দোশৰি মোহৰি।' (মাধৱ কন্দলি) টোকাৰীৰ গ্ৰাম্য তাঙৰণ হ'ল - লাও-টোকাৰী। ঘূৰণীয়া লাউৰ টোকোৰা এটাত ফলাবাঁহ এডোখৰ বান্ধি লৈ তাত তাঁৰ এডাল সংযোগ কৰিলেই হৈ পৰে অসমীয়া লাও-টোকাৰী। সাধাৰণ টোকাৰীত লাও খোলৰ পৰিৱৰ্তে কাঠেৰে সজা খোল ব্যৱহাৰ কৰা হয়। টোকাৰী বা লাও টোকাৰীত লগোৱা বাঁহ টুকুৰাৰ এটা মূৰত তাঁৰ ডাল লগাবলৈ এটি খুটি থাকে। এই খুটিটো পকাই ইচ্ছামতে তাঁৰডাল টান বা ঢিলা কৰি গায়কৰ সু�ৰৰ সৈতে মিলাই ল'ব পাৰি। গায়কে হাতেৰে বাদ্যটো ধৰি হাতৰ এটা আঙুলিৰে (তৰ্জনী) তাঁৰত আঘাত কৰি গীতৰ ছন্দৰ সৈতে খাপ খোৱাকৈ সুন্দৰ গুঞ্জন তুলিব পাৰে। দেহ বিচাৰ, ভকতীয়া বা পাৰমাৰ্থিক গীতত টোকাৰী অথবা লাও-টোকাৰী সংগত কৰা হয়।

না. দা.

।। ঠগা ।।

ঠগা অসমীয়া হস্ত শিল্পৰ এক উৎকৃষ্ট নিদৰ্শন। *চন্দ্ৰকান্ত অভিধান* মতে ঠগা হ'ল (সংস্কৃত স্থগী) পুথি থোৱা এঠেঙীয়া কাঠৰ আধাৰ। পুথি থোৱা আন এক প্ৰকাৰ আধাৰ পোৱা যায়। ত্ৰিছ- পয়চল্লিশ ছেঃ মিঃ দীঘল তক্তা এখনৰ মাজভাগত বিশেষ প্ৰক্ৰিয়াৰে কাটি তক্তাখনৰ মাজেদি ফালি দুভাগ কৰা হয়। দেখিবলৈ দুখন তক্তা সংযোগ কৰি তৈয়াৰ কৰা যেন লাগে অথচ এখন তক্তাৰ পৰাই দুখন তক্তা কৰি ঠগাখন সজোৱা হয়। তক্তা দুখন

বহুলাই তাত পুথি মেলিবলৈ সুবিধা হয়। নামঘৰ, গোঁসাইঘৰ আদিত ধর্মপুথি ৰাখিবলৈ এনেবোৰ ঠগাৰ ব্যৱহাৰ দেখা যায়।

গো. সূ.

।। ডম্বৰু ।।

'দবা ঢোল দুন্দুভি ডম্বৰু নেগেৰা / শৃংগী জয়ঢোল ববঢোল ধেমেকা দামামা (*ঢোলৰে উৰুলি ঢোলৰ কুৰুলি*) আনৱদ্ধ পটহ যন্ত্র অথবা বৈণৰ যন্ত্রৰ অন্তর্গত ডম্বৰু বাদ্য ভাৰতৰ সনাতন সম্পদ। প্রায় ২২ ছেঃ মিঃ দৈর্ঘ আৰু ১০ ছেঃ মিঃ ব্যাসৰ কাঠৰ টুকুৰা এটাৰ মাজ ভাগ খুলি সজা এই বাদ্য যন্ত্রটোৰ মাজ ভাগ চিঞা - হাতৰ মুঠিত ধৰা। ইয়াৰে দুয়োটি মুৰ পাতল জন্তুৰ ছালেৰে ছাই ববতিৰে টনাটনিকৈ দুয়োখন ছাল জোৰেৰে বান্ধি চিঞা অংশত দুইমুৰে দুটা কাপোৰ অথবা ধাতুৰ গুটি বন্ধা ৰচী দুডাল বান্ধি ল'ব লাগে। হাতেৰে ধৰি বিশেষ কৌশলেৰে গুটি দুটাৰে ডম্বৰুৰ দুয়োটা মুৰত আঘাত কৰিলে ডুগ্ ডুগ্‌কৈ শব্দ হয়। এই বাদ্যটি মহাদেৱৰ অতি প্রিয়। ভাৰতীয় ভাস্কর্যত ডম্বৰুৰ স্থান বিশিষ্ট। এছিয়া মহাদেশৰ উপৰি আফ্রিকাতো ডম্বৰুৰ ব্যৱহাৰ মন কৰিলগীয়া।

(ধর্মেশ্বৰ দুৱৰাৰ *অসমৰ বাদ্য যন্ত্র* আৰু *ভাৰত কোষ*ৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

না. দা.

।। ডিণ্ডিম ।।

আনদ্ধ বাদ্য ডিণ্ডিমৰ নাম *ৰামায়ণ, মহাভাৰত, হৰিবংশ* প্রভৃতিত উল্লিখনে বাদ্যবিধৰ প্রয়োগৰ প্রাচীনতাত এচেৰেঙা স্পষ্ট পোহৰ পেলায়। প্রাক্ শংকৰ যুগৰ অপ্রমাদী কবি মাধৱ কন্দলিয়ে বাল্মীকিৰ অনুবাদত উক্ত বাদ্যযন্ত্রৰ উল্লেখ কৰিছে। 'বেমুচি খুমচি ডিণ্ডিম দগৰ বাজে ভাণ্ডি কাংসতাল। (অযোধ্যাকাণ্ড) আনদ্ধ বাদ্যৰ অন্তর্গত ডিণ্ডিম (ডিণ্ডি + মা =ক্ষেপন কৰা + আ(ক)- ক) বাদ্যই ডুগ ডুগ শব্দ কৰে বাবে নব্য ভাৰতীয় আর্য ভাষাত ডিমডিমি (হি), ডুগ ডুগী (বাং) আৰু ডম্বৰু (অ) ৰূপ পৰিগ্রহ কৰিছে। শিৱৰ বাদ্য ৰূপে পৰিচিত এইবিধ বাদ্য ভাৰতীয় ভাস্কর্যত সর্বত্র দেখিবলৈ পোৱা যায়।

না. দা

।। ডিমাছা জনগোষ্ঠীৰ বিৱাহ উৎসৱ ।।

সকলো গোষ্ঠীৰ মানুহৰ মাজতেই বিৱাহ অনুষ্ঠানৰ প্রাধান্য মন কৰিবলগীয়া। বিৱাহ অনুষ্ঠানৰ লগত ধর্মীয় সামাজিক আৰু লৌকিক এই তিনিটা দিশে জড়িত হৈ থাকে। আন আন জনগোষ্ঠীসমূহৰ দৰে ডিমাছা জনগোষ্ঠীসকলৰো বিৱাহৰ এটা স্বকীয় বৈশিষ্ট্যপূর্ণ দিশ পৰিলক্ষিত হোৱা দেখা যায়। এওঁলোকৰ বিৱাহত *ছান্দিদাং ছেংবা, লাউঠাই লাংবা, কাল্টি* প্রথা পৰম্পৰাগতভাৱে চলি আহিছে। সাধাৰণতে দুয়োপক্ষৰ সম্মতি ক্রমেহে বিৱাহকার্য সম্পন্ন কৰা হয়। দুয়োপক্ষৰ মাজত প্রস্তাৱ মানি ল'লেই প্রথমতে দৰা পক্ষৰপৰা সাতখিলা কৌপাতত নিমখৰ টোপলা এটা বাঁহৰ ৰছীৰে বান্ধি কন্যা পক্ষলৈ নিয়া হয়। ইয়াৰ অর্থ হ'ল দৰা পক্ষই কন্যা পক্ষৰ মতত সম্মতি দিয়া। ইয়াকে *ছান্দিদাং ছেংবা* বোলে। ইয়াৰ পিছত

লাউঠাইলাংবা (লাওপানী) ভৰাই কন্যাঘৰলৈ সাধাৰণতে তিনিবাৰকৈ নিয়া নিয়ম আছে। এইদৰে দুয়োপক্ষৰ মাজত নানা বিধি অনুসৰি বিয়াৰ দিন-বাৰ চোৱা হয়। বিয়াৰ বন্দোবস্ত হোৱাৰ পিছত দৰাঘৰে কন্যাঘৰক টকা দিব লাগে। ইয়াক 'কাল্টি' দিয়া প্ৰথা বোলে। দুয়োপক্ষৰ মাজত তামোল-পাণ সাল-সলনি কৰা প্ৰথাও প্ৰচলন আছে। বিয়াৰ দিনা দৰাই ধুতি, বগা বা হালধীয়া ৰঙৰ গামোচা ডিঙিত মেৰিয়াই লয়; বগা কামিজ আৰু মূৰত বগা পাগুৰি মাৰে। কইনাই ৰিগু (মেখেলা) বুকুৰপৰা আঁঠুলৈকে মেঠনি মাৰে আৰু ৰিখাউছা (ৰিহা) পিন্ধে। দৰাই কইনাঘৰলৈ যাত্ৰা কৰা সময়ত সূর্যদেৱতাক সেৱা কৰি যায়। দৰাৰ লগত যোৱা ডেকাসকলে পাচিত লাউঠাই (জুদি) মাছ, মাংস (ছামলাইজু) মূৰত কঢ়িয়াই লৈ যায়। কইনা ঘৰৰ পোৱাৰ পিছত দৰাই প্ৰথমতে কইনাৰ পিতৃ-মাতৃ আৰু মান্যজনক সেৱা কৰা নিয়ম। বাঁহেৰে সজাই থোৱা আসনত দৰা-কইনাক বহুৱায়। দৰা-কইনাই ফুলৰ মালা সাল-সলনি কৰি কইনাই দৰাক সেৱা কৰে। তাৰ পিছত কইনাৰ পিতাকে দৰাৰ পিতাকক কইনা গতাই দিয়া হয়। দৰাৰ পিতাকে কইনাক নিজৰ কন্যা বোৱাৰী হিচাপে গ্ৰহণ কৰে। ইয়াকে *য়াওফাবা* বোলে। তাৰ পিছত দুয়ো পক্ষৰ পুৰোহিতে মন্ত্ৰ উচ্চাৰণ কৰি বিধি মতে বিৱাহ কাৰ্য সম্পন্ন কৰে। পিছত ৰাইজক ভোজ ভাত খুওৱা হয়। দৰাই একে দিনাই কইনাক লৈ নাযায়। আঠমঙলাৰ (ফেৰা) পিছতহে কইনাক নিজৰ ঘৰলৈ লৈ যায় আৰু ভোজৰ ব্যৱস্থা কৰে। দৰাঘৰত কইনাঘৰীয়া মানুহে তামোল-পাণ সাল-সলনি কৰি তেওঁলোক উভতি আহে।

প. পা.

।। ডিমাছাৰ বুচুমা বিহু।।

পথাৰৰপৰা ছপোৱা নতুন শস্যৰ প্ৰসাদ প্ৰথমে ভগৱানক উছৰ্গা কৰা আৰু নতুন বছৰক আদৰণি জনোৱা মুখ্যতঃ এই দুটা উদ্দেশ্যক কেন্দ্ৰ কৰি ইংৰাজী নৱেম্বৰ মাহৰপৰা মাৰ্চ মাহৰ মাজৰ সময়ছোৱাত ডিমাছাসকলৰ অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু আড়ম্বৰপূৰ্ণ উৎসৱ *বুচু* পালিত হয়। ডিমাছাৰ বিহু উৎসৱ *বুচু* পালনৰ কোনো নির্দিষ্ট দিন-বাৰ নাই; তেওঁলোক সকলোৱে মিলি গাঁওবুঢ়া (খুনাচাং)ৰ ঘৰত বা ডেকাচাঙত (নদ্রাং)ত সুবিধা অনুযায়ী বিহুৰ দিন-বাৰ ঠিক কৰে। অৱশ্যে বুচু শেষ হোৱা দিনটো শনিবাৰ হোৱা প্ৰয়োজন। বুচু মানে বিহু মা মানে ডাঙৰ। অর্থাৎ *বুচুমা বাছাইনৈ* (বাছাইন মানে দিন) ডিমাছা বিহুৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু পৱিত্ৰ দিন বুলি বিবেচিত। বুচু তিনিবিধ— বুচুজিদাব, বুচু চুৰেম, বুচু হাংছেউ। ডিমাছাসকলে এদিনীয়াকৈ বিহু পাতিলে সেই দিনটোক, তিনিদিনীয়াকৈ পাতিলে দ্বিতীয়দিনাক আৰু সাত দিনীয়াকৈ পাতিলে তৃতীয়দিনাক বুচুমা বিহু বোলে। বুচমা বিহুৰ দিনা পুৰোহিতে কণী তিনিটা ভাঙি এডাল দীঘল এছাৰি লৈ শলিতাত বন্ধি জ্বলাই মন্ত্ৰ মাতি শিৱ-পার্বতীক পূজা কৰে। গাঁৱৰ মূল পথত গেৱবা পূজা কৰে। ইয়াক *লামাফঙবা* বোলে। তিৰোতাসকলে পূর্বপুৰুষক সুঁৱৰি এখিলা বা পাঁচখিলা কলপাতেৰে জুৰাই কলপাতত পিঠা, ভজা মাংস, ভজা কণী, বৰাভাত এবাতি, লাওপানী (জুদি) এবাতি আগবঢ়োৱাৰ নিয়ম। কনিষ্ঠসকলে বয়োজ্যেষ্ঠসকলক, গাঁওবুঢ়াক, পিতৃ-মাতৃক সেৱা কৰি আশীৰ্বাদ লয়, উপহাৰ যাচে। ৰাইজে মিলি হাঁহ-কুকুৰা, পাৰ, পঠা-খাহী (*বাইশিৱাইলৈ* উছৰ্গিত) আদি আৰু জু ৰে সম্প্ৰীতিৰে

ভোজভাত খায়। খোৱা-লোৱাৰ অন্ততঃ খেল-ধেমালি, নৃত্য-গীত, পেঁপা, ঢোল আদি বজোৱা প্রতিযোগিতা চলে। এই বিহুত এওঁলোকে ৰংটেপ (চিৰা), ৰায়াউ (কড়াইগুৰি), আখিবুৰাৰ (আঁখে), আখি (মুড়ি), হন (পিঠা), মাইব্রেং (ৰৰাভাত) আদি খোৱাৰ নিয়ম। ডিমাছা ডেকা-গাভৰুসকলে খ্রাম (ঢোল, মাদল), মুড়ী (দীঘল বাঁহী) আদি বাজনাৰ তালে তালে নচা নাচসমূহৰ ভিতৰত *বাইডিমা, জাউবানী* (ঘূৰি ঘূৰি নচা নাচ), *ৰেনগিন বানী* (দুশাৰীকৈ নচা নাচ), *বাই মাইজাই* (কাঁহী লৈ নচা নাচ), *বাইচেৰগী* (যঁতৰ নাচ) আৰু *কোনলোৱানী* (সূতা কটা নাচ) আদিয়েই প্রধান। উল্লেখযোগ্য যে অঞ্চলভেদে বুচুমাৰ দিনটোৰ ধর্মীয় কৃত্য, আচৰণ প্রণালীৰ কিছু ভিন্নতা দেখা যায়।

বি. ভূ. ব.

।। ডুকুলা /ডুকুলি/ ডুগি।।

ধান চাউল আৰু অন্য বস্তু থোৱাৰ বাবে বা কঢ়িয়াবৰ বাবে বাঁহৰ কাঠিৰে সজা গোৰোঙা ডাঙৰ-সৰু পাচিক কামৰূপত ডুকুলা, ডুকুলি, ডুগি(সৰু আকাৰৰ) ৰূপে জনা যায়। বাঁহ শিল্পীৰ শিল্পীমনৰ প্রকাশ ঘটা ডুকুলা, ডুকুলিবোৰৰ মোৰ লগোৱা আৰু খোচনি তঙালবোৰ (তমাল) *কাটিয়া* আৰু মেৰাই বোৱাবোৰ *নহেলীয়া* (পিঠীয়া)। পুখুৰীয়া, পদুম অথবা চুটীয়া মোৰত লগোৱা ডুকুলা-ডুকুলিবোৰ আকাৰ অনুযায়ী ৬/৮ বা ৯/১১ পাত দৈৰে (কাঠি) লগোৱা হয়। ভিতৰ অংশ লগোৱাৰ পিছত বাহিৰ অংশত দীঘ বাণিত ছয় পাতকৈ কাটিয়া তমাল দি পিঠীয়া দীঘল তঙালেৰে কিছু অংশ বোৱাৰ পিছত চাৰিটা ঘাইৰ প্রতিটোতে ২৪ পাতকৈ খোচা কটিয়া কাঠি লগাই গোৰোঙাকৈ বৈ যোৱাটো সাধাৰণ নিয়ম। ডুকুলাটো ডাঙৰ কৰিব লাগিলে আকৌ এবাৰ চাৰিওফালৈলে খোচা কাঠি খুচি দিব লাগে। সৰু হ'লে প্রয়োজন নাই। এনেদৰে নিদিষ্ট আকাৰত বোৱাৰ পিছত কোনোৱে দুযোৰ, কোনোৱে তিনিযোৰ আৰু কোনোৱে চাৰিযোৰ বাও খুৱাই, মুখত এযোৰ গুৰি দি পাল্লা গাঁঠিৰে জোৰকৈ আৰু চালে চকু ৰোৱাকৈ বান্ধি তলিত দুডাল চুটি খিলা কটা কাটিকৈ সোমাই দিলেই ডুকুলা, ডুকুলি বা ডুগিটো ব্যৱহাৰৰ উপযোগী হৈ পৰে। পিঠীয়া তঙালেৰে ঘনকৈ বোৱা ডুকুলা এটা তলমূৰকৈ পেলাই তাৰ ওপৰত ওজন থকা মানুহ এটা উঠিলেও একো নহয়। আগতে ডুকুলাবোৰ বন্ধা হৈছিল বেতেৰে। বেৰত আঁৰি থবলৈ বাওত বেতৰে আঙুঠি এটাও সাজি দিয়ে।

না.দা.

।। ডুগডুগী / পেচন্দাৰ।।

ইয়াৰ আকৃতি পাণ এখিলাৰ দৰে। ডালিম গুটীয়া অসমীয়া বাখৰেৰে সোণত খচিত কৰি এই লটকনটো গঢ়োৱা হয়। শিকলি বা হাৰত লগাই পিন্ধা হয়। অসমীয়া গীত-মাতত ডুগডুগীৰ উল্লেখ অনেক ঠাইত আছে।

" ডুগডুগী গাম খাৰু খুৰীয়া চমকে / মেখেলাৰে পাতলিতে ময়ূৰে জিলিকে।"

প্র.শ. গো.

।। ডেকা-চাং ।।

অসমৰ ভালেকেইটা জনজাতিৰ এটা মন কৰিবলগীয়া বৈশিষ্ট্য হ'ল - ডেকা চাঙৰ অৱস্থিতি। ডেকা-চাংবোৰ সাংসাৰিক শিক্ষাৰ কঠিয়াতলী। জনজাতীয় লোকসকলৰ নিজস্ব অলিখিত ৰীতি-নীতি গাঁৱৰ ডেকাহঁতক শিকোৱাটোৱে ডেকা চাঙৰ মূল উদ্দেশ্য। এনে শিক্ষা কেন্দ্ৰৰ সুন্দৰ নিদৰ্শন হ'ল - আও নগাসকলৰ মোৰাং ঘৰ। এই মোৰাং ঘৰবোৰ দীঘলীয়া আৰু বেচ আহল-বহল। ইয়াত থকা ডাঙৰ ডাঙৰ কাঠৰ খুটাবোৰত বাঘ, গাহৰি, মানুহ আদিৰ সুন্দৰ মূৰ্তি থাকে। বাঘ, মেথোন, ছাগলী আদিৰ হাড়-মূৰ এই ঘৰত সুন্দৰকৈ সজাই ৰখাটো নিয়ম। অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ আদি সযত্নে সংৰক্ষণ কৰা হয় এই গৃহত। যুঁজ বা উৎসৱৰ কালত মানুহক জাননী দিবলৈকে এই ঘৰত ডাঙৰ ঢোল অথবা ডবা ৰখা দেখা যায়। আও-নগাইঁতে প্ৰতি তিনিবছৰৰ মূৰে মূৰে বাৰ-চৈধ্য বছৰীয়া ডেকাহঁতক এই মোৰাং বা ডেকা-চাঙত ভৰ্তি কৰোৱাটো উল্লেখযোগ্য। জয়জয়তে মোৰাঙলৈ যোৱা ডেকাহঁতক কোৱা হয় - *নোজাবাৰিহাৰী*। তেওঁলোকে জ্যেষ্ঠ দলক আলপৈচান ধৰিব লাগে। তিনিবছৰ অতিক্ৰম কৰা ডেকা-চাং নিবাসী সকলে নাম পায় - *টুকাপবা ৰিহাৰী*। ৰিহাৰীসকলে তিনিবছৰৰ পিছত চুচেন বা ৰিহাৰী পদ পায়। তেওঁলোক হয় মোৰাঙৰ অধিপতি। তেওঁলোকে গাঁৱৰ শাসন ভাৰ নিজৰ হাতলৈ নিয়াৰ লায়ক হয়। সমাজৰ বয়ো-বৃদ্ধসকলে এই মোৰাং ঘৰত ডেকাহঁতক যুদ্ধ, কৃষি প্ৰভৃতিৰ শিক্ষা দিয়ে। ইয়াত আমোদ-প্ৰমোদৰ বাবে বাৰে-বহণীয়া নৃত্য-গীতৰো ব্যৱস্থা কৰাটো সাধাৰণ নিয়মৰ কথা। মাজে-সময়ে তাত সমজুৰাক আমন্ত্ৰণ জনায়। আলহীক অভ্যৰ্থনা কৰে।

গাৰোসকলৰ মাজতো ডেকা-চাং আছে। তাক কোৱা হয় *নোক ফান-টে*। মিজোসকলৰ ডেকাচাঙ *জলবুক* ৰূপে পৰিচিত। এটা কালত টিৰাসকলৰ মাজতো ডেকা-চাং আছিল। আদিসকলৰ ডেকা চাঙৰ নাম মচুপ। টাংচাসকলে ইয়াক বোলে *লুপ্ পং*। অৰুণাচলৰ আন আন জনজাতিসকলৰ মাজতো ডেকা চাং দেখা যায়। সেই চাঙলৈ গাভৰু অথবা তিৰোতা কোনোপধ্যেই যাব নোৱাৰে।

না. দা.

।। ঢাক।।

বাৰে ঢাক ঢোল শব্দৰ ৰোল
যেহেন মেঘে গর্জয়।।— মাধৱ কন্দলি *ৰামায়ণ*, অযোধ্যা কাণ্ড।

ঢাক-ঢোল উত্তৰ ভাৰতৰ প্ৰাচীন বাদ্যযন্ত্ৰ। প্ৰাচীন পটহৰ ই আধুনিক তাণ্ডৱ। আনুমানিক দুহাত লম্বা আৰু এহাত বহল প্ৰকাণ্ড কাঠ এডোখৰ খুলি তাৰ দুয়োমুৰ চামৰাৰে আচ্ছাদিত কৰাৰ উপৰি গাটোও ছালৰ পাতল ৰচীৰে আবৃত কৰি ঢাক তৈয়াৰ কৰা হয়। সুতাৰ ডাঙৰ ৰছীৰে বাওঁ কান্ধত তুলি লৈ দুহাতেৰে দুপ্ৰকাৰ মাৰিবে কোবাই ইয়াক বজোৱা নিয়ম। সোঁহাতৰ মাৰিডাল মোটা আৰু বাঁহৰ দ্বাৰা নিৰ্মিত, বাঁওহাতৰ ডাল পাতল আৰু চেপেটা। সাধাৰণতে বেতেৰে সজা।

বাশনৃত্য, মুখোস নৃত্য, দেওধা নৃত্য আৰু পূজা-পাৰ্বণত গোৱালপাৰীয়া ঢাকৰ ব্যৱহাৰ

অপৰিহার্য। ইয়াৰ সৈতে কাঁহ আৰু শানাই বজোৱা হয়।

না. দা.

।। ঢুলীয়া চং।।

ঢুলীয়া চং অসমীয়া লোকসংস্কৃতি এক মূল্যবান সম্পদ। বিভিন্ন উৎসৱ পর্ব আদিত ঢুলীয়াসকলে বিভিন্ন চং দি দর্শকক আনন্দৰ খোৰাক যোগায়। পণ্ডিতৰ চং, বৈষ্ণৱী চং, পগলাৰ চং, চোৰৰ চং, বিয়াভঙাৰ চং আদি অতি জনপ্রিয় আৰু বহুলভাৱে প্রচলিত চং। এই চং বোৰৰ মাজত একো একোটা কাহিনী নিহিত থাকে। ঢুলীয়া চংবোৰ অতি প্রাচীন কালৰেপৰা প্রচলিত হৈ আহিলেও এইবোৰৰ কোনো নির্দিষ্ট ৰচয়িতা নাই আৰু এইবোৰ লিখিত অৱস্থাতো পোৱা নাযায়। এইবোৰ জনশ্রুতিৰ দৰে মুখে মুখে প্রচলিত হৈ আহিছে। ঢুলীয়া চংবোৰে দর্শকক প্রচুৰ পৰিমাণে হাঁহিৰ খোৰাক যোগালেও এইবোৰৰ মাজত একোখন ৰক্ষণশীল সমাজৰ চিত্র, কুসংস্কাৰ, অন্ধবিশ্বাস আদিৰ চিত্র সুন্দভাৱে প্রতিফলিত হোৱা দেখা যায়। ঢুলীয়াসকলে চং কৰোঁতে সাধাৰণতে কিছুমান মুখা ব্যৱহাৰ কৰে। মুখাবোৰ কাঠৰপৰা সজা হয়। ৰজা- ৰাণী, বুঢ়া- বুঢ়ী, বিভিন্ন ধৰণৰ জীৱ-জন্তুৰ মুখাবোৰৰপৰা অসমৰ লোক শিল্পৰ পৰিচয় পোৱা যায়। ঢুলীয়া দলত মহিলা নথকা হেতু পুৰুষেই মহিলাৰ বেশ ধাৰণ কৰি নাৰী চৰিত্র ৰূপায়িত কৰে। চং কৰোঁতে ঢুলীয়াসকলে মৰাপাটৰ বেগ, থৈলাৰপৰা তৈয়াৰ কৰি লোৱা চোলা আৰু ৰংবিৰঙৰ জামা পৰিধান কৰে। পূর্বৰ তুলনাত বর্তমান ঢুলীয়া চ° বহু পৰিমাণে হ্রাস পাই আহিছে। এতিয়া যি কেইটা ঢুলীয়া দল আছে সেই কেইটাইয়ো এই চংবোৰ পৰিবেশন নকৰা হ'ল। ঢুলীয়া চংবোৰৰ সংৰক্ষণৰ ওপৰত গুৰুত্ব নিদিলে এই ঐতিহাসিক মূল্যবান সংস্কৃতিটো আমাৰ মাজৰপৰা এদিন নাইকিয়া হৈ যাব।

কি. ক.

।। ঢেঁকীশাল ।।

ঢেঁকী অসমীয়া সমাজৰ এক অপৰিহার্য আহিলা। ইয়াৰ বাবে সুকীয়া ঢেঁকীঘৰ থাকে। ঢেঁকীত ধান, চিৰা, কড়াই, পিঠাগুড়ি, হালধি আদি খুন্দা হয়। প্রায় পাঁচ হাত দীঘল আয়তাকাৰ কাঠ এটুকুৰাৰ আগফালে এহাতমান ভিতৰলৈ এটা ফুটা কৰি তাত বাঁহ বা ভাল কাঠৰ ঢেঁকীথোৰা লগোৱা হয়। কথাতে কয় 'অচিন কাঠৰ থোৰা নলগাবা'। থোৰাটোৰ আগত এটা লোহাৰ আঙুঠি থাকে ইয়াক *ওলচ* বোলে। ঢেঁকীৰ পিছফালটোক নেজ বা ফিছা বোলে। ফিছাৰপৰা এহাতমান ভিতৰলৈ পথালিকৈ এটা ফুটা কৰি এডাল মাৰি ভৰোৱা হয়। এইডালেই *আষল্ শলা*। *আষল* শলাডাল দুফালে দুটা ওৰাই (Y) আকৃতিৰ খুটাত ভৰোৱা থাকে। আষল শলাই ঢেঁকীটো ডাঙি ধৰে। খুটা দুটাক কতৰা বোলে। থোৰাটো পৰা ঠাইত পুতি ৰখা হয় *খুবলি*। শিল বা কাঠ এটুকুৰাত গাত খান্দি খুবলি তৈয়াৰ কৰা হয়। এই গাঁতত খুন্দিব লগা বস্তুবোৰ দি ঢেঁকীৰ ফিছাত তলতৈ বল প্রয়োগ কৰিলে থোৰাটোৱে খুবলিৰ বস্তুবোৰ খুন্দে। ঢেঁকীৰ ব্যৱহাৰ জনজাতীয় লোকৰ মাজতো দেখা যায়। ঢেঁকীঘৰক অসমীয়াই লক্ষ্মীঘৰ বুলি জ্ঞান কৰে। তেজীমলাৰ দৰে সাধুতো ঢেঁকীৰ ব্যৱহাৰৰ উল্লেখ মন কৰিবলগীয়া।

গো. সূ.

।। ঢেপা ঢুলীয়া ।।

দৰঙী লোক কৃষ্টিৰ এপদ অন্যতম সম্পদ হ'ল - ঢেপা ঢুলীয়া। জন-জাতীয় কৃষ্টিৰ আধাৰত গঢ় লোৱা এইবিধ সম্পদে দৰঙী ৰজাসকলৰ পৃষ্ঠপোষকতাত এক স্বকীয় ৰূপত আত্মপ্রকাশ কৰাৰ সুযোগ পায়। এটা কালত দৰঙৰ বিৱাহ, চুড়াকৰণ, উপনয়ন, বৃক্ষ আৰু পুষ্কৰিণী প্রতিষ্ঠা আদিত ঢেপা ঢুলীয়া দল আছিল অপৰিহার্য অংগ। ঢেপাঢোলৰ বিষয়ে আচার্য মনোৰঞ্জন শাস্ত্রী ডাঙৰীয়াই *মঙলদৈ মহাবিদ্যালয় ৰূপালী জয়ন্তী স্মৃতিগ্রন্থত* 'দৰঙীয়া লোক সংগীতত ঢেপাঢুলীয়া' শীর্ষক আলোকসন্ধানী নিবন্ধত এটি প্রণালীবদ্ধ আলোচনা আগবঢ়াইছিল। বর্তমানৰ চমুলেখাটি উক্ত নিবন্ধৰ আধাৰত যুগুতোৱা হ'ল।

ঢেপাঢোল দীঘলে প্রায় দুহাত আৰু দুয়োটা মুৰ ক্রমশঃ সৰু। সোঁহাতৰ মুৰটোৰ বেৰ প্রায় দুহাত, বাওঁহাতৰ মুৰটোৰ বেৰ এহাতৰ ওপৰ। ইয়াৰ দুয়োমুৰ একাধিক তৰপ ছাগলীৰ ছালেৰে ছোৱাটো উল্লেখযোগ্য। সোঁমুৰৰ ওপৰৰ তৰপ ছোৱনিত এটা সৰু ফুটা ৰখা দৰকাৰ। মাজে মাজে সেই ফুটাৰ মাজেদি পানী সোমাই দিয়াৰ ফলত ছোৱনিৰ তৰপবোৰ সেমেকি উঠে আৰু বজালে তাৰ শব্দ হয় মেঘৰ গাজনিৰ দৰে গুৰু-গম্ভীৰ। সোঁহাতৰ তালীখন বাঁহৰ বেকা মাৰিৰে আৰু বাওঁহাতৰ তালীখন হাতেৰে বজোৱা হয়। এই ঢুলীয়াৰ দল এটাত সাধাৰণতে দুজন ঢুলীয়া আৰু তালুৰৈ থাকে চাৰি বা ছজন। ঢুলীয়া দুজনৰ এজন ঘাই আৰু আনজন হ'ল পালি। আগ তালুৰৈ দুজন পিছ তালুৰৈ দুই বা চাৰি জন।

দৰা কইনা দুয়োঘৰে ঢেপা ঢুলীয়া আমন্ত্রণ কৰি আনিলে কন্যা ঘৰত ৰাতি দুয়ো দলৰ কলা-কৌশল প্রদর্শনত অৰিয়া-অৰি বা বাদ লাগে। ইয়াকে কোৱা হয় ঢুলীয়াৰ যুঁজ। যুঁজত অৱতীর্ণ হোৱা প্রথম দলে এটা *গান*, এটা *বাদী* (বাজনা) আৰু এটা *নাচন* দি সামৰণি মৰাৰ লগে লগে দ্বিতীয়টো দলে প্রথম দলৰ গান, বাদী আৰু নাচোনৰ উত্তৰ দিয়ে। এনেদৰে শেষ নিশালৈ যুঁজ চলি থাকে - উপভোগ্য ৰূপত। অৱশেষত ৰাইজৰ বিজ্ঞজনে বিচাৰকৰ ভূমিকা লৈ বিজয়ী দলটোলৈ পুৰস্কাৰ আগবঢ়ায়।

ঢেপা ঢুলীয়াই ব্যৱহাৰ কৰা বিভিন্ন বাদীসমূহৰ ভিতৰত কাণ কটা বাদী, খৰবাদী, খেদা বাদী, খুন্দাবাদী, গল মুচৰা বাদী, গোৰ বাদী, দেৱবাদী, নামকটা বাদী, নিন্দাবাদী, পাতালবাদী আদি প্রধান। এওঁলোকে প্রদর্শন কৰা নাচবোৰৰ ভিতৰত খুটি নাচন, গড়িয়া নাচন আৰু সৰকি নাচন বিখ্যাত। ইয়াৰ উপৰি উঘা ঘূৰণি, চকোৱা পাক, তমাল মুচৰা, নেউল বুলনি, বোৱনী, ভেকুলী, ৰোৱনী আৰু শিয়াল ভুমুকি নাচো আছে।

আগেয়ে ঢেপা ঢুলীয়া দলৰ ঢুলীয়া আৰু তালুৰৈ - উভয়ে দীঘল চুলি ৰাখিছিল। গায়নজনৰ হাতত খাৰু, কাণত কাণ ফুল, মুখত গড়িয়া পাৰা (দুবাপাৰা) আৰু আঠুমুৰীয়া চুৰিয়া-গামোচাই শোভা পায়। সংগীত প্রদর্শনৰ কালত দুয়োজন ঢুলীয়াই একাধিক বঙৰ কাপোৰেৰে চিলোৱা, ঘূৰিলে জাপিৰ দৰে বহল হোৱা জামা দুটা পিন্ধি লয়। তালুৰৈসকলে মুৰত গামোচা মাৰে। পৰিবেশ্য কলাকাৰৰূপে দৰঙৰ ঢেপাঢুলীয়াৰ স্থান যে বিশিষ্ট তাক দোহাৰিবৰ আৱশ্যক নাই।

না. দা.

।। ঢোল ।।

ভাৰতীয় সংগীত শাস্ত্ৰত চৰ্ম আবৃত বাদ্য যন্ত্ৰক অৱনদ্ধ অৰ্থাৎ আবৃত বাদ্য কোৱা হয়। আদিম অৱস্থাত গছ এডাল কাটি টুকুৰা কৰি লৈ তাৰ মাজ ভাগ ফোঁপোলা কৰাৰ পিছত তাৰ দুয়োটা মুৰ চামৰাৰে ঢাকি ঢোল নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল। সমগ্ৰ পৃথিৱীতে বিভিন্ন আকাৰৰ ঢোলৰ প্ৰচলন আছে। বৰ অসমৰ বিভিন্ন জাতি আৰু ধৰ্ম সম্প্ৰদায়ে আনন্দ-উৎসৱ আৰু আনুসংগিক আন কামত ঢোলৰ ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়। অসমত সাধাৰণতে আম, কঁঠাল, চাম প্ৰভৃতি গছৰপৰা ঢোল সাজি উলিয়ায়। বিহুগীতত আছে 'এটা আমেৰে এটা চামৰে বাঁহৰ মাৰি সাজি বাওঁ।' অসমৰ কাৰ্বিসকলে ঢোলক বোলে *চেং*। ইয়াক ছাগলীৰ ছালেৰে ছোৱা হয়। গৰুৰ ছাল তেওঁলোকে ব্যৱহাৰ নকৰে। ঢোল বোৱা মাৰি ডাল সৰু। বড়োসকলৰ ঢোল *খাম* ৰূপে পৰিচিত। আকাৰত ই যথেষ্ট ডাঙৰ-দীঘল। গাৰোসকলৰ ঢোলো যথেষ্ট দীঘল। তাক হাতেৰে বজায়। তিৱাসকলৰ বিভিন্ন ঢোলৰ নাম ভিন্ ভিন্। যেনে - *খ্ৰামচা, খ্ৰাম দুদাং, খ্ৰাম পখ্বাই, খ্ৰাম বাৰ', খ্ৰাম লুৰা* আদি। পাতি ঢোলক কোৱা হয় *পিচু খ্ৰাম*। ৰাভাসকলে ঢোলক্ খাম বোলে। ই আকাৰত দীঘল। মিচিংসকলৰ *দুমদুম* বা ঢোল নৃত্য-গীতৰ অপৰিহাৰ্য অংগ।

অসমৰ ঢোল কেবা প্ৰকাৰৰ। যেনে বৰঢোল বা জয়ঢোল, ঢেপাঢোল, সৰুঢোল বা বিহুঢোল আদি। বিহুঢোল দীঘলে প্ৰায় ৪৫ চে.মি. আৰু ব্যাস প্ৰায় ৩০ চে.মি. বা তাতকৈ কিছু বেচি হোৱা প্ৰয়োজন। ইয়াৰ মাৰিৰে বজোৱা সোঁফালৰ অংশ গৰুৰ ছালেৰে আৰু হাতেৰে বজোৱা বাওঁফালৰ অংশ ছাগলীৰ ছালেৰে ছোৱা। বিহুঢোলৰ অনুৰূপ ঢোলৰ ব্যৱহাৰ থাইলেণ্ড, ম্যানমাৰ প্ৰভৃতি তাই-মঙ্গোলীয় সমাজত আছে। বিহু ঢোলৰ তালীত থকা কাটনি চামৰাখনক বহুতে মেখেলা বোলে। সেই তালী টান কৰিবলৈ বাৰ্দ্দি বা বৰতি লগোৱা প্ৰয়োজন। বৰতি ঢিলা হোৱা বেয়া। বিহুগীতত আছে -

'ঢোলৰে বৰতি ঢিলা ঐ ঢুলীয়া ঢোলৰে বৰতি ঢিলা
কালিৰে পৰা ভাতে নাইকীয়া কঁকালৰ কাঁচুটি ঢিলা।'

বিহুঢোলৰ জনপ্ৰিয়তাত আহোম স্বৰ্গদেৱসকলৰ অৱদান অস্বীকাৰ কৰা টান। ঢোলৰ মালিতাত আছে - 'কলিযুগে ইন্দ্ৰবংশী ৰজা নামি যায়/ সোধন ওজাই ঢোল বাই আনিলে নমাই, ঢোলৰ মাৰিডাল সজা হয় বাঁহেৰে। উজনিত ঘাই ঢোলৰ হাতৰ সংখ্যা ২৪ খন।

জয়ঢোল বা বৰঢোলৰ সন্দৰ্ভত কীৰ্তিনাথ বৰদলৈয়ে *সুৰ-পৰিচয়ত* লিখিছে - 'নামনি অসমত বিয়া, সবাহ বা অন্যান্য ৰাজহুৱা উৎসৱত বৰঢোল ঢুলীয়াৰ যন্ত্ৰৰূপে ব্যৱহাৰ হয়। উজনিৰ কিছুমান সত্ৰত তিথি মহোৎসৱত এটি বৰঢোল জয়ঢোল বুলি বজোৱা হয়। দেওধনী নাচত জয়ঢোল অপৰিহাৰ্য।

দৰঙত বহুলভাৱে প্ৰচলিত ঢেপাঢোলৰ সন্দৰ্ভতো একেখন পুথিতে আছে - 'এই ঢোলৰ এফালৰ মুখখন এতৰপীয়া পাতল ছাগলীৰ ছালেৰে ছোৱা। সেই মুখখনৰ মাত টিং টিঙিয়া। আন ফালৰ মুখখনত দুতৰপ ছাল থাকে ওপৰৰ তৰপৰ ছালখনৰ সোঁমাজত দুই ইঞ্চিমান ব্যাসৰ এটি বিন্ধা থাকে। বজাবৰ সময়ত সেই বিন্ধাইদি পানী ভৰাই দি ছাল দুখন

সোপোকা কৰি মাতটো নিচেই ঢেপা কৰি লোৱা হয়।'

না. দা.

।। ঢোলক ।।

'পালি ৰণ শব্দ অতি দোচৰি ঢোলক জাতি, আনো বাদ্য অসংখ্য বজায়,। (*দৰং ৰাজবংশাৱলী*) প্ৰায় ৬০ ছেঃ মিঃ দীঘল আৰু ২০ ছেঃ মিঃ ব্যাসৰ কাঠৰ কুণ্ডা এটা খুলি দুয়ো মুৰ চামাৰৰে ছোৱা ঢোলকৰ দুই মুৰ সৰু, মাজটো ডাঙৰ। দুইমুৰে লগোৱা চামৰা দুখন টনাটনি কৰিবলৈ দুডাল ৰচীৰে বন্ধা ৰচীবোৰ টান টিলা কৰিবৰ বাবে একোটা লোৰ আঙুঠি ভৰাই লোৱাটো উল্লেখযোগ্য। দুইহাতেৰে বজোৱা ঢোলক আউনীআটী সত্ৰৰ অঙ্কৰা নৃত্যৰ সৈতে সংগত কৰাটো মন কৰিবলগীয়া। বোধেশ্বৰ দোৱনীয়াৰ *ঢোলৰে উকলি, চোলৰে কুকলি* গ্ৰন্থত ঢোলকৰ মালিকা এটাত আছে -

'শুনিয়োকসৰ্বজন আমাৰ বচন / ঢোলকৰ জন্মকথা শুনা সৰ্বজন //'

... দেখি সেহি বাদ্যৰ নাম ঢোলক ৰাখিলে/ দেৱতা গন্ধৰ্বে বাদ্য বাজন কৰিলে।'

(ধৰ্মেশ্বৰ দুৱৰাৰ *অসমৰ বাদ্য যন্ত্ৰৰ* আধাৰত যুগুতোৱা)

না. দা.

।। ঢোলবিৰি ।।

ঢোলবিৰি ঢোল আকৃতিৰ। ঢোলবিৰিৰ আন এটা নাম মতাবিৰি। আকৃতিত ডাঙৰ আৰু বাখৰ নোহোৱাকৈ গঢ়া ঢোলবিৰিটো আগতে কেৱল মতা মানুহেহে পিন্ধিছিল বাবে ইয়াক মতাবিৰি বুলি কোৱা হেছিল। আজিকালি ঢোলবিৰি সমূহত বাখৰ খটোৱাৰ উপৰি ক'লা ৰঙা, সেউজীয়া ৰঙৰ মিনাও কৰোৱা হয়। লগতে মহিলায়ো ইয়াক পৰিধান কৰিবলৈ ল'লে।

প্ৰ.শ. গো.

।। তাঁত-শাল ।।

তাঁত-শালৰ সৈতে অসমীয়া জীয়াৰী-বোৱাৰীৰ সম্পৰ্ক অতি নিবিড়। এই তাঁত-শালতেই অসমীয়া শিপিনীয়ে 'মৰমৰ দীঘ দি চেনেহৰ বাণি লৈ' হেপাহৰ আঁচুৰে আৰু সপোনৰ ফুলেৰে ফুলামকৈ বিহুৱান বোৱাৰ সুযোগ পায়। 'ৰাতি দুপৰলৈ কাটি সুত লাহী ধনলৈ বিহুৱান বলোঁ।' পুৰণি কালত প্ৰতিজনী অসমীয়া জীয়াৰী বোৱাৰীয়ে তাঁত বৰ জানিছিল। অকাজী ছোৱালী বিয়া সোমোৱাৰ অযোগ্য আছিল ঃ

'যতৰত কাটি যাবা পাঁজি ঐ মইনা যঁতৰত কাটি যাবা পাঁজি।
যদি মনে আছে পাটৰ চেলেং ল'বলৈ ছোৱালী আনিবা কাজী।'

পুৰণি কালত ৰণলৈ যোৱা স্বামীক কবচ কাপোৰ বই দিব লাগিছিল। অসম বুৰঞ্জীত আছে - মাজনিশা ৰাতি কপাহ নেউঠি পাঁজি কাটি ৰাতি নৌ পুৱাওঁতেই কাপোৰ বৈ উলিয়াব লাগে। তাকে আহোম মতে ল'ৰ। তাকে কবচ কাপোৰ বোলে।' বিহু গীতত ৰাতিৰ ভিতৰতে সূতা কাটি পুৱা তাঁত বাটি কঢ়া কথা পোৱা যায় -

'পৰুৱাই ৰান্ধিলে পৰুৱাই বাঢ়িলে পৰুৱাই নেখালে ভাত।

ৰাতিৰে ভিতৰত কাটে সৰু সূতা পূৱালৈ তঁৰিলে তাঁত।'

বুৰঞ্জীত আছে - মহাৰাজ নৰ-নাৰায়ণে নামনি অসম আৰু বেহাৰত কাটনী, যোগী প্ৰভৃতি লোকক স্থায়ীভাৱে বছুৱাৰ উপৰি আন দেশৰপৰা ভাল কাৰিকৰ আনি তেওঁলোকক দেখুৱাইছিল। *বুৰঞ্জীৰ বাণীত* ডঃ ভূঞাই লিখিছে - স্বৰ্গদেৱ প্ৰতাপসিংহৰ দিনত প্ৰত্যেক অসমীয়া গৃহস্থীয়ে ৰজাৰ ভঁৰাললৈ প্ৰতি বছৰে এপোৱা পাটৰ সূতা আগবঢ়োৱাটো বাধ্যতামূলক আছিল। এটা কালত অসমৰ মানুহে বিদেশী কাপোৰ পিন্ধাটো লজ্জাকৰ কাম বুলি বিবেচনা কৰিছিল। স্বৰ্গদেৱ চক্ৰধ্বজ সিংহই মোগলৰ বস্ত্ৰ দেখি কৈছিল ঃ 'মোৰ বোপা - পোথাৰে পুলিনে বংগালৰ প্যাৎসৰ কাপোৰ পিন্ধা নাই। এতিয়া মই পিন্ধিব লাগিব - তাত কৰি মৰণেসে ভাল।' স্বৰ্গদেৱ ৰুদ্ৰসিংহৰ দিনতো ডা-ডাঙৰীয়াসকলৰ কথা-কামত একে সুৰৰ প্ৰতিধ্বনি - 'আপোনাৰ দেশৰ ধাৰণ এৰি কেনে বংগালৰ ধাৰণ বটা পিন্ধিম। নিপিন্ধো এই বুলি ওভোটাই দিলে।' ভুবনচন্দ্ৰ সন্দিকৈয়ে *পুৰণি অসমৰ শিল্পত* উল্লেখ কৰিছে যে আমাৰ দেশত বোৱা কাপোৰ চীন, ব্ৰহ্মদেশ, নৰা, গুজৰাট, কাশ্মীৰ, দিল্লী, ঢাকা বংগদেশ, মধ্যভাৰত, শ্ৰীলংকা আৰু উত্তৰ ভাৰতৰ বিভিন্ন প্ৰান্তৰলৈ ৰপ্তানী হৈছিল। হাদিৰা আৰু ফুলৰা চকীৰপৰা বছৰি কাপোৰ ৰপ্তানী হোৱাৰ টকাৰ পৰিমাণ আছিল ৩৫,০০০। অসমৰ তাঁত-শালত বোৱা ফুলাম আঁঠুৰাই হেমিলটন চাহাবৰ টোকাতো স্থান পাইছে।

অসমৰ তাঁত-শালত বোৱা ৰেচম আৰু কপাহী কাপোৰেৰে তৈয়াৰী সাঁজ-পাৰৰ দীঘলীয়া তালিকা *পুৰণি অসমৰ শিল্পত* আছে। তাৰেপৰা চয়ন কৰা কেইটামান নাম - আৰোৱান, উকা কাপোৰ, এঙাচোলা, এফলীয়া বৰ কাপোৰ, কমৰ বান্ধ, কম্বল, কাৰ্চিপৰ সোণৰ গুণাকৰা, কাৰ্চিপৰ বনকৰা দীঘল হতীয়া মাইকী চোলা, কাৰ্চিপৰ ৰিহা, কিৰ্মিজৰ গাৰু, কুনমিন, কেপকৰা তুলি, গা-মোচা, গামোচা খৰুৱা কাপোৰ, গোমচেং এঙাচোলা, চপাপতীয়া চুৰিয়া, চাদৰ, চাংগতি চেলোৱাৰ, চিকন কাপোৰ, চুৰিয়া কাপোৰ, চেলেং, চৌকন, জলম, জালিচোলা, জিজিৰা, জোলোঙা, টঙালি, ঢেকেৰি ভূনি, দুৱলীয়া ফুলাম কাপোৰ, নৰা কাপোৰ, পটুকা, পালতৰা কাপোৰ, ফচৌ, বচোৱাল, বৰকাপোৰ, বিহ খৰুৱা কাপোৰ, বোলোৱা পাগ, মৰখল, মজাজামা, মোনা, সোণোৱালী আতালঞ্চ ইজৰা, সোণোৱালী চিৰা ইত্যাদি।

না. দা.

।। তাঁতশাল পূজা।।

নামনি অসমত, ঘাইকৈ অবিভক্ত উত্তৰ কামৰূপত কাজী শিপিনী হোৱাৰ দুৰ্বাৰ আকাংক্ষাৰে সধবা নাৰী আৰু অবিয়ৈ ছোৱালীহঁতে শাৰদীয় দুৰ্গা পূজাৰ নৱমী (এই তিথিত পতা নাৰীকেন্দ্ৰিক লৌকিক পূজাৰ নাম *আইলা পূজা)* আৰু দশমী তিথিত দেৱী বিসৰ্জনৰ প্ৰাক্‌ক্ষণত দেৱী দুৰ্গাৰ নামত ঘৰুৱা ভাৰে তাঁতশাল পূজা পাতে। সেই উপলক্ষে ছোৱালীহঁতে পুৱাৰ পৰতে গা-পা ধুই ডলা-চালনীলৈ ওচৰৰ পুখুৰীলৈ গৈ তাৰপৰা কেইখামোচমান মাটি তুলি ডলা-চালনীত ভৰাই মূৰৰ ওপৰত ডাঙি লৈ ঘৰ পায়হি। সেই মাটিৰে ঘৰত পাতিথোৱা তাঁতশালখনিৰ চাৰিটা খুটাত চাৰিটা আৰু সোঁমাজতে এটা মুঠ পাঁচটা সৰু মূৰ্তিসাজি মূতিকেইটাত সিন্দূৰ সানি ধূপ-দীপ আৰু নৈৱেদ্য আগবঢ়ায়। তাঁতশালত সংস্থাপিত সৰু মৃন্ময় মূৰ্ত্তিকেইটাৰ

মাজৰটো দেৱী দুৰ্গাৰ আৰু চৌকাষৰ চাৰিটা যথাক্রমে লক্ষ্মী, সৰস্বতী, গণেশ আৰু কার্তিকৰ। এই পূজাত কাঠগুা নামৰ বগাফুল আগবঢ়োৱা হয়। পূজাৰ শেষত পাঁচোটা মূর্তি পুনৰ ডলা-চালনীৰ তলে - ওপৰে কলপাত দি মাজত ভৰাই মাটি কঢ়িওৱা ছোৱালীজনীয়েই মূৰত তুলিলৈ গৈ পুখুৰীত ভহাই দি ভক্তিভাৱে প্রত্যাৱর্তন কৰে। মূর্তিকেইটা ভহাবলৈ যাওঁতে ছোৱালীহঁতে ওৰে বাটে দুর্গা নাম গোৱাটো উল্লেখযোগ্য। দশমী তিথিৰ দিনা এনেদৰে মা দুর্গাৰ নামত তাঁতশাল পূজা সভক্তিৰে পতাজন কাজী শিপিনী হোৱাৰ প্রৱল জনবিশ্বাস নলবাৰী প্রমুখ্যে বিভিন্ন অঞ্চলত আজিও প্রৱল।

(অসম সাহিত্য সভাৰ দ্বাৰা প্রকাশিত *বিশ্বকোষৰ* ৮ম খণ্ডৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

না. দা.

।। তবলা ।।

ভাৰতীয় সংগীত শাস্ত্রত তবলাৰ স্থান বিশিষ্ট। পুৰণি কালত এই বাদ্যবিধ *তলমৃদংগ* ৰূপে পৰিচিত। সোঁহাতেৰে তবলা (ডায়না) আৰু বাওঁ হাতেৰে বাঁয়া (ডুগি) বজোৱা বিধেয়। গান তথা ঐক্যতান বাদনত ইয়াৰ ব্যৱহাৰ আজিকালি অপৰিহার্য। সাধাৰণতে বাঁয়াৰ খোল তাম আৰু মাটি উভয়ৰদ্বাৰা নির্মিত হয় যদিও তবলাৰ খোল কাঠেৰে সজা হয়। খৃষ্টীয় ত্রয়োদশ - চতুর্দশ শতাব্দীত আমীৰ খুশ্রুই মৃদংগ ভাঙি তবলা প্রস্তুত কৰিছিল। ৰেলা, কায়দা, গৎ, আৰি, কুআৰি আদিকৈ তবলাৰ ভিন্ন বোল। ইয়াৰ মুখখন চামৰাৰে আচ্ছাদিত আৰু ডুৰিৰ দ্বাৰা গোঁঠা। আঙুলিৰ সহায়ত বজোৱাৰ সুবাদতে ইয়াক টংকাৰ বাদ্য ৰূপেও জনা যায়।

(বঙলা *ভাৰত কোষৰ* আধাৰত যুগুতোৱা)

না. দা.

।। তামোলৰ আমোল মোল ।।

তামোলৰ মোল নুবুজা লোক সকলোৰে হাঁহিয়াতৰ পাত্র; নহ'লেনো বিহুবলীয়া ডেকাই গায়নে -

'তামোলৰ আমোল মোল ঐ নাচনী তামোলৰ আমোল মোল;
ক'ৰপৰা পালিহি দেৱছালি খোৱা তামোলৰ নুবুজা মোল।।'

তামোলৰ যোগেদি প্রেম-প্রণয়ৰ আদান-প্রদানৰ প্রথা পৃথিৱীৰ বিভিন্ন জাতিৰ মাজত আজিও প্রচলিত। তামোল-পাণ অবিহনে দেৱকার্যৰ কথা চিন্তা কৰিবই নোৱাৰি। হোম, নৈৱেদ্য প্রভৃতিত আগ-গুৰি কটা যোৰ তামোল পাণ আগবঢ়োৱা কথানো কোনে নাজানে? বৈষ্ণৱ গুৰু-গোসাঁই আৰু সন্মানীয় ৰাইজক আন্তৰিক সন্মান প্রদর্শন কৰা হয় - তামোল পাণ শৰাইত আগ কৰি। বিয়াৰ লেখীয়া মাংগলিক কর্মৰ আৰম্ভণিৰে পৰা শেষলৈকে তামোলৰ গুৰুত্ব মন কৰিবলগীয়া। দৰাৰ কাৰণে কইনা খুজিবলৈ যাওঁতে অথবা জোৰণ পিন্ধাবলৈ যাওঁতে এথোক তামোল নহ'লেই নহয়; বিয়ালৈ ৰাইজ আৰু ইষ্ট-কুটুম্বক আমন্ত্রণ জনাব লাগে তামোল-পাণেৰে। প্রাজপত্য সপ্তপদী অনুষ্ঠানত কন্যাই একেডালি গছৰ সাতপাত পাণ গছকাৰ কথা মধ্যযুগীয় স্মৃতিশাস্ত্রত পোৱা যায়। কিছুদিনৰ আগলৈকে পাণ ছিৰি বিৱাহ

কৰা প্ৰথা আমাৰ অসমতেই প্ৰচলিত আছিল।

তামোলেৰে আহুদী কৰা কথা কাৰো অবিদিত নহয়। অসমীয়া বিহুগীততে আছে -

'কিনো তামোল খনি দিলা মোৰ মইনা অতি হেপাহেৰে খালোঁ;
সেইনো তামোলখনি খাবৰে পৰা তোমালৈ বলিয়া হ'লো।' অথবা
'আহোঁ কঞাবনে যাও কঞাবনে কঞাবনে কাটিলে গা;
থুৰীয়া তামোলত আহুদী কৰিলা পানীত পৰি নুযুৰাই গা।'

অসমীয়া সংস্কৃতিত তামোল-পাণৰ গুৰুত্ব ভালেখিনি। কুমাৰ ভাস্কৰ বৰ্মাই হৰ্ষ শিলাদিত্যলৈ হংসবেগৰ হাতত বিভিন্ন দ্ৰব্য সম্ভাৰৰ লগতে কেঁচা তামোলো আগবঢ়াইছিল। বলবৰ্মাৰ ৰাজধানী আছিল - তামোল পাণেৰে সুশোভিত। *কালিকা পুৰাণে* তামোলক পূজাৰ অন্যতম দ্ৰব্য ৰূপে স্বীকৃতি দিছে। *যোগিনীতন্ত্ৰত* উল্লেখ আছে যে অসমীয়া তিৰোতাই সকলো সময়তে তামোল চোবাই ভাল পায়। আহোম যুগত সৃষ্টি হোৱা *তামুলী* উপাধি মন কৰিবলগীয়া।

সংস্কৃত তাম্বুল শব্দটো অষ্ট্ৰো-এচিয়াটিক বুল ধাতুৰ লগত তম উপসৰ্গ লগ লাগি সাধিত হোৱা বুলি জ্যঁ পছিলুস্কিয়ে মন্তব্য দিছে। *সুশ্ৰুত সংহিতাৰ* সূত্ৰস্থানৰ ৪৬ অধ্যায়, *চৰক সংহিতা* আৰু *ভাৱ প্ৰকাশত* তামোলৰ গুণাগুণ বৰ্ণিত হৈছে। ৰজা ভোজৰাজেও ইয়াৰ গুণ নবখনাকৈ থকা নাই। অসমীয়া গীত-মাত আৰু প্ৰবাদ প্ৰবচনত তামোল পাণৰ উল্লিখন মনকৰিবলগীয়া -

ক) পঢ়ে পঢ়ুৱাই ৰোৱে পাণ, এই তিনি নিচিন্তে আন।
খ) মুখৰ চিকুণ গুৱা, তামোলৰ চিকুণ গুৱা। আদি।

না. দা.

।। তাম্ৰেশ্বৰী মন্দিৰৰ গোঁসানী।।

শদিয়া মহকুমাৰ ডিগাৰু নৈৰ উত্তৰ পাৰে চেপাখোৱাৰপৰা প্ৰায় ৩০ কিঃমিঃ উত্তৰ -পূৰৰ ঢল নদীৰ তীৰত অৱস্থিত তাম্ৰেশ্বৰী মন্দিৰৰ দেৱী গৰাকী কেঁচাইখাতী গোঁসানী ৰূপে খ্যাত। দেউৰীৰূপে খ্যাত চুতীয়া পুৰোহিতসকলে এইজনা দেৱীৰ পূজা-অৰ্চনা কৰিছিল। দেৱীগৰাকীক দেউৰীসকলে তাম্ৰেশ্বৰী বা পিশাচী অৰ্থাৎ কন্যা অথবা কুমাৰীদেৱী বোলে। *কালিকা পুৰাণৰ*কালত ঢল নৈখন দিক্কৰ নামে প্ৰসিদ্ধি লাভ কৰিছিল। এই দিক্কৰ অঞ্চলৰ প্ৰখ্যাত দেৱীগৰাকী হ'ল- দিক্কৰবাসিনী। দেৱীৰ ৰূপ দুটা- উগ্ৰতাৰা বা তীক্ষ্ণকান্ত আৰু ললিতকান্ত। ইয়াৰে প্ৰথম ৰূপটোহে প্ৰসিদ্ধ, যিটো ৰূপ কৃষ্ণা, লম্বোদৰী আৰু একজটা। এই দেৱীৰ মদিৰা আৰু নৰবলি অতিকে প্ৰিয়। অৱশ্যে *যোগিনীতন্ত্ৰত* দেৱীৰ উক্ত দুইৰূপৰ বৰ্ণনা নাই। তথাপি চুতীয়াসকলে কুমাৰীদেৱী তাম্ৰেশ্বৰীক অষ্টাদশ শতাব্দীলৈকে নৰবলি আগবঢ়াই অহাটো ঐতিহাসিক সত্য। তাম্ৰেশ্বৰী মন্দিৰত আদিতে থকা মন্দিৰটো প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগত ধ্বংসপ্ৰাপ্ত হয়। ইংৰাজ লেখক ডব্লিউ. বি. ব্ৰাউন চাহাবে কেপ্তেইন ভেট্চৰ মুখে শুনা কথা লিখিছে এনেদৰে - 'তামৰ দেওঘৰ প্ৰায় বৰ্গকাৰ, ডাঙৰ শিল, লোৰ খুঁটি আৰু কৰালেৰে গুঁঠি সজা। মন্দিৰৰ ওপৰত থকা তামৰ চালিখন এৰাই পৰিছিল।' পিছত ১৮৪৮ খ্ৰীষ্টাব্দত হানে চাহাবে দেওপানী ভ্ৰমণ কৰি তাত মন্দিৰৰ কোনো তামৰ চালি দেখা পোৱা নাছিল। মন্দিৰ-শিখৰৰ

কলসী এটা মাথো পৰি থকা পাইছিল। তেওঁ তাত দেখা পোৱা মন্দিৰৰ শৈল-জংঘা আদি পৰীক্ষা কৰি আদি মন্দিৰ পঞ্চদশ শতাব্দীত পুনর্নির্মাণ কৰাৰ সম্ভৱনা দেখিছিল। ব্লক চাহাবে উক্ত ধ্বংসাৱশেষত দুজন দ্বাৰপাল, সূর্য, শিৱৰ বক্ষস্থ নৃত্যৰতাকালী আৰু সৰস্বতীৰ শৈল প্রতিমা উদ্ধাৰ কৰিছিল। বিগ্রহবিহীন আলোচিত তাম্রেশ্বৰী মন্দিৰৰ পছিমা জংঘাৰ সমুখত থকা তিনি ঠেঙীয়া শিলটোত বছৰি নৰবলি দিয়াৰ কথা ঐতিহাসিকসকলে স্বীকাৰ কৰি গৈছে। আহোম স্বর্গদেৱ গৌৰীনাথ সিংহই সেই মন্দিৰত নৰবলি প্রথা বন্ধ কৰি তাৰ পৰিৱর্তে পশু-পক্ষী বলিৰে কেঁচাইখাতী গোঁসানীক পূজিবলৈ আদেশ দিলেও পূর্ণানন্দ বুঢ়াগোঁহায়ে কুকুৰাচোৱা লেখাৰুক আলোচিত গোঁসানীৰ আগত বলি দিয়াটো তাৎপর্যপূর্ণ।

না.দা.

।। তাল।।

তাল ঘনবাদ্যৰ অন্তর্গত। সাধাৰণতে ধাতুৰে নির্মিত আৰু মাজডোখৰ উঠঙা। তাতেই বিন্ধা এটা কৰি জৰী সুমুৱাই তালপাট বান্ধি লৈ দুপাট তাল একেলগ কৰি ধ্বনিৰ সৃষ্টি কৰা হয়। *সংগীত ৰত্নাকৰত* কৰতালৰ বিষয়ে দিয়া সংজ্ঞাত তালৰ সবিশেষ বুজিব পাৰি - 'কৰতাল শুদ্ধ কাঁহেৰে নির্মিত, ইয়াৰ মুখৰ ব্যাস ১৩ আঙুল; ইয়াৰ আকৃতি কামিনী স্তন অথবা নৱজাত পদ্মপত্রৰ দৰে সুগোল, মাজখিনি কামিনী স্তন বৃন্তৰ দৰে আগবঢ়া আৰু ইয়াতেই লগোৱা থাকে একোডাল ৰচী।' প্রায় ১৫ ছেঃ মিঃ ব্যাসৰ তালবিধৰ নাম পাতিতাল বা *খাৰেঙী তাল*। এইবিধ তাল বৰগীত, সত্রীয়া নৃত্য, বিহুনৃত্য আৰু দেৱদাসী নৃত্যত সংগত কৰা হয়। বিয়াহ গোৱা ওজাপালিয়ে ব্যৱহাৰ কৰা তালৰ নাম খুটিতাল। খুটিতাল আৰু কৰতালৰ পার্থক্য নাই। ৰামতাল আৰু ভোৰ তাল নামৰ দুবিধ ডাঙৰ তাল আছে। নাগাৰা নামৰ উপৰি বিভিন্ন সত্রীয়া নাচত *ভোৰতাল* ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

না. দা.

।। তাল পিঠা।।

স্বাস্থ্যকৰ তালপিঠা তৈয়াৰ কৰিবলৈ পকা তাল এটা, পিঠাগুড়ি, চেনি আৰু ৰিফাইন তেল অথবা ডালডাৰ প্রয়োজন। এই পিঠা প্রস্তুত প্রণালী এনেধৰণৰ ঃ ভালদৰে পকা তালটোৰ ওপৰৰ ক'লা বাকলিটো কাটি পেলাই তালৰ গুটিটোৰ ওপৰত জাবৰৰা ৰসাল হালধীয়া অংশটো অলপ পানীলোৱা এটা ডাঙৰ পাত্রত থৈ দুহাতেৰে সেইটো মোহাৰি থাকিলে ৰস ওলায়। ৰস ওলোৱাৰ পিছত গুটিটো পেলাই দি ৰসখিনি পৰিষ্কাৰ পাতল কাপোৰেৰে ছেকিলে পুনর্বাৰ আন এখন কাপোৰেৰে মণ্ডখিনি বান্ধি অলপ সময় ওলোমাই থব লাগে। তিতালগা পনীয়া ৰসখিনি ওলাই যোৱাৰ পিছত তালৰ লগত পিঠাগুড়ি আৰু অলপ চেনি মিহলাই কেৰাহীত গৰম তেল বা ডালডাত মালপোৱাৰ আকাৰত ভাজি ল'লেই তালপিঠা খোৱাৰ বাবে উপযোগী হয়।

জ্যো. দা.

।। তিৰীৰ মিঠা খাৰী ৰাগৰ মিঠা ৰৱাড়ি ।।

এগৰাকী নাৰী (তিৰী) দোখাত ধুনীয়া হ'লেই নহ'ব তেওঁৰ প্ৰয়োজনীয় গুণ সমূহৰো অধিকাৰী হ'ব লাগিব। 'সুতিৰী ফেদেলী' বুলি ডাক পুৰুষেও কৈ গৈছে। অৰ্থাৎ লাহতী নাৰীয়েই সমাজত বিষময় পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি কৰে বুলি লোক-বিশ্বাস চলি আহিছে। কোনো খাৰী নাকী তিৰোতাই নিজৰ গুণৰ বলত একোখন সংসাৰ সুন্দৰকৈ চলাই নিব পাৰে। গৃহস্থক অথবা স্বামীক সদায় আনন্দ দিব পাৰে; কিন্তু এগৰাকী সুন্দৰী স্ত্ৰী স্বামীৰ বাবে উদ্বেগ আৰু সন্দেহৰ কাৰণো হ'ব পাৰে।

ভাৰতীয় ৰাগ-ৰাগিণীসমূহৰ ভিতৰত ৰৱাড়ি ৰাগৰ এক মৰ্যাদা আছে - আছে সুকীয়া স্থান। এই ৰৱাড়ি ৰাগে যিদৰে যিকোনো মানুহৰ মন আলোড়িত কৰিব পাৰে, ঠিক একেদৰে খাৰী নাকী তিৰোতায়ো যিকোনো মানুহৰ হৃদয়ত নিজ গুণেৰে আনন্দ আৰু সুখৰ লহৰ তুলিব পাৰে।

সেইবাবেই আমাৰ অসমীয়া সমাজত এই ফাঁকি জনপ্ৰিয় প্ৰবচনৰ গুৰুত্ব অপৰিহাৰ্য।

প. ৰা.

।। তিলনি।

অসমীয়া হিন্দু সমাজত মানুহ মৰাৰ তিনি দিনৰ দিনা পালন ক'ৰা লোকাচাৰেই হ'ল তিলনি। অসমীয়া সমাজত দেহত্যাগ কৰিলে ঘৰৰ লোক আৰু ঘৰখনক অশুচি বুলি জ্ঞান কৰা হয়। গতিকে মানুহ মৰাৰ তিনিদিনৰ দিনা কাপোৰ কানি ভালদৰে ধুই -পখালি, চাফ- চিকুণ কৰা হয়। এঘটি পানীত তিল, চাউল, এৰা গাখীৰ, দুবৰি বন আৰু তুলসীৰ পাত মিলাই *তিল জাল* প্ৰস্তুত কৰি ঘৰ আৰু চৌহদত ছটিয়াই শুচি হয়। সেইদিনা *গিয়াতি* কুটুমে মৃতকৰ পৰিয়ালক চাউলৰ গুড়ি, কল, গাখীৰ আৰু বিভিন্ন ধৰণৰ ফল-মূল আদি খাবলৈ দিয়ে আৰু গধূলি পৰিয়ালৰ লোকে প্ৰথম হবিছ কৰে।

কি. ক.

।। তিৰাসকলৰ ইয়ালিং উৎসৱ।

এক স্বকীয় বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ সংস্কৃতিৰ অধিকাৰী তিৰাসকলৰ গীত-নৃত্য আৰু পূজা-অৰ্চনা প্ৰধান এটি আকৰ্ষণীয় উৎসৱ হ'ল *ইয়ালিং*। গাঁৱৰ মুৰব্বী *ল'ৰৰ* ঘৰত এই উৎসৱৰ পাতনি। উৎসৱৰ বাবে নিৰ্দিষ্ট কৰা দিনটোত দলৈ, মাজি, ফাদাৰ আদি গাঁৱৰ বিভিন্ন দায়িত্বশীল বিষয়াসকল সন্ধিয়াৰ লগে লগে *ল'ৰৰ* ঘৰত উপস্থিত হোৱা নিয়ম। ইয়াৰ পিছত ল'ৰই চৰাং (চাঙাৰি) খেল, চাৰিবিচাই (চাৰিজন বিষয়া), অজা (পাংচি, খ্ৰাম আৰু কীত) আৰু ৰান্ধনি (দুজন পুৰুষ আৰু মহিলা) খেলক ভাগে ভাগে তামোল-পাণৰ বঁটা চাৰিটা দি উৎসৱত নিজ নিজ দায়িত্ব পালনৰ নিৰ্দেশ দিয়ে। পাঠাইসকলে (ডেকাল'ৰা) নতুন ঠেনা, থগ্না, থঙালি, ঠেনাচ, বাৰহতীয়া ফুলাম কাপোৰৰ পাগুৰিত টুকুৰা লেংজাই (ভীম চৰাইৰ নেজ) গুজি, নানান আ-অলংকাৰ পৰিধান কৰি, হাতত *লাংখুই-বাৰু* (ঢাল-তৰোৱাল) লৈ নৃত্যৰ বাবে সাজু হয়। নিশাৰ ভাগত চোতালৰ সোঁমাজত প্ৰতিষ্ঠা কৰা একুৰা প্ৰকাণ্ড জুইৰ চাৰিওফালে প্ৰথমে পাংচি (বাঁহী) প্ৰজাসকলে গুৰু স্মৰণত সাতবাৰ বাঁহী বজায়। ইয়াৰ

পিছত *লুডাং খ্রাম* (দীঘল ঢোল) আৰু বাঁহীৰ সুৰৰ তালে তালে খ্রাম অজা দলৈ, মাজি আৰু ফাদাৰে জুইকুৰাৰ চাৰিওফালে সাতপাক ঘুৰি নৃত্য কৰে। উল্লেখ্য যে এনে সময়তে ৰঙা পাৰি দিয়া এখন কাপোৰেৰে ওৰণি দি লখিমী সজাই অনা এজন যুৱকক সেই স্থানত উপস্থিত কৰোৱা হয়। লখিমীগৰাকীক ধূনা ফুৰাই ঠেনাচেৰে বিচি বিচি ঋজু গতিৰ গীত গাই গাই দলৈ, মাজি, ফাদাৰ আৰু অজাই আকৌ নৃত্য কৰে। তাৰ পিছত ডেকাসকলে যুদ্ধৰ নিনাদেৰে বাজি উঠা ইয়ালিং খ্রামৰ তালে তালে উকি মাৰি গোটেই ৰাতি নৃত্য কৰে আৰু বহুৰঙী ফুল বছা কাচং-ফাচকাই পৰিহিতা খৰলা (যুৱতী)সকলে মাজে মাজে এওঁলোকক জু(সাজ) খাবলৈ দি নতুন উদ্যম আৰু প্ৰেৰণা যোগায়। পিছদিনা সকলো উপবাসে থাকি লখিমীগৰাকীক লৈ উৎসৱৰ মূল থলী নাতিদূৰৰ *ইয়ালিং চাল* লৈ যাত্রা কৰে। ইয়াত ল'ৰ-দলৈসকলে বিভিন্ন উপাস্য দেৱ-দেৱী কামঠা বৰৈ, ম'খ' বৰৈ, বদলমাজি, মহাদেউ, সাতৰনী, নৰ'চিং, চাংপালি আদিৰ নামত ছাগলী, গাহৰি, কুকুৰা, হাঁহ, পাৰ আদি বলি দি শস্যৰ উৎপাদন বৃদ্ধি আৰু গাঁৱৰ উন্নতি-মংগলৰ অৰ্থে পূজা-প্রার্থনা কৰে। পিছদিনা ল'ৰৰ ঘৰৰ চোতালত ওৰে দিন ইয়ালিং নৃত্যানুষ্ঠান চলি থাকে। এনেদৰে প্রায় তিনিদিন এই উৎসৱ চলি থাকে। উৎসৱৰ পৰৱৰ্তী দিনা বলিৰ মাংসৰোৰ আৰু বিশেষভাৱে প্রস্তুত কৰা ধানৰ পূৰাটো ভাঙি এমুঠি কৈ গাঁৱৰ প্রতিঘৰক বিতৰণ কৰা হয়। এই ধানক পৰিয়ালসমূহে লখিমী জ্ঞান কৰি পূজা পাতল কৰে। তাৎপর্যপূর্ণ যে অসমৰ সকলো তিৰা গাঁৱতে ইয়ালিং উৎসৱ অনুষ্ঠিত হোৱা দেখা নাযায়।

বি. ভূ. ব.

।। তিৰা সমাজৰ 'মায় পথালা' বা মৰণা মৰা প্রথা।।

অসমৰ আদিম অধিবাসী তিৰাসকল মূলতঃ কৃষিজীৱী। বর্তমানো তিৰাসকলে আধুনিক পৰম্পৰাৰপৰা মুক্ত হৈ আছে। তেওঁলোকে পুৰণি ৰীতি-নীতিৰে কৃষিকার্য কৰে। এনে এবিধ পৰম্পৰা হ'ল- তিৰাসকলৰ মৰণা মৰা প্রথা বা *মায় পথালা* প্রথা। এই প্রথাটো তেওঁলোকে ৰাজহুৱাভাৱে উৎসৱ-পার্বণৰ দৰে পালন কৰে। তিৰাসকলৰ ডেকা-গাভৰুসকলে বিশেষ এটা দিনত এই মায়পথালা কার্য আৰম্ভ কৰে। সেইদিনা গৃহস্থই আগতীয়াকৈ মদ-মাংসৰ যা-যোগাৰ কৰি থয়। গাঁৱৰ ডেকা-গাভৰুৱে জাকপাতি গৃহস্থৰ পথাৰত সেইদিনা গোট খায়। আগতে শুকাই থোৱা শস্যৰ মুঠিসমূহ চোতালত ঘুৰণীয়াকৈ পাৰি লোৱা হয়। সকলোৱে হাতত লাঠি লৈ শস্যৰ (ধান, মাহ আদি) মুঠি কোবাই কোবাই ধান, মাহসমূহ সৰাই লৈ পিছত শস্যসমূহ চোতালত বহলকৈ মেলি দি উধাই-মুধাই তল-উপৰ কৰি কোবায়। ইয়াৰ পিছত ধানখেৰসমূহৰ ওপৰত ডেকাসকলে ঘুৰণীয়াকৈ এবাৰ আগুৱাই এবাৰ পিছুৱাই নৃত্যৰত অৱস্থাৰে ভৰিৰে গচক দিয়ে। এই সময়তে লখিমীক প্রণাম জনাই নৃত্য-গীত গায়। ইয়াক *কিলালংকাই মুইগুৰি নারা* বোলে। গাভৰুসকলে বাঢ়নীৰে ছিটিকিপৰা ধানসমূহ সাৰি-পুচি মাজত চপাই থয়। ধান সৰা শেষ হ'লে ডেকাসকলে নাচি নাচি খেৰসমূহ ভৰিৰে আঁতৰাই ধান খিনি মাজত থোপা কৰে। বয়োবৃদ্ধসকলে লখিমী পূজাৰ বাবে সকলো আয়োজন

আগতীয়াকৈ কৰি থয়। পিছত ডেকাসকলে হাতত একোখন কুলা লৈ নাচি -নাচি ধানসমূহ বিচে। দুখন চালনীত সিবোৰ পুৰ কৰি লৈ দুজনে দুফালৰ পৰা সিঁচৰতি কৰি দিয়ে আৰু বাকী ডেকাসকলে ধানসমূহ বিচিবলৈ ধৰে। ধান বিচা কাম শেষ হোৱাৰ পিছত পাতানসমূহ তেওঁলোকে নৃত্য কৰি কৰি ভৰিৰে একাষৰীয়াকৈ কৰাৰ পিছত তেওঁলোকে পুনৰ নৃত্য কৰি ভৰিৰে ধানবোৰ ঠেলি ঠেলি পিৰামিডৰ আকৃতি কৰে আৰু মাজত এজন মানুহ থিয় দি থাকে। চাৰিওফালৰপৰা ডেকা-গাভৰুসকলে হোৰা একোখন ধানেৰে পুৰ কৰি লৈ তললৈ ঢালি দিয়ে। ধান ঢালা কাম শেষ হ'লে ধানৰ দমটোৰপৰা মানুহজন ওলাই আহে। মাজৰ অংশত *খি'মাৰ* নামৰ পৱিত্ৰ গছৰ পাত আনি গুজি দিয়ে। এই ধানখিনিকে লখিমী জ্ঞান কৰি পুৰোহিতে বিধি অনুসৰি মন্ত্ৰ উচ্চাৰণ কৰে। এনেকৈয়ে তিৰা জনজাতিসকলে মৰণা মৰা বা *মায়পথালা* প্ৰথা উৎসৱ পালন কৰি আহিছে।

প. পা.

।। তিৰাৰ বোকা-নাচ।।

অসমৰ অন্যতম আদিম অধিবাসী তিৰাসকলৰ বিচু (বহাগ বিহু) অতি আদৰৰ উৎসৱ। চ'ত-বহাগৰ সংক্ৰান্তিৰ পিছৰ বুধবাৰত তেওঁলোকে এই উৎসৱ পালন কৰে। গৰু বিহুৰ পিছৰ দিনটোৰপৰা ভৈয়ামত হুচৰি আৰু পাহাৰৰ নামনিৰ তিৰাসকলৰ মাজত বোকা-নাচ আৰম্ভ হয়। সিদিনা গাঁৱৰ ডেকা-গাভৰুবোৰ গোট খাই গাঁওবুঢ়া, ঘৰৰ বুঢ়া আৰু মুখিয়াল বুঢ়াসকলক একেলগে বহুৱাই ফটিকা যাচে আৰু তেওঁলোকৰ ঘৰে ঘৰে গৈ গীত-মাত গাই নাচি-বাগি পইচা তোলাৰ অনুমতি খোজে। বুঢ়াসকলে ডেকা-গাভৰুৰ দলটোৰপৰা মুখিয়াল-মুখিয়ালনী বাচি দি সিহঁতৰ ওপৰতে দলৰ সকলো দায়িত্ব অৰ্পণ কাৰি বিহু মাৰিবৰ বাবে অনুমতি দিয়ে। ডেকা-গাভৰুসকল এসপ্তাহৰ বাবে আৱশ্যকীয় কানি-কাপোৰ লৈ বিহু মাৰিবলৈ যাবৰ বাবে গাঁৱৰ মাজৰ আলি-বাটত গোট খায় আৰু এমুৰৰপৰা বিহু মাৰি যায়। এনেদৰে য'তে ৰাতি হয় ত'তে গৃহস্থ একোঘৰতে দলটোৱে আশ্ৰয় লয়। এসপ্তাহৰ অন্তত পৰৱৰ্তী বুধবাৰত সকলো ঘৰা-ঘৰি যায়গৈ। তেওঁলোকে বিহু মাৰোঁতে পোৱা টকাৰে গাহৰি কিনে; চাউল-পাতিৰে জু (মদ) তৈয়াৰ কৰে। তাৰ পিছত বুধবাৰ পৰিল। ৰাতিপুৱাই ডেকাসকল ওচৰৰ জুৰি বা বিলৰ পাৰলৈ গৈ বৃত্তাকাৰে এডোখৰ বোকা থকা ঠাইত পুখুৰী খান্দি বোকখিনি ভালদৰে ফেনেকি মিহি কৰি থৈ তাৰ পিছত যতনাই থোৱা গাহৰি, মদ, চাউল আদি সকলো বস্তু লৈ ডেকা-বুঢ়া, ল'ৰা-ছোৱালী সকলো বিলৰ পাৰৰ সেই নিৰ্দিষ্ট ঠাইডোখৰ পায়গৈ। বুঢ়াসকলে ঠাইখন পৰিষ্কাৰ কৰি ঈশ্বৰৰ নামত স্তুতি কৰে। ইফালে ডেকা-গাভৰুসকলে ফেনেকি থৈ অহা বোকাখিনিৰ ওপৰত লুতুৰি-পুতুৰি হৈ ৰং-ধেমালি কৰি, নাচি-বাগি, গীত গাই প্ৰায় ডেৰ-দুই ঘণ্টা কটোৱাৰ পিছত বিলত গৈ পৰিষ্কাৰকৈ গা ধোৱে আৰু তাৰ পিছত সকলোৱে আহি বুঢ়াসকলৰ লগত স্তুতিত যোগ দিয়েহি। সিদ্ধ কৰা ভাত-আঞ্জা, জু সকলোৱে মিলি-জুলি খোৱাৰ অন্ততঃ ডেকা-গাভৰুসকলে আঁঠু লৈ বুঢ়া-মেঠাৰ আশীৰ্বাদ লয় আৰু ঘৰাঘৰি যায়গৈ। বোকা নাচৰ গীতৰ ভাষা পাহাৰীয়া লালুং দোৱানৰ আৰু ভাৱ ল'ৰা-ছোৱালীৰ প্ৰণয় বিষয়ক। দুই-এটি বুৰঞ্জীমূলক কথাৰ টুকুৰাও ইবোৰত পোৱা যায়। ছোৱালীবোৰে

নাচোঁতে ঢেঁকী দিয়া, ধান বঢ়োৱা, চলা, ভুঁই ৰোৱা, টাকুৰি ঘুৰা দি ঘুৰা আদি ভংগিমাবোৰ প্রদর্শন কৰে। ল'ৰাবিলাকে শগুণে মৰা শৰ ওপৰত জঁপিয়াই পৰি খোৱাৰ ভংগী দেখুৱায়। কোনোৱে আকৌ যাঠি লৈ চিকাৰলৈ যোৱা, জালেৰে মাছ মৰাৰ দৃশ্য আদি দেখুৱায়।

বি. ভূ. ব.

।। তুলাপাত ।।

পুৰণি অসমত পুথি লিখাৰ এবিধ উপকৰণ হ'ল তুলাপাত। *দেওধাই অসম বুৰঞ্জীত* আছে যে স্বর্গদেউ চুডাংফাই নৰা ৰজালৈ যাঠিৰ নালত এখনি পত্র দিছিল। সেই পত্রখনি কাকতত লিখা। *'এ মনোগ্রাফ অন পেপাৰ মেকিং এণ্ড পেৰিয়েৰ মেচ ইন দ্য প্রভিন্স অব ইষ্টার্ণ বেংগল এণ্ড আচাম্'* গ্রন্থত আই, চি, এছ জে, এন, গুপ্তই লিখিছে যে মুছলমানসকলে ভাৰতবর্ষত মৰাপাটৰ পৰা একপ্রকাৰ কাগজ তৈয়াৰ কৰিছিল। সেই কাকত কুৰি শতিকাৰ প্রথম তৰংগলৈকে পূর্ববংগ, মণিপুৰ প্রভৃতিত প্রচলিত আছিল। মুছলমানসকলে প্রস্তুত কৰা লেখন সামগ্রী বিধেই অসমত তুলাপাত ৰূপে পৰিচিত হোৱাটো একো অস্বাভাৱিক নহয়। *ইষ্টার্ণ ইণ্ডিয়ান মেনুস্ক্রিপ্টচ পেইন্টিং* শীর্ষক গ্রন্থত ডঃ ৰজতানন্দ দাশগুপ্তই ক'লা জামু, কৰঙা জামু শ্রেণীৰ মাইহাই গছৰ শাহ সিজাই তুলাপাত প্রস্তুত কৰাৰ চমকপ্রদ বর্ণনা দিছে। শ্যানলোকে ইয়াক হস (Hsa) আৰু অসমীয়া লোকে বোলে নুনী (Papyrifyra)। ইয়াৰ উপৰি সুৰাগছ (Streblus asper) নামৰ আন এবিধ গছৰ বাকলিবোৰ ব্যৱহাৰোপযোগী আকাৰত কাটি তাক ভালদৰে খুন্দিয়াই তাৰ আঁহবোৰ নাইকিয়া কৰি শিথিল কৰা দৰকাৰ। পিছত সিবোৰ ভালদৰে সিজাই ওপৰৰ অপবস্তুবোৰ আঁতৰাই পানীৰে ধুই চাৰিকোণী পাত্রত থৈ চপচপীয়াকৈ চেঁচা পানী ঢালিব লাগে। কিছু সময় পিছত মণ্ডখিনিয়ে গোটেই চতুষ্কোণী পাত্রটো আগুৰি ধৰি পানীৰ ওপৰত ভাহি থাকে। ঠাণ্ডা হোৱাৰ পিছত সিবোৰে আজিৰ হাতে সজা কাগজৰ আকাৰ লয়। পিছত তাক শুকাই লৈ দুজাপ কৰি মজবুত কৰে। তুলাপাত প্রস্তুতকৰণৰ এই পদ্ধতিটো *স্থান এট হোমত* কথিত হৈছে। অৰুণাচল প্রদেশৰ কামেং জিলাৰ বৌদ্ধসকলে উপর্যুক্ত পদ্ধতিত চুকছো (Sukso) গছৰ শাহৰপৰা তুলাপাত প্রস্তুত কৰে বুলি জনা যায়। (ভেৰিনাৰ এলুইন - *দ্য আর্ট অব দ্য নর্থ ইষ্ট ফ্রন্টিয়াৰ অব ইণ্ডিয়া*)।

না. দা.

।। তেলীশাল ।।

অসমীয়া মানুহে ঘৰতে তেলীশাল পাতি মিঠাতেল প্রস্তুত কৰি লৈছিল। আধুনিক যন্ত্র-পাতিৰ ব্যৱহাৰৰ পূর্বে নিজৰ উদ্ভাৱনী শক্তিৰে গঢ়ি লোৱা তেলীশালক এক ক্ষুদ্র উদ্যোগ বুলিব পাৰি।

প্রস্তুত প্রণালী ঃ সৰিয়হ ভাজি ঢেঁকীত আধাখুন্দা কৰি লয়। আধাখুন্দা সৰিয়হখিনি পুনৰ ভজা হয়। আনফালে বেতেৰে অতি মিহিকৈ বাটি আকৃতিৰ এটা পাত্র পাত্র তৈয়াৰ কৰে। ইয়াক *পোলা* বোলে। ভাজি থকা গৰম সৰিয়হখিনি পোলাটোত ভৰাই দিয়া হয়। ওচৰতে দুডাল প্রকাণ্ড চেপেটা কাঠ এটা মূৰে গজালেৰে সংযোগ কৰি আন দুটা মূৰ চেপেনাৰ দৰে উঠা নমা কৰিব পৰাকৈ ৰখা হয়। তলৰ কাঠডালৰ গুৰি অংশত অর্থাৎ

গজালটোক ওচৰলৈ ওপৰফালে কেঁচা তামোলৰ ঢকুৰা এটা দি তাৰ ওপৰত *পোলা*টো বহুৱাই দিয়ে। পোলাটোৰ ওপৰত পুনৰ তামোলৰ ঢকুৰা এটুকুৰা দি ওপৰৰ কাঠডালেৰে চেপি ধৰে। চেপি ধৰিবলৈ কমেও পাঁচ-ছয়জন মানুহৰ প্ৰয়োজন। হেঁচা পোৱাৰ লগে লগে পোলাটোৰে সৈতে সৰিয়হখিনি চেপেটা হৈ পৰে আৰু তেলখিনি তলৰ তামোলৰ ঢকুৰাটোৰেদি বাগৰি পৰে। এই তেলক *পকাতেল* বোলে। এই কামৰ বাবে আঠ-দহজন মানুহৰ প্ৰয়োজন। পোলাটো পুনৰ আগৰ অৱস্থালৈ নি একেদৰেই পুনৰ তেল উলিওৱা হয়।

গো. সূ.

।। তোলনি বিয়া ।।

অসমীয়া সমাজত প্ৰচলিত আন এটি লোকাচাৰ হ'ল তোলনি বিয়া। ই তিৰোতা সমাজৰ মাজতহে প্ৰচলিত অনুষ্ঠান। প্ৰথম পুষ্পিতা হ'লে বা ছোৱালীৰ কন্যাকাল উপস্থিত হ'লে এই অনুষ্ঠানৰ আয়োজন কৰা হয়। ঠাই বিশেষে ই অনুষ্ঠুপীয়াকৈ আৰু ঠাই বিশেষে বৰ ধুমধামকৈ আচল বিয়াৰ দৰেই ইয়াক পালন কৰা হয়। সাধাৰণতে দহ-এঘাৰ বছৰ মান বয়সত ছোৱালীয়ে কন্যাকাল পায়। এই সময়টো এটা বয়ঃসন্ধিৰ সময়। শাৰীৰিক আৰু মানসিক দুই ধৰণৰ পৰিৱৰ্তনৰ মাজেদি ছোৱালী এজনীয়ে এই অৱস্থা পায়। পুষ্পিতা হোৱাৰ সময়টো ছোৱালীজনীৰ পিছৰ জীৱনৰ বাবে বৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ বুলি ভবা হয়। এই ক্ষণৰ শুভাশুভৰ দ্বাৰাই ছোৱালীজনীৰ ভাগ্য নিৰূপিত হয় বুলি ধৰি লোৱা হয়। ঋতুমতী ছোৱালী জনীয়ে চন্দ্ৰ, সূৰ্য, গৰু-গাই আৰু পুৰুষ মানুহক সেই সময়ছোৱাত দেখা নিষেধ। ইয়াৰপৰা কিবা অমংগল হয় বুলি এক জনবিশ্বাস আছে। সেয়ে ছোৱালীজনীক এইবোৰৰপৰা নিলগত থকা আছুতীয়া কোঠাত ৰখা হয়। মাটিত খেৰৰ বিচনা কৰি তেওঁক শুবলৈ দিয়া হয়। অৱশ্যে এই ৰীতি এতিয়া বহু পৰিমাণে শিথিল হৈ পৰিছে। এটা দুণৰিত (নামনি অসমৰ ফালে বাঁহৰ দুণিত বা কাঁহী বাটি আদিত) চাউল, তামোল-পাণ, ৰূপৰ টকা আদিৰ লগতে কাষতে মিঠাতেলৰ চাকি এটি জ্বলাই ছোৱালীজনী শোৱা পাটীৰ পূব দিশত থৈ দিয়া হয়। কাষত এটি ঘটত আমডালি, সিন্দূৰৰ ফোঁট আৰু এৰাঁ সুতা তৰি ইয়াৰ লগতে ৰাখে। তোলনি বিয়াত *কনাই বঙ্গা* ৰীতি এটা অসমৰ প্ৰায় সকলো ঠাইতেই প্ৰচলিত আছে। সোণ, ৰূপ, পোৱাল আদি ধাতুৰে গঢ়া এবিধ মালাৰ লগতে ডালিম, ডিমৰু বা তিনিটা তামোল থোকেৰে সৈতে আনি তাত ৰঙা বা বগা ৰঙৰ এৰাঁ সুতা মেৰিয়াই দিয়া হয়। নামনি অসমত এখনি চুৰি, আখৈ, পিঠাগুড়ি আদিও ইয়াৰ লগতে থাকে। পাঁচডাল খৰিকা একেলগ কৰি এখন নতুন গামোচাৰে ইয়াৰ এটা টোপোলা বান্ধি লোৱা হয়। নামনি অসমত এই টোপোলাটো এটা জপাৰ ভিতৰত ৰাখি ওচৰ-চুবুৰীয়া, মিটিৰ-কুটুম্ব, বিশেষকৈ মোমায়েকৰ ঘৰত ৰখা হয়। ইয়াকে জপা থোৱা প্ৰথা বুলি জনা যায়। কনাইক সন্তানৰ প্ৰতীক হিচাপে গণ্য কৰা হয়।

সাধাৰণতে পুষ্পিতা হোৱা বেলাটোত ছোৱালী জনীক একো খাবলৈ দিয়া নহয়। পুৱা-গধুলি দুবাৰকৈ আমডালিৰে ঘটৰ পানী চটিয়াই আৰু মিঠাতেলৰ চাকিৰে সেক দি *সাৰ* বা *আগ* দিয়া হয়। সাধাৰণতে ছোৱালীজনীৰ মাতৃয়ে এই কামটো কৰে।

গণকৰ দ্বাৰা গণি-পিতি লোৱাৰ পিছত চাৰিদিনৰ দিনা গা ধুউৱা সময়টোও ঠিক কৰি লোৱা হয়। তিনিদিনৰ দিনা আখে ভজা ৰীতি এটা প্ৰচলিত আছে। আখেবোৰ নুফুটিলে আগলৈ ছোৱালীজনী সন্তানহীনা হয় বুলি এটি লোক বিশ্বাস আছে। আকৌ আখেবোৰ গোট গোট হ'লে ল'ৰা সন্তান আৰু পাহিমেলা ধৰণৰ হ'লে ছোৱালী সন্তান হয় বুলিও আন এটি ধাৰণা গাঁৱলীয়া সমাজত আছে।

নামনি অসমত চাৰিদিনৰ দিনা আৰু উজনি অসমত সাতদিনৰ দিনা ছোৱালীক গা-ধুউৱা হয়। গা-ধুউৱা কলপুলিটো ছোৱালীৰ দৰাৰ প্ৰতীক বুলি গণ্য কৰা হয় আৰু প্ৰকৃত বিয়াৰ দৰাই এই কলপুলিটো দেখিলে বেয়া বুলি স্নানৰ পিছত তাক উঠাই লোক চক্ষুৰ আঁৰত ৰখি থোৱা হয়। ঔষীজ, মাহ-হালধি আদিৰে নোৱাই গা-ধুউৱাৰ পিছত ছোৱালীজনীক সজাই-পৰাই চোতালৰ আয়তী সমাজৰ ওচৰলৈ আনি প্ৰথমে সূৰ্য দেৱতা আৰু পিছত সমাজলৈ আঁঠু লোৱায়। আকৌ 'আমসাৰ' বা 'চাকিসাৰ' (আগদিয়া) দি ছোৱালীজনীৰ কোঁচত *কন্যাইটো* দিয়া হয় আৰু ছোৱালীজনীক সন্তানৰ জননী হ'বলৈ ভগবানৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা জনোৱা হয়। তাৰ পিছত ইজনী-সিজনীয়ে *কন্যাই* লৈ ৰং ধেমালি কৰা দেখা যায়। ছোৱালীজনীয়ে সৰু ল'ৰা বা ছোৱালী কোলাত লৈ লাৰু, মিঠাই আদি খুৱাই ভগৱানৰ ওচৰত মূৰ দোৱায়। নানান ৰগৰ, ৰং ৰহইচ আৰু চাহ-জলপানৰ অন্তত সমজুৱাসকলে সতি-সন্ততিৰে ভৰপূৰ এখন সংসাৰ হ'বলৈ আশীৰ্বাদ কৰি ঘৰলৈ গতি কৰি এই বিয়াৰ সামৰণি পেলায়।

প্ৰ. শ. গো.

।। ত্ৰিহুলীয়া গোঁসাই উলিওৱা মেলা।।

কিংবদন্তি অনুযায়ী এসময়ত মিকিৰ সৈন্যই ৰাজলক্ষ্মী *ছামদৈক* বিচাৰি সৈন্য-সামন্ত কুলদেৱীৰ সন্ধানত ৰহাৰ পশ্চিম প্ৰান্তত উপস্থিত হয়হি। পিছত পূৰ্বলৈ গৈ কোনো ঠাইত কুলদেৱী ৰাজলক্ষ্মী ছামদৈক পাই ঘূৰি আহি পশ্চিম দিশৰ ভাল ঠাঁই আৰু পানীৰ সু-ব্যৱস্থা থকা এক জলাশয়ৰ কাষতে দলনেতাৰ আদেশমৰ্মে স্থায়ীভাৱে থাকিবলৈ লয় আৰু সেই সেই ঠাইতে ৰাজ্য পাতে। পূবা-পশ্চিমাকৈ সৰল ৰেখাৰ দৰে দীঘলে প্ৰায় দুই কিলোমিটাৰ আৰু বহলে প্ৰায় এক কিলোমিটাৰ জলাশয়ভূমিৰ কাষতে গা লগাই পুৱা -পশ্চিমাকৈ এখন যি সৰু ৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠা হ'ল তাৰ, নামেই ঐতিহাসিক মিকিৰ বা ছামদৈ ৰাজ্য। *দেওধাই অসম বুৰঞ্জী*তো ইয়াৰ উল্লেখ পোৱা যায়। এই জলাশয়ৰ পাৰতে ত্ৰিশূল পুতি মিকিৰ ৰজাই দোষীক জীয়াই জায়াই শাস্তি বিহিছিল।সেয়ে জলাশয়ৰ নাম ত্ৰিশূল, পিচত *ঈয়া* প্ৰত্যয় যোগ হৈ ত্ৰিশূলীয়া আৰু পিছলৈ মানুহৰ মুখত ত্ৰিহুলীয়া বুলি জনাজাত হ'ল।

পৰম্পৰা অনুযায়ী প্ৰতিবছৰে বহাগ মাহৰ আৰম্ভণিতে মহা সমাৰোহেৰে এই ত্ৰিহুলীয়া বিলৰ পাৰত ত্ৰিহুলীয়া গোঁসাই উলিওৱা মেলা পতা হয়। একমাত্ৰ নগাঁও জিলাৰ পশ্চিমাঞ্চলত আৰু তাহানিৰ পাঁচো ৰজাৰ অন্তৰ্গত মিকিৰ ৰাজ্যৰ বহাগ বিহুৰপৰা জেঠৰ এপক্ষ যোৱালৈ উদ্‌যাপিত হোৱা এই মেলা- উৎসৱ উৎপত্তিৰ লগত এক মনোৰম কাহিনী জড়িত হৈ আছে। ১৬৬৯ খ্ৰীষ্টব্দত মহাপুৰুষজনাৰ নাতি বোৰাৰী আই কনকলতাই তেওঁৰ আজ্ঞাপৰ ভালেমান

লোক লগত লৈ ৰৱদোৱা অভিমুখে আহি মিকিৰ ৰাজ্যত প্ৰৱেশ কৰি মিৰি ৰজা চেতুৱাক যাত্ৰাৰ বাবে সহায় ভিক্ষা মাগে। তাৰপিছত কনকলতাই সৈন্য সামন্ত সহিতে আহি ৰৱদোৱাত ষোল্ল দিনৰ অন্তত প্ৰৱেশ কৰে। আই কনকলতাৰ মুখেৰে গুৰুজনাৰ বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ বাণী শুনি আপ্লুত হৈ ৰজা চেতুৱাই প্ৰজাৰ সৈতে বৈষ্ণৱ ধৰ্মত দীক্ষিত হয় আৰু চুবুৰীয়া ৰজাকো গুৰুধৰ্মত দীক্ষিত হ'বলৈ আহবান জনোৱাৰ বাবে এই মেলাৰ আয়োজন কৰে। তাৎপৰ্যপূৰ্ণ যে পাঁচো ৰজাৰ ভিতৰত জ্যেষ্ঠ টোপাকুছিয়া ৰজাক এই মেলাৰ শুভাৰম্ভৰ দায়িত্ব দিয়াত অদ্যাৱধি এই নিয়ম মানি প্ৰথমে টোপাকুছি, বাৰপূজীয়া আৰু মিকিৰ গাঁৱৰ মেলা উদ্‌যাপিত হৈ আহিছে।

দু.ৰ.

।। তৌর্যত্রিক যন্ত্র।।

নৃত্য-গীত আৰু বাদ্যৰ ত্ৰিৱেণী সংগমৰ প্ৰতীকেই তৌর্যত্রিক যন্ত্ৰ। *মনুস্মৃতিত* বাদ্য-নৃত্য আৰু গীত সূচাবলৈ তৌর্যত্রিক শব্দৰ প্ৰয়োগ আছে, 'মৃগয়াহক্ষো দিৱাস্বপ্নঃ পৰিৱাদঃ স্ত্রিয়ো মদঃ/ত্রৌর্যত্রিকং বৃথাট্যা চ কামজো দশকো গণঃ।। (৭/৪৭)' *সংগীত ৰত্নাকৰৰ* টীকাত সংগীতক তৌর্যত্রিক আখ্যা দিয়া হৈছে— 'তস্মাদ্যত্র সংগীত শব্দস্য প্ৰয়োগস্তত্র তৌর্যত্রিকং বিৱক্ষিত মিতি মন্তৱ্যম্।। (২/২১)। ত্রৌর্যত্রিক যন্ত্ৰৰ থলুৱা নাম হ'ল মুদুৱা (সং-মুদ্রা)। আচার্য মনোৰঞ্জন শাস্ত্রীৰ মতে, এই যন্ত্ৰ অষ্ট ধাতুৰ দ্বাৰা নির্মিত আৰু ই শক্তিৰ প্ৰতীক। ব্যাসগোৱা ওজাই শক্তিৰ প্ৰতীক ৰূপত উক্ত যন্ত্ৰটিলৈ সেৱা ভাগ আগবঢ়ায়। আনহাতে দীনেশ্বৰ শর্মাই *মংগলদৈৰ বুৰঞ্জীত* লিখিছে যে যন্ত্ৰটিক বহুতে ডম্বৰুৰ প্ৰতীক বুলিলেও সি আচলতে নাদ-ব্ৰহ্মৰহে প্ৰতীক। লোকসংস্কৃতিৰ বিশেষজ্ঞ ড° নবীনচন্দ্ৰ শর্মাৰ দৃষ্টিত 'ত্রৌর্যত্রিক যন্ত্ৰই কোনোধৰণৰ সাংগীতিক ধ্বনিৰ সৃষ্টিতো সহায় নকৰে, অথবা গীতৰ তাল ৰখাতো কোনো ভূমিকা গ্ৰহণ নকৰে। স্বৰূপার্থত তৌর্যত্রিক যন্ত্ৰ বা মুদ্রা প্ৰতীক হিচাপেহে ব্যৱহাৰ কৰা হয়।' ইতিহাসত পোৱা যায়, ব্যাসপাৰা গাঁৱৰ ওজাই এই যন্ত্ৰ হাতত লৈ বিষ্ণু-শিৱ অথবা দুর্গাৰ জাগৰ গীত গাবলৈ দৰঙী ৰজা ধর্মনাৰায়ণৰ পৰা অনুমতি লাভ কৰিছিল। পোনতে এজন ওজাই আৰু পৰৱর্তী কালত আন পাঁচজন ওজাই উক্ত যন্ত্ৰটি ৰজাৰপৰা লাভ কৰিবলৈ সমর্থ হোৱাটো উল্লেখযোগ্য। এইখিনিতে আন এটি কথাৰ উল্লেখ প্ৰয়োজনঃ দৰঙী ৰজা ধর্মনাৰায়ণে তেওঁৰ মিত্ৰ ভূটীয়া ৰজা এজনকো এই যন্ত্ৰ এটা উপহাৰ দিছিল। সেই যন্ত্ৰটোৰ নাম ভূটীয়া ভাষাত *দর্জে* অর্থ বজ্ৰ। এই ফালৰপৰা ইয়াক ধ্বনিৰ প্ৰতীক বুলিব পাৰি। ওজাসকলৰ বিশ্বাস অনুযায়ী উক্ত মুদ্রা যন্ত্ৰৰ সৈতে *ৰাংগেলীখাটি* নামৰ আন এটি মুদ্রা যন্ত্ৰৰ সংযোগ ঘটালেহে মুদ্রাটো সম্পূর্ণ হয়। সেয়ে হ'লে ইয়াক শিৱ-পার্বতীৰ মিলনৰ প্ৰতীক ৰূপেও ব্যাখ্যা কৰিব পাৰি।

(ড° নবীনচন্দ্ৰ শর্মাৰ *পৰিৱেশ্য কলা ওজাপালিৰ* আধাৰত যুগুতোৱা।)

না. দা.

।। থিয় নাম ।।

থিয় নাম অসমৰ বৈষ্ণৱ সংস্কৃতিৰ এপদ উল্লেখযোগ্য সম্পদ। অবিভক্ত কামৰূপ,

দৰং আৰু অন্যান্য বহুস্থানতেই থিয় নামৰ দল আজিও চলি আছে। ই হ'ল নাগাৰা নামৰ প্ৰকাৰভেদ। এই নামত ওজাৰ লেখীয়া ব্যক্তি এজন থাকে; তেওঁক কোৱা হয় *পাঠক*। পাঠকক সহায় কৰে ১৫-৩০ জন *পালি* আৰু সংগীয়ে। এই নাম পৰিবেশন কৰিবলৈ ৫-৬ যোৰ নাগাৰা আৰু ২-৩ যোৰ ভোৰতালৰ প্ৰয়োজন। জয়জয়তে পালিসকল মঞ্চত শাৰীপাতি বহি লয়। তেওঁলোকৰ ওচৰত থাকে তালবাদক আৰু সংগীসকল। প্ৰকৃত নাম আৰম্ভৰ আগতে মাংগলিক হৰিধ্বনি দিয়া নিয়ম। প্ৰথমতে ললিত লয়ত গীত আৰম্ভ কৰে - অলপ পিছত তাল-নাগাৰাৰ চেও সলনি হয়। পালি সকলে থিয় দি নৃত্য আৰম্ভ কৰে। অৱশ্যে এই নামত নৃত্য বা হস্ত মুদ্ৰাতকৈ বুলন আৰু দেহ ভংগিহে চাবলগীয়া। সোঁ ভৰিৰে প্ৰতিটো নৃত্য আৰম্ভ কৰিব লাগে। দক্ষিণ কামৰূপৰ পাল্লী গাঁৱৰ ঐতিহ্যমণ্ডিত থিয় নামত থকা বিভিন্ন নৃত্যক অধ্যাপক ধৰ্মেশ্বৰ বড়াই নামকৰণ কৰিছে এনেদৰে - (১) ৰাং চলা নাচ, (২) এক খুজীয়া নাচ, (৩) দুই খুজীয়া নাচ, (৪) তিনি খুজীয়া নাচ, (৫) চাৰি খুজীয়া নাচ, (৬) ঐ বাগৰা নাচ, (৭) ভেহেৰা যুঁজা নাচ, (৮) চালনি সৰকা নাচ, (৯) পেংতি নাচ, (১০) কুঁজী নাচ, (১১) উঘা ঘুৰা নাচ, (১২) তাঁত বাটি কঢ়া আৰু (১৩) মাল্লা দিয়া নাচ। মন কৰিবলগীয়া কথা, প্ৰতিটো নাচতে নাগাৰাত দুটাকৈ ঘাটি পৰে। মাল্লা দিয়া সামৰণি নৃত্যত পাঠকে গায় -'গোসাঁই গ'ল ধেনু চাৰিবলৈ ঐ/ হাততে বংশী লৈয়া হে/ আজি কোন পথে যাইবা নাৰায়ণে/ কোন পথে চৰাইবা ধেনু হে/' সামৰণি গীত পৰিবেশনৰ কালত পালিসকলে ভিন্ন ভংগিত চাপৰি বজাই ঘুৰি থাকে - চক্ৰকাৰ ৰূপত। এনেতে তালবাদক দুজন সোমাই তাল বজায়। চেও সলনিৰ লগে লগে পালি সকলে আঠু কাঢ়ি চাপৰি বজাবলৈ আৰম্ভ কৰে আৰু তালবাদকে তাল ঘুৰাই ঘুৰাই নাচে। এই সময়ত একোজন তালবাদকে পাঁচ যোৰলৈ তাল বজাই দৰ্শকক মুগ্ধ কৰাটো উল্লেখযোগ্য। তালবাদকৰ তাল শুদ্ধ হোৱাৰ লগে লগে চাপৰি হঠাতে বন্ধ হয় - নামৰ সামৰণি পৰে। পৰিবেশন পদ্ধতিলৈ লক্ষ্য ৰাখি ইয়াৰ বহুতে পৰিৰেশ্য কলা ৰূপে অভিহিত কৰিবলৈ বিচাৰে। (*দক্ষিণ কোলত* প্ৰকাশিত অধ্যক্ষ ধৰ্মেশ্বৰ বড়াৰ 'পাল্লীৰ থিয় নাম' নিবন্ধৰ আধাৰত যুগুতোৱা।)

না. দা.

।। থুৰিওৱা তামোল ।।

তামোল-পাণক বাদ দি অসমীয়া সংস্কৃতি অসম্পূৰ্ণ হ'বলৈ বাধ্য - বিহুগীত - বনঘোষাৰপৰা তামোল-পাণৰ কথা মচি দিলে সিৰোৰৰ বহুখিনি সৌন্দৰ্যই ম্লান পৰি যায়। বিহুৱতী, গাভৰুৰ লিহিৰি লিহিৰি সৌন্দৰ্যসিক্ত কৰিতাৰ মূৰ্তিময়ী প্ৰকাশ - থুৰিওৱা তামোলখিনি। যৌৱনৰ মৌবনত সোমাই অপৰূপ ৰূপৰেখাৰ সন্ধান কৰা ডেকাই থুৰিওৱা তামোলৰ স্মৃতি কোনো দিনে পাহৰিব নোৱাৰে -

'কি কথা কৰিলা কি বুধি কৰিলা থুৰীয়া তামোলৰ লগত;
খাওঁতে শোওঁতে উঠোঁতে বহোঁতে সদায় পৰি থাকে মনত।'

অন্নৰ অন্বেষণত চহৰলৈ ঢাপলি মেলা মৰমৰ ধনক থুৰিওৱা তামোলখনি দিবলৈ নোপোৱা লাহৰীৰ মানসিক দৰ্শনো কম কষ্টকৰ নহয় -

'থুৰীয়া তামোলে দিবলৈ নেপালোঁ গাঁঠিত বান্ধি থৈ কান্দো।' থুৰিওৱা তামোল খাই বলিয়া হোৱা বুলি বহু মিলনাকাঙ্ক্ষী ডেকাই দুর্বল মুহূর্তত আজিও ভাৱে 'থুৰীয়া তামোলৰ আহুদি কৰিলি মোৰ গাত লাগিছে শনি।' পাণৰ সেউজীয়া মিহি পিঠি তিনি কণীয়াকৈ ঘুৰাই মাজত এখনি খনীয়া তামোল সোমাই দিলেই সি হয় *থুৰিওৱা তামোল*। থুৰিওৱা তামোলত লং, এলাচি, জাইফল আৰু কর্পূৰ দি তাক দেৱতালৈকে আগবঢ়ায়। সত্যনাৰায়ণ পূজাৰ টুপোৱা (স্তূপ> টুপ = গোলাকাৰ থুৰিওৱা তামোলখনিৰ এটি মূৰ জোঙা, আনটোমূৰ ডাঙৰ) তামোলেই তাৰ প্রমাণ। বিহুৰতী গাভৰুৱে থুৰিওৱা তামোলত লং দিছিল - 'থুৰিয়াই থুৰিয়াই তামোল কাটিছিলা তাৰ মাজত দিছিলা লং।' এনে এখনি তামোল পাবলৈ পিলিঙাসকলৰ বলিয়া হোৱা স্বাভাৱিক - 'লাহৰী হাতেৰে থুৰিয়াই থুৰিয়াই আমাকো এখনি দিয়া।'

না. দা.

।। থুৰীয়া।।

ই কাণত পিন্ধা এবিধ অলংকাৰ। ইয়াক আগৰ দিনত বয়সীয়া মহিলাসকলে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। এবিধ বিশেষ বাখৰেৰে এইপদ অলংকাৰ গঢ়োৱা হয়। থুৰীয়া পিন্ধিবলৈ কাণৰ ফুটাটো যথেষ্ট ডাঙৰ হ'ব লাগিছিল। সেইবাবে সকলোৱে ইয়াক পৰিধান কৰিব নোৱাৰিছিল। আজিকালি অৱশ্যে ইয়াক বিশেষ কৌশলেৰে গঢ়োৱা হয়, যাতে সকলোৱে পিন্ধিব পাৰে। ইয়াৰ চানেকি এটা ফুলৰ গঢ়ৰ। সম্মুখৰ ফুলটোৰ পিছফালে এডাল শলা থাকে, সেই শলাডাল কাণৰ লতিৰে সুমুৱাই দি পিছপিনৰ অংশটো পেঁচ-গজালৰ (স্ক্রু) দৰে পকাই পৰিধান কৰা হয়। থুৰীয়াই পিন্ধোতাৰ গাল দুখনিত প্রায়েই ঠেকা খাই থকা দেখা যায়।

প্র. শ .গো

।। থোকা সোণা।।

কাণত পিন্ধা বিশেষ চানেকিৰ এবিধ অলংকাৰ। আগতে ইয়াক ববপেটাৰ কাৰিকৰেহে গঢ়াইছিল আৰু সেই অঞ্চলৰ জীয়াৰী-বোৱাৰীয়েহে পৰিধান কৰিছিল। ই ববপেটা অঞ্চলৰ এবিধ আপুৰুগীয়া অলংকাৰ। থোকা সোণাত বাখৰৰ কাম নাথাকে। কাণৰ লতিত পেঁচ-গজালৰ (স্ক্রু) সহায়ত এই পদ অলংকাৰ পৰিধান কৰা হয়। ইয়াৰ ওপৰ ভাগত শিকলি এডাল থাকে। সেইডাল কাণৰ সম্মুখভাগৰ ওপৰেৰে নি পিছ পিনেৰে কাণৰ লতিত লগাই পিন্ধা হয়। আজি কালি সমগ্র অসমতে ই জনপ্রিয় হ'বলৈ ধৰিছে। বিৰাহৰ দিনা কইনায়ো কেতিয়াবা পৰিধান কৰা দেখা যায়।

প্র. শ .গো

।। দগৰ।।

আনদ্ধ বাদ্য দগৰৰ মূল সংস্কৃত *দ্রগৰ*। পুৰণি অসমত যে এইবিধ বাদ্যযন্ত্রৰ প্রয়োগ প্রচুৰ আছিল, তাৰ প্রমাণ পুৰণি অসমীয়া সাহিত্যত পোৱা যায়। প্রাক্ আহোম যুগৰ অপ্রমাদী কবি মাধৰ কন্দলি কৃত *ৰামায়ণৰ* অযোধ্যাকাণ্ডত আছে : 'বেমুচি থুমচি ডিণ্ডিম দগৰ বাজে ভাণ্ডি কংসতাল।' প্রাক্ আহোম যুগৰ আন এজন সুখ্যাত কবি হৰিবৰ বিপ্রৰ *ৰুক্মবাহনৰ যুদ্ধতো* পোৱা যায় : 'ঢাক ঢোল ভেৰি ভেমছি ধুমুছি দগৰো মাৰোক বাংশী।' ধর্মেশ্বৰ

দুৱৰাৰ বৰ্ণনামতে, বিশ-বাইশ ছে. মি. ব্যাস আৰু দহ ছে. মি. গভীৰতাৰ কাঠৰ খোলাত এফালে ছাগলীৰ ছালেৰে ছাই আঙুলিৰে চপৰিয়াই বজোৱা বাদ্যটিৰ নামেই দগৰ। লোকগীত পৰিৱেশনৰ কালত ইয়াৰ প্ৰয়োগ চকুত লগা।

না. দা.

।। দধিমন্থন উৎসৱৰ লোক বিশ্বাস ।।

দধিমন্থন উৎসৱটি ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ বাল্য লীলাই প্ৰধান বস্তু। এই বাল্যলীলাৰ মাজেৰে ভগৱানৰ মাহাত্ম্য প্ৰকাশ কৰা হয় আৰু ইয়াৰ মতে কিছুমান লোক বিশ্বাস জড়িত হৈ আছে। কোনো অপুত্ৰক দম্পতীয়ে দধিমন্থন উৎসৱৰ সময়ত ৰাম কৃষ্ণৰ শ্ৰীচৰণত শৰাই আগবঢ়াই পুত্ৰ লাভ কৰি সেই দধিমন্থন উৎসৱত কৃতজ্ঞতাৰ চিন স্ৱৰূপে নিজ পুত্ৰক শ্ৰীকৃষ্ণ, বলভদ্ৰ, গোপাল সজাই- অনুষ্ঠানটিলৈ আগবঢ়ায়। আনহাতে ৰামকৃষ্ণ আৰু ৰাৱগোপালক নিজহাতে পিঠা পৰমান আৰু মিঠাই আদি খুৱালে নিজৰ অভীষ্ট সিদ্ধি হয় আৰু নিঃসন্তানেও সন্তান লাভ কৰিব পাৰে বুলি গাওঁবাসীয়ে গভীৰ বিশ্বাস কৰে। কোনো ছোৱালীয়ে যদি অলপ বেছি বয়সলৈ কন্যাকাল নোপোৱাকৈ থাকে তেনেহ'লে সেই ছোৱালীজনীক দধিমন্থন উৎসৱত যশোদা সাজি অভিনয় কৰিবলৈ দিয়া হয়। তেনে অভিনয় কৰিলে ছোৱালীজনীয়ে অতি সোনকালে কন্যাকাল পায় বুলি দক্ষিণ কামৰূপৰ গাওঁবাসীয়ে গভীৰ ভাৱে বিশ্বাস কৰে। কেতিয়াবা গোপিনীৰ ৰূপতো অভিনয় কৰিবলৈ দিয়া হয়। দধিমন্থনৰ পিছৰ দিনাখন দধিমন্থন অভিনয় কৰা বালকসকলে মানুহৰ ঘৰে ঘৰে গীত গাই ফুৰে। এনেদৰে মানুহৰ ঘৰত গোপাল সকলৰ পদধূলি পৰিলে গৃহস্থৰ লগতে ৰাইজৰো মঙ্গল হয় বুলি মানুহে বিশ্বাস কৰে। দধিমন্থন উৎসৱ শেষ হোৱাৰ দিনা গধূলি বাৰ গোপাল সমন্বিতে কৃষ্ণ বলৰামৰ *নগৰ ভ্ৰমণ*লৈ গাওঁবাসীয়ে অতি শ্ৰদ্ধা সহকাৰে অপেক্ষা কৰে। সকলোৱে দুপ ধুনা জ্বলাই নিজৰ পদুলিত মাৰ নোধোৱা গামোচা এখন পাৰি কৃষ্ণ বলৰাম আৰু ৰাৱগোপালৰ পদধূলি লয় আৰু তেওঁলোকক সাক্ষাৎ কৃষ্ণ-বলৰামৰ অৱিৰ্ভাৱ জ্ঞান কৰি বস্ত্ৰ, পইচা আদি দান কৰে আৰু নিজৰ, ঘৰখনৰ আৰু ৰাইজৰ কল্যাণৰ অৰ্থে তেওঁলোকৰ চৰণত মূৰ দোৱায়।

য. মা

।। দবুৰ উঁয়ু (পূজা) ।।

দবুৰ উঁয়ুৰ বিভিন্ন ভাগ লক্ষ্য কৰিব পাৰি। এইবোৰৰ ভিতৰত 'বৃৰতী-দবুৰ', *আবৃগ-দবুৰ* আৰু 'দঃলুং দবুৰ' উল্লেখযোগ্য। বৃৰতী-দবুৰ, কেৱল ৰক্তপাত দোষৰ নিৰাময়ৰ বাবে অনুষ্ঠিত হয়। এই পূজা ব্যক্তিগত বা সামূহিক ভাৱেও কৰিব পাৰি। 'আবৃগ-দবুৰ' বা 'মপুন-দবুৰ' ব্যক্তিগত ভাৱে অনুষ্ঠিত হয় - মহামাৰী আৰু খেতি পথাৰতে পোক-পকৰা নিবাৰণৰ অৰ্থে।

সামূহিক ভাৱে কৰা দঃলুং-দবুৰ পূজাৰ নিৰ্দিষ্ট দিনত ৰাতিপুৱা গাঁৱৰ পুৰুষসকলে চাং কোবাই আজৌং বিচাৰি প্ৰতিটো পৰিয়ালৰ ওচৰলৈ যায়। প্ৰতিটো পৰিয়ালে পাৰ্যমানে আপং, কুকুৰা, কণী, চাউল, নিমখ, জলকীয়া আদি 'আজৌং' হিচাপে দি আগত বছৰটোত তেওঁলোকৰ কল্যাণৰ বাবে প্ৰাৰ্থনা কৰিবলৈ অনুৰোধ কৰে। এইদৰে সংগ্ৰহ কৰা 'আজৌ' বা

সামগ্রীসমূহ গাঁৱৰ ওচৰতে থকা নদীৰ পাৰত চিকুণাই থোৱা এডোখৰ ঘুৰণীয়া ঠাইলৈ অনা হয়। 'ৰুক্তক' (Ruktok) নামৰ এবিধ ঢেকীয়া থেৰা আৰু সুন্দৰকৈ ফলা বাঁহেৰে সাপে কণী ভক্ষণ কৰি কৰা ঘটনাৰ অনুকৰণত দুটা মূর্তি নির্মাণ কৰা হয় আৰু উদিত সূর্যৰ ফালে মুখ কৰি সেই মূর্তিটো বেদীত স্থাপন কৰা হয়। এচাৰি এডালেৰে সর্প মূর্তি কেইটা স্পর্শ কৰি থকা অৱস্থাত গাহৰি আৰু কুকুৰা বলি দি এইদৰে প্রার্থনা কৰা হয় ঃ 'হে মাতৃ সূর্য, পিতৃ চন্দ্র, হে ঈশ্বৰ আমি আগবঢ়োৱা দ্রব্যৰে সন্তুষ্ট হ'বা আৰু আমাক সু-স্বাস্থ্য আৰু আনন্দ প্রদান কৰিবা।'

গ. পে.

।। দৰপূজা।।

কোঁচ-ৰাজবংশী ৰজাসকলৰ এটি কৃত্য দৰপূজা। সাধাৰণতে ৰজাসকল কোনো এখন যুদ্ধলৈ যোৱাৰ আগমুহূর্ত্তত দৰপূজা অনুষ্ঠিত হৈছিল। বর্তমান বিজয়া দশমীৰ দিনা দৰপূজা অনুষ্ঠিত হয়। ভয় দেখুৱালৈ বা ভীতি প্রদর্শন কৰিবৰ বাবে যি পূজা অনুষ্ঠিত হৈছিল তাক দৰপূজা বোলে। সোণ- ৰূপৰ নাল লগোৱা তৰোৱাল দুখন পূজাৰ সময়ত এখন আসনত পূজাৰ মণ্ডপৰ ওচৰত ৰাখে। পূজাৰীয়ে দুয়োখন তৰোৱালৰ ওপৰত শান্তি-পানী ছটিয়ায়। গৃহস্থই এই তৰোৱাল দুখনক দৰ বোলে। ব্রাহ্মণ সম্প্রদায়ে উপনয়ন অনুষ্ঠানৰ দিনাৰপৰা সাতদিন খৰম পিন্ধি হাতত টোকন এডাল লৈ থকা নিয়ম। সাতদিনৰ অন্তত কেইজনমান ব্রাহ্মণক ভোজন কৰাই খৰমৰপৰা ব্রতীক নমোৱাৰ লগে লগে টোকনডালো ত্যাগ কৰে। এই অনুষ্ঠানটোক *দৰ পেলোৱা* বোলে। বিশ্বসিংহ, নৰনাৰায়ণ, চিলাৰায় আদিৰ দিনত কোনো এখন ৰাজ্য জয় কৰিবলৈ যোৱাৰ আগমুহূর্তত দুর্গাক বা চণ্ডীক পূজা কৰা হৈছিল। ইয়াৰ নাম *ৰণচণ্ডী পূজা*। পূজাৰ জৰিয়তে শক্তি সঞ্চয় কৰি যুদ্ধলৈ যাত্রা কৰা হৈছিল। পূজাৰ অন্তত দেৱীপূজাৰ ভোগ গ্রহণ পূর্বক ধনু-কাড়, তৰোৱাল আদি লৈ সৈন্যসকলে বীৰত্বসূচত অঙ্গী-ভঙ্গী কৰিছিল আৰু ঢোল-দুন্দুভিৰ শব্দৰ তালে তালে শিৰাই শিৰাই তপ্ত ৰুধিৰ প্ররাহিত কৰি সৈন্যসকলক যুদ্ধৰ বাবে প্রস্তুত কৰিছিল। এনেদৰে সৈন্য -সামন্তৰে শক্তিশালী লোকে কাতি বা চ'ত মাহত শত্রুৰ দেশলৈ অভিযান কৰা উচিত। মুবাদেওৰ মন্দিৰত দুখন বলি কটা দা আৰু এখন শিলৰ শাল আছে। বহাগ বিহুৰ দিনা শিলৰ শালখন পানীৰে ধুই পৰিষ্কাৰ কৰে। দা দুখন পৰিষ্কাৰ কৰি জনজাতি নিয়মেৰে পূজা কৰাৰ পৰম্পৰা আছে। দা আৰু বলি শালৰ এই পূজাক দৰপূজা বোলে। চিকাৰজীৰী আদিম মানৱৰ দৃষ্টিত চিকাৰৰ সঁজুলিসমূহ আছিল অব্যর্থ শক্তিৰ আকৰ। চিকাৰলৈ যোৱাৰ আগমুহূর্তত সেই সঁজুলিবোৰক পূজা কৰিলে তাত স্তূপীকৃত হৈ থকা শক্তি জাগ্রত হয়। এনে এটা যাদুমূলক বিশ্বাসৰ আধাৰত দৰপূজা পৰম্পৰাই জন্ম লাভ কৰাৰ অনুকূলে মত পোষণ কৰিব পাৰি।

বি. শ.

।। দৰঙৰ দেউল ।।

অসমৰ বাৰেৰহণীয়া লোক উৎসৱৰ বৰ ভেটিলৈ দৰঙৰ দেউল উৎসৱ এক অনবদ্য সংযোজন। সমগ্র বহাগ মাহ ধৰি উদযাপিত হোৱা দেউল উৎসৱ দৰঙী বাইজৰ ঋতুকালীন

বসন্তোৎসবেই নহয়, ভেদাভেদ পৰিহৰি পাৰস্পৰিক ভাব বিনিময়বে এখন আকাশৰ তলত আন্তৰিকতাবে জীৱনৰ জয়গান গোৱা ই মিলনৰ মহোৎসৱ।

কামৰূপৰ ভঠেলি, সুৰৰি বা সঁৰি আৰু উত্তৰ গোৱালপাৰাৰ বাঁশ পূজাৰ বাঁহ পূজন কৃত্যৰ লগত দৰঙৰ দেউলৰ সাদৃশ্য পণ্ডিতসকলে দেখা পাইছে। প্ৰাচীন কালৰ বিষ্ণু-পূজাৰ লগত প্ৰজননৰ প্ৰতীক বাঁহ পূজা একাকাৰ হৈ ভূঞাসকলৰ ৰাজত্বকালত ব্যাপকতা লাভ কৰে। দেউল শব্দটো সংস্কৃত *দেৱদল* শব্দৰপৰা বিকাশ লাভ কৰা বুলি পণ্ডিতসকলে অনুমান কৰিছে।

দেউল উৎসৱ বা পূজা এটা ওখ মাটিৰ ঢিপত কৰা ক্ৰিয়া-কাৰ্যক ভিত্তি কৰি অনুষ্ঠিত হয়। ওখ মাটিৰ ঢিপটোত সাতোটা খলপ থাকে। এই সাত খলপাক সাতোখন স্বৰ্গৰ প্ৰতীক বুলি মানুহে বিশ্বাস কৰে। দেউলৰ একেবাৰে ওপৰত এটা শিল থাপন কৰা হয়। গোটেই দেউল ঢিপটোৰ চাৰিও কোণত চাৰিডাল জাতি বাঁহ কিছু অংশ জেকনি কাটি ডালে ডালে পোতা হয়। তাৰ লগতে চাৰিটা কলপুলিও পোতা হয়। দেউলৰ সেই ঢিপটোৰ মাজত মৎস্যসহ দুটা মগৰৰ এখন সিংহাসন প্ৰতিষ্ঠা কৰা দেখা যায়। দেউলৰ কাষত নামনিত চাৰিও কোণত চাৰিটা কলপুলিৰে এখন সুন্দৰকৈ বেদী সজা হয়। ইয়াত পুৰোহিতে বিষ্ণুপূজা কৰে। বিষ্ণু পূজাৰ আৰম্ভৰ আগেয়ে পুৰোহিতে সিংহাসন মূৰত লৈ সাতোটা খলপ প্ৰদক্ষিণ কৰি শীৰ্ষস্থানত গৈ বিষ্ণু মূৰ্তিক সিংহাসনত প্ৰতিষ্ঠা কৰি, সেইখন পুনৰ মূৰত লৈ আহি নামনিৰ বেদীত তাক স্থাপন কৰি পূজা আৰম্ভ কৰে। এই গোটেই কৃত্যখিনি পৰিত্ৰ আৰু শুদ্ধ প্ৰক্ৰিয়াৰে কৰা হয়। সাধাৰণতে দেউল পূজা কৰোঁতেই এই ক্ষেত্ৰত আগভাগ লয়। আগদিনাৰপৰা দেউল সাৰি-মচি সুন্দৰকৈ সজোৱা, নামনিৰ বেদী ধূপ-ধূনা-দীপেৰে শোভিত কৰা গোটেই ক্ৰিয়া কলাপখিনিৰ মাজত ভগৱান বিষ্ণুৰ প্ৰতি অপায়-অমংগল, মাৰি-মৰক বিনাশনৰ প্ৰাৰ্থনা জড়িত হৈ থাকে। সেয়েহে এই দেউল উৎসৱ পৰিত্ৰ। মন কৰিবলগীয়া যে দেউল পূজাৰ আগদিনা দেউলৰ কাষত কলচোঁচনিৰে সজা এটা ঘৰত ভোবোৱা ছাগলীৰ দাড়ি পোৱা অনুষ্ঠান হয়। ইয়াক *মেষ-দাহন* বোলা হয়। এই গোটেই কৃত্যা খিনিৰ লগত ওজাপালিকে আদি কৰি দৰঙী লোক কলা কৃষ্টি মাংগলিক অনুষ্ঠান হিচাপে পৰিবেশন কৰা হয়।

দৰঙৰ দেউল উৎসৱ বহু পুৰণি কালৰ পৰাই প্ৰচলিত যদিও দৰঙী ৰজাসকলৰ পৃষ্ঠপোষকতাত এই উৎসৱে ৰাজকীয় মৰ্যাদা লাভ কৰি অধিক প্ৰসাৰিত হয়। সমগ্ৰ বহাগ মাহৰ বিভিন্ন দিনত দেউল দৰঙৰ বিভিন্ন ঠাইত উদযাপিত হয়। পূব কামৰূপলৈকে এই উৎসৱ বিস্তাৰিত। সামাজিক জীৱনত ইয়াৰ ভূমিকা অনস্বীকাৰ্য। ৰৱদৌলগুৰিৰ দেউল, বুঢ়ীনগৰৰ দেউল, ঘোঁৰাবান্ধাৰ দেউল আদি দেউল উৎসৱবোৰ দৰঙৰ অন্যতম ডাঙৰ দেউল।

হে. ৰা.

।। দৰঙৰ বাসুদেউ পূজা।।

দৰং আৰু পাতিদৰং অঞ্চলত বাসুদেৱ পূজা এপৰীয়া, আদচৌপৰী আৰু গোন্ধচৌপৰী— এই তিনিধৰণে কৰা হয়। পুৱাত আৰম্ভ হৈ আবেলিত শেষ হোৱা পূজা এপৰীয়া, গধূলি আৰম্ভ হৈ

পিছদিনা পুৱাৰ বেলা শেষ হোৱা পূজা আদচৌপৰী আৰু গধূলি আৰম্ভ হৈ পিছদিনা গধূলি পৰত শেষ হোৱা পূজাৰ নাম গোন্ধচৌপৰী। এই পূজাত কাচৰ পিঠিৰ আকৃতিৰ এখন ৰভা দি তাৰ সমুখত এটি সৰু গোসাঁই ঘৰ সাজি তাতে বেদী নিৰ্মাণ কৰি পঞ্চ গুড়িৰে সৰ্বভদ্রমণ্ডল ৰচনা কৰা প্রয়োজন। বেদীৰ চাৰিকোণত চাৰিটা কল পুলি পুতি এঙাসূতাৰে তিনিদিশ বন্ধ কৰি দি তাত গীতাও ভাগৱত ৰাখি তাৰ সমুখত জলপূর্ণ ঘট এটা ৰাখি তাতেই পুৰোহিতে পূজাকর্ম সম্পাদন কৰে। এই পূজাত নানা উপচাৰৰ লগতে কেঁচা চিৰা, পিঠাগুড়িৰ লাৰু, চেনী- চুৰা, ঘি, মৌ, দৈ আদি তিনিটা দোনাত আগ কৰিব লাগে। পূজাৰ শেষত সুগন্ধি দ্রব্য মণ্ডপৰ চৌদিশে ছটিয়াই দি ৰাইজে ভোজ- ভাত খায়। পূজাত ওজাপালি থাকে। তেওঁলোকে বিভিন্ন গীতৰ লগতে দুর্গা আৰু শিৱৰো বন্দনা গায়। বাসুদেউ পূজা ৰাজহুৱা আৰু গা ডাঙৰীয়াকৈ অনুষ্ঠিত হয়। ৰাজহুৱাভাৱে আয়োজিত পূজা আঘোণৰপৰা জেঠলৈ অনুষ্ঠিত হয়। গাই-গুটীয়া ভাৱে কৰা পূজা এই সময়ৰ উপৰি বিৱাহ, শ্রাদ্ধ আৰু উপনয়নৰ কালতো অনুষ্ঠিত কৰা দেখা যায়।

(ড° বিজয় কুমাৰ শর্মাৰ দৰং *জিলাৰ উৎসৱ অনুষ্ঠানৰ অধ্যয়ন* গ্রন্থৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

প্র.দা.

।। দৰঙৰ মথনী ।।

মথনী দৰঙৰ প্রসিদ্ধ 'দেৱানন্দ সত্র'ত কাতি বিহুৰ দিনা উদ্‌যাপিত এক মনোৰম লোক-উৎসৱ। দৰঙী ভাষাত ইয়াক 'মথেনী' বুলি কোৱা হয়। *মথনী* বা *মথেনী* শব্দটো সংস্কৃত 'মন্থন' শব্দৰপৰা বিকশিত।

সত্রৰ সত্রাধিকাৰসকলৰদ্বাৰা এই উৎসৱ প্রতি বছৰ আয়োজন কৰা হয় যদিও ৰাইজৰ সহায় সহযোগিতা আন্তৰিকতাই এই উৎসৱ আকর্ষণীয় কৰি তোলে। এই উৎসৱ উপভোগ কৰিবলৈ বহু দু�ৰণিৰপৰা মানুহৰ সমাগম হয়। বৃহ দিনৰেপৰা প্রচলিত এই উৎসৱক দৰঙী কোচ ৰজাসকলে পৃষ্ঠপোষকতা প্রদান কৰি অধিক জনমুখী কৰি তোলে।

মথনী উৎসৱৰ আটাইতকৈ উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য হৈছে ইয়াৰ অভিনয় প্রসঙ্গ। লোকনাট্যৰ বিভিন্ন সমলেৰে ঠাহ খাই থকা অসমৰ বাৰে বৰণীয়া লোক উৎসৱ সমূহৰ ভিতৰত দৰঙৰ মথনী নিঃসন্দেহে অন্যতম। ইয়াত দেৱতা-দানৱৰ সাগৰ-মন্থনৰ সেই পৌৰাণিক কাহিনীৰ দৃশ্য ৰূপান্তৰিত কৰা হয়। মন্দিৰৰ ওচৰত উৎসৱ উপলক্ষে দিয়া প্রকাণ্ড ৰভাতলীত মানুহৰ সমাগম হয়, মেলা বহে। ৰাতিপুৱাৰপৰাই বিষ্ণু মন্দিৰত হোম-নাম-কীর্তন আদি কৰা হয়। ৰভাতলীৰ সোমাজত ডাঙৰ কলহ এটা পুতি তাৰ মাজত চক্র এটা বহুৱাই এডাল দীঘল মথনীৰ দণ্ড দিয়া হয়। মথনী দণ্ডৰ ওপৰত ৰংবিৰঙৰ চাৰিখন ধনু আঁৰি দিয়া হয়। তাত দধি, দুগ্ধ আদি পঞ্চামৃত পিঠাগুড়িৰে মিহলাই ওপৰত বান্ধি দিয়া হয়। এই অনুষ্ঠানৰ প্রতীকী অর্থবোৰ এনেকুৱা -দ গাঁতটো ক্ষীৰ সাগৰ, চক্রটো কুর্মৰূপী শ্রীবিষ্ণু, দণ্ডডাল মন্দৰ পর্বত আৰু দণ্ডত মেৰিয়াই থোৱা ৰচীডাল বাসুকী নাগ। উৎসৱৰ আগদিনা সন্ধিয়াতে

নামতীসকলে পানী তোলে, উৰুলি-জোকাৰেৰে মথনীৰ কলহটোত পানী ভৰাই ঘট প্ৰতিষ্ঠা কৰে। তামোল-পাণ মামনি সেৱা-সংকাৰেৰে গোসাঁই পৰিয়ালৰ মূল তিৰোতা গৰাকীয়ে পানী তোলা ঘট লয় আৰু প্ৰথমতে তিনিবাৰ মান মথনীৰ ৰচিডাল লৰাই গুচি যায়। ইয়াৰ পিছত চাৰিজন ল'ৰা আহি নামুৰৈৰ দধি মথনৰ গীত আৰু তালৰ সৈতে সামঞ্জস্য ৰাখি দধি মথান অভিনয় প্ৰদৰ্শন কৰে। উৎসৱৰ দিনাও একেদৰে দধি মথনৰ আয়োজন হয়।

মূল সাগৰ মন্থনৰ অভিনয় উৎসৱৰ দিনা ৰাতিহে অনুষ্ঠিত হয়। নাম ধৰা দলে নাম লগাই দিয়ে। সত্ৰৰ বয়োজ্যেষ্ঠ, জ্ঞানোজ্যেষ্ঠসকলে সুন্দৰ বগা সাজ পোচাকেৰে তাত নৃত্য ভংগিমাৰে প্ৰৱেশ কৰে। এগৰাকী সত্ৰীয়াই হাতত চোঁৱৰ লৈ দলটোৰ আগত থাকে। এওঁ সূত্ৰধাৰ। কথা আৰু গীতেৰে বিষ্ণু বন্দনা, সাগৰ মন্থনৰ কাৰণ বৰ্ণনা কৰে। তেনেদৰেই ছোৱালীসকলে দেৱতাৰ ভাও লৈ আৰু সত্ৰৰ শিষ্য-প্ৰশিষ্যই দানৱৰ ভাও লৈ মথনী দণ্ডৰ ৰচিৰ দুয়োমুখে ধৰি সাগৰ মন্থনৰ দৃশ্য ৰূপায়িত কৰে। ভাৱৰীয়া সকলৰ ৰং হৈ-চৈয়ে পৰিৱেশ মুখৰ কৰি তোলে। এই দৃশ্যই মথেনীৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য। মন্থনৰ সমাপ্তি ঘটে - মথনী জৰী ছিগিলে। তাৰ পিছত দণ্ডৰ ওপৰত থকা পঞ্চামৃত ভাগুটি আনি সকলোৱে আনন্দেৰে অমৃত জ্ঞান কৰি খায়।

এই সাগৰ মন্থনৰ অভিনয়ত জনসমাজৰ লোকবিশ্বাস জড়িত। ঐশ্বৰ্য বিভূতিৰ দেৱী লক্ষ্মীয়ে নানা অপায়-অমঙ্গলৰ নাশক অমৃত খুৱাই সাগৰ মন্থনৰ পিছত মাৰি-মৰক নাশ কৰি ৰাইজক সুখ-আনন্দ দিয়া - এয়াই হয়তো মথনীৰ সাগৰ মন্থন দৃশ্যৰ অন্তৰালৰ নিহিত তাৎপৰ্য। সেয়েহে মথনী জৰীৰ অংশ ঘৰলৈ নি পৰিত্ৰতাৰে ৰখাটো দৰঙৰ ৰাইজৰ অন্যতম হাবিয়াস।

হে. ৰা.

।। দশ সংস্কাৰ ।।

'জন্মনা ব্ৰাহ্মণো জ্ঞেয় সংস্কাৰৈৰ্দিজ উচ্যতে' (*অত্ৰি সংহিতা*) - ব্ৰাহ্মণৰ বংশত জন্ম গ্ৰহণ কৰা জনে ব্ৰাহ্মণ; সংস্কাৰদ্বাৰা দ্বিজ পদবাচ্য হয়। ব্ৰাহ্মণসকলে দশ সংস্কাৰত অদ্যাপি পিছ হোহোকা নাই। শূদ্ৰসকলে শাস্ত্ৰীয় পদ্ধতিত কেইটামান মুখ্য সংস্কাৰহে পালন কৰা চকুত পৰে। এই দশ সংস্কাৰ হ'ল - ১। গৰ্ভধান, ২। পুংসবন, ৩। সীমন্তোন্নয়ন, ৪। জাতকৰ্ম, ৫। নামকৰণ, ৬। অন্নপ্ৰসন্ন, ৭। চুড়াকৰণ, ৮। উপনয়ন, ৯। সমাবৰ্তন আৰু ১০। বিৰাহ। এই দশ সংস্কাৰক থুল-মুল ভাৱে চাৰিভাগত ভাগোৱা হয়। যেনে - ১। গাৰ্ভ সংস্কাৰ, ২। শৈশৱ সংস্কাৰ, ৩। কৈশোৰ সংস্কাৰ আৰু ৪। যৌৱন সংস্কাৰ। *গৰ্ভধাৰণৰ* অন্যতম উদ্দেশ্য হ'ল - সত্ত্বগুণৰ উৎকৰ্ষ সাধন। সেইবাবে সন্তান উৎপত্তি কালত জনক-জননীৰ মন পশু ভাৱাপন্ন নহৈ সত্ত্বভাৱাপন্ন হোৱা বাঞ্ছনীয়। গৰ্ভধাৰনৰ দ্বিতীয় সংস্কাৰ *পুংসবন* ৰূপে পৰিচিত। ইয়াৰ অৰ্থ হ'ল -পুত্ৰসন্তানৰ উৎপত্তি। ইয়াক গৰ্ভধাৰণৰ তৃতীয় মাহৰ দশম দিনৰ ভিতৰত সম্পাদন কৰাটো শাস্ত্ৰসম্মত। অসমীয়া মানুহে পোহন বিয়া পাতে প্ৰথম গৰ্ভৰ অষ্টম মাহতহে। গৰ্ভাৱস্থাত তৃতীয় সংস্কাৰ হ'ল - *সীমান্তোন্নয়ন*। ইয়াক গৰ্ভধাৰণৰ পিছত ছয় অথবা আঠ মাহত পালন কৰা প্ৰয়োজন। সন্তান ভূমিষ্ঠ হোৱাৰ

পিছতে পালনীয় সংস্কাৰৰ নাম *জাতকৰ্ম*। সদ্যজাত সন্তানক পিতৃয়ে জয়জয়তে চালনীৰ ফুটাৰে চায়। পিতৃয়ে নৱজাত সন্তানৰ জিভাত মৌ আৰু ঘিউৰে স্পৰ্শ কৰা নিয়ম। সন্তান ভূমিষ্ঠ হোৱাৰ দহ বা শ ৰাতি অথবা এবছৰ পূৰ্ণ হ'লে *নামকৰণ* সংস্কাৰ কৰা বিধি সম্মত। পুত্ৰৰ ষষ্ঠ অথবা অষ্টম মাহত (কন্যা হ'লে পাঁচ বা সাত মাহত) অন্নপ্ৰসন্ন পাতিব লাগে। মূৰৰ প্ৰথম চুলি খুৰোৱা কামেই *চূড়াকৰণ*। চূড়াকৰণৰ পিছত *উপনয়ন সংস্কাৰ*। ৮-১২ বছৰৰ ভিতৰত ব্ৰহ্মণে, ১১-১২ বছৰৰ ভিতৰত ক্ষত্ৰিয়ই, আৰু ১২-২৪ বছৰৰ ভিতৰৰ বৈশ্যই উপনয়ন সংস্কাৰ কৰা বিধেয়। অৱশ্যে ইয়াৰ পিছতো ব্ৰাত্যতাদোষৰ প্ৰায়চিত্ত কৰি উপনয়ন কৰা দেখা যায়। উপনয়নৰ পিছত *সমাৱৰ্তন* সংস্কাৰ। সময় পৰিৱৰ্তনৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত এই সংস্কাৰ উপনয়নৰ দিনাই আজি কালি সম্পন্ন কৰা হয়। দশম আৰু অন্তিম সংস্কাৰ হ'ল বিৱাহ। স্ত্ৰী-পুৰুষ নিৰ্বিশেষে বিৱাহ পাশত আৱদ্ধ হয়। চাৰি বৰ্ণৰ মাজত বিৱাহ সংস্কাৰ অদ্যাপি সুপ্ৰচলিত।

না. দা.

।। দহৰ ফুৰোৱা উৎসৱ ।।

ৰাভা জনগোষ্ঠীৰ টোটলা আৰু মদাহী ফৈদৰ মাজত প্ৰচলিত এটি ধৰ্মীয় উৎসৱ হ'ল *দহৰ ফুৰোৱা*। এই উৎসৱ বৰ শুচি আৰু পৱিত্ৰ ভাৱত আন্তৰিকতাৰে পালন কৰা হয়। বহাগ বিহুৰ উৰুকাৰ আগদিনা গা-মূৰ ধুই দুজনমানে বাঁহনিত গৈ এডাল মাদোল বাঁহ বাছনি কৰি থৈ আহে। পিছদিনা আকৌ গা-পা ধুই নিজকে শুচি কৰি লৈ পুনৰ বাঁহডাল আনিবলৈ যায়। তুলসীৰ ঠালেৰে গাখীৰ-পানী ছতিয়াইহে বাঁহডাল কাটি আনে। গোঁসাইঘৰত নি তাৰ পৰা ৬১/২ হাত দীঘলকৈ এছোৱা কাটি লোৱা হয়। এই ডোখৰকে ভালদৰে চাঁচি দহৰত বাৰহাৰ কৰা হয়। সকলোখিনি কাম পুৰুষ মানুহেই সম্পাদন কৰে। সন্ধিয়া পৰত সকলোৱে গা-পা ধুই আহি ঠগা আগবঢ়াই দহৰ কোচাৱাৰ কাম আৰম্ভ কৰে। বাঁহডালৰ এটা মূৰে এটা পিতলৰ চুলা লগোৱা হয়। চুলাটোৰ গুৱিৰপৰা নানা ৰঙৰ ৰুমাল, গামোচা, বিহুৱান, চাদৰ আদি মৰাপাটৰ ৰচিৰে ভালদৰে বান্ধি দিয়া হয়। আনটো মূৰৰ ৯০ ছে.মি. মান ৰাখি গেটেই বাঁহডাল ঢাকখোৱাকৈ কাপোৰ বন্ধা হয়। তাৰ মাজে মাজে চোঁৱৰ বন্ধা হয়। চুলাৰ গুৱিত এটা সৰু টিলিঙা আৰু ফুলৰ মালা পিন্ধোৱা হয়। তেল-সিন্দূৰ সানি বটা বা শৰাই এখনত বহুৱাৰ আগেয়ে পুতি ৰখা ১০০ ছে.মি. মান ওখ আন এডাল বাঁহত বান্ধি থিয় কৰাই থোৱা হয়। দহৰ কাচোৱাৰ সময়ত ঢোল, তাল, শংখ আৰু কাঁহাল বজোৱা হয়। এইদৰে সাজি-কাচি থৈ নিশা মানুহবোৰ ঘৰা-ঘৰি গুচি যায়। পিছদিনা পুৱা অৰ্থাৎ ১ বহাগৰপৰা দহৰ বাঁহডালে গোসাঁই ঘৰৰপৰা উলিয়াই বাহিৰত ফুৰাবলৈ নিয়া হয়। প্ৰতিদিনে পুৱা আৰু গধূলি দুবাৰকৈ চুলা আৰু আনটো মূৰত গাখীৰ-পানীৰে ধুই নতুনকৈ তেল-সিন্দূৰ লগাব লাগে। তাৰ পিছত এখন ঠগি দিব লাগে। এইদৰে ওচৰ-পাঁজৰৰ ৰাভা মানুহৰ গাঁৱলৈ গৈ প্ৰতিঘৰৰ চোতালত পূৰ্বে পাতি থোৱা থাপনাত থিয় কৰোৱা হয়। দহৰডাল থিয় কৰোৱাৰ সময়ত গৃহস্থৰ সকলোৱে তিতা গাৰে গোসাঁইক সেৱা লয়। লগে লগে ঢোল, তাল, শংখৰ আৰু

কাঁহাল বজাই গৃহস্থক আশীৰ্বাদ দিয়ে এনেদৰে— 'জয়ো গোপালক চিন্তি হৰি বল হৰি বল / গৃহস্থৰ কুশল হওক মনৰ কামনা পূৰ্ণ হওক।।'

এনেকৈ নানা ঠাই ঘুৰি-পাকি সাত বিহুৰ দিনা নিজৰ গাঁৱলৈ উভতি আহে। নিশা দহৰডাল বাহিৰলৈ উলিয়াই আনি গোসাঁইঘৰৰ চাৰিওফালে সাত পাক ঘুৰোৱা হয়। তাৰ লগে লগে গোসাঁইঘৰৰ ভিতৰলৈ দুৱাৰমুখৰ পৰা সাতবাৰ চাউল, ফুল আৰু খুচুৰা পইচা ছটিওৱা হয়। তাৰ পিছত দহৰডাল গোসাঁইঘৰৰ ভিতৰত নি চুলা, কাপোৰ-কানি আদি খুলি সেৱা-সৎকাৰ কৰি দহৰ ফুৰোৱা উৎসৱৰ সামৰণি মৰা হয়। ৰাভাসকলৰ লোকবিশ্বাস যে দহৰ গোঁসাইক একান্তমনে সেৱা-শুশ্রূসা কৰিলে ইপ্সিত ফল পাব পাৰি।

(*কৃতজ্ঞতা*- ললিত ৰাভা, বৰমা)

ফ. তা.

।। দক্ষিণ কামৰূপৰ তোলনি বিয়াৰ লোক বিশ্বাস।।

ছোৱালী পুস্পিতা হোৱা উৎসৱ দক্ষিণ কামৰূপৰ এটি উল্লেখযোগ্য অনুস্থান। এই অনুষ্ঠানৰ লগত কিছুমান লোক বিশ্বাস জড়িত হৈ আছে। সদ্য পুস্পিতা ছোৱালীক আছুতীয়া কোঠা এটালৈ লৈ যোৱা হয় আৰু মাটিত ধান খেৰৰ বিচনা এখন পাৰি পূৱমূৱাকৈ শুৱলৈ দিয়া হয়। পুস্পিতা ছোৱালীজনীক পৱিত্রতা জ্ঞান কৰি তেওঁৰ ওচৰতে নাৰায়ণৰূপী জলৰ ঘট এটা থৈ দিয়া হয়। তিনিডাল বটা ত্রিভূজ আকৃতিৰ কৰি তাৰ ওপৰত এগছি মাটিৰ চাকি জ্বলাই দিয়া হয়। এই বটা তিনিডাল ব্রহ্মা, বিষ্ণু আৰু মহেশ্বৰ স্থিতি হিচাপে বিশ্বাস কৰি ওচৰতে প্রতিষ্ঠা কৰি তেওঁলোকক সাক্ষী কৰি নতুন জীৱনক আদৰণি জনোৱা হয়। তাৰ ওচৰতে দোণ এটাত এডোণ ধান আৰু ওচৰত এক আখি কল দিয়া হয়। পুস্পিতা ছোৱালীজনী যাতে লক্ষ্মীস্বৰূপা হয়, সেই উদ্দেশ্যে লক্ষ্মীক প্রতিষ্ঠা কৰা হয় আৰু তাই যাতে ভৱিষ্যতে ফল অর্থাৎ সতি সন্ততি লাভ কৰিব পাৰে সেই বিশ্বাসেৰে আখি কল থোৱা হয়। পুস্পিতা ছোৱালীয়ে সাধাৰণতে পুৰুষৰ মুখ চাব নাপায়। কিয়নো তেওঁ যিজন পুৰুষৰ মুখ দর্শন কৰিব, তেওঁৰ আয়ুস টুটে বুলি সকলোৱে গভীৰভাৱে বিশ্বাস কৰে। ছোৱালীজনী পুস্পিতা হোৱাৰ তিনিদিনৰ দিনা মোমায়েকৰ ঘৰত ছোৱালীজনীৰ নামত আখৈ ভজা হয়। আখৈবোৰ ভাজোঁতে যদি গোটা হয়, তেনেহ'লে ছোৱালীজনীৰ ভৱিষ্যতে ল'ৰা আৰু পাহি মেলা হ'লে ছোৱালী হয় বুলি লোক বিশ্বাস আছে। পুস্পিতা ছোৱালীজনীক ধুৱাই উঠি প্রথম সূর্যলৈ চাই প্রণাম কৰিবলৈ দিয়া হয় আৰু লাগনি গছ চাবলৈ দিয়া হয়। সূর্য সৃষ্টিৰ প্রতীক। সেয়েহে তেওঁৰ ফালে স্থিৰ দৃষ্টিৰে চাই তিনিপাক ঘুৰি সেৱা কৰিব লাগে। যদি বেঁকাকৈ চাই সেৱা কৰে, তেনেহ'লে কেঁৰাচকুৱা সন্তান জন্ম পায় বুলি জনবিশ্বাস আছে। নাৰী সমাজে শ্রদ্ধাসহকাৰে পালন কৰি অহা এই লোকাচাৰসমূহ আৰু জনবিশ্বাসবোৰ বিজ্ঞানৰ অগ্রগতিয়ে কিছু নিষ্প্রভ কৰিলেও লুপ্ত হোৱা নাই। এইবোৰে অসমীয়া সংস্কৃতি ভঁড়াল টনকিয়াল কৰিছে।

য. মা

।। দক্ষিণ কামৰূপৰ পেক্ ভাওনা ।।

দক্ষিণ কামৰূপৰ সত্রসমূহৰ ভিতৰত ৰাজাপুখুৰী এখন উল্লেখযোগ্য সত্র। ৰাজা পুখুৰীৰ সত্রৰ লগত জড়িত উৎসৱ-পৰ্বসমূহৰ ভিতৰত ভাদ মাহৰ কৃষ্ণ জন্মাষ্টমীৰ পিছদিনা নন্দোৎসৱৰ লগত সংগতি ৰাখি অনুষ্ঠিত কৰা *পেক্ ভাওনা* (বোকা ভাওনা) দক্ষিণ কামৰূপত একক আৰু অনন্য। সৰ্বসাধাৰণে এই ভাওনাক পিয়াক নাম বুলিহে জানে। এই ভাওনা নন্দৰ গৃহত পালন কৰা উৎসৱৰ লেখীয়া। বহুদিন সন্তানহীন নন্দ-যশোদাই যেতিয়া দৈৱকীৰ জড়িয়তে শ্রীকৃষ্ণক পুত্রৰূপে পায় তেতিয়া নন্দ-যশোদাৰ আনন্দৰ সীমা নোহোৱা হ'ল— এয়া শাস্ত্র সম্মত কথা। নন্দ-যশোদাৰ লগতে সমস্ত গোকুলবাসীয়ে শ্রীকৃষ্ণৰ জন্মৰ বতৰা পাই আনন্দত আত্মহাৰা হ'ল। লগে লগে হাতত দৈ, মাখন, দুগ্ধৰ পাত্রলৈ নন্দৰ ঘৰত উপস্থিত হৈ আনন্দত আত্মহাৰা হৈ নাচিবলৈ ধৰে। ফলস্বৰূপে নন্দালয় আৰু চোতাল দধি-দুগ্ধৰে বোকাময় হৈ পৰে। একে আৰ্হিৰে আজিৰপৰা পাঁচশ বছৰ আগৰেপৰা ৰাজা পুখুৰীৰ ৰাইজে সত্রৰ চৌহদত শ্রীকৃষ্ণৰ জন্মাষ্টমী পালন কৰিবলৈ লয়। লগে লগে ই লোক উৎসৱৰ ৰূপ ধাৰণ কৰিলে। জন্মাষ্টমীৰ পিছদিনা সত্রৰ সম্মুখৰ ঠাইডৰাত হাল ৰাই পানী ঢালি পুৰুষসকলে বোকা কৰি লয়। উল্লেখযোগ্য যে ভাওনাৰ আগতে নন্দ-যশোদা, কৃষ্ণ-বলোৰামৰ বাবে সুকীয়া বেদী স্থাপন কৰি ৰখা হয়, আৰু সেই বেদীত বহুৰা হয়। শ্রীকৃষ্ণৰ গুণ বর্ণাই হাল বোৱা মাটিত নাচোঁতে নাচোঁতে সেই ঠাইখিনি বোকাময় হৈ পৰে। (দক্ষিণ কামৰূপত বোকাক পিয়াক, পেক্ বুলি কোৱা হয়।) আৰু তেতিয়াৰ পৰাই সেই নাচে পিয়াক নাম বা *পেক্ ভাওনা* নাম পায়। ভাওনাত অংশগ্রহণ কৰা দহ-বাৰ বছৰীয়া ল'ৰাবোৰে (পিন্ধনত) নতুন গামোচা, মূৰত পাগুৰি, কঁকালত গামোচাৰ বান্ধ আৰু গলত বনমালাৰে সজ্জিত হৈ হাতে হাতে একোডাল জিক্নি/ ঝিক্নি (চেকনি/এচাৰি) লয়। আনহাতে আকৌ বোকাময় ঠাইখিনিৰ আঁতৰত তাল, নাগাৰা, খোল আদি বাদ্য-যন্ত্রৰে সূত্রধাৰ, গায়ক, বাদকসকল সাজু হৈ থাকে। ভাওনাৰ প্রাক্ মুহূর্তত অংশগ্রহণকাৰী বালকসকলে শ্রীকৃষ্ণ আৰু বলৰামক আগত লৈ নামঘৰৰপৰা ওলাই আহি পাঠকৰ গীত আৰু বাজনাৰ তালে তালে নৃত্যভঙ্গিমাৰে বোকাময় ঠাইৰ চাৰিওফালে তিনিবাৰ প্রদক্ষিণ কৰি বোকাময় ঠাইত হাত চাপৰি বজাই বজাই আউলি-বাউলি হৈ নাচিবলৈ ধৰে। ইতিমধ্যে সজাই থোৱা বেদীত নন্দ-যশোদা, কৃষ্ণ-বলোৰাম বহি পৰে। ইয়াত থিয় নাম, বহা নাম, বোকাত লুতুৰি-পুতুৰি হোৱা নাম, দৌৰা নাম আদি বিভিন্ন প্রকাৰৰ নাম পৰিৱেশন কৰা হয়। নামৰ চেৰে-চেৰে বালকবৃন্দই সুন্দৰ আৰু মন পৰাশা নৃত্য পৰিৱেশন কৰে। নাচৰ মাজে মাজে গীত আৰু বাদ্যযন্ত্রৰ অপূর্ব লহৰ উঠে। বালকবৃন্দৰ নৃত্য চলি থকা অৱস্থাতে অনেকে বঞ্চিত ফল লাভৰ বাবে কৃষ্ণ বলোৰামৰ চৰণত প্রণিপাত জনাই ফল-মূল অর্পণ কৰে। এটা সময়ত নৃত্যৰ অন্ত পৰে। বালকবৃন্দই নৃত্য কৰা বোকাত শ্রীকৃষ্ণৰ চৰণৰ ধূলি থকা বিশ্বাসতে জনসাধাৰণে সেই বোকাৰে ফোট লয়।

ধ. ব.

।। সুঁৱৰি উৎসৱত মালাদিয়া প্ৰথা।।

দক্ষিণ কামৰূপৰ এখন আগশাৰীৰ লেখত ল'বলগীয়া গাঁও হ'ল খাটিয়ামাৰী। শুৰু দামোদৰ দেৱৰ সত্ৰ থকা বাবে বহাগ মাহত দামোদৰ দেৱৰ তিথিৰ দিনাখন এই গাঁৱৰ মাজ মজিয়াত অৱস্থিত মাহতলিৰ পথাৰত সুঁৱৰি উৎসৱ অনুষ্ঠিত হয়। সেয়ে স্থানীয় ৰাইজে দামোদৰ দেৱৰ তিথি উদ্‌যাপন কৰা বুলি কয়; মাহতলিৰ পথাৰত হয় বাবে মাহতলিৰ সৰি বুলিও কয় আৰু দক্ষিণ কামৰূপত প্ৰচলিত ইয়াৰ আন এটি নাম হ'ল মালাদিয়া সৰি। এই সুঁৱৰি উৎসৱত শ্ৰাদ্ধ আদি শেষ হোৱাৰ পিছত গোসাঁই উৎসৱ স্থলীত আনি ৰখা হয় আৰু দধিমন্থন আদি অনুষ্ঠিত কৰে। যদি কোনোবা ডেকা-গাভৰুৰ মনৰ মিল হয় তেনেহ'লে এই সুঁৱৰি উৎসৱ স্থলীলৈ আহি গোসাঁইৰ সম্মুখত সেৱা লৈ দুয়ো দুয়োকো মালা পিন্ধাই বিয়া হয়। এনেদৰে হোৱা বিয়া অৱশ্যে সমাজে মানি আহিছে। কিছুমান পৰিস্থিতিয়ে এনেকুৱা ব্যৱস্থা ল'বলৈ বাধ্য কৰাও দেখা যায়। জাত-পাতৰ অমিল, দুয়োখন ঘৰৰ মাজত থকা মতানৈক্য নাইবা কোনোবাজনৰ অভিভাৱক বিয়াৰ বাবে হোৱা অসম্মত আদি পৰিস্থিতিত মনৰ মিল হোৱা ডেকা-গাভৰুক এইদৰে মালাদিয়া ব্যৱস্থাই সহায় কৰা দেখা যায়। দক্ষিণ কামৰূপৰ মালাদিয়া প্ৰথা খটিয়ামাৰীৰ উপৰি ৰামপুৰৰ ম'হখলি, আমত'লা, গোসাঁইহাট আদি বিভিন্ন ঠাইত প্ৰচলন আছিল যদিও বৰ্তমানৰ শিথিল সমাজ ব্যৱস্থা আৰু আইনৰ সুৰক্ষাৰ বাবে এই প্ৰথা বৰ্তমানে বিকল হৈ পৰিছে। বিবৰ্তনৰ বাবেই এইলেখীয়া (ভাল হওক বা বেয়া হওক) প্ৰথা কিছুমান লুপ্ত হৈ পৰিল।

নি. শ.

।। দিন ভাওনা ।।

দিনত অনুষ্ঠিত কৰা অংকৰ ভাওনাই দিন ভাওনা। দক্ষিণ কামৰূপৰ স'ৰি উৎসৱত অনুষ্ঠিত দধি মথন ভাওনাক দিন ভাওনা বুলিব পাৰি। মাধৱদেৱৰ ঝুমুৰা আৰু নন্দোৎসৱ জাতীয় ক্ষুদ্ৰায়ৱৰ নাটবোৰ বিভিন্ন উপলক্ষ্যত বিভিন্ন সত্ৰত দিনৰ ভাটিবেলা অনুষ্ঠিত কৰি সন্ধ্যাৰ লগে লগে শেষ কৰা ৰীতি অদ্যাপি প্ৰচলিত। এয়ে দিন ভাওনা। এই ভাওনাৰ যোৰা বিয়লিৰ ভাগতে ধৰা হয় আৰু সামৰণী ঘেতাখনো বজোৱা নহয়। শুৰু দুজনাৰ তিথি উপলক্ষে *দিন ভাওনা* আৰু *বৰ ভাওনা* কৰা প্ৰথা এটা কালত উজনি-নামনিৰ প্ৰায়বোৰ সত্ৰতে প্ৰচলিত আছিল। ৰৱদোৱা-নৰোৱা থুলৰ বালিসত্ৰৰ দিন ভাওনাৰ চোক হ'ল নখন। এই ভাওনাত ছো-ধেমালি আৰু ন-ধেমালি বজায় যদিও ৰৱধেমালি আৰু ঘোষা-ধেমালি বজোৱা নহয়। সময়ৰ অভাৱে হয়তো ইয়াৰ বাবে দায়ী।

না. দা.

।। দীপান্বিতা ।।

দীপদানৰ উৎসৱেই দীপান্বিতা। এন্ধাৰৰপৰা পোহৰলৈ উত্তৰণৰ প্ৰযত্ন মানৱ মনৰ সনাতন প্ৰবৃত্তি। এনে প্ৰবৃত্তিৰ বশৱৰ্তী হৈয়ে এদিন সত্য দ্ৰষ্টা ঋষিয়ে উদাত্ত কণ্ঠেৰে গাইছিল - 'অসতো মা সদ্‌গময়, তমসো মা জ্যোতিৰ্গময়, মৃত্যোৰ্মাহমৃতং গময়' (*বৃহদাৰণ্যক উপনিষদ*)। ভাৰতৰ হিন্দু, বৌদ্ধ, জৈন সম্প্ৰদায়ৰ মাজত ব্যাপকভাৱে যুগে যুগে এই উৎসৱৰ

গইনা লৈ বিধে বিধে জনশ্রুতিয়ে গা কৰি উঠাটো মন কৰিবলগীয়া। দীপান্বিতাৰ পূৰ্বৱৰ্তী দিনটো ভূত-চতুৰ্দশী বা নৰক চতুৰ্দশী ৰূপে জনা যায়। এই দিনা সন্ধিয়াবেলা হিন্দুসকলে বস্তি জ্বলায়। এয়া হেনো শ্রীকৃষ্ণৰ দ্বাৰা নৰকাসুৰ নিধনৰ স্মৃতি চাৰণা। বৌদ্ধসকলে এই সময়ত ভগৱান বুদ্ধৰ দেহত্যাগৰ উপৰি তেওঁৰ শিষ্য মহামোগ্‌গল্যাণৰ পৰিনির্বাণ উপলক্ষে উৎসৱৰ আয়োজন কৰে। জৈন-তীৰ্থংকৰ মহাবীৰ আহিন কৃষ্ণা চতুৰ্দশীৰ ঘনবোৰ ৰজনী পৰিনির্বাণ প্রাপ্তি ঘটিছিল। জৈন সকলে সেইবাবে এই সময়ত চাৰিদিনীয়া উৎসৱৰ আয়োজন কৰে। মহাৰাষ্ট্ৰৰ ব্যাপক অঞ্চলত এই তিথিত অলক্ষ্মীক বিদায় দি লক্ষ্মীক স্বাগত জনায়। কাৰো মতে, মহালক্ষ্মীৰেই উগ্ৰৰূপ মহাকালী। সেইবাবে দীপান্বিতাৰ নিশা কালীৰো পূজা-অৰ্চনা চলে। শাক্তসকলে এই নিশাটিক কালৰাত্রি জ্ঞান কৰি শ্মশানলৈ গৈ বিভিন্ন সাধনা কৰা দেখা যায়।

খুব সম্ভৱ *কামসূত্রতেই* দীপান্বিতা উৎসৱৰ প্রাচীনতম উল্লেখ সংৰক্ষিত হৈছে। যক্ষৰাত্রি আখ্যা দিয়া এই উৎসৱটি পুৰণি কালত উদ্‌যাপিত হৈছিল - কাতিমাহৰ অমাৱস্যা তিথিত। আগৰ দিনত যক্ষৰাত্রি, কৌমুদী জাগৰ আৰু শুবসপ্তক - এই তিনিটা উৎসৱক *মহাযানী* অর্থাৎ সার্বজনীন আখ্যা দিয়াটো তাৎপর্যপূর্ণ। দীপাৱলীৰ দ্বিতীয় উল্লিখন পোৱা যায় - হর্ষৰ *নাগানন্দ* নাটৰ চতুর্থ অংকত। 'দীপ প্রতিপাদ্য উৎসৱ' আখ্যা দিয়া এই উৎসৱত দৰা-কন্যাক নৱৱস্ত্র উপহাৰ দিয়াটো উল্লেখযোগ্য। কাশ্মীৰত ৰচিত *নীলমৎ পুৰাণত* 'কার্তিক অমৱাম্ দীপমালা বর্ণনম্' অধ্যায়ত দীপাৱলীৰ সবিশেষ আছে। অনুৰূপ বর্ণনা পোৱা যায় সোমদেৱৰ দ্বাৰা ৰচিত যশস্তিলক চম্‌পুত। মাৰাঠী টীকাকাৰ শ্রীপতিৰ *জ্যোতিষ ৰত্নমালা*, আল-বেৰুণীৰ *তাকিক্-ই-হিন্দ*, হেমচন্দ্রৰ *দেশীৰত্নমালা*, আব্দুল বহমানৰ *সন্দেশ ৰাসক*, মেৰুতুংগৰ *প্রবন্ধ চিন্তামণি*, পঞ্চদশ শতাব্দীৰ অজ্ঞাত কবি ৰচিত *আকাশ ভৈৰৱ-কল্প*, আব্দুল ফজলৰ *আইন-ই আকবৰী* প্রভৃতি গ্রন্থতো দীপান্বিতাৰ জীৱন্ত চিত্র সংৰক্ষিত হৈছে। হিন্দী সাহিত্যত দীপান্বিতাৰ বর্ণনা ভালেখিনি। এনে এটি ঐতিহ্য সম্পন্ন সর্বভাৰতীয় উৎসৱ জাক-জমকেৰে অসমতো পালন কৰা হয়।

না. দা.

।। দুণৰি ।।

দুণৰি শব্দটো সংস্কৃত দ্রোণি শব্দৰপৰা অহা; ইয়াৰ অর্থ পাচি বা খৰাহি। *হেমকোষত* আছে - 'বিয়াত পানী তুলিবলৈ যাওঁতে চাউল আৰু তামোল-পাণ ভৰাই এটা চাকি জ্বলাই লৈ যোৱা এটা দোণ বা খৰাহি।' দোণ বা খৰাহিক 'দুণৰি' ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি যদিও ধাতু, মাটি অথবা বেতেৰে সজা এক বিশেষ ধৰণৰ পাত্রকহে দুণৰি আখ্যা দিয়া হয়। ধাতু অথবা মাটিৰ দুণৰিৰ ভাগ দুটা - তলৰ ভাগ আৰু ওপৰৰ ভাগ। ওপৰৰ ভাগটো শৰাইৰ ওপৰ ভাগৰ দৰে। তাত মাথোন ফুটা থাকে আৰু ওপৰত ফুল পাত খোদাই কৰা থাকে। তলৰ ভাগটো ঠগা দিয়া বাটিৰ দৰে। বেতৰ দুৰণিত সাধাৰণতে সাঁফৰ নাথাকে। উজনি অসমৰ বিয়াত দুণৰিৰ স্থান বিশিষ্ট। দুৰণিৰ ভিতৰত আৰৈ চাউল আৰু এযোৰ তামোল-পাণৰ উপৰি খতুৰা আৰু বস্তি এগছি জ্বলাই লৈ মাংগলিক কর্ম সম্পাদন কৰা হয়। বিয়াত জোৰণৰ দিনাই দুণৰি-ঘট সজোৱা কাম সম্পূর্ণ কৰা প্রয়োজন। জোৰণৰ দিনা পানী তুলিবলৈ

যাওঁতে যাৱতীয় দ্ৰব্য সম্ভাৱেৰে পৰিপূৰ্ণ দুণৰিটো সৰু ছোৱালী এজনীয়ে লৈ যায়। পানী তুলি লৈ অহাৰ পিছত বেইত কইনাক দৰাঘৰে দি যোৱা মাহ-হালধি বটাৰে গা-ধুৱাই কন্যাৰ মাকে দুণৰিৰপৰা তিনিবাৰ আৰে চাউল চটিয়াই দিয়াৰ লগতে চাকিসাৰো দিয়ে। বিয়াৰ দিনাখন প্ৰত্যেকবাৰ পানী তুলিবলৈ যাওঁতে পানী ঘট লৈ দুণৰি কঢ়িয়াই নিব লাগে আৰু দৰা-কইনাৰ গা-ধুৱাই মাকে দুণৰিৰপৰা চাউল আনি দৰা কইনাৰ মূৰত ছটিয়াই দি দুৱণিত জ্বলি থকা চাকিৰো তাপ দৰা কইনাক দিয়াটো আৱশ্যকীয় কথা। দৰা আদৰাৰ কালত পাণ-তামোল, দৈয়নৰ বাটি, সহস্ৰ বাতিৰ থাল, বিচনী প্ৰভৃতিৰ লগতে আৰে চাউলৰে পৰিপূৰ্ণ দুৰণিটোও কল পুলিযোৱৰ ওচৰলৈ নি তাৰ চাউল দৰাৰ মূৰত ছটিয়াই দিয়াটো অপৰিহাৰ্য। বিয়া হৈ যোৱাৰ তিনি দিনৰ দিনা আইসকলে দুণৰি ভঙা উৎসৱ পাতে আৰু তাত থকা চাউলখিনি দুখীয়া-মগনিয়ালৈ আগবঢ়ায়।

বিয়াৰ দৰে ব্ৰাহ্মণসকলৰ অন্নপ্ৰসন্ন, চূড়াকৰণ, উপনয়ন প্ৰভৃতি মাংগলিক কৃত্য অনুষ্ঠানৰ কালত দুণৰি নহ'লেই নহয়। ৰাজহুৱা মনসা পূজা, কালীপূজা, বিষ্ণুপূজা আদিতো কোনো গৃহস্থৰ ভঁৰালঘৰৰপৰা দুণৰি ঢোল-খোল, তাল-বাদ্য বজাই শোভাযাত্ৰা কৰি আদৰি নি পূজামণ্ডপত স্থাপন কৰে। পূজাৰ শেষত সেই দুণৰি দুনাই পূৰ্ববদৰে গৃহস্থৰ ঘৰত সসম্মানে থৈ যোৱা আৱশ্যক। এনেদৰে দেখা যায় যে অসমীয়া সংস্কৃতিত দুণৰিয়ে এখনি অপৰিহাৰ্য আসন লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছে। শিল্পী যুগল দাসৰ ভাষাত, 'বটা-শৰাইৰ যিদৰে ঘৰ সজাব পাৰি, দুণৰিৰেও ঘৰ সজাব পাৰি।'

না .দা.

।। দুন্দুভি।।

পুৰণি ভাৱতীয় আনদ্ধ বাদ্যৰ ভিতৰত দুন্দুভি প্ৰখ্যাত। বৈদিক অনুষ্ঠানসমূহত দুন্দুভিক প্ৰাধান্য দিয়াটো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। *অথৰ্ববেদত* এই বাদ্যক উদ্দেশ্যি এটা স্তৱ ৰচনা কৰাটোও মন কৰিবলগীয়া। হৰিণৰ ছালেৰে আবৃত দুন্দুভিৰ ধ্বনিৰে দেৱতাসকলে শত্ৰুৰ অন্তৰত ত্ৰাসৰ সঞ্চাৰ কৰি সিহঁতক পৰাজিত কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। যুদ্ধৰ উপৰি শান্তি আৰু উৎসৱাদিৰ কালতো ইয়াক ব্যৱহাৰ কৰাৰ প্ৰমাণ পোৱা যায়। ৰথ চালন প্ৰতিযোগিতাত ৰথীসকলক উৎসাহিত কৰিবলৈ দুন্দুভিৰ ব্যৱহাৰ উল্লেখযোগ্য। বাজপেয় যজ্ঞত একেলগে সোতৰটা দুন্দুভি যজ্ঞথলীৰ চৌদিশে বজোৱাৰ ৰীতি আছিল। দুন্দুভি বাদকৰ লগতে বাঁহী, তাল প্ৰভৃতি লোকসকলক পৱিত্ৰ জ্ঞান কৰি মকৰ সংক্ৰান্তিৰ দিনা অনুষ্ঠিত *মহাব্ৰতত* সেইসকলক আহুতি দিয়া বুলি এটা মত আছে যদিও সেই মত আজি অসত্য বুলি দেশী-বিদেশী পণ্ডিতমণ্ডলীয়ে একমুখে মন্তব্য দিছে। ভৰতৰ *নাট্যশাস্ত্ৰৰ* তেত্ৰিশ অধ্যায়ত আছে : স্বাতি মুনিয়ে দেৱবাদ্য মুৰজ দেখি তাৰ অনুকৰণত মুৰজ বাদ্য নির্মাণ কৰে। বাদ্যটি দেখাত অর্ধ গোলকাৰ। *সংগীত ৰত্নাকৰৰ* মতে আম কাঠেৰে নির্মিত এই বাদ্যৰ ভিতৰটো কাঁহৰ পাতেৰে মোৰা আৰু মুখভাগ চামৰাৰে আচ্ছাদিত। চামৰাৰে সজা কঠিন লাঠি অথবা পহুৰ শিঙেৰে এই বিধ বাদ্য বজোৱাৰ কথা সংগীত শাস্ত্ৰত উল্লেখিত হৈছে। পুৰণি অসমীয়া সাহিত্যত

দুন্দুভিৰ সঘন প্ৰয়োগ পোৱা যায়। দুটামান উদাহৰণ— (ক) দুন্দুভি মৃদংগ দাম বাজে ঢাক ঢোল (মাধৱ কন্দলি- *ৰামায়ণ* লংকাকাণ্ড), (খ) দুম দুম দুন্দুভি ঢোলে (মাধৱদেৱৰ *ৰগীত*), (গ) শংখ, ঘণ্টা কৰতাল দুন্দুভি বজাৱে ভাল (সূর্যখড়ি দৈৱজ্ঞ)।

না. দা.

।। দুর্গা পূজাৰ কৃষিৰ অর্চনা ।।

আহিন মাহত মহাপয়োভৱেৰে উদযাপিত দুর্গা পূজা প্রকৃতপক্ষে শস্যৰ পূজা। দেৱী দুর্গাৰ এটি নাম অম্বিকা। *তৈত্তিৰীয় ব্রাহ্মণত* অম্বিকাক শৰৎ আখ্যা দিয়াটো তাৎপর্যপূর্ণ। শৰৎ কাল শস্য সম্ভৱৰ কাল। শাৰদীয় দেৱীক ষষ্ঠীত বোধন কৰা হয় - বিল্বাশাখাত। ইয়াৰ পিছত দেৱীৰ স্নান, প্রতিষ্ঠা, পূজা সম্পন্ন হয় নৱপত্রিকাত। এডাল কলগছত ডালিম, ধান, হালধি, মানকচু, কচু, বেল, অশোক আৰু জয়ন্তী গছ একেলগে অপৰাজিতাৰে বান্ধি থোৱাই হ'ল - *নৱপত্রিকা*। নৱপত্রিকাৰ দেৱীসকল হ'ল - ৰম্ভাৰ ব্রাহ্মণী, কচুৰ কালিকা, হৰিদ্রাৰ দুর্গা, জয়ন্তীৰ কার্তিকা, বেলৰ শিৱা, ডালিমৰ ৰক্তদন্তিকা, অশোকৰ শোকৰহিতা, মানকচুৰ চামুণ্ডা আৰু ধানৰ লক্ষ্মী। উপর্যুক্ত নৱপত্রিকাৰ ঔষধি গুণ আয়ুর্বেদত বিবৃত হৈছে। দেৱী দুর্গাই জীৱনৰ দুখ হৰণ কৰাৰ দৰে নৱপত্রিকাৰ সেৱনেও মানৱক ৰোগমুক্ত কৰিবলৈ সমর্থ।

মার্কণ্ডেয় চণ্ডীত দুর্গম নামক অসুৰ নিধন কৰি দুর্গা নাম লোৱাৰ পূর্বে জগজ্জননীয়ে উদ্ভিদক ধাৰণ কৰি *শাকম্ভৰী* ৰূপে খ্যাত হোৱাৰ কাহিনী বিবৃত হৈছে।

শাক দহবিধ। দেৱীৰ ঘটস্থাপন কৰা হয় - যন্ত্রৰ ওপৰত। মাতৃকা যন্ত্রৰ চাৰিওফালে লতাৰ অলংকৰণ। তাৰ ওপৰত নৱপল্লযুক্ত ঘট। দেৱী পূজাত দিয়া কুঁহিয়াৰ আৰু কোমোৱা বলিৰ দ্বাৰা হয় শস্যৰ সমৃদ্ধি। দুর্গা দেৱীৰ অর্চনাৰ 'মৈথুন তত্ত্ব'ত অর্ঘ সম্পাদন কৰা হয় - 'যোনীসূচক অপৰাজিতা ফুলৰ বুকুত ৰঙা চন্দন ঢালি লিংগসূচক কৰবীফুলৰ স্থাপনাৰে।' গতিকে শাৰদীয় দেৱীৰ পূজা অর্চনা যে কৃষি উৎসৱৰ প্রতীকী ৰূপ মাত্র, তাত অকণো সন্দেহ নাই।

না .দা.

।। দেওধা ।।

অসমৰ শক্তিপূজাৰ অনুসংগ হৈছে দেওধা। তাম্রেশ্বৰী অথবা কেঁচাইখাইতী, কামাখ্যা, মনসা আদি দেৱী পূজাত দেওধাসকলৰ ভূমিকা গুৰুত্বপূর্ণ। এই পূজা প্রসংগত দেওধাসকলৰ নৃত্য আৰু ভৱিষ্যতবাণী অপৰিহার্য। পূজা প্রসংগত নৃতৱত অৱস্থাত দেওধাসকলে অলৌকিক শক্তিৰ অধিকাৰী হয় বুলি ভৱা হয়। সেই সময়ত তেওঁলোকে হাঁহ-পাৰ আদিৰ ডিণ্ডি মুচৰি তেজপান কৰে। কোনো কোনো দেওধাই আকৌ তীক্ষ্ণ দা অথবা জ্বলন্ত অগ্নিৰ মাজতো নৃত্য কৰে। বিশেষকৈ কামাখ্যাৰ মনসা পূজাত দেওধাসকলে সুতীক্ষ্ণ দাৰ ওপৰত কৰা নৃত্য উল্লেখযোগ্য। দেওধনীৰ দৰে এই দেওধাসকলৰ গাত নৃত্যৱত অৱস্থাত দেৱ-দেৱীয়ে লগ্তে বুলি সাধাৰণ মানুহে বিশ্বাস কৰে। কেতিয়াবা ইয়াক দঁকতপৰা বুলি কয়। তেতিয়াই দেওধা বা দেওধনীয়ে ভৱিষ্যতবাণী কৰিব পাৰে বুলি লোক-সমাজে বিশ্বাস কৰি আহিছে।

এই কথা অনস্বীকার্য যে দেওধা অথবা দেওধনী আর্য-ভিন্ন প্রজাতি বিশেষকৈ মংগোলীয় প্রজাতিৰ দান। অসমৰ তিব্বতবর্মী জনগোষ্ঠীৰ মাজত দেওধা আৰু দেওধনীৰ প্রসংগ অদ্যাপিও গুৰুত্বপূর্ণ।

প. বা

।। দেনাপাৰা / দেনাবেৰা ।।

দক্ষিণ কামৰূপৰ ৰঙঘৰৰ মজিয়াৰ পোনে পোনে থকা দুৱাৰখনৰ সমুখৰ বাৰান্দাত দিয়া আধা বেৰখনৰ নাম দেনাপাৰা বা দেনাবেৰা। ওখ পুৰুষসকলে আগতে এই বেৰখনৰ ওপৰত নিজৰ বাউসি থৈ বাহিৰৰপৰা অহা লোকবোৰক কথা-বতৰা পাতিব পাৰিছিল গুণে তাৰ নাম দেনাপাৰা / দেনাবেৰা (দেনা - বাউসি)। আগৰ কালত গাঁৱলীয়া সর্বসাধাৰণ লোকৰ থকা ঘৰত পর্দা নাছিল। পুৰুষসকলে সাধাৰণতে মজিয়াত পীৰা পাৰি দুপৰীয়াৰ আহাৰ গ্রহণ কৰিছিল। ভাত খাই থকা কালত গৃহস্থক বিচাৰি আন লোক আহিলেও যাতে খোৱা-বোৱাত অসুবিধা নহয়, সেইবাবেই মজিয়াৰ দুৱাৰৰ পোনে পোনে দেনাপাৰা / দেনাবেৰা দিয়া হৈছিল। মাটিৰ ঘৰৰ এই বেৰখনো মাটিৰে লিপা। অৱশ্যে ঘৰৰ তিৰোতাই চোতালত উপস্থিত হোৱা মানুহক চাবলৈ আলোচিত বেৰৰ দুয়ো কাষে জালিৰ ব্যৱস্থা থাকে। অচিন জনক বোৱাৰীসকলে দেনাবেৰাৰ ভিতৰ ফালৰপৰাই আলহী-অতিথিয়ে জানিব বিচৰা সংবাদ দিয়ে। কাঠ বা পকাঘৰৰ দেনাবেৰাবোৰ ছয় খটলাৰ। তলত তিনি খটলাৰ উপৰি ওপৰৰ মাজৰ খটলাটো মাটিৰে লিপা। ওপৰৰ কাষৰ দুটা খটলাত কাঠ-বাঁহ বা তামোল গছৰ কাঠি থিয় বা পথালিকৈ কলাসম্মতভাৱে সজোৱা। ল'ৰা লৰিকৈ চপোৱা কাপোৰ- কানি দেনাপাৰা / দেনাবেৰাত ৰখাৰ সুযোগ কোনেও অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰে। পিছে সময়ৰ অগ্রগতিৰ লগে লগে ঘৰৰ দুৱাৰ খিড়িকিত পর্দা দিয়া ব্যৱস্থা হ'ল, বাৰান্দাত নিশ্চিতভাৱে থকা দেনাপাৰা / দেনাবেৰাৰ বিলুপ্তি ঘটিল।

না.দা.

।। দেৱদাসী নৃত্য ।।

কলহনৰ *ৰাজতৰংগিণী*, কৌটিল্যৰ *অর্থশাস্ত্র*, দামোদৰ গুপ্তৰ *কুট্টনীমতম্* আদি গ্রন্থত আৰু সোমনাথৰ মন্দিৰত দেৱদাসী নৃত্য থকাৰ কথা জনা যায়। *পদ্মপুৰাণ* আৰু *ভৱিষ্য পুৰাণতো* ইয়াৰ উল্লেখ আছে। কালিদাসে *মেঘদূতত* দেৱদাসী নৃত্যৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। অৱশ্যে ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইত প্রচলিত এই নৃত্যৰ নাম ঠাই বিশেষে বেলেগ বেলেগ। মন্দিৰৰ দেৱতাৰ সন্তুষ্টিৰ বাবে এক শ্রেণীৰ নর্তকী ছোৱালী নিয়োগ কৰা হৈছিল। তেওঁলোককে দেৱদাসী (দেৱতাৰ দাসী) নামেৰে জনা গৈছিল।

অসমত দেৱদাসী নৃত্যৰ প্রচলন কেতিয়াৰপৰা হ'ল তাক সঠিক ভাৱে জনা নগ'লেও ইয়াক ঘাইকৈ শৈৱ ধর্মৰ প্রভাৱৰ ফল বুলি ক'ব পাৰি। দেৱদাসীসকলক মন্দিৰৰ কামত নিয়োগ কৰিব পৰাটো সৌভাগ্যৰ কাৰণ বুলি ভবা হৈছিল আৰু সেয়ে অসমৰ ৰজাসকলে শিৱ মন্দিৰ স্থাপন কৰি তাত নর্তকী নিয়োগ কৰিছিল। শিৱসাগৰৰ নেঘেৰিটিং, বিশ্বনাথৰ শিৱমন্দিৰ আৰু বজালীৰ নিকটবর্তী ডুবি পৰিহৰেশ্বৰ দেৱালয়ৰ দেৱদাসী নৃত্যৰ নাম নুশুনা

মানুহ অসমত নাই। দেৱদাসী নৰ্ত্তকীসকলে কঁকালত লহঙা বা মেখেলা ব্যৱহাৰ কৰিছিল। গাত হাতৰ সৰু গাঁঠিলৈকে ঢকা দীঘল বগা গা-চোলা পিন্ধে আৰু বুকুত এখন বিহা টানি মেখনি মাৰি মুৰৰ খোপালৈকে পাৰ কৰি নিয়ে। হাত, কাণ, ডিঙি, নাক, হাতৰ আঙুলি, ভৰিৰ আঙুলি আদিত নানা তৰহৰ বস্তু আ-অলংকাৰ ব্যৱহাৰ কৰে। গৱেষক পণ্ডিতসকলে আলচ কৰি উলিয়াইছে যে এই নৃত্যত মন্দিৰৰ ওচৰৰ পুখুৰীত স্নান কৰি, পানীৰ দাপোনত নিজৰ প্ৰতিবিম্ব চাই, নিজকে সু-সজ্জিত কৰি, কেশ-বিন্যাসেৰে বিভিন্ন প্ৰসাধন সামগ্ৰী ব্যৱহাৰ কৰি লাস্যময়ী হৈ মন্দিৰৰ বিগ্ৰহক পূজা কৰা যেন দেখুৱা হয়। ইয়াৰ বেশ-ভূষা আৰু লয় লাস ভংগি ৰৰ চিত্তাকৰ্ষক। নৃত্যৰ লগত খোল, তাল, শংখ, ঘণ্টা আৰু ৰৰকাঁহৰ ব্যৱহাৰৰ কথা জনা যায়। খোলৰ বাৰটা ঘাতৰ নৃত্যৰ বিভিন্ন অংশ পৰিবেশন কৰা হয়।

ৰজা-মহাৰাজৰ স্বেচ্ছাচাৰিতা আৰু কিছুমান কু-প্ৰবৃত্তিৰ লোকৰ কামনাৰ বলী হৈ দেৱদাসীসকলে বিভিন্ন ব্যভিচাৰত লিপ্ত হৈ পৰাৰ ফলত তেওঁলোকে সমাজৰ আস্থা হেৰুৱাই পেলালে আৰু এই প্ৰথা প্ৰায় লুপ্ত হৈ গ'ল। অৱশ্যে কিছুমান ব্যক্তিৰ আশাসুধীয়া প্ৰচেষ্টাত আজি কালি ই মঞ্চলৈকে গতি কৰি এক পুৰণি পৰম্পৰাক জন-মানসৰ চক্ষু গোচৰলৈ আনিবলৈ সক্ষম হৈছে।

প্ৰ. শ. গো.

।। দৈয়ন দিয়া ।।

অসমীয়া সমাজৰ বিয়া এখনৰ এটি উৎসৱমুখৰ সামাজিক আচাৰ হ'ল দৈয়ন দিয়া। বিয়াৰ কাহিলি পুৱা চৰাই-চিৰিকতিৰ কোৰাল আৰম্ভ নৌ হওঁতেই কইনাঘৰত দৈয়ন দিয়াৰ উখন-মাখল লাগি পৰে। সেইদিনা ৰাতিপুৱাতেই শোৱা কোঠাৰ দুৱাৰমুখত ৰৰপীৰা এখন পাৰি কোনোবা এগৰাকীয়ে কইনাক দাং কোলাকৈ আনি পীৰাখনত বহুৱাই দিয়ে। বিয়াৰ আগৰাতিয়েই দৈয়ন দিবৰ বাবে কইনাৰ মাক-খুৰীয়েকে কাঁহী এখনত দৈ, তিল আৰু কেইখিলামান পাণ যতনাই ৰাখে। কইনা বহাৰ পিছত দৈয়নৰ কাঁহীখন দুৱাৰৰ সিফালে ৰাখি কইনাৰ মাক বা খুৰীয়েকে দৈয়নৰ কাঁহীত আগ গুৰি নকটা পাণ কেইখিলা জুবুৰিয়াই পৰ্দাৰ দুই কাষে হাত মেলি কইনাৰ মুখৰপৰা ভৰিলৈকে উৰুলি দি দি তিনিবাৰ দৈ সানি দিয়ে। লগে লগে আয়তীসকলে উৰুলি দিয়ে। উৰুলিৰ জোকাৰত গোটেই বিয়াঘৰীয়া মানুহবোৰ সাৰ পাই উঠে। আটাইবোৰেই শোৱাৰপৰা উঠি কইনাক দৈ সনাৰ লগতে বাকীবোৰকো খেদা খেদি কৰি দৈ সানি সানি মুখবোৰ দৈৰ এঠাৰে ওপচাই দিয়ে। দৈয়নৰ উৎসৱমুখৰ ৰং-ধেমালিয়ে পুৱাতেই বিয়াৰ পৱিত্ৰ আনন্দৰ মধুৰ পৰিবেশ গঢ়ি তোলে।

বি. ভ.

।। দোতাৰা।।

ঢাক ঢোল ডগৰ নাগাৰা।
ৰামবেণা কবিলাস যাহাৰ মধুৰ ভাষ
খঞ্জৰীকা মোহৰী দোতাৰা।।— দৰং *ৰাজবংশাৱলী*।

তত জাতীয় বাদ্যযন্ত্ৰ দোতাৰাৰ স্থান জনপ্ৰিয়তাৰ ফালৰপৰা ঠিক বাঁহীৰ তলতে।

ইয়াক সাজিবলৈ পয়সত্তৰ ছে. মি. দৈর্ঘৰ কঁঠাল কাঠ এডোখৰৰ এটা মুৰ খুলি আনটো মুৰ , হাতেদি ধৰিব পৰাকৈ সৰু কৰি লোৱা প্ৰয়োজন। প্ৰায় পোন্ধৰ ছে. মি. প্ৰস্থৰ খোলাটো গুঁই সাপৰ ছালেৰে ছোৱাটো সাধাৰণ নিয়ম। আনটো মুৰতো সৰুকৈ খোল এটা সাজি তাত বিন্ধা কৰি চাৰিডাল বাঁহ বা কাঠৰ শলা ভৰাই ছালেৰে ঢকা মুৰটোত চাৰিডাল মুগাসূতা টানকৈ বান্ধি লৈ ছালখনৰ ওপৰেদি নি আনটো মুৰৰ শলাকেইডালত বেলেগে বেলেগে বান্ধি ল'ব লাগে। ছালখনৰ সৈতে সূতাকেইডালৰ পার্থক্য বাখিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হয় এটি কাঠৰ দুঠেঙীয়া ঘোঁৰা। কাঠ অথবা পহুৰ শিঙৰ শিলিখা গুটি এটা সাজি সেইটোৰে গুণকেইডালত টুকুৰীয়াই দোতাৰা বজোৱা হয়। নামানুযায়ী দোতাৰাত তাৰ দুডাল থাকিব লাগিছিল যদিও সাধাৰণতে তাৰ তাঁৰৰ সংখ্যা চাৰি। ধ্বনিৰ ফালৰ পৰা তাৰ ভাগ চাৰিটা- জিল তাঁৰ, সুৰতাঁৰ, বমতাঁৰ আৰু তাঁৰ। এই চাৰি তাঁৰৰ পৰা ওদাৰা, মুদাৰা আৰু তাৰা ধ্বনি অনুৰণিত হয়। গোৱালপাৰীয়া *ভাওয়াইয়া, চটকা* আৰু কিছু পালাগানত দোতাৰা সংগত কৰা চকুত পৰে। মাধৱকন্দলিৰ *বামায়ণত* (কিষ্কিন্ধাকাণ্ড) দোতাৰাৰ উল্লিখনে এই ভূখণ্ডত ইয়াৰ প্ৰয়োগ যে প্ৰাচীন তাক প্ৰমাণ কৰে। *পদ্মাপুৰাণতো* বাদ্যবিধৰ নামোল্লেখ মন কৰিবলগীয়া।

না. দা.

।। ধৰমৰ ঘট ।।

শাক্ত ধর্মৰ লগত জড়িত এক লৌকিক উৎসৱ হৈছে মনসা পূজা। পশ্চিম অসমত মনসা পূজাৰ লগত ধর্মপূজা বা ধৰমৰ পূজা হয়। ভৰ পূজাৰ আগদিনা মনসাৰ বেদীৰ অলপ আঁতৰতে পিঠাগুৰিৰে এটি মণ্ডল সজা হয়। আমডালি সহিতে জলপূর্ণ ঘট এটি দি মণ্ডলত এখন আগলি কলপাত পতা হয়। পূর্ণ ঘটটিক ধৰমৰ ঘট বোলা হয়। এই ধর্মৰ ঘটৰ জল হৈছে নদী বা পুখুৰীত জলৰূপী নাৰায়ণক পূজা কৰা জল। মনসা পূজা বিধিত ধর্মৰ যি ধ্যান পোৱা যায়, সেই ধ্যানমতে ধর্ম্মক 'নানা ৰত্নোল্লসিত বিৰধনিযুক্ত আপীতবস্ত্র বিষ্ণুং, বন্দে দৰ-কমলকৌমোদিকং চক্রপাণিং - ইতি ধর্মায় নমঃ' বুলি প্রণাম কৰা হয়। মণ্ডলদৈ অঞ্চলৰ মনসা পূজাৰ আন দেৱ-দেবীৰ লগত ধর্মৰো এভাগ পূজা হয়। এই ধর্মৰূপী নাৰায়ণ শ্বেতকর্ণ আৰু তেওঁৰ উদ্দেশ্যে বগা পাৰ এযোৰ উৎসর্গ কৰা হয়। কোনো কোনো ঠাইত দেওধা উঠা লোক এজনে ধৰমৰ ঘটৰ ওপৰত নৃত্য কৰাও শুনা যায়। এই সময়ত দেওধাৰ হাতত দুটা বগা পাৰ দিয়া হয়; দেওধায়ে পাৰযোৰ ধর্মৰ নামত আকাশত এৰি দিয়ে এটা পাৰ নেলু চিণ্ডি তাৰ তেজো পিয়ে। এই অৱস্থাত তেওঁ ভূত-ভবিষ্যতৰ কথা ক'ব পাৰে বুলি বিশ্বাস কৰা হয়। পাঁচলী কবি মনকৰ আৰু দুর্গাবৰৰ পদ ৰচনাত ধর্ম দেৱতাৰ উল্লেখ আৰু বন্দনা আছে -

১। সাত পাঞ্চ নৰে কহে ধর্মেৰ কাহিনী।

২। অর্দ্ধ অঙ্গ মহাদেৱ অর্দ্ধ অঙ্গ ধর্ম।

নামনি অসম অঞ্চলত স্বতঃপ্রধানভাৱে নহ'লেও আনুসঙ্গিকভাৱে আৰু গৃহদেৱতাৰূপে

ধৰ্মদেৱতাৰ পূজা প্ৰাচীন কালৰেপৰা চলি আহিছে। উজনি অসমৰ বিয়াৰ হোমৰ ওচৰত কইনাৰ মোমায়েকে *ধৰমৰ ঘট* ধৰা কথাটো প্ৰসংগক্ৰমে উল্লেখনীয়।

বি. ভ.

।। ধান উঠা উৎসৱ ।।

অসমৰ কৃষকসকলে পথাৰৰ ধান কটা শেষ হোৱাৰ কালতো পালন কৰে এটি উৎসৱ। এই উৎসৱ ধান উঠা অথবা কাঁচি উঠা উৎসৱ ৰূপে জনাজাত। ধান কটা হোৱাৰ দিনাখন পথাৰত ত্ৰিভূজাকৃতিৰে তিনি গছি ধান এৰি গুৰি কেইটা চাফ্-চিকুণ কৰি থৈ আহে। পিছদিনা পুৱাৰ বেলাতে চাকি-বত্তি, ধুপ, তামোল-পাণ আৰু নাৰিকল লৈ গৈ সেই ধান কেইগুছিত সেৱা আগবঢ়ায়। পথাৰত ধান কাটি থকা আন লোকসকলক নিমন্ত্ৰণ কৰি মাতি আনে। মাটিৰ মালিকে সেৱা লোৱাৰ লগে লগে বাকীবোৰে হুৰিধ্বনি দি প্ৰসাদ খায়। প্ৰসাদ খোৱাৰ পিছত তিনি গছি ধানৰ কিছু অংশ কাটি ঘৰলৈ লৈ আহে। শস্য পথাৰ সম্পূৰ্ণ কৈ উদং কৰিব নাপায়, এনে বিশ্বাসৰ ভেটিতেই পথাৰত প্ৰত্যেক তিনিগছি ধানৰ কিছু অংশ এৰি থৈ আহে। ধান উঠাৰ দিনাখন সাধাৰণতে ঘৰত মৰণা মৰা নিষেধ। বহুতে সেই দিনাখন চুঙা পিঠা পুৰি নিজেও খায় - আত্মীয় স্বজনকো খুৱায়।

না. দা.

।। ধুৱা নাট ।।

উনবিংশ শতাব্দীৰ প্ৰথম তৰংগত অংকীয়া নাটৰ আৰ্হিত ব্ৰজবুলি ভাষাৰ প্ৰভাৱশূণ্য একপ্ৰকাৰ নতুন নাটে উজনি অসমত ভূমুকি মাৰে। এই নতুন নাটক *ধুৱা নাট* অথবা *ভাওনা-নাট* আখ্যা দিয়া হয়। এই নাটত গদ্যৰ প্ৰয়োগ শূণ্যৰ ঘৰত। সূত্ৰধাৰৰ নিৰ্দেশ, পাত্ৰ-পাত্ৰীৰ বচন আৰু ঘটনাৰ সংযোগ-সূত্ৰৰ কথাৰ ঠাইত প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল গীত। জনসাধাৰণৰ মনোৰঞ্জনৰ বাবে বচনা কৰা এই নাটসমূহত ভক্তিধৰ্ম প্ৰচাৰৰ উদগ্ৰ বাসনা পাৰলৈ নাই। ইয়াৰ বিপৰীতে আছে পাত্ৰ-পাত্ৰীৰ কথাৰ কটা-কটি, লম্ফ-জম্ফ আৰু উপর্যুপৰি যুদ্ধ-বিগ্ৰহৰ দৃশ্যৰ সংযোজনা। খুলীয়া ভাওনাৰ ওজা নাইবা ভাৰীগানৰ গাঁৱলীয়াৰ লেখীয়াকৈ ধুৱা-নাটৰ অভিনয়তো সূত্ৰধাৰে সোঁহাতেৰে চোঁৰৰ ঘুৰাই খোলৰ ছেৰে ছেৰে নাচি ঘটনাৰ আৱন্তণি কৰে আৰু গীত-নৃত্যৰ মাজেদিয়ে তাক পৰিণতিলৈ আগবঢ়াই নিয়া দেখা যায়। এই নাটৰ অভিনয়ত বহুৱা চৰিত্ৰৰ প্ৰাধান্য মন কৰিবলগীয়া। ড° সত্যেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মাই লিখিছে যে 'ধুৱা গীতৰ প্ৰাধান্য হেতুকে এই বিধ নাটৰ নাম ধুৱা নাট। ইয়াত বঙলা ধপ-কীৰ্তনৰ প্ৰভাৱ স্পষ্ট (*অসমীয়া নাট্য সাহিত্য*)। এই নাটবোৰৰ বিষয়-বস্তু চয়ন কৰা হৈছে বধকাব্যসমূহৰ পৰা। যেনে - কুঁলাচল বধ, খটাসুৰ বধ, বঘাসুৰ বধ, দ্রোণাচার্য্য বধ ইত্যাদি। হৰণ কাব্যসমূহৰ বিষয়সমূহেও ধুৱানাট বচনাত ইন্ধন নোযোগোৱা নহয়। যেনে - কুমৰ হৰণ, উষা হৰণ, সীতা হৰণ আদি। ধুৱা নাটসমূহ আৰু তাৰ অভিনয় যথার্থতে লোক নাট আৰু লোক অভিনয়ৰ পর্যায়ভুক্ত।

না. দা.

।। ধেমালি আৰু চাহিনি ।।

সংস্কৃত নাট অভিনয়ৰ পূৰ্বৰংগই অসমীয়া ভাওনাতে ধেমালি ৰূপে আত্মপ্ৰকাশ কৰিছেহি। ধেমালি কেবাখনো। যেনে - ৰৰ ধেমালি, সৰু ধেমালি, ঘোষা-ধেমালি, গুৰু মৰ্দন ধেমালি, ৰং-ধেমালি, ছোৰ ধেমালি, ন-ধেমালি, ৰাম-ধেমালি, ৰৰপেটীয়া ধেমালি আদি। প্ৰতিখন ধেমালিৰ নিজা চাহিনি থকাটো উল্লেখযোগ্য। ধেমালি সাধাৰণতে ভাওনাৰ পূৰ্ববৰ্তী সম্পদ হ'লেও গুৰু তিথিক উপলক্ষ্য কৰি ইয়াত বজোৱা হয়। অসমৰ বিভিন্ন সত্ৰত এই ৰীতি আঠ দিন জুৰি চলে। যেনে - প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় দিন - এখনকৈ ৰাগ-ধেমালি, তৃতীয় আৰু চতুৰ্থ দিন - খট প্ৰৱেশ, পঞ্চমদিন - ৰং-ধেমালি, ষষ্ঠদিন - গুৰু মৰ্দন, সপ্তমদিন - ছোৰ ধেমালি আৰু অষ্টম দিন - ৰৰপেটীয়া ধেমালি। সাধাৰণতে ভাওনাৰ পূৰ্বে ন-ধেমালি বাজিবই লাগিব। ধেমালি মুঠতে বাৰখনি। সকলো ধেমালিৰ আগে আগে চাহিনি পৰিব লাগে। চাহিনি দুবিধ - বহি চাহিনি আৰু থিয় চাহিনি। বহি চাহিনিৰ সংখ্যা - ২৫ খন, কিন্তু থিয় চাহিনি হ'ল দুখন। কিছুমান সত্ৰত ৰৰ ধেমালিত মান, হস্ত বা হাতৰ সঁচাৰ দেখুৱায়। হাতৰ সঁচাৰ কিংবা মানবোৰ খোল বজোৱা কালত প্ৰদৰ্শিত হয়। হস্তমুদ্ৰাৰ ভিন্ন নাম আছে। তাৰে কেইটামান - থাপনা, প্ৰণাম, জীৱসৃষ্টি, জ্যোতি, চমক, মকৰা গুজেৰা, ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু, ৰুদ্ৰ, সূৰ্য, মৎস্য, কূৰ্ম, বায়ু, অগ্নি আদি। বায়নে সাধাৰণতে ধেমালিৰ কালত ভৰি মান দি খোল বজায়। খট প্ৰৱেশ আৰু ৰাগ-ধেমালিত ভৰি মানেই সৰ্বস্ব। আন ধেমালিত পানী-পৰুৱা নাচ আদি থাকে। প্ৰতিটো ধেমালিৰ আৰম্ভণিতে গায়ন-বায়নে বাইজক সেৱা জনায় আৰু ধেমালিৰ অন্তত সকলোৱে সম্মুখলৈ মুৰ দোঁৱাই হাতযোৰকৈ আঁঠু লয়। এই কামফেৰা চলে গুৰুঘাতৰ পিছত।

না. দা.

।। ধোঁৱা চাং।।

আগৰ দিনত প্ৰতিটো গৃহস্থৰ ৰন্ধন শালৰ অপৰিহাৰ্য অংগ আছিল ধোঁৱা চাং। জুহালৰ ঠিক ওপৰতে এটা নিদিষ্ট উচ্চতাত গোটা বা ফলা বাঁহেৰে মজবুতকৈ গড় পাতি চাংখন এনে ভাৱে হয় ওলোমাই, নহয় চাৰিটা খুঁটা পুতি সজা হৈছিল, যাতে জুহালত জুই জ্বলিলেই তাৰ ধোঁৱা গৈ চাংখন চুৱেগৈ। ঘুণে নধৰিবৰ বাবে ধোঁৱা চাঙত ডলা-কুলা-চালনী, পাচি-খৰাহী থোৱাৰ লগতে বহু দিন নেসেমাকৈ ৰাখিবলৈ কলহ-টেকেলিত ভৰাই থোৱা হৈছিল- মুৰি, হুকম, চিৰা-পিঠা-সান্দহ প্ৰভৃতি। নহৰুত আৰম্ভ কৰি সৰিয়হ, লাই-পালেং প্ৰভৃতিৰ বীজৰ টোপোলায়ো স্থান পাইছিল ধোঁৱা চাং খনিত। ভীমকল খাই বাকলিটো শুকাবলৈ দিয়াৰ নিদিষ্ট স্থান হ'ল আলোচিত চাংখনি। পোক-পৰুৱাৰ উপদ্ৰৱৰপৰা পৰিত্ৰাণ পাবলৈ দুই একে নিজৰ সাঁচতীয়া সাঁচিপাত-তুলাপতীয়া পুথিখনো কেবা তৰপো কাপোৰ মেৰাই কাঠৰ বাকচত ৰাখি ধোঁৱা চাঙত তুলি থৈছিল গৈ। ধোঁৱা চাঙত তোলা খণ্ডবাক্য আজিও ব্যৱহাৰ কৰা হয় যদিও চাংখনিৰ হে অস্তিত্ব নাইকিয়া হ'ল।।

না. দা.

।। ন-খোৱা বা নৱান্ন উৎসৱ ।।

ন-খোৱা বা নৱান্ন উৎসৱ কৃষিজীৱী ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰায় সকলো ঠাইতে অতি পুৰণি কালৰপৰা চলি আহিছে। স্মৃতি শাস্ত্ৰত আছে যে, শ্ৰাদ্ধ কৰি পিতৃগণৰ উদ্দেশ্যে নিবেদন কৰিহে নৱান্ন গ্ৰহণ কৰিব লাগে। শ্ৰাদ্ধতত্ত্বত আছে

"নৱোদকে নৱান্নে চ গৃহ প্ৰচ্ছাদনে তথা।
পিতৱঃ স্পৃহয়ন্ত্যন্নমষ্টকাসু মঘাসু চ।।"

নৱোদক অৰ্থাৎ বৰ্ষা আৰম্ভ কালত, নৱান্ন অৰ্থাৎ নতুন ধান পকিলে আৰু গৃহ-প্ৰচ্ছাদান (ঘৰ ছোৱা) আদিত পিতৃসকলে অন্ন আশা কৰে। স্মৃতিত আৰু আছে যে, শুভদিনত নৱান্নত পিতৃসকলৰ উদ্দেশ্যে পাৰ্বণ বিধিৰ দ্বাৰা শ্ৰাদ্ধ কৰিব লাগে। (*স্মৃতি সাগৱসাৰ*, পৃঃ ৩)

সৰ্বভাৰতীয় লোক-সংস্কৃতিৰ দৰে অসমীয়া লোক-সংস্কৃতিতো ন-খোৱা বা নৱান্ন এটি আনন্দপূৰ্ণ কৃষি উৎসৱ। আঘোণ মাহত নতুন ধান কটাৰ পিছত শুভ দিন-বাৰ চাই এই উৎসৱ পালন কৰা হয়। আঘোণ মাহত ন-ধানৰ চাউলেৰে ভাত ৰান্ধি বন্ধু-বান্ধৱ, আত্মীয়-কুটুম, গাঁৱৰ দুই-চাৰিজনক নিমন্ত্ৰণ কৰি সকলোৱে একেলগে এসাজ খাই কৃষিজীৱী লোকসকলে আনন্দ লাভ কৰে। পুহ মাহত ন-খোৱা নহয়। লোক বিশ্বাসমতে, পুহ মাহত লক্ষ্মীদেৱীৰ হেনো দুৰৱস্থা হয়; আনকি লক্ষ্মীৰ বাহন ফেচাও লক্ষ্মীক এৰি দক্ষিণফালে উৰি যায় বুলি কোৱা হয়।

ন-খোৱা উৎসৱৰ দিনা ৰাতিপুৱা ভঁৰালঘৰ (ভাখৰী) মচি-কাচি চাফ্-চিকুণ কৰা হয়। দুপৰীয়া চোতালৰ তুলসী তলত ঘৰৰ গিৰিহঁতনীয়ে চাকি-নৈৱেদ্যৰ সহিতে এটা দোণত ন-ধান থৈ লখিমীক সেৱা জনায়। তাৰ পিছত ঘৰৰ বিশেষ ৰাশিযুক্ত লোক এজনে দোণটো ভঁৰালৰ ফালে আগুৱাই লৈ যায় আৰু ঘৰৰ গিৰিহঁতনীয়ে চোঁৰৰ বুলাই মানুহজনক ভঁৰালঘৰলৈ আগবঢ়াই নিয়ে। ইয়াৰ পিছত দোণটো ভঁৰালৰ দুৱাৰ মুখত থোৱা হয় আৰু ঘৰৰ সকলোৱে লখিমীৰ উদ্দেশ্যে সেৱা জনায়। সেৱাৰ অন্তত প্ৰথমে দোণৰপৰা তিনি আঁজলি ধান ভঁৰালত ভক্তিভাৱে থৈ বাকী ধান অন্য পাত্ৰৰে থোৱা হয়। ইয়াৰ পিছত তুলসী তলত দিয়া নৈৱেদ্যৰ মাহ-প্ৰসাদ, ন-চাউলৰ পৰমান্ন আদি ভগাই খোৱা হয়। নিশা সকলোৱে মিলি ন-ধানৰ চাউলেৰে ভাত ৰান্ধি আনন্দেৰে খায়। কোনো কোনো ঠাইত আকৌ দিনৰ ভাগতেই ভাত সাজ খায়। ন-চাউলৰ পিঠা-পনা কৰি গুৰু-ভকতলৈকো আগবঢ়োৱা হয়। নৱান্ন উৎসৱৰ দিনা কোনো কোনো ঠাইত তিৰোতাসকলে লখিমী আদৰা নাম গায় আৰু উৰুলি দিয়ে। কিছুমানে লখিমীক আদৰাৰ উদ্দেশ্যে মাংগলিক চিনস্বৰূপে পদুলিমুখত কলপুলিও পোতে। এনেদৰে অসমীয়া কৃষিজীৱী লোকসকলে আড়ম্বৰপূৰ্ণভাৱে নৱান্ন বা ন-খোৱা ন-উৎসৱ পালন কৰি নতুন উদ্যমেৰে, ন-উৎসাহেৰে কৃষিকৰ্মৰ সৃষ্টিক আদৰণি জনাই নৱ-প্ৰেৰণা লাভ কৰে।

ৰি. ভ.

।। নংক্রেম ।।

নংক্রেম খাছীসকলে পালন কৰা এটি নৃত্যপ্ৰধান জনপ্ৰিয় উছৱ। এই উছৱ অতি

পুৰণি কালৰপৰাই পৰম্পৰাগতভাৱে খাছীসকলৰ এটি সম্প্রদায়ে পালন কৰি আহিছে। এই সম্প্রদায়টো হ'ল *ছিয়েম* সম্প্রদায়। এই সম্প্রদায়টোৱে মে', জুন নাইবা জুলাই মাহৰ কোনো এটি সময়ত একে লেখাৰিয়ে পাঁচদিন ধৰি নংক্রেম উছৱ পালন কৰে। এই উছৱত নৃত্যকে প্রধান্য দিয়া হয় আৰু উছৱৰ আটাইকেইদিন নৃত্য একেৰাহে চলি থাকে। এইদৰে চলা নৃত্যকে নংক্রেম নৃত্য বোলা হয়। নংক্রেম নৃত্য আৰু উছৱৰ যোগেদি খাছীসকলৰ কৃষিৰ অধিষ্ঠাত্রী দেৱী পৃথিৱীক প্রার্থনা জনোৱা হয়। লগতে এই উছৱত তেওঁলোকে পূর্বপুৰুষসকলৰ প্রতি শ্রদ্ধা নিবেদন কৰে আৰু মানুহৰ মঙ্গল আৰু কৃষিৰ উন্নতিৰ বাবে প্রকৃতিৰ ওচৰতো মিনতি জনায়। লোক বিশ্বাসমতে নংক্রেম উছৱ পালন নকৰিলে মানুহৰ অপায়-অমঙ্গল হোৱাৰ উপৰি সমাজত দুর্যোগ উপস্থিত হয়। সেয়ে উছৱ ধর্মমূলক হোৱাৰ লগতে লৌকিক বিশ্বাসৰ ওপৰতো বহুপৰিমাণে প্রতিষ্ঠিত।

নংক্রেম নাচ খাছীসকলৰ ছোৱালীবোৰেহে নাচিব পাৰে যদিও ডেকাসকলেও আজিকালি এই নৃত্যত অংশগ্রহণ কৰা দেখা যায়। নাচনীসকলে পাট-মুগাৰ পোছাক পৰিধান কৰে। তেওঁলোকে গলত সোণৰ মোহৰযুক্ত এবিধ বিশেষ ধৰণৰ কণ্ঠহাৰ, হাতত বিভিন্ন ধৰণৰ খাৰু, কাণত জাতীয় অলংকাৰ আৰু মূৰত এবিধ ৰূপৰ মুকুট পিন্ধি সুসজ্জিত হয়। তদুপৰি বাউসিত এবিধ ৰূপৰ খাৰু পিন্ধে। নাচনীসকলৰ দৰে নাচত অংশ গ্রহণ কৰা ল'ৰাবোৰেও সুন্দৰ পোছাক পৰিধান কৰে। নংক্রেম নৃত্য ধীৰ গতিত চলে। নাচনীসকলে ভৰিৰ আঙুলি বিশেষকৈ বুঢ়া আঙুলিটোৰ ওপৰত ভৰ দি মাটি খুচি খুচি ভৰি দুখন চলাই চলাই সমগ্র নৃত্য ক্ষেত্র ঘুৰি ফুৰে। এয়ে নংক্রেম নাচৰ ঐতিহ্য। খাছীসকলৰ নংক্রেম উছৱ আৰু নৃত্যৰ লগত অসমীয়া বিহু উৎসৱ আৰু বিহুনাচৰ কিছু মিল থকাটো পৰিলক্ষিত হয়। সেইফালৰপৰা এই উছৱক অসমীয়া আৰু খাছীসকলৰ মিলন সেতুৰ অপূর্ব নিদর্শন বুলি ক'ব পাৰি।

বি. ভ.

।। নদ্রাং।।

পাহাৰীয়া বিভিন্ন জনজাতীয় লোকৰ লেখীয়াকৈ উত্তৰ কাছাৰত বসবাস কৰা ডিমাছাসকলৰো প্রতিখন গাঁৱৰ সমাজত একোটাকৈ বেৰহীন দীঘল ঘৰ দেখা যায়। তাৰ নাম নদ্রাং বা ডেকা চাং। অৱশ্যে আনৰ দৰে নদ্রাংসমূহ চাং ঘৰত সজা নহয়, মাটিক ভেটি কৰি সজা ঘৰহে। গধূলি গাঁৱৰ ডেকাসকল এই ঘৰটোলৈ আহি ৰং- ৰহইচ কৰি ৰাতিটো কটায়। দূৰ-দূৰণিৰ আলহী-অতিথি আহিলে তাত নিশা যাপন কৰে। নদ্রাঙৰ বাহিৰত পেলাই থোৱা বহাৰ উপযোগী ডাঙৰ কাঠডালৰ নাম *কামদিং*। তাত সকলোৱে বহিব পাৰে। বিগত কালত নদ্রাঙৰ ডেকাসকলে গাঁওবৰ্কী বাহিনীৰ কামফেৰা সম্পাদন কৰিছিল। ধর্মেশ্বৰ দুৱৰাৰ ভাষাত, 'অতীজৰপৰা নানা জাতিৰ আক্রমণ আৰু জীৱ-জন্তুৰ আক্রমণক প্রতিহত কৰিবৰ বাবে নদ্রাঙৰ জৰিয়তে ডেকাসকল একগোট হৈ সাজু হৈ থাকে। সেই প্রথা আজিও জীয়াই আছে। তেওঁলোকে এই প্রথাৰ জৰিয়তে গাঁওবাসীক খেতি-বাতি, বিয়া-সবাহ, উৎসৱ-পার্বণ, বিপদ-আপদ সকলোতে সহায়-সহযোগ আগবঢ়ায়। নৃত্য-গীত, বাদ্য-বাদন, বাঁহ-বেতৰ কাম, খেল-ধেমালি আদিৰ প্রশিক্ষণ আৰু সামাজিক শিক্ষাৰ থলী হিচাপে নদ্রাঙৰ গুৰুত্ব লেখত

ল'ৰালগীয়া।'

(ধৰ্মেশ্বৰ দুৱৰাৰ উত্তৰ কাছাৰ পাহাৰৰ লোকসংস্কৃতিৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

না. দা.

।। নন্দোৎসৱ ।।

ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ জন্ম আৰু জাতকৰ্মক লৈ সমগ্ৰ অসমত তিনিটা উৎসৱ আজিও প্ৰচলিত - জন্মাষ্টমী, নন্দোৎসৱ আৰু পাঁচতি। জন্মাষ্টমীৰ পিছদিনা ৰাতিপুৱাৰেপৰা সত্ৰ-নামঘৰত অনুষ্ঠিত হয় - নন্দোৎসৱ। ল'ৰা-ছোৱালীসকলে সেইদিনা বোকা-ভাওনা বা *পেক যাত্ৰা* কৰে। অৱশ্যে বোকাৰ লগত গোবৰ অথবা আনদ্ৰব্য মিশ্ৰণ কৰাৰ নিয়ম নাই। তিৰোতাসকলক বোকা দিয়া নহয়। কোনো কোনো কীৰ্তন-ঘৰৰ চোতালত পৰ্যাপ্ত পৰিমাণে মিঠাতেল ঢালি ঠাইডোখৰ পিছল কৰি লৈ ইজনে-সিজনক পিছলাই পেলাই ধেমালি কৰে। দক্ষিণ কামৰূপৰ ৰাজাপুখুৰী সত্ৰত পালন কৰা নন্দোৎসৱ তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। তাত কীৰ্তন-ঘৰৰ চোতালৰ মাটি চহাই বোকা কৰি ৰাইজ বোকাত লুতুৰি-পুতুৰি হৈ তাল-নাগাৰাৰ চেৰে চেৰে নৃত্য কৰে - ব্ৰজবাসীসকলে কৰা হৰ্ষোল্লাসৰ স্মৃতি মনত পেলায়। নন্দোৎসৱৰ বোকা-ভাওনাৰ অনুৰূপ অনুষ্ঠান গুজৰাটতো দেখা যায়।

না. দা.

।। নাকফুলী।।

নাকফুলী নাকত পিন্ধা এবিধ ক্ষুদ্ৰ অলংকাৰ। বিৱাহিতা-অবিৱাহিতা সকলোৱে ইয়াক পৰিধান কৰে। আগৰ দিনত অকল বিৱাহিতা মহিলাইহে নাকফুলী ব্যৱহাৰ কৰিছিল। নাকত পিন্ধা অলংকাৰৰ জনপ্ৰিয়তা অত্যন্ত বেছি। ধনী-দুখীয়া, সৰু-ডাঙৰ সকলোৱে ইয়াক পৰিধান কৰে। অঞ্চল বিশেষে ইয়াক নাকফুল, নাকচটা, নাতথাচা, নাকবন্ধা, নলক আৰু নথ নামেৰেও জনা যায়। নাকফুলী আৰু নথ নাকৰ সোঁফালৰ পাহিত ফুটা কৰি নাকৰ ভিতৰফালে সৰু পেঁচ-গজালৰ(স্ক্ৰু) সহায়ত পিন্ধা হয়। নাকফুলটো নাকৰ পাহিৰ সৈতে সুন্দৰভাবে লিপিত খাই থাকে। ই মুখৰ সৌন্দৰ্যবৰ্ধনত সহায় কৰে। নলক পিন্ধা হয় নাকৰ দুয়ো ফুটাৰ মাজৰ বেৰখন ফুটায়। নাকটো ওপৰৰ ওঁঠৰ অলপ ওপৰত পৰি থাকে। ইয়াক *সোণ* বা *ৰূপেৰে* গঢ়োৱা হয়। নাকফুলটো লং জাতীয় হ'লে *লবংগ* বা *লুং* বুলিও কোৱা হয়। নাকফুলৰ এটা চানেকি হৈছে পদুম ফুল। ছিদ্ৰ কৰি পৰিধান কৰা অলংকাৰবোৰক অভেদ্য অলংকাৰ বোলা হয়। কিছুমানে আঙুঠি জাতীয় আৰ্হিত গঢ়ায়ো ইয়াক পৰিধান কৰে। বাখৰ খটুৱায়ো নাকফুলী তৈয়াৰ কৰা হয়। মাজতে ইয়াৰ ব্যৱহাৰ কমি আহিছিল যদিও এতিয়া ইয়াৰ বহুল প্ৰয়োগ হ'বলৈ ধৰিছে। সোণৰ নাকফুলে উশাহ-নিশাহত সেৱন কৰা বায়ু শুদ্ধ কৰি মস্তিষ্কলৈ পঠাই দিয়ে। ফলত মস্তিষ্কই অবিৰত গতিত শুদ্ধ আৰু শীতল বায়ু সেৱন কৰিব পাৰে। ৰূপৰ নাকফুলৰ দ্বাৰাও একে কাৰ্যই সাধিত হয়। নলকে ঘ্ৰাণ শক্তি বৃদ্ধি কৰে। নাকত পিন্ধা অলংকাৰবোৰে কফৰ বিকাৰৰপৰা ভালেখিনি সকাহ দিয়ে। নাকত পিন্ধা গহনাবোৰে নাকৰপৰা হ'ব পৰা বেমাৰৰপৰা কিছু পৰিমানে পৰিত্ৰাণ কৰে।

প্ৰ.শ. গো.

।। নাগাৰা ।।

ফাৰ্চী নক্কৰা (হি. নগাড়া) শব্দৰপৰা আগত নাগাৰা সৰু দৰা আকৃতিৰ আৰু ইয়াক মাৰিবে আঘাত কৰি বজোৱা হয়। সাধাৰণত ৬০ ছেঃ মিঃ জোখৰ ডিম্বাকৃতিৰ মাটিৰ খোলাটো পাতল চামৰাৰে ছাই সেইখনি ৰবতিৰে তলৰপৰা টানকৈ বান্ধা নিয়ম। কোনো কোনো নাগাৰা দলত ডাঙৰ নাগাৰাৰ লগতে সৰু নাগাৰা এটিও বাঁহৰ দুডাল কাঠিৰে বজায়। সৰু নাগাৰাটোৰ নাম কুৰকুৰি। সাধাৰণতে নামনিৰ নাগাৰাযোৰ বৃহৎ আকৃতিৰ আৰু উজনিৰযোৰ অপেক্ষাকৃতভাৱে সৰু। সেইবাবেই বহুতে সিযোৰক *ৰৱ নাগাৰা* আৰু *সৰু নাগাৰা* ৰূপে অভিহিত কৰে। উজনিত বিশ - বাইশ ছেঃ মিঃ জোখৰ দুটা সৰু মুখৰ নাগাৰা একেলগে বাখি দুডাল বাঁহৰ মাৰিবে কোবাই নাম পৰিবেশন কৰা চকুত পৰে। উজনিৰ চুলীয়া-ওজা অনুষ্ঠানৰ মালিতাত *নাচ নাগাৰা* নামৰ আন এবিধ নাগাৰাৰ উল্লেখ পোৱাটো মন কৰিবলগীয়া। 'শংকৰে নাগাৰা বজায় পার্বতী নাচয় / সিকাৰণে তাৰ নাম নাচ নাগাৰা হয়।' নাগাৰৰ সৈতে ভোৰতাল সংগত কৰাটো সাধাৰণ নিয়ম।

না. দা

।। নাঙল-ধোৱা পিঠা ।।

নাঙল ধোৱা পিঠাৰ প্রচলন উজনি অসমতহে বিশেষকৈ দেখা যায়। খেতিয়কে বোৱাৰ কাম সামৰি ভাগৰ মাৰিবৰ বাবে এই পিঠা পৰিবেশন কৰে বুলি বিশ্বাস। নাঙল-ধোৱা নামটোৰ পৰাই বুজিব পাৰি যে হালৰ কাম শেষ কৰি যিদিনা নাঙল ধুই-পখালি খেতিয়কে সুকীয়াকৈ থয় সেই দিনাই পৰিয়ালৰ সকলো মিলি নাঙল ধোৱা-পিঠা তৈয়াৰ কৰে।

ঠাই বিশেষে নাঙল-ধোৱা পিঠা তৈয়াৰ কৰা প্রণালীও বেলেগ বেলেগ ধৰণৰ হয়।

প্রথম প্রণালী ঃ

উপকৰণ ঃ আৰে চাউলৰ পিঠাগুড়ি, প্রয়োজন অনুসৰি চেনি, গুড় বা নিমখ আৰু পানী।

প্রস্তুত প্রণালী ঃ পিঠাগুড়িখিনিত পছন্দ অনুসৰি চেনি, গুৰ বা নিমখ মিহলি কৰি ল'ব লাগে। তাৰ পিছত পানী দি থপ্‌থপীয়াকৈ এটা মিশ্রণ তৈয়াৰ কৰি ল'ব লাগে। মিশ্রণটোৰে আঙুলিৰ আকৃতিৰ সৰু সৰু বল কৰি উতলা গৰম পানীত বা গৰম পানীৰ ভাপত সিজাব লাগে। সিজোৱা হ'লে ঠাণ্ডা কৰি গৰম গাখীৰত দি বা এনেয়ে পৰিবেশন কৰিব পাৰি।

দ্বিতীয় প্রণালী ঃ

উপকৰণ ঃ আৰে চাউলৰ পিঠাগুড়ি, চেনি, গুৰ অথবা নিমখ, পানী আৰু তৰাপাত।

প্রস্তুত প্রণালী ঃ আৰে চাউলৰ পিঠা গুড়ি, চেনি, গুৰ বা নিমখ আৰু পানী মিহলাই এটা মিশ্রণ তৈয়াৰ কৰিব লাগে। সেই মিশ্রণটো তৰাপাতত দীঘলীয়া আকৃতিত বান্ধি বন্ধা টোপোলাবোৰ উতলা গৰম পানীত সিজাব লাগে। সিজোৱা হ'লে পানীৰপৰা তুলি আনি ঠাণ্ডা হ'বলৈ দিব লাগে। ঠাণ্ডা হ'লে গাখীৰ দি বা এনেয়ে পৰিবেশন কৰিব পাৰি।

।। নাঙল- যুঁৱলি।।

কৃষিজীৱী সমাজত কৃষকৰ কৃষিকর্মৰ প্রধান সঁজুলি হ'ল নাঙল- যুঁৱলি। মাটি চহ কৰিবলৈ অত্যাধুনিক আহিলা-পাতিৰ আৱিষ্কাৰ হ'লেও চহা সমাজত গা- গছ বা ডালৰ পৰা তৈয়াৰী বেকা নাঙলটিয়েই কৃষকৰ প্রধান সাৰথি। গছৰ ডাঁজ থকা ডাল এটা চুচি-চাচি লৈ হাতেৰে ধৰিব পৰা হয়। ইয়াক মুঠিয়া বোলা হয়। মুঠিয়াৰেপৰা তলত ভাঁজ অংশলৈকে খুটি বুলি কোৱা হয়। আনটো মুৰে থাকে ফাল । মাটিত চুচৰি যোৱা অংশটো হ'ল আল। আলৰ মুৰত লোহাৰ ফাল লগোৱা থাকে যিয়ে মাটি চহ কৰে। আল আৰু খুঁটিৰ মাজৰ ভাঁজ অংশত ফুটা কৰি এডাল কাঠৰ বা বাঁহৰ মাৰি ভৰোৱা থাকে। ইয়াক ইঁহমাৰি বা ডলিমাৰি বোলে। ইঁহ মাৰিৰ মুৰৰ অংশত (নাঙলৰ বিপৰীত ফালে) আল বা খাঁজ থাকে। নাঙলৰ লগত সংলগ্ন এটি আহিলা হ'ল যুঁৱলি। প্রায় ৪-৫ ফুট দীঘল গোটা বাঁহ এটুকুৰাৰ দুয়োমুৰে দুটা দুটাকৈ চাৰিটা শ'ল মাৰি থাকে। শ'ল মাৰিত লগোৱা থাকে জোঁট জৰী। (গৰুৰ ডিঙিত যুঁৱলিখন জোঁটিবৰ কাৰণে) যুঁৱলিৰ মাজতে থাকে ছাগলী খুঁটি। ছাগলী খুঁটিত থকা এডাল আওঠা বা আউটজৰীৰ ইহঁমাৰিৰ খাঁজত সুমুৱাই দিয়া হয়। গৰুৰ ডিঙিত খুঁটি দিয়া যুঁৱলিৰে গৰু আগবঢ়াৰ লগে লগে কৃষকেও নাঙলৰ মুঠিত ধৰি পিছ লয় আৰু নাঙলে মাটি চহ কৰে। ঠাইবিশেষে আৰু মাটিৰ প্রকাৰ ভেদে নাঙল আৰু যুঁৱলীৰ আকৃতি ভিন্ ভিন্। বিশেষকৈ হাতী বা এটা ম'হৰে হাল বোৱা যুঁৱলিখনৰ গঠন বেলেগ।

ঐতিহাসিক গৱেষকসকলে নাঙলৰ আৱিষ্কাৰ খ্রী.পূ. ৬০০০ বছৰৰো আধিক বুলি ঠাৱৰ কৰিছে। ইউৰোপীয় এটা গুহাত অংকিত চাৰিহাজাৰৰ বছৰ পূর্বৰ এখন চিত্রত দেখা মানুহে টনা চেপেটা ছিদ্রযুক্ত শিল এটাত গছৰ ডাল সংলগ্ন কৰাৰ ছবিৰ পৰা নাঙল ব্যৱহাৰৰ তথ্য জনা যায়। যত জন্তুৰ সলনি মানুহে মাটিৰ মাজেদি টানিছিল এডাল পঠালি শলখা লগায়। খ্রী.পূ. ৩০০০ বছৰৰ আগত এক শিলৰ চিত্রত দুডাল হেণ্ডেল সংলগ্ন জন্তুৰে টনা নাঙলৰ প্রথম স্বাক্ষৰ বহন কৰিছিল-মেছ'পটেমিয়ামত। খ্রী.পূ. ২৫০০ বছৰৰ পুৰণি ইজিপ্তৰ চিত্রকলাত নাঙল চলাবলৈ দুজন মানুহ প্রয়োজন হোৱাৰ কথা পোৱা যায়।

সময়ৰ অগ্রগতিৰ লগে লগে নাঙলটোৰ প্রয়োগত অনেকে চিন্তাচর্চা কৰিছিল। অষ্টম শতাব্দীত নাঙলৰ ফাল অংশত এটা বহল ধাতু পাট ব্যৱহাৰ কৰি মাটি লুটিয়াই যোৱাত ব্যৱহাৰ কৰিছিল। জার্মানীৰ হফমেন (১৭৫২), চুইডেনৰ বার্ক (১৭৫৯), ইংলেণ্ডৰ স্মল আৰু ব্রেইলি (১৭৮৪, ১৯৯৫) আদি লোকসকলে বৈজ্ঞানিক পর্যবেক্ষণেৰে নাঙলৰ উন্নতি কৰণৰ দিশত যথেষ্ট অৱিহণা যোগাইছিল। ভাৰতীয় মহাকাব্য *মহাভাৰতত* নাঙলৰ ব্যৱহাৰ কথা পোৱা যায়। নর্ডিকসকল গংগা -যমুনাৰ অৱবাহিকা আর্যৱর্তলৈ আগমণ কৰাৰ পিছতো হলাকর্ষণৰ প্রমাণ পোৱা যায়। সম্ভৱত নর্ডিকসকলেই ভাৰতবর্ষত কৃষিকর্মৰ সূচনা কৰিছিল নতুবা কোনো নৃগোষ্ঠীয় প্রজাতিৰপৰা ধাৰ কৰিছিল। আদিকাব্য *ৰামায়ণত* মিথিলাৰ ৰজা জনকে যজ্ঞভূমি চহ কৰোঁতে নাঙলৰ সিৰলুত সীতাক পাইছিল। *মহাভাৰতত* শ্রীকৃষ্ণৰ জ্যেষ্ঠ ভাতৃ বলৰামৰ প্রধান অস্ত্র হ'ল নাঙল। অর্থাৎ নাঙল যাৰ বাবে তেঁৱেই হলধৰ।

নাঙলৰ প্রকাৰ দুবিধ। এবিধ *চিংফৌ* আনবিধ *পাতি*। অসমৰ কৃষিক্ষেত্রত অন্যতম

আহিলা নাঙলটো লৈ অনেক সংস্কৃতি, আচাৰ -অনুষ্ঠান গঢ় লৈ উঠিছে। হালজোৰা, নাঙলধোৱা ইত্যাদি। শালি খেতিৰ বাবে উজনি অসমত এডৰা মাটিও পাঁচবাৰকৈ হাল বোৱা হয় আৰু প্ৰত্যেক চাহৰ নাম বেলেগ বেলেগ। প্ৰথম চাহৰ নাম কঢ়োৱা, দ্বিতীয় চাহৰ নাম সমাৰ বোৱা। এই দুই চাহত সাধাৰণতে *ফাং নাঙল* (একবিশেষ ফালযুক্ত নাঙল) ব্যবহাৰ কৰা হয়। তৃতীয় চাহৰ নাম মৈ দিয়া। এই চাহত মৈ দি মাটিডৰা সমান কৰা হয়। চতুৰ্থ চাহক কোৱা হয় কঠীয়া তোলা আৰু শেষত চাহ দিয়াৰ পিছত মৈ দি পুনৰ মাটিডৰা সমান কৰা হয়।

নাঙলক লৈ ব্যৱহাৰ হোৱা গীত যোজনা আদি হ'ল ঃ

১. বাটত নাঙল নাচাচিবা / লোকৰ কথা নুশুনিবা।

২. চিত পখিলা তিনি মুৰ দহ ঠেং ক'ত দেখিলা ? (সাথৰ)

ডাকৰ বচন- নাঙল বলধৰ সবাৰে আশ/ যাৰ নাই তাৰ সকলে নাশ।।
জেঠমাহ গৈল বিনা লাঙ্গলে/ তেতিয়া কিমতে কিৰিষে ফলে।।
কিৰিষিত যদি কৰিবা মন /হাল গৰু বাখি কৰিবা মন

(*দৈনিক জনমভূমিৰ* 'দেওবৰীয়া বিবিধ'ৰ পৰা সংগৃহীত।)

গো. সূ.

।। নাঙেলী গীত ।।

দৰঙত প্ৰচলিত নাঙেলী গীত কৃষিজীৱী সমাজৰ উৰ্বৰতাৰ প্ৰতীক। নাঙেলী গীতক *নাইলেনী* বা *লাইলাং* বুলিও কোৱা হয়। নাঙল কৃষিজীৱী সমাজৰ এক অপৰিহাৰ্য সঙ্গুলি। হ'ল-কৰ্ষণ আচলতে যৌন আচাৰাদিৰ প্ৰতীক। সেয়ে হ'ল-কৰ্ষণ কৰোঁতাসকলে সচৰাচৰ ব্যৱহাৰ কৰা গীতবোৰকেই নাঙেলী গীত হিচাপে জনাজাত হ'ল। কৃষি কাৰ্যৰ লগত যৌন-সম্পৰ্ক ওতঃপ্ৰোত। বিশেষকৈ যৌন প্ৰকাশক নৃত্য-গীত-মাতেৰে কৃষিজীৱী সমাজে আই বসুমতীক উৰ্বৰ কৰি তোলাৰ প্ৰৰণতাৰ ফলতেই বিহু নৃত্য-গীত, হুদুম পূজাৰ গীত আদিৰ পৰম্পৰা বিদ্যমান। সেয়ে এই নৃত্য-গীতবোৰ বাহ্যিক দৃষ্টিত অশ্লীল ধৰ্মী। নাঙেলী গীতবোৰ সচৰাচৰ শুদ্ধ আৰু অশুদ্ধ এই দুই ভাগত ভগাব পাৰি। অশ্লীলতাৰপৰা মুক্ত গীতখিনিকেই শুদ্ধ আৰু অশ্লীলযুক্ত গীতখিনিক অশুদ্ধ বোলা হয়। কিন্তু শুদ্ধ গীতৰ সংখ্যা যথেষ্ট কম। মুখ্যতঃ কৃষকসকলে ব্যৱহাৰ কৰা এই নাঙেলী গীতবোৰ লাহে লাহে গৰখীয়াসকলৰ মাজতহে সীমাবদ্ধ হ'ল। উন্মুক্ত গৰুৰ বিচৰণ ভূমিত প্ৰায় নাৰী সংগতিবিহীন জীৱন-যাপন কৰা গৰখীয়াসকলেই এই নাঙেলী গীতবোৰৰ ধাৰক আৰু বাহকৰূপে পৰিগণিত হ'ল। ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই গৰখীয়াৰ ৰূপ ধৰি লগৰীয়াসকলৰ সৈতে গোপিনীসকলক জোকোৱা গীতবোৰকো নাঙেলী বোলা কথাষাৰো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। শ্ৰীকৃষ্ণই নিজেই এই গীতবোৰ লগৰীয়াসকলক শিকাইছিল। নাঙেলী গীততেই এই পৰম্পৰাৰ উল্লেখ আছে, -

বৃন্দাৱনতে কৃষ্ণ গোসাঁই গৰু চাৰে/ লগতে শিশুকে লই।
নন্দৰ গোৱালী দেখি বনমালী/ মোহন বংশীক বাই।
সকলো শিশুকে একত্ৰিত কৰি/ নাঙেলী গীতকে শিকায়।

সিদিনাৰ পে গৰখীয়া সবে/ নাঙেলী গীত গায়।

বিহগীতৰ ত্রিপদী ছন্দৰ দৰে এই নাঙেলী গীতবোৰৰ সংখ্যা 'ওঠৰ কুৰি' বুলি পৰম্পৰা প্রচলিত। কৃষিজীৱী সমাজখনৰ লোক-জীৱনৰ আশা-আকাঙ্খা, কামনা-বাসনা, বিৰহ-ব্যথা নাঙেলী গীতবোৰৰ মাজেদি সুন্দৰ ভাৱে প্রকাশ পাইছে। যৌন-আকাঙ্খা ইয়াৰ মূল ভিত্তি। এটি নাঙেলী গীতৰ উদাহৰণ -

মহৰ শিং কেঁকোৰা মহৰ শিং বেকোঁৰা/ মহৰ শিং ভাঙিল ঐ যুঁজত।
অমুকা পৈয়েৰক জোকাই তই নলবি/ মহৰ শিং সোমাই দিম 'মুখত'।
(সংশোধিত)

প. বা.

।। নাটুৱা (নটুৱা নাচ)।।

অসমত বসবাস কৰা পাতৰ ভূমিজ, মুণ্ডা, ওৰাং প্রভৃতি চাহ জনজাতি লোকৰ মাজত প্রচলিত এটি উল্লেখযোগ্য নাচ হৈছে *নাটুৱা*। চাহ জনজাতিলোকৰ বিয়াত এই নাচ এক আকর্ষণীয় বিষয়। তদুপৰি আন আন সামাজিক উৎসৱতো এই নাচ অনুষ্ঠিত হয়।

নাটুৱা জনে ভাওনাত ভাৱৰীয়াই পিন্ধা পোচাক পিন্ধে আৰু মূৰত মুকুট থাকে। ভৰিত পিন্ধে 'ঘুংগুৰ' (জুনুকা)। হাতত লয় ঢাল আৰু তৰোৱাল। নাটুৱাজনে বাদ্য আৰু গীতৰ ছেৱে ছেৱে এক বিশেষ ভংগীৰ নৃত্য পৰিৱেশন কৰে। এই নৃত্যত বজোৱা বাদ্যবোৰ হ'ল— (ক) ভেঁড় (এক বিশেষ ধৰণৰ পেঁপাৰ দৰে বাদ্য, দীঘলে আঠ-দহ হাত) (খ) ঢাক (এবিধ ডাঙৰ আৰু দীঘল ঢোল) (গ) চহনাই (এবিধ পেঁপা; আগ অংশ পিতলৰ আৰু মুখত লগাই বজোৱা অংশ তালপাতৰে তৈয়াৰী) (ঘ) কুৰুধাতু (শিঙাৰ দৰে এবিধ দীঘল বাদ্য)। সাধাৰণতে বৰযাত্রীৰ লগত আগে আগে নাটুৱাই নাচি নাচি গৈ থাকে। নাটুৱা কুৰিজন পর্যন্ত থাকিব পাৰে। কইনাঘৰীয়া বা আন লোকে বৰযাত্রীক আগছিলে নাটুৱাই নৃত্য পৰিৱেশন কৰি দেখুৱাব লাগে। কইনা ঘৰতো নাটুৱাৰ নাচ অনুষ্ঠিত হয়। এই নাচ বর্তমান মধ্যপ্রদেশ আৰু বিহাৰৰ কোনো কোনো ঠাইত প্রচলিত আছে। সেই ঠাইৰপৰা অসমলৈ প্রব্রজন কৰা উল্লিখিত জনজাতি লোকৰ মাজত এই নাচ প্রচলিত। অতীতত এটা জাতিক লগত আন এটা জাতিৰ সঘনে যুদ্ধ-বিগ্রহ লাগিছিল। এটা জাতিয়ে যুদ্ধলৈ আগবাঢ়ি যাওঁতে নতুবা যুদ্ধজয় কৰি উলটি আহোঁতে যুঁজাৰু দলৰ আগত এনে নাটুৱা দল নিছিল। সেই পৰম্পৰা বর্তমান বৰযাত্রী আগবাঢ়ি যাওঁতে প্রচলিত থকা হৈ ৰ'ল। হাতৰ ঢাল আৰু তৰোৱালৰ জৰিয়তে যুদ্ধ কৰাৰ অংগি-ভংগীয়েই এই নাচৰ বিশেষ মুদ্রা। (তেজপুৰৰ চতিয়া অঞ্চলৰ এজন 'নাটুৱা' শ্রীযুত জীতবাহান পাতৰৰপৰা বর্ণনা আহৰণ কৰা হৈছে।)

গো. সূ.

।। নাদু-ভংগি ।।

সত্রৰ ন শিকাৰুৱে জয়জয়তে নাদু-ভংগিৰ নাচ শিকে। ইয়াত তিনিজোৰ গোপ-গোপী উলিওৱা নিয়ম। প্রথম জোৰা নটুৱাই পিন্ধে কৃষ্ণৰ সাজ, দ্বিতীয় জোৰাৰ নটুৱাই গোপীৰ আৰু তৃতীয় জোৰাই ঝুমুৰৰ সাজ পিন্ধি নাচিবলৈ লয়। নাচৰ ভাগ দুটা - বামদানি

আৰু গীতৰ নাচ। নাদু-ভংগিৰ সাজ সম্পৰ্কে নাৰায়ণচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱে লিখিছে - 'কঁকালত ৰঙা চুৰিয়া বা পাটৰ চুৰিয়া, ভৰিত নুপুৰ, গাত চুটি হাতৰ বুকুফলা ক'লা চোলা, মূৰত ৰঙা, হালধীয়া বা বগা কাপোৰ। তাৰ ওপৰত বনকৰা নটুৱা টুপী, হাততে বাজু।'

'ৰামদানিত দুখনি তালেৰে বাজনা শেষ কৰা হয়। এই নাচত ৰক্ত তালৰ ব্যৱহাৰ অপৰিহাৰ্য। শংকৰদেৱৰ কীৰ্তন থাপনিৰ দিনাখন নাদু-ভংগিৰ নৃত্যৰ বাবে শাৰংগ ৰাগত 'অৰ সখি পেখো মদন গোপাল' গীতটি গাবই লাগিব। গীত শেষ হোৱাৰ লগে লগে নাচৰ ইতি পৰে।

না. দা.

।। নামডুমডুমীয়া সত্ৰৰ আহিনী মেলা।।

ভক্তি পৰম্পাৰৰে মুখৰ এটি পৰিত্ৰ অনুষ্ঠান নামডুমডুমীয়া সত্ৰৰ আহিনী মেলা। আহিন মাহৰ কৃষ্ণা চতুৰ্থীত তিনিদিনীয়াকৈ এই মেলাৰ আয়োজন কৰা হয়। আহিনী মেলাৰ মুখ্য আকৰ্ষণ সমূহীয়া ভাওনা। আহিনী মেলাৰ তিনিও দিন বিভিন্ন ঠাইৰপৰা অহা জন সমাৱেশেৰে ডুমডুমীয়া সত্ৰ উৎসৱ মুখৰ হৈ থাকে। ৰৰপেটা সত্ৰৰ সত্ৰাধিকাৰ মথুৰা দাস বুঢ়া আতাৰ তিথিৰ দিনা আহিনী মেলাৰ শুভাৰম্ভ হয়। সেইদিনাখন গাঁৱৰ লোকসকলে নিজৰ নিজৰ ঘৰৰ লাও, কোমোৰা, মাটি মাহ আদি নামঘৰৰ ভঁৰালীক অৰ্পণ কৰে। সন্ধিয়া সকলোবোৰ বস্তু ৰাইজৰ মাজত ভঁৰালীয়ে সমপৰিমাণে বিতৰণ কৰে। ইয়াকে নামডুমডুমীয়া সত্ৰৰ *লাওভোজনী* বোলা হয়। নিশালৈ প্ৰতিগৰাকী নামডুমডুমীয়াবাসীয়ে লাওভোজনীৰে এসাজ তৃপ্তিৰে খায়। দ্বিতীয় দিনা, কৃষ্ণা চতুৰ্থীৰ দিনা মেলাৰ মুখ্য আকৰ্ষণ হ'ল- সেইদিনা পুৱাৰ প্ৰসংগেৰে আধ্যাত্মিক বাতাৱৰণৰ সৃষ্টি কৰি মেলাৰ পাতনি তৰা। দুপৰীয়া নাম কীৰ্তন, বৈকুণ্ঠৰ অমৃত প্ৰসাদ বিতৰণ, বিয়লি প্ৰসংগ আৰু সন্ধিয়া ভাওনাৰ আয়োজনত সকলো ব্যস্ত হৈ পৰে। গাঁওখন ৰৰধেমালি, সৰু ধেমালি, ন-ধেমালি, ৰৰপেটা ধেমালি আৰু পৰৱৰ্তী স্তৰৰ ভাওনাৰে ৰজন জনাই উঠে। মেলাৰ তৃতীয়দিনা দিনতেই ভাওনাৰ আয়োজন হয়। বধকাব্যৰ আধাৰত গাঁৱৰ চেমনীয়াসকলে ভাওনা পাতে। এই ভাওনাই ৰাজ পথো স্পৰ্শ কৰে। সন্ধিয়া ভাওনাৰ অন্ত পৰে। নামডুমডুমীয়া সত্ৰৰ আহিনী মেলাই ডেকা-বুঢ়াসকলোকে ভক্তি আৰু শ্ৰদ্ধাৰ একেডাল বান্ধোনেৰে বান্ধি অসমীয়া সংস্কৃতি প্ৰোজ্জ্বল কৰাত গভীৰ ভূমিকা পালন কৰি আহিছে।

বি. পা.

।। নামাজ ।।

নামাজ হ'ল মুছলমান সমাজৰ ইছলাম ধৰ্মৰ পাঁচটা ভেটিৰ দুই নম্বৰ ভেটি। প্ৰথম ভেটি হ'ল *ইমান*। ই ইছলাম ধৰ্মৰ প্ৰধান অংগ।

আমাৰ প্ৰিয় আখেৰনবী আহমদে মোজতবা মহম্মদ মেস্তেফা ছাল্লাল্লাহো আলয়হে ওৱাছাল্লামে যেতিয়া খোদাতালাৰ আমন্ত্ৰণক্ৰমে হজৰত জিবৰাইল আলায়হেচ্ছা লামৰ লগত মেৰাজলৈ যায়, সেই ৰাতি আল্লাহ পাকে হজৰতৰ উম্মতসকলৰ বাবে পঞ্চাচ অক্ত নামাজ

ফৰজ কৰি (পঢ়িবলৈ ঠিক কৰি) দিয়ে। হজৰত মহম্মদ (দঃ) খোদাতালাৰ লগত দেখা কৰাৰ পিছত উভতি আহিবৰ সময়ত ৰাস্তাত হজৰত মুছা আল্লাহেছ্বালামৰ লগত দেখা হয়। তেওঁ কথাৰ ছলেৰে হজৰত মহম্মদক (দঃ) সুধিলে - "আল্লাৰ ওচৰৰপৰা কি আনিলে?"

হজৰত মহম্মদে (দঃ) ক'লে "মই খোদাতালাৰ ওচৰৰপৰা পঞ্চাশ অৱাক্তৰ নামাজ লৈ আহিছোঁ।" হজৰত মুছাই (আঃ) তেতিয়া ক'লে যে আপোনাৰ উম্মতসকল বৰ দুৰ্বল। তেওঁলোকে ইমানবোৰ নামাজ পালন কৰিবলৈ অক্ষম হ'ব পাৰে, আপুনি নামাজৰ অৱাক্ত কম কৰি লৈ আহক। হজৰত মুছা (আঃ)ৰ কথা শুনি তেওঁ খোদাৰ ওচৰলৈ উভতি গৈ কাকুতি-মিনতি কৰি নামাজৰ অৱাক্ত কম কৰিবলৈ কোৱাত আল্লাহতালাই চল্লিশ অৱাক্ত নামাজ ঠিক কৰি দিয়ে। তেওঁ উভতি আহোঁতে আকৌ মুছায় (আঃ) সুধি চল্লিশ অৱাক্তৰ কথা জানিব পাৰি ক'লে যে চল্লিশ অৱাক্ত বহুত বেছি হয়, গতিকে আৰু কিছু কমাই আনিব লাগে। তেতিয়া হজৰত মহম্মদে আকৌ খোদাৰ ওচৰলৈ গৈ কাকৌ কৰাত আল্লাহতালাই তেওঁৰ বান্দাসকলৰ বাবে দয়া কৰি মাত্ৰ পাঁচ অৱাক্ত নামাজ ঠিক কৰি দিয়ে। নামাজ চাৰি প্ৰকাৰৰ (১) ফৰজ, (২) ৱাজেব, (৩) চুন্নত আৰু (৪) নফল।

এই পাঁচ অৱাক্ত নামাজ ইছলাম ধৰ্মৰ মূল স্তম্ভ। এই নামাজৰ দ্বাৰায় আল্লাহতালাৰ দীদাৰ (সাক্ষাৎ) লাভ কৰা যায়, অশান্ত মনক শান্তি দিয়া যায়, মৃত্যুঞ্জয়ী হোৱা যায়, ভয়াতুৰ অৱস্থাত আল্লাৰ অভয় বাণী, প্ৰেম-প্ৰীতি, ভালপোৱা লাভ কৰিব পাৰি।

নামাজ পঢ়াৰ অৰ্থই হ'ল আল্লাহতালাৰ দীদাৰলৈ যোৱা। আমি আল্লাহতালাক দেখা নাই ঠিকেই কিন্তু তেওঁতো আমাক দেখি আছে।

নামাজৰ যিমানেই দুঃখ-কষ্ট, দীন-দৈন্য, ভয়-ভাৱনা, অশান্তি আদি নাথাকক কিয়, পৱিত্ৰ মনেৰে নামাজ আদায় কৰিলে সেইবোৰ জ্বালা যন্ত্ৰনাৰপৰাও মুক্ত হ'ব পাৰি আৰু ক্ষণস্থায়ী দুনিয়াৰ মায়া শয়তানী প্ৰৰোচনাৰপৰাও ৰক্ষা পাব পাৰি। পাঁচ অৱাক্ত নামাজ পঢ়িলে স্বাস্থ্য ভালে থাকে আৰু মন পৱিত্ৰ হয়। উন্মাদ, অজ্ঞান আৰু নাবালকৰ বাহিৰে সকলো মুছলমানৰ-নাৰীৰ বাবে পাঁচ ওৱাক্ত নামাজ পঢ়া কৰ্তব্য।

নামাজ পঢ়াৰ আগতে শৰীটোক পৱিত্ৰ কৰা আৰু শৰীৰ ঢকা, ওজু কৰা, নামাজ পঢ়া ঠাইখিনি পৱিত্ৰ থকা দৰকাৰ।

পাঁচ অৱাক্ত নামাজৰ সময় হ'ল - (১) সূৰ্যোদয়ৰ আগে আগে (ফজৰ নামাজ), (২) দুপৰীয়াৰ সূৰ্য পশ্চিমপিনে হালিলে (জহৰৰ নামাজ), (৩) সূৰ্য অস্ত যোৱাৰ প্ৰায় দুঘণ্টামান আগত (আছৰৰ নামাজ), (৪) সূৰ্যাস্তৰ লগে লগে মগৰিবৰ নামাজ আৰু (৫) সন্ধিয়া প্ৰায় আঠটামান বজাত (এশাৰ নামাজ)। তদুপৰি প্ৰতি শুক্ৰবাৰে জুম্মাৰ নামাজ, তাহাজ্জুদ নামাজ, ঈদৰ নামাজ, তাৰাবীৰ নামাজ, শ্বৱেবাৰাতৰ নামাজ শ্বৱেকদৰৰ নামাজ আদি বহুপ্ৰকাৰৰ নামাজ আছে।

চলন্ত নাও-জাহাজ, ৰেলগাড়ী আদিৰ ওপৰতো নামাজ পঢ়াৰ বিধান আছে। কিন্তু নামাজ পঢ়ি থাকোঁতে যদি যানখন ঘুৰি যায় তেতিয়া নামাজীয় ঘুৰিব নালাগে। নামাজ শেষ হ'লে আকৌ কেৱলামুখী (পশ্চিমমুখী) হৈ বাকী নামাজ শেষ কৰিব।

প. আ.

।। নাৰায়ণী মুদ্রা ।।

মেচ হাৰিয়া মণ্ডলৰ পুত্ৰ বিশুৱে সৰু সৰু ৰজা আৰু ভূঞাসকলক পৰাস্ত কৰি পশ্চিমে ৰঙ্গদীত আৰম্ভ কৰি পূবে কৰতোৱা নৈ লৈকে নিজৰ দখললৈ আনি এখনি ৰাজ্য স্থাপন কৰে। ১৫১৫ খ্ৰীঃত বিশুৱে ৰজা হৈ বিশ্বসিংহ নাম লয় আৰু তেওঁৰ ৰাজ্যখন কোচ ৰাজ্য ৰূপে জনাজাত হৈ পৰে। লেনদেনৰ বাবে বিশ্বসিংহই নিজা নামত মুদ্রা মৰোৱা নাছিল। কোচ ৰাজ্যত জয়জয়তে মুদ্রা মৰায় - বিশ্বসিংহৰ পুত্ৰ মহাৰাজ নৰ-নাৰায়ণে। নৰ-নাৰায়ণৰ মুদ্রাবোৰ আহোম স্বৰ্গদেৱসকলৰ দৰে অষ্টকোণী নাছিল - ৰঙ্গ বংগদেশৰ ছচেন চাহৰ মুদ্রাৰ দৰে ঘূৰণীয়াহে আছিল। মুদ্রাবোৰত দুটাকৈ বৃত্ত বৰ্তমান। দুই বৃত্তৰ মাজত কিছু সংখ্যক বিন্দু দেখা যায়। ভিতৰৰ বৃত্তৰ খালি ঠাইৰ এপিঠিত ৰজাৰ নাম আৰু মুদ্রা মৰা শক আৰু আনফালে উপাস্য দেৱতাৰ নাম উদ্‌গত হোৱা চকুত পৰে। যেনে - (টকা) প্ৰথম পিঠি - (*প্ৰথম শাৰী*) শ্ৰীশ্ৰী, (*দ্বিতীয় শাৰী*) মল্লনাৰায়, (*তৃতীয় শাৰী*) ণস্য শাকে, (চতুৰ্থ শাৰী১৪৭৭; (*দ্বিতীয় পিঠি*, প্ৰথম শাৰী) শ্ৰীশ্ৰী (*দ্বিতীয় শাৰী*) শিৱচৰণ, (*তৃতীয় শাৰী*) কমল মধু (*চতুৰ্থ শাৰী*) কৰস্য। মহাৰাজ নৰনাৰায়ণে তেওঁৰ জীৱন কালতে ৰাজ্যখন দুভাগ কৰে। সোণকোষ নৈৰ পূৰ্বভাগ ভাতৃ চিলাৰায়ৰ পুত্ৰ ৰঘুদেৱক কৰদ ৰাজ্য ৰূপে প্ৰদান কৰি পশ্চিম ভাগ আপোন পুত্ৰ লক্ষ্মীনাৰায়ণলৈ ৰাখে। ৰাজ্য দুখনৰ নাম যথাক্ৰমে কোচ হাজো আৰু কোচবেহাৰ হয়। মহাৰাজ নৰনাৰায়ণে ৰঘুদেৱক নিজা নামত মোহৰ মৰাৰপৰা বিৰত থাকিবলৈ আদেশ দিছিল যদিও মল্লদেৱৰ মৃত্যুৰ পিছত ৰঘুদেৱে স্বাধীনতা ঘোষণা কৰি আপোন নামত মুদ্রা চলায়। তেওঁৰ মুদ্রাবোৰ এনে ধৰণৰ -

প্ৰথম পিঠি (*প্ৰথম শাৰী*) শ্ৰীশ্ৰী, (*দ্বিতীয় শাৰী*) ৰঘুদেৱ না (*তৃতীয় শাৰী*) ৰায়ণ ভূপা, (*চতুৰ্থ শাৰী*) লস্য শাকে, (*পঞ্চম শাৰী* ১৫১০); দ্বিতীয় পিঠি (*প্ৰথম শাৰী*) শ্ৰীশ্ৰী (*দ্বিতীয় শাৰী*) হৰগৌৰী, (*তৃতীয় শাৰী*) চৰণ কম (*চতুৰ্থ শাৰী*) ল মধুক (*পঞ্চম শাৰী*) ৰস্য। এই লৈ লক্ষ্মীনাৰায়ণৰ সৈতে ৰঘুদেৱৰ বিবাদ আৰম্ভ হয় আৰু অৱশেষত দুয়োজনে ধৱংসৰ বাটত খোজ পেলায়। মহাৰাজ লক্ষ্মীনাৰায়ণে উপায়ন্তৰ হৈ মোগলৰ কৰতলীয়া বুলি ঘোষণা কৰিবলৈ বাধ্য হয়। মোগল সম্ৰাটে তেতিয়া লক্ষ্মীনাৰায়ণক নিজাববীয়াকৈ মুদ্রাত মোহৰ মৰাটো বন্ধ কৰি দিয়ে। উপায়ন্তৰ হৈ লক্ষ্মীনাৰায়ণে অসম্পূৰ্ণ ভাৱে আধলি মুদ্রা চলায়। আধলি মৰোৱা মুদ্রা যন্ত্ৰ আধলিৰ আকাৰতকৈ ডাঙৰ আছিল আৰু তাৰ লিপিও আধৰুৱা। সেইবাবে এই মুদ্রাবোৰ নাৰায়ণী মুদ্রা ৰূপে পৰিচিত। মহাৰাজ লক্ষ্মীনাৰায়ণৰ নাতি প্ৰাণ নাৰায়ণৰ দিনৰেপৰা কোচবেহাৰত আকৌ নিজা নামত টকাৰ মোহৰ মৰা ব্যৱস্থা হয়।

না. দা.

।। নিকাহ ।।

নিকাহ মুছলমান সমাজৰ একপ্ৰকাৰ সামাজিক চুক্তি যদিও ইয়াত শৰিয়তৰ দ্বাৰা নিৰ্দেশিত কিছুমান নীতি-নিয়ম পালন কৰা দেখা যায়। অসমৰ মুছলমান সমাজৰ নিকাহত

কিছুখিনি থলুৱা লোকাচাৰ অন্তর্ভুক্ত হোৱাটো উল্লেখযোগ্য। দৃষ্টান্ত স্বৰূপে, অসমৰ কোনো কোনো অঞ্চলৰ মুছলমান সমাজৰ বিয়াত পঞ্জিকা চাই দিন-বাৰ নির্ধাৰণ কৰা, বিয়া-নাম গোৱা, গাত মাহ-হালধি সনা, তামোল-পাণ সলোৱা ৰীতি প্রবর্তিত হৈছে। নিকাহত পালন কৰিবলগীয়া কেইটামান নিয়ম : *ইজাব-ও-কবুলকম* মতে, জয়জয়তে দৰাঘৰৰপৰা কোনো মধ্যস্থ ব্যক্তি গৈ কইনাৰ অভিভাৱকৰ অভিমত লোৱা প্রয়োজন। ছোৱালী ঘৰৰ অসম্মতি নাথাকিলে এদিনাখন ল'ৰাৰ দেউতাক গৈ ছোৱালীৰ ঘৰ পায়। উভয় অভিভাৱকৰ মাজত *মোহৰ দেনাৰ* আলোচনা চলে। দৰাই কইনাক দিবলগীয়া চুক্তিবদ্ধ টকাই হ'ল মোহৰ বা মেহেৰ। এই মোহৰৰ সংখ্যা দহ দিৰহামৰপৰা কেবা শ বা হাজাৰ পর্যন্ত হ'ব পাৰে।

নিকাহ অনুষ্ঠিত হয় কন্যা ঘৰত। শুভক্ষণত দৰাই নতুন সাজ-পাৰ পিন্ধি সমদলেৰে কইনা ঘৰলৈ যায়। কইনায়ো হিন্দু কন্যা এজনীৰ দৰে নতুন পাটৰ বিহা-মেখেলা-চাদৰ আৰু অলংকাৰ-পাতি পিন্ধি দৰাৰ অপেক্ষাত থাকে। দৰা গৈ কন্যাঘৰ পোৱাৰ লগে লগে তেওঁক আদৰি নি বিশেষ বেদীত বহুৱায়। বহু ঠাইত *মোল্লাই কলমা* পঢ়ে আৰু তাৰ পিছত আৰম্ভ হয় - নিকাহৰ সোধ-পোচ। ইয়াৰ বাবে এজন উকিল আৰু দুজন সাক্ষীৰ প্রয়োজন। উকিলে দৰাৰ সবিশেষ জনাই কইনাৰ সম্মতিলৈ বাট চায়। কন্যাই সম্মতি দিয়াৰ পিছত দৰা আৰু দৰাপক্ষৰ মানুহক জনোৱা হয়। তেতিয়া দৰাই সম্মতি দিয়ে। এই মোকাবিলাৰ কথাখিনি *কাবিলনামাত* লিপিবদ্ধ হ'ব লাগে যদিও অসমত এই নীতি প্রায় নাইকিয়া। মোকাবিলাৰ পিছতেই নিকাহৰ মূল কার্যৰ শেষ হয়। ইয়াৰ পিছত কইনাক মাজলৈ অনা হয়। তেওঁ দৰাক *তচলিম* কৰে - দৰা-কইনাই সমাজলৈ *তচলিম* আগবঢ়ায়। সমজুৱাই আশীর্বাদ দিয়ে। কোনো কোনো ঠাইত দৰা-কইনাক ৰঙাতলিত একেলগে বহাই কো�ৰাণৰ অংশ বিশেষ পাঠ কৰি শুনায়। অঞ্চল বিশেষে ঘৰৰ ভিতৰত আঙুঠি লুকোৱা, পাণ-তামোল সলোৱা স্ত্রী আচাৰসমূহো পালন কৰে। বিয়া নামো গায়। নিকাহৰ অন্তত কইনা দৰা ঘৰলৈ যোৱা নিয়ম।

না. দা.

।। নিকা সংহতি।।

মণিৰাম দেৱান ৰৰভাণ্ডাৰ ৰৰুৱাই তেওঁৰ *বুৰঞ্জী-বিৰেক* ৰত্নত বিশ্লেষণ কৰি দেখুৱাইছে যে 'নিৰঞ্জন গোলোকধাম বৈকুণ্ঠৰপৰা নিত্যসংহতিৰ সৃষ্টি। 'এই সংহতিত শিৰ সম্প্রদা,বেদশিৰোৰত্ন, উপনিষদ শৰণ, ৰহস্য ভজন হনুমন্তী কাষ্ঠা, নৈষ্কর্ম প্রবর্তন, কৈৱল্য আচাৰ।' তদুপৰি 'সকলজনা পুৰুষক গুৰু বুলিবাৰ শিকাই কাৰণ শ্রীশংকৰ মহাপুৰুষে শ্রী মাধৱপুৰুষক হে দিলে, শ্রীমাধৱ পুৰুষহে এই ধর্ম প্রচাৰিলে। .... দুইজনা গুৰু পুৰুষক দশম-কীর্তন-ঘোষা- ৰত্নাৱলী এই চাৰি শাস্ত্রত কি ৰূপ দেখিব, ভাৱিব, পুজিব তাক বুজাই।' পদ্ম-আতাক বহুতে নিকা সংহতিৰ প্রবর্তক বুলিব খোজে। দ্বাৰিকা দ্বিজ প্রমুখ্যে কোনো কোনো চাৰিতকাৰে মথুৰা দাস আৰু পদ্মআতাক পুৰুষ সংহতিৰ অন্তর্ভুক্ত কৰিবলৈ বিচৰাটো মন কৰিবলগীয়া। কৃষ্ণ বা বিষ্ণুমূর্তি পূজাৰ ওপৰত এই সংহতিৰ লোকসকলে কোনো গুৰুত্ব নিদিয়ে, ভাগৱতত আস্থাই এই সংহতিৰ মূল কথা। বামুণীয়া ক্রিয়াকার্যৰ প্রভাৱে এই

সংহতিত স্থান লাভ কৰিব পৰা নাই। ৰৰপেটা, কমলাবাৰী আৰু মধুপুৰ-এই সংহতিৰ অন্যতম প্ৰধান সত্ৰ। ৰৰপেটা সত্ৰৰ প্ৰতিষ্ঠাপক মাধৱদেৱ যদিও গুৰুজনা কোচবিহাৰলৈ যোৱাৰ কালত মথুৰাদাস আতাক এই সত্ৰৰ দায়িত্ব অৰ্পণ কৰে। নিকা সংহতিৰ আন সত্ৰৰ ভিতৰত খটৰা, ঢোপগুৰি আৰু চমৰীয়া উল্লেখযোগ্য। *বুৰঞ্জী বেৰেক* ৰত্নৰ মতে , 'কমলাবাৰীৰ প্ৰধান এই সম্প্ৰদায়ৰ মুদৈভেটি, বদুলা, হৰিপুখুৰী, ৰৰজহা, জৰাবাৰী, পাণবাৰী, দুমদুমীয়া, ভাটৌকুছি, তিপাম, চিনাতলী - এই দহখন সত্ৰ আছে।'

(ডঃ নিৰুপমা মহন্তৰ *সত্ৰ সংস্কৃতি ৰূপছায়াৰ* আধাৰত যুগুতোৱা)

না. দা.

।। নিচুকনি গীত ।।

নিচুকনি গীত সৰু ল'ৰা-ছোৱালীক ওমলোৱা গীত। এইবোৰক ধাইনামো বোলা হয়। সৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ কান্দোন বন্ধ কৰি আনন্দ দিবৰ বাবে এনে গীতৰ যোগেদি নিচুকোৱা হয়। মিঠা কোমল সহজ-সৰল গীতবোৰৰ যোগেদি শিশু মনক এনে এখন 'সব পেয়ছি'ৰ দেশলৈ লৈ যোৱা হয় য'ত কালৰ দৌৰাত্ম্য নাই; দূৰত্বৰ ব্যৱধান নাই। যি বিচাৰে তাকে পায়। সেয়েহে গীতবোৰত শিশুৰ চিৰ পৰিচিত জোন, বেলি, তৰা, ফুল, চৰাই, শিয়াল, আদি জন্তুৰ কথা মনোৰমভাৱে বৰ্ণিত হৈছে। শিশুৰ মনে যুক্তিৰ সূত্ৰত ধৰি গতি নকৰে, সেয়ে এই গীতবোৰৰ কথা যুক্তিৰ ভেটিত প্ৰতিষ্ঠিত নহয়। শিশুৰ মনত বাস্তৱ অবাস্তৱৰ একো প্ৰভেদ নাথাকে। সেয়ে নিচুকনি গীতত অলৌকিকতাৰ প্ৰধান্য দেখা যায়। বয়স্কসকলৰ মনত অসংলগ্ন যেন লগা কথা শিশুৰ বাবে জীৱন্ত সত্য। এই অসংলগ্নতাতেই ধাইনামবোৰৰ অনুপম সৌন্দৰ্য নিহিত হৈ আছে। কল্পনাপ্ৰৱণ, বিশ্বাসপ্ৰৱণৰ লগত ৰঙ্গিতা খোৱাকৈ এই গীতবোৰ ৰচিত হৈছে। জোন পৃথিৱীৰ সকলো শিশুৰে অতি পৰিচিত অতি আপোন। সেয়ে বিভিন্ন দেশত জোন শিশুৰ মোমায়েক, ককায়েক, বাইদেৱেক বা আই। অসমীয়া নিচুকণি গীততো তাৰ আভাস পোৱা যায় - জোনবাই এ বেজি এটি দিয়া। জোন কাকা আহ আহ।

শিশুৱে ভয় খালে কান্দিবলৈ এৰে। নিচুকনি গীত শিয়াল, কাণখোৱা আদিৰ কথা কৈ শিশুক ভয় খুওৱাৰ ইংগিত পোৱা যায় এইদৰে - 'শিয়ালীয়ে নাহিবি ৰাতি। তোৰে কাণ কাটি লগামে বাতি।' কিছুমান গীত প্ৰশ্ন সোধা আৰু উত্তৰ দিয়াৰ ছলেৰে গোৱা হয় -

'অ ফুল অ ফুল নুফুল কিয়? গৰুই যে আগ খাই মইনো ফুলিম কিয়?

নিচুকনি গীতৰ প্ৰভাৱ বৈষ্ণৱ সাহিত্যতো পৰিছে। মাধৱদেৱৰ বহু ৰৰগীত আৰু শ্ৰীধৰ কন্দলিৰ *কাণখোৱাত* ইয়াৰ প্ৰভাৱ মন কৰিবলগীয়া।

ই. ক.

।। নিমছ'কেৰুড ।।

বৰ্ণাঢ্য কাৰ্বি সংস্কৃতিৰ এটি অন্যতম সম্পদ নিমছ'কেৰুড নৃত্য। কাৰ্বিসকলে মৃতকৰ আত্মাই চিৰশান্তি লাভ কৰাৰ কাৰণে *চ'মাংকান* উৎসৱ পালন কৰে আৰু চামংকান উৎসৱৰ লগত জড়িত থাকে এই নিমছ'কেৰুড নৃত্য। চাৰিদিনীয়াকৈ উদ্‌যাপন কৰা চ'মাংকান উৎসৱৰ

তৃতীয় দিনা দূৰ-দূৰণিৰপৰা অহা ডেকা-গাভৰুৱে নিমহ'কেৰুড নৃত্যত অংশগ্ৰহণ কৰে। এই নৃত্যৰ লগত সংগতি ৰাখি ৰণঢোল (*চেংপি*) আৰু সৰু ঢোল (*চেংহ*) আদি বজোৱা হয়। নিমহ'কেৰুড ডেকা-গাভৰুৰ ৰং-ৰহইচেৰে মুখৰ হোৱা নৃত্যানুষ্ঠান। নিমহ'কেৰুড নৃত্যৰ সময়ত ঢুলীয়াজনে *চেংপালদ'ক* নামেৰে ঢোলৰ ছেও মাৰে আৰু সেই ঢোলৰ ছন্দত ডেকা-গাভৰুসকলে মনে বিচৰা সংগীৰ লগত নৃত্য কৰে। নিমহ'কেৰুড নৃত্যত ডেকা-গাভৰুসকলে নিজৰ ফৈদৰ বাহিৰে বেলেগ ফৈদৰ ডেকা-গাভৰুৰ লগত নৃত্যত অংশ লয়। নিমহ'কেৰুড নৃত্য বৈৰাহিক সম্বন্ধ ৰাখিব পৰা ডেকা-গাভৰুৰ মাজতহে হয়। সেয়েহে একে ফৈদৰ মাজত বিৰাহ নহয় কাৰণে বেলেগ বেলেগ ফৈদৰ ডেকা-গাভৰুৱে লগহৈ নৃত্য কৰে। এই নৃত্যত বিৰাহিত পুৰুষ আৰু মহিলাই নৃত্য পৰিবেশন কৰিব নোৱাৰে। এই নৃত্যত ডেকা-গাভৰুসকলে পৰম্পৰাগত সাজপাৰ পৰিধান কৰে। গাভৰুসকলে *পিনি* (*মেখেলা*) *ৰামকক* (*বেল্ট*) ,*ককদ* (*চাদৰ*) আৰু একফুট বহল আৰু প্ৰায় সাতফুট দীঘল চকচমকীয়া ক'লা সূতাৰে তৈয়াৰ কৰা *জিৰইক* (*সৰুশল*), *পেছেলেং* (*চেলেং চাদৰ*)ত দুয়োটা মূৰত জুনুকা মণি আৰু কাড়িৰে সুশোভিত কৰি নাচনীৰ মূৰটো ওৰণিৰ দৰে ঢাকি পৰিধান কৰে। ডেকাসকলে *পহ* (*পাগ*) *চইইক* (*ক'লা ৰঙৰ চোলা*) ৰ লগতে *পেছেলেং-বিকং আমাং* (চেলেং গামোচা আৰু ফুল বছা গুঁঠা গামোচা) আৰু *চেপান আৰু আপেহ* (ক'লা সূতাৰে বোৱা এবিধ পাতল দীঘল গামোচা) পৰিধান কৰে। নিমহ'কেৰুড নৃত্যই কাৰ্বি জনসংস্কৃতি সমৃদ্ধ কৰাত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছে।

বি. পা.

।। নিয়ৰ ভঙা চিৰা ।।

এটা সময় আছিল - যিটো সময়ত জনসাধাৰণে খোজ কাঢ়িয়ে অহা-যোৱা কৰিছিল। তেতিয়াৰ দিনত স্থল পথত গৰু গাড়ী চলিছিল। সম্ভ্ৰান্ত লোকে হাতীত উঠি ইঠাইৰপৰা সিঠাইলৈ গৈছিল। বিয়া বাৰৰ কালত দৰাপক্ষৰ মতা মানুহখিনিয়ে সাধাৰণতে খোজ কাঢ়িয়ে কন্যাঘৰ পাইছিলগৈ। মুষ্টিমেয় তিৰোতা উঠি গৈছিল গৰু গাড়ীত। বিয়া শেষ হোৱাৰ লগে লগে মতা মানুহখিনি দৰাঘৰলৈ প্ৰত্যাৱৰ্তন কৰে। শীত কালৰ বাট-পথে পো�ৰালী মেলে। ৰাজবাট বাদ দি পথৰুৱা পথে�ৰেই নিয়ৰ গচকি আহি দৰাঘৰত উপস্থিত হয়। বাটৰ ভাগৰ পলাব লাগে। চাহ-পানীৰ চল্‌তি তেতিয়া হোৱাই নাই। ৰাতি টোপনি খতি কৰি অহা মানুহখিনিক আপ্যায়ন কৰা হ'ব কেনেকৈ? মাখন নকটা মহ'ৰ গাখীৰ আৰু চিৰাৰে। নিয়ৰ গচকি আহি বাটৰ ভাগৰ পলুৱাবলৈ দৰাঘৰত ৰাতিপুৱা খোৱা চিৰাই *নিয়ৰ ভঙা চিৰা*। আজিকালি সময় সলনি হ'ল। যান-বাহন চলিল। খোজ কাঢ়ি অহা-যোৱা কৰাৰো প্ৰয়োজন নাইকিয়া হ'ল। গতিকে 'নিয়ৰ ভঙা চিৰা'ৰো নাম আজি হৰলুকী হ'ল।

না. দা.

।। নেকলেচ ।।

নেকলেচ নামটোৰ পৰাই ধৰিব পাৰি যে ই ডিণ্ডিত পিন্ধা এবিধ অলংকাৰ। ৰং বিৰঙৰ পাথৰ, মণিমুক্তা আদিৰে কুন্দাই বা মিনা কৰাই এইবিধ গহনা প্ৰস্তুত কৰা হয়। কেৱল বিৰাহিতা

মহিলাইহে এই অলংকাৰ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে। নেকলেচ বিভিন্ন চানেকিৰ হ'ব পাৰে। ই ডিঙিটোত চাৰিওফালে ঘেৰি থাকি মহিলাগৰাকীক অধিক শুৰনি কৰি তোলে। কইনাৰ বাবে অপৰিহার্য অলংকাৰ।

প্ৰ.শ. গো.

।। নেপালীসকলৰ তীজ উৎসৱ।।

তীজ হ'ল বিবাহিতা নেপালী মহিলাসকলৰ ব্ৰতোৎসৱ। ধর্মীয় কৃত্য জড়িত হৈ থকা এই উৎসৱ পালন কৰা হয় প্ৰতিবছৰৰ ভাদ্ৰ শুক্লা তৃতীয়াৰ দিনা। তীজ উৎসৱৰ দিনা নেপালী মহিলাসকলে উপবাসে থাকি নাচ-গানৰ দ্বাৰা ভক্তি সহকাৰে শিৱ-পার্বতীৰ পূজা কৰে। হিমালয়ৰ পুত্ৰী গৌৰীয়ে অন্ন, জল স্পর্শ নকৰাকৈ সম্পূর্ণ নিৰাহাৰে একচিত্তে ধ্যান কৰি শিৱ দেৱতাক স্বামীৰূপে লাভ কৰা কাহিনীৰ ওপৰত থকা বিশ্বাসৰ আধাৰত নেপালী তিৰোতাই স্বামী আৰু দাম্পত্য জীৱনৰ সুখ-শান্তি, মঙ্গলৰ অর্থে এই ব্ৰত পালন কৰে আৰু একান্ত শ্ৰদ্ধা সহকাৰে *হৰিতালিকা ব্ৰতৰ* কাহিনী শ্ৰৱণ কৰে। তীজৰ সময়ত দূৰ-দূৰণিলৈ বিয়া দিয়া জীয়াৰীসকলক মাকৰ ঘৰলৈ (মাইতী ঘৰ) নিমন্ত্ৰণ কৰাৰ নিয়ম। আহোম ৰজা শিৱসিংহৰ ৰাণী ফুলেশ্বৰী কুঁৱৰীয়ে মাকৰ ঘৰলৈ গৈ কর্কৰা ভাত খাই তৃপ্তি লোৱাৰ দৰে নেপালী জীয়াৰীসকলেও মাকৰ ঘৰলৈ গৈ এই উৎসৱৰ যোগে হেঁপাহ পলুৱাই হাঁহিবলৈ, নাচিবলৈ, খাবলৈ আগ্ৰহেৰে বাট চাই থাকে। মাইতীঘৰৰপৰা বাপেক, ভাই-ককায়েক অথবা নিকট আত্মীয়ৰ নিমন্ত্ৰণ পাই নেপালী জীয়াৰীসকলে উৎসৱৰ আগদিনাই অর্থাৎ ভাদ্ৰ শুক্লা দ্বিতীয়াৰ দিনা মাকৰ ঘৰত উপস্থিত হয় আৰু *দৰ* খায়। মাইতীঘৰত তেওঁলোকৰ বাবে ৰন্ধা বিভিন্ন তৰহৰ খাদ্য-জলপান-মিঠাই আদিকে *দৰ* বুলি কোৱা হয়। সিদিনা তেওঁলোকে আনন্দ মনেৰে দৰ খোৱাৰ পিছত উৎসৱৰ দিনা কোনো ধৰণৰ অন্ন-জল গ্ৰহণ নকৰাকৈ শিৱ-পার্বতীৰ (হৰিতালিকা) ব্ৰত পালন কৰে। তীজ গীতত কোনো ধৰণৰ বাদ্য-যন্ত্ৰৰ ব্যৱহাৰ নহয়। হাত চাপৰি বজাই এইবোৰ গীত গোৱা হয়। গাঁৱৰ অশিক্ষিত নেপালী মহিলাৰ হর্ষ-বিষাদৰ বিচিত্ৰ প্ৰকাশ লক্ষ্য কৰা যায় এই গীতবোৰত। ইসমূহত বিশেষকৈ মাক আৰু সৰু ভায়েকৰ প্ৰতি জীয়ৰীহঁতৰ শ্ৰদ্ধা-মৰম সহানুভূতিৰ প্ৰতিফলন দেখা যায়। আকৌ ভাউজু (নবৌ), নন্দ (ননদ), অমাজু (স্বামীৰ বায়েক), শাশু (শাহু), বুঢ়ী শাশু (শাহু আইতাক)ৰ প্ৰতি বোৱাৰীসকলৰ অসহিষ্ণু ভাৱনাও প্ৰকট হোৱা দেখা যায়। হেঁপাহৰ উৎসৱ তীজলৈ বুলি নিমন্ত্ৰণৰ আশাৰে বাট চাই থকা নেপালী জীয়াৰীৰ উৎকণ্ঠা, উদ্বিগ্নতাৰ কৰুণ ছবি প্ৰকটিত হোৱা এই তীজ গীতটিলৈ মন কৰা যাওঁক— "আগনকো ডিলমা বচি/কালি কৌৱা কা.... কা.../বাবালে পঠায়েকো কে সমাচাৰ/লিয়ায়েও ৰবিলই..." (অর্থ : আগচোতালত পৰি কা কা কৰি পিতায়ে পঠিওৱা কি বাতৰি আনিছানো তুমি?)

বি. ভূ. ব.

।। নেপুৰ।।

নেপুৰ (সংস্কৃত নূপুৰ) ঘনবাদ্য যন্ত্ৰৰ অন্তর্ভুক্ত যদিও ইয়াৰ সম্পর্ক গীততকৈ নৃত্যতহে বেছি। পুৰণি অসমীয়া সাহিত্যত নেপুৰ বা নুপুৰৰ প্ৰয়োগ প্ৰচুৰ। বিয়াহ গোৱা ওজাই ভৰি

নেপূৰ পৰিধান কৰি ওজাপালিৰ পৰিৱেশ্য কলাত প্ৰৱেশ কৰে।

ইয়াৰ সহায়ত ওজাই পালিসকলৰ তালবাদ্যৰ তালৰ সৈতে সম্পৰ্ক ৰখাৰ সুযোগ পায়। ব্যাসৰ ওজাপালিৰ দৰে ৰৰপেটা সত্ৰৰ ওজাপালি আৰু নগএগা ওজাপালিয়ে দুয়োখন ভৰিতে নেপূৰ পৰিধান কৰাটো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। আগতে *আপীওজাপালিৰ* ওজায়ো এইবিধ যন্ত্ৰ পৰিধান কৰিছিল যদিও মাৰেগানৰ ওজাই ইয়াক নিপিন্ধাটো উল্লেখযোগ্য।

(ড° নবীনচন্দ্ৰ শৰ্মাৰ *পৰিৱেশ্যকলা ওজাপালিৰ* আধাৰত যুগুতোৱা।)

না. দা.

।। নেপূৰ বা নূপুৰ।।

এইবিধ ভৰিত পিন্ধা অলংকাৰ। এইবিধ সাধাৰণতে ৰূপৰ অলংকাৰ বুলিব পাৰি। খুব সীমিত সংখ্যক মহিলাইহে সোণৰ নেপূৰ পৰিধান কৰে। নেপূৰৰ চানেকিবোৰ বিভিন্ন গঢ়ৰ। কোনো কোনো নেপূৰত সৰু সৰু ঝুমকাও লগোৱা থাকে, যাতে খোজ কাঢ়িলে ঝুমকাবোৰ বাজি উঠে। কাণত এটি মৃদু অনুৰণন তোলে। এইবিধ অলংকাৰ সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰপৰা বিৱাহিতা মহিলালৈকে সকলোৱে পৰিধান কৰে। ইয়াৰ এটা মূৰত এডাল আঙুঠি লগোৱা থাকে আৰু আনটো মূৰত তাকে এডাল বেঁকা শলখা। তাক টানি আনি ইটোৰমূৰৰ আঙুঠিটোত লগোৱা থাকে। আজিকালি ইয়াৰ নেপূৰ নাম লোপ পাই *পায়েল* নামেৰেহে ই পৰিচিত হ'বলৈ ধৰিছে। আগৰ দিনত ইয়াক *পো-জোপা* বুলি জনা হৈছিল। ইয়াক অভিজাত পৰিয়ালৰ মহিলাইহে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। এইবিধ গহনা সাধাৰণ আৰ্হিৰে গঢ়াই পিন্ধিলে তাক *পাওপদ্ম* বুলিও জনা গৈছিল। প্ৰাচীন কালত মহিলাই ভৰিত খাৰুও পিন্ধিছিল। এই খাৰু নাম আছিল *উজন্টি*। *উজন্টি*ৰ মূৰ দুটাত সিংহ, হাতী, মগৰ আদিৰ চানেকি খোদিত কৰা হৈছিল। এই খাৰুবিলাক সামৰ্থ্য অনুসাৰে সোণ বা ৰূপ দুয়োবিধ ধাতুৰে গঢ়াই পিন্ধিছিল। ভৰিত পিন্ধা খাৰুৰা বাড়ি বুলিও কোৱা উল্লেখ আছে। ভৰিত পটাত পিন্ধা আন কেইবিধমান অলংকাৰ হ'ল *পা-জোন পা-পদ্ম, বিছুৱা* আৰু *আনোৱাট*। আনোৱাট বা বিছুৱাত সাধাৰণতে সাপ বা বৃশ্চিকৰ চানেকি দেখা গৈছিল। কিছুমান সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ মহিলাই ভৰিত কড়িৰ মালাও পিন্ধিছিল। নিয়মিত ৰূপৰ পায়েল বা নেপূৰ আদি পৰিধান কৰিলে গেৰুৱা, কলাফুল আৰু পিঠিৰ নিম্নাংশত বিষ নহয় বুলি কোৱা হয়। ই ৰক্ত সঞ্চালনতো সহায় কৰে। নেপূৰ বা পায়েল পৰিধান কৰিলে হিষ্টৰিয়া শ্বাসতন্ত্ৰ আৰু মূত্ৰ সম্বন্ধীয় বেমাৰৰপৰা কিছু সকাহ পাব পাৰি।

প্ৰ.শ. গো.

।। নোক ফান-টে ।।

গাৰো জনজাতিৰ ডেকা চাঙৰ নাম *নোক ফান টে*। গাৰো ভাষাত *নোক* মানে ঘৰ আৰু *ফান-টে* মানে অবিৱাহিত পুৰুষ। গতিকে অবিৱাহিত লোকৰ আবাসেই *নোক ফান-টে*। প্ৰায়বোৰ গাৰো গাঁৱত নিজা নিজা নোক ফান-টে দেখা যায়। ওখ, আহল-বহল আৰু দীঘল নোক ফান টেসমূহৰ ভাগ দুটা- এভাগ মুকলি আনটো ভাগ বেৰৰ দ্বাৰা আবৃত। মুকলি ভাগ নাচ-গান, খেল-ধেমালি আৰু শিকিবলগীয়া বিভিন্ন কাৰুকাৰ্যৰ অনুশীলনত ব্যৱহাৰ হোৱাৰ বিপৰীতে বেৰ থাক ভাগটো শোৱা কামত লগোৱা হয়। মাটিৰপৰা প্ৰায় ছয়

মিটাৰ উচ্চতাৰ চাং এখনৰ ওপৰত সজা নোক ফান-টে সমূহত দুখনকৈ দুৱাৰ থাকে আৰু দুৱাৰৰ তলত থাকে উঠা-নমাৰ বাবে দুখন জখলা। এডাল গোটা গছত খাপ কাটি সজা জখলাত উঠাৰ সুচলৰ বাবে ঘৰৰ মুখচৰপৰা এডাল দীঘল মোটা ৰচি ওলোমাই ৰখাটো উল্লেখযোগ্য। নোক ফান-টৈৰ দুৱাৰমুখ, মাৰলি আৰু চালত ম'হৰ শিং বা ছাল, গাহৰী, হৰিণ, বাঘ প্ৰভৃতি জীৱ-জন্তুৰ মূৰ আদি আঁৰি ৰখাটো সাধাৰণ নিয়ম। চাংঘৰৰ ওপৰতে নিৰ্মাণ কৰা জুহালত শীত কালত তাপ লোৱাৰ উপৰি গাহৰি, কুকুৰা আৰু হৰিণৰ মণ্ডহ পুৰি খোৱাটো দস্তুৰ। জীৱ-জন্তু আৰু বহিঃ শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ পৰা গাঁৱক ৰক্ষা কৰিবলৈ ডেকাবোৰে নিশাৰ ভাগত নোক ফান-টেত শোৱে। ইয়াত গাভৰুৰ প্ৰৱেশ নিষিদ্ধ। অন্যান্য জনগোষ্ঠীৰ দৰে গাৰো জনজাতিৰ নোক ফান-টেসমূহে ডেকাসকলৰ শাৰীৰিক, মানসিক, নৈতিক আৰু ধৰ্মীয় ভাৱধাৰাৰ দৃঢ় বুনিয়াদ গঢ়াৰ লগতে সাংস্কৃতিক দিশৰো উত্তৰণত সাহায্য দান কৰি অহাটো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ।

না. দা.

।। পকা লাডু ।।

অসমীয়া খাদ্য সংস্কৃতিত পকালাডু (উজনিত *পকামিঠৈ* ৰূপে পৰিচিত) স্থান বিশিষ্ট। ৰঙালী -ভোগালী দুয়োটা বিহুত আন পিঠা পনা লগতে পকামিঠৈ বা পকা লাডু লাগিবই। ল'ৰা জন্মৰ পিছত *লাডু দিয়া নাম* নামনি অসমৰ এটা বিশিষ্ট অনুষ্ঠান। বিয়াৰ *গৰখীয়া ভাৰ*-খনত অন্যান্য খাদ্য সম্ভাৰৰ লগতে থাকে পকা লাডু। আগতে কুঁহিয়াৰ শালত কুঁহিয়াৰ পেৰা শেষ হোৱাৰ দিনাখন কুঁহিয়াৰ পেৰা গৃহস্থসকলৰপৰা পিঠাগুড়ি তুলি পকালাডু বন্ধা এটা দস্তুৰেই আছিল। এইবিধ লাডু বান্ধিবলৈ ভজা পিঠা গুড়ি (কামৰূপত ইয়াক লাওৰা পিঠাগুড়ি বোলে) আৰু জুলীয়া গুড় হ'লেই হ'ল। অৱশ্যে অধিক স্বাদযুক্ত কৰাৰ বাবে জালুকৰ গুড়ি দিয়া প্ৰয়োজন। আৰৈ চাউলৰ পিঠাগুড়ি ভাজি তাত জালুকৰ গুড়ি মিহলাই লোৱাৰ পিছত পকা ফুটত গুড় লগাই লৈ পিঠা গুড়িত ভালদৰে মিহলি কৰি হাতেৰে মুঠি মুঠিকৈ লাডু বান্ধি নভজা পিঠাগুড়িতসেইবোৰ ঢালি লৰাই দিলেই খোৱাৰ উপযোগী পকা লাডু প্ৰস্তুত হয়। বহুতে পকা লাডুত নভজা পিঠাগুড়ি নাসানে। তেতিয়া সি দেখাত অলপ ৰঙচুৰা হয়। পকালাডু অতি সহজে এমাহলৈ সাঁচি ৰাখিব পাৰি।

জ্যো. দা.

।। পঁচতি ।।

পঁচতি শব্দৰ সাধাৰণ অৰ্থ হ'ল - ল'ৰা-ছোৱালী ভূমিষ্ঠ হোৱাৰ পাঁচ দিনৰ দিনা কৰা জন্ম কৃত্য। পিছে পঁচতি বুলিলে আমি সাধাৰণ শিশুৰ জন্মৰ পঞ্চম দিৱসৰ উৎসৱক নুবুজোঁ - বুজোঁ চিৰশিশু শ্ৰীকৃষ্ণৰ জন্মাষ্টমীৰ পাঁচদিনৰ পিছত উদ্‌যাপিত উৎসৱটোকহে। জন্মাষ্টমীৰ পৰৱৰ্তী দিনটো *নন্দোৎসৱ* ৰূপে জনা যায়; কাৰণ সেই দিনা নন্দৰ পুৰীত উৎসৱৰ আয়োজন কৰা হৈছিল। *পঁচতি* নন্দোৎসৱৰ পৰৱৰ্তী উৎসৱ। সাধাৰণতে পঁচতি উৎসৱ জন্মাষ্টমীৰ পাঁচ দিনত পাতিব লাগে কোনো কোনো ঠাইত *নন্দোৎসৱ* অথবা তাৰ পিছ দিনাই এই উৎসৱ উদ্‌যাপন কৰা দেখা যায়। *পঁচতি* আইসকলৰ উৎসৱ। নাট-ভাওনাৰ ভালেখিনি লক্ষণ ইয়াত

বিদ্যমান। ইয়াৰ নায়িকা যশোদা। গর্গমুনি, পুতনা, গোপ-গোপী আদি পার্শ্ব চৰিত্র। যশোদাৰ ভাও লোৱা তিৰোতাগৰাকী ব্রততে থকা প্রয়োজন। তেওঁ পুত্রৰ সৈতে ৰঙ্গমঞ্চৰ একাষত বহে। ছয়জনী সৰু ছোৱালীয়ে হাতত চাউল, ফুল আৰু লাডু লৈ ৰঙ্গমঞ্চলৈ আহি যশোদাৰ চাৰিওফালে প্রদক্ষিণ কৰি তেওঁৰ মূৰত চাউল চটিয়ায়। নন্দজায়াই এবাৰ প্রদক্ষিণৰতা গোপী এজনীৰপৰা ফল এটি গ্রহণ কৰি সেইটি কৃষ্ণলৈ আগবঢ়ায়। হাতত পুথি-পাঁজি লৈ শ্রীকৃষ্ণৰ নামকৰণ উপলক্ষে গর্গমুনিয়ে প্রৱেশ কৰাৰ লগে লগে তিৰোতাসকলে শ্রীকৃষ্ণৰ গালৈ হালধি পানী ছটিয়াবলৈ আৰম্ভ কৰে। তিৰোতাসকল হালধিৰ পানীত তিতি জুকলি জুপুৰি হয়। ইমানতে শেষ হয় *আগ পঁচতি* উৎসৱ। আবেলি আৰম্ভ হয় *পিছ পঁচতিৰ*। পুতনা-বধ এই অংশৰ এই আকর্ষক বিন্দু।

পুৰণি অসমীয়া সাহিত্যত *পঁচতি* উৎসৱৰ আলমত দুখনি নাট পোৱা যায়। তাৰে এখনৰ ৰচয়িতা হ'ল - কামৰূপৰ ওপৰভাগ মৌজাৰ কঁহাৰজাৰ (ঝাৰ) গাঁৱৰ দ্বিজ ৰমাকান্ত। নাটখনিত *আদ্য দশমৰ* প্রভাৱ মচিব নোৱাৰা। দ্বিতীয়খনি *পঁচতিৰ* ৰচয়িতা হ'ল মাধৱ দত্ত। নাটখনিৰ বিষয় বস্তুত আছে - শ্রীকৃষ্ণৰ জন্ম, দৈৱকী-বসুদেৱৰ স্তুতি, জন্মোৎসৱ আৰু পুতনা বধ। ড° বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ মতে, পঁচতি গোৱা দস্তুৰটো প্রাক্ শংকৰ যুগৰেপৰা চলি অহা। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে ইয়াত নতুন ৰহণ চৰায়।

অসমৰ সত্রসমূহত এই পঁচতি উৎসৱ উলহ-মালহেৰে পালন কৰা হয়।

না. দা.

।। পতাজাল।।

মাছে পানীত চলাচল কৰা পথত সোঁতৰ বিপৰীতে অথবা সোঁতৰ সমান্তৰালভাৱে যি জাল পাতি এটা নির্দিষ্ট সময়ৰ অন্তৰে অন্তৰে দাঙি মাছ ধৰা হয়, সেই জালকে পতাজাল কোৱা হয়। অসমৰ মাছমৰীয়া সকলে সাধাৰণতে ব্যৱহাৰ কৰা ভিন্ন পতা জালবোৰ হ'ল - ১) পৰঙীজাল- এইজাল চাৰিটা বাঁহৰ আগলিৰ তনিৰ সহায়ত ফন্দ খুৱাই পানীত বোৱা হয়। এডাল দীঘল বাঁহৰ সহায়ত জালখন পাৰৰপৰা কিছু আঁতৰত পেলোৱা নিয়ম। এই বাঁহডালৰ নাম কোৰাবাৰি। আকাৰত ডাঙৰ বিধজালক বৰজাল আৰু সৰু বিধক জাকি জাল বোলে। ২) ঢেঁকীজাল — এইবিধ জাল বাওঁতে বাওঁতাজন এডাল বাঁহৰ ওপৰত থিয় দিব লগা হয় বাবে ইয়াৰ আন নাম *খাৰা জাল*। থিয়বাঁহৰ উপৰি পথালি চিটিকা দি পতা বাবে বহুতে ইয়াক *চিট্‌কী জালো* বোলে। ৩) কামিজাল- অসমীয়া মাছমৰীয়াসকলে বাৰিষা ব্রহ্মপুত্রত ইলিহি মাছ ধৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা জালখনেই কামিজাল। এযোৰ ২২-২২ হাত দীঘল গোটা আকৃতিৰ বাঁহৰ কামিৰে ইয়াক বোৱা হয় ৪) চাংলাজাল — ইলিহি বা ইলিছ মাছ ধৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা আন বিধজাল চাংলা ৰূপে জনা যায় ৫) ভেহেলী জাল - এই বিধজালো ইলিহি মাছ ধৰিবলৈ ব্রহ্মপুত্রত বোৱা হয় ৬) ফাঁচিজাল— বাহিৰৰ পৰা আমদানি হোৱা ইলিহি মাছ ধৰাৰ বাবেই এইবিধ জাল ব্যৱহৃত হয় ৭) চানজাল— এইবিধ সৰুজাল পৰঙী জালৰ দৰে ৮) পানীজাল— ব্রহ্মপুত্রত বোৱা আটাইতকৈ ডাঙৰ পাহৰ জালখনেই পানীজাল ৯) ওহালি জাল — বৌ-ভকুৱা ধৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা এবিধ ফাঁচিজাল ১০) বান্ধজাল — সৰু সৰু নৈ সম্পূর্ণৰূপে আৱৰি পতাজালৰ

নাম বান্ধজাল ১১) লাঙি জাল— অসমৰ প্ৰায় লোকে মাছধৰা কামত ব্যৱহাৰ কৰা দীঘল জাল। ইয়াক পানীত পাতি থলে সৰু বৰ বিভিন্ন মাছ লাগে ১২) খেৱালি জাল — বাঘ জাল ৰূপে পৰিচিত এইবিধ জালৰো প্ৰচলন কম বুলিব নোৱাৰি। ইয়াৰ উপৰি অসমৰ মাছমৰীয়া সকলে আৰু কেইখন মান পতাজাল ব্যৱহাৰ কৰা চকুত পৰে।

(সূৰ্যদাসৰ *মাছ আৰু মাছমৰীয়া* গ্ৰন্থৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

না.দা.

।। পঃৱাগ (নৱা-ছিগা বিহু) ।।

আলি আঃই লৃগাং উৎসৱৰ পিছতেই পঃৱাগ উৎসৱৰ নামোল্লেখ কৰিব পাৰি। লৃগাঙৰ দৰে পঃৱাগো কৃষি উৎসৱ। ইয়াক *নৱা-ছিগা বিহু*ও বোলা হয়; যিহেতু এই উৎসৱ ধান কাটি চপোৱাৰ অন্তত অৰ্থাৎ ধানৰ নৱা ছিগাৰ সময়তহে অনুষ্ঠিত হয়।

আনহাতে প্ৰধানতঃ ডেকা-গাভৰুসকলৰ প্ৰচেষ্টাত বা উদ্যোগত এই উৎসৱটি উদ্‌যাপিত হোৱাৰ বাবে অঞ্চল বিশেষে ইয়াৰ নাম *মৃমৃবৃৰ-য়াঃমে*। ডেকা-গাভৰুৰ প্ৰচেষ্টাত এই উৎসৱ হয় যদিও গাঁৱৰ ল'ৰা-ছোৱালী, বুঢ়া-বুঢ়ী সকলোৱে ইয়াৰ লগত জৰিত হৈ থাকে।

পঃৱাগ উৎসৱ পাতিবৰ বাবে মুৰং ঘৰ নিৰ্মাণ কৰাটো অপৰিহাৰ্য। এই ঘৰ গাঁৱৰ মুৰত নাইবা মুকলি আহল-বহল ঠাইত সজা দেখা যায়। ঘৰৰ চ'তি আৰু খুটাবোৰ চিত্ৰ-বিচিত্ৰ কাৰু কাৰ্যৰে জাতিষ্কাৰ কৰে। ছবিৰ ভিতৰত দুই মুৰে সূৰ্য আৰু ড্ৰেগনৰ চিত্ৰ অংকন কৰা থাকে। ড্ৰেগন চিত্ৰ অংকনৰ জৰিয়তে তেওঁলোকে তিব্বতীয়-চীন-মংগোলীয় নৃগোষ্ঠীৰ বংশধৰ হিচাপে নিজকে চিনাকি দিয়ে। "আজিকালি আকৌ অঞ্চল বিশেষে হিন্দু ধৰ্ম তথা বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰভাৱৰ ফলত মহৎলোকৰ বাণী, কবিতাৰ কলি নাইবা কীৰ্তনৰ দুই-চাৰিটা পদ লিখি থোৱাও দেখা যায়। এনে কাৰু-কাৰ্যৰ বাবে চুণেই হৈছে প্ৰধান আহিলা।" তাৰ উপৰি চিত্ৰ-বিচিত্ৰ ৰঙীণ কাগজৰ ফুল কাটি গোটেই মুৰংঘৰটো জাতিষ্কাৰ কৰা দেখা হয়।

পঃৱাগ উৎসৱ পৰিচালনা কৰিবৰ কাৰণে কেইটামান পদবীৰ সৃষ্টি কৰা হয়। এই পদবীবোৰৰ ভিতৰত *মিগম বৰা, বৰ পুৰাৰী, ডেকা বৰা, তিৰি বৰা* আদি উল্লেখযোগ্য। *মিগম বৰা* আৰু *বৰ পুৰাৰীয়ে* ৰাইজক পৰিচালনা কৰে। *ডেকা বৰা*, তিৰি বৰা আৰু সমস্ত ডেকা-গাভৰুসকলে তেওঁলোকৰ কথামতে বিভিন্ন কাম সম্পন্ন কৰে। *মিগম বৰা* আৰু *বৰ পুৰাৰীক* আলপৈচান ধৰিবলৈ তামুলী আৰু বৰ বৰাণী নামৰ দুজন লোক থাকে। মিগম বৰা বিৱাহিত পুৰুষো হ'ব পাৰে; কিন্তু বৰপুৰাৰীক গাভৰু ছোৱালী বিলাকৰ মাজৰপৰা নিৰ্বাচন কৰা হয়। ৰাইজৰ পৰিচালনা কাৰ্যত ডেকা বৰা আৰু তিনি বৰাৰ নিযুক্তিয়ে স্পষ্ট ভাৱে আহোম শাসনযন্ত্ৰৰ প্ৰভাৱ দেখুৱাই দিয়ে, যদিও গাঁও সভাবোৰৰ জৰিয়তে পূৰ্বৰ কাঁবাঙৰ বৈশিষ্ট্য আৰু গণতান্ত্ৰিক ঐতিহ্যও ৰক্ষা কৰা হৈছে।

এই উৎসৱত অংশ গ্ৰহণ কৰিবৰ কাৰণে অন্য গাঁৱৰ ৰাইজক *মিনম* বা অতিথি হিচাপে আমন্ত্ৰণ কৰে। অন্ততঃ চাৰি-পাঁচখন ৰাইজক এনেদৰে আমন্ত্ৰণ কৰা দেখা যায়। আমন্ত্ৰণ ৰক্ষা কৰা সকলক বাটৰ পৰা *মুৰং* ঘৰলৈ *গুমৰাগ্* নাচৰ যোগেদি আগবঢ়াই আনে আৰু মিগম বৰা আৰু বৰপুৰাৰীয়ে অতিথিসকলক আদৰে। এই আগবঢ়াই অনা প্ৰথাক *মিনম-য়াম্‌নাম* বোলে।

পঃৱাগ উৎসৱ তিনি দিন পালন কৰা দেখা যায়। অতীততে পঃৱাগ উৎসৱত মিবুয়েহে পৌৰোহিত্য কৰিছিল। বৰ্তমান মিবুৰ স্থান নাই বুলিয়েই ক'ব পাৰি। এই উৎসৱত দঁতাল গাহৰি, আপং আদি উচৰ্গা কৰি আই বসুমতী, অন্নদাতা পৰম পুৰুষ *কাচিং-কার্তাং, দঃক্রিং-পঃল, চেঃ দি-মেঃল* আদি সৃষ্টিকর্তাসকলক আৰাধনা কৰে। উদ্দেশ্য "আই বসুন্ধৰা শস্য শ্যামলা হৈ ভৰি পৰক, চহা ৰাইজে সুখেৰে দিন নিয়াওক।"

পঃৱাগৰ শেষৰ দিনা ৰাইজসকল *মিগম* বা ৰৱপুৰাৰীৰ ভিতৰত যিকোনো এজনৰ ঘৰলৈ যায় আৰু সেইদিনা দুয়োজনে নিজৰ খৰছত ৰাইজক গাহৰি মাৰি ভোজ-ভাত খুৱাই উৎসৱ পৰিচালনা কৰাৰ ক্ষেত্ৰত হ'ব পৰা দোষ-ত্ৰুটিৰ বাবে ৰাইজৰ ওচৰত ক্ষমা বিচাৰে।

গ. পে.

।। প'লকুট ।।

মিজোৰামৰ তিনিটা উৎসৱ — প'লকুট, চাপচাৰকুট আৰু মীমকুটৰ ভিতৰত প'লকুটেই সৰ্বাধিক গুৰুত্বপূৰ্ণ বুলি ক'ব পাৰি। ইংৰাজী জানুৱাৰী মাহত পালন কৰা এই উৎসৱক যদিও প্ৰধানকৈ শিশু উৎসৱ বুলি গণ্য কৰা হয়, তথাপি ইয়াক ডাঙৰ সকলেও সমান উৎসাহেৰে অংশ গ্ৰহণ কৰে। এই উৎসৱৰ এটা উল্লেখযোগ্য অংশ হ'ল সামূহিক চিকাৰ কাৰ্য। প'লকুটৰ দিনা মিজো ল'ৰা ছোৱালীয়ে নতুন কাপোৰ পিন্ধাৰ উপৰি ছোৱালীবিলাকে মাটিৰে সজা গল'পতা আৰু ল'ৰাবোৰে *দিয়াৰ* নামৰ এখন কাপোৰ মূৰত পৰিধান কৰে। তাৰ পিছত প্ৰত্যেক ল'ৰা-ছোৱালীয়ে একোখন কাঁহিত সুন্দৰকৈ ভাত সজাই *লুংদো* নামৰ শিলেৰে ঘেৰা ঠাইখনলৈ যায়। সুসজ্জিত ভাতৰ কাঁহীবোৰ নিদিষ্ট এঠাইত ৰাখি সিহঁতে নৃত্য-গীত কৰে আৰু শেষত প্ৰত্যেকে নিজহাতে কাষৰজনক নিজৰ কাঁহীৰপৰা ভাত খুৱাই দিয়ে। ইয়াৰ দ্বাৰা সমাজত মিলা প্ৰীতি তথা ভাতৃত্ববোধৰ বিকাশ হয় বুলি ভৱা হয়। এই নৃত্য-গীত অনুষ্ঠানত বয়সীয়াল সকলেও অংশ গ্ৰহণ কৰে আৰু তেওঁলোকে অপৰ্যাপ্ত পৰিমাণে সু�ৰাপান কৰি আনন্দত আত্মহাৰা হৈ পৰে। এই উৎসৱৰ আগদিনা ৰাতি সকলোৱে উজাগৰে থাকি গোটেই ৰাতি *পাথিয়ান* বা দেৱতাক প্ৰৰ্থনা তথা নৃত্য-গীতত অংশ গ্ৰহণ কৰে। মূল উৎসৱৰ ৰাতি আগদিনাৰ দৰেই ভগৱানক প্ৰাৰ্থনা , নৃত্য-গীত তথা সুৰাপান চলে। এই উৎসৱত ল'ৰা ছোৱালী আৰু ডেকা - গাভৰুৰে লগ হৈ প্ৰধানকৈ চেচই নৃত্য আৰু চ্চাই নৃত্য কৰে। অসমীয়া মাঘবিহুৰ লগত যথেষ্ট পৰিমাণে সাদৃশ্য বহন কৰা এই প'লকুট উৎসৱটো মিজোসকলে এদিনৰপৰা পাঁচদিনলৈ পালন কৰি আনন্দ-উছাহত উত্ৰাবল হৈ পৰে।

দে. দা

।। পয়চাংকেন ।।

পয়চাংকেন টাই বৌদ্ধসকলৰ অন্যতম বসন্তোৎসৱ। তেওঁলোকে এই উৎসৱক *সংক্রান্তি উৎসৱ* আৰু *বুদ্ধমূর্তি ধুওৱা উৎসৱ* হিচাপেও পালন কৰে। চ'ত মাহৰ সংক্রান্তিৰ দিনৰপৰাই এই 'পয়চাংকেন' উৎসৱ পতা হয়। এমাহৰ আগতে *লিকচাংকেন* বা টাই পুথিৰ স্তুতি পৰ্ব আৰম্ভ হয়। টাইসকলৰ গণনানুসৰি এই উৎসৱৰ দিন, ঘণ্টা, মিনিট আদি নির্ধাৰণ কৰা হয়। উৎসৱৰ কেইদিনমান আগতে বৌদ্ধ-বিহাৰসমূহৰ প্ৰাংগণত বুদ্ধ মূৰ্তি স্থাপন কৰা ঘৰ *কাংফ্রা*

তৈয়াৰ কৰোঁতে এই ঘৰটোৰ এফালে বিবিধ ৰঙীন সূতাৰে তৈয়াৰী বাঁহৰ চুঙাৰ চকৰি কোংপানেৰে সংযোগ কৰি এই চকৰিটো ক্যংফ্রাৰ এফালে কাঠৰ নেওকাখনৰ বিদ্ধাত সুমুৱাই দি ইয়াৰ তলফালে এটি সৰু শিলৰ ওপৰত স্থাপন কৰা হয়। বৌদ্ধ ভিক্ষুসকলে বৌদ্ধ বিহাৰৰপৰা বুদ্ধ মূর্তি যথাবিহিতভাৱে আনি কাংফা ঘৰত প্রতিষ্ঠা কৰে। ইয়াৰ আগমুহূর্তত সকলোৱে সুগন্ধি পানী মূর্তিটোৰ ওপৰত ঢালি পূজা-সেৱা কৰে। এটি এটিকৈ পৰিকল্পিতভাৱে বৌদ্ধ মূর্তিবোৰ ভক্তসকলে ক্যংফ্রাত স্থাপন কৰোঁতে সুগন্ধি তেল যুক্ত পানীৰে পুনৰ স্নান কৰোৱায়। এই স্নানৰ পানীবোৰ মূর্তিবোৰৰ ওপৰত নেৰালি নেওৰাতহে ঢলা হয়। তাৰপৰা চকৰিটোৰ গাত থকা সৰু সৰু নলাৰ চুঙাৰে জোৰেৰে ওলাই যাওঁতে ঘূৰিবলৈ ধৰে। সেইদৰে ঘূৰোঁতে পানীবোৰ চিটিকি মূর্তিবোৰৰ ওপৰত পৰে। এই সময়তেই সকলোৱে ৰং ধেমালি কৰে। সন্ধিয়া এই স্নান পর্ব অথবা *চনফ্রা* বন্ধ হয়। তাৰ পিছত আটায়ে ক্যংফ্রাঘৰৰ সমুখত বস্তি প্রজ্বলনেৰে প্রার্থনাৰ আয়োজন কৰে। গোটেই নিশা ডেকা-গাভৰুৱে বিহুগীত গাই মূর্তিবোৰ ৰখে। ইয়াৰ লগত সংগতি ৰাখি ধর্ম সভা, সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠানৰ আয়োজন কৰে। পিছদিনা পুৱা পুনৰ সমবেত হৈ অন্নদান, পূজা, পুষ্পদান আদি ভগৱান বুদ্ধক সমগ্র মানৱজাতি আৰু জীৱ জন্তুৰ কল্যাণৰ হকে প্রার্থনা জনায়। তাৰ পিছত পুনৰ চনফ্রা আৰম্ভ হয়। তিনিদিনীয়াকৈ এই ধৰণে ৰং ৰহইচেৰে উৎসৱ পালন কৰাৰ পিছত বুদ্ধ মূর্তিবোৰ যথা নিয়মেৰে পুনৰ বিহাৰসমূহলৈ ওভতাই নিয়া হয়। এই বিহাৰসমূহক চন্দনযুক্ত পানীৰে পৰিষ্কাৰ কৰি সেই পানী ৰাইজৰ গাতো চটিয়াই মংগল আৰু সুখ-শান্তি কামনা কৰা হয়। ইয়াৰ কিছুদিনৰ পিছত ৰাইজে ধর্মীয় অনুষ্ঠান *চম্ চাংকেল* পাতি গওঁৱা ৰাইজৰ মংগল কামনা কৰে আৰু পুৰণিক বিদায় দি নতুনক আদৰণি জনায়।

অসম তথা উত্তৰ পূর্বাঞ্চলৰ টাই বৌদ্ধসকলৰ পয়চাংকেন উৎসৱৰ লগত ৰঙালী বিহু আৰু দৌলোৎসৱৰ বহুতো সাদৃশ্য মন কৰিবলগীয়া। ৰঙালি বিহুৰ বহুবোৰ আচাৰ-ব্যৱহাৰ টাই-বৌদ্ধসকলে অতীতৰেপৰা পালন কৰাৰ উপৰি বিহু ছঁচৰি, বিহুগীত গায়, নাচে। দক্ষিণ-পূৱ এচিয়াৰ সকলোবোৰ টাই বৌদ্ধসকলে এই পয়চাংকেন উৎসৱ ভিন্ন নামেৰে পালন কৰি আহিছে।

প. ৰা.

।। পয়লেং।।

টাই বৌদ্ধসকলে পালন কৰা ৰথ মহোৎসৱক *পয়লেং* বুলি জনা যায়। টাই ভাষাত *পয়* মানে উৎসৱ আৰু *লেং* মানে ৰথ। অন্যান্য ধর্মীয় অনুষ্ঠানৰ বিপৰীতে পয়লোং কোনো নির্দিষ্ট দিন-বাৰ অথবা তিথিত পালন কৰা নহয় আৰু এই উৎসৱৰ জৰিয়তে কোনো দেৱ-দেৱীকো পূজা কৰা নহয়। দৰাচলতে পয়লেং হ'ল টাই বৌদ্ধসকলৰ শৰযাত্রাৰ উৎসৱ-যাৰ দ্বাৰা তেওঁলোকে নির্বাণপ্রাপ্ত বৌদ্ধ ভিক্ষুসকলৰ প্রতি শেষ শ্রদ্ধা জ্ঞাপন কৰে। অতীতত এজন বৌদ্ধ ভিক্ষুৰ মৃত্যু হ'লে মৃতদেহটো এক জটিল পদ্ধতিৰে ছমাহ বা এবছৰলৈ সংৰক্ষণ কৰি এক শুভদিনত পয়লেং পাতি দাহ কৰা হৈছিল; কিন্তু বর্তমান ভিক্ষুৰ নির্বাণ প্রাপ্তিৰ এক বা দুই দিনৰ ভিতৰত এটা কাঠেৰে নির্মিত সুসজ্জিত বাকচত মৃতদেহটো সুমুৱাই সেইটো বিভিন্ন মাংগলিক বাদ্যধ্বনিৰ মাজেৰে নির্দিষ্ট স্থানলৈ লৈ যোৱা হয়। যাত্রা পথত

বাদ্যযন্ত্ৰৰ ধ্বনিৰ ছেৱে ছেৱে আখৈ-ফুল-পইচা আদি ছটিওৱা হয় আৰু ধৰ্মীয় সংগীত গোৱা হয়। হাজাৰোধিক লোকে অংশগ্ৰহণ কৰা এই শোভাযাত্ৰাৰ অন্তত ধৰ্মীয় আচাৰ-বিধি অনুসৰি শৱদাহ কৰি অস্থি সংগ্ৰহ কৰা হয়। পিছত কোনো এক সুবিধাজনক দিনত এই অস্থিখিনি ৰথত আৰোহণ কৰাই নিৰ্দিষ্ট নিয়ম-নীতি অনুসৰি পয়লেং বা ৰথযাত্ৰা অনুষ্ঠিত কৰা হয়। পয়লেংৰ বাবে ব্যৱহৃত ৰথৰ চকাৰ সংখ্যা নিৰ্বাণপ্ৰাপ্ত ভিক্ষুৰ পদ মৰ্যাদাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। সাধাৰণতে *ভিক্ষুৰ* বাবে চাৰিচকীয়া, *স্থবিৰৰ* বাবে ছয়চকীয়া আৰু *মহাস্থবিৰৰ* বাবে আঠৰপৰা বাৰচকীয়া ৰথ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এই ৰথ মহোৎসৱত পুৰুষ-মহিলা উভয়ে সভক্তিৰে অংশগ্ৰহণ কৰে।

দে. দা.

।। পঞ্চামৃত ।।

সন্তান সম্ভৱা নাৰীক গৰ্ভধাৰণৰ পাঁচমাহত পঞ্চমৃত খুওৱা লোকাচাৰটো অসমীয়া হিন্দু সমাজত প্ৰাচীন কালৰেপৰা পৰম্পৰাগত ভাৱে প্ৰচলিত হৈ আহিছে। শুভ দিন বাৰ এটা চাই গৰ্ভৱতী তিৰোতাৰ মাক আৰু কেইগৰাকীমান আয়তীয়ে এই উৎসৱৰ আয়োজন কৰে। প্ৰথমে কোঠা এটাত ধুপ- চাকি জ্বলাই ভগৱানক স্তুতি কৰা হয়। তাৰ পিছত তিৰোতাগৰাকীক ৰৱপীৰা এখনত বহুৱাই এৱা গাখীৰ, দৈ, ঘি, মৌ আৰু চেনি- এই পাঁচবিধ বস্তু মিহলাই পায়সৰ লগত খুওৱা হয়। ইয়াৰ উপৰি ঠাই বিশেষে পাঁচবিধ ফল আৰু মিঠায়ো দিয়া হয়। পঞ্চামৃত খুওৱা সময়ত আয়তীসকলে উৰুলি-জোকাৰ দিয়ে। পঞ্চামৃত খুৱালে জন্ম হ'বলগীয়া সন্তানটো সুস্থ আৰু নিৰোগী হয় বুলি অসমীয়া সমাজত এটা জনবিশ্বাস আছে।

কি. ক.

।। পৰ্হিদোলা ।।

দোলা সৰ্বভাৰতীয় শব্দ। সংস্কৃত সাহিত্যত ইয়াৰ উল্লেখ আছে। মধ্যযুগত আহোম স্বৰ্গদেৱ, ডা-ডাঙৰীয়া, সত্ৰাধিকাৰ, ৰাজবিষয়া প্ৰভৃতিৰ উপৰি আঢ্যৱন্ত লোকসকলে বিয়া-বাৰুৰ কালত দোলা ব্যৱহাৰ কৰাটো অপৰিহাৰ্য আছিল। সিৰোৰৰ ভিতৰত আঁঠু ভঙা দোলা, ঢেকৰ লগোৱা দোলা, কেঁকোৰা দোলা, পাৰ্হি দোলা উল্লেখযোগ্য। পাৰ্হি দোলা কেঁকোৰা দোলাৰ দৰে-ঢেকৰ, দাপোন আৰু তলিখনত কোনো পাৰ্থক্য নাই। ইয়াৰ ওপৰৰ মাৰিডাল সামান্য ৰূপে ঘোৰ খোৱা। এই দোলাৰ ওপৰত দিয়া চৈধনৰ দুই মুৰ ফেট মেলা আৰু মধ্যাংশ ওপৰলৈ ওখ হৈ যোৱা। চৈ থকা গুণে দোলাত মানুহ উঠিলে ৰ'দ ৰৱষুণে নাপায়। চৈৰ ওপৰত বগা অথবা ৰঙা ৰঙৰ গিলিপ থাকে। গিলিপৰ তলত মানুহে ধৰি যোৱাৰ বাবে চোঁৰৰৰ দৰে সূতাৰে গোঁঠা কলডিলটো বান্ধি থয়। এইবিধ দোলাৰ সন্দৰ্ভত *নাওবৈছা ফুকনৰ অসমৰ বুৰঞ্জী* ত আছে - 'এই দোলাত দুখন দাপোন আৰু সিংহৰ মুখেৰে ঘোৰ খোৱা দুডাল ঢেকৰ তলফালৰ ডখৰ দুয়োডাল ঢেকৰৰ সিংহৰ মুখ ঘোৰ খাই ওপৰলৈ ফেটমেলা গাটোত ঢেকৰ দাপোন - এই দুবিধ বস্তু হ'লেহে পৰ্হিদোলা সাজিব পাৰি।' (পৃ ১৯৫)

না.দা

।। পাইক প্ৰথা।।

মধ্যযুগত কৃষিভিত্তিক অসমীয়া সমাজখন সুসংগঠিত কৰাৰ লগতে দেশৰ প্ৰতিৰক্ষা ব্যৱস্থাও মজবুত কৰাৰ মানসে ইং ১৬০৯ চনত স্বৰ্গদেৱ প্ৰতাপসিংহৰ ৰাজত্বকালত মোমাই তামুলী ৰৰবৰুৱাৰ সাংগঠনিক ৰূপত পাইক প্ৰথাৰ প্ৰৱৰ্তন অসম বুৰঞ্জীৰ এটা উল্লেখযোগ্য কাম। বিষয়া, পুৰোহিত, ডা-ডাঙৰীয়া আৰু তেওঁলোকৰ লগুৱা-লিকচৌত বাদ দি পোন্ধৰৰ পৰা পঞ্চাশ বছৰৰ সকলো কৰ্মক্ষম পুৰুষে ৰণুৱা আৰু বনুৱা ৰূপত কাম কৰাটো বাধ্যতামূলক। এওঁলোক পাইক ৰূপে পৰিচিত। চাৰিজন পাইকেৰে একোট গোট সম্পূৰ্ণ হৈছিল। সাধাৰণতে এটা গোটৰ এজন পাইকে বছৰেকত তিনিমাহকৈ ৰজাঘৰীয়া কামত খাটি দিব লাগিছিল; প্ৰথমজনৰ সময় সম্পূৰ্ণ হ'লে দ্বিতীয়জন গৈ প্ৰথমজনৰ সলনি খাটি দিছিল। অনুক্ৰমে তৃতীয় আৰু চতুৰ্থজনেও ৰজাঘৰত খাটিব লাগিছিল; কিন্তু যুদ্ধ-বিগ্ৰহৰ কালত প্ৰয়োজন সাপেক্ষে প্ৰতিটো গোটৰ একেলগে দুই তিনিজন পাইকে ৰজাঘৰৰ কামলৈ যোৱাটো বাধ্যতামূলক আছিল। এনে খাটনিৰ বাবদ প্ৰতিজন পাইকেই ৰজাঘৰৰপৰা দুপুৰাকৈ মাটি বিনা খাজনাই ভোগ কৰাৰ সুযোগ পাইছিল। স্বৰ্গদেৱ ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ দিনত তিনিজনীয়া পাইকৰ গোট সৃষ্টি হোৱাত তেওঁলোকে বছৰেকত তিনিমাহৰ ঠাইত চাৰিমাহ খাটিব লগাত পৰিছিল। তিনিজনীয়া পাইকৰ নাম ক্ৰম অনুযায়ী হ'ল— মূল, দেৱাল আৰু তেৱাল। গোটৰ কোনোবাজনে ৰজাঘৰত খাটি থকা কালত বাকী দুজনে খেতি-বাতিৰ কাম কৰাৰ লগতে পৰিয়ালৰ ভৰণ-পোষণৰ দায়িত্বও লৈছিল। পাইকসকলৰ সুপৰিচালনাৰ বাবে চাৰিজন পাইকৰ ওপৰত এজন বৰা, শ জন পাইকৰ ওপৰত এজন শইকীয়া, এহেজাৰৰ ওপৰত এজন হাজৰিকা আৰু ছহেজাৰৰ ওপৰত এজন ফুকন নিয়োগ কৰাটো উল্লেখযোগ্য। পাইকৰ ভাগ দুটা— *কাড়ী* আৰু *চমুৱা*। চমুৱাসকলে বাধ্যতামূলক গা-খাটনিৰপৰা অব্যাহতি পাবলৈ ৰজাঘৰত কিছু কৰ আদায় দিলেই হৈছিল। চমুৱাসকলৰ পৰাই বৰা, শইকীয়া, হাজৰিকা প্ৰভৃতি বিষয়াক নিযুক্তি দিয়াটো মন কৰিবলগীয়া। পাইক প্ৰথাত পাইকসকলে মাটিৰ মালিকীস্বত্ব পোৱা নাছিল। তেওঁলোকে পোৱা দুপুৰা মাটিকো ব্যক্তিগতভাৱে নিদি খেলৰ নামতহে মঞ্জুৰী দিয়া হৈছিল। অক্ষম হোৱাৰ পিছত পাইকে মাটি দুপুৰা খেলক গতাই দিয়াটো নিয়ম আছিল যদিও বাপেকৰ পিছত পুতেকেই সেই মাটি লাভ কৰিছিল। শান্তি আৰু সমৰ সকলো সময়তে গা-খাটি দিয়াতকৈ বহু পাইকে বিষয়াৰ ঘৰত লগুৱা অথবা সত্ৰ-মন্দিৰৰ ভকত বা দেৱলীয়া পাইক হোৱাত আগ্ৰহ দেখুৱাইছিল।

না. দা.

।। পাউৰা তোলা ।।

পাউৰা তোলা উৎসৱৰ লগত বাঁহৰ এক গভীৰ সম্পৰ্ক আছে। অবিভক্ত গোৱালপাৰাৰ বাঁশ পূজা, উত্তৰ কামৰূপৰ ভঠেলি, দক্ষিণ কামৰূপৰ সুঁৱৰি বা স'ৰী, উত্তৰ কামৰূপৰ পাউৰা তোলা, দহৰ ঘুৰোৱা, দৰঙৰ দেউল, লামজা কৰা, পুতলাৰ বিয়া, বাঁহ গোসাঁইৰ পূজা আৰু গোৱালপাৰাৰ সুৰী আদি সকলোবোৰ একে জাতীয় উৎসৱ। বিহু কৃত্যৰ লগত এই পাউৰা তোলাৰ বিশেষ সম্পৰ্ক আছে। সচৰাচৰ ব'হাগ বিহুৰ সাত বিহুৰ দিনাখন ভঠেলি বা পাউৰা

অনুষ্ঠান পালন কৰা দেখা যায়। দুডাল দীঘল বাঁহ আটোমটোকাৰীকৈ কাটি আনি তাক ৰং-বিৰঙৰ কাপোৰেৰে মেৰাই লৈ আগত একোটাকৈ চোঁৰৰ বান্ধি দিয়ে। দীঘল বাঁহডালক মোটা পাৰ আৰু চুটি বাঁহডালক মাইকী পাৰ বোলা হয়। অৰ্থাৎ দুয়োডাল বাঁহেই দৰা আৰু কইনাৰ প্ৰতীক। এই দৰা কইনাৰূপী বাঁহ দুডাল গাঁৱৰ মানুহে মাঙ্গলিক বাদ্য বজাই গীত-পদ গাই কোনো ৰাজহুৱা স্থানত স্থাপন কৰে। ইয়াৰ কাষতে বাঁহ-কলপাতেৰে এটি ভঠেলি গৃহ সজা হয়। সমূহ গঞা ৰাইজে এই ভঠেলিৰ বাঁহ স্থাপন আৰু মন্দিৰ অথবা নামঘৰৰ মূল বিগ্ৰহ উলিয়াই লৈ শোভাযাত্ৰাৰে ৰং ৰহইচ কৰি মূল বিগ্ৰহটি পাউৰাৰ স্থানত স্থাপন কৰে। এই সন্দৰ্ভত এখন মেলাও অনুষ্ঠিত হয়। এই মেলত পৰম্পৰাগত লোক-কলাৰ প্ৰদৰ্শন কৰাৰ উপৰি বিভিন্ন বয়বস্তু আৰু সা-সৰঞ্জাম কিনা-বেচা চলে। সেইদিনা গধূলি দুদল লোকে হাতে হাতে কাঠ বাঁহৰ অস্ত্ৰ লৈ ভঠেলি গৃহৰ ওচৰলৈ যায়। এই ভঠেলি গৃহটো ভঙা-নভঙা লৈ দুই দলৰ মাজত মিছা অভিনয় অনুষ্ঠিত হয়। অৱশেষত সবল বুলি পৰিচিত দলটিয়ে সু-নিৰ্দিষ্ট গীত পদ গাই ভঠেলি ঘৰটো ভাঙি তাত থকা পা-পইচাবোৰ লৈ যায়।

বড়ো, কছাৰীসকলেও বৈশাগুৰ শেষৰ দিনা একেদৰে পাউৰা তুলি পৰম্পৰাগত বাদ্য যন্ত্ৰ আৰু নৃত্য গীতেৰে ৰং ৰহইচ কৰে। ৰাভা আৰু হাজংসকলৰ মাজতো এই ধৰণৰ পাউৰা তোলা সমগোত্ৰীয় উৎসৱ আছে। উত্তৰ কামৰূপৰ দহৰ ফুৰোৱা কৃত্যৰ লগতো এই পাউৰাৰ গুৰুত্ব অপৰিহাৰ্য।

আচলতে বাঁহ হৈছে প্ৰজননৰ প্ৰতীক। এই পাউৰা কৃত্যই প্ৰাচীন লিঙ্গ পূজাৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰিব পাৰে বুলি সংশ্লিষ্ট পণ্ডিতসকলে মত পোষণ কৰে। সেই বাবেই হয়তো এই পাউৰাই বসন্তকালীন বিভিন্ন উৎসৱৰ মাজেদি এক বৈচিত্ৰময় ৰূপ পৰিগ্ৰহণ কৰিছে।

প. বা.

।। পাখোৱাজ ।।

পাখোৱাজ অৱিসম্বাদী ভাৱে হিন্দুস্থানী সংগীতৰ আনদ্ধ বাদ্যসমূহৰ নৃপতি আখ্যা দিব পাৰি। অৱশ্যে পাখোৱাজ আজিকালি দূৰৈৰপৰা ভক্তি জনোৱা সাংবিধানিক নৃপতিহে। 'এসময়ত পাখোৱাজে ৰাজকীয় সম্মান লাভ কৰিছিল আৰু কথক নৃত্য, ভক্তিমূলক গীত আদিৰপৰা আৰম্ভ কৰি ধ্ৰুপদ আৰু বীণা আদিৰ লগতো সহযোগী বাদ্য হিচাপে স্থান পাইছিল।' (*ভাৰতীয় বাদ্য যন্ত্ৰ* ঃ বি. চৈতন্যদেৱ)। সময় পৰিৱৰ্তনশীল। পৰিৱৰ্তিত ৰুচিৰ সমাজত পাখোৱাজৰ স্থান পাইছে কোমল মাতৰ তবলাই। আহোম ৰাজত্বৰ অন্তিম তৰংগত অসমৰ সংগীত জগতত ভুমুকি মৰা কোমল অথচ গম্ভীৰ ধ্বনিৰ পাখোৱাজৰ আদৰ আজি প্ৰায় স্তিমিত। মৃদংগৰ দৰে পাখোৱাজৰ খোলাটো কাঠেৰে তৈয়াৰী। ইয়াৰ প্ৰথম মুৰটোতকৈ দ্বিতীয়টো মুৰ ডাঙৰ। দুয়োখন মুখ চামৰাৰে ছোৱা হয় আৰু ইহঁতক টনাটনি কৰি চামৰাৰ ৰৱতিৰে বান্ধি ৰখা নিয়ম। চামৰাৰ পাতল ফিটাবোৰৰ তলত গুজি থোৱা কাঠৰ সৰু টুকুৰাবোৰ ওপৰ তল কৰি সুৰ থিক কৰা হয়। সোঁফালৰ মুখত লগোৱা চামৰাৰ ওপৰত দিয়া ক'লা ৰঙৰ ঘুণৰ নাম চিয়াহী। আনখন মুখত ঘুণ লগোৱা হয় ঘেহুৰ মণ্ডৰে। প্ৰায় পাঁচশ বছৰ পুৰাতন হিন্দী সাহিত্যত পাখোৱাজে স্থান পোৱাটো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। আবুল ফজলৰ *আইন-ই-আকবৰী*তো এই বাদ্যৰ সবিশেষ লিখা আছে।

না. দা.

।। পানী টেঙা।।

কাঁহুদী আৰু খৰালিৰ দৰে পানী-টেঙাও অসমীয়া মানুহৰ প্ৰিয় মুখৰোচক খাদ্য। সৰিয়হ বটি অথবা খলিহৈত নিমখ, জলকীয়া আৰু ঠেকেৰা টেঙাৰ জোল সানি কলপাতত বান্ধি কেইদিনমান ৰাখিলেই পানী-টেঙা খোৱাৰ লায়ক হৈ উঠে। কোনো কোনোৱে ঠেকেৰাৰ জোলৰ সলনি তেতেলিৰ পানীও ব্যৱহাৰ কৰি পানী-টেঙা নোখোৱা নহয়। বহুতে আজিকালি ইয়াক ব্যৱসায়িক ভিত্তিত প্ৰস্তুত কৰা দেখা যায়।

জ্যো. দা.

।। পানী পৰুৱা দিয়া ।।

অংকীয়া ভাওনাত *থিয় চাহিনি* ঘোষা শেষ হোৱাৰ পিছত বায়নসকলে আৰম্ভ কৰে *চোট ধেমালি*। ইয়াৰ মাজতে পানী পৰুৱা দিয়া নিয়ম। মুখ্য বা বৰ বায়নজন আগত আৰু বাকী বায়নবোৰ অনুক্ৰমে শাৰী পাতি থিয় দি ইজনৰ পিছত আনজনে খোজ চলায়। পানীত পৰুৱাই একা-বেঁকাকৈ ভাহি ফুৰাৰ দৰে বায়নসকলেও অসমীয়া চাৰি সংখ্যাটো মাটিত আঁকি লৈ তাৰ ওপৰেৰে অহা-যোৱা কৰিলে যেনে দেখি, তেনেদৰে চলন-ফুৰণ কৰে। সত্ৰীয়া ভাষাত এই নয়নাভিৰাম চলনকে আখ্যা দিয়া হয় - *পানী পৰুৱা দিয়া*। ইয়াক আৰম্ভ কৰাৰ লগে লগে গায়নসকলে হৰিধ্বনি কৰি বায়নসকলৰ মাজে মাজে সোমাই পৰি চাবলগীয়া দৃশ্যৰ সৃষ্টি কৰে। গায়নসকলে পৃথকভাবে পানী পৰুৱা দিয়াৰ বিধি নাই। পানী পৰুৱা দিয়া শেষ হোৱাৰ লগে লগে বায়নসকলে উত্তৰা-দক্ষিণাকৈ দুই শাৰীত বহি সামৰণি গুৰুঘাত মৰাটো উল্লেখযোগ্য (*সত্ৰীয়া সংস্কৃতিৰ স্বৰ্ণৰেখাৰ আধাৰত*)।

না. দা.

।। পাবনি উছৱ।।

পশ্চিম অসম আৰু মেঘালয়ৰ কোচ জনগোষ্ঠীয়ে জাক-জমককৈ পতা উছৱ কেইটাৰ ভিতৰত পাবনি অন্যতম। নতুন বছৰলৈ আদৰণি, শস্য-মৎস্যৰ বৃদ্ধি, বেমাৰ আজাৰ প্ৰভৃতিৰপৰা পৰিত্ৰাণ আৰু সুখ-শান্তি তথা আনন্দৰে বছৰটো কটোৱাৰ কামনাৰে কোচসকলে বহাগ মাহৰ পূৰ্ণিমা তিথিত এই উছৱটি পালন কৰে। পূজাৰ দিনাখন ৰাইজ আহি পাবনি-শালিত এক গোট হৈ দেউছীৰ ঘৰ পায়গৈ। 'পাবনিৰ জয় হওক' বুলি ধ্বনি দি পাবনি শালিৰ চৌদিশে সাতবাৰ প্ৰদক্ষিণ কৰেগৈ। এই পূজাত চাউলৰ গুড়িৰে সৰু সৰু ভাপ পিঠা আৰু লাড়ু প্ৰস্তুত কৰি পূজা আগবঢ়োৱাৰ পিছত দেউছীৰ ডিঙিত পিঠাৰ মালা পিন্ধাই দি গাই —'দেউছী আৱা মাতাৱা/ফাপ লেবক কানো/ধাই মাতা লং মুং/ বায় ভব মানো/' (পূজাৰী দেউতাই পিঠাৰ মালা পিন্ধি হাতত পূজাৰ ধাই লৈ পূজাত বিভোৰ হৈছেহি।) পূজাৰ শেষতো দেউছীৰ ঘৰলৈ গৈ গোৱা গীতৰ ভাৱাৰ্থ হ'ল— 'লখিমী আইৰ আশীৰ্বাদত গোহালি ভৰা গৰু, উৰাল ভৰা ধান আৰু ঘৰ ভৰা মানুহ হওক।' পূজাৰ শেষত একাংশ লোকে *মেৰা* বা চকত (মদ) খায়; এচামে হেমা মাতা (ডাঙৰ ঢাকী) বাদ্যৰ ছেৰে ছেৰে বা বাঁহীৰ (খান্দিং) সুৰে সুৰে গীত গাই ঘুৰি ঘুৰি নৃত্য কৰে। আজিকালি কোনো কোনো ঠাইত এই উৎসৱটো দিনজোৱা ভিন্ন কাৰ্যসূচীৰে পালন কৰা চকুত পৰে।

(শনিবৰীয়া *প্ৰতিদিন*, ৫ আগষ্ট, ২০০৬ ত প্ৰকাশিত খলিন কোচৰ 'কোচ জনগোষ্ঠীৰ পাবনি উৎসৱ'ৰ প্ৰবন্ধৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

প্ৰ.দা.

।। পাৰ নৃত্য ।।

দক্ষিণ কামৰূপৰ পাতি ৰাভা সম্প্ৰদায়ৰ মাজত প্ৰচলিত *পাৰ নৃত্যক* বাঁহ পূজাৰ লৌকিক তাণ্ডৱণ বুলিব পাৰি। *পাৱদেৱ* ৰাভা সম্প্ৰদায়ৰ অন্যতম দেৱতা। এই দেৱতাক পূজা কৰাৰ পিছত নৃত্য কৰা প্ৰয়োজন। কিছুদিন আগলৈকে বহাগ বিহুৰ কালত পাৱদেৱক পূজা কৰি এই নৃত্য প্ৰদৰ্শন কৰাটো বিহুৰ অপৰিহাৰ্য অংগ আছিল। আজিও বকোত সাত বিহুত উদ্‌যাপিত সুঁৱৰি উৎসৱত পাৱনৃত্য প্ৰদৰ্শিত হয়। গোসাঁই হাটৰ সুঁবৰিৰ দিনা পাৱনৃত্যৰ প্ৰদৰ্শনী চকুত লগা।

পাৰ নৃত্যৰ অন্যতম সঁজুলি হ'ল - দীঘল জাতি বাঁহ এডাল। পাৰ সজাৰ কথা বৰ্ণাই সূৰ্যকুমাৰ মজুমদাৰে লিখিছে - 'চাৰিডাল নহলীয়া টমালেৰে *ঝিলু* তৈয়াৰ কৰি মৰাপাটেৰে গুৰিৰপৰা আগলৈকে গুঠি বাঁহটো শুৱনি দেখিবৰ বাবে চাৰি সিৰীয়া কৰা হয়। তাৰ পিছত গোটেইটো বাঁহত নতুন বগা কাপোৰেৰে মেৰিয়াই দিয়া হয় আৰু তাৰ ওপৰত ৰঙা কাপোৰ মেৰিয়াই ..... ৰঙা, ক'লা আৰু সেউজীয়া তিনি ৰঙৰ প্ৰায় এবেগত-ডেৰ বেগেত বহল কাপোৰেৰে সম্পূৰ্ণ বাঁহৰ তিনি ঠাইত কুচুনী বন্ধা হয়, প্ৰত্যেক কুচুনীত গোন্ধ চোঁৱৰ দিয়া প্ৰয়োজন।' তদুপৰি বাঁহডালৰ উপৰি মূৰত গোন্ধ চোঁৱৰ আৰু গুৰিত জুনুকা পিন্ধাই সুসজ্জিত কৰি তাৰ মাজত দিব লাগে। সিন্দূৰৰ ফোট।

এজন সবল ডেকাক পাৰৰ বাপেকি নিৰ্বাচন কৰা হয়। তেওঁৰ লগত থাকে দুজন পাৰভাৰী। নৃত্য অৰ্থাৎ পাৰ ঘূৰোৱা কালত বাঁহডালে মাটি স্পৰ্শ কৰিব নালাগে। পাৰ ঘূৰোৱাৰ পূৰ্বে পাৰভাৰী দুজনে দোছোৱা বাঁহেৰে সজা খোলনীয়াত পাৰ বাঁহডাল পথালিকৈ ৰাখে। এই অৱস্থাতে পাৰক যথাবিহিত ভাৱে পূজা-সেৱা আগবঢ়ায়। ৰাইজৰ অপায় অমংগল আৰু শক্তিৰ সাধনা পাৰ পূজাৰ অন্যতম উদ্দেশ্য। পাৰ বাঁহ মাজে সময়ে থিয় কৰি লৈ মাটিত নপৰাকৈ নিজৰ চাৰিওফালে এশ-দেৰশ বাৰ ঘূৰোৱা ডেকা আজিও বৰ্তমান।

পাৰ ঘূৰোৱা কাম একক যদিও ইয়াৰ সৈতে ভালেমান জনজাতীয় লোকে ঢোল-পেঁপা বজাই হাত চাপৰি মাৰি বহুৰঙী/ বাগেজাৰী আদি গীত গায়। এটা গীতৰ উদাহৰণ -

'অ' হাঁয় হাঁয় সাকলা ঐ/ মাকো লীলায়/ তিনটি মালী মাকাৰা জালি/ দিলুং উঝুৰাঁই'//

পাতি ৰাভা সম্প্ৰদায়ৰ মাজত উদ্‌যাপিত পাৰ নৃত্যৰ সমধৰ্মী অনুষ্ঠান হ'ল উত্তৰ কামৰূপৰ ভঠেলি আৰু পাউৰাতোলা উৎসৱ।

না. দা.

।। পাল নাম ।।

অসমীয়া লোক-সংস্কৃতিৰ এপদ মনোৰম সম্পদ হ'ল - পালনাম। (সংস্কৃত পৰ্যায় নাম) হৰিনাম কীৰ্তন আৰু শাস্ত্ৰপাঠ ইয়াৰ কেন্দ্ৰ বিন্দু। থাপনাৰ ওপৰত ঠগা ৰাখি *কীৰ্তন, দশম, ভাগৱত* প্ৰভৃতি শাস্ত্ৰ তাৰে ওপৰত থৈ চৌদিশে ধূপ-ধূনা, চাকি-বত্তি জ্বলাই পুষ্প-

পত্রেৰে সুশোভিত কৰি ভগৱান বিষ্ণুৰ নামত নৈবেদ্য আগবঢ়াই পাল নামৰ শুভাৰম্ভণ কৰা হয়। কোনো কোনো ঠাইত পালনামৰ আগমুহূর্তত গীতা-ভাগৱত মুকত লৈ শোভা যাত্রা কৰি নি নামঘৰৰ থাপনাত সংস্থাপন কৰে। বিৰাম বিহীনভাৱে পালনাম তিনি দিন (কামৰূপৰ বেজাৰা), পাঁচ দিন (পিপলীবাৰী), সাত দিন (বেলশৰ), পোন্ধৰ দিন (চামতা) আৰু এমাহ জুৰি (গন্ধিয়া) উজনি-নামনিৰ নামঘৰত অনুষ্ঠিত হয়। বিশ্ব শান্তিৰ বাবে আজি কালি সৰ্থেবাৰীৰ নসত্রত কেবাদিনো জুৰি অখণ্ড পালনাম চলে। ৰাতিপুৱা, দুপৰীয়া আৰু আবেলি - এই তিনি প্রসংগত নাম অনুষ্ঠিত হয়। গীতা-ভাগৱত পঢ়া লোকজন হয় পাঠক নহয় ভাগৱতী। যি আসনত পাঠক জন বহি পাঠ কৰে, সেইখনক ব্যাসাসন বোলে। পালনাম চলি থকা কালত ব্যাসাসন খালী হ'ব নোৱাৰে। কিবা কাৰণত এজন উঠিব লাগিলে আনজনে আহি সেই আসন পুৰাব লাগে। কিবা দুর্যোগত কোনো নাথাকিলে পাঠকৰ ডিণ্ডিৰ গামোচাখনকে আসনত ৰখা প্রয়োজন। কোনো কোনো ঠাইৰ নামঘৰত আবেলি বেলা প্রদক্ষিণৰো ব্যৱস্থা কৰে। প্রদক্ষিণ কালত ভক্তসৰে চাপৰি বজাই বজাই গায় -

হৰে কৃষ্ণ হৰে কৃষ্ণ কৃষ্ণ হৰে হৰে।

হৰে ৰাম হৰে ৰাম ৰাম হৰে হৰে। এয়া নিঃসন্দেহে প্রাচীন মন্দিৰত কৰা প্রদক্ষিণ ৰীতি অথবা বংগদেশৰ চৈতন্য পন্থীৰ পালনামৰ প্রভাৱ। ভক্তিৰ প্রতি জনসাধাৰণৰ মন সজাগ কৰাই পাল নামৰ ঘাই উদ্দেশ্য। আগতে উল্লেখ কৰি অহা তিনি প্রসংগৰ প্রতিটোৰ অন্তত নৈৰেদ্য ভাণ্ডি প্রসাদ বিতৰণ কৰি লৈ নতুনকৈ নৈবেদ্য পাতি শাস্ত্র পাঠ আৰম্ভ কৰে। পাল নামলৈ দ্রব্য-সম্ভাৰ আগবঢ়োৱাটো পুণ্যৰ কাম। সেই কাৰণে প্রতিদিনে প্রতিটো প্রসংগৰ পূর্বে পুৰুষ-স্ত্রী নির্বিশেষে পাল নামলৈ নৈৰেদ্য আৰু আন আন উপকৰণ আগবঢ়ায়।

আহোম স্বর্গদেৱ চুহুংমুং দিহিঙিয়া ৰজাই (১৪৯৭-১৫৩৯) আটক কৰি ৰখা বৰাপো মাধৱদেৱ আৰু হৰি জোঁৱাইৰ আসন্ন মুক্তিৰ কামনাৰে মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে জয়জয়তে নগাওঁ-ধুৱাহাটত পালনামৰ ব্যৱস্থা কৰে বুলি এটি জনশ্রুতি আছে। চৰিত পুথিত আছে, এবাৰ মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে পাটবাউসী সত্রৱপৰা মানেৰী সত্রলৈ গৈ সাতদিন জুৰি অখণ্ড পাল নামৰ আয়োজন কৰিছিল। এবাৰ কিছু সংখ্যক যক্ষক আঁতৰ কৰিবলৈ মহাপুৰুষ মাধৱদেৱে সুন্দৰীদিয়াত পালনাম পতাৰো জনশ্রুতি নথকা নহয়। গতিকে মধ্যযুগৱেপৰা অসমত পাল নাম অনুষ্ঠিত কৰা প্রথা সণ্ঢালনিভাৱে চলি অহাটো খাটাং। আউনীআটি সত্রত প্রতি বছৰে পালনাম অনুষ্ঠিত হয়। এই উৎসৱ কাতি মাহৰ অন্তিম পাঁচ দিনত আয়োজন কৰে। ৰৰপেটা সত্রৰ পালনাম পতাৰ অৱশ্যে নির্দিষ্ট দিন নাই। ভাদ আৰু কাতি মাহৰ উপৰি কোনো কোনো ঠাইত আহাৰ মাহৰ অম্বুবাচীৰ শুদ্ধিৰ দিনাৱেপৰা পালনাম পাতে। পালনামৰ প্রতিটো সন্ধিয়াতে নাগেৰা নাম বা থিয় নাম আদিৰ ব্যৱস্থা থাকে।

না. দা.

।। পুখুৰী খন্দা পদ্ধতি।।

আহোম স্বর্গদেৱসকলৰ ৰাজত্ব কালত খন্দোৱা সৰু বৰ পুখুৰী অগণন। আহোম যুগত দিহিঙীয়া ৰজাই আনকি কৰতোৱা নদীৰ পাৰতো পুখুৰী খান্দি দ'ল বন্ধোৱাৰ সংবাদ বুৰঞ্জীত পোৱা যায়। আহোম যুগত খন্দোৱা পুখুৰীবোৰৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য হ'ল - বাৰিষা বা

খৰালি সকলো সময়তে পানী সমানে থাকাটো। সেই কালত পুখুৰী খান্দিব খুজিলে পোনতে বিষয়া এগৰাকীয়ে মাটি চেলেকি চাই ঠিক কৰি অহাৰ পিছত এদ্ধাৰ ৰাতি সেই নিৰ্বাচিত ঠাইলৈ লোক গৈ মিঠাতেল চাকি জ্বলায়। তেল শলিতা থকা সত্ত্বেও বিনা বাৰে চাকি নুমুৱা ঠাইবোৰত একোটাকৈ খুঁটি পোতা হয়। তাৰ পিছত ডাঙৰ চাকিত সৰহ তেল শলিতা দি আগতে পোতা খুঁটিবোৰত সিবোৰ সংস্থাপিত কৰাৰ পিছত যি যি ঠাইত পুনৰ্বাৰ বিনা বাৰে চাকি নুমায়, তাক সোঁমাজ কৰি পুখুৰী খন্দাৰ ব্যৱস্থা কৰে। চাকি নুমাই যোৱা ঠাইত নাদ খান্দি তলি ফুটাই দিয়াৰ লগে লগে অবিৰল ধাৰে পানী ওলায়। তেতিয়া নাদৰ তলিখন শিল, কৰালেৰে পকী কৰি তাত বিশেষ পদ্ধতিৰে তৈয়াৰী বহু ঢলা প্ৰয়োজন। পানীৰ সোঁত নিয়ন্ত্ৰণৰ বাবে নাদৰ মুখখন শাল কাঠৰ খুটাৰে বন্ধ কৰা যুগুত। শালৰ খুঁটাটোৰ মূৰটো নাগ অৰ্থাৎ সাপৰ আকৃতিত কটাৰ আপাহতে তাক নাগ পোতা বুলি জনা যায়। পুখুৰীৰ অভ্যন্তৰ ভাগ তিনি খলপীয়াকৈ দ কৰাৰ পিছত বৰ্হিভাগত খাৰৈ খান্দি ভেটা বান্ধি দিয়ে। পুখুৰীৰ পাৰৰ মাটিবোৰ গুড়ি কৰি তলৰ পৰা হাতীৰে এনেভাৱে গচকাই পিত খুৱাই দিয়ে যে যাৰ ফলত পানী নিগৰি বাহিৰ ওলাব নোৱাৰে। পুখুৰীৰ মাটিচোৱাত আৰম্ভ কৰি খন্দালৈকে সমস্ত কাম দৰৱধৰা বৰুৱাৰ তত্ত্বাৱধানত সম্পন্ন কৰা হৈছিল।

(অমিয়া দেৱীৰ *স্বৰ্গদেউ ৰুদ্ৰসিংহ* গ্ৰন্থৰ আলমত যুগুতোৱা)

না. দা.

।। পুতলা নাচ ।।

অসমৰ পুতলা নাচ কিমান প্ৰাচীন তাক জনাৰ নিৰ্ভৰযোগ্য উপায় নাই। কিন্তু শংকৰদেৱৰ *আদি দশমত* উল্লেখ থকালৈ চাই এই অনুষ্ঠানটি শংকৰী যুগৰ আগৰ পৰাই চলি আহিছিল বুলি ভবাৰ অৱকাশ আছে। পুতলাভিনয়ৰ পুতলাবোৰ সাধাৰণতে কাঠ, বাঁহ, কুঁহিলা, কাপোৰ, কলথৰুৱা, আদিৰে এফুট বা ডেৰফুট ওখকৈ সাজি, বিভিন্ন ৰঙৰ প্ৰলেপ সানি, সজাই পৰাই উলিয়াই অভিনয় কৰোৱা হয়। যিহেতু পুতলাবোৰে নিজে অভিনয় কৰিব নোৱাৰে, সেইবাবে আঁৰ কাপোৰৰ আঁৰত থকা এজন ব্যক্তিয়ে পুতলাবোৰৰ হাত, ভৰি বা ডিঙিত দৰ্শকে দেখা নোপোৱাকৈ ক'লা সূতা এডালি বান্ধি ভিতৰৰপৰা পুতলাবোৰ পৰিচালনা কৰে। আঁৰ কাপোৰৰ আঁৰত থকা এই ব্যক্তিজনে ক'লা সূতাৰ সহায়ত অৰ্থপূৰ্ণ আৰু জীৱন্ত ৰূপত পুতলাবোৰ পৰিচালনা কৰে। সূতা ধৰি এই অনুষ্ঠান প্ৰদৰ্শন কৰা কাৰ্যৰ পৰাই পিছলৈ নিশ্চয় *সূত্ৰধাৰ* শব্দটো সৃষ্টি হৈছে। অসমৰ গঞা ৰাইজক অতীজৰে পৰা এই অনুষ্ঠানটিয়ে যথেষ্ট আমোদ দি আহিছে। সূত্ৰধাৰে পুতলাৰ সহায়ত ধৰ্মীয় আখ্যানৰপৰা আৰম্ভ কৰি আন বিভিন্ন আখ্যান ব্যাখ্যা আৰু অভিনয় কৰি দেখুৱায়। নল বা খাগৰিৰে সজা পেঁপাৰ সহায়ত অভিনয় বিশ্বাসযোগ্য কৰি তুলিবলৈ বিভিন্ন ধৰণৰ মাত উলিয়াই বচন মাতে। ইয়াৰ লগে লগে বায়ন নামৰ এজন পাৰদৰ্শী ব্যক্তিয়ে পুতলাৰ বচন আৰু অভিনয় ব্যাখ্যা কৰি গৈ থাকে। অৱশ্যে আজিকালি পুতলা নাচ প্ৰদৰ্শনৰ ৰীতি ভালেখিনি সলনি হৈছে। পুতলা নাচ প্ৰদৰ্শনৰ বাবে এখন সুকীয়া মঞ্চৰ প্ৰয়োজন। মঞ্চৰ চাৰিওফালে গায়ন-বায়নৰ দলটি থাকে, সেই ফালেদি পুতলাবোৰৰ প্ৰবেশ-প্ৰস্থান দেখুৱা হয়।

ভাৰতৰ অন্যান্য ঠাইৰ দৰে অসমতো দুই শ্রেণীৰ পুতলা নাচৰ প্রচলন আছিল বুলি জনা যায়। কাঠ পুতলা আৰু ছায়া পুতলা। *ভাগৱতৰ* দশম স্কন্ধত *ছায়া পুতলা* আৰু টাটেকীয়া শব্দৰ উল্লেখ আছে। টাটেকীয়াৰ অর্থ যিয়ে মানুহক ভেলকীবাজী দেখুৱায়। পুতলা নাচ অনুষ্ঠানতো মানুহকে এনেদৰেই আমোদ দিয়া হয়। মাজে মাজে বহুৱা সদৃশ পুতলা সাজি দর্শকক আমোদ দিয়াৰ লগতে সমাজ সমালোচকৰ ভূমিকাতো চৰিত্রটিক অৱতীর্ণ কৰোৱা দেখা যায়। সম্প্রতি পুতলানাচ প্রচাৰ বিভাগৰ যাবতীয় কামতো ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। গতিকে ইয়াক কেৱল লোক অনুষ্ঠান বুলি নকৈ প্রচাৰমুখী অনুষ্ঠান আখ্যা দিব পাৰি।

প্র. শ. গো.

।। পুৰণি অসমত বলভদ্র পূজা ।।

কৃষ্ণ অৱতাৰত ভগৱান শ্রীকৃষ্ণৰ প্রধান সহায়ক সংকর্ষণ বলভদ্র বা বলৰাম ৰূপে প্রসিদ্ধ। *মহাভাৰত* আৰু একাধিক পুৰাণৰ মতে বলৰাম অনন্ত নাগ। সূর্যৰ অয়ন গতিৰসৈতে নাগৰ অবিচ্ছেদ্য সম্পর্ক। সূর্যৰ অয়ন গতিয়ে অনন্ত নাগ। সূর্যৰ উত্তৰ আৰু দক্ষিণ গতিৰ শেষ হ'ল দুটি অয়ন বৃত্ত। সেইবাবেই অনন্ত নাগৰ নাম শেষ। ইয়াৰ আকর্ষণতে সূর্যৰ উত্তৰ- দক্ষিণ পথ পৰিক্রমা-সেইবাবেই তেওঁ সংকর্ষণ। সূর্য আৰু সূর্যৰ গতি যিদৰে অভিন্ন, তেনেকৈ অনন্ত বিষ্ণুৰ অংশ বলোভদ্রও বিষ্ণুৰে অৱতাৰ, বলোৰামৰ অয়ুধ নাঙল কৃষি কর্মৰসৈতে সংশিষ্ট। পুৰণি অসমত বলভদ্রৰ পূজা-অর্চনা কেনে পদ্ধতিত চলিছিল, তাৰ সবিশেষ পোৱা নাযায় যদিও বিভিন্ন মন্দিৰৰ দ্বাৰশাখাত খোদিত দশাৱতাৰ ৰূপৰ বলোৰামৰ মূর্তি খোদিত কৰাটো মন কৰিবলগীয়া। তেজপুৰৰ বামুণী পাহাৰ আৰু কোলপার্কৰ দ্বাৰশাখাত উপৰি গুৱাহাটীৰ কোনোৱা ঠাইৰ পৰা নি অসম ৰাজ্যিক সংগ্রহালয়ত সুৰক্ষা দিয়া দশম- একাদশ শতাব্দীৰ দ্বাৰ শাখা এডালৰো বিতোপন বলোৰামৰ মূর্তি এটি খোদিত কৰা দেখা যায়। অৱশ্যে দ্বাৰশাখাত খোদিত দশাৱতাৰৰ মূর্তি থকা দেৱধামৰ উপাস্য দেৱতা কোন আছিল, তাক জনা নাযায়। হ'লেও পঞ্চম শতাব্দীৰ লিপি ৰূপে সাব্যস্ত কৰা সুৰেন্দ্রবর্মাৰ উমাচল লিপিয়ে সেইসময়ত প্রাগজ্যোতিষত প্রচলিত বলোভদ্র পূজা-অর্চনাত এচেৰেঙা পোহৰ পেলায়। লিপিত আছে– মহাৰাজাধিৰাজ শ্রী/সুৰেন্দ্রবর্মণা কৃতম্ / ভগৱতঃ বলভদ্র/ স্বামিনায় ইদং গুহং //, এই গুহা মন্দিৰ ভগৱান বলভদ্র স্বামীৰ লিপিত উল্লিখিত গুহামন্দিৰত নিঃসন্দেহ বলোভদ্রৰ অর্চনা কৰা হৈছিল।

না.দা.

।। পুৰণি অসমৰ মাটিৰ নাও।।

মানৱ জাতিৰ লগত নাওৰ সম্পর্ক নিবিড়। সৃষ্টিৰ আদিতে জল-প্লাবনৰ কাহিনী ধর্ম গ্রন্থত পোৱা যায়। লগতে এইটোও পোৱা যায় যে জীৱকুলক ভগৱানে নাৱত ভ্রমণ কৰি ৰক্ষা কৰিছিল। *মৎস্য পুৰাণত* আছে, মৎস্যৰূপী ভগৱানে নিজৰ শৃংগত নাও বান্ধি জীৱকুল ৰক্ষা কৰিছিল। বাইবেলটো অনুৰূপ কাহিনী পোৱা যায়। নাওবুলিলে আমি পানীত ওপঙি থকা কাঠৰ বুজো। পিছে অসম দেশত মাটিৰে সজা নাৱো উদ্ধাৰ হৈছে। গুৱাহাটীৰ আমবাৰীত

খনন কার্য চলি থকা কালত নৱগ্রহ পাহাৰৰ দাঁতিত মাটিৰ তলৰ পৰা এখনি পোৰা মাটিৰ নাও খান্দি উলিওৱা হৈছিল। নাওখন দীঘলে ২.৯৫ মিটাৰ, বহলে ৮৫ ছেঃমি আৰু উচ্চতা ২৫ ছেঃমি। অনুৰূপ গঢ়ৰ আন দুখনি নাৱো উদ্ধাৰ হৈছিল। তাৰে এখনি গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় চৌহদত আৰু আনখনি অসম অভিযান্ত্রিক মহাবিদ্যালয়ৰ ওচৰত। তৃতীয়খনি নাও বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নৃতত্ত্ববিভাগৰ সংগ্রহালয়ত সুৰক্ষা দিয়া হৈছিল। এইবোৰ ল'ৰা ছোৱালী খেলা নাও নহয়; ইয়াৰে এখন নাও উত্তৰা-দক্ষিণাকৈ আৰু বাকী দুখন পূৱা-পশ্চিমা অৱস্থাত উদ্ধাৰ হৈছিল। অনুৰূপ নাও ভাৰতত উদ্ধাৰ হোৱা নাই। এই নাও কি কামত ব্যৱহাৰ হৈছিল তাক খাটাংকৈ কোৱা টান। ড° এইচ. ডি.সাংকালিয়াই ভাৱে যে পুৰণি ইজিপ্তত ফাৰাওৰ কালত মৃতকৰ অন্ত্যেষ্টিক্রিয়াৰ লগত নাৱৰ সম্পর্ক আছিল। তাত ফাৰাওৰ কবৰৰ কাষত এখন কাঠৰ নাও মাটিৰ তলত স্থাপন কৰা হৈছিল। মৃতকৰ আত্মাই তাৰ সহায়েৰে পৰলোকলৈ যোৱাৰ বিশ্বাস তাত লুকাই আছিল। ইংলণ্ড আৰু নৰৱেতো মৃতকৰ কবৰৰ কাষত ধন ৰত্নেৰে পুতি থোৱা নাও উদ্ধাৰ হৈছে। এইবোৰলৈ চাই ড° সাংকালিয়াই নাও কেইখনিৰ সময়ৰেখা খ্রী.পূ. ২৫০০ লৈ আগুৱাব খোজে যদিও (*ফ্রম হিষ্ট্রি টু পি- হিষ্ট্রি ইন আচাম*) জেড.ডি আনচাৰী আৰু অন্যান্য পণ্ডিতে ইয়াক সপ্তম দশম শতাব্দীৰ শিল্প সম্পদ ৰূপে সাব্যস্ত কৰিবলৈ বিচাৰিছে।

না.দা.

।। পুৰণি অসমৰ মাটিৰ শিল্প।।

পুৰণি অসম যে মৃৎ শিল্পত চহকী আছিল তাৰ প্রমাণ গুৱাহাটীৰ আমবাৰী, আৰু একেখন মহানগৰীৰ বিভিন্ন ঠাই, দ -পর্বতীয়া, নগাঁৱৰ মহাদেওশাল, মিকিৰ আটী, ভীষ্মক নগৰ, তেজুৰ নিকটবর্তী মাটিৰ গড়, বিজয় নগৰ, ইটানগৰ, উত্তৰ কাছাৰৰ দাও হালি হাডিও প্রভৃতিস্থানত উদ্ধাৰ হোৱা বিভিন্ন মৃৎখণ্ড, দেৱ-দেৱী, বাচন-বর্তন প্রভৃতিয়ে তাৰ সাক্ষী। অসমত হীৰা আৰু কুমাৰ সম্প্রদায় দুটাই অতীজৰেপৰা মৃৎ শিল্পৰ উন্নয়ণত আগ ভাগ লৈ আহিছে; এই বিধ শিল্প সাধনাত হীৰা সকলৰ স্থান প্রথমতে। কিয়নো তেওঁলোকে হীৰামাটিৰে হাতৰ সহায়ত বিভিন্ন বাচন-বর্তন আৰু আন সম্ভাৰ নির্মাণ কৰিছিল। গুৱাহাটী নৱগ্রহ পাহাৰত মাটিৰ তলৰপৰা খান্দি উলিওৱা মাটিৰ প্রকাণ্ড নাঁওখনৰ উপৰি গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় আৰু অভিযান্ত্রিক মহাবিদ্যালয়ৰ কাষৰ পাহাৰৰ দাঁতিত উদ্ধাৰ হোৱা নাওকেইখনি হাতেৰে হীৰা সম্প্রদায়ে নির্মাণ কৰাৰ সম্ভাৱনা প্রবল। কুমাৰসকলে সাধাৰণতে চাক ব্যৱহাৰ কৰে আৰু তেওঁলোকে ব্যৱহাৰ কৰা মাটিৰ নাম কুমাৰ মাটি। কুমাৰৰ চাকৰ কথা মাধৱ কন্দলিয়ে উল্লেখ কৰিছে— 'কুমাৰৰ চাক যেন ফুৰাই লন্ত ধৰি; 'অক্ষক ফুৰায় যেন কুমাৰৰ চাক' আদি। উল্লেখযোগ্য যে কালক্রমত কুমাৰৰ বৃত্তিটোত কলিতা, কোঁচ, কেওট আদয়িেও হাত দিছিল। চাৰ এডোৱার্ড হেইট চাহাৱে *Manufacture of Pottary in Assam* গ্রন্থত ডেৰকুৰি বিধ ভিন্ন নামৰ সাজ কুমাৰে গঢ়াৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। দাও হালি হাডিঙত উদ্ধাৰ হোৱা মৃৎ পাত্রৰ টুকুৰাবোৰ নর-প্রস্তৱ যুগৰে। ভীষ্মক নগৰ, দ-পর্বতীয়া আদিস্থানত উদ্ধাৰ হোৱা টেৰাকটা ফলক সমূহ খ্রী. ৫-৬ শতাব্দীৰ সম্পদ। । আমবাৰীৰ মৃন্ময় উর্বশীৰ দেহকাণ্ডৰ সৌন্দর্যই গুপ্তকালীন ভাস্কর্য

সৌন্দর্যলৈ মনত পেলায়। হীৰাই হাতেৰে নির্মাণ কৰা প্রাক্ আহোম যুগীয়া মৃৎপাত্র দুটা গুৱাহাটী বিশ্ব বিদ্যালয়ৰ নৃতত্ত্ব বিভাগে গাৰো পাহাৰৰ পৰা সংগ্রহ কৰিছে। এপলিক্ কৰা মৃৎপাত্র আমবাৰী আৰু উজান বজাৰত উদ্ধাৰ হৈছে। প্রাক্ আহোম যুগৰ সোণৱৰণীয়া মাটিৰ কলহ, ধূপদানি, নলী লগোৱা জলপাত্র, ঘট, নটৰাজ মূর্তি, প্রভৃতিৰ সংগ্রহেৰে ৰাজ্যিক সংগ্রহালয় সমৃদ্ধ। *হর্ষচৰিতকাৰ* বাণেও অসমৰ কাৰুকর্ম খচিত মৃন্ময় পাত্রৰ কথাউল্লেখ কৰিবলৈ পাহৰা নাই।

না.দা.

।। পুৰণি অসমত সোণ কমোৱা পদ্ধতি।।

আহোম যুগত সোণৰ চেকুৱা সংগ্রহৰ বাবে সোণোৱাল নামেৰে এটা খেল আছিল। এই খেলত সাধাৰণতে কছাৰী, বিহিয়া, কোচ আৰু কেওট সম্প্রদায়ৰ লোক থকা বুলি জনা যায়। জয়জয়তে নদীৰ বালিত পৰীক্ষা কৰি সোণৰ সন্ধান কৰে। ইয়াক কমোৱাবলৈ সাধাৰণতে পাঁচ জনীয়া লোকৰ এটা গোটৰ প্রয়োজন। পাঁচজনৰ চাৰিজন পালি আৰু এজন হ'ল— পতি। বাঁহ-কাঠেৰে সজা এখন লেহেতি, দুৰণী, কুঁকি, ছাটি, চালনী, বাঁহৰ চুঙা, ফুটা থকা মাটিৰ টেকেলি, নাহৰ খৰি আৰু অলপ ৰহৰ প্রয়োজন। বেণুধৰ শর্মাৰ সাক্ষ্যৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ভুবনচন্দ্র সন্দিকৈয়ে *পুৰণি অসমৰ শিল্পত* সোণ কমোৱাৰ বিষয়ে লিখিছে— 'সোঁত থকা নৈৰ গৰাৰ বিপৰীতত বালিৰ চত পৰিলে, তাৰ বালি পৰীক্ষা কৰি সোণ কমায়। ... প্রথমতে জোঙা মাৰিৰে বালিত হেচি সোমাই দিয়ে, তলত যদি বালিৰ টান চটা পায়, তাৰ বালি খান্দি আনি পৰীক্ষা কৰি চায় আৰু তাত সোণৰ চেকুৱা পালে সেইবালি দুৰণীত ধুই সোণৰ চেকুৱা বাহিৰ কৰে। এইদৰে গোটখোৱা সোণৰ চেকুৱাবিলাক চুঙাত ভৰাই তাৰ পিছত ৰহ দি সোণখিনি লদা কৰে। শামুকৰ খোলাত ভৰাই নাহৰ খৰিৰে জাল দিলে আচল সোণ ওলাই পৰে। *নাওবৈচা ফুকনৰ বুৰঞ্জীত* সোণ কমোৱা পদ্ধতি অলপ বেলেগ। তাত উদৰ ছালত সোণৰ চেকুৱা ধৰাৰ কথা আছে। পর্বতৰ ওপৰৰপৰা বৈ গৈ পানী চাৰি কুণ্ড এটাৰ সৃষ্টি কৰাৰ পিছত সোঁতটো আগবঢ়াৰ ফালে একাঠুৱা পানীত চাৰিটা খুঁটা পুতি উদৰ ছালখন পানীত পাতি থয়। এবেলাৰ মূৰে মূৰে ছালখন আনি ডলা এখনৰ ওপৰত জোকাৰি দিয়াত বালিখিনি ডলাত পৰি ৰয়, কিন্তু সোণৰ চেকুৱাবোৰ উদৰ ছালত লাগি ৰয়। সেইবোৰ গোটাই গলালেই সোণ হয়। ব্রহ্মপুত্র দিহিং, দিবং আৰু সৰু-বৰ উপনৈত সোণোৱালে সোণ কমোৱাৰ কথা বুৰঞ্জীত পোৱা যায়।

না. দা.

।। পুৰাণি অসমত হয়গ্রীৱ উপাসনা।।

মহাকাব্য *মহাভাৰতৰশান্তিপর্বত* (৩৪৭ অধ্যায়) ভগৱান বিষ্ণুৱে হয়গ্রীৱ ৰূপধাৰণ কৰি মধু আৰু কৈটভ দৈত্যদ্বয়ক নিধন কৰাৰ কথা পোৱা যায়। *দেৱীভাগৱততো* (১/৫) হয়গ্রীৱৰূপী বিষ্ণুৱে উল্লিখিত দৈত্যদ্বয়ক নিধন কৰাৰ সংবাদ দিছে। *ভাগৱত পুৰাণে* মৎস্যৰূপী বিষ্ণুৱে হয়গ্রীৱ অসুৰক নিধন কৰা বুলি স্পষ্টভাৱে উল্লেখ কৰা দেখা যায় (৬/৬/৩০)। মন কৰিব লগীয়া কথা, হয়গ্রীৱ মাধৱ মন্দিৰৰ ওচৰত মৎস্যৰূপী বিষ্ণু মন্দিৰ অদ্যাপি দৃশ্যমান।

কালিকা পুৰাণত (৮১/৭৫) বিষ্ণুৱে হয়গ্রীৱ ৰূপে জ্বৰাসুৰক বধ কৰি মণিকূটত থকা বুলি আৰু আন এঠাইত বিশ্বনাথৰ ওচৰত হয়গ্রীৱে অসুৰক নিধন কৰি মিণকূট গিৰি শোভাকৰাৰ (৮৩, ২৪-২৫) সংবাদ পৰিবেশন কৰিলেও পূজা উপাসনাৰ বিশেষ কথা পোৱা নাযায়। হয়গ্রীৱ উপাসনাৰ সবিশেষ পোৱা যায় *যোগিনী* তন্ত্রত হে। এইখিনিতে এটি কথাৰ উল্লেখ প্রয়োজন ঃ বৌদ্ধ তন্ত্রবোৰত বৌদ্ধ ভিন্ন দেৱতাৰ মাজত হয়গ্রীৱৰ স্থান বিশিষ্ট। তেওঁৰ ৰূপবোৰ সদায় উগ্র। সিবোৰৰ ভিতৰৰ হয়গ্রীৱ লোকেশ্বৰ ৰূপটো হিন্দু তন্ত্রৰ ওচৰ চপা। ভূটান আৰু তিব্বতৰ বৌদ্ধসকলে হয়গ্রীৱ মন্দিৰত মহামণিৰ চৈত্য থকা বুলি গভীৰ বিশ্বাস কৰে। হয়গ্রীৱ মন্দিৰৰ নিম্নাংশ প্রাচীন মন্দিৰৰ। ইতিহাসত আছে, ১৫৫০ খ্রীঃত মহাৰাজ নৰনাৰায়ণে পূর্বৰ ভগ্ন মন্দিৰৰ ওপৰত বৈষ্ণৱ মন্দিৰ ৰূপে মাধৱ মন্দিৰ সাজিছিল। সেইটি *কালিকা পুৰাণোক্ত হয়গ্রীৱৰ* মন্দিৰ ৰূপে অনুমান সাপেক্ষে। পিছত ১৫৮৩ খ্রীঃ ত ৰঘুনাৰায়ণে মাধৱ মন্দিৰ পুনর্নির্মাণ কৰাৰ কথা পোৱা যায়। *যোগিনী*তন্ত্রত হয়গ্রীৱ পূজাৰ বিধান দিয়া হৈছে। 'ওঁ নমো *নাৰায়ণায়'* মন্ত্র দ্বাদশাক্ষৰী বীজমন্ত্র আৰু আন বৈষ্ণৱ মন্ত্র উচ্চাৰণৰ কথা তন্ত্রখনিত পোৱা যায়। (২.৯.২৬৮)। দেৱতাৰ নৈৱেদ্যৰূপে ফল মূলৰ উপৰি মাছ-মাংসৰ নামো উল্লিখিত হৈছে। এইখিনিতে স্মৰণযোগ্য যে হয়গ্রীৱ মাধৱ মন্দিৰৰ পূজা পদ্ধতিতো পৰিবর্তনৰ হেচা পৰিচিল। ৰামচন্দ্র মহাপাত্রই অনুবাদৰ কৰা *যোগিনী*তন্ত্রই তাৰ সাক্ষী। আজিও ৰূপান্তিৰিত ৰূপতে মাধৱ মন্দিৰত হয়গ্রীৱৰ উপাসনা চলে।

(ড° মহেশ্বৰ নেওগৰ *অসমৰ ধর্মৰ বুৰঞ্জী ঃ আদ্যাৰ আৰু পোহৰৰ* আধাৰত যুগুতোৱা)

না. দা.

।। পুৰুষ সংহতি।।

মহাপুৰুষ দুজনাৰ জীৱন কালত সংহতি ভেদৰ বিশেষ কথা গুৰুচৰিত্র সমূহত পোৱা নাযায়। মাধৱপুৰুষৰ দেহাৱসানৰ পিছত শ্রী শংকৰ গুৰু নে শ্রী মাধৱ দেৱহে গুৰু এই প্রশ্নলৈ মথুৰাদাস বুঢ়া আতা আৰু চতুর্ভুজ ঠাকুৰৰ মাজত বিবাদ লগাৰ ছবি এখনি বিদ্যানন্দ ওজাৰ *ঠাকুৰৰ চৰিত* ত পোৱা যায়। ৰামচৰণৰ মধ্যস্থতাত এই বিবাদ সাময়িক ভাৱে শাম কাটিলেও ৰৱদোৱা থূলৰ সত্র কেইখনিৰ সৈতে উজনিৰ বদুলাপদ্ম আতাদিৰ সত্রকেইখনিৰ লগত বিভেদৰ বীজটো ৰৈয়ে যোৱাৰ ফলত নিকা বা নিষ্ঠা আৰু পুৰুষ সংহতিৰ আত্ম প্রকাশৰ বহুতে আনুমানিক ৰূপৰেখা অংকন কৰে। *বুৰঞ্জী বিৱেক* ৰত্নত আছে, 'পুৰুষ সংহতিত নাৱদী সম্প্রদা, অন্ন অন্ন কর্মত প্রৱর্তন, ভাগৱত- সাৰোদ্ধাৰ শৰণ দৃষ্ট আৰু অদৃষ্ট, ভজন গোপনীয়- দর্শনীয়। নিত্য সংহতিত শিৱ সম্প্রদা, বেদশিৰোৰত্ন উপনিষদ শৰণ, ৰহস্য ভজন, হনুমন্তী কাষ্ঠা, নৈষ্কর্ম প্রৱর্তন, কৈৱল্য আচাৰ।' পুৰুষ সংহতিৰ অনুগামীসকলৰ দৃষ্টিত, পৰম পুৰুষ নাৰায়ণৰ প্রতীক শ্রীমন্ত শংকৰগুৰুৰ কুলোদ্ভৱ গুণেই এই শাখাৰ নাম পুৰুষ সংহতি। কোনো কোনো পণ্ডিতৰ মতে, পুৰুষোত্তম আৰু চতুর্ভুজ ঠাকুৰৰ দিনৰ পৰাই পুৰুষ সংহতিৰ বিভাজন সুস্পষ্ট ৰূপত প্রতিষ্ঠিত হয়। নাম, দেৱ, গুৰু আৰু ভকত - এই চাৰিবস্তুৰ ভিতৰত গুৰুক সৰ্বাধিক গুৰুত্ব দিয়া এই সংহতিৰ লোক সকলে নিত্য নৈমিত্তিক প্রার্থনা নাম- কীর্তনৰদ্বাৰা সম্পাদন কৰিলেও দুই এখন সত্রত ব্রাহ্মণীয়া কর্ম আৰু বিষ্ণুপূজাও

সম্পন্ন কৰা চকুত পৰে। পুৰুষ সংহতিৰ অন্যতম সত্ৰ নৰোৱা সত্ৰত অনেক ব্ৰাহ্মণ শিষ্য বৰ্তমানলৈকে দেখা যায়। এই ক্ষেত্ৰত কোঁৱামৰা সত্ৰৰো নামোল্লেখ কৰিব পাৰি। স্বৰ্গদেৱ ৰুদ্ৰসিংহৰ দিনত অব্ৰাহ্মণ গোঁসায়ে বামুণ শিষ্যক শৰণ দিয়া বাবে নিগ্ৰহ ভুগিব লগা হৈছিল। সেই পৰম্পৰা আজিও অব্যাহত। এই সংহতিৰ সত্ৰৰ নাট-ভাওনা, পুথি প্ৰণয়ন, জ্যোতিষ চৰ্চা আদিৰ সুন্দৰ অনুশীলন চকুত পৰে।

(ড° মহেশ্বৰ নেওগৰ *অসমৰ ধৰ্মৰ বুৰঞ্জী : আহ্বান আৰু পোহৰৰ লগতে* ড° নিৰুপমা মহন্তৰ *সত্ৰ সংস্কৃতিৰ ৰূপছায়াৰ* আধাৰত যুগুতোৱা)

না. দা.

।। পুষুৰা।।

ন-অসমীয়া মুছলমানসকলৰ লোক-উৎসৱ *পুষুৰাত* তেওঁলোকৰ জীৱন প্ৰণালী তথা জাতীয় জীৱনৰ সৌন্দৰ্য সুন্দৰভাৱে প্ৰতিফলিত হয়। মকৰ সংক্ৰান্তিৰ দিনা পালন কৰা এই উৎসৱৰসৈতে অসমীয়া জাতীয় উৎসৱ মাঘবিহু তথা কামৰূপী গঞা লোক উৎসৱ মহোহোৰ বিশেষ সাদৃশ্য লক্ষণীয়। সাধাৰণতে আঘোণ মাহৰ শেষ ভাগৰপৰা ন-অসমীয়া মুছলমান গৰখীয়া ল'ৰাবিলাকে গাঁৱৰ প্ৰতিঘৰৰপৰা টকা-সিকা, চাউল-দাইল আদিৰ *মাগন* তুলি পুষুৰাৰ বাবে প্ৰস্তুতি আৰম্ভ কৰে। মাগন তোলাৰ সন্ধিয়া গৰখীয়া ল'ৰাহঁতে হাতে হাতে টোকোন লৈ গৃহস্থৰ চোতালত সেই টোকোনেৰে শব্দ কৰি তাৰ তালে তালে গীত গায়। এই গীতসমূহৰ মাজেৰে তেওঁলোকৰ সামাজিক নীতি-নিয়ম, চিন্তা-চৰ্চা, ধ্যান- ধাৰণা আদি সুন্দৰকৈ প্ৰকাশ পায়। চেমনীয়া গৰখীয়াহঁতে গীত গোৱা শেষ কৰিলে গৃহস্থৰ সাধ্য অনুসৰি টকা পইচা বা চাউল-দাইলৰ আৰিহণা আগবঢ়ায়। এইদৰে আঘোণৰ শেষ ভাগৰ উপৰি সমগ্ৰ পুহ মাহতো মাগন তোলা হয় আৰু সেইদৰে সংগৃহীত টকা - পইচা তথা চাউল-দাইলেৰে মাঘ মাহৰ এক তাৰিখে পুষুৰা উদ্‌যাপন কৰা হয়। পুহ মাহৰ শেষৰ দিনা পথাৰত ল'ৰাহঁতে খেৰ, নৰা, বাঁহ আদিৰে চালিঘৰ সাজে আৰু ৰাতি সমূহীয়াভাৱে বৃহৎ ভোজৰ আয়োজন কৰে। পিছদিনা ৰাতিপুৱা নানা গীত-পদ গাই গোহালিৰ গৰু-ম'হবোৰক গা ধুৱাবৰ বাবে ওচৰৰ জান- জুৰি আদিলৈ লৈ যায়। তাৰ পিছত আকৌ পথাৰৰ চালি ঘৰলৈ গৈ জ্যেষ্ঠজনৰ আশীৰ্বাদ গ্ৰহণ কৰে আৰু পুনৰ ৰাজহুৱা ভাৱে ভোজ-ভাত খায়। অৱশেষত শস্যৰ শ্ৰীবৃদ্ধি কামনাৰে সেই চালিখন পুৰি পেলোৱা হয় আৰু গৰখীয়াহঁতে নতুন কাপোৰ পৰিধান কৰি পুষুৰা উদ্‌যাপন স্থলীত বিভিন্ন মনোৰঞ্জনমূলক খেল - ধেমালিত অংশ গ্ৰহণ কৰে। ষাঁড় গৰুৰ যুঁজ, লাঠি যুঁজ, কবি গান তথা যাত্ৰা- পাৰ্টিৰ অভিনয় পুষুৰা উৎসৱৰ অভিন্ন অংগ। সেইদৰে ঘৰৰ গৃহিনীসকলেও ঘৰ-দুৱাৰ সাৰি পুচি সুন্দৰভাৱে সজায় আৰু নতুন ধানৰ পিঠা-পনা লাড়ু আদি প্ৰস্তুত কৰি অতিথি সৎকাৰৰ বাবে সাজু হয়।

দে.দা.

।। পেল্‌কা / পেলকানি।।

পশ্চিম ধবুৰী জিলাৰ অধিবাসী সকলে বিশেষ পদ্ধতিৰে প্ৰস্তুত কৰা এবিধ খাৰজাতীয় খাদ্য। ভীমকলৰ বাকলি পুৰি প্ৰস্তুত কৰা খাৰ বা কলাখাৰেৰে ৰন্ধা মৰাপাটৰ

কোমল কেঁচা পাত অথবা লফা শাকৰ আঞ্জাৰ নামেই পেল্‌কা বা পেলকানি। বিশ্বাসমতে পেল্‌কা খালে মগজু শীতল পৰে।

জ্যো. দা.

।। পেঁপা ।।

'ম'হৰ শিঙৰ পেঁপাটি নবজাবা ককাইটি মোৰে মন উকণ্ঠা কৰে;
পেঁপাৰ মাতে শুনি ৰবকে নোৱাৰোঁ হাতৰ বনে সৰি পৰে।'

ম'হৰ শিঙৰ মন ৰাই-জাই কৰা পেঁপাৰ মাত শুনি বিহুৱতী গাভৰুৰ হাতৰ বন সৰি পৰাত আশ্চর্য হ'বলগীয়া একো নাই। বৰ অসমৰ পর্বত-ভৈয়ামত বসবাস কৰা বিভিন্ন গোষ্ঠীৰ লোকে বসন্তকালীন উৎসৱত ম'হৰ শিঙৰ পেঁপা বজাই আনন্দ উপভোগ কৰে। মিচিংসকলে ইয়াক বোলে পেম্পা। ৰাভাসকলে ইয়াক কয় ছিংগা। ম'হৰ শিঙেৰে শিঙা আৰু পেঁপা উভয়কে সজা হয়। পর্বতৰ কোনো কোনো গোষ্ঠীৰ লোকে গৰুৰ শিঙৰ শিঙাও বজায়। শিল্পী যুগল দাসে শিঙা আৰু পেঁপাৰ কথা ক'বলৈ গৈ লিখিছে - 'ম'হৰ শিঙৰ আগটো কাটি তাত খাগৰি বা নলেৰে জিভা এখন লগাই লয়। আচলতে সৰু বাঁহৰ বাঁহী এটা ম'হৰ শিঙত যোগ দি শিঙা যন্ত্রটো সাজি লোৱা হয়। এনে শিঙা কাঠেৰে সাজি ল'লে তাক পেঁপা বোলে। পেঁপুৱাই এই পেঁপাত নাচনী ছোৱ তুলি নাচনীৰ মন উদবাউল কৰি তোলে

'পেঁপাৰ ছেউ ধৰি বাবি ঐ পেঁপুৱা পেঁপাৰ ছেউ ধৰি-বাবি;
খৰকৈ নেবাবি উদাকৈ নেবাবি নাচনী ছোৱকে বাবি।'

না. দা.

।। পোহন বিয়া ।।

সংস্কৃতিৰ বুৰঞ্জীত সন্তানৰ জন্ম, জন্ম দিয়া বা জননী হোৱা এটি আশীর্বাদ স্বৰূপ। এটা দেহৰ ভিতৰত আন এটা নতুন দেহৰ জীৱন-ধাৰণ বৰ স্বাভাৱিক যেন লাগিলেও ই বৰ সাধাৰণ কথা নহয়। এই সময় ছোৱাত আনন্দ মুখৰ পৰিবেশ এটিৰ লগতে ভয়-আশংকাৰ ভাৰো প্রতি মুহূর্ততে জড়িত থাকে। প্রথম মাতৃ সত্তৱা নাৰীৰ বাবে ই এটা চমকপ্রদ অভিজ্ঞতা। সন্তান সম্ভাৱনাৰ এই কালছোৱাত দেহৰ বিভিন্ন পৰিবর্তনৰ লগে লগে হ'ব খোজা মাতৃ গৰাকীৰ মানসিক পৰিৱর্তনো লক্ষ্য কৰা যায়। ভূমিষ্ঠ হ'বলগীয়া সন্তান আৰু হ'ব খোজা পিতৃ-মাতৃৰ মংগলৰ কাৰণে এই সময়ছোৱাত বিভিন্ন উছৱ-পার্বণ আদি পালন কৰা হয়। গর্ভধাৰণৰ প্রথম অৱস্থাৰেপৰা যথেষ্ট সাৱধানতাৰে আগবঢ়াৰ উপৰি গর্ভধাৰণ কৰাৰপৰাই মাতৃ গৰাকীক সন্তানৰ মংগল কামনা কৰি পঞ্চম মাহত *পঞ্চামৃত খুউৱা*, সপ্তম মাহত *সাঠভক্ষণ* কৰোৱা আঠমাহত *পুংসৱন পতা* আৰু নৱম মাহত *জেউৰা* আদি খুউৱা নিয়ম আমাৰ সমাজত প্রচলিত আছে।

উল্লিখিত অনুষ্ঠান কেইটাৰ ভিতৰত লুপ্ত প্রায় হ'বলৈ ধৰা অনুষ্ঠান হ'ল অষ্টম মাহৰ *পোহন বিয়া* অনুষ্ঠান। 'পোহন বিয়া' *পুংসৱন* শব্দৰপৰা সৃষ্টি হোৱা বুলি বহুতো গৱেষক পণ্ডিতে ক'ব খোজে। বেদতো এই বিয়া আৰু ইয়াৰ বিভিন্ন ৰীতি-নীতিৰ কথাৰ উল্লেখ পোৱা যায়। পোহন বিয়াত হ'ব খোজা পিতৃ-মাতৃক বৰ বিয়াৰ নিচিনাকৈ মাহ-হালধি সানি

বিয়া নাম গাই ঘটত তুলি অনা পানীৰে বেইৰ তলত গা-ধুউৱা হয়। অশুচি গাৰে নোওৱা খুৰ, কটাৰী, দা আদি একো নলগোৱা অনাকটা কাপোৰ একোখন অইন নতুন সাজৰ লগত পিন্ধোৱা হয়। গা-ধুওৱাৰ পিছত দৰা-কইনাক ৰভাতলীলৈ অনা হয়। এগৰাকী লগুণধাৰী ব্যক্তিয়ে বট গছৰ ঠানি এডাল লৈ দৰা-কইনা কাপোৰত ধৰি আহে আৰু ব্ৰাহ্মণ পুৰোহিত এগৰাকীয়ে তেওঁলোকক ৰভাতলীলৈ আৰু সমজুৱাৰ ওচৰলৈ আদৰি আনে। কোনো কোনোৰ মতে বটগছৰ ঠানি লৈ অহা ব্যক্তি গৰাকী মাক-দেউতাকৰ প্ৰথম সন্তান হোৱাটো বাঞ্ছনীয়। বিয়াৰ সময়ত এটা ঘটত দশাৱতাৰৰ চিত্ৰ আঁকি ৰভাতলীত থৈ দিয়া হয়। সাত পুৰুষৰ শ্ৰাদ্ধ কৰাৰ পিছত হোম পুৰি দৰা-কইনাক আকৌ এবাৰ বিয়া পাতি দিয়া হয়। বিয়াত বহিবলৈ তেওঁলোকক কঁঠাল বা ডিমৰু গছৰ পীৰাত এখন *অনাকটা* গামোচা পাৰি দিয়া হয়। কইনাক পিন্ধা অনাকটা শাৰীখনত ঠিক নাভিৰ তলত পৰা অংশখিনিত পুৰোহিতে এজোৰ খৰমৰ ছবি আৰু গোপন মন্ত্ৰ লেখি দিয়ে। এই মন্ত্ৰ সন্তানৰ গালৈ বাগৰি যায় বুলি এটা বিশ্বাস প্ৰচলিত আছে। কইনাৰ ডিঙিত নাভিলৈকে ওলমি পৰাকৈ ৰঙা সুতাৰে এখন তামৰ সৰু কুঠাৰৰ লগতে হাইথা আৰু পদুমফুল এটা গাঁঠি পিন্ধোৱা হয়। বিয়াৰ সময়ত হোমৰ আগত এটা পাত্ৰত এজোৰ মাগুৰ মাছ থৈ দিয়া নিয়ম বহুত ঠাইত প্ৰচলিত আছে। মাছ হালে লৰচৰ নকৰিলে ল'ৰা সন্তান হয় বুলি এটি জনবিশ্বাস আছে। তদুপৰি বটগছৰ পাত গুৰি কৰি দৰা-কইনাক শুঙিবলৈ দিয়া হয়। এই বিয়াত বটগছৰ ব্যৱহাৰ বৰ তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। ইয়াৰ কিবা বিজ্ঞানসম্মত কাৰণো থাকিব পাৰে। বিয়া হৈ যোৱাৰ পিছত দৰাই সেই ৰাতি কইনাই মাকৰ ঘৰৰপৰা অনা বস্তুৰে চাৰিদিন ব্ৰত কৰিব লাগে। সেইদিনা জ্ঞাতি-কুটুম্ব, বন্ধু-বান্ধৱ আৰু ওচৰ-চুবুৰীয়াক মাতি বিয়াৰ দৰে ভোজ-ভাত খুউৱা হয়।

সাধাৰণতে আগৰ দিনত সন্তান সম্ভৱা মাতৃ গৰাকীয়ে আঠমাহত ভৰি দিয়াৰ পিছত ডাঙৰক বা মান্যজনক পানী এটুপিও দিয়াত বাধা আছিল। কিন্তু পুংসৱন বা 'পোহন বিয়া' হৈ যোৱাৰ পিছত এই নিষেধ আঁতৰি যায় বুলি ধৰি লোৱা হৈছিল।

কইনাই ব্ৰতত থকা দিন কেইটাত এখন সৰু গামোছাত পহুনলীয়া কটাৰী এখন, ডালিম, জাইফল আদিৰে এটা টোপোলা কৰি লগত ৰাখিব লাগে। চাৰিদিনৰ অন্তত ব্ৰত ভঙাৰ পিছত টোপোলাটো পানীত দলিয়াই দিয়া প্ৰয়োজন।

প্ৰ. শ. গো.

।। প্ৰাগজ্যোতিষ নামৰ উৎপত্তি ।।

প্ৰাগজ্যোতিষ প্ৰাচীন ভাৰতীয় ভূগোলৰ এটি সুপ্ৰসিদ্ধ স্থানবাচক নাম। বৈদিক যুগৰ ভাৰতীয় ঋষিয়ে এই নামৰ পৰিচয় নাপালেও পিছৰ কালৰ পুৰাণ আৰু মহাকাব্যৰ লিখকসকল কিন্তু এই নামৰ উল্লেখত পঞ্চমুখ। এই নামেৰে তেওঁলোকে ঘাইকৈ তাহানিৰ ভাৰতবৰ্ষৰ পূব প্ৰান্তৰ, আজিৰ বিহাৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি নেপাল ভূটানকো সামৰি সমগ্ৰ উত্তৰ-পূবৰ সাতোখন ৰাজ্যক্ষেত্ৰকে সামৰি লৈছিল।

ৰামায়ণৰ পাতত এই ৰাজ্যৰ উল্লেখ কৰি ৰজা কুশৰ চাৰিপুত্ৰৰ এজন অমূৰ্ত ৰাজাই ম্লেচ্ছসকলৰ মাজত প্ৰাগজ্যোতিষ ৰাজ্যৰ পত্তন ঘটোৱাৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। *মহাভাৰতে*

কিন্তু ইয়াৰ বিভিন্ন পাঠত এই ৰাজ্য আৰু ৰজা-ৰাজন্যৰ কথা উল্লেখ কৰাৰ লগতে ইয়াৰ তৎকালীন অধিপতি ম্লেচ্ছাধিৰাজ ভগদত্তৰ শৌৰ্য-বীৰ্যৰ ভূয়সী প্রশংসা কৰিছে। *মহাভাৰতৰ* পাতত ভগৱান শ্রীকৃষ্ণৰ লীলা-মালাৰ প্রসংগতো এই দেশৰ বহুল উল্লেখ আছে। মহাকাব্যৰ পিছতে মহাকবি কালিদাসৰ *ৰঘুবংশতো* ৰজা ৰঘুৰ দিগ্বিজয় প্রসংগত প্রাগজ্যোতিষৰ নামোল্লেখ আছে। ইয়াৰ উপৰি *মৎস্য, ব্রহ্মাণ্ড* আদি পুৰাণৰ উপৰি *ভাগৱত পুৰাণত* প্রাগজ্যোতিষ ক্ষেত্রৰ প্রসঙ্গ আছে।

শেহতীয়াভাৱে কিন্তু প্রাগজ্যোতিষতেই ৰচিত *কালিকা পুৰাণে* (দশম শতিকা) এই ৰাজ্যৰ গুণ-গৰিমা গাবলৈ গৈ আদিতে 'ব্রহ্মাই ইয়াতেই' স্থিতি লৈ বিশ্ব-ব্রহ্মাণ্ডৰ গ্রহ-নক্ষত্র ইয়াৰপৰাই সৃজা বুলি কৈ পেলালে। ইয়াৰেই আঁত ধৰি ইংৰাজ ঐতিহাসিক গেইট চাহাবে প্রাগজ্যোতিষ ক্ষেত্র পূর্ব ভাৰতৰ জ্যোতিষ চর্চাৰ কেন্দ্র আছিল বুলি অনুমান কৰিছে। বুৰঞ্জীবিদ্ কনকলাল বৰুৱাই ইয়াৰ সাক্ষ্য হিচাপে বর্তমানৰ চিত্রাচল পাহাৰ আৰু ইয়াৰ নৰগ্রহ মন্দিৰক ইবোৱৰ সাক্ষী হিচাপে দাঙি ধৰিছে।

ড° বাণীকান্ত কাকতিয়ে কিন্তু *প্রাগজ্যোতিষৰ* আঁত বিচাৰি অন্য এটি ভাষাতাত্ত্বিক প্রসংগৰহে অৱতাৰণা কৰিছে ঃ তেখেতৰ মতে *প্রাগজ্যোতিষ* একালৰ অষ্ট্রিকসকলৰ 'পগৰ-জুহ (জো) টিচ' (বিস্তৃত ওখ ওখ পাহাৰে আগুৰা ক্ষেত্র) হে; আৰু পিছলৈ ইয়েই সংস্কৃতীয়া ৰূপ পৰিগ্রহ কৰি প্রাগজ্যোতিষ হ'লগৈ।

সু. শ.

।। প্রাচীন কামৰূপত শৈৱ ধর্ম।।

প্রাচীন কামৰূপ শৈৱ ধর্মৰ বিচৰণ স্থলী। *কালিকাপুৰাণত* স্পষ্ট ভাৱে কোৱা হৈছে যে মিথিলাৰ ৰাজকোঁৱৰ নৰকে বিষ্ণুৰ আদেশমতে প্রাগজ্যোতিষত দেৱী কামাখ্যাৰ পূজা-সেৱা প্রতিষ্ঠাৰ পূর্বে এই দেশৰ অত্যন্ত মদ্য-মাংস-অনুৰাগী কিৰাতসকলে শিৱক পূজা সেৱা আগবঢ়াইছিল। নৰকৰ শাসন কালত কামৰূপত উপৰুৱা দৃষ্টিত শৈৱ ধর্ম ৰহিত হ'লেও গোপনে কিন্তু শম্ভু সেৱা থাকি গ'ল - 'অন্তর্গুপ্তঃ স মে পুৰে'। আনহাতে শোণিতপুৰৰ মহাশিৱ ভক্ত বাণে নৰকক বুধি দি শাক্তধর্ম নিস্তেজ কৰাত কিছুপৰিমানে সার্থক হৈছিল। খ্রীষ্টীয় চতুর্থ শতাব্দীৰেপৰা দ্বাদশ শতাব্দীলৈ পুৰণি কামৰূপত অখণ্ড প্রতাপেৰে ৰাজত্ব কৰা পুষ্যৱর্মা, শালস্তম্ভ আৰু ব্রহ্মপাল বংশৰ যিবোৰ তাম্রশাসন উদ্ধাৰ হৈছে, সিবোৰত শৈৱধর্মৰ প্রতিপত্তিৰ এটি দিশ প্রোজ্জ্বল। ফলিবোৰত ভগদত্ত আৰু বজ্রদত্তক শিৱ ভক্ত বোলা হৈছে। ভাস্কৰৱর্মাৰ নিধানপুৰ লিপিত শিৱক প্রণতি জনাৱা হৈছে। কামৰূপেশ্বৰৰ দূত হংসবেগে গৌৰৱেৰে থানেশ্বৰাধিপতিক জনাইছে যে কুমাৰে আশৈশৱ এক শিৱত বিনে আন দেৱতাক পূজা নকৰিবলৈ কৃত সংকল্প (*হর্ষচৰিত*, ৭ উচ্ছ্বাস)। নৱম শতাব্দীৰ বনমাল ৰর্মাদেৱে হাটক শূলীন শৈৱ মন্দিৰ পুনর্নির্মাণ কৰি পূজা পাতলৰ ব্যৱস্থা কৰাৰ বর্ণনা আছে। একেখন ফলিতে হাৰূপেশ্বৰৰ নিকটৱর্তী কামকূটত কামেশ্বৰ-মহাগৌৰীৰ পীঠৰ বর্ণনায়ো স্থান পাইছে। তৃতীয় বলৱর্মাৰ ফলিত শিৱ ভক্তিৰ কথা আছে। ইন্দ্রপালৰ গুৱাহাটী শাসনত শিৱ-বিষ্ণুৰ অভিন্নতা প্রদর্শন লক্ষণীয়। গোপাল ৰর্মাৰ গছতল লিপিতো শিৱ ভক্তিয়ে স্থান পাইছে। ধর্মপালৰ ফলিকেইখন

শিৱৰ প্ৰশস্তিৰে ভৰা। শোণিতপুৰৰ দ পৰ্বতীয়া আৰু ধেনুখনা পাহাৰত গুপ্তকালীন শিৱ মন্দিৰৰ ধ্বংসাৱশেষ উদ্ধাৰ হৈছে। নেঘেৰী টিং, বিশ্বনাথ, নুমলীগড়-দেও পৰ্বত আৰু উমানন্দৰ শিৱালয় মূলতঃ প্ৰাক্-আহোম যুগৰ। শিৱক সাধৰণতে লিংগৰূপত উপাসনা কৰা হয়। মহাভৈৰৱ আৰু শুক্লেশ্বৰৰ শিৱলিংগও প্ৰাচীন। পুৰণি অসমত উদ্ধাৰ হোৱা ঈশান, মহেশ, লকুলীশ, নটৰাজ, উমা- মহেশ্বৰ, হৰি-হৰ প্ৰভৃতি শৈল প্ৰতিমাৰ উদ্ধাৰে এই ভূখণ্ডত প্ৰাচীন কালৰেপৰা যে শৈৱ ধৰ্মৰ প্ৰতিপত্তি আছিল, তাক সুন্দৰকৈ প্ৰমাণ কৰে।

না.দা

।। ফকৰা ।।

পাৰমার্থিক অর্থবোধক এফাকি কথাই ফকৰা। অসমীয়াত কথা দুফাকি আছে - 'বাৰ কুৰি বৰগীত, তেৰকুৰি ফকৰা।' আৰু 'কথা নহয় ফকৰা, এটা মুগাৰ তিনিশ, তিনি কুৰি তেৰটা চকৰা' এইমতে ফকৰাৰ সংখ্যা হয় - ২৬০ টা, নহয় ৩৭৩ টা। স্বৰ্গীয় নাৰায়ণ দাস ঠাকুৰ আতা ভণিত আৰু স্বৰ্গীয় হলিৰাম মহন্ত ঠাকুৰৰ দ্বাৰা সংগৃহীত ফকৰা পুথি বা পৰমার্থ তত্ত্বত ৩৫০ টা ফকৰা সংকলিত হৈছে। কিছুমান ফকৰা বৰসেৱা বা পূর্ণসেৱা অথবা ভকতসেৱা আদিতো চলে। বহুবোৰ ফকৰাৰ বাহিৰৰ অর্থৰ সৈতে তাৰ অন্তর্নিহিত অর্থৰ অমিল পৰিলক্ষিত হয়। তেনে দুটামান উদাহৰণঃ-

ক. ব্ৰহ্মাক মাৰিবা বিষ্ণুক মাৰিবা ৰুদ্ৰক নিদিবা ঠাই;
মহা মহা মহন্তক মৰিয়াই মাৰিবা তেহে ভকতিক পাই।

ইয়াত ব্ৰহ্মা আৰু ৰুদ্ৰই মূল দেৱতা তিনিগৰাকীক বুজোৱা নাই। বুজাইছে সত্ত্ব, ৰজঃ আৰু তমঃ গুণকহে। মহা মহা মহন্তসকল হ'ল কাম, ক্ৰোধ, লোভ-মোহাদি ৰিপুসমূহ ত্ৰিগুণৰ ওপৰত থাকি ষড়ৰিপু দমন কৰিব পাৰিলেহে প্ৰকৃত ভক্তিৰ অধিকাৰী হোৱা সম্ভৱ।

খ. বামুণ হৈ নবধে গাই, ভকত হৈ নামাৰে ভাই,
সজ্জন হৈ নাখায় মদ, এই তিনি নাপায় পৰমপদ।

ইয়াত গাই শব্দই বেদ, ভাই শব্দই কাম, ক্ৰোধ, লোভ মোহ, মদ আৰু মাৎসর্য — এই ষড়ৰিপু আৰু মদ শব্দই ভক্তিৰসক বুজাইছে। ব্ৰাহ্মণে বেদ অধ্যয়ন নকৰিলে, ভকত হৈ ষড়ৰিপু দমন কৰিব নোৱাৰিলে আৰু সজ্জন হৈ ভক্তিৰস পান কৰিব নোৱাৰিলে পৰম পদ লাভ কৰাটো অসম্ভৱ।

গ. শাল-শিঙী দুয়ো হ'ল ভকত,
কুচিয়া আতাক তুমি আনিয়ো লগত।

ইয়াত শাল গীতা, শিঙী ভাগৱত আৰু কুচিয়া হ'ল - বেদ। এটা কালত শাল-শিঙী আৰু কুচিয়া বহুতৰে অখাদ্য আছিল। একেদৰে গীতা-ভাগৱত আৰু বেদো জনসাধাৰণৰ চুব নোৱাৰা বস্তু আছিল। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে গীতা, ভাগৱত আৰু বেদ মন্থন কৰি নাম-ধর্ম প্ৰচাৰ কৰে।

ঘ. বাৰ হাত জালৰ তেৰ হাত ফটা/ ভাল মাছ মাৰিলি জালোৱাৰ বেটা ।।
বৌ-বৰালি সৰকি গ'ল/ পুঠি-খলিহনা পাহে পাহে ৰ'ল।

ইয়াত বাৰ হাত জাল হ'ল - দ্বাদশ স্কন্ধ ভাগৱত। জালোৱাৰ বেটা হ'ল মহাপুৰুষ শংকৰদেৱ। শংকৰদেৱে দ্বাদশ স্কন্ধ ভাগৱতৰ লগতে আন বৈষ্ণৱী গ্ৰন্থবো (সেয়ে তেৰ হাত) বিষয় বস্তুৰে যি কীৰ্তন গ্ৰন্থখনি ৰচনা কৰিলে, তাক মুষ্টিমেয় পণ্ডিতলোকে (বৌ-ৰৰালি) ভাল চকুৰে নাচালেও জন-গণে তাক (পুঠি-খলিহনা) মুৰত তুলি ল'লে। কীৰ্তনৰ প্ৰভাৱ অসমীয়া সমাজত আজিও অখণ্ড। এক কথাত 'সাঁথৰৰ ঠাঁচত ৰচিত এই ফকৰাবোৰ অসমীয়া সাহিত্যতেই নহয়, ভাৰতীয় প্ৰাদেশিক ভাষাবোৰৰ ভিতৰতো অনন্য আৰু অমূল্য সম্পদ।' (ডঃ লীলা গগৈ)

না. দা.

।। ফচৌ ।।

ফচৌ হ'ল এক বিশেষ ধৰণৰ পাগ। শ্যান্‌সকলে ইয়াক মুৰত বান্ধে। এই পাগত বন্ধা ফিটাডালৰ মূৰ দুটা পিছ ফালে ওলমি থাকে। আহোমসকলে মুৰত পাগুৰি-মৰা দস্তুৰটো এৰা নাছিল। চুকাফাৰ দিনৰেপৰা স্বৰ্গদেৱ গদাধৰ সিংহৰ দিনলৈকে নৃপতিসকলে মুৰত ফচৌ মৰা প্ৰমাণ পোৱা যায়। *শংখচূড় বধ* কাব্যত অংকিত গধাধৰ সিংহ আৰু তেওঁক সেৱা জনোৱা-সেৰকজনৰ মুৰৰ পাগটো ফচৌৰ আৰ্হি বুলি ডঃ লীলা গগৈয়ে চিনাক্ত কৰি গৈছে। হৰকান্ত বৰুৱা সদৰামিনে উল্লেখ কৰিছে যে আদিতে সৰ্বসাধাৰণ লোকেও মুৰত ফচৌকে মাৰিছিল। অসমৰ সাজপাৰৰ বহুলাংশে পৰিবৰ্তিত হয় - স্বৰ্গদেৱ ৰুদ্রসিংহৰ বাজত্ব কালত। এইজনা নৃপতিয়ে আন সাজ-পাৰৰ লগতে মুৰৰ পাগটোও সলনি কৰিছিল। এই পাগটোৰ সাধাৰণ নাম মোগলাই পাগুৰি। এই পাগুৰিয়ে ৰজাঘৰ-সত্রঘৰ উভয়কে প্লাবিত কৰিছিল।

না. দা.

।। ফল-কটাৰী সলোৱা বিয়া ।।

বিধবা-বৰলাৰ মাজত (গিৰিয়েকে এৰা তিৰোতা আৰু তিৰোতা গুছি যোৱা পুৰুষ) হোৱা বিয়াই ফল-কটাৰী সলোৱা অথবা ধূপ-চাউল সলোৱা বিয়া। এই বিয়া দীৰ্ঘ দিন জুৰি অসমত প্ৰচলিত হৈ আহিছে। গধূলি পৰত পতা এই বিয়াত, এখন নতুন গামোচাৰ ভিতৰত এমুঠি আৰৈ চাউল, এজোৰ তামোল-পাণ, এখন পহু শিঙৰ ডবুৱা কটাৰী, এটা সিন্দূৰৰ কৌটা আৰু কেইটামান ফুল বান্ধি আত্মীয় জনৰ উপস্থিতিত দম্পতিয়ে তিনিবাৰ সাল-সলনি কৰিলেই ফল-কটাৰী সলোৱা বিয়াৰ মূল কাম শেষ হয়। তাৰ পিছত পুৰুষজনে তিৰোতাজনীৰ শিৰত সিন্দূৰৰ ফোট দিয়ে। চোতালত উপস্থিত আয়তীসকলে তিনিবাৰ উৰুলি ধৰনি দিয়াৰ পিছত দৰা-কন্যাৰ কাষত আৰম্ভণিতে সজাই থোৱা দুণৰিৰপৰা আৰৈ চাউল তিনিবাৰ চটিয়াই পুনৰ্বাৰ উৰুলি দিয়ে। দম্পতিয়ে উপস্থিতসকলৰ আগত আঠু লয়। সমজুৱাই আশীৰ্বাদ দিয়ে। ৰাইজৰ আশীৰ্বাদ লৈ নৱ-দম্পতি ঘৰৰ ভিতৰ সোমায়গৈ। এনে বিয়াত পুৰোহিত নালাগে - হোম-যজ্ঞবো প্ৰয়োজন নাই। বিধবা কিংবা পতিয়ে এৰা তিৰোতাজনীক দৰাই আপোন ঘৰলৈ ৰাতিয়ে লৈ আহি নতুন সংসাৰৰ পাতনি মেলে। এনেদৰে অনা তিৰোতাক আগতে *ঢেমেনা* অনা অথবা *ৰাটলু অনা* কোৱা হৈছিল। ঢেমেনা অনা তিৰোতাৰ লগত যদি প্ৰথম স্বামীৰ কোনো সন্তান যায় তেনেহ'লে সেই সন্তানক

কোৱা হয় *টঙনা কিংবা গুৰগুৰীয়া*।

না. দা.

।। ফাট-বিহু ।।

আহোম স্বৰ্গদেউসকলে নৈৰ পাৰত বিশেষ একোখন ঠাইত বেহা-বেপাৰ কৰিবলৈ সুবিধা দি তাৰ পৰা ফাট নামৰ এবিধ কৰ বা ৰাজহ সংগ্ৰহ কৰিছিল। নৈৰ জলপথ আৰু বিভিন্ন গিৰিপথেৰে আহি বিভিন্ন বেপাৰীয়ে এনেবোৰ ঠাইত নিৰ্দ্দিষ্ট দিনত বেহা-বেপাৰ কৰি পুনৰ উভতি গৈছিল। বিশেষকৈ অবিভক্ত লক্ষীমপুৰ জিলাৰ নৈপৰীয়া উত্তৰ অঞ্চল ইয়াৰ বাবে অধিক সুচল আছিল। কাৰণ অৰুণাচল, ভূটান, চিকিম আদিৰ পৰা বেপাৰীবোৰ আহি এই ঠাইত সমবেত হৈছিল। পোনতে এই ফাটত বিহু নৃত্য গীত পৰিবেশন কৰি বিভিন্ন বিহুৱা দলে পৰোক্ষভাৱে ধন সংগ্ৰহ কৰিছিল। ফাটত পৰিবেশন কৰা বিহুৰ বাবেই ইয়াৰ নাম ফাট-বিহু হিচাপে জনাজাত হ'ল। মিচিংসকলেই এই বিহুৰ প্ৰৱৰ্তক বুলিব পাৰি।

আকৌ ঢকুৱাখানাৰ চাৰিকড়িয়া নৈৰ পাৰতো সাত দিন সাত ৰাতি পৰ্যন্ত ফাট বিহু চলিছিল। মিচিং বিহু দলৰ এই বিহু নৃত্য চাবৰ বাবে অসংখ্য মানুহ গোট খাইছিল। কোনো কোনোৱে এই বিহুৰ প্ৰতিক্ৰিয়া দিশটো অনুধাৱন কৰি ফটাবিহু নাম হোৱা বুলি ক'ব খোজে যদিও ই সত্য নহয়। এই বিহু পৰিবেশনত 'আই বসুমতী ফাট দিয়া পাতালে লুকাও' এনে অৱস্থা হোৱা, ঢোল ফটা, মাত ফটা আদি পৰিস্থিতিলৈ লক্ষ্য কৰি এই বিহুৰ নাম ফাট-বিহু হোৱা বুলি ধাৰণা কৰে; কিন্তু চাৰিকড়িয়া নৈৰ পাৰ ফাট সংগ্ৰহৰ স্থলী হিচাপেহে ইয়াৰ নাম যে ফাট-বিহু হ'ল ই ধ্ৰুৱপ। অবিভক্ত লক্ষীমপুৰ জিলাৰ উত্তৰপিনে কোনো ঠাইত এই বিহু পালন কৰা হৈছিল বুলি বুঢ়া-মেঠাসকলে কয়।

প. ৰা.

।। ফাতেহা ই দোৱাজ দাহম ।।

আৰবী ৰবিউল আউৱাল মাহৰ বাৰ তাৰিখত হজৰত মহম্মদ (দঃ) জন্ম হৈছিল। অৱশ্যে একে তাৰিখতে তেওঁৰ ইন্তেকালো হৈছিল। এই জন্মৰ তাৰিখটোক মুছলমানসকলে ফাতেহা-দোৱাজ-দাহম হিচাপে পালন কৰে। ফাতেহা-দোৱাজ-দাহমৰ অর্থ হ'ল বিজয়ী দ্বাদশ দিৱস অর্থাৎ সকলো প্ৰকাৰ অন্ধকাৰ, অনাচাৰ, উৎপীড়ন আদিৰ বিপৰীতে বিশ্বালোকিত প্ৰদীপৰ আগমন দিৱস অর্থাৎ ৰবিউল আউৱাল মাহৰ বাৰ তাৰিখ।

এই দিনটোত মিলাদ শৰীফ পাঠ কৰি নবীৰ পৰিয়ালবৰ্গ বা আত্মীয় স্বজনৰ বাবে প্ৰাৰ্থনা (দোৱা বখছাই দিয়া) কৰা হয় আৰু বিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাজত আলোচনা চক্ৰ পাতি সৰ্বশেষত নিয়াজ (লঘু আহাৰ) বিতৰণ কৰা হয়।

প. আ.

।। ফাৰকান্তি উৎসৱ।।

ফাৰকান্তি হ'ল ৰাভাসমাজৰ মৃতকৰ শ্ৰাদ্ধ অনুষ্ঠান। এই শ্ৰাদ্ধক্ৰিয়া অনুষ্ঠান বিশেষকৈ *ৰংদানী* আৰু *মায়তৰী* ৰাভাসমাজত প্ৰচলিত। এই শ্ৰাদ্ধানুষ্ঠানত ইনাই - বিনাই বিলাপ কৰি একধৰণৰ শোকগীত পৰিবেশন কৰা হয়, যাক ফাৰকান্তি গীত বোলা হয়। এই পৰিবেশনাত

বিলাপ কৰি কান্দিব জনা এজন বিশেষ ব্যক্তিয়ে সূত্রধাৰী ভূমিকা পালন কৰে। সূত্রধাৰী কান্দোতাই *কাণ টুকুৰী* (সৰুতাল) নামৰ এবিধ তাল বজাই বজাই বিনিনি জোৰে আৰু লগতে সুৰ-তাল মিলাই মৃতকৰ আন আত্মীয়- স্বজনেও কান্দে। সূত্রধাৰীয়ে ঈশ্বৰ আৰু মৃতকৰ আত্মাক প্রার্থনা জনায়। মৃতকে পুনৰ জন্ম গ্রহণ কৰিলে যাতে কোনো ভক্ষণীয় প্রাণী হৈ জন্ম গ্রহণ নকৰে তাকে কামনা কৰে। এইখিনিতে উল্লেখ কৰা আৱশ্যক যে ৰংদানী আৰু মায়তৰী ৰাভাসমাজৰ প্রায় প্রত্যেক ঘৰতে এযোৰ কাণটুকুৰী আৰু এসাঁজ খাং বাহ (জামা-যুৰীয়া) ৰখাটো এক প্রকাৰৰ বাধ্যতামূলক সমাজিক দস্তুৰ। শ্রাদ্ধৰ দিনা *ফাৰকান্তি গীত* গাব জনা সূত্রধাৰ জনে প্রথমতে তাল বজাই বিলাপ কৰি কান্দে আৰু তাৰ লগে লগে ধ্বনিত হৈ উঠে কাৰাবাঁহী, খাম, কাঁহ, শিঙা আদিৰ সকৰুণ সুৰৰ মূর্চ্ছনা। এই সুৰৰ মূর্চ্ছনাত এসময়ত উপস্থিত সকলোটিয়ে পৰিমার্জিত আৰু হৃদয়স্পর্শী লয়লাস ভঙ্গীমাৰে সকলোৱে নৃত্য কৰিবলৈ ধৰে। জন্মান্তৰবাদত বিশ্বাস, বৈধব্যৰ দাৰুণ বেদনাত অকালতে সাৰটি লোৱা ফুলবাৰী গাভৰুৰ প্রতি কটাক্ষ, মাছৰোকা, বাঢ়েটোকা, বাটিকটিকা চৰাইৰ প্রতি মৃতকৰ পৰৱর্তী জীৱন সম্বন্ধে প্রশ্ন নিক্ষেপ আদি বিভিন্ন বিষয়বস্তুৱে ঠাই পাইছে এই ফাৰকান্তি গীতসমূহত। কিছুমান গীত বৰ দীঘলীয়া; যিবোৰক একোটা বেলাড জাতীয় গীত বুলিব পাৰি। গীতবোৰত অকল কৰুণ ৰসেই নহয়, ঠাই সাপেক্ষে শৃংগাৰ, হাস্য আদি ৰসেও ভুমুকি মাৰিছে। ৰাভাসমাজে বিশ্বাস কৰে ফাৰকান্তি শোকৰ সোঁৱৰণী উৎসৱ হ'লেও ইয়াত ৰং-ৰহইচৰ প্রয়োজন অপৰিহার্য।

পা. দ.

।। ফিতৰা বা ফেতৰা ।।

ফিতৰা হ'ল গৰীব দুখীয়াক দিব লগীয়া নির্দ্দিষ্ট দান। ইয়াৰ উদ্দেশ্য হ'ল যাতে গৰীব দুখীয়ায়ো এই দান পাই ঈদল ফিতৰৰ দিনা আনন্দ উৎসৱ কৰিব পাৰে।

সাধাৰণতে মধ্যবিত্ত লোকসকলৰ নিজৰ প্রয়োজনীয় খৰছ বাদ দি যদি অতিৰিক্ত ৫২.৫ তোলা ৰূপ বা ৭.৫ তোলা সোণ বা সম পৰিমাণ মূল্যৰ সামগ্রী ঘৰত থাকে তেনেহ'লে তেওঁক ছাহেবেনেছাব বোলা হয়। শ্বৰিয়ত মতে প্রত্যেক ছাহেবেনেছাব (সম্পদাৰ) ব্যক্তিৰ ওপৰত ফেতৰা ওৱাজেব। যাৰ ওপৰত ফেতৰা ওৱাজেব তেওঁ স্ত্রী, পুত্র, কন্যা আৰু দাস-দাসী সকলৰো ফেতৰা দিব লাগে। ঈদল ফেতৰৰ নামাজৰ আগ মুহূর্তত কোনো লোকৰ পুত্র বা কন্যা ভূমিষ্ঠ হ'লেও তেওঁ সেই নৱজাত শিশুটোৰ ফেতৰা আদায় কৰি দিব লাগিব।

স্ত্রী, কন্যা আদিয়ে যদি নিজৰ ফেতৰা আদায় দিব পৰা সামর্থ্য থাকে তেনেহ'লে তেওঁলোকে নিজে নিজৰ ফেতৰা আদায় দিয়া উত্তম। যাৰ ফিতৰা দিয়া ৰাজিব নহয় কিন্তু দিবৰ শক্তি আছে তেওঁ ফিতৰা দিয়া উচিত। ই বৰ নেকীৰ (পুণ্য) কাম।

ফেতৰাৰ পৰিমান দুই সেৰ গম বা গমৰ ছাতু, আটা, ময়দা বা চাৰি সেৰ যব বা যবৰ ছাতু, খোৰমা বা কিছুমিছ। কিন্তু দুই সেৰ মূল্যৰ আটা বা ময়দাৰ পৰিবর্তে কম মূল্যৰ দুই সেৰ আন খাদ্য বস্তুৰ বিনিময়ত ফেতৰা আদায় নহ'ব। চাউল বা আন কোনো খাদ্য দ্রব্যৰ বিনিময়ত ফেতৰা আদায় কৰিবলৈ হ'লে গমৰ ময়দা আদিৰ দুই সেৰৰ মূল্যৰ তুলনাত

চাউল বা তেনেধৰণৰ দ্ৰব্যৰ মূল্য ঠিক কৰিহে ফেতৰা দিব।

ফেতৰা দুখীয়াসকলৰ হক (বাবেহে)। এজনৰ ফেতৰা এজনক দিয়াই ভাল কিন্তু এজনৰ ফেতৰা কেইবাজনক আৰু কেইবাজনৰ ফেতৰা এজনকো দিব পৰা যায়। নামাজৰ আগতে ফেতৰা আদায় কৰি দিব লাগে।

ঈদল ফিতৰৰ দিনা বা তাৰ আগতে আল্লাহতালাৰ কৃতজ্ঞতা প্ৰকাশৰ বাবে আৰু ৰোজগাৰৰ কোনো ভুল-ভ্ৰান্তি হ'লে ক্ষমা হ'বৰ বাবে গৰীব-দুখীয়াক নিৰ্দ্দিষ্ট দান কৰাৰ নামেই ছদকায়ে ফিতৰ বা ফিতৰা।

প. আ.

।। ফেনী পিঠা।।

অসমীয়া খাদ্য-সংস্কৃতিত ফেনী পিঠাৰ স্থান সুকীয়া। এইবিধ পিঠাৰ বাবে বৰা আৰু আৰৈ চাউলৰ গুড়ি, গুড় অথবা চেনি আৰু তেল অথবা ডালডাৰ প্ৰয়োজন। প্ৰথমতে বৰা আৰু আৰৈ চাউলৰ (কোনো কোনোৱে বৰা চাউলৰ গুড়িৰ সৈতে আৰৈ চাউলৰ গুড়ি মিশ্ৰণ কৰে) গুড়ি গৰম পানীৰে আটা মৰাৰ দৰে মাৰি সৰু সৰু লুচি আকৃতিৰ পিঠা সাজিব লাগে (বহুতে আজি কালি বেল্‌নাত বেলি লয়)। মাজতে গুড়খিনি পানীৰে পগাই থোৱা ভাল। (গুড়ৰ সলনি চেনিও ঘনকৈ পগাই ল'ব পাৰি)। এতিয়া গৰম কেৰাহীত তেল বা ডালডা গৰম কৰি সৰু লুচি আকৃতিৰ পিঠাবোৰ ভাজি গুড়মিঠে অথবা চেনিৰ ৰসত কিছুপৰ ডুবাই থলেই খোৱাৰ বাবে ফনীপিঠা প্ৰস্তুত হয়।

জ্যো. দা.

।। বকলা পুথি ।।

সংস্কৃত বল্কল শব্দৰপৰা বাকলি শব্দৰ জন্ম। মধ্যযুগত অসমীয়া পুথি-পাঁজি লিখা হৈছিল সাঁচি গছৰ বাকলিত। লিখা ফলকবোৰ মিহি; কিন্তু বেটীপাত অথবা ঢাকনী পাতবোৰ আছিল খহটা বাকলি। সাঁচি গছৰ বাকলিৰে ঢকা হাতে লিখা পুথিক সেইবাবে সৰ্বসাধাৰণে বকলা পুথি বুলিছিল। কেতিয়াবা কেতিয়াবা সাঁচিপাতবোৰ জোখকৈ নাকাটি দীঘে দীঘে ভাঁজ দি থয়। ভাঁজ দিয়াৰ ফলত সিবোৰে সাঁচিপতীয়া পুথিৰে আকাৰ লয়। জাপ দি প্ৰস্তুত কৰা দীঘল সাঁচিপাত লিখাৰ উপযোগী। এনেধৰণৰ পুথিকো বকলা পুথি ৰূপে জনা যায়। পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ *ডেচস্ক্রিপটিভ কেটেলগ অব আচামিজ মেনুস্ক্রিপটচ* গ্ৰন্থত আঠ ফুট দীঘল আৰু ছয় ইঞ্চি পুতল এখনি গীতৰ বকলাৰ কথা উল্লিখিত হৈছে। কোনো সত্ৰত বংশাৱলী আৰু কোষ্ঠী লিখা বকলা পুথি থকা বুলি জনা যায়।

না. দা.

।। বংশীগোপাল মন্দিৰৰ সভা।।

বৃহত্তৰ গুৱাহাটী মহানগৰীৰ সমীপবৰ্তী, ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাই পথৰ পৰা পূবে প্ৰায় ছয় কিলোমিটাৰ আগুৱাই আহিলে পোৱা যায় ৰৰগাঁও অঞ্চল। এই অঞ্চলতে অৱস্থিত বংশীগোপাল মন্দিৰ। ফাগুন মাহৰ শুক্লা একাদশী তিথিত ইয়াতে উদ্‌যাপিত হয় সভা। সভাৰ আগ দিনটোৰ নাম 'গন্ধ'। মন্দিৰ চৌপাশে ধূপ-দীপ জ্বলাই গন্ধৰ দিনাখন ঢুলীয়া কালিয়া, ওজাপালি আৰু

আইসকলে গীত-পদ গাই ভগৱানক স্তুতি-প্ৰাৰ্থনাৰে মৰতভূমিলৈ আহ্বান জনায়। সভাৰ দিনা মন্দিৰৰ মণিকূটৰপৰা শ্ৰীশ্ৰীবংশীগোপালক বাহিৰলৈ উলিয়াই আনি নগৰ পৰিভ্ৰমণ কৰোৱাৰ পৰম্পৰা উল্লেখযোগ্য। শোভাযাত্ৰাত আবাল- বৃদ্ধ-বনিতাৰ গীত-পদৰ উপৰি থাকে খোল-তাল, ঢোল আৰু বেণুপাৰ্টিৰ কাণ তাল মাৰি ধৰা শব্দ। প্ৰতি ঘৰৰ পদুলিত একোডালি কলপুলি ৰুই ফুল-চন্দন আৰু আবিৰেৰে, শ্ৰীশ্ৰী বংশীগোপাল প্ৰভুক প্ৰাৰ্থনা জনোৱাটো নিয়ম। নগৰ পৰিভ্ৰমণৰ অন্ততঃ কলপটুৰাৰে সজা বেইত দধি-দুগ্ধ, ঘি-মৌ আৰু পানীৰে আয়তীসকলে প্ৰভুক নোৱাই-ধুৱাই নৱ বস্ত্ৰ দানেৰে মন্দিৰৰ কাষত পতা অস্থায়ী বেদীত ক্ষন্তেক ৰাখি শান্তি-পানী আৰু সুগন্ধি ছটিয়াই মন্দিৰৰ চাৰিওফালে তিনিবাৰ প্ৰদক্ষিণ কৰাৰ অন্তত পুৰোহিত বাপুৰে প্ৰভুক মন্দিৰৰ স্থায়ী থাপনাত স্থাপন কৰে। ইয়াৰ পিছতে আৰম্ভ হয় বিষ্ণু পূজাৰ। পূজাত লোকে লোকাৰণ্য হয়। মিতিৰ- কুটুম আৰু আলহী-অতিথিয়ে বংশীগোপাল মন্দিৰৰ চৌপাশৰ চুবুৰীসমূহৰ উখল-মাখল কৰি তোলে। সভাক কেন্দ্ৰ কৰি ঐক্যৰ এনাজৰীৰ বান্ধ অলক্ষিতে সুদৃঢ় হৈ পৰে।

না. দা.

।। বস্ত্যা হাউ ।।

হাউ খেলৰে ই প্ৰকাৰ ভেদ। বজালী অঞ্চলৰ জনপ্ৰিয় খেল্। দুটা দলত সমসংখ্যক ল'ৰা থাকে। ইয়াৰে এটা খেদা আৰু আনটো দৌৰা দল। খেদা দলটোৱে এটা মূল ঘাইত থাকিব লাগে। মূলৰ অনতিদূৰত থাকে এটি গৌণ ঘাই। ইয়াৰে নাম বস্ত্যা হাউ। খেল আৰম্ভ হোৱাৰ লগে লগে খেদা দলটোৱে এজনক নি হাউ মাৰি বস্ত্যাত বহাই থৈ আহে। তাৰ মূল ঘাইৰপৰা এজনে হাউ মাৰি খেদা দলটোৰ ল'ৰা হঁতক খেদি লৈ যায়। বাটত যাকে চুব পাৰে, সি মৰে। আনহাতে খেদি যোৱা জনে যদি উশাহ সলায় আৰু দৌৰা দলৰ কোনোৱে যদি তাক থিয় হৈ থকা অৱস্থাত চুব পাৰে, তেন্তে সি মৰে। খেদাজনে উশাহ সলাব লগা হ'লে লগে লগে মাটিত বহি যোৱা প্ৰয়োজন। তেতিয়া ঘাইৰপৰা নিজৰ দলৰ লোকে একে উশাহে হাউমাৰি তাক লৈ আহিব পাৰে।

দৌৰা দলৰ এজন মৰাৰ পিছত যদি বস্ত্যাত থকা ল'ৰাজনে দৌৰা দলৰ কোনোৱে চুব নোৱাৰাকৈ দৌৰি আহি মূল ঘাইত সোমাব পাৰে, তেনেহলে দৌৰা দলে *খেল খায়*। আনহাতে বস্ত্যাত বহি থকাজন থিয় হোৱাৰ লগে লগে দৌৰা দলৰ কোনোবাই চুই দিলে খেদা দলে খেল খায়। হাউমৰা গীতৰ নমুনা (বজালী) - হাউমাৰি লা খাম/ বতাহতে উৰে যাম/' (বজালী দৰ্পণ)।

না. দা.

।। ববদৈচিলা ।।

মংগোলীয় প্ৰজাতিৰ বিশেষকৈ বড়ো জনগোষ্ঠীৰ লোক-বিশ্বাসৰ এক সুন্দৰ কাল্পনিক সৃষ্টি হ'ল ববদৈচিলা। বৈশাগুত নিজৰ ছোৱালীজনী বিৱাহিতা হওক অথবা অবিৱাহিতাই হওক মাকৰ ঘৰলৈ আহিবই। মাকৰ ঘৰ নৌপাওঁতেই ছোৱালীজনীৰ দৈহিক আৰু মানসিক অৱস্থাৰ এক সুন্দৰ ৰূপকল্প হৈছে এই ববদৈচিলা। বড়ো ভাষাত বাৰ মানে বতাহ, দৈ মানে

'পানী', চিখলা মানে ছোৱালী। অর্থাৎ বতাহ আৰু পানীৰ ছোৱালী - বাৰদৈচিখলাই অসমীয়া ভাষাত বৰদৈচিলা হিচাপে জনপ্রিয় হৈ পৰিল।

বিহুৰ বতৰত ধুমুহা বৰষুণ অর্থাৎ মৌচুমী বতাহ বলিবলৈ আৰম্ভ কৰে। ন পানী সদৃশ এই বতাহ-বৰষুণৰ গুৰুত্ব কৃষিজীৱী সমাজখনত অপৰিসীম। বিশেষকৈ প্রকৃতি উর্ৱৰা হ'বলৈ হ'লে বৰষুণ অপৰিহার্য। প্রাকৃতিক এনে এটি অবিৰত বৈশিষ্ট্যক ভিত্তি কৰি বঢ়ো লোক-মনে সৃষ্টি কৰিছে এনে মনোৰম 'বৰদৈচিলা'ৰ। বঢ়ো লোকগীত আৰু বিহুগীতৰ এই বৰদৈচিলাই গুৰুত্বপূর্ণ স্থান অধিকাৰ কৰিছে।

প. বা.

।। বৰপীৰা ।।

আলি কাটি জালি দিম
বৰপীৰা পাৰি দিম
তাতে বহি ৰ'দালি ৰ'দ দে...

লোকগীতত সন্নিবিষ্ট এই বৰপীৰা অসমীয়া গ্রাম্য জীৱনৰ এক সম্মানীয় আসন। আগতে গাঁৱৰ মান্যজন আহিলে বৰপীৰা পাৰি দিয়া নিয়ম। ৩০ ছেঃ মিঃ বা ১৫ ছেঃ মিঃ চাৰিটা খুঁটাৰ ওপৰত আহল-বহল এখন তক্তাৰে এখন আসন য'ত বিভিন্ন চিত্র অংকন কৰা থাকে। এয়াই বৰপীৰা। ভাত খাই উঠি আৰাম কৰিবলৈ বা আন সময়ত বহিবলৈ ইয়াৰ ব্যৱহাৰ হৈছিল। গাঁৱৰ সম্ভ্রান্ত অসমীয়াৰ ঘৰত আজিও বাৰপীৰাৰ ব্যৱহাৰ দেখা যায়।

গো. সূ.

।। বৰ্হমথুৰি ।।

ব্রহ্মপুত্রৰ পাৰৰে বৰ্হমথুৰি এজুপি আমিনো খৰি লুৰা ঠাই;
ব্রহমপুত্র দেৱতা উটুৱাই নিনিবা তামোল দি মাতোতা নাই।

ব্রহ্মপুত্রৰ পাৰত গছে থোৰ মেলে। খৰি লুৰা দিনৰেপৰা পিলিঙাই তাক জানে। কোনোবা মৰমীয়ে বিচাৰিলে সেই গছৰ থুৰি কেইটামান আনি দিয়েহি। তাৰ বিনিময়ত পিলিঙা ডেকাই মৰমৰ জনীৰপৰা পাইছিল এখনি থুৰিওৱা তামোল। প্রসাধন সামগ্রীৰূপে বিহুৱতী গাভৰুৱে হাতত লৈছিল জেতুকা (জিলিকে জেতুকাৰ বোল) আৰু ওঁঠত বৰ্হমথুৰিৰ বোল। এই বোল ৰঙা নহয় - ক'লা। বৰ্হমথুৰি সম্পর্কে হেমকোষে লিখিছে - 'এবিধ গছৰ থুৰি পাত বা চুপহি, তাক তামোলৰ লগত বা শুদাই চোবালে ওঁঠ আৰু জিভা কলা পৰে।' জেতুকাক যৌৱনৰ আৰু বৰ্হমথুৰিক প্রেমৰ প্রতীক ৰূপে কল্পনা কৰা হৈছিল। সেই বাবেই বিহুৱতী গাভৰুৱে বিহু মাৰোঁতে ওঁঠত বৰ্হমথুৰিৰ বোল সানি লৈছিল। সময়ৰ পৰিৱর্তনৰ লগে লগে বৰ্হমথুৰিৰে ওঁঠ বলোৱা পদ্ধতিৰ সলনি হ'ল - নামটো মাথো স্মৃতিপটত ৰৈ গ'ল।

না. দা.

।। বহুৰি সত্ৰ জেঠৰ সভা।।

অসমৰ বৈষ্ণৱ ধৰ্মগুৰু মহাপুৰুষ শ্ৰী শ্ৰী হৰিদেৱে স্থাপন কৰা *আদি সত্ৰ* ৰূপে পৰিচিত বহুৰি সত্ৰৰ গুৰুজনাৰ তিথোভাৱ তিথি প্ৰতি বছৰে পালন কৰা হয়। জেঠ মাহৰ অমাৱস্যা তিথিত শ্ৰী শ্ৰী হৰিদেৱে ইহলীলা সম্ৱৰণ কৰিছিল। সেয়েহে বহুৰি সত্ৰত জেঠ মাহৰ অমাৱস্যা তিথিতেই এই মহোৎসৱ পালন কৰা হয়।

বহুৰি সত্ৰৰ জেঠৰ সভা পাঁচদিনীয়া কাৰ্যসূচীৰে পালন কৰা হয়। একাদশী তিথিৰ পৰা আৰম্ভ হোৱা এই সভাত প্ৰথম দিনা ফেঙ্গুঁজালিতে সত্ৰৰ গায়ন বায়ন তথা সত্ৰবাসী সকলে গুৰু বন্দনাৰে *জাগন* পাতে। দুপৰীয়া হোম যজ্ঞ কৰা হয়। পিছত গুৰুবন্দনা আৰু ৰাজহুৱা নাম প্ৰসংগ গোৱা হয়। সন্ধিয়া নামঘৰত গাঁৱৰ গৰখীয়া ল'ৰাবোৰে বস্তি প্ৰজ্বলন কৰে। এই সময়তে গায়ন বায়নৰ গুৰুবন্দনা আৰু ৰাজহুৱা নাম প্ৰসংগ আৰম্ভ হয়। সভাৰ প্ৰথম দিনৰ এই অনুষ্ঠানক কীৰ্তন পতা বুলি কোৱা হয়। কীৰ্তনৰ প্ৰথম দিনাৰ পৰা মূল সভাৰ দিনালৈকে সদায় গুৰুচৰিত পাঠ কৰা হয়। মূল সভাৰ দিনা দুপৰীয়া বংশাৱলী পাঠ সমাপ্ত হয়। কীৰ্তনৰ দিনকেইটাত সন্ধ্যা পৰত গৰখীয়া ল'ৰাবোৰে বহুৰি গাঁৱৰ বাৰখন চুবুৰিৰ প্ৰতিটো চুবুৰিৰ ল'ৰাবোৰে একোটা দল হৈ বৃদ্ধ পূৰ্ণিমাৰ দিনা গাঁৱৰ ঘৰে ঘৰে গৈ গৃহস্থৰ কুশল প্ৰাৰ্থনা কৰি গীত গায় আৰু গৃহস্থই তেওঁলোকক মাননি (ধন) দি বিদায় দিয়ে। এই মাননি স্ৱৰূপ ধন গৰখীয়া ল'ৰাবোৰে বস্তি প্ৰজ্বলনৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী কিনি আনে। সভাৰ প্ৰথম তিনি দিনক *কীৰ্তন* আৰু চতুৰ্থদিনক *গন্ধসভা* বুলি কোৱা হয়। গন্ধসভাৰ দিনা সত্ৰবাসীৰ উপৰি বিভিন্ন ঠাইৰ ভক্তই সত্ৰত বস্তি প্ৰজ্বলন কৰিবলৈ আহে। উল্লেখনীয় যে সত্ৰৰ প্ৰতিটো পৰিয়ালৰ প্ৰতিজন ব্যক্তিৰ নামতেই গুৰুজনালৈ এগছিকৈ বস্তি প্ৰজ্বলন কৰা হয়। পুৰুষ সদস্যসকলৰ নামত ঘি আৰু মহিলাসকলৰ নামত সৰিয়হ তেলেৰে বস্তি জ্বলোৱা হয়। পৰিয়ালৰ একোজন ব্যক্তিয়ে সম্পূৰ্ণ উপবাসে থাকি প্ৰজ্বলন কৰা বস্তিবোৰ পিছদিনা পুৱালৈকে যাতে অবিৰাম জ্বলি থাকে তাৰ বাবে ভক্তসকলে ওৰে নিশা ওজাগৰে থাকি তেল শলিতা আগবঢ়াই থাকে। মূল সভা (পঞ্চম দিনা)ৰ দিনা বৈদিক নিয়মানুসৰি সত্ৰৰ ভাঁজঘৰত গুৰুজনাৰ শ্ৰাদ্ধ অনুষ্ঠিত হয়। শ্ৰাদ্ধত অনেকজনে শংখ, ঘণ্টা, ৰৰকাঁহ বজাই পিণ্ডৰ ওপৰত ছত্ৰধাৰীয়ে ছত্ৰ ধৰি, হৰিধ্বনি দি ব্ৰহ্মপুত্ৰত পিণ্ড বিসৰ্জন দিবলৈ আগবাঢ়ে। এই সমদলত গায়ন-বায়ন, ওজাপালি, আৰু ৰাইজে কীৰ্তন কৰি ভক্তিত গদ্ গদ্ হৈ যাত্ৰা কৰে। সভাৰ নাম প্ৰসংগ শেষ হোৱাৰ লগে লগে সত্ৰৰ ভাঁজঘৰত স্থাপন কৰা প্ৰসাদৰ শৰাই বিতৰণ কৰা হয়। মূল সভাৰ নাম প্ৰসংগ শেষ হোৱাৰ পিছত এই সভা মহোৎসৱৰো সামৰণি পৰে।

দু.ব.

।। বহাগ বিহুৰ লোকবিশ্বাস।।

বিহু অসমৰ ঋতুকালীন কৃষি উৎসৱ। বহাগ বিহু বা ৰঙালী বিহু সম্পৰ্কীয় ভালেমান লোকবিশ্বাস পোৱা যায়। চ'তৰ সংক্ৰান্তি অৰ্থাৎ গৰু বিহুৰ দিনাখনৰপৰাই সাদিনীয়া বহাগ বিহু আৰম্ভ হয়। গৰু বিহুৰ দিনাখন ৰাতিপুৱাই গৰুক মাহ-হালধি তেল সানি গা ধুৱাই নতুন পঘা আঁৰি দি দীঘলতি-মাখিয়তি পাতেৰে গৰুৰ গাত কোবোৱাৰ অন্তৰালত উৰ্ৱৰা বিশ্বাস জড়িত

হৈ আছে।

গধূলি পদূলিৰপৰা গোহালিলৈকে শুকান ধান খেৰ, তুঁহ, দীঘলতি, মাখিয়তি পাত আদি জ্বলাই ধোঁৱাময় কৰি তোলা হয়। এই ধোঁৱাই গোহালিৰ মহ-ডাঁহ আঁতৰোৱাৰ উপৰি অপদেৱতাক খেদি পঠায় বুলি সহজ-সৰল চহালোকে বিশ্বাস কৰি আহিছে। ঠাই বিশেষে সাপ আদিৰপৰা ঘৰচীয়া জীৱ-জন্তুক ৰক্ষা কৰিবলৈ সেইদিনা গোহালিৰ চাৰিওকাষে নহৰু বটা পানীও ছটিওৱা হয়। গোটেই বছৰটোৰ বাবে গৰু-ছাগলীক ক্ষেত্ৰ দেৱতাই যাতে লঙিব নোৱাৰে সেই বিশ্বাসতে গৰু বিহুৰ দিনাখন গৰু-ছাগলীৰ ডিঙিত বগা, ৰঙা সূতা মেৰিয়াই দিয়া হয়। অঞ্চল অনুযায়ী গৰু বিহুৰ দিনাখন গৰুক বিচনীৰ বিচ দিয়াৰ পিছতহে মানুহে বিচনীৰ বা লয় আৰু এনে কৰিলে গোটেই বছৰটো শৰীৰ জুৰ পৰি থাকে বুলি বিশ্বাস কৰা হয়।

বিহুৰ প্ৰথম দিনা কিছুমানলোকে স্নানাদি কৰোঁতে সৰ্বশুদ্ধি ব্যৱহাৰ কৰাৰ উপৰি ব্ৰাহ্মণ-জ্যোতিষাদিৰ কথানুষাৰে অনাগত বছৰটোত যাতে নিৰোগী হৈ থাকিব পাৰে সেই বিশ্বাসতে ৰাশি অনুযায়ী চেনী, নিমখ, মৌ, গাখীৰ আদি খায়। 'বিহুত বিহো অমৃত হয়' বুলি এষাৰ কথা আছে। সেয়েই হয়তো কোনো কোনো অঞ্চলত স্বাস্থ্য ভালে থাকিবৰ বাবে গধূলি শোকোতা তিতা, কল পচলা, টেঙা আদিও খায়। কিছুমানে ৰাতিপুৱা টোপনিৰ পৰা উঠিয়ে মহানিমপাত আৰু মচুৰ দালি চোবাই খায়। এনে কৰিলে বছৰটোত সাপে কামোৰাৰ ভয় নাই বুলি বিশ্বাস কৰে। অঞ্চল বিশেষে গৰু বিহু, মানুহ বিহু বা সাতবিহুৰ যি কোনো এদিনত এশ এবিধ শাক খোৱাৰ নিয়ম আছে।

কিছুমানে ইয়াক সাত শাকেতী বা সাথেক তোলা বা সাত শাত তোলা বিহু বোলে। এশ এবিধ শাকৰ যি ব্যঞ্জন তৈয়াৰী কৰা হয় সেয়া ৰোগৰ মহৌষধ। 'সাত বিহুৰ শাক শুকতি দেহাত দেই বল' বুলি বিশ্বাস কৰি এশ এবিধ নহ'লেও সাতবিধ বা নবিধ শাক তোলে ।

ঠাই বিশেষে গৰু বিহু বা মানুহ বিহুৰ দিনাখন ধুমুহা বৰষুণৰপৰা হাত সাৰিবলৈ শিৰক সন্তুষ্টি কৰি নাহৰৰ পাতত মঙ্গলসূচক বচন লিখি ঘৰৰ ছালৰ পানীপচাত খুচি থোৱা হয়–

দেৱ দেৱ মহাদেৱ নীলগ্ৰীৱ জটাধৰ/বাত বৃষ্টি হৰ দেৱ মহাদেৱ নমস্তুতে।

অসমীয়া মানুহৰ মনত শিৱ কৃষি দেৱতা। সেয়েই হয়তো প্ৰথম বিহুৰ দিনাই ৰাতিপুৱা কামৰূপৰ কোনো কোনো অঞ্চলত বাঁহৰ আগ আৰু ভাং-ধতুৰাৰ গছ খেতি-পথাৰত পুতি থয়। জনবিশ্বাস মতে এনেদৰে শিৱৰ প্ৰিয় ভাং-ধতুৰাৰ গছ পুতি শিৱক সন্তুষ্ট কৰিলে খেতি ভাল হয়।

পহিলা বহাগ বা মানুহ বিহুৰ দিনা গা ধুই গোঁসাইক সেৱা কৰি বিহুৱান লয় আৰু পিছত সৰুৱে মান্যজনক সেৱা-সৎকাৰ কৰি আশীৰ্বাদ লয় যাতে আগন্তুক বৰ্ষটো ভালে ভালে যাব পাৰে। 'অতিকৈ চেনেহৰ বহাগৰ বিহুটি' অহাৰ আগতেই অৰ্থাৎ চ'ত মাহ সোমোৱাৰ লগে লগেই অসমীয়া জীয়াৰী-বোৱাৰীৰ 'চেনেহৰ বিহুৱান'খনি বৈ-কাটিবলৈ গাত ত'ত নাইকিয়া হয়। কিয়নো বিহুৰ পিছত ব'বলৈ থোৱা কোনো কাপোৰ বা বিহুৱান কোনো পুৰুষক দিয়া নহয়। বিশ্বাস 'বিহুচেৱা' বস্ত্ৰ পৰিধান কৰিলে লওঁতাৰ মৃত্যু কাষ চাপি আহে। অঞ্চল বিশেষে বিহুৰ সাতদিন পুৰুষে গাত তেল নলয়, সাতদিনৰ খোৱা পিঠা-পনা, লাৰু আদি থাকিলেও

বিহুচেৱাৰ দিনা পেলাই দিয়া হয়। যদি বহাগ বিহুৰ মাহটো মলমাহ পৰে তেতিয়া নিজৰ অশুভ হ'ব বুলি বিশ্বাস কৰি কোনো নতুন কাপোৰ বা বিহুৱান গ্ৰহণ কৰা নহয়।

বহাগ বিহু ৰং-ধেমালিৰ উৎসৱ। বিহু-বলিয়া ডেকা-গাভৰুৱে সেয়েই বহাগ বিহুত নানান খেল-ধেমালি কৰা দেখা যায়। তাৰ ভিতৰত কড়িখেল উল্লেখযোগ্য। কড়ি প্ৰজননৰ প্ৰতীক। কড়িখেলত যদি কোনো পুৰুষৰ কড়ি ফুটে তেন্তে সেই পুৰুষৰ ভাগ্যোদয় হয় আৰু জিকিলে অবিবাহিতজনৰ বিৱাহৰ যোগ মিলে বুলি কোনো কোনোৱে বিশ্বাস কৰে। বহাগ বিহুৰ সময়ত হুচৰি গোৱা লোকৰ আশীৰ্বাদ ল'লে স্বৰ্গত স্থান পায় বুলি বিশ্বাস কৰে। সেয়েহে অনাখৰী কবিয়ে গায়—

গৰু বিহু দিনাখন— ল'বা আশীৰ্বাদ/তেহে পাবা বৈকুণ্ঠত থান

ক.তা.

।। বহুৱা ।।

সংস্কৃত বসুৱা শব্দৰপৰা উদ্ভৱ হোৱা চৰিত্ৰই শংকৰোত্তৰ নাট-ভাওনাত এক উল্লেখযোগ্য ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছিল। নাটৰ মাজত হাস্য-ব্যংগৰ সৃষ্টি কৰা বহুৱা চৰিত্ৰৰ একাধিক ৰূপাংগ সংস্কৃত ৰূপকৰ বিদুষকেৰে মিলি যায়। বহুৱাই সাধাৰণতে বিসংগতিপূৰ্ণ বিচিত্ৰ পোচাক পৰিধান কৰে। স্বাভাৱিক কবিত্ব গুণ আৰু উপস্থিত বুদ্ধি - বহুৱাৰ দুটি অত্যাৱশ্যকীয় গুণ। এই দুই গুণৰ অধিকাৰী হ'ব নোৱাৰিলে বহুৱাই দৰ্শকক হুঁহুঁৱাবলৈ সমৰ্থ নহয়, হাস্য ৰস গৈ বিৰক্তিত পৰিণত হয়। শংকৰোত্তৰ নাটৰ দুতৰ সমপৰ্যায়ৰ আন এটি চৰিত্ৰ হ'ল - দূত। বহুৱা আৰু দূতৰ প্ৰৱেশ সম্পৰ্কে ডঃ কেশৱানন্দ দেৱ গোস্বামীয়ে *অংকীয়া ভাওনাত* লিখিছে ঃ 'এটি দৃশ্য শেষ হোৱাৰ পিছত পৰৱৰ্তী ভাৱৰীয়াৰ সাজ-সজ্জা, ৰং-ৰৱণ ঘঁহা প্ৰস্তুত নহ'লে মাজতে দূত বা বহুৱা উলিওৱা হয়। দূতে সাধাৰণতে কোনো ৰজাৰ আগমনৰ আগে আগে ওলাই 'চুপ-চাপ' ৰজা আহিছে, 'চুপ-চাপ' বুলি দৰ্শকক সাৱধান কৰি দিয়ে আৰু কেইপালচমান বাজনাত নাচে। দূতে কোনো বাৰ্তা চৰিত্ৰৰ আগতো গৈ জনায়। দূত ওলাওঁতে সাধাৰণতে কোনো ধুৱা, বাণা বা পদ আদি গোৱা নহয়; কিন্তু বহুৱাই সাধাৰণতে কিবা গাইহে ভাওনাত প্ৰৱেশ কৰে।' অৱশ্যে দূত বা বহুৱা প্ৰৱেশৰ বিবিধ ধুৱা, বাণা প্ৰভৃতিত আপত্তি নাই।

না. দা.

।। বাউটি ।।

বাউটি হাতত পিন্ধা অলংকাৰ। সোণ, ৰূপ আদিৰে গঢ়োৱা হয়। ইয়াৰ গঢ় দুই ধৰণৰ। কিছুমান পোন আৰু কিছুমান ঘেৰ-খুউৰা। বাউটিযোৰৰ ওপৰৰ ফালে চকুৰে দেখা অংশত বিভিন্ন চানেকিৰ ফুলকটা থাকে। বাউটি সাধাৰণতে বাখৰ খটোৱা নহয়। অৱশ্যে কোনো কোনোৱে মিনা কৰাই লয়।

প্ৰ.শ.গো

।। বাগৰুম্বা ।।

বড়োসকলৰ এবিধ বিশিষ্ট লোক-নৃত্য হৈছে বাগৰুম্বা। বসন্তকালীন এই লোক-নৃত্য

অৱশ্যে খেৰাইৰ দৰে বহু প্ৰচলন নহ'লেও বড়ো সংস্কৃতিৰ বিশেষজ্ঞসকলে এই লোক-নৃত্যক লঘু নৃত্যৰ শাৰীত থৈছে। নাচিনা গীনাউ অথবা দীৰ্ঘ নাচিনা নৃত্য গাভৰুসকলে থাখৃপালাত একেলগ হৈ এই বাগৰুম্বা নাচে। বড়ো গাভৰুসকলে একেলগে পৰম্পৰাগত সাজপাৰ পৰিধান কৰি দুহাত মেলি দখনা লৈ পখিলাৰ দৰে চেও দি দি বাগৰুম্বা নাচে। নৃত্য-গীতত যৌন উদ্দীপক ভাৱ-ভংগিৰ বিপৰীতে এইবিধ লোক-নৃত্য গুৰু গম্ভীৰ আৰু মনোৰম। প্ৰকৃতি জগতৰ সহজ-সৰল বৰ্ণনা বাগৰুম্বা গীতৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য।

ব'. কু. দা.

।। বগেজাৰী/ বহুৰঙী গীত ।।

দক্ষিণ কামৰূপ আৰু গোৱালপাৰাৰ দক্ষিণ-পূব অঞ্চলত বসবাস কৰা পাতি ৰাভাসকলৰ জনপ্ৰিয় গীত বিশেষেই বগেজাৰী বা বহুৰঙী গীত। এই গীত তিৰোতা সমাজৰ গীত। অৱশ্যে পিছলৈ ইয়াক পুৰুষেও গোৱা হ'ল। এই গীতৰ সন্দৰ্ভত ধীৰেন ৰাভাই লিখিছে - 'সাধাৰণ মতা-তিৰোতাৰ হাঁহি-খিকিন্দালি, যৌৱনৰ উন্মাদনাত মদমত্ত যুৱক-যুৱতীৰ উশৃঙ্খল জীৱন কাহিনী, প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাৰ গোপন অভিসাৰ আৰু মাক-বাপেক আদি অভিভাৱকৰ অবাধ্যকতা, অসহায়-নিঠৰুৱা জীৱনৰ দুৰ্যোগ, আৱেগ-অনুভূতি আদিৰ নিখুঁত বৰ্ণনা এই গীতবোৰত বিৰাজমান।' গীতবোৰত পাতিৰাভাসকলৰ সমাজ জীৱনৰ ভালেখিনি কথাই প্ৰকাশ পাইছে। বিহুগীতৰ দৰে এই গীতৰো প্ৰাৰম্ভতে দেৱী-সৰস্বতীলৈ প্ৰণাম জনাই গায় -

'সৰস্বতী মোহিনী গীতৰ চাহিনী/কায়ো বজায় ঢাক-ঢোল/ কায়ো বজায় বাঁহী।
কায়ো বজায় গবেনা থৰকা/ কায়ো বজায় কাঁহৰ বাতি/ দেও মোহন মুহিবা।।'

ধুন-পেচ মাৰি ফুৰা বিতলীয়া ডেকাক ঠাট্টা কৰি গায় -

'গছৰ নম্বৰ চিনি নাপায়/হয় মহৰী/
টেকেনীয়া আপী দেখা পালি/মাৰে সুহুৰি//'

ঘৰ-জোঁৱাই ৰখা প্ৰথা হিন্দু সমাজত আছে। বগেজাৰী গীতত ইয়াৰ প্ৰতিধ্বনি শুনা যায় এনেদৰে -

ভীম কলৰ পাত পাচলি/মালভোগ কলৰ পুলি//

বাটে পথে বেৰাই ফুৰোং/জাঙয় ৰাখক বুলি//' ঢোকা ৰখাৰ কথাও এই গীতত প্ৰকাশ নোপোৱা নহয় -

'শাল পাতৰ কাচেৰাং/ নল বাঁহৰ হোকা/
আমাৰ ফালে নাহিবি/ ৰাখি থম ঢোকা//'

'সু তিৰি ফেদেলী'ৰ লক্ষণ এই গীতত আছে এনেদৰে;

অ আপি জানিবি/ অ আপি শুনিবি/
পহিল্ চৰেৰ ডাকতে/ চ'তাল সাৰিবি/'

পাতিৰাভাসকলৰ সহজ সৰল জীৱনৰ সজীৱ ছবি বগেজাৰী গীতত সংৰক্ষিত হৈছে। বৰ অসমৰ কৃষ্টিৰ কঠিয়াতলিত এই গীতৰ গুৰুত্ব ভালেখিনি।

না. দা.

।। বাঘ নখৰ লটকন।।

বাঘ নখেৰে নির্মিত এবিধ লটকন অসমীয়া নাৰীয়ে পৰিধান কৰে। নৱজাতক সন্তানকো কেতিয়াবা কেতিয়াবা বাঘ নখৰ লটকন কৰি তাৰ ভিতৰত ঔষধ-পাতি ভৰাই মাদলি হিচাপে পিন্ধায়। আজি-কালি বাঘ নখেৰে সুৰুচিপূর্ণ আৰু কাৰুকার্য খচিত *হাথাফুল* আৰু কণ্ঠহাৰ তৈয়াৰ কৰি উলিওৱা হৈছে। গলপতা, হাচলি, হাৰ, বিৰিজাতীয় অলংকাৰবোৰে ডিঙিৰ বিভিন্ন ৰোগ নিৰাময়ত সহায় কৰে। গলপতাই বিশেষ স্থানত চাপ প্রয়োগ কৰি দীঘলীয়া সময়ৰ বাবে চকুত জ্যোতি ঠিক ৰখাত সহায় কৰে। ইয়াক পিন্ধাৰ ফলত গলগণ্ড,স্পোণ্ডেলাইটিছ আৰু ৰাজহাড়ৰপৰা উৎপন্ন হোৱা বেমাৰৰপৰা কিছু সকাহ পোৱা যায়। ডিঙিৰ প্রায়বোৰ বেমাৰতেই ই লাভজনক ফল দিয়ে। মস্তিষ্কৰ ৰোগৰপৰাও ই কিছু সকাহ দিয়ে। তদুপৰি স্বৰ শুৱলা কৰাত ই সহায় কৰে। মুৰৰ বিষো কিছু পৰিমাণে লাঘৱ কৰে।

প্র.শ. গো.

।। বাজু।।

বাহুত পিন্ধা অলংকাৰ বিধৰ নাম হ'ল বাজু। সোণ আৰু ৰূপেৰে গঢ়া বাজু এপদ চেপেটা অলংকাৰ। বাজুৰ ওপৰৰ ফালটোত ফুল বা অন্য আৰ্হিৰ চানেকি থাকে। বাজুৰ দুই মুৰত মগৰৰ চানেকিও থাকে। এটা মুৰত এটা আঙুঠি আৰু আনটো মুৰত শিকলি হাকোটা লগোৱা থাকে। হাকোটা ডাল ইটো মুৰৰ ৰিংটোত সুমুৱাই দি পিন্ধা হয় নাইবা কেতিয়াবা দুয়োটা মুৰত সোণ ৰূপৰ সূতা লগাই গাঁথি মাৰিও পিন্ধা হয়। সোণৰ বাজুক *সুৱর্ণৰ টাৰ* আৰু অঞ্চল বিশেষে *কেয়ুৰ* বুলিও কোৱা হয়। আজিকালি এইবিধ অলংকাৰৰ বিশেষ প্রচলন নাই যদিও কোনো কোনোৱে বিভিন্ন পাথৰ আদি খটুৱাই বাজু সদৃশ এপদ অলংকাৰ পিন্ধিবলৈ লৈছে। কিছুমান গোলাকৃতিৰ বাজুৰ ভিতৰত লা বা বালি মিলোৱা তাকে। সোণৰ বাজু পৰিধান কৰিলে ৰক্তসঞ্চালন সুচাৰুৰূপে হয় আৰু মস্তিষ্কৰ উত্তেজনাৰপৰা মুক্ত হ'ব পৰা যায়। ই হৃদয়ৰ কার্যদক্ষতা বৃদ্ধি কৰে। কান্ধ আৰু হাতৰ বিষো উপশম হয়।

প্র.শ. গো.

।। বাম্বোল পিটা ।।

ভাদ মাহৰ পূর্ণিমা তিথিত বাস্কা-তামোলপুৰৰ এক বিস্তীর্ণ অঞ্চলত মহখেদা উৎসৱৰ শাৰীৰ এটা জনপ্রিয় উৎসৱ আছে, নাম বাম্বোল পিটা। মহোহোৰ দৰে এই উৎসৱতো উক্ত অঞ্চলৰ ডেকাহঁতে হাতত টোকোন,'টকা, পেঁপা আৰু হুলাবাৰি লৈ ঘৰে ঘৰে গৈ গীত গাই নৃত্য কৰে আৰু হাতত নিয়া টোকোন আৰু হুলাবাৰিৰে চোতালত খুন্দিয়াই গৃহস্থৰপৰা পা-পইচা আদায় কৰে। এই উৎসৱ অকল পূর্ণিমাৰ দিনাই শেষ নহয় - গোটেই শুক্লপক্ষটো জুৰি চলি থাকে। অৱশেষত সংগৃহীত ধনেৰে প্রীতিভোজ খায়। এই উৎসৱৰ মাজেদি স্থানীয় চহালোকৰ মুকলিমূৰীয়া চহা জীৱনৰ সুন্দৰ ছবি এখনি প্রকাশ পায়। কিয়নো ভাদ মাহত তামোলপুৰীয়া ৰাইজৰ খেতি বোৱা শেষ হয়। ৰবি শস্যৰ কাম আৰম্ভ হ'বলৈকেও সময় থাকে। গতিকে খেতিয়কসকলে মুকলি মনেৰে কেইটামান দিন আনন্দ-উৎসৱ কৰাৰ সুযোগ

পায়। বাম্বোল পিটা উৎসৱৰ গইনা লৈ কিছু সংখ্যক গীতো ৰচিত হৈছে।

আলোচিত উৎসৱটোক বাম্বোল পিটা কিয় কোৱা হ'ল - তাক কোনোৱে খাটাংকৈ ক'ব নোৱাৰে। কোনো কোনোৱে ভাৱে যে এই শব্দটোৱে ১৮৬৪-৬৬ খৃষ্টাব্দত সংঘটিত ভূটীয়া ৰণৰ স্মৃতি বহন কৰিছে। এই ৰণত বৃটিছৰ সেনাধ্যক্ষ আছিল কর্ণেল কেম্পবেল। তেওঁৰ নির্দেশত ভূটান আৰু বাস্কা অঞ্চলৰ ভালেসংখ্যক লোকৰ প্ৰাণ লোৱা হয়। এই ঘটনাই স্থানীয় লোকক বিদ্রোহী কৰি তোলে। এনে পৰিস্থিতিয়ে বাম্বোল পিটা উৎসৱ আৰু 'বাম্বোল পিটা গীত'ৰ জন্ম দিয়ে। বাম্বোল পিটা গীতৰ এটি কলি -

'আই হাত ও বোলে/বাই হাত ও বোলে/
বাম্বোল বাম্বোল পিটিবা যাওঁ/ও হুৰে ও হুৰে ও হুৰে।'

না. দা.

।। বাৰে চহৰীয়া ভাওনা ।।

বাৰে মানে অনেক আৰু চহৰীয়া মানে ৰাইজ। গতিকে অনেক গাঁৱৰ ৰাইজ একগোট হৈ যি ভাওনা উদযাপন কৰে, সেয়ে বাৰে চহৰীয়া ভাওনা। ঐতিহ্যমণ্ডিত জামুগুৰিহাটৰ বাৰে চহৰীয়া ভাওনাৰ শুভাৰম্ভ হৈছিল - আনুমানিক ১৭৯৭-৯৮ খ্ৰীষ্টাব্দত। ২১ খন খলাৰে এই ভাওনাৰ শুভাৰম্ভ হৈছিল। তেতিয়াৰেপৰা বৰ্তমানলৈকে এই ভাওনা জামুগুৰিহাটৰ ভিন্ন বাকৰিত অনুষ্ঠিত হৈ অহাটো গৌৰৱৰ কথা। এই ভাওনাৰ মণ্ডপটি চালে চকু ৰোৱা। পদুমৰ চকাৰ আৰ্হিত কেন্দ্ৰ বিন্দুত সিংহাসন ভাগ ৰখাৰ ব্যৱস্থাৰে এটি দ'ল সজাই তাৰ চাৰিওফালে পদুমৰ পাহিৰ আৰ্হিত ১৪ ৰ পৰা ২১ খনলৈ ৰুচিসম্মত ভাৱে মণ্ডপ নির্মাণ কৰে। সংযোগীৰ ভাৱে সংলগ্ন কৰা প্ৰতিখনি মণ্ডপ মিলি অৱশেষত এটি দৃষ্টি যোগ্য বৃত্তৰ ৰূপ লয়। বৃত্তৰ ভিতৰত থকা প্ৰতিখনি অভিনয় মঞ্চক খলা আখ্যা দিয়াটো মন কৰিবলগীয়া। প্ৰতিখনি খলাকে গছ-লতা-ফুলেৰে সুদৃশ্য কৰি তাৰ সম্মুখত একোটাকৈ তোৰণ সাজি মঞ্চসমূহক আৰু অধিক সুন্দৰ কৰি তুলিবলৈ যত্নৰ ত্ৰুটী কৰা নহয়।

মণ্ডপৰ মধ্যস্থানত ভাগৱত-সিংহাসন প্ৰতিষ্ঠিত হয়। ইয়াৰ ঠিক পশ্চিমৰ খলাখনক প্ৰথম খলা ৰূপে ধৰি সোঁহাতৰ খলাসমূহৰ নামকৰণ কৰে। গায়ন-বায়নৰ জোৰা উঠাৰ বাবে এইখনি খলাতেই জয় জয়তে বাজি উঠে বৰকাঁহ। লগে লগে আনবোৰ খলাতো ডবা-বৰকাঁহ বাজিব ধৰে। প্ৰথম খলাৰপৰাই গায়ন-বায়নে *ঢেৰাপাক* দিয়া আৰম্ভ কৰে - 'লগে লগে সকলো খলাৰপৰাই সোঁহাতেদি প্ৰথম খলাৰ বায়ন-গায়নক অনুসৰণ কৰি সম্পূৰ্ণ খলাসমূহত তিনি পাক দিয়াৰ পিছত নিজ নিজ খলাত গণিকাৰ কাম শেষ কৰে। গায়ন-বায়নৰ ঢেৰাপাকৰ এই দৃশ্যটোৱেই বাৰে চহৰীয়া ভাওনাৰ সৰ্বোৎকৃষ্ট উপভোগৰ দৃশ্য।' ইয়াৰ পিছত প্ৰতিখন খলাতে সুকীয়া সুকীয়া ভাওনা আৰম্ভ হয়। প্ৰতিখন ভাওনাৰ খলাত গায়ন-বায়ন, সূত্ৰধাৰ সুকীয়া সুকীয়া। নাটো বেলেগ বেলেগ। তথাপি দৰ্শকে ভিন্ন খোলাৰ অভিনয় উপভোগত অকণো অসুবিধা নাপায়। ঘন শইকীয়াদেৱৰ ভাষাত - 'মণ্ডপ নির্মাণৰ কৌশলে এক ঠাইৰপৰা সকলো নাটৰ অভিনয় চোৱাত একো বাধাৰ সৃষ্টি নকৰে। এই মেলা ভাওনাৰ মনোহাৰিত্বই বিপুল দৰ্শকৰ চিত্তক আনন্দ প্ৰদান কৰি আহিছে।' শোণিতকোঁৱৰ

গজেন বৰুৱাৰ ঐকান্তিক যত্নত আলোচিত বাৰে চহৰীয়া ভাওনাই স্বীকৃতিৰ পথত ভৰি দিয়াৰ সুযোগ পায়।

না. দা.

।। বালা।।

হাতত পিন্ধা অলংকাৰ। সোণ,ৰূপ দুয়োটা ধাতুৰে বালা গঢ়োৱা হয়। গোটা আকৃতিৰ বালাযোৰৰ ভিতৰত লোহাৰ চিক সুমোৱা থাকে। বালা সাধাৰণতে দুখন হাতত দুপাত পিন্ধে। বালাযোৰৰ মূৰ দুটাত হাতী, সিংহ, মগৰ, মেথোন আদিৰ আৰ্হিৰে গঢ়োৱা হয়। জীয়াৰী-বোৱাৰীৰ বৰ প্ৰিয় অলংকাৰ। বয়োজ্যেষ্ঠা মহিলাসকলে সাধাৰণতে বালাযোৰেৰেই নিজৰ হাত দুখন শুৱনি কৰি তোলে।

প্ৰ.শ.গো

।। বালিসত্ৰৰ আৰিয়া উৎসৱ।।

মহাপুৰুষ হৰিদেৱৰ চাৰিজনা ধৰ্মাচাৰ্যৰ অন্যতম হৰিমিশ্ৰই সুদূৰ ষোড়শ শতাব্দীত প্ৰতিষ্ঠা কৰা ডিমুৰ নিকটৱৰ্তী ঐতিহাসিক বালিসত্ৰত প্ৰতি বছৰে মাঘ মাহৰ শুক্লাদশমী তিথিত (ভীষ্ম দশমী) পাঁচদিনীয়াকৈ বৰ্ণাঢ্য কাৰ্যসূচীৰে উদ্‌যাপিত হয় আৰিয়া উৎসৱ। জনশ্ৰুতিমতে, ভীষ্ম দশমীৰ দিনা ওৰে দিন উপবাসে থাকি শ্ৰীশ্ৰীবংশী গোপাল প্ৰভুৰ নামত আৰিয়া উৎসৱ ক�ৰিলে বাঞ্ছিত ফল লাভ হয়। পৰম্পৰামতে এই উছৱৰ দুদিনৰ আগতে সত্ৰৰ বৰ ভকতে ব্ৰহ্মপুত্ৰাতে উঠি বৰ লুইতৰ বালিত গো-নাঙলেৰে সবাহভূমি চহাই শুদ্ধ কৰি লয়। সত্ৰৰ অন্তৰ্গত বিভিন্ন চুবুৰীৰ ভকতসকলে কলগছত পুবা-পশ্চিমাকৈ দীঘলে দীঘলে শলা মাৰি সিবোৰ শাৰী শাৰীকৈ ৰোপণ কৰে আৰু সভাতলীত সজাই তোলে এখনি বৃহৎ ৰভা। দশমী তিথিৰ দিনাখন আৰিয়া প্ৰজ্জ্বলন কাৰ্যত অংশগ্ৰহণ কৰা ভক্তবৃন্দই জয় জয়তে সত্ৰৰ মূল গৃহত আৰিয়া জ্বলাই সভাহ থলীৰ কাষত থকা বৰপুখুৰীৰ পাৰেৰে শাৰী শাৰীকৈ আহি সুবিশাল ৰভাতলীৰ কলগছত আৰিয়া জ্বলায়। আৰিয়া ৰূপে কুমাৰ মাটিৰ এগছি মুখহীন মাটিৰ চাকিত কপাহৰ পাকেৰি (শলিতা) সজাই গোটা সৰিয়হ দি ওৰে নিশা সৰিয়হৰ তেল ঢালি জ্বলোৱা নিয়ম। আৰিয়াৰ ভাগ দুটা *মানস আৰিয়া* আৰু *বাৰ্ষিক আৰিয়া*। আৰিয়া প্ৰজ্জ্বলনৰ সৈতে সম্পৰ্কিত আনটো প্ৰকাৰ্য হ'ল— *সিধা দিয়া*। দূৰ দূৰণিৰ পৰা অহা ভক্তসকলক ৰাইজে একোটিকৈ সিধা আৰু বান্ধিবলৈ মাটিৰ সাজ আগবঢ়ায়। আৰিয়া উৎসৰ্গা কৰিবলৈ আজিকালি প্ৰথম দিনা কমেও দহ হাজাৰ ভক্তৰ সমাগম হয়। উৎসৰ্গাৰ পিছত সভা ক্ষেত্ৰলৈ শোভাযাত্ৰা কৰি শ্ৰীশ্ৰীবংশীগোপালৰ বিগ্ৰহ অনাটো নিয়ম। পৰম্পৰা অনুযায়ী অকুমাৰী ছোৱালীয়ে জলপূৰ্ণ কুম্ভত এগছিকৈ আৰিয়া লৈ শোভাযাত্ৰাৰ পোনতে যায়। তাৰ পিছতহে ঢুলীয়া খুলীয়া আৰু নৃত্য-গীতৰত ভক্তবৃন্দৰ সমদল। একাদশী তিথিত উদ্‌যাপিত হয় পূৰ্বৰ সত্ৰাধিকাৰ শান্তভূষণ দেৱৰ সোঁৱৰণী উছৱ। অৱশেষত সভাথলীৰপৰা শ্ৰীশ্ৰীবংশীগোপাল প্ৰভুৰ বিগ্ৰহ নিয়াৰ লগে লগে সামৰণি পৰে ঐতিহ্যময় বালিসত্ৰৰ আৰিয়া উৎসৱৰ।

(*দৈনিক অসমৰ* ৩ ফেব্রুৱাৰী, ২০০৬ত প্রকাশিত প্রদত্তকুমাৰ চৌধুৰীৰ টোকাৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

না. দা.

।। বাঢ়নী।।

সংস্কৃত বর্ধনিকা শব্দৰপৰা অসমীয়া ভাষালৈ অহা বাঢ়নীক কামৰূপ আৰু গোৱালপাৰত *বান্নি* ৰূপে জনা যায়। অসমীয়া মানুহে ঘৰ-চোতাল, পদুলি সকলো চাফ্-চিকুণ কৰে বাঢ়নীৰ দ্বাৰা। ধান-মাহ-সৰিয়হ প্রভৃতি চপোৱাৰ কালতো ইয়াৰ ব্যৱহাৰ মন কৰিবলগীয়া। পাট চৰু অথবা খোলাত চিৰা, মুড়ি অথবা কৰাই ভাজিবৰ পৰতো সৰু আকৃতিৰ বাঢ়নী (গোৱালপাৰাত ইয়াক *চেঙ্লা* ৰূপে জনা যায়) ব্যৱহাৰ কৰা হয়। বাঢ়নীক লৈ গঢ় লোৱা লোক বিশ্বাসবোৰ এনেধৰণৰ ঃ বহাগৰ গৰু বিহুৰ দিনাখন পুৰণি বাঢ়নীডাঁৰ পেলাই দি নতুন বাঢ়নীৰে চোতাল সাৰিব লাগে। একেদৰে অম্বুবাচীৰ নিবৃত্তিৰ দিনাখনো পুৰণি বাঢ়নীডাঁৰ চুৰাপাতনিলৈ নিক্ষেপ কৰা প্রয়োজন। মৃতকৰ ঘৰত দহাৰ দিনাখন পুৰণি বাঢ়নী আৰু ঘৰমোচা *সোঁতা* পেলাই দিয়াটো সাধাৰণ নিয়ম। একে ঠাইত দুডাঁৰ বাঢ়নী ৰখাটো নিষিদ্ধ। ঘৰত কাজিয়া-পেচাল হ'ব পাৰে। কেচুৱাৰ মুখ ভাঙিবলৈ সাধাৰণতে বাঢ়নীৰ কাঠি (খাটি)ৰে মন্ত্রপূত কৰি জুইত পেলাই দিব লাগে। নতুনকৈ পাৰৰ বাঁহ সাজি খেৰৰ লগত বাঢ়নীৰ দুডালমান খেৰ বা কাঠি দিলে পাৰই বাঁহ লোৱাৰ লোকবিশ্বাস প্রবল। আগতে সৰু ছোৱালীৰ নাক-কাণ বিন্ধাই খেৰৰ বাঢ়নীৰ কাঠি সেই ফুটাত সুমাই ৰাখিছিল। একে লেঠাৰিয়ে কেবাদিনো বৰষুণ নেৰিলে ঘৰৰ গৃহিনীয়ে মূৰত বাঢ়নীডাঁৰ লৈ আকাশলৈ চাই থাকিলে বৰষুণ এৰাৰ জনবিশ্বাস এটা মধ্য অসমত আছে। গোৱালপাৰাৰ ফালে আকৌ কেবাদিনো বতৰ গোমা হৈ থকাৰ মাজতে এচেৰেঙা ৰ'দ ওলালে বিয়লি বেলা সৰু ছোৱালীয়ে উলংগ হৈ ঘৰৰ বেৰত কোবালে বতৰ ফৰকাল হয় বুলি বিশ্বাস কৰে। নতুন ঘৰত থাকিবলৈ লওঁতে গৃহস্থই ধান আৰু বাঢ়নীডাঁৰ লৈ পোনতে ঘৰত সোমোৱা নিয়মটো কোনো কোনো অঞ্চলত আজিও প্রচলিত। আদিতে বাঢ়নী খেৰৰ আছিল যদিও কালক্রমত বাঁহৰ দ্বাৰা তোলাৰ (সজা) নীতি প্রচলিত হয়। বহুতে নাৰিকলৰ পাতৰ ঠাৰিৰেও বাঢ়নী সাজে। গোৱালপৰীয়া লোকগীত এটাত কর্মৰতা নায়িকাই বাঢ়নীক মনত পেলাইছে এনেদৰে ঃ

আগিয়া সামটং মুই সোৰোৎ সোৰোৎ বাশেৰ ঝাটা দিয়া।...
হাতেৰে বান্নি মাটিত থুইয়া/বসিয়া ভাবং।....

না. দা.

।। বায়খো ।।

অসমৰ অন্যান্য জনগোষ্ঠীৰ দৰে ৰাভা কৃষিজীৱী সমাজৰ এক প্রধান উৎসৱ হৈছে বায়খো। বসন্তকালীন এই উৎসৱ ৰাভাসকলে কৃষিকর্মৰ আগতে পালন কৰে। বায়খো দেৱতাক পূজা-অর্চনাৰ যোগেদি প্রকৃতিক উর্বৰা কৰিবৰ বাবেই এই উৎসৱ পতা হয়। পূজাৰ পুৰোহিত তথা বয়োবৃদ্ধসকলে গীত পৰিবেশন কৰে। বিহু নৃত্য-গীতৰ দৰে প্রকৃতিক উত্তেজিত কৰিবৰ বাবে ৰাভা ডেকা-গাভৰুৱে *ছাথাৰ* গীত গায়। মুখ্যতঃ অবিৰাহিত ডেকা-গাভৰুৰ এই ছাথাৰ

নৃত্য-গীত ওৰে ৰাতি চলে। এই ছাথাৰ গীতবোৰৰ বিষয়বস্তু বিহুগীতৰ সৈতে প্ৰায় একে। বায়খোৰ অৰ্থ হৈছে দেৱতাই দিয়া ৰং-ধেমালি (বায়-দেৱতা, খু-দিয়া) এই বায়খো উৎসৱত পৰিৱেশন কৰা এটি ছাথাৰ গীতৰ উদাহৰণ -

বায়খোনি চিকা হাপচি চিঙি বাদাং প্ৰভা/ বায়ু নাঙি তাচি ৰামা-ছালে।

অৰ্থাৎ বায়খো উছৱত পূজাৰ বোকা-পানীও চিটিকি পৰে। আমিনো কোন কুটা? আহা আমি দুয়ো হাতত ধৰা-ধৰিকৈ নাচো।

প. ৰা.

।। বাঁশ পূজা ।।

অবিভক্ত গোৱালপাৰাৰ এটি উল্লেখযোগ্য লোকানুষ্ঠান হ'ল - বাঁশ পূজা। মদন চতুৰ্দশীৰ দিনা এই পূজা অনুষ্ঠিত হয়। নাৰীৰ প্ৰৱেশ ৰুদ্ধ এই পূজাত বাঁহ এডালক সুসজ্জিত কৰি বাঁহৰ জন্মৰপৰা চিতা নিৰ্মাণলৈকে সমস্ত কথাকে গীত আৰু নৃত্যৰ যোগেদি প্ৰকাশ কৰাটো বাঁশ পূজাৰ আকৰ্ষক দিশ। হাজং আৰু ৰাজবংশীসকলে বসন্ত কালত উদযাপন কৰা বাঁশ পূজাত মদন আৰু গোপালৰ প্ৰতীকৰূপে তিনিডাল বাঁহ চাফ-চিকুণ কৰি লয়। প্ৰথম ডালত বগা কাপোৰ, দ্বিতীয় ডালত ৰঙা কাপোৰ আৰু তৃতীয় ডালত জাকৈ, খালৈ আৰু এখন অৰ্ধভগ্ন নাঙল আঁৰি লোৱাটো মন কৰিবলগীয়া। প্ৰথম দুডাল বাঁহৰ শীৰ্ষস্থানত দুটা চোঁৰৰ বান্ধি ওচৰা-ওচৰিকৈ পোতা হয়। তৃতীয় ডাল অলপ আঁতৰত সংস্থাপন কৰা নিয়ম। বাঁহ কেইডালৰ গুৱিত তিনিদিন জুৰি পূজা-অৰ্চনা চলে। ডেকা-বুঢ়া নিৰ্বিশেষে বিভিন্ন বাদ্য বজাই গীত আৰু নৃত্যেৰে বাঁহ দেৱতাক তুষ্ট কৰাৰ প্ৰযত্ন চলায়।

ড° ধীৰেন দাসে *গোৱালপৰীয়া লোক-সংস্কৃতি আৰু লোকগীতত* গোৱালপৰীয়া বাঁশ পূজাৰ গীতক বহলভাৱে দুটা ভাগত ভগাইছে - বাঁশ পৰ্ব আৰু ভাং পৰ্ব। বাঁশ পৰ্বৰ উপবিভাগ বোৰ হ'ল - বাঁশ সৃজন, চোঁৰৰ সৃজন, কাপোৰ সৃজন, মদনকামৰ বাঁশ আৰু বাঁশ খেলা। ভাং পৰ্বত শিৱ-পাৰ্বতীৰ কথা পোৱা যায়। যেনে -

'বাইছখান ডেকিৰে তাৰ তেইসখান কুলা।
ঠেকিয়া ঠুকিয়া নিল জটিয়া ভাংগেৰ গুৰা।।'

গোৱালপাৰাৰ পশ্চিম অঞ্চলত মহা পয়োভৰেৰে উদ্‌যাপিত বাঁশ পূজাক ড° দাসে চাৰিটা উপবিভাগত শ্ৰেণীভুক্ত কৰিছে - মদন কাম, কামদেৱ, চাতালি বাঁশ আৰু অকাল বাঁশ। শ্ৰদ্ধেয় শিৱানন্দ শৰ্মাৰ দৃষ্টিত, 'মদনকাম পূজা প্ৰকৃততে লিংগ পূজা।' স্থান বিশেষে মুছলমানসকলেও এই পূজাত ভাগ লয়। তেতিয়া তাক *মাদাৰ, মীদাৰ* বা *দাকা* পূজা কোৱা হয়। জনশ্ৰুতি মতে, জয়জয়ন্তে এহাল নিঃসন্তান মুছলমান দম্পতিয়ে সভক্তিৰে এই পূজা কৰি সন্তানৰ মুখ দেখিছিল। বহু থানত মাদাৰ দেৱতাৰ প্ৰতীক ৰূপে এডাল বাঁহ পোতাটো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ।

উত্তৰ কামৰূপত প্ৰচলিত পাওৱা বা পাউৱা উৎসৱ, দহৰ ফুৰোৱা অথবা ভথেলি অনুষ্ঠানকো বাঁশ পূজাৰেই প্ৰকাৰ ভেদ আখ্যা দিব পাৰি।

না. দা.

।। বাঁহটনা আৰু বাঁহ ভঙা উৎসৱ ।।

দক্ষিণ কামৰূপৰ মদনমোহন মাটিফুটা দেৱালয়ৰ সুঁৰৰি মহোৎসৱৰ বাঁহটনা আৰু বাঁহভঙা দুটা বৰ আকর্ষণীয় লোক উৎসৱ। বাঠীখন গাঁৱৰ ৰাইজৰ মহাপ্রভুৰ চৰণত আঁঠুলোৱা পর্বৰ পিছত (সুঁৰৰি উৎসৱৰ পিছতে) মদনমোহন প্রভুই আন আন ঠাইৰ গোসাঁইসকলক বিদায় দি গৃহাভিমুখে প্রত্যাৱর্তন কৰিবলৈ লোৱাৰ সময়তে নানান বাধাৰ সম্মুখীন হয়। এই বাধা একো নহয় মহাপ্রভুই লক্ষ্মী দেৱীৰ বিনা অনুমতিত ঘুনুচাৰ ঘৰলৈ যোৱা আৰু ঘূৰি অহাৰ বাধা। প্রভুৱে বিভিন্ন ঠাইত ৫/৬ ডাল বাঁহৰ হেঙাৰ অতিক্রম কৰিব লাগে। বৰদুৱাৰ মৌজাৰ এই বাঁহটনা উৎসৱটো বৰ আমোদজনক লোক উৎসৱৰূপে জনাজাত। নামদানি আৰু উপৰদানি নামৰ দুটা ফৈদৰ মাজত অনুষ্ঠিত এই প্রতিযোগিতাত যিটো দলে বাঁহডাল টানি নিব পাৰিব সেই দলকে জয়ী বুলি ঘোষণা কৰা হয়। এইদৰে পাঁচ ছয় ঠাইৰ বাধা অতিক্রম কৰি মন্দিৰ চৌহদত প্রৱেশ কৰাৰ আগতে আকৌ দেও বাঁহ ভাঙিহে মহাপ্রভুই মন্দিৰৰ চৌহদত প্রৱেশ কৰিব পাৰে। দুইপিনে দুটা দেও খুঁটাত দুডাল কেঁচাবাঁহ বান্ধি তাৰ ওপৰত বাঁহৰ কামী কিছুমান ৰখা হয়। প্রথমে কামীৰে বাঁহ দুডালত কোৱাই কোৱাই চৌদিশে ঘূৰি ঘূৰি শক্তি প্রয়োগ কৰি বাঁহ ভঙা বা কটাৰ বিপৰীতে সকলোৱে পকাই পকাই প্রায় দুঘণ্টামান পিছত (বাহদুডাল) চিঙিবলৈ সক্ষম হয় আৰু তাৰ পিছতহে প্রভুই মন্দিৰৰ চৌহদত প্রৱেশ কৰিব পাৰে। টনা বাঁহ, ভঙা বাঁহ আৰু বহ্নি পূজাৰ আধা পোৱা বাঁহৰ সামাজিক জীৱনত মূল্য আছে। জনবিশ্বাস অনুযায়ী এই বাঁহৰ দ্বাৰা মাছমৰা সঁজুলি তৈয়াৰ কৰিব পাৰিলে বিশেষকৈ পল, জাকৈ, ছৱহা, ছেপা, আদিৰে মাছমৰীয়াই অধিক মাছ পায়, বাঁহৰ কামিৰে তৈয়াৰ কৰা উঘা, চেৰেকী, চেৰি আদিৰে শিপিনীয়ে অতি কম সময়ৰ ভিতৰত বয়ন শিল্পত পাকৈত হয় বুলি পৰম্পৰাগতভাৱে জনবিশ্বাস চলি আহিছে। সেইদৰে মেজিৰ ছাই ওপৰতে ধৰি তাৰ ফোট ল'লে গোটেই বছৰটো সকলো অপায় অমঙ্গলৰ পৰা হাত সাৰি থাকিব পাৰি; আধাপোৱা বাঁহ শস্যত লগালে শস্য নদনবদন হয়। এই কাৰণে বাঁহ, মেজিৰ ছাই আৰু আধাপোৱা বাঁহ সংগ্রহৰ কাৰণে ৰাইজৰ মাজত হেতা ওপৰা লাগে— এয়া মহাপ্রভু মদনমোহনৰ অপাৰ কৰুণাৰ বাবে হোৱা বুলি কোৱা হয়।

ধ. ব.

।। বাহী বিয়া ।।

অসমীয়া সমাজত বিয়া এক দীর্ঘদিনীয়া মাংগলিক অথচ ৰং-ৰহইচৰ উৎসৱ। সচৰাচৰ বিয়াৰ আগদিনা জোৰণ আৰু বিয়াৰ পিছদিনাই বাহী বিয়া যথাবিহিতৰূপে পালন কৰা হয়। বিয়াৰ দিনা সমূহ মাংগলিক কার্য সম্পন্ন হোৱাৰ পিছত দৰা-কইনা যেতিয়া একেলগে দৰা ঘৰলৈ যাবলৈ ওলায় তেতিয়াই আগমুহূর্তত বাহী বিয়া পালন কৰা হয়। আমাৰ অসমীয়া সমাজত বাহী বস্তু, বাহী খাদ্য, বাহী বিয়া আদি পৰিচিত শব্দ। বিয়াৰেই অংগ অথচ বিয়াৰ পিছদিনাখন পালন কৰা স্ত্রী আচাৰ-ব্যৱহাৰৰ এক সুকীয়া তাৎপর্য আছে। কইনাপক্ষই বিশেষকৈ মহিলাসকলে দৰা-কইনাক অন্য এটি কোঠাত একেলগে বহুৱাই আঙঠি লুকোৱা খেলকে আদি কৰি মাংগলিক আৰু ধেমালিসূচক কাৰ্য-কার্য সম্পন্ন কৰে। কইনাই ভঁৰালঘৰ, বান্ধনীঘৰত

সেৱা কৰে। ঘৰৰ চাৰিওপিনে পঞ্চ শষ্য সিঁচি দিয়ে যাতে পিতৃগৃহৰ লক্ষ্মী কইনাৰ সৈতে গুছি নাযায়। তাৰ পিছত বয়োজ্যেষ্ঠসকলক সেৱা জনাই দৰা-কইনাই নতুন যাত্রা আৰম্ভ কৰে। একেদৰে দৰা ঘৰতো দৰা-কইনাক বিবাহ মণ্ডপত বহুৱাই স্ত্রী আচাৰযুক্ত কিছু মাংগলিক কার্য সম্পন্ন কৰা হয়।

প. ৰা.

।। বিদ্যাৰম্ভ ।।

ভাৰতীয় লোক জীৱনত অপৰিহার্য দহোটা সংস্কাৰৰ ভিতৰত বিদ্যাৰম্ভ এক গুৰুত্বপূর্ণ সংস্কাৰ। শিশু এটি যেতিয়া শিক্ষা গ্রহণৰ বাবে উপযুক্ত বুলি পৰিয়ালৰ লোকে ঠিৰাং কৰে তেতিয়াই এই বিদ্যাৰম্ভ সংস্কাৰ পালন কৰা হয়। শুভ দিন-ক্ষণ চাই আনুষ্ঠানিক পূজা-পাতলৰ আয়োজন কৰি পূজা-পাতলৰ অন্তত পূজাৰ পুৰোহিতে শিশুটিৰ হাতত নতুন ফলি-পুথি তুলি দিয়ে। পুৰোহিতে নিজেই শিশুটিৰ হাতত ধৰি এটি বা একাধিক বর্ণ লিখি দি শিশুটিৰ মংগল কামনা কৰাৰ লগতে সৰস্বতী দেৱীয়ে কল্যাণ কৰাৰ বাবে মংগলময়ৰ ওচৰত প্রার্থনা জনায়। আনুষ্ঠানিকতা শেষ হোৱাৰ পিছতেই শিশুটিৰ অভিভাৱকে পুৰোহিতক যথাবিহিত দান-দক্ষিণাৰে সেৱা সৎকাৰ কৰে। উপস্থিত ইষ্ট-কুটুম্বসকলকো বিভিন্ন প্রকাৰে আপ্যায়ন কৰে। তেওঁলোকে শিশুটিক আশীর্বাদ প্রদান কৰে। এই বিদ্যাৰম্ভ সংস্কাৰে প্রাচীন কালৰেপৰা যে হিন্দু সমাজত শিক্ষা গ্রহণ এক অপৰিহার্য সংস্কাৰ আছিল এই কথা প্রমাণিত কৰে।

প. ৰা.

।। বিহুগীত ।।

বিহুগীত অসমীয়া লোক সাহিত্যৰ এটি অমূল্য সম্পদ। ইয়াৰ বুকুত আছে জাতিৰ প্রাণৰ স্পন্দন, জীৱনৰ বুৰঞ্জী আৰু সমাজৰ প্রতিচ্ছবি। বিহুগীত গোৱা হয় ঘাইকৈ অসমীয়াৰ জাতীয় উৎসৱ ৰঙালী বিহুৰ সময়ত নৃত্যৰ লগত। এই উৎসৱ বসন্ত উৎসৱৰে অন্য এক ৰূপ। প্রকৃতিৰ পৰশত সময়ৰ বুলনিত আনন্দ মুখৰ হৈ উঠা অসমীয়া জাতিটোৰ প্রাণৰ উচ্ছাসৰ স্বীকৃতি দিয়ে বিহুগীতে।

বিহুগীতত আনন্দ অনুভূতিৰ প্রকাশ পায় দৈহিক চঞ্চলতাৰ মাজেদি। মন ৰাঁই জাঁই কৰে, গা নাচি উঠে। সেয়েহে ঢোলৰ ছেৰে ছেৰে এপাক নাচিবলৈ মন যায়। নাচনী নহ'লে বিহু নপকে, নাচনী পখিলা উৰা দি নাচিবই লাগিব। সেয়ে বিহুগীতত নাচনীৰ চিত্র উজ্জ্বল হৈ উঠিছে এনেদৰে - 'ঢোলে বাই ঢুলীয়া/খোলে বাই খুলীয়া/কাৰ ঘৰত নাচনী নাচে/ওচৰ চাপি চাপি/নাহিবা নাচনী/তোমাৰ গাত মোহিনী/আছে।'

বিহুগীতৰ কেন্দ্রীয় বিষয় বস্তু হ'ল প্রেম। সেয়েহে সৰহভাগ বিহুগীতত পূর্বৰাগ, বিৰহ, মিলন আদি প্রেমজনিত ভাৱাবেগ প্রকাশ পোৱাৰ লগতে অসমীয়া জাতিৰ আচাৰ-ব্যৱহাৰ ৰীতি-নীতি, লোক বিশ্বাস, সাজপাৰ, আ-অলঙ্কাৰ, ঘৰ-দুৱাৰ আদিৰ চিত্রও সুন্দৰভাৱে বর্ণিত হৈছে। বিহুগীতত সামাজিক চিত্রৰ প্রতিফলন লগতে প্রকৃতিখনৰো চাৰিটা ৰূপত প্রতিফলন দেখা যায়। ড° বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাদেৱৰ মতে এই ৰূপ কেইটা হ'ল ১. অসমৰ

নদ নদী, ২. নৈৰ চাপৰি আৰু পথাৰ, ৩. পৰ্বত পাহাৰ, গছ ফুল আৰু ৪. পশু পক্ষীসমূহ। বিহুগীতত প্ৰকৃতিৰ বৰ্ণনা এনেদৰে পোৱা যায় - 'লুইতৰে বালি বগী ঢকে ঢকী কাচই কণী পাৰে লেখি/পৰ্বতে পৰ্বতে বগাব পাৰো মই/ চৰাই হালধীয়া পাখি বিনন্দীয়া ইত্যাদি।

লোকগীতত সময়ৰ বোল লাগে, বুৰঞ্জীৰ আঁচোৰ পৰে। অসমীয়া জাতীয় জীৱনত আহোম ৰাজত্বৰ প্ৰভাৱ বৰ্ণনাতীত। সেইবাবে বিহুগীতবোৰত আহোম ৰাজসিংহাসনৰ অধিকাৰী স্বৰ্গদেউৰ কথাই ঠাই পাইছে।

সমাজৰ প্ৰতিচ্ছবি সাহিত্যত প্ৰতিফলিত হয়। বিহুগীতত সাহিত্যিক গুণৰাজি প্ৰকাশ হোৱাৰ লগতে অসমীয়া সমাজৰ বিভিন্ন চিত্ৰও প্ৰতিবিম্বিত হৈছে। সেয়েহে বিহুগীত অসমীয়া সমাজৰ দাপোন স্বৰূপ। ইয়াৰ ভাষা সৰল, ছন্দ সাৱলীল, সুৰ মনমোহা।

ই. ক.

।। বিহুগীতত কোম্পানী আমোলৰ চিত্ৰ।।

বিহুগীতত অসমীয়া সমাজৰ প্ৰতিচ্ছবি উজ্জ্বলভাৱে প্ৰতিভাত হৈছে। সমাজ জীৱনৰ লগতে বিহুগীতত কাল চেতনাও প্ৰতিভাত হোৱা দেখা যায়। চহা জীৱন-যাত্ৰালৈ আগমন হোৱা নগৰীয়া জীৱন ব্যৱস্থাৰ ইঙ্গিতো বিহুগীতত আছে। তদুপৰি অসমৰ ৰাজনৈতিক বিৱৰ্তনৰাজিও বিহুগীতত প্ৰকাশ পাইছে। আহোম শাসন ব্যৱস্থা আৰু তাৰ পৰৱৰ্তী কালত অসমলৈ আগমন ঘটা ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানী অথবা ইংৰাজ ৰাজত্বৰ আমোলৰ অসমীয়া সমাজ ব্যৱস্থা বিহুগীতত দেখিবলৈ পোৱা যায়। কোম্পানীৰ আমোলত অসমীয়া জনজীৱনলৈ অনেক নতুনত্ব আহিল। ডাকঘৰ, ডাকতাঁৰ, ৰেলগাড়ী আদি প্ৰচলন হ'ল। ব্ৰহ্মপুত্ৰত ভাপনাৱে উজনি ভাঁটি কৰিবলৈ ধৰিলে। উদ্যোগ প্ৰতিষ্ঠাৰ লগে লগে মানুহ নগৰমুখী হৈ পৰিল। কোম্পানীৰ আমোলত বেতনভোগী কৰ্মসংস্থানৰ ব্যৱস্থা হ'ল। গাঁৱত মুকলি মূৰীয়াকৈ পৰম্পৰাগত কৃষিব্যৱস্থা থকা ডেকাই কোম্পানীৰ চাকৰিত মূৰ গুজি লোৱাত বাপতি সাহোন ৰঙালী বিহটিতো ঘৰলৈ আহিবলৈ আজৰি নোপোৱা হ'ল। নিৰ্দয় ইংৰাজ বিষয়াই বুজিব পাৰিব জানো অসমীয়া বিহুৱা ডেকাৰ বিৰহৰ ব্যথা? ইংৰাজ চাহাবসকলে আকৌ নতুন স্থাপত্য শুভাৰম্ভ কৰিলে অসমভূমিত। কেবা খলপীয়া পকা দালান নিৰ্মাণ কৰি তাত বাস কৰা ইংৰাজসকলৰ কথাও বিহু গীতত আছে। আকৌ গোজেই গজালি মেলা ইংৰাজ শাসন অসমৰ পৰা ওফোৰাবলৈ মণিৰাম দেৱানে যি উদ্যোগ ল'লে আৰু তাৰ পৰিণামত কেনেদৰে মণিৰামে ডিঙিত চিপজৰী ল'ব লগা হ'ল তাৰ হৃদয় বিদাৰক ছবিও বিহুগীতত পোৱা যায়। শাসকৰূপী ইংৰাজৰ হাতত অসমীয়া জীয়ৰী-বোৱাৰীও যে লাঞ্ছিতা ধৰ্ষিতা হ'ব লগা হৈছিল তাৰ আভাস বিহু গীতত আছে। ডেকা-গাভৰুৰে মনৰ ভাৱ নিবেদন কৰি গোপনে নিজে অথবা বিশ্বাসী লোকৰ দ্বাৰা চিঠি-পত্ৰ আদান-প্ৰদান কৰাটো বিশেষ নতুনত্ব নহয় যদিও ডাকঘৰৰ যোগেদি এই কামি সমাধা কৰিব পৰা ব্যৱস্থা সঁচাই অভিনৱ। এই আভাসো বিহুগীতত আছে।

কোম্পানীৰ আমোলত গঢ়ি উঠা আদালত ব্যৱস্থা আৰু তাৰ সহায়ত গোচৰ নিষ্পত্তি প্ৰক্ৰিয়া অসমীয়াৰ বাবে নতুন খবৰ। ইয়াৰ আভাসো বিহুগীতত আছে।

মুঠতে কোম্পানী আমোলত আগমন ঘটা সকলো প্ৰকাৰৰ নতুনত্বৰ কথা বিহুগীতত পৰিস্ফুট হোৱা দেখা যায়।

গো. সূ.

।। বিহুগীত-বনগীতত ঘিলাখেল।।

অসমীয়া জন সংস্কৃতিত ঘিলাগছৰ এডুখৰি ঠাই আহে। আহোম যুগত ৰজাঘৰলৈ ঘিলা যোগান ধৰিবলৈ এচাম লোকেই আছিল। ইয়াৰ সহায়ত ঘোঁৰাচোৱা বিষয়াই ঘোঁৰাক শিক্ষা দিয়া উল্লেখযোগ্য। *ঘোঁৰা নিদান* গ্ৰন্থত ঘিলাৰ উল্লেখ পোৱা যায়। পুৰণিকালত গোলাঘাটত ঘিলাধাৰী আৰু গড়গাঁৱৰ উজনিৰ লাকুৰাৰ নামনিত ঘিলাৰ সহায়েৰে ঘোঁৰাক শিক্ষা দিয়া কথা হেম বুঢ়াগোহাঞিয়ে *জনসংস্কৃতিৰ ৰূপৰেখাত* উল্লেখ কৰিবলৈ পাহৰা নাই। বনগীত বিহুগীতৰ ভিন্ন কলিত ঘিলাখেলৰ কথাই স্থান পাইছে। ডেকা-গাভৰুৰ মনৰ কল্পনা ঘিলাৰ প্ৰতীকেৰে প্ৰকাশ পাইছে এনেদৰেঃ 'ৰৰৰে তলতে ধনে ঘিলা খেলে / সোণ-পোৱালৰে মণি / ইৰিণা বিৰিণাসবে নাচি উঠে /বিহুৰে বতৰা শুনি।।,' 'তোমাৰ যৌৱনজুৰি ঘিলা চকলীয়া ঘোঁৰা ফানে যেন চুলি।।' আকৌ 'গছত আছিলে মাকৰী ঘিলাটি /তলত সৰি সৰি পৰে /কঁকাল সৰু সৰু ছোৱালী আনিবা / টাকুৰি ঘুৰাদি ঘুৰে।।' পাহৰাল ডেকা উঁৰিক চিকাৰীয়ে ঘিলাৰ গছৰ তলত ফান্দ পাতি উঁৰিক ধৰি তাৰ মঙহেৰে বাগ্‌দত্তাৰ মাক-দেউতাকক এসাজ খুৱাই প্ৰীতিৰ বান্ধ কট্‌কটীয়া কৰাৰ কল্পনাও বিহুগীতত সংৰক্ষিত- 'ঘিলাৰে তলতে উঁৰিক ফান্দ পাতিলোঁ / শহুৰক ভেটিমগৈ বুলি / ৰাতিনো দুপৰত মই গৈ ওলালো /তুমি নাপৰিবা গালি।।' টাই-আহোমসকলৰ কাচনমতী গাভৰুৰে নভনীৰে সৈতে পৰিবেশন কৰা বিহু নাচতো ঘিলাৰ বৰ্ণনা চাবলগীয়া; 'এ বাই ভালকৈ ভালকৈ /কঁকাল ঘুৰা / ঘিলালৌটি মুৰে মেৰাই।।' এনেদৰে ঘিলা বা ঘিলাখেলক কেন্দ্ৰ কৰি সৃষ্টি হোৱা ভালেখিনি গীতমাতে অসমীয়া সাহিত্যৰ ভঁৰাল বৰ্ণাঢ্য কৰি তুলিছে।

(*পূৰ্বাচলত*, ৬ এপ্ৰিল ২০০৩ প্ৰকাশিত উপেন দত্তৰ 'অসমীয়া বনগীত আৰু বিহুগীতত ঘিলাখেল' শীৰ্ষক নিবন্ধৰ আধাৰত যুগুতোৱা।)

না. দা

।। বিহুগীতত চৰাই চিৰিকতি আৰু জীৱজন্তু।।

অসমীয়া লোক সাহিত্যতৰ ভঁৰালত নিজস্ব বৈশিষ্ট্যকে মহিমামণ্ডিত সম্পদৰাজিৰ ভিতৰত বিহুগীত অন্যতম। বিহুগীতেত অসমীয়া চহা সমাজৰ প্ৰতিচ্ছবি প্ৰতিফলিত হোৱাৰ লগতে আমাৰ নৈসৰ্গিক শোভাৰো সুন্দৰ প্ৰয়োগ ঘটিছে। অসমীয়াৰ সুখ-দুখ, আবেগ-অনুভূতি, হৰ্ষ-বিষাদ, প্ৰেম-বিৰহ আদি কৰি অনেক প্ৰাণৰ গুণগুণনি বিহুগীততে শুনা যায়। এইবোৰক জীৱন্ত ৰূপেৰে বিকশাই তুলিবলৈ বিহুগীতত অসমৰ প্ৰকৃতি জগতৰ বিভিন্ন উপাদানৰ পয়োভৰ ঘটিছে। বহাগ বিহুত বিশেষত বিহুগীত পৰিৱেশিত হ'লেও অকল বহাগ তথা বসন্ত কালৰ প্ৰতিচ্ছবিয়েই নহয়, ছয় ঋতুৰ বৰ্ণনাৰ লগতে অসমীয়া সমাজৰ ইতিহাসো ইয়াত সংপৃক্ত হৈ আছে। বিহুগীবোৰত মানুহৰ হৃদয়ৰ আবেগক মূৰ্ত কৰি তুলিবলৈ মূলতঃ প্ৰকৃতি জগতৰ এটি সামঞ্জস্য থকা চিত্ৰৰ অৱতাৰণা কৰা হৈছে। এইক্ষেত্ৰত বিহুগীতত

অসমৰ প্ৰকৃতি জগতৰ চৰাই-চিৰিকতি আৰু জীৱ-জন্তুৰ উল্লেখ কৰা গুৰুত্বপূৰ্ণ। বিচিত্ৰ বনৰীয়া-ঘৰচীয়া চৰাই আৰু জীৱ-জন্তুৰে অসম প্ৰাকৃতিক সম্পদত চহকী। বিহুগীতত উল্লেখ থকা চৰাই-চিৰিকতিবোৰ হ'ল— কুলি, কেতেকী, মইনা, ভাটৌ, বগলী বা বগ, গণ্ডাচিলনী, শেন, কুকুহা, ডাঁহুক, হাঁহ, মাছৰোকা, কুকুৰা, পাৰ, ৰাজহাঁহ, ফেঁচুলুকা, শালিকী, ফেঁচু, বালিমাহী, বঁটা, কাউৰী, কপৌ, কাণকুৰিকা, কাম, হেটুলুকা, ঢাপলিকা, টুনি, বাদুলি, শগুণ, ভদৰকলি, কলাখোৱা, কুৰুৱা, ভাটৌ, হয়কলী, চতুৰা, বালিচৰাই, তেলীয়াসাৱেং ইত্যাদি।

বিহুগীতত উল্লেখ থকা জীৱজন্তুবোৰ হ'ল— মেকুৰী, গৰু (দমৰা, বলধ, গাই) ম'হ হাতী, বাঘ, হৰিণা-হৰিণী, ঘোঁৰা, ছাগলী, কুকুৰ, শৰ, গাহৰি, গঁড়, শহা ইত্যাদি।

উদাহৰণ ঃ হবিতে কান্দিলে/হয়কলি চৰায়ে/চিটিকাৰ মুখলৈ চাই।।
গাঁৱতে কান্দিলে/জীয়াৰী ছোৱালী/ডেকা ল'ৰাৰ মুখলৈ চাই।।

গো. সূ.

।। বিহু নাচ ।।

অসমৰ লোক-সংস্কৃতিৰ এপদ মনোৰম সম্পদ হ'ল - বিহুনাচ। আদিম মানৱৰ কৃষি ভিত্তিক ভাৱনা কল্পনা এই নৃত্যত আত্ম-লুকায়িত হৈ থকা বুলি কোনো কোনোৱে ভাৱে। একাধিক জনগোষ্ঠীৰ স্বকীয় কৃষ্টিৰ ছন্দোময় ৰূপ এই বিহুনাচ। এটা কালত বাসন্তী প্ৰকৃতিৰ পাৰ ভঙা সৌন্দৰ্যত মতলীয়া ডেকা-গাভৰুৰে নৃত্যৰ যোগেদি মনৰ ভাৱ প্ৰকাশৰ সুযোগ লৈছিল। নৃত্যৰ লগে লগে গীতৰ সংযোগ ঘটিল। নৃত্য-গীত অধিক গতিশীল আৰু চিন্তাশীল কৰিবলৈ টকা, গগনা, পেঁপা, তাল আৰু ঢোলক অন্তৰ্ভূক্ত কৰা হ'ল। সময় আগবঢ়াৰ লগে লগে সেই নৃত্য-গীতৰ এটি সুন্দৰ পৰম্পৰা গঢ়ি উঠিল। মুকলি পথাৰ, গছৰ তল আদিত সমবেত হৈ বিভিন্ন বাদ্য যন্ত্ৰেৰে আকাশ-বতাহ মুখৰিত কৰি নৃত্য-গীত কৰা পৰিবেশ্য কলাই কালক্ৰমত বিহু নৃত্য ৰূপে পৰিচিত হ'ল। বিহুনাচ লোকনৃত্য - মাৰ্গীয় নৃত্যৰ সৈতে ইয়াৰ সম্পৰ্ক শূণ্যৰ ঘৰত। প্ৰকৃতিৰ বিভিন্ন উপাদানৰপৰাই বিহু নৃত্যৰ বিভিন্ন ৰূপাংগ ৰচনা কৰা হৈছিল। যেনে - বতাহত গছ-লতিকা হালি-জালি থকাৰ দৰে নৃত্য কৰা, ম'য়ূৰে চালি ধৰাৰ দৰে বাহু যুগল ডাঙি নৃত্যৰ পদুম কলি ফুলোৱা, পখিলা উৰাদি দুহাত মেলি ধৰি নচা, টাকুৰি ঘুৰা দি ঘুৰি ঘুৰি নচা, ম'হৰ যুৰীয়া শিঙৰ দৰে দুহাত ঘোৰ খুৱাই নচা, বতাহত ফুল উঠা-নমা কৰাৰ দৰে নাচনীয়ে বক্ষদেশৰ ওপৰত স্পৰ্শ ভংগি দেখুৱাই উঠা-নমা কৰি নচা প্ৰভৃতিলৈ আঙুলিয়াব পাৰি। মিচিং বিহু নাচত ধান সিঁচা, ধান বোৱা, ভূইৰোৱা প্ৰভৃতি ভংগিমা প্ৰকাশ পায়।

গছ তলৰ বিহু নাচ আজি চহৰৰ মঞ্চত প্ৰৱেশ কৰাৰ ফলত ই কিছু নীতি-নিয়মৰ বশৱৰ্তী হ'বলৈ বাধ্য হৈছে। সলনি হোৱাটো প্ৰগতিৰ লক্ষণ। পোছাক-পৰিচ্ছদ, নাচোনৰ ভাগ আৰু সময়ৰ সীমাবদ্ধতাত সলনিৰ ৰূপ স্পষ্ট।

না. দা.

।। বিহুমৰা গীত ।।

উজনি অসমত বঙালী বিহুৰ সময়ত আকাশ-বতাহ মুখৰিত হয়—ঢোল-পেঁপাৰ

মাতেৰে-বিহুগীত, বনঘোষা আৰু হুচৰিৰ সুৰীয়া সুৰেৰে। নামনি অসমত, ঘাইকৈ দক্ষিণ কামৰূপত ৰঙালী বিহুৰ পয়োভৰ পাবলৈ নাইকিয়া। ইয়াত দহ-বাৰ বচৰীয়া ল'ৰা কেইজনমান একগোট হৈ মুৰত কাগজৰ ৰং-চঙীয়া জোঙা টুপি পিন্ধি টকা (কা. ঠৰ্কা) আৰু তাল বজাই গৃহস্থৰ চোতালে চোতালে হাত মেলি মেলি পখিলাৰ দৰে ঘুৰি ঘুৰি নাচি গীত গাই বিহু মাৰি ফুৰে। নৃত্য-গীতৰ শেষত গৃহস্থই বিহুমৰা দলটোক চাউল অথবা পইচা দি বিদায় দিয়ে। প্ৰথম বহাগৰপৰা সাত বিহু (কোনো কোনো অঞ্চলত তিনি বিহুলৈকে) লৈকে বিহু মাৰি পোৱা চাউল আৰু পইচাৰে শেষত ল'ৰাহঁতে লগ ভাত খায়। দক্ষিণ কামৰূপৰ বিহুমৰা দলৰ নৃত্যৰ অনুৰূপ নাচ ভূটীয়াসকলৰ মাজত থকাৰ কথা ড° প্ৰফুল্লদত্ত গোস্বামীয়ে উল্লেখ কৰিছে। দক্ষিণ কামৰূপৰ বিহু মৰা গীতবোৰ এনে ধৰণৰ ঃ

ক। 'জয় জয় বৈহাগৰ বিহুৰ জয়, হুৰেয়া / ইও বুলে কি ঐ, সিও বুলে কি?/
চালৰপেৰে নিংনি পৰিল উল্টা খৰ দি।।
আমৰপাত লেখু লেখু, জামৰ পাত লেখু।।
গিৰস্থেনী হাড়ীত খায়, এৰেপেৰে দেখু
খ। ই ঘৰ গিৰি কোক গেল, কোক গেল/ চৰে ধান খায়/
আমাক দিবাৰ ভয়তে দুৱাৰ ঝাপে চায়।
গ। সিকি আৰু পিঠা দিয়া, এতে বহি খাওঁ এ
গামচা একখান দিয়া মাই, ঘৰক গেলি যাওঁ এ।'

দক্ষিণ কামৰূপৰ বড়ো-ৰাভাসকলেও অঞ্চল বিশেষে বহাগ বিহুৰ কালত মাদল, বাঁহী আৰু টকা বজাই দলবদ্ধ ভাৱে বিহু নমৰা নহয়। তেওঁলোকে গোৱা গীতৰ নমুনা ঃ

'দুৰহেৰপেৰে দেখিলং বগা টিঙৰ চাটি।
নাচিবাকে আহিছং বৰ মানুহৰ বেটী।' আজিকালি অৱশ্যে বিহু-নৃত্য আৰু গীতৰ প্ৰৱল টোৰে বিহু সম্মিলনীৰ যোগেদি সমগ্ৰ কামৰূপক প্লাৱিত কৰাটো উল্লেখযোগ্য।

না. দা

।। বুকনি / বহনি।।

অবিভক্ত গোৱালপাৰাৰ হিন্দু - মুছলমান নিৰ্বিশেষে বিভিন্ন তিথি-পৰ্ব উপলক্ষে এইবিধ খাদ্য প্ৰস্তুত কৰে। পৰিমাণ মতে ধান জাৰি লৈ এৰাতি পানীত তিয়াই পাচী বা খৰাহীত তৰিয়াই কল বা কচু পাতেৰে ঢাকি থৈ দিয়াৰ দুই তিনিদিনৰ পিছত যেতিয়া ধানৰ গজালি ওলাব, তেতিয়া তাক ৰ'দত ভালদৰে শুকাই লৈ ঢেঁকী বা উৰালত বানিব লাগে। তুঁহ খিনি পেলাই দি মলখিনি কাপোৰেৰে বান্ধি থৈ চাউলখিনি পানীত তিয়াই খুন্দি লোৱা প্ৰয়োজন। একেসময়তে আহু ধানৰ চাউলেৰে ভাত ৰান্ধি এখন কলপাতত পাতলকৈ মেলি ল'ব লাগে। ভাত খিনি ঠাণ্ডা হ'লে অলপ অপলকৈ চাউলৰ গুড়িখিনি মিহলোৱাৰ উপৰিও কাপোৰত টোপোলা কৰি থোৱা চাউলৰ মলখিনিও পানীত তিয়াই তাৰ পানীখিনি ভাত আৰু পিঠাগুড়িৰ সৈতে মিহলাই সানি লোৱা ভাল। অৱশেষত ইতিমধ্যে নতুন মাটিৰ হাড়ী এটা ধুই লৈ ভিতৰ

ভাগত মিঠাতেল সানি ভাত আৰু পিঠা গুড়িত চাউলৰ মলৰ পানী মিহলোৱা মিশ্রণখিনি অলপ অলপকৈ ভৰাই লৈ মুখ কলপাতেৰে বান্ধি এৰাতি তেনেকৈ ৰখাৰ পিছত পিছদিনা সি হে পৰে বিৰল স্বাদযুক্ত খোৱাৰ উপযোগী *বুকনি*বা *বহনি*। ইয়াক দৈ চিৰা, মুৰি আদিৰ সৈতে অ লপ গুড় মিহলাই খাব পাৰি। আজিকালি বিশ্বায়নৰ ধুমখুমিয়াত পৰি গোৱালপাৰাবাসীয়ে বুকনি প্রস্তুত কৰিবলৈ এৰি দিছে।

(ড° ধীৰেন দাসৰ *গোৱালপৰীয়া লোক সংস্কৃতি* আৰু মো° আব্দুল গফুৰৰ *গোৱালপৰীয়া সংস্কৃতি*ৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

জ্যো. দা

।। বুৰঞ্জীৰ প্রবাদ প্রবচন ।।

প্রবাদ প্রবচনসমূহ লোক প্রজ্ঞাৰ মুকুতামণি। অসমীয়া প্রবাদ প্রবচনসমূহত অসমীয়া সমাজ জীৱনৰ বিচিত্র ধাৰা ফৰিং ফুটা হৈ উঠাটো মন কৰিবলগীয়া। অসমৰ বাৰে বৰণীয়া বুৰঞ্জীসমূহত বহুসংখ্যক প্রবাদ প্রবচন-পটন্তৰ ঠাহ খাই আছে। সিবোৰৰ প্রণালীবদ্ধ অধ্যয়নে অসমীয়া মনীষাৰ এটি অন্ধকাৰাচ্ছন্ন দিশত যে স্পষ্ট পোহৰ পেলাব - তাত অকণো সংশয় নাই। তলত বিভিন্ন বুৰঞ্জীত লিপিবদ্ধ হোৱা কিছু সংখ্যক প্রবাদ প্রবচনৰ উদ্ধৃতি দিয়া হ'ল -

১। অস্ত্র-শস্ত্র, আহিলা-পাতি সমস্তো জড়, স্বর্গদেৱৰ বন্দী-বেটাহে চেতন, ২। ই অকথা মহৰ পিড়া নলৰ কাণমাৰিয়ে নলয়, বামুণৰ লগুণ শূদ্রে কেনেকৈ বব?, ৩। ইন্দুৰৰ গাঁতত যদি হস্তি সোমাব পাৰে, তেহে তাত ধৰিব পাৰে, ৪। ইন্দুৰৰ মুখত কাহানি হস্তিদন্ত গজে? ৫। একদেহ, দশমৰ পদ মইহে কৰিছোঁ, তয়ো কৰিবি, ৬। একে চোংগতে বাঘ দুটাকৈ ক'ত থাকে? ৭। একে হাবিতে দুটা মতা বাঘ হাতী নাথাকে, ৮। কপাট পায়া কাথিক হাঠে, ঘৰ সুৰুকি আটাল কুটে, ৯। কাঠৰ গড় বান্ধিম, পচিব, মাটিৰ গড় বান্ধিম, খহিব। মই কথাৰ গড় বান্ধি দিছো, প্রাণ পৰিভুগী হ'ব, ১০। কেঁচা বৰলক জোকালে গা সাৰিবলৈ টান, ১১। কোপিত সর্পৰ মস্তকৰ ৰত্নক ইতৰজনে বাঞ্ছিলে নেকি তাক পাই, ১২। খাটাখুটা মাজুমখা মুখে চাপ ডাঢ়ি, থানা বেহাৰ ভংগে যাইব গুৱাহাটী বাৰী ১৩। খোৰাই পর্বত বগাইছে, বোবা চতুৰ হৈছে, পচা কাঠৰো গজালি আহিছে, ১৪। তলেও গো বধ, ওপৰেও ব্রহ্মবধ, ১৫। তয়ো খোৰা ময়ো খোৰা, লেফেৰা বৰবৰা, সিয়ো খোৰা, ১৬। তিতা গছৰ আগো তিতা, গুৰিও তিতা, ১৭। বঙহে মঙহ খায়, বঙহ নহ'লে পেলনি যায়, ১৮। বনৰ হাতী অনেক যত্ন কৰি আনি শালত গল চেপা দি থয়, তাক মেলিলে শালত থাকে কি বনলৈকে যাই? ১৯। ববফুকনৰ শৰীৰটি যেনে সোণা, মুখখনি গুৰৰৰ ঠেনা, ২০। বৰলোকৰ প্রীতি চিত্তে সহিতে সামান্য লোকৰ প্রীতি মুখৰ হস্তে, ২১।বায়সে কেহেনি কোকিল হৈবাক খোজে, ৰাজহংস কেহনি ঘৰ চৰাইৰ গমনক লভে, ২২। বেজী হ'লেহে বটীয়া, ম'ৰা হ'লেহে চালি, গজদন্তৰ মুকুতা মাণিক পালেসে পালি।।, ২৩। যি কোৰাই ধনু দেখি ডৰাইছিলে, সেই কোৰাই মুখ চাই ৰতে, ২৪। যি সিংহ হ'ব, শৃগালৰ আজ্ঞায়ে হস্তীক

নাহি মাৰে, ২৫। ৰজা দশৰথৰ মৃত্যু ভার্যাৰ কাৰণ, মহা প্রভু শ্রীৰাম সন্তাপ সীতাৰ কাৰণ, ২৬। লগুণৰ গুৰি লেকাই চেটিয়া, ২৭। শত পদীৰ এপদ চিঙিলে তথাচো নেকি গমন নকৰে, ২৮। শৰৰ তপৰ শগুণ, বনাই, বায়সে সহিতে ভোজন কৰি তাৰ ওপৰ ছৰে, কোকিলে নেকি কোনো দিন শৰ চর্মক শ্লাঘা কৰে, ২৯। শামুকতো মাণিক, কন্দলীতো কর্পূৰ, ৩০। হস্তীৰ পেটত স্বাভাৰিক শতকুম্ভ জল, কষ্টতো এক কুম্ভ থাকে। ইত্যাদি।

না. দা.

।। বুলবুলি যুঁজ ।।

বুলবুলি যুঁজ হাজোৰ একক আৰু অতুলনীয় ধেমালি। হয়গ্রীৱ-মাধৱ মন্দিৰ প্রাংগণত মাঘ বিহুৰ প্রথম দিনা অনুষ্ঠিত এই ধেমালিৰ শুভাৰম্ভ কৰিছিল কোনোবা এজন অচম ৰজাই। কিংবদন্তীয়ে কয়, নৃপতি জনাই হয়গ্রীৱ-মাধৱ দর্শন কৰিবলৈ আহোঁতে মন্দিৰ প্রাংগনত এযোৰ বুলবুলি চৰাইৰ অনুপম যুঁজ দেখি মুগ্ধ হৈ সেই ঠাইত বুলবুলি যুঁজ ধেমালিৰ আৰম্ভ কৰিছিল। তেতিয়াৰেপৰা এই ধেমালি বছৰে বছৰে চলি আহিছে। জয়জয়তে বিশেষ ফান্দৰ সহায়ত বুলবুলি চৰাই ধৰা প্রয়োজন। তাৰ পিছত এক-ডেৰমাহ প্রশিক্ষণ। প্রশিক্ষণৰ কালছোৱাত চৰাইবোৰ মুকলিভাৱে চৰিব পৰাকৈ কাপোৰেৰে নির্মিত পেটিৰে ডাঁৰত বান্ধি থয়। উৰুকাৰ নিশা বেজসকলে প্রস্তুত কৰা ৰাগীয়াল ভোখ খুৱাই পহিলা মাঘৰ-দিনা বিশেষভাৱে সজা মঞ্চত চৰাইবোৰ যুঁজৰ বাবে মেলি দিয়া হয়। এবাৰত দুটা চৰাইৰ যুঁজ লাগে। যুঁজৰ পৰিচালনা কৰে মাচিং দুজনে। এডোখৰ কটা ভীমকল দেখুৱাই দুটা বুলবুলিৰ মাজত যুঁজ আৰম্ভ কৰি দিয়াৰ পিছত এটি সময়ত এটা চৰাইয়ে পৰাজয় বৰণ কৰি পুনৰ যুঁজিবৰ কাৰণে অলায়ক হয় আৰু আনটোৱে জয়ী হৈ নতুন চৰাই এটাৰ সৈতে যুঁজত লিপ্ত হয়। এনেদৰে যুঁজ আগুৱাই গৈ তিনিটা বুলবুলিক প্রথম, দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় আসনত বহুৱাই আগবঢ়োৱা হয় - পুৰস্কাৰ। তাৰ পিছত আটাইবোৰ চৰাইকে বন্ধন মুক্ত কৰি দিয়াৰ লগে লগে বুলবুলি যুঁজৰ সামৰণি পৰে। বুলবুলি যুঁজৰ চৰাইবোৰ দুটা আঞ্চলিক ভাগত বিভক্ত কৰি যুঁজিবলৈ দিয়া হয় যদিও বিজয়ী পুৰস্কাৰ তাৰ গৰাকীজনেই লাভ কৰে। বুলবুলি যুঁজ হাজো অঞ্চলৰ আবাল-বৃদ্ধ-বনিতাৰ উপভোগৰ সম্পদ। আজিকালি এই যুঁজ দুদিন ধৰি চলে আৰু চলন্ত বঁটাৰ আয়োজনেৰে ধেমালিটো অধিক চলমান কৰাৰ প্রয়াস কৰা হৈছে।

না. দা.

।। বুঢ়া ডাঙৰীয়া ।।

অসমীয়া লোক-সমাজত বুঢ়া ডাঙৰীয়া এক অশৰীৰী নেতৃস্থানীয় গুৰু-গম্ভীৰ প্রকৃতিৰ ব্যক্তি হিচাপে জনাজাত। এগৰাকী সম্ভ্রান্ত অসমীয়া লোকৰ দৰে বগা চেলেং, চুৰিয়া পৰিধান কৰি মূৰত বৰ পাগুৰি মাৰি এই অশৰীৰী বুঢ়া ডাঙৰীয়াই কেতিয়াবা মাজ ৰাতি নির্দ্দিষ্ট ঠাইৰপৰা নির্দ্দিষ্ট ঠাইলৈ অহা-যোৱা কৰে। দীর্ঘদেহী, গৌৰবর্ণৰ এই বুঢ়া ডাঙৰীয়া অসমৰ আর্য ভিন্ন প্রজাতিৰ লোকবিশ্বাসৰ এক সুন্দৰ সৃষ্টি। বিশেষকৈ বড়ো জনগোষ্ঠীৰ মাজত শিৱায় অথবা বাবৌৱায়ৰ ৰূপ-কল্পনাৰ এক মনোৰম অভিব্যক্তি এই বুঢ়া ডাঙৰীয়া বুলি ধাৰণা কৰিব পাৰি। লোকবিশ্বাস অনুসৰি এই বুঢ়া ডাঙৰীয়াই কোনো প্রকাণ্ড গছ অথবা

মন্দিৰ, নামঘৰ কিংবা থানত বসবাস কৰে। শুকুলা ঘোঁৱাত উঠি বুঢ়া ডাঙৰীয়াই অহা-যোৱা কৰে। তেওঁ অহা-যোৱা কৰা সময়ত যদি কোনোবাই তেওঁৰ পথ অতিক্রম কৰে, অথবা কোনোবাই যদি তেওঁৰ বাসস্থান ভিন্ন প্রকাৰে অপৱিত্র কৰে তেন্তে সেইজন বুঢ়া ডাঙৰীয়াৰ ৰোষত পৱিবই। জ্বৰ সদৃশ ৰোগত কোনো ব্যক্তি অস্বাভাৱিক ধৰণে শুকাই-খীনাই গ'লে মানুহে কোনো ডাঙৰ বৃক্ষ বা মন্দিৰ-নামঘৰ-থানত যথাবিহিত পূজা আগবঢ়াইছে এই বুঢ়া ডাঙৰীয়াৰ ৰোষৰপৰা হাত সাৰে। এই পূজাৰ মাহ-প্রসাদ আকৌ গৰখীয়াৰ মাজত ভগাই দিয়া হয়। অন্য প্রকাৰেও ভিন্ ভিন্ প্রজাতিয়ে বুঢ়া ডাঙৰীয়াক সন্তুষ্ট কৰাৰ নিয়ম। সাধাৰণতে ভূত-প্রেত বুলিলে গাৰ-নোম শিয়ৰি উঠা যি পৱিস্থিতি, ইয়াৰ বিপৰীতে এক মনোৰম অশৰীৰী অথবা অলৌকিক লোক-দেৱতা হৈছে এই বুঢ়া ডাঙৰীয়া।

প. ৰা..

।। বৃন্দৱনী বস্ত্র।।

চিলাৰায় দেৱানে গুৰুজনাৰ মুখে ভগৱান শ্রীকৃষ্ণৰ বিভিন্ন লীলা শ্রৱণ কৰি সেই সমস্ত লীলা চিত্রৰ মাধ্যমেদি চাবলৈ বিচৰাত গুৰুজনাই কাপোৰত সেই চিত্রমালা তুলি দেখুৱাব পাৱিব বুলি কোৱাত দেৱানে তেতিয়া ক'লে - 'বাপ তেনো জকগৈঃ আমি ততে বাৰেও মৰলক সূতা সৈতে গতাই দিঞ, কৰক জাই।' কথামতে কাম হ'ল। ন দিনে নাওত আহি গুৰুজনাই পাটবাউসী পালেহি। বুঢ়া গোপাল প্রমুখ্যে বাৰেও মৰলক চপাই ৰঙা, ক'লা, হালধীয়া সেউজীয়া, কাচনীল আৰু গৌৰশ্যাম ৰঙেৰে সূতা বোলাই তাঁত বাটি কাঢ়ি কাপোৰ বোৱা কাম আৰম্ভ কৰিলে। ছকুৰি হাত দীঘল বস্ত্রখনি বোৱা কার্যৰ তদাৰক কৰিবলৈ গুৰুজনাই নিতৌ পাটবাউসীৰপৰা ৰঙিয়া জানেৰে গৈ কমাৰকুছি হৈ কোটোজানেদি বৰপেটা পায়গৈ। ভগৱান শ্রীকৃষ্ণই কংসৰ বন্দীশালত জন্মগ্রহণ কৰাৰেপৰা বৃন্দাৱন-লীলালৈকে কাপোৰত তুলি চিত্রৰ তলত আখৰেৰে নামবোৰ লিখাৰ ব্যৱস্থা কৰা হ'ল। এদিনাখন গুৰুজনাৰ গা বিষম হোৱাত নিজে নগৈ মাধৱদেৱক কাপোৰ বোৱা ঠাইলৈ পঠিয়াই দিলে। মাধৱদেৱে ভোজন বেহাৰ অংশ কিছু 'তেহ্নি' দেখি পোনকৈ বোৱালত এবেগেত হ'ল। গুৰুজনাই তেতিয়া ক'লে 'তেও বোলা মোৰ ঈশ্বৰ শক্তি নাইঃ মই জানো মোতকৈ বঢ়া তোমাৰ।' *গুৰুচৰিত কথা*মতে এবছৰৰ মূৱত চিত্র সমন্বিতে বৃন্দাৱনী বস্ত্র তাঁতীকুছিৰ কেন্দুগুৰিত বোৱা হ'ল। জাপি জুপি সেইখনি নি চিলাৰায় দেৱানত সোধালেগৈ। দেৱান আনন্দিত হৈ 'টকা এশ সোনা চাই বস্ত্র এযুৰিঃ দিগবিজয় কৰাত অনা যুধিষ্ঠিৰ জজ্ঞৰ বাসুদেৱ মূর্ত্তি দিছে।' পিছত সেইখনি মহাৰাজ নৰনাৰায়ণেও চাই পৰম সন্তোষিত হৈ গুৰুজনাক মাটি বৃত্তি দান কৰে। এই অপূর্ব বস্ত্রখনিৰ কিছু অংশৰ আলোক চিত্র লণ্ডনৰ Victoria & Albert Museum ৰ বিষয়া ৰোজমেৰী ক্রীলৰ গৱেষণা পত্র Vrindavani Vastra (Figured silk from Assam) ত প্রকাশ পোৱাটো অসমবাসীৰ বাবে গৌৰৱৰ বতৰা।

না. দা.

।। বৃক্ষ পূজা ।।

মানৱ সভ্যতাৰ উষা লগৰেপৰা বৃক্ষ পূজাৰ প্ৰচলন চমকপ্ৰদ। মহেঞ্জদাৰো আৰু হৰপ্পাত প্ৰাপ্ত সীল-মোহৰে প্ৰমাণ কৰে যে প্ৰাক্ আৰ্য ভাৰতভূমিত বৃক্ষ পূজাই খোপনি পুতিছিল। বৃক্ষ পূজাৰ ভিতৰত তুলসী পূজাৰ কথা জয়জয়তে উল্লেখ কৰিব পাৰি। নিত্যস্নানৰ পিছত তুলসীৰ গুৰিত পানী দিয়াটো পুণ্যৰ কাম। তুলসীৰ গুৰিত সদায় সন্ধিয়া চাকি জ্বলোৱা হয়। আন সময়ত নহ'লেও আহিন-কাতিৰ সংক্ৰান্তিৰ দিনা ভেটি কৰি তাত তুলসী পুলি ৰুই চাকি জ্বলাব লাগে। সমস্ত কাতি মাহটোতে এনেকৈ চাকি জ্বলোৱা প্ৰয়োজন। বটবৃক্ষত লক্ষ্মী দেৱীৰ নিবাস জ্ঞান কৰি তাৰ তলত বহুতে পূজা পাতে। শাৰদীয় দুৰ্গা পূজাত নৱবিধ বৃক্ষলৈ পূজা-অৰ্চনা আগবঢ়োৱা হয়। সেয়া হ'ল - কলগছ, কচু, হৰিদ্ৰা, জয়ন্তী, বেল, ডালিম, মানকচু, অশোক আৰু গছ ধান। লোক বিশ্বাস মতে, অশ্বত্থ শ্ৰীবিষ্ণুৰ অধিষ্ঠান। সেইবাবে এই গছৰ চাৰিওফালে ওখকৈ বেদী সজাই তাৰ গুৰিত পানী ঢালি পূজা কৰা প্ৰয়োজন। যিকোনো পূজাৰ জল-পূৰ্ণ ঘটৰ মুখত পঞ্চ পল্লৱ দিয়াটো নিয়ম। এই পঞ্চ পল্লব হ'ল - আঁহত, আম, বট, জৰী আৰু যজ্ঞ ডিমৰু। পূজাৰ ঘটৰ মুখত গোটা নাৰিকল আৰু সিন্দূৰৰ ফোট দিয়া আমৰ ডালি নহ'লেই নহয়।

বেলগছ শিৱৰ অধিষ্ঠান। শাণ্ডিল্য গোত্ৰৰ ব্ৰাহ্মণে বেলগছক ইষ্ট দেৱতাৰূপে পূজা কৰে। বৰোসকলৰ মাজত সিজু পূজা বহুলভাৱে প্ৰচলিত। পুত্ৰহীন কোনো কোনো ব্ৰাহ্মণে আঁহত গছক পুত্ৰৰূপে প্ৰতিষ্ঠা কৰি লগুণ পিন্ধোৱা দেখা যায়। শংকৰ শিলিখা অসমীয়া বৈষ্ণৱ ভক্তৰ শ্ৰদ্ধাৰ বস্তু। বিয়া, পূজা, আদিত শিলিখাৰ প্ৰয়োজন। কালিকা-পূজাত নিম গছ লাগে। দাক্ষিণাত্যত নিমগছৰ পূজা অৰ্চনা আজিও অব্যাহত। অসমত বৰুণ গছকো পূজা কৰা হয়। ভূত-প্ৰেতৰপৰা হাত সাৰিবলৈ বৰুণৰ খুটী নহ'লেই নহয়। বিহলঙনিৰে জাৰিলে ভূত-প্ৰেত আঁতৰে - গাৰ বিষ নাইকীয়া হৈ পৰে। শাওৱা গছত বনলক্ষ্মীয়ে বাস কৰে বুলি এটি লোকবিশ্বাস বৰ্তমান। কোনো কোনো ঠাইৰ অনা-অসমীয়া তিৰোতাই ছিৱা ভজা, ভীমকল আৰু হাঁহ কণীৰে শাওৱা গছৰ তলত দেৱী গৰাকীক পূজা দিয়ে। চাহ বাগিছাৰ বনুৱাসকলে যি কৰম পূজা কৰে সি একপ্ৰকাৰ বৃক্ষপূজাই। কৰম (চিকা মৰলীয়া) গছৰ ডাল এটি শোভাযাত্ৰা কৰি ৰাজহুৱা ঠাইত প্ৰতিষ্ঠা কৰি নৃত্য-গীতেৰে গোটেই নিশা সেই ডালটিত পূজা আগবঢ়ায়।

অৰ্জুন গছৰ ঔষধি গুণ বৰ্তমান। সেইবাবেই বোধহয় এইবিধ গছক পুৰণি কালৰেপৰা হেজাৰ জনে শ্ৰদ্ধাৰ্ঘ আগবঢ়াই আহিছে। নাহৰ গছেও অসমীয়া মানুহৰপৰা শ্ৰদ্ধা-ভক্তি পাই আহিছে। বজ্ৰভয় নিবাৰণাৰ্থে বহাগ বিহুত নাহৰৰ পাতত 'দেৱ দেৱ মহাদেৱ নীলগ্ৰীৱ জটাধৱ' মন্ত্ৰ লিখি চালৰ পানীপতাত খুহি থোৱাই তাৰ প্ৰমাণ। গোৱালপাৰা জিলাৰ *বাঁহ-পূজা*, কামৰূপৰ *ভঠেলি, পাউৰাতোলা* প্ৰভৃতি উৎসৱ বাঁহ-পূজাৰেই লৌকিক ৰূপ বুলিব পাৰি। অসমত প্ৰচলিত গছ বিয়াকো এক প্ৰকাৰে বৃক্ষ পূজা বোলাত আপত্তি নাই। অসমৰ বিভিন্ন জনজাতিৰ মাজতো গছ পূজাৰ চল্‌তি আছে।

না. দা.

।। বেই ।।

অভিধানকাৰ হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই বেইৰ অৰ্থ দিছে এনেদৰে ঃ 'বিয়াত দৰা-কইনাই গা-ধুওৱা ঠাইৰ ওপৰত দিয়া কাঠৰ চাৰি চুকীয়া আচ্ছাদন।' উজনি অসমত চামৰ পীৰা এখনিৰ চাৰিও ফালে চাৰিটা কলপুলি পুতি বেই সাজে। নামনিৰ ফালে কলৰ মধাৰে (কামৰূপৰ অঞ্চল বিশেষত তাক কলৰ ডাহিও বোলে।) চাং এখনৰ দৰে সাজি থোক নপৰা কলগছ এডাল শিপাৰে সৈতে উভালি আনি বেইক সংলগ্ন কৰি পোতা হয়। উজনিত ইয়াক সাজোঁতে তাৰ তলত হাঁহ-কণী, তামোল-পাণ আৰু ভোজনী এটা পাতে। ইয়াৰ কাষত আগলি কলপাত এখনত খেৰৰ জুমুঠি দুটা আৰু শিলগুটি এটাও ৰখা হয়। দৰা বা কইনাক তাত ভৰি দিহে বেইত উঠা নিয়ম। জোৰণৰ দিনাখনে অধিবাসৰ আগে আগে সেই বেইত দৰা বা কইনাক নোৱায়। বিয়াৰ দিনাও দৰা-কন্যাক তাতেই ধুওৱা হয়। কোনো কোনো অঞ্চলত গা-ধুওৱা কালত মূৰৰ চুলিৰপৰা নিগৰি অহা পানী তিনি চলু দৰা বা কন্যাক পিবলৈ দিয়া হয়। দৰা অথবা কন্যাই বেইৰ কলগছ জোপাৰপৰা উশাহ নোলোৱাকৈ আঁহ এডাল দাঁতেৰে কামুৰি আনিব লাগে। সেই আঁহডাল গাত বান্ধি ৰাখিলে অপদেৱতাই লম্ভিব নোৱাৰে অথবা কোনোৱেই দৰা-কন্যাক দঁকত দিবলৈ সমর্থ নহয়। বেইত গা ধুওৱাৰ পিছত দৰা বা কন্যাক মাকে দুণৰিৰ চাউল তিনিবাৰ মূৰত ছটিয়াই দি চাকিৰ আগ (তাপ) দিয়ে। আন আত্মীয় আয়তীসকলেও দৰা অথবা কন্যাক আগ দিব পাৰে। বিয়া হৈ যোৱাৰ পিছত নামনিৰ ফালে বেইৰ কলগছডাল ভাল ঠাইত পুতি থয়। সেই কলডালিৰ ফল ধৰাটো সকলোৱে কামনা কৰে। কলগছডালে থোক মেলিলে দৰা-কন্যাৰ মংগল আৰু থোকি নেমেলাকৈ মৰি থাকিলে দৰা-কন্যাৰ অমংগল হ'ব পাৰে বুলি জনসাধাৰণৰ মাজত এটি বিশ্বাস এতিয়াও বৰ্তি থকাটো উল্লেখযোগ্য।

না. দা.

।। বেণা ।।

অসমৰ গোৱালপাৰা আৰু উত্তৰ বংগৰ কোচবেহাৰ, জলপাইগুৰি প্ৰভৃতিত কুশান গান আদিত ব্যৱহৃত বেণা হ'ল একপ্ৰকাৰ প্ৰাচীন তাঁৰ যন্ত্ৰ। প্ৰায় ষাঠি চেন্টিমিটাৰ দৈৰ্ঘৰ এডাল নলবাঁহৰ এটা মূৰত প্ৰায় বাৰ চে. মি. ব্যাসাৰ্ধৰ এটি সৰু নাগাৰাৰ দৰে খোল সুমাই দিয়া হয়। নাগেৰাটি ফোপোলা বাঁহৰ মূৰা অথবা গোটা কাঠ এডোখৰ খুলিও তৈয়াৰ কৰিব পাৰি। নাগাৰাৰ মুখখন চামৰাৰে ছোৱা। তাৰ ওপৰত দোতাৰাৰ লেখীয়াকৈ এটি ঘোঁৰা থাকে আৰু ঘোঁৰাটোৰ গুৰিৰেপৰা এডাল তাঁৰ বাঁহডালৰ আনটো মূৰলৈ নিয়া প্ৰয়োজন। সৌন্দৰ্যৰ বাবে বাঁহডালৰ মূৰটোত কাঠেৰে এটি মগৰ তৈয়াৰ কৰি সংলগ্ন কৰি দিয়া হয়। বাদ্যটো বজাবৰ বাবে, বেহেলাৰ দৰে ইয়াতো ঘোঁৰাৰ নেজৰ চুলিৰে সজা এখনি ধনুৰ দৰকাৰ। এই বাদ্যৰ মাত বৰ কোমল।

না. দা.

।। বেৰজাল।।

'জালত পৰি বন্দী হ'লো/ লালীত পৰি মাখি হ'লো' নাইবা 'জালকে বুলিলো

জকাই /এন্ধাৰে মুন্ধাৰে চিনিবি নোৱাবি/ পৈয়েকক বুলিলে ককাই //' প্ৰভৃতি প্ৰবাদ-প্ৰবচনে প্ৰমাণ কৰে জালৰ সৈতে অসমীয়া মানুহৰ সম্পৰ্ক উপৰুৱা নহয়। অসমৰ মাছমৰীয়াসকলে নৈ, উপনৈ, বিল, ডোভা, ডোং প্ৰভৃতিত ভিন্ন ঋতুত ভিন্ন প্ৰকাৰৰ মাছ ধৰিবলৈ বেলেগ বেলেগ ধৰণৰ জাল বৈ লয়। জালৰ গঠন আৰু সিবোৰ মৰাৰ কৌশললৈ চাই তাক বহলভাবে দুটা ভাগত ভগাব পাৰি- ক. বেৰজাল আৰু খ. পতাজাল। বহল এখণ্ড পানী বেৰি ধৰি দুই মুৰৰপৰা ক্ৰমান্বয়ে চপাই লৈ পানীত থকা মাছ যি জালেৰে ধৰা হয়, যেয়ে বেৰজাল। ই আকৌ দুই প্ৰকাৰৰ— ক. ঘন আৰু খ. পাতল বেৰজাল। সাধাৰণতে সৰু মাছ ধৰিবলৈ ঘন বেৰজাল আৰু ডাঙৰ মাছ ধৰিবলৈ পাতল বেৰজালৰ প্ৰয়োগ হয়। গঠনৰ ফালৰপৰা সিহঁতক ঘায়াল আৰু উকা-এই দুবিধত ভগোৱা হয়। তলৰ পতাত ঘাই বা মোনা থকা জাল বোৰ ঘায়াল আৰু তলৰ পতাত মোনা নথকা জালবোৰ উকা বেৰজাল ৰূপে পৰিচিত। অসমীয়া লোকে ব্যৱহাৰ কৰা বেৰজালবোৰক বা টুনীজাল (বৌ, মিৰিকা, ভকুৱা প্ৰভৃতি মাছ ধৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা পাতল পাহৰ উকা জাল) খ. দচান জাল (ডাঙৰ মাছ ধৰিবলৈ ওপৰৰ ভাচান আৰু তলৰ পটাত ডাঙৰ মাটিৰ গুলি লগোৱা জাল) গ. চেলাজাল- (ভাঙোন, কৰতি প্ৰভৃতি মাছ ধৰিবলৈ চাৰিজন লোকে নাৱত ব্যৱহাৰ কৰা উকা ঘন জাল) ঘ. চেচাজাল - (শিঙৰা, শিঙি আদি মাছ ধৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা ঘাই যুক্ত ঘন বেৰজাল) ঙ. বাচুৰিজাল— (পাঁচজন লোকে এখন নাৱত উঠি স্ৰোতযুক্ত বা স্ৰোতহীন ঘূলি, লেঙা আদিত মৰা ঘাই-যুক্ত ঘন জাল) আৰু চ. কাঠিজাল— (সৰুমাছ ধৰাৰ উপযোগী ঘন পাহৰ উকা বেৰজাল)।

(সূর্যদাসৰ *মাছ আৰু মাছমৰীয়া* গ্ৰন্থৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

না.দা.

।। বেলি ঘুৰ ঘুৰ খেল।

গাঁৱলীয়া চহা জীৱনৰ মনোৰঞ্জনৰ আন এবিধ আকৰ্ষণীয় খেল হ'ল বেলি ঘুৰ ঘুৰ খেল। বহাগ মাহৰ বিভিন্ন ৰং ধেমালিৰ অনুসংগত এইবিধ খেলো গাঁৱৰ ডেকা-গাভৰুৰে খেলা দেখা যায়। খেলৰ আৰম্ভণিতে দুটা দলৰ ভাগ কৰি লোৱা হয়। প্ৰতিটো দলৰ সমান সদস্য থাকিব। দল দুটাৰ ল'ৰা-ছোৱালী নাইবা সংমিশ্ৰিণো হ'ব পাৰে। খেলৰ আৰম্ভণিতে দল দুটাৰ কাৰ প্ৰথম পাল হ'ব সেইটো নিশ্চিত কৰিবৰ কাৰণে এটা গছৰ পাত ওপৰলৈ দলিয়াই দিয়ে আৰু পাতটো ঘুৰি ঘুৰি আহি মাটিত যিটো ফাল ওপৰলৈ পৰিব সেই দলটোৰে প্ৰথম পাল হ'ব। গছৰ পাতটো ওপৰলৈ দলিয়াই দিয়াৰ আগতেই দল দুটাই পাতটো দুই পিঠি ভাগ কৰি লয়। খেলবিধৰ মূল কেন্দ্ৰ স্থল হ'ল এটা সৰু গাঁত। প্ৰথম পাল পৰা দলটোৰ সদস্যসকলৰ যিজনে ঘাই দিব, তেওঁৰ ভৰিৰ বুঢ়া আঙুলিৰে গাতত স্পৰ্শ কৰি থাকে আৰু সোঁহাতত ধৰি এজন এজনে দলটোৰ প্ৰতিটো সদস্যই এডাল ৰেখাৰ সৃষ্টি কৰে। আনটো দলৰ সদস্য সকলে এক নিদিষ্ট সীমাৰ আঁতৰে আঁতৰে থাকি এটা বৃত্তৰ দৰে হৈ পৰে। প্ৰথম পাল পৰা দলটোৰ সদস্য সকলে ইজনে-সিজনৰ হাতে-হাতে ধৰি দীঘল হৈ ঘুৰিবলৈ ধৰে আৰু মুখৰে বেলি ঘুৰ-ঘুৰ, বেলি ঘুৰ গাই আনটো দলৰ সদস্য সকলক চুবলৈ চেষ্টা কৰাৰ লগতে নিজেও এজন এজনকৈ

বিপৰীত দলৰ সদস্যসকলে চুব নোৱাৰাকৈ পলাবলৈ চেষ্টা কৰে। এনেকৈ ঘুৰোঁতে যদি বিপৰীত দলৰ সদস্যক কেনেবাকৈ চুব পাৰে, তেনেহ'লে তেওঁ বহি থাকিব লাগিব অর্থাৎ মৃত বুলি ধৰা হয়। আনহাতে ঘুৰি থকা দলটোৰ কোনো সদস্য পলাবলৈ ধৰোঁতে আনটো দলৰ সদস্যই চুব পাৰে, তেন্তে তেওঁলোকে আনটো দলৰ পাল এৰি দিব লাগিব। যদি বিপৰীত দলে প্ৰথম দলৰ পালৰপৰা দলৰ এজনো সদস্যক চুব নোৱাৰে তেনেহ'লে প্ৰথম প্ৰথমপাল পৰা দলটো জয়ী হয় আনহাতে বিপৰীত দলটো কোনো সদস্যই যদি প্ৰথম পালৰ দলটোৰ ঘাই আন শেষজন সদস্যকো এটা সীমাৰ ভিতৰত চুব পাৰে, তেতিয়াহ'লে তেওঁলোক জয়ী হ'ব। এই সীমাৰেখা কেন্দ্ৰীয় গাঁতটোৰপৰা তিনি বা পাঁচ বেং হয় (বেং - এখন ভৰি মেলি দি আনখন ভৰি য'ত পৰে তাৰ দূৰত্ব) দুয়োদলৰ সদস্যই এই সীমাৰেখা খেল আৰম্ভ হোৱাৰ আগতেই স্থিৰ কৰে।

বি. চ. ব.

।। বৈশাখী উৎসব ।।

বৈশাখী শিখ সম্প্ৰদায়ৰ এটি উল্লেখযোগ্য উৎসৱ। এই উৎসৱৰ সৈতে বিজড়িত হৈ আছে কেইবাটাও স্মৃতি। ১৬৯৯ খ্ৰীষ্টাব্দৰ বৈশাখী উৎসৱ। ৰাতিপুৱা প্ৰাৰ্থনাৰ পিছত গুৰুৱে শিষ্যসকলৰপৰা বিচাৰিলে এটি মুৰ। প্ৰথম নহয়, দ্বিতীয় নহয়, তৃতীয়বাৰ গুৰুৱে ডাক দিয়াৰ লগে লগে শিৰ দিবলৈ আগবাঢ়ি আহিল লাহোৰৰ দয়াৰাম। তাৰ পিছত অনুক্ৰমে আপোন শিৰদানৰ বাবে আগবাঢ়ি আহে - ধৰম দাস, মোহ কামচাঁদ, চাহিব চাঁদ আৰু হিমাত। উপস্থিত শিষ্যসকলে ভাবিছিল - গুৰুৱে পঞ্চশিষ্যৰ শিৰ ল'লে; কিন্তু অলপ পিছতে দেখা পালে যে সেই পাঁচোজন শিষ্যই নতুন সাজ-পাৰ পিন্ধি গুৰু-শিষ্যৰ মাজত উপস্থিত হ'ল। জয়জয়তে গুৰুৱে এটা জল পূৰ্ণ ধাতৰ পাত্ৰ বিচাৰিলে। ধাতুৰ পাত্ৰ দিয়া হ'লত গুৰুৱে এটাৰ পিছত এটাকৈ পাঁচোজনকে নতুন খন্ডা এখনেৰে পাত্ৰটোৰ পানীখিনি লৰাই *অমৃত* তৈয়াৰ কৰিবলৈ ক'লে। গুৰুৱে নিজে পাঁচটা প্ৰাৰ্থনা গালে - *জপসী সাহিব, চোপাই, জাপ সাহিব, স্বৱইযে* আৰু *আনন্দ* সাহিব। ইতিমধ্যে গুৰু পত্নীয়ে কিছু বাতাচা আনি অমৃত তৈয়াৰী পাত্ৰটোত ঢালিলেহি। অমৃত তৈয়াৰ হ'ল। গুৰুৱে অমৃত পানী শিষ্যৰ গাত সিঁচি দি নিজেও সেই অমৃত শিষ্যসকলক দিবলৈ আহ্বান জনালে। গুৰুৱে ক'লে - 'স্ত্ৰীজাতিৰ মহান আৰু পৰম সৌভাগ্য যে তেওঁলোকেও এই মহান কাৰ্যত অৰিহণা আগবঢ়ালে। দয়া, মমতা আৰু নম্ৰতাৰ অবিহনে এই সন্থাটো নিশ্চয় অসম্পূৰ্ণ হৈ ৰ'লহেঁতেন। বাতাচাৰ সোৱাদৰ দৰে এই জাতিটোৰ অন্তৰো সৰ্বদা দয়া-মমতাৰে পৰিপূৰ্ণ হৈ ৰ'ব।' গুৰুৱে আকৌ ক'লে -

'আজিৰপৰা এই পাঁচজন শিষ্য *পঞ্চপ্যাৰা* নামে অভিহিত হ'ব আৰু হ'ব মোৰ যোগ্য উত্তৰাধিকাৰী। *পঞ্চপ্যাৰাৰ* পিছত যিকোনো পাঁচজন ধাৰ্মিক শিখেই এক গোট হৈ গুৰুৰ কাম কৰিব পাৰিব আৰু শিষ্যক দীক্ষা দিব পাৰিব।'

ইয়াৰ পিছত তেওঁৰ ওচৰলৈ অহা পাঁচজন শিষ্যক *পঞ্চ মুক্ত* ৰূপে সম্বোধন কৰিছিল। তেওঁলোকৰ গাত অমৃত জল ছটিয়াই গুৰুজনাই কৈছিল - 'আজিৰপৰা এখন নতুন সমাজ

প্ৰতিষ্ঠা হ'ল। এই সমাজ *খালছা* (পৱিত্ৰ বা সদাচাৰী) ৰূপে পৰিচিত হ'ব। খালছাৰ প্ৰতিজন সভ্যই পাঁচটা বিশেষ নিয়ম পালিব লাগিব। সেয়া হ'ল - তেওঁলোকে দাড়ি-চুলি ৰাখিব লাগিব, লগত একোখনকৈ ফণি ৰাখিব, একোটাকৈ অধঃপৱিচ্ছদ পিন্ধিব, হাতত এপাট তীখাৰ খাৰু পিন্ধিব আৰু কঁকালত এখনকৈ তীখাৰ কৃপাণ ল'ব। লগতে গুৰুজনাই ক'লে - 'খালসিও মেৰো ৰূপ হে খাস, খালসেমে হো কৰো নিবাস।।' (খালছাই মোৰ ৰূপ আৰু খালছাতে মই বিৰাজ কৰো), সিদিনাৰ পৰা খালছা সমাজৰ প্ৰত্যেকে নিজকে সিং বুলি কৈ প্ৰত্যেকে প্ৰত্যেকক অভিবাদন জনাব এনেদৰে - 'ৱাহে গুৰুজীকো *খালছা*, ৱাহে গুৰুজীকো ফটেহ।' 'হে ভগৱান! ভক্ত খালছা আৰু ভগৱানৰ জয় হওক।' আজি কেবা শ বছৰ অতীত হ'ল, বছৰে বছৰে শিখ সম্প্ৰদায়ে ৱৈশাখী উৎসৱ পাতে আৰু অতীতৰ সেই গুৰুজনাৰ মধুৰ স্মৃতি স্মৰণ কৰি ঐক্য-শান্তি আৰু সম্প্ৰীতিৰ পথত ভৰি দিয়ে।

ভূ. সি.

।। ব্ৰহ্মসংহতি।।

সংহতি বা *সঙঘটি* দৰাচলতে পন্থভেদৰ কাহিনী। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ জীৱন কালত সম্প্ৰদায় ভেদৰ বীজ নাথাকিলেও কালক্ৰমত চাৰিটা সংহতিৰ সৃষ্টি হয় - ব্ৰহ্মসংহতি, পুৰুষসংহতি, নিকা সংহতি আৰু কাল সংহতি। এই সংহতি কৃত্ৰিম আৰু ভেদভাৱৰ পৰা উত্তৰ হোৱাৰ পক্ষে ড° নেওগে মন্তব্য দি গৈছে। পুৰণি আহোম ৰাজ্যৰ ভিতৰতে সীমিত এই সংহতিৰ বিভেদৰেখা কামৰূপত ধূসৰ। গুৰুচৰিতবোৰৰ ভিতৰত জয়জয়তে অনিৰুদ্ধ দাসৰ *গুৰুবৰ্ণনাত* (পদ ৩১২-১৩) চাৰিসংহতি ভেদৰ কথা পোৱা যায়, মণিৰাম দেৱান বৰভাণ্ডাৰ বৰুৱাৰ *বুৰঞ্জী-বিৰেক* ৰত্ন অনুযায়ী, বিষ্ণুৰ ৱৈকুণ্ঠৰপৰা ব্ৰহ্মসংহতিৰ সৃষ্টি। এই সংহতিত ব্ৰহ্মসম্প্ৰদা; পদ্মকল্পত ব্ৰহ্মাক যি ধৰ্মজ্ঞান দিলে, সেই ধৰ্মজ্ঞান, কৰ্মকাণ্ডতো ৰতি। দান-পুণ্যাদিও কৰে, নামধৰ্মত আৰু কৰ্মত সমানে প্ৰৱৰ্তে, ৱৈদিক আচাৰ, *শৰণ সংহিতাৰ* মতে শৰণ, প্ৰত্যক্ষ ভজন। উজনি অসমৰ চাৰি সত্ৰীয়া সকল এই সংহতিৰ ধ্ৱজা ৱাহক। এই সংহতিৰ প্ৰায়বোৰ সত্ৰৰে ধৰ্মাচাৰ্যসকল ব্ৰাহ্মণ সম্প্ৰদায়ৰ। চাৰি বস্তুৰ ভিতৰত দেৱক অগ্ৰাধিকাৰ দিয়া ব্ৰহ্মসংহতিত বিষ্ণু বা বিষ্ণু নাৰায়ণৰ প্ৰতীক শালগ্ৰাম পূজাৰো স্থান মন কৰিবলগীয়া। অসমৰ সাংস্কৃতিক ইতিহাসলৈ ব্ৰহ্মসংহতিৰ সত্ৰবোৰৰ অৱদান অনৱদ্য।

(ড° মহেশ্বৰ নেওগৰ বিভিন্ন গ্ৰন্থৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

না. দা.

।। ব্ৰহ্মচাৰী সত্ৰৰ বোকাভাওনা।।

নাগাঁও জিলাৰ চামগুৰিৰ ওচৰৰ ব্ৰহ্মচাৰী সত্ৰত প্ৰতি বছৰে জন্মষ্টমীৰ দিনা বোকাভাওনা উৎসৱ উদ্‌যাপন কৰা হয়। শ্ৰীকৃষ্ণৰ জন্মৰ পিছত কংসৰ ভয়ত বসুদেৱে যমুনা নদী পাৰ হৈ যশোদাৰ কাষত শ্ৰীকৃষ্ণক থৈ যায়। গকুলবাসীয়ে নন্দ যশোদাৰ সন্তান বুলি জনাব লগে লগে প্ৰজাবৰ্গ আনন্দত উত্ৰাবল হৈ পৰে। ৰজাৰ পুত্ৰ সন্তান চাবলৈ হাতত বিভিন্ন খাদ্য দ্ৰব্য লৈ নন্দৰ গৃহলৈ যাওঁতে সকলো আত্মহাৰা হৈ বোকাত লুতুৰি পুতুৰি হৈ ইজনে সিজনক আঁকোৱালি

লৈ মতলীয়া হৈ পৰে। এই মতলীয়া হোৱা দিনটোত বোকা ভাওনা (নন্দোৎসৱ) উৎসৱ পাতে বুলি এক প্ৰৱাদ আছে। ৭৫০ বছৰীয়া সাতাম পুৰুষীয়া সত্ৰৱ নামঘৰত বিয়লি অনুষ্ঠিত বোকা ভাওনা সাধাৰণতে বালকসকলৰ মাজত সীমাবদ্ধ নাথকে, যুৱক আৰু বৃদ্ধয়ো ইয়াত অংশ গ্ৰহণ কৰে। বোকা ভাওনাৰ বাবে প্ৰয়োজন হোৱা বোকামাটি যি ঠাইৰপৰা অনা হয়, সেই ঠাইৰ চানি আঙুল ওপৰৰ মাটি খান্দি পেলাই দিয়াৰ পিছত ধৰ্মীয় ৰীতি নীতিৰে পঞ্চামৃতসহ মাটি খান্দি গুড়ি কৰি চালনীৰে চলা হয়। সেই মাটিখিনি নামঘৰৰ মজিয়াত পানী মিহলি কৰি বোকাৰ উপযোগী কৰি লোৱা হয়। ভাওনাৰ শেষত দৰ্শকে বোকামাটিৰ তিলক ল'বলৈ হেচা-ওপৰা লগায়। ধৰ্মীয় প্ৰথাৰে বিভিন্নজনে তিলক লৈ ঘৰমুৱা হয়। বিশ্বাসমতে, এই তিলক ল'লে মানৱ জীৱনৰ বহু বাধা- বিঘিনি দূৰ হয়। তদুপৰি যিসকল শিশুৱে বোকা ভাওনাত অংশগ্ৰহণ কৰে সেইসকলৰ চৰ্ম ৰোগ নহয় বুলিও বিশ্বাস কৰা হয়। অসমীয়া সংস্কৃতিৰ লগত জড়িত এই বোকা ভাওনা ইতিহাসে গৰকা ব্ৰহ্মচাৰী সত্ৰৱ আহোম ৰাজত্বৰ দিনৰেপৰা পালন কৰি অহা হৈছে।

(অংশুমান দাসৰ *অসমৰ উৎসৱ পাৰ্বণ বুটলি* আৰু *অসমীয়া প্ৰতিদিনৰ* শনিবৰীয়া *এনাজৰীৰ* আধাৰত যুগুতোৱা)

দী. দে

।। বৌদ্ধ ঐতিহ্য আৰু হয়গ্ৰীৱ মাধৱ মন্দিৰ।।

হাজোৰ হয়গ্ৰীৱ মাধৱক তিব্বতী লামাসকলে তথা ভূটানৰ ভূটীয়াসকলে মহামুনি বুলি গণ্য কৰে। তেওঁলোকে আনকি হাজোক বুদ্ধ হাজো বুলিও বৰ্ণনা কৰে- ঠিক বুদ্ধগয়াক বৰ্ণনা কৰাৰ দৰে। তিব্বতী বৌদ্ধসকলৰ এটা চামে বিশ্বাস কৰে, লামাসিদ্ধ পদ্মনাভৰ দেহাৱসান হৈছিল হাজোত। বৌদ্ধ লামাসকলে হয়গ্ৰীৱ মাধৱ মূৰ্তিৰ দুয়োকাষে থকা সৰু আকাৰৰ মূৰ্তি দুটিক যথাক্ৰমে উলিয়ান গুৰু আৰু লালকানাই বুলি পূজা কৰে। বৰ্তমানৰ হয়গ্ৰীৱ মাধৱৰ মূৰ্তিটো পৰৱৰ্তী কালৰ প্ৰলোপিত সংস্কৰণ বুলিও বহুতে অনুমান কৰে। বিশিষ্ট ঐতিহাসিক ড° প্ৰতাপচন্দ্ৰ চৌধুৰীয়ে তেওঁৰ *The History of the Civilization of the People of Assam* গ্ৰন্থত হাজোত বৌদ্ধ অতীতৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। হাজোত বৌদ্ধসম্প্ৰদায়ৰ মহাযান, বজ্ৰযান, কালযান, তন্ত্ৰযান আৰু সহজযানৰ প্ৰাণকেন্দ্ৰ বুলি ড° চৌধুৰীয়ে আগবঢ়োৱা মন্তব্য তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। হাজোৰ চৌদিশে অনেক বুদ্ধস্তুপৰ ভগ্নাৱশেষ সিঁচৰিত হৈ আছে। হাজো ৰাজহ-চক্ৰৰ নিকটস্থ স্থান ডোখৰৰ নাম কুশৰৈ। সেই ঠাইখিনি প্ৰাচীন কালত কুশীনগৰ বুলি খ্যাত আছিল বুলিও এক জনশ্ৰুতি লোক মানসত ওপঙি আছে। আচাৰ্য মনোৰঞ্জন শাস্ত্ৰীৰ দৰে পণ্ডিতে হাজোৰ বৌদ্ধ অতীতৰ কথা *অসমৰ বৈষ্ণৱ দৰ্শনৰ ৰূপৰেখা* গ্ৰন্থত বৰ্ণনা কৰিছে। একেখনি কথা তেওঁ আৰু স্পষ্টাভাৱে ক'বলৈ যত্ন কৰিছে তেওঁৰ *পুৰাণি কামৰূপৰ ধৰ্ম আৰু দৰ্শন* নামৰ গ্ৰন্থত। উক্ত গ্ৰন্থত তেওঁ লিখিছে– "তিব্বত নেপাল আৰু ভূটানত প্ৰচলিত জনশ্ৰুতি মতে, ভগৱান বুদ্ধই কামৰূপত দেহত্যাগ কৰিছিল। তাতেই এটা চৈত্য (শূপ) নিৰ্মাণ কৰি বুদ্ধৰ অস্থি ভস্ম প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছিল। সেই স্থানেই

আজিকালিৰ হাজো আৰু সেই চৈত্যই পিছত গৈ হয়গ্রীৱ মাধৱৰ মন্দিৰত পৰিণত হৈছে। সেই কাৰণে আজিকোপতি নেপালী আৰু ভূটীয়া বৌদ্ধসকলে হাজোক পৱিত্র তীর্থস্থান বুলি ভাৱে আৰু তাত নিজ নিজ শাস্ত্র বিধি অনুসৰি ধর্ম কর্মৰ আচৰণ কৰে।

দ. পা.

।। ভঠেলি ।।

ধর্মৰ সৈতে প্রত্যক্ষ সম্বন্ধ নথকা বহাগী লোক উৎসৱ ভঠেলি গঞা ৰাইজৰ অতিশয় জনপ্রিয় উৎসৱ। ঠাই বিশেষে ইয়াক *স'ৰি* বুলি জনা যায়। দৰং জিলাত ইয়াক আকৌ দেউল বুলি কোৱা হয়। ভঠেলি উৎসৱ অসমৰ কামৰূপ, দৰং আৰু গোৱালপাৰা জিলাৰ কিছুমান অঞ্চলতহে এদিনীয়াকৈ ব'হাগ মাহৰ যিকোনো এটা তাৰিখত পতা হয়। ভঠেলিৰ দিনা গাঁৱৰ ডেকাসকলে পুৱা বেলাতে গা ধুই দীঘল বাঁহ এডাল কাটি আনি বৰ ধুনীয়াকৈ চাঁচি চুঁটি চিকুণ কৰি ধুই পখালি লয়। তাৰ পিছত নানা ৰঙৰ কাপোৰ, ৰঙীন কাগজ আদি মেৰাই সুন্দৰকৈ সজায় আৰু বাঁহৰ আগডোখৰত চৌৱৰ এডাল বান্ধি দি মাংগলিক বাদ্য বজাই বাঁহডাল নামঘৰৰ সম্মুখ নাইবা নির্দিষ্ট কোনো বাকৰিত আনুষ্ঠানিক ভাৱে থিয়কৈ পুতি দিয়া হয়। ইয়াক পাৰ বোলে। ভঠেলিত কম পক্ষেও দুটা পাৰ থাকে - এটা দীঘল আনটো চুটি। দীঘল পাৰটোক দৰা আৰু চুটি পাৰটোক কইনা বুলি কোৱা হয়। যিখন গাঁৱত ভঠেলি উৎসৱ পতা হয়, সেই গাঁৱখনে দীঘল পাৰটো পোতে; আন গাঁৱৰ ডেকাই কইনা পাৰটো স্থাপন কৰেহি। পাৰৰ ওচৰতে কলপাতৰ সৰুকৈ ঘৰ সাজি তাত বিগ্রহ স্থাপন কৰা হয়। এই ঘৰটোক *ভঠেলি ঘৰ* বোলে। ভঠেলি ঘৰত স্থাপন কৰা বিগ্রহৰ আগত পইচা, নৈবেদ্য আদি দিয়া হয়। পাৰবোৰক ভক্তিভাৱে স্পর্শ কৰি সেৱা জনায়। উৎসৱথলীত মেলা বহে আৰু তাত বিবিধ কিনা-বেচা হয়। কিছুমান ঠাইত ভঠেলি উৎসৱত সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালীয়ে গোপ-গোপীৰ অনুকৰণত দধিমথন নৃত্য-গীত প্রদর্শন কৰে। গধূলি ভঠেলি ঘৰটো ডেকা সকলে মাৰিবে কোবাই ভাঙি পেলায় আৰু 'ভঠেলিৰ ওৰ পৰিল' বুলি চিঞৰি চিঞৰি উৎসৱৰ সামৰণি পেলায়।

ভঠেলি উৎসৱত ল'ৰা, বুঢ়া সকলোৱে জাতি বর্ণ ধর্ম নির্বিশেষে যোগ দিয়ে। হিন্দু সম্প্রদায়ৰ লোক ভঠেলি উৎসৱৰ আয়োজক যদিও সকলো সম্প্রদায়ৰ লোক মিলিত হোৱা দেখা যায়। সকলো সম্প্রদায়ৰ মানুহেই হাঁহি মাতি গাই ৰং-ধেমালি কৰি ভঠেলি উৎসৱথলী ৰজনজনাই আনন্দমুখৰ কৰি তোলে।

ভঠেলি শব্দৰ আঁতিগুৰি সম্বন্ধে বহুজন পণ্ডিতে ভিন্ ভিন্ মত আগবঢ়াই গৈছে। বিহগী কবি ৰঘুনাথ চৌধাৰীৰ মতে ভঠেলি শব্দটো *ভুঁইথলী* শব্দৰ পৰা আহিছে। আন কিছুমানে আকৌ ভাটিয়ালী শব্দৰপৰা এই শব্দটো অহা বুলি ক'ব খোজে। আনহাতে ড° বাণীকান্ত কাকতিয়ে 'ভঠেলি' শব্দটো আকাশ বুজোৱা *ভস্থলিকা* শব্দৰ পৰা আহিব পাৰে বুলি অনুমান কৰে।

বৈ. বা.

।। ভস্মাচল মন্দিৰৰ শিৱ পূজা ।।

মহাবাহু ব্রহ্মপুত্রৰ বুকুৰ মাজত অৱস্থিত ভস্মাচল নৈসর্গিক সৌন্দর্যেৰে মহিমামণ্ডিত চিৰসুন্দৰ দেৱাদিদেৱ মহাদেৱৰ পুণ্যতীর্থ। গুৱাহাটী মহানগৰীৰ কাছাৰি ঘাটৰ উত্তৰে বৰ লুইতৰ সোঁ-মাজত শোভাবর্ধন কৰি থকা ভস্মাচলেই বর্তমানৰ উমানন্দ। এই ভস্মাচল বা উমানন্দ কামৰূপৰ পঞ্চতীর্থৰ ভিতৰৰ এখনি উল্লেখযোগ্য তীর্থস্থলী। *কালিকা পুৰাণ* আৰু *যোগিনীতন্ত্র* মতে এই শিলাময় দ্বীপটো ভস্মাচল, ভস্মকূট, ভস্মশৈল, ভৈৰৱধাম, নাটকশৈল আদি বিভিন্ন নামেৰে জনাজাত।

উমানন্দ বা ভস্মাচল মন্দিৰটো আহোম স্বর্গদেউ গদাধৰ সিংহৰ নির্দেশানুযায়ী ১৬১৬ শকত গড়গওঁৱা সন্দিকৈ বৰফুকনে নতুনকৈ সাজে। আহোম স্বর্গদেউ শিৱসিংহই দান দিয়া বৃষভবাহন, পঞ্চমুখ, দশভুজ মহাদেৱৰ ৰূপৰ চলন্তা প্রতিমূর্ত্তি বেদীত বিৰাজিত আছিল যদিও দুর্ভাগ্যবশতঃ সেয়া চুৰি হয়। মন্দিৰৰ নিত্য পূজাৰ বাবে স্বর্গদেউ শিৱ সিংহই সুদূৰ কনৌজৰ পৰা দুঘৰ ব্রাহ্মণ পৰিয়াল আনি মাটি-বাৰী দান দি বৰদেউৰী ৰূপে নিয়োগ কৰাৰ উল্লেখ লিপিত আছে। সম্প্রতি সেই পৰিয়ালৰ সতি-সন্ততিয়ে দেৱালয়ৰ নৈমিত্তিক পূজা-সেৱা চলাই আহিছে। মন্দিৰৰ লিঙ্গটো স্বয়ম্ভু শিৱ লিঙ্গ বুলি কোৱা হয়। লিঙ্গটো বহলে বাৰ আঙ্গুল আৰু দীঘলে একৈছ আঙ্গুলৰ সম। মূল মন্দিৰত নিতৌ শিৱৰ পূজা-অর্চনা কৰা হয়। দৈনিক দুপৰীয়া পাঁচশ গ্রাম চাউলৰ ভোগৰ লগত দাইল, তৰকাৰী আদিৰে নিৰামিষ ভোগ দিয়াৰ প্রথা আছে। অৰশ্যে শিৱৰাত্রি আৰু অন্য কোনো পর্বত সামিষ ভোগো আগবঢ়োৱা হয়। উল্লেখযোগ্য যে এই মন্দিৰত খাহী ডিঙি মুচৰি মাৰিহে তাৰ মাংস ভোগত লগোৱা হয়। কোনো অমাৱস্যা তিথিৰ সোমবাৰে উমানন্দত পূজা কৰিলে একৈশ পুৰুষ উদ্ধাৰ হোৱাৰ লগতে পৰমপদ প্রাপ্তি হয় বুলি এক লোকবিশ্বাস আছে।

ভস্মাচলত মূল মন্দিৰৰ উপৰি হৰ-গৌৰী মন্দিৰ, চন্দ্রশেখৰ মন্দিৰ, বৈদ্যনাথ মন্দিৰ, গনেশ মন্দিৰ চলন্তা আদি আছে। দর্শনার্থীয়ে মূল মন্দিৰ দর্শন কৰাৰ পিছত বাকী মন্দিৰবোৰো দর্শন কৰিব লাগে। উর্ব্বশী কুণ্ডত স্নান কৰাৰ পিছত উমানন্দ দর্শন আৰু পাণ্ডুনাথ স্পর্শ কৰাৰ পিছত কামাখ্যা গোঁসানীক পূজা কৰিলে মানুহৰ পুর্নজন্ম নহয় বুলি এক লোকপ্রবাদ চলি আহিছে।

ক.তা.

।। ভাইৰা।।

অসমৰ ঐতিহ্য বহনকাৰী এটি মূল্যবান লোক নাট্যানুষ্ঠান হ'ল ঢুলীয়া। ঢুলীয়া অনুষ্ঠান প্রধানকৈ ধর্মীয়, মাঙ্গলিক আৰু সামাজিক- উৎসৱ অনুষ্ঠান- পার্ৱণৰ লগত গভীৰ ভাৱে সংযুক্ত হৈ আছে। ঢুলীয়া অনুষ্ঠান লোক পৰিবেশ্য কলাৰ অন্তর্ভুক্ত ঢুলীয়া বিলাকে সভা, মেলা, বিয়া -বাৰু আদিত নৃত্য গীত সহ ঢোল বজোৱাৰ উপৰি তেওঁলোকে কুষ্টি, চার্কাচ আৰু অভিনয় প্রদর্শন কৰে। ঢুলীয়াই প্রদর্শন কৰা অভিনয় দুই প্রকাৰৰ ঃ

(১) পৌৰাণিক কাহিনীৰ লগত জড়িত অভিনয় আৰু (২) সমকালীন সমাজৰ সামাজিক আচৰণ আদিক ব্যংগ কৰি প্রদর্শন কৰা অভিনয়-যাক এটা অর্থত চং আখ্যা দিয়া

হয়। ঢুলীয়া দলৰ শিল্পীসকলক এনে দৰে শ্রেণী বিভাজন কৰিব পাৰি - ঘাই ঢুলীয়া , ঢুলীয়া, বায়ন বা বাইন, গায়ক বা গাইন, তালুৰে, ভাউৰীয়া বা ভাৱৰীয়া বা ভাইৰা, আঁৰিয়া ধৰা, কৃষ্টি প্রদর্শনকাৰী ঢুলীয়া, অভিনয় বা চণ্ডত অংশ গ্রহণকাৰী ঢুলীয়া বা কালীয়া, চং প্রদর্শন আৰু অভিনয়ত সক্রিয়ভাৱে অংশগ্রহণকাৰীসকলক কামৰূপত ভাইৰা বা ভাউৰা বা ভাৱৰীয়া বোলে। ভাইৰা বা ভাৱৰীয়া পদটো সংস্কৃত 'ভাৱ' পদৰপৰা আহিব পাৰে। অভিনয়ত ৰস আৰু ভাৱ উভয় ধাৰণাৰ স্থিতি লক্ষ্য কৰিব পাৰি। *ধনঞ্জয়ৰ* মতে নৃত্য আৰু নাটকৰ মূল উপাদান ভাৱ আৰু ৰস। ভাৱ নির্বাহকাৰীয়েই ভাইৰা বা ভাৱৰীয়া। যিজন লোকে অন্য এটা চৰিত্রৰ ভাৱ প্রকাশ কৰিব পাৰে তেঁৰেই ভাইৰা। ভাইৰাসকলে বিভিন্ন কৃষ্টি, খোট দিয়া, নাটকত অভিনয় কৰা, নানা অঙ্গি-ভঙ্গী আৰু বচনেৰে বহুৰালি কৰা দেখা যায়। দর্শকৰ বাবে ভাইৰাসকলৰ কৃষ্টি আৰু বহুৰালি অতি আকর্ষণীয়। ঢুলীয়া ভাউৰাৰ কুষ্টিবোৰ কোনো গুণে উন্নত চাকচিক্য দলতকৈ কম গুণমান বিশিষ্ট বুলি ক'ব নোৱাৰি। কামৰূপীয়া ৰঙঢুলীয়াৰ প্রধান চৰিত্র ভাই ঢুলীয়াই তালিমৰা পেটলুং আৰু জামা জাতীয় পোছাক পিন্ধে। মুখমণ্ডল চিনিব নোৱাৰাকৈ বগা ৰং অথবা পিঠা গুড়ি ঘঁহি লোৱা দেখা যায়। ভাইৰাসকলে বিভিন্ন ৰঙীন টুপি পিন্ধে। তামোলৰ ঢকুৱাৰে নির্মিত মুখা পৰিধান কৰে। মুখাবোৰ বিভিন্ন চৰিত্রৰ ভাও দিবলৈ নিজেই সাজি লয়। ভাইৰাৰ উদ্দেশ্যই হ'ল দর্শকক আমোদ দিয়া। ভাইৰা পৰম্পৰাৰ প্রচলন অভিভক্ত কামৰূপত বর্তমানো জীৱন্ত ভাৱেই চলি আছে। এই প্রসংগত নিংনি ভাইৰা, সোমবৰ ভাইৰা, শুখুলা ভাইৰা, ভোল ভাইৰা, মোহন ভাইৰা, বালেক ভাইৰা, আৰু সোণাৰাম ভাইৰাৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰি।

ম. দে.

।। ভাত পিঠা।।

তপত পানীত বুৰাই তৈয়াৰ কৰা পিঠাৰ ভিতৰত ভাত পিঠাৰ স্থান সুকীয়া। এই পিঠাৰ বাবে লাহী চাউল বিশেষকৈ আমপতি চাউল হ'লে ভাল। কোনো কোনো অঞ্চলত আৰৈ চাউল আৰু আন কোনো কোনো অঞ্চলত আৰৈমূৰীয়াকৈ উখোৱা চাউলৰ পিঠাগুড়িৰে এই পিঠা সাজে। পিঠাবিধ সাজিবলৈ এখন বাঁহৰ সেৰেঙা চাৰিকোণীয়া চালনী, আৰু এখন সৰু বাঁহৰ সিঁচা বা জাকৈৰ প্রয়োজন। পোনতে পিঠাৰ চাউলখিনি ভালদৰে মিহিকৈ খুন্দি সেইখিনি কুহুমীয়া গৰম পানীৰে তিয়াই ঢিলাকৈ সানি লৈ ইতিপূর্বে তপতাই থোৱা ডাঙৰ কেৰাহীটোৰ ওপৰত বাঁহৰ ফুটা থকা চালনীখন ৰাখি হাতেৰে পিঠাগুড়িৰ লদাবোৰ হেচি থাকিব লাগে। তেতিয়া পিঠাগুড়িৰ লদাটোৰপৰা ডাঙৰ ভূজিয়াৰ আকাৰত চালনীৰ ফুটাৰে সৰকি গৈ ভক্‌ভকাই থকা তপত পানীত পৰেগৈ। চাৰি-পাঁচ মিনিটমান পানীত সিজাৰ পিছত ইতিমধ্যে যতনাই থোৱা বাঁহৰ সিঁচা বা জাকৈখনেৰে পিঠাবোৰ তুলি আনি কলপাতত পাতলকৈ মেলি থ'ব লাগে। অলপ সময়ৰ পিছতে সি পৰিৱেশনৰ উপযোগী হৈ উঠে। এই ভাত পিঠা মৌজোল, এঙা বা দৈগাখীৰ, ঘি আদিৰে খাবলৈ সোৱাদ লগা। উজনি অসমত সাত বা ন মহীয়া গর্ভৱতী নাৰীক ভাতপিঠা খুওৱা দস্তুৰ আজিও অব্যাহত। পথাৰৰ খেতি উঠাৰ কালতো ভাত পিঠা খোৱা নিয়ম। আঠমঙলা অনুষ্ঠানতো ভাত পিঠা চলে। ভদীয়া

ল'ৰা-ছোৱালীক ভাত পিঠা খুওৱাটো উজনিৰ আন এটা দস্তুৰ।

জ্যো. দা.

।। ভাৰীগান ।।

দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ অন্যতম লোক নাট্যানুষ্ঠান হৈছে ভাৰীগান। *ৰামায়ণ* আৰু *মহাভাৰতৰ* আখ্যানৰ আধাৰত দক্ষিণ গোৱালপাৰাৰ এই মৃতপ্ৰায় লোক-নাট্যানুষ্ঠানটি অসমীয়া লোক-নাট্যানুষ্ঠানলৈ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ অৱদান আছিল। এই অঞ্চলৰ ৰাভাসকলৰ মাজত ভাৰীগান সংৰক্ষিত বুলি ক'লেও বঢ়াই কোৱা নহয়।

অভিনয় কম কিন্তু সংগীত প্ৰধান এই লোক-অনুষ্ঠানটিৰ এজন প্ৰধান ভাৱৰীয়া আৰু এদল সহযোগী কলা-কুশলী থাকে। দৰঙৰ খুলীয়া ভাউৰীয়াৰ ওজাৰ দৰে হাতত চোঁৰৰ লৈ নাচি-বাগি পদ লগাই দিয়ে আৰু বাকীসকলে তেওঁক সহযোগ কৰে। ধুতি চাদৰ পৰিধান কৰা গায়কে ডিঙিত কেতিয়াবা ৰুদ্ৰাক্ষৰ মালা পৰিধান কৰে। মুখাৰ ব্যৱহাৰ ভাৰীগানৰ অপৰিহাৰ্য অংগ। বহুৱা চত্ৰ সদৃশ ভাৰীগানত কেতুৱা চৰিত্ৰৰ ভূমিকাও গুৰুত্বপূৰ্ণ। কেতুৱাইয়ো প্ৰয়োজন সাপেক্ষে মুখাৰ ব্যৱহাৰ কৰে। মুক অভিনয় আৰু মুখাৰ অভিনয় ভাৰীগানৰ প্ৰধান উপজীব্য বুলি ক'ব পাৰি।

ভাৰতীয় জন-জীৱনত *ৰামায়ণ-মহাভাৰতৰ* প্ৰভাৱ অনস্বীকাৰ্য। এই দুয়োখন মহাকাব্যৰ প্ৰধান চৰিত্ৰসমূহক লৈ জন-সমাজত বিভিন্ন ধৰণৰ জনশ্ৰুতিও প্ৰচলিত। ভাৰীগানত ৰাম-লক্ষ্মণ-সীতাৰ চৰিত্ৰ জনশ্ৰুতিৰ প্ৰভাৱ পৰিছে। ইয়াৰ ভাষাত বঙলুৱা প্ৰভাৱো লক্ষণীয়। পশ্চিম বংগৰ লোক-নাট্যানুষ্ঠানৰ প্ৰভাৱৰ ফলতেই দক্ষিণ গোৱালপাৰাত সুকীয়া ৰূপ-ৰসেৰে এই ভাৰীগান সু-সমৃদ্ধ হৈ উঠিল বুলি ক'ব পাৰি।

প. ৰা.

।। ভাৱাইয়া আৰু চট্‌কা ।।

প্ৰেম আৰু আসক্তিৰ গোৱালপৰীয়া লোকগীতখিনিক ভাৱ আৰু সাংগীতিক গাঁঠনিৰ দিশৰপৰা ভাৱাইয়া আৰু চট্‌কা নামেৰে দুটি শ্ৰেণীত বিভক্ত কৰা হৈছে। কৰুণ ৰসসিক্ত প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাৰ অপূৰ্ণ কামনা, বাঞ্ছিতজনৰ সংগলাভৰ বাবে অদম্য বাসনা মৈষাল মাহুতৰ গীতৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য। ইয়াৰ সৰহসংখ্যক গীতেই ভাৱাইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত। লোক কবিৰ ভাৱৰ লগত সম্পৃক্ত এই গীতখিনিৰ সুৰ গহীন, গম্ভীৰ, দীঘলীয়া আৰু কৰুণ।

আনহাতে ধেমেলীয়া, চঞ্চল, চপলতা প্ৰেম হৈছে চট্‌কা গীতখিনিৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য। ইয়াৰ সুৰ চঞ্চল আৰু কৌতুকধৰ্মী। পৰকীয়া প্ৰেম অথবা দেওৰ-নবৌয়েকৰ মাজত যৌন ইংগিতধৰ্মী কথোপকথন চট্‌কা গীতৰ অন্য এক বৈশিষ্ট্য।

ভাৱাইয়া আৰু চট্‌কা দুয়োখিনি গীতেই দোতাৰাৰ সহযোগত গোৱা হয়। দুয়োখিনি লোকগীতেই জনপ্ৰিয়।

প. ৰা.

।। ভেকুলী বিয়া ।।

সহজ-সৰল অসমীয়ালোকে বিভিন্ন বিশ্বাসৰ ভেটিত সময়ে সময়ে যিকেইখন বিয়া

পাতে, সেই কেইখনৰ ভিতৰত গছ পূজা, পুতলা বিয়া আৰু ভেকুলী বিয়া উল্লেখযোগ্য। চ'ত-বহাগ মাহত বৰষুণৰ অভাৱ হ'লে কৃষিজীৱী অসমীয়াই পুখুৰীপাৰৰপৰা দুটি ভেকুলী ধৰি আনি নহ'লে দুটা চুক ভেকুলীৰে এজনীক কইনা আৰু আনটো দৰা পাতি দুঘৰ মানুহৰ ঘৰত থয়। ইয়াৰ পিছত যথা নিয়মে পানী তুলি, হোম কৰি নোৱাই-ধুৱাই বিয়া পাতে। বিয়াৰ কালত ভেকুলীয়ে টোৰটোৰালে আকাশত মেঘ স্তূপীকৃত হয়- ধাৰাসাৰে বৰষুণ দিয়ে বুলি এটা বিশ্বাস অদ্যাপি প্ৰচলিত। ভেকুলী বিয়াৰ সৈতে ইন্দ্ৰদেৱতা সাঙুৰ খাই থকাটো উল্লেখযোগ্য। ইন্দ্ৰদেৱতাৰ কৃপাত বৰষুণ হয়। ভেকুলীয়ে টোৰ টোৰালে বৰষুণ পৰে। সহজ-সৰল অসমীয়া লোকে সেইবাবে ইন্দ্ৰদেৱতা আৰু ভেকুলীৰ মাজত এটি অদৃশ্য সম্পৰ্ক বিচাৰি পাইছিল। 'ৰাম ৰাম ভেকুলীৰ বিয়ালৈ/ ৰাম ৰাম আহে ইন্দ্ৰদেৱে/ বতাহ-বৰষুণত তিতি হে/', 'খহুলী ভেকুলীৰ বিয়া এ/ ইন্দ্ৰে বৰষুণ দিয়া এ।' ডঃ প্ৰফুল্ল দত্ত গোস্বামীৰ ভাষাত 'ভেকুলী বিয়া সাধাৰণ বিয়াৰ সংক্ষিপ্ত সংস্কৰণ।' ভেকুলীৰ বিয়া উপলক্ষে গোৱা নামবোৰ অসমীয়া লোক সাহিত্যৰ অনুপম সম্পদ। অৱশ্যে কিছু সংখ্যক সাধাৰণ বিয়া নামকে ভেকুলী বিয়াতো গোৱা হয়। এই বিয়াৰ নামবোৰ কিছু ধেমেলীয়া। যেনে -

'খহুলী খাপৰী চুকৰে ভেকুলী হাতৰ-কাণৰ খুলি পিন্ধে।'
'আগবেলা মাতিলোঁ পিছবেলা আহিলি মেখেলা কৰিলি চুৰ;
গায়নক মাতিলোঁ ঢুলীয়া আহিলে লগতো মদাৰৰ ঢোল।'

সামৰণিত ড° লীলা গগৈৰ ভাষাৰে - 'ভেকুলী বিয়াৰ নামৰ পৰিমাণ তাকৰীয়া হ'লেও লোক-বিশ্বাসৰ ঐতিহ্য জড়িত কৃষিজীৱী সমাজৰ গীত হিচাপে লোক-সাহিত্যত ইয়াৰ মূল্য বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ।' (*অসমীয়া লোক-সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা*)।

না. দা.

।। ভেলদিয়া উৎসৱ ।।

ভেলদিয়া অথবা ভেলাদিয়া উৎসৱ সাধাৰণতে দক্ষিণ কামৰূপৰ বিভিন্ন স্থানত জেঠ-আহাৰ মাহত ঘৰুৱা অথবা ৰাজহুৱা ভাৱে উদযাপিত হয়। কৃষক, ঘাটোৱাল আৰু মৎস্যজীৱীসকলৰ মাজত এই উৎসৱৰ পয়োভৰ বেছি। ভেলদিয়া এদিনীয়া উৎসৱ। উৎসৱৰ দিনা জলদেৱতালৈ প্ৰসাদ, উপকৰণ আৰু গোপালভোগ আগবঢ়াবাটো সাধাৰণ নিয়ম। ৰাজহুৱাভাৱে উদযাপিত এই উৎসৱত জলদেৱতাৰ নামত এটি হোমৰো ব্যৱস্থা কৰা চকুত পৰে। এই উৎসৱৰ চকুত লগা এটি অংগ হ'ল - জাকজমককৈ সজোৱা এখনি কলৰ ভূৰ (ভেল)। কোনো কোনোৱে ভূৰৰ ওপৰত মজুও সাজি দিয়ে। সেই ভূৰত ন যোৰ হাঁহ কণী, ন টা পকা কল, নগছি চাকি আৰু নযোৰ পাণ-তামোল আগ বঢ়োৱাটো সাধাৰণ দস্তুৰ। হোমৰ পিছত *গীতা, ভাগৱত* অথবা *কীৰ্তনঘোষা* এটা অধ্যায় পাঠ কৰোৱা হয়। নাম-কীৰ্তনো চলে। গধূলি পৰত নাম-কীৰ্তন গাই সু-সজ্জিত কলৰ ভূৰখনি ওপৰত উল্লেখ কৰা সম্ভাৰসমূহেৰে সৈতে দাণ্ডি নি নদীত উটুৱাই দিয়ে। তাৰ পিছত নামঘৰলৈ আহি ৰাইজে মাহ-প্ৰসাদ খায়।

ভূৰত ন সংখ্যক দ্ৰব্য সম্ভাৰ আগবঢ়োৱাৰ অন্তৰালত তান্ত্ৰিক প্ৰভাৱ থাকিব পাৰে।

গাঁৱত হাইজা-বসন্তই দেখা দিলে ভেল দিয়া কথাটোৱে উক্ত মন্তব্যত শান দিয়ে। কৃষকসকলৰ শালি-বাওধান যাতে বানপানীয়ে অনিষ্ট নকৰে, মৎস্যজীবীসকলে যাতে বাধাহীনভাৱে মাছ ধৰিবলৈ সমর্থ হয় - ঘাটোৱালসকলে যাতে নৈৰ ঘাটত মানুহ পাৰ কৰোঁতে কোনো ধৰণৰ বিপদ-বিঘিনিৰ সম্মুখীন নহয় - তাৰবাবে তেওঁলোকে ঘৰুৱা ভাৱে অথবা ৰাজহুৱা ভাৱে 'ভেল দিয়া'ৰ বাৎসৰিক উৎসৱটি আন্তৰিকতাৰে উদ্‌যাপন কৰি আহিছে।

না. দা.

।। ভোৰতাল ।।

ধাতুৰে তৈয়াৰী ধনবাদ্যৰ ভিতৰত ভোৰতাল অন্যতম। তাল কেবাবিধো - সৰু তালক খঞ্জৰি বা খঞ্জৰিকা, খুটি তাল, পাতিতাল নাইবা মন্দিৰা বোলে। ডাঙৰ তালৰ নাম ৰামতাল, ব্রহ্মতাল বা ভোৰতাল। ভূটান, তিব্বত আদিত বৌদ্ধ সংগীতত ভোৰতালৰ লেখীয়া বাদ্য-যন্ত্রৰ ব্যৱহাৰ দেখি কোনো কোনোৱে ভাৱে যে ভোট দেশৰপৰা আমদানি কৰা তালেই ভোটতাল বা ভোৰতাল। আচলতে ডাঙৰ অর্থ বুজাবলৈ ৰৰতাল বা ভোৰতালৰ সৃষ্টি। বৈষ্ণৱৰ নাম-কীর্তন, থিয়-নাম, পাল-নাম, চেওঁ-চাপৰি নাম প্রভৃতিৰ পৰিৱেশনত ভোৰতাল অত্যাৱশ্যকীয় অংগ। ইয়াৰ গুৰু-গম্ভীৰ নাদে শ্রোতাৰ অন্তৰত কেনে ভাৱৰ জোৱাৰ তোলে, তাক শব্দৰদ্বাৰা প্রকাশ কৰাটো প্রায় অসম্ভৱ। থিয় অথবা পালনামত একোজনা বাদকে কেবাজোৰো ভোৰতাল একেলগে বজাই শ্রোতা আৰু দর্শকমণ্ডলীক মুগ্ধ কৰে।

না. দা.

।। মগৰদানা।।

অভিজাত সম্প্রদায়ৰ পুৰুষে পিন্ধা এবিধ ডিঙিৰ কণ্ঠহাৰ হ'ল মগৰদানা। পাত সোণেৰে নির্মিত মগৰদানাৰ আকৃতি অর্ধগোলাকাৰ আৰু কিছুমান টুকুৰাৰে গঢ়া। এই টুকুৰাবোৰ ডেৰ ইঞ্চিমান দীঘল। সোঁমাজৰ টুকুৰা কেইটা ডাঙৰ। তাৰ কাষত টুকুৰাবোৰ ক্রমাৎ সৰু আৰু চিয়া। টুকুৰাবোৰ দুয়োকাষে মূৰে মূৰে চাৰিটাকৈ সৰু আঙঠি লগোৱা থাকে। এই আঙঠিবোৰৰ মাজেৰে দুয়োকাষে দুডাল শকত সূতাৰে মালাধাৰ গাঁথি লোৱা হয়। মালাৰ মূৰ দুটাত দুটা মগৰ চানেকিৰ টুকুৰা থাকে। ডিঙিৰ পিছফালে দুই মূৰৰ সূতাদুডাল বান্ধি ইয়াক পৰিধান কৰা হয়। কোনো মগৰদানাত ষোল্লটা, আন কোনোটোত বত্রিশটা বা অইন এক প্রকাৰত চৌষষ্টিটা পর্যন্ত টুকুৰা থাকে।

প্র.শ. গো.

।। মটৰমণি।।

এইবিধ অকল সোণৰে গঢ়া অলংকাৰ। দেখাত মণিবোৰ মটৰ গুটিৰ দৰে বাবে ইয়াৰ নাম মটৰমণি। মাজত দুগদুগীৰ লটকন ওলোমাই দি দুয়োফালে একে সমান পৰিমানৰ মণি সূতাৰে গাঁথি দিয়া হয়। মণিবোৰ সোণৰ। এইবোৰ সাধাৰণতে ঘৰুৱা পৰিৱেশত ঘৰৰ বোৱাৰীয়েহে পৰিধান কৰিছিল। আজিকালি জীয়াৰী-বোৱাৰী সকলোৱে বিয়াই-সবাহে সকলোতে পৰিধান কৰে। বিহুনাচৰ নাচনীয়েও মটৰমালা পৰিধান কৰা দেখা যায়।

প্র.শ. গো.

।। মণিমালা।।

এইবিধ অলংকাৰ বিভিন্ন মণিৰ দ্বাৰা গঁথা হয়। মণিৰে গঁথা অলংকাৰকে মণিমালা বা ছেতমণি বুলি কোৱা হয়। সোণৰ মণিৰ লগত ৰুদ্রাক্ষৰ সৰু সৰু গুটি গাঁথিও এই মালা পৰিধান কৰা হয়। কিছুমানে মুকুতাৰ মণি গাঁথিও এই মালা প্রস্তুত কৰে। আজি-কালি বজাৰত পোৱা ৰং বিৰঙৰ বিভিন্ন মণি গাঁথি ও কাপোৰৰ লগত মিলাই মিলাই ছোৱালীবোৰে পৰিধান কৰাটো চিনাকি ছবি। এই মণিবোৰ গার্ণেট, ক্রাইষ্টল, প্লাষ্টিক, শংখ, কাচ, বাঁহ, মাটিৰে নির্মিত হয়।

প্র.শ. গো.

।। ম'তা বা মহতা ।।

অংকীয়া নাট ভাওনাত পোহৰ বিকিৰণৰ এটি অন্যতম আহিলা আছিল - ম'তা বা মহতা। ড° হৰিশ্চন্দ্র ভট্টাচার্যই লিখিছে ঃ 'যখাৰ, গন্ধক আদি আগ্নেয় দ্রব্যত অগ্নি সংযোগ কৰি বহুৰঙী পোহৰ বিকিৰণৰ প্রণালী আছে। এয়ে ম'তা বা মহতা, ই ব্যয়বহুল প্রণালী। অনুষ্ঠান বেচি মনোগ্রাহী আৰু আড়ম্বৰপূর্ণ কৰিবলৈ হ'লে এনেবোৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়। (*অসমীয়া নাট্য সাহিত্যৰ জিলিঙনি* পৃঃ ৯৭)। সাঁচিপতীয়া পুথি এখনৰ বাষষ্ঠি বাবত *মহতা আওতাৰৰ* কথা লিপিবদ্ধ হৈছে এনেদৰে ঃ ক. জখাৰ ২ ভাগ, গন্ধক ৪ ভাগ, হাইতাল ২ ভাগ, হিঙ্গুল এভাগ, কাফুৰ সুগন্ধ বকাৰণ ১ ভাগ শিত গুড়ি কৰিব। ডাংগৰ চাকিত ভৰাব। জুই লগাব - তেৰে চন্দ্র হেন প্রকাশ হ'ব ৰাত্রি। খ. আৰু জখাৰ ১০ ভাগ, গন্ধক ১ ভাগ, হাইতাল ৩ ভাগ, এড়াগুটি ডেৰ ভাগ, সিতগুড়ি কৰিব - চাকিতে ভৰাব কাকতেৰে মুখ বান্ধিব জুই লগালে প্রকাশ হই। গ. আৰু জখাৰ ১০ ভাগ, গন্ধক ৪ ভাগ, হাইতাল ৩৫ ভাগ, ৰস ৪ ভাগৰ এভাগ এৰাগুটি ১ ভাগ গুড়িকৈ থব কাকতেৰে মুখ বান্ধিব জুই লগালে ৰাত্রি প্রকাশ হই।' (*আয়ুর্বেদ নিদান*)।

না. দা.

।। মদনোৎসৱ ।।

মদনোৎসৱ প্রাচীন ভাৰতৰ এটি উল্লেখযোগ্য বসন্তোৎসৱ। মদন ত্রয়োদশী তিথিত উদ্‌যাপিত এই উৎসৱৰ বহুল বিৱৰণী *গৰুড় পুৰাণ*, *ভৱিষ্য পুৰাণ* (১৩৫ অধ্যায়) আৰু *মৎস্য পুৰাণত* (৭ম অধ্যায়) পোৱা যায়। মহাকবি কালিদাসৰ *অভিজ্ঞান-শকুন্তলা,* ভৱভূতিৰ *মালতী মাধৱ* আৰু শ্রীহর্ষৰ *ৰত্নাৱলী* নাটৰ প্রথম অংকত মদনোৎসৱৰ চিত্তাকর্ষী বর্ণনা সন্নিবিষ্ট হোৱাটো উল্লেখযোগ্য। চ'ত মাহৰ শুক্লাপক্ষৰ চতুর্দশী তিথিত দমন বৃক্ষৰ পল্লৱ প্রভৃতিৰে মদন কামদেৱক পূজা অর্চনা কৰাৰ বিধি পোৱা যায় *সৌৱাগম* গ্রন্থত। মৈথিল কোকিল বিদ্যাপতিৰ এটি গীতত ঝুমুৰী ছন্দেৰে মদন কামদেৱক পুজিবলৈ যোৱা এক উদ্ভিন্ন নৱযৌৱনা ললনাৰ অন্তৰৰ আকুতি প্রকাশ পাইছে। অষ্টাদশ শতাব্দীৰ কোনোৱা এটি দশকত ৰচিত *ত্রিপুৰা বুৰঞ্জীত* ত্রিপুৰাৰ মহাৰাজে তেওঁৰ বিষয়াবর্গৰ লগত ফাকু পিছকাৰীৰে 'বৈশাগৰ দহ দিন যাওঁতে কৃষ্ণা-ত্রয়োদশী তিথিত' মদন দেৱতাৰ উৎসৱ পতাৰ চিত্তস্পর্শী বর্ণনা

আছে। অসমত চ'ত মাহৰ শুক্লা-ত্রয়োদশী তিথিত উদযাপিত মদনোৎসৱৰ সৱস বিৱৰণ নৱম শতাব্দীত ৰচিত *কালিকা পুৰাণ*, চতুর্দশ শতাব্দীৰ স্মৃতি নিবন্ধকাৰ দামোদৰ মিশ্রৰ স্মৃতিসাগৰ সাৰ আৰু ষোড়শ শতাব্দীত ৰচনা কৰা *যোগিনী* তন্ত্রত পোৱা যায়। হাজোৰ মদন কামদেৱ পাহাৰত অৱস্থিত মদন-ৰতিৰ আলিংগনাবদ্ধ মূর্তিৰ পাদমূলত স্বামী লাভৰ ঐকান্তিক কামনাৰে পূজা-সেৱা আগবঢ়োৱা লোকৰ সংখ্যা অনেক।

মদন-চৈত্রালি উৎসৱ মদনোৎসৱৰে আন এটি ৰূপ বুলিব পাৰি। এই উৎসৱ উপলক্ষে মাধৱ, কেদাৰেশ্বৰ আৰু কামেশ্বৰ - এই তিনিজনা দেৱতাক লৈ নগৰ পৰিভ্রমণ কৰা কর্মত নৃত্য-গীতৰ উদ্ভেদী হয়। দেৱ বিগ্রহৰ আগত পর্বতাকৃতি। পোহৰসজ্জা *পার্বতী* ধাৰণ কৰি সদ্যজাত ছাগলী পোৱালীৰ ছালেৰে নির্মিত মোটৰ ভিতৰত তৰহে তৰহে সুগন্ধি দ্রব্য, মিশ্রিত ৰঙীন পানী ভৰাই সিবোৰ বিগ্রহৰ গালে ছটিয়ায়। নৃত্য-গীত মুখৰ ত্রিদেৱ বিগ্রহ সমেত মানুহৰ দলটি লখাইতৰা নদীৰ পাৰ পোৱাৰ লগে লগে আৰম্ভ হয় ডলা খেল। এই খেলৰ শেষত তিনিওজনা গোঁসাই স্বস্থানলৈ প্রত্যাৱর্তন কৰে।

শাস্ত্রসম্মত মদনোৎসৱৰ লোক তাণ্ডৱণেই হ'ল - মদন চতুর্দশীৰ দিনা ৰত্নপীঠত উদ্‌যাপিত *বাঁশ পূজা*। এনেদৰেই মদনোৎসৱৰ ধাৰাটি বিভিন্ন ৰূপান্তৰৰ মাজেদি আজিলৈ বর্তি আছে।

না. দা.

।। মদাৰগুৰি সত্রৰ সিংহাসনৰ চিত্রিকা।।

তেজপুৰৰ নিকটৱর্তী বেচেৰীয়াৰ মদাৰগুৰি সত্রৰ সাত খলপীয়া সিংহাসনৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল — সিখনিৰ গাত বিভিন্ন ৰঙেৰে সুন্দৰকৈ আঁকা চিত্রিকাসমূহ। সময়ৰ লেখেৰে সিবোৰে এক শতাব্দী কাল অতিক্রম কৰাৰ প্রমাণ তাৰ ওপৰত লিখা দুশাৰী কথা — 'শক ১৮০৫ শ্রাবন মাসে তৈয়াৰী হৈ উঠিছে। এই সিংহাসন ৰুচিকান্ত মহন্তৰ নিজ হাতে তৈয়াৰী ... ইতি এলেংগি মদাৰগুৰি সত্রৰ ৰুচিকান্ত মহন্ত মালিক।' সিংহাসনৰ চিত্রিকাসমূহ হ'ল - ক. সোঁফালৰ তলৰ খলপাত (সোঁহাতৰপৰা যথাক্রমে) গৰুড়ৰ স্কন্ধত বিষ্ণু, গ্রাহ-গজেন্দ্র-গ্রাহ, মাছ, বান্দৰ,তৰা, বালী-সুগ্রীৱৰ ৰণৰ দৃশ্য, এজোপা গছ, ৰাম-লক্ষ্মণ আৰু হনুমানে সৈতে দুটা বান্দৰ। দ্বিতীয় খলপাত পুষ্প লতিকাৰ মণ্ডন কর্ম। তৃতীয় খলপাত সোঁহাতৰপৰা অঘাসুৰ বধ, কালিয় দমন, বকাসুৰৰ মুখলৈ গৰু-গাই গমন, ধেনুকাসুৰ বধ আৰু ব্রহ্মা মোহন। চতুর্থ খলপাত মহাৰাস — শ্রীকৃষ্ণৰ সৈতে পঞ্চ গোপীৰ নৃত্য। পঞ্চম খলপাত অলংকৰণ। ওপৰৰ খলপা দুটা হেঙুলেৰে বলোৱা। খ. সমুখ ভাগ — (তলৰ খলপা) বাওঁহাতৰপৰা ক্রমে ছাগলীৰ পিঠিত অগ্নি, হৰিণৰ কান্ধত ধৰি থকা চন্দ্র, মৎস্যাসনত বৰুণ, মৃগবাহনত বায়ু, ঐৰাৱতত ইন্দ্র, ম'হৰ ওপৰত যম, গৰুড় স্কন্ধত বিষ্ণু আৰু হংসযানত ব্রহ্মা। দ্বিতীয় খলপা লতাৰ অলংকৰণ। তৃতীয় খলপাত বিষ্ণুৰ শ্রীৰাম, ৰৰাহ, হলিৰাম, ৰামন, নৰসিংহ, কূর্ম আৰু মৎস্য অৱতাৰ। ওপৰৰ খলপা কেইটা চিত্র বিহীন; হেঙুলেৰে বলোৱা। গ. বাওঁফালৰ তলৰখলপা (বাওঁহাতৰ পৰা) মগৰৰ পিঠিত বৰুণ, মানুহৰ কান্ধত কুবেৰ, শবাসনত এজন দেৱতা, ম'হৰ ওপৰত যম, মৃগ বাহনত

বায়ু, য়মুৰৰ ওপৰত কার্তিক আৰু নিগনিৰ ওপৰত গণেশ। দ্বিতীয় খলপা লতা পুষ্পৰে ভৰা। তৃতীয় খলপাত বুদ্ধ, কল্কি, বসুদেৱ-দৈৱকী-কংস, যোগমায়াৰ আকাশ গমন, দৈৱকীৰ কাৰাদৃশ্য, আৰু বসুদেৱৰ দ্বাৰা কৃষ্ণক নিয়া চিত্র। চতুর্থ খলপাত মহাৰাস আৰু শংখচূড়ৰ দ্বাৰা গোপীহৰণ। পঞ্চমৰ ওপৰৰ খলপা কেইটা উকা। ঘ. সিংহাসনৰ পশ্চাৎভাগৰ তৃতীয় খলপাত মাথো বাসৰ ছবি অংকিত হৈছে। শিল্পশাস্ত্রৰ বিধানমতে দেৱতাসকলৰ আয়ুধ আৰু ৰং বলোৱা হৈছে। ছবিবোৰে সত্রীয়া চিত্রশৈলীৰ প্রতিনিধিত্ব কৰে যদিও লোককলাৰ প্রভাৱো নথকা নহয়।

না.দা.

।। মণিকূট ।।

অসমৰ বৈষ্ণৱ সংস্কৃতিৰ এটি উল্লেখযোগ্য সম্পদ হ'ল - মণিকূট। অসমৰ প্রায় প্রতিখন গাঁৱতে নামঘৰৰ সংলগ্নকৈ মণিকূটটো সজা দেখা যায়। নামঘৰ অথবা কীর্তন ঘৰটো থাকে পুৱা-পশ্চিমাকৈ। নামঘৰটোৰ পূর্ব-প্রকোষ্ঠত লগাই উত্তৰ-দক্ষিণাকৈ সজা হয় - মণিকূটটো। এই মণিকূটৰ সৌমাজত সিংহাসন অথবা গুৰু আসন স্থাপন কৰি তাত মহাপুৰুষ দুজনাৰ *কীর্তন-দশম, ঘোষা* আৰু *ৰত্নাৱলীৰ* যিকোনো এখনি পুথি সযত্নেৰে থাপনা কৰা হয়। ব্রহ্মসংহিতৰ সত্রসমূহত থকা মণিকূটত বিষ্ণু অৱতাৰৰ মূর্তি থাকে। মণিকূট শব্দৰ মূলগত অর্থ হ'ল ৰত্ন থোৱা ঘৰ। মণিকূটবোৰ সাধাৰণতে দুচলীয়া। বৰপেটা সত্রৰ মণিকূটটো চাৰিচুকীয়া। চালবোৰ ভাঁজখোৱা আৰু পানীপতা দেখিবলৈ প্রায় বর্তুলকাৰ। সেইবাবে ইয়াক কোৱা হয় *ভাঁজঘৰ*। প্রত্নতাত্ত্বিক ৰাজমোহন নাথ ডাঙৰীয়াই বৌদ্ধগ্রন্থত উল্লিখিত *বংগ গৃহৰ* পৰা ভাঁজঘৰ শব্দটি অহা বুলি সাব্যস্ত কৰিছে। মণিকূটটো দেখাত দেৱ-গৃহৰ শিখৰৰ দৰে ৰমক-জমক নহ'লেও ইয়াৰ এটা নিজস্ব বৈশিষ্ট্য বর্তমান। ড° সর্বেশ্বৰ ৰাজগুৰুৰ ভাষাত, 'মণিকূটৰ বা নামঘৰৰ মূধচত ইমুৰৰপৰা সিমুৰলৈ তিনি-চাৰি হাতৰ অন্তৰে অন্তৰে গাৰুৰ নিচিনাকৈ শৰণ খেৰৰ মুঠি দি তাৰ ওপৰত ফলীয়া বাঁহ দি বান্ধি দি আয়তাকাৰৰ ইটোৰ ওপৰত সিটোকৈ তিনি, পাঁচটা থাক কৰি দিয়ে। ইয়াৰত ফলত মূধচটো ওপৰলৈ উঠি দেখিবলৈ ধুনীয়া হয়।' অসমৰ ইমুৰৰপৰা সিমুৰলৈ থকা অগণন নামঘৰ আৰু মণিকূটৰ গইনা লৈ শংকৰী সংস্কৃতি আজিও জীৱন্ত আৰু গতিশীল হৈ আছে।

না. দা.

।। মপিন ঃ গালং কৃষি উৎসৱ ।।

মার্চ-এপ্রিল মাহত এন্দিম্বিকা গছত ফুলে বসন্তৰ পোহাৰ মেলাৰ লগে লগে ছিয়াং সীমান্তৰ গালংসকলে উদ্‌যাপন কৰে কৃষি উৎসৱ - *মপিন*। পাঁচ-ছয় দিন জুৰি এই উৎসৱ চলে। অৱশ্যে উৎসৱৰ যোগাৰ এপৰমান আগতে আৰম্ভ হয়। সাধাৰণতে সপোন আৰু মঙল চোৱাৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰি এই উৎসৱ পতা দেখা যায়। মপিনদেৱী গাঁৱলৈ আহিব নে নাহে তাক মাইকী মানুহে সপোনত দেখে। সপোনৰ কথাৰ সত্যাসত্য নিৰূপণৰ অর্থে গাঁৱৰ ডেকা-বুঢ়া নির্বিশেষে গোট খাই কুকুৰা আৰু কুকুৰাৰ কণীৰে মঙল চায়। এই সমস্ত কার্য সম্পাদিত হয় ৰাজহুৱা ঘৰ ডেৰেত। মঙলৰ ফলাফলৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰি (*মপিন কৰ্‌লাম*) *মপিনৰ* নহ'লেবা মাৰি উৎসৱ পতা হয়। উৎসৱ বাবে তিৰোতাসকল অপ বা আপ্

প্রস্তুত কৰাত ব্যস্ত হৈ পৰে। পুৰুষসকল ব্যস্ত হয় - মাইকী মেথোন, কুকুৰা, গাহৰি আদি সংগ্রহত। ডেকাইঁতে মপিন আৰু তেওঁৰ লগৰীয়া দেৱ-দেৱীসকলৰ মূর্তি গঢ়িবলৈ বাঁহ, কাঠ আৰু গছৰ পাত গোটায়। ইয়াত চলতি ভাষাত কোৱা হয় *মপিন ডিপে গেনাম*।

সাধাৰণতে ডেৰেৰ সমুখত *মপিন দেৱীক* এন্দিখিকা গছৰ পাতেৰে *ড'লিক তাপিয়েৰে* আৰু *ডনিক* কৌপাতেৰে সজায়। মূর্তি সাজি থাকোঁতে গাঁৱৰ প্রতিগৰাকী গৃহিণীয়ে মপিন দেৱীৰ নামত কাৰিকৰলৈ খাদ্য যোগান ধৰে। তাক *স্কিকানাম* বোলে।

মপিন দেৱ-দেৱীৰ মূর্তি সজা আৰম্ভৰ লগে লগে *দণ্ডায়ে* (পুৰোহিতে) মন্ত্রৰ সুৰত মপিনৰ ইতিবৃত্ত গায়। দণ্ডায়ে মূর্তিৰ বেদী পৰিষ্কাৰ কৰায়, পিঠাগুড়ি চটিয়ায় আৰু মাটিত খুচি মূর্তিসমূহ প্রতিষ্ঠা কৰে। মূর্তি প্রতিষ্ঠাৰ পিছত মাইকী মেথোন এজনী দেৱীৰ আগত কাঠ পুতি বন্ধা নিয়ম। আন আন গাহৰি, কুকুৰা আদিও মেথোনৰ দুইফালে বান্ধে। জয়জয়তে সোঁফালৰপৰা আহুতি দি আহি মপিন দেৱীৰ সমুখৰ মেথোনত আহুতি বন্ধ কৰি আকৌ বাওঁফালৰপৰা আহুতি দি আহে আৰু অৱশেষত মেথোন জনী কাটে। লগে লগে নাৰীসকলে ভঁৰালৰপৰা খাবলৈ অনা ধান (*দহিগিঞ্চি*) আদাৰে সৈতে মপিন দেৱীৰ সমুখত সজায়। দহিগিঞ্চি মেথোনৰ তেজেৰে বোলাই লৈ মপিন দেৱীৰ গাৰ অংশ বিশেষ একৰাই দহিগিঞ্চিত সুমুৱাই কাপোৰেৰে ঢাকি ঘৰলৈ লৈ আহে। সেইদিনাই গাঁৱৰপৰা গধূলি সকলোৱে আপং গোটায়।

দ্বিতীয় দিনা ঘৰে ঘৰে পাত পিঠা কৰি ডেৰেৰে সমুখত ঢাৰি পাতি জমা কৰে। সকলোবোৰ পিঠা মিহলি কৰি ঘৰে ঘৰে তাক ভাগ কৰি বিলায়। লগে লগে আৰম্ভ হয় - মেথোনৰ মাংস ভাগ কৰি বিলোৱা কাম (*হৰি টেঙনাম*)। এই দিনা ডেকা-গাভৰুৱে গালত পিঠাগুড়ি সানি আনন্দ উপভোগ কৰে।

তৃতীয় দিনাৰপৰা পাঁচ দিনলৈকে দণ্ডায়ে গাঁৱৰ প্রতি ঘৰতে পদার্পণ কৰে। অৱশ্যে কাৰোবাৰ ঘৰত যদি মানুহ মৰে নাইবা সাপে দংশন কৰে, তেনেহ'লে তেনে ঘৰত পদুলিৰপৰাই দণ্ডায়ে আশীর্বাদ দি গুছি যায়। দণ্ডাইৰ সৈতে ডেকা-গাভৰুঁতে ঘৰে ঘৰে নাচি বাগি যায়। ইয়াক কোৱা হয় - *মপিন শ্বনাম*। দণ্ডাই আৰু লগত যোৱা দলটোক লোকে পার্যমানে অভ্যর্থনা কৰা নিয়ম। এনেদৰে পাঁচ দিন অতিবাহিত হয়। দণ্ডায়ে বাঁহৰ চুঙাত অপ ভৰাই লৈ দেৱ-দেৱীৰ মুৰত ঢালি তেওঁলোকে লগত অনা সা-সম্পত্তিবোৰ গঞ্জালে এৰি *দিমি জামেৰলৈ* উভতি যাবলৈ অনুৰোধ জনায়। লগে লগে মপিন উৎসৱৰ সামৰণি পৰে। (ইং ১৯৬৭ চনত প্রকাশিত *মপিন* উৎসৱ স্মৃতিগ্রন্থৰ আধাৰত যুগুতোৱা)।

না. দা.

।। ম'হ যুঁজ ।।

আহোম যুগত ম'হ যুঁজ বেচ জনপ্রিয় আছিল। *দেওধাই অসম বুৰঞ্জীত* আছে : সমান গলধন ধৰা দুটা ম'হৰ নাকী সোলোকাই গঁৱালৰ ভিতৰত সুমুৱাই দি যুঁজ লগাই দিয়ে। ম'হে শিংমাৰি যুঁজ কৰে। পৰাজিত ম'হটো পলাই যায়; পিছত মানুহে তাক ধৰি আনে আৰু জিকা ম'হটো গঁৱালৰ ভিতৰতে নঙলা দি বান্ধি থয়। বান্ধিৰ নোৱাৰা যেন দেখিলে মানুহে তাক আগভেটি টঙনিয়াবলৈ ধৰে।

উজনি অসমত মাঘ বিহুত সাত দিনলৈকে ম'হ যুঁজ অনুষ্ঠিত হয়। কেতিয়াবা নাকীত ধৰিও ম'হ যুঁজোৱা দেখা যায়; পিছে সেইটো বৰ বিপদজনক। ম'হ যুঁজত ম'হ ঘাইল হয় - কেতিয়াবা তাৰ প্ৰাণো যায়।

না. দা.

।। মহৰম ।।

মহৰম মুছলমানসকলৰ এটি পৱিত্ৰ পৰ্ব। ইয়াক হিজৰী চনৰ প্ৰথম মাহ মহৰমৰ দহ তাৰিখত পালন কৰা হয়। মহৰম মাহৰ দহ তাৰিখটো এটি ইতিহাস প্ৰসিদ্ধ দিন। এই দিনাখন আল্লাহতালাই পৃথিৱী সৃষ্টি কৰিছে আৰু এই দিনাখনেই পৃথিৱী ধৱংস কৰিব। এই দিনাখনেই আদম (আঃ)ক সৃষ্টি কৰি এইদিনাই বেহেস্তত থাকিব দিছিল আৰু এইদিনাখনেই বেহেস্তৰপৰা বাহিৰ কৰি দিয়াত আৰম্ভ কৰি অসংখ্য ঘটনাৰাজি সংঘটিত হৈছিল। সৰ্বশেষ ঘটনা ঘটিছিল কাৰবালা প্ৰান্তত হৰজত হুছেইন (ৰাঃ) ৰ শ্বাহাদত সম্পৰ্কত। সেইদিনাখন ইউফ্ৰেটিছ নৈৰ (ফোৰাত নৈৰ) পশ্চিম প্ৰান্তৰ মৰুময় কাৰবালা প্ৰান্তৰত মুছলমানসকলৰ শেষ নবী হজৰত মহম্মদ (দঃ) ৰ অতিশয় মৰমৰ নাতিয়েক হজৰত ইমাম হোছেইন (ৰাঃ) তেওঁৰ বহুতো আত্মীয়স্বজন আৰু অনুচৰসকলৰ সৈতে দামস্কৰ অধিপতি এজিদৰ কুটিল চক্ৰান্তত পৰি এই চক্ৰান্ত আৰু কঠোৰ অত্যাচাৰগ্ৰস্ত হৈ যুদ্ধ ক্ষেত্ৰত পানীৰ অভাৱত পৰে। গ্ৰীষ্মকালৰ প্ৰচণ্ড সূৰ্যৰ তাপত তিনিদিন ভোকে-পিয়াহে থাকি পুত্ৰ, কন্যা আৰু আত্মীয়-স্বজনৰ লগত প্ৰাণ বিসৰ্জন দি শ্বহীদ হয়।

কাৰবালা মৰু প্ৰান্তৰৰ এই হৃদয়বিদাৰক নিষ্ঠুৰ হত্যাকাণ্ড এই দুনিয়াৰ মুছলমান সকলৰ অন্তৰত এইদৰে এতিয়াও জাগ্ৰত হৈ আছে। প্ৰতি বছৰে সেই কৰুণ স্মৃতিয়ে প্ৰতিগৰাকী ধাৰ্মিক মুছলমানৰ অন্তৰ ব্যথিত কৰি তোলে। ইমাম হোছেইনৰ (ৰাঃ) আত্মত্যাগ, শয়তান শক্তিৰ ওচৰত নতি স্বীকাৰ নকৰাৰ অনমনীয় মনোবৃত্তি আৰু জাতিৰ কাৰণে হাঁহিমুখে শ্বহীদ হোৱা এইসমূহ গুণত মুগ্ধ হৈ তেওঁৰ অমৰ আত্মাৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা নিবেদন কৰে আৰু এই আদৰ্শত অনুপ্ৰাণিত হয়।

মহৰম চান্দন ন আৰু দহ তাৰিখত মুছলমান লোকসকলে নফল ৰোজা ৰখা, দহ তাৰিখত (আচুৰাৰ দিনাখন) দুখীয়া মুছলমানক দান কৰা, তৃষ্ণাতুৰক পানী খাবলৈ দিয়া, ভোকাতুৰক আহাৰ খাবলৈ দিয়া, কাপোৰ-কানি নথকা লোকক কাপোৰ দিয়া, কাৰবালা প্ৰান্তৰত শ্বহীদ হোৱা লোকসকলৰ আত্মাৰ সদগতি কামনা কৰা, দুখীয়াক মৰম কৰা, মাজ নিশালৈ কোৰান পাঠ কৰা নফল নামাজ পঢ়া আদি নেকীৰ (পুণ্যৰ) কাম।

প. আ.

।। মহালয়া ।।

আহিন মাহৰ অমৱস্যা তিথিটো সাধাৰণতে মহালয়া ৰূপে পৰিচিত। এই তিথিত পিতৃ পুৰুষৰ শ্ৰাদ্ধ-পাৰ্বণ অথবা তৰ্পণ কৰা ৰীতি ৰঘুনন্দনৰ *তিথিতত্ত্ব* কথিত হৈছে। আগতে আহিন মাহৰ গোটেই কৃষ্ণপক্ষটোতে শ্ৰাদ্ধ কৰাৰ নিয়ম আছিল। বৰ্তমানে সি তৰ্পণত বৈছেগৈ। এই কৃষ্ণপক্ষৰ নামান্তৰ হ'ল পিতৃপক্ষ অথবা মহালয় অৰ্থাৎ পিতৃ-পুৰুষৰ উৎসৱৰ আধাৰ। কোনোৱে যদি কিবা অসুবিধাবশতঃ মহালয়ৰ কালত শ্ৰাদ্ধ পাতিব নোৱাৰে,

তেনেহ'লে দীপান্বিতাৰ অমাৱস্যা তিথিতেই সেই শ্রাদ্ধ ভাগ সম্পন্ন কৰিবলৈ গোবিন্দানন্দই *ৱৰ্ষক্রিয়া* কৌমুদীত নির্দেশ দিছে। এই পৱিত্র তিথিত পিতৃ পুৰুষসকলে যমলোক এৰি মর্ত্যলোকলৈ আহে আৰু নিজালোকলৈ প্রত্যাৱর্তন কৰেহি। সেইবাবে প্রত্যাৱর্তনৰ কালত আকাশ-মার্গত উল্কা দানৰ ব্যৱস্থা কৰা বাঞ্ছনীয়। কোনো কোনো পণ্ডিতৰ মতে মহালয় শব্দৰপৰাই মহালয়াৰ উদ্ভৱ। আন কোনোৱে ইয়াৰ অর্থ কৰিছে গয়া।

না .দা.

।। মহোহো বা মহখেদা উৎসৱ ।।

নামনি অসমত প্রচলিত এটি লোক উৎসৱ হৈছে মহোহো বা মহখেদা উৎসৱ। এই উৎসৱ আঘোণী পূর্ণিমাত উদ্‌যাপন কৰা হয়। মহোহোত গধূলি গাঁৱৰ চেমনীয়া ল'ৰা আৰু ডেকাই কেবাটাও দলত বিভক্ত হৈ হাতত টোকোন বা লাঠি লৈ মানুহৰ চোতালে চোতালে গৈ ঘূৰি ঘূৰি কিছুমান গীত গায়। এই গীতবোৰক মহোহো গীত বোলে। এই উৎসৱত গোৱা কিছুমান গীত পৱম্পৰাগতভাৱে জনসাধাৰণৰ মুখে মুখে চলি আহিছে। প্রতিঘৰ মানুহৰ চোতালত ল'ৰা বা ডেকাবিলাকে ৱৃত্তৰ আকাৰত ঘূৰি ঘূৰি মহোহো গীতবোৰ গায়। এই গীত প্রথমে এজনে লগাই দিয়ে আৰু তাৰ পিছতহে বাকীবিলাকে ধৰে। টোকোন বা লাঠিৰে ঠনৰ ঠনৰকৈ শব্দ কৰি গোৱা মহোহো গীতৰ নমুনা এনেধৰণৰ -

(মহৌ হৌ মহৌ হৌ) মহ'হো মহ'হো। মহ খেদ্‌বা টোকান লৌ।।

মহে বোলে মৰলু দে। টেপৰ পুৰা খালু দে। ইত্যাদি

মহ খেদা গীতবোৰ গালে মহবোৰ ভয়ত আঁতৰি যায় বুলি কোৱা হয় আৰু লগতে গৃহস্থক আশীর্বাদ দি চাউল-পইচা লোৱা হয়। লোকবিশ্বাস মতে মহোহো উৎসৱৰ পিছত মহবোৰ লাহে লাহে কমি নাইকিয়া হয়। মহ খেদোতাসকলে যি চাউল বা পইচা পায়, সেই চাউল-পইচাৰে পিছত সকলোৱে লগ লাগি ভোজ-ভাত খায়।

আঘোণ মাহত অনুষ্ঠিত মহোহো উৎসৱ গাঁৱৰ গৱখীয়া আৰু চেমনীয়া ল'ৰাবোৰৰ আনন্দময় উৎসৱ। এই উৎসৱত গোৱা গীতক 'ভাল হওক দিয়া' বা *ভাওল দিয়া গীতো* বোলা হয়। এই গীতবোৰৰ লগত উজনিৰ *হুঁচৰি গীত*, গোৱালপাৰাৰ *এউৰিমগা গীত* আৰু বাস্কা অঞ্চলৰ *বাম্বোল পিটা গীতৰ* কিছু সাদৃস্য আছে। নামনি অসমৰ ভিন্ ভিন্ অঞ্চলত প্রচলিত মহোহো গীতবোৰ প্রায় একে ধৰণৰ; কেৱল ঠাই বিশেষে দুই-চাৰিটা শব্দ, পদ আৰু সুৰৰ ক্ষেত্রত কিছু অমিল লক্ষ্য কৰা যায়। আঘোণী পূর্ণিমাৰ প্রাণময় উৎসৱ মহোহো বা মহখেদা অজনজাতিসকলৰ লগতে জনজাতীয় লোকসকলৰ মাজতো আদৰণীয়।

বি. ভ.

।। মাইকুচুম্‌ফাই ।।

উত্তৰ পূর্বাঞ্চলৰ আইতন, খাম্‌টি, খামায়াং; ফাকে আৰু টুৰুংসকলে পালন কৰা, আগ্নিপূজাক কেন্দ্র কৰি গঢ়ি উঠা এটি পৱিত্র লোক উৎসৱ হৈছে মাইকুচুম্‌ফাই। ভগৱান বুদ্ধই মহানির্বাণ লাভ কৰা মাঘৰ পূর্ণিমা তিথিত (বৌদ্ধ পৰিভাষাত 'আয়ু সংস্কাৰ বিসর্জন') এই উৎসৱ পালিত হয়। টাই ভাষাত মাইকুচুম্‌ফাই অর্থ হ'ল-*মাই* মানে কাঠ বা খৰি, *কু* মানে জাপি থোৱা

দ'ম, *চুম* মানে সংযোগ কৰা আৰু *ফাই* মানে অগ্নি। অৰ্থাৎ জাপি থোৱা খৰি বা মেজিত অগ্নি সংযোগ কৰা উৎসৱ। এই উৎসৱৰ মেজি (*মাইকু*) টোৱেই আকৰ্ষণৰ কেন্দ্ৰ বিন্দু। উৎসৱলৈ কেইসপ্তাহমান থাকোঁতেই গাঁৱৰ ল'ৰা-ছোৱালী ডেকা-গাভৰুৱে দল বান্ধি *মাইকু* সাজিবৰ বাবে ওচৰৰ হাবিৰপৰা কাঠ (সাধাৰণতে মাইফাক বা বগা উদাল কাঠ) সংগ্ৰহ কৰি আদি বৌদ্ধবিহাৰৰ চৌহদত শুকুৱাবলৈ আৰম্ভ কৰে। তাৰ পিছত এটীয়া মুৰত বোৱা কলপটুৱাৰ কৌশলপূৰ্ণ বেদী এখনৰ ওপৰত প্ৰায় ন-দহ মিটাৰ ওখকৈ দীঘল বাঁহ চাৰিকোণীয়াকৈ সাজে। দুডাল দুডালকৈ একেলগে পুতি তাত নিৰ্দিষ্ট জোখত কাটি লোৱা খৰিবোৰ তৰপে তৰপে জাপি যায়। মাইকুটোৰ ওপৰৰ অংশ খেৰেৰে ছোঁৱা হয়। ইয়াৰ তল আৰু ওপৰৰ অংশ কিছু চিঞৰা, মাজটো কিছু উঠঙা-দেখিবলৈ ঠিক মাকোটোৰ দৰে। ওখ মেজিটো হালি নপৰিবলৈ মেজিটোৰ ওপৰ অংশৰপৰা চাৰিওফালে মাটিত পুতি থোৱা খুঁটিলৈ তিনি-চাৰিডালে ৰচী সংযোগ কৰা হয়। নানা ৰঙৰ ফুলেৰে মেজিটো সজাই তোলা হয়। কেঁচা বাঁহৰ হিলৈ আৰু পানী হিলৈও সেইটোত ভৰাই দিয়া হয়। সন্ধিয়াৰ লগে লগে গাঁৱৰ সকলোৱে মাইকুতলীলৈ আহি ধূপ-ধূনা, মমবাতি আদি জ্বলায়। তাৰ পিছত ভিক্ষু সমন্বিতে গাঁৱৰ ৰাইজে ধৰ্মীয় ৰীতিৰে ভগৱান বুদ্ধৰ নামত মাইকুটো উছৰ্গা কৰে। গাঁৱৰ পাঠকজনৰ উদ্যোগত সমবেত ৰাইজে বিধি অনুসাৰে স্তোত্ৰ- মন্ত্ৰ পাঠ কৰে আৰু ভিক্ষুৱে গাঁৱৰ মংগল কামনা কৰি মংগল সূত্ৰ গায় আৰু শীল প্ৰদান কৰে। টুকৰসকলে এক বিশেষ ধৰণৰ চিলাৰ (বংফাই) দ্বাৰা এই উৎসৱত আকাশবস্তিও জ্বলায়। ইয়াৰ পিছত ডেকাসকলৰ বাদে বাকী লোকসকল ঘৰমুৱা হয়। ডেকাসকলে মাইকুথলীত চাউ আলং, কা-নামৰেন, কামেং বি, কাফি আদি নৃত্য প্ৰদৰ্শন কৰে। তেওঁলোকে গোটেই ৰাতি উজাগৰে থাকি মেজিটো ৰখে আৰু দোকমোকালিতে সকলোৱে গা-পা ধোৱে। তাৎপৰ্যপূৰ্ণ যে পূৰ্বতে ওলোমাই থোৱা এডাল ৰচীত বিশেষ কৌশলেৰে জুই শিখা বান্ধি দি মাইকুৰ শীৰ্ষ ভাগতহে অগ্নি সংযোগ কৰা হয়। বিভিন্ন পিঠা-পনাৰ উপৰি পুৱতি নিশাতে উঠি জীয়াৰী-বোৱাৰীয়ে প্ৰস্তুত কৰা এক বিশেষ ধৰণৰ খিচিৰি (*খাওয়াকুক*) এই উৎসৱ- এটি উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য। বিভিন্ন শাক-পাচলি, আলু -কচু, মাটিমাহ, তিল লাইশাক, পিঁয়াজ, ধনিয়া, কাঠ-আলু, আদা, জলকীয়া, শুকান মাছ-মাংস আদি একেলগে ৰান্ধি *খাওয়াকুক* প্ৰস্তুত কৰে। পুৱাতে ইঘৰে-সিঘৰক এই খিচিৰি দিয়াটো ধৰা-বন্ধা নিয়ম। ই বছৰটোৰ সৰ্বৰোগৰ মহৌষধ ৰূপে ক্ৰিয়া কৰে বুলি এওঁলোকে বিশ্বাস কৰে। মূল উৎসৱৰ দিনা বিহাৰত সকলো ৰাইজ একত্ৰিক বৌদ্ধৰীতিৰে শীল ব্ৰতাদি পালন কৰে।

পা. দ..

।। মাকো ।।

শিপিনী হৈ জন্ম লোৱা অসমীয়া জীয়াৰী-বোৱাৰীৰ তাঁতশালখনি যেনে মৰমৰ, মাকোটোও তেনেকৈ মৰমৰ। নহ'লেনো বিহুৰতীয়ে গায় নে ' অতি চেনেহৰ মুগাৰে মহুৰা, অতি চেনেহৰ মাকো।' তাঁত বওঁতে সুতাত মহুৰা ভৰাই বাণিসূতা চলোৱা যতনৰ নাম মাকো (সং মক্ক)। ইয়াৰ ভাগ দুটা ঃ চৰিয়া মাকো আৰু ফলীয়া মাকো। বিহুগীতত 'কলীয়া নাহৰৰ মাকো' আৰু 'হাতীদাঁতৰ মাকো'ৰ উল্লেখ আছে। নাওৰ দৰে দুমুৰ জোঙা চাৰিশিৰীয়া মাকোৰ মাজ ভাগ

খুলি (মাকো বাকচ) তাত শলা লগাই সূতাৰ মহুৰাটো বাখি কাপোৰ বোৱা হয়। বিহুগীতৰ ভিন্ন কলিত মাকোৰ উল্লেখ আছে – 'বহো তাঁতৰ শালত চকু আলিবাটত ঘনে মাকো সৰি পৰে।' 'মাকোৰ ঘিট্ ঘটনি গামখাৰুৰ বাজনি।' 'মাকো মাৰ' (ঘনাই অহা-যোৱা কাৰী, 'মাকো যেন চলন ফুৰন হ' (চঞ্চল আৰু ক্ষিপ্ৰ স্বভাৱৰ হ) প্ৰভৃতি মাকোৰ গইনা লৈ সৃষ্টি হোৱা খণ্ডবাক্য আজিও প্ৰচলিত। ইয়াক লৈ সাঁথৰবো সৃষ্টি নোহোৱাকৈ থকা নাই। যেনে ক. দুইফালে ঢাপ /মাজে মাজে যায় কাৰ্শলা সাপ।' খ. আলিৰ মূৰত জেঠীৰ বাঁহ / পুৱাই ট্ৰিক ট্ৰিক কৰে /ৰজাৰ পুতেক বন্দীত পৰি /ঘনে অহা যোৱা কৰে।।' আদি।

না. দা.

।। মচুপ।।

অৰুণাচল প্ৰদেশৰ আদি জনজাতিৰ ডেকাচাংবোৰ *মচুপ* নামেৰে পৰিচিত। বাঁহ, বেত আৰু কাঠেৰে সজা মচুপবোৰ প্ৰায় ডেৰ মিটাৰ উচ্চ চাং এখনৰ ওপৰত নিৰ্মিত হয়। মচুপত উঠিবলৈ বাঁহ অথবা কাঠেৰে সজা এখনি খটখটি থাকে। প্ৰতিখন গাঁৱৰ এমূৰত পাহাৰৰ দাঁতিত সজা মচুপবোৰ দীঘলে প্ৰায় পয়চল্লিশ মিটাৰ আৰু বহলে ন মিটাৰ। দুচলীয়া ঘৰটো কৌ পাতেৰে চাৰনি দিয়া আৰু দুয়োখন চাল দুয়োমূৰে গাধৈত লগোৱা। বাকী মূৰ দুটা বতাহ-বৰষুণ বাধা দিবলৈ কৌ পাতেৰে ঢাকি দিয়ে। মচুপৰ প্ৰৱেশ দ্বাৰ এটাই। কমেও দহ বছৰীয়া ল'ৰাহঁতৰ বাসস্থলী মচুপৰ খুঁটাত বিভিন্ন জীৱ-জন্তুৰ ভাস্কৰ্য কটাৰ উপৰি বাঘ, ঘোং আদিৰ মূৰ, হাড়, শিং, নখ প্ৰভৃতিও প্ৰদৰ্শনীৰ বাবে সজাই থোৱা চকুত পৰে। ইয়াত থকা একাধিক মৰোমত ডেকাইঁতে জুই পুৱায়। মৰোমৰ ওপৰত সজা চাঙত চিকাৰ কৰি অনা জীৱ-জন্তুৰ হাড়-মূৰ সংৰক্ষণ কৰাটো নিয়ম। মৰোমৰ উপৰি তাত এখন প্ৰধান জুহাল থাকে। *ৰ'মচ'ম* নামেৰে পৰিচিত সেইখনত গাঁৱৰ বয়োজ্যেষ্ঠসকলৰ উপৰি দুৰ্বল লোকসকল গোট খায় আৰু ৰাতি শোৱে। মৰোমৰ দায়িত্বত থাকে গাঁৱৰ বয়োজ্যেষ্ঠ যুৱকসকল। তেওঁলোকেই অপৰাধী যুৱকৰ বিচাৰ কাৰ্য সম্পাদন কৰে। 'কৃষিকাৰ্য, ৰণবিদ্যা, চিকাৰ, গৃহনিৰ্মাণ, গ্ৰাম্য উন্নয়ন, গাঁও নিৰাপত্তা, সমবায় পদ্ধতি আৰু সামাজিক উন্নতিৰ লেখীয়া এশ একুৰি বিদ্যাশিক্ষা ডেকাচাঙ *মচুপত* প্ৰতিফলিত হয়।'

(*অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকাৰ* ৩৭বৰ্ষৰ দ্বিতীয় সংখ্যাত প্ৰকাশিত লোকেশ্বৰ গগৈৰ 'অসম জনজাতিসকলৰ ডেকা চাং অনুষ্ঠান'ৰ পৰা যুগুতোৱা।)

না. দা.

।। মাঝি সম্প্ৰদায়ৰ জাৰী পাল্লা।।

মাঝি বুলি প্ৰকৃততে কোনো জাতি বা সম্প্ৰদায় নাই। এওঁলোকক চাওতাল বুলি জনা যায়। অসমত এই সম্প্ৰদায়ৰ লোক প্ৰায় দুই লাখ মান। অসমৰ গোৱালপাৰা, গোলাঘাট, যোৰহাট, শিৱসাগৰ আৰু ডিব্ৰুগড় আদি জিলাত এই লোকসকল বসতি স্থাপন কৰি আছে। প্ৰত্যেক খন গাঁৱতে মাঝি সম্প্ৰদায়ৰ এজন গাওঁবুঢ়া থাকে। তেওঁক *মাঝিবুঢ়া* বুলি কোৱা হয়। এই *মাঝিবুঢ়া* এজনে গাঁৱৰ সামাজিক নীতি-নিয়ম, আইন-শৃংখলা আদিৰ ৰক্ষক। তেওঁৰ পৰামৰ্শ মতে চলা লোক সকলক *মাঝি* বুলি কোৱা হয়।

মাঝি সম্প্রদায়ৰ নতুন মিতিৰ হোৱা পদ্ধতিতোক *জাগী পাঞ্জা* বোলে। এই নীতিটো অতীতৰেপৰা চলি আহিছে। ইয়াত নাৰী স্থান পুৰুষতকৈ তলত আছিল যদিও বহুক্ষেত্ৰত নাৰীসকলে স্বাধীনতা লাভ কৰিছিল। মহিলাসকলে ঘৰুৱা কাম-কাজৰ উপৰি কৃষি কামতো পুৰুষসকলক সমানে সহায়-সহযোগ কৰিছিল। ল'ৰা-ছোৱালীয়ে নিজে নিজৰ পছন্দ মতে বিয়া পতাৰ স্বাধীনতা আছিল। এওঁলোকে অভিভাৱকৰ সম্মতি অবিহনে পলাই গৈও বিয়া পাতিছিল। এইদৰে পলাই যোৱাৰ পিছত নতুনকৈ মিতিৰ হোৱা সামাজিক নীতিটোকে *জাগী পাঞ্জা* বোলা হয়। কিংবদন্তি মতে বহুকাল আগতে জাগী পাঞ্জা যৰ কঠোৰ সামাজিক নাতি আছিল। সময় পৰিৱৰ্তনৰ লগে লগে আৰু সমাজত শিক্ষিতৰ সংখ্যা বৃদ্ধি পোৱাত এই নীতি-নিয়ম কিছু শিথিল হয়। বৰ্তমান জাগী পাঞ্জাৰ দিনা কন্যাঘৰৰ লোকসকলে দৰা ঘৰৰ পদুলি পোৱাৰ লগে লগে ছোৱালী পলুৱাই নিয়া খং দমাবলৈ দৰাৰ ভৰিত কাঁড়বিদ্ধ কৰাৰ পৰিৱৰ্তে সামাজিক নীতি অনুসৰি দৰাৰ ঘৰৰ পদুলিত বান্ধি থোৱা মাইকী ছাগলীজনীৰ ভৰিত ধনু মাৰি কাঁড়বিদ্ধ কৰে। কাঁড়বিদ্ধ ছাগলীজনীৰ তপিনা কাটি কইনা ঘৰৰ লোকে গাঁৰলৈ লৈ আনি সেই মাংসৰে ভোজ ভাত খায়। এই নিয়ম অনুযায়ী বৰ্তমানে দৰা-কন্যাৰ ঘৰৰ লোকসকলে দুয়োপক্ষই ঠিক কৰি থোৱা তাৰিখ অনুসৰি দৰাৰ ঘৰলৈ যায়। দৰাৰ ঘৰৰ পদুলি পোৱাৰ লগে লগে কন্যা পলুৱাই নিয়াৰ খং দমাবলৈ পদুলি মুখত থোৱা মাটিৰ কলহটো ভাঙি পেলায়। তাৰ পিছত পাকঘৰৰ ভিতৰলৈ গৈ পাকঘৰৰ চৌকাটো ভাঙি পেলোৱা নিয়ম। পিছত পুনৰ নতুনকৈ চৌকা সাজি সেই চৌকাত ছাগলী মাৰি ভোজ ভাত খায়। সকলোৱে আনন্দ মনে নতুন মিতিৰ হোৱা ভোজ ভাত খাই দুয়োপক্ষই দিন বাৰ ঠিক কৰি দৰা-কন্যাক সামাজিক নীতি অনুসৰি বিয়াখন পাতি দিয়ে।

প. পা.

।। মাটি আখৰা ।।

সত্ৰীয়া নৃত্যৰ বাবে মাটি আখৰা অপৰিহাৰ্য। ইয়াৰদ্বাৰা শৰীৰটো নাচৰ উপযোগী হোৱাৰ লগতে বিভিন্ন ভংগি শুদ্ধভাৱে দিয়াত সুবিধা হয়। তদুপৰি সত্ৰীয়া নাচৰ বেলা শাস্ত্ৰীয় নৃত্য কলাৰ অভিনয় হস্তত আৰম্ভ কৰি ৰণলৈকে বিশেষ শিক্ষা নিদিলেও এই মাটি আখৰা শিকিয়ে ধ্ৰুপদী নৃত্যৰ সৰহখিনি কথা জানিব পাৰে। মাটি আখৰাৰ আৰম্ভণি অংশটো এনেধৰণৰ : শিকাজনে পেট তললৈ পেলাই সোঁফালে গাল কাটি কৰি বাহুৰ সমানে হাত দুখনি মেলি লৈ ভৰি দুখনো সমানে সম্প্ৰসাৰিত কৰি আঁঠুৰ তলচোৱা আনি গেৰোহাত লগাব লাগে। গুৰুৱে তাৰ পিছত সোঁ ভৰিৰে বাহুৰপৰা ক্ৰমে তপিনালৈকে গচকি দি গাটো শিথিল কৰি দিয়ে। মাটি আখৰাৰ শিক্ষা সম্পূৰ্ণ হোৱাৰ পিছত শিকাৰুক সৰল নাদু-ভংগিৰ আখৰা দিয়াটো নিয়ম। প্ৰত্যেক সত্ৰৰে মাটি আখৰাৰ সংখ্যা ভিন্ ভিন্। ড° মহেশ্বৰ নেওগে কমলাবাৰী সত্ৰৰ মণিৰাম দত্ত বায়ন মুক্তিয়াৰ দেৱৰপৰা ৪৪ টা মাটি আখৰাৰ বৰ্ণনা লৈছিল। সিবোৰৰ কেইটামান হ'ল - বহি মুৰুকা, থিয়-মুৰুকা, ওৰা (ওৰা দুবিধ - মতা ওৰা আৰু মাইকী ওৰা), ওৰাত বহা, ওৰা-চটা, খৰ, লুটিখৰ, তমাল-মোচৰা, ভাৰ-ভগা, হাত পকোৱা,

ম'ৰাই পানী খোৱা, বাঘ-জাপ আদি। শ্ৰীনাৰায়ণ চন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে *সত্ৰীয়া সংস্কৃতিৰ স্বৰ্ণৰেখাত* সত্তৰখন মাটি আখৰাৰ লেখ দিছে। তাৰে কেইখনমানৰ নাম হ'ল - ওৰা, ওৰাত বহা, ওৰাত গেৰোৱা লগোৱা, ওৰা চটা, ওৰাত জাপ, খৰ লুটি খৰ, চিতখৰ, চিতা পাক, গোৰপাক, উঘা পাক, চেৰেকি পাক, কাতি পাক, উৰপাক, টুকুৰা পাক, আকল পাক, শাৰীপাক, মাইকীপাক, ভেকোলা জাপ, বাঘ জাপ আদি।

সত্ৰীয়া ভাষাত ব্যৱহাৰ হোৱা মাটি আখৰাক ভৰত-নাট্য শাস্ত্ৰত বৰ্ণিত এশ আঠ বিধ কৰণেৰে বিজাব পাৰি।

না. দা.

।। মাটিফুটা দেৱালয়ৰ সুঁৰৰি মহোৎসৱ ।।

মাটি ফুটা দেৱালয় ৰৱদুৱাৰ মৌজাৰ সকলো জাতি-উপজাতিৰ আদৰৱ ধৰ্মীয় অনুষ্ঠান। আজিৰপৰা এশ বছৰ আগতে বাথা নদীৰ দাঁতিত অৱস্থিত মদনপুৰ গাঁৱত জীৱৰ মুক্তিৰ অৰ্থে ভগৱানে মাটি ফুটি আৰিৰ্ভাৱ হয়। এহাল বুঢ়া-বুঢ়ীৰ ঘৰত মাটি ফুটি আৰিৰ্ভাৱ হোৱা ভগৱানৰ বিগ্ৰহ মদনপুৰ গাঁৱত স্থাপন কৰা হয়। তেতিয়াৰপৰা গাঁৱৰ নামৰ লগত সংগতি ৰাখি বিগ্ৰহ স্থাপন কৰা দেৱালয়ৰ নাম মদনমোহন মাটিফুটা দেৱালয় ৰখা হয়। দেৱালয়খনত উদ্‌যাপন কৰা উৎসৱ-পাৰ্বণসমূহৰ ভিতৰত দৌলৰ লগত সংগতি ৰাখি পিছ দিনা সমগ্ৰ ৰৱদুৱাৰ ৰাইজৰ উপস্থিতিত পালন কৰা সুঁৰৰি উৎসৱ-দক্ষিণ কামৰূপৰ ভিতৰতে একক আৰু অনন্য লোক উৎসৱ ৰূপে সৰ্বজন বিদিত। জনসমুদ্ৰৰ মাজত উদ্‌যাপন কৰা এই উৎসৱে মহোৎসৱলৈ গতি কৰাটোৱে প্ৰমাণ কৰে ইয়াৰ জনপ্ৰিয়তা। বহাগ মাহৰ পহিলা তাৰিখৰপৰা আৰম্ভ কৰি গোটেই মাহটো জুৰি দক্ষিণ কামৰূপত সঁৰি উৎসৱ উদ্‌যাপন কৰা হয়-হোম-যজ্ঞত, দধিমথন, বাৱগোপাল আৰু গোসাঁই অস্থায়ী থাপনাত সজাই পৰাই ৰাখি। মটি ফুটা দেৱালয়ৰ সুঁৰৰি মহোৎসৱ ইবোৰৰপৰা পৃথক। ইয়াত প্ৰথমে মাটি ফুটা দেৱালয়ৰ বিগ্ৰহ দৌলৰপৰা গায়ন বায়ন সমন্বিতে নমাই আনি মুকলি পথাৰত সজোৱা অস্থায়ী আসনত স্থাপন কৰা হয়। ইয়াৰ পিছতে ৰৱদুৱাৰৰ ১০১ খন গাঁৱৰ নিজৰ নিজৰ বিগ্ৰহ অনা হয়। চৌদিশৰপৰা ঢুলীয়া-কালীয়া, বেণুপার্টি, আৰু গায়ন-বায়নে বিভিন্ন বাদ্য পৰিৱেশন কৰি আকাশ বতাহ নিনাদিত কৰি সুঁৰৰি থলীলৈ গোসাঁইসহ আহে আৰু নিজৰ নিজৰ গোসাঁই বেদীত স্থাপন কৰে। ৰৱদুৱাৰৰ উপৰি দূৰণিৰ পৰা অহা ভক্তপ্ৰাণ ৰাইজৰ এই মহামিলন জনসমুদ্ৰত পৰিণত হয়। এই অপূৰ্ব দৃশ্য নেদেখিলে কল্পনা কৰিব নোৱাৰি। গোসাঁই অস্থায়ী বেদীত স্থাপন কৰাৰ পিছত ৰাইজ একত্ৰিত হৈ মুখামুখিকৈ বহি পৰে। ইয়াৰ পিছতে ৰৱঢোল, ৰজাঢোল, গায়ন-বায়ন, বেণুপার্টি সকলোৱে বিভিন্ন নৃত্যভংগীমাৰে নিজৰ নিজৰ সংস্কৃতি প্ৰদৰ্শন কৰে। এই অপূৰ্ব আৰু মোহনীয় দৃশ্যই দৰ্শকক আপ্লুত কৰে। এটা সময়ত বাদ্যযন্ত্ৰ, নৃত্য আদিৰ অন্ত পৰে আৰু জনতাই নিজৰ মনোবাঞ্ছা পূৰণৰ কাৰণে মহাপ্ৰভুৰ নামত মিঠাতেল উছৰ্গা কৰে। এই জনসমুদ্ৰৰ কোলাহল কিন্তু কোনো সংকেত নোহোৱাকৈ বন্ধ হয়— যেতিয়া ৰাইজে একত্ৰিত হৈ মহাপ্ৰভুৰ ওচৰত আঁঠু লয়। ৰাজহুৱা আঁঠুলোৱা সেৱা পৰ্বৰ লগে লগে সুঁৰৰি মহোৎসৱৰ সামৰণি পৰে।

ধ.ৰ.

।। মাটিৰ শিল্প ।।

অসমৰ মাটিৰ শিল্পৰ ইতিহাস দীৰ্ঘদিনীয়া। ধাতৰ শিল্পই গা কৰি উঠাৰ পূৰ্বে মৃৎ শিল্পই বিকাশ লাভ কৰাটো ঐতিহাসিক সত্য। এটা কালত নিত্য-নৈমিত্তিক কৰ্মত ব্যৱহাৰ কৰা সমস্ত সম্ভাৰকে মাটিৰে সাজি উলিওৱা হৈছিল। হীৰা আৰু কুমাৰ সম্প্ৰদায়ৰ লোকে মৃৎশিল্পৰ সম্প্ৰসাৰণত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লোৱাটো উল্লেখযোগ্য। আহোম আৰু কছাৰী ৰাজ্যত ইটা নিৰ্মাণ কৰা শিল্পই প্ৰতিপত্তি লাভ কৰিছিল। কিছুমান ইটা উকা, আন কিছুমান অলংকৃত। জীৱ-জন্তু, চৰাই-চিৰিকতি, দেৱ-দেৱী আৰু মানুহৰ মূৰ্তি কেঁচাতে কাটি তাক পুৰিলে দেখাত সুন্দৰ হৈ পৰে। তেতিয়া সিবোৰ সাধাৰণ ইটাৰ পৰা গৈ টেৰাকটা ভাস্কৰ্যত পৰিণত হয় গৈ। জয়সগৰৰ ঘনশ্যাম দ'লত আৰু কামাখ্যাৰ এটি মন্দিৰত ভালে সংখ্যক টেৰাকটা ভাস্কৰ্য আজিও বিদ্যমান। টি. দি. মেস্বার্ট চাহাবে মধ্যযুগৰ অসমৰ ইটাক মেনাম নৈৰ উপত্যকাত থকা ইউঠিয়া ৰাজ্যৰ ইটাৰে অবিকল বুলি মন্তব্য দিছে। মধ্যযুগত ইটা ৰঙীন আৰু অধিক কঠিন কৰিবলৈ জোকৰ তেজ ঘঁহি দিয়াটো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। আহোম যুগত মাটিৰে নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল নলা (পাইপ) আৰু পকী নাদৰ পাট। মাটিৰ পাত্ৰ নিৰ্মাণ কৰিবলৈ স্থান বিশেষত প্ৰাপ্ত বিশেষ ধৰণৰ মাটিৰ প্ৰয়োজন। এই মাটি ১২০-৬০ চেণ্টিমিটাৰ তলৰপৰা আনি বালি মিহলাই একোটা মাটিৰ নিৰত সাজি চাক অথবা হাতেৰে বিভিন্ন ব্যৱহাৰ্য সামগ্ৰীৰ চাক্ষুস ৰূপ দিয়া হয়। ইয়াৰ পিছত চাৰি-পাঁচ দিন ৰ'দত শুকাই লৈ কিছুমান পাত্ৰৰ গাত ৰং কৰা প্ৰয়োজন। উকা পাত্ৰও নথকা নহয়। ৰ'দত শুকোৱা পাত্ৰসমূহ *পাগহেলীত* চৌবিশ ঘণ্টা দহন কৰিব লাগে।

মৃৎশিল্পত ব্যৱহাৰ কৰা সঁজুলিৰ ভিতৰত আফৰী, এথালি, কোৰ, গায়ন, চাক, চোচনী, দান শিল, পিতুন, পেঘালি, মাটি অনা নাও বা ঠেলা আৰু হাত শিল প্ৰধান।

মাটিৰে নিৰ্মিত দ্ৰব্যসম্ভাৰৰ ভিতৰত কটা, কপৌ চাকি, কলহ, কাঁহি-বাতি, খোল, গছা চাকি, গাগৰী, গ্লাচ, ঘট, চৰু, চিলিম, জকা, টাৰি, টিপা, টেকেলি, টেজেৰি, ঢোল, দবা, দুৰণি, ধূপদানি, নদীয়াটো, নাও (এনে নাও এখনি গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় চৌহদত উদ্ধাৰ হৈছে), পুতলা, ফুলদানি, বান, ভুৰুকা, ভেতুৰা, মঠিয়া, মাদী, মৃদংগৰ খোলা, মুটকী, শৰাই, সানেকী আদি প্ৰধান।

না. দা.

।। মাদল।।

আনদ্ধ বাদ্যযন্ত্ৰ মাদল শব্দটো সংস্কৃত মার্দল শব্দৰপৰা অহা। দীঘলীয়া মৃদংগ অথবা ঢোলকৰ দৰে এই বাদ্য বিধ প্ৰায় সত্তৰ-পয়সত্তৰ ছে. মি. দৈৰ্ঘৰ গোটা কাঠ এডাল খুলি দুয়োফালে গৰুৰ চামৰাৰে ছোৱাই মাদল বাদ্যটি সজা হয়। ইয়াৰ এফালৰ ডাঙৰ মুখখন প্ৰায় পয়চল্লিছ ছে. মি. ব্যাসৰ আৰু আনফালৰ সৰু মুখখন প্ৰায় ত্ৰিশ ছে. মি. মান ব্যসৰ। মুখ দুখনত লগোৱা চামৰা দুখন ৰৱতিৰ সহায়ত টনাটনি কৰি বন্ধা। তদুপৰি দুয়োখন চমৰাৰ মাজভাগত ঘৃৱণীয়াকৈ ঘুণ লগাই বজোৱা হয়। জনজাতিসকলৰ মাজত বহুলভাৱে প্ৰচলিত মাদল মহাৰাজ বিশ্বসিংহৰ ৰাজ অভিষেকৰ কালত কছাৰীসকলে বজোৱাৰ উল্লেখ *দৰং*

ৰাজৱংশাৱলীত পোৱা যায় ঃ 'কুবাচ কছাৰীগণে মাদল বজাৱে ঘনে, তাৰ মতে সিও গাৱে গীত।' চাহ বাগিছাৰ অসমীয়াসকলৰ মাজত মাদল প্ৰিয়বাদ্য। মধ্যযুগীয় ভাৰতীয় গ্ৰন্থকাৰ এজনে মাৰ্দল বা মাদলৰ সন্দৰ্ভত দিয়া বৰ্ণনা এনেধৰণৰ— ইয়াৰ গাটো কাঠেৰে নিৰ্মিত আৰু প্ৰায় চল্লিছ ছে. মিটাৰ দীঘল, মাজটো উঠঙা। ইয়াৰ এটা মুৰৰ ব্যাস প্ৰায় আঠাইশ ছে. মিটাৰ আৰু আনটোৰ পচিশ ছে. মিটাৰমান হ'ব। দয়োটা মুৰতে চামৰাৰ আৱৰণৰ ওপৰত ভাতৰ মণ্ডৰ লগত ছাই মিলাই তৈয়াৰ কৰা এবিধ প্ৰলেপ লগোৱা হয়।

না. দা.

।। মাঘ বিহু ।।

পুহৰ সংক্ৰান্তিৰ দিনা মাঘবিহু। মাঘৰ বিহু ভোগৰ বিহু। সেয়ে এই বিহু ভোগালী। এই সময়ত সূৰ্যই মকৰ ৰাশিত অৱস্থান কৰি উত্তৰলৈ গতি কৰে। এই সময়ত শীতৰ প্ৰকোপ কিছু কমিবলৈ ধৰে আৰু উষ্ণতাৰ অনুভূতি হ'বলৈ আ�ৰম্ভ কৰে। মকৰ ৰাশিৰ সংক্ৰমণত হোৱা পুহৰ সংক্ৰান্তিক মকৰ সংক্ৰান্তি বুলিও জনা যায়। অসমীয়া জন-সমাজৰ জীৱন-যাত্ৰাৰ চানেকি মাঘ মাহত সুন্দৰকৈ ফুটি ওলায়। মাঘ মাহক পৱিত্ৰ মাহ বুলি গণ্য কৰা হয়। কাতি বিহুৰ কঙাল অৱস্থাৰপৰা আঁতৰি আহি মাঘৰ শীতল পৰিৱেশ আৰু নতুনকৈ চপাই অনা সোণোৱালী শইচৰ ভোগ-সম্ভাৰেৰে আৰু মুকলি মুৰীয়া পৰিৱেশৰ মাজেদি অসমীয়া মানুহে নিজকে বিলীন কৰি দিব খোজে।

মাঘ বিহুৰ অন্যতম লোকাচাৰ মাঘবিহুৰ উৰুকা। সেইদিনা ৰাতি আত্মীয় স্বজন, বন্ধু-বান্ধৱ মিলি এসাজ খোৱাৰ লগতে আকৌ এবাৰ সমন্বয়ৰ সূতাৰে বান্ধ খোৱা হয়।

মাঘ বিহুৰ লগত জুইৰ ঘনিষ্ট সম্পৰ্ক। শাস্ত্ৰীয় মত অনুসাৰে অগ্নিক জাতবেদ বুলি গণ্য কৰা হয়। ইয়াৰ অৰ্থ - সকলো সৃষ্ট বস্তুৰ ভিতৰত থাকি ই সকলোতে প্ৰকাশিত হয়। সেয়ে হিন্দু ধৰ্মৰ বিভিন্ন ধৰ্মীয় কাম-কাজত অগ্নি বা হোমক পূজা কৰা হয়। অগ্নিপূজাত তামোল-পাণ, সিন্দুৰ, হালধি, তিল, চাউল, মাটিমাহ, সৰিয়হৰ ব্যৱহাৰ তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। ভেলাঘৰ আৰু মেজি পোৱাৰ যোগেদি অগ্নি দেৱতালৈ প্ৰণাম জনোৱা হয়। নামনি অসমত মেজিক পুজি বা ভেলা পুজি বুলি কোৱা হয়। মাঘ বিহুৰ মেজি পোৱা ৰীতি এটি সমুহীয়া আহুতি বুলি ক'ব পাৰি। মেজি জ্বলোৱা প্ৰথা প্ৰাক্ বৈদিক আৰ্যসকলে পূজা কৰা মাগী বা মেজাইৰ পৰা অহা বুলি ভাবিবৰ থল আছে যদিও ই দৰাচলতে কৃষিভিত্তিকহে। মেজিৰ শুকান খেৰ, নৰা, কলপাত সকলো কৃষি সামগ্ৰীহে।

ম'হ যুঁজ, কুকুৰা যুঁজ, কণী যুঁজ, শেন যুঁজ আদি ইয়াৰ লগত জড়িত আন কেইটিমান আনুসংগিক অনুষ্ঠান। কণী যুঁজে প্ৰজনন শক্তিৰ সূচনা দিয়ে। ম'হ যুঁজ, কুকুৰা যুঁজ, শেন যুঁজ আদিয়ে দৈহিক শক্তিৰ বতৰা দিয়ে। মাঘ বিহুত কণী যুঁজ প্ৰজনন কৃত্য হিচাপে আষ্ট্ৰিক জনগোষ্ঠীৰ দান বুলি কোনো কোনোৱে ক'ব খোজে। পথাৰৰ লখিমীয়ে এই সময়তে ঘৰে ঘৰে ভোগৰ সম্ভাৰ ওপোচাই দিয়ে। এই বিহুত প্ৰত্যেকেই নিজৰ ঘৰলৈ মিতিৰ কুটুম্ব, ভাই-বন্ধুসকলক এসাজ খাবলৈ মতাৰ লগতে নিজৰ ভাৰ বিনিময়ৰো সুযোগ লাভ কৰে।

প্ৰ. শ. গো.

।। মাঘ বিহুৰ লোকবিশ্বাস।।

মাঘ বিহু বা ভোগালী বিহু শীতকালীন কৃষিভিত্তিক উৎসৱ। প্ৰাচীন কালৰেপৰা অসমীয়া মানুহৰ মাজত মাঘ বিহু সম্পৰ্কীয় নানান লোকবিশ্বাস চলি আহিছে। শস্য সংগ্ৰহৰ অন্তত এই উৎসৱ প্ৰত্যেক অসমীয়া মানুহৰ ঘৰে ঘৰে উদ্‌যাপিত হয়। মাঘ বিহুৰ আগদিনা অৰ্থাৎ উৰুকাৰ দিনাখন সজাই থোৱা মেজি, ভেলাঘৰ, আদি পিছদিনা ব্ৰহ্মপুত্ৰাতে স্নানাদি কৰি বয়োজ্যেষ্ঠজনে দাহন কৰে ।

অগ্নি দেৱতাই যাতে গোটেই বছৰটোত কাৰো ক'তো একো বিঘিনি নকৰে সেই লোকবিশ্বাসেৰে মাঘ বিহুৰ মেজি দাহন প্ৰথা চলি আহিছে। এই মেজিৰ জুইত ঠাই বিশেষে কিছুমানে খোৱা আলু, কাঠ আলু, ৰঙা আলু আদি পুৰি খায়। পোৱা আলু নেখালে পিছৰ জনমত গাহৰি হয় বুলি এক লোকবিশ্বাসো প্ৰচলিত। চহা খেতিয়কে মেজি বা ভেলাঘৰৰ আধা পোৱা খুটা, লাগনি গছ, বাঁহ আদি নিজৰ খেতি পথাৰত থৈ দিয়ে। কোনো কোনো অঞ্চলত মেজি জ্বলোৱাৰ দিনা দোকমোকালিতে গৃহস্থই নিজৰ ঘৰৰ লাগনি গছবোৰত ধান খেৰ একোচাকৈ মেৰিয়াই 'মাঘ বন্ধা'ৰ নিয়ম আছে। গছক উৰ্বৰা কৰা বা বেছিকৈ ফল-মূল লগাৰ বিশ্বাসেৰে মাঘ বান্ধোতে গায়। — জাগ জাগ জাগ /গছে পাতে লাগ।

গাঁৱলীয়া সমাজত আজিও মুখ লগাৰ কথা বিশ্বাস কৰে। অঞ্চল বিশেষে গ্ৰাম্যাঞ্চলৰ খেতি বা শাক-পাচলিত মুখ নালাগিবৰ বাবে আধা পোৱা বাঁহ বা কাঠ সকলোৱে দেখাকৈ পুতি থোৱা হয়। পঁইতা ভাত অসমীয়া মানুহৰ এবিধ প্ৰিয়খাদ্য। পঁইতা ভাতৰ উপকাৰী গুণ বহুত । পঁইতাই শৰীৰ জুৰ কৰে। কথাতে কয়, 'আইৰে শপনি পঁইতা পোতনি, চাওৰে আঠিয়া কল'। মাঘ বিহুত কোনো অঞ্চল অনুযায়ী মাঘী পঁইতা বা মাঘী পন্তা খোৱাৰ নিয়ম আছে। এই প্ৰসঙ্গতে এটি লোক প্ৰবাদ উদ্ধৃত কৰা হ'ল —

পুহঁত ৰান্ধি মাঘত খায়/বাঘৰ সমান বল পায়।
কিন্তু, মাঘে পন্তা বাঘৰ বল/বহাগে পন্তা ৰসাতল।

পূৱ কামৰূপ অঞ্চলত বিহুৰ দিনাখন ঢলপুৱাতে ঘৰৰ সকলোৱেই মৌ খোৱাৰ প্ৰথা আছে। মাঘ বিহুত মৌ খালে গোটেই বছৰটো মধুময় হয় বুলি এক লোকবিশ্বাস আছে।

ভেলাঘৰৰ লগত নানান লোকবিশ্বাস জড়িত হৈ আছে। কোনো কোনো অঞ্চলত সন্তানহীনলোকে বা বহুবাৰ জন্ম দিয়াৰ পিছতো সন্তানহাৰা হোৱা পিতৃ- মাতৃৰে ভেলাঘৰত গৰখীয়াইতক খাবলৈ দি আশীৰ্বাদ ল'লে সন্তানপ্ৰাপ্তি হয় বুলি বিশ্বাস কৰে। অঞ্চল বিশেষে মনোবাঞ্ছা পূৰণাৰ্থে উৰুকাৰ ভোজলৈ গৰখীয়া ল'ৰাক হাঁহ, লাৱ- পিঠা আগবঢ়োৱা দেখা যায়। কিছুমানে মঙ্গল কামনা কৰি মাহকৰাই বিতৰণ কৰে। সেইদৰে ভেলাঘৰৰ পোৱা ছাই খেতি পথাৰত দিলে খেতি অনিষ্টকাৰী পোক পৰুৱাৰপৰা ৰক্ষা পৰে।

দক্ষিণ কামৰূপৰ ঠাই বিশেষে মাঘ বিহুৰ নিশা গাভৰু জীয়াৰীসকলে নিজৰ মনোবাঞ্ছিত দৰা পোৱাৰ মানসেৰে *জালি পুতুলী*ৰ বিয়া পাতে। দৰাচলতে ইয়াক ছদ্মবিয়া বুলি ক'ব পাৰি। শস্য চপোৱাৰ শেষত আনন্দ বিনোদনৰ লগতে মাঘ মাহত বিয়াৰ অনুকূল পৰিবেশো আহি পৰে। সেয়েই হয়তো অবিৱাহিতা নাৰীয়ে বিহুৰ প্ৰথম দিনাই এই ছদ্মবিয়াৰ

আয়োজন কৰে। ভেলাঘৰৰ আধা পোৱা বাঁহেৰে ৰভা সাজিলে বিয়া ফলপ্রসূ হয় বুলি লোকবিশ্বাস আছে। মাঘ বিহুৰ কণীযুঁজৰ অন্তৰালত উর্বৰা বিশ্বাসে সংশ্লিষ্ট হৈ আছে।

ক. তা.

।। মাঘ বিহুত শলীয়া খেদা প্রথা।।

অসমৰ বাপতি সাহোন বিহুৰ লগত কিছুমান আন আন উৎসৱ পালন কৰা হয়। মাঘ বিহু বা ভোগালী বিহুৰ লগত পালন কৰা তেনে এক উৎসৱ হ'ল শলীয়া খেদা উৎসৱ। শলীয়া হ'ল কেৰ্কেটুৱাৰ স্থানীয় নাম। পলাশবাৰী ৰাজহ চক্রৰ ৰামপুৰ মৌজা অঞ্চলত প্রচলিত জনশ্রুতি মতে মেজি বা ভেলাঘৰ হ'ল ভেলা নামৰ বুঢ়া এজনৰ প্রতীক। ভেলা বুঢ়া ঢুকোৱাৰ পিছত ৰাইজে শ দাহ কৰিবলৈ শ্মশানলৈ যোৱাৰ সময়ত গাঁৱৰ মানুহৰ সৈতে গছ-গছনিবোৰো যাবলৈ ধৰিলে। তেতিয়া গাঁওখনত এক নাভূত নাশ্রুত ঘটনা ঘটিবলৈ ধৰাত ৰাইজে চিন্তাত একো নাই হৈ ভেলা বুঢ়াৰ শ পথাৰতে ৰাখি বিচাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। শেষত সিদ্ধান্ত হ'ল যে গছ-গছনিবোৰৰ বিশেষকৈ ফল দিয়া গছবোৰ বান্ধি ৰাখিব। তেতিয়া ৰাইজৰ আটায়ে নিজ নিজ ঘৰলৈ গৈ ফলৰ গছবোৰ বান্ধ দিয়া আৰম্ভ কৰিলে। আচৰিত ধৰণে বান্ধ দিয়া গছবোৰ একে ঠাইতে ৰ'বলৈ ধৰিলে। বাকী খৰি জাতীয় গছবোৰ পথাৰৰ কাষত শাৰী শাৰীকৈ বাঁহ বান্ধি ৰখাৰ ব্যৱস্থা কৰিলে। তেতিয়াৰপৰা ফলৰ গছবোৰ গৃহস্থৰ ঘৰৰ লগত আৰু আন গছবোৰ পথাৰৰ কাষৰ মাটিত ৰোৱাৰ প্রথা আৰম্ভ হয়। এইদৰে গছবোৰত গাঁথি দিয়া বা টঙালি বন্ধা প্রথা মাঘ বিহুৰ দিনা ৰাতিপুৱাতে সমাপন কৰাটো প্রচলন হ'ল। ইয়াত অঙ্গাঙ্গীকৈ শলীয়া খেদা প্রথা জড়িত। আম, কঁঠাল, জাম, তামোল আদি প্রায়বোৰ ফলৰ গছ মাঘ মাহত ফুলাৰ সময়। কিন্তু শলীয়া বা কেৰ্কেটুৱাই প্রায়বোৰ ফলৰ ক্ষতিসাধন কৰে। বিশেষকৈ তামোলৰ কলিবোৰ কুটি পেলায়। যিহেতু ৰাইজৰ প্রতিঘৰ গৃহস্থই ফলৰ গছবোৰত ৰাতিপুৱাতে বান্ধ দি ভেলাঘৰ বা মেজি জ্বলাবলৈ যোৱাটো প্রচলন হ'ল, তেতিয়া আটায়ে আলোচনা কৰিলে যে যদি প্রতিঘৰ গৃহস্থই শলীয়া খেদাৰ ব্যৱস্থা কৰে তেনেহ'লে প্রথম লাভ হ'ব— গাঁৱৰ কোনোঘৰ গৃহস্থৰ বাৰীত কেৰ্কেটুৱা থাকিব নোৱাৰি গাঁৱৰ বাহিৰ হৈ যাব। দ্বিতীয় লাভ হ'ব— প্রতিঘৰ গৃহস্থই একে সময়তে সাঁৰ পাব আৰু ফলৰ গছত বান্ধ দিবও পাৰিব। লগতে একেলগে মেজি জ্বলাবও যাব পাৰিব। এইদৰে মাঘবিহুৰ লগত মেজি বা ভেলাঘৰত জুই দি ভেলাবুঢ়াৰ স্মৃতিত ভেলাঘৰ জ্বলোৱাৰ লগতে শলীয়া খেদা প্রথাও প্রচলিত হয়। শলীয়া খেদা গীত দুই ধৰণৰ পোৱা হৈছে।

(ক) শলীয়া হো হো/এক ঠোক দুই ঠোক ৰাহাক্‌কে লাগিবি/কাটিম না নাকাটিম/ঘেচ...।

(খ) কেৰ্কেটুৱা বাঁহৰ মুৰা/হো হো হো/এক ঠোক দুই ঠোক ৰাহাক্‌কে লাগিবি/কাটিম না নাকাটিম/ঘেচ...!

এইদৰে গীত গাই গছত কোবাই কোবাই শলীয়া খদা প্রথা মাঘ বিহুৰ প্রথম দিনা ৰাতিপুৱা পালন কৰা হয়।

নি. শ.

।। মাৰৈ পূজা ।।

ভাষাচার্য ড° সুকুমাৰ সেনে * মণ্ডপিকা শব্দৰপৰা মাৰে অথবা মাৰৈ শব্দ উদ্ভৱৰ সম্ভাৱনা দেখিছে। মাৰি-মৰক বিনাশনৰ বাবে কৰা পূজাই মাৰৈ পূজা। অসমত মনসা পূজাক মাৰৈ পূজা ৰূপে অভিহিত কৰাটো মন কৰিবলগীয়া। বড়োসকলৰ মাজতো মাৰৈ পূজা প্রচলিত। শাওন মাহৰ শুক্লাপঞ্চমী তিথি অর্থাৎ নাগপঞ্চমী মাৰৈ পূজাৰ বাবে সর্বোত্তম কাল। সাধাৰণতে উত্তৰ-পূর্ব ভাৰতত আষাঢ়, শাওণ আৰু ভাদ্র এইতিনি মাহত মাৰৈ পূজা হয়। লৌকিক আৰু শাস্ত্রসম্মত ভাবে দেৱী মনসাৰ পূজা-অর্চনা কৰাটো নিয়ম। মাৰৈ পূজা এদিনীয়া, দুদিনীয়া, তিনিদিনীয়া, পাঁচ দিনীয়া অথবা সাত দিনীয়া হ'ব পাৰে। এদিনীয়া পূজাক এপৰীয়া ৰং আৰু দুদিনীয়াকৈ কৰা পূজাকে জগোৱা অথবা গোটা ৰং আখ্যা দিয়া হয়। জগোৱা পূজাৰ আগদিনা অধিবাস কৰা প্রয়োজন। শাস্ত্র সম্মত পদ্ধতিত কৰা পূজাত ঘট স্থাপন, প্রতিমা স্থাপন, চক্ষুদান, প্রতিমাৰ প্রাণ প্রতিষ্ঠা, জল আনয়ন, মহাস্নান, ধর্ম পূজা, শিৱ-দুর্গা প্রভৃতিৰ অর্চনা, মাতৃক ন্যাস, ধ্যান পীঠন্যাস প্রভৃতি পর্যায় থকাটো স্বাভাৱিক। বলি বিধানৰ কালত খৰ্গ পূজা, বলি-উৎসর্গ, হোম, পাঁচালী শ্রৱণ-কীর্তন, গীত-বাদ্য আৰু নৃত্যেৰে দেৱী বিসর্জন দিয়া প্রয়োজন।

ঘট আৰু প্রতিমা উভয়তে দেৱীৰ অর্চনা চলে। মজু নির্মাণ কৰিও পূজা নকৰা নহয়। মজুত পূজা কৰিলে পূজাৰ শেষত মজুটো উটাই দিয়া নিয়ম। মাৰৈ পূজাৰ লগতে অনুষ্ঠিত ধর্ম দেৱতাৰ পূজাত বলি-বিধান থাকিলেও সেই দেৱতাৰ নামত বলিকটা নহয় - উছর্গা কৰি এৰি দিয়াহে দেখা যায়। শাস্ত্রীয় মতে পূজা শেষ হোৱাৰ পিছত ওজাপালিয়ে ওৰে ৰাতি মনসাৰ কাহিনী গায় - দেওধাই নৃত্য প্রদর্শন কৰে। গোৱালপাৰা, কামৰূপ আৰু দৰঙত মাৰৈ পূজাৰ পয়োভৰ বেছি। দক্ষিণ কামৰূপত মহাতীর্থ কামাখ্যাৰ মাৰৈ পূজা প্রখ্যাত। তাত দেওধা অথবা জকি উঠা এটা অপৰিহার্য অংগ। দক্ষিণ কামৰূপৰ গড়ল-ভট্টাপাৰাৰ মনসা-মন্দিৰ, ৰঙামাটিৰ দুধকুঁৰৰী থান, মির্জাৰ নিজেশ্বৰী থান, হুদুমপুৰৰ লাহেশ্বৰী থান, দখলা বুঢ়াগোঁহাই থান, আজাৰাৰ কেওটপাৰা আৰু হাটুৰাপাৰাত ভিন্ন তিথিত উলহ-মালহেৰে মাৰৈ পূজা উদ্‌যাপিত হোৱাটো উল্লেখযোগ্য।

বড়ো, পাতিৰাভা, হাজং প্রভৃতিয়েও তেওঁলোকৰ নিজস্ব পদ্ধতিত মাৰৈ পূজা পাতে। পাতি ৰাভাসকলৰ মাৰৈ পূজাত তিৰোতাই দেওধনী নচাটো চকুত পৰা বিষয়। দৰঙত দৰঙী ৰজাসকলৰ পৃষ্ঠপোষকতাত মাৰৈ পূজা হৈছিল। আজিও ইয়াৰ বিভিন্ন স্থানত মাৰৈ বা মনসা পূজা মহা পয়োভৰেৰে উদ্‌যাপিত হয়।

না. দা.

।। মাহ কৰাই ।।

মাঘ বিহুত মাটিমাহৰ দাইল আৰু মাঘৰ মাহত মাহ কৰাই খোৱাটো অসমীয়া মানুহৰ দস্তুৰ। ডাকৰ বচনত আছে - 'পুহত পিঠা, মাঘত কৰাই'। মাটিমাহ আৰু আহু অথবা শালিতিল ধুই ৰ'দত শুকাই তাৰ সৈতে ৰবা চাউল মিহলি কৰি পাটি চকুত গোন্ধ ওলোৱালৈকে ভাজিব লাগে। সোৱাদ বঢ়াবলৈ বহুতে উক্ত মিশ্রণৰ লগত আদা নাৰিকলো সৰু সৰুকৈ

কুটি দিয়ে। ভজাৰ পিছত মিশ্রণত সৰিয়হৰ তেল অলপমান দি ভালদৰে সানি ল'লেই খোৱাৰ উপযোগী মাহ কৰাই হৈ উঠে। সৰু-বৰ উভয়ৰে মাজত মাহ কৰাই মুখ ৰোচক খাদ্য। সৰু ল'ৰা-ছোৱালীয়ে ইয়াক খাই খাই গায় -

'মাহ কৰাই খাওঁ বাটে বাটে যাওঁ।
আমাৰ লগত যি যায় তাকো এগাল দিওঁ।'

মাহ কৰাই বহুতে গুড়ি কৰিও খায়। এনে গুড়িৰ লগত জুলীয়া গুড় মিহলালে খাবলৈ অধিক সোৱাদ হয়। আগৰ মানুহে মংগলবাৰে কৰাই খোৱা নাছিল। লোকক্তি আছে - 'মংগলে নাখাবা কৰাই।'

না. দা.

।। মিচিমি তিতা আৰু ৰৰবিহ ।।

মিচিমি তিতা আৰু ৰৰবিহৰসৈতে অসমীয়াৰ কৌটি কলীয়া চিনাকি। বহু ঔষধত মিচিমি তিতা প্রয়োগ কৰা হয়। ৰৰবিহ কি কি কামত প্রয়োগ হৈছিল, তাক আজি স্পষ্টকৈ কোৱাটো টান কিন্তু প্রেম আকলুৱা ডেকাই ৰৰবিহ খাই প্রেমিকাক পাহাৰিবলৈ প্রয়াস কৰাৰ কথা বিহুগীতত সংৰক্ষিত হৈছে : 'মিচিমি আহিব, ৰৰবিহ আনিব, তাকে খাই পাহৰিম তোক।' ইতিহাসত আছে, ইংৰাজী ১৫৩২ চনত আহোম ৰজাই শদিয়া দখল কৰাৰ পিছত মিচিমিসকলৰ সৈতে সন্ধিপৰ্ব সমাপ্ত কৰিছিল। অসম ৰাজ্যিক সংগ্রহালয়ত সংৰক্ষিত সৰ্পস্তম্ভৰ গাত থকা লিপিখনত আহোম স্বৰ্গদেৱৰ হৈ দিহিঙীয়া ৰৰগোঁহাঞে সন্ধিৰ সূত্রত উল্লেখ কৰিছে: 'মই দিহিঙীয়া ৰৰগোঁহাঞে শিলৰ খুঁটি আৰু তামৰ ফলিত লিখি ঘোষণা কৰোঁ যে মিচিমি সকলে তেওঁলোকৰ ল'ৰা- তিৰোতা আৰু লগৰীয়া লৈ দিবং নৈৰ ওচৰৰ সকলো পৰ্বততে বাস কৰিব পাৰিব। বিনিময়ত তেওঁলোকে প্রতিবছৰে কৰৰূপে চাৰি পাচি বিহ দিব ....।' মিচিমিসকলে ভৈয়ামত বেপাৰ কৰাৰ বিনিময়ত মিচিমি যাঠী, গান্ধকলাই, ৰৰবিহ প্রভৃতি দিব লাগিছিল। ৰৰবিহৰ এনে উল্লিখনৰ দ্বাৰা অনুমান কৰিব পাৰি যে তিতাৰ লগতে ৰৰবিহো মানুহ অথবা পশুৰ চিকিৎসা কৰ্মত নিঃসন্দেহে প্রয়োগ হৈছিল।

না.দা.

।। মিধু আৰু আঃ বাং গীত ।।

মিচিংসকলৰ পূজা-পার্বণত মুখ্য ভূমিকা লোৱা দৈৱিক শক্তিসম্পন্ন দেও-ভূত, দেৱ-দেবী অথবা মৃত আত্মাৰ সৈতে কথা বতৰা পতাৰ অধিকাৰ-পুৰোহিত *মিবু* অথবা *মিৰ* সকলে সর্বসাধাৰণৰ আবোধগম্য ভাষাত গোৱাৰ গীতৰ নাম মিবু আঃ বাং। গাঁৱৰ কোনো অঞ্চলত অপায়-অমংগলে দেখা দিলে তাৰপৰা পৰিত্রাণ পাবলৈ মিচিংসকলে পূজা-পাতলৰ আয়োজন কৰে। সর্বসাধাৰণৰ ধাৰণা, মৃত পূর্বপুৰুষসকলৰ আত্মা, দেও-ভূত প্রভৃতিয়ে নজৰ দিয়াৰ ফলত গাঁৱত মৰি-মাৰক নাইবা ভিন্ন অপায়- অমংগলে দেখা দিয়ে। আলোচিত আলৌকিক শক্তিসমূহক পূজা-অর্চনা কৰিয়ৰ বাবে প্রয়োজন *মিবু দাগনাম্* অর্থাৎ দেও উঠা জনক। অলৌকিক শক্তিসম্পন্ন মিবুসকল মিচিং জনজাতিৰ সদা শ্রদ্ধাৰ ধনী। প্রচলিত বিশ্বাসমতে *জী'পুমনোমৰ* এক বিশেষ শ্রেণীৰ দেৱতাই মিবু হ'ব লগীয়াজনক হাবিলৈ মাতি নি আধ্যাত্মিক প্রশিক্ষণ

দিয়াৰ অন্তত তেওঁলৈ *য়ক্‌চা* বা *য়কচি* (মিবুয়ে ব্যৱহাৰকৰা এখন ডাঙৰ-দীঘল মিট দা) এখন আগবঢ়ায়। লগে লগে মিবু আঃ বাং গীত গোৱাৰ অধিকাৰী হয়। আঃ বাং গীতবোৰৰ ভাষা পুৰণি; সেই গীতবোৰৰ মাজেদি প্ৰকাশ পায় সৃষ্টিৰ পুৰাণ, ভূচৰ-খেচৰ-জলচৰ সকলো প্ৰাণীৰে জন্মৰ কাহিনী। বিভিন্ন খেল আৰু পৰিয়ালৰ গোত্ৰৰ ইতিহাসো আঃ বাং গীতৰ যোগেদি প্ৰকাশ পোৱাত সিবোৰক মিচিংসকলৰ মৌখিক ইতিহাস বুলিব পাৰি। একোজন মিবু একোজন দেৱতাৰ প্ৰতিনিধি বুলি বিশ্বাস কৰা হয়। অৱশ্যে একোজন দেৱতাৰ একাধিক মিবু নথকা নহয়। মিবুৰ ৰহস্য জনক আঃ বাং গীতবোৰ মিচিংসমাজৰ আজিও শ্ৰদ্ধা আৰু ভক্তিৰ আকৰ স্বৰূপ।।

(১৩ মে' ২০০৬ তাৰিখৰ *আমাৰ অসমত* প্ৰকাশিত জয়ন্ত কামানৰ টোকাৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

প্ৰ.দা.

।। মুখাগ্নি ।।

এগৰাকী হিন্দুৰ মৃতদেহ সৎকাৰ কৰাৰ সময়ত পোন প্ৰথম অগ্নি সংযোগ কৰা নিয়ম। ইয়ে মুখাগ্নি। প্ৰাচীন কালৰেপৰা হিন্দু সমাজত এই ৰীতি প্ৰচলন হৈ আহিছে। যথাবিহিত নিয়মেৰে মৃতদেহ শ্মশানলৈ নিয়াৰ পিছত মৃতদেহ চিতাত তোলা হয়। তাৰ পিছত মৃতকৰ পুত্ৰ অথবা নিকট আত্মীয়ই হাতত জ্বলন্ত জোৰ লৈ পুৰোহিতৰ নিৰ্দেশ আৰু মন্ত্ৰ উচ্চাৰণ অনুসাৰে মৃতদেহটোৰ মুখত প্ৰথম অগ্নি সংযোগ কৰি চিতাৰ চৌকাষে ঘূৰাৰ নিয়ম। এই মুখাগ্নি কৰোঁতাজনেই অশৌচৰ কালচোৱাত কঠোৰ নিয়ম-নীতি পালন কৰিব লাগে। যিহেতু শৰীৰৰ এক মুখ্য অংগ হ'ল মুখ। সেয়ে পোন প্ৰথম মুখত অগ্নি সংযোগ কৰি মৃতদেহ সৎকাৰ কৰাৰ নিয়ম প্ৰাচীন কালৰেপৰা অধুনাপৰ্যন্ত চলি আহিছে।

প. বা.

।। মৃদংগ।।

ভাৰতীয় শাস্ত্ৰীয় সংগীতৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰাচীন কালৰেপৰা আনদ্ধ বাদ্যযন্ত্ৰৰূপে মৃদংগৰ নাম পোৱা যায়। ধৰ্মেশ্বৰ দুৰৰাই এই বাদ্যবিধৰ পৰিচয়ৰ ক্ষেত্ৰত লিখিছে ঃ 'মৃদংগ সাধাৰণতে প্ৰায় ডেৰহাত দীঘলকৈ সাজে। বাওঁফালৰ মুখখন বাৰ বা তেৰ আঙুল ব্যাসৰ আৰু সোঁফালে বাঁওফালতকৈ এক বা আধা আঙুল কম হয়। দুয়োটা মুখ চামৰাৰে ছাই মধ্যভাগত ঘূণ দি বজোৱা হয়. .... চিতল মাছৰ দৰে ভাঁজ থকা আৰু জৰা টেঙাৰ কলিটোৰ দৰে আকৃতিৰে মৃদংগ দুই প্ৰকাৰৰ দেখা যায়। এই দুই আকৃতিৰ মৃদংগক ক্ৰমে চিতল মুখীয়া আৰু জৰাকলীয়া বুলি কোৱা হয়।' (*অসমৰ বাদ্যযন্ত্ৰ*, পৃ. ৪৭) অসমীয়া বৈষ্ণৱ সাহিত্যত মৃদংগৰ সঘন উল্লেখ পোৱা যায়। দুটা মান উদাহৰণ ঃ (ক) দুন্দুভি মৃদংগ দাম বাজে ঢাক ঢোল। (মাধৱ কন্দলিৰ *ৰামায়ণ*) (খ) ৰুদ্ৰকবিলাস বিপঞ্চি ৰবাব শাৰোদ স্বৰমণ্ডলে/মধুৰ মৃদংগ মন্দিৰা উপাংগ বহুবাদ্য সুমংগলে।। (মাধৱদেৱ) (গ) মৃদংগ মন্দিৰা খোল ধোমচিৰ শুনি ৰোল' (*দৱং বাজবংশাৱলী*) (ঘ) 'ঢাক ঢোল মৃদংগ গোমুখ শংখ ভেৰী।' (*কালিকা পুৰাণ*) আদি। মাটিৰ নিৰ্মিত গুণেই আলোচিত বাদ্যটিৰ নাম মৃদংগ (মৃৎ মৃন্ময় অংগং যস্য স মৃদংগ) ৰখা হৈছিল যদিও কালক্ৰমত ইয়াৰ খোলাটো কাঠেৰেও সজা দেখা যায়। অসমৰ সত্ৰীয়া নৃত্য-

গীতত খোলৰ লগতে মৃদংগৰ ব্যৱহাৰ উল্লেখযোগ্য।

না. দা.

।। মৃতকৰ ছাঁ কঢ়িওৱা অনুষ্ঠান।।

ব্যক্তি বিশেষৰ মৃত্যুৰ কালত পালন কৰা অনুষ্ঠানসমূহে একোখনি সমাজৰ লোক-সংস্কৃতিৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশত এচেৰেঙা স্পষ্ট পোহৰ পেলায়। অসমৰ চাহ জনগোষ্ঠীৰ কোনো লোক ঢুকোৱাৰ দহদিনৰ দিনা আন হিন্দুসকলৰ দহাৰ লেখীয়াকৈ তেওঁলোকে পালন কৰে 'মৃতৰক ছাঁ কঢ়িওৱা' অনুষ্ঠান। সেইদিনটো *ভোজ* অথবা *দহাৰ* দিন ৰূপে পৰিচিত। সেইদিনা মৃতকৰ আত্মীয়সকলে নদীৰ পাৰলৈ গৈ ডাঢ়ি চুলি আৰু নখ কাটি নদীত গা-পা ধুই মৃতকলৈ পিণ্ড আগবঢ়ায়। এইখিনি কৰ্মৰ নাম *ঘাট উঠা*। ঘাটৰপৰা ঘৰলৈ উভতি আহি প্ৰত্যেকে চাহ, মুড়ি, আখৈ আদি খাই নিশাৰ ভোজ যোগাৰ কৰাত লাগে। ৰাতি ভোজ-ভাত খোৱাৰ পিছত ভাত-আঞ্জাৰ লগতে মৃতকৰ দৈনন্দিক জীৱনত ব্যৱহাৰ কৰা সামগ্ৰীসমূহ পাঁচ, সাত, বা ন জন ব্যক্তিয়ে নি সংস্কাৰ কৰা ঠাই পায়গৈ। শ্মশানত মৃতকৰ নাম ধৰি মাতি কিবা শব্দ শুনিলেই মৃতকৰ আত্মা অহা বুলি বিশ্বাস কৰি লোৰ সৰঞ্জাম দুটা বজাই মৃতকৰ ছাঁ আদৰি আনে। ইফালে সকাম কৰা ঘৰত থকা লোকসকলে ঘৰৰ মূল দুৱাৰৰ ওচৰত আটা, ফুটছাই অথবা বালি ৰাখি - আন্ধাৰতে সকলো লোক বহি থাকে। *ছা কঢ়িয়াই অনা* লোক সকলে ভোজঘৰৰ সমুখত উপস্থিত হৈ এটা ডাঙৰ শব্দ কৰি তেওঁলোকৰ আগমনৰ বতৰা দিয়ে। বাহিৰত ৰৈ থকা সকলে তেওঁলোকক আদৰি আনে। ঘৰৰ ভিতৰত প্ৰৱেশ কৰাৰ লগে লগে পোহৰৰ পুনৰ ব্যৱস্থা কৰাটো নিয়ম। প্ৰত্যেকে তেতিয়া কৌতুহলভাৱে লক্ষ্য কৰে দুৱাৰমুখত ছটিয়াই ৰখা বালি বা আটালৈ। কিয়নো তেওঁলোকৰ বিশ্বাস, আটা বা বালিৰ ওপৰেদি আহোঁতে খোজবোৰে যি জন্তুৰ আকাৰ ল'ব, মৃতকে পুনর্জন্মত সেই ৰূপ লৈ পৃথিৱীলৈ আহিব।

(*আমাৰ অসম*ৰ ২৯ জুলাই, ২০০৬ত প্ৰকাশিত স্বাতীকিৰণৰ টোকাৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

দে.দা.

।। মেখেলা।।

মেখেলা শব্দ মূল সংস্কৃত *মেখলা*। অধোবস্ত্ৰ আৰু কঁকালত মেৰোৱা *মেখলাৰ* ধাৰণাটো বৈদিক যুগৰে। এটাকালত অধোবস্ত্ৰৰূপে 'মেখলা' স্ত্ৰী পুৰুষ নিৰ্বিশেষে পৰিধান কৰিছিল। অজন্তা-ইলোৰাৰ চিত্ৰত বুকুত মেঠনি মৰা গাভৰুৰ জীৱন্ত চিত্ৰ আজিও দৃশ্যমান। অসমীয়া তিৰোতায়ো এটা কালত মেঠনি মাৰিছিল। কামাখ্যাৰ ভাস্কৰ্যত বুকুত মেখনি মৰা নাৰীৰ জীৱন্ত ৰূপ দেখা যায়। অসমীয়া তিৰোতাই পৰিধান কৰা বিভিন্ন মেখেলা বোৰ হ'ল - (ফুলৰ চানেকি, বোৰা পদ্ধতি আৰু উপকৰণৰ আধাৰণত দিয়া নাম) (১) কিংখাপ বা সিংখাপৰ মেখেলা - চীনা, 'চীন-চি' (চানেকিৰ আধাৰত দিয়া নাম) বা আৰবী 'কিম খোৱাব' শব্দৰপৰা উদ্ভূত সিংখাপেৰে বোৰা মেখেলাৰ দীঘ-বাণিত কিংখাপ দিয়াৰ লগতে মেখেলাখন বওঁতে বাণি- গুণা সূতাৰে গোটেইখন কাপোৰ আৰবি দিয়াটো উল্লেখযোগ্য। (২) কাৰ্চিপৰ বনকৰা মেখেলা- বুৰঞ্জীত উল্লেখ আছে, ইছলাম ধৰ্মীয় লোকৰ প্ৰভাৱত অসমীয়া তিৰোতাই পৰিধান

কৰা এই মেখেলাত বিশেষ বেজীৰে গুণা বা ৰূপালী সূতাৰে ফুল তোলে (৩) গুণাকটা মেখেলা - এই মেখেলাৰ নিম্নাংশত গুণাৰে ফুল তোলা হৈছিল (৪) গাঁৰি দিয়া মেখেলা - কপাহী সূতাৰে বোৱা এই মেখেলাৰ দীঘ-বাণিৰ মাজে মাজে সমান দূৰত্বৰ ৰঙীন সূতাৰে গাঁৰি দি বোৱাটো অন্যতম বৈশিষ্ট্য (৫) গোমচেং মেখেলা - এক প্ৰকাৰ ৰেচম সূতাৰে বোৱা ক'লা মেখেলা (৬) তিতাকৰীয়া মেখেলা - কপাহী সূতাৰে বোৱা এই সূতা তিয়াই তিয়াই বোৱা হৈছিল (৭) নৰা মেখেলা-নৰা তিৰোতাই পোনতে পৰিধান কৰা এই বিধ মেখেলা পৰৱৰ্তী কালত অসমীয়া তিৰোতাৰো গা শুৱাইছিল (৮) বনকৰা মেখেলা - ৰেচম সূতাৰে ফুল বচা বিশেষ ধৰণৰ মেখেলা (৯) বুটা বছা মেখেলা - এই মেখেলাত তিলক বৃত্ত অথবা চাৰিকোণীয়া ফুলৰে গোটেইখন মেখেলাৰ নিম্নাংশ বা সমস্ত মেখেলাখন সুশোভিত কৰি তোলা হয় (১০) মেজাংকৰি মেখেলা - মেজাংকৰি পাটেৰে বোৱা দামী মেখেলাৰ নাম মেজাংকৰী মেখেলা (১১) মুগা মেখেলা - মুগা অথবা মুগাৰৱণীয়া সূতাৰে বোৱা উকা বা ফুলবছা মেখেলাৰ নাম।

প্ৰাপ্তিকত (১৬ জুলাই ২০০৬) প্ৰকাশিত ড° মন্দিৰা ৰৱঠাকুৰ শইকীয়াৰ 'অসমীয়া বস্ত্ৰৰ বুৰঞ্জী' প্ৰবন্ধৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

জ্যো.দা.

।। মেজাংকৰী ।।

অতি প্ৰাচীন কালৰপৰাই অসমত বস্ত্ৰ শিল্পৰ প্ৰচলন আছিল। ই অসমৰ আটাইতকৈ পুৰণি আৰু সৰ্ববৃহৎ শিল্প আছিল। এসময়ৰ অসমৰ ৰেচম শিল্প পৃথিবীৰ ভিতৰতে লেখক ল'ৰলগীয়া স্থান অধিকাৰ কৰি গৌৰৱৰ উচ্চ শিখৰত উঠিবলৈ সক্ষম হৈছিল। মৌৰ্য যুগৰপৰাই অসমত পাট, মেজাংকৰী আদি শিল্প থকাৰ কথা বুৰঞ্জীয়ে আমাক দিয়ে। ভাস্কৰৱৰ্মাৰ ৰাজত্ব কালৰ উপঢৌকনৰ মাজত মিহি, উৎকৃষ্ট আৰু উজ্জ্বল ৰৱণৰ ৰেচমী কাপোৰৰ নাম পোৱা যায়। অসমৰ ৰেচম ইমান বিখ্যাত আছিল যে ৰেচমে 'পোতাশালৰ বন্দীকো মোকোলাই' বুলি এষাৰ প্ৰবচনৰেই সৃষ্টি হৈছিল।

লিংচি নামৰ এগৰাকী চীন দেশৰ ৰাণীয়ে প্ৰথমতে পাট বা ৰেচম শিল্প আৱিষ্কাৰ কৰি ৰোম দেশলৈ নিয়ে বুলি প্ৰবাদ আছে। কাশ্মীৰৰ কোনোবা এজন ৰজাই হেনো এগৰাকী চীনা ৰাণীক বিয়া কৰাইছিল। এই ৰাণী গৰাকীয়েই পাট-পলুৰ সঁচ ভাৰতলৈ আনিছিল বুলি কথিত আছে। কাশ্মীৰৰপৰা ই পোনতে বংগ দেশলৈ আৰু তাৰ পিছত ই ভাৰতৰ অন্যান্য ঠাইলৈ বিয়পি পৰে।

অসমত ৰেচম শিল্পৰ প্ৰচলন কেতিয়াৰপৰা হ'ৰলৈ ধৰিছিল এই কথাৰ সঠিক খবৰ পোৱা নগ'লেও আহোম ৰাজত্বৰ যুগত যে এই শিল্পৰ ওপৰত ৰাজকীয় ভাৱেই জোৰ দিয়া হৈছিল তাৰ বিৱৰণ বুৰঞ্জীবোৰত পোৱা যায়। ৰজাঘৰীয়া চোমনীত পাট-মুগা পলু পোহা হৈছিল। এইবোৰ চাবৰ বাবে বিভিন্ন বিষয়াৰ নিযুক্তি দিয়া হৈছিল।

মুগা আৰু পাট দীৰ্ঘস্থায়ী কাপোৰ। ই বহুদিন টিকে। আহোম যুগত চঁপাপতীয়া আৰু মেজাংকৰী বুলি দুবিধ ৰৱ দামী আৰু মানী কাপোৰ আছিল। নিজে মুগা পোহা সাধাৰণ মানুহৰ ঘৰতো মেজাংকৰী আৰু চপাপতীয়া কাপোৰ ব্যৱহাৰ হৈছিল। মুগা আৰু পলুৰে

সাধাৰণতে গছৰ পাত খায়। মেজাংকৰী গছক আদাকৰি গছ নামেৰেও জনা যায়। মুগা পলু মেজাংকৰী গছত পুহিলে তাৰ সূতা উজ্জ্বল, মিহি, টান আৰু সোণৰবণীয়া হয়। এই সূতাৰে তৈয়াৰী কাপোৰ দেখিবলৈ বৰ ধুনীয়া হয়। এই কাপোৰ সৌন্দৰ্যত অনুপম। সেই বাবে ৰজাঘৰীয়া আৰু আঢ্যবন্ত পৰিয়ালৰ মানুহেহে সাধাৰণতে এই কাপোৰ ব্যৱহাৰ কৰিছিল। মেজাংকৰী কাপোৰ বুলিলে বুলিবৰ নাই। ইয়াক তৈয়াৰ কৰাও বৰ কষ্টকৰ।

প্ৰ. শ. গো.

।। মেৰা ।।

বড়ো গাখো জনগোষ্ঠীৰ মাজত অধিক প্ৰচলিত অবিভক্ত গোৱালপাৰাবাসীৰ এবিধ বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ খাদ্য সম্ভাৰৰ নাম মেৰা বা খৰিচা। কোমল বাঁহ গছৰপথা প্ৰস্তুত কৰা খৰিচা, শুকান বা জিম খৰিচা আদি অসমীয়া মুখবোচক খাদ্য। গোৱালপাৰা জিলাত বাঁহগাজৰপৰা দুই প্ৰকাৰে খৰিচা প্ৰস্তুত কৰে - ক. বাঁহৰ গজালি গুলোৱাৰ পিছত তাক কাটি-কুটি খুন্দি তৰকাৰী কৰি খোৱা আৰু খ. বাঁহগাজৰ ওপৰত মাটিৰ কলহ এটা ৰ'দ-বতাহ লাগিব নোৱাকৈ কেইদিন মান ঢাকি থোৱাৰ পিছত বাঁহগাজটোৰে বন্ধাকবিৰ ৰূপ লয়গৈ। তেতিয়া তাক কাটি আনি, কাটি খুন্দি লোকে আজা বান্ধি খায়। কোনো কোনোৱে কাটি কুটি লোৱা বাঁহগাজত মছলা তেল দি আচাৰো প্ৰস্তুত কৰে। ওপৰত উল্লেখ কৰা উভয়বিধ মেৰাৰো সুকীয়া সোৱাদ আছে।

(মা° আব্দুল গফুৰৰ *গোৱালপৰীয়া সংস্কৃতিৰ* আধাৰত যুগুতোৱা)

জ্যো. দা.

।। মে-দাম-মে-ফী।।

আহোমসকলে উদ্‌যাপন কৰা মে-দাম-মে-ফী হ'ল পিতৃপুৰুষৰ পূজা। এই পূজাৰ জৰিয়তে উপৰি পুৰুষৰ সৈতে অশৰীৰিক যোগসূত্ৰ স্থাপন কৰি নিজৰ সমাজৰ তথা দেশৰ মংগলৰ বাবে *প'মিং* বা আশীৰ্বাদ বিচৰা হয়। অন্যান্য পূজাৰ দৰে মে-দাম-মে-ফী পালনৰ বাবেও আহোম ভাষাত এখন পূজা বিধি আছে যাক *খেক্-লাই* বুলি জনা যায় আৰু প্ৰচলিত বিশ্বাস অনুসৰি এই পূজা বিধিখন অসমলৈ আনিছিল চাওলুং ছুকাফাৰ লগত অহা জীয়া বুৰঞ্জীলিখক ম-মুন্ ম-মাই দেওধায়ে। প্ৰতি বছৰে একত্ৰিছ জানুৱাৰী তাৰিখে পালন কৰা এই পূজাৰ বাবে আহোমসকলে সমূহীয়াকৈ গোট খাই এখন আঠ চুকীয়া অস্থায়ী হ-ফী (মন্দিৰ) সাজে আৰু ইয়াত আঠখন মেহেডা (শৰাই) পাতি তেওঁলোকৰ আদি পিতা লেং-দন দেৱতা প্ৰমুখ্যে আঠ জন ফীক উপাসনা কৰে। এই পূজাত ফু-বা-তা-বা-আ-লং অথবা নিৰাকাৰ ভগবানক প্ৰাৰ্থনা জনোৱাৰ উপৰি ঙি ডাম খাম্ অংকিত আহোম পতাকা উত্তোলন কৰি সমূহীয়াভাৱে ভোজ খোৱা হয়। মে-দাম-মে-ফীৰ অসমলৈ আগমন ঘটে ১২২৮ খ্ৰীষ্টাব্দত চাও লুং ছুকাফাৰ প্ৰৰেশৰ লগে লগে। এই পূজা অসমত পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে পালন কৰা হৈছিল তিপামৰ বুঢ়া ডাঙৰীয়া থানত। বৰ্তমান এই পূজা সাধাৰণতে নৈ-কাষৰীয়া স্থানত আয়োজন কৰা হয়। ৰাজহুৱাভাৱে আয়োজিত মে-দাম-মে-ফীৰ উপৰি আহোমসকলে ঘৰুৱাভাৱেও এই পূজা পালন কৰে। ঘৰুৱাভাৱে আয়োজিত এই পূজাৰ স্থান

বান্ধনি ঘৰৰ দাম খুঁটাৰ কাষত বান্ধনি কৰা হয় আৰু পাঁচখন মাইহাং আগবঢ়াই পূৰ্বপুৰুষক উপাসনা কৰা হয়।

দে. দা.

।। মৈষাল আৰু মাহুতৰ গীত ।।

গোৱালপৰীয়া লোকগীতত মৈষাল আৰু মাহুতৰ গীত খিনিৰ এক সুকীয়া মর্যাদা আছে - আছে সুকীয়া আসন। গোৱালপৰীয়া লোকজীৱনত মৈষাল আৰু মাহুত আছিল অংগাংগী। বিশেষকৈ গোৱালপৰীয়া ভৌগোলিক পৰিৱেশ অনুযায়ী কৃষিজীৱী সমাজখনত কৃষকৰ যি স্থান মৈষাল আৰু মাহুতৰ সেই একেই স্থান। নৈ মাতৃক অবিভক্ত গোৱালপৰীয়া ভৌগোলিক পৰিবেশত বিস্তীর্ণ চৰ অঞ্চল আৰু ইয়াৰ উত্তৰে-দক্ষিণে ভূটান-মেঘালয়ৰ গভীৰ অৰণ্যই বিশেষ প্ৰভাৱ পেলাইছিল। চৰ অঞ্চল আছিল গৰু -ম'হৰ বিচৰণভূমি। বিশেষকৈ গোৱালপাৰাৰ জমিদাৰ অথৱা মহাজন শ্রেণীৰ লোকে এনে বিস্তীর্ণ ঘাঁহনি অঞ্চলত ম'হৰ খুটি বা বাথান স্থাপন কৰিছিল। এই ম'হৰ ৰখীয়া হিচাপে নিয়োগ কৰাসকলকেই বোলা হৈছিল গোৱালপৰীয়া ভাষাত মৈষাল। একমাত্র পেটৰ দায়ত কোনো নির্জন ম'হৰ বাথানত থাকিবলগীয়া হোৱা মৈষালৰ অন্তৰ নিঃসৃত ভাৱ-অনুভূতি অথবা কোনো নৈপৰীয়া আবিয়ে অথবা বিবাহিত পত্নী, পৰস্ত্রীৰ মৈষালৰ সৈতে গঢ়ি উঠা প্রেমৰ ফলশ্রুতিত মান-অভিমান, বিৰহ-ব্যথাৰ অনুপম অভিব্যক্তি হৈছে এই মৈষাল গীতবোৰ।

একেদৰে মেঘালয়, ভূটান পাহাৰৰ লগত সংলগ্ন বিস্তীর্ণ অৰণ্যভূমি হাতীৰ বিচৰণভূমি। এই বনৰীয়া হাতী ধৰি ঘৰচীয়া কৰাৰ প্রথা প্রাচীন কালৰেপৰা চলি আহিছে। এই হাতী ধৰা কার্যত আগৰণুৱা আছিল গোৱালপাৰাৰ কেইবাটাও জমিদাৰ পৰিয়াল। হাতী ধৰিবৰ বাবে নিয়োজিত মাহুত বা ফান্দীয়ে দীর্ঘদিন ধৰি হাবিত থাকিবলগীয়া হৈছিল। মৈষালৰ দৰে মাহুতক লৈয়ো একেদৰে সৃষ্টি হৈছিল মাহুত অথবা প্রেমিকৰ অন্তৰ উথলি উঠা বিৰহ-ব্যথাৰ সীমাহীন ৰাগ-অনুৰাগ। ইয়েই শব্দ আৰু সুৰৰ সংযোগত গীত হিচাপে আত্মপ্রকাশ কৰিছিল।

মৈষাল আৰু মাহুতৰ গীতখিনিৰ মূল কেন্দ্র বিন্দু হৈছে প্রেম আৰু আসক্তি। কিন্তু এই প্রেম উপৰুৱা নহয় বাবেই ইয়াৰ গীতবোৰ গভীৰ আৰু গতিশীল। সাংগীতিক গাঁঠনিত মৈষাল-মাহুতৰ গীতখিনিক ভাৱাইৰা আৰু চট্‌কা এই দুই ভাগত ভগাব পাৰি। ভাৱাইয়া গীতবোৰৰ সুৰ গহীন গম্ভীৰ, দীঘলসুৰীয়া আৰু কৰুণ। ইয়াৰ বিপৰীতে চট্‌কা গীতবোৰ চঞ্চল আৰু কৌতুকধর্মী। দোতাৰাৰ জৰিয়তে মৈষাল আৰু মাহুতৰ গীতবোৰ পৰিৱেশন কৰা হয়।

নাৰী সংগ বিহীন জীৱনৰ বাবেই মৈষাল আৰু মাহুতৰ গীতখিনিৰ বহুতো সাদৃশ্য পৰিলক্ষিত হয়। মৈষাল, মাহুতক বন্ধু, পতিধন, জীৱন আৰু সখা সম্বোধন- এই লোকগীতখিনিৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য।

প. বা.

।। মৈ আৰু মৈ টকা।।

কৃষকৰ কৃষিৰ আহিলা সমূহৰ ভিতৰত মৈ অন্যতম। প্রায় ছয় সাতফুট দীঘল

ভলুকা বাঁহৰ এডোখৰ সমানে দুফাল কৰি তাৰ সোঁ মাজতে (দুয়োমুৰৰপৰা সমান দূৰত) দুচটা পাট লগোৱা হয়। পাট দুচটাৰ মাজত থাকে এডাল শলখা। যাতে পাট দুচটাত হালোৱা উঠিলে বাঁহ দুফাল আঁতৰি নাযায়। পাট দুচলাৰ দুয়ো ফালে মৈ খনৰ দুয়োমুৰৰ পৰা কিছু ভিতৰলৈ আনদুডাল শলখা থাকে। মৈত ব্যৱহাৰ কৰা বাঁহদুফাল একেফালে মু কৰি দিয়া হয় অর্থাৎ পিঠি এফালে আৰু বুকু আনফালে। মৈৰ পাটি দুফালত ৰিঙৰ আকৃতিত দুডাল ৰচা লগোৱা হয়। ইয়াক *কনাৰি* বোলে। কনাৰি লগাই মৈ খন টানিবৰ বাবে থাকে এডাল মৈ টকা। ভলুকা বাঁহৰ ডাঙৰ আখিথকা সৰু বাঁহ বা আগলি এটা আনি আখিসহ বাঁহডাল আধালৈকে দুফাল কৰা হয়। হাকুটি সদৃশ হৈ পৰা আখি দুটা মৈৰ কনাৰিত লগাই মৈ টকাটোৰ আনটো মুৰ যুঁৱলীত আওঠাৰে সংলগ্ন কৰা হয়। কৃষিভূমি সমান কৰিবলৈ মৈ নহ'লেই নহয়। তিনি চাহ দিয়া মাটিত প্ৰথম মৈ দিয়া হয়। তদুপৰি বোকা দিয়া মাটিত মৈৰে সমান কৰি লৈহে কঠিয়া বোৱে। দুই প্ৰকাৰে মৈ দিয়া হয় ঢাৰে (কা কামৰা) আৰু লেটে। পথাৰৰ চপৰা অথবা বন উভালিবৰ বাবে মৈ ঢাৰে দিয়া হয়; অর্থাৎ থৈ বাঁহ দুফালৰ বুকুফাল আগলৈ দিয়া হয় আৰু পিঠি ফাল পিছলৈ দিয়া হয়। লেটে দিওঁতে মৈ খনক বাঁহফালৰ পিঠিফালটো আগলৈ দিয়া হয়। সেই লৈ নানা সাথৰ, প্ৰবাদ আৰু গীত মাত পোৱা যায়। যেনে -

১. সাথৰ - তুমি নিদিলে নিও, দিলে নিনিও।

২. প্ৰবাদ- অক বা মৈত উঠা।

গো.সূ.

।। মোগলাই পাগুৰি ।।

অসমৰ সত্ৰসমূহত সূত্ৰধাৰে নাট-ভাওনাৰ কালত মুৰত যিটো পাগ মাৰে, তাকে বহুতে মোগলাই পাগুৰি কয়; পিছে অসমৰ কোনো মুছলমানেই ইয়াক ব্যৱহাৰ নকৰে। পাগুৰি হ'ল শিৰ বস্ত্ৰ। সকলো সুসভ্য জাতিৰ মাজতে ইয়াৰ প্ৰচলন মন কৰিবলগীয়া। পুৰণি ভাৰতত ৰাজসূয় যজ্ঞৰ কালত বগা আৰু পিছলৈ বৈ পৰা নেজেৰে উষ্ণীষ ব্যৱহাৰ কৰাৰ কথা *ধৰ্মশাস্ত্ৰ*ৰ উপৰি *শতপথ ব্ৰাহ্মণ*তো পোৱা যায়। খ্ৰীষ্টপূৰ্ব তৃতীয় শতাব্দীত খোদিত একাধিক ভাৰতীয় প্ৰস্তৰ মূৰ্তিত পাগুৰিৰ প্ৰয়োগ চকুত লগা। ভাৰতীয় পাগুৰিৰ পৰিবৰ্তনৰ প্ৰথম জোৱাৰ উঠে আকবৰৰ দিনত। এই মোগল সম্ৰাটজনৰ পূৰ্বপুৰুষসকলে ব্যৱহাৰ কৰা শিৰস্ত্ৰাণবোৰ আছিল তৈমুৰৰ পাগৰ দৰে। সাধাৰণ সৈনিকসকলৰ মূৰত চাৰিকোণী পাগে স্থান পাইছিল। ভাৰতবৰ্ষত হিন্দু নৃপতি তথা সম্প্ৰদায়ৰ আৰ্হিত মোগল সম্ৰাট আকবৰে নতুনকৈ পাগৰ সৃষ্টি কৰিছিল। এই কথা অধ্যাপক ঘুৰুয়ে তেওঁৰ *ইণ্ডিয়ান কাষ্টিউম* শীৰ্ষক গ্ৰন্থত বহলাই আলোচনা কৰিছে। আকবৰৰ দিনৰ পাগটো জাহাংগীৰৰ ৰাজত্ব কাললৈ অব্যাহত থাকে। এই পাগুৰিক *জটপটী* (চিলা-সোলকা) আখ্যা দিয়া হৈছিল। সম্ৰাট চাজাহানৰ দিনত আলোচিত পাগটো বেচি জাকজমকপূৰ্ণ হয় আৰু এচটা পটি পথালিকৈ বন্ধা চকুত পৰে। পিছফালটো পকী ঘৰৰ ওপৰৰ খলপাৰ পৰা আগবাঢ়ি যোৱা ছজ্জাৰদৰে হোৱাত তাৰ নাম হৈছিল *ছজ্জেদাৰ* পাগ্‌ড়ি।

মধ্যযুগীয় চিত্ৰকলাত মোগলাই পাগুৰিৰ বহল প্ৰয়োগ চকুত পৰে। বুৰঞ্জীয়ে কয় -

ঔৰংজেবে দিল্লীৰ সিংহাসনত আৰোহণ কৰা কালত জয়ধ্বজ সিংহলৈ জামা পাগ এসাজ উপহাৰ ৰূপে পঠিয়াইছিল। ৰুদ্রসিংহৰ ৰাজত্বকালত মোগলৰ পাগ, জামা আৰু ইজাৰে অসমত ৰৰপীৰা পাৰি বহাৰ কথা *তুংখুঙীয়া বুৰঞ্জীত* পোৱা যায়। *চিত্র ভাগৱত* আৰু ব্রহ্মদেশৰপৰা উদ্ধাৰ কৰি অনা *ষষ্ঠস্কন্ধ ভাগৱতৰ* ফলকটোত চিত্রিত ৰজা, সূত্রধাৰ আৰু গায়ন-বায়নৰ চিত্র আদিত সূত্রধাৰৰ পাগুৰিটো মোগলাই পাগুৰিৰ অনুৰূপ। এটা কালত হিন্দু দৰাবোৰেও বিয়াত অনুৰূপ পাগকেই মাৰিছিল। তিনিচুকীয়াৰপৰা সংগ্রহ কৰি অনা আহোম যুগীয় মহিষ মৰ্দিনীৰ শিৰতো প্রায় অনুৰূপ শিৰস্ত্রাণকে চকুত পৰে। গতিকে অনুমান কৰাত অসুবিধা নহয় যে শংকৰদেৱৰ দিনৰেপৰা মোগলাই পাগুৰি অসমত চলিছিল। গুৰুজনা স্তীৰ্থ ভ্রমণলৈ যাওঁতে নিশ্চয় সেই শিৰস্ত্রাণ দেশৰ বিভিন্ন প্রান্তত দেখিছিল আৰু তাৰে আৰ্হিত সূত্রধাৰৰ পাগুৰিৰ পৰিকল্পনা কৰিছিল। সামৰণিত ড° মহেশ্বৰ নেওগৰ ভাষাৰেই ক'ব পাৰি 'মোগলাই পাগুৰি বিশেষকৈ আকৰৰৰ সময়ত বহুলভাৱে গৃহীত ভাৰতীয় সাজেৰে বিশিষ্ট এটা অংগ। ভাৰতীয় ভাস্কার্য আৰু ব্যৱহাৰত তাৰ পূর্বৰূপ আছিল। মোগলসকলে নিয়ম বান্ধি তাক প্রচলন কৰাৰ পিছতো তাক হিন্দু-মুছলমান ৰজা-নবাবৰপৰা আৰম্ভ কৰি সাধাৰণ লোকলৈকে অনেকে তাক শিৰত বহন কৰি ৰং পাইছিল। (মোগলাই পাগুৰি নিবন্ধ, *নীলাচল*, ৯-২ সংখ্যা।)

না. দা.

।। যঁতৰ ।।

'ৰংপুৰ নগৰত ঢোলৰ মাত শুনিলো ঠেকেচি ভাগি যাওঁ যঁতৰ' শিৰোনামৰ হৈ জনম লোৱা, তাঁতৰ শালত পৰীৰ দেশৰ সাধু ৰচা অসমীয়া জীয়াৰী বোৰাৰীয়ে 'অতি চেনেহৰে মুগাৰে মহুৰা' ফুৰোৱা যঁতৰটিকো ঢোলৰ মাত শুনি ঠেকেচা মাৰি থৈ বিহুমাৰিবলৈ যোৱা সঁচাকৈ প্রাণস্পর্শী। কিয়নো ৰৰঘৰ শুৱনি জীয়াৰী ছোৱালীৰ সৈতে যঁতৰৰ সম্পর্ক নিবিড়। নহ'লেনো বিয়া দিবলৈ ওলোৱাজনীক লৈ আয়তীয়ে গায়নে— 'ৰৰঘৰত কান্দিলে নেওঠনি যঁতৰে মাৰলত কান্দিলে ভনী।' *সংস্কৃত যন্ত্র* শব্দৰপৰা অহা যঁতৰ দুবিধ - এবিধ মহুৰা ফুৰোৱা আৰু আনবিধ সূতা কটা। উভবিধ যঁতৰৰ ঘিলা আৰু গাটো কাঠেৰে সজা। দুইএজন দাৰু শিল্পীয়ে ঘিলাটোত লতা ফুল কাটি চালে চকুৰোৱা কৰে। মহুৰা ফুৰোৱা যঁতৰৰ হাতোৱা-ভালতো ফুলৰ সংযোজনা দেখা যায়। অসমীয়া তিৰোতাৰ প্রাণৰো আপোন যঁতৰটো লৈ খণ্ডবাক্য' প্রবাদবাক্য আৰু সাঁথৰৰ সৃষ্টি উল্লেখযোগ্য। যেনে - যঁতৰ ভঙা (নিয়াৰি কৰা), 'বিৰিণাৰ পাতে কঁকাল কাটে / ঘূণ ঘূণী যঁতৰে মাকক মাতে //' 'কথাৰ গুণে কঠিয়া /যঁতৰৰ গুণে বটিয়া//' 'যেহেন আহে ভাতাৰ টু / তেখেন লয় যঁতৰটু //' (ৰৰপেটা); সাঁথৰ - 'ভোঁ ভোঁ কৰে ভোমোৰা নহয়/ ঠোঁট আছে পখী নহয়//' 'মৌ মাখি নহয় কৰে গুণ গুণ/ বামুণ নহয়, ডিণ্ডিত লগুণ//'

না. দা.

।। যঁতৰ কটা বুঢ়ী ।।

কইনা ঘৰত বিয়াৰ সকলো কৃত্য সুকলমে শেষ হৈ যোৱাৰ পিছত দৰাই কইনাক

আপোন ঘৰলৈ লৈ আহে। আজিকালি কইনাৰ লগত তেওঁৰ ভনীয়েক অথবা তেনে পৰ্যায়ৰ ছোৱালী অহা দেখা যায়; কিন্তু বিগত অতীতত কইনাৰ সৈতে অবিবাহিতা ছোৱালী যোৱা নাছিল — গৈছিল সাংসাৰিক অভিজ্ঞতাৰে পৰিপুষ্টা বুঢ়ী এগৰাকী। বাল্য বিবাহ প্ৰচলনৰ কালত কন্যাৰ সৈতে বুঢ়ীগৰাকী দীৰ্ঘদিন জুমি দৰাঘৰত থাকিব লগাত পৰিছিল। নৱবধূয়ে ঘৰুৱা প্ৰায়বোৰ কামতে পাৰ্গত হ'ব লাগিছিল যদিও সূতা কটা কামত পাকৈত হোৱাটো আছিল সবাতোকৈ প্ৰয়োজনীয় কথা। কইনাঘৰা বুঢ়ী গৰাকীয়ে কইনা জনীৰ সৈতে দৰাঘৰত দীৰ্ঘদিন থাকোঁতে নিজেও যঁতৰ কাটিছিল আৰু কইনাজনীকো যঁতৰৰ সূতা কটাৰ প্ৰশিক্ষণ দিছিল। চল্‌তি ভাষাত এই বুঢ়ী গৰাকীক কোৱা হৈছিল *যঁতৰ কটা বুঢ়ী*। সময় সলনি হ'ল। বাল্যবিবাহ উঠি গ'ল; কিন্তু কইনাৰ লগত বুঢ়ীগৰাকী যোৱা নিয়মটো বাহাল থাকিল। অৱশ্যে যঁতৰ কটা বুঢ়ীগৰাকী পিছলৈ তিনিদিনহে দৰাঘৰত থকাৰ নিয়ম হ'ল। দৰাঘৰ গছকি কইনা পিতৃঘৰলৈ প্ৰত্যাৱৰ্তন কৰোঁতে আলোচিত বুঢ়ী গৰাকীও ঘুৰি আহে। দৰা পক্ষই যঁতৰ কটা বুঢ়ী গৰাকীক কমেও এজোৰ কাপোৰেৰে মান-সংকাৰ কৰা প্ৰয়োজন। আজি-কালি এই নামটো পাহৰণিৰ পেটত।

না. দা.

।। যৱক্ষাৰ বা যখাৰ।।

বুৰঞ্জীত পোৱা যায়, পুৰণি অসমত হিলৈৰ খাৰ প্ৰস্তুত কৰা হৈছিল। হিতেশ্বৰ বৰবৰুৱাই লিখিছে 'বজাৰ দিনত হেনো ডাঙৰ ডাঙৰকৈ গোহালী সজাই তাত প্ৰায় ছমাহমান একেবাহে গৰু বন্ধায় (বিশেষকৈ কলা বৰণীয়া গৰু) আৰু মূতায়। গৰুৰ মূতখিনি গোহালীতে শুকাবলৈ দিয়া হয়। এইদৰে ছমাহমান গৰুৰ হতুৱাই মূতুৱা হ'লে, তাৰ পিছত তাত গৰু বান্ধিবলৈ এৰি দিয়ে আৰু সেই ঘৰটো এবছমান দুৱাৰ বান্ধি উদংভাৱে ৰখা হয়। পিছত ভেঁকুৰি সেই গোহালীৰ ভেটিটোত বগা বগা এবিধ মিহি বস্তু ওলায় (কাঠফুলা নহয়)। সেই বগা বস্তুখিনিৰ পৰাই কিবা উপায়েৰে যৱক্ষাৰ প্ৰস্তুত হৈছিল আৰু কাতিমহীয়া ভীমকলৰ গছ ছিৰি সেইবোৰ শুকাই পুৰি, তাৰ খাৰেৰেও কেনেবাকৈ হেনো হিলৈৰ খাৰ কৰিছিল। (*আহোমৰ দিন* পৃ ৫০৩) আগতে মানুহৰ জ্বৰ মূৰত উঠিলে যখাৰ পানীৰ পটি কপালত দি জ্বৰ নমাইছিল।

না. দা.

।। যাত্ৰা সম্পৰ্কীয় লোক বিশ্বাস।।

অসমীয়া সংস্কৃতি সহজ-সৰল চহা মানুহৰ বিশ্বাসেৰে ভৰপূৰ। অতি প্ৰাচীন কালৰে পৰাই অসমীয়া সমাজৰ দৈনন্দিন জীৱনত পৰম্পৰাগতভাৱে এনে কিছুমান লোকবিশ্বাস প্ৰচলিত হৈ আহিছে যিবোৰৰ কোনো বৈজ্ঞানিক ভিত্তি নাই অথচ এইবোৰে অসমীয়া সংস্কৃতিৰ সৌষ্ঠৱ বৃদ্ধি কৰিছে।

অসমীয়া সমাজত যাত্ৰা সম্পৰ্কীয় বিভিন্ন ধৰণৰ বিশ্বাস আছে। যাত্ৰাৰ ভাল বেয়া ফলাফল বিচাৰ কৰি লৈ নানা ধৰণৰ বিশ্বাস গা কৰি উঠা দেখা যায়।

কোনো শুভ কাৰ্যত যাত্ৰা কৰাৰ আগতে শুভ দিন, বাৰ, তিথি, নক্ষত্ৰাদি চোৱাৰ নিয়ম অসমীয়া সমাজত আজিও প্ৰচলিত। 'মঙ্গলে যাত্ৰা, বুধে পাৱ, যাহা মন তাহা যাও' বুলি

এষাৰ প্ৰবাদ অসমীয়া মানুহৰ মাজত প্ৰায়েই শুনা যায়। সেইদৰে পূৱে ৰবি আৰু শুক্ৰবাৰ, পশ্চিমে সোম আৰু শনিবাৰ, উত্তৰে বৃহস্পতিবাৰ আৰু দক্ষিণে মঙ্গলবাৰে যাত্ৰা কৰিলে ভাল ফল লাভ কৰে। বাৰৰ উপৰি যাত্ৰা প্ৰসঙ্গত তিথিৰ ভূমিকাও মন কৰিবলগীয়া। যেনে - দ্বিতীয়াৰ যাত্ৰাত সিদ্ধি যোগ, তৃতীয়াৰ জয়, চতুৰ্থীৰ বন্ধন-ক্লেশ, পঞ্চমীৰ সফলতা, ষষ্ঠীৰ নিষ্ফল, সপ্তমীৰ লাভ, অষ্টমীৰ অস্ত্ৰৰ দ্বাৰা আঘাত প্ৰাপ্তি, নৱমীৰ মৃত্যু, দশমীৰ মাটি লাভ, একাদশীৰ ৰোগ-মুক্তি, দ্বাদশীৰ অসাৰ্থক, ত্ৰয়োদশীৰ সৰ্বসিদ্ধি যোগ, চতুদশীৰ অসিদ্ধি, পূৰ্ণিমাৰ নিষ্ফল আৰু অমাবস্যাৰ যাত্ৰাত মৃত্যুৰ সম্ভাৱনা। তেনেদৰে শুক্ল প্ৰতিপদ তিথিত যাত্ৰা নিষ্ফল কিন্তু কৃষ্ণ প্ৰতিপদত যাত্ৰা শুভ। সাধাৰণতে বৃহস্পতিবাৰে পিছবেলা কোনো শুভ-কৰ্মত যাত্ৰা কৰা নহয়। ৰবি, মঙ্গল আৰু বৃহস্পতিবাৰে আগবেলাতে যাত্ৰা কৰিলে ভাল। কালসন্ধ্যা বেলাত কোনো শুভ যাত্ৰা কৰা নহয়। যাত্ৰাৰ সময়ত কোনো বিমঙ্গলৰ চিন দেখিলে যাত্ৰা ফলপ্ৰসু নহয় বুলি বিশ্বাস কৰা হয়। যাত্ৰা কালত পুৰুষৰ বাওঁ অঙ্গ কঁপা বা নাচা, সেইদৰে স্বামীৰ যাত্ৰাৰ সময়ত স্ত্ৰীৰ সোঁ অঙ্গ কঁপা অশুভ লক্ষণ বুলি ভৰা হয়। যাত্ৰা কালত পুৰুষৰ সোঁ অঙ্গত আৰু নাৰীৰ বাওঁ অঙ্গত চৰাই-চিৰিকতিয়ে মলত্যাগ কৰিলে বা জেঠী আদি পোক পৰিলে ভাল বুলি ভৰা হয়। তেনেদৰে যাত্ৰাৰ সময়ত ভৰা কলহ বা পানী আনিবলৈ যোৱা মানুহ দেখা, ক'ৰবালৈ ওলাই যাওঁতে পিছতে মাকে মাতা আদি শুভ বুলি ধৰা হয়। কিন্তু মাকৰ পৰিবৰ্তে বেলেগে মাতিলে যাত্ৰা সফল নহয় বুলি বিশ্বাস কৰা হয়। যাত্ৰা ক্ষণত বাঢ়নী, খালী নাও, ভিক্ষাৰী, বিধৱা, তেলৰ পোহাৰী, মুচি, ধুবী, নপুংসক, বেশ্যা ৰমনীৰ কাজিয়া, খৰিভাৰী আগেৰে যোৱা দৰ্শন কৰিলে উদ্দেশ্য সফল নহৈ বিফলহে হয়। যাত্ৰা কালত কোনোবাই হাঁচি মাৰিলেও যাত্ৰা সিদ্ধি নহয়। কোনো শুভ কাৰ্যৰ যাত্ৰাৰ প্ৰাক্ মুহূৰ্তত শুকান ডালত পৰি কাউৰীয়ে মাতি থাকিলে, কাউৰীয়ে মূৰত থাপ মাৰি উৰি গ'লে, কুকুৰে বাট আগভেটি ধৰিলে, সাপে ফেট তুলি ধৰিলে শুভ নহৈ অশুভ হয় বুলি দৃঢ় বিশ্বাস আছে। যাত্ৰা পথত মেকুৰী দেখিলেও বিমঙ্গল বুলি ধৰা হয়। অকল ইমানেই নহয় বাটেৰে গৈ থকা অৱস্থাত সমুখেৰে মেকুৰী পাৰ হৈ গ'লে কিছুমানে সাত খোজ পিছুবাই যায় নতুবা কিছুমানে অলপ সময় ৰৈ পুনৰাই আগবাঢ়ি যায়। যাত্ৰা কালত নাপিত দেখা অশুভ যদিও, সেই নাপিতৰ দ্বাৰা ক্ষৌৰ কৰ্ম কৰি গ'লে যাত্ৰা শুভ হয় বুলি বিশ্বাস কৰে। ছোৱালী চাবলৈ যাওঁতে পিঠাগুড়ি খাই গ'লে শুভ হয়। যাত্ৰা পথত দা-কটাৰী হাতত লৈ থকা মানুহ দেখিলে বেয়া বুলি বিশ্বাস কৰা হয়।

ৰ.তা.

।। ৰঙালী বিহু ।।

ৰঙৰ বিহু ৰঙালী — অসমীয়াৰ জাতীয় উৎসৱ। শীতৰ সেমেকা পৰিবেশ আঁতৰাই বাসন্তী প্ৰকৃতিয়ে এই সময়তে নৱবৰ্ষক আদৰণি জনায়। বিহু ঘাইকৈ কৃষিমুখী উৎসৱ হ'লেও ই অকল কৃষি উৎসৱেই নহয়— ই নৱজন্মৰ ন সৃষ্টিৰ উৎসৱ। খৃষ্টীয়ান সকলৰ মতে ই যীশুখৃষ্টৰ পুনৰুত্থান কাল আৰু ইয়েই ইষ্টাৰ নামৰ এক প্ৰাচীন বসন্ত উৎসৱৰো সময়।

বিষুৱ শব্দৰ লগত অসমৰ বিহু শব্দৰ ধ্বনিগত মিল থাকিলেও বিহু মূলতঃ মাটিৰ

উৰ্বৰাৰ লগত সম্বন্ধ থকা বুলি কৃষি ভিত্তিক অনুষ্ঠান। এনে উৎসৱ ভাৰতৰ আন বহুতো ঠাইত প্ৰচলিত আছে। বিহু উৎসৱত খেতিৰ মূল ভেটি বসুমতীক উৰ্বৰা হোৱাৰ কামনা কৰি নৃত্য-গীত, আমোদ-প্ৰমোদৰ আয়োজন কৰা হয়। কৃষিৰ লগত সম্পৰ্ক থকা হেতুকে বিহুক ঋতু উৎসৱ বুলিও ক'ব পাৰি। ঋতু পৰিৱৰ্তনৰ ফলতে পৃথিবীয়ে এই সময়ছোৱাত নতুন সাজেৰে সজ্জিত হয়। প্ৰকৃতিৰ লগত নিবিড় মানৱৰ আকুল কণ্ঠত ধ্বনিত হোৱা গীত-মাতে পৃথিবীক উৰ্বৰা কৰি তোলে বুলি আদিম মানুহৰ এটি ধাৰণা হৈছিল।

বহাগ বিহুত ধৰ্মীয় অনুলেপন কম। এই বিহুৰ এক মুখ্য অনুষ্ঠান *হুঁচৰিজহে* কিছুপৰিমাণে ধৰ্মীয় পৰম্পৰা ৰক্ষা পৰিছে। বহাগ বিহুৰ আটাইতকৈ উল্লেখনীয় দিশ হ'ল ফুলাম গামোচাখন। ই প্ৰতিজন অসমীয়াৰ বাবে অতি মৰমৰ বস্তু। বহাগ বিহু সাতদিনলৈকে চলে।

গৰু বিহুৰ দিনা কৰা *গো-পূজা* সঁচাকৈয়ে আকৰ্ষণীয়। সিদিনা গৰুক নৈত দলগত ভাৱে গা ধুওৱা হয়, দীঘলতি আদি ৰোগ-প্ৰতিষেধক গছৰ আগ-পাতেৰে গৰুক কোবাই ৰোগ নিৰ্মূল হ'বলৈ প্ৰাৰ্থনা কৰে আৰু লাউ-বেঙেনা আদি খুৱাই বৰগৰু হ'বলৈ আশীৰ্বাদ দি, আগৰ দিনৰ খেতিৰ প্ৰধান আহিলা *গো-লক্ষ্মীক* আদৰা হয়। ন পঘাৰে বিহুৱান দি গধূলি থুপা জ্বলাই পোক-পতংগ নিৰ্মূল কৰা হয়। উত্তৰ কামৰূপৰ কোনো কোনো অঞ্চলত প্ৰচলিত ভঠেলি উৎসৱ ইয়াৰ আন এটি বিশেষত্ব। বৰ বিহুৰ দিনাখন দুটা মচুৰ ডাইলৰ লগত এটা মহানিমৰ পাত খালে গোটেই বছৰটোৰ বাবে সৰ্প ভয় নাশ হয় বুলি মানুহৰ এটি পুৰণি বিশ্বাস আছে। সাত বিহুৰ দিনা *সাতশাক* খোৱা ৰীতি বহুজন সমাদৃত। প্ৰকৃততে গোটেই বহাগ মাহটোতেই বিহুৰ পায়োভৰ দেখা যায়।

প্ৰ. শ. গো.

।। ৰংদানী আৰু মায়তৰী ৰাভা ।।

ৰাভাসকলে তেওঁলোকৰ উপাস্যদেৱী *খোকচি* বা *ৰায়খো* পূজাৰ শুভাৰম্ভ কৰাৰ প্ৰাক্‌মুহূর্তত পূজাৰ কাম যাতে নিয়াৰিকৈ চলে, তাৰ বাবে তেওঁলোকে কামৰ দায়িত্ব ভাগ ভাগ কৰি লৈছিল। যেনে, খোকচি দেৱীৰ পূজাত থাপনা স্থাপন আৰু মানুহ বহিবলৈ পাহাৰৰপৰা শিল কঢ়িয়াই অনাৰ দায়িত্ব দিয়া লোকসকলক নাম দিয়া হ'ল ৰংদান (ৰং = শিল, দান = কঢ়িয়াই অনা)। কালক্ৰমত 'ৰংদানে, ৰংদানী খেললৈ ৰূপান্তৰিত হ'ল। পূজাত সমূহীয়া ভোজনৰ দায়িত্বত থকা লোকসকলে নাম পালে - মায়তৰী (মায় = ভাত, তৰী = যোগান ধৰা)। এনেদৰে ৰাভাসকলৰ মাজত বিভিন্ন খেলৰ সৃষ্টি হ'ল। খেলসমূহ হ'ল - ১। ৰংদানী, ২। মায়তৰী, ৩। দাহৰী, ৪। পাতি, ৫। হানা, ৬। মদাহী, ৭। টোটলা, ৮। বিতলীয়া আৰু ৯। কোচা। মায়তৰী ৰাভাসকল আজি কালি মেঘালয়ৰ গাৰোপাহাৰ জিলাৰ টিক্ৰিকিল্লা, পাহাম, ফুলবাৰী প্ৰভৃতি অঞ্চলত বসবাস কৰে। ৰংদানী ৰাভাসকল বাস কৰে - অবিভক্ত গোৱালপাৰাৰ দুধনৈপৰা লক্ষীপুৰলৈ আৰু গাৰোপাহাৰ জিলাৰ উত্তৰ এটি বৃহৎ অংশত। ৰাভাসকলৰ জাতীয় বৈশিষ্ট্য অক্ষুণ্ণ ৰখাত ৰংদানী আৰু মায়াতৰীসকলৰ অৱদান তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। এই খেল দুটাই নিজৰ গোত্ৰক *ৰাবায়* বোলে। তদুপৰি এওঁলোকৰ আদিম বাসস্থানৰ প্ৰতীকৰূপে 'হাচু' (পাহাৰ), 'চিক্‌-ৰাবা' (নৈ-নিজৰা) প্ৰভৃতিৰ পৰিচয়ো পোৱা যায়। এইবোৰক কোৱা

হয় - 'ছবি'। ৰংদানী-মায়তৰীসকলৰ বিভিন্ন বাৰায়ৰ পাঁচটা হ'ল - ১। ফেনাং/ চুৰ্চং, ২। চিৰা/ চেৰেংগা/ নিত্রা, ৩। ৰাদুং/ নালং/ খান্দা আৰু নাছান/ নাত্রা। বাৰায়বোৰৰ সৈতে সংগতি ৰাখি হাচুৰ নাম ৩৯ টালৈ আৰু চিকা-ঝৰাৰ নাম ২৯ টালৈ সম্প্রসাৰণ ঘটোৱা হৈছে। ৰংদানী আৰু মায়তৰীসকলৰ খোকচি, বায়খো, হাচং, গ্রিমবুদা আদি পূজা উপলক্ষে গোৱা ভালেসংখ্যক গীত পদ পোৱা যায়। ৰংদানি ৰাভাসকলৰ ফাৰকান্তিৰ (আদ্য শ্রাদ্ধ) গীতবোৰ জনপ্রিয়। এওঁলোকৰ হাচং বা বাস্তুদেৱতাৰ পূজাত গোৱা গীতবোৰো সৌন্দর্য বিবর্জিত নহয়। এফাকি উদাহৰণ ঃ

'ফই মাছি ফই মায়, উই-উই-উই,

বান্চে, খকচে ওয়ে ওয়ে ওয়ে।' (আহা শস্য, আহা ধন, এখনি কুলা নাইবা এটি খাং ভর্তি কৰি আহা'। দুয়োটি খেলৰ মাজত প্রচলিত অগ্নি পূজাৰ আৰাধনাৰ গীতসমূহো পাৰিমৰা বিধৰ নহয়। এটিৰ অসমীয়া ভাঙনি ঃ 'হে অগনি দেৱী! মাতৃ স্বৰূপিণী, আমি প্রাচীন আচাৰ-নীতি সাৰোগত কৰি পৰিত্র ঘিলা গুটিৰে মিহলি পৰিষ্কাৰ পানীৰে স্নান কৰি আহিছোঁ।' (ৰাজেন ৰাভাৰ অনুবাদ)।

না. দা.

।। ৰজা ঘৰীয়া চালিনাচ ।।

আহোম ৰাজসভাত প্রদর্শিত চালিনাচ, ৰজাঘৰীয়া চালি নাচ ৰূপে জনাজাত। এই নাচ দেখুৱাই কমলাবাৰী সত্রৰ বিখ্যাত সংগীতজ্ঞ বাপিৰাম ওজা আতৈয়ে স্বর্গদেৱ কন্দর্পেশ্বৰ সিংহৰপৰা এখনি প্রশংসাৰ পত্র, কুহুমফুলীয়া পাগুৰি আৰু দুই-এপদ সম্পদ লাভৰ সংবাদ *সত্রীয়া সংস্কৃতিৰ* স্বর্ণৰেখাত বিবৃত হৈছে। শুদ্ধ চালি নাচ আৰু ৰজাঘৰীয়া চালি নাচৰ পোচাক-পৰিচ্ছদৰ একো পার্থক্য নাই। অৱশ্যে আন কেইটামান ক্ষেত্রত দুয়োবিধ নাচৰ কেইটামান পার্থক্য বিশেষজ্ঞসকলে লক্ষ্য কৰিছে। যেনে - ক. চালিনাচ ৮ খন কিন্তু ৰজাঘৰীয়া চালি নাচৰ সংখ্যা - ৪। খ. চালিনাচৰ গীত ধৰোঁতে বাদ্যখিনি গীতৰ মাজৰপৰা তালৰ হিচাপ ধৰি (পুৰণি মতে পাঁচ চাপৰ) বজোৱা হয়; কিন্তু ৰজাঘৰীয়া চালিনাচত নাচ-গানৰ আৰম্ভণিৰেপৰা গীত, বাজনা আৰু নাচ চলি থাকি একেলগে শেষ হয়। গ. চালিনাচৰ বোল হ'ল - ধে (ধেই), দাওঁ, খিত আদি কিন্তু ৰজাঘৰীয়া চালিনাচৰ বোল হ'ল - ঘে তিন দাং আদি। ঘ. চালিনাচত নটুৱাই গীতৰ ঘাত পৰাৰ লগে লগেহে নৃত্য আৰম্ভ কৰে - তাৰ পূর্বে হাত দি ভৰিৰে তাল ৰাখি থাকে; আনহাতে ৰজাঘৰীয়া চালিনাচত গা-মানতো নৃত্য বর্তমান। ঙ. ৰজাঘৰীয়া চালিনাচৰ গীত বঙ্গা ৰাগতহে গায়, শুদ্ধ চালিৰ দৰে মেলা ৰাগত নাগায়।

ড° মহেশ্বৰ নেওগে লিখিছে - 'ৰজাৰ দিনত ৰাজ চ'ৰাত ৰজাঘৰীয়া নাচ হৈছিল। আজিকালি নৈমিত্তিক প্রসংগত চালিনাচৰ দৰে এই নাচ হয় - আবেলি বেলা।'

না. দা.

।। ৰমজান আৰু বোজা ।।

ইছলাম ধর্মৰ পাঁচটা ভেটিৰ ভিতৰত বোজাও এটা। ৰাতিপুৱাৰপৰা সন্ধ্যা পর্যন্ত উপবাসৰ নিয়ত কৰি পানাহাৰ বা খোৱা-বোৱা, সংগম আৰু যাৱতীয় ইন্দ্রিয় তৃপ্তিকৰ কার্যৰপৰা

বিৰত থকাকেই ৰোজা বোলা হয়। ৰোজা মানে বিৰত থকা বা সংযম কৰা। ৰোজা ৰাখিবলৈ হ'লে শেষ ৰাতি সোৱেহ ছাদেকৰ (দোকমোকালি) আগতে পানাহাৰ কৰি ৰোজাৰ নিয়ত কৰিব লাগে। ৰোজা খোদাক পোৱাৰ আধা পথ। ৰোজা সকলোৱে কৰ্তব্য।

উৎপত্তি ঃ বছৰটোৰ সকলোবোৰ মাহতকৈ ৰমজান খৰিফ অতি উত্তম। ৰমজান মাহৰ এটা ৰাতিৰ মূল্য এহেজাৰ মাহতকৈও অধিক। ই আয়-বৰকত আৰু ফজিলতৰ মাহ। সকলো মাহতকৈ এই মাহৰ মর্যাদা অধিক। এই মাহত আল্লাহৰ খাছ ৰহমত নাজিল (অবতীর্ণ) হয়। গুনাহ মাফ হয় আৰু প্ৰাৰ্থনা কবুল (গৃহীত) হয়। এই মাহত দোজখৰ (নৰকৰ) দুৱাৰ বন্ধ থাকে আৰু বেহেস্তৰ দুৱাৰ খোলা থাকে। শয়তান সকলক বন্ধ কৰি ৰখা হয়। ৰোজা চাৰি প্ৰকাৰৰ - *ফৰজ, ওৱাজেৰ, নফল* আৰু *মকৰুহ*। ৰমজান শৰীফৰ ৰোজা আৰু ইয়াৰ কাজা আৰু কাফফাৰাৰ ৰোজা হ'ল *ফৰজ ৰোজা*। নির্দিষ্ট বা অনির্দিষ্ট মানত কৰি ৰখা হ'ল *ওৱাজেৰ ৰোজা*। মহৰমৰ চান্দৰ দহ ৰোজা, আইয়াম বিজেৰ (প্ৰতি চান্দৰ ১৩/১৪/১৫ তাৰিখৰ) ৰোজা, ছাৱাল চান্দৰ ৬ টা ৰোজা (জেলহাজ চান্দৰ ৯ তাৰিখ)। আৰফাৰ ৰোজা আদি *নফল ৰোজা*। নিষিদ্ধ দিনত ৰখা ৰোজা, দুই ঈদৰ দিনা ৰখা ৰোজা আৰু (আইয়াম তাশৰিকে) ৰোজা ৰাখা আদি তাহাৰিনী (*হাৰাম*) ৰোজা, কেৱল শুকুৰবাৰে নাইবা একদিনকৈ ৰোজা ৰাখা বা ৰোজা ৰাখি কোনো সৎ কাম নকৰাকৈ বহি থকা ৰোজাক বৈধ (*তানজিহি*) ৰোজা কোৱা হয়। নিজে ৰোজা ৰাখি উপলব্ধি কৰিব পাৰি - দুবেলা দুমুঠি খাবলৈ নোপোৱা গৰীৱ দুখীয়াৰ কথা। তেতিয়াই তেওঁলোকৰ দুখ মোচন কৰিবলৈ মন ঢাবিত হয়। পাপ কাম ত্যাগ কৰি উত্তম চৰিত্ৰ গঠন কৰিবলৈ ৰোজা এটা অতি উত্তম ব্যৱস্থা।

প. আ.

।। বেছুতে পেঁচ, ধান এদোণীয়া পাচিটো লৈ কঁকালটো হেঁচ।।

এটি জনপ্ৰিয় অসমীয়া ফকৰা। বস্ত্ৰ শিল্প আৰু কৃষিজীৱী সমাজৰ লগত ওতঃপ্ৰোতভাৱে জড়িত অসমীয়া সমাজত উল্লিখিত ফকৰাটি এক বিশেষ তাৎপর্য আছে। আমাৰ সমাজত এনে এচাম লোক আছে যিবোৰে প্ৰায়ে ঠেহ-অভিমান আদিৰে অন্যলোকক ব্যতিব্যস্ত কৰি তোলে। সচৰাচৰ অসন্তোষীয়া আৰু অভিমানীলোকে মানুহৰ স্বাভাৱিক জীৱন যাত্ৰাত আহকালৰ সৃষ্টি কৰে। কেতিয়াবা একোটা পৰিয়ালত কোনো এজন সদস্যৰ এনেধৰণৰ ঠেহ-পেঁচত পৰিয়ালৰ অন্যান্য সদস্যসকলৰো শান্তি ভংগ হয়। তেতিয়াই ঠেহ-পেঁচ ভাঙিবলৈ যথেষ্ট কষ্ট কৰিবলগীয়া হয়। ঠেহ-পেঁচ ভাঙিবলৈ চেষ্টা কৰিলে আকৌ তেওঁলোক আৰু বেচি মান-অভিমানত ওফন্দি পৰে। তেনে অৱস্থাকেই কঁকাল বেঁকা হোৱা বুলি জান কৰে। অর্থাৎ অতিমাত্ৰা ঠেহ-পেঁচত কঁকাল বেঁকা হৈ গৈছে, সেয়ে বেঁকা কঁকাল পোন কৰিবৰ বাবে স্বাভাৱিক বুজনিয়ে কোনোপধ্যে কামত নিদিলে - 'বেছুতে পেঁচ, ধান এদোণীয়া পাচিটো লৈ কঁকালটো হেঁচ' বুলি ব্যংগ কৰি অভিযুক্তগৰাকীক মৃদু ভাৱুকি দিয়া হয়। অসমীয়া গ্ৰাম্য জীৱনত ধৰৰ চোতালত ধান, ধান কড়িয়াৰৰ বাবে অথবা থোৱাৰ বাবে পাচি সচৰাচৰ থাকেই। তাঁতশালখনো চোতালৰে অন্য এক অংগ। অতিমাত্ৰা ধুন মৰাৰ অর্থত বেচতে পেচ এই বাক্যাংশ প্ৰায়ে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। সেয়ে অতিমাত্ৰা ঠেহ-অভিমান কৰাজনক

পোন বা চিধা কৰাৰ ব্যংগ অর্থত সদায় দৃশ্যমান ধান ভর্তি এদোণীয়া পাচিটো লৈ কঁকালটো পোন কৰিবলৈ লোৱা মানে ঠেহ-অভিমান ভাঙিবলৈ প্রকাৰন্তৰে ভাবুকি দিয়াৰ অর্থত উল্লিখিত ফকৰাটি প্রচলন হৈছে। যিহেতু স্বাভাৱিক মৰম আৰু বুজনিৰে ঠেহ-অভিমান ভাঙিব পৰা নগ'ল সেয়ে ধানেৰে পৰিপূর্ণ এদোণীয়া পাচিটোৰে ইতিমধ্যে বেঁকা হৈ পৰা কঁকালটো হেঁচি পোন কৰা বুলি অসমীয়া মানুহে পৰোক্ষভাৱে ভাবুকি দি এনে ব্যক্তি বিশেষলৈ আওকাণ কৰে। অতিমাত্রা ধুন-পেচ অথবা নচা কার্যৰ সন্দর্ভতো উল্লিখিত ফকৰাটি ব্যংগার্থত প্রয়োগ কৰা দেখা যায়।

প. বা.

।। লখিমী সবাহ ।।

অসমীয়া মানুহৰ সংস্কৃতি আৰু বিশ্বাসৰ মধুৰ সমন্বয়ত সৃষ্টি হোৱা আন এটি অনুষ্ঠান হ'ল লখিমী সবাহ। হিন্দু ধর্মৰ পৰম্পৰাগত বিশ্বাসত ধন আৰু ঐশ্বর্যৰ অধিকাৰিণী দেৱী গৰাকী আৰু লখিমী সবাহ অনুষ্ঠানৰ দেৱী গৰাকী একে শক্তিৰ অধিকাৰিণী লক্ষ্মী বা লখিমী বুলি জনা যায়। কিন্তু এটা কথা মন কৰিবলগীয়া যে লখিমী সবাহ অনুষ্ঠানৰ দেৱী গৰাকীক সেই অনুষ্ঠানৰ আচাৰ-নীতি, গীত-পদ আদিৰ দ্বাৰা এখন কৃষিজীৱী সমাজৰ দেৱী বুলিহে ধাৰণা কৰিব পাৰি। এই দেৱী গৰাকীৰ কল্পনাও লোক-বিশ্বাসৰপৰা উদ্ভূত বুলি ক'ব পাৰি।

লখিমী সবাহ অনুষ্ঠানৰ বাবে নির্দিষ্ট কোনো তিথি বা সময় নাই। সাধাৰণতে বহাগ-জেঠ মাহত খেতি আৰম্ভ কৰাৰ আগতে, নাইবা প্রথম খেতি চপোৱাৰ দিনা আৰু ঠাই বিশেষে কেতিয়াবা খেতিৰ অনিষ্টকাৰী পোক-পৰুৱা আঁতৰাবলৈ এই অনুষ্ঠান পতা হয়। অৱশ্যে অসমৰ উজনি অঞ্চলতহে এই উৎসৱৰ প্রাদুর্ভাৱ বেছি। খৰালি মাহ কেইটাত লক্ষ্মীদেৱীয়ে পথাৰত নাথাকি নৈত বা পানীত আশ্রয় লয় বুলি এটি জনবিশ্বাস আছে। গতিকে এই উৎসৱৰ দিনা নৈৰ বা কুঁৱাৰপৰা পানী তুলি আনি লক্ষ্মী দেৱীক ঘটত স্থাপন কৰা হয়। খেতি চপোৱাৰ দিনা এই উৎসৱ পাতিলে প্রথম ধানত কাচিখন লগাবৰ দিনাই তিনি গোছা ধান কাটি আনি আগলি কলপাতত দি তামোল-পাণ, ধূপ-দীপ, নৈৱেদ্য আদিৰে সেৱা জনাই আই লক্ষ্মী জ্ঞান কৰি নিকা ভঁৰালত স্থাপন কৰা হয়।

উজনি অসমত প্রচলিত এই লখিমী সবাহ অনুষ্ঠান হিন্দু আদর্শ আৰু আহোমসকলৰ লোকাচাৰৰ সংমিশ্রণত সৃষ্টি হোৱা যেন লাগে। এই উৎসৱত খাওখাম নামৰ আহোম দেৱতা এগৰাকীৰ উল্লেখে এই কথাক পতিয়ন নিয়ায়। কৃষিৰ লগত জড়িত এই উৎসৱটোৰ বৈশিষ্ট্য আমাৰ লোক-সংস্কৃতিৰ ইতিহাসত বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য।

প্র. শ. গো.

।। শৰৱোৎসৱ ।।

শাক্তসকলৰ বিভিন্ন উৎসৱৰ ভিতৰত *কুমাৰী পূজা* আৰু *শৰৱোৎসৱে* বহুতৰ দৃষ্টি আকর্ষণ কৰিবলৈ সমর্থ। *কালিকা পুৰাণত* (৬১।১৭-২৩) এই উৎসৱৰ আহল-বহল বর্ণনা দিয়াত চাই এটা কালত এই উৎসৱ উত্তৰ-পূর্ব ভাৰতত প্রচলিত থকা বুলি অনুমান কৰিব

পাৰি। এই উৎসৱ শৱৰাদি আৰ্যভিন্ন লোকৰ মাজত প্ৰচলিত অশ্লীল আমোদ-প্ৰমোদৰপৰা অহা বুলি কোৱাত অসুবিধা নাই। ডঃ বাণীকান্ত কাকতিয়ে *পুৰণি কামৰূপৰ ধৰ্ম্ম ধাৰা* গ্ৰন্থত লিখিছে, সবৰসকল হ'ল দাক্ষিণাত্যৰ আদিম জাতি। তেওঁলোকে প্ৰৱৰ্তন কৰা বাবেই বোধহয় উৎসৱটোৰ নাম শৱৰোৎসৱ। শাৰদীয় উৎসৱৰ বিজয়া দশমীৰ দিনা দেৱী দুৰ্গাক বিসৰ্জন দিয়া কালত এই উৎসৱৰ আয়োজন কৰা বাঞ্ছনীয়। পুৰাণকাৰে লিখিছে, - 'বিজয়া দশমী তিথিৰ শ্ৰৱণা নক্ষত্ৰৰ অন্তিম পাদত শৱৰোৎসৱেৰে সৈতে দেৱীক পানীত বিসৰ্জন দিব। সুবেশা কুমাৰী, বেশ্যা আৰু নৰ্তক কিছুমানক লগত লৈ নানাবিধ ধৱজ আৰু বস্ত্ৰ উৰাই আঁখে, ফুল প্ৰভৃতি সিঁচৰতি কৰি, ধূলি-বোকা চটিয়াই ক্ৰীড়া-কৌতুক আৰু মংগলাচৰণৰ লগে লগে স্ত্ৰী-পুৰুষৰ গুপ্তাংগৰ নাম কৈ ভগ-লিংগৰ গীত গাই জনগণে প্ৰভূতভাৱে ধেমালি কৰিব লাগে। যি পুৰুষে এই উৎসৱত যোগ নিদিয়ে সেই পুৰুষৰ ওপৰত দেৱী ক্ৰুদ্ধা হৈ শাপ দিয়ে।'

বংগদেশৰ স্মৃতি-নিবন্ধকাৰ শূলপাণিয়ে *দুৰ্গোৎসৱ বিবেকত* শৱৰোৎসৱ পালনৰ নিৰ্দেশ দিছে। স্মৃতিশাস্ত্ৰকাৰ ৰঘুনন্দনৰো একেই নিৰ্দেশ : 'সংপূজ্য প্ৰেষণং কুষ্মাৎ দশম্যাং শাৱৰোৎসৱৈ'। (*তিথিতত্ত্ব*। ২৮ তত্ত্বম) *বৃহদ্ধৰ্ম্মপুৰাণত* অশ্লীল সংগীতেৰে শৱৰোৎসৱ পালনৰ বিধান দিছে - 'ভগালিংগাভিধানৈশ্চ শৃংগাৰ বচনৈস্তথা গানং কাৰ্যম'। (২২।২৩) ড° জিতেন্দ্ৰনাথ বন্দ্যোপাধ্যায় ডাঙৰীয়াই *পঞ্চোপাসনা* (পৃষ্ঠা ২৮৪) *মেৰুতন্ত্ৰকপৰা* শ্লোকচয়ন কৰি দেখুৱাইছে যে বামাচাৰী তন্ত্ৰ সাধনাৰ পাঁচটি শাখাৰ অন্যতম হ'ল - শাৱৰমাৰ্গ। এই উৎসৱ বংগদেশৰ পাল নৃপতিমণ্ডলীৰ ৰাজত্বকাললৈ প্ৰচলিত আছিল। নদীয়াৰ মহাৰাজা কৃষ্ণচন্দ্ৰয়ো দুৰ্গোৎসৱৰ সামৰণিত আত্মীয়-স্বজন সহ শৱৰোৎসৱ পালন কৰা বুলি শুনা যায়। সময়ৰ অগ্ৰগতিৰ লগে লগে এই উৎসৱে মেলানি মাগিব লগাত পৰিল।

না. দা.

।। শৰাই ।।

শৰাইখন অসমীয়া সংস্কৃতিৰ এপদ অনৱদ্য সম্পদ। ই একেধাৰে সম্মানৰ প্ৰতীক, থাপনাৰ আসন, নৈৱেদ্য-পাত্ৰ আৰু উপহাৰ তথা গৃহসজ্জাৰ কলাত্মক সামগ্ৰী। পিতল আৰু কাঁহ উভয়ৰে শৰাই নিৰ্মাণ কৰিলেও পিতলৰ শৰাইৰ প্ৰচলন বেছি। ফুলাম পিতলৰ শৰাই অসমীয়া শিল্পীৰ শিল্প নৈপুণ্যৰ পৰিচায়ক। আঢ্যবন্ত লোকৰ ঘৰত কপৰো শৰাই দেখা যায়। ৰকৰা তামৰ শৰাই দেখিবলৈ ধুনীয়া। কিছুমান শৰাইত ঢাকনি থাকে - আন কিছুমানত নাথাকে। অসমত শৰাইৰ চলতি কেতিয়াৰপৰা হ'ল তাক নিশ্চিতভাৱে কোৱা টান। মধ্যযুগত সিংহাসনৰ সম্মুখত নৈৱেদ্য দিবলৈ আৰু সত্ৰাধিকাৰসকলক সেই বিষ্ণু নৈৱেদ্য আগবঢ়াই দিবলৈ সম্মানাৰ্থে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল শৰাই। সত্ৰবোৰত অদ্যাপি এই দুই কৰ্মত বিনে আন কামত শৰাইৰ ব্যৱহাৰ নহয়। অন্য পাত্ৰতকৈ শৰাইৰ মান্যতা সদায় বেছি। ৰৰ শৰাইত ভাগৰত আদি স্থাপন কৰা, মধ্যমীয়া শৰাইত নৈৱেদ্য অৰ্পণ আৰু সৰু শৰাইত উপহাৰ, তামোল-পাণ প্ৰভৃতি আগবঢ়োৱা হয়। সময়ত ধাতৰ শৰাইৰ উপৰি কাঠ আৰু বাঁহৰো শৰাই সাজি উলিওৱা হৈছে। কাঠৰ শৰাইবোৰত হাইতালেৰে বোলাই দেখাত সুন্দৰ কৰি তোলাৰ

প্রযত্ন পৰিলক্ষিত হ'লেও কাঠ, বাঁহ অথবা কাঁহৰ শৰাইত সত্রসমূহত নৈৱেদ্য আগবঢ়োৱা ৰীতি আজিলৈ চলা নাই।

আহোমৰ ৰাজত্ব কালত ৰজা, ডা-ডাঙৰীয়া আৰু গুৰুজনক অসমীয়া লোকে শৰাই আগবঢ়াই সম্মান যাচিছিল। চ'তৰ বিহুৰ দিনাখন হুঁচৰি গোৱা সকলৰে ফুলাম গামোচা এখনেৰে তামোল-পাণ সহ টকা এটি শৰাই এখনত আগবঢ়োৱাটো এটা পুণ্যৰ কৰ্ম ৰূপে বিবেচিত হৈছিল ঃ

চ'তৰে চকৰী বহাগত বগৰী/ জেঠতে অমনা ধান;
চ'তৰ বিহুৰ দিনাখন শৰাইখন যাচিবা/ তেহে পাবা বৈকুণ্ঠত থান।।

অৱশ্যে 'ৰূপৰ চকলা' হীন শৰাই বিহুৱা ডেকাহঁতে গ্রহণ কৰিবলৈ টান পাইছিল-

কৰদৈ চকলা পাত সমনীয়া/ কৰদৈ চকলা পাত।
ৰূপৰে চকলা নেপাওঁ এ মানে/ শৰাইলৈ নেমেলো হাত।।

বৈশিষ্ট্যপূর্ণ শৰাই সম্পর্কে আমাৰ দেশৰ কথাই নকওঁ, সুদূৰ আমেৰিকাতো ইয়াৰ বিদ্যায়তনিক অধ্যয়ন হোৱাটো তাৎপর্যপূর্ণ।

না. দা.

।। শুদ্ধি কৃত্য ।।

শুদ্ধি কৃত্য ত্রিধাৰা বিশিষ্ট - *আদ্য শ্রাদ্ধ, সপিণ্ডন আৰু মৎস্যস্পর্শ*। আগৰ কালত ব্রাহ্মণে তেৰ দিনত আৰু শুদিৰসকলে এমাহত শুদ্ধি কৃত্য সম্পাদন কৰিছিল যদিও সময় পৰিবর্তনৰ প্রেক্ষাপটত শূদ্রসকলেও ১৪-১৫ দিনত শুদ্ধিৰ কামসমূহ কৰিবলৈ লৈছে। আদ্যশ্রাদ্ধক কামৰূপৰ ফালে *চুৰা কাম* কোৱা হয়। সেইদিনা পুৱাৰ পৰতে ঘৰৰ কাপোৰ-কানি তিয়াব লাগে, কেঁচা ঘৰ হ'লে গোবৰ-মাটিৰে লিপিব লাগে, সোণ-ৰূপৰ পানীত তিল মিহলাই দুৱৰিৰে সকলো ঘৰুৱা দ্রব্য-সম্ভাৰত সিঁচি দি শুদ্ধ কৰি লোৱা প্রয়োজন। কাম লোৱা জনে পুৱাৰেপৰা ভালেখিনি শাস্ত্রীয় নীতি পালন কৰাৰ পিছত এভাগ বিষ্ণু পূজা সম্পাদন কৰে। ইয়াৰ পিছতে *গৰুৰ পুৰাণৰ* মতে গ্রহ-যাগ সম্পাদন কৰা বাঞ্ছনীয়। মৃতজনে পুষ্কৰপালে এই কৃত্য অলপ দীঘলীয়া হয়। আদ্যশ্রদ্ধৰ দিনা মৃতকৰ আত্মাৰ সদগতি কামনাৰে মৃতকে ব্যবহাৰ কৰা সমগ্র দ্রব্য-সম্ভাৰ আগবঢ়োৱা কর্তব্য। বৈতৰণী পাৰ হ'বলৈ এটি দমৰা গৰুও আগবঢ়াব লাগে। এই সমস্ত দ্রব্য এটা কালত অগ্রদানী ব্রাহ্মণে গ্রহণ কৰিছিল। আদ্যশ্রাদ্ধৰ দিনাই কোনো কোনো আঢ্যবন্ত লোকে বৃষোৎসর্গও কৰা দেখা যায়। এই উপলক্ষে হোম কৰা প্রয়োজন। আদ্যশ্রাদ্ধৰ সমাপ্তিত পুৰোহিতজনক দান-দক্ষিণা দিব লাগে, আমন্ত্রিতসকলক জা-জলপান খুৱাব লাগে।

আদ্যশ্রাদ্ধৰ পিছ দিনা সপিণ্ডন। ব্রাহ্মণসকলে বাৰদিনৰ দিনা ইয়াক সম্পাদন কৰে। আন জাতিৰ কোনো কোনোৱে ইয়াক তেৰ বা চৈধ্য দিনৰ দিনা পালন কৰা দেখা যায়। তদুপৰি আদ্যশ্রাদ্ধ আৰু সপিণ্ডন একে লগে অনুষ্ঠিত কৰা লোকো নোহোৱা নহয়। সুবিধা-অসুবিধাই ইয়াৰ বাবে দায়ী। মৃতকক চতুর্দশ পিণ্ড আগবঢ়োৱাৰ লগতে পাঁচটা উপৰি পিৰিলৈকেও পিণ্ডভাগ আগবঢ়ায়। শ্রাদ্ধ শেষ হোৱাৰ পিছত নিমন্ত্রিতসকলক জা-জলপানলৈ

আপ্যায়ন কৰা প্ৰয়োজন। ব্ৰাহ্মণক দান-দক্ষিণাৰে বিদায় দিব লাগে। দামোদৰ মিশ্ৰই *স্মৃতি-জ্যোতিষ-সাৰ সংগ্ৰহত* আদ্যশ্ৰাদ্ধ-সপিণ্ডনৰ আহল-বহল বিধান দিছে। মাধৱ কন্দলিয়ে *ৰামায়ণত* (অযোধ্যা) আৰু দুৰ্গাবৰে *গীতি-ৰামায়ণত* সপিণ্ডনৰ বৰ্ণনা দিবলৈ কাৰ্পণ্য কৰা নাই।

মৃতকৰ মৃত্যুৰ তেৰ-চৈধ্য অথবা পোন্ধৰ দিনত মৎস্যস্পৰ্শ পালন কৰা হয়। কামৰূপত আগেয়ে ইয়াক ব্ৰহ্ম ভোজ আখ্যা দিয়া হৈছিল। ব্ৰাহ্মণক আমন্ত্ৰণ কৰি অনা হৈছিল। বন্ধু-বান্ধৱ আৰু ৰাইজেও নিমন্ত্ৰণ পায়। মৃতকৰ অৰ্থে শ্ৰাদ্ধকৰ্তাই মাছ-মাংস আৰু আন আঞ্জা পাতি ৰান্ধি জলপাত্ৰ, তামোল-পাণ-চূণ হোকা-চিলিম-ধপাতেৰে পৰিপূৰ্ণকৈ ভাত এসাজ সভক্তিৰে ঘৰৰ ওচৰত আগবঢ়োৱা নিয়ম। ইয়াৰ পিছত জ্ঞাতি আৰু ৰাইজে ভোজ-ভাত খায়। জ্ঞাতিয়ে মৃতকৰ ঘৰৰ আটাইকে মিঠাতেল আগবঢ়াই চুৰা আঁতৰায়। ব্ৰাহ্মণৰ ঘৰত নিমন্ত্ৰিত ব্ৰাহ্মণে শান্তি কৰ্মেৰে উক্তদিনৰ কৃত্যৰ সামৰণি মাৰে। এই দিনা মাছ-মাংস খোৱাৰ পিছৰেপৰা মৃতকৰ ঘৰে মাছ-মাংস খাব পাৰে, গাত তেল ঘঁহাৰ অনুপতি পায়। কোনো কোনোৱে এই দিনাই ভকত-সজ্জনক মাতি আনি গীতা-ভাগৱত পাঠ কৰে আৰু নাম-কীৰ্তন কৰি মনৰ দুখ আঁতৰায়। কোনো কোনো ঠাইত ইয়াক কোৱা হয় *শুদ্ধিৰ সৱাহ*।

না. দা.

।। শেন-যুঁজ ।।

শেন-যুঁজ আছিল আহোম স্বৰ্গদেৱসকলৰ আমোদজনক অনুষ্ঠান। হৰকান্ত বৰুৱা সদৰামিনে তেওঁৰ বুৰঞ্জীত লিখিছেঃ 'চৈয়দ বাবাকৰ নবাব পৰিলত তাৰ লগৰ মীৰা শেনচোৱাক কুহি শেনে সহিতে ধৰি ৰাখিলে। তাৰেপৰা সৰু শেনৰ খেল চলিল।' মাঘৰপৰা বহাগলৈকে শেন-যুঁজ অনুষ্ঠিত হৈছিল। জয়জয়তে কেইটামান কণুৱা ধৰি জেৰেঙা পথাৰৰ খালত থৈ দিয়ে। সিহঁতক সৰু মাছ নিয়মীয়াকৈ খাবলৈ দিয়া হয়। মাছ খাবলৈ পাই অ'ৰ-ত'ৰপৰা এটা-দুটাকৈ কণুৱা আহি হেজাৰ-বাৰশ গোট খায়। ৰাতিপুৱা গোট খাই গধূলি উৰি যায়। ছয়-সাত ঠাইত এনেদৰে কণুৱা-চোং পতা হয়। আনফালে শেনচোৱাই দীৰ্ঘ দিন জুৰি শেনক প্ৰশিক্ষণ দি লৈ আহে। ৰজা-প্ৰজা সকলো আহি গোট খোৱাৰ পিছত কণুৱাবোৰ ভয় খুৱাই উৰাই দিয়ে। সিহঁতে গৈ আকাশ ছানি পেলায়। এনেতে শেনচোৱাই শেনমেলৰপৰা শেন মেলে। শেন গৈ কনুৱাৰে যুঁজ দিয়ে। দুই-এটা মৰা কণুৱা আহি মাটিত পৰেহি। অৱশেষত শেনে এটা কণুৱা মাৰি লৈ তললৈ নামি আহে। শেনচোৱাই কাপোৰ এখন মেলি দিয়াৰ লগে লগে লগে কণুৱাসহ শেন আহি তাত পৰে। শেনচোৱাই লগে লগে শেনৰ ভৰিত ডোল লগাই তাৰ মুখ গৰম পানীৰে ধোৱাই জালুক, পিপলি আৰু কুমটি খুৱায়। পিছে ভালকৈ শিকনি নোলোৱা শেন এৰি দিয়াৰ পিছত শেনচোৱাৰ ওচৰলৈ নাহি ক'ৰবালে গুছি যায়। উৰি গ'লে শেনচোৱাই শেন বিচৰাত লাগে। শেন মেলাৰ পিছত ঘূৰি অহা-নহাটো কপাল। সেইবাবে শেনৰ সংবাদ সুধিলে শেনচোৱা বৰুৱাই উত্তৰ দিয়ে - 'স্বৰ্গদেৱ, আজি শেনৰ এজাত।' কণুৱা মাৰি শেন উভতি আহিলে শেনচোৱাই বঁটা পায়। উভতি নাহিলে পুৰস্কাৰ পায় - কাণ ঢকা আৰু চামতাৰ কোব। গতিকে শেন যুঁজত প্ৰতি বছৰে কোনোবা শেনচোৱাৰ ভাগ্যত মিলে বঁটা-বাহন আৰু দুৰ্ভগীয়া কোনোবাজনে পায় তিৰস্কাৰ।

হিষ্ট্ৰি অব্ জাপান গ্ৰন্থত ডঃ মুখাৰ্জীয়ে লিখিছে যে চৰাই যুঁজ ভাৰত আৰু পাৰশ্যৰপৰা জাপান পায়গৈ।

না. দা.

।। শ্বৱে কদৰ ।।

পাক কোৰাণত উল্লেখ কৰা আছে যে শ্বৱে কদৰ হাজাৰ মাহ (অৰ্থাৎ ৮৩ বছৰ ৪ মাহ)তকৈও উৎকৃষ্ট। শব শব্দৰ অৰ্থ ৰাতি আৰু কদৰ শব্দৰ অৰ্থ সম্মান অৰ্থাৎ শ্বৱে কদৰৰ অৰ্থ সম্মানিত ৰাতি। এই শ্বৱে কদৰ মুছলমানসকলৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ মাহ *ৰমজানৰ* ভিতৰত। পৱিত্ৰ হাদিছত উল্লেখ কৰা আছে যে হজৰত নবী কৰিমে (দঃ) কৈছে 'আল্লাহতালাই পৱিত্ৰ শ্বৱেকদৰৰ দ্বাৰাই ৰাতিসমূহৰ সৌন্দৰ্য দান কৰিছে, তোমালোকে এই ৰাতিটোত অধিক এবাদত কৰা (আল্লাহতালাৰ নাম-গুণ গোৱা) কাৰণ এই ৰাতিটোৱেই সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ ৰাতি' আল্লাই এই ৰাতিৰ ভিতৰত বৰ ডাঙৰ ডাঙৰ অনুদান (নিয়ামত) ৰাখিছে। আনকি *হাদিছ শ্বৰিফত* আছে, যিসকলে এই ৰাতি এবাদত কৰিব আল্লাই তেওঁলোকৰ সকলো প্ৰকাৰৰ গুনাহ (পাপ) মাফ কৰিব আৰু কেয়ামতৰ দিনা আল্লাই তেওঁলোকক কেতিয়াও বিমুখ নকৰিব। গতিকে এই ৰাতিটোত এবাদত কৰা উচিত।

হজৰত নবী কৰিমে (দঃ) কৈছে - তোমালোকে ৰমজান মাহৰ শেষৰ দহ দিনৰ বেযোৰ ৰাতিত শ্বৱে কদৰ বিছৰা। অৰ্থাৎ ৰমজান শ্বৰীফৰ ২১/২৩/২৫/২৭/২৯ তাৰিখৰ ৰাতিত শ্বৱে কদৰক অনুসন্ধান কৰিব লাগিব। এই ৰাতি সম্বন্ধে বহুতো মতভেদ দেখা যায় যদিও অধিকাংশ আলিম (ইছলাম শিক্ষিত লোক) সকলে ২৭ ৰমজানৰ ৰাতিতেই শ্বৱে কদৰ হোৱা সম্ভৱ বুলি অভিমত দিয়ে। এই কাৰণেই আল্লাহ পাকে শ্বৱে কদৰক অলপ গোপনে ৰাখিছে - যাতে তেওঁৰ বান্দাসকলে আগ্ৰাহান্বিত হৈ এই ৰাতিটো বিচাৰি উলিয়াই এবাদত কৰে। কাৰণ এই ৰাতিটোত ফজিলত সম্বন্ধে এনে কেতবোৰ কথা আছে যিবোৰ অইন ৰাতিত নাই। শ্বৱে কদৰৰ ৰাতি এশাৰ নামাজৰ পিছত ৰাতিপুৱালৈ শ্বৱে কদৰৰ নামাজ পঢ়াৰ সময় থাকে। এই ৰাতিত ৰাৰ ৰাকাত নামাজ পঢ়া নির্দিষ্ট আছে। ইয়াৰ উপৰি যিমান পঢ়িব পাৰি সিমানেই ভাল।

প. আ.

।। শ্বৱে ৰৰাত ।।

আৰবী ছাবান মাহৰ ১৫ তাৰিখৰ ৰাতিয়েই হ'ল শ্বৱে ৰৰাতৰ ৰাতি। ইছলাম ধর্মমতে ৰাতি আগতে হয় দিন পিছত হয়। গতিকে শ্বৱে বাৰাত দিনত ১৪ তাৰিখ গৈ ৰাতিলৈ পৰে। শ্বৱে বাৰতৰ ৰাতিটোক ভাগ্যৰ ৰাতি বুলি কোৱা হয়। শ্বৱে মানে ৰাতি আৰু বাৰাতৰ অৰ্থ ভাগ্য। সেই ৰাতিয়েই অহা বছৰটোৰ বাবে সকলোৰে ভাগ্য তালিকা প্ৰস্তুত কৰে। যিসকল লোকে ছাবান মাহৰ ১৫ তাৰিখৰ দিনা এবাদত কৰিব, তেওঁলোকৰেই সৌভাগ্য আৰু তেওঁলোকৰ বাবেই সুখ-সন্তোষ। যিসকলে এই তাৰিখৰ দিনত ৰোজা ৰাখিব তেওঁলোকক দোজখৰ জুৱে কেতিয়াও স্পর্শ নকৰে। ই অতি পৱিত্ৰ ৰাতি। সেইবাবে এই ৰাতিটোত সকলোৱে সমগ্ৰ ৰাতি উজাগৰে থাকি এবাদত বন্দেগী কৰে অৰ্থাৎ আল্লাহতালাৰ নাম-গুণ

গায় আৰু প্ৰাৰ্থনা জনায়।

পৱিত্ৰ হাদিছত উল্লেখ কৰা আছে - 'হজৰত নবী কৰিমে (দঃ) কৈছে যে হিজৰী চনৰ ছাবান মাহৰ ১৫ তাৰিখৰ ৰাতিত আল্লাহ্ পাকে তেওঁৰ খাচ ৰমতৰ দুৱাৰ খুলি দিয়ে আৰু তেওঁৰ বান্দাসকলৰ ওপৰত অফুৰন্ত ৰহমত (কৰুণা) বৰ্ষণ কৰি থাকে।' এই ৰাতিৰ ফজিলতত (শ্ৰেষ্ঠত্ব) আল্লাহ্ পাকে প্ৰচুৰ অনুদান (নিয়ামত) ৰাখিছে। সেইবাবে এই শ্ৱবে বৰাতৰ দিনটোত ৰোজা ৰাখা আৰু ৰাতি জাগি নফল এবাদত বন্দেগী কৰা বৰ ভাল কাম।

ছাবানৰ চান্দৰ ১৪ তাৰিখৰ দিন গৈ ৰাতিত এশাৰ নামাজৰপৰা ৰাতিপুৱালৈ (সুবেহ চাদেৰ) শ্ৱবে বাৰাতৰ নামাজৰ সময়। এই নামাজ অতি কমেও ১২ ৰাকাত। তাতকৈ যিমান বেছি পঢ়িব পাৰি সিমানেই ভাল।

প. আ.

।। শ্ৱবে মে'ৰাজ ।।

হজৰত মহম্মদ মোস্তাফা (দঃ) ই হিজৰী চনৰ ৰজব মাহৰ ২৭ (সাতাইশ) তাৰিখৰ ৰাতি আল্লাহতালাৰ আমন্ত্ৰণক্ৰমে আল্লাৰ সাক্ষাৎ লাভৰ (দেখা কৰাৰ) উদ্দেশ্যে আৰশে আজিমলৈ (স্বৰ্গযাত্ৰা) গৈছিল। এই সময়তেই তেওঁ আল্লাহতালাৰ ইচ্ছা অনুসৰি বেহেস্ত আৰু দোজখ (স্বৰ্গ আৰু নৰক) পৰিভ্ৰমণ কৰিছিল। তদুপৰি এই সময়তে তেওঁ আল্লাহতালাৰ লগত নামাজ সম্বন্ধে আলোচনা কৰি তেওঁৰ উম্মতসকলৰ (মুছলমান সমাজৰ) বাবে দিনটোৰ ভিতৰত পঢ়িব লগা পাঁচ অৰাক্ত নামাজ নিৰ্ধাৰিত হয়। এই ৰাতিটোৰ মহত্ব (ফজিলত) বহুত বেছি। এই ৰাতিটোত ১২ ৰাকাত নামাজ পঢ়া বৰ পুণ্যৰ কাম। সিদিনা (২৭ ৰজত) ৰোজা ৰাখিলে ১০০ নফল ৰোজা ৰখাৰ সমান পুণ্য হয়।

প. আ.

।। সত্ৰৰ গঠন প্ৰণালী ।।

গঠন প্ৰণালীৰ ফালৰপৰা সত্ৰৰ প্ৰধান অংগ কেইটা হ'ল - ক. মণিকূট, খ. নামঘৰ বা কীৰ্তন-ঘৰ, গ. চাৰিহাটী আৰু ঘ. বাটচ'ৰা বা কৰাপাট। সত্ৰৰ ৰত্ন থকা ঘৰটোৱে মণিকূট। দুখন ধনুভিৰীয়া অথবা চাৰিখন চেপেটা চালেৰে ইয়াক নামঘৰৰ পূৰ্ব প্ৰান্তত সংলগ্ন কৰি সজাটো মন কৰিবলগীয়া। মণিকূটৰ অন্য নাম *ভাঁজঘৰ*। প্ৰত্নতাত্ত্বিক ৰাজমোহন নাথদেৱৰ মতে বংগ গৃহ শব্দৰপৰা ভাঁজঘৰৰ উদ্ভৱ। ড° সত্যেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মাদেৱে অনুমান কৰে যে মাধৱ মন্দিৰৰ মণিকূট শব্দবে ই সম্প্ৰসাৰিত ৰূপ। দ্ৰাবিড় *কোট্টম* শব্দৰপৰা কূট শব্দ অহাৰ সম্ভাৱনা দেখিছে ড° সৰ্বেশ্বৰ ৰাজগুৰুৱে। মণিকূটত থাকে (ব্ৰহ্ম সংহিতৰ সত্ৰৰ) - বিষ্ণুৰ অৱতাৰৰ বিগ্ৰহ অথবা গুৰু আসনৰ ওপৰত *কীৰ্তন, দশম, ঘোষা-ৰত্নাৱলী* আদি পৱিত্ৰ পুথিসমূহ।

মণিকূটৰ পশ্চিমত থকা পূৱা-পশ্চিমা (প্ৰস্থ ১৭-৩৫ মিটাৰ, দৈৰ্ঘ ৩৫-৭০ মিটাৰ) ডাঙৰ ঘৰটেৱে নামঘৰ বা কীৰ্তন ঘৰ। কীৰ্তনঘৰৰ দুয়োফালে থাকে দুখন আহল-বহল ৰাৱান্দা। কীৰ্তন ঘৰৰ খুটাবোৰ বেচ ডাঙৰ। একো-একোটাৰ পৰিধি তিনি-চাৰি মিটাৰ। নামঘৰৰ পশ্চিম মুৰত থাকে এটি টুপ। টুপৰ পিনৰ মূল দুৱাৰখনৰ নাম মুখ দুৱাৰ বা সিংহ দুৱাৰ।

উদাসীন সত্ৰবোৰত অধিকাৰ ডেকা-অধিকাৰ আৰু বিভিন্ন বিষয়-বাবৰ ভকতসকল থাকিবলৈ কীৰ্তন-ঘৰৰ চাৰিওফালে যি চাৰি শাৰী ঘৰ থাকে তাক কোৱা হয় *চাৰিহাটী*। সত্ৰৰ প্ৰধান প্ৰৱেশ পথত থকা ঘৰটোৰ নাম *কৰাপাট* বা বাট চ'ৰা। বৰপেটা, সুন্দৰীদিয়া, চমৰীয়া আদি সত্ৰত নামঘৰৰ কাষতে একোটিকৈ মঠ চকুত পৰে। ইয়াৰ উপৰি বহুতো সত্ৰত দৌল-মন্দিৰ, ছোঁঘৰ, ভঁৰাল-ঘৰ, খৰম ঘৰ, পদশিলা ঘৰ আদিও দেখা যায়। সত্ৰৰ ভিতৰত এটি পকী-কুঁৱা নহ'লেই নহয়। সাধাৰণভাৱে এই খিনি অংগৰ সমষ্টিয়ে সত্ৰ। সত্ৰৰ পূৰ্ণাংগ ৰূপায়নত মহাপুৰুষ দামোদৰ দেৱৰ অৱদান ভালেখিনি।

না. দা.

।। সত্ৰৰ বিষয়ৰবীয়া ।।

সত্ৰ এখনি সুচাৰুৰূপে পৰিচালনা কৰিবলৈ বিভিন্ন বিষয় ৰবীয়াৰ ওপৰত কাৰ্যভাৰ অৰ্পণ কৰা হয়। ড° মহেশ্বৰ নেওগে তেওঁৰ *শংকৰদেৱ এণ্ড হিজ টাইমচ্‌*ত, ড° কেশৱানন্দ দেৱ গোস্বামীয়ে তেওঁৰ *সত্ৰৰ সংস্কৃতিৰ ৰূপৰেখা*ত আৰু শ্ৰীনাৰায়ণ চন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে তেওঁৰ *সত্ৰীয়া সংস্কৃতিৰ স্বৰ্গৰেখা*ত সত্ৰৰ বিভিন্ন বিষয় ৰবীয়াৰ একাটি তালিকা দিছে। সেই তালিকাৰ আধাৰত বৰ্তমানৰ তালিকাখনি যুগুতোৱা হ'ল -

১। অধিকাৰ - সত্ৰৰ ধৰ্মীয় কাম-কাজ সুচাৰুৰূপে সম্পাদন কৰিবলৈ যি গৰাকী গুৰিয়াল বাছি লোৱা হয় সেই গৰাকীয়ে অধিকাৰ অথবা সত্ৰাধিকাৰ, ২। ভাগতী বা ভাগৱতী - সংস্কৃত গীতা-ভাগৱত প্ৰভৃতৰ পাঠ আৰু তাৰ ব্যাখ্যা কৰা ব্যক্তি, ৩। পাঠক - ভাগৱত পাঠৰ প্ৰাৰম্ভত কীৰ্তন ঘোষা গোৱা আৰু ভাগৱত পাঠৰ অন্তত পদ পুথি পাঠ কৰাটো পাঠকৰ কাম। ভাগৱতীতকৈ পাঠকৰ সম্মান বেছি। কেতিয়াবা ভাগৱত পাঠ বন্ধ থাকিব পাৰে, কিন্তু পাঠ বন্ধ নহয়, ৪। নাম লগোৱা - কীৰ্তন ঘৰৰ প্ৰসংগ চলাবৰ বাবে নিযুক্তি ব্যক্তি। বেলেগ বেলেগ সময়ৰ প্ৰসংগৰ বাবে বেলেগ বেলেগ নাম লগোৱা নিযুক্ত হয়, ৫। মেধি - মেধি হ'ল সত্ৰাধিকাৰ প্ৰভুৰ প্ৰতিনিধি/ সত্ৰৰ নিলগত থকা শিষ্যসকলৰ কৰ-কাটল তোলে - মেধিসকলে। বৰমেধি, ৰাজমেধি আদিকৈ মেধিৰ বিভিন্ন ভাগ আছে, ৬। মুক্তিয়াৰ - সত্ৰৰ মাটি-বাৰীৰ উৎপাদানৰ হিচাপ-পত্ৰ ৰাখে মুক্তিয়াবে। কোনো কোনো সত্ৰত মুক্তিয়াবৰ সলনি থাকে মজুমদাৰ, ৭। খাটনিয়াৰ - ৰজাঘৰ আৰু সত্ৰৰ মাজৰ সমন্বয় ৰক্ষী বিষয়া খাটনিয়াৰ জনে কোনো কোনো সত্ৰত মুক্তিয়াৰৰ কাৰ্যও নিৰ্বাহ কৰে, ৮। গায়ন-বায়ন - সত্ৰৰ যোৱা প্ৰসংগাদি চলাবলৈ গায়ন-বায়নৰ প্ৰয়োজন। গায়ন-বায়নৰ সহায়কসকল হ'ল পালি গায়ন-বায়ন, ৯। সূত্ৰধাৰ - সত্ৰীয়া সংগীত, নাচ আৰু ভাওনাত পাৰদৰ্শী লোক, ১০। ভঁৰালী - সত্ৰৰ ভঁৰালৰ অধিকৰ্তা, ১১। হাটীমতা - সত্ৰৰ হাটীত থকা ভকত সকলক নাম -প্ৰসংগলৈ মাতিবলৈ নিযুক্ত কৰা ব্যক্তি, ১২। নামঘৰীয়া - কীৰ্তন ঘৰ সাৰি-মচি ৰাখিবলৈ নিযুক্ত কৰা লোক, ১৩। আলধৰা - সত্ৰাধিকাৰৰ আলপৈচান ধৰা, সত্ৰৰ নিত্য-নৈমত্তিক কৰ্মত সাহাৰ্য দান কৰা আৰু আলহী শুশ্ৰূষা কৰাৰ দায়িত্ব পালন কৰা লোক, ১৪। পাঁচনী - সত্ৰৰ বাৰ্তাবাহক, ১৫। দেউৰী - সত্ৰৰ নিত্য-নৈমত্তিক পৰ্বত প্ৰসাদ আৰু

নির্মালি বিতৰণ কৰা লোক, ১৬। দৰাদাৰী - সত্ৰৰ নিত্য-নৈমিত্তিক কৰ্মকালত দৰা পিটা লোক, ১৭। লিখক - সত্ৰৰ বাবে পুথি-পাঁজিৰ প্ৰতিলিপি কৰা লোক, ১৮। খনিকৰ - ভাওনাৰ ছোঁ-মুখা, আসন, ঠগা, থাপনা আৰু পুথি-পাঁজি চিত্ৰিত কৰা লোক। এইসকলৰ উপৰি সত্ৰত ওজা, নটুৱা বহুৱা আদি লোকো থাকে।

না. দা.

।। সত্ৰৰ সংজ্ঞা ।।

অসমীয়া সত্ৰ শব্দটো সংস্কৃতৰপৰা অহা - ইয়াৰ অৰ্থ হ'ল দীৰ্ঘকালীন যজ্ঞ। যাৰ দিনতকৈ অধিককাল ব্যাপী অনুষ্ঠিত হোৱা যজ্ঞৰ নাম সত্ৰ যজ্ঞ। *ভাগৱত পুৰাণত* আছে - নৈমিষাৰণ্যত সৌনকাদি মুনিসকলে সহস্ৰকাল ব্যাপি সত্ৰানুষ্ঠান কৰোঁতে ঋষিসকলে উগ্ৰশ্ৰ বা সূতক ভাগৱত ক'বলৈ অনুৰোধ জনায়। ঋষিসকলৰ অনুৰোধমৰ্মে সূতে যজ্ঞৰ অৱসৰ কালত ভাগৱতৰ ব্যাখ্যা শুনায়। ড° সত্যেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মাৰ ভাষাত, 'যিহেতুকে সত্ৰক উপলক্ষ্য কৰি ভাগৱত চৰ্চা হৈছিল আৰু হৰি ভক্তিৰ মাহাত্ম্য প্ৰকাশ হৈছিল, সেই কাৰণে অসমীয়া বৈষ্ণৱসকলে নৈমিষা সত্ৰৰ লাক্ষণিক অৰ্থকে প্ৰধানভাৱে গ্ৰহণ কৰি বৈষ্ণৱ ভক্তিৰ কেন্দ্ৰ আৰু ভক্তসকলৰ সংযোগ স্থল অৰ্থত শব্দটো প্ৰয়োগ কৰিবলৈ ধৰে'। আমবাৰী শিলালিপিত *সাবাসিক সত্ৰৰ* প্ৰয়োগ চকুত লগা। অনন্ত কন্দলিয়ে বৃত্ৰাসুৰ বধত সত্ৰ শব্দৰ প্ৰয়োগ কৰিছে। বৈকুণ্ঠ নাথ ভাগৱত ভট্টাচাৰ্যই তেওঁৰ *শৰণ-সংহিতাত* সত্ৰৰ যিটো সূত্ৰ আগবঢ়াইছে, সেইটোৱে অসমৰ সত্ৰ সম্পৰ্কে প্ৰাচীনতম সংজ্ঞা। ভট্টদেৱে লিখিছেঃ

যত্ৰাচৰন্তি সদ্ধৰ্মান্ কেৱলা ভগৱত প্ৰিয়াঃ/
নৱধা ভৱদ্ভক্তি প্ৰত্যহং যত্ৰৱৰ্ততে//
তত্ সত্ৰং উত্তমং ক্ষেত্ৰং বৈষ্ণৱা সুৱন্দিতম্/
তত্ৰস্থা বৈষ্ণৱাঃ সৰ্বে হৰিনাম পৰায়ণাঃ//

— যি স্থান দেৱতা আৰু বৈষ্ণৱবৃন্দাৰা বন্দিত, যি স্থানত একান্ত ভকতসকলে ঈশ্বৰৰ প্ৰিয়কাৰ্য সাধন কৰে আৰু যি স্থানত দৈনিক নৱধা ভক্তি বিৰাজ কৰে, সেই শ্ৰেষ্ঠ স্থানকেই - সত্ৰ বুলি কোৱা হয়। তাত থকা সমস্ত বৈষ্ণৱেই হৰিনাম পৰায়ণ।

জয়জয়ন্তে অসমত মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে সত্ৰানুষ্ঠানৰ লাই খুটা পুতিছিল যদিও পৰৱৰ্তী কালত মহাপুৰুষ দামোদৰদেৱৰ হাতত ই 'পূৰ্ণ' পৰ্যায়ৰ আদৰ্শনীয় ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰাৰ সুযোগ পায়।

না. দা.

।। সৰমালা ।।

বিয়াৰ কালত পদুলিমুখত দুটা কলপুলি কই তাত এডাল মালা আৰি দিয়া নিয়ম। এই মালাডালিকে কোৱা হয় সৰমালা (সৰ = সৰুবাট), সৰু মালা বা বাটমালা। উজনি অসমত কপাহী সূতাৰে আমপাতৰ মালা গাঁঠি পদুলি মুখত বোৱা কলপুলি দুটাত তাৰ জোৱণৰ দিনাই আৰি থয়। আমপাতত সিন্দুৰৰ ফোট দিয়া প্ৰয়োজন। নামনিৰ ফালে সৰমালাডালি প্ৰস্তুত কৰা হয় - উলুখেৰেৰে। তাত কপাহৰ পাঁজি খুচি দিয়াৰ উপৰি আমপাত আৰু তিনি

বা পাঁচটা সৰ চাকিও (ফুটা থকা চাকি) গাঁঠি দিয়া নিয়ম। তিনিটা বা পাঁচটা সৰ চাকিৰ সোঁ মাজৰটোত এজোৰ চাকি মুখা-মুখিকৈ বান্ধি ভিতৰত এটা গোটা তামোল বান্ধি দিয়া বঞ্ছনীয়। এই যোৰ চাকিক বহুতে *জাপ চাকিও* বোলে। উজনিৰ দৰে নামনিতো আমপাতত সিন্দূৰৰ ফোঁট দিয়া হয়।

জোৰণৰ দিনা দৰা-কইনা উভয়ৰে পদুলিমুখত সৰমালা বান্ধি দিয়ে। তাৰ তলেদি জোৰণৰ দল অহা-যোৱা কৰে - অধিবাসৰ পানী তোলা আয়তী যায়। কোনো কোনো ঠাইত বিয়া শেষ নোহোৱালৈকে সৰমালা বন্ধা থাকে। আন কোনো কোনো ঠাইত জোৰণ অথবা অধিবাস শেষ হোৱাৰ পিছত ইয়াক খুলি ঘৰত ভালকৈ থয়। বিয়াৰ দিনা পিণ্ড উটোৱা আৰু আয়তীয়ে পানী তোলা কালত সাময়িকভাৱে সেইডাল পদুলি মুখত বান্ধি দি আবেলিৰেপৰা বিয়া পৰ্ব শেষ নোহোৱালৈকে তাক স্থায়ীভাৱে বান্ধি থয়। দৰাই বিয়া কৰাবলৈ যাওঁতে সৰমালাৰ তলেদি গৈ কইনা ঘৰ পায়। বিয়াৰ শেষত দৰা-কইনা উভয়ে একেলগে সৰমালাৰ তলেদি আহি দৰাঘৰত প্ৰৱেশ কৰা নিয়ম। কিবা কাৰণত কইনাক এৰি থৈ আহিব লাগিলে দৰাই মালাৰ বাহিৰত বৈ থাকি কইনালৈ অপেক্ষা কৰে। কইনা আহি পো�ৰাৰ পিছত দম্পতিক পদুলি মুখৰপৰা ঘৰলৈ বৰণ কৰি লৈ যায়।

দৰা গৈ কইনা ঘৰ পো�ৰাৰ লগে লগে দৰা পক্ষৰ লোকে সৰমালাৰ জাপ চাকিৰ ভিতৰত থকা গোটা তামোলটো সংগ্ৰহ কৰাত গুৰুত্ব দিয়ে। জনবিশ্বাস মতে, দৰাপক্ষই কইনাঘৰৰ মালাৰ তামোলটো সংগ্ৰহ কৰিব পাৰিলে কইনাই দৰাৰ ওপৰত কথা ক'ব নোৱাৰে; কিন্তু যদি দৰা কইনা চোতাল সোমোৱাৰ লগে লগে কইনাপক্ষই সেই তামোলটো হাতলৈ আনিব পাৰে, তেনেহলে কইনাই দৰাক বশ কৰি ৰাখিবলৈ সমৰ্থ হয়। বিয়াৰ পিছত কইনা দৰাঘৰলৈ যাত্ৰা কৰাৰ লগে লগে পদুলিৰ সৰমালা ডালি খুলি ভঁৰাল অথবা গোহালি ঘৰত ভালদৰে সংৰক্ষণ কৰে।

না. দা.

।। সৰি বা সুঁৰৰি ।।

সৰি বা সুঁৰৰি দক্ষিণ কামৰূপৰ এটি এদিনীয়া বসন্তোৎসৱ। এই উৎসৱৰ সবাতোকৈ উল্লেখযোগ্য আকৰ্ষণ হ'ল *দধি মথন* ভাওনাৰ অভিনয়। শিশু কৃষ্ণৰ বাবে নন্দজায়া যশোদাৰ দধিমথন, কানাইৰ চাতুৰী প্ৰভৃতি এই উৎসৱৰ জৰিয়তে জনসাধাৰণে স্মৰণ কৰাৰ সুযোগ পোৱা গুণে ইয়াৰ নাম সুঁৰৰি (সংস্কৃত স্মৰণিকা)। আদিতে এই উৎসৱ গুইমাৰা, পলাশবাৰী, ৰামপুৰ, খতিয়ামাৰী, পাৰ্শ্বী, নহিৰা, ছয়গাওঁ, ৰৰদুৱাৰ, আজাৰা, ৰৰ হেৰামদ, শ্যামৰায়, শিকাৰহাটী আদিকৈ মাত্ৰ কেইখনমান ঠাইতে পালন কৰা হৈছিল যদিও বৰ্তমানে তাৰ ব্যাপকতা চকুত পৰে। সাধাৰণতে গাঁৱৰ নামঘৰত এই উৎসৱ অনুষ্ঠিত হয় যদিও সুবিধা নথকা ঠাইবোৰত মুকলি পথাৰতেই সাময়িকভাৱে বাঁহৰ চাত পুতি ৰভা দি ইয়াৰ আয়োজন কৰে। ওচৰৰ নামঘৰসমূহৰ বিগ্ৰহসমূহ আসনেৰে সৈতে আনি সুঁৰৰি থলীৰ পূৰ্ব দিশত এটা শাৰীত স্থাপন কৰা হয়। উপস্থিত লোকসকলে ফুলৰ মালা আৰু পইচা বিগ্ৰহলৈ আগবঢ়াই সেৱা জনায়।

সুঁৰৰি থলীত চাৰিটা কলৰ পুলিৰ সোঁমাজত কলৰ দোনাৰে সুদৃশ্যকৈ সজা বেদীৰে

দধি মথন মণ্ডপ সজা হয়। বেদীত সংস্থাপিত হয় পাঁচডাল জাকজমকপূর্ণ মথনিমাৰি। মাৰিকেইডাল ভালদৰে ঘূৰিবলৈ তাৰ তলত থাকে মাটিৰ টেকেলি একোটা। দধি মথন মণ্ডপত পকা কলৰ থোকি, মাখনৰ টেকেলি প্ৰভৃতি আঁৰি থোৱা হয়। আবেলি পৰত আৰম্ভ হয় দধিমথন ভাওনা। খুলীয়া দলৰ সহায়ত অনুষ্ঠিত এই ভাওনাৰ নাট মেলনৰ পদ্ধতি চকুত লগা। নাটৰ চৰিত্ৰসমূহৰ ভিতৰত আছে - শিশু কৃষ্ণ, বলোৰাম, নন্দ, যশোদা আৰু গোৱালিনীসকল।

কিছুদিনৰ আগলৈকে দধিমথন ভাওনাৰ আটাইবোৰ ভাও মতা মানুহেই দিছিল। আজিকালি অৱশ্যে গোপী আৰু যশোদাৰ ভাও ছোৱালীয়ে দিয়ে। দধি মথনৰ লগে লগে পালন কৰা আনটো অনুঠান হ'ল - *ডলা দিয়া* বা *ঠগী দিয়া* অনুষ্ঠান। ইয়াত কৃষ্ণ-বলোৰামৰ উপৰি বাৰগোপাল, নাৰদ, গর্গ মুনি আৰু বান্দৰৰ ভাও দিয়া ল'ৰা কেইজনমান থাকে। এওঁলোক ৰভাৰ তলত বিশেষভাৱে সংৰক্ষিত আসনত বহে। ধর্মপ্ৰাণ লোকে বাৰগোপাললৈ বিভিন্ন সামগ্ৰী আগবঢ়ায়। তেওঁলোকে ওঁঠ বজাই আশীৰ্বাদ দিয়ে। সুঁৰৰি থলী দুপৰীয়াৰপৰা গধূলিলৈ মেলামুখী হয়। গধূলিৰ লগে লগে পথাৰলৈ অনা বিগ্ৰহবোৰ লৈ গাওঁ ফুৰোৱা হয়। কোনো কোনো ঠাইত সুঁৰৰিৰ দিনা গধূলি *পাউৰা* ঘুৰাই বিহুৰ সৰি ভাঙে।

কিছুদিন আগলৈকে কোনো কোনো সুঁৰৰিৰ থলীত অগণন লোকৰ সমুখত ডেকা-গাভৰুৰে মালা দি বিৰাহ-পাশত আৱদ্ধ হৈছিল। এনে বিয়া মালা দিয়া বিয়া ৰূপে পৰিচিত। সুঁৰৰি উৎসৱৰ গইনা লৈ ভালেখিনি লোকবিশ্বাসে গা কৰি উঠাটো উল্লেখযোগ্য। দক্ষিণ কামৰূপৰ স'ৰিৰ সমপর্যায়ৰ উৎসৱ হ'ল দৱঙৰ মথেনি।

না. দা.

।। সাঁচিপাত ।।

পুৰণি অসম আগৰ বা অগৰু গছৰ বাবে প্ৰখ্যাত। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দক্ষিণ কোলত প্ৰচুৰ পৰিমাণে অগৰু গছ উৎপন্ন হোৱাৰ কথা শুৰু *চৰিতত* পোৱা যায়। এই অগৰু গছৰ ছালৰপৰাই প্ৰস্তুত কৰা হৈছিল সাঁচিপাত। ড° দীনেশ সৰকাৰে ইণ্ডিয়ান *ইপিগ্ৰাফী* গ্ৰন্থত উল্লেখ কৰিছে যে সাঁচিপাততে লিখা পদ্ধতিটো একমাত্ৰ অসমত বিনে উত্তৰ-পূৰ্ব ভাৰত ভূমিৰ অন্যত্ৰ বিৰল। বাণভট্টৰ *হর্ষচৰিতত* আছে কুমাৰ ভাস্কৰ বর্মাই হর্ষ শিলাদিত্যলৈ উপঢৌকনৰূপে পঠোৱা নানা সামগ্ৰীৰ ভিতৰত অগৰুৰ বাকলিত লিখা সুভাষিত বচনৰ সংগ্ৰহ পুথি আছিল অন্যতম। সাঁচিপাত প্ৰস্তুত কৰাৰ বিষয়ে চাৰ এডোৱার্ড গেইটে *এ হিষ্ট্ৰি অব্ আচামৰ* চতুর্থ পৰিশিষ্টত এনেদৰে লিখিছে: '৩০-৩৫ ইঞ্চি বেৰৰ ১৫-১৬ বছৰীয়া অগৰু গছৰ মাটিৰপৰা চাৰিফুটমান ওপৰৰ বাকলি ছয় ফুটৰপৰা ওঠৰ ফুট দীঘল তিনি ইঞ্চিৰপৰা সাতাইশ ইঞ্চিলৈকে বহল কৰি দীঘলে দীঘলে বাকলিবোৰ এৰুৱাব লাগে। বাকলিবোৰৰ ভিতৰৰ ফালটো বাহিৰলৈ কৰি প্ৰত্যেকখন বাকলিকে বেলেগে বেলেগে নুৰিয়াই কেইদিনমান ৰ'দত দিয়া প্ৰয়োজন। বাকলিৰ ওপৰৰ টান ভাগটো এৰুৱাবৰ কাৰণে কাঠৰ তক্তা বা টান বস্তুৰ ওপৰত মেলি দি হাতেৰে মোহাৰি বাকলিৰ বাহিৰৰ খপলা-খপলি নিকৰিবোৰ এৰুৱাব লাগে। এইবাৰ বাকলিখিনি এনিশাৰ বাবে নিয়ৰত ৰখা প্ৰয়োজন। পিছদিনা বাকলিৰ ওপৰ ভাগটো সাৱধানে এৰুৱাই পেলাই বাকলিবোৰ প্ৰয়োজনমতে দীঘলে ন ইঞ্চিৰপৰা সাতাইশ ইঞ্চি আৰু পুতলে তিনি

ইঞ্চিৰপৰা ওঠৰ ইঞ্চিলৈকে ডোখৰ ডোখৰকৈ কাটিব লাগে। কটা টুকুৰাবোৰ এঘণ্টা পানীত জুবুৰিওৱা প্ৰয়োজন। তাৰ পিছত ইয়াৰ বাকলিত লাগি থকা খাৰ জাতীয় বস্তুবোৰ উলিয়াই দিয়া ভাল। এইবাৰ কটাৰীৰে বাকলিবোৰ ধুনীয়াকৈ চুচি আধাঘণ্টা ৰ'দত শুকাব লাগে। শুকোৱাৰ পিছত তাত পোৱা ইটা মাৰি মিহি কৰাৰ পিছত মাটি মাহৰ গুড়িৰে লুঠুৰি কৰি (বা মাটিমাহ বটি) বাকলিবোৰত সানি তাত হাইতালৰ ৰং দিয়াৰ পিছত আকৌ এবাৰ ৰ'দত শুকাই মোহাৰি মাৰ্বলৰ দৰে মিহি হোৱাৰ পিছত সিবোৰ লিখিবলৈ উপযুক্ত হয়।'

লিখাৰ উপযোগী হোৱাৰ পিছত পাতবোৰ জাপি, কুটনীৰে জুখি, সোঁমাজতে এটা বিন্ধা কৰা দৰকাৰ। সেইটো লোৰ শলখাৰে নকৰিবলৈ *যোগিনী-তন্ত্ৰই* নিৰ্দেশ দিছে। সাঁচিপাতত লিখাৰ পূৰ্বে জোখ কৰি সূক্ষ্ম কলমেৰে সমান দূৰত্বত শাৰী টনা চকুত পৰে। তাৰ নাম হ'ল *কুট দিয়া*। হাতে লিখা সাঁচিপতীয়া পুথিবোৰৰ তলে-ওপৰে কেইখনমান উকা পাত থাকে। সিবোৰৰ নাম বেটীপাত। বেটীপাতত সাধাৰণতে গ্ৰন্থৰ নাম, মালিকৰ নাম লিপিকাৰৰ নামো লেখা থাকে।

সাঁচিপাতত পুথি লিখাৰ লগতে তাত চিত্ৰও আঁকা হৈছিল। সাঁচিপাতত লিখা সচিত্ৰ পুথিৰ ভিতৰত *হস্তিৱদ্যাৰ্ণৱ, শংখচূড় বধ, গীত-গোৱিন্দ* আদি প্ৰখ্যাত।

না. দা.

।। সাত শাকী ।।

বিহুৰ বতৰত সাত শাকী খোৱা প্ৰথা অসমৰ প্ৰায়বোৰ জনগোষ্ঠীৰ মাজতে আছে। কোনোৱে গৰু বিহুৰ দিনা, কোনোৱে সাতবিহুৰ যিকোনো এদিন সাতশাক খায়। কোনো কোনো অঞ্চলত পুৱা তিৰোতাবোৰে সাত শাকী তোলা গীত গাই শাক তোলে আৰু দুপৰীয়া বান্ধি ঘৰৰ পৰিয়ালৰ আটায়ে খায়।

সাত শাকী শব্দই যদিও সাতবিধ শাক বিহুৰ সময়ত খোৱাৰ অৰ্থ সূচিত কৰে আচলতে তেনে নহয়। খোৱাৰ উপযোগী সকলোবোৰ তৰু-তৃণেই এই শাকৰ ভিতৰত পৰে। সিজাই অথবা কেঁচাই খোৱা ডাল-পাত, ফুল মাত্ৰেই শাক। অসমীয়া ভোজন-দ্ৰব্যত শাকৰ গুৰুত্ব অপৰিসীম। প্ৰাচীন কালৰেপৰা অসমীয়াই শাক ব্যৱহাৰ কৰি আহিছে। শাকৰপৰা ঔষধী গুণো আহৰণ হয়। বনৌষধিৰ দ্বাৰা প্ৰাথমিক চিকিৎসা কাৰ্য কৰা অসমীয়াই শাক ভক্ষণৰ দ্বাৰা পেট তথা দেহৰ বিভিন্ন ৰোগ উপশম হোৱাৰ কাৰণো সাত শাকী ভক্ষণৰ লগত জৰিত হৈ আছে।

উজনি অসমত সাত শাকী বুলিলে এশ বা এশ আঠবিধ শাক বুজায়। ঠাই বিশেষে ইয়াতকৈ অধিক শাকো ব্যৱহাৰ কৰে। সাত শাকীৰ ব্যৱহাৰ চীনকে আদি কৰি অন্যান্য মংগোলীয় জনগোষ্ঠীৰ মাজতো প্ৰচলিত আছে। সাতশাকী ব্যৱহাৰ কৰোঁতে ভিন্ন স্বাদৰ শাকতহে গুৰুত্ব দিয়া হয়। তিতা শাকৰ ব্যৱহাৰ অৱশ্যম্ভাৱী শাকৰ ভিতৰত বাহকাক তিতাৰ বজা আৰু মৰলীয়া অথবা ঠোটনি শাকক শাকৰ বজা বুলি জনসাধাৰণে বিশ্বাস কৰে।

অসমৰ বিভিন্ন জনগোষ্ঠীয়ে ব্যৱহাৰ কৰি অহা এশ পোন্ধৰবিধ শাকৰ নামবোৰ এনেধৰণৰ - ঢেকীয়া, টিকনি বৰৱা, নেফাফু, ৰনজালুক, কঁচু, ভেদাইলতা, লৰ বৰৱা, খুতুৰা, কলমৌ, মাটি কাদুৰী, মানিমুনি, মহানিম, নৰসিংহ, ভাং, বেতগাজ, কেৰেলা, ৰেঙেনা,

ৰৰঠেকেৰা, বিহলঙনি, মছন্দৰী, জিলমিল, মানধনিয়া, জেতুলী পকা, শুকলতি, দোৱোণ, কল পচলা, পিৰালী পালেং, ব্ৰাহ্মী, পিৰালী কুঁৰৰী, কঠালৰ মুচি, পিপলী, পদিনা, জালুক, কেহৰাজ, পচতীয়া, বাহেক, মধু সোলেং, ভেকুৰী, মৰলীয়া বা ঠোটনি, গাখিৰতী, টেঙেচী, তুলসী, জলকুঁৰৰী, কাচিপকা, আগেজলা, চালকুঁৰৰী, হেলঞ্চি, তিতাফুল, বকফুল, লাইজাৰৰি, ৰৰ মানিমুনি, সৰু মানিমুনি, হাতী খুতুৰা, সৰিয়হ, তিল, চিৰতা, মেটেকা, পানী কলা, ভেট ফুল, মৰিছা, দুপৰ টেঙা, ভৃঙ্গৰাজ, পুৰৈ, বিয়নি সাবটা, অগৰা, ভঁৰালী ভকুৰা, আমৰ মল, ধুতুৰা, বৃন্দাবন, কাচিপকা, বৰ্হমথুৰি, বিশল্যকৰণি, মালভোগ, টেঙামৰা, ফুতুকলা, টুপুৰীলতা, শেৰালি ফুল, কুৰ্হিলা, অশোক, ধনীয়া, পালেং, চুকা, মেঠি, মৰাপাট, থেৰেজু, ৰাজুপকা, হাড়ঘুনুচা, নুনী, নিলাজী, পনৌনৌৰা, কুকুৰা ঠেঙীয়া, কোৰা ভাতুৰী, আৰফুল, পদুম, থৈলাংনী, মচুৰ, কেঞাৰন, কাচকল, জৱাফুল, মদাৰ, জাতিলাও, ৰঙালাও, আলু, পিঁয়াজ, টিয়হ, গৰুখিচ, সোণ ৰৰিয়াল, ৰৰ ৰৰিয়াল, দুৰ্লভা, সপজিভা, ইন্দ্রযৱ, জৱেত্রি, মাজেঠি, জেষ্ঠমধু আৰু ৰাম তুলসী।

বড়ো, কাৰ্বি, মিচিং আদি অসমৰ বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ মাজতো শাকতোলা প্ৰথা আজিকোপতি প্ৰচলিত। (প্ৰবীৰ দত্তৰ সহযোগত)

প. ৰা.

।। সাত বিহু ।।

'চ'তে গৈয়ে গৈয়ে বহাগে পালেহি, ফুলিলে ভেবেলি লতা/ কৈ থাকো মানে ওৰকে নপৰে বহাগী বিহুৰে কথা//' বিহুৰা ডেকাই কি ভাবি গীত ফাঁকি ৰচিছিল, কোৰা টান; কিন্তু বহাগৰ ৰঙালী বিহুৰ ৰহণীয়া কথা কৈ শেষ কৰিব নোৱাৰি। বহাগ বিহু মূলতঃ কৃষি উৎসৱ। প্ৰজনন তত্ত্বও ইয়াৰ বুকুত লুকাই নথকা নহয়। প্ৰজনন মানৱ সমাজৰ আদিমতম সম্পদ। কৃষিৰ ইতিহাসো দীৰ্ঘদিনীয়া। আন কথাত ক'বলৈ গ'লে বিহুৰ বুৰঞ্জীও সহজে ঢুকি নোপোৱা। এনে দীঘলীয়া বাট অতিক্ৰম কৰোঁতে বিহুৱে নিজৰ জোলোঙাত সময়ৰ ভালেখিনি সম্ভাৰ সোমাই লৈছে। অসমত দীৰ্ঘদিন জুৰি মিলিজুলি বসবাস কৰা বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ স্বকীয় কৃষ্টিৰ সংমিশ্ৰণত আত্মপ্ৰকাশ কৰা জাতীয় উৎসৱেই বিহু। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ লেখাত বিহু শব্দই বিষ্ণু ৰূপত মূৰ্তিমান হৈছে - 'বিষুদিনা বিধিমতে পঞ্চতীৰ্থ কৰি/ শুদ্ধমতে সুভদ্ৰা দেখয় ৰাম হৰি//' ইন্দ্রবংশী আহোম স্বৰ্গদেৱসকলৰ পৃষ্ঠপোষকতাত বিহুৱে বিশালতাৰ ৰূপ লোৱাৰ সুযোগ পায়। ৰঙালী বিহু এদিন এদিনকৈ সাত দিনলৈ সম্প্ৰসাৰিত হয়। সাতদিনলৈ চলা বিহুৱে সাত বিহু। সাত বিহুৰ প্ৰথম বিহু হ'ল - গৰু বিহু। গো-সম্পদৰ সুৰক্ষা সাধন আৰু কুশল কামনাই গৰু বিহু। গৰুক সেইদিনা গা-পা ধুৱাই লাউ-বেঙেনা খুৱাই দীঘলতি-মাখিয়তিৰে কোবাই গধুলি জাগ দি নতুন পঘা দিয়াৰ লগতে সকলে ৰৰজনৰপৰা আশীৰ্বাদো লয়। 'গৰু বিহু দিনাখন ল'ৰা আশীৰ্বাদ, তেহে পাবা ৰৈকুণ্ঠত ঠাই।'

দ্বিতীয় দিনাৰ বিহু মানুহ বিহু। সেইদিনা মৰমৰ দীঘ দি চেনেহৰ বাণি বই হেপাহৰ আঁচুৰে বোৱা / সপোনৰ ফুলেৰে কুলাম' বিহুৱান মুখত লৈ ডেকাইঁতে বিহু মৰাৰ পাতনি তঁৰে - ৰুচৰি মৰাৰ জয় যাত্ৰা আৰম্ভ কৰে। তৃতীয় দিনাৰ বিহু গোসাঁই বিহু ৰূপে জনাজাত।

সেইদিনা নামঘৰত গোসাঁইৰ নামত নৈৱেদ্য আগবঢ়োৱা হয়। চতুর্থ দিনাখনো ৰঙালী বিহুৰ ৰং-ৰহইচ চলে পূর্ণ দমে। সেইদিনাৰ বিহুৰ নাম *হাট বিহু*। অকল বিহুৱা ডেকাই অন্তৰ উজাৰি বিহুগীত - বনঘোষা গাই বিহু মাৰিলেই বিহুৰ সৌন্দর্য প্রকাশ নাপায়। যৌৱনৰ মৌবনত আত্মহাৰা হোৱা নাচনীৰ সহযোগেহে বিহুৰ পূর্ণতা আনে। চেনেহীৰ স্মৃতি ৰক্ষার্থে পঞ্চম দিনাৰ বিহুৰ নাম দিয়া হৈছে *চেনেহী বিহু*। ৰাঙলীহঁত আছে বুলিয়ে বহাগৰ বিহু ৰঙালী। ষষ্ঠ দিনাৰ বিহুৰ নাম *ৰাঙলী*। 'আজি বিহু বিহু কালি বিহু বিহু, বিহুৰে বিৰিণা পাত/ বিহু থাকে মানে বিহুকে বিনাবি বিহু গ'লে বিনাবি কাক/' সময়ক কোনোৱে বাধা দি ৰাখিব নোৱাৰে। সময়ৰ সোঁতত অতিকৈ চেনেহৰ ৰঙালী বিহু আহে আৰু সময়ত তাক বিদায় দিব লগাত পৰে। সাত দিনতকৈ অধিক দিন বিহুক ৰাখিব নোৱাৰি। সাত বিহুৰ দিনা উৰাব লাগে। উজনিত সেই দিনা ৰৰগছৰ গুৰিত হাঁচতি আগবঢ়াই বিহু উৰায়। সেইবাবেই সাত বিহুৰ নাম *চেৰা বিহু*। উজনি-নামনি উভয়তে সেইদিনা সাত-শাকী খোৱা প্রথা অদ্যাপি প্রচলিত। সাত বিহু শেষ হয়, কিন্তু ৰঙালী বিহুৰ উলহ-আনন্দ আৰু ঢোল-পেঁপাৰ মাত সাত বিহুৰ পিছতো আৰু কিছু দিনলৈ চলি থাকে।

না. দা.

।। সাতৰাজ মাৰি একৰাজ কৰা বা এঘাৰ কোঠা মাৰি এক কোঠা কৰা ।।

অনৈক্যৰ মাজত ঐক্য বুজাবলৈকে সাতৰাজ মাৰি একৰাজ কৰা বা এঘাৰ কোঠা মাৰি এক কোঠা কৰা এই বাক্যাংশ প্রয়োগ কৰা হয়। আহোম নৃপতিসকলৰ কার্য-কুশলতা বুজাবলৈ আহোম বুৰঞ্জী প্রণেতাসকলে এই বাক্যাংশ ব্যৱহাৰ কৰাৰপৰা ই জনপ্রিয় হৈ পৰে।

যেতিয়া আহোমৰ প্রথমজনা স্বর্গদেউ চুকাফাই পাটকাই পর্বত পাৰ হৈ অসমত প্রৱেশ কৰিছিল, তেতিয়া অসমখন বিভিন্ন জাতি-বর্ণ-ভাষা নির্বিশেষে জনসাধাৰণে বসবাস কৰিছিল। সৰু সৰু গোটত অসংখ্য ৰজা-সামন্তসকলৰ অধীনত অসমৰ জন-সাধাৰণ ছেদেলি-ভেদেলি হৈ আছিল। তেতিয়াই চুকাফাই এই সৰু সৰু ৰাজ্যবোৰ অধিকাৰ কৰি এক বৃহৎ অসমীয়া জাতি আৰু অসম ৰাজ্য গঢ়াৰ কাঠামো তৈয়াৰ কৰে। ইয়াৰ পিছতো অন্যান্য স্বর্গদেউসকলেও চুকাফাৰ আদর্শেৰে আগবঢ়াৰ বাবে আহোম স্বর্গদেউসকলৰ কার্যাৱলীৰ সন্দর্ভতেই সাতৰাজ মাৰি একৰাজ বা এঘাৰ কোঠা মৰি এক কোঠা কৰা এই বাক্যাংশ ব্যৱহাৰ হৈ আহিছিল। পিছলৈ ই অনৈক্যৰ মাজত ঐক্য বুজাবলৈকো ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

প.ৰা.

।। সিংহাসন ।।

সিংহাসন অসমৰ সত্রীয়া সংস্কৃতিৰ হীৰক খণ্ড। কীর্তন ঘৰৰ পূর্ব দিশৰ দ্বিতীয় কোঠাটোত পশ্চিমমুৱাকৈ থাকে সিংহাসন। বহাৰ উপযোগী আছিলাই আসন আৰু যি আসনত সিংহ সংযুক্ত হৈ থাকে সেয়ে সিংহাসন। ইষ্টদেৱতাৰ স্থান সদায় সিংহাসনত। গুৰুজনাৰ ভাষাত, 'হেন মন্দিৰে বস্তু সিংহাসনে। আসন্ত বসি প্রভু নাৰায়ণে।।' (ধ্যান বর্ণন) সিংহাসনৰ একেবাৰে তলত চাৰি কোণত থাকে পাখিলগা চাৰিটা সিংহ আৰু তাৰ তলত বশ্যতা

স্বীকাৰ কৰি আঠু লৈ থকা চাৰিটা হাতী। সিংহই আগ ঠেং দুখনেৰে হাতীৰ মূৰত আৰু পিছ ঠেং দুখনেৰে পৃষ্ঠদেশত ধৰি থকা দেখা যায়। কোনো কোনো সিংহাসনৰ একেবাৰে তলত থাকে চাৰিটা কাছৰ প্রতিকৃতি। সিংহাসনত সিংহ-হস্তীৰ অৱস্থান সম্পর্কে সত্রাধিকাৰ নাৰায়ণচন্দ্র গোস্বামীদেৱে লিখিছে — 'শংকৰ-মাধৱ দুজনা গুৰুৱে পাৰমার্থিক দৃষ্টিৰে নাম আৰু পাপৰ প্রতীক হিচাপে সিংহ আৰু হস্তীক ব্যৱহাৰ কৰিছে।'

চতুষ্কোণী সিংহাসনত সাতোটা থাক থাকে। থাকবোৰ অনুক্রমে তলৰপৰা ওপৰলৈ সৰু। একেবাৰে ওপৰৰ থাকটোত *কীর্তন-ভাগৱত* সংস্থাপন কৰা হয়। ওপৰৰ থাকটোৰ সত্রীয়া নাম *আমহী ঘৰ*। 'আমহী ঘৰটোৰে সৈতে সিংহাসনৰ থাকৰ সংখ্যা হয় - আঠ। সাত খলপীয়া সিংহাসনৰ চাৰিও কোণত চাৰিটাকৈ সিংহ থাকিলে সাত খলপাত সিংহৰ সংখ্যা হয় আঠাইশটা। *সত্রীয়া সংস্কৃতিৰ স্বর্ণৰেখাত* গ্রন্থকাৰৰ দৃষ্টিত এয়া হ'ল 'অষ্টবিংশতি তত্ত্বৰ চাক্ষুস ৰূপ। পঞ্চ তন্মাত্র (শব্দ, স্পর্শ, ৰূপ, ৰস, আৰু গন্ধ), পঞ্চ মহাভূত (ক্ষিতি, অপ্, তেজ, মৰুৎ, আৰু ব্যোম্), পঞ্চ কর্মেন্দ্রিয় (বাক্, পাণি, পাদ, পায়ু আৰু উপস্থ), পঞ্চ জ্ঞানেন্দ্রিয় (চক্ষু, কর্ণ, ত্বক, আৰু ঘ্রাণ), তিনি গুণ (সত্ত্ব, ৰজ আৰু তমঃ), প্রকৃতি, পুৰুষ, মহৎ, অহংকাৰ আৰু মন— এই অষ্টাবিংশতিতত্ত্ব সিংহাসনত বিৰাজমান। সিংহাসনত থকা সাতটা থাক সপ্ত বৈকুণ্ঠৰ প্রতীক। সপ্ত বৈকুণ্ঠৰ ওপৰত সপ্ত ঈশ্বৰৰ নিয়ন্ত্রক হিচাপে থাকে পৰমব্রহ্ম। সত্রীয়া পৰম্পৰা অনুযায়ী *আমহী ঘৰ* হ'ল ভাগৱত-গৃহ। ইয়াৰ পশ্চিম দিশ মুকলি - আন ত্রিদিশ ঢকা। সিংহাসনৰ ওপৰত চন্দ্রতাপ তৰা থাকে।

কোনো কোনো সিংহাসনত খনিকৰসকলৰ কুশল হস্তৰ পৰিচয় পোৱা যায়। সিংহ, হাতী আৰু কাছৰ উপৰি কোনো কোনোৱে অলংকৰণৰ বাবে লতা-ফুল আদিও কাটে আৰু হেঙুল-হাইতালেৰে বোলাই চালে চকুৰোৱা কৰি পেলায়। দুই এখন সিংহাসনত চিত্র কর্মৰো সংযোজন উল্লেখযোগ্য। বিষ্ণুৰ দশাৱতাৰ, চতুৰিংশতি অৱতাৰ প্রভৃতি তাৰ বিষয়বস্তু। দর্শকে বুজিব পৰাকৈ প্রতিখন চিত্রৰ তলে তলে প্রতিমাখনিৰ নাম লিখা থাকে।

না. দা.

।। সিন্দূৰ ।।

কাম চৰাইৰ ৰঙা ঠোঁঠ
তাতে দিলে সিন্দূৰৰ ফোঁট
পিতাদেউ দূৰলৈ নিদিবি মোক।

উত্তৰ-পূর্ব ভাৰতত বিৱাহ আচাৰৰ মাজত আনুষ্ঠানিকভাৱে সিন্দূৰৰ ফোঁট দিয়াটো এটা অপৰিহার্য অংগ। শিখৰ সিন্দূৰ পূর্বাঞ্চলৰ হিন্দুৰ বাবে সধৱাৰ লক্ষণ। জোৰণৰ দিনাই দৰা অথৱা দৰাৰ নিকট সম্পর্কীয়জনে কইনাৰ শিৰত অথৱা কপালত ৰঙা সিন্দূৰৰ ফোঁট দিয়ে - সেই ফোঁট লৈয়ে মৃত্যুক সাৰটি ল'ব পৰাটো হিন্দু নাৰীয়ে সৌভাগ্য ৰূপে গণ্য কৰে। শিৰত সিন্দূৰ লোৱাটো পিছে সনাতন হিন্দু বিৱাহ আচাৰৰ অন্তর্ভুক্ত নহয়। ই লৌকিক আচাৰ মাত্র। এজন পাশ্চাত্য পণ্ডিতে অভিমত দিছে যে ৰঙা ৰং ৰজোদীপ্ত সূর্যৰ প্রতীক। সূর্য উপাসক কোনো কোনো আদিম জাতিৰ মাজত বিয়াৰ সময়ত ৰঙা ৰঙৰ ব্যৱহাৰ হৈছিল। সূর্য শক্তি আৰু উর্ৱৰতাৰ প্রতীক। সূর্যৰ সেই তেজশক্তি ভূমি আৰু নাৰী - উভয়ৰে ওপৰত

প্রযোজ্য জ্ঞান কৰা হৈছিল। সেই বাবে দৰাই কইনাৰ কপালত ৰঙা সিন্দূৰৰ ফোঁট দিয়াৰ অন্তৰালত সূর্যৰ অমিত তেজ তেওঁৰ দেহ-মনত প্রবিষ্ট কৰাই দিয়াৰ উদগ্র কামনা প্রচ্ছন্ন হৈ থাকে। এই সূত্রটি পিছে সর্বজন গ্রাহ্য বুলি কোৱা টান। বিয়াৰ কালত সিন্দূৰ ব্যৱহাৰ কৰা প্রথা ভাৰতৰ বাহিৰে অন্যত্র দেখা নাযায়। ভাৰতভূমিৰ ভিতৰতো ই উত্তৰ ভাৰততে সীমিত। দাক্ষিণাত্যত বিয়াৰ কালত সিন্দূৰৰ ব্যৱহাৰ নাই। ছোটনাগপুৰৰ বিভিন্ন জনজাতিয়ে বিয়াৰ কালত সিন্দূৰ ব্যৱহাৰ কৰে। ওৰাও, চাওতাল আদিৰ মাজত *ইসুং সিন্ধ্রি, সিন্দূৰ উড়ানি* প্রভৃতি অনুষ্ঠান চকুত লগা। সেইকাৰণে আর্যভিন্ন সংস্কৃতিৰপৰা ই হিন্দু সংস্কৃতিলৈ অহাৰ সম্ভাৱনা নুই কৰিব নোৱাৰি। সিন্দূৰৰ সৈতে বিধৰাৰ কোনো সম্পর্ক নাই।

অকল বিয়াৰ লগতহে যে সিন্দূৰৰ সম্পর্ক তেনে নহয়। উত্তৰ-পূর্ব ভাৰতৰ পূজা-পাতলৰো অবিচ্ছেদ্য অংগ সিন্দূৰ। শক্তি আৰু আন বহুজন দেৱতাৰ পূজা অর্চনাত সিন্দূৰ নহ'লেই নহয়। শক্তিদেৱীলৈ আগ কৰা পাৰ, ছাগলী আদিক সিন্দূৰ ঘঁহি দিয়াটো সাধাৰণ নিয়ম। সাধাৰণ শিল এচলাত সিন্দূৰ ঘঁহাৰ পিছত সেয়াই দেৱতাৰ বিগ্রহৰ সম্মান পায়। জৰা-ফুকা, তন্ত্র-মন্ত্র আদিতো ইয়াৰ ব্যৱহাৰ নগণ্য নহয়। এক কথাত অসমীয়া সংস্কৃতিত সিন্দূৰে যে এখনি বিশিষ্ট আসন লাভ কৰিছে, তাক দোহাৰিবৰ আৱশ্যক নাই।

না. দা.

।। সুঁৰাগুৰি তোলা ।।

সুঁৰাগুৰি তোলা হিন্দু বিয়াৰ এটি অত্যাৱশ্যকীয় অংগ। বিয়াৰ দিনা দৰা-কইনাক ধুওৱাৰ (নোৱনিৰ) পিছত দৰা বা কইনাৰ মাক যায় - সুঁৰাগুৰি তুলিবলৈ। মাকে গা ধুই পানী যুঁৱলিত এটি গাত কৰি তাৰ চাৰিওফালে চাৰিডাল খৰিকা পুতি এৰাঁসূতা মেৰাই গাঁতটোত পিঠাগুড়ি, কল আৰু তামোল-পাণ দুভাগে দিয়ে। লগত যোৱা তিৰোতা এজনীয়ে হাতত আমপাতেৰে কোবাই সোধে ঃ 'বিয়ানো কাৰ?' মাকে উত্তৰ দিয়ে - 'হৰ গৌৰীৰ'ৰ। এনেকৈ কোৱাৰ পিছত তেওঁ পুনর্বাৰ গা ধুই মুখত পানী লৈ ঘৰলৈ ওভোতে। প্রত্যাৱর্তন কৰা কালত এজনী তিৰোতাই কোৰেৰে একোটা সৰু সৰু গাত খান্দি আহে - মাকে তাত দৈ-কল দিয়ে। মাকৰ পিছে পিছে অহা আন এগৰাকী তিৰোতাই অলপ দৈ আৰু কল গাঁতৰপৰা সংগ্রহ কৰে। থলুৱা ভাষাত ইয়াক কোৱা হয় — *আইলান*। আইলান দৰা কইনাক শুঙিবলৈ দিয়া প্রয়োজন।

সুঁৰাগুৰি তুলি ঘৰ পোৱাৰ পিছত দুগৰাকী তিৰোতাই দৰা বা কইনাৰ ওপৰত এখনি কাপোৰ মেলি ধৰে। মাতৃয়ে সোঁফালৰপৰা বাওঁফাললৈ ঘুৰি ৰূপৰ টকা এটা কাপোৰখনৰ ওপৰত থয়। আন এগৰাকীয়ে টকাতো তাৰ পৰা উঠায়। এনেদৰে তিনিবাৰ কৰাৰ পিছত দৰা বা কইনাই টকাটো মাকক দি সেৱা জনায়। টকা জৰাৰ পিছত মাকে মুখত লৈ অহা পানী পেলায়।

উজনিৰ সুঁৰাগুৰি তোলা প্রথা নামনিতকৈ অলপ বেলেগ। ইয়াত দৰা আহি পদুলিমুৱত উপস্থিত হোৱাৰ পিছতহে কন্যাঘৰত সুঁৰাগুৰি তোলা হয়। ইয়াক তুলি আনোঁতে সহস্র বাতিৰ কাঁহীত সাত গছি বত্তি জ্বলাই মুখত এমোকোৱা পানী ভৰাই আনে আৰু বান্ধনী ঘৰৰ

চুকত পানীখিনি পেলাই দি কয় - 'লাগিলে জীয়েই মৰক, তথাপি জোঁৱাই থাকক।' (মুকুন্দ শর্মাৰ *বিবাহ-বিচিত্রাৰ* আধাৰত)।

না. দা.

।। সুঁৱৰি।।

ৰৱপেটাৰ দেউল উৎসৱৰ চতুর্থ অর্থাৎ অন্তিম দিনটো সুঁৱৰি ৰূপে জনা যায়। সেইদিনা কৃষ্ণ গোসাঁই ঘুনুচাৰ ঘৰৰপৰা লক্ষ্মীদেৱীৰ ঘৰলৈ ঘুৰি আহে। জয়জয়তে ভক্তসৱে কলীয়া ঠাকুৰক ফাকু গুৰিবে ওপচাই দৌলৱপৰা নমাই এখনি দোলাত বহুৱায়। সেই সময়তে বাৰাদি সত্রৰ ভক্ত বৈষ্ণৱসকলেও দোলা আনি ৰৱপেটাত উপস্থিত হয়। সমগ্র চহৰ জন-সমুদ্রত পৰিণত হয়। ইজনে-সিজনক ৰং-বিৰঙৰ ফাকু দি আনন্দত মতলীয়া হৈ পৰে। কলীয়া ঠাকুৰক লৈ ৰাইজ কণৰীয়াপাৰা পায়। অধিকাৰ প্রভুৱে তাতে ক্ষন্তেক সময় দৌলৎসৱ সম্পর্কে দুআষাৰ কয়। সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালীহঁতে তাতে মহাপ্রভুক পথাৰৱপৰা হেফতীয়া মাহ আনি হেক্‌তা খুৱায়। ইয়াৰ পিছত গোসাঁইক লৈ কীর্তনঘৰ অভিমুখে আগবাঢ়ে। তেওঁলোকে আহি দেখে - চাৰিডাল ডাঙৰ বাঁহ হেঙাৰ বান্ধি কীর্তন ঘৰৰ প্রৱেশ পথ বন্ধ কৰি ৰখা হৈছে। মথুৰা দাস বুঢ়া আতাৰ দিনৰেপৰা এই চাৰিডাল বাঁহেৰে হেঙাৰ বন্ধা ৰীতি চলি আহিছে। বাঁহ চাৰিডালৰ দুডাল উত্তৰহাটীৰ আৰু আন দুডাল দক্ষিণ হাটী আৰু নহাটীৰ বাপুসকলৰ যোগেদি পোৱা। প্রভুৰ প্রজাসকলে ক্ষমা মাগি বাট বিচাৰে - কিন্তু আনটো দলে বাট এৰি দিবলৈ নাৰাজ। এখন ব্যংগ তর্কযুদ্ধ চলে বহুপৰ। অৱশেষত কলীয়া ঠাকুৰে হেঙাৰ ভাঙি ভিতৰলৈ যায় আৰু কীর্তন ঘৰৰ চাৰিওফালে সাত পাক ঘুৰি ক্ষন্তেকৰ বাবে জিৰণি লয়। এই সময়তে আকৌ বাক্‌যুদ্ধ। অৱশেষত কলীয়া ঠাকুৰে হাৰ মানে আৰু ভগৱান শ্রীকৃষ্ণই টকা-পইচা দি লক্ষ্মীৰ মন্দিৰত প্রৱেশ কৰাৰ দৰে ইয়াতো গোসাঁই পক্ষৰ ভক্তসকলে নগদ টকা-সিকা দিয়াৰ পিছতহে কলীয়া ঠাকুৰক ভাঁজ ঘৰলৈ নিয়াৰ অনুমতি পায়। লগে লগে সুঁৱৰি উৎসৱৰ ইতি পৰে। মেলামুখী সুঁৱৰি উৎসৱে ঐক্য আৰু সংহতিত এক বলিষ্ঠ ভূমিকা গ্রহণ কৰিবলৈ সমর্থ হৈছে।

না. দা.

।। সূত্রধাৰী নাচ।।

অংকীয়া ভাওনাৰ সূত্রধাৰজন একেধাৰে গায়ক, নর্তক, ঘোষক আৰু পৰিস্থিতিৰ ব্যাখ্যাকাৰী বিচক্ষণ লোক হোৱা প্রয়োজন। ভাওনাৰ জয়জয়তে সূত্রধাৰে আঁৰ কাপোৰৰ আঁৰত, অগ্নিগড়ৰ তলত আঁঠু কাঢ়ি সেৱা জনোৱা ভংগিত ৰৈ থাকে। আঁৰ কাপোৰ আঁতৰ হোৱাৰ লগে লগে বিভিন্ন বাদ্য একেসময়তে বাজি উঠে। ৰাইজে দিয়ে হৰিধ্বনি। বিলম্বিত লয়ত খোল-মৃদংগ-তাল বাজে, সূত্রধাৰে সৰু ভংগিৰ এটি নাচ আগবঢ়ায়। নাচৰ মাজতেই সূত্রধাৰজন থিয় দিয়ে আৰু মধ্যম লয়ৰ বাজনাত তেওঁ আৰম্ভ কৰে— *ৰৰভংগিৰ নাচ*। এই দুই অংশ নাচৰ শেষত সূত্রধাৰে স্বস্তিক হস্তেৰে গোটেই ভাওনা থলীৰ চতুস্পার্শ পৰিভ্রমণ কৰি ৰাইজ তথা দর্শকৰ মংগল কামনা কৰে। এই নৃত্যৰ খোলত সোতৰ খন আৰু শ্লোকত ৯ খন, মুঠতে ২৬ খন বাজনা থকাটো উল্লেখযোগ্য। ৪, ৭, ১৩, ১১, ১২, ১৪, ১৫ আৰু ১৭ সংখ্যক বাজনাত সূত্রধাৰে খৰ নাচ প্রদর্শন কৰাৰ সুযোগ পায়। নৱম বাজনাত বহু

পাকৰ নাচ আৰু ষোড়শ বাজনাত জিধিনাকত হাত-সলোৱা হাত পৰে।

'নাচ শিকোৱা বায়নজনে শ্লোকটো মুখেৰে বায় আৰু নাচত খোল বজাই থকা বায়ন দুজনে তাকে খোলত বজায় দুবাৰকৈ আৰু সূত্রধাৰীয়ে নাচে। বায়নে শ্লোক গাই থাকোঁতে সূত্রধাৰীয়ে নানাচে।' (*সত্রীয়া নৃত্য*) সূত্রধাৰে নৃত্য সমাপ্ত কৰাৰ লগে লগে প্রধান চৰিত্র ৰাম বা কৃষ্ণৰ প্রৱেশৰ কথা ঘোষিত হয়। তাৰ পিছত আন চৰিত্রৰ প্রৱেশ ঘটে। সূত্রধাৰী নৃত্যৰ অবিহনে অংকীয়া ভাওনাৰ অভিনয় অসম্ভৱ।

না. দা.

।। সূত্রধাৰৰ সাজপাৰ ।।

অংকীয়া ভাওনাৰ সূত্রধাৰ জনে গাত পিন্ধে আস্তিনৰ কোঁচ থকা বগা সূত্রধাৰী চোলা। হাতৰ মুঠিত ৰূপৰ গামখাৰু। সি সোণ-পানী চৰোৱা আৰু বাখৰুৱা। ডিঙিত মতা মণি আৰু আন অলংকাৰ। কাণত লোকাপাৰৰদৰে ওলমি থকা উন্টি। গাত দীঘল মুখমণ্ডলৰ ৰঙাত বগা ফুলতোলা সূত্রধাৰী বস্ত্র। এইখনি দীঘলে দীঘলে জাপি পিছফালৰপৰা দুই বাহুৰ ওপৰেদি আনি আঁঠুলৈকে ওলোমাই ৰখা হয়। কঁকালৰপৰা ভৰিৰ গোৰোৱালৈকে ওলমি থকা শুধ বগা কপাহী লহঙা আৰু তাৰ ওপৰত আঁঠুৰ তললৈকে ওলমি পৰা ডাঙৰ ফুল বচা কপাহী টঙালি। ভৰিত জুনুকা। মূৰত পাগ। মোগলাই পাগৰ দৰে। অৱশ্যে কমলাবাৰী প্রভৃতি সত্রত এই নাম অচল। পাগ নির্মাণ পদ্ধতি নাৰায়ণচন্দ্র গোস্বামীদেৱে বর্ণাইছে এনেদৰে - 'মাটিৰ ডাঙৰ চপৰা এটা আনি তাক মুৰৰ জোখাৰে সাঁচ কৰা হয়। তাৰ পিছত কেন্দু বিহমনা গুটিৰ ৰস উলিয়াই তুলাপাততে সানি মাটিৰ সাঁচটোত মৰা হয়। ৰ'দত দি শুকুৱাই সাঁচটো মাটিৰপৰা ফালি উলিওৱাৰ পিছত তাত বগা পটি মেৰিয়াই বেজিৰে চিলাই কৰিব। পাগটোৰ তলত ক'লা মখমল কাপোৰ খণ্ডত গুণা, চমকি লগাই তাত চিলাই দিব আৰু ওপৰ অংশতো এটা কল্কি তৈয়াৰ কৰি তাতো গুণা-চমকি লগাব। এই পাগ দেখাত বৰ ধুনীয়া হয়।'

সূত্রধাৰী সাজটোত বহুতে মোগল প্রভাৱ লক্ষ্য কৰে। ঔৰংজেৱৰ তৃতীয় পুত্র আজমতৰাই এবাৰ আহোম স্বর্গদেৱলৈ দুসাজ বিলাতী জামাএৰে শুক্লপাগ পঠিয়াই দিছিল। আনন্দ মোহন ভাগৱতীদেৱৰ ভাষাত 'ধর্মভীৰু স্বদেশ পৰায়ণ ৰজাই পৰিধান নকৰি সত্রলৈ পঠিয়াই দিলে। ৰজাই দিয়া দান বুলি ভক্তপ্রিয় সত্রাধিকাৰে পৰিত্র সূত্রধাৰ নাচৰ পোছাক হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিলে।' (*ৰামধেনু* ১৭/২)

না. দা.

।। সোণামাকৰি।।

নামনি অসমৰ কিছুমান গাঁৱলীয়া ভিৱোতাই কেৰু সদৃশ এবিধ অলংকাৰ পৰিধান কৰিছিল। এই পদ অলংকাৰকে সোণামাকৰি বুলি কোৱা হয়। পুৰঠ ডেম-ডেউকাৰ গুটি এটা পিটিকি দিলে যি গঢ় লয় এই পদ অলংকাৰৰ গঢ়ো সাইলাখ তেনে। অৰুণাচলৰ *কানিয়াক* আৰু *নক্টে* সম্প্রদায়ৰ মানুহখিনিয়ে এইধৰণৰ গছৰ লতা পাত পিন্ধে।

প্র. শ .গো

।। সোণাৰায় পূজা ।।

সোণাৰায় হ'ল বাঘৰ দেৱতা। এটা সময়ত অসম হাবি-জংগলেৰে ভৰা আছিল। হাবিত আছিল প্ৰচুৰ পৰিমাণে বাঘ। বাৰিষা কালত বাঘবোৰে পাহাৰত আশ্ৰয় লৈ খৰালিৰ লগে লগে ভৈয়ামলৈ নামি আহি মানুহ আৰু মানুহৰ পোহনীয়া গৰু-ম'হ, ছাগলী প্ৰভৃতি খায়। পথাৰ আৰু গোহালিৰপৰা বাঘে গৰু আৰু গৰু পোৱালী লৈ যোৱা ছবিখনি বহুতৰে চিনাকি। এই সম্ভাব্য বিপদ আঁতৰাবলৈ গাঁৱৰ গৰখীয়া আৰু ডেকাহঁতে খোল, তাল আৰু লাঠি লৈ ঘৰে ঘৰে পা-পইচা সংগ্ৰহ কৰি পুহ মাহৰ সংক্ৰান্তিৰ দিনা সোণাৰায় পূজা পাতি সকলোৱে এক লগ হৈ ভোজ ভাত খায়। আঘোণ মাহৰ সংক্ৰান্তিৰ দিনাৰেপৰা সোণাৰায়ৰ মাগন আৰম্ভ হয় আৰু গোটেই পুহ মাহটোত ই অব্যাহত থাকে। পশ্চিম গোৱালপাৰাৰ উপৰি ৰংপুৰ, কোচবেহাৰ আৰু উত্তৰ-পূব মৈমান সিং জিলাত সোণাৰায় পূজা অদ্যাপি অব্যাহত ৰূপে চলি আছে। গোৱালপাৰাৰ বড়োসকলৰ মাজতো সোণাৰায় পূজাৰ চল্‌তি মন কৰিবলগীয়া। তেওঁলোকে বাঘক মৌছা আৰু বাঘৰ উপাষকসকলক বোলে মৌছাহাৰী। গৰখীয়া ল'ৰাহঁতে এই পূজা কৰিবলৈ ঘৰে ঘৰে মাগি ফুৰোঁতে যি গীত গায় তাৰ অসমীয়া ভাৱানুবাদ এনেধৰণৰ — 'বাঘ বা শিয়াল ৰজাই যাতে পোহনীয়া জীৱ-জন্তুবোৰ অনিষ্ট কৰিব নোৱাৰে, তাৰ বাবে আমি পহৰা দিম। গৃহস্থসকল! বাঘ বা শিয়াল পূজাৰ বাবে দক্ষিণা দিয়া।'

সাতডাল বিৰিণা (মাদুৰা) সমানকৈ কাটি মৰাপাটেৰে সজা ফুল এটা তাৰ ওপৰত লগায়। ফুলটো ত্ৰিৰঙী। মাটিৰ টিপ এটা সাজি তাতে বিৰিণাৰে সজা এই সোণাৰায় স্থাপন কৰি গৰখীয়া আৰু ডেকাহঁতে সভক্তিৰে পূজা কৰাৰ পিছত নদীত উটাই দিয়া নিয়ম। সোণাৰায় গীতত ধৰ্ম ঠাকুৰ, শিৱ ঠাকুৰ আৰু ৰাখোৱাল গীত একাকাৰ হৈ পৰিছে। গীতৰ নমুনা—

ক. 'জংগল পোৱা গেইল ৰে/ ওৰে উৰিয়া পৰে ছাই/
এমন সুন্দৰী কন্যাৰ/ নাই বাপ ভাই/ জংগল পোৱা গেলৰে//'
খ. সত্য ঠাকুৰ সোণৰায়/ গাইৰস্থক দে তুই বৰ/' আদি।

না. দা.

।। হজ ।।

ইছলামৰ পাঁচটা ভিত্তিৰ ভিতৰতে হজো (মক্কা-মদিনা শ্ৰৰীফ দৰ্শন) এক ভিত্তি। হজ পালন কৰা দীন ইছলামৰ (ধৰ্মৰ) চতুৰ্থ ৰোকন (স্তম্ভ)। জিলহজ্জ চান্দৰ ৯ তাৰিখে মক্কালৈ গৈ পৰিত্ৰ কাবাগৃহ তোআফ কৰা (প্ৰদক্ষিণ কৰা) আৰু অন্যান্য কেইটামান অনুষ্ঠান যেনে মক্কা শ্ৰৰীফলৈ গৈ কাবা শ্ৰৰীফ বা আল্লাৰ ঘৰৰ চাৰিওপিনে সাতবাৰ ঘুৰা, আৰাফাৰ মইদানত উপস্থিত হোৱা, চাফা মাৰ্ৱা (দুখন পাহাৰ), দেৱা আদি কামকে হজ বোলা হয়। ই এটা ডাঙৰ এবাদত। জীৱনত হজ কৰিবলৈ পোৱাটো সৌভাগ্যৰ কথা। হজৰ কাম শেষ কৰি মদিনা শ্ৰৰীফলৈ গৈ মছজিদত নবী আৰু হজৰত (দঃ) ৰ ৰওজা জিয়াৰত কৰা কৰ্তব্য। হজ তিনি প্ৰকাৰৰ। যেনে - ফৰজ, ওৱাজেব আৰু নফল। এহৰাম বান্ধা মূৰৰ চুলি খুৰুৱা প্ৰয়োজন।

যিসকলৰ (ধনে-ৰত্নে, সামর্থে আৰু নির্বিঘ্নে) হজলৈ যাবৰ ক্ষমতা আছে, তেওঁলোকৰ পক্ষে আল্লাহতালাৰ সন্তুষ্টিৰ উদ্দেশ্যে হজ কৰা ফৰজ অর্থাৎ ধনী, জ্ঞানী, স্বাধীন, চক্ষুমান (দৃষ্টিশীল) আৰু যাৰ হজ পালনৰ কামত স্ত্রী, পুত্র-কন্যা আদি পৰিজনবর্গৰ (পৰিয়ালবর্গৰ) খৰচ-পাতি, আহাৰ, কাপোৰ, বাসস্থান আদি কামত কোনো প্রকাৰৰ অসুবিধা নহয় তেওঁলোকৰ পক্ষে জীৱনত এবাৰ হজ কৰা ফৰজ। বিশেষ মন কৰিবলগীয়া এই যে সৎ উপায়ে উপার্জন কৰা বা সঞ্চয় কৰা ধনেৰে যিয়ে পৰিয়ালবর্গৰ বা নিজৰ ইচ্ছাকৃত বিপদ নঘটাই হজ পালন কৰিবলৈ সমর্থ হয়, তেনে লোকৰ ইমানদাৰ, পৰহেজগাৰ (খোদাভীৰু) নাইবা অনুতপ্ত লোকৰ বাবে জীৱনত এবাৰ হজ কৰা ফৰজ (কর্তব্য) তিৰোতা মানুহৰ বাবে স্বামী বা নিকটতম আত্মীয়ৰ বাবে আন কাৰো লগত গৈ হজব্রত পালন কৰিবলৈ যোৱা ফৰজ (কর্তব্য) নহয় অর্থাৎ নিষিদ্ধ।

প. আ.

।। হাইতাল ।।

মধ্যযুগীয় অসমীয়া সংস্কৃতিৰ ঘাইকৈ সত্রীয়া সংস্কৃতিত হেঙুলৰ দৰে হাইতালৰো এখনি নিজস্ব স্থান আছে। ভাওৰীয়া সকলে মুখত ৰং ঘঁহা কামত, ছো-মুখা বোলাবৰ কালত, সত্রৰ সিংহাসন, কাঠৰ বিভিন্ন প্রতিমা আৰু শৰাই প্রভৃতি-ব্যৱহার্যত ৰং সনা কামত, নামঘৰৰ চ'তি আদিত চিত্র-বিচিত্র ফুল-নক্সা আঁকিবৰ পৰত, সাঁচপাত - তুলাপতীয়া পুথি সচিত্র কৰা কালত, পোক-পৰুৱাৰ আক্রমণ ৰোধ কৰিবলৈ, হাতে লিখা পুথি বলোৱা কার্যত আৰু আন ভালে খিনি কামতে জয়জয়তে সত্রৰ খনিকৰ সকলে হাইতাল ব্যৱহাৰ কৰিছিল। সময়ৰ অগ্রগতিৰ লগে লগে ই সত্রৰ চাৰিবেৰৰ মাজৰপৰা জনগণৰ বহল ক্ষেত্রলৈ নামি আহে। হালধীয়া এইবিধ পদার্থক শিলৰ কাঁহিত মাৰিব লাগে। শিলত মৰাৰ পিছতো গম আঠা মিহলোৱা প্রয়োজন। হাইতালৰ স্বাভাৰিক ৰং হালধীয়া যদিও আন ৰঙেৰে মিলাই ইয়াৰপৰা যৌগিক ৰঙো পাব পাৰি। যেনে, ধল বা খৰিমাটি আৰু হাইতালৰ মিশ্রণত পাণ্ডু, হাইতাল আৰু হেঙুলৰ মিশ্রণত গৌৰ, নীল আৰু হাইতালৰ মিশ্রণত হৰিৎ অথবা সেইজীয়া ৰং পোৱা যায়। হাইতালৰ ওপৰত বালিচন্দা ছটিয়াই দিলে তাৰ উজ্জ্বলতা বাঢ়ে।

না. দা.

।। হাউ বা হাদুগুদু খেল ।।

দুদল ল'ৰাৰ মাজত এই খেল অনুষ্ঠিত হয়। হাউ মৰা দলক খেদা দল আৰু বিপক্ষ দলটোক দৌৰা দল বোলে। হাউ মাৰি দৌৰা দলৰ ল'ৰাক একে উশাহে চুই নিজৰ সীমান্তত প্রৱেশ কৰিব পাৰিলে দৌৰা দলৰ ছোৱা জন মৰে। আনহাতে হাউমৰা জনক যদি তাৰ সীমাৰ বাহিৰত দ্বিতীয় দলটোৱে উশাহ সকলোবাৰলৈকে ধৰি ৰাখিব পাৰে তেনেহলে সি মৰা পৰে। প্রথম দলৰ এজনে হাউ মৰাৰ পিছত দ্বিতীয় দলৰ এজনে হাউ মাৰিবলৈ আ�ৰম্ভ কৰে। অনুক্রমে হাউত ল'ৰা মৰা-মৰি হয়। এদলৰ এজন মৰিলে আন দলৰ এজন জীয়ে। এনেদৰে যি পক্ষৰ ল'ৰা মৰা মৰি শেষ হয়, সেই দলটো পৰাজিত হয় আৰু বিপৰীত দলটোৱে জয় লাভ কৰে। হাউ মৰা ল'ৰা জনে বিভিন্ন গীত গায় আৰু তাৰ দ্বাৰা তেওঁ উশাহলোৱা নোলোৱাৰ কথা গম পায়। গীতৰ নমুনা —

ক. হাউ হাউ জাকৈৰ চিঙিলো বাউ
খালৈৰ চিঙিলো জৰী, ডাকি বোলা ৰাম হৰি/ ডাকি বোলা ৰাম হৰি .....
খ. কুচ'তি কুতৌ মাটিত কুবৌ/ কুপতি আধাৰ খায়/ ঘনচিৰিকাৰ দুখন ভৰি/ জাপ দি দি খায়/...

না. দা.

।। হাঁচতি ।।

হেমকোষৰ মতে হাঁচতি হ'ল 'তামোলৰ গামোচা, তামোল-পাণ আদি বান্ধি লৈ ফুৰুৱা সৰু ঠেক কাপোৰ।' ড° লীলা গগৈয়ে কেৰাবিধো হাঁচতিৰ উল্লেখ কৰিছে। যেনে - তামোল বন্ধা হাঁচতি, তালুত সোণৰ ফুল দিয়া হাঁচতি, মুৰ-হাঁচতি, সোণৰ সূতা দিয়া হাঁচতি আদি। শিপিনীয়ে ৰঙা কলা আৰু গাঁৰি ফুলৰ হাঁচতি বয় (আগেয়ে খুজলিলো গাঁৰি ফুল হাঁচতি) বিহুৱা-বিহুৱতী উভয়ৰে বাবে হাঁচতিখন বৰ মৰমৰ। বিহুৱতীয়ে এইখনিৰ চুক এটিত সৰু ডবুৱা কটাৰী এখন বান্ধি লৈ কঁকালত খুচি থয়। বিহুৱা ডেকাই হাতৰ গাঁঠিৰ ওচৰত বান্ধি লয়। হুঁচৰি গোৱা ডেকাক গৃহস্থই মান ধৰোঁতে হাঁচতি দিয়া প্রয়োজন - 'আমাৰে শৰাইতে হাঁচতি নেপালে শৰাইলৈ নেমেলোঁ হাত।' পিছে সেইখিনি বোৱাত ৰেয়া হ'লে লেঠা - 'এনেকুৱা হাঁচতি আমাকো নেলাগে জাল মাৰিবলৈ ভাল।' তাঁতৰ শালত সপোনৰ ফুল বচা লাহৰীজনীয়ে গাঁৱৰ ডেকালৈ হাঁচতি বয়। সেই হাঁচতি হাত কৰিব পাৰিলে কথা নাই; নোৱাৰিলে গায় —

'হাতে মেলি হাঁচতি বলা ঐ আইদেউ ভৰি মেলি হাঁচতি বলা;
দিবৰে সময়তে এখনি নিদিলা কালৈ সামৰি থলা।'

মুখচোকা বিহুৱতীয়ে চুঙা চাই সোপা দিয়ে এনেদৰে ঃ

'হাঁচতি হাঁচতি কৰ তই হাঁচতি হাঁচতি থৈছোঁ লৈ।
হাঁচতি পাৰি তই মোকেহে নেপাৰ কান্দিবি আগতে লৈ।'

যুগৰ পৰিবর্তন আহিছে - হাঁচতিত টেমী-কটাৰী, তামোল-পাণ বন্ধা দস্তুৰ টুটি আহিছে, কিন্তু বিহুৱা-বিহুৱতীসকলৰ সৌজন্যত হাঁচতিখন হ'লে চলি আছে।

না. দা.

।। হাছাং পূজা।।

হাছাং দেৱতা মায়তাৰি ৰাভাসকলৰ *খোকচি* বা *ৰায়খো* দেৱীৰ নতুন ৰূপ বুলিব পাৰি। আগতে ৰংদানি ৰাভাসকলে কৰা *খোকচি* পূজা এতিয়া এৰি পেলাইছে। কিয়নো এই পূজাৰ নীতি নিয়ম বহুত আৰু কষ্টসাধ্য। সেইবাবে তেওঁলোকে আজিকালি হাছাং বা বাস্তু দেৱতালৈ পূজা আগবঢ়ায়। এই পূজা সাধাৰণতে জেঠ-আহাৰ মাহত অনুষ্ঠিত হয়। ৰাভাসকলৰ বিশ্বাস অনুযায়ী হাছাং হ'ল -ৰোগ- ব্যাধিৰ ত্রাণকর্তা। বহুতৰ মতে, বহুদেৱতাৰ সমষ্টিয়ে হাছাং দেৱতা। ইয়াৰে মুখ্য দেৱতা দামাঙৰ প্রতীক শিলাখণ্ডক *(বংজুমুক)* মাজত স্থাপন কৰি সোঁফালে ক্রমে কন্‌চো, ফেডোৰ, লাংগাচাৰা, লাংগাচা, আৰু বুঢ়াবদি দেৱতাৰ বংজুমুকক আৰু বাওঁফালে

ক্রমে কয়নাং, ত্রয়নাং, তুৰা, পাজাম্বা আৰু খুচুবিৰ প্রতীক শিলাখণ্ড স্থাপন কৰে। পূজাৰ মন্ত্রাদি চলে ৰাভা ভাষাত। পূজাৰ কাজ কাম সম্পন্ন কৰে *ৰায়ব্রা* (পুৰোহিত) আৰু *টাকব্রাই* (সহকাৰী পুৰোহিত)। ৰাৰজনা দেৱতাৰ ছজনাক ডেকেৰা কুকুৰা বলিৰে চাৰিজনক, কুকুৰা বা হাঁহ বলিৰে, তুৰাক পঠাছাগলী আৰু দাৰমাং দেৱতাক গাহৰি বলিৰে পূজা কৰাটো নিয়ম। এই পূজাত ফোকচাল নামৰ উদ্ভিদৰ ছালৰ ৰস, ঢেকীয়াপাত, চাউলৰ গুড়ি, নিমখ, কুকুৰা -হাঁহ -পাৰ প্রভৃতি চৰাইৰ মঙহ বাহঁৰ চুঙাত ভৰাই জুইত সেকি এক বিশেষ ধৰণৰ ভোগ ৰান্ধি দেৱতাসকলক উৎসর্গা কৰে। পূজাৰ শেহত গাঁৱলীয়া ৰাইজ মিলি *ৰায়ব্রা* বা *টাকব্রাৰ* ঘৰত গোটখাই জোঙামদ পান কৰি ওৰেটি নিশা *খোকছিৰ* গীত গায়। এই পূজা পদ্ধতি গাঁৱে গাঁৱে অলপ বেলেগ দেখা যায়।

(ৰাজেন ৰাভাৰ *ৰাভা জনজাতি* আৰু *দৈনিক বাতৰিত* (১৯ ফেব্রুৱাৰী, ২০০৫) দীনেশচন্দ্র ৰাভাই লিখা 'হাছাং পূজা উৎসৱ' নিবন্ধৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

না.দা.

।। হাজোৰ পুষ্পশিল্প ।।

পঞ্চ তীর্থ পৰিবেষ্টিত পুণ্যভূমি হাজোৰ দেৱালয়কেইখনিৰ গইনালৈ গঢ় লৈ উঠিছে পুষ্পশিল্পই। মালাকাৰসকলৰ একচেতীয়া শিল্প সম্ভাৰৰূপে স্বীকৃত পুষ্পশিল্পৰ ভিতৰত মালা প্রস্তুত কৰণৰ কথা পোনতে উল্লেখ কৰিব পাৰি। মালা বহুত প্রকাৰৰ। তাৰ ভিতৰত (১) জালমালা (২) কণ্ঠমালা (৩) মুৰমালা (৪) টুকটুকী মালা (৫) ফুলৰ কাটা মালা (৬) সূতাহীন মালা (৭) বেলপাতৰ মালা (৮) টোপমালা (৯) দোলামালা (১০) চাউলৰ মালা আৰু (১১) ধানৰ মালা প্রধান। বুঢ়ামাধৱৰ উদ্দেশ্যে গঁঠা মালাধাৰিৰ নাম *জালমালা*। আগদিনাখন উপবাসে থাকি কল গছৰ পৰা উলিওৱা মালীসূতাৰে কাঠ এচলাত দুটা খুঁটা লগাই ঘোটনীত ১০৮ পাত তুলসী গাঁথে। এই মালাধাৰি পুৱা স্নানৰ পূর্বে আৰু গধূলি স্নানৰ কালত পিন্ধোৱা নিয়ম। জালমালাৰ দৰে কণ্ঠ মালাও তুলসী পাতৰ। বিভিন্নফুলৰ জোলাম সমৃদ্ধ মালাধাৰি বুঢ়া মাধৱৰ উপৰি দ্বিতীয় মাধৱ, গোবিন্দ আৰু বাসুদেৱকো পিন্ধোৱা হয়।

বুঢ়া মাধৱৰ শিৰ শোভাকাৰী, ফুলৰ জোলোম দি তুলসী পাতেৰে সজা এই মালাধাৰি মন্দিৰৰ পৰা নি নিজা ঘৰত ৰখা দেখা যায়। ফুল আৰু তুলসীৰে গঁথা *টুকটুক* মালাধাৰি মনৰ কামনা পূৰ্ণ হোৱাৰ পিছত ভক্তই ভক্তিভাৱে মাধৱ প্রভুক পিন্ধায়। সংক্রান্তি আৰু আন উছৱকালত মাধৱ, কেদাৰ আৰু কামেশ্বৰ প্রভু বাহিৰলৈ ওলোৱা কালত গুলঞ্চ ফুলৰ দৰে নাৰ্জীফুলেৰে সূতাবিহীন ভাৱে সজা মালাধাৰিৰ নির্মান কৌশল লক্ষ্য কৰিবলগীয়া। মালাসূতাৰে ঘোটনীত গাঁথি উলিওৱা *বেলপাতৰ মালা* সাধাৰণতে গনেশ, কামেশ্বৰ, কমলেশ্বৰ আৰু কেদাৰেশ্বৰ বিগ্রহক লগোৱা নিয়ম। *টোপমালাৰ* গঁথা পদ্ধতি জালমালেৰে অভিন্ন। উৎসৱ-পার্বণত বাহিৰলৈ উলিওৱা হাজোৰ তিনিও গৰাকী বিগ্রহক দোলাৰূঢ় কৰোঁতে দোলাত দিয়া মালাৰ নাম *দোলামালা*। সৰু ঘোটনীত সূতাৰ সহায়েৰে গঁথা চাৰিশিৰীয়া *চাউলৰমালা* সৰস্বতী আৰু লক্ষ্মীদেৱীৰ প্রতিমাক পিন্ধোৱা পৰম্পৰা আছে। বিয়াৰ দৰা -কন্যাৰ *কাটামালা* আৰু দৰাৰ চালেচকুৰোৱা *মুকুট* হাজোৰ পুষ্পশিল্পৰ উল্লেখযোগ্য পুষ্পসম্ভাৰ।।

অসম সাহিত্য সভাৰ হাজো অধিবেশনৰ স্মৃতিগ্ৰন্থ *মণিকূট* প্ৰকাশিত সত্যদত্ত শৰ্মাৰ হাজোৰ পঞ্চতীৰ্থ আৰু *পুষ্পশিল্প* লেখাৰ আধাৰত যুগুতোৱা।

প্ৰ. দা

।। হাট-ফাটৰ দান ।।

মধ্যযুগীয় অসমীয়া বুৰঞ্জীসমূহত ওচৰা-ওচৰিকৈ দুটা শব্দ পোৱা যায় - হাট আৰু ফাট। বেপাৰ কৰা, কিনা-বিকা চলা ঠাইৰ নাম হাট। এই হাটকেই আহোম ভাষাত কোৱা হয় ফাট। গতিকে হাট আৰু ফাট সমাৰ্থক। আহোম ৰাজ্যৰ ভিতৰত আৰু বহু অসমৰ ভিন্নিওফালে থকা পৰ্বতীয়া জাতিবোৰৰ মাজত অবাধে বেহা-বেপাৰ চলিছিল। চাহাবুদ্দিনে লিখি গৈছে - দিখৌৰ পাৰৰ ৰাজ কাৰেঙৰ ওচৰৰ হাট এখনিত কেৱল পাণহে পোৱা গৈছিল। যোৰহাটৰ কাষত আছিল দুখন বজাৰ। এখন - মাছৰ হাট আৰু আনখন চকী হাট। দুয়োখন হাট ওচৰা-ওচৰিকৈ যোৰ পাতি বহা বাবে কালক্ৰমত ঠাইখনৰ নাম হয় যোৰহাট। বংগদেশৰ সৈতে বেপাৰ কৰিবলৈ বঙাল হাট আছিল হাৰিদাচকীত। দৰঙা, শোৱনখাটা, ওদালগুৰি আৰু ঘগ্ৰাপাৰত থকা হাটসমূহত ভৈয়ামবাসীবে ভূটিয়াসকলে বেপাৰ কৰিছিল। ৰেদ চাহাবে যিকেইখন হাটৰ নাম লৈছে, সেই কেইখন হ'ল - লুইতৰ উত্তৰে লক্ষীমপুৰত ফুকনৰ হাট, উপৰ দৈয়াঙত কছাৰী হাট আৰু নগা ফাট, কাজিৰঙাৰ উত্তৰে - কলৰ হাট, কাকদোঙা নৈৰপাৰত খিৰলুৰ ফাট, নাজিৰাত নাজিৰা হাট আৰু দিফলুৰ পাৰত হলাৰ ফাট। *তামুলী ফুকনৰ বুৰঞ্জী*ত আছে - স্বৰ্গদেৱ প্ৰতাপসিংহৰ দিনত ৰৌমুৰীয়া গণক ভৰালি বৰুৱাই - 'হাট-ফাটৰ দান পহাৰেপতি মাহে ৪ কৰা দৰে লগালে (পৃঃ ২৪)

*দেওধাই অসম বুৰঞ্জী*ত আছে - কীৰ্তিচন্দ্ৰ ৰৰুৱাৰুৱাই ৰহাত এখন হাট পাতিছিল। সেই হাটৰ দান এনেধৰণৰ ঃ 'গৰুটোৰ লৰ কৰি তিনি পোণ, এঠেংগ এৰিব। তামোল কাউনৰ তিনি পোণ, পাণ ২০, পাণ তিনি গুছি, ধান ২০ পুৰা তিনিকঠা, ৰূপ ২০ টকা তিনি অনা, কপাহ ২০১ টা, পাহাড়ী দান কড়ি ১৭ পোণ।' এনেদৰে আন আন হাট-ফাটবোৰৰো দান নিৰ্বন্ধ কৰি দিয়া হৈছিল। এয়ে হাট-ফাটৰ দান।

না. দা.

।। হাতী খুঁজ ।।

আহোম যুগৰ খেল-ধেমালিৰ ভিতৰত হাতী খুঁজ উল্লেখযোগ্য। তামুলী ফুকনৰ সাক্ষ্যমতে স্বৰ্গদেৱ ৰুদ্ৰসিংহৰ ৰাজত্ব কালৰেপৰা ৰংঘৰৰ বাকৰিত হাতী-খুঁজ অনুষ্ঠিত হৈছিল। খুঁজৰ বাবে ৰংঘৰৰ উত্তৰে থকা হাতী খোকত প্ৰায় দুশ দাঁতাল হাতী ৰখা হৈছিল। সেই হাতীবোৰক কিছুদিন আগৰেপৰা পুৰা-গধূলি ৰবা-চাউলৰ ভাত আৰু মাটি মাহৰ আঞ্জা খাবলৈ দি খুঁজাৰু কৰি তুলিছিল। তদুপৰি ফাগুন-চ'ত মহীয়া ফুম ফাটি ৰলিয়া হোৱা হাতীকো খুঁজত লগোৱা হৈছিল। খুঁজ দুই প্ৰকাৰে হৈছিল - ক. এটা হাতী নঙলা দি খোকত সুমুৱাই আনটো হাতী বাহিৰত ৰাখি আৰু খ. দুয়োটা হাতীকে মুকলিকৈ ৰাখি। খুঁজিবৰ কালত পাকৈত মাউত হাতীৰ পিঠিত আছিল। হৰা-জিকা হ'লে নতুন নতুন হাতী খুঁজায়। মাউতে গদা-কোঁহেৰে খুচি হাতীৰ খুঁজ লগাই দিছিল। সাধাৰণতে হাতীয়ে ওঁৰে-ওঁৰে মুৰে মুৰে

আৰু দাঁতে-দাঁতে খুন্দিয়া খুন্দি কৰি দুই চাৰি দণ্ড যুঁজ কৰিছিল। মুকলি হাতী যুঁজত গজ ঘণ্টা আঁৰি দিয়া নিয়ম। কেতিয়াবা হাতী পলালে গজ ঘণ্টাৰ শব্দ শুনিয়ে মানুহ পলাই পটং দিছিল। হাতীৰ পিঠিত থকা মাউতসকলক গছৰ ওপৰৰপৰা খোৱা খাদ্যৰ যোগান ধৰা হৈছিল। নহলেবা গছৰ তলেদি হাতী দৌৰি যাওঁতে গছৰ ডালত ধৰি মাউত পলাইছিল। *দেওধাই অসম বুৰঞ্জীত* আছে, হাতী যুঁজত কেতিয়াবা মাউত মৰিছিলোঁ।

না. দা.

।। হাতীশালৰ শব্দ ।।

মহাভাৰতৰ যুগৰেপৰা অসমদেশ হাতীৰ বাবে প্ৰখ্যাত। হাতীৰ গইনা লৈ ভালেসংখ্যক শব্দৰ সৃষ্টি হৈছে। তলত তাৰে কিছু সংখ্যক শব্দ দিয়া হ'ল -

ক. হাতীৰ কৰ্মচাৰী - আওলাটেলা (বনৰীয়া হাতীয়ে খাই যোৱা ঠাইত থকা জাবৰ জোখৰ পেলোৱা কৰ্মী). কুকুৰ চুণ্ডীয়া (হাবিত টণ্ডী সাজি থাকি বনৰীয়া হাতীক হাতী গড়লৈ ঢাল খুৱাই দিয়া লোক), ধনী (হাতীৰ মহলদাৰ), ঘাঁহী (ঘাঁহৰ যোগান ধৰা লোক), ফান্দী (বনৰীয়া হাতী ধৰা লোক), মাউত (চালক) আদি।

খ. হাতী চলোৱা শব্দ - আগতে (আগলৈ অহা), ইটে তেৰ (বাগৰ সলা), গবাধৰ (গছ-বন হেচা মাৰি ধৰ), চতোৱা (হাতীৰ গা মালিচ কৰা কাৰ্য), চেই (পাক দি ঘুৰ), জুক (আগ ঠেং দুখন চপৰাই দে), তেৰে (বাগৰ সলা), ধাত/ ধেত (ৰ) আদি।

গ. হাতীৰ প্ৰকাৰ - কিৰিঙা (সৰু দীঘল দাঁতৰ দঁতাল), কুনকী (বনৰীয়া), চখনা (শকত দাঁত ; হাতী), চাহন (জাক), ঢুৰী (পোৱালী মাইকী), বনুৱা (হাবিত থকা), মখনা (শকত চুটি দাঁতৰ), মাখুন্দী (মাইকী হাতী), মূঢ়া (দাঁত নোহোৱা) আদি।

ঘ. হাতী ধৰা সঁজুলি - অংকুশ (হাতী খোচা অস্ত্ৰ), কেনামাৰী (হাতীক মাৰিব আৰু খুচিব পৰা অস্ত্ৰ), কাচ (হাতীৰ ৰাজহাড়ৰ দুফালেদি নি নেজৰ তলেৰে বুকুত বান্ধি থোৱা ৰচি); খাটাং (হাতীৰ আগ ঠেং দুখনি যুঁতি থোৱা ৰচি), গলাখামাৰী (বনৰীয়া হাতীক ডাঙৰ ৰচিৰে বন্ধা খুটা) চৰি (ডাঙৰ ৰচি টান কৰিবলৈ লোৱা সৰু ৰচি), জটকা (আগ ঠেং বান্ধিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা খাটাঙৰ ওপৰঞ্চি ৰচি), ডুলচী (ডিঙিত বান্ধি থোৱা সৰু ৰচিৰ মুঠা), ফান্দ (হাতী ধৰা শকত ৰতি), ফৈ (হাতী বন্ধা ডাঙৰ ৰচি), ফেৰা (ফান্দৰ চিপটোৰ ওচৰত বন্ধা থকা সৰু ৰচি), মেন্নো (মাউতে কুনকী চেকুৰোৱা ৰচি বিশেষ) ইত্যাদি।

না. দা.

।। হাতে লিখা পুথিৰ মলাটৰ চিত্ৰিকা।।

হাতেলিখা পুথিৰ মলাট আৰু পুথি থোৱা বাকচত আঁকা ভালেখিনি ছবি অসমত পোৱা যায়। ড° ৰজতানন্দ দাস গুপ্তই তেওঁৰ Eastern Indian Manu Script Painting শীৰ্ষক গৱেষণা গ্ৰন্থত কাঠৰ ফলিত চিত্ৰিত চিত্ৰমালাক এক সুকীয়া শৈলীৰূপে স্বীকৃতি দিয়াটো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। লোককলাৰ প্ৰভাৱ পুষ্ট চিত্ৰক সুকীয়া শৈলীবোলাতকৈ সঙ্গীয়া শৈলীৰে নামাঙৰ বুলিলেহে অধিক যুক্তিযুক্ত খায়। ড° দাসগুপ্তৰ গ্ৰন্থত তিনিখনি কাঠৰ ফলিত চিত্ৰিত চিত্ৰিকা সংযোজন কৰাটো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। গোৱালপাৰাৰ পৰা ওজাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কৃষ্ণকান্ত শৰ্মিকে গ্ৰন্থাগাৰে সংগ্ৰহ কৰা *অষ্টমংগলা* (১৮০২ খ্ৰী. ত চিত্ৰিত), শ্যামা ৰহস্য আৰু *লক্ষ্মী চৰিতৰ*

কাঠৰ মলাটৰ চিত্ৰৰ সুষমাই আমাৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰে। একালত অসমৰে অন্তৰ্ভুক্ত কোচবেহাৰতো মলাটত চিত্ৰিত পুথি পোৱা গৈছে। ড° দাসগুপ্তই তেওঁৰ গবেষণা গ্ৰন্থত প্ৰকাশ কৰা প্ৰথম খনিত আছে এখনি যুদ্ধৰ চিত্ৰ (১৬৯৩ খ্ৰী.ত চিত্ৰিত), দ্বিতীয়খনিত শ্ৰীকৃষ্ণ বিচ্ছেদত গোপীৰ বিৰহ (অষ্টদশ শতাব্দী) আৰু তৃতীয়খনিত শ্ৰীকৃষ্ণক আমন্ত্ৰণ জনোৱা চিত্ৰ। কোচবেহাৰ ৰাজকীয় পুথিভঁৰালৰ গ্ৰন্থ বিশেষৰ মলাটত আছে—সভা সদৰ কথা ৰজাই শুনি বহি থকা দৃশ্য। ৰজাৰ সমুখত এখনি শৰাই, কাষত দণ্ডায়মানা চামৰধাৰিণী। মায়াময় দিনজয় সত্ৰত সংৰক্ষিত নিত্যানন্দ কায়স্থৰ *শ্ৰীভাগৱত মৎস্য চৰিত্ৰৰ* কাঠৰ মলাটৰ ওপৰত চিত্ৰিত দশাৱতাৰৰ চিত্ৰকেইখনি কলা সম্মত। তেজপুৰৰ নিকটৱৰ্তী মদাৰগুৰি সত্ৰৰ সংৰক্ষিত শংকৰদেৱৰ ৰচনীত শীৰ্ষক সাঁচিপতীয়া পুথিৰ মলাটত সোঁমাজত দেখা যায় শ্ৰীকৃষ্ণই দ্বিভংগিম ধামত থিয় দি বাঁহী বজাইছে। তেওঁৰ সোঁফালে সমপাদ স্থানক ভংগীৰ শংখ চক্ৰ গদা পদ্মধাৰী বিষ্ণু আৰু তেওঁৰ সোঁফালে সোঁফালে ষষ্ঠাংগে সেৱাৰত দণ্ডীয়া ব্ৰহ্মা। অসম চৰকাৰৰ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ব বিভাগত ৰক্ষিত বিভাগ ৰক্ষিত *অংকীয়া নাটৰ* (৯৩ নং) বাকচত আঁকা দশাৱতাৰৰ চিত্ৰমালা মনোৰম। একেস্থানত ৰক্ষিত *কীৰ্তন ঘোষাৰ* (১৬৩৫) বাকচৰ চিত্ৰ মালা এতিয়া নষ্ট হ'ল। তেজপুৰৰ নিকামূল সত্ৰৰ ৰক্ষিত পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঞিৰ দিনত নকল কৰা চন্দ্ৰ ভাৰতীৰ ভাগৱতৰ বাকচটিৰ ৰ্পৰিও ফালে দশাৱতাৰৰ চিত্ৰ দৃষ্টিযোগ্য। নহিবা সত্ৰৰ *স্তুতি গোবিন্দ* ১৮৫৮ খ্ৰী.)ৰ বাকচত অংক্ষিত বিষ্ণু, দেবী আৰু ব্ৰহ্মাৰ তিনিখন চিত্ৰিকাই চালে চকুৰোৱা।

না.দা.

।। হাড় শুচি কৰা বিয়া ।।

বিৱাহ অবিহনে মানৱ জীৱনে সম্পূৰ্ণতা লাভ কৰিব নোৱাৰে। মানুহৰ দহোটা সংস্কাৰৰ ভিতৰত বিৱাহ অন্যতম। বিৱাহ অবিহনে মানুহৰ আত্মা মৃত্যুৰ পিছতো শান্তি নাপায় অথবা মুক্তি লাভ নকৰে। স্বৰ্গবাসী হ'ব নোৱাৰে। এয়া ভাৰতীয় হিন্দু ধৰ্মাৱলম্বীসকলৰ সাধাৰণ বিশ্বাস। সেয়ে মৃত্যুৰ আগতে কোনো অবিবাহিত লোকৰ সংস্কাৰ-ত্ৰুটি মোচনাৰ্থে যি বিৱাহ কাৰ্য সম্পন্ন কৰা হয় সেয়ে হাড় শুচি কৰা বিয়া। বহুসময়ত এনে বিবাহত দৰা বা কইনাৰ প্ৰতীক হিচাপে গছ, যিকোনো মূৰ্তি, বাদ্যযন্ত্ৰ আদি লৈ অপৰিহাৰ্য মাংগলিক কাৰ্য সহকাৰে এই বিয়া পতা হয়। হিন্দুসকলে বিৱাহ অবিহনে মানুহৰ হাড় শুচি নহয় বুলি বিশ্বাস কৰাৰ ভিত্তিত এই হাড় শুচি কৰা বিয়াৰ প্ৰচলন হোৱাৰ অন্য কাৰণ।

প. বা.

।। হীৰাৰ বাচন-বৰ্তন।।

'সোণাৰি কুমাৰ হীৰা কৈৱৰ্ত চমাৰ /মুচিয়াৰ হাড়ি আদি দিলা নিবন্ধৰ।' (*দৰং ৰাজবংশাৱলী*)। মধ্যযুগীয়া অসমীয়া সাহিত্যত উল্লিখিত হীৰা সকলে পাত্ৰ গঢ়া সঁজুলি, মাটি প্ৰভৃতি কুমাৰতকৈ সুকীয়া। এওঁলোকে চাক প্ৰয়োগ নকৰে আৰু তেওঁলোকৰ পাত্ৰগঢ় আপেক্ষিকভাৱে বগা মাটিৰ হীৰা মাটি ৰূপে জনা যায় হীৰামাটিৰ বিষয়ে এডোৱাৰ্ড গেইট চাহাবে লিখি গৈছে—'এই মাটি স্থান বিশেষত হে পোৱা যায়। হীৰাসকলে ভাৰ বান্ধি বা

নাৰেৰে এই মাটি নিজ গাঁৱলৈ লৈ যায়। কামৰূপৰ আগীয়া ঠুবী, মুলুং আদি ঠাই এনে মাটিৰ বাবে প্ৰখ্যাত।' হীৰা সকলে কেঁচা পাত্ৰবোৰ থুপা দি পোৰে। তাৰ বাবে পোনতে তুঁহ আৰু গোবৰেৰে সৰু খুঁটি দি তাৰ ওপৰত যতনেৰে পাত্ৰবোৰ জাপি মাজে মাজে ধানখেৰ, নৰা, তুঁহ, সৰু বাঁহ কাঠৰ টুকুৰা আদি সুমুৱাই দি ওপৰত ছাইৰে ঢাকি দিয়ে। গধূলি জ্বলোৱা থুপাটো ওৰে নিশা জ্বলে। পুৱাৰ পৰত বাচনবোৰ টিং টিঙিয়া হৈ উঠে। এওঁলোকে বাচন গঢ়োঁতে ব্যৱহাৰ কৰা বস্তু কেইপদ হ'ল-গোটকা, পিটনি, পাথলা আৰু লেছা। পুৰুষতকৈ তিৰোতাসকলে আগভাগ লোৱা হীৰাৰ পাত্ৰবোৰ হ'ল - (১) কলহ (সাধাৰণ মাটিৰ কলহ) (২) কাটা (ডাঙৰ আকাৰৰ কাণ থকা চৰু) (৩) চৰু (ভাত ৰন্ধা পাত্ৰ), (৪) চাকি(৫) চিলিম (৬) জঙা (লাও পানী প্ৰস্তুত কৰা পাত্ৰ (৭) জপা কাটা (কাপোৰ থোৱা দীঘলীয়া কলহ), (৮)জাপ চাকি (বিয়াৰ সৰমালাত ব্যৱহাৰ কৰা যুৰীয়া চাকি), (৯) টিপা (লুৰ্কিত কৈ সৰু ঘট), (১০) টেকেলি (বিয়াৰ পানী তোলা, দৈ সজা সৰু পাত্ৰ), (১১) ডাবৰ (মুখ ধোৱা, পিক্ পেলোৱা পাত্ৰ, কাপোৰ থোৱা, ঢাকনি থকা ডাঙৰ পেটুৰা কলহ), (১২) নাগাৰা (বাদ্য যন্ত্ৰৰ খোলা), (১৩) পাইলা (মাটিৰ ভাত ৰন্ধা পাত্ৰ), (১৪) পাত চৰু (পিঠা পোৰা পাত্ৰ), (১৫) মলা (চৰুতকৈ সৰু পাত্ৰ), (১৬) মালোই (চৰু), (১৭) মুট্কী (ডাঙৰ কলহ) (১৮) মুহি (ধাতু গলোৱা পাত্ৰ) (১৯) হাড়ি (চুটি ডিঙিৰ ভাত ৰন্ধা পাত্ৰ) আদি।

(প্ৰদীপ চলিহাৰ *পুৰণি অসমৰ কাৰিকৰী শিল্প* গ্ৰন্থৰ আধাৰত যুগুতোৱা)

না.দা.

।। হুঁচৰি ।।

হুঁচৰি অসমীয়া জনসাধাৰণৰ এক জনপ্ৰিয় সৃষ্টি। আহোম ৰাজত্বৰ দিনত হুঁচৰি গোৱা প্ৰথাই ব্যাপকতা লাভ কৰে। স্বৰ্গদেউ আৰু ডা-ডাঙৰীয়াসকলেও বিহুৰ ৰং ৰহইচক উদগনি দিছিল, পৃষ্ঠপোষকতা কৰিছিল। সাধাৰণ প্ৰজাই নহয় আহোম ডা-ডাঙৰীয়াৰ পো-পোৱালীয়েও হুঁচৰিত ভাগ লৈছিল।

হুঁচৰি সাধাৰণতে ল'ৰা-ডেকা বুঢ়া সকলোৱে একেলগে মিলি গায়। গাভৰুৰ তাত স্থান নাই। বয়স্কসকলে চোলা-চুৰিয়াৰ উপৰি গাত চেলেং মেৰিয়াই লয়। মুৰত পাগুৰি মাৰে।

আমাৰ হুঁচুৰিৰ লেখীয়াকৈ মিচিং সম্প্ৰদায়েও গুমৰাগ নাচে। এই নাচ ফাগুন মাহৰ আলি অ'ই লৃগাং উৎসৱত জুম বান্ধি মানুহৰ ঘৰে ঘৰে নচা হয়। বড়ো জনেগোষ্ঠীৰ মাজতো বহাগ মাহৰ দ্বিতীয় দিনা নৃত্য গীত কৰা প্ৰথা পূৰ্বৰে পৰা প্ৰচলিত হৈ আহিছে। তিৰা সম্প্ৰদায়ৰ মাজত প্ৰচলিত বহাগ বিহুত পৰিবেশন কৰা বোকানাচো আমাৰ হুঁচুৰিৰ লেখীয়া।

হুঁচৰিৰ প্ৰধান ভাগ দুটা। এটা হ'ল হুঁচৰি কীৰ্তন, আনটো বিহুনাম। ইয়াৰ প্ৰথম ভাগ হ'ল আধ্যাত্মিক ভাৱসম্পন্ন আৰু দ্বিতীয় ভাগ হ'ল যৌনগন্ধবিহীন স্বাভাৱিক আনন্দ উত্তেজনা আৰু নৈসৰ্গিক সৌন্দৰ্যৰ প্ৰকাশ।

কোনো এঘৰৰ পদুলিত হুঁচৰি দল উপস্থিত হ'লে গৃহস্থই তামোল-পাণ শৰাইৰে আদৰি

আনে। চোতালত থিয় হৈয়ে হুঁচৰি দলে পোনতে 'জয় ৰাম বোলা' বুলি গৃহস্থৰ কুশল কামনাসূচক আশীৰ্বাদ দি চোলত চাপৰ মাৰি ঘোষা আৰম্ভ কৰি পদ জোৰে এইদৰে -

আমি যে হুঁচৰি গাওঁ ঘুৰি ঘুৰি খুচৰি খাম
ডিঙি ফালি ফালি ৰাগকে টানিছো ৰূপ জানো একুৰি পাম'।

হুঁচৰি গাওঁতে ধুনীয়াকৈ মেৰপাতি গোৱা হয়, ডিঙি ফালি বগা টনা হয়। কেতিয়াবা কৈশলত ধৰা-ধৰিকৈ লহৰী খেলাৰ দৰে গোৱা হয়। ইয়াৰ অন্তত গৃহস্থৰ পদসেৱা গ্ৰহণ কৰে। গৃহস্থয়ো হুঁচৰিৰ আশীৰ্বাদ গ্ৰহণ কৰি কৃতাৰ্থ মানে। এইদৰে হুঁচৰিৰ সামৰণি পৰে।

হুঁচৰি আৰ্যভিন্ন প্ৰজাতিৰ দান। পিছত শংকৰদেৱৰ নাম-ধৰ্মৰ অখণ্ড প্ৰভাৱত ই অধিক ব্যাপক হৈ পৰে।

ই. ক.

।। হুদুমদেওৰ পূজা ।।

পশ্চিম গোৱালপাৰীয়া বহুলভাৱে উদ্‌যাপিত হুদুমদেওৰ পূজা উত্তৰ বংগৰ কোচবেহাৰ, জলপাইগুৰিৰ উপৰি বাংলাদেশৰ ৰংপুৰ, পুৰ দিনাজপুৰ আৰু পশ্চিমবংগৰ পশ্চিম দিনাজপুৰলৈকে পৰিব্যাপ্ত। বিগত দিনত অনাবৃষ্টিৰ ফলত খেতিপথাৰ চিৰাল ফটা দিলে বৰষুণৰ ঐকান্তিক কামনাৰে আঁউসীৰ এন্ধাৰ ৰাতি হুদু চৰাই এটা ধৰি আনি জন-সমাগমহীন পথাৰত এটি-খুঁটি পুতি তাতে সেইটো বান্ধি থৈ গাঁৰৰ তিৰোতাসকলে তিমিৰাচ্ছন্ন উজাগৰী নিশা খুঁটিৰ চৌদিশে উলংগ হৈ নৃত্য-গীতৰ পোহাৰ মেলিছিল। সৰলা গ্ৰাম্য বধূৰ বিবসনা নৃত্য আৰু আকুল প্ৰাৰ্থনাত ইন্দ্ৰদেৱতা সন্তুষ্ট হৈ ভূমিত ঢালে বৰ্ষাৰ মূষল ধাৰা - এনে এটি লোক বিশ্বাসৰ ভেটিতে হুদুমদেও পূজাই আত্মপ্ৰকাশৰ সুযোগ পায়। আজিকালি অৱশ্যে হুদু বন্ধা নিয়ম নাই। এডাল কলগছ ৰোপণ কৰিয়ে অনুষ্ঠানটি অনুষ্ঠিত কৰা হয়। কল পুলিটো *হুদুম খুঁটি* ৰূপে জনা যায়। এক সন্তানৰ মাতৃয়ে ৰাতি বিবস্ত্ৰা হৈ একে উশাহে হুদুম খুটি পোতা নিয়ম। খুঁটি পোতাৰ সাত দিন আগৰেপৰা সাতজনী অকুমাৰী ছোৱালীয়ে সাত ঘৰ লোকৰপৰা ঘটিৰে আনি জমাই থোৱা পানী পূজাথলীত ছটিয়াই তিৰোতাসকলে হালোৱা আৰু গৰুৰ ভূমিকা লৈ নাঙল এখনেৰে মাটিডৰা চহোৱা বাঞ্ছনীয়। লোক বিশ্বাস মতে, হুদুম খুঁটি পোতাৰ লগে লগে নহ'লে তিনি দিনৰ ভিতৰত বৰষুণ হয়। নহ'লে তিৰোতাসকলে আৰম্ভ কৰে হুদুম দেওৰ পূজা-অৰ্চনা। অৱশ্যে ইয়াত পুৰোহিতৰ স্থান নাই। চকুত কাপোৰ বান্ধি মাথোন ঢাকুৰাই ঢাক বজাই থাকে। তিৰোতাসকলে গৃহস্থক খুৱাই-বুৱাই ৰাতি হুদুমদেওৰ পূজাৰ থলীলৈ আহি উলংগ হৈ শ্লীল-অশ্লীল গীত গাই হুদুম খুটাৰ চাৰিওফালে নৃত্যৰ পদুম ফুলায়। নাৰীৰ যৌনধৰ্মী নৃত্য-গীতৰ ফলত বৰষুণ হোৱাৰ এটি প্ৰবল জনবিশ্বাস আজিও এই ভূখণ্ডত জীৱন্ত হৈ থকাটো উল্লেখযোগ্য। হুদুমদেওৰ পূজা উপলক্ষে গোৱা গীতসমূহ গোৱালপৰীয়া লোক সাহিত্যৰ অমূল্য সম্পদ।

না. দা.

।। হেঙুল ।।

হেঙুল এবিধ ৰঙা পদাৰ্থ। অসমীয়া সংস্কৃতিত ঘাইকৈ সত্ৰীয়া সংস্কৃতিত হেঙুলৰ স্থান বিশিষ্ট। খনিকৰসকলৰ কল্যাণত এইবিধ পদাৰ্থই ভাওৰীয়াৰ কপালৰ ফোঁটত, মুখাত,

পুথি চিত্রিত, বাঁহ-কাঠৰ প্রতিমাত, সত্রৰ সিংহাসন, দুৱাৰ আৰু চ'তিৰ অলংকৰণত, পোক-পৰুৱাৰ আক্রমণৰপৰা ৰক্ষা কৰিবলৈ সাঁচিপাত-তুলাপাত ৰলোৱা কামত, সাঁচিপাত-তুলাপতীয়া পুথি ৰখা বাকচৰ পৃষ্ঠদেশত আৰু শৰাই প্রমুখ্যে বিভিন্ন কাঠৰ সঁজুলিত ব্যৱহাৰৰ সুযোগ পায়। শিলৰ কাঁহিত পতাগুটিৰে মিহি হোৱাকৈ মাৰি লৈ তাতে পানী দি এৰাতি ডুবাই থব লাগে। দ্বিতীয় দিনা ওপৰৰ পানীখিনি পেলাই দি আকৌ নতুন পানী দি ডুবাই ৰখা প্রয়োজন। এনেদৰে তিনি-চাৰি ৰাতি পানীত ডুবাই ৰাখিব লাগে। এনে কৰাৰ কাৰণ হ'ল - হেঙুলত এবিধ দূষিত বাষ্প থাকে। সেই বাষ্পই চকুৰ অন্যায় কৰাৰ সম্ভাৱনা। তিনি-চাৰি দিন দূষিত পানী আঁতৰোৱাৰ পিছত হেঙুলৰ ৰং উজ্জ্বল হৈ আহে আৰু ব্যৱহাৰযোগ্য সুবিধা হয়। এতোলা হেঙুলত আধা তোলা গম আঠা মিহলাই তাক ভালদৰে কাঁহিত মাৰি সেই মিশ্রণেৰে ভাওনীয়াৰ কপালত ফোঁট আৰু গালত ৰেখা অংকন কৰা হৈছিল। ওঁঠ ৰঙা কৰিবলৈকেও হেঙুলৰ ব্যৱহাৰ নেহোৱা নহয়। হেঙুলৰ সৈতে হাইতাল মিহলি কৰিলে উজ্জ্বল গৌৰ ৰঙ পোৱা যায়। গতিকে সংকৰ বর্ণ ৰূপেও ইয়াৰ প্রয়োগ উল্লেখযোগ্য। অসমত উদ্ধাৰ হোৱা প্রায়বোৰ মধ্যযুগীয় পুথি চিত্রতে সণ্ঢালনি ভাৱে হেঙুলৰ প্রয়োগ দেখা যায়। *আয়ুর্বেদ নিদান* শীর্ষক সাঁচিপতীয়া অপ্রকাশিত পুথি ৫২ বাবত হিঙুল আওতাবৰ (প্রস্তুত কৰাৰ) কথা লিখা আছে এনেদৰে -

'পাঁৰা এসেৰ, গন্ধক এসেৰ, সিহ এসেৰ = সিহক পিটি ডোখৰ ডোখৰ কৰিব ৰহ দুই ফাৰন লিপাব সকলে তাকে আটাই ৰহ খালি ঢুকালে পাছে চাৰিউ দৰৱকে মাড়িব = কলিয়া হব পাছে কাচৰ টাড়িত ভৰাব। মুখ ভালকৈ মাৰিব = পাছে মাটিৰ থালি এটাত বালি ভৰাই তাতে টাড়িত ভৰাব = বাৰে পৰ ১২ জাল দিব = তেবে ৰ হিংগুল হেন হব - ক্রিয়াজৰ ৰহেৰে কাকত লিখিব ৰঙ হব।। ৫৪৯ ।। আজিকালি হেঙুলৰ প্রয়োগ নাইকিয়া হ'ল। সিন্দুৰে তাৰ স্থান অধিকাৰ কৰিলে।

না. দা.

।। হেজাৰী ভাওনা।

নগাওঁ-জিলাৰ কৰৈয়ণি অঞ্চলত অনুষ্ঠিত কলংপৰীয়া বাৰগএা সমাজৰ *হেজাৰী ভাওনা* মহোৎসৱ অসমীয়া সংস্কৃতিৰ এক অপূর্ব নিদর্শন। নামকৰণৰ ক্ষেত্রত উল্লেখনীয় যে কলংপৰীয়া শব্দই ভবিষ্যতলৈ কলং নদীৰ দুয়ো পাৰৰ বৃহৎ এলেকা আৰু হেজাৰী শব্দই নির্দিষ্ট হাজাৰক নুবুজাই হাজাৰ হাজাৰ গুৰু ভকতৰ সম্মিলনত গুৰু-ভকতৰ পদৰেণুৰে ৰঞ্জিত ক্ষেত্রৰ অনুষ্ঠানক সূচাইছে। তদুপৰি ভাওনা অনুষ্ঠিত হোৱা পৰিত্র ৰৱদোৱা পথাৰখনিও বুৰঞ্জীয়ে গৰকা উল্লেখযোগ্য ক্ষেত্র। ইং ১৯৬৯ চনত আৰম্ভ হোৱা সার্বজনীন হেজাৰী ভাওনা মহোৎসৱ সমাজে সাধাৰণতে প্রতি চাৰি বছৰৰ অন্তৰে অন্তৰে বিস্তৃত কার্যসূচীৰে উদ্‌যাপন কৰি আহিছে। হেজাৰী ভাওনাৰ প্রথম বর্ষটোত সুউচ্চ শিমলু গছৰ স্তম্ভ ৰোপণ কৰি সাতখন ৰভাৰে দিনে-ৰাতিৰে সর্ব্বমুঠ ২১ খন অঙ্কীয়া আৰু অঙ্কীয়া আর্হিৰ ব্রজবুলী ভাষাৰ নাটক অনুষ্ঠিত হয়। একেখন ৰভাৰ তলতে ১২ / ১৩ খন গাঁৱৰ ৰাইজে নিজা নিজা সুকীয়া ঠাই গ্রহণ কৰি

একেলগে ভাওনা পাতে। সকলোৱে মাহ-প্রসাদ খায় ,নাম-কীর্তন কৰে, একে সময়তে গায়ন-বায়ন জোৰে। আটাইতকৈ আকর্ষণীয় দিশ হ'ল ভাৰৰীয়াৰ প্ৰৱেশ। সকলো নাটৰ ভাৰৰীয়াই একে লগে প্ৰৱেশ কৰি ৰভাৰ চাৰিওফালে এপাক ঘূৰি নিজৰ ঠাইত ভাওনা প্ৰদর্শন কৰে। এই দৃশ্য অতিকৈ মনোমোহা।

মঞ্চভীত্তিৰ কথা ক'বলৈ গ'লে ক'ব পাৰি যে-- কেইবাখনো ভাওনাৰ খলা একেখন ৰভাৰ তলত ৰচনা কৰাই হেজাৰী ভাওনাৰ ৰীতি। ভাওনাৰ ক্ষেত্ৰত পথাৰৰ মুকলি ঠাইত এটা দৌলক কেন্দ্ৰ স্বৰূপে লৈ তাৰ চৌঘুৰী ভাওনাৰ খলাৰে সজাই তোলাই নিয়ম। দৌলটোৰ চৌঘুৰী খলাৰে জোখাত বহলাই এপাহ মেলখোৱা পদুমৰ আৰ্হিতে অস্থায়ী স্থাপত্য ৰূপটো গঢ়া হয়। বর্ত্তমান হেজাৰী ভাওনাৰ স্থায়ী সু-উচ্চ মন্দিৰ, একেলগে একে সময়তে ১২/১৩ খন ভাওনা পাতিব পৰা স্থায়ী ৰভা, ১০/১২ হাজাৰ দর্শক বহিব পৰা স্থায়ী ৰভা, নৰ দ্ধাৰযুক্ত হৰি মন্দিৰ, ন-কোনীয়া সাতখলপীয়া ৬৩ জন সিংহ সমন্বিতে সিংহাসন গ্ৰন্থালয় মুকলি মঞ্চ আদি আছে। ইয়াত ৰাইজক উদ্যোগৰ বার্ষিক দৌল মহোৎসৱ, বার্ষিক পালনাম, ওৰে বছৰটো চাৰি প্রসঙ্গৰে মুখৰিত হোৱাৰ উপৰিও তিথি, মহোৎসৱ, ধর্মালোচনী সভা আদি অনুষ্ঠিত হয়। হেজাৰী ভাওনা মহোৎসৱ কৰৈয়নী অঞ্চলৰ ৰাইজৰ সামাজিক, সাংস্কৃতিক আৰু বৌদ্ধিক বিকাশৰ এটি কটকটীয়া অনুষ্ঠান। জামুগুৰিহাটৰ বাৰেচহৰীয়া ভাওনাৰ লগত ইয়াৰ সাদৃশ্য লক্ষণীয়।

বি.চ.ব

।। হেতালি খেল।।

'খোলাকাটি, গুটি আদি হাতৰপৰা ওপৰলৈ মাৰি দি আকৌ হাতেৰে ধৰা খেল'ৰ নাম হাতালি বা হেতালি। ইয়াৰ আন নাম ছেংগুটি। কামৰূপত ইয়াক *লাচখেল* ৰূপে জনা যায়। এই খেল ল'ৰাতকৈ ছোৱালীৰ মাজত বেছি জনপ্রিয়। সাধাৰণতে এই খেলত তিনিটা, পাঁচটা, সাতটা বা নটা বিযুৰীয়া সংখ্যাৰ গুটি প্রয়োগ কৰা হয়। খেলা ছোৱালীৰ বয়সৰ তাৰতম্যই গুটিৰ সংখ্যা বঢ়া টুটা কৰে। খেলটি কেবাটাও পর্যায়ভূক্ত। পর্যায়মতে, শিলগুটি ওপৰ-তল, হাতৰ পিঠিলৈ, দুই আঙুলিৰ ওপৰলৈ, বুঢ়া আৰু তর্জনী আঙুলিৰ ফাঁকেদি মুঠিত লৈ -- এই কেইটা স্তৰ অতিক্রম কৰা প্রয়োজন। অঞ্চল ভেদে স্তৰসমূহৰো ভিন্নতা দেখা যায়। যেনে -- ক. এটিয়া, দুটিয়া, তিনিটিয়া, চাৰিটিয়া, ওপৰধূপ, হাচিয়া, কেপিয়া,বেগেত আৰু সলোৱা। খ. হেতালি, ধূপ, বেগেত, কুক্কাৰ, কেপেনা, বগলী, হানচিয়া আৰু সলোৱা।

ক আৰু খ -- এই ভাগ দুটাত উল্লিখিত স্তৰ দুটিৰে বিভিন্ন অঞ্চলত হেতালি খেলে। সলোৱা শেষ হ'লে এপক হয়। নতুন খেল আৰম্ভ হয়। এগৰাকীয়ে হাতৰ গুটি নপৰাকৈ বহুপৰ খেলি থাকিলে বাকীবোৰে মাটিত হাতৰ তলুৱা মাৰি গায় -- 'ছেংগুটি হেতালি হাতৰ পৰা পিছলি, ঘমঘন্ট লাগিল, মন্ত্র মাতো এফাকি ।' মন্ত্র শেষ হোৱাৰ লগে লগে খেলি থকা গৰাকীয়ে গায় - ' নপৰিবি সৰকি, ছেংগুটি হেতালি, নেযাবি তই পিছলি।।' খেল

খেলোঁতে এগৰাকীৰ হাতৰ গুটি পৰিলে আন গৰাকীয়ে খেলিবলৈ লয়। যাৰ যি স্তৰত গুটি পৰে, সেই স্তৰটো নিজে নিজে মনত ৰখা বাঞ্ছনীয়। পাহৰিলে আনে নকয়। ভুলতে আন স্তৰত আৰম্ভ কৰিলে তেওঁক *গেলা* বুলি কয়। ভুল কৰাজনে প্ৰত্যেকে এবাৰকৈ খেলাৰ পিছতহে খেলিবলৈ পায়। এতিয়াও গাঁৱৰ ছোৱালীৰ মাজত এই খেলটিৰ জনপ্ৰিয়তা টুটা নাই।

(*আমাৰ অসমৰ* ৫ নৱেম্বৰ ২০০৫ ত প্ৰকাশিত অজিত ভৰালীৰ 'ছেংগুটি হেতালি হাতৰ পৰা পিছলি' প্ৰবন্ধৰ আধাৰত যুগুতোৱা।)

প্ৰ. দা

★★★★★